Statistisk-topographisk Beskrivelse

af

Kongeriget Danmark

ved

J. P. Trap.

Anden Udgave.

Tredie Deel.

Forlagt af Forlagsbureauet i Kjøbenhavn.

(O. H. Delbanco. G. E. C. Gad. Gyldendalske Boghandel. C. C. Lose.)

Thieles Bogtrykkeri.

1872.

Statistisk-topographisk Beskrivelse

af

Kongeriget Danmark.

Tredie Deel.

Amterne Frederiksborg, Kjøbenhavn, Holbæk, Sorø
og Præstø samt Bornholm.

Indholdsfortegnelse.

Tredie Deel.

Kort og Afbildninger.

KATTEGAT
ISSEFJORD
KILDE
ROES
FJORD
ARRE SÖ
FREDERIKSSUND
FREDERIKSVÆRK
Kregome
Ölsted
Ramlöse
Helsinge
Annisse
Vinderöd
Kassemose
Meelby
Torup
Hundested
Lyngby
Skævinge
Græse
Skuldelev
Skibby
Kyndby
Ouro
Ølstykke
Stenlöse
Slangerup
Veksö
Jægerspriis
Overdraabe
Lynæs Færge
Tisvilde Fiskerleie
Raageleie
Blidstrup
Veiby
Valby
Liseleie
Egholm

KORT
over
FREDERIKSBORG AMT
udarbeidet og graveret af Oberst E. Klingsey,
revideret af Geheime-Etatsraad J.P. Trap i Henhold
til Sammes Beskrivelse af Danmark
HERREDER
1. Lynge-Kronborg
2. Holbo.
3. Strö.
4. Lynge-Frederiksborg
5. Ölstykke.
6. Horns
ÖRE
SUND
Kronborg
HELSINGÖR
HELSINGBORG
LANDSKRONA
Hveen
ESROM
SÖ
Hornbæk
Gilleleie
Asminderöd
Hirschholm
Espergjærde
Humlebæk
Vedbæk
Hellebæk
Farum
Lyngby
Ballerup
Herlev

Frederiksborg Amt,

det nordligste i Sjælland, der bestaaer af en større og mindre Halvø, 2de beboede Øer, Durø og Eskildsø, samt omtrent 20 ubeboede Holme, beliggende i Isse-Fjord, omgives af Kjøbenhavns Amt, Sundet, Kattegattet og Isse-Fjorden. Størrelse 24³/₅ g. □ M. Statistisk Tabelværk 3die Række 11te Bind angiver 16de Juli 1866 for Frederiksborg Amt det ved Matrikuleringen opmaalte Areal til 230,908 Tdr. Land. Søplan (ikke medregnet i det matrikulerede Areal) 14,556 Tdr. Land. Anvendt til Fredskov 36,264 Tdr. Land. Besaaet Areal 95,335 Tdr. Land (deraf Hvede 2711 Tdr.; Rug 19,527 Tdr.; Byg 24,869 Tdr.; Havre 27,773 Tdr.; Boghvede 422 Tdr.; Ærter og Bælgfrugter 4147 Tdr.; blandet Sæd 5059 Tdr.; Kartofler 8655 Tdr.; andre Rodfrugter 356 Tdr.; Raps 1011 Tdr.; Handelsplanter 805 Tdr.). Af Huusdyr fandtes til den nævnte Tid i Amtet 16,615 Heste, 47,554 Stkr. Hornkvæg, 55,989 Faar, 25,907 Sviin. Det samlede Hartkorn var efter Stat. Tabv. 3 R. 4 B. 1ste April 1860 16,552 Tdr.; deraf Kjøbstædernes Hartkorn 165 Tdr., Landdistricternes 16,387 Tdr. Af sidstnævnte hørte til 66 større Landbrug over 12 Tdr. Htk. 1731 Tdr.; til 2732 Bøndergaarde fra 1—12 Tdr. Htk. 12,379 Tdr; til 8561 Huse, under 1 Td. Htk., 1852 Tdr.; til skyldsatte, ikke bebyggede Lodder 425 Tdr. Af Husene havde 3149 over 2 Skp. Htk., 2066 mellem 2 Skp. og 1 Fdk., 1991 under 1 Fdk., 1355 vare aldeles jordløse. Kun 1569 Huse vare Selveierhuse. I intet af Danmarks Amter er Huusmandsklassen saa talrig som her, hvilket har sin Grund saavel i det betydelige Arbeide, de vidtstrakte Skove og Moser tilbyde, som og i den større Afbenyttelse af Fiskeriet langs Kysterne af Sundet og Kattegattet. Heraf lader det sig ogsaa forklare, at Amtet, medens en stor Deel af dets Midte samt østlige og nordlige Deel kun er sandet Jord og store Strækninger indtages af Skove og Moser, i relativ Folkemængde overgaaer de fleste øvrige Amter i Kongeriget. Efter Folketællingen i 1870 udviste det et Folketal af 82,367 Indbyggere, hvilket giver et Antal af 3348 paa □ Milen.

1

Den største Deel af Amtets østlige Halvø er Domaine=Arvefæstegods med Ret til at sælge og pantsætte og med en forholdsviis ringe paahvilende Afgift, og de derværende vidtstrakte Skove, med et Areal af c. 3 □ M., tilhøre næsten udelukkende Staten.

Frederiksborg Amt bestaaer af: Kjøbstæderne **Helsingør, Hillerød** og **Frederikssund**, samt Herrederne **Lynge=Kronborg, Holbo, Strø, Lynge=Frederiksborg, Ølstykke** og **Horns**. Amtets Land=Communer danne eet Amtsraadsdistrict, der har 11 valgte Medlemmer.

Amtet henhører, som foranført, i geistlig Henseende til Sjællands Stift og indbefatter 3 Provstier: 1) Lynge=Kronborg Herreds Provsti; 2) Holbo og Strø Herreders Provsti og 3) Horns, Ølstykke og Lynge=Frederiksborg Herreders Provsti. (Til dette sidste hører ogsaa Værløse Sogn i Kjøbenhavns Amt). I jurisdictionel Henseende omfatter Amtet, foruden de 3 Kjøbstads=Jurisdictioner, 6 Land=Jurisdictioner, nemlig: Kronborg østre Birk, Kronborg vestre Birk, Hirschholm Birk, Frederiksborg Birk, Halsnæs og Frederiksværks Birk, Horns Herred (med hvilket er forenet nogle Sogne af Kjøbenhavns Amt). Brandpolitiet i Amtets Landsogne bestyres af 4 constituerede Branddirecteurer. Amtet hører til 1ste Udskrivningskreds og til Sjællands nordre Physicatdistrict og omfatter 1 Stadsphysicat (Helsingør) og 5 Lægedistricter: Kronborg, Hirschholm, Frederiksborg, Frederiksværk og Jægerspriis. Med Hensyn til Oppebørselen af directe Skatter er Amtets østlige Halvø deelt i 2 Amtstuedistricter: Frederiksborg og Kronborg (paa Esrom). Horns Herred henhører derimod under Roeskilde Amtstue. Den østlige og nordlige Kyst af Amtet udgjør Helsingørs Hoveddistrict under Kystpolitiet i Sjælland.

Amtet indbefatter 5 Valgkredse til Folkethinget og udgjør en Deel af 2den Landsthingskreds.

De i Amtet beliggende Staten tilhørende Skove danne Størstedelen af 1ste Overførsterdistrict, nemlig de dette underliggende 7 Skovriderdistricter: 1ste, 2det, 3die, 4de, 5te og 6te Kronborgske Skovriderdistrict, Tisvilde=Frederiksværk Skovriderdistrict. Af 2det Overførsterdistrict hører endvidere hertil 3 Skovriderdistricter: 1ste og 2det Frederiksborgske og Hirschholmske District.

Helsingør

Kjøbstad i Lynge=Kronborg Herred under 56° 2′ 20″ n. B. og 0° 2′ 46″ ø. L., paa en Odde ved Øresundet, omtrent hvor dette er smallest, c. 1/2 Miil*). Paa den yderste Spidse af Odden ligger Slottet og

*) 6340 Alen mellem Kronborg og Helsingborg.

HELSINGÖR
1870.
Byggrændse efter Lov af 11te Februar 1863
Den ifølge Bygningsloven af 30te December 1858 fastsatte Grændse
Öresund
Badehotel
Slotshaven
Marienlyst Slot
Grønnehave
Exerceer Plads
Kronborg
Kronborg Slot
Hestebane
Ny Kirkegaard
Fra Hellebæk
Fra Esrum
Fra Gurre
Hannemanns Mølle
Christinelund
Frimurer Loge

Axel Torv
Havn
SUND
Banegaard
Badeanstalt
Badeanstalt
Vandforsynings Apparat
Fyr
Hotel d'Øresund
Hotel du Nord
fra Kjöbenhavn
Udsigtsbakke
1:8000
a St. Olai Kirke
b St. Marie Kirke
c Realskolen
d Borgerskolen
e Friskolen
f Toldvæsenets Pakhuus
g Vagthuus
h Toldvagthuus
i Almindeligt Hospital
k Fattighuus og Arbeidsanstalt
l Öresunds og Helsingörs Sygehospital
m Raad Thing og Arresth
n Sprøitehuus
o Slagterboden
p Garnisonens Sygehuus
q Quarantainecontoir
r Quarantainevagthuus
s Havne Lods og Færgel Cont
t Telegraph Station
u Gasværk

Fæstningen Kronborg nogle hundrede Skridt fra Staden, fra hvilken det skilles ved Fæstningens Glacis og Exerceerpladsen, almindelig kaldet Grønnehave. Høie Bakker omgive mod Vest Byen, der har en trekantet Form, hvis Grændse er disse Bakker, Garnisonens fornævnte Exerceerplads og Stranden.

Denne Byens Beliggenhed har nødt Beboerne lige fra de ældste Tider til, naar de ikke vilde udbrede sig vidt langsmed Havet og derved flytte længere bort fra Landingspladsen og Handelsfærdselen, at bygge tæt sammen og paa et ringe Rum. Hovedgaden, Steengade, er af en ret anseelig Længde og Brede; de øvrige Gader ere smallere. I selve Byen er der kun faa større Haver. Axeltorvet, der efter en i Aaret 1864 stedfunden Ildebrand betydelig er udvidet, er forholdsviis stort og regelmæssigt. De fleste Huse ere 2 a 3 Etager høie, i det Hele vel holdte; i de senere Aar ere af Bygninger ikke mange ældre nedrevne eller nye opbyggede, da dertil ikke har viist sig Trang.

Intetsteds, saavidt Havet strækker, er der paa lige Rum af samme en saa stor Søfærdsel som ved Kronborg, tæt forbi hvilket i Sommermaanederne daglig passere efter Gjennemsnit henimod 100 Skibe, og ofte, efter længere Tids sydlig eller nordlig Vind, ved dennes Omslag flere Hundreder paa een Dag. Denne Færdsel gjør Helsingørs Beliggenhed til en af de interessanteste, ligesom Skuet fra de bag Byen værende Høider ud over Sundet med dets Seilere og Dampskibe, Kronborg, den bugtede sjællandske Kyst, det høie Hveen og Sverrig med Kullens Klipper i det Fjerne, uimodsigeligt hører til et af Verdens skjønneste.

Helsingør har imidlertid ikke alene en smuk Beliggenhed, men ogsaa en høist fordeelagtig, paa Grændsen af tvende Stater og mellem to Have, med en Havn, hvis Indgang kun yderst sjelden gjøres utilgængelig af Iis, medens denne ofte i Maaneder tillukker mange af de omkringliggende.

Ad Søveien ligger Helsingør 5 Mile (og ad Landveien 6 Mile) fra Kjøbenhavn, 175 M. fra London, 175 M. fra St. Petersborg.

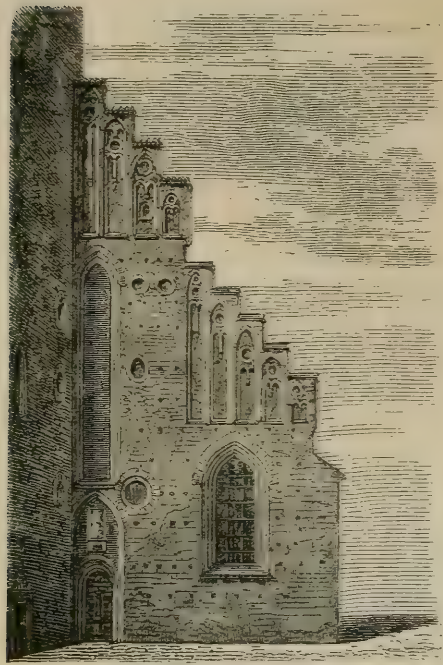
Helsingør med den nordvest for samme beliggende Forstad Lappen har paa et Areal af 840,000 □ Alen: 25 Gader med 662 Gaarde og Huse (i 1858: 656).

Desuden ligge paa Byens Grund, der har et Areal af 1760 Tdr. Land med 106 Tdr. Hrtkorn: Palaiet Marienlyst, Marienlyst Badeanstalt, Godthaab Glasværk, Klostermosegaard Teglværk, Kronborg Ladegaard, Montebello, Belvedere, Bergmannsdal, Sommeriva, og Lappesteen (tidligere Skandse med Volde), samt flere andre Bygninger og Samlinger af Huse. Bygningernes Brandassurancesum var den 1ste October 1870 4,324,650 Rd.

Af **offentlige Bygninger og Institutioner** mærkes:

St. Olai Kirke, opført i Spidsbuestiil med rigt forzirede Gavle fra Katholicismens senere Tid i Danmark. Biskop Lauge Urne indviede

Kirken 1521 til St. Olaf, Konge og Martyr, St. Andreas Apostel og St. Vincentius Martyr. Kirken var dog alt tidligere indviet St. Olaf, som sees af Jørgen Gjoes Testamente af 1474; muligviis har den ved 1521 modtaget en Udvidelse og er ved denne Leilighed bleven prydet med den smukke Gavlbygning, der synes at minde om Lauge Urnes Tid, og af hvilken her gives en Afbildning, navnlig af Hensyn til at vort Fødeland kun har forholdsviis faa Mindesmærker fra Spidsbuetidens senere Periode. Et nyt Vaabenhuus er for c. 12 Aar siden opført med takkede Gavle. Kirken har 3 Rader Hvælvinger, af hvilke den midterste er høiest og anseeligst. Paa den østlige Ende af Skibet er der et lille Spiir med 2 Klokker. Ved den vestlige Ende staaer et Taarn med Platform foroven. Spiret nedblæste den 27de Januar 1737. Altertavlen, som blev fuldført i Aaret 1664, fremstiller i udskaarne, forgyldte Figurer hele Christi Historie i mange særskilte Scener. I Kirken findes blandt Andet Monumenter over Admiral Herluf Trolle og hans Hustru Birgitte Gjøe (til Erindring om et af dem til Helsingørs Skole skjænket Legat), samt over Amtsforvalter Hans Rostgaard og hans trende Hustruer, hvilke der ligge begravne.

Gavlen af St. Olai Kirke.

St. Mariæ Kirke, opført omtrent samtidig med St. Olai og ligesom denne i Spidsbuestiil, nu Byens anden Sognekirke, hørte i Katholicismens Tider til Sortebrødre-Kloster og stod efter Reformationens Indførelse ledig indtil Aar 1578, da den paa Kong Frederik den Andens Befaling blev indviet til Brug for de mange Tydskere og Nederlændere, der for Handelens Skyld nedsatte sig i Helsingør, og fra den Tid blev den ofte kaldt den tydske Kirke. Nu prædikes alene paa Dansk. Prædikestolen bærer Indskriften: C. IV 1597. R. F. P. Kirken er noget mindre end St. Olai og har ligesom den 3 Rader Hvælvinger. (Midtskibets Hoide er ca. 59 Fod). Taarnet, der stod ved Kirkens vestlige Ende, er nedbrudt. Den ældre Altertavle i denne Kirke, omgiven af de fire store Propheter i Billedhuggerarbeide, er flyttet til den nordlige Sidegang og afløst af et Maleri, forestillende Mariæ Bebudelse (saavidt vides af Professor Lund). Den i tidligere Skrifter anførte Gravskrift, der skulde forefindes over Rigshofmester Poul Laxmand, findes ikke mere, ligesom der ikke heller nu

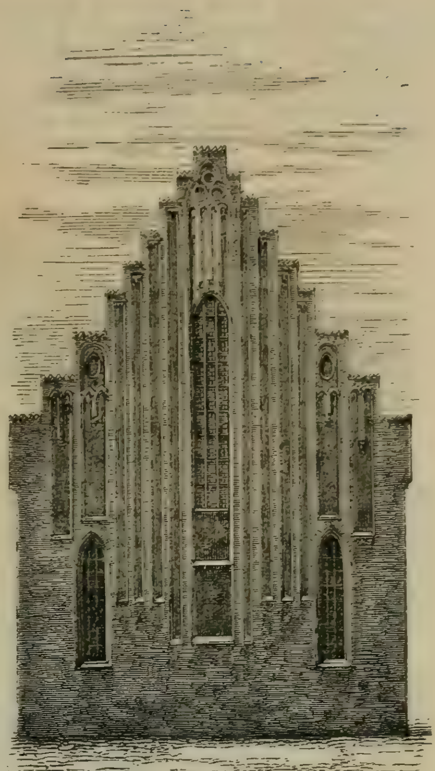
kan paavises nogen Hjemmel for Tyvekes Begravelse her. Ogsaa denne Kirke har en stærkt forziret Gavlbygning, af hvilken her gives en Afbildning (efter C. Hetschs Tegning).

Ved St. Olai Kirke er ansat en Sognepræst og en ordineret Catechet, der tillige er første Lærer ved Borgerskolen, og ved St. Mariæ Kirke en Sognepræst, som ogsaa er Hospitals- og Garnisonspræst samt Slotspræst til Kronborg.

St. Olai Kirke eier en Embedsbolig for Sognepræsten (kjøbt i 1856 for 8600 Rdl.) Dens Pengemidler udgjøre foruden bemeldte Embedsbolig ca. 33,000 Rdl., hvorpaa dog er en Gjæld af ca. 11,200 Rdl. til Byens Sparekasse, hvilken Gjæld aarlig afdrages.

Til St. Mariæ Kirke hører ligeledes en Embedsbolig for Sognepræsten, der ifølge dens Forbindelse med den gamle Klosterbygning antages at have været den gamle Abbedbolig.

Dens Midler udgjøre 19,580 Rdl., med en Gjæld af 3960 Rdl.

Gavlen af St. Mariæ Kirke.

Raadhuset er nyt opført i 1855 i gothisk Stiil med Taarn og fremspringende Gavl, en stor smagfuld Solennitetssal, og de nødvendige Localer til Forsamlinger og Archiv, samt Arrester efter det nye Affondringssystem. Denne Bygnings Opførelse har kostet ca. 70,000 Rdl. Af dens Façade ud mod Steengaden gives paa omstaaende Side en Afbildning.

Efterat den lærde Skole var bleven nedlagt i Aaret 1839, oprettedes en **videnskabelig Realskole** (hvorved nu er 1 Rector og 8 Lærere). Fremdeles findes her en **Borgerskole** for Drenge (med 4 faste og 2 Timelærere) samt en **Friskole** med 6 Lærere og 1 Lærerinde.

Helsingørs **almindelige Hospital** er de to Fløie af det gamle Sortebrødre-Kloster, hvilke vende imod Nord og Øst. Friskolen er i den vestre Længe, Mariekirken danner den fjerde Side. De gamle Klosterbygninger ere bedre bevarede her end noget andet Sted i Danmark; navnlig findes endnu den hvælvede Omgang ud mod den gamle Klostergaard (nu en Have). Brunius mener i sin Skaanes Kunsthistorie, hvor han har givet en Beskrivelse af den gamle Klosterbygning (S. 304—5), at Omgangen ogsaa har indtaget den fjerde Side af Gaardsrummet. Af dette gives her et Billede og paa et særskilt Blad findes Omgangen afbildet. Hospitalet

er grundlagt i Aaret 1536, da Kong Christian den Tredie skjænkede Byen Sortebrødre-Klostret „for dens Troskab og villige Tjenestes Skyld", paa det Vilkaar, at den deraf skulde oprette et Hospital til syge og fattige Menneskers Ophold. Til denne Gave føiede Kongen i Aaret 1541 Graabrødre-Klosteret, og senere modtog Hospitalet forskjellige Gaver af Konger og Private. I Hospitalet er der, foruden Værelser til Lemmerne, en lille Kirke

Raadhuset i Helsingør.

og en Bolig for Hospitalsforstanderen. I Kirken holdes hver Søndag Gudstjeneste. I denne Stiftelse indtages gamle, svagelige Mennesker af skikkelig Stand af begge Kjøn, ikke under 60 Aar, dog ikke Tjenestefolk eller Saadanne, der have befattet sig med grovt Arbeide. Det er ikke stiftet for Helsingør By alene, men er almindeligt for hele Landet. Lem-

Sortebrodre Klosters Omgang.

mernes Antal er 57. Dets nuværende Organisation og Bestyrelse grunder sig paa en Fundats af Frederik den Femte af 11te August 1752.

Hospitalet eier følgende Legater: 1) Consul Hansen de Lilliendahl har i Aaret 1773 testamenteret Hospitalet 4000 Rdl., der nu ere voxede til 7300 Rdl. Legatet staaer under Universitetets Bestyrelse; dets 2 Pladser belægges med gamle, helsingørske Borgere, der hver nyde 2 Rdl. ugentlig foruden de samme Emolumenter som Hospitalets øvrige Lemmer. 2) Pastor Hallings og Hustrues, stort 4700 Rdl., belægges efter Indstilling af Testatorernes Slægt. 3) Jomfru Pfeils, stort 4000 Rdl., hvoraf Renterne hvert Aars 17de Juni uddeles til de 12 ældste Lemmer i Hospitalet.

Klostergaarden i Helsingør.

Mindre Legater: 4) Enkefru, Agentinde Holms, 5) Consul Hansens, og 6) Borgmester Milans og Hustrues. Hospitalet har desuden følgende Indtægter: 1) Arvefæsteafgiften af Flynderupgaard og Hjortespringgaarden eller Klostervangen i Tikjøb Sogn, der erlægges efter Capitelstaxten med ca. 170 Rdl. aarlig. 2) Kongetienden af Blidstrup, Helsinge, Veiby og Grønholt Sogne, aarlig c. 440 Rdl., og af Kregome Sogn under Frederiksværk District 80 Rdl. aarlig (40 ß pr. Tønde Hartkorn). 3) Leie af Almueskolens Locale 400 Rdl., hvorimod Hospitalet svarer aarlig 300 Rdl. til Frederiksberg lærde Skole. 4) Den saakaldte „Genant“ eller Refusion fra Kronborg Amt 150 Rdl. 5) 5/9 Deel af Renten af Fællesfondet for Hospitalet og den videnskabelige Realskole (tidligere Latinskole) 42,556 Rdl.

(Fællesfondets Capitalformue formindskes aarlig med den lærde Skoles Andeel i Capitalafdragene), og hele Renten af Hospitalets særskilte Fond, 27,992 Rdl. 6) Tavlepenge eller bestemte Afgifter istedetfor disse tilsammen c. 2300 Rdl. aarlig. 7) Forskjellige mindre Indtægter 300—400 Rdl.

Byens Fattighuus skal, ifølge Hofmans Fundatssamling af 1761, S. 55, for over 200 Aar siden være skjænket Byen af en Enkefrue, og derefter taget i Brug for Fattige. Det er indrettet til 5 Fruentimmerstuer, 3 Mandfolkestuer, 2 Caserner og nogle Interimslocaler, ialt med 96 Senge, foruden til Contoir for Inspecteuren og Beboelsesleilighed for 1 gift Opsynsmand og 2 Gangkoner. Lemmerne ere adskilte paa de forskjellige Stuer efter Kjøn og saavidt muligt ogsaa efter moralsk Beskaffenhed. I de senere Aar har Fattighuset i Reglen været fuldt belagt, fornemlig med eneståaende, faste Lemmer. Pleiebørn og fattige Familier understøttes udenfor Fattighuset. De i Fattighuset værende Lemmer beskjæftiges deels ved Tougværksplukning for fremmed Regning paa en fælles Arbeidsstue, og deels paa de forskjellige Stuer ved Spind for Fattigvæsenets Regning af Hør, hvorefter Garnet senere væves udenfor Huset. De Fattiglemmer, der kunne ernære sig ved tilfældigt Arbeide ude i Byen, nyde kun frit Logis og Varme, medens der tildeles de Sengeliggende eller mindre Arbeidsføre enten fuld Forpleining eller en saadan Understøttelse ved ugentlig Uddeling i Brød og Penge, som, tillagt Arbeidsfortjenesten, kan antages at yde dem et nødtørftigt Underhold.

Øresunds- og Helsingørs Sygehospital er bygget af Staten og traadte i Virksomhed den 1ste Marts 1796. Det er, efter Øresundstoldens Ophør, af Staten skjænket i 1859 til Helsingør By under visse nærmere Betingelser, har 50 Sygepladser, inddelte i 4 Klasser, og et særskilt Lazareth for ondartet smitsom Sygdom, med 14 Pladser. Det modtager saavel Patienter fra de Sundet passerende Skibe som fra Byen, saavel betalende som de gjennem Fattigvæsenet indlagte.

Det staaer under Byraadet og bestyres af et af 3 Medlemmer af samme bestaaende Udvalg. Dets Indtægter bestaae foruden Betalingen af de indlagte Syge, i Renten af en Capital, stor 21,800 Rdl., og forsaavidt dette ikke er tilstrækkeligt til at bestride Udgifterne, maa Helsingørs Commune tilskyde det Manglende.

Det militaire Sygehuus er indrettet i en af Communen i Aaret 1819 for 10,000 Rdl. dertil kjøbt Eiendom. Den Godtgjørelse, Communen modtager for Garnisonens Afbenyttelse af dette Sygehuus, udgjør 429 Rdl. 16 ß aarlig, foruden Godtgjørelse for hvad der medgaaer til Skatter, Reparationer m. v.

I Helsingør findes en **Frimurerloge,** der eier en i 1866—67 opført Logebygning.

Indbyggernes Antal var efter Folketællingen d. 1ste Februar 1870: 8750. (I 1860: 8442, i 1855: 9097, i 1850: 8111 og i 1801: 5282).

Helsingør har kun et ringe og ikke stærkt befolket Opland, og Byens Beboere have saaledes deres Hovederhverv ved Trafiken med forbiseilende

Skibes Forsyning med de forskjellige Fornødenhedsgjenstande. Denne Eiendommelighed ved Helsingør maa navnlig ogsaa fastholdes, naar man ved Hjælp af de efterfølgende Talstørrelser angaaende Indførselen vil anstille en Betragtning over Forbruget i Forhold til Folkemængden eller sammenligne de oppebaarne Toldintrader med dem for andre Provindsbyer, ligesom det herved ogsaa maa erindres, at en stor Deel Forbrugsgjenstande toldberigtigede tilføres Byen fra Kjøbenhavn.

Indfortoldningen af de vigtigste Varer var i 1869: 30,494 Pd. Manufacturvarer, 209,517 Pd. Stangjern, 255,716 Pd. raffineret og 803,840 Pd. Steensalt, 117,032 Tønder Steenkul, 58,836 Pd. Kaffe, 178,240 Pd. Sukker, 7,577 Pd. Thee, 36,980 Pd. ufabrikeret og 19,542 Pd. fabrikeret Tobak, 326 C.-Læster og 55,454 C.-Fod Tømmer og Træ, 361,197 Pd. gammelt og 39,507 Pd. nyt Tougværk, 81,012 Pd. Viin, 3560 Vtl. Spiritus à 8°, Heste 116, Hornkvæg 1833, Sviin og Grise 1042, Faar og Kalve 596 Stkr., 51,697 Pd. Kjød og Flæsk, 532,906 Pd. Glasskaar og 49,846 Pd. Ost.

Vareudførselen til fremmed Sted i 1869 var: 4,900 Tdr. Kornvarer, 834,300 Pd. haardt Skibsbrød (heraf er dog den langt overveiende Deel indført fra Kjøbenhavn), 253,158 Pd. saltet Flæsk, 340,148 Pd. saltet Kjød, 102,437 Pd. nyt Tougværk, 258,759 Pd. Skibsankere og Kjættinger, 60,212 Pd. Kaffe, 24,900 Pd. Riis, 22.652 Pd. Seildug, 37,570 Pd. Sukker (for Størstedelen som Fornødenheder til forbiseilende fremmede Skibe).

Antallet af de i Helsingør og sammes Tolddistrikt hjemmehørende Damp- og Seilfartøier, drægtige over 2 C.-Læster, udgjorde ult. Decbr. 1869: 173 af 2792¼ Læsters Drægtighed; af Baade paa 2 C.-Læster og derunder 460 Stkr. I dette Antal er indbefattet 3 Dampskibe, tilhørende et Interessentskab, der benyttes til daglig Fart paa Kjøbenhavn, Helsingborg og Malmø, samt til Bugseringer i Sundet og til Assistance ved grundstødte Skibe, i sidste Tilfælde assisterede af et med behørige Redningsapparater forsynet og Interessentskabet tilhørende Seilfartøi. Det bør dernæst erindres, at her er stadigt stationeret til fornøden Assistance et af de Grosserer Svitzer og Interessenter i Kjøbenhavn tilhørende Bjergningsfartøier.

Helsingørs Skibsfart har været i 1869 i indenrigsk Fart: for Indgaaende 507 Seilskibe, dr. 4784 C.-Læster med 1259 C.-Læster Bestuvning; af Dampskibe losset 534 C.-Læster Bestuvning, og ved Forbiseiling 62 Læster. For Udgaaende: 519 Seilskibe, dr. 5120 C.-Læster med 4008 C.-Læster Bestuvning, med Dampskibe 82 og ved Forbiseiling 88 C.-Læster Bestuvning.

I udenrigsk Fart: for Indgaaende: 294 Seilskibe, dr. 7975 C.-Læster med 6517 C.-Læster Bestuvning, og 61 Havariskibe, drægtige 5608 C.-Læster, der have ladet forblive her 168 C.-Læster Gods. Fra Dampskibe losset: 1385, og fra forbiseilende Skibe 57 C.-Læster. For Udgaaende 275 Seilskibe, dr. 7963 C.-Læster med 274 C.-Læster Bestuvning; med forbiseilende, Havari- og Dampskibe udførtes 292 C.-Læster Bestuvning.

Told- og Skibsfart-Intraderne (incl. Pakhuusleie) have andraget i 1869: 54,489 Rdl. Brænderiafgiften 35,032 Rdl.

Krigsskat af Varer 7209 Rdl. og af Brændeviinsbrændingsafgiften 17,516 Rdl.

Der haves siden 1864 et Frilager for Spirituosa og Viin, hvorfra disse Artikler, saavel i større som i mindre Kvantiteter og i en meget udvidet Forretningstid, kunne udføres. Indenlandsk Spiritus er indrømmet sædvanlig Godtgjørelse, naar det indgaaer paa Frilageret, der bestaaer af 17 afdeelte Rum, udleiede til forskjellige Handlende mod en aarlig Leie af 978 Rdl. (halvaarlig Leie af 48 ß pr. □ Alen Gulvflade). Denne Institution, som ikke haves noget andet Sted i Riget, end her og i Kjøbenhavn, bliver som Følge af de helsingørske Handelsforhold meget benyttet.

I Helsingør er, for at opnaae Samfærdsel med Oplandet, fra 1870 Marked 4 Gange om Aaret, nemlig 24de Februar med Kreaturer, 17de April, 22de Juli og 22 October med Kramvarer og Kreaturer.

Af de Fabrikker og industrielle Anlæg, der ere i Drift i Helsingør og dens Jorddistrict, kan anføres: Glasværket „Godthaab", der fabrikerer Flasker i 2 Ovne. 3 Teglværker, hvoraf særlig: Klostermosegaard, der har en saakaldet Ringovn, kan anføres som et af Landets største; en Cindersfabrik, der navnlig leverer de nødvendige Cinders til Brug ved Jernbanen hersteds; en vel dreven Klædefabrik, hvormed er forbundet Uldspinderi, Farveri og Trykkeri; 1 Farveri og Trykkeri; 1 Maskin-Tapetfabrik; 2 Tobaksfabrikker; 1 Maskinværksted for Agerdyrkningsredskaber m. m.; 2 større i god Drift værende Garverier; 1 Mineralvandsfabrik; 1 Saltraffinaderi; 1 Eddikebryggeri; 1 Jernstøberi; 1 Dampsaugmølle med Maskine paa 8 Hestes Kraft. Endvidere anføres Byens 2 Skibsværfter, der i Gjennemsnit daglig beskjæftige 70 Arbeidere væsenligst ved Reparationer af Skibe; 1 større Ølbryggeri, der tillige brygger bayersk Øl af fortrinlig Godhed; 1 Korntørreovn; 3 Damp-Meelmøller paa resp. 16, 12 og 10 Hestes Kraft; 2 større Bagerier, der have Maskiner til Forarbeidning af haardt Skibsbrød. Det ene af disse har Dampmaskine paa 3 Hestes Kraft (Æltemaskine). Af 6 herværende Brænderier er der calculeret at være produceret i 1869: 1,012,048 Potter Brændeviin reduceret til 8 Gr.; det største af disse har Dampmaskine paa 12 Hestes Kraft og Colonne-apparat til Spritfabrikation.

Fiskeriet for Helsingør Byes Vedkommende er ikke af stort Omfang. Udbyttet afsættes i fersk Tilstand til forbiseilende Skibe, Byen, Omegnen og til Kjøbenhavn.

Det herværende, i 1854 for det dansk-engelske Gascompagnies Regning opførte Gasværk, drives fremdeles for sammes Regning.

(Af Gas til Gadernes Belysning er i Aaret 1869 forbrugt 777,818 C.-Fod., hvorfor er betalt 2175 Rdl. 95 ß, incl. Godtgjørelse for Lygterne).

I Henhold til Lov om en overordentlig Skat af 25de Juli 1867 ansattes 1251 Skattepligtige til en Skatte-Indtægt af 968,289 Rdl.

I Juli 1866 fandtes i Helsingør 380 Heste, 646 Stkr. Hornkvæg, 205 Stkr. Faar og 426 Stkr. Sviin.

Da Øresundstolden ophørte i 1857, lede Byens Indbyggere et betydeligt Afbræk i deres Indtægter, deels ved Savnet af Fortjenesten, som Sundtoldklareringen afgav, og deels derved, at de Forbiseilende ikke længere som hidtil vare forpligtede til at gaae her iland. Ikke faa velhavende

Familier fraflyttede Byen, og det er derfor saameget mere paaskjønnelsesværdigt, at efterfølgende større Foretagender senere end hiin Tid kunne nævnes som Vidnesbyrd om Borgernes Driftighed og Foretagelsesaand, nemlig:

1) Dannelsen af et Actieselskab til Oprettelse af Marienlyst Badeanstalt. Det har ladet opføre et Hotel garni, der har ca. 75 Værelser, og leiet af Communen Marienlyst Palais, Lindegaarden (15 Værelser) og et Stykke af Parken. Denne i 1859 igang satte Entreprise har ikke været lønnende for Actionairerne, men det vil dog ikke kunne nægtes, at Mange, især Huuseierne, navnlig paa Lappen, have havt en ret god Indtægt derved.

2) Actieselskab til Anlæg af en Ophalingsbedding, dannet i 1862, deels ved en Actiecapital af 30,000 Rdl. og deels ved et rentesvarende Laan af Statskassen, stort 60,000 Rdl. Den hertil hørende Høitryks Dampmaskine har 16 Hestes Kraft og er tilligemed det til Anlæget henhørende Maskineri forarbeidet i Burmeister & Wains Værksted i Kjøbenhavn. Den kan optage Skibe indtil 1000 Tons Drægtighed. For Skibe over 800 Tons forbeholder Directionen sig dog inden Optagelsen at tage Bestemmelse; kan samtidig benyttes af 2de større eller 3 mindre Skibe. Den har hidtil været godt benyttet og givet Actionairerne et aarligt Udbytte af 6 %. (I 1869 benyttet af 13 Seilskibe, drægtig 1027 C.-Læster og 17 Dampskibe, drægtig 1314¼ Læster).

3) Interessentskaber til Kjøb og Bygning af større Handelsskibe til Fragtfart paa Udlandet. Der eies paa den Maade 9 saadanne af Drægtighed 2075½ C.-Læster. Denne Entreprise har vel i det Hele taget været ret god, men synes dog ikke at have været saa lønnende, at den har givet Spore til Udvidelse i samme Retning*).

4) Stiftelsen for Byens værdige og trængende Haandværksstand, grundlagt af et Fond, som Helsingørs Haandværker-Sangforening har tilveiebragt ved forskjellige Foranstaltninger, funderet ved kongl. Stadfæstelse af 9de Septbr. 1869; har en reel Værdi af 13,236 Rdl., hvoraf prioriteret 3355 Rdl., som aarlig afbetales. Stiftelsen har for Tiden 9 Familieboliger og foruden Stiftelsesbygningen en Grundeiendom med flere Leieboliger og en stor Haveplads. Formaalet er at afgive Friboliger, Ildebrændsel, Lægehjælp og Pleie til værdige trængende Haandværkere, hvilke Goder dog først tilfulde opnaaes, naar Prioritetsgjælden er indfriet. Haandværker-Sangforeningens Virksomhed omfatter fremdeles Stiftelsens Interesser og tilsigter en Udvidelse af dennes Goder.

5) Actieselskab for Arbeiderboliger. I 1866 opførtes en Bygning til 20 Familier, for at skaffe den arbeidende Klasse sunde og gode Boliger mod en billig Leie. Actiecapitalen 10,800 Rdl. Bygningens Opførelse m. v. kostede ca. 12,700 Rdl.

6) Byens Vandforsyning. I Aaret 1866 undergik Vandværket en betydelig Forbedring, deels ved Anbringelse af Filtreerapparater og deels ved at der til Ledninger, istedetfor tidligere Trærender, anvendtes Jernrør, hvorved tillige opnaaedes, at Vandet fik en betydeligere Stighøide. Vandledningen førtes dernæst gjennem den største Deel af Byen, og i

---

*) I Sommeren 1870 er dannet et Actieselskab for Anskaffelsen af 1 Skrue-Dampskib paa 60 Hestes Kraft. Capital 87,000 Rdl.

mange Huse er Vandet ført op i Etagerne ved det naturlige Tryk, hvormed det kommer fra de syd for Byen liggende Damme.

Vandforsyningen skeer ved et Compagni, hvis Privilegium har kongl. Confirmation af 1ste December 1691. Antallet af Interessenter er nu 98. For at blive Interessent, hvorved forstaaes at erhverve Tilladelse til at lægge Vandledning ind i sin Eiendom fra Hovedledningen, betales 100 Rdl. Indskud pr. Portion = 40 Tønder i Døgnet, eengang for Alle, og derefter i Contingent 5 Rdl. pr. Portion aarlig til Vandværkets Vedligeholdelse. Vandværket har tillige Udsalg ved Havnen, hvor Skibe kunne blive forsynede med Vand.

7) Anlæg af Kloakledninger i 1867—70 igjennem flere Gader, tilsammen af omtrent 7000 Fod. Udgifterne derved ere udredede deels af Byens Kasse og deels ved Tilskud af Eierne til de Eiendomme, udfor hvilke Kloakledninger ere anlagte. Nye Ledninger paatænkes.

8) Laanecontoir. I Begyndelsen af 1867 stiftedes et Actieselskab med contant Capital 8900 Rdl., med det Formaal at komme Trængende til Hjælp med mindre Laan mod billige Renter, som for Øieblikket ere fastsatte til 2 ß pr. Rdl. om Maaneden. Selskabet gaaer ud paa at faae Renter og Omkostninger dækkede; bliver Fortjenesten større, vil Renten yderligere blive nedsat. Det har viist sig at have afhjulpet den tilstedeværende Trang til en saadan Institution.

9) Handelsforeningen med kongl. Confirmation af 12te Decbr. 1861 paa dens Vedtægter. Dens Formaal er, foruden Veldædighed, at virke til Gavn for Handelens Fremme og den Foreningens Medlemmer tilkommende Handelsret.

10) Endvidere bestaaer her forskjellige Velgjørenheds-Foreninger, saasom: Børneasyl; Selskab for Realskolekundskabers Udbredelse; Søndagsskole for Haandværkeres Uddannelse i Skrivning, Regning og Tegning; Understøttelsesforening, stiftet den 3die December 1869, for at komme saadanne værdige Trængende til Hjælp, som ikke have Hjælp fra Fattigvæsenet; Pleieforening med flere mindre.

Fremdeles findes her en Stiftelse for trængende Enker og ugifte Døttre af Borgerstanden, men især af Kjøbmandsstanden i Helsingør. Den er bleven oprettet af Helsingørs dengang saakaldte deputerede Borgere, og dens Fundats kongelig confirmeret den 19de Decbr. 1837. Forskjellige Forandringer i den oprindelige Fundats ere af Kongen stadfæstede under 7de Juli 1870. Dens Oprettelse skyldes fornemlig Fru W. M. Eckardt, Enke efter Kjøbmand i Helsingør C. F. Eckardt, som, efter sin Mands Ønske, skjænkede sin Eiendom i Bjergegaden i Helsingør til Bolig for ovennævnte Trængende mod en meget billig Huusleie. Ved Pengebidrag og Gaver fra Private opnaaedes det imidlertid snart, ikke alene at Boligerne bleve aldeles fri, men ogsaa at Stiftelsen kom i Besiddelse af adskillige Legater til Fordeel for dens Beboere, og af en Capital, der efterhaanden forøges for muligviis engang at anvendes til en Udvidelse af Stiftelsen. Ved Gavebrev af 30te Novbr. 1860 har Enkefrue Erritzøe skjænket en mindre i St. Annægaden beliggende og til Stiftelsens Grund stødende Eiendom til samme.

Magistraten bestaaer af Borgmesteren og en kongelig Raadmand.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 19 Medlemmer, hvoraf 2 ere borgerlige Raadmænd. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; b) for Fattigvæsenet; c) for Skolevæsenet; d) for Brolægnings- og Veivæsenet; e) for den offentlige Belysning, Brand- og Vægtervæsenet; f) for Byens faste Eiendomme; g) for Øresunds og Helsingørs Sygehospital; h) for Communens Bogsamling. Byen har sin egen Byfoged og Politimester, der tillige er Politiøvrighed og Dommer i Helsingørs Kyst-Politidistrict og assisteres af en Underfoged. Byfogden er fra 1ste Juli 1870 tillige By- og Raadstueskriver.

Helsingør Kjøbstad-Commune er ikke forbundet med noget særskilt Landdistrict. Af Kjøbstadens Jorder eies og bruges imidlertid 50 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdk. $1^1/_4$ Alb. Hartkorn af nogle Selveiergaarde og Huse; men da disses Beboere, skjønt de ikke boe i Helsingørs By, dog ere ansatte til Grundtaxt i Kjøbstad-Matriklen og svare Communalafgift efter denne, kan denne Deel af Byens Grund formentlig ikke betragtes som et eget District. Derimod maa det bemærkes, at ved Kongeligt Rescript af 20de Februar 1835 er Marienlyst's Palais med Tilliggende, Kronborg Fæstning, Kronborg Ladegaard, Kronborg Teglværk og Gaarden Meulenborg, hvilke Steder ligge indenfor Grændserne af Byens Jorder, henlagte fra Kronborg Birk under Helsingør Kjøbstads Jurisdiction og Politi.

Med Hensyn til den geistlige Sogneforbindelse vil det være at mærke, at Kronborg Ladegaard allerede ved et Kongeligt Rescript af 28de Juli 1819 blev henlagt under St. Olai Sogn i Helsingør, medens Kronborg Teglværk og Gaarden Meulenborg endnu henhøre under Tikjøb Sogn.

Communal-Udgifterne ere efter Overslaget for Aaret 1870 ansatte til: Byens Bestyrelse, nemlig Lønninger, Raadhuset, Contoirudgifter m. m. 3158 Rdl.; Ligningsskat 2736 Rdl.; Bidrag til Sindssygeanstalten ved Vordingborg 799 Rdl.; Amtsveikassen 373 Rdl.; Amtsskolefonden 528 Rdl.; Rets- og Politivæsen 6606 Rdl.; Medicinalvæsen 10,227 Rdl. (deraf til Øresunds og Helsingørs Sygehospital 8,747 Rdl., hvorimod under „Indtægt" er anført som betalt for Kur og Pleie i Hospitalet: 6,262 Rdl.); Byens Gader og Veie 5611 Rdl.; Gadebelysning 1970 Rdl.; den offentlige Reenlighed 320 Rdl.; Vandforsyning 125 Rdl.; Brandvæsenet 674 Rdl.; Indqvarteringsvæsenet 1893 Rdl.; de offentlige Lystanlæg 550 Rdl.; Renter af Gjæld 4085 Rdl.; Afdrag paa Gjæld 3246 Rdl.; Skolevæsenet 12,918 Rdl.; Sognepræsternes Lønning 1300 Rdl.; Erstatning for Høitidsoffer til Byens Sognepræster og Kirkebetjente 1615 Rdl.; diverse Udgifter 671 Rdl.; Fattigvæsen 20,663 Rdl. Tilsammen 80,068 Rdl. Af disse Udgifter udredes ved faste og tilfældige Indtægter 25,523 Rdl. og ved Ligning paa Grund og Assurance 13,762 Rdl. og paa Formue og Leilighed 40,783 Rdl.

Communen eier: Raadhuset assureret for 67,400 Rdl.; Slagterboderne ligeledes for 1200 Rdl.; Sprøitehuset 780 Rdl.; Eiendommen Marienlyst, tidligere et kongeligt Lystslot, kjøbt af Communen og udleiet til den i Nærheden anlagte Badeanstalt, afbildet i Texten paa omstaaende Side (see forøvrigt om dette Steds Historie S. 18 Anm.) 31,660 Rdl.; det militaire Sygehuus 12,240 Rdl.; Øresunds og Helsingørs Sygehospital 25,650 Rdl., samt 119 Tønder Land til Værdi ca. 22,900 Rdl.; endvidere følgende Fonds: Overdrevsjordfonden 44,025

Rdl.; Kæmnerifonden 18,304 Rdl.; det saakaldte Brødfond (cfr. Bekgj. 3die Mai 1847) nu 5240 Rdl.; Øresunds og Helsingørs Sygehospitals Fond 22,272 Rdl.; Fattigvæsenets Fonds i Capitaler 17,211 Rdl. og i Legater 9038 Rdl.; Borger- og Friskolens Bygning, assureret for 8520 Rdl.; Cantorboligen 1600 Rdl.; Realskolens Bygning 12,100 Rdl., samt Realskolens Fond 21,698 Rdl. og Borgerskolens Fond 6950 Rdl.

Marienlyst.

Helsingørs borgerlige Artillericorps er hævet fra 1ste Juli 1870 at regne; Borgervæbningsfonden eiede den 1ste Januar 1870 en Capital af 29,886 Rdl. og det borgerlige Artillericorps's Syge- og Liigkasse c. 21,000 Rdl., hvilken Kasse formeentlig fremtidig vil blive sat under Byraadets Control og gjort tilgængelig i større Omfang end forhen.

Helsingør har et Brandcorps, for hvilket Byfogden er Chef og hvorved er ansat 9 Officerer og ca. 200 Mand.

Under Magistratens Bestyrelse staae følgende i de senere Aar stiftede Legater, nemlig:

1) Etatsraad og Toldkæmmererer Niels Johan Knudsen og Hustru Christine Knudsen født Svendsens Legat for ugifte Døttre af uformuende Embedsmænd i Helsingør og Kjøbenhavn. Capital 20,000 Rdl.; stiftet ved Etatsraadinde Knudsens Testament af 25de Januar 1856.

2) Sammes Legat for værdige og trængende Tjenestetyende af det kvindelige Kjøn i Helsingør. Capital 5000 Rdl. Stiftet ved Etatsraadinde Knudsens Testament af 25de Januar 1856.

3) Kammerherre Christian Rønnenkamp og Hustru Jessy Caroline født Howdens Legat for agtværdige, trængende Qvinder af den høiere

Kjøbmandsstand i Helsingør. Capital 5000 Rdl., skjænket af Kammerherreinde Rønnenkamp under 20de Decbr. 1867.

4) Miss Georgine Bryans Legat for værdige og trængende Enker og Døttre af Embedsmænd og Kjøbmænd i Helsingør. Capital 18,868 Rdl. 65 ß. Stiftet i Henhold til Miss Bryans Testamene af 10de Januar 1866.

5) Capitain, Raadmand Peter Louis Holms og Hustru Nicoline Sophie Holm født Fabers Legat for værdige, trængende Kvinder af Handelsstanden eller den næringsdrivende Stand i Helsingør. Capital 3000 Rdl., skjænket i Juni 1870 af dette Ægtepars 3 Døttre.

I Byens Sparekasse (oprettet 1829) indestod den 1ste Januar 1870 paa Interessenternes Conti 228,201 Rdl.; den opsparede Fond androg 33,226 Rdl.

Først i 1827—1831 fik Helsingør en egentlig Havn af et Areal af omtrent 50,000 □ Alen, med 16 Fods Dybde. Den manglede dog den fornødne Størrelse til at optage den Mængde Skibe, som i Isvintre søge Tilflugt her, ligesom ogsaa den fornødne Plads til Udbedring af havarerede Skibe og til Oplag af disses Ladninger samt Bekvemmeligheder, der kunde indbyde forbiseilende Dampskibe til at besøge Havnen for at forsyne sig med Kul. I Aarene 1859—1863 udvidedes derfor Havnen saaledes, at den nu har et Areal af omtrent 100,000 □ Alen, med 18 Fods Dybde.

Ved Havnehovedet er anbragt et fast Lampefyr af 6te Orden med Speilapparat (grønt Glas); Lysvidde 1¾ Miil; Signal vises daglig for Greenwichs Middel-Middag.

I Havnen er fortrinlig og efter Forholdene nogenlunde tilstrækkelig Bolværksplads for lossende og ladende Skibe, og i Havnens umiddelbare Nærhed Oplagspladser til Udleie efter approberet Taxt, ligesom der ogsaa i selve Byen ere flere gode Pakhuse til Varers Oplæggelse. Der er en Svingkran, der kan løfte 20,000 Pd. og en mindre do. til 2000 Pd. Trækbane til Jernbanen. Om Ophalingsbeddingen og Skibsværfter med almindelige Beddinger er oplyst i det Foregaaende.

Uagtet den skete Udvidelse er det dog i Isvintre hændet, at Skibe have maattet afvises af Mangel paa Plads (t. Ex. 1869—70).

En Anke mod Havnen har imidlertid gjort sig gjældende, nemlig at Indløbet er mindre godt under visse Vind- og Strømforhold, og navnlig for store og lange Skrue-Dampskibe. Det har derfor været og er fremdeles under Regjeringens alvorlige Overveielse, hvad der er at foretage for at afhjælpe denne Mangel.

Den 31te Marts 1870 henlaae i Havnen, foruden endeel mindre Baade af 2 Læsters Drægtighed og derunder, 131 Seil- og Dampskibe af Drægtighed ialt 11,209½ C.-Læster.

Havnen er Statens Eiendom. I 1869 er opkrævet i Havne- og Bropenge 9,714 Rdl. 39 ß, og af Havnefogden i Plads- og Redskabsleie, Kjølhalingspenge m. m. 3534 Rdl. 29 ß.

Fra 1ste Juli 1870 ere ved den nye Havnetaxt Bropengene betydelig nedsatte, navnlig til Lettelse for Skibsfartens Concurrence med Jernbanen.

I Aaret 1866 blev der af Regjeringen tilstaaet Civilingenieur Carlé Concession til at anlægge en Havn ved Øresund, nord for Kronborg. Dette Project gik ud paa, for et Actiebeløb af 6 Millioner Rdl. Rigsmønt, der ventedes tegnet især af udenlandske Capitalister, at omdanne Terrainet fra Lappesteen til Grønnehave incl. saavel til Stapelplads for den Nordsø-Østersøiske Handel som til en farefri Nødhavn, hvor store Flaader af Skibe, istedetfor at ankre paa Reden, let og billigt kunde søge ind og afvente gunstig Vind til Reisens Fortsættelse, og hvor store Maskinværksteder under de meest begunstigende Omstændigheder kunde optage Concurrencen med Udlandet. De senere indtraadte politiske Forhold have imidlertid i meget høi Grad svækket Haabet om dette Projects Realisation, der vilde have været særdeles heldbringende for Helsingør saavelsom for hele Landet.

Et Færgelaug besørger Befordringen af Personer og Gods til og fra Reden og over Sundet med 25 Baade og forestaaes af en Færgelaugsinspecteur, der tillige er Lodsinspecteur og Vaterskout.

Der er her 44 fast ansatte Lodser. Ved Regnskabsføringen derved er af Marineministeriet ansat 1 Bogholder.

Helsingør hører til 1ste Landsthingskreds og er Valgsted for Frederiksborg Amts 1ste Folkethingskreds, til hvilket Byen hører. Den hører under Kronborg Amtstuedistrict (paa Esrom). Byen udgjør et eget Physicatdistrict. Apothek. 1ste Udskrivningskreds 153de Lægd.

Ved Helsingørs Toldsted og i sammes District er ansat en Inspecteur, en Kasserer, 4 Controlleurer, 11 Assistenter og 3 Officianter; en Toldembedsmand har tillige Constitution fra Byens Magistrat som Veier og Maaler.

Helsingor er Skibs-Maalings- og Registrerings-District for de her og paa Strækningen indtil Rungsted samt paa Anholt hjemmehørende, og ellers til Maaling forekommende Fartøier.

Ved Postvæsenet er ansat en Postmester.

Extrapoststationen her i Byen er hævet ifølge Kongl. Resolution af 3die Marts 1865.

I Helsingør og Kronborg har den 2den Halvbrigade (3die, 18de og 22de Bataillon) af 1ste sjællandske Brigade Garnison; paa Kronborg er desuden et Detachement Artilleri.

Jernbanen til Helsingør blev aabnet for Publicum den 9de Juni 1864. Den vedligeholder en 4 Gange daglig Forbindelse med Hovedstaden foruden Extratog om Søndage og Helligdage. Saaledes ankommer til Helsingor hver Morgen og hver Aften et Persontog og midt paa Dagen 2 Gods- og Persontog, og samme Antal Tog afgaaer igjen daglig til Kjøbenhavn. Trafiken er uagtet Concurrencen ad Søveien, som kun er 5 Miil mod 8 Miil Bane til Kjøbenhavn, forholdsviis betydelig: der er saaledes gjennemsnitlig i de senere Aar befordret pr. Bane til Helsingor aarlig ca. 60,000 Passagerer (Indtægt 40,000 Rdl.) og fra Helsingør 58,000

Passagerer (Indtægt 33,000 Rdl.). Totalvægten af ankommet Gods til Helsingør 12 Millioner Pd. (Indtægt 13,000 Rdl.), og af afgaaet Gods fra Helsingør 27 Millioner Pd. (Indtægt 20,000 Rdl.). I særligt Locale paa Jernbanestationen finder Toldklarering Sted, hver Søgnedag fra 12—2.

Telegraph-Station findes paa Byens Raadhuus.

I Helsingør er et godt rummeligt Theater, der af den private Eier udleies til Afbenyttelse. Ligeledes er her et Skydeselskab, hvilket eier en ret anseelig Bygning.

2 Bogtrykkerier, hvorfra udgaae Helsingørs Avis, Helsingørs Dagblad og den daglige Øresundsliste.

Byens Vaaben, der her gjengives efter et ældre Segl fra Slutningen af det 17de Aarhundrede, er et Krigsskib. Der hentydes vistnok ved dette til Sundtolden, der var af saa stor Betydning for Helsingør.

Sagaerne nævne gjennem mere end 3 Aarhundreder (876—1196) Hal-Ore Marked som et Samlingssted for hele Norden. Suhm, J. F. W. Schlegel og N. M. Petersen, tidligere ogsaa P. A. Munch have henført Stedet baade efter Beliggenhed og efter Navnelighed til Helsingør. Her er virkelig et Or eller Ore — en lav Strandbred, der danner et Fremspring — og her er Sundet paa det Smalleste dannet i Formen af en Hals. Munch har dog senere troet at burde hævde Kjøbenhavn som det Sted, hiint store almindelige Marked afholdtes; thi her var, som Navnet viser, en Havn, der kunde give en Flaade Tilhold, og her laae Refshale, hvorpaa Erik Glipping anlagde en Borg og hvor senere Trekroner fik Plads. Hale (cauda) ligger ogsaa det ældgamle Navn Hal-Ore nærmere end „Hals". Det maa dog bemærkes, at Ore er Hovedordet og der findes ikke nævnt noget Sted nær Kjøbenhavn med dette Navn, hvorimod dette er Tilfældet ved Helsingør, hvor endog selve Byens Plads, som anført, er et Ore*). At Ore-Sund**) er nævnt efter dette Ore, der laae ved dets smalleste Sted, er jo mere end rimeligt, ligesom Isse-Fjord fik Navn efter Is-Ore, der laae ved dens Indløb.

Saxo omtaler ikke Hal-Ore, men nævner kun Kysten ligeoverfor Helsingborg med disse Ord: »illud Sialandiæ littus, qvod ab Helsingo oppido vocabulum tenet«. Helsingør var altsaa ikke til som By paa Saxos Tid. Hos Arild Hvitfeldt findes under

---

*) I et Kongebrev af 8de Juni 1647 kaldes Mosen tæt ved Helsingør "Ore". Det 1583 nævnte „Hallore" (D. Saml. V. 157) laa imidlertid ikke her, men er den nu saakaldte Huleréd By i Søborg Sogn ved Hornbæksbugten.

**) „Eyrarsund" forekommer alt i Regner Lodbrogs Drapa, jfr. Stephanii Noter til Saxo S. 20.

1288 anført, at den norske Konge Erik Præstehader, der havde taget Parti for Erik Glippings Mordere, femte Dagen efter St. Peders Dag lagde sig med en Flaade for „Helsingør". „Anden Dagen efter begav Kongen sig tillands og brændte Helsingør udi Aske, Folket flyede ind paa Flynderborg*)." Af dette sees, at der til den Tid var en By med en hosliggende Borg. Pladsen, hvor denne har staaet, temmelig høit beliggende, viser man endnu ikke langt fra Jernbanegaarden. Borgen har vistnok ikke været af stor Betydning, thi et Kongebrev af 1308 er udstedt ikke fra Flynderborg, men fra Helsingør (Helsingora). 3 Aar efter ødelagde Hansestædernes Flaade Byen, hvilket gjentog sig 1372, og Flynderborg er end ikke dengang nævnt som et Tilflugtssted. Det første bekjendte Document, hvori Helsingør nævnes som By, er af 22de Juli 1389. 1423 nævnes som det Aar, da Borgen blev nedlagt, og omtrent samtidig var det vistnok, at Kong Erik af Pommern nord derfor grundlagde Slottet Krogen eller Ørekrog. Det synes, som om den omkring Flynderborg beliggende By har lidt meget ved de fjendtlige Anfald; betydelig kunde den jo heller ikke være, da der endnu til den Tid var en Kjøbstad ved Søborg og Skanør, Malmø, Falsterbo og Dragør vare blevne Sundets store Markedspladser og Fiskerleier. Omegnen var derhos endnu til den Tid for største Delen en vidtstrakt Skov. Kong Erik har aabenbart havt for Øie om sit nye Slot Krogen at danne ligesom en ny By. Ved Privilegium af 1416 gav Kongen 10 Aars Skattefrihed for dem, som byggede Steenhuse (Steengaden erindrer maaskee herom); han gav Borgerne ogsaa fri Ildebrændsel af allehaande Træer undtagen Eeg og Bøg, og som Motiv nævnes: „for at vor nye Kjøbstad paa Ørekrog desbedre og raskere bygges og koffres maa". 2den Juli 1426 gav Kongen atter Privilegier for „den nye By paa Kroken". 1441 fornyede Kong Christoffer af Bayern disse Privilegier for „Helzingør", der nu har faaet baade Borgmester og Raadmænd. Den 3die Juli 1456 gav Kong Christian I. Stadfæstelse og Forbedring af Helsingørs Privilegier. Man seer heraf, at endnu dengang var Sildefiskeriet i Høsten af Betydning for Byen. Ligeledes seer man, at de omliggende store Skove gjorde det almindeligt fra Byen at have Sviin paa Olden i disse. De danske Konger havde dog alt dengang forlængst begyndt at oppebære Told af de Øresund passerende Skibe, men den Anledning til Erhverv, som derved blev givet Helsingørs Indbyggere, omtales ikke i Privilegierne. Det er vistnok fra denne Periode i Helsingørs Historie, der maa betegnes som en Fremskridts-Tid, at St. Olai Kirke i dens nuværende Bygningsform skriver sig. Det staaer ogsaa til at antage, at Byens anden Kirke, St. Mariæ, tidligere henhørende til det alt 1242 oprettede Dominicaner- eller Sortebrødre-Kloster, paa denne Tid er opført saaledes omtrent som den endnu staaer. Foruden det nævnte Kloster, hvis Bygninger med Munkegange omkring Fratergaarden (Aabningerne ud mod denne dog nu tilmurede), Celler og andre hvælvede Rum endnu den Dag idag ere bevarede og det fuldstændigere end noget andet Sted i Danmark (see forøvrigt foran Hospitalet), fik Byen 1420 et Franciskaner- eller Graabrødre-Kloster og atter 10 Aar efter et Karmeliter- Kloster, for hvilket der i Aaret 1450 udgik Kongebrev om Indsamling i Anledning af dets Brand. Blandt Munkene i dette Kloster fremtraadte i Reformationsperioden Paul Eliesen og Frantz Vormordsen som Forkyndere af den lutherske Lære. Eliesen optraadte dog senere som Katholicismens Forsvarer og erholdt derfor Tilnavnet „Vendekaabe". Omtrent samtidigt med Karmeliter-Klostret var vistnok St. Anna Nonnekloster. Som et femte Kloster i Helsingør nævnes (1464 og ofte senere) St. Nicolai Kloster. Det var vistnok en mindre Stiftelse ligesom ogsaa „St. Jacobi Huus" og „Helliggeist-Huus"; alle 3 vel nærmest bestemte for Syges Pleie. St. Nicolai Kloster blev ogsaa senere et Hospital, hvortil St. Jacobi Huus ved Gave blev lagt 1541. Graabrødre-Kloster laa i den sydlige Deel af Byen, hvor en Gade endnu kaldes „Gammelkloster". Karmeliterklosteret laa omtrent, hvor nu Marienlyst er anlagt**); rimeligviis er den gamle Muur om Haven endnu fra Klostrets Tid; den har i hvert Fald megen Lighed med Muren om Haven ved Valkendorfs Collegium i Kjøbenhavn, hvilket Collegium, som bekjendt, er oprettet af et Karmeliterkloster, der var Filial af Klostret i Helsingør. En Gade bærer endnu i sit Navn Erindringen om St. Anna Kloster, der vel ogsaa der

---

*) Anonymi Chronicon Danicum 1274—1497 (Script. rer. dan. V. 626) anfører under 1289: Rex Ericus Norvegiæ Siellandiam veniens cum exercitu combussit Skielskör, Torumberrigh, Helsingöer, Nykjöbinge aliasqve insulas.

**) Kong Frederik den Anden anlagde ved Aar 1580 paa Carmeliter-Klostrets Grund sit Lystslot Lundehave, der i Kong Frederik den Femtes Tid kom i den Moltkeske Families Eie. Til denne Tid synes det at have modtaget sin nærværende Form. Kong Christian VII., som derefter blev Stedets Eier, overlod det til Dronning Juliane Marie og kaldte det Marienlyst efter hende. Kong Frederik VII. skjænkede det til en Bolig for Invalider; men det blev anseet hensigtsmæssigere at anvende Capitalen, der kunde indkomme ved Salget, for disse. Som anført foran, blev det kjøbt af Helsingør Commune.

har havt sin Plads. Om de tre andre mindre klosterlige Stiftelser veed man ikke bestemt, hvor de have ligget; dog have vistnok St. Nicolai og St. Jacobi, eller i hvert Fald eet af dem, været beliggende paa Steen-Gade. Ved Kongebrev af 11te Juli 1516 tillades det Sortebrodrene paa deres Kloster-Grund „finder op til deres Kirkegaard" at bygge et Steenhuus til Hospital med 8—10 Senge for fremmede Søfolk. Helsingør havde et St. Gjertruds Gilde.

Det 16de Aarhundrede bragte mange Ulykker over Helsingør; thi foruden at Byen ødelagdes af Ildsvaade i Aarhundredets første Aar, blev den 1522 afbrændt af Lybekkerne, indtaget i Grevens Feide 1535 (dog gjenerobret 1536 tilligemed Slottet Krogen) og hjemsøgt med Pest 1536 og 1583, i hvilket sidste Aar ikke mindre end 1200 Mennesker angives at være døde. En epidemisk Sygdom, „Svede-Sygen", hjemsøgte ogsaa Helsingør 1529. Uagtet saa store Ulykker kom Byen dog stedse igjen saa nogenlunde til Kræfter. Dertil bidrog det meget, foruden at Sundtolden tiltog i Betydning ved det stedse voxende Antal Skibe, at Kong Frederik den Anden, der under den svenske Krig havde erfaret, at „Krogen" ikke var et tilstrækkeligt Værn til at sikkre Toldens Erlæggelse, lod i Aarene 1574—83 opføre det mægtige og anseelige Kronborg, der ikke alene blev en Fæstning, men ogsaa en jevnlig besøgt Kongebolig, om endog, som der senere vil blive Leilighed til at omtale, heraf fulgte ikke ringe Ulemper for Byen med Indkvartering og Transport baade af Soldater og Hoffinder. Mange Udlændinge toge ogsaa Ophold i Byen, deriblandt nogle fra Holland flygtende Calvinister, af hvilke vistnok Flere have været formuende Folk. At Søborg i Aarhundredets Midte udtraadte af Kjøbstædernes Tal, maatte vel heller ikke være uden Betydning. Men med Velstandens Tiltagen og med det stedse voxende Besøg af Fremmede synes Moraliteten at være aftagen. Kong Frederiks Brev til Magistraten af 13de Juli 1574 tyde aabenbart derpaa*). Af Documenter vedrørende Byen Helsingørs Historie i dette Aarhundrede skal her efter „Samling af Actstykker til Helsingørs Historie" i Aarsberetninger fra det Kongelige Geheime-Archiv nævnes nogle af de vigtigste: Kong Hans's Brev af 29de December 1508 til Borgemestre, Raadmænd og Menighed i Helsingør om med Hensyn til daværende Krigsforhold at omgive Byen med Grave og anden Befæstning. Kong Frederik den Førstes Brev af 15de Juli 1532 om at Sundtolden fremdeles skal oppebæres i Helsingør, hvilket Brev har Hensyn til, at Kong Christian den Anden havde henlagt Toldens Oppebørsel til Kjøbenhavn. Kong Christian den Tredies Gavebrev af 14de Mai 1536 til Helsingør paa Sortebrødre-Kloster sammesteds til et Hospital. Dom for Kongens Retterthing af 5te Mai 1541 angaaende Forholdet mellem Helsingør og Helsingborg, hvorefter Helsingør Borgere, der „ikke have i deres By ret Torv som andre Kjøbstæder, da maae de frit kjøbe Korn og ædende Varer til deres Behov i andre Kjøbstæder og lande uden Told, undtagen paa Fiskerleierne", og maae de derfor ogsaa handle paa Helsingborg paa samme Maade, hvorimod det ogsaa tillades Helsingborg Borgere at handle paa Helsingør. Kongebrev af 11te Decbr. 1547, hvorefter der hver Løverdag skal være Torvedag i Helsingør, og efternævnte Sogne der skulde gjøre Tilføring med Korn og andre Varer, nemlig: Karlebo, Lynge, Grønholt, Asminderød, Lillerød, Tikjøb, Noddebo, Bloustrød, Herlev, Frerslev og Tjæreby. Kongebrev af 28de August 1566 om at Borgerne i Helsingør maae lade kjøbe Korn og Andet i Issefjord og ved Sundby Færge. Kongebrev af 13de Juli 1574, hvorved det forbydes de nederlandske Calvinister, der vare flygtede til Helsingør, under Gudstjenesten at gjøre Gjæstebud, spadsere paa Gaden og deslige. Nye Privilegier for Helsingør af 13de Januar 1577 i Anledning af Kronborgs Anlæggelse „paa det Sted, hvor det gamle Slot Krogen haver standet", hvorved de gamle Privilegier stadfæstes, der tillægges endog Borgerne Skattefrihed i 20 Aar, mod at de skulle „herbergere Vore Hoffinder" og føre dem og Andre, der komme med Pas, over til Helsingborg. Fuldmagt af 10de Juli 1570 for Henrik Mogensen at forhandle med Kongen om Vands Indledning til Helsingør. Kongebrev af 18de Februar 1580 om noget sølvholdigt Erts, som skulde findes ved det Bjerg, „som Gerichten paastaaer" (af et Centner skulde kunne faaes 33 Lod Sølv). Bevilling af 16de Juli 1581 for Peither Pester til Oprettelse af et Apothek. Kongebrev af 6te Januar 1582, hvorved

*) „Vi forhøre", siges der deri, „at der i Byen skal føres et meget utugtigt Levnet af løsagtige Kvindfolk, som søge did mere end andetsteds for det fremmede Folks Skyld, som kommer der i Sundet, Gud til Fortørnelse og ærlige Folk til Forargelse. Saadant at afværge bede og befale Vi, at I lade der i Byen opsøge disse løsagtige Kvindfolk, og dennem stryges til Kagen og Byen forviises. Komme de igjen efter at være stubbede til Kagen, da at lade skjære begge Øren af dem. End hvis de ydermere lade dem finde i Byen, da lade I dem binde i en Sæk og forsænke. De, som holde saadanne skjørske Folk i deres Huse, skulle forviises Byen."

det befales Sjællands Biskop og Borgemesteren i Helsingør at sørge for, at den tydske Ugedagsgudstjeneste, der nogle Aar forinden var indført i Sortebrødrenes tidligere Kirke, Mariekirken, for Nederlændere og Tydskere*), holdes efter Kirkeordinansens Bestemmelser paa samme Dage som i de danske Kirker, nemlig Onsdag og Fredag. Mønsterregister af 3die Juni 1583 paa Borgernes Mandtal, hvorefter der var i Byens 4 Kvarterer 137 Hageskøtter, 63 Dobbeltsoldnere med Rustning, Sværd og Spyd, 14 med kort Værge, ialt 214 Bevæbnede, foruden Borgemester og Raad, ialt 9 Mand i Rustning med Sværd og Spyd; 200 Ubevæbnede af Haandværkere og aldrende Mænd (var end største Delen af disse 414 Familiefædre, vilde det dog ikke udvise et Folketal for hele Byen, der oversteeg 2—3000). Kongebrev af 25de October 1616 om Opbyggelse af en Ringmuur (den strakte sig nogle Aar efter fra Byens sydlige Port „Svingelporten" langs Stranden til henimod Kronborg; hvor den ophørte, vare Gjærder og Grøfter anbragte). Kongebrev af 4de Marts 1631 om Helsingørs Handel i Limfjorden (heri hævdes Borgernes Ret til Handel „fordi de ingen Axeltorv have").

Med 1637 begynder en Række af byrdefulde Aar for Helsingør. Fra dette Aars Begyndelse og indtil Fredens Slutning maatte Byen aarlig udrede 800 Species Daler i Krigsstyr foruden de almindelige Skatter. Desuden udredede Byen i Krigsaaret 1644 40 Ryttere, ligesom ogsaa samme Aar 200 Ryttere bleve gjorte beredne i Helsingør og imidlertid forbleve indqvarterede der. I 1645 erlagdes i Grundskat af Husene 2 pCt. af Værdien. Helsingør vedblev dog at ansees for at henhøre til de mere velstaaende Byer, thi da Kong Christian havde modtaget Lægernes Raad om at tage til Eger Suurbrønd, anmoder han i Skrivelse af 31te Januar 1647 Borgmester og Raad om at tilstaae ham 4 gode Vognheste til denne Reise, da Kjøbenhavn havde tilstaaet ham 16. Om de bleve leverede, vides ikke. Da Kongen døde Aaret efter, befalede Rigshofmesteren Corfitz Ulfeld Helsingørs By at opsende 800 Tinfade og 800 Tintallerkener til Brug saavel ved Begravelsen som ved Frederik den Tredies Kroning. Det er fra Begyndelsen af Frederik den Tredies Tid at man har den svenske Resident Magnus Durells Relation til Dronning Christine, hvori han yttrer om Helsingør: „Byen har ingen stor Handel, men dens Flor bestaaer for det meste i Toldboden, som bestaaer af to Toldere, sex Toldskrivere, en Besøger og en Toldbodtjener. Nogle Faa boe her, som have smaa Fartøier, hvormed de seile paa Fiskefangst eller om Høsten opfiske, hvad som af Storm og Uveir kan blive borte i Kattegat eller mellem Skagen og Helsingør. Undertiden seile de op til Danzig, Königsberg eller andre Steder i Østersøen, hvorfra de hente Korn, som de om Vinteren udhøkre. Dog ere flere af disse Fremmede end Danske, nemlig Hollændere, Embdere og Hamborgere."

Kronborgs Besættelse af de svenske Tropper og Udskrivningerne i Helsingør, som stod i Forbindelse dermed, bragte store Byrder og Ulemper for Byen. Nogen Erstatning fik den efter Freden i den Indvandring af Skaaninger, som ikke vilde træde i underdaatligt Forhold til Sverrig. Fulgte heraf en Formerelse af Folkemængden, saa var denne dog forinden aftaget ved de ødelæggende Sygdomme 1618 og 1654. I Anledning af det i 1675 paabudne Krigsstyr findes Byen dog at bestaae af 833 Familier (altsaa vel henimod 5000 Indbyggere). I Aaret 1682 bestemtes, at Helsingør skulde være blandt de Kjøbstæder, der maatte handle paa fremmede Lande: Magistraten udvidedes samtidig til 2 Borgmestere og 5 Raadmænd. Den 12te Mai 1685 fik Færgelauget sine første Laugsartikler, Færgemændenes Antal bestod af ca. 100. Først i Aaret 1691 fik Byen den saa ofte paaankede Mangel af et Axeltorv afhjulpen, idet Pladsen for en afbrændt Gaard midt i Byen dertil blev bestemt. Uagtet Helsingør var blandt de til Skibsfart paa Udlandet berettigede Steder, sees det dog af en Beretning fra Magistraten af 2den April 1704, at Byen ikke eiede noget Skib til at fare med paa Udlandet og kun 12 Fartøier til indenlandsk Fart, fra 1 til 8 Læsters Drægtighed 1710—11 blev Helsingør hjemsøgt af den store Smitsot, som synes at være bragt dertil med Skibe fra Danzig. 1800 Mennesker eller omtrent en Trediedeel af det hele Indbyggerantal bortrev Sygdommen; Krigen med Sverrig bragte samtidig og senere store Besværligheder for Byen ved Troppetransporter og Indkvarteringer. Den 26de September 1717 gav Magistraten en Udsigt over Byens Forfatning til Stiftamtmanden, hvori anføres at Byen havde 399 Gaarde og Huse, som vare beboede, hvoriblandt 27 grundmurede Gaarde, 76 Gaarde og Huse i nogenlunde Stand, dog ubeboede, samt 226 forfaldne

*) Ogsaa paa Kronborg var ved Slotskirken ansat en tydsk Præst; senere forenedes Mariekirken med Slotskirken under een Præst og saaledes vedblev det det 17de Aarhundrede ud. Da danske Atlas udkom, var Mariekirken Garnisonskirke, i hvilken der prædikedes baade Tydsk og Dansk. Nu er der som bekjendt alene dansk Gudstjeneste.

Huse og øde Pladser. Nogen egentlig Havn havde Helsingør endnu ikke. Da Stiftamtmanden i 1721 var i Helsingør, blev Skibsbroen funden saa brøstfældig, at dens Reparation paa det Alvorligste blev befalet. Den af Christian den Fjerde anordnede Muur var vistnok forlængst nedfalden eller nedlagt, men en Omhegning af Grøfter og Gjærder for Consumtionens Skyld var endnu vedligeholdt 1722. Det er mærkeligt, at der i dette Aarhundrede, efter at Byen havde været hjemsøgt af Pesten gjentagne Gange, viste sig en stor Dødelighed blandt Byens Befolkning, saaledes 1727: 170 Dødsfald mod 121 Fødsler, 1741: 220 Dødsfald mod 136 Fødsler Fødslernes Antal tyder paa et Indbyggertal af c. 4500. Den 8de Januar 1750 bekjendtgjordes det for det samlede Borgerskab, at Kongen havde overladt Stedets Told i Forpagtning fra det nye Aar af til nogle af de Handlende, og Borgerne opfordredes til at bruge „samme Respect og Føielighed" imod Toldforpagterne og deres Betjente som hidindtil imod Hans Majestæts egne Betjente. Forpagtningssummen var 5400 Rdl. aarlig. Fra Aaret 1751 har man en meget interessant „Demonstration" fra Magistratens Haand. Herefter var de virkelige Borgeres Antal 315 og Borgerenkernes 37; af hine dreve 304 og af disse 24 borgerlig Næring. I Laugene vare 18 Kjøbmænd, 80 Færgemænd, 5 Vognmænd, 7 Bagere, 11 Slagtere, 7 Smede, 6 Snedkere, 6 Skrædere, 15 Skomagere og 7 Handskemagere. Naar Boesen og Pontoppidan samt Hans de Hofman ansætte Indbyggernes Antal kort efter (1757, 1764 og 1774) til, Kronborg og Garnisonen indbefattet, 7000, da turde dette være ikke lidet for høit og 5000 vilde maaskee være nærmere det Rigtige. I Demonstrationen udtales, at Handel og Vandel med de igjennem Sundet seilende Skibe var Byens vigtigste Næringsvei „foruden det Lidet, den kunde have af Garnisonen og Bonden". Af særegne Herligheder og Privilegier havde Byen ikkun frit Tørveskjær af 500 Læs og Oplagsfrihed paa 3 Aar for franske Vine og Brændevine til Udskibning, og endelig laae der til Byen 486 Tdr. Land Udsæd af 123 Tdr. Htk., og som alt tilhørte deels Borgerskabet deels Fattigvæsenet.

1756 nævnes Commerceraad Claessen som den Eneste, der i Helsingør havde egne Skibe, „hvormed han bruger Trafique til og fra fremmede Steder". 1761 erholdt Adam Späth Privilegium til at anlægge et Sukkerraffinaderi. Helsingør havde endnu ikke dengang nogen ordentlig Havn; Skibene maatte lægge an ved Broer og Bolværker. Først 1764 begyndte det længe paatænkte og længe forberedte Anlæg af en Havn paa den nordlige Side af Toldbroen, idet denne Bro forlængedes lidt over 200 Fod i en saadan Retning, at Skibe — der dog ikke maatte stikke dybere end 8 Fod — nu kunde ligge i Sikkerhed indenfor den. Fra denne Tid har man en afæsket Forklaring over Grunden til, at Vognmændenes Antal var aftaget fra 8 til 5 og deres Heste fra 12 Par til 5 Par. Som Grunden angaves Slettheden af Veien mellem Helsingør og Kjøbenhavn (til Frederiksborg eller andre Steder toges næsten aldrig Vogn), navnlig ødelagde Sandene ved Lokkerup og Vedbæk endmere den opkjørte Steenbro gjennem Humlebæk Skov baade Heste og Vogn, og sjelden gik der noget Aar forbi, uden at der paa „denne Tours lange og besværlige Distance tilsattes af begge Dele." Byens egen Brolægning var derhos saaledes, at der klagedes over at Vognene sattes i Fare for at vælte i Rendestenene og Hjulene for at sønderbrydes under Kjørselen. Det var forøvrigt netop paa den Tid, at Anlæget af Chausseen fra Kjøbenhavn til Fredensborg paabegyndtes, hvilken omtrent et Aarti forinden Aarhundredets Slutning skulde blive fort til Helsingør. Dette og de gunstigere Communicationsforhold efter Anlæget af en Havn i 1827—31 bidrog sit til Byens Fremgang; men endmere fremmedes denne ved den stedse tiltagende Trafique gjennem Øresund*). Skibenes Klarering ved Øresunds Toldkammer og Afsætning af Provianteringsgjenstande til disse vedblev lige indtil Øresundstoldens Afløsning fra 31te Marts 1857 af (ved Tractat af 14de Marts s. A.) at være Byens væsentligste Velstandskilde. Det er foran paaviist, at Toldens Afløsning og den Nedsættelse i Byens Erhverv, som deraf fulgte, idet baade de for Besørgelsen af Toldklareringen etablerede Huse maatte, i hvert Fald for denne Deel af deres Forretninger, ophøre at existere, og Afsætningen til Skibsførerne formindskedes med vistnok Halvdelen af de tidligere afsatte Værdigjenstande**), bevirkede en Tilbagegang og at navnlig Folke-

*) Der haves Documenter fra 1328 og 1368, af hvilke man kan slutte sig til, at Tolden da alt i længere Tid har været opkrævet. For 2 Aarhundreder siden (1670) passeredes Sundet af 3420 Skibe med en Afgift af 90,999 Specier; 1770 af 7756 med Afgift 373,701 Sp ; 1783 (Freden i Versailles) af 11,233 m. A. 469,798 Sp.; 1801 af 8988 m. A. 469,960 Sp.; 1802 (Freden i Amiens) af 12,164 Skibe m. A. 594,175 Sp.; 1843 af 14,981 Sk. m. A. 1,018,509 Sp. (i Skibstallet ikke indbefattet indenlandske Skibe i indenlandsk Fart); i 1847 af 23,977 Skibe med Afgift 1,116,712 Sp.

**) Det langt overveiende Antal Skibsførere kan antages i Sundtoldens Tid at have været iland i Helsingør. 1853 passeredes Sundet af 24,648 Skibe; i 1869, hvor Sundfarten endog kan antages at have været noget større, have kun 6091 Skibsførere været iland.

mængden, der i dette Aarhundredes første Halvdeel var steget fra 5282 til 8111, i det følgende Femaar til 9097, ved Tællingen i 1860 faldt til 8442. Nu har den atter hævet sig noget (1ste Februar 1870: 8750); Jernbanens Aabning til Helsingør i 1864, den udvidede Havn og en voxende industriel Udvikling i Byen ere vistnok de væsentligste Støttepunkter for denne glædelige Fremskriden.

Af Skrifter om Helsingør mærkes:

„Den ved Oresund beliggende anseelige Stad Helsingørs Beskrivelse“ (af Boesen) Aalborg 1757.

„Kort historisk Beskrivelse over det berømte Slot og stærke Fæstning Kronborg samt Staden Helsingør“. Kjøbenhavn (u. A.) Andet forbedrede Oplag forøget med Biskop Thom. Kingos Beskrivelse over samme Fæstning. Kjøbenhavn (u. A).

„Beskrivelse over Kjøbstaden Helsingør og Slottet Kronborg“ af F. Schaldemose. 1ste Hefte. Helsingør 1840.

„Samlinger af Actstykker til Helsingørs Historie“ i „Aarsberetninger fra det Kongelige Geheime-Archiv“, udgivne 1861, 1862, 1866.

„Bidrag til Byen Helsingørs Historie“ i Indbydelsesskrifterne til de offentlige Examina i Helsingørs høiere Realskole i 1866, 1867, 1868, 1870, udg. ved V. Lassen, Skolens Rector.

„Helsingørs Vennen“ 1—3 H. af F. Thaarup. Kjøbenhavn 1818—19.

Kronborg.

Det er alt i Helsingørs Historie omtalt, at Kong Frederik den Anden paa Krogens eller Ørekrogs tidligere Plads opførte Kronborg Slot. Alt 1574 (5te Juli), forinden Krogen endnu synes at have været ombygget, nævner han Stedet „Kronborg Slot“ og befaler, at der skal gjøres en Kiste med 3 Nøgler, som skal sættes paa Slottet, hvorudi Tolden fremtidig skal bevares. En gammel tydsk Indskrift, der er anført i Marmora danica, angiver 1577 som Opførelsesaaret, skjøndt det først flere Aar efter blev færdigt. Fra denne Tid ere følgende smukke latinske Vers af vor berømte Tycho Brahe, som findes indhuggede paa nordre Side af Frederici Qvarti Bastion:

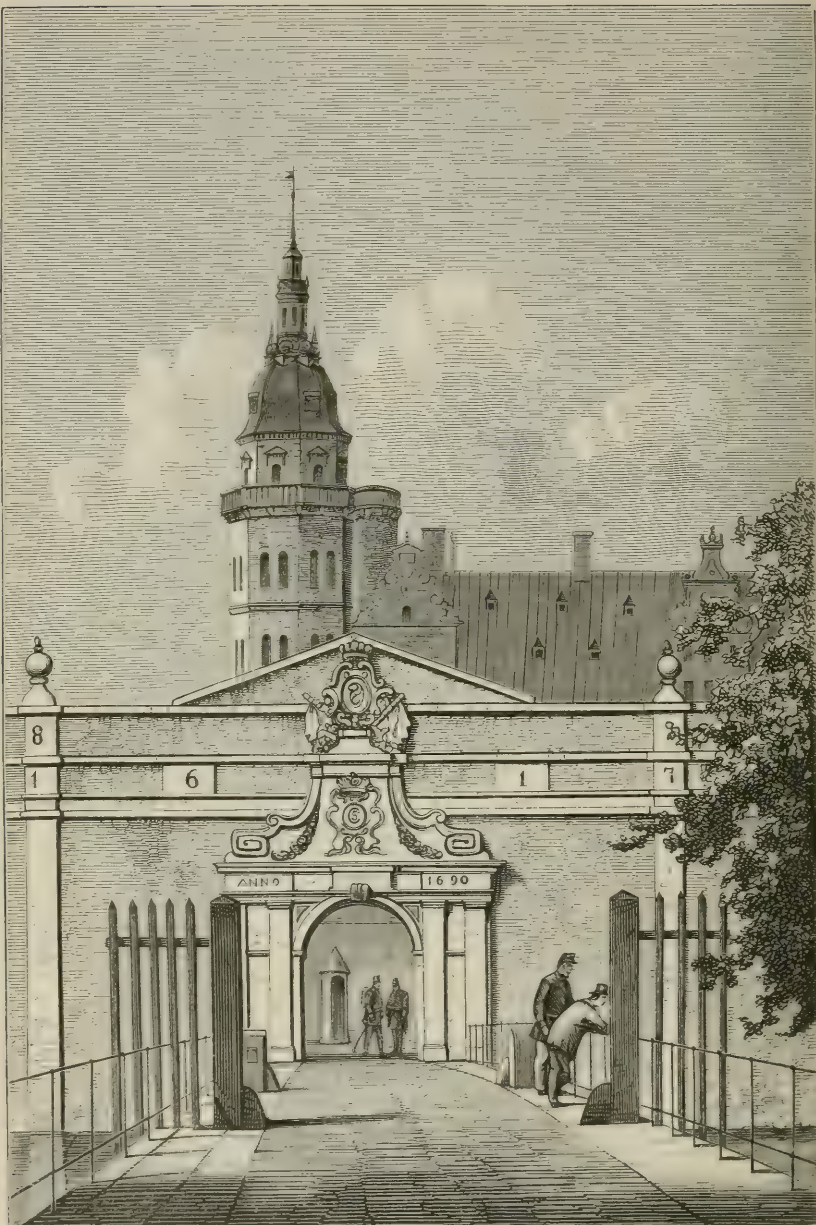
*) Inclytus hanc celsam Fredericus condidit arcem,
Nomine qvi simul & sorte secundus erat,
Rex pius et justus, mitis, robustus in armis,
Qvi tamen invitus prætulit arma togæ.

*) Disse Vers ere gjengivne saaledes i metrisk Oversættelse:

„Borgen den høie her byggedes af den mægtige Frederik,
Anden var han af Navn, heldig var han af Færd.
From, retfærdig og mild som Konning og kraftfuld i Kampen,
Nødigen drog han dog Sværd, Freden han elskede meest.
Huld ved kongelig Side ham sad en elskelig Dronning,
Hun Sophia saa prud, baaren i mekklenborgsk Huus;
Dyden hun elsked som han og ømt hun favned sin Huusbond,
Mangt et Elskovens Pant skjænked hun herlige Ven.
Taug Kartovernes Torden og smilede Freden i Landet,
Strax da Kæmpværket her fattede Kongen i Hu.
Borgen han skandsede, som Du den skuer, men ikke paa denne
Sætter han daarligt sit Haab om den beskjærmende Hjælp,
Ei han som Babylons Drot, da Værket var fuldendt,
Brammede fordum, som om Styrken fra Mennesket kom.
Strax for Hovmod han leed, thi paa den svvende Sommer
Foer han afsindig omkring liig et umælende Dyr.
Dog Dankongen ei taabelig praler, men Haabet han sætter
Om det sikkreste Værn, ene til Himmelens Gud.
Staaer ei Herren os bi, da svigter, det veed han, alt Mandsværk,
Var det end bygget af Staal, var det som Demanten haardt.
Nei til Stjernernes Gud, til Havets, til Jorderigs Skaber.
Ene ved hannem saa huld finder vor Fredrik sig tryg.
Skjænke da Himmelen ham, hans Børn og sildigste Afkom
Her i velsignende Fred varig at fæste sit Bo“.

Kronborg.

Den ydre Port paa Kronborg.

Ciu regina toro vixit sociata Regali
Mechelburgiaca nata Sophia domo,
Qvæ pariter virtutis amans, studiosa mariti
Pignora conjugii plena decore dedit.
Ergo ubi placatos ageret Rex impiger annos
Structura tanta mole peregit opus,
Munivitqve Arcem, velut adspicis, haud qvod in ista
Spem sibi tutelæ præsidiiqve locet.
Nec velut antiquo structo Babylonis ovando
Jactet ut humana robora facta manu.
Iste dedit pænas fastus, dum septimus annus
Cerneret amentem persimilemqve feris.
Rex nihil ostentat Danus. Se credit et optat
Præsidio tutum solius esse Dei.
Scit bene, ni faveat Numen, qvod robora nulla
Vel chalybe et duro facta adamante juvent.
Ergo det astrorum terræqve marisqve Creator,
In qvo spem solo Rex Fredericus habet,
Prosper ut ille diu et soboles seriqve nepotes
Has habitent firma pace vigente domos.

Ad regis ipsius mandatum
Tycho de Brahe
fecit.

Slottet, af hvis udvendige Portal her gives et Billede i Texten, medens udvendig Prospect af Slottet, Slotsgaarden og Indkjørselen med Portene fra Christian den Femtes Tid gives i Bilag, opførtes med 4 kobberdækte Fløie i den nederlandske Renaissance-Stiil, dog i visse Enkeltheder i den indre Slotsgaard med Motiver af den florentinske Architectur. Som Bygmester nævnes Anthonnis von Oberg. Udvendig bleve Slottets Mure overalt beklædte med Kvadersteen fra Gulland. Det Indre af Murene, hvilke have forskjellig Tykkelse i de forskjellige Fløie — ud mod Sundet ere de stærkest — ere opfyldte af Muur- og Kampesteen af større og mindre Omfang. Ind mod Gaarden midt for den søndre Fløi hæver sig et 180 Fod høit med et smukt Spiir prydet Taarn. Udadtil har Slottet 4 Taarne, nemlig det der forener nordre og vestre Fløi — med Spiir 154 Fod høit —, det store Taarn med Platform mod Sydvest og de mindre Taarne mod Sydost og mod Nordost, hvilket sidste nu er et Fyr — Lindse-Fyr af 4de Orden, Lysvidde 3 Mile, Flammens Høide 107 Fod over dagligt Høivande, n. B. 56° 2′ 22″, Længde øst for Greenwich 12° 37′ 35″ — Slottets Hovedbygning fra Frederik den Andens Tid staaer endnu i det Væsentlige uforandret, for faa Aar siden med stor Kyndighed og Dygtighed restaureret ved Bygningsinspecteur, Etatsraad Meldahl; derimod har den pragtfulde Fontaine med sine Steenkantninger og legemsstore Messingfigurer alt siden 1659 ophørt at pryde den indre Slotsgaard; Kirken med sit skjønne Billedhuggerarbeide, med sine tydske Indskrifter — paa Altret: „Anno 1587. Mein Hoffnunck zu Gott allein. Treu ist Wiltbratt. Gott verläßt die seinen nicht", det sidste Dronningens Valgsprog, de to første som bekjendt Kongens — blev i Begyndelsen af vort Aarhundrede Magazin og „Fægteskole", men af Kong Christian den Ottende restaureret og gjenindviet 10de December 1843 i Kongens og Dronningens Overværelse. Indskriften

„Det ødelagte Guds Huus reistes paa Kongens Bud,
Ham, der beskjærmer Kirken, beskjærmer Gud!"

minder derom.

Allerede 1578 var Kong Frederik den Anden beskjæftiget med Forberedelserne til det under Bygning værende Slots indre Udsmykning og lod i den Anledning komme flere Konstnere fra Udlandet, hvoriblandt Malere og Tapetmagere. En af disse var Hans Knieper, der blev Kongens Maler (med en aarlig Løn af 100 Daler og en almindelig Hofklædning). Det var med denne at Kongen 1581 sluttede Accord om at forfærdige Tapeter, der skulde forestille de 111 Konger, som før Frederik havde regjeret i Danmark, ligesom og af Kongen selv og Dronning Sophie. De bleve ogsaa færdige og de skaanedes i den store Ildebrand,

Kronborgs Portal

som 1629 ødelagde en stor Deel af Kronborg Slot, saa at ikke meget mere end Murene stod tilbage og selv Kirkeklokkerne smeltede. De have rimeligviis ikke dengang været ophængte og have vel heller ikke senere faaet Plads paa Kronborg, efter at den store Riddersal, for hvilken de vare bestemte, var bleven inddeelt i flere mindre Rum. Nu findes en Deel af dem i Oldsagssamlingen paa Prindsens Palais med Billeder af Kongerne Valdemar II., Erik Plougpenning, Abel, Christoffer I., Erik Glipping, Erik Menved, Christoffer II., Oluf, Erik af Pommern, Christian I., Hans, Christian II., Frederik I., Christian III., Frederik II., af hvilke

Kronborg seet fra Gaarden.

dog sandsynligvis kun de seneste og de allerfærreste ere tagne efter virkelige Portraiter. Kong Frederiks Død indtraf saa tidlig, at han vel ikke ret ofte kom til at tage Residents paa Kronborg. Christian den Fjerde feirede her 19de April 1590 sin ældste Søster Elisabeths Formæling med Hertug Henrik Julius af Brunsvig-Wolfenbüttel, hvilket bivaanedes af deres Søster Anna og hendes Ægtefælle, den skotske Konge Jacob den Sjette. Trende af Kong Christians Børn: Sophie (død kort efter Fødselen) af Ægteskabet med Dronning Anne Catharine, Elisabeth Augusta af Kongens andet Ægteskab (gift med Hans Lindenov, † 1659) og hans uægte Søn Hans Ulrich Gyldenløve bleve fødte henholdsviis 1605, 1623 og 1615 paa Kronborg.

Efter den betydelige Ildebrand 1629 blev Slottet restaureret uagtet den Svækkelse, hvori Riget befandt sig efter den tydske Krig. Slottets Kanoner kunde dog ikke standse den hollandske Flaade, der i August 1644 gik forbi for at slutte sig til de Svenske. Som foran omtalt blev Slottet i Krigen mod Carl Gustav den 6te September 1658 af Oberst Poul Beenfeldt overgivet til de Svenske under Gustav Wrangel efter 3 Ugers Beleiring. Et Forsøg paa at gjenerobre det af Hans Rostgaard, Ridefoged paa Kronborg Amt, Præsten Henrik Gerner i Birkerød og Ingenieuren Ole Steenvinkel m. fl. mislykkedes. Skjøndt Carl Gustav nu var i Besiddelse af begge Sider af Sundet og havde sin Flaade liggende i Nærheden, kunde han ikke hindre Admiral Opdam i den 21de October 1658 at passere Sundet med den hollandske Flaade. Efter at Kronborg ved Freden var tilbagegivet til Kong Frederik den Tredie, lod Kongen foretage forskjellige Forbedringer ved Befæstningerne. Hans Eftermand paa Thronen Kong Christian den Femte lod Kronværket med Landsiden anlægge. Følgende Vers (af Thomas Kingo?) erindrer endnu paa Stedet herom:

„Triin ind, om Du est værd, sig lader op min Bue
At aabne Pladsen til et kroned' Slot at skue;
Tre Konger det har ført af Vand, af Ild og Skudd
Trods Havetz Slug, trods Brand, trods Fienders Kuglebrudd.
Nu har Kong Christian den Femtes Magt og Møye
Bygt Kroneværket trodz huer Avind-Siuges Øye.
Gud give Kongen og hans Slægt en ævig Rodd
Saalænge Øresund skal kyse Cronborg Fodd."

Det var kort efter at Kong Frederik den Fjerde havde besteget Thronen, at en engelsk-hollandsk Flaade den 17de Juli 1700 gik igjennem Øresundet, som det synes uden Kamp. Kronborg tildrog sig først atter Opmærksomheden, da det efter Hofrevolutionen den 17de Januar 1772 aabnede sine Porte for den ulykkelige Dronning Caroline Mathilde og hendes spæde Datter Louise Augusta, fra hvilken Dronningen for bestandig adskiltes, da hun 30te Mai derefter steg ombord paa et engelsk Krigsskib for at begive sig til sit fremtidige Opholdssted, Celle i Hannover. Den 30te Marts 1801 forsøgtes det forgjæves fra Kronborg af at standse Englændernes Passage gjennem Sundet. Den 3die August 1807 kom de under Fredens Maske, og der blev end ikke løst noget Skud fra Fæstningen mod deres Flaade. Det er foran nævnt, at Slottet blev besøgt i 1843 af Kong Christian og Dronning Caroline Amalie paa den Dag, da Slotskirken gjenindviedes. 1844 i Juni Maaneds anden Halvdeel var Kong Christian med sin kongelige Gjæst Preussens

Konge Friedrich Wilhelm IV paa Kronborg. Aaret efter samledes begge Nordens Konger paa Frederik den Andens Slot og knyttede der, ligesom under hele dette Besøg, et nøiere Venskabsbaand. End varmere løde Ordene, da den 10de Juni 1860 disse ædle Kongers Sønner mødtes der som Fædrenes Efterfølgere paa de nedarvede Throner.

Foruden Kirken indeholder Slottet Aftrædelsesværelser for Hs. Maj. Kongen, Bolig for Commandanten, Caserner for Besætningen og to Etager Casematter til 1000 Mand.

„Kronborg Slots og Fæstnings Historie" af M. C. Arnholtz, Helsingør 1836.
„Bidrag til Kronborg Slots Historie, fornemlig dets Bygningshistorie, for Tiden fra 1560 til 1663. Meddeelte ved A. Petersen i Danske Samlinger 5te Binds 2det Hefte.

Hillerød

Kjøbstad, i Lynge-Frederiksborg Herred, $4^1/_2$ Miil N. V. for Kjøbenhavn, 5 M. N. O. for Roeskilde og 3 M. S. V. for Helsingør, ligger, næsten overalt omgivet af Skove, i en Halvkreds omkring Frederiksborg Slotssø og tæt udenfor Frederiksborg Slot.

Byen har et Torv, 7 Gader og 221 matrikulerede og brandforsikkrede Bygninger, hvoraf 179 ere beliggende i den egentlige By og 42 paa dens Grund. Bygningernes Brandassurancesum var den 31te Marts 1870: 1,472,330 Rdl. Byens Fladeindhold udgjør 496,000 □ Alen, dens Jorder, 722 Tønder Land, staaende for Hartkorn 57 Tønder, ere, med Undtagelse af de saakaldte Holme, alle udskiftede. I Matriklen opføres Hillerød ikke som et særskilt Sogn, men som en Deel af Frederiksborg Slotssogn, ligesom Byens Overdrev henhører til Grønholt Sogn.

Hillerød har ingen Kirke, men Beboerne søge Frederiksborg Slotskirke i Forening med Slotssognets Menighed.

Af **offentlige Bygninger** mærkes: Raadhuset, smukt beliggende ved Torvet paa en terrasseformig Plads, som tidligere var Byens Kirkegaard; Fattiggaarden; Asylet; Gasværket; Frederiksborg Districts Sygehuus; Frederiksborg Amts Daareanstalt. Det fornævnte Sygehuus og Daareanstalten ere væsentligst indrettede for Beboerne af Frederiksborg Amts Landcommuner. De til Hillerød Hospital (stiftet af Kong Frederik den Fjerde ved Fundats af 1ste Januar 1726 for „spektakuløse Mennesker", fornemlig fra Rytterdistricterne) hørende gamle brøstfældige Bygninger ere bortsolgte 1867 og en ny Hospitalsbygning er opført i Frederiksborg Slotssogn, indrettet for 22 Lemmer (ny Fundats 10de October 1870) og bestemt for værdige Trængende, som formedelst Alder og Skrøbelighed ere ude af Stand til selv at skaffe sig det fornødne Udkomme, fortrinsviis fra det tidligere kongelige Gods og Rytterdistricter. Hver af Lemmerne nyder 7 Mk. i Ugepenge; for Tiden er Antallet dog kun 15, da Hospitalets Ombygning har krævet særlige Udgifter, der have maattet dækkes ved Laan paa Capitalformuen, der kun er c. 30,000 Rdl.

Frederiksborg Slot
SLOTS SÖ
Dampmölle
Slagerups Gaden
Markeds Plads
Amtmandsbolig
Torvet
Kirkegaard
til Jernbane Stationen
fra Roeskilde
Slotsmölle
Gasværkvejen
Gl. Landevei til Kjøbenhavn
1:8000.
HILLERÖD
1870.
a Raadhuset
b Frederiksborg Districts Sygehuus
c Frederiksborg Amts Daarcanstalt
d Districtslægens Bolig
e Den lærde Skole
f Borgerskolen
g Asyl

I Byen er en lærd Skole (med 1 Rector, 3 Overlærere og 6 Adjuncter), stiftet 1630 af Christian den Fjerde; dens Bygninger ere nyopbyggede efter Branden i 1834. Fremdeles har Byen en Borgerfriskole, en Betalingsskole for Drenge og en dito for Piger, hvorved er ansat 5 Lærere og 1 Lærerinde.

Indbyggernes Antal er efter Folketællingen i Februar 1870: 2533 (Mdkj. 1237 og Kvdkj. 1296; i 1860: 2301; i 1855: 2292; i 1850: 1929; i 1801: 1214.

Af industrielle Anlæg mærkes: 2 Dampbrænderier og 1 almindeligt Brændeviinsbrænderi, hvis Production i 1869 udgjorde ca. 202,500 Potter 8° Brændeviin; 2 Ølbryggerier; 5 Maltgjørerier; 2 Garverier, hvis Production i 1869 beløb sig til en Værdi af 15,000 Rdl.; 2 Klædefabrikker og Uldspinderier med Production af 4324 Alen Klæde, Tæppetøi og Svanebai, 4000 Alen Hvergarn, 3000 Alen Bomuldstøi og Spinderi og Kartning af 15,079 Pd. Uldgarn; 1 Tobaksfabrik med aarlig Production af 11,000 Pd. Tobak; 2 Farverier; 1 Pottemageri og 2 Bogtrykkerier. Desuden i Byen og paa dens Grund: 1 Saugværk, 2 Veir- og 1 Vandmølle samt 2 Dampmøller. I Byen findes 3 Gjæstgiverier. Landhandel, Haandværksdrift og Jordbrug ere de almindelige Erhvervskilder.

De ved Hillerød Toldsted oppebaarne Toldafgifter udgjorde i 1869: 3882 Rdl. 73 ß; Brændeviinsbrændingsafgiften: 11,188 Rdl. 32 ß; Krigsskat af Told: 376 Rdl. 69 ß; dito af Brændeviinsbrændingsafgift: 5594 Rdl. 16 ß.

I Januar, Februar, Marts, April, Juni, September, October og December afholdes Markeder, fornemmelig med Heste og Kvæg. Den sidste Onsdag i hver Maaned Torvedag med levende og slagtede Kreaturer.

I Henhold til Lov om en overordentlig Skat af 25de Juli 1867 ansattes 456 Skattepligtige til en Skatte-Indtægt af 220,500 Rdl.

I Juli 1866 fandtes i Hillerød: 174 Stkr. Heste, 191 Stkr. Hornkvæg, 677 Stkr. Faar, 201 Stkr. Sviin.

Byens Øvrighed bestaaer af Borgmesteren, der tillige er Byfoged og Birkedommer i Frederiksborg Birk, samt af Byskriveren, der tillige er Birkeskriver i Frederiksborg Birk. Byraadet bestaaer foruden Formanden af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; b) for Fattigvæsenet; c) for Gasværket.

Communal-Indtægterne have i 1869 været følgende: særlige Indtægter 5274 Rdl. og paalignede Bidrag 12,600 Rdl., hvoraf paa Grund og Hartkorn 1100 Rdl., paa Næring 2200 Rdl., efter Formue og Leilighed 9300 Rdl. De samlede Udgifter have i 1869 været 15,751 Rdl., hvoraf er udredet til Fattigvæsen 6142 Rdl., Skolevæsen 4266 Rdl., Rets- og Politivæsen 1519 Rdl., Brandvæsen 187 Rdl., Belysning (Gas) 1099 Rdl., Veivæsen og Brolægning 1439 Rdl., Bidrag til Statskassen 749 Rdl., til Amtsrepartitionsfonden 200 Rdl. og til Amtsskolefonden 150 Rdl.

Ved Udgangen af Aaret 1869 eiede Communen: a) i rede Penge og Obligationer 12,493 Rdl. 76 ß; b) i faste Eiendomme 106,250 Rdl. Communen skyldte ved Udgangen af Aaret 1869: 53,508 Rdl. 32 ß. Communens faste Eiendomme ere: 1) de saakaldte Holmejorder; 2) nogle Jorder paa Overdrevet; 3) Kreaturmarkedspladsen; 4) Skolebygningen; 5) en Fattiggaard (haves i Sameie med Landcommunerne Frederiksborg Slotssogn og Herløv Sogn; 6) et Børneasyl; 7) et Gasværk (anlagt i 1868 med en Bekostning af 25,000 Rdl.; 8) Raadhuset (eies med Halvdelen af Kjøbstaden og Halvdelen af Landjurisdictionen; 9) Kirkegaarden.

Under Fattigvæsenets Bestyrelse staae: a) Thyms Legat paa 250 Rdl., der uddeles i 10 Portioner à 1 Rdl.; b) Byfoged Lottrups Legat paa 200 Rdl., der uddeles i 2 Portioner à 4 Rdl. aarlig. Fattigvæsenet eier flere Smaacapitaler til Beløb 910 Rdl.; Skolevæsenet ligeledes til Beløb 526 Rdl. 63 ß.

Byen har et ifølge Regl. 15de August 1848 organiseret Brand- og Politicorps. Ved Brandcorpset er ansat 1 Capitain og 6 Lieutenanter og ved Politicorpset 1 Lieutenant.

I Hillerød er en Sparekasse (oprettet 1842) for hele Frederiksborg Amt, hvori der i December 1869 indestod 957,200 Rdl.; det opsparede Fonds Beløb var 54,200 Rdl. Frederiksborg Amts Brandassurance-forening for rørlige Eiendele har Contoir i Hillerød. Dens Risico var den 1ste August 1870: 10,746,600 Rdl.

Byen udgjør i geistlig Henseende et Sogn. Præsten er tillige Præst for Frederiksborg saakaldte Slotsmenighed og for Herlev Sogn. Foruden Sognepræsten er ansat en ordineret Catechet, der tillige er Førstelærer ved Borgerskolen. Byen er en Deel af Frederiksborg Lægedistrict. Apothek. Den henhører under Frederiksborg Amtstuedistrict. 1ste Udskrivningskreds 103die Lægd. Valgsted for Amtets 3 Folkethings Valgkreds.

Ved Hillerød Toldvæsen er ansat en Toldforvalter og en Toldassistent; ved Postvæsenet en Postmester. Telegraphstation. Jernbanestation.

Gasbelysning siden den 3die October 1868. I 1869 var Gasværkets Indtægt: 7450 Rdl.; Udgift: 6528 Rdl.; Gasforbruget: ca. 1 Million Cubikfod.

I Hillerød udgives: „Frederiksborg Amtstidende“, der udgaaer hver Søgnedag, og for Tiden tillige „Nordsjællands Tidende“, der udgaaer 3 Gange ugentlig.

Amtmanden over Frederiksborg Amt har Bolig i Byen, hvorimod Amtsforvalteren for Frederiksborg Amtstuedistrict boer i de umiddelbart til Byen stødende saakaldte Nyhuse, der henhøre under Frederiksborg Slotssogn.

Hillerød Oredrev, nordost for Byen, er meget høitliggende og nu næsten overalt opdyrket. Her findes Frederiksborg Amts hoieste Punct, Skandsen eller Skandsebakken, 248 Fod høi med en overordentlig vid og

smuk Udsigt til alle Sider. Jorderne mod Syd, navnlig den forrige Stutterimark „Holmene", ere lavtliggende og sumpige, saa at de tildeels kun benyttes til Græsgang og Tørveskjær. Paa Kjøbstadens Grund ligger øst for Byen Avlsgaarden Sandviggaard, der desuden har Arealer i Slotssognet og i Grønholt Sogn paa Kronborg District. Endvidere mærkes Lyststedet Carlsberg med nogen Avling.

Hillerøds Vaaben er et Træ. Sandsynligviis har man derved villet betegne den Tornebusk, der findes afbildet paa Tegningen af Frederiksborg i Resens Atlas, og om hvem Sagnet fortæller, at under dets Grene fødtes Christian IV.

Hillerød og Ilskjøb vare to ubetydelige Landsbyer, som tilligemed Hillerødsholm kom i Kongens Eie ved Mageskifte med Herluf Trolle 1560. Frederiksborg Slots Bygning gav den første Anledning til disse Smaabyers Sammensmeltning og Omdannelse til en Kjøbstad. En af Frederik den Anden i 1568 stiftet Skole blev, da Stedet paa Grund af Hoffets Nærhed fandtes mindre bekvemt til Studeringer, allerede i 1585 forflyttet til Sorø Kloster. Kjøbstadsprivilegierne af 4de April 1606 tilsige 12 Gaarde i Hillerød, som ere indrettede som Kjøbstadsbygninger, Brugen af den gamle Byes Vang, imod at modtage til Logis og Opvartning det Kongelige Herskabs og de fremmede Gesandters Domestikker og Tjenerskab, naar de i Kongeligt Ærinde ankomme til Frederiksborg. Denne Forpligtelse blev det i Tiden Borgerne vanskeligt at opfylde, hvorfor Slotskroen blev opført for Kongelig Regning, og Byens omtalte Forpligtelse, men tillige dens Ret til Handel med Spirituosa og navnlig Brugen af Byens Vang, henlagt til denne. Først efter Kroens Ophævelse 1732 fik Byen Hjemmel for fri Udøvelse af fuldstændig Kjøbstadsnæring. Krovangen blev derpaa udlagt til Lodder for Byens Vognmænd. Hillerøds Udvikling til selvstændig Kjøbstad foregik i Løbet af et Par Hundrede Aar. — Efter Fuldendelsen af det nuværende Frederiksborg Slot bleve Slotspræsterne bosiddende ved Stedet, medens Præstekaldet i sin nuværende Skikkelse først blev reguleret 1655, da Herlev Sogn blev lagt dertil som Annex. Ved Kjøbstædernes Matrikulering 1660 var Hillerød ikke nævnt i den almindelige Befaling, men blev medtaget ifølge et specielt Kongl. Rescript af 26de Febr. 1661. Aar 1680 fik Hillerød sin første Byfoged; tidligere var den eneste Underøvrighed en Ridefoged, der sorterede under den Kongelige Forvalter og Lehnsmanden paa Frederiksborg. Trende større Ildebrande i 1692, 1733 og 1834 have ganske forandret Byens Udseende. I det sidste halve Aarhundrede er Byen udvidet lige til Frederiksborg Slotsport og er endnu i stadig Tiltagen. I Aarene 1849—59 residerede Kong Frederik den Syvende jevnlig paa Frederiksborg Slot og dette kom Byen paa mange Maader tilgode. Det var derfor ikke alene en stor Sorg, men ogsaa et Tab for dens Indbyggere, da Luerne i Natten mellem den 16de og 17de Decbr. 1859 ødelagde Slottets skjønne Hovedbygning. Byen har desuagtet været i Fremgang i de senere Aar. Gjenopførelsen af Slottet gav Arbeide til Haandværkere og Flere. Jernbanen fra Kjøbenhavn til Helsingør over Hillerød aabnedes i 1864 og samme Aar gjenindviedes Slotskirken. I October 1868 fik, som omtalt, Byen Gasbelysning.

Jfr. „Optegnelser om Hillerød By og dens nærmeste Omegn i ældre og nyere Tid“ af N. P. W. i „Underholdende Læsning“, Hillerød 1868—69, og „Tillæg til Søndagsbladet“ 1870.

Frederiksfund

Kjøbstad, i Lynge-Frederiksborg Herred, er beliggende ved Roeskilde Fjord, 3 Miil sydvest for Hillerød og 5 Miil nordvest for Kjøbenhavn. Byen har 1 Torv, 10 Gader og 139 brandforsikkrede Grundeiendomme. Til Byen hører ogsaa en Samling af Huse vest for Byen, fornemlig beboet af Fiskere, kaldet Skyllebakken. Bygningernes Brandassurancesum udgjør 513,260 Rdl.

Ifølge Lov af 12te April 1867 er den med Frederiksfund sammenbyggede Landsby Udesundby bleven indlemmet under Frederiksfunds Kjøbstad og Grændsen fastsat af Indenrigsministeriet ved Bekjendtgjørelse af 3die September s. A. Den øvrige Deel af Udesundby Sogn (Landsbyen Bonderup, 147 Indv.) hører med Hensyn til Fattigvæsen og Skolevæsen under Frederiksfund, til hvis Kirke Indbyggerne fremdeles vedblive at søge. (Om „Udesundby Landdistrict“, som det nu kaldes, og som har sit eget Districtsraad i communale Anliggender, der ligge udenfor Fattig- og Skolevæsen, see forøvrigt dette).

Af **offentlige Bygninger** mærkes: Kirken (tidligere Udesundby Kirke) opført af Kampesteen og Muursteen med senere tilbyggede Hvælvinger og Taarn, udvidet 1744, da Frederiksfund, der tidligere havde hørt til Slangerup Kirke, dertil blev forlagt, med en Tilbygning; 2 Almueskoler, hvorved der er ansat 2 Lærere og 1 Lærerinde; Raad- og Arresthuset paa Torvet; Amtssygehuus nordvest for Byen.

Indbyggernes Antal var efter Folketællingen i Februar 1870: 1306 (Mandkj. 661, Kvindekj. 645); i 1860 (altsaa forinden Udesundbys Indlemning): 763; i 1855: 679; i 1850: 612; i 1801: 262. Handel og Haandværksdrift var det væsentligste Erhverv forinden Foreningen med Udesundby; nu er Agerbrug for den senere tillagte Deel af Byen jo ogsaa et Hovederhverv*).

Af industrielle Anlæg mærkes: 4 Brændeviinsbrænderier, der i 1869 have produceret 124,100 Potter Brændeviin; 2 Garverier; 1 Klædefabrik med Uldspinderi, Farveri og Stampeværk, der beskjæftiger 20 Mennesker daglig.

Den samlede Indførsel af de vigtigere Varer har i 1859 været: 9625 Td. Steenkul, 436 C.-Lst. og 1141 C.-Fd. Trælast, 3000 Pd. Jern, 1150 Pd. Manufacturvarer af vegetabilske Stoffer, 26 Pd. Silkevarer, 1787 Pd. uldne Manufacturvarer, 874 Pd. Humle og 407 Vtl. Spirituosa. En betydelig Deel Varer, navnlig Colonial- og Manufacturvarer, tilførtes derhos som fortoldede, især fra Kjøbenhavn. Til Udlandet udførtes bl. A. 14,674 Td. Kornvarer. Til indenrigske Steder, navnlig Kjøbenhavn,

*) Af det forrige Udesundby Sogn blev efter en Meddelelse fra Aaret 1870 indlemmet: Præstegaarden, 7 Bøndergaarde, 7 Huse med Jord (deriblandt Skolen, Jordemoderhuset og Sygehuset), 72 Huse uden Jord; 1 Gaard, 3 Huse med Jord og et jordløst Huus, der laae udenfor Byen. Af Jordareal inddroges 604 Tdr. Land med 60 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn.

FREDERIKSSUND
1870.
1:8000
50 100 200 300 400 500 600 Alen
Byggrændse efter Lov af 11te Februar 1863
Sygehus
Stationshuus
Torvet
Skyllebakken
Badehuus
Badehuus
Toldkammer
Sprøitehuus
Havn
Kalvö
Badehuus
Snegle Mölle
Lille Blöde
Store Blöde
Dæmning
ROESKILDE FJORD
Marienlyst
til Hilleröd
fra Frederiksværk
Kirken
Kilden
Solyst
Mölle Aaen
Mölle Dæmning
Damp Mölle
Sundby Mölle
til Roeskilde
Torvet
Kirkegaden
a Raadhuus
b Byfoged Bolig
c Præstegaard
d Skole
e Skole
f Posthuus
g Apothek
h Hotel Löven
i " Isefjord

udskibedes derhos 9400 Td. Kornvarer og 500 Td. Raps. Told- og Skibsafgifterne udgjorde i 1869: 4316 Rdl. 39 ß, Brændeviinsbrændingsafgiften 6608 Rdl. 5 ß, Krigsskat af Told 141 Rdl. 88 ß, ditto af Brændeviinsbrændingsafgiften 3304 Rdl. 2 ß. Antallet af de ved Frederikssunds Toldsted hjemmehørende Fartøier var ved Udgangen af 1869: 13 af 83¾ C.-Lsts. Drægtighed. Skibsfarten har i 1869 været i indenrigsk Fart: indgaaede 54 Fartøier af 843½ Lsts. Drægtighed med 180½ Lst. Gods; udgaaede 53 Fartøier af 851¼ Lsts. Drægtighed med 308 Lst. Gods: i udenlandsk Fart: indgaaede 29 Fartøier af 801 Lsts. Drægtighed med 757½ Lst. Gods; udgaaede 41 Fartøier af 993½ Lsts. Drægtighed med 472 Lst. Gods.

I Byen afholdes Markeder i Januar, Februar og Marts med Heste og Kvæg, i April med Heste og Kram, i Juli Kram, October Kram, Heste og Kvæg, i December Heste og Kvæg.

I Henhold til Lov om en overordentlig Skat af 25de Juli 1867 ansattes 159 Skattepligtige til en Skatte-Indtægt af 67,845 Rdl.

I Juli 1866 fandtes i Frederikssund (uden Udesundby): 52 Stkr. Heste, 111 Stkr. Hornqvæg, 57 Stkr. Faar, 107 Stkr. Sviin.

Byens Øvrighed bestaaer af Borgmesteren, der tillige er Byfoged og Byskriver samt Herredsfoged og Skriver i Horns Herred. Byraadet bestaaer foruden Formanden af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Brolægnings- og det offentlige Belysningsvæsen, for Tilsyn med Kjøbstadens faste og løse Eiendomme.

Commune-Indtægterne have i 1869 udgjort 14,404 Rdl., nemlig: 1) særlige Indtægter 1817 Rdl.; 2) Paaligning: paa Grund 324 Rdl., paa Næring 1114 Rdl., paa Formue og Leilighed 5243 Rdl., Bidrag fra Landdistrictet 1589 Rdl., overordentlig Skat 317 Rdl.; 3) Optagne Laan 4000 Rdl.

De samlede Udgifter have beløbet 13,150 Rdl., hvoraf til Fattigvæsen 3977 Rdl., Skolevæsen 6527 Rdl., Rets- og Politivæsen 1065 Rdl., Brandvæsen 29 Rdl., Medicinalvæsen 83 Rdl., Byens Gader og Veie 138 Rdl., Gadebelysning (ved Tranlygter) 210 Rdl., Bidrag til Statskassen 829 Rdl., til Amtsrepartitionsfonden 210 Rdl. og til Amtsskolefonden 81 Rdl. I de nærmest følgende Aar forestaaer Udgifter til Kjøbstadens Opmaaling og Matriculering samt til Omlægning af en stor Deel af Gadernes Brolægning.

Ved Udgangen af Aaret 1869 eiede Communen: a) i rede Penge, Restancer og Obligationer 4835 Rdl. 30 ß; b) i faste Eiendomme 16,860 Rdl. Communen skyldte ved Udgangen af Aaret 1869: 7854 Rdl. 3 ß. Communens faste Eiendomme ere: 1) Sprøitehuset; 2) Raad- og Arresthuset; 3) 2 Skolebygninger. Fattigvæsenet eier Prioritets- og andre Obligationer til Beløb 950 Rdl.

Byen har et Brand- og Politicorps, organiseret ved Reglement af 21de Januar 1845. Brandcorpset bestaaer af 150 Mand og Politicorpset af 75 Mand.

I Frederikssund er en Spare- og Laanekasse (Statuter af 31te December 1868), hvori der i Juli 1870 indestod 11,367 Rdl. Det opsparede Reservefond i det første Aar af Kassens Virksomhed andrager 47 Rdl.

Byen er en Deel af Frederiksborg Lægedistrict og hører under Frederiksborg Amtstuedistrict, samt udgjør 1ste Udskrivningskredses 85de Lægd. Valgsted for Amtets 5te Valgkreds til Folkethinget. Apothek.

Ved Toldvæsenet er ansat en Toldforvalter og en Assistent; ved Postvæsenet en Postmester. Telegraphstation. Havnevæsenet administreres af et af Byraadet nedsat Udvalg (bestaaende af Borgmesteren og 4 valgte Medlemmer), under hvem sorterer en Havnefoged. Havnekassen eier 2000 Rdl. i Obligationer, der i indeværende Aar blive anvendte til en Baadehavns Bygning. Dens aarlige Indtægter er ca. 900 Rdl. I 1860—64 er der af Roeskilde Fjord indtaget og opfyldt en Deel til Havneplads. Havnepladsens Fladeindhold udgjør 14,457 □ Alen. Havneværkerne, der bestaae af en udbygget Skibsbro, ved hvis Hoved findes 9½ Fod Vand, have ikke i de senere Aar modtaget nogen Udvidelse.

I 1869 er en Arm af Roeskilde Fjord ved Kalvøen, den saakaldte Blød, inddæmmet og udtørret; det indvundne Areal udgjør ca. 80 Td. Land. I 1868 er der istedetfor den tidligere Færgeforbindelse mellem Horns Herred og Kjøbstaden anlagt en Pontonbro over Roeskilde Fjord. Den blev indviet den 3die Juni 1868 og kaldet „Kronprinds Frederiks Bro". Broanlæget kostede c. 70,000 Rdl., hvoraf c. 28,000 Rdl. tilveiebragtes ved Actier à 100 Rdl. og Resten ved Laan. De aarlige Intrader (Bropenge) udgjøre c. 5000 Rdl.

Byens Vaaben er en Falk, hvilket vistnok har Hensyn til dens tidligere Navn Falkenberg.

Kong Frederik den Anden gav 14. Mai 1578 Borgerne i den ældgamle Kjøbstad Slangerup, hvis Forbindelse med Isiefjord gjennem Aaløbet forbi Græse Mølle efterhaanden var bleven tilstoppet, Frihed til at gjøre Oplag med deres Varer paa Bakken ved Udesundby. Der opstod nu her en By, som førte Navnet Falkenberg (see „Danske Atlas" VI. S. 55, Holk „Provinzial-Lexikon" S. 139). Kong Frederik den Tredie gav den 1656 Toldstedsret og Kjøbstadsfrihed, samt kaldte den efter sig Frederikssund. Christian den Sjette henlagde Byen til Udesundby Kirke, istedetfor som tidligere til Slangerup Kirke. 1809 ophævedes Slangerup, under hvis Byfoged og Thing Frederikssund hidtil havde staaet, som særegen Kjøbstadcommune, og Thinget flyttedes til Frede-

riksund, som nu fik egen Byfoged. 1867 blev Byen, som foran bemærket, forenet med Udeiundby til een Kjøbstadcommune. Herved og ved Anlæget af Broen over Roeskilde Fiord samt ved Havnens Forbedring vil Byen vistnok hæve sig mere og mere. Vi have foran seet, at den i dette Aarhundrede er steget i Indbyggerantal fra 262 til 1306.

Lynge-Kronborg Herred,

det nordostligste i Sjælland, omgives af Øresund, Holbo Herred, Lynge-Frederiksborg Herred, Ølstykke Herred og Kjøbenhavns Amt. Længde 4 Miil, Brede 1¼ M. indtil 1¾ M. Fladeindhold 6⅓ □ M. Hartkorn, 3421 Tdr. Ager og Eng, 134 Tdr. Skovskyld. I Herredet ligger Kjøbstaden Helsingør. Det er rigt paa Skove og Moser, mod Nord lette Jorder, den sydlige Deel afvexlende leermuldede og sandmuldede. Indbyggerne 29,276, hvoraf Helsingør 8,891 Indb. Herredet, med hvilket, efter den geistlige Inddeling, som Annex til Bloustrød Sogn er forenet Lillerød Sogn i Lynge-Frederiksborg Herred, danner et eget Provsti.

Tikjøb Sogn med Hornbæk og Hellebæk, Sjællands største Landsogn og et af de største i hele Danmark, omgives af Helsingør Kjøbstadjorder, Øresund, Asminderød Sogn, Esrom Sø og Holbo Herred. Tikjøb Kirke, paa Sognets Sydvestside, ligger 1¼ Miil vest for Helsingør og ¾ Miil nordost for Fredensborg. Arealet 18,679 Tdr. Land, hvoraf 4749 Tdr. Land Skov, er af forskjelligartet Beskaffenhed, for største Delen lette og sandede Jorder, temmelig hoitliggende med et betydeligt Antal fra hverandre afsondrede Skovpartier, Tørvemoser og Søer, blandt hvilke mærkes Gurre-Sø i Sognets Midte, de tvende mindre Søer mod Nord, Bøgeholm-Sø eller Teglstrup-Sø, Skinner-Sø, og de smaa Skovsøer ved Hellebæk, Videløkke-Dam, Kobber-Dam, Klare-Sø, Sorte-Sø, Stenvad-Sø, Bonde-Dam og Skonninge-Dam. Nordkysten mod Øresund er nærmest Helsingør høi og brat, længere mod Nordvest dæmpet og beplantet Flyvesand. Østkysten er lavere. Hornbæk og Hellebæk ere egentlig Annexer til Tikjøb, men opføres ikke i Matriklen som særskilte Sogne. Hele Sognets Hartkorn er 896 Tdr. Ager og Eng, 12½ Tdr. Skovskyld*). Hovedlandeveien fra Helsingør til Kjøbenhavn gjennemskærer paa en Strækning af c. 1¼ Miil Sognet. Ligeledes gaaer Jernbanen mellem Kjøbenhavn og Helsingør derigjennem.

I Sognet: Byerne **Tikjøb** med Kirke, Præstegaard, Capellanbolig, en Hoved- og en Poge-Skole, Arbeids- og Forsørgelsesanstalt for Sognet, med tilbørende Bolig for 100—120 Lemmer, opført 1860, Kro, Harrishoi, Sande, Jonstrup, Lille-Esbønderup, Gurre med Hoved- og Poge-

*) En Deel af Skovarealet i dette og flere Sogne i Amtet er ikke ansat til Skovskyld, formodentlig fordi det var kongl. Skov forinden den ældre Matrikul blev affattet.

Skole, Nyrup med Skole, Reerstrup, Tibberup, Mørdrup, Espergjærde Fiskerleie, Nørtang, Snekkesteen Fiskerleie med Kro, Skole, Skotterup Fiskerleie, Bidstrup, Bøtterup, Plegelt, Havreholm med Skole, Horneby, Borsholm med Skole, **Hornbæk** med Kirke, Skole, Kro, Horserød, Skibstrup, Sande, Apperup, Steenstrup, Holmene med Skole, Bobakken, Boderne, Ellekilde, **Hellebæk** med Kapel og Skole, Kro, Aalsgaard Fiskerleie med Skole. Tikjøb Sogn, indbefattet den Deel af Helsingørs Jorder, som ligger under dette i geistlig Henseende (jfr. Helsingør), blev i 1870 opgivet at have 169 Gaarde, 289 Huse med og 505 Huse uden Jord, hvoraf 72 Gaarde og 402 Huse udenfor Byerne. Blandt Gaardene mærkes følgende:

Hellebækgaard ved Hellebæk, der tilhører det Schimmelmannske Fideicommis, 27 Td. Htk. Ager og Eng, 710 Td. Land, hvoraf c. 200 Td. Skov; Gurrehuus med Tilliggende 15½ Td. Htk., 240 Td. L.; Borsholmgaard 13½ Td. Htk.; Skovlund 15½ Td. Htk., 202 Td. L.; Landlyst 18 Td. Htk., 200 Td. L.; Nyrupgaard 20½ Td. Htk., 270 Td. L.; Kvistgaard 14 Td. Htk., 240 Td. L.; Sindshvile 17 Td. Htk., 224 Td. L.; Lovisenlyst 18 Td. Htk., 360 Td. L., hvoraf 55 Td. Skov. Endvidere følgende mindre Landeiendomme, Embedsboliger, Lyststeder m. m.: Gd. Lottesminde, Sonnerupgaard, Gd. Kathøi, Valdemarslund, Embedsbolig for Skovrideren paa 2det Kronb. Dist., Marianelund Tracteursted, Sølyst Tracteursted, Gd. Fairyhill, Gd. Krogenberg, Ny-Kro ved Landeveien, Tibberup Veirmølle, Gd. Rolighed, Gd. Busserup, Gd. Dalsborg, Borupgaard, Gd. Flynderup, Gd. Eriksholm, Gd. Ørneholm, Landlyst, Embedsbolig for Skovrideren paa 1ste Kronb. Distr., Karlsgaard, Sømøllegaard, Nygaard, Gd. Abellund, Havreholm Papirmølle, Gd. Rosendal, Nordskovgaard med Veirmølle og Teglværk, Kvistgaard Jernbanestation, Odinshøi Veirmølle.

Tikjøb Sogns 6797 Indbyggere have et meget forskjelligartet Erhverv. Foruden den egentlige Landbedrift er Fiskeriet en Hovednæringsvei, der drives fra de stærkt befolkede Fiskerleier. Der fanges Tunger, Steenbidere, Rødspætter, Torsk, Hvidlinger, Makrel, Aal, Pigvarer, Sletvarer og Sild ved Hjælp af Bundgarn og Ruser. Hornbæk har en Lodsstation og flere Skippere i inden- og udenrigsk Fart. Tørveproduction og Tørvehandel ere ligeledes en væsentlig Indtægtskilde, iligemaade Skovarbeide, Bærsamling, Kostebinding og desl. for den talrige Huusmands- og Indsidderclasse. Sognet har flere industrielle Anlæg, saasom: 3 Teglbrænderier, nemlig: Apperup, Nordskov og Hellebæk; 1 Baadebyggeri i Espergjærde; 1 Pottefabrik i Skotterup; 1 Papirmølle i Havreholm.

Tikjøb Sogn med Hornbæk og Hellebæk, der danner een Commune, hører under Kronborg østre Birk (Fredensborg), med Undtagelse af det Schimmelmannske Fideicommis's Gods, som danner det særskilte Hellebæk Birk, der administreres af samme Retsbetjent som Kronborg østre Birk. Tikjøb Sogn hører under Kronborg Amtstue- (Esrom) og Lægedistrict (Esbønderup). Sognet hører til Amtets 1ste Folkethings-Valgkreds, danner 2 Sognefogeddistricter (nordre og søndre), 9 Skoledistricter. Sognets nordre Deel (Hellebæk Aalsgaard, Asperup, Bidstrup, Boderne, Borsholm, Ellekilde, Havreholm, Holmegaarde, Hornebæk, Hornby, Horserød, Riisby, Sande, Skibstrup og Steenstrup) hører til 1ste Udskrivningskreds 151de

Egnen fra Hellebæk til Helsingör med den svenske Kyst

Lægd, og den søndre Deel (Bøtterup, Espergjærde, Gurre, Harrishøi, Jonstrup, Lille Esbønderup, Mørdrup, Nyrup, Plegelt, Reerstrup, Nørtang, Sande, Skotterup, Snekkesteen, Tibberup og Tikjøb) til samme Kreds 152de Lægd. Af de Kongelige Skove i Sognet hører Horserød Hegn, Riisby Vang, Klosterriis og Teglstrup Hegn under 1ste Kronborgske Skovriderdistrict, og Egebæksvang, Kelleriis, Nyrups og Krogenberg Hegn, Gurrevang samt Hornbæk Plantage unde 2det Kronborgske Skovriderdistrict. Tikjøb Kirke og Hellebæk Capel (der er en Deel af Hellebækgaard) tilhører det Schimmelmannske Fideicommis; Hornbæk Kirke eies af Staten. Foruden Sognepræsten er ansat en residerende Capellan.

Hellebæk hører til Danmarks skjønneste Steder. Dets Beliggenhed ved Sundet, hvor dette breder sig mod Nord med Udsigt ud mod det vidtstrakte Kattegat og Kullens blaanende Klippehøider, men vel endnu mere de nærliggende smaa yndierige Skovsøer med de mægtige Træer, bøiede ud over Vandet, der saa tidt ere gjengivne af vore Kunstnere i Maleri og Kobberstik, have vundet det den høie Plads, som Hauch nu har hævdet i disse malende Stropher:

„Alt, hvad er spredt for den Vandrendes Øie
Rundt i vort Land, det har samlet sig her:
Kornrige Dale med grønklædte Høie,
Indsøer ved Hav og de deiligste Træer,

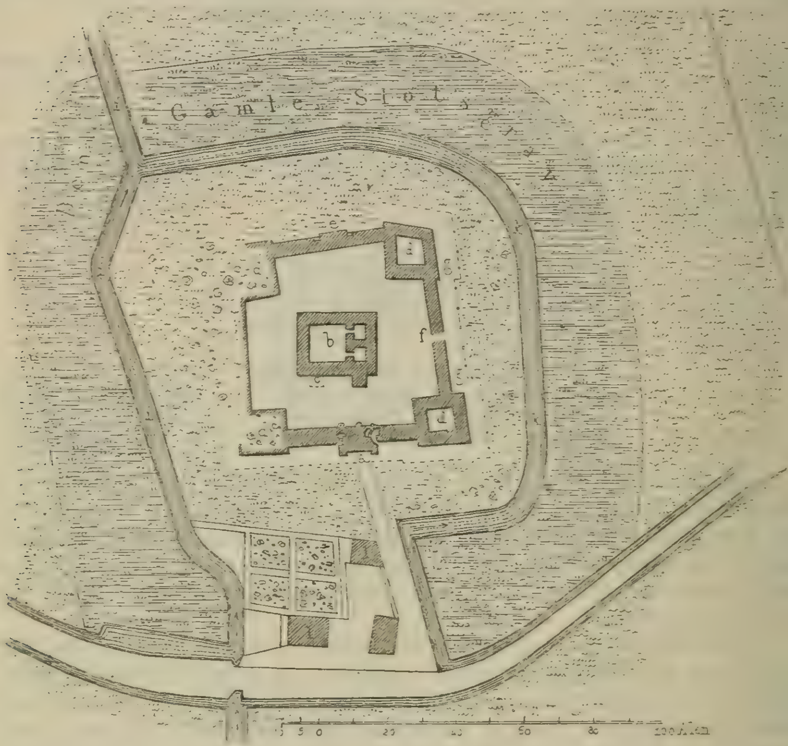
Duftende Kløver bag dæmrende Skove,
Mægtige Bøge, der speiles i Vand,
Roser, der blusse ved rullende Vove,
Rislende Bække, der lege ved Strand!"

De senere Aar have bragt flere og flere Familier fra Hovedstaden i Sommerens Tid til det venlige Hellebæk og det hosliggende livlige Fiskerleie Aalsgaard. De Fremmede, der besøge Badeanstalten ved Marienlyst, udbrede nu ogsaa Stedets Priis i end videre Kredse. Det er fra Egnen med „Indsøer ved Hav og de deiligste Træer" at paa modstaaende Side gives et Situationskort.

Geværfabrikken ved Hellebæk, der beskjæftigede omtrent 100 faste Folk og tilhørte det Schimmelmannske Fideicommis, er nedlagt i 1870 og Bygningerne (Hammermøllen) med Vandkraften, Bevilling paa Brændeviinshandel og Krohold samt et tilhørende Jordareal bortsolgte fra Fideicommisset. (Om dette see Lindenborg Grevskab). Af Skov- og andre Landskabspartier i Nærheden af Hellebæk skulle her nævnes for dette Sogns Vedkommende: den smukke med Naaletræer dækkede Odinshøi med Udsigt over Sundet; den skovkrandsede Høi ved Hjulebækshusene, ligeledes ved Havet; de sydost og sydvest for Teglstrup Hegn liggende Skove Egebæksvang, bekjendt ved sine Folkefester, og Horserød Hegn. Denne sidstnævnte, der gaaer nord for Gurre Sø, har ved sin ofte forekommende Lyngbund og de talrige Birketræer en særegen Charakteer. Her er ogsaa et af de faa Steder i Danmark, hvor Multebærret voxer. Paa nogle Smaaøer i en af de vestlige Søer ved Hellebæk avle om Sommeren de vilde Gjæs; flere af Søerne ere indrettede til Karpefiskeri.

Tikjøb Kirke er opført af Muursteen, med Taarn og Hvælvinger, mærkelige rundbuede Forziringer, gammel Granit Døbefond, Altertavle af Krock. Hornbæk Kirke er en nyere Muursteenskirke med Spiir, Altertavle af Eckersberg.

Midt i Tikjøb Sogn, ved det sydøstlige Hjørne af den skovbekrandsede Gurre Sø ligge Ruinerne af det historisk berømte Gurre-Slot, et Opholdssted, der var Kong Valdemar Atterdag saa kjært, at Sagnet lader ham udbryde: „Lad Gud kun beholde sit Himmerig, naar jeg maa beholde Gurre", ja lader endog et eget Trylleri binde ham til Søen og Skovene ved Gurre. Sagnene om Kongens Elskede, Tovelille, som dog historisk maa henføres til Valdemar den Første, og om Kong Valdemars Spøgelsejagt i Nordsjællands Skove, have sit egentlige Hjem paa Gurre, der har al sin Berømthed fra denne Konges Navn og Eftermæle. Her endte han ogsaa sine Dage. («O! nimium vitæ tandem pertæsus obivit Gurræ»). Kong Erik af Pommern har senere beboet

Gurre Slotsplads.

Gurre, og man har Mønter af denne Konge, for hvilke Gurre nævnes som Møntsted. Alt i det 16de Aarhundrede var Slottet meget forfaldet og er blevet nedrevet efter Befaling af Frederik den Anden, samt en Deel af dets Stene benyttet til Frederiksborg. Skovrideren paa Valdemarslund, Justitsraad Bjørnsen, paabegyndte i Aarene Tredive dets Udgravning, som fuldførtes med kongelig Understøttelse. Grunden viser sig nu i en Høide af indtil 6 Alen som et firkantet indre Taarn, omgiven af fire mindre Taarne, forenede med Mure. (F. M.) (Den ovenstaaende Grundtegning, taget efter Annaler for nordisk Oldkyndighed 1838—39, viser følgende Enkeltheder: a Den sydlige Hovedindgang. b. Midttaarn. c Fundamenter af Skorstene. d. Hjørnetaarn. e Den nordlige Udgang. f. En i 1817 gjennembrudt Aabning. g. Tosieringen. i. Vandløb fra lille til store Gurre Sø. k. Oprenset Deel af Slotsgraven. l. Nye Bygninger med Haver.) See iøvrigt Conferentsraad Vedel-Simonsens Afhandling om Hjortholm og Gurre i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1838—1839 og Efterretninger om Gurre Slot af M. N. C. Kall-Rasmussen i Historisk Tidsskrift 1ste Bind.

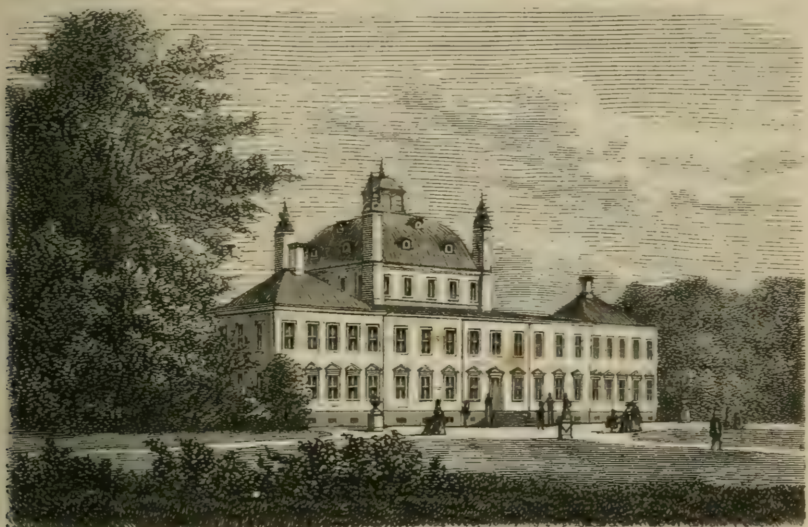

Fredensborg.

Asminderød Sogn omgives af Tikjøb S., Øresund, Karlebo S. og Annexet Grønholt S., samt Esrom Sø. Kirken paa Sognets Sydvestside, c. 2 Miil s. v. for Helsingør, 1 M. n. o. for Hillerød. Arealet 9246 Tdr. Land, hvoraf 964 Tdr. Skov, ret gode, som oftest leermuldede Jorder, især den østlige og vestlige Deel, hvorimod den mellemliggende Deel er temmelig bakket og skarp. Htk. 646 Tdr. A. og E., 1 Td. Skk. Jernbanen og Landeveien til Helsingør og Fredensborg gaae igjennem Sognet.

I Sognet:

Fredensborg Slot, hvis Prospect ud mod Gaarden gives paa et vedføiet Blad, medens det i det hosstaaende Billede vises ud mod Haven, tætved Esrom-Søes Østkyst, 1 Miil nordost for Frederiksborg,

Fredensborg (seet fra Haven).

2 Miil sydvest for Helsingør. Slottet er høitliggende, omgivet af Skove og Parkanlæg, samt af den lille Flække, der ogsaa bærer Navnet Fredensborg. Det er bygget i fransk Stiil, med hvide Mure og mange Vinduer, og indtager med alle sine Tilbygninger et anseeligt Rum. Hovedbygningen er to Etager høi, foruden Kjælderen, har en kobberdækket Kuppel med fire smaa Hjørnespiir og brede Steentrapper for Entreen, saavel mod Gaarden som mod Haven. Foran Slottet mod Syd ligger den ottekantede Slotsplads med Fredens Billedstøtte i Midten. Øst for Slottet ligger Kirken, bygget i samme Stiil som Slottet, med et lille Taarn. Fredensborg Have udstrækker sig paa et anseeligt Rum nord og vest for Slottet, mellem dette og Esrom-Sø, med storartede Anlæg, tildeels i gammel fransk Stiil, en Mængde Marmorstøtter og andre Prydelser.

Ved Slottet:

Fredensborg By, en Samling af større og mindre Lyststeder, Boliger for Pensionister, Embedsmænd, samt Handlende, Haandværkere og Almuefolk, Thingsted for Kronborg østre Birk og Hellebæk Birk med et for nogle Aar siden nyt opført Thing- og Arresthuus, Bolig for Birkedommeren, Postexpedition, Arbeids- og Forsørgelsesanstalt (for omtrent 100 Personer; dermed forenet det Vinterfeld-Vossiske Hospital med Bygning og Capital 15000 Rdl.), Skole, 2 Gjæstgiverier; Valgsted for Amtets 2den Folkethings-Valgkreds. Jernbanestation.

Endvidere ligger i Asminderød Sogn:

Byerne Asminderød med Kirke, Præstegaard, Skole, Kro, Vexebo med Skole, Endrup, Danstrup, Langerød, Høisager, Bøstrup, Søholm, Nybo, Toelt med Skole, Langstrup med Skole og en høiere Privatskole, Roland, Dagelykke med Skole, Sletten, Fiskerleie med Skole, Kro, nederste og øverste Torp, Humlebæk, Fiskerleie med Capel, Havn, Toldsted, Ladeplads, Anløbssted for Dampskibe, Kro; — Gaarden Krogerup af 36 Tdr. Htk. med 360 Tdr. L. A. og E. (desuden dertil 4 Arvefæstegaarde af Htk. 25 Tdr., samt 50—60 Huse); Avlsgaarden Leerbjerggaard, 18 Tdr. Htk., Endrupgaard, 13 Tdr. Htk.; de mindre Gaarde Blaakulsgaard, Urbanslyst, Vexebogaard og Rennebjerggaard; Strandmosegaard med Teglbrænderi. Ialt 132 Gaarde; 197 Huse med og 254 Huse uden Jord, hvoraf 47 G. og 249 H. udenfor Byerne.

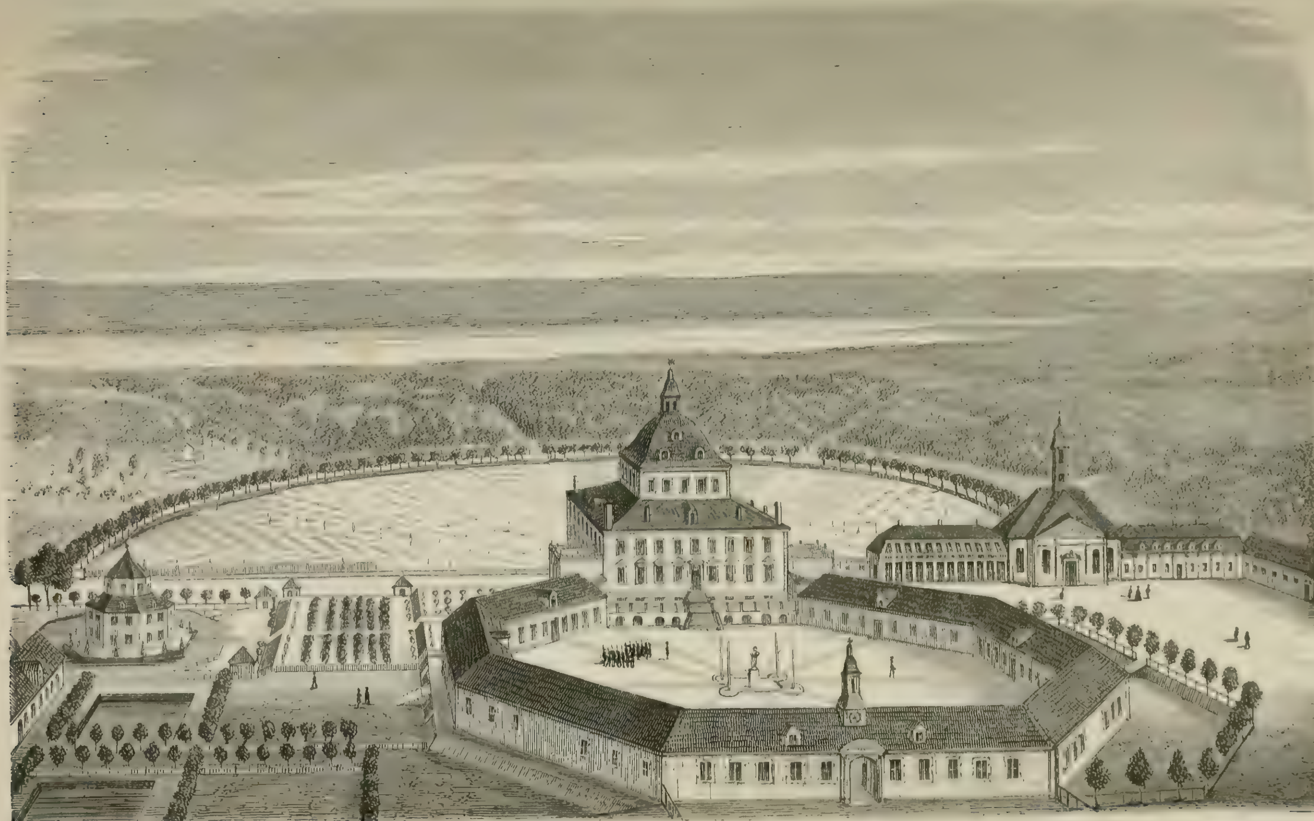
Indbyggernes Antal er 4172, hvoraf 776 for Fredensborg By. Med Hensyn til Landboernes Erhverv, da er dette temmelig forskjelligartet, idet saavel Fiskeri som Skovarbeide og Tørvtilvirkning give væsentlige Biindtægter ved Siden af Agerbruget. Af industrielle Anlæg i Sognet mærkes: Strandmosegaards Teglbrænderi og Steentøisfabrik; 2 Baadebyggerier i Humlebæk, der dog meest beskjæftige sig med Reparationer.

Asminderød Sogn hører under Kronborg østre Birks Jurisdiction, (Fredensborg), Kronborg Amtstuedistrict (Esrom) og Lægedistrict (Esbønderup). 1ste Udskrivningskreds 147de (Sognets nordre Deel, Danstrup, Endrup, Humlebæk, Langerød, Nybo, Sletten, Søholm, Toelt, Vexebo, Øverste Torp) og 148de Lægd (Sognets søndre Deel, Asminderød, Bøstrup, Dagelykke, Fredensborg, Langstrup, Roland). I Forening med Annexet Grønholt danner Sognet een Commune, særskilt 2 Sognefogeddistricter, det nordre og det søndre. Kirken eies af Staten. For Pastoratet Asminderød, Grønholt og Fredensborg er ansat, foruden Sognepræsten, en residerende Capellan, der boer i Fredensborg.

Statsskovene i Sognet, Danstrup Hegn, Knorrenborg Vang, Lave Vang og Fredensborg Dyrehave høre under 2det kronborgske Skovriderdistrict.

Asminderød Kirke er opført deels af Kampesteen, deels af Muursteen, med Taarn, hvælvet. Den 3die December 1868 indviede Sjællands Biskop, Dr. theol. Martensen i Kongens Overværelse det nye Capel i Humlebæk, opført af Arkitekt Tvede i Rundbuestiil med Taarn og Hvælving for frivillige Bidrag.

Paa Stedet, hvor nu Slotskroen ligger, fandtes i det 17de Aarhundrede en Avlsgaard „Ostrup“, som tilligemed Ebbekjøb eiedes af Dronning Sophie Amalie. Efter hendes Død vedblev Ostrup at være kongelig Eiendom. Kong Frederik den Fierde vandt Yndest for Stedet og tog ofte derhen fra Frederiksborg og besluttede omsider at opføre sig et Sommerslot paa dette yndige Sted. Aar 1719 blev Sparepenge

Fredensborg i Kong Frederik den Fjerdes Tid.

ved Frederiksborg nedbrudt og af dets Materiale en Deel ført til Østrup. Aar 1720 paabegyndtes Opførelsen af det nye Slot, som Kongen først havde tænkt sig at ville kalde Friedrichsruhe. 1724 var Slottet færdigt. Man har en Afbildning af dette kort efter Opførelsen, hvilken gjengives paa det vedføiede Blad. Kuppelsalen dannede Midten af en Bygning, hvis Værelser alle gik ud til denne. (De 4 Hjørnepavilloner ere, som det skal vises, senere opførte). De 4 Hjørnespiir ved Kuppelen fandtes ikke. Gaarden var lukket med 7 Bygninger af eet Stokværk. Over Bygningen ligeoverfor Slottet hævede sig et Spiir med et Uhr. Gjennem denne Fløi var Indkjørselen, hvor der stod at læse:

„Da Krig og Orlogs-Tiid ved Gud en Ende fik,
Blev Fredensborg opbygt af Fierde Friderich.
Og at det Freds-Paulun skal Krigens Minde være,
Saa fik det Navn af Fred og Friderich at bære."

Det var paa sin Fødselsdag den 11te October 1721 at Kongen bestemte, at Navnet for det nye Slot fremtidig skulde være Fredensborg. Midt i Gaarden stod Fredens Statue ligesom nu, men var omgiven af en Fontaine. Den 11. October 1726 blev Slotskirken indviet af Confessionarius Søren Lintrup. Kong Frederik den Fjerde tilbragte det sidste Aar af sit Liv for en stor Deel paa Fredensborg Slot. I Christian den Sjettes Tid blev Slottet vistnok kun sjelden beboet af Hoffet („siden Fredensborg ikke var Dronning Sophia Magdalene saa angenem fra den Tid Markgrevinden af Culmbach, hendes Moder, sammesteds døde" siges der i W. Langfeldts Anecdoter til Kong Frederik den Femtes Historie). Derimod var Kong Frederik den Femte ofte om Sommeren paa Fredensborg. Efter hans Død blev det Sommerresidents for Enkedronning Juliane Marie. Alt forinden hendes Tid var Slottet blevet udvidet med de fire Pavilloner paa Hjørnerne af Hovedbygningen. Hun lod Fløien midt for Slottet nedbryde, men lod derimod sætte en Etage paa de øvrige Sidebygninger og anlægge tvende Endepavilloner paa disse, saaledes som de nu findes. Fra Frederik den Femtes Tid ere de Wiedeveltske Arbeider i Slotsparken, saaledes de 4 Aarstider nær ved Slottet, de 2 Decorationer med Danmark og Norge ligeoverfor Slottet paa den store Plaine, Grupperne Æneas og Anchises samt Paris og Helena i den brede Gang ligefor Slottet; paa en Høi en saakaldet Columna Rostrata med Indskriften (der formodenlig sigter til den politiske Stilling til Rusland): »Fortissima consilia tutissima, Anno 1762«; desuden mindre Arbeider i den saakaldte Marmorhave og andetsteds. Om disse Wiedevelts Arbeider, udførte paa Kong Frederik den Femtes Befaling, erindres i Runeindskriften paa den halvantike Steensætning, der findes paa Høiden ved Alleen langs Søen. (Man har et Kobberstik, som forestiller denne, efter et Maleri af J. Juel, med Underskrift: „Forblommet Antique i Fredensborg Hauge efter Kong Frederik den Femtes af Wiedevelt udførte Tanke"). Nogle Aar senere fik Haven en ny Prydelse i de af kongl. Hof-Billed- og Steenhugger J. Grund udførte 55 Statuer, forestillende norske Bønder i Nationaldragter. De have kun lidet Konstværd. Et særligt Mindesmærke har Haven i den lille Steengrotte, som Kong Frederik den Sjette skal have muret, da han som Barn opholdt sig paa Fredensborg. Aarstallet 1779, der findes paa en Steen i Nærheden, angiver maaskee Tiden for dette eiendommelige Arbeide. Kronprinds Frederik har dog vistnok ikke havt Bolig paa Fredensborg efter sin Confirmation. Derimod vedblev Slottet at være Enkedronning Juliane Maries Residents om Sommeren og langt ud paa Efteraaret lige indtil hendes Død den 10. October 1796. Da hendes Sønnesøn Prinds Christian, senere Kong Christian den Ottende, vendte tilbage fra sit korte Kongedømme i Norge, bestemte Frederik den Sjette Fredensborg til hans Residents; men dette kom ikke til Udførelse, thi Dronning Maries Broder Prinds Christian af Hessen døde netop paa denne Tid paa Odense Slot, og Thronfølgeren fik nu dette Slot, hvormed kort efter forenedes Gouvernementet over Fyens Stift. Hans Søster Prindsesse Juliane havde derimod nogle Værelser om Sommeren paa Fredensborg Slot; Prinds Christian kom vel ogsaa der af og til i Jagttiden. Fredensborg blev mere og mere beboet af private Folk, blev senere ogsaa Kaserne, og det forfaldt paa mange Maader. Dets skjønne Park havde imidlertid fundet en kyndig og smagfuld Landskabsgartner i R. Rothe (ansat ved Haven 1833). En Deel af det gamle franske Anlægs lige Alleer ere beholdte, men forøvrigt er Haven væsentligst hvad der kaldes et engelsk Anlæg. De talrige smukke Træer og Trægrupper ere satte under de heldigste Udviklings- og Belysnings-Forhold, Udsigter ere aabnede paa flere Steder til den nærliggende Sø og det rige omgivende Land (ogsaa Kullen kan man enkelte Steder i Haven see i det Fjerne). Den 17de December 1859 brændte Frederiksborg Slot, og derved forandredes

Fredensborg Slots Skjæbne. Det blev nu atter Kongeresidents, Krigsministeriet maatte opgive sit Herredømme, og den 14de December 1861 tog Kong Frederik den Syvende Bolig paa Slottet, men blev der ikke længe, da han egentlig ikke yndede Stedet. Om Sommeren 1862 var Kongen dog igjen en kort Tid paa Fredensborg. Her modtog han den 15de Juni de svenske og norske Studenter. Den 17de—20de Juli var Kong Carl hans Gjæst paa Slottet. I December kom Kongen til Fredensborg til Jagt og blev der en Deel af Vinteren. Døden bortkaldte ham den 15de November 1863 paa Glücksborg Slot, før han fik sin Idee realiseret at ville lade sig indrette en Deel Værelser paa det ham saa kjære Frederiksborg, der nu stod gjenopreist efter Branden. Sommeren 1864 beboede det nye Kongehuus Fredensborg Slot, og det var derfra at det den 28de August besøgte Frederiksborg til Slotskirkens Indvielse. Prindsen og Prindsessen af Wales vare i Eftersommeren første Gang Gjæster paa Slottet hos Kongefamilien. Ogsaa de efterfølgende Aar har Slottet om Sommeren og i Jagttiden været beboet af D. D. M. M. Kongen og Dronningen med Familie. Blandt Mærkedage fra disse Ophold skal nævnes: Den 23de Juni 1866, da Storfyrst-Thronfølgeren af Rusland forlovedes med Prindsesse Dagmar, og den 27de Mai 1870, da Prindsesse Thyra confirmeredes i Slotskirken af den Kongelige Families Confessionarius, Sjællands Biskop Dr. theol. Martensen.

Slottets Indre har ikke mange Mærkeligheder. Den høie Kuppelsal (den saakaldte Fredssal), der gaaer gjennem begge Etager, er jo det, der tildrager sig størst Opmærksomhed. Den er prydet med Malerier af Abildgaard, Mandelberg og Ryde. Dørindfatningerne af italiensk Marmor anføres at være Gaver af Storhertug Johan Gaston af Toscana til Kong Frederik den Fjerde; Havesalen og flere Værelser have Loftsmalerier af Krock; Kong Frederik den Fjerdes Soveværelse er endnu bevaret i sin oprindelige Udstyring; smukke Loftsstukaturarbeider haves flere Steder i Stueetagen; enkelte Malerier fra det forrige Aarhundrede skulle være af Værd for Kunsthistorikere; men det er kun meget faa af dem, der udenfor disses Kreds kunne tildrage sig Opmærksomhed, end sige Interesse.

(Otte Breve fra Slotsbyen Fredensborg" af J. C. Lange. Kjøbenhavn 1822.)

Krogerup hører ikke til Danmarks gamle Herregaarde og har aldrig havt fri Hovedgaardstaxt. Den opstod vistnok af flere sammenlagte Bøndergaarde. Den tilhørte 1655 Peder Christensen, hvis yngste Datter Kirsten Pedersdatter 1656 blev gift med Hans Rostgaard, som derefter blev Gaardens Eier. Rostgaard, der, som ansat i en underordnet Stilling ved Hoffet, havde været med paa Skibet „Trefoldigheden" 1644 og der var bleven kvæstet, avancerede senere til „Sølvopsynsmand" paa Rosenborg, Foged paa dette Slot og 1656 til Ridefoged paa Kronborg Amt, efter Krigen Amtsforvalter for Kronborg Amt og kongl. Fiskemester, ved sit tredie Ægteskab med Dorthe Rode, Enke efter Toldforvalter Peder Jensen Grove, der 1668 havde kjøbt Anholt af Kronen, Eier af denne Ø. Han deeltog, som ved Kronborg er anført, i det ulykkelige Forsøg paa at tilbageerobre dette Slot fra Svenskerne. Det Sted i Tanstrup Hegn tæt ved Landeveien, hvor han, for at vildlede sine Forfølgere, skjød sin Hest og kastede sin Hat og Kappe i Vandet, er betegnet ved en Mindesteen. Hans Rostgaards Søns, den berømte Conferentsraad Frederik Rostgaards Datter og Arving var gift med en Søn af den lærde Hofpræst Dr. Masius, adlet under Navnet v. d. Maase, og derved kom Krogerup til sidstnævnte Familie. Af sine Godser: Krogerup, Oerne Seierø, Nexelø og Anholt oprettede Frederik Rostgaard den 8de Juni 1741 et Stamhuus, som hans Datters Sønnesøn, Kammerherre, Staldmester F. A. A. v. d. Maase ved Bevilling af 19. December 1800 fik Tilladelse til at sælge mod at oprette en Fideicommiscapital. Anholt er dog forbleven i Familien v. d. Maases Besiddelse. Krogerup med 26 Tdr. Hartkorn under selve Gaarden og 71 Tdr. Bøndergods solgtes 1804 for 74,000 D. C. til Generalinde P. Sehested, født Fabritius de Tengnagel. I 1813 solgtes Gaarden igjen af hende, dog kun med 13 Tdr. Bøndergods, for 120,000 D. C. til Conferentsraad C. Brun, i hvis Families Besiddelse den senere er forbleven.

Paa Stranden ved Humlebæk landede Carl den Tolvte Aar 1700 den 4de August med en Armee.

Grønholt Sogn, Annex til Asminderød, omgivet af dette og Karlebo S., Holbo-Herred og Esrom-Sø. Kirken c. 3/4 M. o. n. o. for Hillerød og 1/2 M. s. for Fredensborg. Arealet 3532 Tdr. L., hvoraf 800 Tdr. L. Skov, i det Hele temmelig let og skarpt, med Undtagelse af en Deel af Jorderne til Sørup og Lønholt Byer, der er af bedre Beskaffenhed. Jern-

banen og Landeveien til Fredensborg passere Sognet. Htk. 202 Tdr. A. og E. (hvorunder, ligesom og under Arealet, indbefattet Hillerød Kjøbstads Overdrev af 24 Tdr. Htk.), 1 Td. Skf.

I Sognet: Byerne Grønholt med Kirke og Skole, Lønholt ved Hirschholm-Fredensborg Veien med en Pogeskole, og Sørup ved Esrom-Sø; Gaarden Hegnsholt; Skjære Veirmølle. Ialt i Sognet 32 Gaarde, 102 Huse med og 60 uden Jord, hvoraf 21 G. og 100 H. udenfor Byerne.

Indbyggere 1258. Foruden Landbruget giver Skovarbeide, Kulbrænding, Pindebrændehandel og Bærsamling væsentlig Indtægt for Huusmands- og Indsidderklassen. I Sørup drives Blegeri og dermed forenet Vask ikke alene for Omegnen og de nærmeste Kjøbstæder Hillerød og Helsingør, men væsentlig for Kjøbenhavn.

I administrativ Henseende hører Sognet under de samme Districter som Hovedsognet; 2den Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 149de Lægd. Kirken tilhører Staten. Statsskovene i Sognet, Grønholt-Hegn, Sørup-Hegn, Gl. Grønholts-Vang og Tulstrup Vang høre under 3die Kronborgske Skovriderdistrict.

Kirken hvælvet, af Kampesteen, Taarn af Muursteen.
En Borgplads i Grønholts-Vang blev i Aaret 1851 udgravet under Kong Frederik den Syvendes personlige Tilsyn. Paa Grønholt (Grunolt) har Kong Knud den Sjette underskrevet flere Actstykker. Det har formodentlig været et Jagtslot, opført af Tømmer.

Karlebo Sogn, omgivet af Grønholt og Asminderød S., Øresund, Hirschholm, Bloustrød og Lillerød S. samt Frederiksborg Slotssogn og Hillerød Kjøbstads Grund. Kirken, paa Sognets Vestside, 1 Miil ø. for Hillerød, $2^1/_2$ M. s. s. v. for Helsingør. Arealet 7019 Tdr. Land, hvoraf 380 Tdr. L. Skov, for største Delen muldlerede og muldsandede Jorder, i Niverød endog meget stærkt lerede, paa Karlebo Overdrev temmelig lette, mod Vest bakket, mod Øst mere fladt med talrige Moser. Niv-Aa danner paa en Strækning Nordgrændsen, løber derpaa gjennem Sognets nordlige Deel og falder, efter at have optaget et temmeligt betydeligt Aaløb, der kommer fra Sjæl-Sø, mod Øst i Sundet. Den nordsjællandske Jernbane samt Landeveiene fra Kjøbenhavn til Helsingør og Fredensborg passere Sognet. Htk. 598 Tdr. A. og E., 17 Tdr. Skf.

I Sognet: Byerne Karlebo med Kirke, Præstegaard, Skole, Veirmølle, Auderød med Skole, Hesselrød ved Kjøbenhavn-Frederiksborg Veien, Veienbrød med Skole, Niverød, ved Kjøbenhavn-Helsingør Veien, med Kro, 3 Gaarde af henholdsviis $13^7/_8$, $13^1/_2$ og $12^1/_2$ Tdr. Htk. og 115, 110 og 100 Tdr. Land, Ullerød, Brønsholm ved fornævnte tvende Veies Forening, Fredtofte, Gunnerød, Kirkelte; Avlsgaardene Nivaagaard af 27 Tdr. Htk., 320 Tdr. L., Lyngebæksgaard af 16 Tdr. Htk., 170 Tdr. L., Christianslund med $15^1/_2$ Tdr. Htk., 155 Tdr. L.; de mindre Gaarde Prøvelyst, Løveltegaard, Havegaard, Jellerød; Nive Veir- og Vandmølle, flere Teglbrænderier, Brønsholmsdals Arbeidsanstalt, Donse Krudtværk; paa Karlebo Overdrev, Sognets Andeel i den afdrevne Grønholt Skov, ligger c. 104 Huse med Skole. Sognet har ialt 106 G., 159 H. med og 178 uden Jord, hvoraf 55 G. og 186 H. udenfor Byerne.

Indbyggernes Antal 2541. Agerbruget er Hovederhvervet. Vigtig er dog ogsaa Tørveproductionen og Teglbrænderidriften. Sognet har 6

Teglbrænderier ved Karlebo og Nivaa, der beſkjæftige c. 140 Arbeidere og producere c. 6½ Mill. Steen aarlig. Donſe Krudtværk leverer aarlig 300 Centner Krudt. Arbeide i Statsſkovene og Kulbrænding, der dog nu er i Aftagende, giver Erhverv iſær for Beboerne af Karlebo Overdrev.

Sognet hører under Hirſchholm Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtſtuediſtrict og Hirſchholm Lægediſtrict; 2den Vgkds. 1ſte Udſkrivningskreds 101ſte Lægd (Sognets veſtre Deel, Auderød, Fredtofte, Gunnerød, Hesſelrød, Karlebo, Kirkelte) og 102det Lægd (øſtre Deel, Bronsholm, Jellerød, Nivaa, Niverød, Ullerød, Veienbrød). Det danner een Commune og to Sognefogeddiſtricter (Kirkeſognet og Strandſognet). Kirken tilhører Staten. Bronsholmsdals Arbeidsanſtalt for de 4 under Hirſchholm Diſtrict hørende Sogne tæller 120 Lemmer. De Arbeidsføre anvendes meeſt ved Dyrkningen af de til Anſtalten hørende 47 Tdr. Land. Statsſkovene i Sognet, Stadſe-Vang og Kirkelte-Hegn, høre under 2det Hirſchholmſke Skovriderdiſtrict.

Ved Nivaa var fra 1752 til 1790 en Galeihavn, af hvilken der nu ikke mere er Spor. Donſe Krudtværk er anlagt 1704 af Dronning Louiſe, men blev 1765 bortſolgt til Privat-Eiendom. Den har i c. 130 Aar forſynet Marinen med Krudt. Bronsholmsdals Fabrikker dreves tidligere for kongelig Regning i Forening med Usſerød, men ſolgtes ſenere til en Privatmand og derefter til den fornævnte Arbeidsanſtalt.

Karlebo Kirke er en hvælvet Korskirke med Taarn, Midtkirken af Granit med rundbuede Vinduer, Chor og Taarn af Muurſteen.

Blouſtrød Sogn, omgivet af Karlebo, Hirſchholm og Birkerød S., ſamt Ølſtykke og Lynge-Frederiksborg Herreder. Kirken, paa Sognets Veſtſide, 3 Miil n. n. o. for Kjøbenhavn og 1½ Miil ſ. ſ. o. for Hillerød. Arealet 5081 Tdr. Land, hvoraf 1168 Tdr. Skov, er temmelig bakkede og lette Jorder, enkeltvis dog leermuldede, gjennemdragne af betydelige Skovmoſer. Blandt Indſøer mærkes den tildeels med Skove omgivne Sjæl-Sø, 558 Tdr. L., og den mindre Allerød-Sø. Den nordſjællandſke Jernbane ſamt Kjøbenhavn-Frederiksborg Veien passerer Sognet. Htk. 287 Tdr. A. og E., 36 Tdr. Skſk.

I Sognet: Byerne Blouſtrød med Kirke, Præſtegaard, Skole, Kro, Ludſerød, Kjettinge, Sjælsmark; Avlsgaardene Høveltegaard, 24½ Tdr. Htk., 360 Tdr. L. (hermed forenet et Teglværk), Sandholm 26 Tdr. Htk., 224 Tdr. L., og Nebbegaard 17½ Tdr. Htk., c. 225 Tdr. L.; de mindre Gaarde Tornegaard, Allerødgaard, Tokkekjøbgaard, Stutterup, Stimeſtrup, Stumpedys, Agiltegaard, Morstenſtrup, Svenſtrup, Hvedehave, Langelte, Bredelte, Hesſelgaard m. fl.; Dæmpegaard, Bolig for Skovrideren i 2det Hirſchholmſke Diſtrict. Af de adſpredt liggende Huſe ere endeel grupperede i Grønnegadehuſene med Skole, Overdamshuſene og Usſerødhuſene, der udgjøre en Deel af Fabrikſtedet Usſerød. Sognet har ialt 58 G., 127 H. med og 69 uden Jord, hvoraf 35 G. og 134 H. udenfor Byerne.

Indbyggernes Antal 1416. Ved Siden af Jordbruget er Tørvetilvirkning af ſtor Vigtighed for Sognets Beboere. Her findes 2 Teglværker, der tilſammen levere c. 1 Million Stkr. Steen aarlig.

Blouſtrød Sogn, til hvilket Lillerød S. i Lynge-Frederiksborg Herred er Annex, hører under Hirſchholm Birks Jurisdiction og Lægediſtrict, Frederiksborg Amtſtuediſtrict; 3die Vgkds. 1ſte Udſkrivningskreds 100de

Lægd. Sognet danner en egen Commune, medens Annexet Lillerød ligeledes udgjør en Commune for sig. Kirken tilhører Staten.

Statsskovene Tokkekjøb og Ravnsholte høre under 2det Hirschholmske Skovriderdistrict.

Kirkens Skib og Chor er fra Rundbuetiden, af Kampesteen, Taarn af Muursteen, Hvælvinger.

Sandholmgaard er først bygget af Generalmajor Laurits de Thura, Christiansborg og Hirschholm Slottes berømte Bygmester, der modtog Arealet som Gave af Dronning Sophie Magdalene. Blandt dens senere Eiere var Hofpræsten J. A. Cramer, der confirmerede Christian den Syvende paa Tydsk, senere Cantsler ved Universitetet i Kiel, † 1788. Han var den der, sandsynligvis ved Aar 1760, først af Alle i Danmark, efter hvad Frederikke Brun har meddelt, indførte Kartoffelavl paa denne sin Gaard. („Wahrheit aus Morgenträumen" S. 23).

Den for sit interessante Skrift om den nordsjællandske Almue bekjendte Jochum Junge var Præst i Bloustrød i Begyndelsen af dette Aarhundrede.

Birkerød Sogn, omgivet af Hirschholm og Bloustrød S., Sjæl-Sø, Fure-Sø, Ølstykke-Herred og Kjøbenhavns Amt. Kirken, ved Sognets vestlige Udkant, 1 1/3 Mil sydøst for Hillerød, c. 1 M. sydvest for Hirschholm. Landeveien til disse Byer fra Kjøbenhavn ligesom ogsaa den nordsjællandske Jernbane passere Sognet. Arealet 6467 Tdr. Land, hvoraf 1267 Tdr. Skov, er i det Hele sandmuldet og høitliggende. Mangelbjerget ved Høsterkjøb er saaledes et af det nordøstlige Sjællands høieste Puncter. Syd paa ved Fure-Sø findes lave Eng- og Mosestrækninger, ligesom Moser ogsaa andetsteds og det af fortrinlig Godhed findes i Sognet. Htk. 483 Tdr. A. og E., 38 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Birkerød med Kirke, Præstegaard, Skole, privat Kostskole for Drenge, der modtage Realunderviisning, Uldspinderi, Kro, Jernbanestation, Kaierød, Ravnsnæs, Isterrød, Høsterkjøb med Skole, Ubberød, Sandbjerg og Bidstrup, en Deel af Usserød By med Usserød Klædefabrik (om hvilken see nedenfor); Avlsgaarden Eskemosegaard, 24 Tdr. Htk., c. 300 Tdr. L., hvoraf 20 Tdr. Skov, Friheden, 19 Tdr. Htk., 160 Tdr. L.; de mindre Gaarde Ebberødgaard, Hestkjøb, 10½ Tdr. Htk., 136 Tdr. L.; Nobis Veirmølle ved Landeveien til Hillerød, Usserød Veir- og Vandmølle, Amsterdams Kro ved Usserød. Sognet har ialt 93 G., 111 H. med og 245 uden Jord, hvoraf 57 G. og 180 H. udenfor Byerne.

Indbyggernes Antal 3005. Agerdyrkning og dernæst Tørvetilvirkning er Hovederhvervet, Arbeide i Statsskovene et vigtigt Bierhverv for Huusmandsclassen.

Den usserødske Klædefabrik. Et Interessentskab anlagde i Slutningen af det forrige Aarhundrede et Maskinspinderi ved Usserød. Da dette Værk skulde sælges, blev det ved Kongelig Resolution af 11te Juni 1802 befalet, at Administrationen for den danske Manufacturhandel skulde overtage det. Senere blev det ved Kongelig Resolution af 22de September 1809 bestemt, at der ved Fabrikken tillige skulde foretages Væfning af Commisklæde for Hæren, og i den Anledning tilkjøbtes der efterhaanden forskjellige Eiendomme. Alle Værker bleve ved allerhøieste Resolution af 24de November 1811 forenede under Bestyrelse af Directionen for samtlige militaire Uldmanufacturer, og efter i Aarenes Løb at have været underlagte forskjellige Bestyrelser henlagdes de ved Udgangen af Aaret 1848

umiddelbart under Krigsministeriet. De med de øvrige Eiendomme forenede brønsholmsdalske Eiendomme bortsolgtes i Aaret 1842. Til den usserødske Fabrik er der nu henlagt et Jordareal af 114½ Td. Land af Hartkorn 11 Td. 6 Skp. 1 Fdkr. 2¼ Alb., hvori er indbefattet det Areal, som benyttes til Fabrikbygninger m. m. Den drives fornemlig ved Vand fra Sjæl-Sø, som tilføres ved et Aaløb, og benyttes ved 3 forskjellige Fald, henholdsviis med 7, 3 og 6 Hestes Kraft; dog benyttes tillige en Dampmaskine paa 12 Hestes Kraft. Fabrikdriftens Størrelse afhænger væsentligst af Hærens Forbrug. Den leverede i Regnskabsaaret 1867—68 86,400 Alen, i 1868—69 106,500 Alen, i 1869—70 106,500 Alen forskjelligt Klæde og Dækkentøi m. m. Den høieste Production, hvortil Driften efterhaanden kan udvides, naar fornødent gjøres, kan anslaaes til 200,000 Alen. Arbeidernes Antal har i Aarene 1867—70 afvexlet fra 100 til 170 Personer. Fabrikskolen er nedlagt, hvorimod der af Fabrikken aarligt bidrages 100 Rdl. til en i dens Nærhed bygget Sogneskole.

Sognet hører under Hirschholm Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstuedistrict og Hirschholm Lægedistrict; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 98de (Sognets vestre Deel, Bidstrup, Birkerød, Kaierød, Ravnsnæs) og 99de Lægd (østre Deel, Høsterkjøb, Isterrød, Sandbjerg, Usserød). Det danner en egen Commune. Kirken tilhører Staten. Rudegaard og Rudersdals Kro i Søllerød Sogn, Kjøbenhavns Amt, hører i geistlig Henseende til dette Sogn.

Statsskovene Rude-Skov og Bidstrup Hegn høre under 1ste Hirschholmske Skovriderdistrict.

Kirken er opført deels af tilhugne Kampesteen, deels af Muursteen, med Taarn og Hvælvinger, Orgel, mærkelig gammel Altertavle.

Henrik Gerner, der deeltog i Forsøget paa at gjenerobre Kronborg (see dette), var Præst her 1656—93; de Lænker, han maatte bære i svensk Fangenskab, hænge endnu i Kirken. Gerner døde i Aaret 1700 som Biskop i Viborg. Stamfaderen for de lærde Bircheroder, hvis Slægt bar Navn efter Stedet, var ogsaa Præst her.

Ebberødgaard, der fordum var langt større end nu, blev af Frederik den Tredie afstaaet til Erkebiskop Svane, der anvendte betydelige Bekostninger paa Fiskeriet i de nu udtørrede Skovrød og Ebberød Søer. Senere forenedes Gaarden med Hirschholm, og Dronning Louise anlagde paa Ebberød et Stutteri, som vedligeholdtes af Dronning Sophie Magdalene. Efter hendes Død blev Stutteriet nedlagt og Gaardens Areal blev deels udlagt til Skov, deels solgt.

Hirschholm Sogn, omgivet af Birkerød, Bloustrød og Karlebo S., samt Øresund og Kjøbenhavns Amt. Byen eller Flækken Hirschholm, paa Sognets vestlige Grændse, ligger ved Hovedveien, 3 M. n. for Kjøbenhavn og 3 M. s. for Helsingør. Arealet 2247 Tdr. Land, hvoraf 278 Tdr. Skov, mod Nord temmelig bakket, har ret gode, dog meest sandmuldede Jorder. Htk. 202 Tdr. A. og E., 27½ Tdr. Skk.

I Sognet:

Hirschholm, By eller Flække, bygget som en lille Kjøbstad, med flere Handlende og Haandværkere, hvilke dog drive deres Erhverv efter Amtets Bevilling; Stedets Bygninger ere indtagne under Kjøbstædernes Brandforsikring. Ved Byen paa den forrige Slotsplads ligger Sognets Kirke. I Byen er Hirschholm Birks Thinghuus, Postcontoir, Birkedommerens og Districtslægens Bopæl, Apothek. En offentlig og flere private Skoler. En Gjæstgivergaard, til hvilken et Landbrug af 12 Tdr. Htk.

Hirschholm Slot.

Landsbyerne Rongsted, Vallerød, Mikkelborg og Smidstrup; de til eet Brug forenede Gaarde Rongstedlund, Rongstedgaard og Sømandshvile af 45 Tdr. Htk., 500 Tdr. Land, hvoraf 345 Ager, 60 Eng, 55 Skov og 10 Mose, Avlsgaarden Kokkedal, 23 Tdr. Htk. med 268 Tdr. L., hvoraf 210 A., 16 E., 33 Skov, Folehavegaard, 13 Tdr. Htk., 127 Tdr. Land; de mindre Gaarde Sophienberg, Smidstrupgaard, Sindshvile og Dortheaborg.

Sognet har ialt 24 G., 106 H. med og 16 uden Jord, hvoraf 4 G. og 20 H. udenfor Byerne.

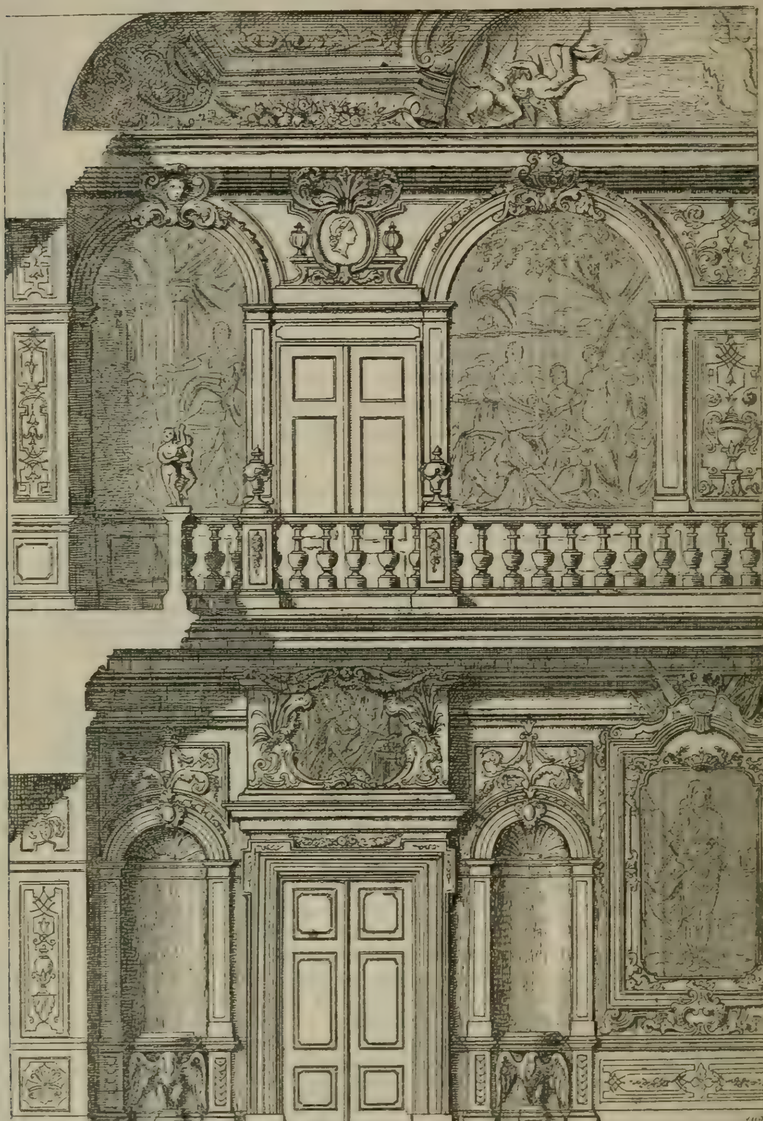
Indbyggernes Antal 1196. I Landdistrictet er Jordbrug Hovedbeskjæftigelsen, fra Rongsted og Smidstrup drives noget Fiskeri; i Hirschholm By haves, som foran bemærket, nogen Kjøbstadsnæring, her er 3 smaa Klædefabrikker. I Hirschholm holdes aarlig 2 Markeder, i April og i Octbr. med Heste, Kvæg, Landbrugs- og Huusflidsproducter, samt Byens Haandværkeres Arbeider.

Sognet hører under Hirschholm Birks Jurisdiction, Hirschholm Lægedistrict og Frederiksborg Amtstuedistrict. 2den Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 97de Lægd. Det danner en egen Commune. I geistlig Henseende hører Usserød Værk med Skolen til Hirschholm Sogn. Hirschholm Kirke tilhører Staten.

Statsskoven Folehave med den derhos liggende betydelige Planteskole hører under 1ste Hirschholmske Skovriderdistrict.

„Hyrnixholm" nævnes i Regesta Diplomatica Historiæ Danicæ under Aaret 1307 og synes da at have tilhørt den ældgamle Slægt Litle. Denne Familie skal efter Adelslexicon være uddød ved 1360. Bengt Biug til Gunderslevholm overdrog i Slutningen af det 14de Aarhundrede „Horningsholm" til Dronning Margrethe. Nu forblev denne Gaard i Kronens Besiddelse. Kong Frederik den Første forlehnede Bisp Lage Urne med „Horsholm". Blandt Corfitz Ulfelds Forlehninger var „Hirschholm", hvilket han for at naae sin Frihed igjen maatte frastrive sig i Slutningen af 1661. Kort efter skjænkede Kong Frederik den Tredie denne Eiendom tilligemed Dronninggaard og Østrup (see Fredensborg) til sin Dronning Sophie Amalie. Kong Frederik den Fjerde oprettede Hirschholm med underliggende Sogne Bloustrød, Birkerød og Karlebo til Livgeding for Dronning Louise. Da Dronningen var død 1721, skjænkede Kongen „Hirtzholm" til Kronprindsen, senere Kong Christian den Sjette. Han formæledes 7de August s. A. med Sophie Magdalena af Brandenburg-Culmbach. Hendes Byggelyst og Pragtsyge viste sig alt ved Hirtzholms Ombygning 1722 og senere ved Opførelsen af en anden større Bygning 1727—28. Da hun blev Dronning og hendes Gemal havde skjænket hende Slottet, var dette dog endnu ikke godt nok. Der byggedes atter og atter paa Hirschholm baade indvendig og udvendig. Pontoppidan siger i sin Beskrivelse over Slottet: „Den ganske Bygning er nu en stor Kvadrat af ordentlig Symmetri, med 4 Pavilloner i Hjørnerne og en anseelig Frontespice paa Hovedfaçaden." „Den store Sal, som gaaer tvers igjennem Hovedbygningens tvende Etager, har alle optænkelige Zirater, særdeles af Malninger paa Væggene og Loftet, samt paa Gulvet af sort og hvidt Marmor, en Fontaine, som springer 10 Alen høit. Midt i Salens Sider ere ligeoverfor hverandre tvende Kaminer af Marmor. Over den ene sees Kong Christian den Sjette, over den anden Dronning Sophie Magdalene afmalte i fuld Corpus, ligesom endeel andre europæiske Konger og Dronninger i samme Storhed forestilles af de kunstigste Mestere. Allerkostbarest agtes det Kongelige Audientsgemak, hvor alle Lister paa Døre og Paneler sees beklædte med massive Sølvplader, men Foldingerne og Alt hvad som forekommer Diet er en kunstig indlagt Samling af Sølv, Perlemoer, Ibenholt, slebne Krystaller og andre Stene, samt Speilglas, indfattet i Sølv; Consoler, Gueridoner, Dørenes Beslag og Laase ere af Sølv." Slottets Bygmester, Lauritz de Thurah, har i sin Danske Vitruvius givet Afbildninger af dette sit betydeligste, i Rococo-Stiil udførte Bygningsværk. Efter dette Værk gives her tvende Afbildninger: af Slottets Hovedfacade og af et Parti af den store Sal. „Paa dette Slot endede 6te August 1746 Kong Christian den Sjette sit særdeles gudelige Levned og velsignede Regimente." Frederik den Femte boede sjelden paa Hirschholm. Derimod var det i Caroline

Mathildes og Struensees Dage et yndet Opholdssted for Hoffet. Kong Frederik den Sjette lod Slottets Hovedbygning nedrive i Aarene 1810—12, formodentlig af Hensyn

Hirschholms store Sal.

til de betydelige Udgifter dets Vedligeholdelse krævede og til hvilke Landets Finantser i denne ulykkelige Krigsperiode ikke kunde afgive Midler.

En Støtte minder om, at Sophie Magdalene 1761 gav Arvefæste til Bønderne paa Hirschholm Gods — det første virksomme Skridt til Bondefrihedens Indførelse i

Danmark. Hundredaarsdagen den 16de September 1861, holdtes en Fest til Minde herom paa Hirschholm. (See „Hirschholm Gods i det forrige Aarhundrede. Nogle historiske Oplysninger, udgivne som Indbydelsesskrift til Hundredaarsfesten paa Hirschholm den 16de September 1861" ved Kammerraad Christensen. Kjøbenhavn 1861.)

Hirschholm Sogn var tidligere en Deel af Birkerød Sogn, men blev ved Rescript af 14de Januar 1784 Annexsogn til Søllerød Præstekald paa Kjøbenhavns Amt, med Brug af Hirschholm Slotskirke. Ved Rescript af 1ste Mai 1790 blev det bestemt, at Hirschholm Menighed skulde være et Sogn for sig selv med egen Præst. Slotskirken er senere nedbrudt og i dens Sted i 1823 opført paa Slotspladsen den nuværende Kirke, til hvilken Conferentsraad Hansen har givet Tegningen. Hirschholms Kirkegaard ligger østlig for Byen; her hviler Digteren Thomas Thaarup, der tilbragte en Deel af sine sidste Dage paa en lille Gaard ved Smidstrup.

Sophienberg.

Hirschholm By er stiftet ved Christian den Sjettes Diplom af 27de November 1739, stadfæstet ved en senere Kongl. Bevilling af 30te April 1783. Dens Privilegier, der efter Bogstaven kunne udtydes som fuldstændig Kjøbstadsret med Fritagelse for Kjøbstadsbyrder, vakte megen Tvist og modtog mange Fortolkninger, som virkede hæmmende paa dens Udvikling til fuldstændig Kjøbstad, hvilket den heller aldrig har opnaaet at blive, ligesom der ogsaa endnu, som foran bemærket, til Handel og Haandværksbrug maa erhverves specielle Bevillinger hos Amtet.

Rongstedgaard, Kroen og 6 Gaarde i Rongsted By tilhørte i de første Aar af det forrige Aarhundrede en Justitsraad Sobøtker, af hvem de kjøbtes for Kronens Regning og forenedes med Hirschholm Gods. Frederik den Fjerdes Gemalinde, Dronning Louise, beboede ofte Rongstedgaard, naar hun besøgte Hirschholm Gods, som var hende skjænket af hendes Gemal. Ved Gavebrev af Dronning Sophie Magdalene, der havde faaet Hirschholm Gods efter hendes Gemal, Kong Christian den Sjette, kom i Aaret 1750 Oberst Eigtved i Besiddelse af Rongstedgaard, der herefter vedblev at være

i Privates Eie. Hermed er i de seneste Aar forenet Rongstedlund, den oprindelige „Rongsted Kro“, der blev solgt af Dronning Sophie Magdalene til Eiendom i Aaret 1767 med store Privilegier, som nu senere i det Væsentligste ere afløste (Kroen er nu indrettet i en anden dertil bygget Gaard i Byen). I Rongstedlunds Have er paa den, blot ved Veien fra Rongsted Kro adskilte, saakaldte Ewalds Høi sat et Minde over denne vor høit begavede Digter, der tilbragte flere Sommere i Rongsted og her, i en paa Naturskjønheder rig Omgivelse, fandt Motiver til sit berømte Digt „Rongsteds Lyksaligheder“.

„Ja, medens Fiskerleiet staaer
Paa Danmarks Kyst ved Havets Tang,
Og mens en Baad i Bølgen gaaer,
Forglemmes ikke Ewalds Sang.
Men heller ei forglemmes Din,
O Thaarup! aldrig skal den døe,
Saalænge Luft ved Leens Hviin
Faaer Krydder af det friske Hø.“
Oehlenschläger.

Rungsted (Rwnsti) Kro var allerede til paa Christian II's Tid.

Sophienberg var tidligere et kongeligt Slot, bygget 1744 af Dronning Sophie Magdalene i 2 Etager med Kuppel paa Midten, Terrasser foran Slottet ud mod Havet. I Aaret 1800 blev det solgt til en Privatmand. Kun en Deel af Slottets nederste Etage danner det nuværende Sophienberg. Dets Beliggenhed paa en høi Strandbrink ved Sundet er ualmindelig skjøn. Af Sophienberg Slot gives paa omstaaende Side en Afbildning.

Tvende af de forannævnte større Eiendomme i Sognet, Kokkedal og Smidstrupgaard, have i de seneste Aar modtaget anseelige Hovedbygninger, opførte i Renaissancens Former med Udsigt mod Sundet.

Holbo Herred,

det nordligste i Frederiksborg Amt, omgives af Kattegattet, Sundet, Lynge-Kronborg og Strø Herreder, fra hvilket sidste det for en Deel skilles ved Arre-Sø. Største Udstrækning fra Øst til Vest $3^1/_4$ M., fra Nord til Syd $2^1/_2$ M. Fladeindhold c. 5 □ M. Heraf indtage Skovene over 1 □ M. Htk. 3037 Tdr. A. og E., 61 Tdr. Skff. Jorderne ere i det Hele taget lette og bakkede. Indbyggernes Antal 13,921. Herredet er forenet med Strø H. og Gjørløse S. i Lynge-Frederiksborg Herred til eet Provsti.

Esbønderup Sogn, omgivet af Lynge-Kronborg Herred, Esrom-Sø, Lynge-Frederiksborg Herred, Strø Herred, samt Sognene Nøddebo, Maarum, Græsted og Søborg i Holbo H. Kirken, i Sognets Midte, $1^3/_4$ M. n. for Hillerød, 2 M. v. for Helsingør. Arealet 12,520 Tdr. Land, hvoraf 8033 Tdr. L. Skov, er for største Delen lette Jorder, undtagen mod Nord henimod Dronningmølle og mod Syd ved Esrom, hvor Jorderne paa mange Strækninger kunne henregnes til de lerede. Esrom Canal deels gaaer igjennem Sognet, deels danner dets Grændse mod

Søborg S. Det ovennævnte betydelige Skovareal hører for største Delen til Gribskov, Kongerigets største sluttede Skov. Htk. 314 Tdr. A. og E., 30 Tdr. Skf.

I Sognet: Byerne Esbønderup med Kirken, Præstegaard, Skole, tvende Sygehuse for Kronborg District (det nye Sygehuus opført 1866 med 33 Senge, det ældre med 16 Senge benyttes for Hudsygdomme), Apothek (anlagt 1870) og Bolig for Districtslægen, Saltrup, Haregab, Villingerød med Skole og Fiskerleiet Villingebæk; Esrom, egentlig ingen Landsby, men en Samling af flere offentlige og private Bygninger, navnlig Esrom-Kloster (det endnu brugelige Navn for den gamle Bygning, der omfatter Dele af Esrom Munkekloster og væsentlig har faaet sin nuværende Form under Kong Frederik den Anden*), hvori nu er Locale for Kronborg Amtstue og Embedsbolig for Amtsforvalteren), Esrom Skole, Esrom Vandmølle, Esrom Kro, i Nærheden Avlsgaarden Esromgaard, tidligere kaldet Schæferigaarden, med 600 Tdr. L., 48 Tdr. Htk.; Sølyst, Restauration og Beværtningslocale, smukt beliggende ved Esrom Søes Nordspids, ved Canalens Begyndelsespunct; følgende Enestegaarde, hvoraf nogle oprindelig vare smaa Byer, Vogstrup, Overup, Hindshov, Thorshøi, Nyvangsgaard, Søgaard (hvoraf 4 G. fra 8—12 Tdr. Htk.) og Kassegaard; Dronningemølle Vandmølle ved Canalens Udløb i Sundet, Snevret Stampemølle, Thorup Skovfogedbolig. Ialt i Sognet 51 G., 108 H. med og 68 uden Jord, hvoraf 36 G. og 121 H. udenfor Byerne.

Indbyggernes Antal 1602. Foruden Agerbrug er, med Hensyn til Erhverv, Transporten paa Esrom-Canal, Fiskeri ved Villingebæk, Skovarbeide, tildeels ogsaa Kostebinding og Bærsamling af Betydning.

Sognet hører under Kronborg vestre Birks Jurisdiction (Helsinge), Kronborg Amtstuedistrict og Lægedistrict. 2den Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 146de Lægd. I Forening med Annexet Nøddebo een Commune. Kirken tilhører Staten.

Gribskov hører under 3die, 4de, 5te og 6te Kronborgske Skovriderdistricter.

Sognets oprindelige Navn er „Esbjørnthorp", „Esberntorp" (Suhm D. H. VII. 528, XI. 386). Esbønderup Kirke har oprindelig været en Langkirke, i nyere Tid er der paa den nordre Side tilføiet en Udbygning, der næsten fordobler det indre Rum. Den midterste Deel af Hovedkirken er af utilhugne Kampesteen, Taarnet, Choret og Tilbygningen af Muursteen. Hvælvinger, i Tilbygningen fladt Loft. I Choret Spor af gamle Malerier. Altertavle af Kückler (Mariæ Bebudelse). Orgel (1869).

Esrom indtog en høi Rang blandt de danske Klostre, saavel paa Grund af sin Ælde og i sin Egenskab af Moder til flere af disse, saasom Sorø, Vidskild og Hilda paa Rygen, som med Hensyn til sine Privilegier og udstrakte Godser. Dets første Grundlægger var Erkebiskop Eskild, paa hvis Opfordring Kong Erik Lam, som døde 1147, havde skjænket det gamle Krongods Esrom til Klosterbrug, til hvilket Eskild førte Cisterciensermunke fra Clairveaux Aar 1153. I dets Kirke var Dronning Helvig, Valdemar Atterdags Gemalinde, og to Tvillingsønner af Erik Menved og Dronning Ingeborg, Mogens og Erik, begravne. Efterat Reformationen havde omstyrtet dette,

---

*) De hvælvede Kjældere og en liden Sidebygning ere upaatvivlelig fra Klostrets Tid. I denne sidste giemmes Broder Ruus's Rist, der har nydt den ufortiente Ære at blive afbildet i Resens Atlas. Om denne Broder Ruus, hvem Sagnet gjør til en Djævel, som for at forføre Munkene havde paataget sig en Koks Skikkelse, see Broder Russes Historie, udgivet af C. Bruun 1868, S. 9—17. Om Klostrets Historie see A. C. A. Kierulfs Esrom Klosters og Abbeders Historie, Kbhvn. 1838. See og N. P. Wivels Fortællinger fra Frederiksborg og Esrom i Berlingske Tidendes Feuilleton. Aargang 1852 (senere udg. som „Nordsjællandske Sagn og Fortællinger", Kjøbenhavn 1856.)

ligesom alle Landets øvrige Klostre, blev det Statseiendom, og Kong Frederik den Anden har vistnok foretaget Forandringer med Hovedbygningen, idetmindste forekommer hans Navnechiffer med Aar 1569 endnu paa Ydermuren; han lod ogsaa Klostrets anseelige Kirke nedrive for at benytte dens Steen til Frederiksborg Slot. Efter Rytterdistricternes Oprettelse under Kong Frederik den Fjerde blev Esrom-Kloster Embedsbolig for Regimentsskriveren, hvorefter det ved Districternes Nedlæggelse blev Amtsforvalterbolig. Nogle af Jorderne til Esrom bleve indlemmede i sin Tid blandt det frederiksborgske Stutteries Vange, medens der dog ogsaa tidligere var indrettet et Schæferi paa Esrom Ladegaard. Dette bestod til for omtrent 50 Aar siden, da det blev nedlagt og Gaarden bortforpagtet, indtil den for omtrent 20 Aar siden blev bortsolgt ved Auction under Navn af Esromgaard.

For at lette Brændetransporten fra de kongelige Skove til Kjøbenhavn blev Esrom Canal gravet i Aarene 1802—1805 under Oberst Reckes Bestyrelse. Dens Længde er $1^1/_8$ Miil. Paa Midten af Canalen, hvis nordlige Halvdeel ligger 16 Fod lavere end den sydlige, er istedetfor Sluse anbragt en Skraaplan, hvorpaa Brændet nedglider. Paa begge Dele af Canalen skeer Transporten ved Pramme, som trækkes af Heste.

Nøddebo Sogn, Annex til Esbønderup S., omgivet af dette og Esrom-Sø. Kirken $^3/_4$ M. n. n. o. for Hillerød. Arealet 1738 Tdr. L., hvoraf 710 Tdr. L. Skov, er i det Hele muldsandet Jord. Htk. 50 Tdr. A. og E., 8 Tdr. Skk.

I Sognet: Byen Nøddebo, smukt beliggende tæt ved Esrom-Sø, mod Nord, Vest og Syd omgivet af Skov, med Kirke og Skole; Egelund, Bolig for Overførsteren paa 1ste Sjællandske District, Skovfryd, Bolig for Skovrideren i 4de Kronborgske Distr., Porthuus, Bolig for Skovrideren i 3die Kronborgske District, Steenholts Vandmølle. Ialt i Sognet 10 G., 35 H. med og 31 H. uden Jord, hvoraf 8 G. og 53 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 547. Ved Siden af Landbrug, Biindtægt ved Blegning, Skovarbeide, Kostebinding og Bærsamling.

Sognet hører under Kronborg østre Birks Jurisdiction (Fredensborg), Kronborg Amtstuedistrict (Esrom) og Lægedistrict (Esbønderup). 2den Bgkds. 1ste Udskrivningskreds 150de Lægd. Kirken tilhører Staten.

Nøddebo Kirke med et lille Spiir er en Langkirke, bygget af utilhugne Kampesteen, kun en senere tilbygget Apsis og Gavltakkerne af Muursteen. Spor af gamle rundbuede Vinduer. Altertavlen (den samaritanske Kvinde) af Roed, Orgel.

Ved et i Slangerup 1246 udstedt Brev skjænkede Saxo Thorbernsøn Landsbyen „Nøthebothe" til Esrom Kloster (Suhm D. H. X. 66). I dette Sogn laae fordum en Landsby Steenholt, som nu er nedlagt, og dens Jorder inddragne under de Kongelige Skove, efterat de forud have været benyttede under Stutteriet, men have dog endnu beholdt Navnet Steenholt Vang. Landsbyen var af Valdemar den Første skjænket Esrom Kloster, og kom fra dette atter til Kronen. I Aaret 1700 skjænkede Frederik den Fjerde Steenholt Mølle til Faderens, Kong Christian den Femtes Livkudsk Christian Flesborg. Han skal have viist megen Aandsnærværelse paa en Kjøretour med Kongen og fik derefter Lov til, som Sagnet i Familien fortæller, at udbede sig en Naade. Han bad om, at hans Søn maatte blive Søcadet. Det var denne C. P. Flensborg (saaledes blev han da kaldt), der var med Tordenskjold ved Marstrand og døde som Schoutbynacht 1767. Møllen kom først hen i dette Aarhundrede ud af Familiens Besiddelse.

Søborg Sogn, omgivet af Sundet, Annexet Gilleleie, samt Esbønderup og Græsted S. Kirken, noget vestlig i Sognet, $2^1/_2$ M. v. n. v. for Helsingør og omtrent ligesaa langt n. for Hillerød. Arealet 5630 Tdr. L. (i hvilket Gilleleie S. er indbefattet) er af forskjelligartet Beskaffenhed; den sydligste Deel dannes af den for største Delen udtørrede Søborg-Sø med stærk Vegetation af Rør og Enggræs, nord for denne

er en temmelig flad Strækning med gode Leerjorder, ud mod Havet er Sandet fremherskende, dog med Pletter af Leer. Gjennem side Engstrækninger mod Øst gaaer Esrom Canal, der danner Grændsen mod Esbønderup S. Htk. for Søborg og Gilleleie S. 418 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Søborg med Kirken, Præstegaard, Skole, Dragstrup, Ferle, Bregnerød og største Delen af Fjellenstrup, Hedsbjerg med Skole. Den udtørrede Søborg Sø er en Eiendom af 1070 Tdr. L. med 54½ Tdr. Htk. Hulerød, flere Huse, Bolig for Forvalteren ved Esrom Canal, Gd. Blaksheide (Heiet). Fremdeles mærkes her paa den høie Strand mod Øresundet de tvende Fyrtaarne, som danne Nakkehoved Fyr, med Fyrinspecteurbolig og et smukt Haveanlæg, hvorfra en viid og skjøn Udsigt over Sundet og Kattegattet. (Fyret er af 4de Orden, Speilapparat, Taarnene ligge 64 Al. fra hinanden). Søborg Sogn har ialt 81 G., 85 H. med og 71 uden Jord, hvoraf 63 G. og 88 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1274 (desuden i Gilleleie, see dette, 582). Agerbruget er næsten udelukkende Erhverv. Rør fra Søborg-Sø, hvilke Eieren ved aarlige Auctioner lader bortsælge, kjøbes og afsættes igjen med Fordeel til de Egne, der have Mangel paa gode Tækkerør.

Sognet hører under Kronborg vestre Birks Jurisdiction (Helsinge), Kronborg Lægedistrict (Esbønderup) og Amtstuedistrict (Esrom); 2den Vgkds. I Forening med Gilleleie udgjør Søborg Sogn een Commune og eet Sognefogeddistrict, særskilt 1ste Udskrivningskreds 144de Lægd. Kirken tilhører Staten.

Søborg var i den tidligere Middelalder et fast, i en det omgivende Sø beliggende Slot, i hvis Nærhed havde dannet sig en By, der, anlagt paa den Slottet tilhørende Grund, var unddraget Herredets Øvrighed, og allerede i det 13de Aarhundrede nævnes blandt Landets Kjøbstæder, til hvilke den vedblev at blive regnet lige indtil Midten af det 16de Aarhundrede. Flere ældre Forfattere meddele, at der over Porten paa Slottets yderste Vold stod følgende Inscription:

> »Vixit Aristoteles et Alexander dominatur,
> Dum per gentiles castrum Søborg fabricatur.«

Andre have dog indskrænket deres Paastande om dets Alder til mindre fjerne Perioder, men Alt synes dog at tyde paa, at Søborg har været regnet til Landets ældste Borge. Først i Valdemarernes Tid fremtræder det dog med nogen Bestemthed i Historien, og navnlig har denne faste Borg tildraget sig Opmærksomhed ved de berømte Fanger, den har indesluttet, saaledes den oprørske Biskop Valdemar af Slesvig (1198—1206), hans Allierede Grev Adolph III af Holsteen (1201—1203), Hertug Valdemar IV af Slesvig og hans Drost Tyge Abildgaard (1285—1286), Erkebiskop Jens Grand (1294—1295). Ogsaa som Ophold for danske Konger nævnes Søborg. Kong Erik Menved beboede det ofte. Kong Valdemar Atterdag maa vistnok have besøgt Søborg fra Gurre af. Sagnet fortæller nemlig, at hans Frille Anna ved Nattetid tilførte ham hans Dronning Helvig, som han holdt indespærret paa Søborg, og at Kongen saaledes blev Fader til Margrethe, senere de 3 nordiske Rigers Beherskerinde. Efter denne Tid nævnes Søborg sjeldnere og sjeldnere og dets Vigtighed synes mere og mere at være aftaget. Med Slottet gik ogsaa Byen tilbage. Allerede i det 16de Aarhundrede ophørte den at være Kjøbstad. Slottet er sandsynligviis blevet ødelagt i Grevens Feide. I Aaret 1850 lod Kong Frederik den Syvende Søborg Slots Ruiner undersøge under eget Tilsyn. Der fandtes Levninger af 2 Taarne og 3 Fløie, forenede paa den 4de Side ved en Muur*). Paa den efterfølgende Tegning af Slottets Ruiner betegne A og B Taarnbygningernes Levninger. (F. M.)

*) See Conferentsraad Wegeners Beretning i „Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie" for 1851

Søborg Slotsruiner.

Søborg Kirke, med Taarn, er oprindelig rundbuet. Skibet har 8 Hvælvinger, parviis ved Siden af hinanden i 2 Rækker, som bæres af 3 runde murede Piller midt i Kirken, i Choret 2 mindre Hvælvinger. Man seer i alle Forholdene, at den er en gammel Kjøbstadkirke, ogsaa Klokkerne ere bedre end Landsbykirkeklokker i Almindelighed. I Sacristiet en Steen med Runer (Ave Maria?). Den har en ny Altertavle af Thomsen og 2 Malerier af Seydewitz, givne til Kirken af Kong Frederik den Syvende i Anledning af Sammes Ophold ved Søborg Slotsruiner i 1850.

Gilleleie Sogn nævnes her særskilt, skjønt det i flere Henseender betragtes som eet Sogn med Søborg (see dette). Jorderne ere i det Hele lette, dog paa sine Steder ogsaa leerblandede. Bankerne mod Havet dale fra Nakkehoved ned mod Gilleleie, men hæve sig atter op mod Sjællands nordligste Pynt, Gilbjerghoved, der ligger her i Sognet. Sognet har kun den ene By Gilleleie, med c. 120 Beboelser. Heri Kirken (opført 1556 og ombygget 1746, af indskrænket Rum og uden Hvælvinger, har et lille Spiir, men intet Taarn, Altertavle af Lund), Skolen samt et betydeligt Gjæstgiveri og Kroholdt. Tæt ved Byen ligger Avlsgaarden Nellerup med 176 Tdr. L., 18 Tdr. Htk.

Indbyggere: 569. Gilleleie Byes Beboere leve fornemlig af Fiskeri, hvorhos dog de fleste Fiskere tillige drive smaa Huuslodder. Ogsaa have flere af Beboerne en ikke ringe Indtægt af Handel med Brænde, Kartofler og Sædevarer, hvilke Artikler de søværts føre til Kjøbenhavn.

Et Par Mænd eie Jagter, hvormed de fare mellem Jylland og Helsingør samt Kjøbenhavn. Om Vinteren drives Fiskeriet med 8—9 store Baade, hver med en Besætning af 6 til 8 Mand, og fanges da Rødspætter, tildeels ogsaa Tunger og Pigvarer, hvilke for største Delen føres til Kjøbenhavn. Om Efteraaret fanges især Sild i et større Antal Baade med 5—6 Mands Besætning paa hver. Sildefiskeriet har i de sidste Aar været meget betydeligt, 50—80,000 Ol aarlig.

Gilleleie S. hører i administrativ Henseende til de samme Districter som Søborg S.; 2den Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 145de Lægd. Det har Sognefoged i Forening med Søborg S. Kirken eies af Staten.

Græsted Sogn, omgivet af Kattegattet, Søborg, Esbønderup, Maarum, Valby og Blidstrup S. Kirken er beliggende noget sydlig i Sognet, $2^3/_4$ M. v. for Helsingør og 2 M. n. for Hillerød. Arealet, 4823 Tdr. L., er af forskjelligartet Beskaffenhed, nord for Kirken findes i Regelen god, ja endog meget god Jord, syd for denne strækker sig et tætbebygget Land, som tidligere for største Delen har været Skov, men som nu er opdyrket og paa de fleste Steder bragt i god Culturtilstand. Htk. 353 Tdr. A. og E., 13 Tdr. Skſk.

I Sognet: Byerne Græsted med Kirke, Præstegaard, Skole, Mølle, Kro, Alume med Skole, Mølle, Kalkovn, Dønnevælde med Teglværk, Haagendrup med 1 Gd. paa 12 Tdr. Htk. med Mølle og Bageri, Holt med 2 G. paa 9 Tdr. Htk., Paarup, Tulstrup, Strand-Esbønderup med Teglværk og en Deel af Stokkerup; Avlsgaarden Frebogaard. Med Undtagelse af Holt, Paarup og Strand-Esbønderup ere Byerne egentlig opløste som saadanne ved Udflytning. Husene forekomme i særegne Grupper, saaledes i „Aggebo Skovhuse“, i „Græsted Skovhuse“, i „Lopholmshusene“, i „Pikkerhusene“, „Fakſemosen“, „Frebo Oredrev“ og „Græsted Oredrev“. Sognet har ialt 79 Gaarde, 194 Huse med og 88 uden Jord.

Indbyggere: 1928. Agerdyrkning er Hovederhvervet. Den egentlige Arbeids- eller Indsidderklasse har sin største Fortjeneste ved Skovarbeide og Tørveoplægning for Dagløn, lidt Kulbrænding, Kostebinding og Bærsamling osv. for egen Regning. Af industrielle Anlæg maa nævnes et Teglbrænderi i Dønnevælde (ca. 800,000 Stkr. Muursteen og 500,000 Stkr. Drainsrør aarlig) og et mindre i Strand-Esbønderup; Møller i Haagendrup (Veir- og Damp-), Græsted og Alume, Kalkovn i Alume (Kalksteen findes meget rigelig indblandet i Rullestenen).

Græsted Sogn hører under Kronborg vestre Birks Jurisdiction (Helsinge), Amtstue (Esrom-) og Lægedistrict (Esbønderup); 2den Vgkds. I Forening med Annexet, Maarum, udgjør Græsted S. een Commune. 1ste Udskrivningskreds 142de Lægd. Kirken er Stifts-Landsbykirke (see Roeskilde Domkirke). En Deel af Græsted Oredrev har Kirke- og Skolevæsen samt Sognefoged fælles med Maarum S.

Kirken er opført af Muursteen, synes dog at tilhøre Rundbuetiden, Taarn, Hvælvinger.

Maarum Sogn, Annex til Græsted, omgivet af dette, Valby, Helsinge og Esbønderup S., samt Strø H. Kirken, midt i Sognet, c. $1^1/_2$ M. n. for Hillerød. Arealet, 2739 Tdr. L., hvoraf 716 Tdr. Skov, er bakket, af meget forskjellig Beskaffenhed, flere Steder gode Leerjorder, ved Byen Kagerup særdeles gode Enge. Htk. 157 Tdr. A. og E., 3 Tdr. Skſk.

I Sognet: Byerne Maarum med Kirke, Skole, Embedsbolig for Skovrideren i 6te Kronborgske Skovriderdistrict, 1 G. med 10 Tdr. Htk., Eilstrup, Nellerød med 3 smaa Teglværker, Kagerup med Skole, 1 G. paa 12 Tdr. Htk. og Skov-Børstrup; Avlsgaarden Duemosegaard af 200 Tdr. L., 14½ Tdr. Htk. Ialt i Sognet 34 G., 76 H. med og 50 uden Jord, hvoraf 14 G. og c. 100 H. udenfor Byen. Af disse adspredt liggende Huse høre 27 til Maarum Thinghuse.

Indbyggere: 824. Foruden det egentlige Jordbrug giver Skovarbeide og Kulbrænding endeel Bifortjeneste. Tørveproductionen er ogsaa af Vigtighed.

Sognet hører i administrativ Henseende til de samme Districter som Hovedsognet; 2den Valgkreds. 1ste Udskrivningskreds 143de Lægd. Kirken tilhører Staten.

Skovene i Sognet høre under 6te Kronborgske Skovriderdistrict.

Kirken er deels af Kampesteen, deels af Muursteen, Apsis, Altertavle af Roed.

Helsinge Sogn, omgivet af Annexet Valby, Maarum, Annisse, Ramløse og Veiby S., samt Strø H. Kirken, midt i Sognet, c. 1½ M. n. v. for Hillerød. Arealet, 4144 Tdr. L., hvoraf 297 Tdr. L. Skov, er jevnt med ret gode muldlerede Jorder. Htk. 340 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Helsinge med Kirken, Præstegaard, Thingsted for Kronborg vestre Birk, Postexpedition, Læge-, Procurator- og Dyrlægebolig, 2 Gjæstgiverier, Bryggeri, Farveri, Pottemageri, 2 Veirmøller, 2 Bagerier, 4 Kjøbmænd, Amindrup, Skole, Laugø, Neilinge, Skole, Høbjerg og Kjæderup; Avlsgaarden Slettegaard af 190 Tdr. L., 19½ Tdr. Htk., og Tronegaard, 103 Tdr. L., 12½ Tdr. Htk.; Pibe Veir- og Vandmølle. Ialt i Helsinge og Annexet Valby 117 G., 184 H. med Jord, 137 uden Jord, hvoraf 35 G. og 228 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1606, der næsten Alle søge deres Udkomme af eller ved Landbruget.

Sognet hører til Kronborg vestre Birks Jurisdiction (Helsinge), Kronborg Lægedistrict (Esbønderup) og Amtstuedistrict (Esromkloster); 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 135te Lægd. I Forening med Annexet Valby een Commune. Kirken er Stifts-Landsbykirke (s. Roeskilde Domkirke).

Skoven Hoibjerg-Hegn hører under 6te Kronborgske Skovriderdistrict.

Christiern Pedersen († 16de Januar 1554), „Grundlæggeren af den nyere danske Literatur", tilbragte sine sidste 10 Leveaar i Helsinge hos en Frænde, som var Præst der. Digteren Jørgen Friis døde 1740 som Præst i Helsinge. Helsinge Kirke er fra forskjellige Tider. Den ældste Deel, ⅔ af Langhuset og Choret, er opført af utilhugne Kampesteen blandet med Jernahl, tildeels i store Blokke, oprindelig fladt Loft. Hvælvinger, Taarn, Vaabenhuus og Materialhuus senere tilbyggede. Buerne ere i det Hele runde, dog nogle med en trykket Spids. Kirken har en smuk Altertavle, malet af Wegener.

Valby Sogn, Annex til Helsinge, omgivet af dette samt Veiby, Blidstrup, Græsted og Maarum Sogne. Kirken, noget vestlig i Sognet, 2 M. n. v. for Hillerød. Arealet, 2819 Tdr. L., hvoraf 807 Tdr. Skov, noget høitbeliggende af middelgod Beskaffenhed. 176 Tdr. Htk. A. og E.

I Sognet: Byerne Valby, hvori Kirke og Skole, Sletelte, Hemmingstrup og en Deel af Mynge; Aggebogaard og Aggebohuse, opstaaede af en ældre Bondeby Aggebo. See Helsinge.

Indbyggere: 797, der næsten alle henhøre til den jordbrugende Klasse.

Sognet hører i administrativ Henseende til de samme Districter som Hovedsognet; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 136te Lægd.

Skovene, Valby-Hegn og Aggebo-Hegn, høre under 6te Kronborgske Skovriderdistrict.

Valby Kirke, med Taarn, Orgel, Hvælvinger, Altertavle af Constantin Hansen, ligesom Helsinge Kirke bygget til forskjellige Tider, den ældste Deel med runde Buer, af utilhugne Kampesteen og Muursteen.

Blidstrup Sogn, omgivet af Græsted, Valby og Veiby S., samt Kattegattet. Kirken, paa Sognets Sydside, 2½ M. n. n. v. for Hillerød. Arealet, 3968 Tdr. L., er temmelig bakket; i den sydlige Deel, især inde ved Byerne, ret gode Jorder, hvorimod den nordlige Deel er let og sandet (omtrent 50 Tdr. L. bevoxet med Lyng), mod Stranden endog Flyvesand. Htk. 254 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Blidstrup, egentlig nu næsten alene Kirken, Præstegaarden og Skolen, Lydshøi, Bakkebjerg, Høielt, Hesselbjerg, Udsholt, Smidstrup med Skole, Raageleie og Koldsbæk; Lydshøigaard, 18 Tdr. Htk., 175 Tdr. L.; Stenbæksgaard. Ialt 55 G., 62 H. med og 36 uden Jord, hvoraf 31 G. og 81 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1043, der næsten alle henhøre til Landbrugernes Klasse, kun enkelte Fiskere i Raageleie.

Sognet hører under Kronborg vestre Birks Jurisdiction (Helsinge), Kronborg Lægedistrict (Esbønderup) og Amtstuedistrict (Esrom); 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 137te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Staten.

Kirkens ældre Deel af Kampesteen, i en usædvanlig reen Rundbuestiil, rundbuet Chorindgang, Taarn af Muursteen, Hvælvinger, Orgel, udmærket smuk Altertavle af Eckersberg (Kvinderne ved Graven).

Paa Smidstrup Mark findes en mærkelig Gravhøi, „Ullershøi", med 2 deriværende Jættestuer, hver med sin Indgang (den ene dog nu sammenstyrtet). (F. M.)

Veiby Sogn, omgivet af Annexet Tibirke, Kattegattet, Blidstrup, Helsinge og Ramløse S. Kirken, midt i Sognet, 2½ M. n. n. v. for Hillerød. Arealet, 4056 Tdr. L., er høit og bakket (Salsgaards Høi 157', trigonometrisk Station), i det Hele gode leermuldede Jorder med Leer til Underlag, hvilket gjælder især om Byerne Ørby og Holløse; Underups Marker, ligesom ogsaa henimod Stranden Veibys, ere paa sine Steder lettere. Paa de høie Strandbakker ved Veiby ere 30—40 Tdr. Land bevoxede med Lyng. Htk. 379 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Veiby med Kirken, Præstegaard, Skole, Holløse med Veirmølle, Ørby, Underup med Skole, Veirmølle, største Delen af Mynge. Ialt i Hovedsognet og Annexet 104 G., 124 H. med og 71 uden Jord, hvoraf 76 G. og 137 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1306. Foruden det almindelige Jordbrug drives noget Fiskeri af Kystbeboerne.

Sognet hører under Kronborg vestre Birks Jurisdiction (Helsinge), Kronborg Lægedistrict (Esbønderup) og Amtstuedistrict (Esrom); 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 138te Lægd. I Forening med Annexet Tibirke danner det een Commune. Kirken tilhører Staten.

Veiby Kirkes oprindelige Deel af Kampe-, Taarnet af Muursteen, Hvælvinger, Portal bag Vaabenhuset, Kirkedør fra 1556.

Tibirke Sogn, Annex til Veiby, omgivet af dette og Ramløse S., Arre-Sø, Strø H. og Kattegattet. Kirken, paa Sognets Østside, c. 1/8 M. fra Tibirke By, er beliggende c. 1 1/4 M. n. o. for Frederiksværk og c. 2 1/2 M. n. v. for Hillerød. Af Sognets Areal, 4286 Tdr. L., er 2524 Tdr. L. umatriculeret Flyvesandsgrund, hvoraf igjen den største Deel er indtaget til Fredskov (Tisvilde Hegn under Tisvilde-Frederiksværk Skovriderdistrict) og tildeels beplantet. Paa Tibirke Bakker findes omtrent 200 Tdr. Land bevoxet af Lyng. Havstokken vest for Tisvilde er beplantet med Klittetag og Marehalm; med Nordvest Stormflod kan Brinken brydes, og Sandet flyver da. Arealet af Flyvesand er c. 50 Tdr. Land. De dyrkede, eller dyrkbare Jorder, c. 1732 Tdr. L., ere sandmuldede, af ringe Beskaffenhed og kun ansatte til 91 Tdr. Htk. A. og E., 6 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Tibirke, med Kirken, og Tisvilde, med Sognets Skole. 10 Gaarde ligge udenfor Byerne, endeel udflyttede Huse ligge samlede i Tisvilde Fiskerleie. See forøvrigt Hovedsognet.

Indbyggere: 549. Foruden den egentlige Landbobedrift, som paa Grund af Jordernes ringe Bonitet giver mindre Udbytte her end i de fleste andre Sogne paa Frederiksborg Amt, drives Fiskeriet i ikke ubetydeligt Omfang fra Tisvildeleie, og Fangsten afsættes for Størstedelen til Kjøbenhavn. Arbeidet i den kongelige Skov og paa Flyvesandsstrækningen giver den fattige Klasse Bierhverv.

Sognet hører i administrativ Henseende til de samme Districter som Hovedsognet; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 139te Lægd. Kirken tilhører Staten.

Tibirke Sogn er saavel i physisk som i antiqvarisk Henseende en af Nordsjællands mærkeligste Egne. Den store Tisvilde Flyvesand, hvis Ødelæggelser tidligere truede Omegnen i viid Udstrækning, indtager meer end Halvdelen af Sognets Areal. Efterat den i tidligere Tid havde udbredt sig alt længere og længere ind i Landet, ødelagt den gamle Tibirke By, næsten gjort Kirken utilgængelig, tildækket det gamle Asserbo Slot og opfyldt Arre-Søens gamle Udløb i Kattegattet, blev der endelig i første Halvdeel af forrige Aarhundrede truffet alvorlige Foranstaltninger til dens Dæmpning. Med store Anstrængelser blev Arbeidet udført i Løbet af henved en Snees Aar, under Ledelse af Tydskeren Johan Ulrich Rohl, hvis Iver og Indsigt det ene maa tilskrives, at Hensigten blev opnaaet. Al den gamle Flyvesandsgrund er nu indtaget til Fredskov, beplantet og allerede i frodig, tildeels fuldkommen Væxt. De enkelte Sandskred, der endnu af og til fremkomme, dæmpes ved ubetydeligt Arbeide. Til Minde om Flyvesandets Dæmpning blev 1738 opreist en Mindestøtte i Form af en Pyramide, som giver en kortfattet Beretning om Kjendsgjerningerne.

Asserbo blev af dets Eier, Biskop Absalon, overladt til Bolig for nogle af Erkebiskop Eskild i Lund c. 1163 fra Frankrig indkaldte Cartheusermunke. Da disse, skuffede i deres Forventninger, efter faa Aars Forløb vare vendte tilbage til Frankrig, overlod Absalon Asserbo til Sorø Kloster, fra hvilket det kom i Familierne Oxes og derefter Laxmands Eie. Frederik den Anden erhvervede det for Kronen 1560. I det paafølgende Aarhundrede hærjede Flyvesandet, som alt anført, hele Egnen, og Asserbo nævnes næsten aldeles ikke. De Udgravninger, Hs. Maj. Kong Frederik den Syvende under egen Ledelse lod foretage i Sommeren 1849, vise, at det har været en temmelig betydelig Gaard med 4 Fløie og Hjørnetaarne samt omgivet af Grave. Ved Udgravningen skal det være godtgjort, at Bygningen tildeels er ødelagt ved Ildebrand. Tiden for denne oplyser Historien imidlertid ikke. (F. M.)*).

---

*) See Conferentsraad Wegeners Beretning om Asserbo og Søborg i „Annaler for nordisk Oldkyndighed" for 1851.

I Tibirke Sogn, paa en Terrasse i Skrænten ud imod Havet, ligger ogsaa den bekjendte Helene Kilde, hvortil der tidligere og i vor Tid er foretaget eller vel endog endnu foretages Valfarter af overtroiske Patienter. Kildens nuværende Navn siges at stamme fra Helene, en svensk Prindsesse. Skiønt from og gudfrygtig, blev hun overfaldet af Røvere og kastet i Havet. Men ved et Under blev hendes Lig hævet op fra Havets Dyb og paa en stor Steen ført til Sjællands Kyst. Ved Underets Magt kaldtes Folk til. Hvor de først bragte hende iland, fremsprang Kilden, og da de vilde føre hende videre frem, aabnede Skrænten sig — Kløften sees endnu. — De talte imidlertid paa Veien til Kirken uhøviske Ord, og nu sank Liget paa samme Sted ned i Jorden, der hvor Graven nu er. De Troende maa først drikke af Kilden, dernæst St. Hans Nat hvile paa Graven, der bestaaer af en Steenhob, omgivet af et Gjærde. Stenen, hun kom svømmende paa, sees ogsaa ved Stranden. Den ældgamle Overtro, der bevæger sig om Helene Kilde, findes behandlet i flere Skrifter, der nævnes samlede ved Omtale af „Kildereisen" i „Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs atten første Lystspil ved E. C. Werlauff", S. 316 flg. Werlauff skriver „Tisvælde", og det synes ogsaa rimeligt, hvad flere Steder er anført, at Navnet har Oprindelse af Kildevældene, der findes, og maaskee af Gudenavnet Ti (oldn. Tyr).

Ramløse Sogn, omgivet af Annexet Annisse, Tibirke, Veiby og Helsinge S. samt Arre-Sø. Kirken er beliggende omtrent midt i Sognet, c. 2 M. n. v. for Hillerød og 1 M. n. o. for Frederiksværk. Arealet, 3206 Tdr. L., for største Delen leermuldede Jorder, temmelig høitliggende, undtagen mod N. V., hvor en siid Eng- og Mosestrækning udbreder sig paa en ikke ubetydelig Flade, der dog ved hensigtsmæssig Dyrkning lader sig forvandle til frugtbar Agerjord. Htk. 290 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Ramløse med Kirke, Præstegaard, Skole, Aagerup med Skole, Taagerup med Mølle og Bageri og Skjærød. Ialt 65 G., 86 H. med og 43 uden Jord, hvoraf 51 G. og 100 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1068. Foruden den egentlige Landbonæring have Beboerne slet intet Bierhverv, end ikke Fiskeri, skjønt Sognet strækker sig langs den store Arre-Sø.

Ramløse Sogn hører under Kronborg vestre Birks Jurisdiction (Helsinge), Kronborg Amtstue- (Esrom) og Lægedistrict (Esbønderup); 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 140de Lægd. I Forening med Annexet Annisse een Commune. Kirken tilhører Staten.

Ramløse Kirke ligger frit, har et temmelig lavt og bredt Taarn, Skibet opført af tilhugne Kampesteen, nu overtrukne med Cement; Taarn, Chor og Sacristi af Muursteen med store Kampesteen indmurede hist og her. Vinduerne rundbuede. Altertavle af Roed. Smuk Prædikestol med Christian den Fjerdes Navnechiffer. I Kirken findes en Ligsteen over Soxe Jensen, først Slotspræst paa Frederiksborg under Frederik den Anden, dernæst Hofpræst i Kjøbenhavn og sidst i 36 Aar Sognepræst i Ramløse, død 1651.

I Katholicismens Tid havde Roeskilde Bisper her i Byen en stor Gaard, hvis Plads nu indtages af en af Byens almindelige Bondergaarde, efterat Arealet langt tilbage i Tiden er udskiftet. Her var det at Biskop Ricco blev overfaldet af Prinds Oluf, Harald Kesias Søn, som gjorde Opror mod Kong Erik Lam og fegte Hærn over Bispen, der hørte til Kongens Parti. Den 18de October 1139 omringede Prinds Oluf og hans Folk Gaarden, stak Ild paa den og dræbte Biskoppen.

Annisse Sogn, Annex til Ramløse, omgivet af dette og Helsinge Sogn, Strø H. og Arre-Sø. Kirken, sydlig i Sognet, 1¼ M. n. v. for Hillerød. Arealet, 2637 Tdr. L., er bakket, for største Delen muldlerede Jorder, mod Øst, hvor Pøle-Aa danner Grændsen mod Strø H., Mose og Eng. Htk. 214 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Annisse med Kirken, Skole, og Huseby; Avlsgaarden Annissegaarden i Annisse af 32 Tdr. Htk., 340 Tdr. L., 18 Tdr. Htk. Arvefæstegods, og Petershvile af 15 Tdr. Htk. med 232 Tdr. L., og Teglbrænderi paa Petershvile Mark. Ialt 43 G., 68 H. med Jord og 35 uden Jord, hvoraf 37 G. og 78 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 808, der næsten udelukkende henhøre til den jordbrugende Klasse.

Sognet følger i administrativ Henseende Hovedsognet; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 141de Lægd.

Annisse Kirke er høit beliggende; Skibet er af utilhugne Kampesteen, rundbuet, Taarn og Chor af Muursteen, Altertavle af Lund.

Tæt ved Annisse paa et Næs i Arre-Sø sees Grunden af en Bygning fra Middelalderen med Volde og Grave. Annæssæ Gaard, By og Mølle nævnes 1404 (Regesta d. 3124), skjødedes da Dronning Margrete og var saa lang Tid et kongeligt Lehn.

Strø Herred

omgives af Kattegattet, Isse-Fjord og den Deel af samme, der kaldes Roeskilde-Fjord, Lynge-Frederiksborg og Holbo Herreder, fra hvilket sidste det for en Deel skilles ved Arre-Sø. Herredets største Længde er 2½ M.; Brede ½—2 M. Areal 3½ □ M. Jordbunden i det Hele let, flere Steder skarp. Htk. 2,278 Tdr. A. og E., 64 Tdr. Skk. Indbyggernes Antal er 10,347. Gjørløse Sogn, der som Annex til Skjævinge i geistlig Henseende er henlagt til dette Herred, henføres i Matriklen til Lynge-Frederiksborg Herred. Strø og Holbo Herreder danne med Gjørløse S. i Lynge-Frederiksborg Herred eet Provsti.

Tjæreby Sogn, omgivet af Annexet Alsønderup, Lyngby og Skjævinge S., samt Lynge-Frederiksborg H. Kirken er beliggende midt i Sognet, c. ½ M. v. for Hillerød og 2½ M. s. o. for Frederiksværk. Arealet, 2818 Tdr. L., er temmelig lavt og leerholdigt, og bestaaer for endeel af udtørrede Sø- og Mosestrækninger. Htk. er 208 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Tjæreby med Kirke, Præstegaard, Haarløse med Skole og Ullerød med Pogeskole; Avlsgaardene Sophienborg med 19½ Tdr. Htk. 270 Tdr. L., og Lønsgaard, 10 Tdr. Htk., 144 Tdr. L.; Veirmølle paa Ullerød Mark. Sognet har ialt 37 Gaarde, 58 Huse med og 56 uden Jord, hvoraf 26 Gaarde og 71 Huse udenfor Byerne. De fleste af disse adspredte Huse ligge adskilte fra de øvrige Byer i Ebberholtsvang, en udparcelleret Stutterimark, og Ebberholtsdam, en udtørret Sø.

Indbyggere: 865. Foruden det sædvanlige Landboerhverv drives nogen Tørvehandel.

Tjæreby Sogn hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. Sognet udgjør en egen Commune. 1ste Udskrivningskreds 127de Lægd. Kirken tilhører Staten.

Tjæreby Sogn var i Middelalderen større end nu, idet flere Strækninger, hvoraf Frederiksborg Slotssogn i senere Tider blev dannet, dengang ogsaa henhørte dertil. Ebberholtsvang erindrer ved sit Navn om det anseelige Ebelholt Kloster, en Bolig for regelbundne Kanniker af St. Augustins Regel efter den parisiske St. Victors Institution. Fra først af var Klostret anlagt paa Eskildsø i Roeskilde Fjord. Da Klosterregelen blev slet overholdt, beskikkede Biskop Absalon sin Ven Vilhelm, Canonicus regularis ved St. Genovevæ Klostret i Paris, til Abbed for Klostret. Han gjenoprettede Ordenen i Klostret og flyttede det fra den lille Ø i Fjorden til Tjæreby Sogn i Nærheden af Arresø (1171—77). Skjønt Eskildsø Kloster havde en Steenkirke, af hvilken der endnu findes Spor, maatte det nye Kloster i Begyndelsen nøies med en Trækirke. Først da Vilhelm var død (1203), opførte hans Eftermand Ricardus en Steenkirke, og i denne nedsatte han senere Liget af sin Formand, der 1224 var af Pave Honorius den Tredie bleven canoniceret. Ebelholt Klosters Plads vises endnu, men Ruiner findes ikke. Det blev efter Reformationen inddraget under Kronen og bortforlehnet. Ved Klemmebrevet for Sjællands Stift af 1555 bestemtes, at Tjæreby og Alsønderup Kirker skulde nedbrydes, og Menighederne søge Ebelholt Klosterkirke; men paa Menighedernes Ansøgning blev denne Bestemmelse 1561 forandret saaledes, at Ebelholts Kirke blev nedbrudt og de to andre Kirker bleve staaende. Ved denne Leilighed ere sandsynligviis de øvrige Klosterbygninger ogsaa blevne ødelagte.

Tjæreby Kirke er oprindelig bygget af utilhugne Kampesteen, restaureret paa Chormuren nær fra Grunden af 1864—68. Apsis af tilhugne, Skibet af sprængte Kampesteen. Taarnet i sin nuværende Skikkelse med Spiir fra 1868, af Muursteen. Rundbuede Vinduer. Et smukt Epitaphium i Sandsteen over Jens Hendriksen Gerner, Præst her i 36 Aar, Provst i Strø Herred, død 1729, og hans første Hustru samt 12 Sønner.

Alsønderup Sogn, Annex til Tjæreby, omgivet af dette Sogn og Lyngby S., Arre-Sø, Annisse, Helsinge, Maarum S. og Grib Skov i Holbo H. samt Frederiksborg Slotssogn. Kirken er beliggende midt i Sognet c. $^{3}/_{4}$ M. n. v. for Hillerød. Arealet, 3475 Tdr. L., hvoraf 214 Tdr. L. Skov (Neiede Vesterskov af 4de Kronborgske Distrikt), er af middelgod Beskaffenhed, Størstedelen gammel Skovjord. Pøle-Aaen, med omliggende side Engstrækninger, danner Grændsen mod Nord. Htk. 211 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Alsønderup med Kirke, Tuelstrup med Skole, Neiede og Bendstrup. Teglbrænderi i Gadevangen. Sognet har ialt 51 Gaarde, 112 Huse med og 103 uden Jord, hvoraf 43 Gaarde og 165 Huse udenfor Byerne. Af disse adspredtliggende Huse hører den større Deel til Gadevangen, en til Alsønderup Sogn hørende Deel af Grib Skovs Areal (Skole), til Tipperups-Huse og Kagerups-Huse og endel andre til Alsønderups-Ore og Bendstrups-Ore.

Indbyggere: 1355, hvoraf den overveiende Deel Huusmænd og Indsiddere, hvis Hovederhverv er Dagarbeide i de Kongelige Skove, paa Hillerødsholms Hovedgaardsmarker og hos Sognets Gaardmænd. Foruden Agerdyrkning og Kvægavl ved Sognets Gaarde og Afbyggersteder, drives Kulsvieriet, samt Tørve- og Pindebrændehandel, især til Kjøbenhavn; men disse Erhverv, navnlig det førstnævnte, ere dog nu i Aftagen. Teglbrænderiet i Gadevangen, hvor der nu ogsaa brændes Kalk, er i god Opkomst.

Sognet hører til de samme Administrativinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 128de Lægd. Sognet udgjør

en egen Commune, to Sognefogeddistricter (nordre og søndre Part). Kirken tilhører Staten.

Efter en hjemlig, men ikke sandsynlig Tradition skulde Navnet betyde „Alle Synderes Torp", hvorved man meente betegnet, at Sognet, efter at være blottet for Beboere i den sorte Død, atter blev befolket med Forbrydere, som Ebelholt Kloster samlede fra Landets forskjellige Egne og gav Bopæl der paa Stedet. „Alexanderthorp", „Alsentorp" ere Navne, som forekomme i ældre Documenter (Suhm VIII. 289; S. R. D. VI. 33, 143, 166, VII. 109.

Alsønderup Kirke er en Muursteensbygning med Taarn, restaureret i de senere Aar med Spidsbuer.

Skjævinge Sogn, omgivet af Strø, Ølsted, Lyngby og Tjæreby S., samt Annexet Gjørløse i Lynge-Frederiksborg Herred. Kirken er beliggende midt i Sognet c. 1½ M. v. for Hillerød og c. 2 M. s. o. for Frederiksværk. Arealet 1786 Tdr. L. er af god Beskaffenhed, jevnt og dyrkeligt overalt. Htk. 175 Tdr. A. og E.

I Sognet ligger den eneste By Skjævinge med Kirke og Skole; Terpegaard. Sognet har ialt 32 Gaarde, 33 Huse med og 28 uden Jord, hvoraf 16 Gaarde og 38 Huse udenfor Byen.

Indbyggere: 540. I Sognet drives intet særligt Erhverv udenfor Agerdyrkning og Kvægavl.

Sognet hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 125de Lægd. Med Annexet Gjørløse i Lynge-Frederiksborg H. danner det een Commune. Kirken tilhører Staten.

Skjævinge Kirke med Taarn, uden Hvælvinger, meget smal, rund Chorbue. 1869 underkastet en betydelig Reparation.

Strø Sogn, omgivet af Skjævinge og Ølsted S., samt Lynge-Frederiksborg H. Kirken, ved Sognets nordøstlige Grændse, er beliggende c. 1½ M. s. v. for Hillerød og 2 M. s. o. for Frederiksværk. Arealet, 2589 Tdr. L., meest leermuldede Jorder, gjennemskjæres i n. v. og s. o. af Høidestrækningen Strøbjerg, der paa enkelte Steder er temmelig brat, men dog nu overalt behandles med Ploven. Htk. 268 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Strø, med Kirken, Præstegaard, Veirmølle, Sigerslevøster, hvori Sognets Skole, og Strølille. Sognet har ialt 54 Gaarde, 31 Huse med og 38 uden Jord, hvoraf 41 Gaarde og 40 Huse udenfor Byerne.

Indbyggere: 711. Foruden det sædvanlige Bondeerhverv drages ogsaa en ikke ganske ringe Indtægt af Fjærkreaturer. I Sognet findes 2 Teglbrænderier.

Sognet hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 124de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Staten.

Kirkens ældre Deel af Kampesteen med rund Chorbue, Spor af rundbuede Vinduer, Taarn, Hvælvinger.

Lille Lyngby eller Lyndby Sogn, omgivet af Arre-Sø samt Alsønderup, Tjæreby, Skjævinge S. og Annexet Ølsted S. Kirken er beliggende nord paa ved Arre-Sø, c. 1½ M. v. for Hillerød og 1½ M. s. o. for

Frederiksværk ad Veien s. om Arre-Sø. Arealet, c. 3949 Tdr. L., hvoraf 119 Tdr. L. Skov (Lyngby Skov), er for Størstedelen lavtliggende, og især nord paa ubetydeligt høiere end Arre-Søens Vandflade, bestaaer for største Delen af muldsandede, paa sine Steder dog ogsaa mulderede Jorder. Htk. 308 Tdr. A. og C.

I Sognet: Byerne Lille-Lyngby ved Arre-Sø, med Kirke og Præstegaard, Store-Lyngby med Skole og Kro med Kjøbmandshandel, Mølle og Bageri, og Meelløse med Skole, Mølle og Bageri, begge sidstnævnte Byer ved Frederiksborg-Frederiksværk Veien; adskillige Samlinger af Beboelser, der alle henhøre til Meelløse, af hvilken By alle Gaardene paa 1 nær ere udflyttede, benævnes med særskilte Navne, saaledes Leret, Dammen, Kapelskov; en Strækning mellem Store-Lyngby, Lyngby Skov og Skjævinge Sogn kaldes Jungen. Ialt i Sognet 61 G., 83 H. med og 57 uden Jord, hvoraf 46 G. og 80 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1196. Foruden den almindelige Bondenæring drives Tørveproductionen i ikke ubetydeligt Omfang; i Meelløse findes en stor Mængde Væve, hvorved adskillige Familier finde udelukkende Erhverv. Fiskeriet i Arre-Sø er derimod af ringe Betydning, skjønt det dog drives af nogle Enkelte.

Sognet hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 129de Lægd. Sognet danner i Forening med Annexet Ølsted een Commune. Kirken er Stifts-Landsbykirke (see Roeskilde Domkirke).

Sognets Navn skrives i Middelalderens Documenter, hvor det ofte forekommer, „Lyngby ved Arvesjø"; men Navnet er dog for over 200 Aar siden skrevet Lyndby, hvilket stemmer med den nubrugelige Udtale paa Stedet.

Kirken har Taarn (firkantet, pyramideformet Tag), Skibet er opført af Kamp, Chor og Taarn af Muursteen. Rund Chorbue. Gammel Granit-Døbefont.

Præstegaarden i Lille Lyngby er brændt 3 Gange, i Aarene 1795, 1807 og 1846; ved den sidste Brand gik Kirkebøgerne tabte.

Ølsted Sogn, Annex til Lyngby, omgivet af Skjævinge og Strø S., Lynge-Frederiksborg H., Roeskilde-Fjord, Kregome S. og Arre-Sø. Kirken er beliggende midt i Sognet c. 1 M. s. for Frederiksværk og 2 M. v. for Hillerød. Arealet, 3138 Tdr. L., bestaaer af ret gode mulderede og muldsandede Jorder, paa flere Steder bakkede, ved Stranden skarpe. Tørv haves rigelig, men mindre god, paa Grund af dens mærkelige Svovlholdighed. Htk. 287 Tdr. A. og C.

I Sognet: Byerne Ølsted med Kirke, Skole, Grimstrup, Ubberup, Store Havelse (eller Hagelse) og Lille Havelse med Skole midt imellem de to sidstnævnte Byer, samt Strølille Veir- og Vandmølle ved Havelse Aa; 2 Gaarde med over 12 Tdr. Htk. Sognet har ialt 47 G., 49 H. med og 52 uden Jord, hvoraf 26 G. og 49 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 808. Agerdyrkning er Befolkningens Hovederhverv. Tørveproduction og Handel dermed til Frederiksborg og Frederiksværk er ogsaa en væsentlig Indtægtskilde. Noget Fiskeri drives ved Ubberup i Arre-Sø. Ved enkelte Gaarde i Store og Lille Havelse findes ret smukke Haver, men den egentlige Havecultur kan dog ikke siges at være af nogen Betydning. I Store Havelse findes et Teglværk.

Sognet hører til de samme Administrativinddelinger som Hovedsognet. 4de Valgkreds. 1ste Udskrivningskreds 130te Lægd. Kirken tilhører Staten.

Ølsted Kirke er oprindelig opført af Kampe- og enkelte Kridtsteen. Taarnet og Choret tilbyggede af Muur. Gammel Altertavle med Fløie.

Morten Venstermand maatte overdrage Bispestolen Havelsegaard for at befries for det Ban, hvori han var falden ved at bortføre sin Brud fra Roeskilde Frue-Kloster, hvortil Kongen (Kong Hans?) havde raadet ham, som Visen melder:

„Hør Du Morten Venstermand,
Jeg raader Dig det jeg kan.
Tag Du Din Jomfru af Kloster igjen
Alt om Du est en Mand.
Saa glad rider Morten Venstermand af Roeskild med sin Jomfru."

Han synes dog at have beholdt Gaarden sin Livstid og skal være død 1510. At Gaarden virkelig er kommen i Roeskilde Bispkops Besiddelse, fremgaaer deraf, at Jørgen Rosengaard Aar 1527 fik den med Havelse By samt Gods i Strø og Skjævinge til Lehn af denne.

Ved Havelse findes en stor Kjøkkenmødding.

Kregome Sogn, omgivet af Ølsted S., Roeskilde-Fjord, Annexet Vinderød, samt Arre-Sø. Kirken er beliggende i Sognets Sydostside ved Arre-Sø, c. 1/2 M. s. for Frederiksværk og 2 1/2 M. v. for Hillerød. Arealet, 2636 Tdr. L., hvoraf 239 Tdr. L. Skov (Auderød- og Sonnerup-Hegn) er høitliggende og bakket med bratte Skraaninger paa forskjellige Steder. Frederiksborg Amts næsthøieste Punct, Maglehøi, 220 F., ligger paa Sognets Nordgrændse. Jorderne ere i det Hele taget lette, bedst i Nærheden af Kirkebyen. Htk. 193 Tdr. A. og E. og 26 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Kregome med Kirke, Præstegaard, Skole, Auderød, Brederød med Skole og Sonnerup. Sognet har ialt 29 G., 57 H. med og 50 uden Jord, hvoraf 18 G. og 67 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 871. Agerbrug er disses Hovedbeskjæftigelse; Fiskeriet i Arre-Sø og Isse-Fjord giver noget Erhverv, ligeledes Skovarbeide. Flere af de faste Arbeidere i Frederiksværks Værksteder ere bosatte i Kregome Sogns nærmeste Byer.

Sognet hører under Halsnæs-Frederiksværk Birks Jurisdiction (Frederiksværk), Frederiksborg Amtstuedistrict, Frederiksværk og Halsnæs Lægedistrict (Frederiksværk); 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 131te Lægd. I Forening med Annexet, dog med Undtagelse af Frederiksværk By, danner Kregome Sogn een Commune. Kirken tilhører Staten.

Kregome Kirkes oprindelige Deel er opført af Kampesteen. Taarnet, der imod Regelen er anbragt paa den østre Side, er senere tilbygget af Muursteen. Fladt Loft. Altertavle af Lund.

Kregome Sogn var i ældre Tider noget mindre end nu, idet Byen Auderød hørte til Vinderød Sogn, og i dens Nærhed ved Arre-Søens Bredder laa fordum Slottet „Tronningholm", hvis Voldsted endnu er kjendeligt. Det menes at være bygget af Valdemar Seier til Ære for Dronning Dagmar, og blev nedbrudt, da Frederiksborg Slot skulde bygges, for at man kunde anvende Materialet til dette. Slotspladsen viser sig som en firkantet Forhøining, omgiven af en bred, nu tilgroet Grav, og paa 2 Sider udenom denne Grav en smal Vold. I det ene Hjørne af Pladsen, tæt ved Arre-Søen, Spor af et rundt Taarn. 1342 forlehnede Valdemar Atterdag Albrecht Moltike med Tronningholm. 1375 forlehnede Kongen Hennike Breen dermed. Breen afhændede sin Rettighed i Tronningholm Gaard 1380 til Hr. Henningh van Podbusk (Trosten). Predbjørn Podbusk, Henninghs Søn, skjænkede igjen Dronning Margrete til Konge-

dømmet Dronningholm med alt dets Tilliggende. Dronningen overlod det paa nogen Tid til Bisp Peder af Roeskilde. Det blev senere til Lehn. Blandt Lehnsmændene nævnes i Kong Frederik den Førstes Tid den urolige Erkebiskop Gustav Trolle af Upsala.

Vinderød Sogn, Annex til Kregome, omgivet af dette S. og Meelby S., Holbo H., samt Arre-Sø og Roeskilde Fjord. Kirken, paa Østsiden ved Arre-Sø, er tillige Sognekirke for Frederiksværk. Arealet, 2152 Tdr. L., hvoraf 212 Tdr. L. Skov, temmelig lette sandede og bakkede Jorder, mod Vest en Strækning med Eng. 170 Tdr. Land Hede findes endnu mellem Kassemose og Tisvilde paa det saakaldte „Sand". Enkeltviis findes paa Strækningerne ned mod Arre-Sø bedre Jordbeskaffenhed. Htk. 111½ Tdr. A. og E., 1 Td. Skk.

I Sognet: Fabrikstedet Frederiksværk (see nedenfor), Byerne Vinderød med Kirke, Skole, Fattighuus, og Kassemose; Gaarden Arresødal, i den seneste Tid frasolgt Frederiksværk, med en anseelig Bygning og stor Have, en høiere Bondeskole, Bolig for Skovrideren for Tisvilde-Frederiksværk Skovriderdistrict; Øvre Veirmølle, Sandkroen ved den nordlige Vei til Værket og Osebro; en Samling af Huse syd for Frederiksværk kaldes Carlsgave. Sognet har (Frederiksværk ikke medregnet) 19 Gaarde, 25 Huse med og 22 uden Jord, hvoraf 12 G. og 29 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1378 (hvoraf 915 for Frederiksværk By). Fabrikkerne paa Frederiksværk skaffe Størstedelen af Sognets Beboere et stadigt Erhverv, idet kun Besidderne af de egentlige Jordeiendomme ernære sig ved Bondehaandtering, medens derimod Huusmænd og Indsiddere bestandig, eller i alt Fald den største Tid af Aaret, have Arbeide i Værkstederne paa Frederiksværk. Noget Fiskeri drives i Arre-Sø saavelsom i Isse-Fjorden, og Huusflid er ligesom i Kregome Sogn ikke uden Betydning. Fiskeriet i Arre-Sø tilhører Staten og er bortforpagtet for c. 500 Rdl. aarlig. I Vinderød er en Kjøbmandshandel og en Boghandel.

Sognet hører til de samme Administrativinddelinger som Hovedsognet; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 132te Lægd. I Forening med Hovedsognet Kregome udgjør Vinderød S. een Commune, hvorfra dog er undtaget Frederiksværk By, som har sin egen Communalbestyrelse; særskilt danner Vinderød S., ligeledes med Undtagelse af Frederiksværk, eet Sognefogeddistrict.

Vinderød Kirke, der tilhører det Classenske Fideicommis, er bygget i Korsform, har Taarn med Spiir, og et Marmormonument af Wiedewelt over Generalmajor J. F. Classen († 1792), som her ligger begravet. Altertavle af Lorentzen.

Frederiksværk,

Danmarks betydeligste Fabrik-Etablissement, er beliggende ved Roeskilde-Fjord, 2½ M. (ad Landeveien 3 M.) v. n. v. for Hillerød nedenfor de høie Bakker, der skille Fjorden fra Arre-Sø, hvis betydelige, Værket udelukkende overladte, Vandkraft driver en stor Deel af dettes Fabrikker.

Da Flyvesandet langt tilbage i Tiden havde tilstoppet saavel Arre-Søens gamle Forbindelse med Kattegattet mod Nord, som senere dens Forbindelse med Isse-Fjord (see Torup S.), lod Kong Frederik den Fjerde

den nuværende Canal grave omtrent 1716 under Bestyrelse af Major Eberlin v. Feridin, som dertil skal have benyttet svenske Krigsfanger. Fabrikkerne bleve grundlagte i Midten af forrige Aarhundrede af en Franskmand, Peirembert, paa hvilken Tid Stedet modtog sit nuværende Navn. Nogle Aar senere (1756) overdroges disse Fabrikker tilligemed 1600 Alen paa hver Side af Canalen til Generalkrigscommissair, senere Generalmajor J. F. Classen. Saavel ved dennes egne Bestræbelser, der understøttedes ved gunstige Handelsconjuncturer under den amerikanske Frihedskrig, som derved at Regjeringen rakte ham hjælpsom Haand til hans gavnlige Indretningers Udførelse, hævede han ikke alene Fabrikstedet til betydelig Flor, men virkede ogsaa meget for det omliggende Gods, der ligeledes var kommet i hans Besiddelse, og paa hvilket han fik Tilladelse til at oprette de tvende Hovedgaarde Arresødal og Grønnæssegaard. Efter Generalmajor Classens Død 1792 blev i Henhold til en Bestemmelse i hans Testament Frederiksværk og Gods overdraget Landgrev Carl af Hessen, mod til det af Classen oprettede Fideicommis aarligen at svare 7000 Rdl. I Aaret 1804 overdrog Landgreven det atter til Kronprindsen (Frederik den Sjette), der oprettede en egen Admininistration for Værket og Godset, hvilken efter Kongens Død blev ophævet, hvorhos Frederiksværk blev inddraget blandt Domainerne. Fæstegodset blev i 1854—55 solgt til Selveiendom i Henhold til Lov af 8de April 1851. Fabrikkerne bleve senere solgte. Krudtværket er overdraget til Landmilitair-Etaten.

De vigtigste Fabrikker paa Frederiksværk ere nu: 1) Hr. Anker Heegaards Fabrikker, der beskjæftige c. 200 Arbeidere. De bestaae af: a) et Jern- og Metalstøberi med tilhørende Rense-, Støbe-, Snedker- og Tømmerværksted, b) et Maskinværksted med tilhørende Kjedelsmedie, c) et Emailleværksted, d) en Meelmølle. Jernstøberiet producerer aarlig 6—7000 Skpd. Støbegods, deels som almindeligt Handelsgods, ɔ: Gryder, Kjedler, Ovne, Plovgods og Bygningssager, deels som større Bygningsarbeider og Maskingods til videre Forarbeidelse i egne eller andre Maskinfabrikanters Værksteder, deels som Projectiler og andet Krigsmateriel. Metalstøberiet leverer aarligt 10—12,000 Pd. Metalstøbegods, meest som Kirkeklokker i alle Størrelser og som Maskinsager til videre Forarbeidelse i Maskinværkstedet, hvor alle Slags Maskiner udføres, navnlig Dampmaskiner i alle Størrelser, alle Slags Kjedel- og Plade-Arbeider, Arbeidsmaskiner for Metaller og Træ, Kraner, Pumpeværker, Maskiner og Apparater for Landbrug, Meieri og Teglværk, Varmeapparater, Bygnings-, Jernbane- og Broarbeider m. m. Værkstedet bearbeider aarligt c. 1000 Skpd. Jernstøbegods, 8—900 Skpd. Smedejern og Plader samt 30 Skpd. Metalgods. Emailleværkstedets aarlige Gjennemsnitsproduction er c. 600 Skpd. Meelmøllen med 3 Kværne arbeider især for Forbruget paa Stedet og i Omegnen. 2) Kobbervalseværket, der eies af Interessenter (Enkefrue Larsen, Halkiær, Brendstrup) og drives af Medinteressenten Hr. Brendstrup. Værket drives alene ved Dampkraft, nemlig 2 Dampmaskiner, der bevæge 6 Par Valser, 3 Hammere, et Stampe- eller Pikværk, 1 Dreierbænk og 2 Saxe. Productionen bestaaer i Smeltning og Udvalsning af c. 150,000 Pd. Kobber, Fabrication af c. 130,000 Pd. Yellowmetal, Smeltning og Udvalsning af c. 75,000 Pd. Bly aarlig. 3) Krudtværket, der tilhører Landmilitairetaten, leverer 120—60 Centner Krudt om Aaret. — Af øvrige industrielle Etablissementer mærkes her desuden et Brænderi, 2 Bryggerier

og Maltgjørerier, et Pottemageri, to Garverier, 1 Meel- og Grynmølle, 2 Farverier, 1 Uldspinderi, 2 Bagerier og 1 Metalstøberi. Af anden Bedrift mærkes, foruden Værkets Udsalg af dets Fabrikata, 2 monopoliserede Kjøbmandsetablissementer, et Apothek og et monopoliseret Gjæstgiveri. Haandværkerne arbeide ifølge Bevillinger. Paa Frederiksværk boe Birkedommeren, Districtslægen, Toldforvalteren, en Postexpediteur m. fl. Valgsted for Amtets 4de Folkethings-Valgkreds.

Om Frederiksværk, naar de tvende fornævnte Kjøbmandsberettigelser ved Besiddernes Død eller ved Afløsning maatte blive hævede, vilde kunne under friere Concurrence hæve sig som Handelssted, ansees for tvivlsomt. Oplandet vil dog stedse indskrænke sig til de 4 Sogne Kregome, Vinderød, Torup og Meelby, og, ligesom Udførselen nu viser sig at være aldeles ringe, naar undtages af Kartofler, saaledes tør man heller ikke vente, at disse Sogne, der i det Hele kun have magre Jorder, medens de have en stor Befolkning af Huusmænd, Fabrikarbeidere og Indsiddere, ville kunne fremtidig producere meget mere end til selve Stedets Behov. Derimod vil Frederiksværk vistnok endnu mere kunne hæve sig som Fabriksted.

Af stor Vigtighed for Frederiksværk er det, at Hr. Anker Heegaard har anlagt en Havn af 12 Fods Dybde og 120 Alen Bolværk. Om Told- og Skibsfartsforholdene meddeles i en Beretning for 1869 Følgende: Nettobeløbet af de ved Toldstedet oppebaarne Told- og Skibsafgifter var i nævnte Kalenderaar 3946 Rdl. 21 ß, hvilket er c. 650 Rdl. mere end i 1868, væsentlig som Følge af en større Fortoldning af forskjellige Manufacturvarer, Steenkul og Trælast. — Af de i Aarets Løb ved Toldstedet berigtigede fremmede Varer skulle vi indskrænke os til at nævne: næsten 1800 Pd. Bomulds- og Linnedgarn, c. 200 Pd. Bomulds- og Linnedmanufacturvarer, c. 700 Pd. uldne Varer, henved 17,300 Tdr. Steenkul samt c. 260 C.-Lstr. og c. 4200 C.-Fd. Tømmer og Trælast. Iøvrigt tilføres den største Deel af de fornødne fremmede Varer, navnlig Colonialvarer og Manufacturvarer, fra Kjøbenhavn som fortoldede. — Af indenlandske Varer udførtes der i 1869 til Udlandet ikkun lidt, 600 Tdr. Kornvarer og c. 100 Tdr. Kartofler, hvorhos der til indenrigske Steder udskibedes c. 700 Tdr. Kornvarer og henved 4700 Tdr. Kartofler. — Af Skibe i Fart paa fremmede Steder indkom i 1869 57 og udgik 43 med henholdsviis 1469½ og kun 26 C.-Lstrs. Bestuvning; i den indenrigske Fart klarerede: for Indgaaende 73 og for Udgaaende 82 Fartøier, bestuvede med henholdsviis 411¼ og 430 C.-Lstr. Gods. — De ved Toldstedet hjemmehørende Skibes og maalte Baades Antal var ved Slutningen af Aaret 1869 47 af tilsammen c. 165½ C.-Lstrs. Drægtighed. — Brændeviinsbrændingsafgiften, herunder indbefattet Netto 679 Rdl. 44 ß i Krigsskat, indbragte i 1869, efter Fradrag af Godtgjørelser, 2038 Rdl. 39 ß, medens der i 1868 aldeles ingen Brænderiafgift faldt til Indtægt, fordi det eneste Brænderi hele det sidstnævnte Aar igjennem henstod ubenyttet; det udvundne Product anslaaes til c. 35,000 Potter Brændeviin à 8°, hvoraf c. 400 Potter gik til Udlandet.

Frederksværk By har en særegen Communalforfatning efter specielt Regulativ af 2den Juni 1850, eget Skolevæsen med 2 faste Lærere, samt særskilt Fattigvæsen adskilt fra Landsognene. Communal-

bestyrelsen bestaaer ifølge Regulativet af Birkedommeren for Halsnæs og Frederiksværk som Formand og 6 af Stedets Indbyggere, som skulle have de Egenskaber, der ommeldes i Forordn. 24de October 1837. Bestyrelsen skal sørge for Communens Tarv, og har, især i økonomisk Henseende, den samme Myndighed som Communalbestyrelsen i Kjøbstæderne. Ligeledes henholde Reglementerne for Skole- og Fattigvæsenet sig til Anordningerne for disse Anliggender i Kjøbstæderne. Paa Frederiksværk findes Thing- og Arresthuus for Districtet, opført 1857. Her er ogsaa en Landbrugshøiskole, oprettet 1856, der modtager Understøttelse fra det Classenske Fideicommis. Et Sygehuus for Halsnæs-Frederiksværk District med 12 Senge. Paa Frederiksværk er Toldoppebørselscontrol og Postexpedition samt Telegraphstation. Her holdes 5 aarlige Markeder (resp. i Begyndelsen af Februar, April, Juli, October og December Maaneder) med Heste og Kvæg. Valgsted for Frederiksborg Amts 4de Folkethingskreds.

Meelby Sogn omgivet af Vinderød og Torup S., Tibirke S. i Holbo H., samt Roeskilde-Fjord og Kattegattet. Kirken er beliggende midt i Sognet, c. ³/₄ M. n. v. for Frederiksværk. Arealet, 4902 Tdr. L., hvoraf c. 104 Tdr. L. Skov (Brødemose Skov under Tisvilde-Frederiksværk Skovriderdistrict), er efter Gjennemsnitsforholdet Strø Herreds ringeste Jord, nemlig 25 Tdr. L. pr. Td. Htk.; til dette ugunstige Forhold bidrager dog væsentlig det store Asserbo Oredrev, der danner den af Flyvesand opfyldte gamle Forbindelse mellem Arre-Sø og Kattegattet. Htk. 192 Tdr. A. og E., 11 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Meelby med Kirken, Præstegaard, Skole, Tollerup, Haagendrup, Evetofte med Skole (mellem Evetofte og Meelby); Fiskerleierne Hanehoved og Liseleie. Sognet har ialt 44 Gaarde, 87 Huse med og 60 uden Jord, hvoraf 28 Gaarde og 111 Huse udenfor Byerne. De adspredt liggende Huse ere grupperede under forskjellige Navne, saasom: paa „Meelby Præstelod", paa „Asserbo Oredrev", paa „Asserbo Præstelod" og i „Møllevang".

Indbyggere: 1144. Fiskeriet er her, ligesom i Nabosognene, et Hovederhverv for Kystbeboerne baade ved Kattegattet og Roeskilde-Fjord. Endeel af Arbeiderne i Frederiksværks Fabrikker have deres Familier boende i Meelby Sogn saavelsom i de øvrige Frederiksværk nærmest tilstødende Sogne.

Meelby Sogn hører under Halsnæs-Frederiksværk Birks Jurisdiction (Frederiksværk), Frederiksborg Amtstuedistrict og Halsnæs-Frederiksværk Lægedistrict (Frederiksværk); 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 134te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Staten

Meelby Kirke er oprindelig bygget af utilhugne Kampesteen, de senere Dele, Taarn og Hvælvinger, af Muursteen.

Torup Sogn omgivet af Isse-Fjorden, Kattegattet og Meelby S. Kirken er beliggende paa Sognets Østside, c. ³/₄ M. v. for Frederiksværk. Arealet, c. 5490 Tdr. L., hvoraf 398 Tdr. L. Skov (Grønnæsse Skov og Ullerup Hegn under Tisvilde-Frederiksværk Skovriderdistrict), er af middelgod Beskaffenhed, med Sand- og Bakkestrækninger især mod Vest ved Isse-Fjord. Htk. 325 Tdr. A og E., 25 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Torup med Kirken, Præstegaard, Kro, Sverkildstrup, Ellinge med Mølle, Torpmagle med Skole, Mølle, Torplille, Hald, Tømmerup, Uglerup, Store Carlsminde med Skole, Lille Carlsminde, Sølager, Hundested med Kro, Kikhavn med Skole, Nødbebohusene og Lynæs med Færge til Rørvig, Kro. De syv sidstnævnte Byer ere Fiskerleier uden egentlige Bøndergaarde. Mellem Kikhavn og Lille Carlsminde mærkes Spodsbjerg Fyr (Blinkfyr med Blink hvert ¼ Minut, af 6te Classe, Speilapparat, Lysvidde 3¼ M. Flammens Høide 120 Fod, 55° 58′ 35″ n. Brede, 11° 51′ 37″ ø. Længde fra Greenwich; ved Fyret er ansat en Fyrinspecteur). I Sognet ligger endvidere Hovedgaarden Grønnæssegaard med 29 Tdr. Htk. og c. 456 Tdr. L., og de mindre Gaarde Kongsgaard og Topholm. Sognet har ialt 54 G., 125 Huse med og 84 uden Jord, hvoraf 27 Gaarde og 138 Huse udenfor Byerne og de egentlige Leier.

Indbyggere: 1479. Agerdyrkning er Hovednæringsvei for de to Trediedele af Indbyggerne. I Nødbebohuse, Kikhavn, Hundested, Lille Carlsminde, Lynæs, Store Carlsminde og Sølager er Fiskeri Hovednæringsveien; Sildefiskeriet er det vigtigste; det drives om Foraaret med Bundgarn og om Efteraaret med store Trivbaade; Fangsten afsættes deels paa selve Leierne til Prangere, deels til svenske Baadførere og Fiskere. I de senere Aar har man ogsaa lagt Vind paa Makrelfiskeriet, og de fleste Fiskere have anskaffet sig Makrelgarn; de øvrige almindelige Fiskearter fanges deels ved Næringer, deels ved Kroge. Om Vinteren giver stundum Fuglefangst med Garn et godt Udbytte for Fiskerne. Ogsaa Marsviin fanges med Garn. Til Fiskeriet anvendes 44 Dæksbaade paa 2 Læster hver, 35 umaalte, aabne Baade og 60 Rojoller og Pramme. Ved Lynæs er anlagt en meget rummelig Havn, 3—6 Fod dyb, med lange Steenmoler; Staten har dertil ydet et Laan af 5000 Rdl. Ved Hundested er paabegyndt en Baadehavn, hvortil Statskassen har ydet et Laan. Arbeiderne ere endnu (1870) kun skredne saavidt frem, at der er udlagt en Steenmole, bag hvilken Fiskerbaadene kunne søge Ly.

Sognet hører under Halsnæs-Frederiksværk Birks Jurisdiction (Frederiksværk), Frederiksborg Amtstuedistrict og Halsnæs-Frederiksværk Lægedistrict (Frederiksværk); 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 133te Lægd. Sognet danner en egen Commune og to Sognefogeddistricter (østre og vestre). Kirken tilhører Staten.

Meelby og Torup Sogne danne i Forening det saakaldte Halsnæs. Dette har i de ældste Tider været en Ø. Over det nuværende Asserbo Oredrev har Arre-Sø ved et Sund staaet i Forbindelse med Kattegattet, og dette Sund har atter, omtrent der hvor Engene mellem Vinderød og Meelby nu ere, ved et Vanddrag staaet i Forbindelse med Roeskilde Fjord. Da Christian den Anden besatte Amager med Hollændere, skulle nogle af Amagers Beboere være blevne henflyttede til Halsnæs. Denne Beretning kunde synes bestyrket derved, at flere Byer paa Halsnæs have samme Navne som Byer paa Amager, saaledes Tømmerup og Ullerup (Uglerup) i Torup Sogn (see Collegial-Tidenden for 1800, sidste Nr.), men den første af disse nævnes allerede 1370 (Tummæthorp) og udentvivl endog ved 1178.

Ved Sølager ligger den store Kjøkkenmødding, der i Sommeren 1869 blev besøgt af Naturforskerne.

Torup skreves tidligere „Tovæthorp" (Sc. r. D. VII. 109) eller „Thouethorp" ɔ: Toves eller Tuvis Thorp. „Man seer heraf", siger H. Knudsen (Danmark i Middelalderen, S. 99 Anm.), „hvor ubefoiet deres Paastand er, som ville, at denne By skal bære Navn efter Guden Thor; og det uagtet, at saavel et Sagn (om Thors Begravelse paa Byens

Mark, see D. A. V. 60, Anm. 6) som Byens Navn, saaledes som det nu skrives, synes at understøtte deres Mening."

Torup Kirke, opført i sin oprindelige Rundbueperioden tilhørende Deel af utilhugne Kampesteen, har en for en Landsbykirke ualmindelig Størrelse, hvilket er bevirket ved en Tilbygning for omtrent 100 Aar siden. Taarnet er af Nyt opført 1839. Altertavlen er af Const. Hansen, malet i Rom 1842. Liigsteen over Niels Trolle til Torupgaard fra Slutningen af det 16de Aarhundrede; Granit Døbefont; et stort gammel Crucifix af Træ samt et Mariabillede I Torup S. laa ved Reformationstiden en Hovedgaard, „Torupgaard", som, tilligemed 9 Gaarde og Torup Veirmølle, blev overdraget Kong Frederik II Aar 1562 af Væbneren Niels Trolle i Bytte for Braade Hovedgaard (nu Holsteinborg). „Kongsgaarden", en almindelig Bondegaard mellem Torpmagle og Torplille, ansees at være en Levning eller rettere at ligge paa samme Sted som hiin gamle Torupgaard. I Ellinge laa ligeledes en Hovedgaard, Ellingegaard, som Kong Frederik II tilbyttede sig 1561 af Væbneren Lauritz Iffuersen. Ved Torplille havde Valdemar IV (Atterdag) begyndt at opføre adskillige Pragtbygninger saasom et Kapel, en Badstue, en Stald og en Hundegaard, men Bygningerne bleve nedbrudte og bortførte, da Godset kom under Roeskilde Bisp. Til en i gamle Documenter fra Middelalderen omtalt Hovedgaard „Grimsgaard" antages endnu at haves en Hentydning i Navnet Grønnæssegaard.

I den Deel af Grønnæsse Skov, der hører under Gaarden (26 Tdr. Land), findes en Steensætning med en usædvanlig stor Overligger (F. M).

Lynge-Frederiksborg Herred,

omgivet af Roeskilde Fjord, Strø, Lynge-Kronborg og Ølstykke Herreder. Det har et Fladeindhold af 3³/₅ □ M., har i det Hele gode sandmuldede og paa flere Steder, især mod Vest, leermuldede Jorder. Htk. 2925 Tdr. A. og E., 134 Tdr. Skfk. Indbyggernes Antal er 13,874, hvoraf Hillerød Kjøbstad har 2,533 og Frederikssund Kjøbstad 1,306. I geistlig Henseende er Herredet forenet med Horns H. og Ølstykke H. til eet Provsti. Lillerød Sogn er Annex til Blovstrød S. i Lynge-Kronborg H., og Gjørløse Sogn Annex til Skjævinge S. i Strø H.

Frederiksborg.

Alt tidlig havde de danske Konger Særeie paa den Halvø, der ligger mellem Øresund og Issefjord, og navnlig paa den Deel af samme, som ligger nord for Sørækken, der har Udløb gjennem Mølle-Aa og Værebro-Aa henholdsviis mod Øst og Vest. I Valdemars Jordebog 1231 nævnes som Krongods („kununglef") paa denne Egn Ørwith og de Byer, der vare dannede deraf (altsaa en ryddet Skov formodentlig omkring Ørby), Søborg med sit Tilliggende, givet i Mageskifte for Ringsted, Alume og Alume Ore (Skov), Maarum med sin Skov, Alsønderup, Gribskov med sit Tilliggende, Everup (Edwinæthorp) med sit Tilliggende, Karlebo, Selesoræ (vistnok en Skov ved Sælsø) og Slangerup. Ogsaa fra andre Steder vide vi — for ikke at tale om, at Kong Frode Fredegode her lod reise sin Gravhøi og at Kong Erik Eiegod her havde sit Fødested og saaledes de eller deres

Sel Skov
Steenholts Vang
Tyvekrog
til Helsingör
Lille
Dyrehave
Holmegaard
Hillerödsholm
Slotshaven
til Grönholt
Kirkegaard
Jægerbakken
FREDERIKSBORG
Nyhuse
Hillerød Hospital
Slots Sö
til Kælebo
Arbeidsanstalt
Hillerød Vangvark
Karlsberg

FREDERIKSBORG
og
HILLERÖD
med nærmeste Omegn
1870.
1:20000
Anmærkning
betegner Grændsen af de
i Frederiksborg Slotssogn beliggende
til Hilleröd Kjöbstad henhörende Jorder.
B betyder Bom. S betyder Sluse
Trollesminde
Trollesbro
fra Slangerup
Kirkegaard
Skydebane
Banegaard
Petersborg
Tegl Aa
Pöl Aa
Teglgaards Sö
P R Æ S T E
V A N G
Ny Vang
til Kjöbenhavn
Hölmehuus
Hegnshuus
H O L M E N E
Mariehöi
Carls Sö
Hestehaven

Slægt vel ogsaa have havt Gaard og Gods sammesteds — at Kong Knud den Sjette eiede et befæstet Jagtslot „Gronolt", senere Grønholt, Vest for Esrom Sø; samtidig om ikke tidligere var det faste Slot Dronningholm ved Arresø opført; Søborg var tidlig en befæstet Borg, jevnlig besøgt af Danmarks Konger; Flynderborg var et mindre Slot ved Øresund. Valdemar Atterdag reiste sit Gurre i denne Egn saa riig paa Skove og skjønne Indsøer. Kongen erhvervede Fauræholm og Fauræholmsfang, som Kong Christian III senere igjen afhændede. Dronning Margrete forøgede disse betydelige Eiendomme med Hørningsholm, senere Hirschholm; Esrom og Ebelholt Klosters store Eiendomme tilfaldt ved Reformationen Kronen. Men Kong Frederik den Anden, der ikke var mindre Elsker af Jagtens Glæder end Kong Valdemar, var ikke nøiet med at have samlet sig store Jagtdistricter omkring Koldinghuus og Antvorskov; ogsaa i Nordsjælland vilde han have et stort sluttet Gods, som kunde omgive de to anselige Slotsbygninger, han der alt tidlig havde bestemt sig til at reise og som kunde ved sine udstrakte paa ædelt Vildt rige Skove give ham et lønnende Jagtrevier. At bytte Gods med sine Adelsmænd hørte ogsaa til denne livsglade Herres Tilbøieligheder, og mangt et Eierskifte er vistnok foretaget inter pocula, naar han, som Ole Kongsted synger*)

„holdt Kollats med Adelen sin
Og gjorde dem lystig og glader
Og drak med dem den sødeste Viin
Som Landsens Herre og Fader".

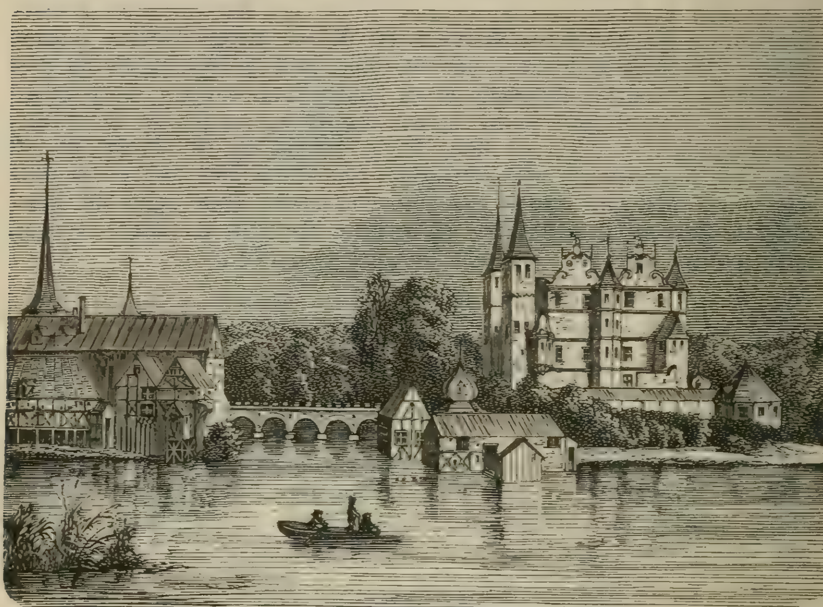
Frederiksborg Slot bevarer et steenhugget Minde om det vigtigste af den Række af Mageskifter, der bragte det alt tidligere betydelige Krongods sammen til den sluttede Strækning, som endnu har særlig Benævnelse af „Birker": „Frederiksborg Birk", „Kronborg østre Birk", „Kronborg vestre Birk", „Hirschholm Birk", „Frederiksværk Birk". Der læses over Porten, som fører fra den store Slotsgaard til Carousselgaarden:

Friderick then anden goed och from
hans naade gjorde thette bytthe
Ath hyllersholm under kronen kom
oc herlof til Skougkloster flitthe.
M. D. lx.

Foruden dette Bytte, hvorved Herluf Trolle overlod ham sin Hustru Birgitte Gjøes fædrene Gaard, det gamle Hillerødsholm (1275 „Hildesruth-holm") med Græsiegaard, erhvervede han paa lige Maade det nærliggende Faurholm af Peder Oxe for Tølløse, Asserbo af Geert Ulfstand, Ellinge Hovedgaard med Tilliggende paa Halsnæs af Væbneren Lauritz Ifversen mod 7 Gaarde i Kallundborg Lehn, af hvilke Gaarden Katholm senere oprettedes, Torup Hovedgaard med Tilliggende ligeledes paa Halsnæs af Væbneren Niels Trolle mod Braade Gaard (nu Holsteinborg) i Flakke-bjerg Herred. Strax efter Byttet med Herluf Trolle opførte Kongen, tildeels af Muursteen fra Dronningholm, Ebelholt Kloster og Gurre Slot samt af det nedrevne Hillerødsholm det ældre Frederiksborg, omtrent hvor det nuværende ligger, i 2 sidelagte Bygninger, 3 Etager høit med 2

*) Gravskrift over Kong Frederik II efter gamle Poeters Skik. 1589.

Taarne og flere Udbygninger og Forværker, deriblandt de tvende runde Taarne, som endnu ere bevarede med Aarstallet 1562 og Kongens tydske Valgsprog „Mein Hoffnung zu Gott allein". 1567 stod Slottet endnu under Bygning; 1573 anlagdes et Fasanhuus. (En Afbildning af Frederik den Andens Borg gjengives her; den er taget efter et Tapet, som findes paa Prindsens Palais.) Kong Frederik gav strax sin nye Eiendom det Navn, som det endnu bærer og gjorde det til et særligt Lehn med

Frederiksborg i Frederik den Andens Tid.

stort Tilliggende. 1574 indbetalte Lehnsmanden Jørgen Munk 3208 Daler og 2 Portugaløser, som vare indkomne for Staldstude, og 1572 4788 gamle Daler for 66½ Læster — 2793 sjællandske Tønder — Rug, som han havde solgt af Slottets Indkomster i dette Aar. Kong Frederik tog ofte Ophold paa sit nye Slot, og han skrev da vel ogsaa i sin Dagbog, som det saa ofte findes, naar han omtaler sine saa stadigt vexlende Ophold: „Her var min Sophia med". Hans Sophia skjænkede ham her — og dette var det ældre Frederiksborgs vigtigste Begivenhed — den 12te April 1577 Sønnen Christian, senere Christian den Fjerde. Det er en gammel Fortælling, at Dronningen overfaldtes af Fødselssmerter paa en Lysttour, og at hun end ikke naaede Slottet, forinden hendes lille Søn saae Lyset første Gang. Paa Tegningen til Resens Atlas sees den Tornebusk, under hvilken Dronningens Nedkomst skal have fundet Sted. Ten findes derpaa angivet, som om den laa paa en lille Ø. Et lille Næs ud i Søen, nu bevoxet med Lindetræer, i den saakaldte Amtmands-have, vises endnu som Pladsen. Endnu engang nedkom Dronning Sophia paa

Frederiksborg i Christian den Fjerdes Tid, seet fra Gaarden.

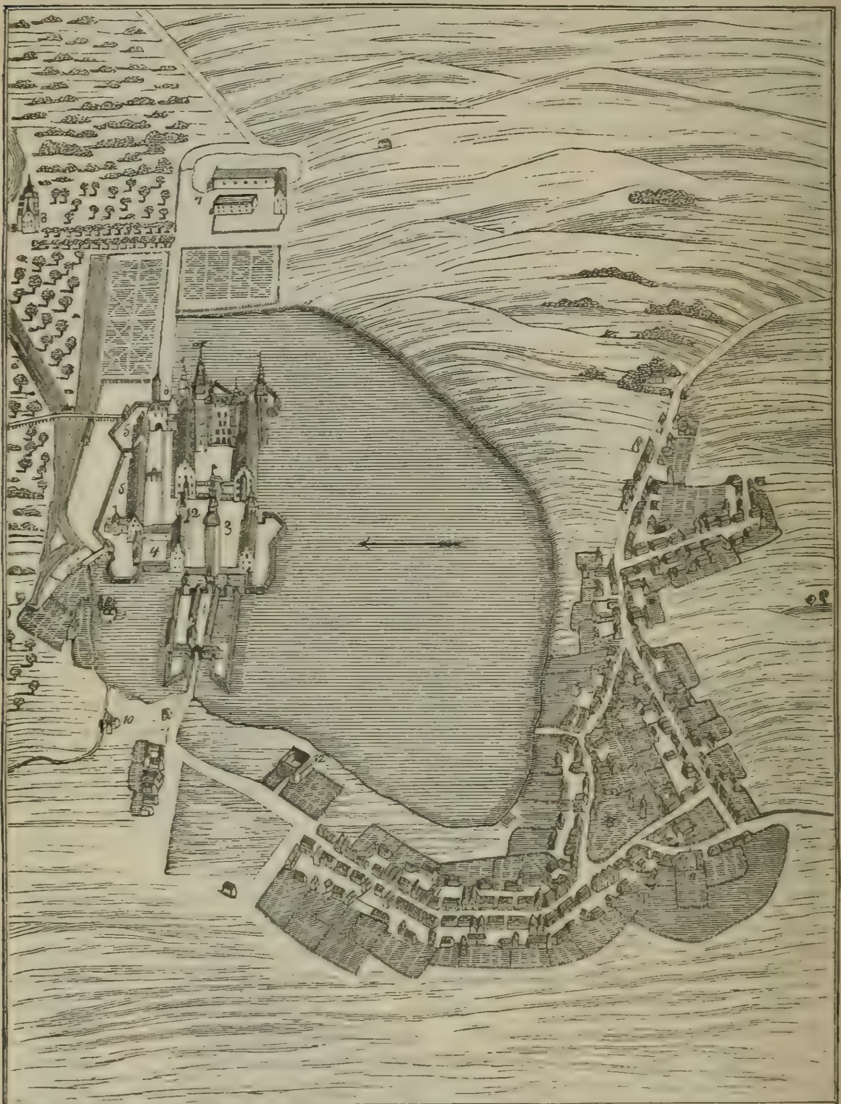
Frederiksborg og da — den 5te August 1581 — med Datteren Hedevig, der blev Churfyrst Christian II af Sachsens Gemalinde.

Kong Christian IV., der 1588 havde efterfulgt sin Fader, fandt alt tidlig Yndest for sit Fødested. Da han den 27de Novbr. 1597 havde ægtet Anna Catharina af Brandenborg, der har bevaret sig et godt Navn som en sagtmodig og trofast Hustru, tog det unge Par snart Ophold paa Faderens Slot, og her fødtes den 15de August 1599 deres første Barn, Sønnen Frederik, som dog til stor Sorg for Forældrene døde kun 4 Uger efter Fødselen. Men Kongen lod sig ikke af dette smertelige Minde afholde fra at udkaare Frederiksborg til sin fremtidige Hovedresidents. Alt Aaret efter besluttede han at nedrive Faderens Bygning og opføre en ny, større og prægtigere. Han skaanede ikke Bønderne, hverken nær eller fjern, med Kjørsel af Steen og Tømmer. Den 15de Januar 1602 afsluttede han med Bygmester Jørgen von Friborg i Slangerup Contract om det gamle Slots Afbrydelse, og den 2den Mai derefter indgik Kongen Contract med samme Friborg om Opførelsen af det egentlige Slots Hovedbygning, en Hovedfløi og to Sidefløie, for 15,000 Daler, „efftersom then Scabelone udwiiser, wii hannom Naadigst haffuer offver andtvordet"; 1606 ansattes en Glarmester og en Kobbertækker, samme Aar kom formodentlig den vestre og 1608 den østre Sidefløi under Tag, da de havde dette Aarstal paa Gavlene; 1608 accorderedes med Steenhugger Jesper Bogardt om Steenhugger- og Billedhuggerarbeide til Slotskirken, Galleriet og Porthuset (ogsaa kaldet Terrassen ɔ: den lave Bygning, der forener de to Sidefløie); 1613 accorderedes med J. Friborg om Opførelsen af Løngangen eller Gangen fra Slottet tvers over Graven til Audientshuset, af dette saavelsom af det Huus, hvori Slotsherren skulde boe (i vor Tid Amtsmandsboligen), og endelig om at mure Gravene omkring Slottet med hugne Steen; 1614 med Friborg om Opførelsen af Cancelliet (hvor Slotsforvalteren nu boer); samme Aar med Steen- og Billedhugger Hans von Steenwinkel om Carousselporten efter dennes egen Tegning; 1616 med Hans Brochmann, Steenhugger i Kjøbenhavn, om Opførelsen af en Brønd af sort Tudsesteen (Krøtenstein) og blaa Neemsteen (Nemolith) efter en leveret „Skabelon" (af Brønden i den store Slotsgaard, nedtaget i forrige Aarhundrede, haves en Afbildning, efter Beskrivelsen, paa H. Hansens bekjendte Maleri af Frederiksborg Slots Ydre, som er gjengivet her i Bilag). Med Terrassen var Kong Christian ikke tilfreds og accorderede 1619 med Steenwinkel om at afbryde og igjen opføre den og dertil en ny Port med Steenhuggerarbeide, alt efter de ham leverede Tegninger. 1620 opsattes Spiret paa det 1618 opførte Porttaarn. 1621 fuldendtes det pragtfulde Galleri inderst i Gaarden (en ældre smal Svalegang blev derved overbygget)*). (Af Resens Tegning i Fugleperspectiv af Frederiksborg og Hillerød gives her et Billede. Efter Resen betegner: 1) Første Forgaard. 2) Anden Forgaard. 3) Marmor-Fontaine. 4) Mynten. 5) Kongens Stald. 6) Audientshuset. 7) Sparepenge. 8) Badstue. 9) Tornebusk aff Kong Frederick II sat. 10) Slotsmølle. 11) Frederiksborgs Kong. Skole. 12) Kongens Værtshuus. 13) Byens Kirkegaard

---

*) I Cornils Danckerts „Architectura moderna", Amsterdam 1831, er afbildet 2 Arcader af det Galleri, der er anbragt udenfor Hovedfløiene af Frederiksborg. Dette Galleri beskrives i sin Heelhed, og der anføres, at det er ypperlig udført af Hans Steenvinkel (andetsteds nævnes Lorintz Steenvinkel).

og Klokketaarn). Hermed var Slottet forsaavidt færdigt udvendig. Til de fleste Bygninger havde Kongen selv leveret „Skabelonen“ og saaledes i hvert Fald selv deeltaget i Planen for Slottets Bygning, ligesom

Frederiksborg efter Resen.

han jo ogsaa vistnok selv ofte havde Tilsyn med Arbeidets Fremskridt og forsvarlige Udførelse. Nu laa Slottet der høit og stort, riigt og skinnende

af Forgyldning paa Spiir og Tinder, i Nicher og Frontespicer; Muurstenen gav den dets mørkerøde Hovedfarve, Sandstenen i Vinkler og Baand, i Statuer og Forziringer gav en smuk og tiltalende Farvevexel. Det havde fuldkommen Characteren af en grandieus Kongeborg, „imponerende nok til at kunne beherske en i sin Tid endnu langt mere storartet, for Sjælland og Danmark eiendommelig Naturomgivning af stolte og mægtige Skove". Endnu vor Tid har kaldt Frederiksborg, berøvet Guldets Glands og de pragtfulde Springvand i de inderste Gaarde og i Søen ligefor Slottet, paa mange Maader falmet og forladt, „den skjønneste Borg, som det nordlige Europa eier"*), og som de, der vare samtidig med dets Fremstaaen, heller ikke toge i Betænkning at betegne som Landets Stolthed**). Christian den Fjerdes Frederiksborg var opført i en Stiil, som man efter de benyttede Forbilleder har kaldt den nederlandske Renaissance (ogsaa med Hensyn til det Meget, der var bibeholdt af Gothiken: den gothiske Renaissance). Naar denne Bygningsstiil efter dens Begrunder her i Danmark ogsaa af og til kaldes „Christian den Fjerdes Stiil", saa er det tilvisse skeet med Rette; thi det er ubestrideligt, at det var denne Kongelige Bygmester givet at paatrykke alle sine Bygninger en Eiendommelighed, Noget, som strax giver sig tilkjende som charakteristisk for Bygherrens Smag, „med eet Ord som en Stiil, der vel har sit Fundament i en vis Tids udenlands herskende Bygningsart, men dog saaledes, at Stilen tillige har et vist Slags individuelt Præg, hvori man gjenkjender særegne Modificationer og en Frihed i at anvende de fremmede Motiver, der er ligesaa charakteristisk for Christian den Fjerdes Bygninger, som Frugtbarhed og Mangfoldighed i den architektoniske Opfindsomhed"***).

---

*) „Det vilde være tungt, om den skjønneste Borg, som det nordlige Europa eier, for Tiden skulde laane sin Interesse af det maleriske Syn, som en Ruin frembyder" („Frederiksborg Slot" af N. H. i Dansk Ugeskrift, I., S. 172). En Berømmelse, som Hauch har tiltraadt i sit skjønne Digt Frederiksborg:

> Deilige Slot med de glimtende Fløie,
> Aldrig i Norden din Lige man saae
> Isen Du strakte mod Himlen den høie,
> Foden Du vasked i Bølgen den blaa.
>
> Kløgtig med Kunst har en Kongelig Mester
> Manet Dig frem over Vandenes Strøm,
> Hvælvet Dit Tag over tusinde Gjæster,
> Fængslet i Steen sin deiligste Drøm.
>
> Skjøn som en Rose fra Feernes Rige,
> Fast som et Ord, der blev talt af en Helt,
> Stolt som et Field, der mod Lyset opstiger,
> Blinked Dit Taarn under Stjernernes Telt.

**) Adam Berg, Slotsforvalter paa Frederiksborg, skriver i den til Christian den Fierde henvendte Dedication til sin i det tydske Sprog affattede Beskrivelse over Slottet: „Hispanien zeigt frembden Leuten seine Laurentius Kirche; Frankreich seinen Bleau Brunnen; Venedig und Chur-Sachsen ihre Kunst- und Schatzkammern, Dänemark diese Burg". Noget forinden og medens Slottet end ikke var fuldført havde Stedets Beliggenhed fundet en begeistret Beskriver i Claus Lyschander i disse Strofer:

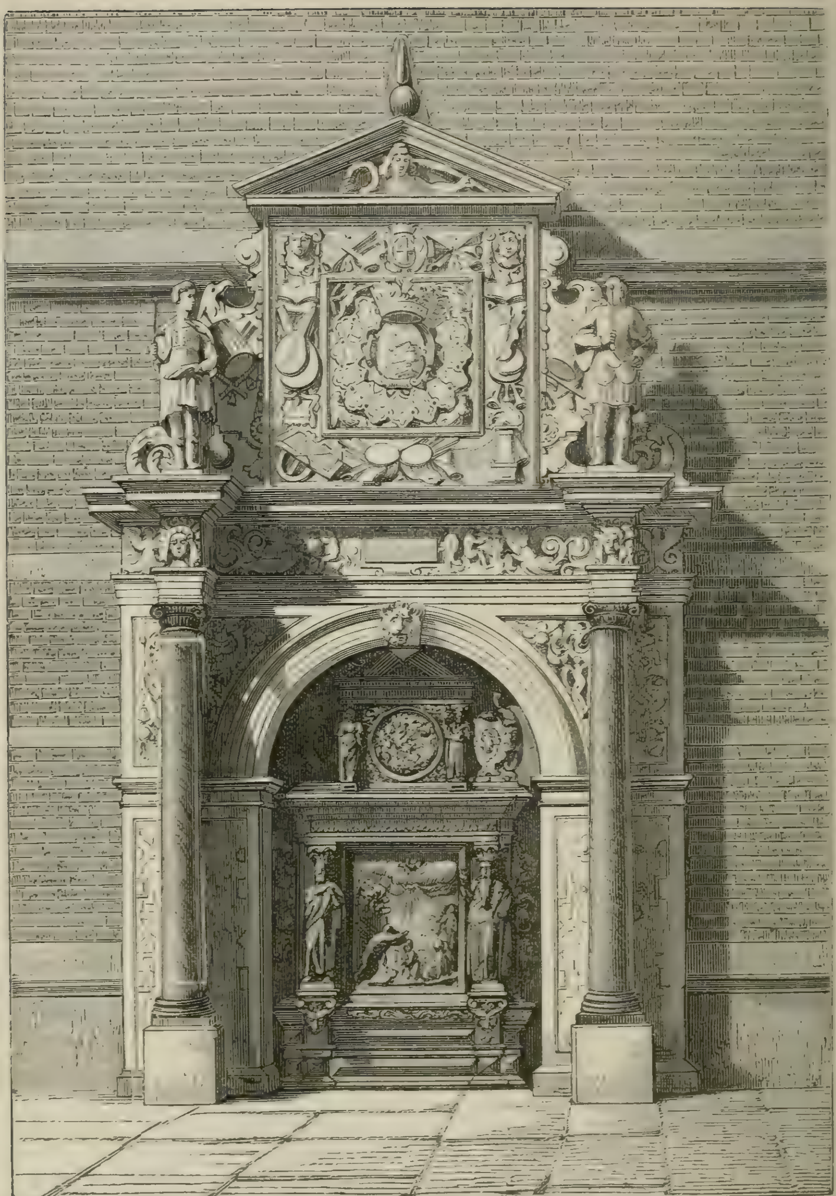
> Den Sted han ligger saa lystelig,
> Baade Himmel og Jord her fryder sig,
> At Hjertet sig ved maa glæde.
> De Skove de ligge saa rundt omkring,
> De Søer de løbe hen i den Ring,
> Den Fisk spiller indenfore.
> Baade Hjort og Hind de springe saa vist
> Og Fuglen sjunger paa grønneste Kvist,
> Den ringeste med den store.

***) „Anmærkninger over nyere Tiders Architectur, særdeles i Danmark" af C. Molbech, i Oversigt over det Kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger i 1855, S. 59 flg. I denne Afhandling gjennemgaaer Molbech ogsaa flere af Kong Christians Bygninger, saaledes Børsen, Rosenborg og

Vi ville nu give en kort Beskrivelse af Christian den Fjerdes Slot, saaledes som det stod i Aarene Tyve af det 17de Aarhundrede og saaledes som det endnu for største Delen findes den Dag idag, skjønt Ildsvaade har hærjet det. Det var opført i Søen ved Hillerød paa 3 smaa med hinanden ved Broer forbundne Øer, der atter ved 4 Vindebroer stod i Forbindelse med Fastlandet (den saakaldte grønne Bro ud mod Badstuen blev 1798 afbrudt og en Gangbro anlagt). Fra den lille By kom man over den første Vindebro, Slotsbroen, gjennem en stærkt decoreret Steenport til den første aflange Slotsgaard med Stalde og Domestikbygninger paa Siderne. Den endte med en end mere forziret Steenport, paa begge Sider af hvilken laae de tvende foran nævnte af Frederik II opførte runde Taarne. Derefter kom man over S-Broen (saaledes kaldet efter sin Form), der førte til det store treetages Porttaarn, af Kvadersteen og Muursteen, med et høit Spiir og med Fangerum i Kjælderen. Den anden Forgaard eller den store Slotsgaard, som den ogsaa kaldes, i hvilken man nu indtraadte, dannede en langagtig Fiirkant, hvis tvende Sider indesluttedes af Mure med Skydehuller samt det nævnte Porttaarn, de to andre, hver af et toetages Huus med Trappetaarn foran (Muursteen og Sandsteen): det til Høire for Cancelliet og fremmede Gesandter, det til Venstre for Slotsherren og andre Hofembedsmænd. Gaardens Brolægning var en Slags grov Mosaik med en Rose i Midten, der udbredte sig omkring det fornævnte Springvand, Neptunus-Brønden, med Broncefigurer, fra hvilke Vandet sprang ud. Forbindelsen mellem den ydre Slotsgaard og Slottet selv og den indre Slotsgaard skete over en Vindelbro og gjennem den store Slotsport, der var prydet end rigere end de foregaaende og førte gjennem Terrassen med tolv Buer af hugne Steen, hvilende paa toscanske Colonner, og i hver Bue en græsk Gude- eller Heltefigur i forgyldt Niche. Den egentlige Slotsgaard dannede en regelmæssig Fiirkant, paa de tre Sider indesluttet af høie Bygninger og adskilte ved Brandmure, paa den fjerde af Terrassen. Gaarden var belagt med brune og graa Marmortavl og til Høire forsynet med et Springvand, den saakaldte Løvebrønd med støbte Figurer i Bronce; Bygningen til Høire, i hvis Muur Brønden eller Cascaden var anbragt — den blev restaureret, dog uden Broncefigur, af Kong Frederik VII — kaldtes Prindsessefløien, den til Venstre var Kirkefløien med et prægtigt Klokketaarn — 275 Fod høit til Spirets Top, — i hvilket var et Sangværk og 4 Klokker. Naar man traadte ind gjennem Porten, havde man lige foran sig den pragtfulde Kongefløi i 5 Stokværk, Kjælderen indbefattet, med tvende Trappetaarne, hvori til Høire „Dronningens Trappe", til Venstre „Kongens Trappe" (Vindeltrapper af Steen ligesom alle Trapper paa Slottet). Foran dens 2det og 3die Stokværk løb et Galleri af sort Marmor, som forbandt begge Fløie, med en dobbelt Rad aabne Buer og paa Pillerne imellem samme Gudebilleder i Legemsstørrelse af Sandsteen, hvis lyse Farve stak stærkt af mod de mørke Marmorsøiler med sorte

---

Trefoldigheds-Kirken i Christianstad i Skaane (hvilken Brunius hævder „ved sin Dristighed i Plan og Reenhed i Holdning" den første Plads blandt Kongens Bygninger). Foruden disse betydelige Bygningsværker opførte Christian IV: det store Taarn paa Slottet i Kjøbenhavn, Rundetaarn med hosliggende Kirke, Holmens Kirke, Frelserens Kirke (den ældre), den forlængst nedbrudte Anna Rotunda, Regentsen, Tugthuset, Nyboder, en Navigationsskole, Proviantgaarden, Tøihuset, det saakaldte Silkehuus, Anathomitheatret, alle i Kjøbenhavn; Jægersborg Slot; Capellet ved Roeskilde Domkirke; Slottet Glücksburg i den ny anlagte Stad Glückstadt.

Kirkedøren paa Frederiksborg.

Capitæler og Sokkeler, der dækkede Pillerne; Basreliefferne, som fandtes under disse, ligeledes i Sandsteen, gjorde ogsaa god Virkning paa den sorte Grund, og Billedstøtter, der ogsaa vare anbragte ovenpaa Midten af Buerne, bidroge til at løfte det Hele og gjøre det lettere. I alle 3 Fløie vare samtlige Vinduesfrontoner forgyldte, Hoveder af berømte Romere vare anbragte i disse; alle Dørene havde prægtige Portaler; Kirkedøren indeholdt særlig skjønt Træskjærerarbeide, forestillende Christi Daab og Opstandelse, de tvende første christne Konger i Danmark ved Siden. (En Afbildning gjengives her saaledes som den endnu findes.) Vinduerne havde Sandsteens Indfatning, og paa disse var anbragt Forgyldning.

Om det Indre af Slottets 3 Hovedfløie kan her kun meddeles nogle faa Enkeltheder; i Pragt stod det ikke tilbage for det Ydre. Naar man gik ind ad Døren, der førte til Kongetrappen, havde man til Venstre Ridderstuen („Rosen") med hvælvet Loft, baaret af 5 Marmorcolonner med blankt polerede Skafter og smukt udgraverede Marmorpiedestaler. Opad en særegen Vindeltrappe i Klokketaarnet kom man op til Dandsesalen (almindeligviis dog kaldet Riddersalen) ovenover Kirken, 77 Alen lang, 21 Alen bred, men kun 10 Alen høi, med Musikanterstolen (hvis Bestanddele næsten udelukkende var Ibenholt og Sølv) over Hovedindgangen, med det med rigt Billedskjærerarbeide udstyrede Loft (26 Billedhuggere skulle efter Adam Berg have arbeidet derpaa i 7 Aar), med den pragtfulde Muurkrands om dette ligeledes med Billedskjærerarbeide og malede Felter, med 3 Lysekroner af Messing, af Vægt tilsammen 15,000 Pd., med de af den yngre Carl van Mandern tegnede Tapeter*), med den store Marmorkamin, rigelig udstyret med Figurer af Sølv, med Skjenken af Ibenholt og rigt Sølvarbeide, endelig med Gulvet af farvede Marmorfliser; i 2det Stokværk i Audientshuset, hvortil man kom gjennem Galleriet over Slotsgraven, var Audientssalen med sine Alabasters Basrelieffer, rige Forgyldning og udskaarne Loft; ad Dronningetrappen kom man til den pragtfulde Sommersal med sit Springvand**) med Sølvfigurer; ad Kongetrappen var Opgangen til det et Stokværk høiere beliggende, Fru Moders Gemak, ved hvilket igjen laa Engelsalen, der var kostbart udstyret, og hvorfra man (i hvert Fald i en senere Tid) kunde ad en liden Trappe komme op til Dandsesalen; foruden disse her nævnte Værelser var der gjennem alle Stokværk en Mængde overdaadig pragtfulde Rum med rige Tapeter og Hynder, med Malerier og Billedstøtter, med „Filsbeen og Coral", med Perler og støbte Guldtræer m. m. Forbindelsen mellem Værelserne var ikke bekvem; de 3 Bygninger vare som anført adskilte ved Brandmure. Indgangen var fra Vindeltrapperne, Corridorer fandtes ikke, Soveværelser laae foran Selskabsværelser o. s. fr. Kirken med det tilhørende Bedekammer vare dog de med størst Pragt udstyrede Rum i hele Slottet. Vi gjensee dem nu i deres fulde Skjønhed og med al deres Pragt efter den ulykkelige Brand den 17de December

---

*) I Suhms nye Samlinger til den danske Historie, 4de Bind, findes „Sandvigs Collectanea til et dansk Kunstnerlexicon", og i denne opregnes S. 94 flg.: Carl van Manderns Tapeter i Frederiksborg Riddersal, ialt 20 Stykker. Disse Tapeter bleve kort før Branden tegnede af Malerne H. Hansen og F. C. Lund. Sidstnævntes Tegninger, hvoriblandt ogsaa Copie af Portraiter paa Frederiksborg, findes tilligemed endeel strøvne Aktstykker og Uddrag i en særskilt Samling til Frederiksborgs Historie paa Rosenborg Slot. Jfr. „Forsøg til en Beskrivelse af Efterretning om vævede Tapeter og andre mærkelige Væggedecorationer i Danmark" ved Dr. J. G. Burman Becker. Kjøbenhavn 1863.

**) Christian den Fierde kalder den selv „Sølvbrønd".

1859, fra hvilken dog baade Altertavlen og Prædikestolen af Ibenholt og Sølv, ligesom og Malerierne*) lykkelig bleve reddede, ja den største Teel af de indlagte Træarbeider paa Kirkestolene end ikke bleve angrebne af Luerne. Vi skulle derfor ikke her dvæle længere i Beskrivelsen af disse trende med saa stor Kunst og ikke mindre Pragt udstyrede Andagtsrum, saa meget mindre som den historiske Beskrivelse af Slottet atter maa føre os bort herfra. For at yde et svagt Begreb om Kirkens Indre gives her et Billede, der dog kun viser Formerne. Hverken Guldets eller Sølvets Glands, eller Marmorets Farveverlinger, ei heller de forskjellige Træsorters Virkning har man formaaet at gjengive.

Fra Slottets nordvestlige Hjørnetaarn førte Løngangen til Audientshuset, saaledes som alt foran nævnt; det var en smuk Sandsteensbygning med udsveifet Gavl, med Gesimser, Colonner, Festons og Billedstøtter, gjennem hvis nederste Stokværk Slottets nordvestligste med riigt Billedhuggerarbeide og overflødig Forgyldning prydede Port var anlagt**). Denne Port lukkede Ridebanen, som mod Vest havde Staldbygninger, for den Porten modsatte

Sparepenge.

Ende Judiceerhuset (nedrevet 1865), hvor Dommeren sad ved Ringrendingen, og tvert over Banen Carousselporten. En Port førte herfra gjennem Slotsherrens Bolig til Gaarden mod Neptunus Brønden. Det var (og er) over denne, at den ovennævnte Indskrift staaer om Byttet med Herluf Trolle.

Slottets Hovedfløi havde ud mod Søen to anseelige Hjørnetaarne, et afbrudt Taarn midt for og tvende anseelige Karnapper af Sandsteen. Sandsteenskarnapper fandtes ogsaa for Enderne af Kirkefløien og Prindsesse-

*) Det Maleri af Salvator Rosa, som forestillede Jonas, der prædiker for Niniviterne og som endnu ommeldes af Ramdohr 1792 som ophængt i Frederiksborg Kirke, blev i Slutningen af Aarhundredet ført til Malersamlingen paa Christiansborg.

**) I dette Stokværk af Audientshuset havde Christian IV sit „Drehekammer". Han som og hans Efterkommere paa Tronen lode sig lære et Haandværk eller en Færdighed. Vi have seet under Fredensborg, at Frederik den Sjette valgte sig Muursteen, og Christian den Ottende foretrak de bevægelige Typer, af hvilke han senere skulde have saa megen Bekymring.

Frederiksborg Kirkes Indre.

fløien. Overalt beskylledes Slottets Fod af Søen. Foran Hovedfløien laae omgivet af Vand en til et pynteligt lille Haveanlæg benyttet Bastion (Dronningeøen); foran denne igjen ligeledes i Søen et pragtfuld Springvand, forestillende en svømmende Hjort forfulgt af Hunde (i forrige Aarhundrede borttaget). Blyrender under Søen førte Vandet ned fra de mod Nord beliggende Høider til Springvandene i Gaardene og i de vidtstrakte med faste Hvælvinger dækkede — for sin Frihed for al Fugtighed saa berømte — Kjældere under Slottet.

Hiinsides Søen paa de høie Bakker vare prægtige Haveanlæg med Bassiner og Canaler samt tæt ned mod Søen den lille Sandsteensbygning Sparepenge, opført af Kong Frederik den Anden*), i hvilken der opbevaredes en kostbar Samling af Ridetøier, Rustninger, Vaaben og Klenodier. (Et Billede af denne er gjengivet paa den foregaaende Side). Imellem de mange Smaasøer, som dengang omgav Frederiksborg, laae nogle hundrede Skridt mod Nordvest den ligeledes af Kong Frederik opførte Badstue, indrettet til den Bestemmelse Navnet angiver. Takkede Gavle, et lille Taarn med Spiir gav den Udseende af en Herregaardsbygning fra Midten af det 16de Aarhundrede og gav Blik for den store Afstand mellem denne og den nærliggende Kongeborg, hvis prægtige Spiir ragede høit op over de omgivende Skoves høieste Træer. (En Afbildning af Badstuen, saaledes som den nu er, efter at være bleven restaureret under Kong Christian VIII og Kong Frederik VII, gives her.) Endnu en lille Bygning fra Frederik

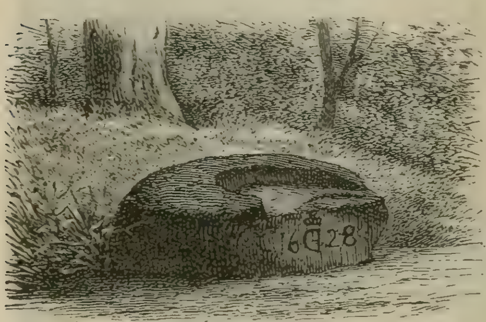

Badstuen.

den Andens Tid laae et Par Tusinde Alen længere borte mod Nordvest; dens Navn var Frydensborg med labyrinthagtige Haveanlæg.

*) At Sparepenge er opført af Frederik den Anden, fremgaaer udtrykkelig af et Brev af 8de Februar 1583 til Johan Taube.

Kong Christian havde bygget for stort og for kostbart, og han havde ikke itide havt Øie for de store Krav, Fremtiden vilde stille til ham. Han maatte derfor ogsaa opleve, at hans stolte Bygning tabte af sin Glands, uden at han havde Midler til at gjengive den det, den tabte; ja hvad værre var, han maatte selv yde Haand til at berøve den mange af dens skjønneste og rigeste Prydelser, og det var ikke Lidet, der var her at tage, naar ellers en af Slottets Beskrivere, Charles de l'Espine, har Ret, at hvad andetsteds var af Jern, var her af pure Sølv*). De kostbare Krige med Tydskland og senere med Sverige nødte Kongen flere Gange at tye til Sølvet paa Frederiksborg og til derved at berøve Borgen flere skjønne Prydelser, der nu bleve udmyntede til Penge eller endog afhændede efter den blotte Metalværdi, saaledes de skjønne Sølvarbeider paa Caminen paa Musikanterstolen og paa Skjænken i Dandsesalen m. m. Det Minde fra hiin Krigenes Tid, saa sørgelig for Kongen, saa sørgelig for Landet, som Frederiksborg nærmeste Omegn bevarer og som er anbragt der efter Kongens egen Befaling, er ogsaa Vidnesbyrd om, at af Kongens senere Dage vare flere Sorgens end Glædens. Den 29de Marts 1612 havde Døden bortkaldt hans ædle og trofaste Hustru Dronning Anna Catharina. Det var en sorgelig Beslutning Kongen kom til, da han den 31te December 1615 hævede til sin Ægtefælle til venstre Haand en dansk Adelsjomfru, den 17aarige Kirsten Munk. 10 Børn fødtes under dette Ægteskab, deraf 4 paa Frederiksborg (blandt disse Eleonore Christine, Corfitz Ulfelds trofaste og ulykkelige Gemalinde, den 8de Juli 1621). Fru Kirsten bevarede ikke Kong Christian sin Troskab hverken som Konge eller som Ægtefælle. Hendes Gemal har i sine Dagbøger og Breve noksom selv oplyst hendes forargelige Omgang med Grev Otto Ludvig af Solms (bekjendt under Navn af „Rhingreven“), og det var til Minde om den Haan, hun samtidig viste sin Kongelige Ægteherre, at han lod lægge Stenen i lille Dyrehave med et Sæde i og med hans eget Navnechiffer og Aarstallet 1628**). (Dette høist eiendommelige Mindesmærke gjengives her). Naar Kong Christian den 15de October Aaret efter har skrevet i sin Dagbog: „Drog jeg til Kjøbenhavn og Kirsten hen til Vallø“, da har han derved betegnet sin Skilsmisse fra venstrehaands Gemalinden og den sidste Dag, hun var paa Frederiksborg. Kongen kom herefter ikke saa ofte som tidligere til sin Yndlingsborg; han kaldtes saa mangesteds hen, navnlig i Anledning af Krigsforholdene i Tydskland, af Stridighederne med Hamborg, af det schauenborgske Fyrstehuses

Christian den Fierdes Steen.

*) Charles de l'Espine descriptio diversorum regnorum pag. 175: omniaque in aliis ex ferro solita fieri, ex mero argento ibi facta esse.

**) Kong Christians egne Ytringer herom meddeles i Suhms „Nye Samlinger til den danske Historie“, 1ste Bind S. 130 flg. Kongen var kommen til Frederiksborg i November 1628, og fortæller

Uddøen, ja selv af Indvigninger i den slesvigske Marsk. Endelig udbrød Krigen med Sverrig, der endte med den ulykkelige Fred i Brømsebro. Nu blev der Tid til Ophold paa Frederiksborg, og en Deel af sit Livs Aften tilbragte Kong Christian her, ofte syg og lidende. Herfra førtes han den 21de Februar 1648 til Rosenborg, hvor han udaandede 8 Dage efter. Kong Frederik den Tredie var jevnlig paa Frederiksborg, og han og hans stolte Dronning Sophie Amalie maatte døie den Forsmædelse efter den for Danmark saa ulykkelige Fred i Roeskilde at modtage Carl Gustav til Gjæst her den 3die og 4de Marts 1658. „Tractementet var heelt magnifique tillavet". Frydensborg blev sløifet paa Kong Frederik den Tredies Befaling 1667. Selve Frederiksborg Slot undergik en deelviis Ødelæggelse ved en Vaadeild den 9de December 1665, „hvorved den skjønne Audientssal med det lange Malerigalleri samt de andre Gemakker paa denne Side afbrændte" (saaledes beretter den svenske Resident G. Lilliecrona 2 Dage efter til Kong Carl XI.). Christian den Femte var den første danske Konge, der lod udføre den høitidelige Salvingsact paa Frederiksborg, hvilken derefter efterfulgtes af de danske souveraine Konger indtil Kong Christian den Ottende inclusive med Undtagelse af Kong Christian VII., der med Dronning Caroline Mathilde salvedes i Christiansborg Slotskirke*). Christian V., Frederik IV. og Christian VI. residerede ofte paa Frederiksborg. Den Førstnævnte foretog alt store Forandringer med Slottet, især ved Værelsernes Decoration; mange af Kostbarhederne fra Christian den Fjerdes Tid ere da blevne bortflyttede. En luftigere Stiil, lidt Forgyldning og meget Hvidt bleve da Kjendemærker paa en ædel Smag, og Platfondmalerier med pralende Allegorier fortrængte de tidligere Loftsdecorationer. Fra den Tid af har man endnu Decorationen i Audientssalen over Indkjørselsporten. Under Frederik den Fjerde havde Kong Christians Borg atter Besøg af en svensk Konge, idet Kong Carl den Tolvte efter Landgangen paa Sjælland Aar 1700 incognito besaae Slottet. 16 Aar senere var Czar Peter Gjæst paa Slottet. Det var ved denne Leilighed han med sin Kaarde borede et Hul i det kostbare Mosaikbord i Bedestolen, som det siges for at overtyde sig om, at Billedet paa Bordet var frembragt ved sammensatte Stene. Den 3die Juli 1720 sluttedes den Fred paa Frederiksborg, som endte den langvarige nordiske Krig (det synes, som om Fredsunderhandlerne i den varme Sommertid har havt et Telt i den nærliggende lille Dyrehave, hvor Underhandlingerne

---

herom selv videre saaledes: „Der vi nu samme St. Mortens Aften kom tilbords, da sad Fru Kirsten og suurmulede, hvorudover det Laug blev spildt. Den Tid det nu var Tid at gaae til Sengs, da lukkede hun Døren mellem Os og sig, og lagde de tvende tydske Jomfruer med nogle andre Kvindfolk tvært for Døren, saa Ingen kunde komme derigjennem; hvorfor vi til evig Gedächtniß strax om Morgenen lod lægge en temmelig stor Kampsteen paa Veien, naar man gaaer bag ud til den liden Ladegaard. Hvilken Steen endnu findes der, med Aarstallet vaabugget og et Sære giort deri". Christian IV har senere udtrykkelig henført Fru Kirstens Utroskab til den Tid, „at hun lukkede Døren paa Frederiksborg mellem os og sig". Det yngste af de 10 Børn, Kirsten fødte under hendes Ægteskab med Kongen, den af ham saakaldte „kasserede Froken", Dorothea Elisabeth, er født den 1ste September 1629. Hun blev 1645 indsat i et Karmeliterkloster i Køln, hvor hun døde 1687.

*) Kong Christian V. den 7de Juni 1671 af Biskop Hans Vandal (Dronning Charlotte Amalie blev ikke salvet, fordi hun var af reformert Troesbekiendelse); Kong Frederik IV. og Dronning Louise 15de April 1700 af Sjællands Biskop H. Bornemann. Kong Christian VI. og Dronning Sophie Magdalene 6te Juni 1731 af Sjællands Biskop C. Worm; Kong Frederik V. og Dronning Louise 4de September 1747 af Sjællands Biskop Peder Hersleb (den 8de Juli 1752 holdtes Formælingsfesten mellem Kong Frederik V. og hans anden Dronning Juliane Marie paa Frederiksborg og Dronningen kronedes samme Dag); Kong Frederik VI og Dronning Marie Sopie Frederikke 31te Juli 1815 (deres Sølvbryllupsdag) af Sjællands Biskop F. Münter; Kong Christian VIII. og Dronning Caroline Amalie den 28de Juni 1840 af Sjællands Biskop J. P. Mynster.

førtes; man paaviser idetmindste en Plads, hvor dette Telt har staaet eller Sammenkomster været holdt). Kongen tænkte alt dengang paa at opføre sit nye Slot i Nærheden, som i sit Navn kom til at erindre om hiin Fred. 1719 havde han ladet Sparepenge nedrive, af hvilket meget benyttedes til det nye Slot. Den pragtfulde Neptunsbrønd forfaldt vistnok i hans Tid; siden Slutningen af Christian den Femtes Regjering findes den ikke omtalt*). Maaskee er den ogsaa bleven borttaget, da man indrettede de kostbare Vandledninger ligeoverfor Slottet. Sparepenges tidligere Plads, den gamle Kjøkkenhave og en Deel af Skoven bagved blev nemlig i 1720—1726 anvendt til Anlæg af den nuværende Slotshave. Jordarbeiderne bleve udførte af Militærarbeidere under Anførsel af Major Eberlin v. Feridin: „14—15 Alen i Dybden blev opfyldt og Terrasser paa 6—7 Alens Høide bleve opførte". Hofbygmester Krieger leverede Plan til Vandværkerne, der bestode af „det øverste Ovalbassin, to Cascader og tre Canaler". Disse approberedes til Udførelse for en af Kong Frederik IV. egenhændig ansat Priis, men „Billedhuggeriet ved Triumphen i det øverste Bassin" blev stillet i Bero. Efterat Cascade og Mellemcanaler vare opførte af Cement og Vandklinker, holdt de i Begyndelsen god Prøve; men da det væsentligste Reqvisit ved Cascader og Fontainer, Vandet, jevnlig udeblev, saa blev det hele altfor fremkunstlede Anlæg faa Aar efter opgivet. I selve Slottet havde Frederik IV efter sin Hjemkomst fra Italien ladet en Deel af Gemakkerne forandre og lod bygge det saakaldte Speilgalleri, hvor Væggene paa den ene Side vare beklædte med Speilglas og paa den anden Side behængte med kostbare Malerier, især Portraiter. Heri skete nu atter en Forandring under Kong Christian den Sjette. Beboelsesleilighederne paa Slottet undergik nu en total Forandring: Nye Skillerum bleve opførte, nye Gange anlagte, Trægulve og Gibslofter anbragte paa de fleste Steder, Tapeterne afrevne og anderledes ophængte; thi „Værelsernes Indretning, Meubler og Prydelse paa Døre, Lofter og andet vare tilforn efter den antique Smag, meget kunstige, men ikke til daglig Brug saadanne, som denne Tids Levemaade". Paa samme Tid opførtes paa Høiderne i Haven ligeoverfor Slottet det saakaldte chinesiske Sommerhuus, et Landhuus, hvis Façade var længere end Hovedbygningen paa Frederiksborg, men hvis lave og man kunde gjerne sige plumpe Ydre dannede en paafaldende Modsætning til det gamle Slot, hvilket endnu mere var Tilfældet med dette Sommerhuses Indre, „der efter chinesisk Art og Smag var meget smukt decoreret" (det blev nedbrudt 1769). Som Tidsmoment havde denne Bygnings Opførelse sørgelig Mærkværdighed, idet denne skete paa den Tid, da den store Kvægsyge og Misvæxt havde udpiint Bønderne i disse Egne. Nu kom hertil det store Tillæg til det alt betydelige Hoveri, hvilket de uendelige Transporter af Steen og Tømmer fra Karlebo, Nivaa og Helsingør, som det stærkt forcerede Bygningsarbeide krævede. Man kan ikke undre sig over, at Forvalter og Ridefoged Dahl skrev til Amtmanden Geheimeraad Gram: „Den elendige Bondes Nød og Uselhed er ikke til at beskrive. De og deres usle Heste styrte og døe i Sneseviis paa Landeveien. Der er ingen Ende paa deres Skrig og Hylen, naar de faae Kongelig Majestæts Ordre,

*) Det blev 1699 overdraget Billedhugger Morten Grønvaldt at lade afstøbe en Haand til Neptuns Billede paa Slotsgaarden.

og klages der endog fra andre Steder over det tunge Hoveri, som Herremændene forlange, saa er det dog Alt for Intet at regne imod, hvad Bonden her paa Kongelig Majestæts Godser maa udstaae" — det var en Klage, som ligefra Frederik den Andens Tid havde lydt fra disse Egne i Nordsjælland, hvor de Kongelige Slotte laae. Ved Hirschholm forstummede den dog snart, da Sophie Magdalene gav Bønderne Arvefæste. Det varede heller ikke længe, saa skulde ogsaa her al Klage standse. 1784 paabød Kronprinds Frederik, at den ædle F. D. C. Reventlow skulde som første Deputeret i Rentekammeret indtræde som Chef for en Kommission, hvis Hverv var at overveie og udføre, hvad der kunde tjene til at forbedre Bøndernes Kaar paa det Kongelige Gods i Frederiksborg og Kronborg Amter. I Løbet af nogle Aar bleve derefter Jorderne udskiftede, Gaardene udflyttede og Markerne indhegnede; derpaa blev Hoveriet hævet og tilligemed Tienden forandret til en taalelig Pengeafgift, og endelig fik Fæsterne mod en ringe Forhøielse i Skatterne deres Gaarde overdragne som Arvefæste. En Byrde vedblev at hvile paa Skovegnen omkring Frederiksborg, og det var Byrden af den Kongelige Jagt med dertil hørende Ægter og Forpligtelse til at levere Klappere. Thi skjønt Frederiksborg efter Christian den Sjettes Tid sjeldnere og sjeldnere blev beboet paa længere Tid af de souveraine Konger, blev det dog ved at afgive Beboelse i Jagttiden, navnlig samlede Kong Christian den Ottende baade som Konge og flere Aar forinden som Prinds i Efteraarstiden en munter Jagtskare om sig paa det gamle Frederiksborg. At Dronningerne ogsaa deeltoge i Besøgene paa Frederiksborg, derom havde man haandskrevne Vidnesbyrd. Dronning Caroline Mathilde havde ridset paa en Rude: „O keep me innocent, make others great", en Bøn saa naturlig for den unge livsfriske Dronning, der var knyttet til en Fyrste, som manglede alle Egenskaber til at kunne gjøre en Hustru lykkelig, medens han selv priisgav hende for Fristelserne under Omgang med en dreven Forfører. Et mindre personligt Ønske, men derfor maaskee ikke mindre Udtrykket af et ængstet Hjerte gjemte Slottet ogsaa ved en Rudeindskrift fra Kroningsdagen den 31te Juli 1815; Dronning Marie havde ridset: „Gud, vor Herre, velsigne Danmark". Nylig havde den sin Gemal og sit Land inderlig hengivne Dronning maattet see Baandet med Norge voldsomt blive løst, og første Gang skulde et dansk Kongepar modtage Salvingen som Indviede til den e n e Kongekrone, medens det ved sin Thronbestigelse havde besiddet t v e n d e. 25 Aar efter (den 28de Juni 1840) var atter Kroningsfest paa Frederiksborg. Det var for sidste Gang den souveraine Konge gik prydet med Kronen til Kirken; det var sidste Gang, at den middelalderlige Pragt udfoldede sig i Kong Christians Borg. Sjællands Biskop, den ærværdige Jacob Peter Mynster, udførte Kongens og Dronningens Salving, en Handling fuld af Værdighed og gribende Høihed. 10 Aar senere (den 7de August 1850) viede Biskop Mynster i Frederiksborg Slotskirke Kong Frederik den Syvende til venstre Haand til Grevinde Louise Christine Danner. 10 Aar senere igjen — vare Slottets Sale ødelagte af Ilden og Kirken selv var deelviis en Ruin.

Kong Frederik den Syvende havde strax efter sin Thronbestigelse gjort Frederiksborg til sin Hovedresidents baade for Vinter og Sommer, dog fornemlig for Vinteren. Det kom Slottet paa mange Maader tilgode, dog blev der ikke foretaget nogen væsentlig Restaurering af Slottets Værelser, hvorimod Indretningen fra Christian den Sjettes Tid

vedblev at være den herskende. Kirken, Bedekamret og Dandsesalen bevaredes dog endnu i sine Hoveddele saaledes som de havde været under Kong Christian IV. I Kirken var ophængt efter en Anordning af Kong Christian V de levende Elephant- og Dannebrogsridderes Skjolde*), de afdøde Ridderes hængte i Ridderstuen og de nærmeste Rum. Audientssalen havde beholdt Decorationen fra Christian den Femtes Tid. Kong Frederik den Sjette havde anordnet, at der paa Frederiksborg samledes et Portraitgalleri af danske berømte Mænd og Kvinder. Disse Portraiter vare ophængte deels i Værelserne, deels paa Gangene, navnlig i de 2 øverste Etager. Væggene i Dandsesalen vare oprindelig, som anført, prydede med de Manderske Tapeter; de forestillede Optrin af Christian den Fjerdes Historie, hans Kroning og Scener af den første svenske Krig. Da de Svenske i disse sidstnævnte Scener fremstilledes som overvundne, kom Roeskilde-Freden til at indeholde en hemmelig Artikel om, at de skulde overstryges. Dette blev vel ikke overholdt, men de vare dog blevne henlagte, som det synes Aar 1775, men atter fremdragne og ophængte i Kong Frederik den Syvendes Tid, tildeels i de Værelser, der stødte op til den saakaldte Valdemars Sal i Prindsessefløiens Beletage. Slottet gjemte ogsaa en værdifuld Oldsagsamling, tilhørende Kong Frederik den Syvende selv. For denne Samling var der blevet indrettet Locale i øverste Etage. En Kamin var i den Anledning opført i 1859. Kongen havde om Efteraaret dette Aar opholdt sig paa Jægerspriis, men var i Slutningen af November kommen til Frederiksborg, hvor det Ministerskifte fandt Sted i Begyndelsen af December, der paa nogle Uger bragte Ministeriet Rottwitt eller Blixen, som det almindelig benævnedes, til Roret. Fra 4de til 10de Decbr. var her samlet et stort Jagtselskab. Kongen vilde, da dette havde forladt Slottet, beskjæftige sig med sin Oldsagsamling i det nye Locale, og dette skulde derfor opvarmes. Paa den nye Kamin blev der lagt store Favnestykker, og der er Sandsynlighed for, at den stærke Varme har paavirket en Bue af Muursteen, lagt over en Bjelke, hvilken gik ind under Kaminen, og at denne Bue derved er sprungen og Ilden saaledes har naaet Bjelken (denne er maaskee først forkullet, og, da Luft er kommen til, gaaet over i Luebrand). Alle vare enige om, at man først havde seet Ild i Loftet mellem Billardstuen (tidligere Engelsalen) og Oldsagsamlingen, og det i Retning af den nævnte Bjelke. Ilden udbredte sig snart; Slukningsredskaberne vare ikke i den bedste Orden, den haarde Frost af 11 Grader gjorde det vanskeligt at komme til Vandet, dette frøs vel ogsaa i Sprøiterne. De lange Gange virkede som Skorstene til at føre Røgen om i Bygningen, og disse Gange, der stødte op til Stedet for Ildens Udbrud, vare saa at sige utilgængelige. Ilden udbredtes end hurtigere ved, at Kaminen og de vægtige Steensager i Oldsagsamlingen, efterat den brændende Underlagsbjelke var bristet, gjennemsloge Lofterne i flere Stokværk. Efter en Dagbogsoptegnelse fra den Tid mærkedes Ilden først Kl. 3¾ om Morgenen den 17de December. Kl. 5, 40 Minutter forlod Kongen

---

*) Kong Christian V havde, da han lod dette Riddercapel indrette i Kirkens øverste Omgang, tillige ladet oprette en Thronstol ligeoverfor Orgelet og derfor ladet en Pille borttage paa Omgangen, som hindrede Udsigten til denne Thronstol fra Kirken af. I Capellet havde Kongen tillige ladet anbringe et Orgel, der før havde staaet i Dandsesalen, en Gave til Christian IV fra hans Svigerfader Churfyrsten af Brandenborg. Fra Frederiksborg lod Frederik IV dette Orgel flytte til Frederiksberg Slotscapel, hvor det forblev henved 150 Aar, indtil det nu, efterat Frederiksberg er blevet Caserne, i 1868 atter er kommet til Frederiksborg Slotskirke og har faaet Plads igjen paa Omgangen.

Slottet, da Ilden nærmede sig til hans Værelser; Kl. 6 slog Kirkeklokken sit sidste Slag; Kl. 6, 10 Minutter standsede Uhrets Gang; Kl. $6^{3}/_{4}$ faldt Taarnet; omtrent ved Daggry var hele Slottets øverste Deel omspændt af Luerne, og disse havde ogsaa angrebet den største Deel af Værelserne. Da Kjøbenhavns Sprøiter kom Kl. 10—11, var saa at sige Intet til at redde. Noget senere hændte Ulykken i Kirken (Hvælvingerne holdt i nogen Tid, da de dækkedes af Riddersalens Gulv med Steenfliser; det nærmest ved Orgelet værende Parti af Loftsdækket faldt dog nu ned paa de neden under staaende Brandfolk, hvoraf 3 ynkelig omkom). Af det i Slottet Indesluttede blev reddet foruden Alteret og Prædikestolen med deres Sølvprydelser, Malerierne i selve Kirken og paa Riddersalen, henimod 300 Portraiter af Portraitgaleriet og endeel antique Meubler. Disse Portraiter og Meubler have nu for største Delen faaet Plads i den chronologiske Samling paa Rosenborg. Af Slottet stod dog endnu en stor Deel: Murene af alle 3 Hovedfløie, den største Deel af Kirken, Audientshuset, Galleriet mellem Kirkefløien og Prindsessefløien, Kjælderne for den største Deel; Bygningerne paa de 2 ydre Slotsøer vare aldeles urørte af Branden.

Mod Slottets Gjenopførelse hævede sig strax vægtige Stemmer; man antog nemlig dengang, at det vilde koste Millioner; Kongen var dog strax stemt for at see sin Yndlingsborg gjenreist. Professor F. Meldahl, hvem det senere blev overdraget at lede Arbeiderne ved Gjenopførelsen af Slottets Hovedbygninger og Kirkens Restauration, gjorde snart en paa Beregninger støttet Calcule, der ikke meget oversteeg en halv Million Rdl. Nu forandrede Stemningen sig hos Mange. Snart blev der af Kongen nedsat en Comitee til at indsamle frivillige Bidrag, men man turde ikke antage, at disse vilde indkomme fra alle Samfundsklasser med lige Beredvillighed. „Paa Grund af forudgangne Begivenheder herskede der Misstemning hos adskillige Mennesker, saaledes hos Aristocratiet, altsaa hos dem, der ere istand til at yde de største Pengesummer. Til Roret var nylig kommet et Ministerium, der i flere Henseender manglede Dygtighed" („Indsamlingen til Frederiksborg", nogle Betragtninger af A—n i Dansk Maanedsskrift, 2den Række, 1ste Bind, S. 397 flg.). Kongen tegnede sig strax for 100,000 Rdl., fra henved 100,000 Bidragende indkom henimod 210,000 Rdl. (deraf Enkedronningen 10,000 Rdl., Prinds Christian 4,000 Rdl.), Kongerigets Rigsdag bevilgede 50,000 Rdl., Rigsraadet 40,000 Rdl. og senere nogle mindre Summer; i Alt 413,000 Rdl. Nu gjenopførtes først Kirken i sin gamle Pragt (Krandsen heisedes 24de October 1860); snart stod ogsaa alle 3 Fløie (paa Kongefløien heisedes Krandsen den 6te October 1861) med deres Mure, Kobberdække paa Taarne og Tage, Steenvindeltrapper, Hvælvinger i Kjælderne og flere Steder, Bjælkeværk m. m.: Alt af fortrinligt Materiale og udmærket Arbeide; hvad der før Branden var krumt, var gjort lige, hvor der var Forfald, var der nu Styrke. Den 28de August 1864 indviedes Kirken igjen til Gudstjeneste (et nyt skjønt Maleri af Roed, forestillende Korsfæstelsen, har senere faaet Plads i Kirken). Den Kongelige Familie var tilstede; Biskop Martensen foretog Indvielsen; Slotspræsten C. Hostrup prædikede. Han mindede baade i sin Tale og i den af ham forfattede Cantate om de alvorsfulde Tider, i hvilken man samledes til denne Hoitidelighed.

1860 havde der dannet sig en Forening til at foranstalte en aarlig Bortlodning af Kunstflidsgjenstande, hvis Overskud vilde blive at anvende til

Frederiksborg. Ved Indtægterne fra dette er Bedekamret gjenreist (med skjønne Billeder af Bloch, skjænkede af en Ven af Fædrelandet og af Kunsten), og betydelige Arbeider foretagne i Ridderstuen. Steengalleriet i Gaarden vil ogsaa nu blive gjenreist, heelt eller for største Delen ved de saaledes indvundne Midler.

Paa dette Punkt viser sig Slotsbygningen nu i 1870. Skjønt som nogensinde speiler Borgen sig i Søen og mange, mange Danske og Fremmede have høstet Glæde af dette Syn, medens fra Kirkens Taarn Klokken atter kalder til Gudstjenesten og skjønne klangrige Toner udgaae fra dets gjenreiste Orgel. Foruden Kirken, Bedekamret og Ridderstuen vil Fremtiden ogsaa see flere Rum gjenvundne i Slottets Indre; tilvisse bør man ikke opgive Haabet om, at Christian den Fjerdes Borg atter kan blive en Bolig for det danske Kongehuus.

Den lille interessante Badstue, omgivet af yndige Skovsøer, ligger nu atter som en Pryd for Stedet, gjengivet sin tidligere Form. Man har ogsaa bestræbt sig for at udstyre den med et tilsvarende Inventarium. Den gjemmer flere interessante gamle Meubler, ogsaa fra dets Bygherres Kong Frederik den Andens Tid.

Hvor Kong Christian den Fjerde havde sin Stald, lod Kong Frederik den Syvende indrette nogle Værelser, som han benyttede, naar han om Sommeren fiskede fra det nærliggende Lysthuus i Haven, beliggende mellem „røde Bro" og den Løbebro, som var traadt i Stedet for „grønne Bro". Det største af disse Værelser, en Spisesal, blev i sin Tid prydet med Malerier, der fandtes „paa Loftet". Flere af disse ere ret interessante, saaledes flere Portraiter af det danske Kongehuus, et Par Billeder hidførte fra Hirschholm, et Par Portraiter af „Hofskildrer" Jacob Binck.

Sluttelig bør man paa Frederiksborg gjøre en Vandring gjennem „Lille Dyrehave" med dens herlige Ege, gjennem Præstevang med de smukke Skovsøer og gjennem Haven med dens gammeldags Buxboms Hækker og dens Lindealleer. Derfra seet ligger Slottets Façade imod Søen ligesom i en Ramme. Fra det nærliggende smukke Anlæg, Jægerbakken og den tilstødende Slotssø, har man en mere udstrakt Udsigt over Slottet med dets 11 Taarne og den hele Gruppe af Bygninger*).

Foruden de citerede Skrifter af Adam Berg, Sandvig, N. H. (Høyen), A—n (Ed. Erslev) og C. Danckert m. fl. skal her endnu nævnes følgende Bidrag til Frederiksborg Slots Historie: „Frederiksborg Slots Beskrivelse" ved J. P. Rasbeck, Kjøbenhavn 1832; „Bidrag til den danske Bygningshistorie af Archivdocumenter og andre Kilder" af G. F. Lassen, I. „Frederiksborg Slot", 1ste Afdeling, i „Historisk Tidsskrift", 4de Bind, S. 565—592; „Prospecter af Kongelige Slotte, gamle og nye", udgivne af T. A. Becker og F. Richardt, 1ste Hefte Frederiksborg Slot; „Malerierne paa Frederiksborg" af N. Høyen, i „Fædrelandet" 1860, Nr. 19, 20, 24; „Frederiksborg Slot", et Mindeblad af J. P. F. Königsfeldt, Kjøbenhavn 1860; »Het slot Frederiksburg by Koppenhagen door brand vernielt«, en Afhandling af Dr. J. G. Burman Becker, optaget i »Kronigk van het Historisch Genootschap te Utrecht«.

Frederiksborg Stutteri.

Dette Stutteries Dannelse maa føres tilbage til Frederik II, som foruden paa andre Steder, saaledes f. Ex. Antvorskov og Vordingborg,

*) Begge disse Prospecter gjengives her efter Billeder, tagne i 1870.

Frederiksborg, seet fra den gamle Slotshave.

Frederiksborg, seet fra Søen.

samlede en Deel af sine Stutterier paa Frederiksborg (Hillerødsholm), som Kongen tilbyttede sig for Herlufsholm. Christian IV omfattede sine Stutterier med utrættelig Omhu, samlede Blomsten af den indenlandske Avl ved Stodhingste, som han fik i Foræring af Adelen, og kunde desuden paa sine Stutterier paa Frederiksborg, Esrom, Jægerspriis, Antvorskov, Ringstedkloster, Skanderborg o. s. v. fremvise tyrkiske, ægyptiske, marokkanske, engelske, salzburgske, schaumburgske og frisiske Hingste. Et af de ældste og meest anseete Stod var Tomlerne, som oprindelig hørte hjemme paa Ringstedkloster, men under Christian IV flyttedes til Esrom. Et andet Stod, Mohrenkopstoddet eller det blaaskimlede Stod, stammer oprindelig fra Antvorskov, men forenedes senere under Frederik III med et frisisk Stod, som Christian IV havde forskaffet sig, og henflyttedes til Esrom; et graat Stod dannedes ligeledes af denne Konge af nogle Hingste og Hopper fra England, og etableredes paa Jægerspriis, men flyttedes senere til Esrom.

Dette Stod, ligesom Stutteriet i Vordingborg, havde nu og da givet en hvidfødt Hest, og ved Erhvervelsen af 3 hvidfødte Stodheste fra Würtemberg, Curland og Oldenburg i Forbindelse med Stutteriernes brogede, hvidtigrede og hvidfødte Individer bragte man det saavidt, at Christian V kunde danne et hvidt Stod. Denne Konge oprettede ligeledes et sort spansk Stod, hvortil Hingstene indkjøbtes med stor Bekostning, og af dette Stod fremstod ogsaa det berømte røde. Under Christian VI inddroges alle de mindre Stutterier under Frederiksborg, hvor flere af de nuværende Stutteribygninger opførtes. Fra denne Tid af vedblev Stutteriet at tiltage, om end paa Grund af formegen Krydsning o. desl. ikke i Hestenes Kvalitet, saa dog i Antal, og endskjønt det betydelig reduceredes i Struensees Periode og atter noget i Begyndelsen af dette Aarhundrede, bestod det dog i 1824 endnu af henved 700 Hingste, Hopper, Plage og Føl. Det var paa dette Tidspunkt, at Hippologerne henvendte deres Opmærksomhed paa Stutteriet, hvor Ufrugtbarheden blandt Hopperne var saa stor, at sædvanlig kun 30 à 40 vare drægtige af 100. Denne Ufrugtbarhed og Hestebestandens utilfredsstillende Tilstand i Forbindelse med de til Resultaterne uforholdsmæssige Udgifter, foranledigede i 1833 en betydelig Reduction af Stutteriets Heste, ja i 1840 bortsolgtes endog Alt, hvad der var tilbage af Stutteristammen, Følhopper, Foler og Føl med Undtagelse af det hvide Stod, og der oprettedes et engelsk Fuldblodsstutteri med Paalæg om, fremtidigen blot at remontere den Kongelige Stald — saavel denne som den øvrige Kongelige Families Stalde vare tidligere herfra forsynede med Heste —, forsaavidt det hvidfødte Spænd og Kongens egne Rideheste angik.

Ved Lov af 31te Marts 1852 blev imidlertid atter Kongerigets Stutterivæsen og dermed Frederiksborg Stutteries Forhold omordnede, idet deri bestemtes, at der fra Statens Side skulde virkes til Huusdyravlens Fremme: 1) ved Uddeling af Præmier for de bedste Tillægsdyr af Heste, Kvæg, Faar og Sviin; 2) ved et Landstutteri af indtil 40 Hingste (i de første 6 Aar hovedsageligen af coachhorse-Racen) med Depoter i Kolding og ved Stamstutteriet i Frederiksborg, og 3) ved et Stamstutteri, som skulde forblive i Frederiksborg, og som i de første 10 Aar skulde bestaae af 3 mindre Stod, nemlig et engelsk Fuldblodsstod, et Stod af den gamle Frederiksborgske Race, hvori dog tillige Fuldblodshingster kunde bedække,

samt et hvidfødt Stod til Vedligeholdelse af det kongelige Spænd. Foruden en Landstutmester til Bestyrelsen af Stutterierne, udnævntes tillige en Commission af 3 Medlemmer, som hvert 3die Aar skulde afgive Beretning om disse Institutioners Virksomhed. Det viste sig imidlertid i Tidens Løb, at der med Yorkshirehingstene ved Siden af en ofte smuk Form og et smukt Skind tillige indbragtes endeel Lyder, som man tidligere ikke havde fundet hos den danske Landhest, og da paa Stamstutteriet Resultaterne med Fuldblodsstoddet ikke heller vare tilfredsstillende, tabte Loven efterhaanden Terrain, hvorimod der hævede sig mange Røster for en mulig Restauration af den gamle Stutterirace, hvortil der allerede var indkjøbt endeel Individer.

Efter 10 Aars Forløb ophævedes ogsaa Loven af 31te Marts 1852 og der udfærdigedes under 23de Januar 1862 en ny Lov angaaende Foranstaltninger til Huusdyr- og især Hesteavlens Fremme, at træde i Kraft fra 1ste April s. A., hvorefter der i dette Øiemed skulde virkes: 1) ved Uddeling af Præmier, nemlig 11,000 Rdl. aarlig i 10 Aar at uddele til Hingste ved Hingsteskuer, med Hensyn til hvis Afholdelse Landet skulde inddeles i Districter, og som skulde forestaaes af en Commission, hvis Formand vælges af Indenrigsministeriet, samt ved 6,600 Rdl. aarlig til Præmier for de bedste Tillægsdyr af Hopper, 2- og 3-aarige Hingste, Kvæg, Faar og Sviin samt for Biavl, at fordele imellem Landboforeningerne i Forhold til det Beløb, de selv udrede; 2) ved et Stamstutteri paa Frederiksborg, som for Fremtiden skulde bestaae af: a) et Stod af den gamle og opfriskede Frederiksborgske Race, bestaaende af 6 Hingste og 26 Følhopper af samme Race eller en Race, som staaer den saa nær som muligt, og b) et hvidfødt Stod af 2 Hingste og 4 à 6 Hopper til Vedligeholdelse af det Kongelige Spænd.

Stamstutteriet skulde bestyres af en Stutmester, og en af Indenrigsministeriet udnævnt Commission skulde føre Tilsyn med Stutteriet og deeltage med Stutmesteren i Indkjøb af Hingste samt Udrangering af Heste. Landstutteriet ophævedes fra 1ste Juli 1862, efterat Hingstene, paa enkelte bedre nær, som skulde udstationeres i Landet, vare blevne bortsolgte. Ved Lov af 3die Mai 1867 skete derimod flere Forandringer i sidstnævnte Lov, idet bl. A. Stuttericommissionens Control ved Stamstutteriet ophævedes tilligemed Bestemmelsen om Hestebestandens Størrelse, ligesom der for 2 Aar indtil 31te Marts 1869 bevilgedes et Tilskud af Statskassen af indtil 10,000 Rdl. aarlig, hvilket senere endvidere bevilgedes indtil 1ste November 1870.

I denne Periode foretoges en betydelig Udrangering af Heste for at tilveiebringe mere Eensartethed i Formen, ligesom der ogsaa indkjøbtes endeel Hopper med Stutteriblod.

Der er for Tiden underlagt Stutteriet c. 600 Tdr. Land, hvoraf henved 300 Tdr. Land Ager, Resten Skov, Græsning og Ovredrev; deraf ere c. 100 Tdr. Græsland og Skov beliggende i Lille-Hestehave, c. 1/4 Miil S. for Hillerød, c. 210 Tdr. Land Græs og Ager imellem Stutteriets Bygninger og Odderdamshuset i Retning af Gribsskov, samt c. 280 Tdr. Land imellem Selskoven, Rankeskoven og Strødam. Jorderne ere middelmaadige, ofte gjennemskaarne af Gruusbanker og Mosestrøg. Af Hillerødsholms Bygninger har Stutteriet den nordvestlige Staldlænge med Sygestald, Løbestalde til Opdrættet samt Spiltouge og Boxer

til de ældre Heste; et fortrinligt Ridehuus, et lille Stykke Lade, en Arbeidsstald samt Boliger til Stutmesteren, Dyrlægen, Berideren, Avlsforvalteren og 2 gifte Betjente, foruden Localer til de øvrige Betjente og Avlskarlene, ligesom der forefindes 2 store Baner til Dyrenes Øvelser.

Ifølge Lov angaaende Omordning af Stamstutteriet paa Frederiksbrog, som den blev vedtaget i Landsthinget og Folkethinget ved eneste Behandling den 27de Marts 1871 og bifaldet af Hs. Maj. Kongen den 1ste April derefter, skal Stutteriet ophøre fra 1ste Mai 1871 at drives for Statens Regning, hvorimod dets Hestebestand og nærmere bestemte Dele af dets Tilliggende kan overdrages til privat Drift mod en aarlig Afgift af mindst 3000 Rdl. Kommer ikke Tilbud om Overtagelsen, skal Stutteriets Hestebestand og Tilliggende sælges og Stutteriet saaledes ophæves.

Frederiksborg Slotssogn, omgivet af Hillerød Kjøbstads Grund, Herlev og Lillerød S., samt Lynge-Kronborg, Strø og Holbo Herreder. Frederiksborg Slotskirke er Slotsmenighedens saavelsom Hillerød Kjøbstads Sognekirke. Arealet, 6644 Tdr. L. (Hillerød Kjøbstads Markjorder 758 Tdr. Land), hvoraf 2116 Tdr. L. Skov (Store Dyrehave, Lille Dyrehave, Præstevang, Nyvang, Tirsdagsskoven under 1ste Frederiksborgske Skovriderdistrict), er i de opdyrkede Strækninger af middelgod Beskaffenhed, temmelig leret og vandholdigt; men en stor Deel henligger endnu som raa Jord eller er først i de senere Aar taget under Dyrkning. Htk. 329 Tdr. A. og E., 124 Tdr. Skk.

I Sognet: Det Kongelige Slot Frederiksborg og Frederiksborg Stutteri (see foran); Hovedgaarden Hillerødsholm, nu deelt i Hillerødsholm Stutterigaard med c. 600 Tdr. L., 29½ Tdr. Htk., der er henlagt til Frederiksborg Stutteri, og Hillerødsholm Avlsgaard med 560 Tdr. L., 41 Tdr. Htk.; Trollesminde 500 Tdr. L., 45 Tdr. Htk.; Faurholm, 850 Tdr. L., 82 Tdr. Htk.; Byen Nyhusene, tæt udenfor Hillerød Kjøbstad, hvori Skole, Ladegaards Mølle, Frederiksborg Amtstue, Hillerød Hospital (jfr. Hillerød). Avlsgaarden Sandviggaard ligger med sine Jorder deels paa Slotssognets og deels paa Hillerøds Grund; selve Gaarden maa dog henføres til Slotssognet. Jfr. S. 29.

Sognet har ingen egentlige Bøndergaarde, men derimod endeel adspredt liggende Huse i de fra Hovedgaardene udlagte, udparcellerede og bebyggede Vange „Hestehaven", „Rønnevang" og „Tolvkarlevang".

Indbyggere: 1342. Nyhusenes Beboere ere deels Haandværkere, baade med og uden Borgerskab i Hillerød Kjøbstad, deels Byens Embedsmænd og Betjente ved Frederiksborg Slot, Stutteriet og Hovedgaardene. Agerdyrkning og Landboerhverv er ubetydeligt. Den talrige Befolkning i Fæstehusene paa de udskiftede Hovedgaardsmarker have smaa Jordlodder og forrette derhos Dagarbeide ved Hovedgaardene og i de Kongelige Skove som Bierhverv.

Frederiksborg Slotssogn hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 104de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune.

Slotssognet kan siges i Tidens Løb at have samlet sig selv af de Arealer, der ved Nabosognenes Udskiftning bleve udelukkede fra disse, og derfor hersker der endnu paa enkelte Steder Tvivl om de rette Grændser. Nyhusene har sin første Op-

rindelse fra en Kongelig Resolution af 20de Juli 1792, hvorved det tillodes, at der af Stutterijorderne „Søndagsvangen“ og „Blegmarken“ maatte afstaaes Byggepladser til Private. Det første Skridt til Udsondring af Slotsmenigheden som særskilt Sogn var Oprettelsen af en Fattigcommission efter de i Reglem. for Fattigv. paa Landet af 5te Juli 1803 givne Regler; dernæst Indretningen af et særligt Skolevæsen ved Skoleplan af 1804 og Anlæggelsen af egen Kirkegaard for de Lig af den samlede Menighed, der hverken kunde ansees at henhøre til Hillerød Kjøbstad eller til Herlev Sogn. Den fulde Uddannelse som et eget Sogn fik Slotsmenigheden dog først efter Communalanordningen for Landet af 13de August 1841.

En Ladegaard ved Hillerødsholm har uomtvistelig været til, da Herluf Trolle overdrog Borgen og Godset til Kong Frederik II ved Mageskiftet den 1ste Juli 1560, og har rimeligviis ligget paa samme Sted som den nuværende Hillerødsholms Stutteri- og Avlsgaard. En lignende Ladegaard fandtes ved Faurholm (tidligere beliggende i det nu under Herlev Sogn inddragne Freerslev Sogn), da Kong Frederik II som Kronprinds ved Peder Oxes Skjøde af 19de Januar 1558 var bleven Eier af dette Gods, og Ladegaarden vides at være bevaret, skjønt Kongen 1560 lod Hovedbygningen nedrive. Begge Gaardene bortforpagtedes hver for sig, indtil Kong Frederik IV i Aarene 1720—30 indrettede det frederiksborgske Stutteri efter dets tidligere storartede Maalestok, og henlagde dertil begge Hovedgaardenes Arealer samt de tilgrændsende vidtløftige Skovstrækninger. Ved en i Resolution af 21de Juni 1799 befalet Deling af Stutterijorderne blev en ny Ladegaards-Bygning nødvendig, og denne, det nuværende Faurholm, blev da i Aarene 1804—1806 opført omtrent paa den ældre Faurholm Ladegaards Plads. Som Følge af Stutteriets Reduction i Aarene 1839—40 blev den 3die Hovedgaard, „Trollesminde“, udlagt og opbygget, Hillerødsholms Ladegaards Jorder deelt i „Hillerødsholm Stutterigaard“ og „Hillerødsholm Avlsgaard“, sidstnævnte tilligemed „Trollesminde“ og „Faurholm“ bortforpagtet.

I Nærheden af Trollesminde findes en Steensætning, hvis Overligger har ıet saadant Leie paa tvende underliggende Stene, at den kan rokkes (F. M.)

Herlev Sogn, Annex til Hillerød Kjøbstad og Frederiksborg Slotssogn, omgivet af sidstnævnte S., Lillerød, Lynge, Uvelse og Gjørløse S. samt Strø H. Kirken, midt i Sognet, $^3/_4$ M. s. for Hillerød. Arealet, 4074 Tdr. L., hvoraf 678 Tdr. L. Skov, er i det Hele sandmuldede Jorder, dog paa nogle Steder med iblandet Leer. Htk. 305 Tdr. A. og E., $1^1/_3$ Tdr. Skpk.

I Sognet: Byerne Herlev, med Kirke og Skole, Freerslev med Skole, Freerslev Oredrev, Hammersholt med Skole, en lille Deel af Børstingerød; Avlsgaardene Herlevgaard eller Herlev Annexgaard, 246 Tdr. L. og $18^1/_2$ Tdr. Htk., Holmerødgaard, 176 Tdr. L., $15^3/_4$ Tdr. Htk., Birkegaard, 114 Tdr. L., $12^1/_2$ Tdr. Htk. og Hanebjerggaard, 82 Tdr. L., 8 Tdr. Htk.; Kalholmegaard, Embedsbolig for Skovrideren paa 1ste Frederiksborgske District. Ialt i Sognet 38 G., 76 H. med og 70 uden Jord, hvoraf 23 G. og 93 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1152, næsten alle henhørende til den agerdyrkende Klasse. I Freerslev og Hammersholt nogen Tørveproduction.

Sognet hører til Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 105te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Staten.

Statsskovene Freerslev-Hegn, Brødeskov og Funkevang høre under 1ste Frederiksborgske Skovriderdistrict.

Herlev, med Hammersholt, dannede i Katholicismens Tid et eget Sogn, hvis Jorder, forsaavidt de hørte under Herlev By, eiedes af Esrom Kloster. Freerslev var ogsaa et særskilt Sogn under Strø Herred, med sin egen Kirke, hvortil Ebbelholt Kloster beskikkede Præster. Ved Sjællands Stifts Klemmebrev af 1555 bleve Freerslev og Herlev Sogne forenede, og Freerslev Kirke desaarsag nedbrudt. Det saaledes ud-

videde Herlev Sogn havde sin egen Præst, indtil Kong Frederik den Tredie ved Resol. af 4de November 1655 befalede, at det skulde henlægges som Annex til Hillerød og Frederiksborg. Den gamle Præstegaard i Herlev vedblev som Mensalgods at følge Præstekaldet, indtil det ved Kongl. Resol. af 19de Marts 1783 blev tilladt den daværende Beneficarius at bortsælge den til Fordeel for Kaldet. Herlev Kirke (oprindelig opført af uhugne Kampesteen, de senere Tilbygninger, saasom Taarn og Hvælvinger, af Muursteen) bærer, navnlig i sine Epitaphier og Ligstene, Vidnesbyrd om i længere Tid at have været Sognekirke for den egentlige, bosiddende Menighed i Hillerød og Frederiksborg Slots nærmeste Omegn, saaledes findes en sort Marmortavle over Ulrich Kaas, Admiral og Stiftsbefalingsmand i Bergen, død 1746 paa en Gaard ved Hillerød, og over hans Søn Frederik Kaas, Capitainlieutenant, faldet (i fransk Tjeneste) i Indien 1759, en Ligsteen over Jørgen Mortensen, Slotsprædikant paa Frederiksborg, død 1583, en lignende over Svenning Jensen, Herlevs sidste Sognepræst, død 1655, en sort Marmortavle over Jochum Christopher Bülov, Amtmand paa Frederiksborg, død 1689, og en lignende Tavle med en latinsk Indskrift over Margrethe Torlovia, Slotspræsten Mads Jensen Medelfarts anden Kone, død 1612. Denne Mads Jensen Medelfart blev senere som Biskop i Lund morderisk overfaldet i sin Bispegaard af Holger Rosenkrantz til Glimminge, som derfor maatte udrede en Bøde, hvilken siges at være anvendt af Kong Christian den Fjerde til Grundlæggelse af Frederiksborg lærde Skole.

Lillerød Sogn, Annex til Bloustrød i Lynge-Kronborg H., omgivet af dette, Lynge og Herlev S. Kirken i Sognets sydlige Hjørne, 1 Miil s. s. o. for Hillerød. Arealet, 1578 Tdr. L., af en middelmaadig Beskaffenhed, gode Tørvemoser. Htk. 81 Tdr. A. og E. Den nordsjællandske Jernbane passerer Sognet.

I Sognet: Byerne Lillerød med Kirken og Skolen (heri 1 G. med 12 Tdr. Htk.), Børstingrød; Lillerød Jernbanestation; ialt 15 G., 36 H. med og 24 uden Jord, hvoraf 8 G. og 35 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 418. Ved Siden af Agerbruget er Tørvetilvirkningen her af Vigtighed.

Sognet hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 109de Lægd. Det danner en egen Commune. Kirken tilhører Staten.

Kirken af Kampesteen, et Taarn med Spiir for nogle Aar siden opført mod Ost.

Lynge Sogn, omgivet af Annexet Uggeløse, Uvelse, Herlev og Lillerød S. samt Lynge-Kronborg H. Kirken, paa Sognets Sydgrændse, er beliggende 1½ Miil s. for Hillerød og 2 Miil ø. for Frederikssund. Arealet, 3584 Tdr. Land, bestaaer af temmelig gode leer- og sandmuldede Jorder. Østlig for Lynge By findes endeel Kalksteen. Htk. 277 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Lynge med Kirken, Præstegaard og Skole, og Kollerød med Skole. Ialt i Sognet 43 G., 67 H. med Jord og 58 uden Jord, hvoraf 32 G. og 93 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1057. Ved Siden af Jordbrug er Tørveproductionen af Vigtighed.

Sognet hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 110de Lægd. Det danner med Annexet Uggeløse een Commune. Kirken tilhører Staten.

Kirken er oprindelig opført af Kampesteen og Fraadsteen, har rundbuede Vinduer i Skibet, spidsbuede i det senere af Muursteen opførte Chor, Taarn med Spidstag. Spor af gamle Kirkemalerier. I Skibet fladt Loft.

Uggeløse Sogn, Annex til Lynge, omgivet af dette, Uvelse og Slangerup S. samt Ølstykke H., mod hvilket Grændsen dannes af det Vanddrag, der gjennemstrømmer Buur- og Badstrup-Søer, samt af selve disse Søer. Kirken, midt i Sognet, kun 1/5 M. v. s. v. for Hovedsognets Kirke. Arealet, 4066 Tdr. L., hvoraf c. 500 Tdr. L. Skov, temmelig gode, deels sandede, deels lerede Jorder, meget høitliggende og bakkede; i den sydostlige Deel af Sognet findes mange Kalksteen. Htk. 266 Tdr. A. og E., 1 Td. Skfk.

I Sognet: Byerne Uggeløse ved Farum-Frederikssunds Veien, med Kirken, Vassingerød med Skole, Veirmølle, Badstrup, Lindholmsgaardene, tvende fra en tidligere By Lindholm udflyttede Gaarde; Mørdrupgaard af 15 Tdr. Htk., 264 Tdr. L., Lynge Kro ved fornævnte Landevei, Nymølle Veirmølle, Hestetangs Vandmølle. Ialt i Sognet 50 G., 71 H. med og 89 uden Jord, hvoraf 39 G. og 120 H. udenfor Byerne. Endeel af disse Huse findes i Høveltsvang og Vassingerød-Olden.

Indbyggere: 1154. Agerdyrkning er deres Hovedbeskjæftigelse. I Terkelskoven er et Kalkbrænderi, der drives for Statens Regning. Dette og et privat levere tilsammen et aarligt Udbytte af 1000 Tdr. Kalk. 2 Teglbrænderier. Arbeide i disse Værker og i Statsskovene er Bierhverv for Huusmandsklassen.

Sognet hører i administrativ Henseende til de samme Districter som Hovedsognet; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 111te Lægd. De i Sognet beliggende Statsskove Uggeløse-Hegn, Terkel-Skoven og Krogelund-Hegn høre under 2det Frederiksborgske Skovriderdistrict.

Kirken, med Taarn og Hvælving, er opført af samme Materiale som Lynge Kirke.
I Udkanten af Uggeløse-Hegn ved Lang-Søen findes Spor af en gammel Bygning, „Borre Slot" kaldet.
Ved Badstrup findes, paa en Banke ved Søen, en Ruin kaldet Badstrup Steenhuus. Det er kun Grundvolden af et rundt Taarn (F. M.) Kong Christian VIII lod det udgrave. Om dets tidligere Anvendelse haves ingen Kundskab.

Slangerup Sogn, omgivet af Annexet Uvelse, Uggeløse, Hjørlunde, Græse og Gjørløse S. samt Strø H. Kirken midt i Sognet, c. 2 M. s. v. for Hillerød og 1 M. ø. for Frederikssund. Arealet, 3511 Tdr. L., hvoraf 152 Tdr. L. Skov, i det Hele meget gode muldlerede og muldsandede Jorder, især Indjorderne ved Jordhøi og Slangerup, hvorimod den vestlige Deel af Høirup Mark og den østlige Deel af Slangerup Mark er temmelig bakket og skarp. Græse Mølle-Aa danner Sognets Sydgrændse, ved denne ere gode Tørvemoser. Htk. 321 Tdr. A. og E.

Sognet deles i Slangerup By og Slangerup Landsogn:

Slangerup By, hvori Kirken, Skolen, tvende private Skoler, Gjæstgiveri, flere Kjøbmænd og Haandværkere; paa dens Grund Høiagergaard med 25 Tdr. 5 Skp. Htk., 282 Tdr. Land, og endnu en større Gaard med 13½ Tdr. Htk. og 95 Tdr. L.; ialt henhørende til Byen 15 G., 42 H. med og 55 uden Jord; deraf ligge udenfor Byen 56 Gaarde og Huse.

Slangerup Landsogn, med Byerne Jordhøi, Manderup, Kvinderup med Skole og Høirup med Skole, Hauge Vand- og Veirmølle, Krat Veirmølle, Kalkbrænderi; ialt 33 G., 48 H. med

og 31 uden Jord. Omtrent Halvdelen af Beboelserne udenfor de sluttede Byer.

Indbyggere: 1387, hvoraf 730 henhøre til Slangerup By. Agerdyrkning er Hovederhverv; i Slangerup har dog endnu vedligeholdt sig nogen Bynæring. Her holdes ogsaa aarlig 4 Markeder.

Slangerup Sogn hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict. Slangerup By med Tilliggende danner en særskilt Commune og Sognefogeddistrict, 1ste Udskrivningskreds 106te Lægd; Slangerup Landsogn danner ogsaa en særskilt Commune og Sognefogeddistrict. 1ste Udskrivningskreds 107de Lægd. Kirken eies af Sognet.

Den i Slangerup Sogn beliggende Statsskov Lystrup-Hegn hører under 2det Frederiksborgske Skovriderdistrict.

Slangerup hører til Landets ældste Kjøbstæder. Erik Eiegod, der var født i Slangerup, siges at have givet Byen dens første Privilegier; han opførte ogsaa der en Kirke og skjænkede Reliqvier til denne, som Saxo beretter. »Et ne ortus sui locum veneratione vacuum sineret, Slangathorpiam cum Nicolai sacratissimis ossibus divini patibuli particulam transtulit«). Den nuværende Græse Mølleaa, der løber forbi Slangerup, har vistnok dengang været seilbar; men i Tidens Løb tilstoppedes den for Seiladsen. Hillerød blev en Kjøbstad og efterfulgtes af Frederikssund, fra først af kun en Ladeplads for dens Moderby (see Frederikssund). 1809 ophørte Slangerup som Kjøbstad, den henlagdes under Frederiksborg Birk, og Bythinget blev forlagt til Frederikssund.

Den Kirke, som nu findes i Slangerup, er ikke den af Erik Eiegod opførte. Den nuværende, med 35 Alen høit Taarn og smukke Hvælvinger, er opført af røde Muursteen i en gothisk Renaissancestiil, der minder om, at den har havt Bygmester fælles med Frederiksborg Slot. Følgende Indskrift paa Epitaphiet i Kirken over Jørgen von Friborg giver yderligere Vidnesbyrd i saa Henseende:

„Jeg Bygningsmester var paa denne Slangerups Tempel,
Jeg har og bygget ud det Crusifix med Stempel,
Som gunstig Læser seer paa Muren her ophængt
Og nu af Malerhaand med Malerfarve sprængt.
Paa Frederiksborg Slot jeg og var Bygningsmester,
Som nu berømmet er af Læg og lærde Præster;
Mit eget Legem var dog ikkun gjort af Sand,
Thi ligger det nedkast i dette Dødningland.
Mit andet Tempel staaer til evig Ære-Minde,
Saa længe Templer staae og der er Mand og Kvinde,
Som Templet, Slottet med, naar det er faldet ned,
Mit Legems Tempel dog skal stedse staae bered.

Jørgen von Friborg".

Blandt Kirkens Mærkværdigheder kan nævnes flere smukke paa Glas malede Vaaben, indfattede i Vinduerne. Blandt Navnene, der ere vedføiede, findes: Daa, Bülow, Hardenberg, Brade, Bardeleben, Thott. Altertavle af Fru Ingemann.

I Slangerup er Biskop Thomas Kingo født den 15de December 1634 og var senere Præst her (1668—1677). I Kirken hviler hans Fader, der var Linned- og Damaskvæver.

Ved en Høi, „Blodhøi", noget fra Byen, forefaldt et Slag Aar 1147 mellem Svend Grade og Knud Magnussen, hvori Svend seirede.

Uvelse Sogn, Annex til Slangerup, omgivet af dette samt Gjørløse, Herlev, Lynge og Uggeløse S. Kirken omtrent midt i Sognet, 1 M. s. s. v. for Hillerød, 1½ M. o. n. o. for Frederikssund. Arealet 2148 Tdr. L., hvoraf 199 Tdr. L. Skov, ret gode, meest muldlerede Jorder. Paa Grændsen af Gjørløse S. findes Kalksteen i Bakkerne. Htk. 180 Tdr. A. og E., 12½ Tdr. Skk.

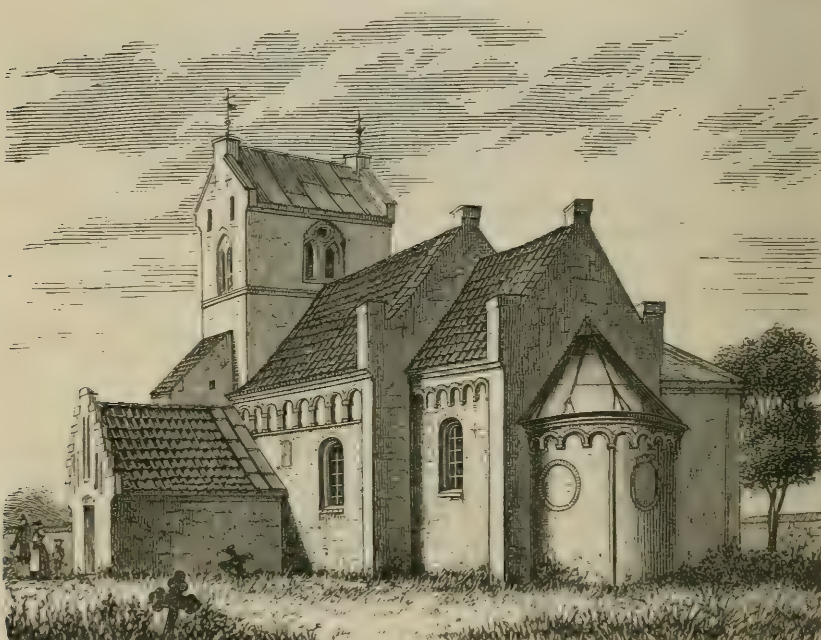
I Sognet: Byerne Uvelse med Kirken, Skole, og Lystrup; Avlsgaardene Lystrupgaard af 20 Tdr. Htk., 200 Tdr. L., Høilundgaard, 13 Tdr. Htk., 118 Tdr. L., Krogerød og Tibæk, 2 sammenlagte Gaarde, tilsammen af 14 Tdr. Htk., 146 Tdr. L.; Strenghøigaard. Ialt i Sognet 30 G. og 95 H., hvoraf 19 G. og 40 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 525, der næsten alle ere beskjæftigede ved sædvanlig Landbohaandtering.

Sognet hører til de samme Administrativinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 108de Lægd. Kirken tilhører Staten.

Uvelse Kirke er opført af Muursteen i en reen Rundbuestiil og hører som saadan ved den velbevarede ydre Form til de mærkeligste Kirker i Danmark. Taarnet er meget bredt og hviler ligesom Taarnene paa Meerløse Kirke og Taarnbygnigen paa Fjenneslev Kirke, ogsaa tidligere et Tvillingtaarn, paa 2 Søiler. Det er sandsynligt, at her ogsaa oprindelig har været to smaa Taarne. Paa Apsis og paa Sidemurene rundbuede Forziringer. Tilbygning med Pulpitur mod Nord. Altertavle, et Christusbillede, af N. Simonsen. Orgel. Kirken, der her er afbildet, findes beskreven af J. J. A. Worsaae i „Danske Mindesmærker“.

Lystrupgaard skal have tilhørt Kong Frederik IV; et Værelse kaldes endnu Kongestuen.

Uvelse Kirke.

Gjørløse Sogn, Annex til Skjævinge S. i Strø H., omgivet af dette S., Tjæreby, Herlev, Uvelse og Slangerup S. Kirken, midt i Sognet, 1½ M. s. v. for Hillerød og ligesaa langt n. o. for Frederikssund.

Arealet, 2217 Tdr. Land, meget gode muldlerede og muldsandede Jorder, bedst i den nordlige Deel. I den sydostlige Deel ved Grændsen til Uvelse S. findes Kalksteen. Attemose Aa, med side Bredder, og et mindre Aaløb, der falder i denne, danne mod Øst, Nord og Vest Sognets Grændse. Htk. 233 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Gjørløse ved Frederiksborg-Frederikssund-Veien med Kirken, Sognets Skole, Avlsgaarden Maglekjær, 13½ Td. Htk., 111 Tdr. L., og Borup, i og ved hvilken de 4 Avlsgaarde: Hellegaard, 10 Tdr. Htk., 96 Tdr. L., Øllingegaard, 14½ Td. Htk., 134 Tdr. L., Borupgaard, 14 Tdr. Htk., 110 Tdr. L., Lundegaard, 12 Tdr. Htk., 137 Tdr. L. Ialt 34 G., 44 H. med og 23 uden Jord, hvoraf 29 G. og 44 H. udenfor Byerne. Flere af de adspredt liggende Steder bære det særlige Navn Kurreholm.

Indbyggere: 591. Udenfor Agerbruget gives her næsten intet særligt Erhverv.

Sognet hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 126de Lægd. Det danner med Hovedsognet Skjævinge i Strø H. een Commune. Kirken tilhører Staten

Gjørløse Kirke, opført af Kampesteen og Muursteen, har Taarn og Hvælvinger.

Græse Sogn, omgivet af Roeskilde-Fjord, Annexet Sigerslev, Slangerup, Hjørlunde og Udesundby S. Kirken, midt i Sognet, ½ M. n. o. for Frederikssund. Arealet, 1229 Tdr. Land, i det Hele muldlerede Jorder, ved Stranden sandede, magre Bakker. Græse Mølle-Aa danner Sydgrændsen. Htk. 114 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Græse med Kirke og Præstegaard, Græse Vandmølle. Ialt i Sognet 23 G., 34 H. med og 19 uden Jord, hvoraf 19 G. og omtrent Halvdelen af Husene udenfor Byen.

Indbyggere: 387, der næsten udelukkende drive Landbonæring.

Sognet hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. Sognet udgjør i Forening med Annexet Sigerslev 1ste Udskrivningskreds 123de Lægd, samt danner med Sigerslev een Commune. Kirken eies af Staten.

Græse Kirke har Spor af, at den oprindelig er opført i Rundbuestiil. Den har senere tilbyggede Hvælvinger samt Taarn.

I Græse laae i Middelalderen et større Herresæde, Græsegaard, som i sin Tid eiedes af Herluf Trolle og blev ved Mageskifte af 1ste Juli 1560 tilligemed Hillerødsholm overdraget Kong Frederik den Anden i Bytte for Skovkloster.

Sigerslev Sogn, Annex til Græse, omgivet af dette Sogn, Roeskilde-Fjord og Strø H. Kirken, midt i Sognet, ¾ M. n. n. o. for Frederikssund. Arealet, 1044 Tdr. Land, er jevnt med lave Strækninger mod Nord ved Attemose Aa. Htk. 89 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Sigerslevvester med Kirken, samt Havelse Veir- og Vandmølle. Ialt i Sognet 15 G., 23 H. med og 5 uden Jord, hvoraf 8 G. og 16 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 243, næsten alle Landbrugere.

Sognet hører i administrativ Henseende til de samme Districter som Hovedsognet; 5te Vgkds. Kirken tilhører Staten.

Sigerslev Kirke er uden Taarn, hvælvet, Apsis, rund Chorbue og runde Vinduer, gamle Kalkmalerier.

Hjørlunde Sogn, omgivet af Slangerup og Græse S., Udesundby Landdistrict og Oppesundby S. samt Ølstykke H. Kirken, nordpaa i Sognet, $2^1/_4$ M. s. v. for Hillerød og 1 M. ø. for Frederikssund. Arealet, 3969 Tdr. Land (foruden Arealet af de udtørrede Søer), i det Hele høitbeliggende, muldlerede og muldsandede Jorder, bedst til Byen Skjænkelse, paa Hjørlunde Oredrev skarpe. Blandt Høidepunkter mærkes Skyhøi sydlig i Sognet med en viid Udsigt. I Sognet findes Hjørlunde, Skjænkelse og Hagerup Søer, alle for største Delen udtørrede. Htk. 393 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Hjørlunde med Kirken, Præstegaard, Skole, Hagerup, Skjænkelse med Skole, Sperrestrup og Sundbylille; Avlsgaardene Paastrupgaard, 16 Tdr. Htk., 133 Tdr. Land, Birkedal, Søbjerg og Ellisgaard. Ialt 82 G.*), 42 H. med og 62 uden Jord, hvoraf 39 G. og 49 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1197, der næsten udelukkende have deres Udkomme ved Landbruget. Nogen Tørv afsættes til Frederikssund og Roeskilde.

Sognet hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 5te Bgkds. 1ste Udskrivningskreds 121de (Sognets nordre Deel: Hjørlunde, Paastrup og Sundbylille) og 122de Lægd (søndre Deel: Hagerup, Skjænkelse og Sperrestrup). Det danner en egen Commune, og er deelt i 2 Sognefogeddistricter (nordre og søndre). Kirken tilhører Staten.

Hjørlunde Kirke ligger paa en Bakke ved Veien, der fører fra Roeskilde til Frederiksborg. Den har en ret anseelig Størrelse og er utvivlsomt en af de ældste i Nordsjælland. I gamle Skrifter nævnes Jørlunde Herred (nu Ølstykke, efter at Hjørlunde er lagt under Lynge-Frederiksborg Herred), saa at Kirken sandsynligviis var den første, der byggedes i dette Herred. Den bestaaer saaledes som vore allerfleste Kirker af et Langhuus, et aflangt fiirkantet Chor og et senere tilbygget Taarn i Vest. Alle de oprindelige Dele ere opførte af Fraadsteen eller Kildekalk (af hvilket Bygningsemne Egnen omkring Issefjorden selv har Leiringssteder) blandet med enkelte kløvede Kampesteen. Der er Spor af at Choret tidligere har havt Apsis. Kirken har oprindelig havt et høit Bjælkeloft og en riig Udmaling paa en fiint glattet Kalkpuds. Ved en senere Indbygning af Hvælvinger ere de gamle Malerier blevne overskaarne og forstyrrede, men der er dog saa betydelige Levninger af dem (de bleve fundne 1864 ved Kalkpudsens Borttagelse), at Architekturmaler Kornerup har kunnet give en Forklaring over dem i sin interessante Afhandling „Om nogle i danske Kirker opdagede Kalkmalerier". Han henfører i denne disse Billeder til det 12te eller Begyndelsen af det 13de Aarhundrede.

Udesundby Landdistrict (c. 870 Tdr. Land, 88 Tdr. Htk.), en Deel af det gamle Udesundby Sogn, hvis øvrige Deel nu er henlagt under Frederikssund Kjøbstad (see denne), bestaaer af 13 Gaarde og 9 Huse, hvoraf 2 G. og 1 H. i Byen Bonderup; de øvrige Gaarde og Huse spredte paa Markerne.

Indbyggere: 147, alle henhørende til den agerdyrkende Klasse.

I Henseende til Fattig- og Skolevæsen sorterer det under Frederikssund, i øvrige communale Anliggender har det sit eget Districtsraad af 3 Medlemmer.

Udesundby Landdistrict hører til de samme Administrationsdistricter som Oppesundby Sogn. 1ste Udskrivningskreds 86de Lægd.

---

*) Under Gaarde er her indbefattet de saakaldte Afbyggersteder, ialt 32, hvoraf nogle dog vistnok have under 1 Td. Htk.

Oppesundby Sogn, Annex til Frederikssund Kjøbstads Sogn, omgivet af dette, Udesundby Landdistrict, Roeskilde-Fjord, Hjørlunde S. samt Ølstykke H. Kirken, midt i Sognet, c. 1/2 M. s. o. for Frederikssund og c. 3 M. s. v. for Hillerød. Arealet, 1649 Tdr. L., meget gode leermuldede Jorder, der have en jevn, men høi Beliggenhed. Htk. 201 Tdr. A. og E.

I Sognet: Oppesundby med Kirken, Skole, Avlsgaarden Pedersholm med 16 Tdr. Htk. Sognet har ialt 19 G., 33 H. med og 19 uden Jord, hvoraf 26 G. og 15 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 441. Jordernes fortrinlige Beskaffenhed gjør Agerdyrkning og hvad dermed staaer i Forbindelse til det udelukkende Erhverv for Sognets Befolkning.

Sognet hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 120de Lægd. Kirken tilhører Staten.

Kirken er opført af Kampesteen med senere tilføiede Hvælvinger samt Taarn af Muursteen. Rund Chorbue.

Ølstykke Herred,

det sydligste i Frederiksborg Amt, omgives af Lynge-Kronborg Herred, Lynge-Frederiksborg Herred, Roeskilde-Fjord og Kjøbenhavns Amt, fra hvilket det skilles ved Værebro-Aa. Længde 3 M., Brede 1/2 til 1 1/4 M., Fladeindhold 2 1/5 □ M. Hartkorn 1686 Tdr. A. og E., 14 Tdr. Skk. Jorderne, især mod Vest, ere af fortrinlig Beskaffenhed. Indbyggernes Antal er 5,946. Herredet, med hvilket efter den geistlige Inddeling som Annex til Farum er forenet Værløse S. i Smørum H., Kjøbenhavns A., hører til Horns, Ølstykke og Lynge-Frederiksborg Herreders Provsti.

Snodstrup Sogn, omgivet af Ølstykke S., Lynge-Frederiksborg Herred, Roeskilde-Fjord og Kjøbenhavns Amt. Kirken, paa Sognets Østside, c. 3/4 M. s. o. for Frederikssund og 2 1/2 M. s. v. for Hillerød. Arealet, 1712 Tdr. L., er høitliggende og i det Hele leermuldet. Htk. 171 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Snodstrup med Kirken og Præstegaard, Store Rørbæk med Skole og en Gaard paa 11 1/2 Tdr. Htk., og Lille Rørbæk. Sognet har ialt 24 G., 24 H. med og 31 uden Jord, hvoraf 18 G. og 28 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 487. Foruden det sædvanlige Landboerhverv har Befolkningen ingen anden væsentlig Indtægtskilde. Der findes i Sognet en Fabrik for Agerdyrknings- og andre Maskiner.

Sognet hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgks. 1ste Udskrivningskreds 119de Lægd. Det danner en egen Commune. Kirken tilhører Staten.

Høikirken og Choret er opført i Rundbuestiil af utilhugne Kampesteen med Dør- og Vindue-Indfatninger af Fraadsteen. Kirken var oprindelig dækket med Bjælkeloft, paa Væggene Kalkmalerier, af hvilke der endnu findes Brudstykker over de senere indsatte Hvælvinger. Skibet forlænget. Taarn og Vaabenhuus tilbygget. Altertavle af Eckersberg. I en Nische paa den nordre Muur er der anbragt en gammel Figur forestillende Christus siddende med Tornekrands paa Hovedet og med Rør i Haanden. Gl. Granit Døbefont.

Paa Snodstrup Mark fandtes tidligere talrige Steendysser. Om disse og øvrige Oldtidsmindesmærker i Sognet see „Beskrivelse over Snodstrup og Ølstykke Sogne" i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1838—39. Den saakaldte Udleire Jættestue ligger ganske paa Store Rørbæk Mark, men Indgangen, der gaaer gjennem Skjellet, er paa Udleire Mark.

Ølstykke Sogn, omgivet af Snodstrup, Steenløse og Slagslunde S., Lynge-Frederiksborg H. og Kjøbenhavns Amt, fra hvilket det skilles ved Værebro-Aa. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. 1½ M. s. o. for Frederikssund og 2½ M. s. v. for Hillerød. Arealet, 3209 Tdr. Land, er meget leret og af fortrinlig Beskaffenhed, især omkring Byen Udleire, hvis Jorder endog have tjent som Normaljord ved Boniteringen til Hartkorn og Skyldsætning efter den ny Matrikel. Htk. 326½ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Ølstykke, ved Landeveien mellem Kjøbenhavn og Frederikssund, med Kirken, Præstegaard, Skole, Gaarden Toftegaard med 16 Tdr. Htk., Udleire, Svedstrup med Skole; Gaardene Karmsteen, 10 Tdr. Htk., Spoelberg, 9 Tdr. Htk., Kjærgaard, 9 Tdr. Htk., Kildeholm, 11 Tdr. Htk., Lynggaard, 10 Tdr. Htk. Sognet har ialt 60 G., 42 H. med og 34 uden Jord, hvoraf 48 G. og 41 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 820, der ved Siden af deres Agerbrug og dermed forenede Kvægavl tilvirke og afsætte en betydelig Mængde Tørv.

Sognet hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 118de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Staten.

Ølstykke Sogn, især de nærmeste Omgivelser af Byerne Udleire og Svedstrup, er i antikvarisk Henseende en af Sjællands interessanteste Egne. Foruden en mærkelig Jettestue i en Høi ved Udleire, „Møllehøi" (F. M.), ligger tæt Nord for Værebro-Aa og Broen over denne Levningerne af Kong Frode Fredegodes langstrakte Gravhøi, der nu i mange Aar har været benyttet som Veivæsenets Grusgrav. Saxo Grammaticus fortæller, at Kong Frodes Raad og Hofmænd for at skjule hans Død i tre Aar førte hans Lig om med sig, men derefter, efter hans udtrykkelige Begjering i levende Live, begravede ham ved Værebro midt i Danmarks Rige. Steendyssen, der skal have havt Plads paa Høiens Top, siges at være for omtrent 200 Aar siden benyttet til at reparere Broen. Men ogsaa den fornyede Bro maatte vige for Strømmens og Aarenes Magt. Ved for ikke længe siden at optages af Vandet ere Stenene blevne undersøgte, men have ikke viist Spor af de Runer, der skaffede Hjarne Danmarks Krone som den, der bedst tolkede Folkets Følelser ved Frodes Død. Hjarnes Digs gjengives af Vedel i hans Oversættelse af Saxo saaledes:

„De Danske førte Lig tre Aar om Land,
Kong Frode den Fredegode,
Saa gjerne havde seet baade Kvinde og Mand,
Han længer for Riget maatte raade.
Her ligger begraven den Kjæmpe saa stærk,
Hos Værebro sees disse Stene,
Under aaben Himmel paa vildene Mark
Der hviles den Herres Bene."

Ved Værebro stod 1133 et Slag, hvori Kong Niels seirede over Brodersønnen Erik Emun.

Ølstykke Kirke, med nyt opført Taarn istedetfor et ældre, er forlænget mod Vest. Den ældre Deel opført af raa Kampesteen med Spor af smaa rundbuede Vinduer af Kridtsteen.

Steenløse Sogn, omgivet af Annexet Veřø, Ganløse, Slagslunde og Ølstykke S. samt Kjøbenhavns Amt, fra hvilket det skilles ved Værebro-Aa. Kirken, i Sognets Midte, c. 2½ M. s. for Hillerød og 1½ M. s. o. for Frederikssund. Arealet, 4232 Tdr. Land, er bakket, af god Beskaffenhed; kun mod Syd findes Enge langs Værebro-Aaen. Skrivekridtet træder paa sine Steder her frem i Jordbunden. Htk. 429 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Steenløse tæt ved Landeveien mellem Kjøbenhavn og Frederikssund med Kirken, Præstegaard, Skole, Steenløse Enkesæde (for en Præsteenke og en Skolelærerenke af Sjællands Stift, oprettet af Skolelærer Melchior i Steenløse 1801), Steenlille og Søsum med Skole. Sognet har ialt 89 G., 83 H. med og 80 H. uden Jord, hvoraf 67 G. og 104 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1400. Sognebeboernes vigtigste Bierhverv er Tørveproductionen. Af industrielle Anlæg findes et temmelig betydeligt Teglbrænderi i Søsum.

Sognet hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. Sognet udgjør i Forening med Annexet Veřø een Commune, men er særskilt deelt i 2 Sognefogeddistricter, nemlig 1) Steenløse med Steenlille og 2) Søsum, samt ligeledes i trende Lægder, resp. 1ste Udskrivningskreds 115de og 116de. Kirken tilhører Staten.

Steenløse Kirke, oprindelig opført af Graasteen med rundbuede Vinduer, har senere modtaget Tilføining af Taarn og Chor af Muursteen. Altertavlen, med stærkt forgyldt Billedskjærerarbeide, og Prædikestolen ere ikke uden Kunstværd.

Veřø Sogn, Annex til Steenløse, omgivet af dette S. og Kjøbenhavns Amt, fra hvilket det skilles ved Værebro-Aa. Kirken, midt i Sognet, c. 3 M. s. for Hillerød og 2 M. s. o. for Frederikssund. Arealet, 1404 Tdr. Land, er bakket, af middelgod Beskaffenhed; mod Syd findes de side Hove-Enge omkring den lille Hove-Sø. Htk. 126 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Veřø ved Landeveien mellem Kjøbenhavn og Frederikssund med Kirke, Skole, Kro, en Gaard paa 12 Tdr. Htk. Sognet har ialt 15 G., 20 H. med og 31 uden Jord, hvoraf 14 G. og 25 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 401. Jorddrift og Tørveskjær ere de vigtigste Indtægtskilder. Havedyrkningen er i god Opkomst; flere smukke og vel vedligeholdte Haver tyde paa en Sands hos Beboerne for denne Art af Hyggelighed, som endnu er sjelden i de fleste Egne af Landet. Sognet har i Forening med Hovedsognet en Sangforening, der tæller 80 Medlemmer.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 117de Lægd. Kirken tilhører Staten.

Kirken er oprindelig meget lille, opført af Kampesteen, Taarnet kun lidet høiere end Skibet, Choret udvidet i de senere Aar. Ny Altertavle med Christusbillede.

Omegnen af Veřø har talrige Steendysser.

I eller ved Vexø har ligget en Herregaard. Blandt dens Eiere findes nævnt 1398 Evert Moltike til Vegsiø; Johan Oxe solgte den til Christian I.

Slagslunde Sogn, omgivet af Annexet Gandløse, Steenløse og Ølstykke S. samt Lynge-Frederiksborg H. Kirken, noget sydpaa i Sognet, c. 2 M. s. for Hillerød og $1^1/_2$ M. s. o. for Frederikssund. Arealet, 1752 Tdr. L., hvoraf 394 Tdr. L. Skov (Slagslunde Skov), er almindelig Middeljord, temmelig høitliggende og leret. Htk. 120 Tdr. A. og E., 14 Tdr. Skf.

I Sognet: Byen Slagslunde med Kirken, Præstegaard, Skole, Arbeidsanstalt for 100 Lemmer (med Jordtilliggende af 3 Tdr. Htk., tilhørende Communerne Slagslunde-Gandløse, Lynge-Uggeløse, Farum, Steenløse-Vexø og Uggeløse). Sognet har ialt 32 G., 34 H. med og 43 uden Jord, hvoraf 24 G. og 41 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 576. Agerdyrkning og Tørveproduction er Hovederhvervet. Andre Indtægtskilder ere ubetydelige med Undtagelse af den fattigere Befolknings Arbeide i de Kongelige Skove, der giver et Bierhverv til forskjellige Tider af Aaret.

Sognet hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 113de Lægd. Sognet udgjør i Forening med Annexet Gandløse een Commune. Kirken tilhører Staten.

Slagslunde Skov hører undet 2det Frederiksborgske Skovriderdistrict.

Slagslunde Kirke er kun lille med lavt Taarn, den ældre Teel bygget af hugne Kampe- og Kalksteen, den nyere Teel (Forlængelse, Taarn, Hvælvinger) af Muursteen. Gl. Granit Døbefont; Altertavle af Eckersberg.

Gandløse Sogn, Annex til Slagslunde, omgivet af dette S., Steenløse og Farum S., Lynge-Frederiksborg H. og Kjøbenhavns Amt. Kirken, ved Sognets Vestgrændse, c. 2 M. s. o. for Frederikssund. Arealet, 4349 Tdr. Land, hvoraf 1034 Tdr. Land Skov (Gandløse-Orne og Gandløse-Eget), er, med Undtagelse af en kort Strækning paa Nordvestsiden, heelt omgivet af Aaløb, hvortil slutte sig lave Enge og Mosestrækninger især mod Syd paa Grændsen af Kjøbenhavns Amt ved den udtappede Borup Sø. Htk. 271 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Gandløse med Kirken, Skole og Knardrup med Skole. Sognet har ialt 54 G., 55 H. med og 83 uden Jord, hvoraf 36 G. og 83 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1075. Foruden Agerdyrkning er Tørvefabrikationen og Arbeidet i de Kongelige Skove en væsentlig Indtægtskilde her saavelsom i Hovedsognet.

Gandløse Sogn hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 114de Lægd. Kirken tilhører Kjøbenhavns Universitet.

Gandløse-Orne og Gandløse-Eget høre under 2det Frederiksborgske Skovriderdistrict.

Gandløse Kirke med Taarn og Hvælvinger, opført af Muursteen, dog i den nordre Side et Stykke af uhugne Kampesteen. Altertavle af Roed.

I Knardrup var i den tidligere Middelalder en Hovedgaard, der eiedes af den mægtige Sune Ebbesen, Fader til Andreas og Peder Sunesen. Senere anlagdes her et Cistercienser-Kloster, stiftet af Christopher den Anden 1326. Dette seculariseredes efter Reformationens Indførelse og henlagdes under Kjøbenhavns Universitet, og Pro-

fessorerne flyttede hertil 1546 en kort Tid paa Grund af en Pest i Kjøbenhavn. Senere kom det ved Mageskifte i Kong Frederik den Andens Besiddelse. Dets Tomt kjendes, men af Bygningerne findes ingen Levninger.

Farum Sogn, omgivet af Annexet Værløse i Kjøbenhavns Amt, Gandløse S., Lynge-Frederiksborg og Lynge-Kronborg H. samt Fure-Sø. Kirken, paa Sognets Sydside, c. 2 M. s. for Hillerød og $2^1/_2$ M. n. v. for Kjøbenhavn. Arealet, 3648 Tdr. L., hvoraf 150 Tdr. L. Skov (Farum Lillevang under 2det Frederiksborgske Skovriderdistrict), er efter Forholdet, $14^1/_2$ Tdr. L. pr. Tdr. Htk., i det Hele kun lettere Jorder. Sognets Sydgrændse dannes af Fure- og Farum-Søer, med de tilstødende Fiskebæks- og Hestetangsmølle-Aaer. Htk. 241 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Farum med Kirken, Præstegaard, Skole, Gjæstgiveri, Kro, 2 Bagerier, 2 Kjøbmænd, Staunsholt med Skole og Bregnerød med Kro, henhørende til Gaarden Frederiksminde af 10 Tdr. Htk., 176 Tdr. Land. Ved Farum ligger Farumgaard af Htk. 20 Tdr. 6 Skpr., 306 Tdr. L. (hvoraf 30 Tdr. L. Eng, 25 Tdr. L. Skov og 20 Tdr. L. Mose; Farum Sø af 260 Tdr. L. hører ogsaa til Gaarden). I Skoven Farum-Lillevang er Embedsbolig for Skovrideren for 2det Frederiksborgske District. Sognet har ialt 56 G., 36 H. med og 101 H. uden Jord, hvoraf 30 G. og 66 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1187. Agerdyrkning og Kvægavl ere Befolkningens vigtigste Indtægtskilder. Tørv tilvirkes og afsættes til Kjøbenhavn, og Skovarbeide giver til visse Tider af Aaret et væsentligt Bierhverv. Havedyrkningen er kun ringe, naar undtages den for Farum Sogn særegne Avl og Handel især til Kjøbenhavn med Kirsebær, de saakaldte Maibær.

Sognet hører under Frederiksborg Birks Jurisdiction, Frederiksborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 112te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Staten.

Farum Kirke har oprindelig været meget lille, da kun Choret og omtrent $^2/_3$ af Kirkens Skib har udgjort den ældste Kirkebygning, som er opført af hugne Kampesteen, hvoriblandt findes enkelte Fraadsteen; den vestlige Trediedeel af Kirkens Skib tilligemed Taarnbygningen og Vaabenhuset ere senere Tilbygninger af Muursteen. Kirkens Hvælvinger ligeledes senere tilføiede Nye rundbuede Vinduer. Gl. Granit Døbefont med rundbuede Zirater. Altertavlen, der forestiller Christi Nedtagelse af Korset, er af B. Coffre. I Kirken findes Jens Rostgaards og Frues, Else Iversdatters Begravelse. Rostgaard var først Amtsforvalter paa Kronborg Amt, siden Raadmand i Kjøbenhavn og derpaa Land- og Krigscommissair i Sjælland, Lolland, Falster og Møen; i de sidste 12 Aar af sin Levetid boede han paa Farumgaard, hvor han døde den 18de November 1715. Han er Forfatter til en Beskrivelse over Kjøbenhavn. Desuden findes her et Monument over Magister Ole Bagger, som var Præst i Farum i 61 Aar, † 1759, samt tvende Marmortavler til Minde om 7 Soldater fra Sognet, som faldt i de tvende slesvigske Krige.

Boyes skjønne Digt „Kirkeklokken i Farum" grunder sig paa en virkelig Begivenhed, der har tildraget sig i denne By.

I Farum Sø ligger „Claus Nars Holm". En endnu existerende Tradition beretter, at Kong Valdemar Atterdag lovede sin Nar Claus en Ø og løste Løftet ved at skjænke ham denne lille Holm, hvorhen Claus senere inviterede Kongen paa Aalesuppe, samt derefter anviste sin høie Gjæst selv at søge Aalene i deres Suppe, der rigelig var serveret rundt om Øen. Da Kongen besværede sig over denne Kost, bemærkede Claus: „Som Øen saa Kosten"

Horns Herred

bestaaer af en imellem Isse-Fjord og sammes Sidearm Roeskilde-Fjord udskydende Halvø, samt de tvende Øer Ourø og Eskildsø med nogle Holme. Mod Syd begrændses Herredet af Voldborg H. i Kjøbenhavns Amt. Dets største Længde er 3 M., Breden fra 1/3 til 1 3/4 M. Fladeindhold 3 1/2 □ M. I det Hele ret gode, høitliggende, men ikke meget bakkede Jorder. I den sydlige Deel træder Leret mere frem end i den nordlige, hvor der paa flere Steder gives Strækninger endog kun af letsandet Beskaffenhed. Htk. 2851 Tdr. A. og E., 108 Tdr. Skk. Indbyggernes Antal er 9,003. Herredet er i geistlig Henseende forenet med Lynge-Frederiksborg og Ølstykke H. til eet Provsti.

Gjerlev Sogn, omgivet af Annexet Draaby, Roeskilde-Fjord, Skuldelev og Kregstrup S. Kirken, omtrent midt i Sognet, 1/2 M. s. v. for Frederikssund. Arealet, 3300 Tdr. L., hvoraf 301 Tdr. L. Skov, bestaaer for største Delen af ret gode sandmuldede Jorder. Htk. 301 Tdr. A. og E., 11 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Gjerlev med Kirken, Præstegaard, Skole, Tørslev, Lyngerup med Mølle og Landerslev med Skole; Avlsgaarden Egelund (under Jægerspriis) af 200 Tdr. L. (hvoraf 12 Tdr. Skov) med 18 Tdr. Htk.; Druedal Biskole paa Marken mellem Landerslev og Overdraaby. Ialt i Sognet 47 G., 62 H. med og 40 uden Jord, hvoraf 24 G. og 38 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 929. Agerbrug er overveiende Erhverv; dog giver ogsaa Skovarbeide og Fiskeri (Torsk, Flynder, Sild, Aal, Reier, enkeltviis Marsviin, Sælhunde, Pighvarrer) Indtægt for Huusmandsklassen i dette Sogn og Annexet Draaby.

Sognet hører under Horns Herreds Jurisdiction (Frederikssund), Roeskilde Amtstuedistrict, Jægerspriis Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 87de Lægd. Det danner i Forening med Annexet Draaby een Commune. Kirken tilhører Menigheden.

Kirken er opført af Muursteen, har Taarn og Hvælvinger, Tilbygning mod Nord.

Paa Gjerlev Sogns Mark findes følgende fredede Mindesmærker: paa Tørslev Mark en Steendysse med Overligger, en Steendysse med 2 Steenkamre, en stor Jordhøi, hvorfra en viid Udsigt over Roeskilde-Fjord; paa Landerslev Mark ved Overberg-Lund en Steendysse med et Steenkammer, hvorpaa en stor Dæksteen.

Draaby Sogn, Annex til Gjerlev, omgivet af dette Sogn, Roeskilde-Fjord og Isse-Fjord, danner Horns Herreds nordligste Spidse og er med Hensyn til Jordbeskaffenheden den ringeste Deel af dette Herred, idet lette Sandjorder og en eiendommelig Jordart (efter den Lyd den giver, naar der kjøres derpaa, kaldet Huuljord), som synes at være opstaaet af Mosejord, der ved Landets Hævning er blevet forladt af Vandet, ere fremherskende i den nordlige Deel, medens de dog mod Syd gaae over til ret gode sandmuldede Jorder. Mod Øst findes Engkjær paa flere Steder.

Arealet, 8863 Tdr. L., hvoraf 2841 Tdr. L. Skov (de til Jægerspriis henhørende Skove, Nordskoven, Slotshegnet og den største Deel af Færgelunden, c. 309 Tdr. af denne sidste i Gjerlev S.) Htk. 404 Tdr. A. og E., 86 Tdr. Skk.

I Sognet:

Draaby Kirke, syd paa i Sognet;

Jægerspriis Slot, tildeels omgivet af Grave (ind mod Gaarden), beliggende med de tvende Sider ud mod et stort Haveanlæg, der atter

Jægerspriis Slot.

støder til Lystskoven, er bygget i 3 Fløie med 1 større og 2 mindre Taarne (den nordlige Fløis østlige Deel med det høie Taarn er det gamle Abrahamstrup; ligeoverfor den lod Christian IV. bygge en Portbygning i een Etage, forhøiet 1722 med een Etage til af Prinds Carl; 1730 lod

Kronprinds Christian disse Fløie forene med en tredie Fløi mod Øst; Kronprinds Frederik lod 1745 den nordlige Slotsfløis vestlige Ende forlænge med en toetages Bygning og lod de tvende mindre Taarne med Spiir tilføre den søndre Fløi. Slottet fik saaledes sin nuværende Skikkelse, der findes afbildet paa foregaaende Side efter Photographi, taget i Kong Frederik den Syvendes Tid, der viser til Venstre Abrahamstrup med dets høie Taarn);

Jægerspriis Avlsgaard ved Slottet, 750 Tdr. L., 73 Tdr. Htk.

Christiansminde, Avlsgaard, 586 Tdr. L., 46 Tdr. Htk.;

Louiseholm, Avlsgaard, 485 Tdr. L., 37 Tdr. Htk.;

Bolig for Districtslægen for Jægerspriis District; Mølle og Teglværk; Fasangaarden med Fasaneri og Skovridergaarden Skovlyst, begge i Skoven Slotshegnet;

Byerne Over-Draaby og Neder-Draaby.

Den nordlige Deel af Sognet, der ligger mellem Nordskoven og Isse-Fjorden og paa hvilken ligge et stort Antal adspredte Gaarde og Huse, kaldes Skoven; her ligger Sognets ene Skole, den anden, kaldet Krabbedams Skole, ligger ved Jægerspriis. Draaby Sogns Biskole ligger $^1/_2$ Miil nord for Jægerspriis. Ialt i Sognet 46 G., 110 H. med og 121 uden Jord, hvoraf 18 G. og 48 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1741. Med Hensyn til deres Erhverv gjælder det samme som der er anført om Erhvervet i Hovedsognet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 88de Lægd. Kirken tilhører Menigheden.

Draaby heed i ældre Tider Dragby og bar Navn efter Beliggenheden paa et Drag, ligesom Tragsholm med flere Steder. Kirken, med Taarn og Hvælvinger, er opført deels af Muursteen, deels af Kamp; Tilbygning mod Nord; Orgel, skjænket 1870 af Lehnsgrevinde Danner.

Jægerspriis hed fordum Abrahamstrup og var en gammel Kronens Eiendom, som nævnes første Gang i Erik Menveds Tid. Da nemlig denne Konges Hustru, Dronning Ingeborg, i Aaret 1318 var paa en Reise fra Abrahamstrup til Holbek, skete den Ulykke, at Thronarvingen, et Barn paa 4 Maaneder, omkom ved at Vognen væltede. Dronningen gjorde Bod herfor ved at gaae i St. Claræ Kloster i Roeskilde (en anden Beretning siger, at Kongen i Fortørnelse indsatte hende i Klostret). I det 15de Aarhundredes sidste Halvdeel (efter 1466) hørte Gaarden med til Christian I's Dronnings, Dorotheas, Livgeding. Forøvrigt var Gaarden som andre Kronens Gaarde snart bortforlehnet, snart pantsat til Adelsmænd. I Opsigelsesdocumentet til Kong Christian II gaaer et Klagepunkt ud paa, at Obersten N. v. Hadersdorff af Lante Franken, der af Landsknægtene i Stockholm var skikket til Kjøbenhavn for at fordre deres tilgodehavende Sold, skulde af Fogeden i Kjøbenhavn være bleven henviist til Abrahamstrup under det Foregivende, at Kongen opholdt sig der, men ankommen til Abrahamstrup hemmelig myrdet af Lehnsmanden tilligemed sine Tjenere eller Ledsagere. Ved Rescript dateret Landskrone den 26de Juli 1677 blev Abrahamstrup Gods under det nye Navn „Jægerspriis" overdraget Overjægermester Hahn til fuldkommen Eiendom. Hahn døde allerede 1680, og endnu i samme Aar tilkjøbte Kongen sig hans Godser. Ved Aar 1690 overdroges Jægerspriis til Kronprindsen, senere Kong Frederik IV. Denne Konge overlod 1704 Jægerspriis Gaard og Gods til sin Broder Prinds Carl, dengang i en Alder af 24 Aar. Han forblev stedse ugift og har ofte opholdt sig paa Jægerspriis med sin 3 Aar ældre Søster Sophie Hedevig, fornemmelig efterat Dronning Louise var død 1721 og Anna Sophie i samme Aar havde indtaget hendes Plads. Til deres Kreds

sluttede sig ogsaa Kronprinds Christian, der i Dronning Louises Dødsaar havde formælet sig, og under den vedvarende Misstemning i den kongelige Familie levede han ofte hos sin Onkel og Tante paa Jægerspriis. Da Kronprinds Frederik, senere Kong Frederik V, i Aaret 1743 blev formælet med Prindsesse Louise af Storbritanien, bestemtes Jægerspriis til Sommerophold for det unge Hof. Kronprinds Frederik tilbragte allerede en Deel af den følgende Sommer paa Jægerspriis, og han efterlod sig Minder om dette første Ophold. Da han nemlig lod anlægge Spadseregange og Hvilesteder i den nord for Slottet værende Skov, stødte Arbeiderne paa de forskjellige derværende saakaldte Kæmpegrave. I Juni 1744 vilde man omdanne en stor, med gamle Træer bevoxet Gravhøi, Jættestuen kaldet, til et saadant Hvilested, og afsatte derfor op ad Høien Trappetrin; men under dette Arbeide traf man paa den østlige Side pludselig to Askekrukker med Levninger af brændte Menneskebeen. Man saae heraf, at Høiens øverste Deel havde været brugt som Begravelse i den Oldtidsperiode, da vore Forfædre brændte de Afdødes Legemer og bevarede Asken i Leerurner, og da de kjendte og forstode at bearbeide et af Kobber og Tin sammensat Metal, hvoraf der ogsaa i disse Askeurner fandtes enkelte smaa Redskaber eller Prydelser. Den øverste Deel af Jættestuen blev saaledes anseet for en Grav fra den gothiske Tidsalder. Men under Arbeidets videre Fremgang gjorde man den Opdagelse, at Gravhøien selv hidrørte fra en endnu fjernere Periode. Ved Foden af Høien fandt man nemlig en steensat Indgang, der gjennem en Hals eller en Vei paa halvanden Alens Brede førte til en stor og rummelig Hule, omsat og dækket paa alle Sider og under Loftet med store fladkløvede Kampesteen, 5 Alen lang, 4 Alen bred og 3½ Alen høi, følgelig saa rummelig, at flere Mænd kunde staae opreist deri. I Indgangen til denne Gravhule opdagede man en Beenrad, i Hulen selv trende udstrakt liggende paa et Underlag af guult Sand; man opdagede derhos adskillige Steenredskaber, men intet Spor af nogetsomhelst Metal. Det var altsaa klart, at Jættestuens ældste eller nederste Deel var et Gravkammer, endnu ældre end den gothiske Indvandring, bygget af et nu undergaaet Urfolk, der i den fjerneste Oldtid havde beboet især Kyststrækningerne i disse Lande, havde benyttet sig alene af Steenredskaber uden at kjende Metaller, og havde begravet deres Døde i disse kæmpemæssige Steenkamre, dækkede af Jordhøie. Den saakaldte Jættestue var altsaa oprindelig bygget af Steenalderens Folkestammer; den var siden benyttet af Broncealderens Folk, som havde nedsat deres Askekrukker i Jorddækket ovenover den gamle Gravhøi. Denne Opdagelse vandt Kronprinds Frederiks Interesse, og til Erindring derom lod han øverst paa Høien opsætte en Tavle af Olandsk Steen, hvortil Hofpræsten, Professor Erik Pontoppidan (senere Procantsler ved Kjøbenhavns Universitet og Udgiver af Danske Atlas) forfattede en latinsk Indskrift af følgende Indhold:

> „Denne Grav, som fromme hedenske Forfædre for mere end ottehundrede Aar siden anlagde til et Hvilested for fire Afdødes Been og dækkede med mægtige Steensætninger, blev i Juni 1744 af fromme Hænder igjen aabnet og prydet med denne Mindesteen efter Befaling af Hans Kongelige Høihed Kronprinds Frederik, Arving til Forfædrenes Rige og Dyder, Folkets Haab, Hæder og Lyst“.

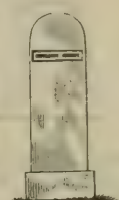
Kort efter skrev Pontoppidan en særlig Beretning derom, der blev læst i det dengang nylig stiftede Videnskabernes Selskab og optaget i første Bind af dets Skrifter. Da denne Gravhøi er tilgængelig for Alle i Lunden ved Jægerspriis og vistnok er seet og vil blive seet af Mange med stor Interesse, har Udgiveren troet at burde give foreståaende Fremstilling af dette mærkelige Monuments senere Historie, en Fremstilling, der ligesom de efterfølgende Meddelelser om Jægerspriis er uddraget af Hr. Conferentsraad Wegeners lærde, interessante og omfattende, i Aaret 1859 efter Hans Majestæt Kong Frederik den Syvendes Opfordring udgivne Værk om Abrahamstrup og Jægerspriis. Kong Christian VII skjænkede i Aaret 1773 Gaard og Gods for Livstid til sin Broder Arveprinds Frederik, og denne besad derefter Jægerspriis i Fjerdedelen af et Aarhundrede, samt tildrog det i denne Tid en større Opmærksomhed, end det nogensinde tidligere kunde rose sig af. Thi de lærde og kloge Mænd, som Arveprindsens Moder vidste at omgive ham med og støtte ham til, fornemmelig den lærde Guldberg, gjorde Jægerspriis til et Udtryk for de humane og patriotiske Ideer, der besjælede dem selv og de Bedste i deres Tidsalder. Disse humane Grundsætninger udtalte sig fornemmelig i landoeconomiske Reformer og Bestræbelser for at fremme Bondestandens Velvære og Dannelse. Bønderne paa Jægerspriis Gods bleve med Omhu ledede og anviste til et bedre Agerbrug, til Dyrkning af Hør og andre Handelsplanter; de bleve opmuntrede til Huusflid, fornemmelig Spinden og Væven, og de af dem, som udmærkede sig, bleve belønnede, snart med et Stykke Sølvtøi, snart med en Skuepenge, der bar Prindsens Navn. Og for at ikke Krigstjenesten skulde kalde de nødvendige

Kræfter bort fra Ploven og Spaden eller overhovedet berøve Godset de flittige Hænder, som den forbedrede Jorddyrkning krævede, lod Prindsen bygge en stor Deel saakaldte Soldaterhuse, hvis Beboere altid maatte være færdige til Fædrelandets Forsvar, medens de i Fredens Tage søgte Erhverv ved et eller andet simpelt Haandværk. Det var ved saadanne Midler, man dengang haabede at kunne løse det store Problem, Bondestandens Frigivelse og Agerbrugets høiere Opsving, der svævede Alle paa Læberne, men endnu ikke havde fundet Mænd, der turde bryde med Fortiden og gaae en mere lige og naturlig Vei til Maalet. Den patriotiske Aand, der ligeledes i samme Tidsalder hævede sig, var en nødvendig Reaction efter den nylig følte Fornedrelse under Struensees tydske Regimente. Guldberg var gjennemtrængt af denne Aand og dens mægtigste Repræsentant: han høiagtede og fremdrog dansk Sprog, dansk Historie og alle nationale Mindesmærker. De ældste af disse laae daglig for Øiet i Egnen af Jægerspriis, de gamle Gravhøie, og — hvad Tilfældet havde bragt for Lyset i Kronprinds Frederiks Tid, det søgte man med Forsæt i Arveprinds Frederiks. Efter dennes Formæling den 21de October 1774 med Prindsesse Sophie Frederikke af Meklenborg Schwerin, levede det unge Fyrstepar gjerne i den smukke Aarstid paa Jægerspriis, og under et saadant Ophold der i Sommeren 1776 lod Arveprindsen udgrave og undersøge tvende Gravhøie. Den antiqvariske Undersøgelse af disse ledede dernæst til den Idee, af den anseeligere af disse, Monses Høi, at danne et stort nationalt Mindesmærke, der skulde være et Vidnesbyrd om Arveprinds Frederiks Kjærlighed til Fædrelandets gamle Historie og tillige bevare Mindet om hans Moder Dronning Juliane Maries Navn. Monses Høi blev da for det første deelt i tvende Afsatser, af hvilke den øverste og mindre hvilede paa den nederste som Grundvold. Denne sidste blev prydet med de 7 smaa Mindestene, som endnu findes paa Høien, med Navnene af de hedenske Konger: Skjold, Frode Fredegode, Dan Mykillati, Harald Hildetand, Gorm den Gamle, Harald Haarfager, Vittekind. Senere fik en Runesteen, hidført fra Norge, ogsaa Plads paa Høien. (Paa Jægerspriis findes endnu 3 andre Runestene, hidførte paa Kong Frederik den Syvendes Befaling, nemlig Flemløse-Stenen, Vedtofte-Stenen og Hagenskov-Stenen, see „Danske Runemindesmærker" af P. G. Thorsen, I. S. 337, Anm.) Over Indgangen til det fundne Gravkammer blev anbragt en Steen med de Ord: „Julianehøi. Til den bedste Moders Minde". Hele Høien blev omgivet med et Stakitværk og unge Træer, og en bred Vei blev anlagt fra Jægerspriis til dette Mindesmærke. Dette var den første Begyndelse til at give Jægerspriis et Stempel af den Aand, som levede i Arveprindsens og Guldbergs Kreds. Men Tanken udvidede sig derfra til den større Plan, at omskabe Slottets Skove og Haver til et nationalt Ærestempel, et Pantheon for danske Mænd under den aabne Himmel. Denne Idee blev udført i de nærmest følgende Aar. Da lod nemlig Arveprindsen paa de forskjellige Steder i den dunkle og eensomme Skov opreise en stor Mængde Mindestøtter efter Wiedewelts Tegninger for berømte og fortjente danske og norske Mænd og Kvinder i ældre og nyere Tid; og da Arveprindsens Morbroder, Seirherren ved Minden, Hertug Ferdinand af Brunsvig, anden Gang besøgte Danmark i Sommeren 1778, blev ogsaa Erindringen derom fornyet ved et Monument i Jægerspriis Have, hvilket findes der endnu. Guldberg følte dog den Mangel, der trykkede et Pantheon, som ifølge sin Beliggenhed sjelden kunde sees af Folket i videre Omkreds, og han var betænkt paa at afhjælpe denne Mangel. Efter hans Opfordring og under hans Veiledning skulde Bibliothekaren ved det Kgl. Haandbibliothek, Prof. Wandal, levere en Beskrivelse over det nye Jægerspriis med Afbildning af Mindestøtterne og Biographier over de Mænd, til hvis Erindring de vare opsatte. Dette Værk blev begyndt, og første Bind udkom 1783. Men i det følgende Aar forlod Guldberg Kjøbenhavn, efterat Kronprindsen var indtraadt i Statsraadet, og Værket blev derfor kun paabegyndt, men ikke fuldendt. Conferentsraad Wegener har imidlertid nu i det fornævnte Skrift givet en fuldstændig, med et Kort ledsaget Udsigt over Mindestøtterne ved Jægerspriis. En concis Levnetsbeskrivelse for hver af de Mænd, der erindres paa Støtterne, og en liden Afbildning af hver enkelt af disse gjør dette Tillæg til en høist værdifuld Veiledning for dem, der besøge Stedet. Disse Afbildninger er det paa velvilligste Maade blevet tilladt at gjengive her. Nogle kortfattede Optegnelser om Tiden, paa hvilken de Mænd og Kvinder have levet, der findes nævnt paa Mindesmærkerne, ligesom og om de Forhold, under hvilke de have virket, samt om det, hvorved de særlig have udmærket sig, ville ledsage dem. Mindesmærkerne findes deels i Slotshaven, deels i det saakaldte Slotshegn, en lille Lystskov, der ligger umiddelbart op til Haven.

I **Slotshaven** see vi følgende Mindesmærker:

For Erkebiskop Absalon (1128—1201). Bispestav og Sværd betegne med Rette hans dobbelte Stilling som Landets første Prælat og dets første Kriger. Østersøen var Vidne til hans seirrige Kampe mod Landets Fjender, de roveriske Vender. Kong Knud VI skyldte fornemlig Absalons Seire, at han kunde antage Titlen „De Slavers Konge" (1187), hvilken senere forandredes til „De Venders Konge". Absalon var en nidkjær Forfremmer af dansk Historieskrivning. Til Sorø Kloster, der var stiftet af hans Fader og Frænder, forflyttede han Cisterciensermunke fra Esrom og paalagde dem, som det formenes, at optegne af Danmarks Krønike. Svend Aagesen og Saxo Grammaticus skreve paa hans Tilskyndelse og med hans Understøttelse. Han var, saavidt bekjendt, den første, der i Danmark anlagde Teglbrænderier, og man seer af Svend Aagesen, at dette i den Tid blev tillagt en stor Betydning, da det udsiges om Kong Valdemar I, som noget særdeles fortjenstfuldt, at han opførte Bygninger af Teglsteen (de lateribus coctis).

To nærstaaende Støtter bære Vidnesbyrd om danske Mænd, der Aarhundreder senere ligeledes vandt deres Heltery paa Havet: Niels Juel, af en gammel dansk Adelsslægt (1629—1697), havde lært Sømandsskab af Tromp og Ruyter, blev Holmens Chef og skabte som saadan med ringe Midler den Flaade, hvormed han i den skaanske Krig udførte sine glimrende Bedrifter, Gullands Erobring og Seiren ved Øland, Seiren ved Langeland og den udødelige Heltedaad i Kjøgebugt den 1ste Juli 1677 samt Rygens Erobring. Peder Jansen Wessel, senere adlet Tordenskjold (1691—1720), blev 1709 Søcadet og 10 Aar efter Viceadmiral. Det var i den store nordiske Krig, at han udførte „sit eventyrlige Mods mangfoldige Bedrifter": Dynekilen og Carlsteen ere vel de Navne, som bære hans Heltery videst. Han blev Kongens og Folkets Yndling og Fjendens Skræk. Efter Freden 1720 gik han til Udlandet og faldt i en Duel den 12te Novbr. 1720, kun 29 Aar gammel.

Ludvig Holberg (1684—1754) hører dernæst til de store Navne, som have fundet Plads i den snevrere Indhegning. Han var ligesom Peder Wessel født i Norge. 1714 blev han Professor ved Kjøbenhavns Universitet. Vittighedsværkerne Peder Paars og Comoedierne grundede hans Berømmelse, men han skrev ogsaa historiske Værker og philosophiske Skrifter, Epistler m. m. Han henviste vore Lærde til Brugen af Modersmaalet og indlagde sig derved udødelige Fortjenester. „Han blev Opdrager af sit Folk i dets Umodenhed. Han afvænnede det fra Unoder. Han lærte det at bruge Eftertanke og sund Sands. Han underviste det, han morede det". Absalon og Holberg, Sorø Academies største Velgjørere, have begge fundet deres sidste Hvilested i Sorø Klosters ærværdige Kirke.

Tyge Brahe (1546—1601) har vistnok bragt sit Navn end videre ud i Verden end de Fornævnte. Han grundlagde Uranienborg paa Hveen, og her udtænkte han 1582 sit Verdenssystem, som Copernicus dog skulde omstyrte. Han forlod misfornøiet sit Fædreland og døde som Keiser Rudolphs Gjæst paa Slottet Benach i Bøhmen. Det var især ved Iagttagelsernes Nøiagtighed og Udstrækning at han udmærkede sig og bragte sin Videnskab fremad, og det var igjen ved disse Iagttagelser, at hans Discipel Kepler efter hans Død fandt Bevægelseslovene: Newton blev det givet at udfinde de Naturlove, hvoraf disse ere en Følge. Hans Grav er i den gamle Tein Kirke i Prag.

Johan Rantzau (1492—1565) og Johan Hartvig Ernst Grev Bernstorff (1712—1772) have ikke tilfældigt, skjønt saa fjernede i Tiden, faaet Plads i dette Pantheon under aaben Himmel ved Siden af hinanden. Det var Johan Rantzau, i Grevens Feide Seirherre ved Øxnebjerg (1535), senere (1559) Anfører ved Erobringen af Ditmarsken, der modsatte sig Delingen af Hertugdømmerne mellem Kong Christian den Tredies Sønner, desværre forgjæves. Heldigere var Bernstorff til at bøde paa den

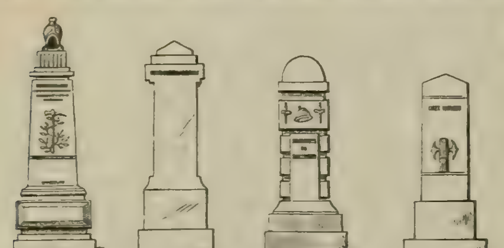

Skade, Rantzau ikke, skjønt med den bedste Villie, havde kunnet forhindre, idet han som Udenrigsminister 1767 sluttede den provisoriske Mageskifte-Tractat med Rusland, hvorved Grunden lagdes til hele Holsteens Forening under Danmark. (Det er et Kort over Hertugdømmet Holsteen, der er gjengivet paa Støtten). Han var Farbroder til Andreas Peter Bernstorff, og det skal nævnes til hans Hæder, at han førte denne frem paa Statsmandsbanen. Disse tvende nære Frænder have i Danmark naaet en Anerkjendelse, der ikke staaer meget under den, der tilfaldt de tvende Valdemarer; og faldt end den større Deel paa den Yngre, skal det dog altid erindres, at den ældre Bernstorff, „som Menneske og Statsmand lige udmærket", var den første Adelsmand, der paa sit Gods gjengav Bonden Borgerrettigheder.

Med disse 3 Støtter slutte vi for Havens Vedkommende: De bære ikke saa store Navne som de førstnævnte. Islænderen Snorre Sturlesen (1178–1241) har sin Berømmelse fra den af ham forfattede norske Krønike, „et af de herligste Værker, den hele nordiske Literatur kan opvise". Mogens Gøye († 1554) har især hentet sin Hæder fra den Virksomhed, han udøvede for Reformationens Indførelse og Kong Christian den Tredies Valg. Henrik Carl Schimmelmann (1724–1782) kom herind fra Tydskland, og nød i sin Tid stor Anseelse som Finantsmand — han stod i Spidsen for Overskattedirectionen —; men det er dog udsagt om ham: „Staten blev ikke rig ved ham; men han samlede paa den fjerde Million, da han døde".

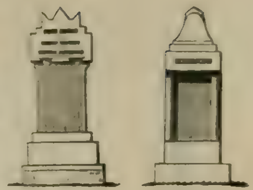
I **Slotshegnet** træffe vi foruden en Støtte for Ansgar, Luther og Bugenhagen 42 forskjellige Støtter til Minde om Danske og norske Mænd og Kvinder (68), hvilke her skulle nævnes noget nær i en chronologisk Følge, medens de Støttter, hvor deres Navne forekomme, i tilsvarende Række gjengives ved Siden:

Benedikt, det ædle Exempel paa broderlig Kjærlighed. Da Kong Knud den Hellige i St. Albani Kirke blev overfaldet af oprørske Undersaatter, stillede hans Brødre Erik (Eiegod) og Benedikt sig til hans Forsvar. Benedikt opoffrede Livet i denne Kamp 1086. Saxo Grammaticus, den danske Histories Fader († 1204). Niels Ebbesen, Danmarks Befrier, Grev Geerts Banemand, falden ved Skanderborg i Kampen mod dennes Sønner 1340. Iver Lykke blev sendt af Dronning Margrethe som Anfører for en Hær, der i Forbindelse med de misfornøiede Svenskes Hær overvandt og fangede Kong Albrecht af Meklenborg i Slaget ved Falkøping den 24de Februar 1389, hvorefter de 3 nordiske Rigers Forening paafulgte.

Hans Tausen, den egentlige rette indfødte danske Kirkereformator, en Bondesøn, født 1494 i Birkende i Fyen, død som Biskop i Ribe 1561. Petrus Palladius eller Peder Plade, født i Ribe 1503, første lutherske Biskop i Sjællands Stift, † 1560. Han var Psalmedigter, og hans smukke stemningsrige Psalme „Lyksalig hvo som frygter Gud" bevares os endnu i vore Psalmebøger. Han har desuden udgivet en Mængde latinske og danske Skrifter i religieus Retning.

Disse tvende Støtter, den ene med Navnene Ove Bilde, Hans Gaas og Peder Svave, den anden med det ene Navn Tyge Krabbe, erindre om Mænd fra Reformationstiden. Ove Bilde var Cansler hos Kong Hans og Christian den Anden. Han blev katholsk Bisp, men antog Reformationen og understøttede Christian den Tredie († 1555). Hans Gaas virkede for Christian den Tredie og siden som Bisp i Trondhjem for Reformationen († 1578). Peder Svave, født i Pommern, blev indkaldt af Frederik den Første, tjente Christian den Tredie i mange diplomatiske Sendelser († 1552). Tyge Krabbe udmærkede sig alt under Kong Hans, idet han slog Aage Johansen med Svenskerne ved Fante-Hulen 1510; under Frederik den Første overvandt han i Forbindelse med Johan Rantzau Søren Norby. Efterat have sluttet sig til Christian den Tredie tvang han Landskrone og Malmø til Underkastelse og virkede for Reformationen († 1541).

Peder Skram (1491—1581). Han blev, som disse Tal vise, 90 Aar gammel, og han vandt som en brav og tapper Kriger, navnlig tilsøes, Navnet „Danmarks Riges Bovehals". Sit første Saar fik han alt i Kong Christian I's Tid ved Bogesund, hvor Otto Krumpen slog Steen Sture; i Christian den Tredies Tid førte han Flaaden og blev af Kong Frederik den Anden i sin høie Alder kaldet til Anførsel af denne — han tjente 4 Konger i Danmark og det altid med Udmærkelse. Pryder Sværdet og Seirskrandsen med Rette Peder Skrams Støtte, har Herluf Trolle (1516—1565) ikke mindre Adkomst til at see sit Mindesmærke prydet med det danske Flag og Vimpel, og han og hans Hustru have fælles Adkomst til rundhaandet Velgjørenheds Symbol. I den nordiske Syvaarskrig afløste han Peder Skram som Flaadens Fører og leverede den 30te og 31te Mai 1564 de Svenske det store Søslag ved Øland, hvori han erobrede Admiralskibet „Mageløs". Aaret efter saaredes han under Pommern og døde kort efter af sine Saar, kun 49 Aar gammel. Birgitte Gøye (1511—1574), hvis Navn findes anført tilligemed hendes Mands, overlevede ham 9 Aar, og overgav flere Aar forinden sin Død dette ædle Ægtepars skjønne og rige Gave til den danske studerende Ungdom, Skovkloster eller nu Herlufsholm, til det danske Rigsraad. Daniel Rantzau (1529—1569) er det tredie store Krigernavn fra Kong Frederik den Andens Tid, og vistnok det største. Det var ham, der den 20de October 1565 ved Svarteraa vandt den Seir, der nævnes fremmeligst blandt de Danskes Bedrifter i Kamp paa aaben Mark, da han med høist 8000 Mand slog mindst 20,000 Fjender, og det var ham, der i Vinteren 1567—68 ved sit mesterlige Tilbagetog reddede sig ud af det dristige Indfald i det indre Sverrig. Han faldt for Fæstningen Varbjerg.

En Mast og et Ror pryder denne Mindestøtte om en gjæv Sømand, Færingen Mogens Heinesen, der rensede sine Fødeøers Farvande for Sørøvere. Han blev rigtignok selv paa Dronning Elisabeth af Englands Forlangende anklaget som Fribytter og halshugget (1589), men blev senere frikjendt og fik en hæderlig Begravelse af Landsdommer Hans Lindenow til Orslevkloster, der i den gamle Klosterkirke lagde den Liigsteen, som endnu findes, over Mogens Heinesen og satte et »Epitaphium pietate, prudentia, naturæ excelsioris instinctu ac longo rerum maximarum usu præstantissimi viri Magni Henningii«. Det maa ogsaa bemærkes om Heinesen, at han af Frederik II udsendtes for at gjenfinde Grønland, hvilket han dog kun naaede forsaavidt, at han fik Landet i Sigte, men kom ikke til at betræde det.

Denne lave, men bredere Støtte frembærer Navnene paa Kongens Cantslere fra Frederik den Førstes Tid til henimod Slutningen af Christian den Fjerdes: Johan Friis til Hesselager (1494—1570), Niels Kaas til Starupgaard (1534—1594), Medlem af Regjeringen i Christian den Fjerdes Mindreaarighed, Christian Friis til Borreby (1556—1616) og Christian Friis til Kragerup (1581—1639). De vare alle fortjente Statsmænd; Hæderen af at være Lærdoms Forfremmere tilkommer særlig de tvende Førstnævnte.

Disse 5 Støtter ere for Mænd, der fornemlig tilhøre Christian den Fjerdes Tid: Holger Rosenkrantz til Rosenholm (1574-1642), „sin Tids ædleste og lærdeste danske Adelsmand"; Arild Hvitfeld (1546—1609), Rigscantsler, Forfatter af Danmarks Riges Krønike, „et stort og kosteligt Værk, opfyldt heelt igjennem med Archivdocumenter"; Ole Worm (1588—1654), berømt Læge, men end mere berømt som den første Forklarer af Runeindskrifter (Danicorum monumentorum libri sex) og som den første, der henvendte alvorlig Opmærksomhed paa Danmarks og Islands gamle Literatur; Jesper Rasmussen Brochmand (1585—1652), Sjællands Biskop, bekjendt som saadan, som Skribent (Postil) og som Opdrager af mange udmærkede Mænd; Ove Gjedde (1594—1660) erhvervede Tranquebar for Danmark; var den sidste Rigsadmiral.

Hans Nansen (1598—1667), Borgmester, senere Præsident i Kjøbenhavn, Christopher Gabel (1617—1673), Kong Frederik den Tredies Secretair, senere Rentemester, Hans Svane (1606—1668), Sjællands Biskop, senere med Titel af Erkebiskop, henhøre til Klassen af de Mænd, der fik Navn af Souverainitetens Mænd, fordi de sluttede sig om Kong Frederik den Tredie til Gjennemførelse af Statsforandringen 1660. Dog skulde Navnet alene tyde hen paa, at de havde sat sig det som Formaal at indføre Enevælden og derefter virkelig bragt den ind i Livet, da har det hverken Gyldighed for dem Alle eller passer paa Sagen i dens Heelhed. Kun deri vare disse Mænd enige, at Adelsvælden maatte brydes, hvis Danmark skulde reddes fra Undergang.

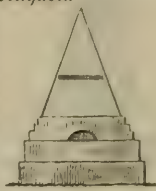

Fra den forudgangne Kamp for Kong Frederik, der vilde døe i sin Rede, har Hans Schack (1609—1676) og Kongens Halvbroder Ulrik Christian Gyldenløve (1630—1658) Adkomsten til at finde deres Navne paa disse Støtter. Schack var Feltmarskal og Kjøbenhavns Commandant under Beleiringen; det var ogsaa ham, der seirede ved Nyborg; ved Statsforandringen var han ligeledes virksom. Gyldenløve var under Beleiringen den Kjækkeste blandt de Kjække, især udmærkede han sig ved det store Udfald den 23de August 1658 og senere ved de to Udfald paa Amager. Overanstrengelse bragte ham en tidlig Død, alt inden Beleiringen hævedes.

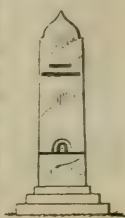

Den høie Støtte bærer 4 Navne, af hvilken Jens Lassens med samme Ret som de tvende foran nævnte bliver at fremhæve, naar Kjøbenhavns Forsvar kommer paa Tale. Han var blandt dem, der først havde Mod og Mands Hjerte til at tænke paa Modstand fra de svage Volde, og han kæmpede selv med og lønnede paa egen Bekostning 50 Mand (÷ 1706). Oluf Steenvinkel, Ingenieur, Lorentz Tuxen (1600—1682), Forvalter paa Hørsholm, senere Over-Zahlmester, og Henrik Gerner (1629—1700), Præst i Birkerød, senere Biskop i Viborg, have deres store Hæder fra Forsøget paa at gjenvinde det tabte Kronborg. Deres Forehavende blev opdaget ved et Brev, der faldt i de Svenskes Hænder, hvorefter Steenvinkel og Gerner bleve deres Fjenders Fanger; Steenvinkel udholdt Pinebænken uden at angive sine Medforbundne og blev henrettet 1659; Gerner kunde hverken bøies af Pinebænken eller af Lænkernes tunge Byrde; han frelstes fra Døden ved den paafulgte Fred. Den anden Støtte

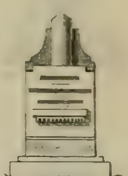
bærer Navnet Hans Rostgaard, Ridefoged, senere Amtsforvalter paa Kronborg (1625—1684). Nedenunder staaer Navnet paa hans trofaste og inilde Hustru Kirsten Pedersdatter. Disse tvende Navne have ogsaa deres Glands fra Forsøget paa at tage Kronborg tilbage samt fra den Hjælp, der ved Efterretningen om den hollandske Flaades Ankomst og om Fjendens Planer bragtes de Beleirede i Kjøbenhavn.

Denne spidst opadløbende Støtte bærer Navnet Hannibal Sehested (1609—1666), Statholder i Norge, forsvarede dette kjækt i Krigen 1644—45, var senere en anseet Diplomat, blev udnævnt til Greve af Ludvig den Fjortende; han virkede for Statsforandringen 1660 for Svogeren Kong Frederik (Sehested var gift med Christian den Fjerdes og Kirsten Munks Datter, Frøken Christiane) og blev derfor udnævnt til Skatmester. Han var begavet og elegant, men trædsk og upaalidelig. Han døde paa en Gesandtskabsreise i Passy ved Paris.

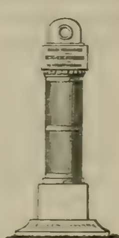

Denne Støtte hører til Lundens anseeligste, men den er ogsaa reist for en af Danmarks første Mænd: Peder Griffenfeld, født 1635, Søn af Viinhandler Schumacher i Kjøbenhavn; alt af Frederik den Tredie udnævnt til Geheimearchivar og Cabinetssecretair og overdraget Affattelsen af Kongeloven, endvidere forfremmet paa Grund af sin store Duelighed og tiltalende Egenskaber af Kong Christian den Femte til Geheimeraad, Dannebrogs- og Elephantridder, Storcantsler og Greve af Griffenfeld. Han styrede da hele den indre og ydre Politik, søgte at befæste Rigets Selvstændighed mere ved Statsklogskab end ved Vaaben, men da han ikke kunde afværge Krigen, virkede han til at give den en gunstigere Vending og til at styrke Kongens Optræden. Maaskee gjorde Lykken ham altfor tillidsfuld; men i hvert Fald var det Misundelse, der styrtede ham. Han blev anklaget for Landsforræderi og mere, dømt fra Livet og benaadet — med evigt Fængsel. Det C, der findes paa Støttens Bagside, betyder Condemnatus (dømt), og det A, der pryder Forsiden, Absolutus (frikjendt), og dette gaaer paa Historiens Dom. 22 Aar udholdt han Fængslet paa Munkholm; han befriedes Aaret før sin Død, der indtraf den 12te Marts 1699.

Denne Støtte bærer trende berømte Navne, men fra meget forskjellig Tid: alle tre have de modtaget deres største Glands ved Bedrifter i Udlandet. Henrik Holk til Ravnholt (1599—1633) havde tjent i Nederlandene, vendte i Trediveaarskrigen hjem og blev af Christian den Fjerde sendt med Undsætning til det af Wallenstein beleirede Stralsund, ved hvis Forsvar han vandt sig stor Hæder. Senere gik han i Keiserens Tjeneste og blev efter Leipzigs Erobring 1633 ophøiet til Greve. Cort Adeler (1622—1675), født i Norge, lærte Sømandskab i Holland under Tromp, gik derpaa i venetiansk Tjeneste, hvor han indlagde sig umiskjendelige Fortjenester og steeg til høie Værdigheder. Hjemkaldt af Frederik den Tredie satte han som General-Admiral Flaaden i god Stand og førte den kort Tid i Krigen, før han bortkaldtes ved Døden. Poul Vendelbo, senere adlet Løvenørn (1686—1740), gik i russisk Tjeneste, udmærkede sig ved Pultava, blev Generaladjutant. 1712 kom han i dansk Tjeneste, blev General og benyttedes i vigtige Forretninger baade som saadan og som Underhandler.

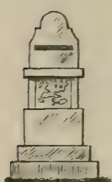

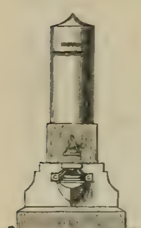
Den første af disse Støtter bærer Navnet Ulrik Frederik Gyldenløve, Kong Frederik den Tredies Slegfredsøn med Margrethe Pape (1638—1704). Han blev Statholder i Norge og udmærkede sig under den skaanske Krig ved overordentlig Tapperhed, indtog Venersborg og Strømstad, seirede ved Uddevalla og beleirede Gøteborg. Den anden Støtte har 3 Navne, ogsaa især bekjendte fra den skaanske Krig. Hans Schrøder, adlet Løvenhjelm (1627—1699), havde alt udmærket sig under Kjøbenhavns Beleiring og i den følgende Krig. Sendt af Christian den Femte til den norske Hær udmærkede han sig ved Erobringen af Bahuus og Marstrands Beleiring og fornemlig i Slaget ved Uddevalla, senere ved Rygens Erobring m. m. Hans Vilhelm Meerheim, født i Halle (1626—1688); hans mærkeligste Daad var Forsvaret af Christiansstad. Herman Frantz v. Schwaneweide havde egentlig sit Navn som dristig og heldig Partigænger. Efter Krigen kjøbte han af Kongen den gamle Herregaard Nørre-Vosborg, hvor han døde 1697, 60 Aar gammel.

En afbrudt Muur og en Stump af et Skibsvrag danne Formen for disse tvende Mindes-mærker, der begge ere at henføre til Krigen under Frederik den Fjerde. Paa den første ere Navnene Hans, Peder og Anne Colbjørnsen. Brødrene vare Kjøbmænd i Frederikshald, Søsteren gift med Præsten Jonas Ramus i Nordrehoug. Brødrene bekæmpede i Frederikshald Kong Carl selv; Søsteren standsede med Snildhed og Mod et svensk Corps i Fremrykningen mod Kongsberg. Iver Hvitfeld (1665—1710), hvis Navn findes paa Vraget, har gjort sit Navn udødeligt, da han den 4de October 1710 i Kjøgebugt foretrak at springe i Luften med sit Skib Danebrog fremfor at bringe Fare fra sit brændende Skib over den øvrige danske Flaade.

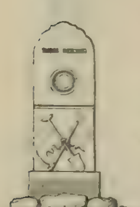
Denne Støtte er ogsaa for en dansk Søhelt, berømt fra denne Krig: Christen Thomesen Sehested (1664—1736), der seirede over Svenskerne ved Rygen (Dens Omrids findes paa Støtten) den 24de og 25de September 1715. Desuagtet fjernede Kong Frederik den Fjerde ham som henhørende til den gamle danske Adel fra hans Stilling ved Flaaden og som Chef for det nyoprettede Søcadet-Academi i Kjøbenhavn og sendte ham 1718 som Overlanddrost til Oldenborg, i hvilken Stilling han forblev til sin Død. Digteren Jørgen Sorterup har foreviget Seirherren i Søslaget ved Rygen i den smukke Ballade: „Hr. Sehsted har avlet en Søn under Ø".

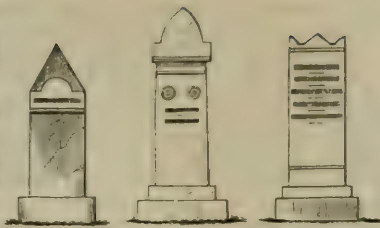

Navnene paa tvende Mænd, fortjente af Søetatens bedre Ordning, pryde disse Støtter. Grev Frederik Danneskjold-Samsø (1703—1770) skabte som Generaladmirallieutenant under Christian den Sjette den største og skjønneste Flaade, Danmark nogensinde har eiet. Han afgik fra sin Stilling ved Flaaden, da Kong Frederik den Femte besteeg Thronen; men kom dog atter for en kort Tid under Christian den Syvende til dennes Bestyrelse og blev tillige Medlem af Conseillet. Henrik Gerner (1742—1787) blev 1772 Fabrikmester ved Holmen. Dokkens Indretning, Bygningen af mange skjønne Skibe og en almindelig patriotisk Virksomhed udmærkede hans 15 derefter følgende Aar.

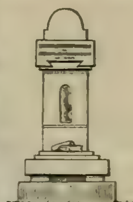
Denne Støtte med et Kort over Grønland er for den, der kaldtes dette Lands Apostel: Hans Egede (1686—1758) samt for hans trofaste Hustru Gertrud Rasch. Kong Christian den Sjette gav Egede Titel af Biskop, fordi han „har givet Anledning til Missionens første Begyndelse paa Vort Land Grønland, og derude for at fremme Guds Gjerning har beteet al Nidkiærhed, Flid og Alvorlighed". 1735 døde Gertrud Rasch under en Børnekoppeepidemi, i hvilken hun med sin Mand havde virket for de Syges Pleie og Helbredelse. 1736 vendte Egede tilbage til Danmark efter at have overgivet sin Gjerning i sin ældste Søn Poul Egedes Hænder. I Kjøbenhavn oprettede han nu et grønlandsk Seminarium og udarbeidede adskillige Værker i det grønlandske Sprog.

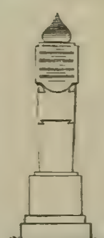
Lee og Spade, der pryde dette Mindesmærke, vise nokſom, at Sorenskriver Niels Lembak i Nedre-Romerige († 1750) var en af Landvæsenet i sin Tid fortjent Mand. Han ryddede udyrkede Marker og gjennemgrøftede sumpede Enge; han vidste at fremlokke Indtægtskilder „saavel af Ur som af Myr". Han var i en viid Kreds velgjørende gjennem Arbeidet, og han virkede paa mange Maader til Oplysningens Fremme i det vidtløftige District, for hvilket han var ansat som Embedsmand, men ogsaa langt ud over dette. Selv gjennem Viser og folkelige Digte søgte han at virke paa den menige Mand og at give hans Tanke en Retning, der gik ud over Erhvervet af det daglige Brød.

Disse trende Støtter ere reiste for lærde Mænd, den første for Thormod Torfæus fra Island (1636—1719), Kongelig Historiograph for Norge, Forfatter af «Historia rerum norvegicarum», Tom. I—IV. Den anden for Arngrim Jonsson og Arne Magnusson, ligeledes begge fra Island. Jonsson, Rector i Holum (1568—1648), var Forfatter af vigtige Værker over Islands Historie og Tilstand samt en høist fortjent Samler af Haandskrifter. Magnusson, Professor, Archivsecretair og Universitetsbibliothekar (1663—1730) er end mere kjendt som Samler af gamle Haandskrifter, hvilke han tilligemed sin Formue skjænkede til en Stiftelse, der fik hans Navn. Den tredie Støtte bar endog 5 Navne: Peder Resen, Præsident i Kjøbenhavn (1625—1688), Medarbeider af danske Lov, Udgiver af Eddaerne, udarbeidede et dansk Atlas, skjænkede sit berømte Bibliothek til Universitetet. Hans Gram, Geheimearchivarius (1685—1748), „den største Lærde Danmark har eiet", hvilket han dog ikke godtgjorde ved større Skrifter, men ved en Mængde lærde Afhandlinger. Erik Pontoppidan (1698—1764), Biskop i Bergen, senere Procantsler ved Kjøbenhavns Universitet, flittig Samler og frugtbar Skribent; hans berømteste Værk er „Danske Atlas", som han dog ikke saae fuldendt. Jacob Langebek (1710—1775), Grams Efterfølger i Geheimearchivet, høist fortjent Historiker, Udgiver af Danske Magazin og af «Scriptores rerum danicarum». Gerhard Schøning, født i Norge (1722—1780), ved Langebeks Død Geheimearchivar. „Med Suhm og Langebek dannede han det store Kløverblad i nordisk Historie". Det var især af Norges ældre Historie, han gjorde sig fortjent.

Denne Støtte, prydet med en Æskulapssteen, gjælder Barthollinernes berømte Slægt, der i det 17de og langt ind i det 18de Aarhundrede ydede Danmark saa mange lærde Mænd. Den ældste lærde Bartholin, Casper, berømt Læge og lægevidenskabelig Forfatter (1585—1629), findes ikke nævnt paa Støtten; derimod hans endnu mere som Læge og ved Skrifter samt ved lægevidenskabelige Opdagelser berømte Søn Thomas Caspersen Bartholin, Stifter af det anatomiske Theater i Kjøbenhavn (1616—1680), samt Sønnesønnen, Thomas Thomasen Bartholin (1659—1690), Kongelig Antiqvarius og Professor i Lovkyndighed, især berømt ved Udgivelsen af et Værk om danske Oldsager og ved sine store Samlinger til Nordens Kirkehistorie.

5 Digtere fra det 17de og 18de Aarhundrede have paa denne Støtte, den sidste blandt de her kortelig beskrevne, fundet Plads for deres Navne. Anders Arrebo, Biskop i Trondhjem, afsat, senere Præst i Vordingborg (1587—1637), har gjengivet Davids Psalmer i Versform og skrevet Hexaemeron, vandt derved Navn af den danske Digtekunsts Fader. Anders Bording (1619—1677), Udgiver af den rimede Avis „Danske Mercurius" og Leilighedsdigter, skrev meget lette og flydende Vers og virkede derved og ved at udelukke fremmede Ord for Sprogets Uddannelse og Reenhed. Thomas Kingo, Biskop i Odense (1634—1703), skrev Psalmer, baade dybe og klangrige, endnu ikke overtrufne af nogen senere Psalmedigters; han skrev ogsaa verdslige Digte samt Leilighedspoesier og blev adlet med den vingede Pegasus i Vaabnet. Christian Braumann Tullin, født i Norge, hvor han levede som Toldembedsmand (1728—1765), skrev mange Digte, der udviste en dannet Smag og stor Lethed i Versificationen. Johannes Ewald (1743—1781) overstraalede alle tidligere Digtere i Danmark. „Han kunde tolke, hvad andre kun stamme" (Oehlenschlæger). Cantaten ved Frederik den Femtes Bisættelse, Digtet „Adam og Eva", Sørgespillet „Balders Død", Idyllen „Rungsteds Lyksaligbed", Syngespillet „Fiskerne" med den navnkundigste af alle danske Sange „Kong Christian stod ved høien Mast" ere hver for sig et monumentum ære perennius.

Jægerspriis med Tilliggende, der var gaaet over til Statseiendom, og hvis Fæstegods var fraiolgt, blev i 1854 kjøbt for 600,000 Rdl. af Kong Frederik den Syvende; han lod Slottets Indre istandsætte og pryde paa mange Maader, oprettede Avlsgaarden Louiseholm og tilkjøbte Egelund. Ved hans Død tilfaldt Eiendommen

hans efterlevende Gemalinde af 3die Ægteskab, Grevinde Danner, der har ladet opreise en Statue af den afdøde Konge i Haven ligefor Slottet.

Nordskoven ved Jægerspriis hører til Danmarks eiendommeligste Skovstrækninger; de ældgamle Ege, Birketræets hyppige Forekomst, de udstrakte Mosedrag, ogsaa mærkelige ved at Multebærret der trives, den store Bestand af Daadyr i fri Tilstand ere dens Adkomster til at regnes blandt disse. Storartet er ogsaa Udsigten fra flere Høide-punkter ud over Skoven og Issefjorden til Odsherreds Bakkedrag og over Roeskilde-fjord til Frederiksborg og dens omgivende Skove, til Frederiksværk og Frederikssund op mod Roeskilde Domkirke. Det smukkeste af disse Puncter nævnes efter den afdøde Kong Frederik VII. Frederikshøi.

Paa Markerne i Districtet „Skoven" findes følgende fredede Mindesmærker: 7 store Gravhøie, nemlig de fire saakaldte „Trehøie", „Knudshøi", „Skjelhøi" og „Store Høi"; endvidere 6 store Jordhøie, en anseelig Steendysse med 2 store Steenkamre, 5 store Steen, der ere Levninger af et Steenkammer.

Skuldelev Sogn, omgivet af Annexet Selsø, Skibby, Krogstrup og Gjerlev S., samt Roeskilde-Fjord. Kirken, midt i Sognet, c. 1 M. s. f. v. for Frederikssund. Arealet, 2918 Tdr. L., er af god Beskaffenhed, jevnt, med lave og side Strækninger i Nord og Syd (Koholms-Mose og Hov-Enge), samt i Nord og Vest omflydt af en Aa med sumpig Engbund ved Bredderne. Htk. 289 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Skuldelev, hvori 60—70 Beboelser, Kirken, Præstegaarden, Skole, Kro; en Deel af Byen Onsved; Avlsgaarden Torp eller Torp-Ladegaard med 33 Tdr. Htk., 440 Tdr. L., med tilhørende Teglbrænderi (en Deel af Jorderne udlagt til Huse), Gaarden Brandebjerg. Ialt 32 G., 75 H. med og 48 uden Jord, hvoraf 20 G. og 58 H. udenfor Byerne, 15 af disse sidste paa Torp Mark.

Indbyggere: 1021. Agerdyrkning og Kvægavl er Befolkningens Hovederhverv. Af industrielle Anlæg mærkes et betydeligt Teglbrænderi ved Torp, som beskjæftiger 11 Arbeidere og leverer et aarligt Product af c. 1 Million forskjellige Sorter brændte Steen.

Sognet hører under Horns Herreds Jurisdiction (Frederikssund), Roeskilde Amtstuedistrict, Jægerspriis Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 89de Lægd. I Forening med Annexet, Selsø, udgjør Skuldelev S. een Commune. Skuldelev Kirke tilhører Selsø Stamhuus.

Skuldelev Kirke er i det Væsentlige ikke afvigende fra den for Landsbykirker almindelige Bygningsform. Den er bygget til forskjellige Tider, den østligste, ældste Deel af store Kridtsteen, den vestlige, nyere, af store røde Muursteen. Den ældste Deel er bygget i den almindelige Stil fra Overgangstiden fra byzantinsk til gothisk Stil; den nyere Deel derimod i renere gothisk Stil, vel omtrent fra det 15de Aarhundrede. Altertavlen, en Copi af et Christusbillede af Carlo Dolce, som findes i Dresden, er malet og skjænket til Kirken af afdøde Grevinde Scheel-Plessen, født Hedemann. Prædikestolen fra Renaissancestilens ældre Periode, har 4 særdeles smukke Tavl 'af Billedskjærerarbeide.

Selsø Sogn, Annex til Skuldelev, omgivet af dette samt Skibby Sogn og Roeskilde-Fjord. Kirken ligger ene, vest paa ved Selsø, c. 1½ M. s. for Frederikssund. Arealet, 3369 Tdr. L., hvoraf 168 Tdr. L. Skov (Østskoven), bestaaer for største Delen af gode muldlerede Jorder, temmelig lavtliggende, især mod Øst og Nord ved Hov-Enge. Til Sognet hører Eskildsø i Roeskilde-Fjord samt nogle mindre Øer og Holme. Den store Selsø-Sø er tildeels udtørret. Htk. 297 Tdr. A. og E., 7 Tdr. Skk.

I Sognet: Selsø Kirke, ved denne Hovedgaarden Selsø med 80 Tdr. Htk., 930 Tdr. Land, hvoraf 480 Tdr. L. Ager, bakket og leret,

28 Tdr. Eng, 242 Tdr. Mose og Kjær, Gaarden Eskildsø Ladegaard, der hører til Selsø, af $15^{1}/_{2}$ Tdr. Htk., 231 Tdr. L., Selsø Vandmølle, der ligeledes hører til Selsø (endvidere til samme Skuldelev Kirke, 70 Tdr. Htk. Fæstegods og 438 Tdr. Htk. Arvefæstegods; deriblandt den i Skuldelev S. nævnte Torp-Ladegaard, der udreder en aarlig Arvefæsteafgift til Selsø af 500 Rdl.); Byerne Sønderby med Skole og Østby. Sognet har ialt 27 G., 82 H. med og 65 uden Jord, hvoraf 12 G. og 75 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 940. Udenfor det almindelige Landboerhverv ved Agerdyrkning og Kvægavl findes ingen Bedrift af nogen Betydenhed i Sognet. Ved Østskoven er en Ladeplads, hvorfra en livlig Seilads med Baade til forskjellige Puncter ved Roeskilde-Fjordens Kyster.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 90de Lægd. Kirken tilhører Universitetet.

Selsø Kirkes ældste Navn menes at have været „Helligkors Kirke". Som det af Afbildningen vil sees (paa hvilken dog en lille Tilbygning til Rundingen er udeladt), bestaaer Kirken af et aflangt Skib med Chor, der ender i en mærkelig Rundbygning, og med Taarn. Skibet og den nærmest tilliggende Deel af Choret er opført af Granit

Selsø Kirke.

Rundbygningen af store Fraadsteen, Taarn af Muursteen. Altertavlen, som forestiller Christus i Emaus, er et Oliemaleri af Prof. N. Simonsen og skjænket Kirken af afdøde Geheimeraad N. A. Holten til Krabbesholm. Paa Alteret staaer et Bronce-Crucifix, modelleret af Prof. J. A. Jerichau, skjænket af Universitetet. Under Choret er en, nu tilmuret, Begravelse, tilhørende Familien Normand, som i det 17de Aarhundrede eiede Selsø.

Paa Eskildsø stiftedes c. 1136 et Augustiner-Kloster, ved hvilket Vilhelm af Paris efter sin Indkaldelse hertil af Biskop Absalon, 1161, blev beskikket til Abbed, og som han c. 1176 flyttede til Ebelholt i Tjæreby Sogn ved Frederiksborg (see dette). Klostrets Tomt med Substructioner af Kirken er endnu kjendelig.

Hovedgaarden Selsø, som i det 15de og 16de Aarhundrede findes at være givet til Lehn af Kronen til forskjellige Adelsmænd, eiedes 1576 af Jacob Ulfeldt, som der opførte en ny Hovedbygning. Efter ham skiftede den ofte Besiddere, indtil den i Begyndelsen af forrige Aarhundrede kom i Geheimeraad C. L. v. Plessens Eie. Han opførte den nuværende Hovedbygning af 2 Etager og oprettede 1753 Gaarden tilligemed Eskildsø- og Torp-Ladegaarde til et Stamhuus for sin Familie, der endnu er i sammes Besiddelse. Gravene, der have omgivet Gaarden, ere nu opfyldte.

Selsø Sogn har, efter de af Forchhammer og Steenstrup i 1848 foretagne Undersøgelser, i Oldtiden været en Ø; Sundet gik igjennem den nu tildeels udtørrede Selsø-Sø og Hov-Mose langs med de høie Banker af Koralsand, der adskiller Torps Marker fra Skuldelevs, op til Koholms-Mose og den dertil stødende Viig af Fjorden; syd for Torp stod Sundet ogsaa i Forbindelse med Fjorden og dannede Torp til en mindre Ø for sig.

Skibby Sogn, omgivet af Roeskilde-Fjord, Selsø, Skuldelev, Krogstrup og Ferslev S. samt Kjøbenhavns Amt. Kirken, omtrent midt i Sognet, 1¾ M. s. v. for Frederikssund og 2 M. n. o. for Roeskilde (ad Landeveien 3½ M.) Arealet, 2662 Tdr. L., er i det Hele taget fladt og god leermuldet Jord. Htk. 306 Tdr. A. og E., 3 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Skibby med Kirken, Præstegaarden, Skole og en privat Landboshøiskole, en Arbeids- og Forsørgelsesanstalt (oprettet 1869 af 7 Communer i Horns H. for 120 Lemmer), Kro, Mandorup, Bonderup og en Deel af Røgerup; Avlsgaardene Lindegaard med stort Haveanlæg, 16 Tdr. Htk., 140 Tdr. L., Hanghøigaard, 14 Tdr. Htk., 133 Tdr. L. Sognet har ialt 45 G., 90 H. med og 25 uden Jord, hvoraf 17 G. udenfor Byerne; de fleste Huse med Jord ere beliggende paa Skibby Old og Bonderup Old.

Indbyggere: 863. Jordbrug er deres næsten udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Horns Herreds Jurisdiction (Frederikssund), Roeskilde Amtstuedistrict, Jægerspriis Lægedistrict; 5te Bgkds. 1ste Udskrivningskreds 96de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Stamhuset Egholm.

Skibby, der nævnes i en Fortegnelse fra det 13de Aarhundrede blandt Sjællands Kjøbstæder (Sc. r. D. V. 617) har, som dets Navn ogsaa antyder, i ældre Tider ligget ved en Viig af Fjorden, der igjen stod i Forbindelse med et Vanddrag, af hvilket der endnu findes Spor i Veile-Aa. Horns Herred var saaledes en fra det øvrige Sjælland adskilt Ø.

Skibby Kirke er den anseeligste paa Egnen og opført i reen Rundbuestiil af Fraadsteen eller Kalktuf, saaledes som denne findes i flere ældre Kirker omkring Isefjord. Den bestaaer af et stort Langhuus, et firkantet Chor og en stærkt fremtrædende Chorrunding, udvendig prydet med flade Muurpiller og smaa Rundbuer, med Apsis. I Skibet senere tilføiede Hvælvinger, der hvile paa Piller midt i Skibet. Gamle Kalkmalerier paa Chorets Hvælving og i Chormundingen fundne 1855. Taarn senere tilbygget. (See Kornerups Afhandling i „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie" 1868). Chronicon Schibyense, aftrykt i Scr. rer. Dan. II. er fundet indmuret i en Pille.

Kyndby Sogn, omgivet af Annexet Krogstrup, Ferslev Sogn og Isse-Fjorden. Kirken, ved Sydgrændsen, c. 1½ M. s. v. for Frederikssund. Arealet, 1663 Tdr. L., er høitbeliggende, i det Hele muldsandede Jorder. Htk. 167 Tdr. A. og E.

I Sognet: den eneste By Kyndby med Kirken, Præstegaard, Skole. Sognet har ialt 17 G., 44 H. med og 13 uden Jord, hvoraf 11 G. og 26 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 469. Foruden den almindelige Landbonæring findes intet Erhverv, som fortjener særlig Omtale.

Sognet hører under Horns Herreds Jurisdiction (Frederikssund), Roeskilde Amtstuedistrict, Jægerspriis Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 91de Lægd. I Forening med Annexet Krogstrup danner det een Commune. Kirken tilhører Eieren af Svanholm Hovedgaard.

Kyndby Kirke, uden Taarn (Klokken i et Bræddeskuur), hvælvet, er i sine oprindelige Dele opført af Kampesteen. Gammel Steen-Døbefont. Ny malet Altertavle. Prædikestolen af udskaaret Arbeide.

Tæt ved Kirken har tidligere ligget en Herregaard, kaldet Kindholm, hvis Tomt og Grave endnu sees. Denne Gaard blev ødelagt i Grevens Feide og tilhørte dengang Claus Eriksen Ravensberg (Slippeslot); den blev senere igjen opbygget og tilhørte Familien Pax. Morten Pax skjødede 1624 Kindholm Gaard og Gods til Frants Rantzau til Svanholm. Omtrent 1660 skal Gaarden være bleven nedbrudt; det fortælles ogsaa, at den er nedbrændt, antændt ved Lynild, og dens Jorder ere vistnok alt dengang lagte under Svanholm, af hvis Marker endnu een kaldes Kindholm-Marken, ligesom Kindholm ogsaa i Professor H. N. Nissens Efterretninger om Sjællandske Jordegodser (Sorø 1807) nævnes i Forbindelse med Svanholm.

Krogstrup Sogn, Annex til Kyndby, omgivet af dette S., Ferslev, Skibby, Skuldelev og Gjerlev S. samt Isse-Fjord. Kirken ligger ene, noget syd paa i Sognet, 1¼ M. s. v. for Frederikssund. Arealet, 3089 Tdr. L., hvoraf 27 Tdr. L. Skov, er mod Nord temmelig fladt med flere side Strækninger, som oftest sandmuldet, paa sine Steder dog ogsaa leermuldet; i Midten af Sognet mellem Kirken og Hovedgaarden Svanholm ligger et Bakkestrøg med lette Jorder; mod Syd har Hovedgaarden Pagterold fortrinlige Leerjorder. Htk. 321 Tdr. A. og E.

I Sognet: Krogstrup Kirke, Byerne Dalby, Ordrup med Sognets Skole og en Deel af Onsved; Hovedgaarden Svanholm med 885 Tdr. L., hvoraf 757 Tdr. L. Ager, 28 Tdr. L. Eng og c. 100 Tdr. L. Skov, af Htk. 105 Tdr. (hvortil endvidere hører Krogstrup og Kyndby Kirker, Blakke Veirmølle i Ferslev Sogn samt 308 Tdr. Htk. Fæstegods); Hovedgaarden Overberg med 400 Tdr. L., hvoraf 350 A., 30 E., 20 Skov, af Htk. 32 Tdr. (hertil 55 Tdr. Htk. Fæstegods, 19½ Tdr. Htk. Arvefæstegods); Hovedgaarden Pagterold med 280 Tdr. L., af Htk. 32 Tdr. (hertil 49 Tdr. Htk. Fæstegods); Avlsgaarden Storgaarden, Arvefæste under Overberg, 200 Tdr. L., med 19½ Tdr. Htk. I Sognet ialt 25 G., 55 H. med og 35 uden Jord, hvoraf 10 G. og 48 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 723. Agerbruget er udelukkende Erhverv. De større Avlsbrug i Sognet drives med Kyndighed og Kraft og opmuntre Bønderne til Efterligning.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 92de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Svanholm.

Kirken, med Taarn, hvælvet, er tildeels opført af Fraadsteen, rundbuede Vinduer, gammel Granit Døbefont. Ligstene over Eske Bilde og Anne Bilde, begge døde 1565, samt over Mette Bilde, død 1565, alle af Svanholm. Under Taarnet Begravelse for Jonas Jørgensen til Svanholm (adlet Svanenskjold) og Hustru Maria Falk. Ny malet Altertavle.

Indtil 1450 var Krogstrup Hovedsognet, og der var da ved Kirken en By af samme Navn, som nu er forsvunden. Et Billede af St. Dionysius blev borttaget af Kirken ifølge en Kongelig Befaling af 25de October 1606, fordi Bønderne efter gammel Overtro „samme til visse Aarets Tider med Smykke og Klæder lod ornere".

Svanholm, der alt findes nævnt paa Valdemar Atterdags Tid, var fra Midten af det femtende til Begyndelsen af det syttende Aarhundrede i Familien Bildes Besiddelse. Derefter nævnes Breide Rantzau og hans Sønner, Frands og Kai Rantzau som Eiere. Frands Rantzau forenede Kindholm med Svanholm. Kai Rantzau var gift med Anna Lykke, en Datter af Jørgen Lykke til Overgaard. Hun overlevede saavel sin første, som sin anden Mand, Laurids Ulfeld, og ved hendes Død tilfaldt hendes Godser Svanholm, Rantzausholm, Brendegaard, Flintholm, Rødkilde og Hverringe hendes Broder Frands Lykke, der tillige eiede Overgaard, Gisselfeldt, Kokkedal, Hefringsholm og Estruplund, hvorfor han og med Rette kaldtes „den Rige". Han efterlod 2 Børn, den ulykkelige Kai Lykke og Christence Lykke, hvis Arvelod var Svanholm og Overgaard m. m. Hun giftede sig først med Frands Brokkenhuus og efter dennes Død 1660 med Frederik v. Arenstorff til Rosenau, Oberst ved Kongens Livgarde, senere General i den skaanske Krig, hvor han som bekjendt ikke samlede sig Laurbær. Ved sin Frues barnløse Død 1667 arvede han Svanholm og giftede sig kort efter med Augusta Elisabeth Rumohr. Af dette Ægteskab havde han flere Børn, af hvilke Christian von Arenstorff ved Faderens Død 1689 arvede Svanholm med de tilhørende Jorder fra Kindholm (see Kyndby S.), samt Overberg (hvilken hans Fader 1675 med Kongelig Tilladelse havde oprettet af nogle Bøndergaarde til Hovedgaard, samt opbygget og omgivet med Grave) og Pagterold. De store Steengjærder og Steensamlinger paa disse Godser tilskrives ham, og Traditionen tilføier, at han derved havde gjort sig saa fattig, at han maatte sælge Godserne. Andre Omstændigheder have dog vel ogsaa medvirket dertil, og har han gjort sig selv fattig, har han ved at befrie Agerjorden fra disse Steenmasser bidraget ikke lidet til sine Efterfølgeres Rigdom. Efter Arenstorfferne have de samlede Godser været eiede af Geheimeraad von der Lühe, som 1744 ombyggede Svanholm til dens nuværende Form i 2 Etager med tvende Sidefløie, Kong Frederik den Femte som Kronprinds, Generalauditør Jonas Jørgensen, dennes Søn Generalkrigscommissair Niels Jørgensen, adlet 1780 under Navnet Svanenskjold. Peter Jørgensen de Svanenskjold solgte 1805 Svanholm, Overgaard og Pagterold til Grev Preben Bille-Brahe til Hvedholm for 300,000 D. C., som frasolgte kort efter de to mindre Godser (der nu siden 1854 eies af F. Helmers). Ved Geheimeraad Grev P. Bille-Brahes Død 1857 blev hans tredie Søn, Baron Christian Bille-Brahe, nu Amtmand over Holbek Amt, Eier af Svanholm. Samme Aar han tiltraadte Eiendommen, afbrændte Ladegaarden, der igjen er opført efter Landbrugets nyeste Krav. I den store, udmærket vedligeholdte, af Canaler gjennemskaarne Have til Svanholm findes et i 1857 af Godsets Beboere reist Mindesmærke (Broncestatue paa Granitsokkel) over Godsets forrige Eier, Geheimeconferentsraad Grev Preben Bille-Brahe. Den nuværende Bygning paa Overberg er opført af fornævnte Generalkrigscommissair de Svanenskjold.

Ferslev Sogn, omgivet af Isse-Fjord, Kyndby, Krogstrup og Skibby S., Annexet Vellerup samt Kjøbenhavns Amt, fra hvilket det skilles ved Veile-Aa. Kirken, midt i Sognet, c. 2 M. s. v. for Frederikssund og 2½ M. n. v. for Roeskilde (ad Landeveien 4 M.). Arealet, 4647 Tdr. L., er for største Delen lette, mod Sydost dog paa sine Steder muldlerede Jorder. Htk. 446 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Ferslev med Kirken, Præstegaard, Skole, Veileby, hvori en Gaard paa 13 Tdr. Htk., paa Veileby Mark en Skole, Venslev, hvori Skole, Rennebæk, hvorfra Færgefart til Ourø, Kro, og en Deel af Røgerup; Blakke Veirmølle. Ialt i Sognet 69 G., 107 H. med og 46 uden Jord, hvoraf 33 G. og 43 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1383, der næsten udelukkende ere beskjæftigede med Jordbruget, medens Beliggenheden ved Fjorden aldeles ikke benyttes til Erhverv ved Fiskeri.

Sognet hører under Horns Herreds Jurisdiction (Frederikssund), Roeskilde Amtstuedistrict og Jægerspriis Lægedistrict; 5te Vgkds. Sognet hører med Undtagelse af Røgerup og Veileby, der tilligemed Vellerup Sogn hører til 1ste Udskrivningskreds 94de Lægd, til samme Kreds 93de Lægd. Med Annexet Vellerup danner det een Commune og 2 Sognefogeddistricter, saaledes at Veileby og Røgerup er forenet med Vellerup. Kirken eies af Stamhuset Eegholm.

Kirkens Skib er opført af Fraadsteen, Taarn, Hvælvinger, Gavle af Muursteen. Restaureret 1866.

Vellerup Sogn, Annex til Fersleo S., omgivet af dette, Isse-Fjord, samt Kjøbenhavns Amt, fra hvilket det skilles ved Veile-Aa. Kirken, midt i Sognet, 2¼ M. s. v. for Frederikssund. Arealet, 575 Tdr. L., bestaaer af sandmuldede Jorder. Htk. 59 Tdr. A. og E.

I Sognet kun den ene By Vellerup med Kirken, af sædvanlig Bygningsmaade, dog uden Taarn, et Hospital for 8 Lemmer og en Kro. I Nærheden, ved Vallerup Strand, ligger et Kornmagasin, hvorfra de nærliggende Hovedgaarde udskibe Korn. Nogle Handlende boe ogsaa her.

Indbyggere: 192, næsten udelukkende Agerbrugere.

Sognet hører til de samme Administrationsindbelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. Med Veileby og Røgerup i Fersleo Sogn 1ste Udskrivningskreds 94de Lægd. Kirken tilhører Stamhuset Eegholm. Vellerup Hospital er stiftet 1713 af Geheimeraad Otto Krabbe og udvidet 1741 af Ghrd. Iver Rosenkrants. Lemmerne nyde Bolig og Brændsel. Desuden nyde 18 Fattige under Egholm Gods Understøttelse af det Krabbe-Rosenkrandske Legat.

Kirken er opført af Muursteen med iblandede utilhugne Kampesteen. Taarnet, paa Nordsiden, først opført 1862.

Ourø eller Bybjerg Sogn dannes af Øen Ourø i Isse-Fjorden, midt imellem Horns Herred og Holbæk Amt. Kirken, omtrent midt paa Øen, ligger ¼ M. fra Øens østre og ⅛ M. fra sammes vestre Færge, omtrent 3 M. n. v. for Roeskilde og 1 M. n. o. for Holbæk. Arealet, 2633 Tdr. L., er afvexlende leermuldet og sandmuldet. Htk. 261 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Bybjerg med Kirken, Præstegaard, Skole, Kro og Mølle, Gamløse og Næsby med Skole. Sognet har ialt 45 G., 45 H. med og 54 uden Jord, hvoraf 20 G. og 13 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 742. Agerbrug er Hovederhverv; ved Siden heraf drives noget Fiskeri.

Sognet hører under Horns Herreds Jurisdiction (Frederikssund), Roeskilde Amtstuedistrict, Jægerspriis Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 95de Lægd. Sognet danner een Commune. Kirken tilhører det Svanenskjoldske Fideicommis.

Ourø Kirke med Taarn, oprindelig rundbuet, deels af Kamp, deels af Muur, Hvælvinger, Spor af Kalkmalerier. Gl. Granit Døbefont.

Ourø kaldes i Valdemar II's Jordebog Warthæræ, og det maa være her, at der holdtes et eller to Fredsmøder mellem de Danske og Norske, som det synes 1283 og 1293. Man henlægger ellers Stedet til Halland (saaledes P. A. Munchs norske Historie VI. 211).

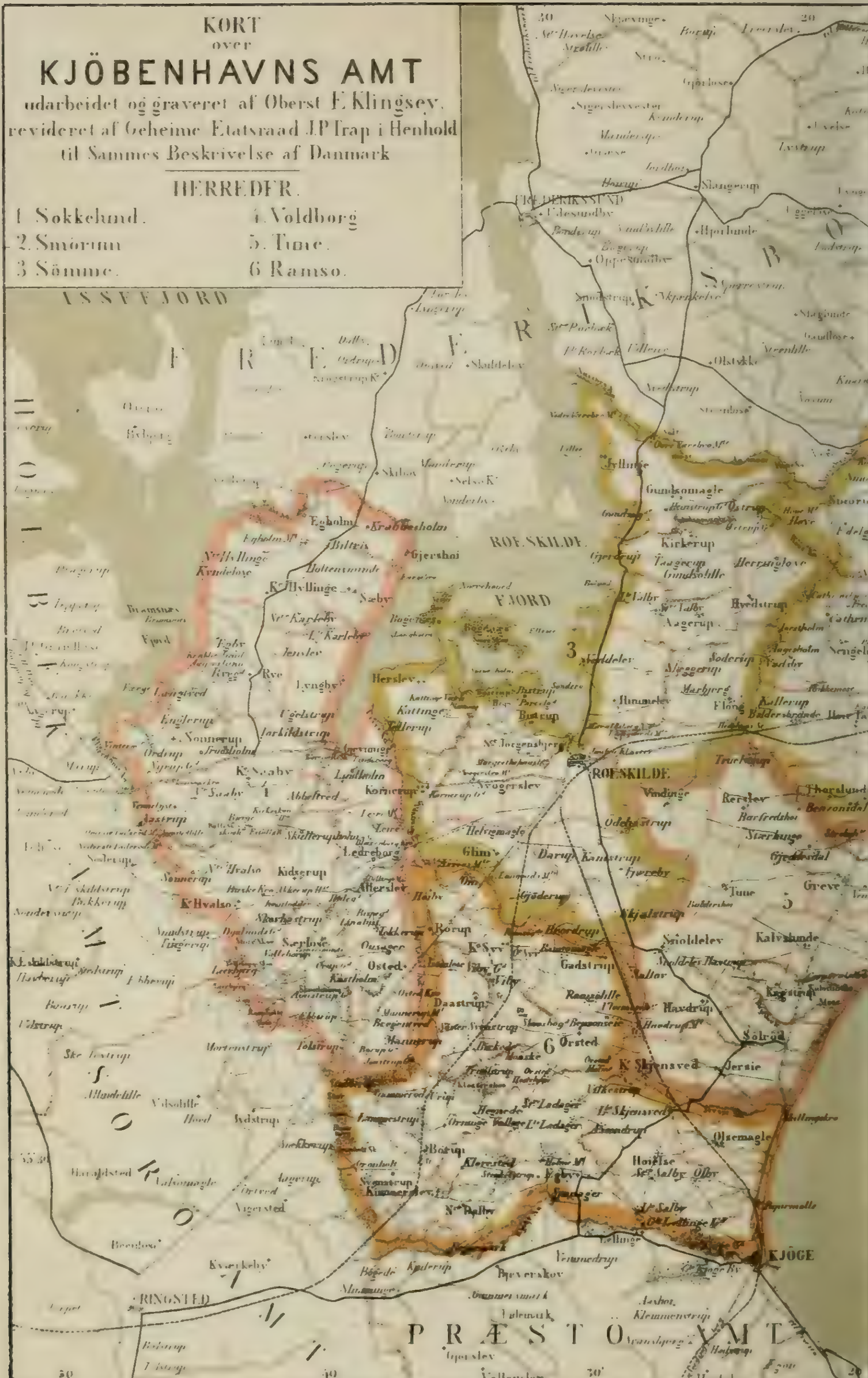
Paa Steenbjerg nord for Kirken skal Dronning Margrethe i sin Tid have havt et Lystslot. Efter Sagnet skal i Oldtiden et Kongevalg været foretaget paa denne Høi.

Kjøbenhavns Amt

bestaaer af den midterste, kun ved Staden Kjøbenhavns Territorium afbrudte, Deel af Sjællands østlige Side, to større Øer, nemlig Amager, af hvilken dog en Deel hører til Kjøbenhavn, og Saltholm, samt endelig nogle Holme ved de nævnte Øer og i Roeskilde-Fjord.

Amtet omgives af Sundet, Staden Kjøbenhavns Territorium, Østersøen, Præstø Amt, fra hvilket det paa en Strækning skilles ved Kjøge-Aa, Sorø Amt, Holbæk Amt, mod hvilket Elverdams-Aa omtrent een Miil danner Grændsen, Bramsnæs-Fjord, Frederiksborg Amts vestlige Halvø, for en Deel derfra adskilt ved Veile-Aa, Roeskilde-Fjord og Frederiksborg Amts østlige Halvø, fra hvilken det paa større Strækninger skilles ved Vandløb og Indsøer, saasom Værebro-Aa (c. 3 Mile), Farum-Sø og Fure-Sø.

Størrelse 21,95 g. □ M. (Deraf 0,29 paa Kjøbstæderne, begge i Gl. Roeskilde Amt, 9,58 paa Landdistrictet i Gl. Kjøbenhavns Amt og 12,08 paa Landdistrictet i Gl. Roeskilde Amt). Statistisk Tabelværk, 3die Række, 11te Bind angiver 16de Juli 1866 for Kjøbenhavns Amt: det ved Matrikuleringen opmaalte Areal til 215,357 Tdr. Land; Søplan 4,194 Tdr. Land; anvendt til Fredskov 15,357 Tdr. Land (i de tvende sidstnævnte Tal Staden Kjøbenhavns Arealer medregnede); besaaet Areal 100,761 Tdr. Land (deraf Hvede 3,849 Tdr., Rug 18,328 Tdr., Byg 33,971 Tdr., Havre 23,245 Tdr., Boghvede 78 Tdr., Ærter og Bælgfrugter 8,793 Tdr., blandet Sæd 6,683 Tdr., Kartofler 2,457 Tdr., andre Rodfrugter 1,759 Tdr., Raps 1,492 Tdr., Handelsplanter 466 Tdr). Af Huusdyr fandtes til den nævnte Tid i Amtet: 18,984 Heste, 44,190 Stkr. Hornkvæg, 42,262 Faar, 22,297 Sviin. Det samlede Ager og Engs og halveret Skovskylds Hartkorn var efter Stat. Tab., 3die R., 4de B. den 1ste April 1860 21,532 Tdr; deraf Kjøbstædernes Htk. 765 Tdr., Landdistricternes 21,177 Tdr. Af sidstnævnte hørte til 160 større Landbrug over 12 Tdr. Htk. 3,388 Tdr., til 3,083 Bøndergaarde fra 1—12 Tdr. Htk. 16,046 Tdr., til 8,136 Huse under 1 Td. Htk. 1,419 Tdr., til skyldsatte, ikke

KORT
over
KJÖBENHAVNS AMT
udarbeidet og graveret af Oberst F. Klingsey,
revideret af Geheime Etatsraad J.P. Trap i Henhold
til Sammes Beskrivelse af Danmark
HERREDER.
1. Sokkelund.
2. Smörum
3. Sömme.
4. Voldborg
5. Tune.
6. Ramso.
ROESKILDE
FJORD
ROESKILDE
KJÖGE
RINGSTED
FREDERIKSSUND
PRÆSTO AMT

ÖRESUND
KJÖGE BUGT
KJOBENHAVN
Saltholm
AMAGER
DRAGÖR
Charlottenlund
Skovshoved
Skodsborg
Vedbæk
Gjentofte
Lyngby
Sollerød
Gladsaxe
Ballerup
Herlev
Rödovre
Glostrup
Brondbyvester
Hvidovre
Kallebod Strand
Koklapper
Taarnby
Kastrup
Sundbyvester
Hollænderby
Store Magleby
Maalov
Vallensbæk
0°
10
10'
55°30'

bebyggede, Lodder 324 Tdr. Af Husene havde 2,299 over 2 Skpr. Htk., 2,051 mellem 2 Skpr. og 1 Fdkr. Htk., 2,450 under 1 Fdkr. Htk., 1,336 vare jordløse Huse. 1,071 Gaarde med 5,470 Tdr. Htk., fornemlig henhørende til Domainegodset, vare Arvefæstegaarde med Ret til at sælge og pantsætte. Fæstegaardenes Antal var 641 med 3,419 Tdr. Htk.; men Antallet af Fæstegaarde er nu vist nærmere 500 end 600. Af samtlige Huse vare 5,548 Selveierhuse, 2,588 Fæste- og Leiehuse. Amtet har forholdsviis ikke saa mange jordløse Huusmænd som Frederiksborg Amt, men følger dog i denne Henseende efter dette i Rækken af Kongerigets Amter. Amagers mange Dagarbeidere, der søge Erhverv i Kjøbenhavn, Arbeiderne i Fabrikkerne ved Mølle-Aa, Skovshoveds og Taarbæks Fiskere høre til denne Klasse.

Folketællingen i 1870 udviste et Folketal for Kjøbenhavns Amt af 103,898 Indbyggere, hvilket giver et Antal af 4707 paa □ Milen. Af hele Amtets 103,898 Indbyggere (i 1860: 86,296, i 1850: 72,955) henhørte 8318 til Kjøbstæderne, 63,508 til Gamle Kjøbenhavns Amt (med Frederiksberg By- og Landdistrict, der havde 16,878 Indb.), 32,072 til Landdistricterne i Gl. Roeskilde Amt. Gl. Kjøbenhavns Amt havde saaledes endog 6623 Indb. paa □ Milen.

Kjøbenhavns Amt bestaaer af: Kjøbstæderne **Roeskilde** og **Kjøge**, samt Herrederne **Sokkelund, Smørum, Sømme, Voldborg, Tune** og **Ramsø**. De to førstnævnte Herreder udgjøre „Gamle Kjøbenhavns Amt", der danner en Amtscommune med et eget Amtsraad af 7 valgte Medlemmer, de sidstnævnte 4 Herreder udgjøre „Gamle Roeskilde Amt", der ligeledes danner en Amtscommune for sig med eget Amtsraad af 7 valgte Medlemmer.

Amtet henhører i geistlig Henseende til Sjællands Stift og indbefatter 3 Provstier: 1) Sokkelunds og Smørum Herreders Provsti; 2) Sømme og Voldborg Herreders Provsti; 3) Tune og Ramsø Herreders Provsti; hvorhos dog bemærkes, at Værløse i Smørum Herred, som Annex til Farum, hører til Horns, Ølstykke og Lynge-Frederiksborg Herreders Provsti, og at Lellinge Sogn i Bjeverskov H., Præstø Amt, som Annex til Hoielse i Ramsø H., hører til Ramsø og Tune Herreders Provsti. I jurisdictionel Henseende omfatter Amtet, foruden de 2 Kjøbstads-Jurisdictioner, 5 Land-Jurisdictioner, nemlig: 1) Amager Birk, 2) Kjøbenhavns Amts nordre Birk, 3) Kjøbenhavns Amts søndre Birk, 4) Leire Herred, 5) Ramsø og Tune Herreder. Desuden høre Dele af Horns Herreds Jurisdiction (see Frederiksborg Amt), af Svenstrupgaard Birk (see Sorø Amt) og af Bjeverskov Herred samt Vallø Birk (see Præstø Amt) til Kjøbenhavns Amt. Brandpolitiet i Amtets Landsogne bestyres af constituerede Branddirecteurer, en for Tune og Ramsø H., en for Sømme og Voldborg H., en for Smørum og Sokkelunds H.,

en for Amager og en for Kjøbenhavns Forstæder. Amtet hører til 1ste Udskrivningskreds og til Sjællands nordre Land-Physicat-district, dog med Undtagelse af Staden Kjøge, der hører til Sjællands søndre District. Følgende Lægedistricter: Amager, Kjøbenhavns Amts nordre District, Kjøbenhavns Amts søndre District, Roeskilde District og en Deel af Kjøge District. Med Hensyn til de directe Skatters Oppebørsel er Amtet deelt i 2 Amtstuedistricter, Kjøbenhavn og Roeskilde, til sidstnævnte hører tillige Horns Herred i Frederiksborg Amt.

Amtet udgjør Kjøbenhavns nordre Hoveddistrict og Amagerlands Hoveddistrict under Kystpolitiet i Sjælland.

Kjøbenhavns Amt indbefatter 5 Valgkredse til Folkethinget og en Deel af 2den Landsthingskreds.

De i Amtet beliggende Kongelige Skove af tilsammen henved 7,000 Tdr. Land henhøre under 2den Overførsterinspection og under 1ste og 2det Kjøbenhavnske Skovriderdistrict.

Roeskilde

Kjøbstad i Sømme Herred, ligger under 55° 38′ 33″ n. B. og 0° 29′ 46″ v. L., 1000 Alen syd for Roeskilde-Fjord paa et indtil 100 Fod over almindelig Vandstand beliggende ned mod Fjorden skraanende Terrain, med smuk Udsigt paa flere Steder over dennes sydlige Bredning og de samme omgivende Skovpartier, 4 Mile ad Landeveien fra Kjøbenhavn, 4 fra Ringsted, 3 fra Frederikssund, 5 fra Hillerød, $3^1/_2$ fra Kjøge. Ad Jernbanen er Afstanden fra Kjøbenhavn 4 Mile, fra Ringsted $4^1/_4$ M., fra Kjøge $3^1/_2$ M.

Byen har paa et Grundtaxtareal af $95^{2049}/_{14000}$ Tdr. Land 32 Gader og 329 brandforsikkrede Eiendomme, og desuden 85 paa Roeskilde Communes og dens Jordbrugeres Jorder. Disse udgjøre 2587 Tdr. Land g. M. De ere udskiftede af Fællesskab. Htk. 339 Tdr. De brandforsikkrede Eiendommes samlede Taxationssum var den 1ste April 1870 3,116,850 Rdl.

Terrainet, paa hvilket Roeskilde er bygget, er mærkværdigt ved dets talrige Kilder, der have givet Byen Navn og over hele Landet ere bekjendte for deres fortræffelige chrystalklare Vand og for den Rigdom, hvormed det udstrømmer af Jorden. De mærkeligste blandt disse Kilder ere Høibrøndskilden, Helligkorskilden (ogsaa kaldet Kongebrønden, fordi Kong Frederik den Fjerde i sin Sygdom 1729 lod hente Vand derfra), Maglekilde, Klosterkilde, St. Hans Kilde, St. Gertruds Kilde, St. Ibs Kilde m. fl. Maglekilde giver 10 Tdr. Vand i Minuttet, og ved Roeskilde drives 7 Vandmøller (St. Mortens M., Kapels M., St. Clara M., Strand-M., disse 4 ved et og det samme Vandløb vestlig for Byen, Rimors M., Kobber M. og Haraldsborg M.) ved de fra denne og øvrige Kilder i og ved Byen udstrømmende Bække.

ROESKILDE
1870.
a Domkirken
b Vor Frue Kirke
c Det kongl Palais
d Raadhuset
e Domskolen
f Borgerskolen
g Friskolen
h Asylet
i Stiftsbiblioteket
k Depot Materialhus
l Provsteresidents
m Rectorresidents
n Duebrødre Kloster
o Frøken Juuls Stiftelse
p Søren Olsens
q Metervrones
r Lunges
s Duebrødre
t Fattighuus
u Telegraphstation
v Graabrødre Kirkegaards Kapel
1:8000
Klokker V
Rodjs Vænge
Blaagaards
Vænge
Graabeens
Vænge
Kloster Vænge
Kloster Sø
Klosterhusene
Roeskilde Kloster
Heste Torvet
Tømmer Pl.
Reberbane
Tømmer Plads
Bangaard
Raadh.T.
Torv

Den alt overveiende Mærkelighed i Roeskilde er Domkirken, der vil blive gjort til Gjenstand for en særlig Beskrivelse (Pag. 128 flg.), og derfor her kun nævnes.

Vor Frue Kirke. Denne er beliggende lige op til Roeskilde By og paa dennes Grund. Da den imidlertid hører til et eget Landsogn, vil den blive beskrevet tilligemed dette under Sømme Herred.

Roeskilde adelige Jomfrukloster er ogsaa beliggende tæt op til Roeskilde By, men danner et eget Sogn, der ligesom Frue Sogn vil finde Beskrivelse under Sømme Herred.

Blandt Byens øvrige Bygninger og Institutioner ville de efternævnte særlig være at bemærke:

Roeskilde Cathedralskole. Denne Skole var alt til i det 13de Aarhundrede, thi Biskop Jacob Erlandsen forordnede Aar 1253, at Duebrødre-Hospital skulde underholde 12 Disciple. Denne Forpligtelse for Hospitalet, der senere blev forøget til 30 Disciple og 2 Hørere, er nu i den senere Tid ordnet saaledes, at der af Hospitalets Activer er dannet et saakaldet Fællesfond, hvoraf Cathedralskolen har $^{8}/_{11}$ og Hospitalet $^{3}/_{11}$ (See forøvrigt Duebrødre-Kloster). Den nuværende Skolebygning er opført 1842. Skolen har 1 Rector, 2 Overlærere og 7 Adjuncter. („Bidrag til Roeskilde Domskoles Historie“ af Skolens Rector Dr. S. N. J. Bloch, 4 Hefter, 1842—46).

En ny Borgerskole i 2 Etager med Bolig for trende Lærere er opført 1869.

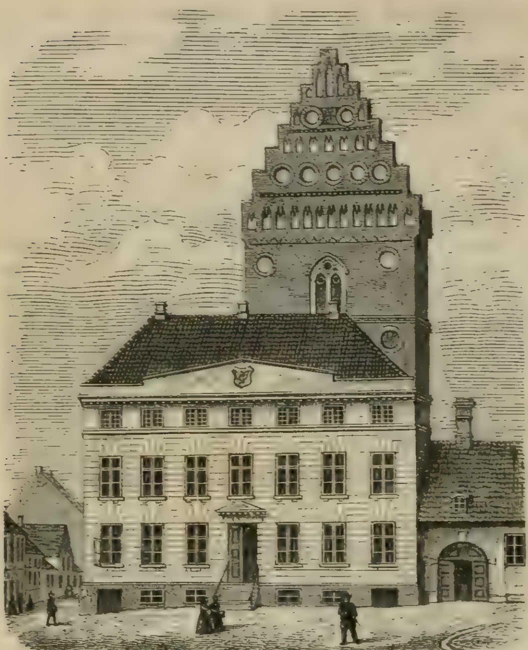
Det Kongelige Palais ligger paa den østre Side af Domkirken og er en simpel Grundmuurs Bygning af 2 Etager paa 15 Fag. Tidligere laae her Bispegaarden, som Kong Christian den Sjette lod nedrive og i dens Sted den nuværende Bygning opføre. Værelserne, der ere udleiede, ere dog forbeholdte den Kongelige Familie, naar en Liigbegængelse finder Sted i Kongehuset. Palaiet staaer ved en gammel Løngang i Forbindelse med Domkirken.

Stiftsbibliotheket, ligesom Palaiet beliggende nær Domkirken, findes omhandlet i Forening med dennes Beskrivelse.

Raadhuset er en anseelig 3 Etages Bygning paa Torvet, bygget op til det gamle Taarn af St. Laurentii Kirke, der benyttes til Arrester og som Vagttaarn. I Muren sees St. Laurentii Billede udhugget i Steen. Selve Laurentii Kirke blev 1537 nedrevet af Roeskilde Borgere, der paa dens Plads opførte en Kag. (Af Raadhuset med Laurentii Kirketaarn gives paa modstaaende Side en Afbildning). Dengang laa Raadhuset endnu skraas overfor i Algaden; man seer endnu Kjældrene, der have runde Buer og Krydshvælvinger, Steenkolonner med afskaarne Capitæler. Den nuværende Raadhuusbygning er fra 1735, den øverste Etage tilføiet 1839.

Jernbanegaarden, en anseelig Bygning i trende Etager og med tilhørende ydre Rum, fælles for den vestsjællandske og den sydsjællandske Jernbane.

Duebrødre Hospital, almindelig kaldet **Duebrødre Kloster.** Grunden til dette blev lagt, da Biskop Jacob Erlandsen i Aaret 1253 flyttede Helligaands eller Duebrødre Hospital fra Peblingehøi udenfor Byen ind i Byen, samt aflagde det med rige Dotationer. Frederik den Anden sammenlagde i 1570 det Gods, der da tilhørte Duebrødre- eller Helligaands-Hospital, St. Jørgens Hospital og nogle andre mindre Stiftelser. Hospitalets og Cathedralskolens Fællesfond eiede den 31te Marts 1870 en Capitalformue af c. 303,000 Rd., og oppebærer derhos Kongetienden af 21 Sogne, for Tiden c. 59½ Tdr. Rug, 2390½ Tdr. Byg, 38½ Tdr. Havre og 12 Rdl. 32 ß i Penge, samt Jordebogsafgifter af Klosterets nu for største Delen bortsolgte Bondergods, hvilke Afgifter for Tiden andrage 3 Tdr. 2 Skpr. 2⅔ Fdkr. Rug, 1352 Tdr. 3 Skpr. Byg, 4 Tdr. Havre samt 53 Rdl. 84 ß i Penge. Hospitalets „særlige Fond" eiede den 31te Marts 1870 en Capitalformue af 52,616 Rdl. 15 ß foruden en Afgift af 15 Tdr. Byg af den fra Stiftelsen nu afhændede Gaard Matr. Nr. 10 paa Torvet i Roeskilde. Til Hospitalet er henlagt et ved Fundats 18de Juli 1864 oprettet Legat, „Justitsraad Liebes og Hustrues Guldbryllupslegat", Capital 2000 Rdl., hvoraf Renten aarlig uddeles til de 8 ældste Lemmer med 10 Rdl. til hver. I Stiftelsen have 37 Lemmer fri Bolig, Brændsel, Brød, Pleie i Sygdomstilfælde, og hver 1 Rdl. ugentlig. Bestemmelsen for Optagelse er, at de Vedkommende skulle være skikkelige Folk over 60 Aar, fornemlig fra Roeskilde By. Med Duebrødre-Kloster er forenet:

Raadhuset og St. Laurentii Taarn i Roeskilde.

Duebrødre-Klosters nye Stiftelse for 12 ældre Fruentimmer af den høiere Middelstand, der foruden fri Bolig have 50 Rdl. aarlig og 20 Rdl. aarlig til Brændselshjælp, hvorhos tillige udredes af Hospitalet i Pensioner og Understøttelser til 10 Fruentimmer i lignende Stilling 432 Rdl. aarlig.

Duebrødre Hospital eller Kloster har en egen Forstander, der tillige har Bestyrelsen af de trende første af efternævnte Stiftelser:

Meyercrones Stiftelse, oprettet 1738 efter Geheimeraadinde Meyercrones Bestemmelse for 4 Pensionistinder, som nu hver have særdeles god Bolig, 2 Favne Brænde og 70 Rdl. aarlig. Stiftelsen eier en Capital af c. 16,000 Rdl. og nogle Jorder, der give en Afgift af 136 Tdr. Byg aarlig, hvorhos afdøde Pastorinde Linderod i Roeskilde 1863 testamenterede Stiftelsen en Capital, stor 2000 Rd., hvoraf Renten dog for Livstid tilfalder 2 af Testatrix indsatte Legatarer.

Søren Olsens Hospital, stiftet 1592 af Sognepræsten S. Olsen; heri have 6 Pensionistinder, der have fri Bolig og 1 Rugbrød ugentlig samt en aarlig Brændselshjælp af 4 Rdl. 32 ß, 4 tillige 1 Rdl. 32 ß maanedlig. Samtlige Pensionistinder nyde derhos aarlig hver 25 Rdl. af det Hospitalet af Etatsraad Johannes Theodorus Suhr skjænkede Legat, stort 5000 Rdl.; Fundats kongelig confirmeret 9de November 1859.

Langes Stiftelse, oprettet af forhenværende Raadmand i Roeskilde, Hans Rasmussen Lange og Hustru Anna Margrethe von Essen, ved Fundats 8de Januar 1746. Bestemt til Fribolig for 2 Enker, fortrinsviis af Stifternes Slægt. Stiftelsen staaer under Tilsyn af Magistraten i Roeskilde, til hvem aarligt Regnskab aflægges af Bestyreren, der efter Fundatsen skal være af Stifternes Slægt.

Den Juelske Stiftelse, oprettet af Conventualinde i Roeskilde adelige Jomfrukloster Sophie Hedevig Juel, der ved Fundats af 24de September 1761 skjænkede en Gaard i Roeskilde til Fribolig for en Enke og henlagde en Capital dertil, nu 2300 Rdl. Priorinden og de 4 ældste Conventualinder i Klostret have Bestyrelsen af Stiftelsen.

Syge-, Daare- og Arbeidsanstalten for Gamle Roeskilde Amt, der udgjør en Samling af anseelige Bygninger, ligger paa Roeskilde Byes Jorder tæt ved Jernbanestationen. Den er opført Aar 1856.

Indbyggernes Antal var efter Folketællingen i Februar 1870: 5,221 (Mdkj. 2,506 og Kvdkj. 2,715), i 1860: 4,650, i 1855: 4,338, i 1850: 3,805, i 1801: 1768, i 1769: 1831.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 990 Skattepligtige ansatte til en Skatte-Indtægt af 504,594 Rdl.

Handel, Fabrik- og Haandværksdrift, Brændeviinsbrænderier samt Jordbrug paa Byens betydelige Areal ere Hovederhvervskilderne, hvorhos Gjæstgiveri og Vognmandsnæring ogsaa ere af ikke ringe Betydning formedelst Byens Beliggenhed ved Hovedstationer saavel paa den sjællandske Jernbane som paa de vigtigere Landeveislinier gjennem Sjælland.

Byens Beliggenhed i Nærheden af Kjøbenhavn, med hvilken Forbindelsen er lettet ved Jernbanen, samt paa den anden Side den besværlige Seilads gjennem Isse-Fjord bevirke, at de fleste udenlandske Varer, med Undtagelse af de for Byen og dens Opland fornødne Kvantiteter af Trælast og Steenkul indføres over Kjøbenhavn, ligesom ogsaa betydelige Partier

Kornvarer ad Jernbanen føres fra Roeskilde til Kjøbenhavn. Af de førnævnte volumineuse Varer indførtes i 1869 directe fra Udlandet 902 C.-Lst. og 21,014 C.-Fd. Trælast, 22,712 Tdr. Steenkul. Udskibningen af Kornvarer til fremmed Sted i 1869 udgjorde ikkun 2,784 Tdr., hvorimod der i samme Aar pr. Jernbane førtes til Kjøbenhavn 111,814 Tdr. Ikkun 5 Fartøier, drægtige ialt $25^3/_4$ C.-Lst., høre hjemme i Roeskilde Tolddistrict. Skibsfarten var i 1869: i indenlandsk Fart: indgaaet 10 Fartøier af $172^1/_4$ C.-Lsts. Drægtighed med $97^1/_2$ C.-Lsts. Bestuvning; udgaaet 16 Fartøier af $356^3/_4$ C.-Lsts. Drægtighed med 57 C.-Lsts. Bestuvning; i udenlandsk Fart: indgaaet 68 Fartøier af 1946 C.-Lsts. Drægtighed med 1903 C.-Lsts. Bestuvning; udgaaet 64 Fartøier af $1832^1/_2$ C.-Lsts. Drægtighed med 88 C.-Lsts. Bestuvning. Desforuden var i indenfjords Fart: a) Dampskibet „Frederik VII", der i Sommertiden 3 Gange ugentlig seilede imellem Roeskilde og Nykjøbing, anløbende flere Mellemstationer, b) Dampbaaden „Adjudanten", der daglig seilede imellem Roeskilde og Gershøi.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) i 1869 udgjorde 21,447 Rdl. Brændeviinsbrænderiafgiften (incl. Krigsskat) blev oppebaaret i 1869 med 46,928 Rdl. 36 ß.

I Byen afholdes aarlig 7 Markeder, blandt hvilke det saakaldte Pære- ɔ: Pærtemarked (Hestemarked) i September er det vigtigste. Torvedag med levende Kreaturer den første Mandag i hver Maaned.

Af industrielle Anlæg mærkes: 1 Papirfabrik, 1 Tobaksfabrik, 2 Teglbrænderier, 2 Jernstøberier, 1 Mineralvandsfabrik, 1 Uldspinderi, 1 Cementfabrik, 1 Dampbryggeri, 3 Farverier, 3 Garverier, 1 Feldberederi, 6 Bomuldsvæverier, 4 Linnedvæverier, 1 Bogtrykkeri, hvorfra en Avis udgives. Byens 4 Brændeviinsbrænderier have i 1869 produceret c. 910,000 Potter Brændeviin.

Kreaturholdet i Roeskilde var den 16de Juli 1866: 372 Heste, 736 Stkr. Hornkvæg, 386 Stkr. Faar, 545 Stkr. Sviin.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren), der tillige er Byfoged, af 13 valgte Medlemmer. Desuden har Byen for Tiden en By- og Raadstueskriver, der tillige er kongelig Raadmand. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Brolægnings- og Veivæsenet; f) for Gasvæsenet; g) for Communens Bygninger og Jorder samt Inventariegjenstande.

Roeskilde Kjøbstads Commune indbefatter kun Roeskilde Domkirke-Sogn. Roeskilde adelige Jomfrukloster danner, skjønt det ligger i eller omgives af Roeskilde By, i visse Maader et eget Sogn. De saakaldte Klosterhuse, der ligge paa Klostrets Grund, ere vel ansatte til Communeskatter, fordi deres Beboere søge Roeskilde Kirke og Skole, men henhøre forøvrigt under Leire Herreds Jurisdiction.

De Communen tilhørende Jorder ere bortleiede mod aarlig Afgift, c. 500 Rdl. og 560 Tdr. Byg efter Capitelstaxt. Communen eiede ved

Udgangen af Aaret 1869: 8,500 Rdl. i rede Penge og 22,000 Rdl. i Obligationer samt 287,263 Rdl. i faste Eiendomme. Communens Gjæld udgjorde til samme Tid 69,462 Rdl. De faste Eiendomme ere: Raadhuset, et Vagt- og Sprøitehuus, et Krudttaarn, Matr. Nr. 48 (indkjøbt til en mulig Udvidelse af Raadhuusbygningen), Helligkorskilde, Gasværket, Fattighuset, Borgerskolen og Friskolen.

Byens væsentligste Udgifter i 1869 vare: til Fattigvæsenet 8,300 Rdl., Skolevæsenet 8,600 Rdl., Rets- og Politivæsenet 1,700 Rdl., Vandforsyningen 200 Rdl., Brandvæsenet 1000 Rdl., Medicinalvæsenet 250 Rdl., Byens Gader og Veie 4200 Rdl., Gadebelysning 1000 Rdl., Bidrag til Statskassen 4442 Rdl., Amtsrepartitionsfonden 1005 Rdl., Amtsskolefonden 427 Rdl. Indtægterne beløb sig til 35,673 Rdl., hvoraf blev lignet paa Grund 1458 Rdl., paa Bygningernes Assurancesum 2220 Rdl., paa Hartkorn 1695 Rdl., paa Formue og Leilighed 15,200 Rdl., andre Indtægter 15,100 Rdl.

Roeskilde Fattigvæsen eier Stillinge Sogns Kongetiende (450 Tdr. Byg) og Skolevæsenet eier Gievninge Sogns Kongetiende (140 Tdr. Byg).

Byen har en Borgerskole med 4 fast ansatte Lærere, 3 Lærerinder og 3 Timelærere; en Friskole med 2 Lærere og 2 Lærerinder. Til Borgerskolen er i de senere Aar opført en efter Forholdene temmelig storartet Bygning. Det var Hensigten her at oprette en høiere Realskole; men dette er endnu ikke skeet.

Byen har i Aarene 1836—53 optaget Laan af ialt c. 35,000 Rd. til Fjordens Opmuddring i en Strækning af omtrent 4000 Alen i Længden og 40 Fod i Bredden til en Dybde af 10 Fod, samt til Anlæg af en ny Havn. Indtægterne bestaae i Havne- og Bropenge, der i 1869 udgjorde 2339 Rd. Heraf udredes Capitalafdrag og Renter samt Udgifter til Vedligeholdelsen. Af Gjælden er afdraget c. 25,000 Rd. Førend denne Fordybning af Fjorden fandt Sted, kunde kun Jagter, 3 à 4 Fod dybtgaaende, seile igjennem Fjorden, og der havdes ingen Havn.

Roeskilde har et Brandcorps og et Politivagtcorps. De forskjellige Brandcorps-Afdelinger (Brandcorps, Vandcorps, Nedbrydningscorps, Redningscorps) tælle tilsammen omtrent 350 Mand, Politivagtcorpset omtrent 60 Mand.

Ved Roeskilde Toldvæsen er ansat en Toldforvalter, en Controlleur, og 3 Assistenter. Byens Postmester har tillige Opsyn med Befordringsvæsenet og er Bestyrer af Telegraphstationen. Byen er 1ste Udskrivningskreds 33te Lægd.

Lægen i Roeskilde Lægedistrict, til hvilken Byen hører, boer i denne; ligeledes er her Roeskilde Amtstue, til hvilken Byens Afgifter af Øvrigheden indbetales. Byen har et Apothek.

Roeskilde er Valgsted for Amtets 3die Folkethings-Valgkreds samt for 2den Landsthingskreds.

I 1833 blev der oprettet en Sparekasse for Roeskilde og Omegn. I denne indestod den 11te Marts 1870 1,432,770 Rd. Til samme Tid

havde Kassen et opsparet Fond af 107,038 Rd., der tjener som Sikkerhedsfond. Renten af det halve Beløb oplægges til Fondets Forøgelse, hvorimod Renten af det andet halve Beløb uddeles som Legater til trængende Enker og ugifte Døttre af Middelklassen. I Regnskabsaaret 1869 blev der uddeelt 1362 Rd. 48 ß. Renter af Indskud beregnes med 4 Procent. Kassens Midler udlaanes mod Rente $4^1/_2$ Procent og Sikkerhed i faste Eiendomme. Renten af Hypotheklaan beregnes med 5 Procent pro anno.

Gasværket havde en Indtægt i 1869 af 9271 Rd. 16 ß og en Udgift af 8753 Rd. 16 ß. Afsætningen af Gas igjennem Maalerne udgjorde 2,250,000 Cbfd. à 2 Rd. 64 ß pr. 1000 Cbfd.

Roeskilde Byes Vaaben, som her gjengives efter et Sigil, aftrykt under et Document fra 1396, er en Ørn med udstrakte Vinger. Denne kongelige Fugl henthder maaskee til, at Byen dengang var Kongesæde. Fodstykket er ligesom en Muurkrands, indenfor hvilken 3 Baand, der vistnok skulle betegne Vandløb, og 3 Roser. Disse sidste tilligemed Vandløbene erindre om den gamle latinske Gjengivelse af Byens Navn: fons rosarum. Af Muurkrandsen kan maaskee sluttes, at Byen endnu dengang havde Befæstning.

Adam af Bremen nævner, idet han giver en kort Beskrivelse af Sjælland: »Civitas ejus maxima Roschild, sedes Regia danorum«. To af vore gamle Krøniker, Ry Klosters Annaler (urigtig kaldet Kong Eriks Krønike) og Esrom Annaler (Scr. r. dan. I. 151 og 224) omtale et øde Sted Hokæbierg, hvor der fordum havde ligget Staden Hokækoping, som laae i en ubeleilig Afstand fra Stranden, hvorfor Kong Ro lod den flytte til Issefjord ved en deilig Kilde og gav den Navn efter sig og Kilden. Høkækoping skal have ligget i Rorup Sogn. Den nævnes endnu i det 13de Aarh. (Sc. r. d. V. 618).

Stephanius bekræfter ogsaa i Noterne til Saxo: Consentaneum est, urbem Roeskildiam a Roe Daniæ qvondam rege et fonte, qvi admirandus isto in loco cernitur, nuncupatam esse.

Et gammelt latinsk Vers fra Klostertiden, der ogsaa citeres af Stephanius, lader ligeledes Navnet Roeskilde udledes paa denne Maade. Det lyder saaledes og er, som Vadskjær udsiger, „med det smukkeste af dem vore Munke have efterladt sig":

»Salve vas reliqviarum
Mons, qvo surgit fons Rosarum,
Fons aqvarum, flumen clarum
Regem Roe reficiens«.

At Byen skylder den sidste Deel af sit Navn de rige Kilder, der udspringe trindt omkring den, tør man sikkert antage. Derimod stiller det sig tvivlsomt med Kong Ro og det er sandsynligst, at Kilden hed Roskilde, førend Byen blev anlagt ved den. Nogle udlede Navnet af Ros, Hest, men det gamle danske Navn paa Hest var vistnok altid Hors, skjønt Ros forekommer paa Islandsk (hross). Man maatte snarere give det

ovenfor meddeelte latinske Vers Medhold, naar det henfører Navnet til Rose og Kilde, til hvilken Udledning af Navnet det gamle ovenfor afbildede Sigil ogsaa, som anført, hentyder.

Riimkrøniken lader Kong Roo, Haldans Søn udsige:

„Siælantz faræ giorde ieg theth tijl gaffn,
ieg hogækøbing fflyttæ tijl ijsefiord haffn;
Forti han loo ther ey wel til max
ath skybæ ther gotz oc seylæ saa strax,
Jeg hannum roskylde kallæ lodh
aff meg oc kellen, ther loo imodh".

Allerede i det 10de Aarhundrede var Byen en Havneplads, der vandt i Betydning derved, at Kong Harald Blaatand der anlagde en Kongsgaard og at den derefter blev valgt til Bisperesidents. Ogsaa den betydelige Domkirke og de store Gaver af Jordegods, som Kongerne alt tidligere skjænkede denne, bidrog til at hæve Byen.

I det 12te og 13de Aarhundrede havde Roeskilde sin meest glimrende Periode og var dengang, maaskee med Undtagelse af Slesvig, Danmarks betydeligste Stad. I Aaret 1104 opbyggede Harald Kesia tæt nordfor Roeskilde paa en Banke ved Fjorden det faste Slot Haraldsborg, af hvilket der nu kun er svage Spor ved Landeveien til Frederikssund. Først i Midten af det 12te Aarhundrede blev Byen selv befæstet, da Venderne adskillige Aar i Forveien havde overfaldet og opbrændt den (af Voldene og Gravene findes endnu Spor ved Blegdammen). Omtrent paa denne Tid grundede her en Borger ved Navn Wetheman et Broderskab for Søkrigen mod Slaverne (fratres Roskildenses), af hvis strenge Love man kan slutte sig til den trængselsfulde Tid. Det var ogsaa paa denne Tid, 9de August 1157, at Knud Magnussen her blev dræbt af Svend, siden kaldet Grade. Fra denne Periode skrive sig de fleste af de talrige Kirker og Klostre, der nævnes i historiske Skrifter og senere Beskrivelser som beliggende i Roeskilde, men som nu for største Delen ere udslettede indtil sidste Spor. Af Kirker nævnes, foruden den nuværende Domkirke, følgende: Allehelgens, St. Botulphi, St. Nicolai, St. Boels, St. Laurentii (af hvilken Taarnet ved Raadhuset endnu er tilbage), St. Johannis Baptistæ, St. Michaelis, St. Peder og Pouls, St. Olai (efter hvilken en Gade endnu bærer Navn), St. Mortens (en Mølle bærer dens Navn), Graabrødre (i Begyndelsen Klosterkirke, efter Reformationen Sognekirke, først nedlagt 1625; dens Kirkegaard benyttes endnu af Roeskilde By; paa denne hviler vor fortjente Componist Prof. Weyse), Vor Frue (dengang i Byen, nu udenfor denne og Sognekirke for Landsognet) og St. Ibs (som tildeels endnu existerer og benyttes som Pakhuus. Af Klostre nævnes i Biskop Daugaards Skrift om de danske Klostre i Middelalderen følgende 6 i Roeskilde: St. Mariæ eller Vor Frue Nonnekloster, til hvilket Vor Frue Kirke hørte (see denne), St. Claræ Nonnekloster, i hvilket Erik Menveds Dronning indtraadte, da hun paa Reisen fra Abrahamstrup havde havt det Uheld at tabe det sidste af sine Børn, en 16 Uger gammel Prinds, udaf Vognen, hvorefter Barnet døde (St. Claræ Mølle staaer paa Klostrets Plads), St. Agnetes Nonnekloster, stiftet af Prindsesse Agnes, Erik Plougpennings Datter, der ligesom hendes Søster Jutta indtraadte i Klostret, men senere begge fortrøde dette Skridt og atter undvege derfra, Franciscaner- eller Graabrødre-Kloster, Dominicaner- eller Sortebrødre-Kloster (see Roeskilde adelige Jomfrukloster), Helligaandskloster (see Duebrødre Hospital).

Hvilke Rettigheder Roeskilde har havt forend Erik Glippings Tid vides ikke, derimod er det bekjendt, at denne Konge den 15de Juni 1268 gav Roeskilde en ny Stadsret, som senere flere Gange fornyedes (Kong Christoffers Privilegium af 2den Januar 1441, R. D. 3665, Kong Christian den Førstes af 10de April 1445, R. D. 3937, samme Konges af 15de Juli 1472, R. D. 4438). 1319, den 13de November, døde Kong Erik Menved i Roeskilde. 1534 hærjede Grev Christopher af Oldenborg Staden samt ødelagde Haraldsborg og Bidstrup Slotte. 1658, den 26de Februar, sluttedes her den Roeskildske Fred mellem Danmark og Sverrig.

Roeskilde har været hjemsøgt saavel af betydelige Ildebrande (1234, 1282, 1310, 14de Mai 1443, 23de Mai 1523, 1599, 7de Juli 1647, 1733 og 1735) som af Pest (1350, 1484, 1592 og 1711). Disse talrige Ulykker, hvortil kom Kongeborgens Brand 1413, hvorefter Kong Christoffer af Bayern opgav at have Kongesæde i Roeskilde, Kjøbenhavns successive Tiltagen tilligemed Klostrenes Nedlæggelse efter Reformationen, have bevirket, at Byen lidt efter lidt har aftaget, indtil den nu i den senere Tid, fornemlig deri understøttet ved Jernbaneliniers Anlæg (den 26de Juni 1847 aabnedes Linien fra

Kjøbenhavn til Roeskilde, 26de April 1856 fra Roeskilde til Korsør, 4de October 1870 til Vordingborg) og Fjordens Uddybning samt Havnens Forbedring, atter har hævet sig noget.

Af Skrifter om Roeskilde mærkes:

„Beskrivelse af Roeskilde" af Provst H. Meyer, udg. af L. S. Vinding, Kjøbenhavn 1793.

„Grundrids til en historisk-topographisk Beskrivelse af det gamle Konge- og Bispesæde Roeskilde" af H. Behrmann, Kjøbenhavn 1832.

„Kort Beskrivelse af Roeskilde Kjøbstad" af C. C. Tronnier, Kjøbenhavn 1845.

Roeskilde Domkirke.

Saxo fortæller i Slutningen af Harald Blaatands Historie, at denne Konge blev begravet i den af ham i Roeskilde opførte Kirke. Vi vide om denne, at den var opført af Træ og indviet til den hellige Treføldighed. Et Aarhundrede var ikke forløbet, forinden Trækirken blev afløst af en Steenkirke; thi efter Ælnothi Monachi historia ortus, vitæ et passionis St. Canuti regis Daniæ (Langebeks Scriptores III, 325—90) og Saxo opførtes ved Biskopperne Vilhelm og Svend Norbagge i Aarene 1047—1084 en ny Steenbygning („insigni lapideo tabulatu" siger Ælnoth, „saxeo opere" Saxo)*). I sidstnævnte Aar, altsaa i Kong Knud den Helliges Tid, indviedes Kirken af Svend Norbagge og fik til Skytspatron St. Lucius, en Biskop i Rom, der 254 blev Martyr. Da Svend Norbagge har opført Vor Frue Kirke ved Roeskilde af Fraadsteen, hvilket Materiale fandtes og tildeels findes endnu i Omegnen af Roeskilde**), er det ikke usandsynligt, at det samme Materiale blev benyttet til St. Lucii Kirke. Historien melder herefter aldeles Intet om, at Kirken er ombygget; medens den dog omtaler forskjellige Ildebrande, der have overgaaet Roeskilde og med denne Domkirken (1234, 1282, 1443); Kirkens fortjente Beskriver og nidkjære Tilsynsmand Justitsraad Steen Friis har i Historiens Taushed fundet Bestyrkelse for sin Mening, at det er Vilhelms og Svend Norbagges Kirke, der endnu staaer. Det var i Modsætning hertil, at Prof. Høyen i „Ny kirkehistoriske Samlinger", II 340—51, III 47—72, gjorde gjældende, at den nuværende Teglsteenskirke er senere opført og det navnlig i det 13de Aarhundrede, idet han til Begrundelse herfor anførte: at man ikke kjendte Teglsteen før i Midten af det 12te Aarhundrede***), at Ælnoths og Saxos Udtryk om Kirkebygningen ikke

*) Om Bygningen af Domkirken i Ribe er brugt lignende Udtryk. Det siges (Script. r. D. VII. 187) om Biskop Thure: „ecclesiam Ripensem primus cepit lapideo tabulatu fundare". Da Muursteen først i Midten af det 12te Aarhundrede nævnes her i Danmark, da var Benævnelsen for disse „Lateres cocti" ɔ: brændte Muursteen, saaledes hos Svend Aagesen og paa den i Ringsted Kirke fundne Mindetavle over Kong Valdemar I. (Hos Svend Aagesen hedder det (Script. r. D. I. 63), at skjønt Valdemar I havde udført meget berømmeligt „trino tamen tanqvam syderum fulgore ejus splendescit memoria. Nam primo qvidem indomitos Ryenses sacri baptismatis unda renasci **potenter compulit. Deinde primus in Sprowa insula de coctis lateribus turrim construxit. Ad** ultimum in vallo Danewerchk murum erexit lateritium".

**) J. Kornerup meddeler i sin Afhandling „Materialet i de ældste danske Kirker" i „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie" 1870, 139 flg., at der i den østlige Deel af Nørrejylland og paa Øerne endnu findes og end mere i hin Tid fandtes en Kalktuf, som i det ældre danske Sprog og endnu i Jylland kaldes Fraadsteen (formedelst dens Udseende, der noget ligner Skum), hvilken antages at være frembragt ved kalkholdige Kilders Affætning. Ved Vintermølle, 2 Mile vest for Roeskilde, blottedes for nogle Aar siden en Bag af Kalktuf, der var 216 Fod lang og 8 Fod høi.

***) Til denne Mening er der nu en almindelig Tilslutning. See: den fornævnte Afhandling af Kornerup; en senere Afhandling af Prof. L. Usting, ligeledes i „Ny kirkehist. Saml., V 654—56; J. Lange i Kublers Kunsthistorie. Det foran citerede Sted af Svend Aagesen er jo tilvisse ogsaa en Bekræftelse for denne Mening. Var Muursteen ikke noget Nyt, vilde det visnok ikke blive nævnt som en Storgjerning at have opført et Taarn deraf.

passe paa en Muursteenskirke; at vore Aarbøger fortælle, at den ældste Kirke blev ødelagt 1234; at vore egne romanske Kirkebygninger ikke have Stiil tilfælles med Roeskilde Domkirke og navnlig ikke have det aabne Galeri over Sideskibene, ikke Chorrundingens Lethed og Dristighed i Compositionen, med Arkader baade i nedre og øvre Omgang, baarne af Søiler af hugne Steen, ikke den oprindelige Krands af spidse Gavle og under hver af disse Gavle en Gruppe af tre rundbuede Vinduer, ikke Blandingen af runde og spidse Buer, og i det Hele taget ikke denne Retning til det storladne, i Høiden stræbende, medens saadanne Detailler findes i flere Kirker fra det 12te Aarhundrede i Frankrigs gamle Landskaber, hvilke Kirker Høyen antager for at have været Forbilleder for Roeskilde Domkirke. Naar Justitsraad Friis til yderligere Begrundelse af sin oprindelige Mening i en særlig Afhandling om „Roeskilde Domkirkes Stiil og Alder" har anført, at denne Masse Kampesteen eller Granit-Kvadre, der havde været anvendt til Vilhelms og Svends Kirke, ikke ganske kunde forsvinde, saa har Prof. Ussing derimod igjen fremhævet, at denne Modbemærkning kun var gjældende, saafremt Kirken var opført af saadanne Steen, men naturligviis ikke naar den, som sandsynligt er, var opført af Fraadsteen, der baade forvittrer i Ilden og kan anvendes til Kalkbrænding*).

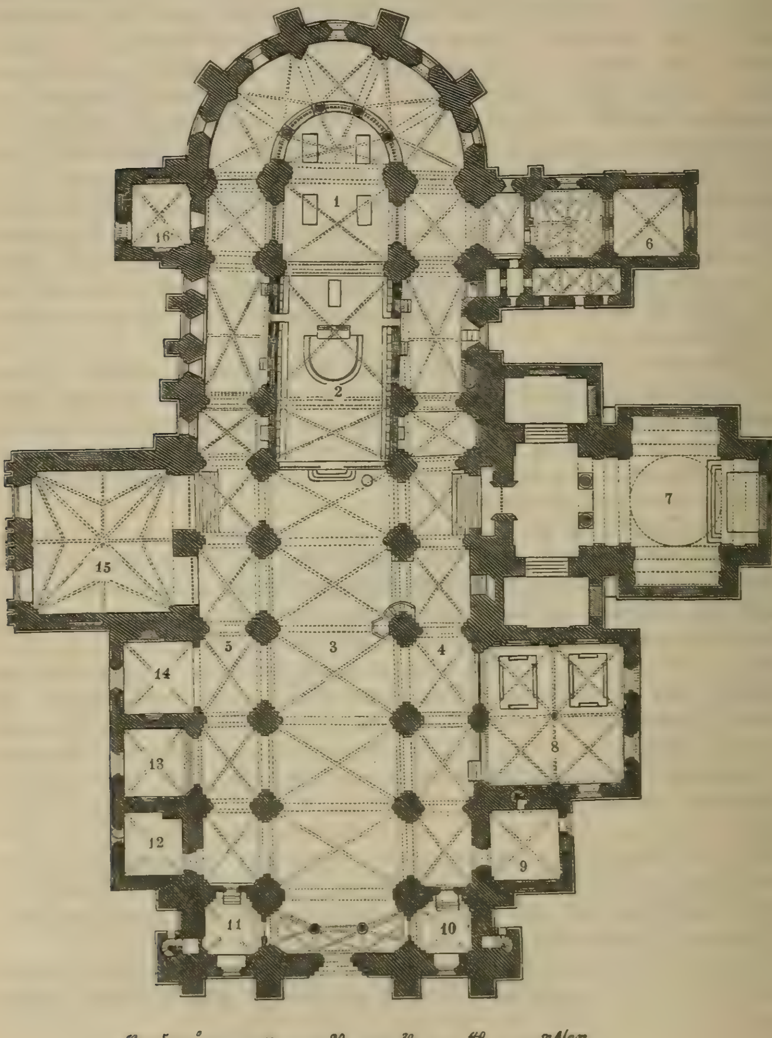
Roeskilde Domkirke er, som tildeels alt foran berørt, opført af store røde Teglsteen med en Granit-Sokkel. Den bestaaer af et treskibet Langhuus med Tværskib eller Korsfløie (som dog ei springe længere frem end Lavkirkens Sidemure) og et halvrundt Chor; til Lavkirken slutter sig mod Vest to fiirkantede Taarne, i Øst fortsættes den i en halvrund Bygning (Sacristiet) omkring Høichoret.

Det Øverste af de 2 Taarne have Spidsbuestilens Kjendemærker og maae være opførte efter den Ildebrand, der 1443 overgik Kirken. Efter denne antages ogsaa Høikirkens vestlige Gavl at have mistet sine 3 rundbuede Vinduer og faaet det ene større istedetfor, som den nu har. Gavlen er maaskee ogsaa ved samme Tid bleven aftrappet. Det er at beklage, at den gamle Hovedportal er under Christian den Fjerde bleven ombyttet med en Indgang i Renaissance-Stiil. Den samme Konge har prydet Taarnene med de høie slanke Spiir. Lavkirken, hvis Ydermure nu, med Undtagelse af den østlige Rundbygning skjules af de senere Tilbygninger, havde, ligesom den halvrunde Bygning endnu, tvende Rækker rundbuede Vinduer; i øverste Række (svarende til „Omgangen" inde i Kirken) 3 og 3. Over hver 3 og 3 Vinduer vare Taggavle, som desværre for længe siden ere nedbrudte, ogsaa paa den halvrunde Chorombygning; de bortfaldt over Sideskibene, efterhaanden som Kapeller og Vaabenhuse førtes op mod disses Ydermure og over den halvrunde Chorombygning, formodentlig efter Branden 1523.

Høikirkens Sidemure hvile paa 20 Muurpiller, som danne Mellemskibet, der har en mærkelig, i Retning fra Vest til Øst, aftagende Brede.

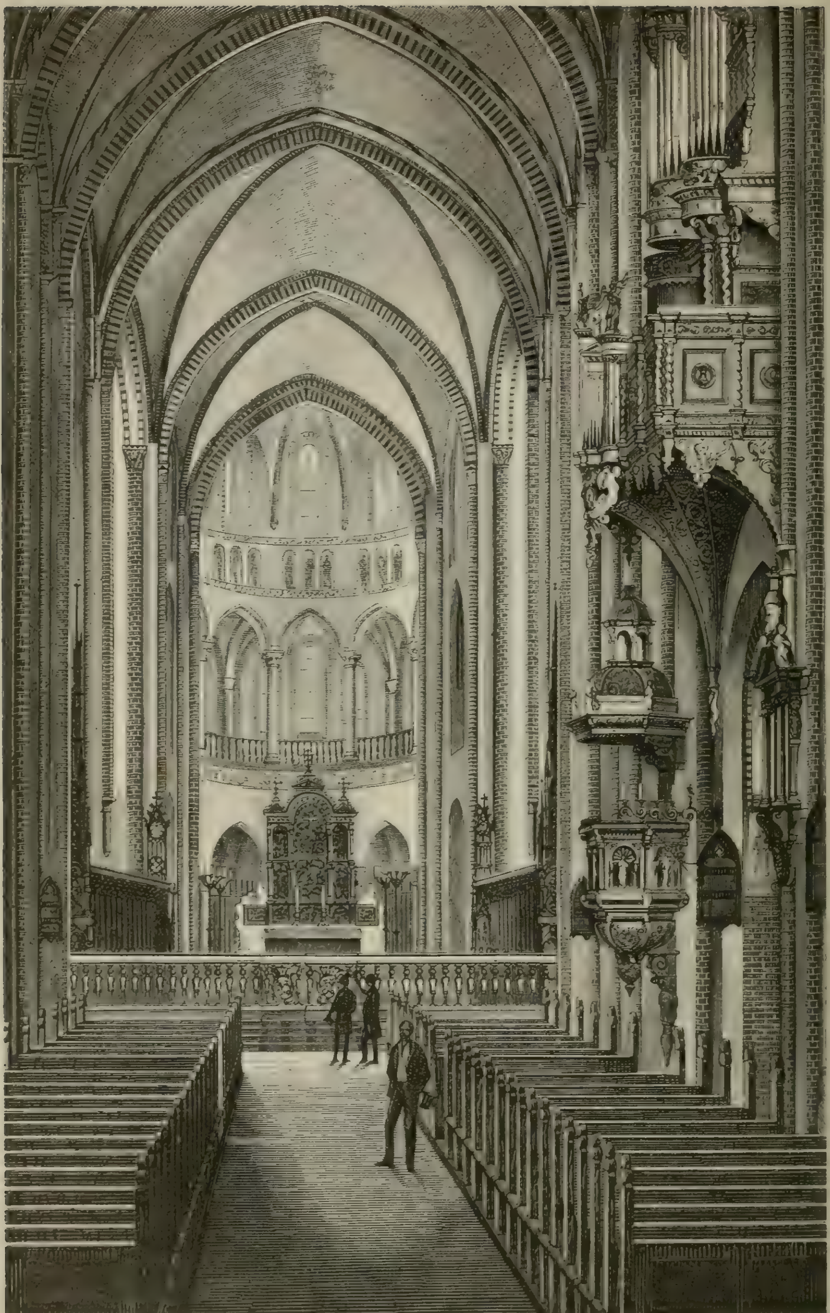
*) Mærkes maa ogsaa her „Et Bidrag til vor Bygningshistorie", meddeelt af Cand. mag. Dyrlund i „Danske Samlinger" VI. S. 84, hvori meddeles en Skrivelse, dateret Kiøbenhavn den 22de Marts 1692, fra Kong Christian den Femte til Borgmester og Raad i Roskilde om „Fraadsteen at føres derfra hid til Hans Majestæts Tieneste". Om Fraadstenen udsiges i Brevet, at „Cement deraf skal kunne giøres", ligesom og at den „skal være tagen af de gamle nedbrudte Klostre, Kirker og geistlige Residentier".

Taget var fra først af tækket med Bly; sit kostbare Kobbertag fik Kirken under Bisp Lauge Urne, 1518. Kong Erik af Pommern skal have opsat det saakaldte „Tidspiir" over Korset, hvilket saa efter Branden 1443 er blevet fornyet. Af Korsfløienes Gavle har den Søndre bedst bevaret sit oprindelige Udseende; Taggavlene have 1863 igjen faaet deres oprindelige Skraaside.

Grundtegning af Roeskilde Domkirke 1871.

1. Hoichoret. 2. Kannikechoret. 3. Midtskibet. 4. Søndre Sideskib. 5. Nordre Sideskib. 6. Capitelhuset. 7. Frederik V. Capel 8. De hellige tre Kongers Capel. 9 Sydvestlige Vaabenhuus. 10. Kragernes Capel. 11. Trollernes Capel. 12. Nordvestlige Vaabenhuus. 13. St. Birgittes Capel. 14. St. Laurentii Capel. 15. Christian IV. Capel. 16. Nordostlige Vaabenhuus.

Roeskilde Domkirkes Indre.

Hvad Kirkens indvendige Bygning angaaer, da vidne de betydelige Afvigelser fra Rundbuestilen om de større Reparationer og Ombygninger, der vare en Følge af de Ildebrande, der flere Gange tildeels ødelagde Kirken; hertil kommer endnu nyere Tiders Vilkaarlighed og Mangel paa Kunstsands.

Den vestlige Deel af Kirken, som ovenfor bemærket den ældste Deel af Bygningen, har bevaret sin oprindelige Charakteer. Her finder man endnu de svære runde Sidebuer ind mod Sideskibene; „Pillernes Capitæler ere her mere udførte end andetsteds i Høikirken, i hvis østre Parti de næsten forsvinde. Runde og retvinklede Hjørnefremspring afvexle smagfuldt i Pilleprofilen. Dværgsøilen findes gjennemgaaende under alle Ribber". (Friis: Roesk. Domk.) Hvælvingerne i Høikirken, og maaskee tildeels i Lavkirken, ere fornyede efter Ildebrandene 1282 og 1443. I den østlige Deel af Kirken ere Buerne derimod tilspidsede, og Bygningsmaaden i det Hele lettere og sirligere. Det gamle Kannikechor — hvor nu Alteret staaer — „udgjør Kirkens meest storartede Parti. Side-Afstanden mellem Pillerne er her 20 Alen; de runde Sidebuer aabne sig høit og luftigt mod Korsfløiene, der foroven sammensmelte harmonisk med Chorhvælvingen til eet stort, prægtigt, trehvælvet Rum, stærkt belyst fra Korsfløienes Vinduer" (Friis).

Høichorets østlige halvrunde Afslutning bæres af 8 Granitsøiler i tvende Etager; de 4 nederste Søiler have i deres plumpe Former og raa Tilhugning ganske Characteren af at være oprindelige, hvad der mindre kan siges om de fire slanke og finere tilhugne Søiler paa Chorgalleriet. Det er paa disse, at Høichorets halvrunde Afslutningsmuur hviler. Vi have her et af de dristigste og skjønneste Værker af Middelalderens Bygningskunst i de nordiske Riger. Lavkirken har tvende Etager, som begge ere hvælvede; de afbrydes begge ved Korsfløiene, men fortsættes Øst for disse i den halvrunde Chorombygning. Træbroer over Korsfløiene danne Forbindelsen mellem Sidegallerierne og Chorgalleriet. I nederste Etage finder selvfølgelig ingen Afbrydning Sted. Men hvilket overordentligt og uerstatteligt Tab disse Partier af Kirken — og Kirken i det Hele — have lidt ved Tilmuringen af alle Vinduer i Sideskibene (for Capellernes og Vaabenhusenes Skyld), hvorved de tabte deres tidligere rige Belysning, det kan skjønnes af den herlige Belysning i Choret, som har beholdt sine Vinduer.

Kirkens Længde er indvendig	130 Alen,	udvendig	136 Alen.
„ Brede —	$38\frac{1}{2}$ —	—	44 —
„ Høide —	41 —	—	55 —

Tidspiret fra Jorden 89 Al.

Begge Taarne ere lige høie, Taarnmuren 66 Al. 9 T., Spiret 52 Al. 3 T., ialt 118 Al. 12 T. (Trigonometrisk maalt 1859).

Høikirkens Hvælvinger restaureredes 1862, 63 og 64. Ved at afbanke Hvidtekalken fandtes Spor af den oprindelige Farvedecoration paa den inderste glittede Puds, en yngre, formodentlig fra Restaurationen efter Branden 1282, atter en yngre fra 1443 og den yngste fra Lauge Urnes Tid efter Branden 1523. Hvor vi finde de lukkede Roser i Hvælvingskrydset, have vi den ældste Decoration, hvorimod de aabne Roser henvise til 1282. Alle Kapperne have oprindelig staaet med en gulagtig Kalkafpudsning, og Ribberne med deres nøgne, røde eller afpudsede Tegl-

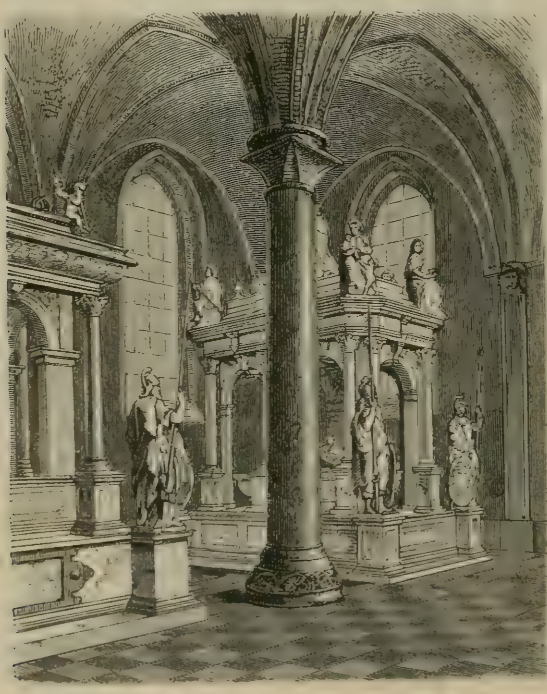
steen. Hvælvingen over Høichoret synes at være den eneste Oprindelige i Høiskibet. I Nischerne under Vinduerne i Høichorets Halvrotunde fandtes Spor af 3 ældre Farvedecorationer. Professor Const. Hansen har 1863 sammesteds malet Herren og hans Apostle al fresco.

Af Kirkens **Tilbygninger** nævnes her de vigtigste.

Capitelhuset er den ældste Tilbygning; det ligger øst for den søndre Korsfløi og deler sig i et ældre og yngre Parti. En ved Indgangen anbragt Steen har en mærkelig gammel Indskrift. Den er indsat som Mindesteen for en af Kong Nielses Raadsherrer, Helgi, død 1128, der skaffede Geistligheden Frihed for at møde for den verdslige Domstol. Den var heel for 150 Aar siden, da den udtoges af Muren. Universitetsbiblioteket havde faaet den efter F. Rostgaards Død, men skjænkede den 1808 til Museet for nordiske Oldsager, der i 1867 gav den tilbage til Domkirken. Den lille Bygning, der laa Øst for Capitelhuset nærmest Kirken, men som nu er nedbrudt, antoges for Sacristanens Bolig.

Den saakaldte **Absalons Bue,** imellem Choret og Palaiet (hvor fordum Bispegaarden var), skriver sig maaskee fra Biskop Absalon; dens øverste Parti fortjente at befries fra Kalkbeklædningen og de firkantede Vinduer.

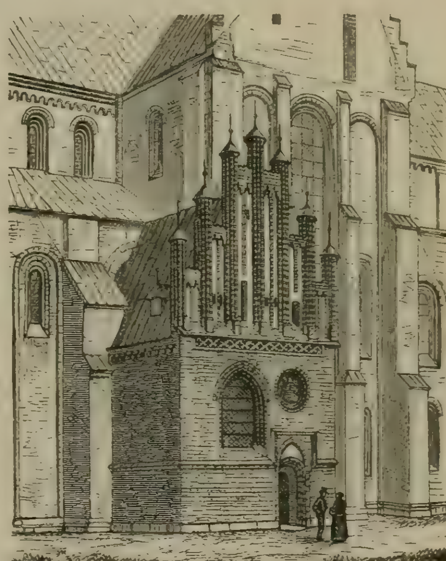
De hellige 3 Kongers Capel, i Almindelighed kaldet **Kong Christian den Førstes Capel,** ved den søndre Side af Kirken, stiftet og opført i Aarene 1459—64 af Kong Christian den Første, der indviede det til Ære for den hellige Trefoldighed, Jomfru Maria, Sanct Anna og de hellige 3 Konger, hvorhos han stiftede i Capellet flere Altere og lagde en Mængde Gods dertil, samt bestemte det til Hvilested for sig og sin Dronning med deres Børn og Efterkommere. Bygningen, som udvendig har 22 Alen i Kvadrat, tilhører Spidsbuestilen, er opført af Muursteen med Zirater af glasserede Steen og tækket med Bly. Capellet restaureredes udvendig 1867—68, ved hvilken Leilighed der gjengaves det de oprindelige tvende Taggavle med deres stigende Smaataarne, omtrent som i Taggavlen til det nord=

Kong Christian den Førstes Capel med Monumenterne over Kongerne Christian III. og Frederik II.

østlige Vaabenhuus. Capellet har 2 Etager — Gravcapellet og ovenover samme „Riddersalen“ *), hver med 4 Hvælvinger, der støtte sig til en Granitsøile i Midten af Rummet, den nederste Søiles Former vise hen til det 12te Aarhundrede; det er ikke uantageligt, at den er en af de marmoreæ columnæ, med hvilken Svend Nordbagge prydede Kirken. (Af Gravcapellet med den foran nævnte Søile gives paa foregaaende Side en liden Afbildning. De deri anbragte Mausoleer for Kong Christian den Tredie og Kong Frederik den Anden findes senere ommeldte). Endeel Kalkmalerier paa Væggene ere i nyere Tid komne for Lyset og blevne restaurede. De øverste Vinduer ere ordnede 3 og 3, her, ligesom i Kirken, med symbolsk Hentydning til Treenigheden. Høiden til Hvælvingerne i Gravcapellet er c. 15¼ Alen**).

Det tilstødende sydvestlige Vaabenhuus er kun lidet yngre end Kapellet; dets Gavl blev nedbrudt 1672.

Ydre Parti af Roeskilde Domkirke med Biskop Oluf Mortensens Vaabenhuus.

Det nordostlige Vaabenhuus, opført af Biskop Oluf Mortensen i Slutningen af det 15de Aarhundrede, i en skjøn Spidsbuestiil med en meget smuk ornamentrig Gavl (afbildet her). Over Indgangen er Pave Lucius's Billed, malet paa en rund Kobberplade, indmuret.

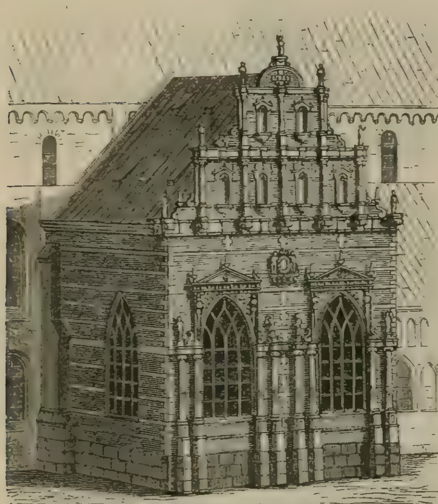
Kong Christian den Fjerdes Capel paa Nordsiden af Kirken. Kong Christian lod sin Bygmester, Hans Steenvinkel, i Aaret 1617 opføre dette, i nederlandsk Stiil, saaledes som det paa omstaaende Side findes gjengivet i dets ydre Deel, og bestemte, at hans jordiske Levninger skulde hvile i en af de under Capellet anbragte Kjælderhvælvinger. Til Efterslægten overlod han at opsætte et Gravminde for sig i selve Capellet. Han anede vist ikke, at der skulde hengaae tvende Secler, forinden dette kunde skee. Det var nemlig først Kong Christian den Ottende, for hvem det ret gik op, at Christian den Fjerdes Hvilested ikke burde savne et Mindesmærke, værdigt denne Konges store Fortjenester af Fædrelandet. Ifølge Kongelig Ordre sammentraadte i Aaret 1844 en Commission af Lærde og Kunstnere (Werlauff, Koch, Thomsen, Hetsch og Høyen) med det Hverv

---

*) Navnet minder om det af Christian den Første stiftede geistlige Broderskab.

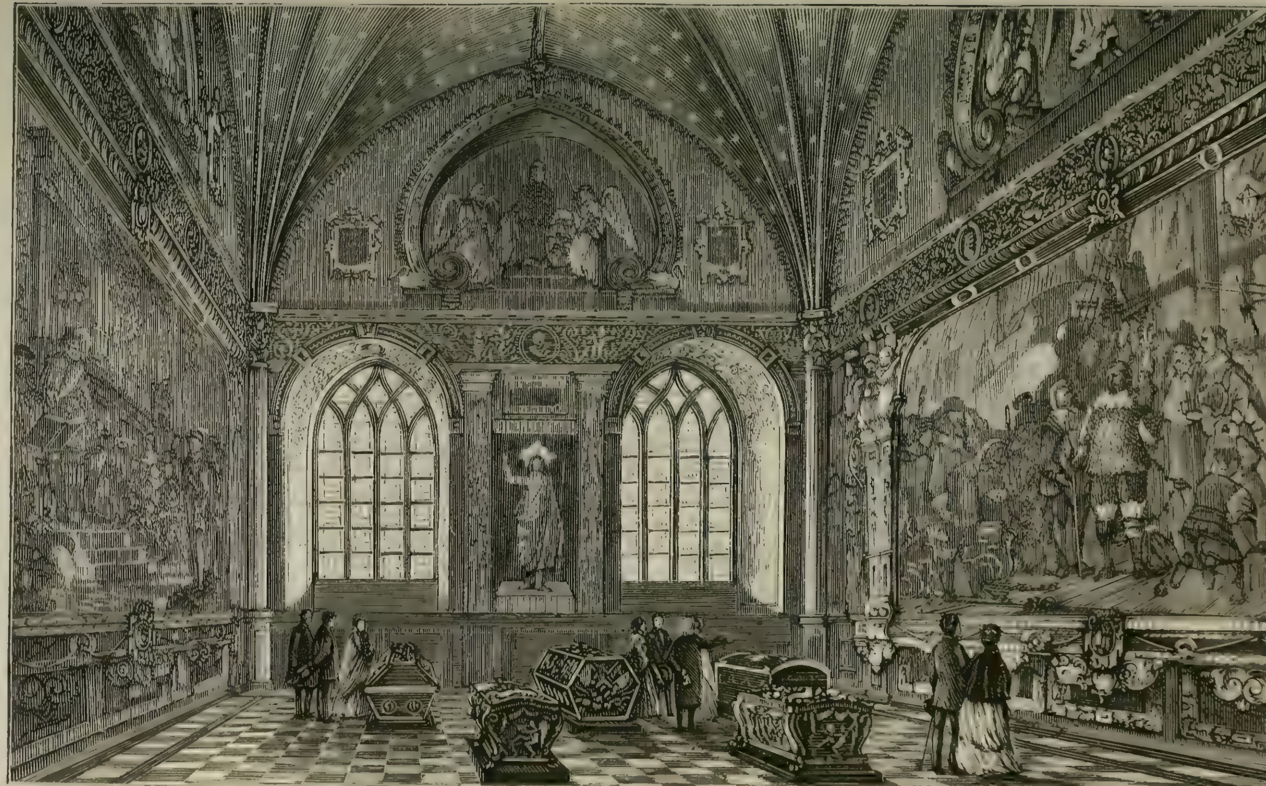
**) I Riddersalen havde Stiftsbiblioteket sin Plads indtil 1859. Det er stiftet 1812 af Biskop Münter, har 20,000 Bind, hvorimellem flere sieldne Skrifter. Det bestaaer ved et aarligt Bidrag af 2 Rd. af hver af Stiftets Sognepræster. Da Domkirken, foruden at afgive Locale til dets Opstilling, bidrog med en Pengesum til dets Grundlæggelse, er det i Statuterne bestemt, at det tilhører samme. I Aarene 1859—60 fik det sit eget Locale, da Domkirken lod opføre en grundmuret Bygning op til Biskoppernes ældgamle Refectorium til Brug som fremtidig Bibliotheksbygning.

at indkomme med Forslag til at decorere Capellet med Malerier al fresco, og anbringe Kongens Standbillede paa et dertil passende Sted. Ifølge den derefter indgivne og allerhøist approberede Plan ville allegoriske og historiske Billedgrupper, hvortil Stoffet skulde tages af 4de Christians daadfulde Liv, være at anbringe i Hvælvingen og paa Væggene, udførte al fresco. Decorationerne skulde forøvrigt udføres i den af Christian den Fjerde yndede Renaissancestiil. Udførelsen overdroges Historiemaler Eddelien. Under hyppige, ved Sygdom foranledigede Afbrydelser, arbeidede denne herlige Kunstner fra 1845 til 1852 paa Capellets Forskjønnelse. Ved hans ikkun alt for tidligt indtrufne Død i Vinteren 1852—53 stod Kuppelen med sine 4 allegoriske Billedgrupper samt Gesimspartiet færdige, hvorved det første Afsnit af den vanskelige Opgave var færdigt. Eddelien havde i sit sidste Leveaar, 1852, paabegyndt Udførelsen af en Frisedecoration. Ved hans Død standsede Arbeidet, indtil Rigsdagen i 1854 bevilgede en Sum til Frisens Fuldførelse. 16 Portraiter af berømte Mænd fra Christian den Fjerdes Tid*), udførte som Gips, ere indflettede i Slyngninger af Løvværk, der bæres af Genier med Emblemer, hentydede paa disse Mænds Virksomhed. Chartonerne til Portraiterne ere for største Delen udførte af J. Kornerup, enkelte af Eddelien, Constantin Hansen og Hilker, til hvilken sidstnævnte Kunstner Frisens Fuldførelse var overdraget. Dette Arbeide tilendebragtes i Sommeren 1855 og er af stor Effect. — Ifølge den oprindelige Plan skulde tvende historiske Billedgrupper, forestillende Slaget ved Femern og Christian den Fjerdes Dom (Christoffer Rosenkrantz) anbringes paa Sidevæggene mod Øst og Vest, samt nogle mindre Malerier paa Muurpillen indad mod Kirken, hvorved de allegoriske Malerier i Kuppelen først ville faae deres særegne Betydning, men denne Plan forandredes, og i Aarene 1866—68 har Etatsraad Marstrand malet Slagbilledet paa den østre og Christian den Fjerdes Dom paa den vestre Væg samt Christi Opstandelse paa Pillen mellem begge Vinduerne, Alt paa den tørre Kalkpuds. Standbilledet, der kun tog sig ud som en Statuette, var i Forveien nedtaget og fik Plads ved Rosenborg. Det store decorative Arbeide udførtes af Professor H. Hansen. Det Hele gjør

Det Ydre af Kong Christian den Fjerdes Capel.

*) Kantsler Niels Kaas, Rigskantsler Arild Hvidtfeldt, Maleren Carl v. Mandern, Cantsler Christian Friis til Kragerup, Jonas Carisius, Diplomat, Hans Steenwinkel, Bygmester, Rigscantsler Chr. Thomesen Sehested, Tycho Brahe, Holger Rosenkrands, Cantsler og berømt Lærd, Admiral Jørgen Vind, Jørgen Rosenkrands, Medlem af Regjeringen under Kongens Mindreaarighed, Christoffer Walkendorf, ligel., And. Sør. Vedel, berømt Lærd, Admiral O. Gjedde, O. Worm, berømt Oldgransker.

Kong Christian den Fjerdes Kapel.

et høitideligt og storartet Indtryk. Vor hele Kunst har ikke skabt nogen Figur, som gjør et mere værdigt, et mere ophøiet Indtryk end Kongeskikkelsen i Slagbilledet, siger Julius Lange, og han tilføier, at den af H. Hansen valgte Technik gjør en mærkelig illusorisk Virkning i den Maade, hvorpaa han har malet de rige Rammer, som indfatte Billederne. Iforveien vare de 5 Kister, der indeholde Støvet af Kong Christian den Fjerde, hans Dronning Anna Cathrine, den udvalgte Konge Christian den Femte, Kong Frederik den Tredie og hans Dronning Sophie Amalie, optagne af Kjelderrummene og enten fornyede eller restaurerede hensatte paa Capellets Gulv over Jorden. Ogsaa disse pragtfulde Monumenter saavelsom det restaurerede Gitter ere Gjenstand for Beundring.

Frederik den Femtes Gravcapel staaer ved den søndre Side af Kirken og er bygget i Aarene 1774—84 af Prof. Harsdorff; Arbeidet var i lang Tid standset og fuldendtes først i 1825 (indviet den 12te September). Den indre Udsmykning ledede af Conferentsraad Hansen efter Harsdorffs Tegning. Dette anseelige Capel har simple røde Ydermure med halvrunde Vinduer og kobberlagt Kuppel, 31½ Alen høi fra Jorden. Indvendig er Bygningen udført i en elegant romersk Stiil, smagfuldt og rigt decoreret med Stuccaturarbeide o. s. v. Men det sees let, at Capellets Bygningsstiil staaer i skjærende Modsætning til den gamle Domkirke.

Ornamenter og Inventarium. Gravmonumenter og Ligsteen. Allerede den af Biskop Jens Andersen, 1420, foretagne Udvidelse af Choret samt Chorgulvets Forhøielse ved samme Leilighed have bidraget endeel til de gamle Monumenters Forsvinden; iblandt andet forstyrredes de ældste Kongegrave i Høichorets Gulv, saavelsom Bisp Vilhelms Grav. Svend Tveskjægs og Hertug Christopher Valdemarsøns ere forsvundne; Harald Blaatands, Svend Estridsøns, Dronning Margrethe Fredkullas og Bisp Vilhelms Been bleve indmurede i de 4 Piller i Høichoret; deres Billeder (malede paa tør Kalk) har Biskop Lauge Urne ladet udføre. Reformationen medførte Fjernelsen af den store Mængde Altere i Kirken og dens Capeller; deres Antal løb op til idetmindste 50. Kun de 3 i Høichoret staaende Altere, Høialteret ɔ: St. Lucii Alter, den hellige Trefoldigheds og St. Maria Magdalene Alter, bleve endnu staaende der ligetil 1689—94, da Høichoret blev forandret til et kongeligt Begravelses-Capel. De flyttedes da tilligemed Høichorets gamle Inventarium, til Vor Frue Capel og derfra atter 1774 til den ovennævnte „Riddersal", hvor de henstode indtil 1806, da Kirkens daværende Bestyrelse lod disse mærkelige Oldsager sælge som gammelt Skrammel. Deriblandt var ogsaa en smuk og interessant Messingplade, der havde ligget over Biskop Niels Jepsens († 1395) Grav; Kjøberen af et gammelt Crucifix fandt i sammes Hoved det prægtige Guldkors, som nu findes i det oldnordiske Museum og henføres til Biskop Absalons Tid. I ovennævnte Museum gjemmes nu nogle faa tiloversblevne Oldsager fra Domkirken; deriblandt St. Lucii Hoved med en Guldbrocades Bedækning, en Bispestav af Hvalrosstand, der skal have tilhørt Biskop Absalon, og Domkirkens ældste Sigil.

Endeel af Domkirkens Klenodier og Kostbarheder skal Erik af Pommern have ført med sig ud af Landet (12 Apostelbilleder af Sølv og et Christusbillede af Guld). Christian den Anden og Frederik den Første fratoge Kirken med Vold endeel af dens Skatte, og Resten blev snart

plyndret efter Reformationen, saa at alt hvad man havde kunnet finde af „Guld og Sølv og ædle Stene i Klenodier“ var berøvet Kirken en Menneskealder efter Reformationens Indførelse.

Det nuværende anseelige Alter staaer i Kannikechoret. Frederik den Anden havde anskaffet det til Frederiksborg, men Christian den Fjerde forærede det til Domkirken*). Man antager, at det hidrører fra det 16de Aarhundredes Begyndelse. Det fremstiller i rigtforgyldt Billedskjærerarbeide, af stort Kunstværd, en Mængde Scener af Christi Liv. Paa hver Side af Choret findes 21 Kannikestole af Egetræ, opsatte af Biskop Jens Andersen, 1420, saavelsom det derover anbragte Snitværk, der forestiller bibelske Scener fra det gamle og nye Testamente. Det er med Rette sagt, at dette Arbeide vidner om en from og barnlig Tro. Ved Opgangen til Kannikechoret staaer Fonten, som er af Malm, fra Christian den Fjerdes Tid.

Prædikestolen er skjænket af Christian den Fjerde. Den er af Sandsteen, beklædt med Marmor og Alabast. Billedhuggerarbeidet er uden særdeles Kunstværd; Orgelet, fra først af bygget under Christian den Tredie og senere ofte forbedret og udvidet, ansees af Kjendere for særdeles fortrinligt; Christian den Fjerdes Stol udmærker sig ved rigt og smukt Billedhuggerarbeide; Biskop Niels Skave's Chorstol, i nordre Sidegang, har smagfulde Ornamenter; Lauge Urnes tresædige Chorstol er et smukt gammelt Stykke med skjønne Ornamenter. I den halvrunde Omgang bag Høichoret hænger en interessant Samling af Portraiter: Ansgarius, Biskop Absalon, Biskop Peder Jensen († 1416), Christian den Tredie, Luther, Bugenhagen og Hans Tausen, samt alle de lutherske Biskopper over Sjællands Stift, ligetil J. P. Münster incl.

Følgende Konger og Dronninger ere begravne i Kirken: Kongerne **Harald Blaatand, Svend Tveskjæg, Svend Estridsøn,** Dronning **Margrethe Fredkulla** (om disse see ovenfor), Dronning **Margrethe,** Valdemar Atterdags Datter, i Kannikechoret, paa Sarcophagen sees Dronningen udhugget i Marmor (Figuren 63 Tommer lang); Erik af Pommern har ladet dette skjønne Monument forfærdige 1423; Kong **Christopher af Baiern,** Gravstedet ubekjendt; Dronning **Dorothea** og Kong **Christian den Første,** i murede Grave under Christian den Førstes Capel; Egetræeskisterne aabnedes 1847 i Kong Christian den Ottendes Nærværelse, Kongens Skelet maalte 72 Tommer, Spor af brunt Haar og Overskjæg, 2 Tænder paa høire Side af Underkjæben manglede; Kong **Christian den Tredie** og Dronning **Dorothea,** Kisterne før i Hvælvingen under Christian den Førstes Capel, nu paa Capellets Gulv over Jorden. Monumentet i Capellet er forfærdiget 1569—78 i Nederlandene af Cornelis Floris, der forestiller Kongen liggende paa Paradeseng, derover en af 6 Søiler baaren Himmel, i Hjørnerne 4 Drabanter, ovenpaa Himlen igjen Kongen i knælende Stilling, Figurerne af Alabast, det Øvrige af brabandsk Marmor. Det er det ypperste Kunstværk i Domkirken og henregnes til Sculpturens Mesterværker (en Afbildning gives paa modstaaende Side); Kong **Frederik den Andens** og Dronning **Sophies** Ligkister stode tidligere i Kjælderen

*) See „Om Oprindelsen til Altertavlen i Roeskilde Domkirke“ af Prof. Dr. F. Schiern i Ny kirkehist. Saml. II. S. 323—28.

under Monumentet, men ere nu opstillede paa Capellets Gulv over Jorden; Monumentet svarer til det fornævnte over Christian den Tredie, men nærmer sig det ikke i Kunstværd. Det er noget større og med flere Figurer, forfærdiget af Geert van Egen 1598; Kong **Christian den Fjerde** og Dronning **Anna Catharina,** Kisterne nu paa Gulvet over Jorden i Christian den Fjerdes Capel; Kong **Frederik den Tredie** og Dronning **Sophie Amalie,** ligeledes, i trende Kobberkister, som skulle være forfærdigede paa Gjethuset i Kjøbenhavn; Arbeidet vidner om Tyngtighed og Smag; Kong **Christian den Femte** og Dronning **Charlotte Amalie,** i Høichoret, i tvende Marmor-Sarcophager med deres Portraitmedaillons, allegoriske Figurer og historiske Basreliefs; Kong **Frederik den Fjerde** og Dronning **Louise,** ligeledes i Høichoret, i lignende Marmor-Sarcophager, der ere udførte af Diderik Gerken efter Tegning af Generalbygmester L. de Thurah; Dronning **Anna Sophia,** Kisten af sort norsk Marmor staaer i Trollernes Capel i Foden af det nordre Taarn; Kong **Christian den Sjette** og Dronning **Sophie Magdalene,** i Frederik den Femtes Capel; Kongens Marmor-Sarcophag er forfærdiget af Wiedewelt, Dronningens Kiste er af Træ, overtrukken med Fløiel; Kong **Frederik den Femte,** Dronning **Louise** og Dronning **Juliane Marie,** ligeledes i Frederik den Femtes Capel, det store og prægtige Marmormonument over Kongen er Wiedewelts betydeligste Arbeide. Bagved Sarcophagen hæver sig en Søile, der bærer en Medaillon med Kongens Portrait. Dronning Louises Marmorsarcophag er af Stanley, Dronning Juliane Marie hviler i en fløielsbetrukken Trækiste; Kong **Christian den Syvende,** Kong **Frederik den Sjette,** Dronning

Christian III Mausoleum.

Marie Sophie Frederikke, Kong **Christian den Ottende,** i Frederik den Femtes Capel, i Egetræes Kister overtrukne med Floiel. Kong **Frederik den Syvende** hviler i samme Capel i en poleret Egetræes Kiste, paa hvis Laag sees den Guldkrands af Egeløv, som danske Kvinder skjænkede dertil.

Mange fyrstelige Personer, foruden de alt foran ommeldte, ere begravne i Domkirken, hvoraf man her maa indskrænke sig til at nævne: Hertug Christopher († 1363), Kong Valdemar Atterdags Søn, som var begravet i Høichoret, og hvis Billed i Marmor, nu i flere Stykker, opbevares i Christian den Førstes Capel; i Frederik den Femtes Capel Arveprinds Frederik og Arveprindsesse Sophie Frederikke, Kong Frederik den Syvendes og Hds. Maj. Dronning Louises Bedsteforældre, Arveprinds Frederik Ferdinand, Prindsesse Juliane, Landgrevinde Charlotte, Dronningens Moder.

Af Liigstene over de gamle Roeskilde Bisper ere kun 4 tilbage, nemlig over Peder Jensen, Oluf Mortensen († 1485), Niels Skave († 1500) og Johan Jepsen Ravensberg († 1512). Stenen over den ædle og af Domkirken høit fortjente Bistop Lauge Urne er forlængst forsvunden.

Under en simpel Liigsteen i nordre Sidegang hviler Saxo Grammaticus*).

Endvidere ere i Kirken begravne følgende berømte Mænd: Theologen Niels Hemmingsen (1513—1600), Andreas Barby, Kong Christian den Tredies Cantsler († 1559), Jonas Charisius, Diplomat (1571—1619) (Marmor-Epitaphium i Midtgangen, Portrait i Christian den Fjerdes Capel), Peder Vibe, Diplomat under Christian den Fjerde, senere Rentemester († 1658), Rigsadmiral Ove Gjedde, Viceadmiral Just Juel, der faldt i Slaget ved Pronevig under Rügen den 8de August 1715, Rigsraad Otto Krag (1611—1666), Overjægermester Vinc. Joachim Hahn (1632—1680).

Domkirken er siden 1858 restaureret indvendig og udvendig paa den vestre Façade nær. Det Princip, der fulgtes ved denne Restauration, bestod i saavidt muligt at gjengive de architektoniske Former og den maleriske Udsmykning af Muurværket i deres originale Reenhed, hvor de vare blevne et Offer for en hensynsløs Medfart og ved Siden deraf bevare Alt, hvad der havde monumental Betydning. I Consekvents heraf har man med Omhu afholdt sig fra enhver Tilsætning af hvad man kalder sit Eget. Ved at følge dette Princip i hele dets Strænghed har man opnaaet et fast Fodfæste, hvorfra man lettere kunde lede Arbeiderne under hele det store og langvarige Restaurationsarbeide. Omkostningerne have ialt beløbet sig til 97,500 Rd., og lægger man hertil 14,000 Rdl., som ville medgaae til Restaurationen af den vestlige Façade, udkommer en Totalsum af 111,500 Rd., som hele Restaurationen af Roeskilde Domkirke vil koste. Ved Siden

*) Om Saxos Grav see C. Molbechs Afhandling om Saxo Grammaticus i N. H. Tidsskr. V. S. 52 Anm. og Dr. C. Paludan-Müller: „Hvad var Saxo Grammaticus? og hvor er hans Grav? Et historisk-critisk Stridsskrift" i Indbydelsesskriftet til de offentlige Examina i Nykjøbing Cathedralskole i Juli 1861. Molbech reiser Tvivl om, men Paludan-Müller hævder, at Saxo hviler under denne Steen.

heraf er der i Aaret 1865 indlagt et fuldstændigt Apparat til Kirkens Oplysning ved Gasblus. I Aaret 1867 blev Kirken forsynet med et Varmeapparat, hvortil Omkostningerne beløb sig til 15,000 Rdl., og i Aarene 1868—69 og 70 er der truffet kostbare Foranstaltninger til Forhindring af Brandskade, deels ved Anbringelse af Lynafledere fra Spidsen af Spirene og deels ved Anbringelse af frostfrie Vandbeholdere under Tagene, der alt har medført en samlet Udgift af 11,000 Rd. See forøvrigt Beretninger om Restaurationsarbeider i Roeskilde Domkirke af Steen Friis i Ny kirkehist. Saml. II.

Kirkegaarden omkring Domkirken er bleven planeret; af dens gamle Ringmuur staae endnu Levninger mod Nord.

Roeskilde Domkirke er endnu den rigeste Kirke i Landet; det bortfæstede Bondergods er 412 Tdr. Htk., hvoraf aarlig Landgilde 770 Tdr. Byg efter Capitelstaxt og 350 Rd. i Huuspenge; det bortarvefæstede Bondergods er 250 Tdr. Htk., hvoraf aarlig 650 Tdr. Byg efter Capitelstaxt; de Kirken tilhørende Kjøbstadjorder udgjøre 19 Tdr. 6 Skpr. Htk. og svare 235¾ Tdr. Byg i aarlig Afgift. Af Tiender eier Kirken: heel Kirketiende og halv Kongetiende af Roeskilde Byes Jorder, 503 Tdr. Byg efter Capitelstaxt; heel Kirketiende og halv Kongetiende af Lillevang eller Visbyjorderne*) til Beløb 78 Tdr. Byg efter Capitelstaxt. I Capitaler eier Kirken 145,000 Rd. Bondergodset, der ialt udgjør 662 Tdr. Hartkorn, er nu overgaaet til Arvefæsteeiendom paa 3 Gaarde nær. Deraf svares aarlig 2,000 Tdr. Byg efter hvert Aars Capitelstaxt. Af Kjøbstadjorder svares aarlig 240 Tdr. Byg og i Tiender 580 Tdr. Byg, ligeledes efter hvert Aars Capitelstaxt. Domkirken eier desuden en Obligationsformue af 350,000 Rdl. Af det aarlige Overskud er siden Aaret 1862 udbetalt ialt 94,000 Rd. til Hjælp til trængende Kirker.

Ved Domkirken er ansat tvende Præster, nemlig Domprovst og Sognepræst til Domkirken samt anden Præst til Domkirken. Den locale Bestyrelse for Domkirkens Midler dannes af en Inspection med Domprovsten som Formand, Borgmesteren i Roeskilde som correspanderende Medlem og et Medlem af Byraadet. Under denne Kirkeinspection staaer Domkirkens Godsforvalter og Værge.

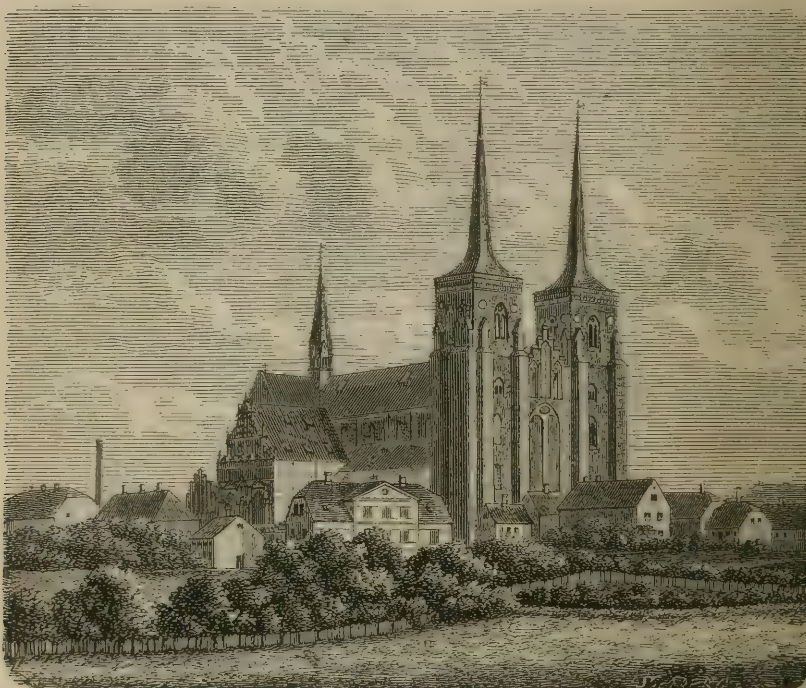
I Midten af det 18de Aarhundrede fremstod den endnu existerende **Stiftslandsbykirkernes Fællesfond,** da nogle Kirketiender ophørte at være Beneficier for adskillige geistlige og verdslige Embedsmænd, efterhaanden som de daværende Benificiarier afgik ved Døden. Til Fonden høre følgende 11 Kirker med Kirketiender: St. Jørgensbjerg og Vor Frue i

---

*) Visbyjorderne kaldes de efter den forlængst forsvundne Landsby af dette Navn. Denne hørte oprindelig til Graabrødre Sognekirke i Roeskilde, men kom ved dette Sognekalds Nedlæggelse til Domkirken.

Sømme Herred, Gadstrup i Ramsø H., Reerslev*) i Tune H., Thorslunde og Ishøi i Smørum H., Beenløse i Ringsted H., Pedersborg i Alsted H., Lyngby i Strø H., Helsinge og Græsted i Holbo H. Kirketienderne udgjøre c. 1500 Tdr. Byg og 37 Tdr. Havre. Af Helsinge Kirkes 2 Gaarde er den ene overgaaet til Arvefæsteeiendom. Ligeledes er Græsted Kirkes Fæstegaard overgaaet til Arvefæste efter Lov af 24de April 1860. I Forening eie Kirkerne desuden en Capitalformue af c. 64,000 Rd. Foruden til Kirkernes Vedligeholdelse er denne Fond anvendt i forskjellige kirkelige Øiemed. Stiftsskriveren i Sjællands Stift bestyrer Fonden umiddelbart under Stiftsøvrigheden.

Foruden de alt foran citerede Afhandlinger om Roeskilde Domkirke, mærkes: „Grundrids til Roeskilde Domkirkes Historie" af H. Behrmann, 1815 og „Roeskilde Domkirke beskreven" af Steen Friis, Kjøbenhavn, 1851, 52.

Roeskilde Domkirkes Ydre.

Roeskildes dobbelte Egenskab af Residentsstad baade for Danmarks Konge og for en af Landets mægtigste Bisper har ogsaa afspeilet sig i de Mønter, der ere udgaaede fra denne By. Det var nemlig ikke alene Kongerne, der lige fra Knud den Stores Tid have havt et meget virksomt Prægested i „Roskelden", som det kaldes paa Mønterne, men tidlig begyndte ogsaa Roeskilde Bispestol at tage Deel i Udmøntningen. Allerede Svend Norbagge har ladet slaae Mønt, og fra Absalon danner Roeskildes Bispemønter en sammenhængende Række lige ned til Slutningen af det 13de Aar-

*) Denne Kirkes Regnskab holdes dog separat. Organisten ved Domkirken har den halve Tiende.

Roeskilde Domkirke, seet fra Øst

(i Forgrunden Absalons Bue og Stiftsbiblioteket).

KJÖGE
1870
1:8000
50 100 200 300 400 500 600 Alen
KJÖGE
Strand Lyngen
fra Roeskilde
fra Kjöbenhavn
Kjöge Kjöbstads
Markjorder
Lyngen
fra Ejby
Gamle Kj
a Kirken
b Skolen
c Raad og Thinghuus
d Byens Materialgaard
e Arresthuus
f Fattig Arbeidshuus
g Fattiggaarden
h Realskolen
i Stiftelse for Enker
k Enke og Fattighuus

BUGT
Banegaard
Gasværk
Havneplads
Flagstang
Kalkbrænderi
Badehus
Havnefyr
Havnen
Jorder
Gamle Kjøgegds
Kjøge Aa
Torvet
Statue
Vænge
Kirkegd
Fattig Kirkegd
egaards Jorder
Bag Haverne
Brogade
Tømmerplads
Sparekassen
Apothek
Hotel Prindsen
Asyl
til Roeskilde
Vesterport
Broport
til Vordingborg
til Nestved
til Ringsted
Raadhuset
Byggrændse efter Lov af

hundrede. — I den nyere Tid er der kun slaaet Mønt i Roeskilde nogle faa Aar under Christian den Tredie af Møntmesteren Reinhold Junge, der blev afsat paa Grund af Underslæb.

Kjøge

Kjøbstad i Ramsø Herred, beliggende paa et fladt Terrain ved Udløbet af Kjøge-Aa i den Bugt af Østersøen, der benævnes efter Byen Kjøge, ad Landeveien 5¼ Miil fra Kjøbenhavn, 3½ M. fra Roeskilde, 3½ M. fra Ringsted, 5½ M. fra Nestved og 6 M. fra Præstø; ad Jernbanen 3½ M. fra Roeskilde, 5½ M. fra Nestved.

Byen, der har en Udstrækning af 1600 Alen i Længden og 900 i Breden (52 Tdr. Land), har et stort Torv, 14 Gader og 261 brandforsikkrede Grundeiendomme, hvoraf 248 i den egentlige By. Flere Bygninger end sædvanligt er i vore mindre Kjøbstæder ere opførte i 2 Etager; af disse tilhøre endnu ikke faa Consolstilen for Bindingsværk fra Christian den Fjerdes Tid. De brandforsikkrede Eiendommes samlede Taxationssum var den 1ste October 1870: 1,482,270 Rd. Jorderne ere udskiftede og angives i Stat. Tabelv., 3die R., 4de B. til 275 Tdr. Land. Byens og efternævnte Landdistricts Areal er tilsammen 1328 Tdr. Land med 96 Tdr. Htk. (hvoraf 16 Tdr. Htk. hviler paa Kjøbstadens Jorder).

Kjøge Kjøbstads Commune er forenet med et Landdistrict, som bestaaer af Hovedgaarden Gammel-Kjøgegaard med nogle faa Huse i Ramsø Herred, Kjøbenhavns Amt, samt Byerne Gammel-Kjøge og Sønder-Kjøge i Bjeverskov Herred, Præstø Amt, mellem hvilke Amter Kjøge-Aa her gjør Skjellet. Dette Landdistrict har intet særskilt Sogneforstanderskab eller anden Bestyrelse, men har Skole- og Fattigvæsen fælles med Kjøbstaden og er repræsenteret i dennes Skole- og Fattigudvalg ved et af Districtets Beboere valgt Medlem.

Af offentlige og andre mærkværdige Bygninger og Institutioner i Kjøge mærkes:

Byens Kirke, helliget St. Nicolaus, er opbygget 1324 af røde Muursteen. Den er temmelig stor (84 Alen lang, 33 Al. bred; Gavlen 32 Al. høi; Taarnet 69 Al. høit), med Hovedskib og 2 lavere Sideskibe (Hovedskibets østlige Deel er noget bredere end den vestlige); Taarnet har aftrappede Gavle. Et Baand af Kridtsteen gaaer tvært igjennem Muurmassen. Øverst oppe findes en lille Udbygning, kaldet Lygten, i hvilken der sandsynligviis i sin Tid har været anbragt en Lanterne til Underretning for de Søfarende. I Aaret 1851 blev Kirken restaureret og Aaret forud forsynet med et nyt Orgel. Altertavle og Prædikestol af smukt Billedhuggerarbeide. Et Maleri, skjænket til Kirken 1624 af Borgmester Hans Christensen, forestillende Christi Nedtagelse af Korset, er af ikke ringe Kunstværd. Det antages at være malet af Reinhold Timm. Epitaphium over Schoutbynacht L. C. Ulfeldt og Fru Cathrine Due. Et Begravelsescapel, hvori Geheimeraad J. F. v. d. Osten, † 1739, var

bisat, er, da det var forfaldet, i Aaret 1853 blevet nedlagt og er nu istandsat samt indrettet til en Liigstue. Ligeledes ere i Aarene 1866—68 Begravelsescapellerne for Familierne Lüxdorph (Provst og Sonepræst Oluf Lüxdorph og Hustru, † 1676) og Schøller (Christen Caspersen Schøller, Assessor i Høiesteret og øverste Borgmester i Kjøge, † 1677, og Hustru, deres Sønner Canselliraad og Landsdommer Rasmus Schøller og Justitsraad Hermann Schøller) indrettede til Indgang til Kirken og Ligkisterne sænkede under Gulvet. I Kirken findes et godt Maleri af C. C. Schøller og Hustru. Det tilskrives Heinrich Dithmer. Ogsaa af R. Schøller og Hustru findes et ret godt Billede. Gammelkjøgegaards Stol har Navnene Christen Skeel til Fusinge og Beritte Rud til Vallø. Kirken eier c. 15,000 Rdl., foruden Tiende af Landsognet (30½ Tdr. Byg) og af Kjøge Lyng (7¾ Tdr. Byg). 7000 Rd. hidrøre fra en Gave, skjænket i 1826 af afdøde Kjøbmand Th. Toxen og Hustru Cecilia, født Petersen, der desuden have skjænket c. 20,000 Rd. til Byens Fattig- og Skolevæsen; Kirkens Gjæld udgjør c. 5000 Rd.;

Steens Boder bleve i 1523 skjænkede Byen af Raadmand Steen til Bolig for Fattige. Til Underhold for de Fattige i disse Boder skjænkede Kong Frederik den Anden Aar 1579 Kongetienden af Magleby Sogn i Stevns Herred, som nu ydes med 252½ Tdr. Byg, betalbar efter Capitelstaxt. Boderne ere nedrevne og en Bygning i deres Sted i Aaret 1856 opført paa det saakaldte Fennedige ved Aaen;

Raadhuset, en anseelig Gaard i 2 Etager paa Torvet, opført 1803;

De offentlige Skoler, den saakaldte Toxenske Skole, opført 1858 (indviet 4de Februar 1859) for de af fornævnte Kjøbmand Toxen og Hustru skjænkede Gaver til Kjøge Communes Skolevæsen, og Borgerskolen;

En gammel gothisk Gaard paa Torvet, indvendig meget forandret, var i Christian den Femtes Tid en Tapetfabrik, hvorfra leveredes de kostbare Gobelins, af hvilke nogle endnu findes paa Slottet Rosenborg.

Indbyggere i Byen: i 1870: 3,097 (Mdkj. 1565 og Kvdkj. 1532), i 1855: 2,659 (Mdkj. 1377 og Kvdkj. 1282), i 1850: 2,436, i 1801: 1527, i 1769: 1480. I Landdistrictet desuden 312 Indbyggere.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat bleve 524 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 297,100 Rd.

Kjøge, der for et Par Decennier tilbage havde hævet sig i ikke ringe Grad saavel i commerciel som end mere i industriel Henseende, sees efter de foreliggende Beretninger at være gaaet noget tilbage i det sidstforløbne Decennium. Hovedaarsagerne angives at være, deels den vestsjællandske Jernbanes Fortsættelse fra Roeskilde til Korsør, hvorved den tidligere betydelige Indførsel af Trælast, Jern, Salt m. m. til Ringsted ligesom ogsaa Udførselen af Kornvarer m. m. derfra over Kjøge hørte op, og hvorved tillige en Deel af selve Kjøge Byes Opland faldt bort — og deels den stadig tiltagende Mængde Handlende paa Landet, i hvilken sidste Henseende det navnlig bemærkes, at der i Anledning af den sydsjællandske Jernbanes Anlæg er ved Stationen Haslev mellem Næstved og Kjøge op-

ført storartede Bygninger og Magasiner, hvorfra Kornvarer og alle Slags andre Landproducter føres directe til Kjøbenhavn.

Hvad Byens Handel angaaer, da er det kun de sværere Varer, som søværts indføres fra Udlandet, hvorimod de lettere for største Delen tages fra Kjøbenhavn. Der fortoldedes af hine i 1869: 50 Tdr. Salt (i 1868: 200 Tdr., i 1855: 1651 Tdr.), 124,300 C.-Fd. Trælast (i 1868: 149,000 C.-Fd., i 1855: 240,400 C.-Fd.), 1017 Pd. Jern (i 1868: 762 Pd., i 1855: 64,000 Pd.), 31,000 Tdr. Steenkul (i 1868: 31,000 Tdr., i 1855: 23,000 Tdr.) Til Anlæget af den sydsjællandske Jernbane er der i 1869 desuden indført mod Credit paa Tolden: 121,000 C.-Fd. Trælast, 3,827,000 Pd. Jernskinner og 97,400 Pd. Jernbolte. Nogen directe Indførsel fra Udlandet af Manufacturvarer og Jernkram har i 1869 alene fundet Sted fra Hamborg og Lübeck og af ufabrikerede Tobaksblade fra Bremen. Der fortoldedes af disse Gjenstande i 1869: Manufacturvarer af vegetabilske Stoffer 5370 Pd. (i 1868: 4960 Pd.), do. af Silke 450 Pd. (1868: 592 Pd.), do. af Uld 5811 Pd. (1868: 5607 Pd.); Metalvarer 12,457 Pd. (1868: 19,195 Pd.); Tobaksblade 45,240 Pd. (1868: 55,833 Pd.) Den søværts Udførsel af Korn var i 1869: 61,000 Tdr., hvoraf c. 24,000 Tdr. til Kjøbenhavn, det Øvrige til England, Norge, Sverrig og Holland, i 1868 var Udførselen c. 50,000 Tdr., i 1855: 127,000 Tdr. Af Klude var Udførselen i 1869: c. 100,000 Pd., af Kreaturbeen 409,000 Pd. Antallet af de i Kjøge hjemmehørende Skibe 1869 vare 7 af 82 C.-Læsters Drægtighed. Skibsfarten var i 1869: i indenlandsk Fart indgaaet 339 Fartøier af 2775½ C.-Lsts. Drægtighed med 1492½ C.-Læsters Bestuvning; udgaaet 321 Fartøier af 2577¼ C.-Lsts. Drægtighed med 1487¼ C.-Lsts. Bestuvning; i udenlandsk Fart: indgaaet 141 Fartøier af 4170 C.-Lsts. Drægtighed med 4170 C.-Lsts. Bestuvning; udgaaet 152 Fartøier af 4417 C.-Lsts. Drægtighed med 1279 C.-Lsts. Bestuvning. De indklarerede Skibes Antal var saaledes i 1869 ialt 480 (i 1868: 441, i 1856: 511, i 1854: 401), medens Aarene 1831—1839 kun give et Gjennemsnitstal for indpasserede Skibe af c. 100 aarlig.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) udgjorde i 1869: 20,332 Rd. (i 1868: 21,313 Rd., i 1855: 36,754 Rd.); Brændeviinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) udgjorde i 1869: 21,553 Rd. (i 1868: 21,488 Rd.)

Kjøge har 6 aarlige Markeder for Heste og Kvæg, 3 af dem tillige for Landproducter. Første Onsdag i hver Maaned Torvedag for levende Kreaturer.

Af industrielle Anlæg nævnes i Mercantil-Calender for 1869: 1 Bomuldsvæveri, 1 Papirfabrik, 1 Tobaksfabrik, 1 Kalkbrænderi, 1 Klædefabrik og Uldspinderi, 1 Vatfabrik, 4 Garverier, 1 Gulvtæppevæveri, 1 Jernstøberi, 1 Liimfabrik, 1 Lysestøberi, 1 Skibsbyggeri, flere Brændeviinsbrænderier, hvis Product i 1869 angives til 431,000 Potter, i 1868 til 420,000 Potter. At slutte efter de Beretninger, som foreligge i Skrifter fra Aarene 1821—1834*), maae disse talrige og tildeels be-

*) Cfr. Gliemann, Kjøbenhavns Amts Beskrivelse S. 139; Tregder, Haandbog for Reisende, hvor S. 151 anføres om Kjøge i Aaret 1823: „Med Fabrikarbeide beskæftiger sig nu ingen; ikkun en

tydelige Fabrikker for største Delen være opstaaede i de tre sidste Decennier og afgive et her i Landet sjeldent Exempel paa hurtigt stigende industriel Udvikling.

Kreaturholdet i Kjøge var den 16de Juli 1866: 192 Heste, 239 Stkr. Hornkvæg, 33 Faar, 288 Sviin.

I Kjøge udgives en Avis „Kjøge og Omegns Dagblad".

Byens Civiløvrighed bestaaer af en Borgmester, der tillige er Byfoged samt By- og Raadstueskriver, ligesom han ogsaa er Herredsfoged og Skriver i Bjeverskov Herred samt Birkedommer og Skriver i Vallø Birk. Som foranført danner Byen tilligemed Landdistrictet een Commune.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 11 valgte Medlemmer samt i Fattig- og Skolesager tillige af det for Landdistrictet valgte Medlem. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Brolægnings- og Veivæsenet; f) for Gasværket og Vandvæsenet; g) for Byens Jorder.

Communens væsentligste Udgifter i 1869 vare: til Fattigvæsen 8,779 Rd., Skolevæsen 5,977 Rd., Rets- og Politivæsen 2,590 Rd., Brandvæsen 690 Rd., Medicinalvæsen 1,261 Rd., Byens Gader og Veie 101 Rd. 16 ß, Gadebelysning 565 Rd., Bidrag til Statskassen 3,013 Rd., til Amtsskolefonden 252 Rd. Til Udgifterne er ved særlige Indtægter i 1869 udredet 11,879 Rd. og paalignet 14,966 Rd. Paaligningen skeete: paa Grund, paa Bygningernes Assurancesum, paa Hartkorn samt paa Formue og Leilighed.

Communen eiede ved Udgangen af 1869: i rede Penge og Obligationer 32,655 Rd., i faste Eiendomme 141,905 Rd.; dens Gjæld beløb sig til 35,943 Rd. Communens faste Eiendomme ere: 180 Tdr. Land af Byens Jorder; Kirken; Raadhuset; en saakaldet Magasingaard, hvoraf en Deel benyttes som Arbeidsanstalt for Fattigvæsenet, en Deel bortleies; 1/4 af Arresthuset; Raadhuustjenerens Bolig; Politibetjentens Bolig; Receptionslocalet for Syge; Gasværket; Borgerskolens Bygning; Tøxens Skolebygning; de fornævnte Steens Boder; Enkehusene samt Havnen.

Havnevæsenet bestyres af et Udvalg af Byraadet, bestaaende af 5 Medlemmer. Havnens Fond var ved Udgangen af 1869: 21,372 Rd. Dens Indtægter vare i Aarene 1867, 68 og 69 gjennemsnitlig 5,678 Rd. aarlig (i Aarene 1832—37 vare Indtægterne i Gjennemsnit kun 3,150 Rd. aarlig). I 1838 blev Havnen, hvis første Anlæg henføres til Aaret 1411, udvidet, og holdes ved aarlig Opmuddring til 11 Fods Dybde.

Ved Kjøge ere 2 faste Fyr af 6te Orden med Speil-Apparat. Lysvidde 1 1/2 Miil.

Kjøge har et Brandcorps, der tæller 360 Mand; hermed er forenet et Politicorps paa 50 Mand.

---

gammel Mand forfærdiger ved Vævning af Kohaar Gulvtæpper, Hestedækkener m. m." I Sterms statistisk-topographiske Beskrivelse af Kjøbenhavns Amt, 1ste Deel, S. 90, anføres om Kjøge (1834): „For nærværende Tid indskrænke Fabrikkerne sig til en ubetydelig Stivelsefabrik og til Fattigarbeidshuset".

I geistlig Henseende er Ølsemagle Sogn i Ramsø Herred forenet som Annex med Kjøge. En ordineret Catechet er tillige første Lærer ved Borgerskolen. Denne har ialt 3 Lærere og 2 Lærerinder. I Byen er desuden en høiere Betalingsskole (den Toxenske Skole) med 3 Lærere og 3 Lærerinder.

Byen hører under Roeskilde Amtstuedistrict og til Kjøge Lægedistrict. Districtslægen i Kjøge District boer i Kjøge. Et Apothek. Byen selv er 1ste Udskrivningskreds 79de Lægd, Landdistrictet 1ste Udskrivningskreds 80de Lægd. Valgsted for Amtets 4de Folkethings-Valgkreds. Ved Kjøge Toldsted er ansat en Toldforvalter og 3 Assistenter; ved Postvæsenet en Postmester, der tillige er Opsynsmand ved Befordringsvæsenet. Telegraphstation.

Den sydsjællandske Jernbane gaaer lige forbi Byen. Stationen er forbunden med Byens Havn ved en Hestebane.

I Kjøge er en Sparekasse oprettet 1836; ved Udgangen af 1869 indestod paa Interessenternes Conti 919,790 Rd., opsparet Capital 63,303 Rd.

Gasværkets Indtægter udgjorde i 1869: 4472 Rd., Udgifterne 4069 Rd. Afsætningen af Gas igjennem Maalerne udgjorde 1,366,600 Cubikfod. Gasbelysningen tog sin Begyndelse den 8de November 1867.

Naar Byens Vaaben, hvoraf her gives en Afbildning efter et Segl fra 1574, fremstiller et Taarn og en Bro, gives derved Hentydning til Byens gamle Befæstning og dens Beliggenhed ved en Aa. Haanden, der velsignende udstrækkes over Korset og Kronen, betegner et fromt Ønske. Det maa forøvrigt bemærkes, at paa Nabobyen Ringsteds ældste Segl findes ogsaa en saaledes udstrakt Haand.

Kjøge var ifølge et Diplom af 29de Juli 1243 alt dengang til som Kjøbstad, men laae noget længere borte fra Stranden, omtrent hvor Landsbyen Gamle Kjøge nu ligger og hvor indtil Aaret 1573 endnu stod den ældre Kirke for Kjøge Sogn. Allerede under Erik Menved er Byen flyttet til sin nuværende Plads. Denne Konge gav dens Indbyggere lige Rettigheder med Roeskilde Borgere, hvilket synes at vise, at Kjøge alt dengang ikke har været uden Betydning. Senere blev den befæstet, men har dog ikke spillet nogen Rolle i Historien som befæstet Stad, undtagen forsaavidt at Carl Gustav under Kjøbenhavns Beleiring restaurerede de forfaldne Fæstningsværker for at sikkre sig en Retraiteplads. Af Fæstningsværkerne findes nu kun meget svage Spor nord og syd for Byen. I det 17de Aarhundrede synes Byen at have havt en for den gunstig Periode. Den besøgtes meget af hollandske Skippere, og i Christian den Femtes første Regjeringsaar anlagdes her den foran omtalte betydelige Tapetfabrik. Dette,

ligesom ogsaa en i Begyndelsen af det følgende Aarhundrede anlagt Seildugsfabrik, havde kun en kort Tilværelse, Hollændernes Handel paa Danmark aftog, Byens Havn fyldtes med Sand, og vi finde i dette Aarhundredes 4 første Decennier Kjøge kun omtalt som en i commerciel og industriel Henseende ubetydelig By. Efter Beretninger fra 1854 og 1855 var Byen i god Fremgang; men det Foranførte vil have viist, at den nu atter er gaaet noget tilbage*).

Byen havde i Middelalderen to Klostre, nemlig et Graabrødrekloster, stiftet 1485, og et ældre Carmeliterkloster. En latinsk Skole nedlagdes 1776. Om Kjøge Huuskors haves en af Magister Brunsmann forfattet Bog, om hvilken Pontoppidan yttrer, at den er „fuld af underlige Historier angaaende Satans foregivne Spøgeri udi en Kjøbmands Huus ved Navn Barsker, beraabende sig paa Extracter af Thing-Protocollen, som blev holdt i den dermed sammenhængende Hexeproces". Om Kjøge Huuskors og om adskillige locale Ordsprog og Mundheld, som Kjøge Byes ældre Tilstand har givet Anledning til, see Werlauff: „Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs 18 første Lystspil", S. 370—72, 445—50.

Søslag i Kjøge-Bugt 11te Juli 1677 og 4de October 1710. Træfning ved Kjøge 29de August 1807.

Biskop Jesper Brochmand er født i Kjøge den 5te August 1585.

Den 5te Juni 1869 afsløredes paa Kjøge Torv en Billedstøtte af Kong Frederik den Syvende.

Gammel-Kjøgegaard, Hovedgaard, beliggende i det med Kjøbstaden Kjøge forenede Landdistrict og tæt udenfor denne By, nord for Kjøge-Aa, med en smuk Have syd for Aaen, af grundmuret Bygning i 2 Etager, opført 1791. 1428 nævnes Barsbæk Krumpen af „Gamle Kjøge"; i Slutningen af det 16de Aarhundrede forekommer Jomfru Lisbeth Bille til Nørre-Gammel-Kjøgegaard, hvor hun opførte en Hovedbygning 1602 († 1633). Søsteren, Jomfru Birgitte Bille, eiede Gaarden efter hende. Den kom i Midten af det 17de Aarhundrede til Rigsraad Christen Skeel, der forøgede dens Tilliggende og efterlod den til sin Datter Birgitte Skeel, som døde 1699, hvorefter den kom til hendes Søn Kield Christoffer Barnekow. Dennes Datter Birte Barnekow var gift med en svensk Rigsraad Grev Meyerfeldt. Ved deres Søn Grev C. F. Meyerfeldts Død blev Gaarden i Aaret 1776 solgt til Rasmus Carlsen (adlet 1817) for 54,000 Rd. D. C. Den er senere forbleven hos Familien Carlsen, af hvilken nuværende Besidder Hofjægermester H. R. de Carlsen i 1845 har oprettet Gaard og Gods til et Stamhuus. Til dette hørte ifølge Statshaandbogen for 1871: Hartkorn af alle Slags 365¾ Tdr., hvoraf under Hovedgaarden 102¼ Tdr., Bøndergods 237½ Tdr. (1856: 345½ Tdr.); Kirketiende af Karlstrup Kirke 26 Tdr.; Fideicommiscapital c. 140,000 Rd. (1856: 36,375 Rd.); Hovedgaardens Tilliggende 788 Tdr. Land foruden 850 Tdr. Land Skov. De efterfølgende Besiddere skulle efter Erectors Bestemmelse antage Navnet Lange.

Sokkelunds Herred,

det østligste i Kjøbenhavns Amt, bestaaer af en Deel af Øen Sjælland, Øen Amager, Øen Saltholm og nogle Holme. Det omgives af Frede-

*) Om en tydsk Menighed i Kjøge, der blev stiftet 1639, men opløstes efter nogle faa Aar, see „Ny kirkehistoriske Samlinger" III. 174 flg.

riksborg Amt, fra hvilket det paa en Strækning skilles ved Fure-Sø, Sømme Herred, Kjøge-Bugt, Kallebod-Strand, Østersøen og Sundet. Fladeindhold c. 5 □ M. Den sydlige Deel af Herredet, deri Øerne indbefattede, er i det Hele taget flad med lerede Jorder og næsten aldeles skovløs, den nordlige Deel er mere bakket og sandblandet samt temmelig rig paa Skov. Htk. 4737 Tdr. A. og E., 46$^{1}/_{2}$ Tdr. Skfk. Indbyggernes Antal er 49,604 eller c. 10,000 paa □ Milen. Sokkelunds Herred danner med Smørum Herred eet Provsti.

Amager.

Denne Ø, der skilles fra Sjælland ved Kallebod-Strand, har en Længde af henved 2 Mile og en Brede af indtil 1 M. Dens nordlige Deel dannes af Byen Christianshavn, en Deel af Kjøbenhavn. Den øvrige Deel af Øen har et Fladeindhold af c. 1 □ M. med 12,155 Indbyggere. Til Øen hører den $^{3}/_{8}$ Miil øst for samme beliggende Ø Saltholm, der har en Længde af $^{7}/_{8}$ og en Brede af indtil $^{3}/_{8}$ M., samt de i Kallebodstrand beliggende Holme Koklapperne.

Amager nævnes allerede 1135, da Erik Emun gav 2 Bol Jord her (in Amaca) til Ringsted Kloster.

Indbyggerne ere for en Deel Afkom af de 80 Familier, som Christian den Anden i Aaret 1516 indkaldte fra Districtet Vaterland i Nord-Holland og skjænkede Byen Maglebby med tilhørende Marker samt Øen Saltholm for, som det i vedkommende Udfærdigelse hedder, „at forsyne Kjøbenhavns Slot med de fornødne Rødder og Løg". Befolkningen i Store Magleby tiltog efterhaanden saa stærkt, at de maatte ansøge Frederik den Anden om ogsaa at turde nedsætte sig i de danske Byer paa Amager, hvilket blev dem tilstaaet under 11te Juni 1574. Øens øvrige Indbyggere antoge derpaa efterhaanden Hollændernes Skikke og Klædedragt, hvilken sidste de endnu for største Delen have beholdt. Nogle af de hollandske Familier havde taget Bolig paa Saltholm, men dette Ophold behagede dem ikke og de menes, omtrent Aar 1550, at være flyttede til Bøto paa Falster, hvorfra nogle igjen senere nedsatte sig paa den lille Hasselø i Guldborgsund. Det er foran ved Torup Sogn i Strø Herred bemærket, at her gives adskillige Data for, at de Indbyggere, som ved den hollandske Indvandring boede paa Amager, tildeels ere henflyttede til hiint Sogn. Ved Frederiksberg Sogn er omtalt, at der 1651 overførtes dertil endeel Familier fra Amager.

Amager, der har sin egen Birkedommer og Læge, og hører til Kjøbenhavns Amtstuedistrict og Amtets 1ste Valgkreds, udgjør 2 Sogne: Taarnby og Store Magleby, hvilke hver for sig her blive at beskrive.

Taarnby Sogn, den større Deel af Øen mellem Christianshavn og det sydligere beliggende Sogn, Store-Magleby. 10,611 Tdr. Land med Htk. 881 Tdr. A. og E. Af Arealet er kun noget over $^{3}/_{5}$ Dele dyrket Agerland, mod Nord leermuldet, mod Syd stærkt leret. Langs Sognets vestlige Kyst ligger en Strækning af 1200 Tdr. L. (hvoraf Christianshavns Fælled og Exerceerplads optager den nordlige Deel), der er fuld af Sumpe, Huller og Tuer, og som blot kan benyttes til Græsning. Af samme Beskaffenhed ere Holmene, kaldet Koklapperne, vestfor Øen. Øen Saltholm, 2731 Tdr. Land (89$^{1}/_{2}$ Tdr. Htk.), der ogsaa hører til Sognet og er indbefattet i dets fornævnte Areal, har et Jordsmon af 6

til 8 Tommer dyb Muld, der omhyggeligt søges vedligeholdt formedelst den fortrinlige Græsning der findes; under denne Jordskorpe kommer Kalksteensgruus af omtrent en Alens Dybde, hvorunder atter findes det Kalksteenslag, der benyttes til tre Kalkbrud. Det høist uheldige Forhold, at Staten eier Kalken og Amager Hartkornseiere Græsningen (2000 Kreaturer foruden en Mængde Gjæs sendes derover om Sommeren) forhindrer enhver Plan til Øens Opkomst. Jorderne ere meget side og jevne og saa lavtliggende, at den største Deel af Øen undertiden ved Høivande overskylles af Havet. Som stadige Beboere har Øen kun 4 Familier; men om Sommeren opholde mange Arbeidere sig ved Kalkbruddene.

I Sognet: Byerne Taarnby med Kirken, Præstegaard, Skole, Fattighuus, c. 90 Gaarde og Huse, Sundbyvester med 2 Skoler, Kro, c. 380 Gaarde og Huse, Sundbyøster med Skole, Kro, c. 170 Gaarde og Huse (i Sundby 4 større og flere mindre Privatskoler), Kastrup med Strandcontrolleurstation, Glasfabrik, Saltraffinaderi, Skole for Glasværkets Arbeideres Børn, Havn, Kro, Maglebylille (Skole beliggende mellem denne By og Kastrup) med 50 G. og H., Tommerup med Skole, c. 50 G. og H., Uglerup med c. 40 G. og H., Skjelgaarde, Viberup, Ny Kro ved Landeveien, der gjennemskjærer Sognet fra Nord til Syd, følgende større Gaarde: Løitegaard, 39 Tdr. Htk., 250 Tdr. Land, Kastrupgaard i Kastrup, 13½ Tdr. Htk., 92 Tdr. L., Ny Kastrupgaard, 10½ Tdr. Htk., 60 Tdr. L., Vestergaard, 11 Tdr. Htk., 60 Tdr. L., Lykkeshøi, 10½ Tdr. Htk., 70 Tdr. L., Raagaard, 10 Tdr. Htk., 80 Tdr. L., Petersdal, 8 Tdr. Htk., 100 Tdr. L., Østergaard, Abelsminde, Meilgaard. I Sognet ligge endvidere følgende industrielle Anlæg: i Sundby=V. og Ø. Fredens Mølles Fabrikker, 90 faste Arbeidere, med 2 større og 2 mindre Dampmaskiner, aarligt Product 5,000,000 Pd. mineralske Syrer, 800,000 Pd. Sæbe, 450,000 Potter Olie, 1,800,000 Pd. Oliekager, 12,000,000 Pd. kunstig Gjødning (Afsætningen heraf var i 1868 7½ Millioner Pd., i 1869 11½ Million Pd, i 1870 16 Million Pd.; der maatte derfor indforskrives Gjødning fra Udlandet, eftersom Fabrikken ikke kunde levere Tilstrækkeligt til Afsætningen; i 1871 viser denne sig atter meget større end i 1870, og Selskabet vil derfor anlægge en ny Fabrik i Jylland); de Holmbladske Fabrikker, der bestaae af 1 Damp= og Veir=Meelmølle, hvor der aarlig formales c. 50,000 Tdr. Sæd, en Damp= og Veir=Oliemølle med aarlig Production af c. 600,000 Potter Olie, 2,300,000 Pd. Oliekager, en Stearinlysfabrik, Voxblegeri og Parafinstøberi, a. P. c. 260,000 Pd. Lys, et Liimkogeri, a. P. c. 60,000 Pd. Liim, en Lakfabrik og et Trankogeri af mindre Betydning; ialt arbeide ved disse Fabrikker c. 100 Mennesker (i Forening hermed drives i Kjøbenhavn en Kortfabrik og et Sæbesyderi med 60 Arbeidere); Jacob Holm & Sønners Fabrikker, som bestaaer af en Dampreberbane med 60—80 Arbeidere, a. P. c. 800,000 Pd. Tougværk, en Liimfabrik med 6 Arbeidere, a. P. c. 30,000 Pd. Liim; O. C. Greens chemiske Svovlstikfabrik, solgt til et Actieselskab, Export 1870 for 44,000 Rd.; Dampfarveri i Forbindelse med Appreturanstalt, 480,000 Alen aarlig; endvidere 1 Papfabrik, 1 Garveri, 1 Ølbryggeri, 2 Baadebyggerier, alle mindre betydelige; i og ved Kastrup: Kalkbrænderi paa Kastrupværk med 30 faste Arbeidere, aarligt Product 16,000 Tdr. Kalk og 4,500 Tdr. Meel=

kalk; Glasfabrik (der drives i Forening med Holmegaards Glasværk) med 36 faste Arbeidere, aarligt Product til Værdi 36,000 Rd. af Bouteiller og andet grønt Glas, endvidere et Saltraffinaderi og et Ølbryggeri; i Maglebylille: en Veir-Meelmølle samt ved Landeveien Kastrup Veirmølle.

Ialt ligger i Sognet c. 200 Gaarde og 8—900 Huse; saavel Gaarde som Huse endnu meest i sluttede Byer.

Indbyggere: 9,443. Agerbrug og den heri optagne Dyrkning af Kaal og andre Haveplanter, samt disses Afsætning til Kjøbenhavn (ved c. 60 Personer af Kvindekjønnet) beskjæftiger og ernærer den største Deel af Sognets Beboere; men ved Siden heraf drives megen anden Erhverv: Sognets egne Fabrikker give, som foranført, Arbeide for mange faste Arbeidere, samt for en Deel Dagleiere; i de nordlige Byer leve mange Tømrere, der fornemlig arbeide paa Værfterne i Kjøbenhavn; Mange arbeide i Kalkbruddene paa Saltholm, eller som Dagleiere i Kjøbenhavn; af Søfolk leve her med de af dem Forsørgede ialt c. 400. Kvægavlen staaer ikke paa noget høit Trin paa Amager, Jordbrugerne føre for en Deel deres Halm til Kjøbenhavn og hente derfra igjen Gjødning.

Sognets nordre Deel (Sundbyvester, Sundbyøster og Taarnby) udgjør 1ste Udskrivningskreds 15de Lægd, og den søndre Deel (Kastrup, Maglebylille, Tømmerup, Skjelgaarde, Uglerup og Viberup) samme Udskrivningskreds 16de Lægd. Egen Commune. 2 Sognefogeddistricter: nordre og søndre District. Taarnby Kirke eies af Universitetet. Foruden Sognepræsten er ansat en Capellan pro loco, der boer i Sundby.

Taarnby Kirke er nu en spidsbuet Kirke, dens ældste Deel opført af utilhugne Kampesteen, det store brede Taarn, Hvælvinger, en Forlængelse af Skibet mod Øst, de tvende Vaabenhuse mod Syd og Nord samt en anden Tilbygning mod Nord af Muursteen. Orgel. Altertavle af Roed. Paa en Tavle, der er ophængt ved den første Mandfolkestol i Kirken, læses følgende Vers, der minder om Kong Frederik V's Nærværelse ved et Amagerbryllup i Kirken og om hiin Tids Smag og Kongehylding:

„I denne Stol her var vor Tvillingriges Glæde,
Den Sol her glimrede alene ved at træde
Herind og zire med sin Majestætes Glands
Til evig Minde for Enhver som haver Sands.
Spring Taarnby Kirke, Sjung og dette Sogn og Landet
Med Taarnby Præst, den Stund om denne Ø er Vandet.
Tak, Femte Frederik! som to Gang femte Dag
Augusti her vi saae fornøiet uden Mag.

Ved Anledning af en Brudevielse Aaret 1748.
Hans Wandal, Dr. og Prof. theol., Stedets Sognepræst."

Kirken i Sundby er opført 1869—70, deels ved et Tilskud fra Universitetet af 7000 Rd., deels ved frivillige Bidrag af c. 24,000 Rd. Den er i Rundbuestiil med Klokketaarn over Korset. Orgel. Architekt H. J. Holm. Den indviedes 11te Decbr. 1870 i Kongehusets Overværelse af Sjællands Biskop.

Løitegaard er Hovedparcel ($^{7}/_{10}$) af Ladegaarden til Kjøbenhavns Slot, hvilken bortsolgtes henimod Slutningen af forrige Aarhundrede. Oprindelig hed denne Ladegaard Burgby og den var en Deel af det Gods, Biskop Absalon fik af Kong Valdemar den Første og siden gav til Roeskilde Bispestol. Sognet kaldes endnu Burby 1370.

Store Magleby Sogn indbefatter den sydostlige Deel af Øens Areal, 3090 Tdr. L., hvoraf 300 Tdr. L. Skov (Kongelunden). Htk. 219 Tdr. A. og E., 20½ Tdr. Skſk. Agerlandet er leermuldet. En Deel af

Arealet, der undertiden oversvømmes ved Høivande, bruges alene til Græsning.

I Aaret 1818 blev Kongelundens Areal, henhørende til Store Magleby Overdrev, i Særdeleshed ved Landhuusholdningsselskabets høitfortjente Præsident, Geheimeraad Collins Foranstaltning overladt Selskabet paa 20 Aar til Skov-Cultur, hvorefter Arealet med derpaa forventede Træbevoxninger uden Godtgjørelse igjen skulde tilfalde Store-Maglebyes Hartkornsbrugere; men da Culturen langtfra var fuldført ved Udløbet af disse 20 Aar, blev Overdragelsen paa samme Betingelse forlænget paa andre 20 Aar. I 1845 kjøbtes Kongelunden for Statskassens Regning for 20,000 Rd. og er nu fredet Statsskov. Af dets Areal er 70 Tdr. Land bevoxet med Naaletræer, 74 Tdr. med Eeg og 100 Tdr. med forskjellige Løvtræsorter, det Meste i frodig Væxt. 6 Tdr. Land Tjenestejord. I Lunden er et vildt Fasaneri, om Efteraaret med et Antal af 800—1000 Fasaner (anlagt 1840 af Overjægermester, Baron E. C. F. Løvenskjold, † 1861; et Monument er opreist over ham i Lunden). Hs. Maj. Kongen har overtaget Fasaneriet.

I Sognet:

Store Magleby, almindelig kaldet Hollænderby, med Kirken, Præstegaard, Skole, Mølle med Bageri; 1 Gaard med 17 Tdr. Htk., 100 Tdr. Land Ager, 20 Tdr. L. Eng og 43 Tdr. L. Hede, 1 Gaard med 8 Tdr. Htk., 50 Tdr. L. Ager, 6 Tdr. L. Eng og 34 Tdr. L. Hede. Ialt 49 Gaarde, 39 Huse med og 29 uden Jord, hvoraf 21 G. og 15 H. udenfor Byen;

Dragør By med 334 Gaarde og Huse, samt 1891 Indbyggere. Disse henhøre kun for en ringe Deel til den agerbrugende Klasse, hvorimod Søfart, Lodsvæsen og Bjergningsvæsen samt ubetydeligt Fiskeri giver Udkomme for den overveiende Deel. Disse Erhvervsforhold, Byens Størrelse og Indbyggernes Dragt, der for en Deel af Kvinderne endnu er af hollandsk Snit, medens Mændene ere kjøbstadklædte, giver Dragør et særeget Præg, ligesom ogsåa de i Gader ordnede nette Smaahuse, hvoraf flere have 2 Stokværk, gjør den aldeles forskjellig i Udseende fra vore Landsbyer, medens den paa den anden Side ved Husenes eensartede Bygningsmaade ikke er uliig de mindre Kjøbstæder. Her er en Lodsstation med en Lodsinspecteur, der tillige er Toldcontrolleur, en Lodsbogholder og 40 Lodser. Bjergningsvæsenet, der ofte er af stor Betydning for Beboerne som Indtægtskilde og hvoraf ogsaa gives Afgift til Communen, er ordnet ved Vedtægt af 7de April 1855. Byen har en lille Havn med en daglig Vandstand af 5 Fod, og dens Indbyggere eiede i 1870: 67 Skibe og større Dæksbaade af 3,584 C.-Læster. Væving og Blegeri giver en ikke uvæsentlig Indtægtskilde for Beboerne. 4/5 Deel af disse ere Søfolk. Der findes flere Haandværkere. 3 offentlige Skoler foruden nogle private, 2 Gjæstgiversteder, 4 Bagerier, Postexpedition, Telegraphstation.

Store Magleby Sogn har ialt 51 Gaarde og c. 400 Huse, hvoraf 21 G. og 15 H. udenfor Byerne. Indbyggernes Antal i hele Sognet er 2712.

Store Magleby udgjør 1ste Udskrivningskreds 17de Lægd og Dragør 18de Lægd. Hver sin Commune, hiin med et Formandskab, denne med et

Em. Baerentzen & Co. lith. Inst.

Byforstanderskab. Store Magleby By har sin egen Forligelsescommission. Sognets Hartkornseiere eie og vedligeholde Kirken.

Store Magleby Kirke er opført af Muursteen; den er tvende Gange ombygget og udvidet 1611 og 1731. I 1855 er den restaureret og er nu en af de smukkere Landsbykirker i Landet. Den har ikke Taarn, men Spiir. Gl. Granit Døbefont, Orgel, Prædikestol med gammelt Træskjærerarbeide, smuk Altertavle, Hvælvinger af Træ. Paa Kirkegaarden en Sandsteensstøtte, sat af J. C. Krieger, til Minde om 25 Faldne paa Roflotillen under Falsterbo den 20de October 1808.

Magleby Sogn nævnes allerede c. 1370.

Ved et Udfald fra Kjøbenhavn den 11te October 1658 slog Ahlefeldt og Gyldenløve de Svenske ved Store Magleby, og nødte dem til at tye til deres Skibe. Kong Carl Gustav selv svævede ved denne Leilighed i Fare for at blive fanget.

I Middelalderen var Dragør et særdeles vigtigt Sted med Hensyn til det dengang betydelige Sildefiskeri i Sundet.

Frederiksberg Sogn omgives af Annexet Hvidovre, Brønshøi S., fra hvilket det skilles ved det Vandløb, der gaaer fra Damhuus-Søen til Ladegaards-Aaen (Grøndalsaaen), og Staden Kjøbenhavns Grund, fra hvilken Ladegaards-Aaen og St. Jørgens-Sø og derefter en Linie, der gaaer midt ad Gamle Kongevei og Værnedamsveien (Frederiksberg Allees søndre Side indtil Rundbdelen hører til Kjøbenhavn) og derfra op mod Gjæstgivergaarden „Sorte Hest", gjør Grændsen. Fra „Sortehest" (eller rettere fra et Mærke, der er sat lidt vest for denne) gaaer Grændsen tværtover Rahbeks Allee og syd om Idiotanstalten samt Gamle- og Ny-Bakkehuus til Søndermarkens sydvestlige Hjørne*). Arealet er 1568 Tdr. Land, hvoraf 60 Tdr. Land Skov (Søndermarken). Jorderne ere leermuldede, i det Hele flade, paa sine Steder noget side. Htk. 220 Tdr. A. og E. Sognet gjennemskjæres af Landeveien mellem Kjøbenhavn og Roeskilde samt af Jernbanerne til Roeskilde og Helsingør.

I Sognet:

Frederiksberg Slot, 3/8 M. vest for Kjøbenhavn, paa Nordsiden af Hovedlandeveien til Roeskilde. Dets Hovedbygning i 3 Etager foruden Kjælder samt et storartet Vandspring mod Syd (forlængst nedbrudt) blev bygget af Kong Frederik den Fjerde i italiensk Stiil, som der berettes, i Efterligning af Slottet Frascati**). Sidebygningerne ere tilføiede af Kongerne Christian den Sjette og Frederik den Sjette. Ved Slottet ligge de tvende til fri Adgang aabnede Haver, Frederiksberg Have og Søndermarken, nu begge i nyere Havestiil. Paa Frederiksberg Slot residerede Christian den Sjette 1731—40, medens han opførte Christiansborg; det har senere været afbenyttet som Sommerresidents af Kongerne Frederik den Femte, Christian den Syvende og Frederik den Sjette. Kong

---

*) Til Sognet hører desuden forskjellige mindre Enklaver. Ligefor St. Jørgens-Sø findes saaledes langs Gamle Kongeveis søndre Side en smal Strimmel, der afskjæres fra Hovedstadens Areal ved en østlig Arm af Bodroffsaaen. Paa dette smalle Areal findes kun en større Bygning (Nr. 27); paa den øvrige Strækning ere Grundene saa smalle, at de kun kunne benyttes som Tilbehør til Hovedeiendommene, der have Façade mod Vesterbrogade. Nord for Ladegaardsaaen findes endvidere den saakaldte „Bispeeng", som hører til Eiendommen Mariendal, og paa hvilken der tidligere var opført et nu nedbrudt Teglværk. Indtil for 2 Aar siden hørte desuden „Dronningens lille Enghave", paa hvilken den tidligere Jernbanegaard var opført, til Frederiksberg Sogn, men dette Areal er nu indlemmet i Kjøbenhavn.

**) I „Antegnelser til Kong Frederik den Fjerdes Historie" af Etatsraad og Politimester i Kjøbenhavn E. Torm i Suhms „Nye Samlinger til den danske Historie" II siges der: „I Efteraaret 1699 blev Frederichsbergs Slots Anlæggelse begyndt". „Anno 1701 og 1702 Friederichsberg Slot, Haven og Alleen til Vesterport anlagt".

Frederik den Syvende benyttede en Deel af Værelserne i Beletagen som Frimurerloge; senere var det Kong Christian den Niendes Bestemmelse at danne et Invalidehotel af Slottet, som havde været Lazareth i Krigene 1848—50 og 1864, men dette maatte opgives, ligesom i sin Tid Kong Frederik den Syvendes Tanke, at indrette Marienlyst for saarede Krigere. Slottet blev nu udleiet og havde blandt sine notable Beboere ogsaa Orla Lehmann, Digteren Hauch havde alt forinden boet der. Efter den nye Hærplan blev det i 1869 indrettet til Officeers- og Elevskole. Nogle af Loftsmalerierne af Coffre og Krock ere dog bevarede. Malerierne, deriblandt Pilos berømte Portrait af Kong Frederik den Femte, flere hollandske Landskabsmalerier og Rækken af de italienske Skjønheder, som Frederik den Fjerde havde bragt hjem*), ere nu indlemmede i Malerisamlingen paa Christiansborg. Ved Slottet ligger, som anført, tvende Haver: Søndermarken og den egentlige Slotshave. Begge vare oprindelig anlagte i gammel fransk Stiil med lange Alleer, stive Hækker og store Vandsamlinger. Den førstnævnte var dog allerede tidlig forandret til et engelsk Anlæg, og Rambohr veed alt 1792 (i „Studien zur Kenntniß der schönen Natur, der schönen Künste, der Sitten und der Staatsverfaßung auf einer Reise nach Dännemarck") at fortælle om det norske Huus, de chinesiske Pavilloner m. m. I Søndermarken er en Vandbeholdning til Kjøbenhavns Forsyning. Først i 1794 paabegyndtes Forandringen af Slotshaven i en friere Stiil efter en Plan af Slotsforvalter Voigt, og den blev først fuldendt 1799 ved Hjælp af daværende Slotsgartner P. Petersen. Ved Havens Indgang blev den 10de September 1858 opreist en Broncestatue af Kong Frederik den Sjette af Bissen. Man har bevaret i Haven dens Udsmykninger fra denne Konges Tid: det chinesiske Huus, Apistemplet, Ruinen, Steensætningen, Schweizerhuset m. m. og desuden de Canaler, i hvilke den elskede Konge med sin Dronning og sine Børn hver Søndag i Sommertiden, naar han boede paa Frederiksberg, seilede om i Gondoler til de tro Kjøbenhavneres Glæde. I Udkanten af Haven ligger Fasangaarden, tidligere Fasanmesterens Bolig, opført 1827 for Cabinetssecretair Jessen, i flere Aar Oehlenschlægers Bolig, senere bestemt for H. C. Ørsted, der dog kaldtes bort, forinden han tiltraadte denne sin Beboelse. Fra Høiden, hvorpaa Slottet ligger og end mere fra Slottets flade Tag, er der herlige Udsigter ud over Sundet, Kjøbenhavn og Omegnen, lige til Roeskilde, Stevns Klint, Malmø og Nordsjællands Skovstrækninger.

Foruden Frederiksberg Slot og tilliggende Haver (af tilsammen 172 Tdr. Land) hører til Frederiksberg Sogn: **Frederiksberg Bydistrict**, der ligger øst for en Linie, dragen fra Grøndalsaaens og Løgteaaens Foreningspunct til Nordspidsen af Fasanveien, der gaaer bag om Frederiksberg Have (det er af dette District her gives et Kort) og **Frederiksberg Landdistrict**, der ligger vest for denne Linie. Til Frederiksberg Bydistrict hører den egentlige **Frederiksberg By**, nærmest op mod Frederiksberg Have, **Falkoneeralleen**, **Frederiksberg Allee**, **Gamle Kongevei**, **Værnedamsveiens vestlige Side**, **Vestre Landevei**

---

*) Oehlenschläger minder om disse Malerier i Digtet „Slottet" ved Stropherne:

„Indige Landskaber, deilige Kvinder,
Hjertets fortryllende, første Veninder".

Frederiksberg Slot.

(fra „Sorte Hest"), Ladegaardsveien, Rolighedsveien, Lampeveien. Mellem Ladegaardsveien og Gamle Kongevei, mellem denne og Frederiksberg Allee og atter mellem denne og Vestre Landevei ligger „Villapartiet", saaledes kaldet efter Bygningsmaaden af de talrige i smaa Havepartier liggende Huse; mellem Villapartiets nordlige (ældre) Deel og St. Jørgens-Sø ligger det i sluttede Gader opførte „Schønbergs Kvarteer" (Danmarksgade, Schønbergsgade, Schowsgade) samt Vodroffsvei, tildeels ogsaa bygget med sluttede Husrækker. Op til denne støder Ladegaarden og Kjøbenhavns Fattiggaard med et heelt Complex af Bygninger (skjønt beliggende paa Frederiksbergs Grund høre de forøvrigt under Kjøbenhavns Politi-Jurisdiction). Mellem Villapartiets nordlige Deel og Falkoneeralleen ligger Landbohøiskolen med Haver og Marker samt Sygehjemmet. Paa den modsatte Side af Falkoneeralleen ere de Classenske Arbeiderboliger opførte, ligeledes Frederiksbergs Jernbanestation. Sønden for Vestre Landevei, ved Rahbeks Allee ligger „Idiotanstalten". I Landdistrictet ligge kun enkelte større Eiendomme, saasom Lykkesholm, 19 Tdr. Htk., Grøndal, 13½ Tdr. Htk., Godthaab og Thyesminde. Her ligger ogsaa den af Consul A. Hage opførte Arbeiderbolig Marienhaab for 40 Familier (meget billig Leie).

Af offentlige Bygninger og Institutioner i Frederiksberg Sogn mærkes:

Kirken, en temmelig liden ottekantet Bygning med Spiir, opført under Kong Christian VI og indviet 1734, Altertavle af Eckersberg; tilhører nu Communen. Ved denne ligger Præstegaarden. Kirkegaarden, der omgiver Kirken paa alle Sider, gjemmer Støvet af mange af Landets berømte Mænd fra den nyere Tid, saaledes Knud Lyne Rahbek († 1830) med hans forudgangne Hustru Karen Margrete Heger († 1829), Geheime-Statsminister J. S. v. Møsting († 1843), Digteren Adam Oehlenschläger († 1850), Geheimeraad Anders Sandø Ørsted († 1860), Geheimeraad Jonas Collin († 1861). Ved Fasanveien er anlagt en Assistentskirkegaard.

Frederiksberg Communes Skoler, see nedenfor.

Frederiksberg Communes Hospital og Arbeidsanstalt, see nedenfor.

Den Kongelige Veterinair- og Landbohøiskole. Denne blev oprettet ifølge Lov af 8de Marts 1856, ved hvilken dertil bevilgedes 170,000 Rd. Den traadte i Virksomhed den 25de August 1858 og giver Underviisning til Veterinairer, Land-, Skov- og Havebrugere samt Landinspecteurer. Statskassens aarlige Tilskud beløber sig til omtrent 32,000 Rd., hvorhos Sorø Academi bidrager 15,000 Rd. Til Anstalten henhøre omtrent 37 Tdr. Land, beliggende langs Bülowsveien. Grunden gjennemskjæres i en skraa Retning af Roeskilde-Jernbanen, og den Nord for samme liggende Deel benyttes som Forsøgsmark, medens Høiskolens Bygninger ere anlagte paa det sydlige Stykke, der iøvrigt anvendes som botanisk, landoeconomisk, Frugt- og Kjøkkenhave. Hovedbygningen, hvis Stiil er valgt med en italiensk Avlsgaard som For-

billede, er opført efter Architekt Bindesbølls Udkast. I Forsalen findes et Basrelief af Billedhugger Peters, fremstillende landlige Sysler, over Indgangene til den store Læsesal, der indtager Midten af Bygningen og er prydet med Malerier af Decorationsmaler Hilker og Dyrmaler Madsen. Af den nederste Etage optages forøvrigt den søndre Deel af chemiske Laboratorier; i den nordre findes de anatomiske og zoologiske Samlinger. I den øverste Etage findes bl. A. Høiskolens Bogsamling paa omtrent 12,000 Bind. Ved Høiskolen er ansat en Directeur, 9 fast ansatte Lærere, 18 Docenter og Assistenter. De Studerendes Antal var i 1869—70: Veterinairer 126, Landmænd 48, Landinspecteurer 14, Havebrugere 16, Forstmænd 26, andre Studerende 16.

Den zoologiske Have, umiddelbart vest for Frederiksberg Slot, blev grundlagt i Aaret 1859 af den nu afdøde Botaniker og Ornitholog Dr. phil. N. Kjærbølling paa et ham i dette Øiemed af Indenrigsministeriet overladt Terrain, den saakaldte „Prindsesse Vilhelmines Have“. Det viste sig imidlertid snart, at Terrainet var for indskrænket, og det blev derfor i 1861 forøget med den saakaldte „Prindsesse Carolines Have“ med et ypperligt Vandbassin for Svømmefugle og i 1867 med et Stykke af den østre Ende af Frugttræplanteskolen i „Brune Dyrehave“, hvorefter det samlede Areal udgjør c. 4 Tdr. Land. Haven, som er forsynet med smukke Haveanlæg, indeholder flere indhegnede Gaarde til de større Pattedyr, store Bure til Rovdyrene og Fuglene, et Huus for tropiske Fugle, Overvintringshuse m. m. og talte den 1ste Mai 1871 51 Arter Pattedyr, 125 Arter Fugle og nogle Krybdyr.

Haveselskabets Have. Selskabet til Havedyrkningens Fremme er stiftet i Kjøbenhavn i September 1830 af afdøde Oberst, Regimentscommandeur d'Origny. 1837 kjøbtes $3^1/_2$ Tdr. Land til Haven. Her haves Væxthuse, smukke Samlinger af Blomster og Frugttræer. Selskabet virker, som Navnet angiver, til Havedyrkningens Fremme (1870: 640 Medlemmer. Contingent for indenbyes 5 Rd., for udenbyes 3 Rd.).

Det Wærnske Institut er et Opdragelses- og Undervisnings-Institut for Kjøbenhavns Borgeres og afdøde civile Embedsmænds Døttre, stiftet af Geheimeconferentsraadinde Martha Wærn ved Fundats af 12te December 1800, confirm. 8de Januar 1813. 16 ikke betalende Elever. Optager ogsaa betalende Elever. Stiftelsen har en Capital af c. 115,000 Rd.

Diaconissestiftelsen er oprettet ved Hds. Maj. Dronning Louises Initiativ og under Hendes Beskyttelse med Grundbestemmelser, der ere stadfæstede af Hs. Maj. Kongen 26de Mai 1866. Efter § 1 er det „Diaconissestiftelsens Formaal med Guds naadige Bistand og paa den Troens Grundvold, der er lagt i vor evangelisk-lutherske Folkekirke, at uddanne Diaconisser til at øve tjenende Kjærligheds- og Barmhjertighedsgjerninger mod Syge, Fattige og Andre, der lide aandelig og legemlig Nød“. Stiftelsens Formue var ved Udgangen af Mai 1870: Moderhuset med tilhørende Have, et Stykke Jord paa $7^1/_4$ Tdr. Land, bestemt til et større Moderhuus m. m., og en Eiendom i Frederiksberg Byes Bredgade (Tjenestepigehjemmet), c. 52,000 Rd. i Værdipapirer (heraf 9,500 Rd. til 2 Legater til Fripladser og 10,000 Rd. til et tredie Legat, hvoraf dog Renten udredes til Giverens Enke). Stiftelsens Gjæld er 24,000 Rd.

Søstrenes Antal var ved Udgangen af Stiftelsens 7de Virksomhedsaar, Mai 1870, 16. Plads til 24 Syge, hvoraf 4 Fripladser. For en Patient i 1ste Forpleiningsklasse A ydes 9 Mk., i B 1 Rd. daglig, i 2den Forpleiningsklasse 4 Mk. daglig. Det ovennævnte Tjenestepigehjem, der er Filial af Diaconissestiftelsen, er indrettet for 16 ærbare Tjenestepiger, der ere uden Tjeneste eller som Reconvalescenter ere udskrevne af et Hospital uden endnu at kunne paatage sig Tjeneste.

Idiotanstalten paa Gamle Bakkehuus er stiftet ved milde Gaver. Impulsen udgik fra afdøde Dr. med. J. R. Hübertz. Den begyndte sin Virksomhed den 15de Novbr. 1855 med 4 Elever i et for c. 20 Børn indrettet Locale paa Gamle Bakkehuus. For senere indkomne Gaver og Indtægten af et Industrilotteri opførtes i 1860 efter Prof. Meldahls Tegning og Plan den nuværende Hovedbygning for 60 Elever. I 1861 oprettedes, som nødvendigt Supplement til Anstaltens opdragende Virksomhed, en Pleieafdeling for uhelbredelige Idioter; de oprindelige Statuter (af 1ste December 1855) bleve derefter reviderede. Anstalten optager i sine 2 Afdelinger henholdsviis idiotiske Børn, hvis Tilstand giver Haab om Forbedring, og ældre Idioter. For de Sidstnævnte er der i 1870 paa en dertil indkjøbt op til Anstaltens Have stødende Grund opført en egen Bygning. Den 1ste October 1870 var de Optagnes Antal 67. Betalingen er 300 Rd. aarlig foruden en liden Beklædningsgodtgjørelse. Der er nogle Fripladser. Ved Idiotanstalten findes Mindestøtten for Knud Lyne Rahbek og hans elskelige Hustru Karen Margrete Heger.

Kjøbenhavns Sygehjem blev indviet den 27de Mai 1859. Det er grundet ved veldædige Gaver, og er bestemt til at optage agtværdige og trængende Personer af begge Kjøn, navnlig af Embeds- og Borgerklassen, som lide af uhelbredelige og langvarige Sygdomme. Der optages kun saadanne, som ifølge Ophold, Stilling eller Fødsel skjønnes nærmest at have deres Hjem i Kjøbenhavn. Der er for Tiden (den 31te Marts 1871) 26 Fripladser og 16 til modereret Betaling. Der er Eneværelser og Værelser for 2 og 3 Personer. Fripladser kunne funderes ved en Indbetaling af 5000 Rd. pr. Plads. En Fuldbetalingsplads kan erhverves mod Betaling eengang for alle af 3/4 af, hvad en Livrente af samme Størrelse som fuld aarlig Betaling koster i Livrenteanstalten af 1871. Den mindste aarlige Betaling for en Plads er for Tiden 360 Rdl. Beboernes Antal den 31te Marts 1871 var 75, nemlig 19 Mænd og 56 Kvinder; siden Stiftelsen den 4de Juni 1859 traadte i Virksomhed, har til 31te Marts 1871 været optagne 211, nemlig 68 Mænd og 143 Kvinder. Stiftelsens Formue var den 31te Marts 1871: 324,969 Rd. 24 ß, hvoraf 174,139 Rd. 35 ß i Capital, Resten i faste Eiendomme og Inventarium.

De Classenske Boliger ere opførte i Aarene 1866—70 af det Classenske Fideicommis: 10 store Huse foruden en Hovedbygning med Vaskeri, Inspecteurbolig og Boutikudsalg. Husene afgive 160 Familieleiligheder (1, 2 og 3 Værelser med Kjøkken, Loftsrum og lille Have) til en Leie af henholdsviis 20, 27 og 36 Rd.) Her er ogsaa, som senere vil blive omtalt, en Skole samt et Asyl. Beboerne have fælles Sygekasse samt Forbrugsforening.

Frederiksbergs Pleieforening, stiftet 7de September 1862, bestaaer udelukkende ved frivillige Gaver og yder Bistand af forskjellig Art, navnlig dog Forpleining og Medicin til Barselkvinder, ligesom den ogsaa skaffer disse Erhverv for Eftertiden ved Haandarbeide. Foreningen eier en Eiendom ved Vodroffsvei.

Efter Folketællingen den 1ste Februar 1870 udgjorde Indbyggerantallet 16,878 (16,285 i Bydistrictet, 593 i Landdistrictet) paa 745 Eiendomme i 55 Gader og bebyggede Veie. Af dette Antal falder 7,900 paa det mandlige og 8,951 paa det kvindelige Kjøn, dog er heri indbefattet Beboere af Kjøbenhavns Fattiggaard samt Ladegaardens Lemmer med tilsammen 1004 mandlige og 306 kvindelige Individer. Da Folketallet efter Folketællingen i 1860 kun udgjorde 8164 (i 1850: 2874, 1834: 1491, 1801: 1172), er Sognets Folkemængde i disse 10 Aar saaledes tiltaget med over 100 pCt., og Frederiksberg, hvis Indbyggerantal ogsaa i det sidste Aar har været i stærk Stigende, er nu efter Hovedstaden Landets største Commune.

Ved Ligningen i 1870 af den overordentlige Skat blev Indtægten for 2117 Skatteydere ansat til 2,626,121 Rd.

Skjønt Frederiksberg Sogns Beboere henhøre for den større Deel til den Klasse, hvis Forsørgere have deres Stilling i Kjøbenhavn, og til dem, der drage Pension af Statskassen, ere ved Siden heraf de Industridrivende af stor Betydning og overveie langt i Antal Landbrugernes Klasse. Blandt de industrielle Etablissementer skal særlig nævnes: Dampvæveriet paa Rolighedsvei for Bomulds- og Linnedvarer (aarligt Product c. 3 Millioner Alen, 200 Arbeidere), Fajancefabrikken Aluminia i Smallegade (2 Millioner Stkr. Gods, 180 Arbeidere), Maskinværksted i Frederiksberg Allee (140 Arbeidere), Vodroffgaards Damp-Meelmølle og Bryggeri, Bryggeriet Svanholm (for baiersk Øl), Svanholm Jernstøberi og Maskinfabrik, hvormed er forenet et Vandværk til Sognets Beboeres Forsyning med Drikkevand (c. 1000 Tdr. Vand daglig, der oppumpes af borede Kilder) samt en Meelmølle, Alt drevet med Dampkraft, Svanholm Damp-Sennepfabrik, Cigarkassefabrik paa Herluf Trolles Vei, Svovlstikkefabrik (90—100 Arbeidere, 6 Millioner Svovlstikker daglig), Sæbe- og Lysefabrik samt Jernstøberi, alle 3 i Falkoneeralleen, chemisk Fabrik ved Vestre Landevei, Teglværk bag Söndermarken m. fl. Endvidere skal her nævnes Gasværket (Production i 1870: 10$^1/_3$ Millioner Cubikfod Gas) med hosliggende Cokesfabrik ved H. C. Ørsteds Vei, 3 Garverier, 2 Veirmøller.

Frederiksbergs nuværende communale Forfatning er ordnet ved midlertidig Lov af 29de December 1857 og Lov af 23de December 1861. Sognets Anliggender bestyres af Birkedommeren i Kjøbenhavns Amts søndre Birk samt en Communalrepræsentation, bestaaende af 9 Medlemmer. Birkedommeren indtager i Bestyrelsen samme Plads som Magistraten eller Byfogden i Kjøbstæderne. Denne Bestyrelse tilkommer der i det Hele samme Raadighed over Communens Anliggender, som ved Anordningen 24de October 1837 § 25 er tillagt Kjøbstædernes Øvrighed og Repræsentanter i Forening. Fattigcommissionen bestaaer af Sognepræsten som

Formand, 2 Medlemmer af Communalbestyrelsens Midte samt 2 andre Indbyggere af Communen, som dertil udvælges af Communalbestyrelsen. Skolecommissionen er sammensat paa samme Maade som Fattigcommissionen. Ligningscommissionen bestaaer af 7 Medlemmer, der af deres Midte vælge en Formand.

Ved Lov af 12te Januar 1858 er Bygningsloven af 17de Marts 1856, forsaavidt den angaaer Kjøbenhavns Forstæder, med nogle Forandringer udvidet til ogsaa at gjælde for Størstedelen af Frederiksberg og Hvidovre Sogne, som saaledes danne eet Byggedistrict. Dette falder i Frederiksberg Sogn sammen med Bydistrictet, der adskilles fra det forholdsviis ubetydelige Landdistrict ved en Linie, dragen fra Foreningspunktet mellem Grøndalsaaen og Lygteaaen til den nordre Ende af Fasanveien, cfr. Lov 1ste November 1864.

En udvidet Næringsfrihed opnaaede Communen for Bydistrictets Vedkommende i Henhold til Lov af 23de Februar 1866 ved Indenrigsministeriets Kundgjørelse af 19de Juni s. A.

Ved en af Indenrigsministeriet i Henhold til Lov af 17de April 1868 stadfæstet Vedtægt af 21de September 1869 fik Communen omtrent samme Bemyndigelse med Hensyn til Anlæg og Overtagelse af Gader, Veie og Vandløb m. v. i Frederiksberg, som indeholdes i Lov af 14de December 1857 for Kjøbenhavn. (Frederiksberg Allee og Runddelen blev i 1867 overdraget til Frederiksberg Commune).

Skjønt Frederiksberg saaledes efterhaanden har opnaaet en større communal Selvstændighed, sorterer den dog i flere Henseender under Kjøbenhavns Amtsraad og maa i Lighed med de øvrige Landcommuner yde Bidrag til Amtets Veivæsen, Delinkvent- og Politivæsen. Frederiksberg har saaledes en særlig og fra Landets øvrige Communer forskjellig Stilling, der hverken svarer til Kjøbstad- eller Landcommunernes. I Rigsdagssessionen 1868—69 forelagde Regjeringen et Forslag om Handelspladsernes communale Styrelse, hvortil henregnedes Frederiksberg, Frederiksværk, Marstal, Løgstør, Nørresundby og Silkeborg, men det opnaaede ikke Lovskraft. (Udtrykket Handelsplads blev i det Hele taget ikke fundet heldigt, idetmindste ikke for Frederiksbergs Vedkommende; et af Landsthinget nedsat Udvalg foreslog ogsaa Lovens Titel forandret til „Forslag til Lov om Frederiksberg, Frederiksværk, Løgstør, Nørresundby og Silkeborg Communers Styrelse m. v.").

I geistlig Henseende er Vesterbro med Tilliggende forenet med Frederiksberg Sogn. Man seer let, hvor utilstrækkelig den lille Kirke er til et District, der tæller henved 30,000 Mennesker. Der virkes derfor ogsaa ved private Kræfter hen til at skaffe Frederiksberg og Vesterbro endnu en Kirke.

Sognets Indtægter ere for Regnskabsaaret 1871—72 calculerede til c. 75,500 Rd., hvoraf c. 60,000 Rd. tilveiebringes ved Paaligning af Skatter, nemlig med 36,300 Rd. efter Formue og Leilighed og 23,700 Rd. efter Grundtaxt. Andre Indtægter ere: Brandforsikkringens Bidrag til Udgifter ved Brandvæsenet 4,200 Rd., Afgifter af Næringsbeviser 1500 Rd., do. af Brændeviinshandel 700 Rd., Hundeskat 1200 Rd., Bidrag fra Amtsrepartitionsfonden til Veivæsenet 600 Rd., Bygningskassens Overskud 1200 Rd., Refusion for udført Vei- og Brolægningsarbeide 2800 Rd. Udgifterne svare til den calculerede Indtægt og deraf

medgaaer til Fattigvæsenet 17,910 Rd., Skolevæsenet 10,625 Rd., Brandvæsenet 6100 Rd., Veivæsenet 12,625 Rd., Amtsrepartitionsfonden 3575 Rd., Belysningen 5190 Rd., Politivæsenet 5200 Rd., Cloakvæsenet 4715 Rd., Gaders Brolægning 2530 Rd., Veies Vanding 600 Rd., Administrations- og adskillige tildeels uforudseelige Udgifter 6000 Rd. Forsikkringssummen af Sognets Bygninger udgjorde den 1ste October 1870: 10,471,000 Rd. (1866: 6,241,499 Rd., 1858: 4,865,449 Rd., 1821: 1,233,300 Rd. S. V.). Communens Gjæld er c. 125,000 Rd., der aarlig afdrages med c. 8000 Rd. Communens Activer: Hospitalet, Fattighuset, Skolebygningerne i Pilealleen og Falkoneeralleen samt Kirken m. v. ere førte til Bogs for c. 75,000 Rd.

Af større communale Foretagender i de senere Aar kunne nævnes: Grundforbedring af Communens offentlige Gader og Veie samt Cloakanlæg i disse, Brolægningen af Danmarks-, Schouws- og Schønbergsgade, Anlæget af den nye Kirkegaard ved Fasanveien, Opførelsen af Hospitalet, Fattighuset og Skolebygningen i Falkoneeralleen, Kjøbet af Kirken (for 10,000 Rd.), Oprettelsen af et særligt Ordenspoliti, stort 6 Betjente og 16 Vægtere (i 1866), samt Oprettelsen af en Brandstation med fast Brandmandskab i Pillealleen. Belysningen af Communens Veie overdroges i 1860 til det danske Gascompagni for 30 Aar; næsten alle Gader og Veie ere belyste med ialt 268 Lygter.

Communen har følgende lønnede Functionairer: 1 Secretair og Bogholder, 1 Kasserer, 1 Ingenieur og Brandinspecteur, 1 Secretair ved Fattigvæsenet, 1 Bygningsinspecteur, 1 Overlæge og 1 Reservelæge ved Hospitalet, 1 Fattiglæge samt en Opsynsmand ved Hospitalet.

Ved Lampeveien ligger Hospitalet, der kan optage indtil 90 Patienter, og umiddelbart derved Arbeidshuset, der kan rumme indtil 100 Lemmer, samt desuden indeholder en særlig Afdeling for Huusvilde. Til Hospitalet hører en temmelig stor Have.

Sognet har kun een offentlig Skole, der under Navn af „Frederiksberg Sogneskole" har Locale paa 3 Steder i Sognet og giver fri Underviisning. Sognets gamle Skole findes i Pilealleen; da denne kun bestod af een Skolestue, maatte der i 1859 oprettes 2 Biskoler, og i 1863 opførtes en smuk og rummelig Skolebygning i Falkoneeralleen; denne troedes dengang tilstrækkelig stor til i mange Aar at afgive Localer for de Børn, hvis Forældre ikke kunde eller vilde sørge for deres Børns Underviisning. Skolen talte den 1ste Januar 1864 340 Børn, og Underviisningen ledėdes af 2 Lærere, 2 Lærerinder og 2 Timelærere. Efter 5 Aars Forløb var Børneantallet imidlertid voxet saa stærkt, at Communen maatte tænke paa nye Localers Tilveiebringelse, og disse overlodes den af Directionen for det Classenske Fideicommis i de af denne opførte Arbeiderboliger ved Godthaabsveien. Skolen tæller nu i Mai 1871: 835 Børn, der undervises af Inspecteuren, 4 Lærere og 4 Lærerinder, der alle have fast Ansættelse, 1 Hjælpelærer, 2 Timelærere og 2 Timelærerinder. Kjønnene ere adskilte i Skoler, Lærere undervise Drengene og Lærerinder Pigerne. Skolen har 7 opadstigende, eetaarige Klasser, og hver Lærer og Lærerinde følger de Børn, de undervise, saaledes at hvert Barn beholder den Lærer eller Lærerinde, som det eengang har faaet, gjennem hele Skoletiden. Første- eller Forberedelsesklasserne maa kun indeholde et Antal af 35 Børn, de følgende 45; overstiger Klassens

Børneantal dette Maximum, da skal den efter Planen deles. For de Børn i de høiere Klasser, hvis Forældre ønske det, gives ligeledes fri Undervilsning i geometrisk Tegning og Regning samt Naturlære.

Frederiksberg Sogn henhører under Districtslægen i Kjøbenhavns Amts søndre Lægedistrict (Frederikshaab pr. Glostrup), men har 13 forskjellige practiserende Læger. Apothek (paa gamle Kongevei). Som alt anført ligger Sognet i Kjøbenhavns Amts søndre Birks Jurisdiction (Retslocalet er paa Blegdamsveien Nr. 6). Frederiksberg er Valgsted for 1ste Folkethings Valgkreds. 1ste Udskrivningskreds 2det Lægd.

Postexpedition, Jernbane- og Telegraphstation. Filial af Kjøbenhavns Sparekasse. Kjøbenhavns Sporveisselskab har en Hovedstation og Depot i Frederiksberg By*).

I Frederiksberg Sogns Bydistrict findes flere private Skoler, blandt hvilke særlig maa mærkes Schneekloths Skole paa Værnedamsveien, der baade er lærd Skole og Realskole samt Pigeskole. Denne Skole, der er stiftet 1854, talte den 1ste Mai 1871 i Drengeskolen 390 Elever i 18 Klasser, Pigeskolen har 84 Elever i 8 Afdelinger. Ved Skolen arbeide foruden Bestyreren 26 Lærere og 5 Lærerinder.

I Sognet findes ogsaa et Børneasyl, stiftet og unberholdt ved frivillige Bidrag af Sognets Beboere.

Det store Besøg, som Frederiksberg navnlig om Søn- og Helligdagene modtager af Hovedstadens Indbyggere, har fremkaldt en Mængde Forlystelses- og Beværtningssteder, blandt hvilke her kun skal nævnes det nye Morskabstheater, Sommerlyst og Alleenberg.

Frederiksberg Sogns Jorder tilhørte oprindelig deels Byen Solbjerg, der laae lidt vesten for den nuværende Alleegade, deels den saakaldte Avlsgaard, som Kong Hans 1508 gav til St. Jørgens Hospital i Kjøbenhavn og som formodentlig laae paa samme Sted som nu Ladegaarden; det er sandsynligt, at denne Avlsgaard var den Hovedgaard i Serrislev, som nævnes omtrent 1370 og senere under Erik af Pommern. Solbjerg var en af de Byer, som Biskop Absalon fik af Valdemar I. tilligemed Kjøbenhavn og siden gav til Roeskilde Bispestol. Omtrent 1370 bestod Byen af 12 Gaarde, og en deraf udskilt By Nyby havde 7 Gaarde. Da Kjøbenhavn 1416 blev inddraget under Kronen, fulgte Solbjerg med og vi finde, at der siden af Nyby dannedes en Ladegaard til Kjøbenhavns Slot, medens selve Byen Nyby ellers kun nævnes 1 Gang forinden, da den 1539 paa nogle Aar blev overladt til Kjøbenhavns Magistrat. Solbjerg By, der tilsidst kun bestod af 8 Gaarde, brændte omtrent 1620, og 1ste Januar 1621 kjøbte Christian IV. af Helligaands Hospital (nuværende Vartov) i Kjøbenhavn den ovenfor nævnte Avlsgaard, der da kaldtes „St. Jørgen“, og dens Mark, og af Kjøbenhavns By den Mark, der nu kaldes Kongens Enghave, og lagde disse Jorder sammen med Solbjerg Mark, for at det Hele skulde drives som en samlet Gaard, hvorpaa han opbyggede den siden den Tid kaldte „Ladegaard“ i Stiil som en Herregaard, omgivet af Volde og Grave; Nyby Ladegaard maa ved denne Leilighed være nedbrudt. 2den Juni 1651 bortfæstedes hele Ladegaardens Mark mod en aarlig Afgift af 700 Rdl. til 20 Hollændere fra Amager, der forpligtede sig til at bygge en By paa 20 Gaarde og

*) Sporveien mellem Frederiksberg og St. Annaplads aabnedes den 25de October 1863, mellem St. Annaplads og Vibenshuus den 2den September 1865, mellem Vibenshuus og Skovshoved[?] den 29de Juni 1868, endvidere mellem Tivoli og Klampenborgstationen den 19de Mai 1868 og mellem Klampenborgstationen og Parcelveien den 2den November s. A. Kjøbenhavns Sporveisselskab overtog Sporveien den 1ste Januar 1866. Antallet af Sporvogne er 36 og af Omnibusser 15 Stkr. Antallet af Sporvognsheste er 227 og af Omnibusheste 62.

maatte dertil nedrive de smaa Huse paa Ladegaarden, medens de ogsaa til videre maatte benytte de større Bygninger der. De fik de samme Privilegier som Hollænderne paa Amager, og Kongen lovede dem Hjælp efter Tidens Leilighed til at bygge en Kirke. De opførte derpaa en By, Ny Hollænderby eller Ny Amager, paa samme Sted som som den nuværende Frederiksbergs Alleegade. 18de Mai 1652 henlagdes Beboerne under den nye Kirke udenfor Nørrebro, „da de ikke ere tilsinds saa snart selv en ny Kirke at bygge, som de tilforn have meent".

Solbjerg By havde ligesom de andre Byer i Kjøbenhavns Birk først søgt St. Peders eller St. Clemens Kirke, og efter Reformationen blev den henlagt til Frue Kirke. Allerede 1652 fik Ny Hollænderby dog en særegen Præst og sandsynligviis ogsaa Kirke; Alterstagerne i den nuværende Kirke ere givne til denne 1654 af kgl. Tøimester Peder Kalthof, efter hvem Kalthuset (nu Grøndal) fik Navn. 1658—59 afbrændte denne Kirke under Beleiringen, men 21de Juli 1661 fik Beboerne kgl. Bevilling til at faae Hjælp af Kirkerne i Sjælland og til at sætte Bækken for Kirkedørene i Kjøbenhavn til Opbyggelse af en ny, der opførtes af Træ, som det synes ved Enden af den nuværende Frederiksberg Allee. Beboerne vare til Forskjel fra deres Landsmænd paa Amager dansktalende, og de paa deres Thing udstedte Documenter ere paa Dansk, skjønt deres retslige Forstander paa hollandsk Viis var en „Schultus", der indkrævede Afgiften og paa hvis Ansvar det hvilte, om denne rigtig udrededes. Da der imidlertid voxede Restancer, fradømtes Marken Beboerne, hvis Tal da var voxet til c. 300, ved en kgl. Resolution af 20de Juli 1697, hvorimod det tillodes dem at beholde Bygningerne med en Haveplads, Græsning til et Par Køer og 6 Aars Skattefrihed, og de fik Løfte om at faae Gaarde paa Amager, naar saadanne bleve fæsteledige. Marken blev udlagt til Høbjergning til de kongelige Stalde, men Beboerne fik Tilladelse til endnu 1698 at besaae den. De fleste af Beboerne bleve boende, men blandedes efterhaanden med Danske. I Olussens Collectanea 1829 omtales S. 7, at der i Haven ved Ratzenborg (nu Sommerlyst) ved Runddelen da endnu stod 2 ægte Valnødtræer, der vare meget gamle og sagdes at være plantede ved Hollændernes første Bosættelse her.

26de Februar 1695 fik Hofpræsten Dr. Masius kgl. Brev, at det var blevet andraget for Kongen, „hvorledes Kirken i Ny Hollænderby skal staae paa Fald og ellers være saa meget brøstfældig, at til dens Reparation skulde snart medgaae saa stor Bekostning, som den af ny kunde opbygges for, foruden at den for de fleste af Bymændene paa et ubeleiligt Sted skal være hensat", hvorfor der overdroges Masius og hans Efterkommere jus patronatus til Kirken og Ret til, naar Kaldet var ledigt, at foreslaae 3 dygtige og skikkelige Personer, imod at han byggede en ny Kirke og med Tiden tillagde saa mange Midler, at en Præst og Degn kunde underholdes paa Stedet. Herved fandt Beboerne, der efter deres Privilegier selv eiede Kirken, sig forurettede og udtalte i en Ansøgning, at de aldrig havde begjæret en saadan Forandring af den gode Mand, „helst efterdi Kirken befindes at være vel og forsvarlig vedligeholdt efter Loven og endnu i rum Tid kan være ved Magt, foruden at vi og selv vil beflitte os paa den efter Tid og Leilighed at forbedre og ikke begjære Dr. Masii Hjælp dertil, men have af vore egne Midler Tid efter anden sammenlagt en temmelig Capital til dens Forbedrelse"; hvis Kirken endelig efter høie Øvrigheds Behag skulde flyttes, tilbød de sig at gjøre det selv. Saaledes værgede de endnu for deres Privilegier og Selvstyrelse, og Kirken fik sandsynligviis Lov at staae.

Da Byen brændte 13de Juni 1697, gik Kirken maaskee ogsaa med i Løbet. Dog er den i saa Fald opbygget igjen, thi ved kgl. Res. 5te Mai 1732 udlagdes der 6628 □ Alen Jord, der havde været brugt til derpaa at lægge Slotshavens Gjødskning, til en ny Kirke og Kirkegaard, „østen for Frederiksberg Byes gamle Kirke". Den nye Kirke indviedes 1734.

I Slutningen af det 17de Aarhundrede var her foruden den Lystgaard, som Frederik IV som Kronprinds havde anlagt (der vel er den samme Lystgaard, som den Frederik III 1663 her byggede til sine Døttre), Fasanhuset, Falkoneergaarden, Teglgaarden, Kalthuset foruden nogle Jorder, der ulovlig vare bortsolgte til Ikke-Hollændere. 29de April 1699 henlagdes alle Indbyggere paa Ladegaardsmarken, baade de i Ny Hollænderby og de udenfor den, til Taarnby Birkething paa Amager (altsaa under dansk Ret), da endeel af Beboerne havde antaget Gaarde paa andre Steder og Tallet saaledes var forringet.

Efterat Slottet var bygget, fik Ny Hollænderby Navn efter dette og kaldtes Frederiksberg. 1737 henlagdes Beboerne af Vesterbro i geistlig Henseende under Sognet. Frederiksberg „Hovmark" eller „Hømark" vedblev at være Domaine, indtil den i Aarene 1767—70 bortsolgtes i 27 Lodder, efterat der af og til tidligere var afhændet enkelte Stykker, foruden hvad der længere tilbage var udlagt til Frederiksberg Have.

Den senere Bodroffgaards Mark skjænkede Christian V 19de Mai 1699 til Regimentskvarteermester Bodroff, for at han der kunde anlægge en Veirmølle og et Valkeværk. Seildugsfabrikant Joh. Plump indkaldtes her i Landet 1732, kjøbte Bodroffgaard og fik kgl. Privilegium 1733 paa at anlægge en Seildugsfabrik her til Landens Nytte, istedetfor den, der tidligere havde været i Kjøge. Da denne imidlertid ikke dreves efter Ønske, overdroges Privilegiet 1748 til 3 af Kjøbenhavns større Handlende, der kjøbte Bodroffgaard og tillige fik Tilladelse til her at anlægge en Vandmølle til Kornmaling, Valkning og Stampning.

Ladegaarden, hvis Bygning tildeels ødelagdes under Kjøbenhavns Beleiring 1658—59, blev med Tilliggende af et lille Stykke Jord under Christian V indrettet til Krigshospital. 1768 kjøbtes den af Kjøbenhavns Fattigvæsen, og „St. Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse" flyttedes derpaa hertil fra det nuværende Belvedere ved Kallebodstrand. I Aarene 1808—16 flyttedes Lemmerne til Bistrupgaard (see Bistrupgaard). 1822 blev paa Ladegaarden indrettet en Arbeidsanstalt for Kjøbenhavns Fattigvæsen, som med forskjellige i Tidernes Løb foretagne Forandringer endnu bestaaer (see Kjøbenhavns Fattigvæsen).

Sognet havde egen Præst 1652—60, siden hvilken Tid Embedet oftest var forenet med Embedet som tydsk Præst paa Christianshavn. 1703 blev Sognet Annex til Brønshøi til 1737, da det blev et særeget Sognekald med Hvidovre til Annex.

Det vil af Meddelelserne om Folkemængden i Frederiksberg By noksom sees, at denne har tiltaget i stærkere Progression end noget andet Sogn i Danmark. Det er navnlig det saakaldte Villaparti, der har givet den store Fremvæxt. Den første egentlige Villa byggedes 1846 ved Architekt, nu Professor Herholdt (den kaldtes senere Taarnborg, hvorefter atter en Vei nu er benævnt), og efterfulgtes snart af flere. Inspecteur ved Ladegaarden, senere Raadmand Bülow, gav en stor Impuls til Bebyggelsen ved at kjøbe flere Jordstrækninger, der i sin Tid havde hørt til Ladegaarden, og udskifte dem i smaa Parceller med visse Betingelser for Bebyggelsesmaaden; dette skete i Aarene 1852—57. Pengekrisen gjorde nogen Standsning ogsaa for Bülows Vedkommende, men snart efterfulgtes hans Exempel af mange Andre, og de omkringboende Lodseiere fandt det ogsaa fordeelagtigt at afhænde Dele af deres Eiendomme, saaledes fra Bodroffgaard, fra Svanholm, Forhaabningsholm, Lykkesholm, Mosendal, Vilhelminelyst, Store og Lille Svanemosegaard, Landlyst m. fl. Et i sin Tid Etatsraad Hofinspecteur Schønberg tilhørende ved Svanholms Udparcellering 1831 kjøbt Vænge ligeoverfor hans smukke Landsted paa Gamle Kongevei, blev udlagt til formelige Gader, der have bevaret Schønbergs Navn. Den forholdsviis store Eiendom Rolighed blev i 1855 kjøbt til Landbohøiskolens Anlæggelse, og Dele deraf igjen afhændede. Mellem Frederiksberg Allee og Gamle Kongevei havde Tivolis Anlægger, Carstensen, kjøbt nogle Tønder Land, hvorpaa han anlagde Forlystelsesstedet Alhambra. Dette er nu i den seneste Tid ophørt og paa dets Grund vil atter fremstaae nye Villaer. Man tør under den hurtige Udvikling, der ogsaa gjælder for de øvrige Dele af Frederiksberg Bydistrict, med Sikkerhed sige, at Frederiksberg Sogn inden dette Skrift sluttes vil have en Folkemængde, der overstiger 20,000 Mennesker. Det er en Udvandring fra Kjøbenhavns gamle Kvarterer, der fremkalder denne Tiltagen af Frederiksberg, men det er ikke alene for at faae billigere Boliger og bedre Luft, at man tyer til Frederiksberg, det er ogsaa for at finde Erhverv ved de mange og betydelige Fabrikker, der i de senere Aar ere opstaaede her, at Omflytningen skeer. De Classenske og de Hageske Arbeiderboliger have lettet denne i høi Grad, og det er til at forudsee, at endnu Meget vil skee i samme Retning.

„Frederiksbergske Tilstande", En Skizze af W. H., Kjøbenhavn 1866. See og „Gamle Minder fra Frederiksberg og Vesterbro" af Petersen, Fuldmægtig, Kjøbenhavn 1866. Om de ældre kirkelige Forhold see Ny kirkehist. Saml. III. 161—63.

Hvidovre Sogn, Annex til Frederiksberg, omgivet af dette og Rødovre S., Brøndbyøster og Brøndbyvester Sogne i Smørum H., Kallebodstrand og Staden Kjøbenhavns Grund. Kirken, nordvestlig i Sognet, er beliggende c. 3/4 Miil v. s. v. for Kjøbenhavn. Arealet, 3763 Tdr. L., er jevnt og leermuldet. Langs Stranden findes salte Enge og sandede Strækninger. Htk. 465 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Hvidovre med Kirken og Skole; Valby med Skole, flere Lyststeder, Kro, 15 Gaarde, 111 Huse; Vigerslev;

Carlsberg Ølbryggeri, hvis Bygninger indtage et Fladerum af c. 15,000 □ Alen og til hvis Drift anvendes 3 Dampmaskiner af tilsammen 16 Hestes Kraft og c. 40 faste Arbeidere (aarlig Production c. 30,000 Tdr. baiersk Øl); Holmegaard, 14½ Tdr. Htk., 110 Tdr. Land, Bakkegaard og Søholmgaard, c. 13 Tdr. Htk., 92 Tdr. Land; Bjergegaard, hvoraf 60 Tdr. Land er Begravelsesplads for Kjøbenhavn (den vestre Kirkegaard); 1 Gd. i Hvidovre c. 13½ Tdr. Htk., 91 Tdr. Land, 4 Gd. i Vigerslev resp. c. 15½, 13, 12 og 12 Tdr. Htk., 100, 90, 88 og 92 Tdr. L.; Beringgaard og Strandegaard af tilsammen 15½ Tdr. Htk.; Flaske Kro paa den gamle Kjøgevei langs Stranden. Et nyt Bryggeri ved Carlsberg, der er bestemt til Tilvirkning af Øl til Udførsel, navnlig engelske Ølsorter, som Porter og forskjellige Slags Ale, er under Opførelse; paa Bakkegaardens Jorder er opført Fabrikken Aliance for Tilvirkning af Mineralvande, Likører og Frugtvine. Et Broncestøberi er nu ogsaa anlagt paa Sognets Grund. Ialt i Sognet 63 Gaarde, 28 Huse med og 184 uden Jord, hvoraf 27 Gaarde og 20 Huse udenfor Byerne.

Indbyggere: 2665. Ved Siden af Agerbruget have Sognets Beboere, dog fornemlig Valbyerne, et særeget Erhverv i Hønsekræmmeriet. En stor Deel af Valbyes Huusmænd og Inderster beskjæftige sig med denne Handel, nogle af dem vel kun med Handel med Æg og Smør og desl., hvilket dog ogsaa henregnes til denne Erhvervsgreen. De mere formuende Hønsekræmmere holde Heste, eller idetmindste een Hest og Vogn til denne Handel, ofte endog to Vogne, af hvilke den ene kjører til Torvs i Kjøbenhavn, og med den anden farer Eieren Landet om og opkjøber hos Bønderne Smaakreaturer, Fjær, Æg og Smør. Ubetydeligt Fiskeri, meest af Aal i Kallebodstrand. 2 Garverier, 1 Chocoladefabrik, 2 Handelsgartnere.

Sognet hører i administrativ Henseende under de samme Districter som Herredsognet; Amtets 1ste Valgkreds. 1ste Udskrivningskreds 3die Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Universitetet.

Hvidovre og Rødovre vare oprindelig een By, der hed Aworthæ (Hawerthi); senere deeltes denne i Aworthæ ydræ og øfræ, Ovre ydre og øvre, hvilke igjen forandrede Navn efter Kirkernes Udseende.

Hvidovre Kirke (saavelsom alle Gaarde og Huse i Byen) blev nedbrudt i Krigen 1658—59 og først adskillige Aar efter opbygget igjen, men uden Hvælvinger. I Choret findes de 12 Apostle udskaarne og forgyldte, Levninger af en smuk Altertavle fra den katholske Tid, som nu er substitueret med et Maleri. Sognets Beboere have selv i 1836 anskaffet et Orgel.

Brønshøi Sogn, omgivet af Annexet Rødovre, Herlev, Gladsaxe og Gjentofte Sogne, Staden Kjøbenhavns Grund, samt Frederiksberg og Hvidovre Sogne. Kirken er beliggende midt i Sognet, c. ¾ Miil n. v. for Kjøbenhavn. Arealet, 3607 Tdr. L., er i det Hele taget gode og leermuldede Jorder; mod Nord findes Utterslev Mose og paa Grændsen mod Øst den for Tiden udtappede Rør- eller Leer-Sø og mod Vest den til Hoved-Reservoir for Kjøbenhavns Vandforsyning indrettede Langvad-dams-Sø (almindelig kaldet Dambuus-Sø). Htk. 468 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Brønshøi, ved Landeveien til Frederikssund, med Kirken, Præstegaard, Skole, Kro, Vandløse, Utterslev med Skole, Husum og Emdrup; endvidere Avlsgaarden Vandløsehøi, 17 Tdr.

Htk., Frederiksgaard, Fordresgaard, Brønshøiholm, Bellehøi, Søgaard, Stahlsminde, Store Bøllegaard m. fl.; Bispebjerg Veirmølle; Søborg Kro ved den ældre Landevei til Frederiksborg. Ialt i Sognet 67 Gaarde. Husenes Antal er ubekjendt, men har vistnok fordobblet sig siden 1ste Udgave af dette Skrift udkom, dengang 161. I det Hele taget ligge Beboelserne langt overveiende i sluttede Byer.

Indbyggere: 3277 (i 1855: 1780). Ved Siden af den almindelige Landbodrift er Tørveproductionen af særdeles Vigtighed for Beboerne. Ved denne, ved Steenhugning til Landeveiene samt ved Dagleie beskjæftiges Sognets talrige Huusmandsklasse.

Sognet hører under Kjøbenhavns Amts nordre Birks Jurisdiction (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), Kjøbenhavns Amts søndre Lægedistrict (Frederikshaab ved Glostrup) og Kjøbenhavns Amtstuedistrict; 1ste Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 27de Lægd. Brønshøi udgjør med Annexet Rødovre een Commune. Kirken eies af Sjællands Bispestol.

Brønshøi Kirke er bygget af Kridtsteen, udvendig med Pilastre og Gesimsbuer, indvendig med 4 smukke anseelige Hvælvinger, alt i reen Rundbuestiil. Denne Kirke skal efter Sagnet være opført af Biskop Absalon; ialtfald synes Bygningsstilen at vise hen til det 12te Aarhundredes sidste Halvdeel. Det høie Taarn, af Muursteen, er senere tilbygget. Et lidet Basrelief af Alabast forestiller en Apostels Henrettelse med Sværd.

I Utterslev var i Middelalderen en Hovedgaard.

Paa Brønshøi Mark havde de Svenske under Carl Gustav, 1658—59, deres store Leir („Carlstad"). Hovedkvarteret var en Tid i Utterslev. Sognet led naturligviis meget; Præstegaarden blev nedbrudt og først endeel Aar efter opført paany.

Rødovre Sogn, Annex til Brønshøi, omgivet af dette Sogn, Hvidovre og Herlev Sogne, samt Brøndbyøster og Glostrup Sogne i Smørum Herred. Kirken ligger paa Sognets Østside, c. 1 Miil v. for Kjøbenhavn. Arealet, 2042 Tdr. Land er jevnt, leerblandet Muldjord, med lave Enge. Htk. 252 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Rødovre med Kirken og Skole samt den meget spredte Islemark. Ved den sidste ligger Avlsgaarden Islegaard, 20 Tdr. Htk., og Islegaards Veirmølle. I den sydlige Deel af Sognet, der skjæres af Landeveien fra Kjøbenhavn til Roeskilde, ligge ved denne Tambuus Kro og Gaarden Hendriksholm. Ialt i Sognet 42 Gaarde, 22 Huse med Jord og 16 uden Jord. Fra Rødovre ere 17 Gaarde og 5 Huse udflyttede.

Indbyggere: 690. Agerbruget er det eneste fremtrædende Erhverv.

Sognet hører under Kjøbenhavns Amts søndre Birks Jurisdiction (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), søndre Lægedistrict (Frederikshaab ved Glostrup) og Kjøbenhavns Amtstuedistrict; 1ste Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 4de Lægd.

Kirken blev ganske ødelagt i den svenske Krig, og den nuværende, som er lille og simpel, med gibset Loft, er opført af Frederik III. Først i 1837 fik den et lille Taarn i moderne Stil ved den vestre Gavl.

Gladsaxe Sogn, omgivet af Annexet Herlev, Brønshøi, Gjentofte og Lyngby S., samt Smørum Herred. Kirken, midt i Sognet, 1¼ Miil n. v. for Kjøbenhavn. Arealet, 4364 Tdr. L., hvoraf 340 Tdr. L. Skov (en Deel af Store Hare-Skov, Aldershvile Skov), bestaaer i den sydlige Deel af flade og leermuldede, i den nordlige Deel bakkede og sandede

Jorder. Paa Nordgrændsen ligger Bagsværd-Sø og af Mosestrækningerne bemærkes Fed-Mose og Smørre-Mose. Htk. 445 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Gladsaxe med Kirken, Præstegaard, Skole, 1 Gd. med $14\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., 107 Tdr. L., Mørkhøi, hvori 2 større Gaarde, en (Mørkhøigaard med Pilegaard) paa 175 Tdr. L., $24\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. og en (Mørkhøi Matr. Nr. 1) paa 149 Tdr. L., $17\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., Buddinge, hvori Skole, og Bagsværd, hvori Skole og Kro. De enkelte Gaarde, Marielyst, 86 Tdr. L., 12 Tdr. Htk., Søborggaard, 82 Tdr. L., 12 Tdr. Htk., Maglegaard, 126 Tdr. L., $16\frac{1}{2}$ Td. Htk., Vadgaard, 124 Tdr. L., 14 Tdr. Htk., Grønnegaard, 145 Tdr. L., 16 Tdr. Htk., Steengaard, 173 Tdr. L., $11\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., Høigaard, 190 Tdr. Land, hvoraf 20 Tdr. L. Skov, 5 Tdr. L. Mose, $11\frac{1}{2}$ Td. Htk., Lundegaard, Aldershvile, Kongsvillie. Ialt i Sognet 66 Gaarde, 27 Huse med og 166 uden Jord, hvoraf 35 G. og 61 H. udenfor Byerne. Buddinge og Bagsværd ere store Landsbyer, hiin med 60, denne med 50 Gaarde og Huse.

Indbyggere: 1612. Agerdyrkning er det aldeles overveiende Erhverv; dog er Skovarbeide og Tørveproduction af Betydning. Et mindre Teglværk, en lille Papirmølle og 2 smaa Fabrikker til Forarbeidelse af Spaanæsker og Jalusier, ligesom Forfærdigelse af Sivmaatter beskjæftige undertiden ikke saa faa Arbeidere.

Sognet hører under Kjøbenhavns Amts nordre Birk (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), Kjøbenhavns Amts nordre Lægedistrict (Lyngby), Kjøbenhavns Amtstuedistrict; Amtets 2den Vgkds. Sognets nordre Deel (Bagsværd) 1ste Udskrivningskreds 24de, og søndre Deel (Buddinge, Gladsaxe og Mørkhøi) samme Kreds 25de Lægd. Sognet danner med Annexet Herlev een Commune.

Gladsaxe Kirke bestaaer tydelig af 3 Dele: 1) den oprindelige Kirke, den midterste Deel af Skibet (2 Hvælvinger), opført af utilhugne Kampesteen og Kridtsteen; 2) Tilbygning mod Øst, en Deel (1 Hv.) af Skibet og Choret (2 Hv.); 3) Taarnet. 2 og 3 af Muursteen med Kridtsteens Baand. Altertavlen er malet af Roed 1849. Epitaphium over Præsten M. S. Lemvig, død 1690.

I Bagsværd har ligget en Kirke, som efter Reformationen blev nedbrudt.

Herlev Sogn, Annex til Gladsaxe, omgivet af dette Sogn samt Brønshøi og Rødovre S. og Smørum H. Kirken, sydlig i Sognet, $1\frac{1}{2}$ M. n. v. for Kjøbenhavn. Arealet, 2122 Tdr. Land, er i den sydlige Deel jevnt og muldet, mod Nord bakket og temmelig sandet. Betydelige Mosestrækninger. Htk. 195 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Herlev ved Kjøbenhavn-Frederikssundsveien, med Kirken, 14 Gaarde, 40 Huse, Skole, og Hjortespring med Skole; Birkholm med Gammelgaard, $24\frac{1}{2}$ Tdr. Htk., 232 Tdr. Land, Herlevgaard, 14 Tdr. Htk., 144 Tdr. L., Søgaard, Lærkegaard, Højergaard, Bakkegaard m. fl. Ialt i Sognet 36 Gaarde, 44 Huse med og 63 uden Jord, hvoraf kun de ved Herlev anførte kunne siges at ligge i en By, idet Hjortespring næsten maa betragtes som lutter adspredte Steder.

Indbyggere: 754. Ved Siden af Agerdyrkningen er Tørveproductionen et særdeles vigtigt Erhverv, navnlig for Beboerne af Hjortespring.

Herlev Sogn henhører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; Amtets 2den Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 26de Lægd. Kirken tilhører Universitetet.

Kirken, af Muursteen, med Taarn; temmelig lavspændte Hvælvinger. Den vestlige Ende af Kirken og en Udbygning ved nordre Side synes at være ældre end den øvrige Bygning. I denne Udbygning er indsat i Væggen den gamle med de 4 Evangelisters bekjendte Attributer prydede Liigsteen over Mathias Johannis († 1480) og hans Hustruer Gyde og Christina; han kaldes »tutor et fundator huius ecclesiæ» og har maaskee bygget Kirken større. Kirken har ogsaa ganske Præget af Christian den Førstes Tidsalder; det østlige Parti er dog yngre, idet denne Deel strax i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede formedelst Brøstfældighed maatte fornyes, hvorom en Indskrift paa en stor Tavle med Worms og Bartholins Vaaben vidner. Kirken indeholdt i sin Tid flere Reliqvier og Sager til Brug for Syge, der ved disses Berøring troede at kunne gjenvinde Helbreden. Her gjemtes ogsaa en historisk Mærkelighed, der under de Svenskes Ophold paa Egnen i 1659 skal være forsvunden. Det var en Piil, hvormed Kong Hans i et af sine mange Felttog var bleven saaret i Munden og som havde udstødt to af hans Tænder. Kongen skal flere Gange paa bare Fødder have valfartet til denne Kirke og der holdt Andagt i taknemmelig Erindring af den hellige Treenigheds Beskyttelse mod dette farlige Saar; thi der fortælles, at da han blev truffen, udraabte han: Sospita Deus et sancta trinitas. (Herlev Kirke af Dr. Burman-Becker i Ny kirkehist. Saml., III. 448 flg.). Den gamle Kalk fra 1494 er nu i det oldnordiske Musæum. Altertavlen er ny, malet af Roed.

Hjortespring Gaarde vare oprindelig Bøndergaarde, men indrettedes til en Herregaard under Christian den Femte af Geheimeraad og Overjægermester Vincentz v. Hahn. Siden tilhørte den Forskjellige, kom i forrige Aarhundrede under Kronen og udparcelleredes 1770 i 11 Gaarde, hvoraf nogle senere ere sammenlagte, medens andre ere udstykkede i smaa Jordbrug.

Gjentofte Sogn, omgivet af Lyngby, Gladsaxe og Brønshøi S., Staden Kjøbenhavns Grund og Sundet. Kirken er beliggende c. 1 Miil n. for Kjøbenhavn. Arealet, 4551 Tdr. L., hvoraf 340 Tdr. L. Skov (Charlottenlund, Ermelund, Ordrupskrat). Den vestlige Deel af Sognet har gode muldede Jorder, fordetmeste med Leerunderlag, den øvrige Deel derimod mere sandede Jorder, hvilke dog ved Culturen ere blevne godt muldblandede. I Sognet ligger Gjentofte-Sø; ogsaa findes her nogle mindre Mose- og Engstrækninger. Kjøbenhavn-Frederiksborg-Veien og den nordsjællandske Jernbane passere Sognet. Htk. 462 Tdr. A. og E., 6 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Gjentofte, smukt beliggende ved Gjentofte Sø, med Kirken, Præstegaard, Skole, Asyl, Hospital, flere Lyststeder, Teglværker, Kro, Vangede med Skole, Jægersborg, Garnison og Exerceerskole for en Afdeling af Gardehusarregimentet, Skole, flere Lyststeder, Kro, Ordrup med talrige Lyststeder, Skole, Asyl, Kro, samt Fiskerleiet Skovshoved med over 100 Fiskerfamilier, Skole, Baadehavn, Kro, Hvidøre. Endvidere ligge i Sognet: Charlottenlund, Lystslot i Skoven af samme Navn, tæt ved Sundet, Bernstorf, Palais med vedliggende Park, Bernstorf-Hovmarksgaard, c. 21 Tdr. Htk., 161 Tdr. Land, letmuldede Jorder, 22 Tdr. L. Eng og 18 Tdr. L. Tørvemose; ved Strandveien langs Sundet talrige Lyststeder, deriblandt Gamle-Bartov, Store-Tuborg, Slukefter Kro, Avls- og Lystgaardene Hellerup og Øregaard, begge med store Parkanlæg, Maglegaard, Lyststedet Solyst med en skjøn Park, Tracteurstedet Bellevue; ved Hovedlandeveien Lundehuus Kro, Lyststedet Søholm, Gaardene Bjerregaard, Kildegaard og Viintappergaarden med Teglværk (c. 1½

Million Steen aarlig); vestlig for Hovedlandeveien Huulgaardene og Bakkegaardene; mellem denne og Strandveien Gaardene Lundegaard, Rygaard, Heslegaard, Tjørnegaard, Skovgaard m. fl., Lyststederne Ordrupshøi og Ordrupsdal m. fl., Lyst- og Avlsgaarden Christiansholm, Gjentofte Jernbanestation, Charlottenlund Jernbanestation. Ialt i Sognet 81 Gaarde, c. 400 Huse med og c. 50 uden Jord. Kun ganske enkelte Gaarde ligge i Byerne, hvorimod mange Huse med og uden Jord ligge i disse.

Indbyggere: 4158. Det væsentligste Erhverv i Sognet er Agerdyrkning og Kvægavl, men dette antager her, ligesom i flere Sogne omkring Kjøbenhavn, en særegen Characteer derved, at den producerede Melk og for en stor Deel ogsaa Halm og Hø afsættes til Kjøbenhavn, hvorfra igjen hentes Gjødning, Bærme og Mask. Fra Skovshoved drives Fiskeri i Sundet med Drivgarn og Baad. Sild og Torsk ere her de vigtigste Fiskearter, dog fanges ogsaa Fladfisk, Makrel m. m. Fra Ordrup og Vangede afsættes Tørv til Kjøbenhavn.

Sognet hører under Kjøbenhavns Amts nordre Birk (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), nordre Lægedistrict (Lyngby) og Kjøbenhavns Amtstuedistrict (Kjøbenhavn); Amtets 2den Vgkds. Sognets vestre Deel (Gjentofte, Jægersborg og Vangede) 1ste Udskrivningskreds 22de Lægd, og østre Deel (Ordrup og Skovshoved) samme Kreds 23de Lægd. Kirken tilhører Vartov Hospital i Kjøbenhavn og bestyres af Kjøbenhavns Magistrat.

I Gjentofte Hospital, hvis Pladser belægges vexelviis med Fattige fra Gjentofte og Lyngby Sogne og hvoraf en Afdeling er i Lyngby, have 8 Enker Bolig, frit Brændsel og 1 Rd. om Ugen. Stiftelsen, der er opbygget for de Penge, der samledes i en Blok ved den for sine Underkure i Begyndelsen af forrige Aarhundrede berømte Vangede Kilde (see Hofmans Samling af Fundatser, VII, 21), har sin Indtægt fra Stadepenge af Boderne i Dyrehaven; hvorhos der er opsparet en Capital af c. 60,000 Rd. Til Asylerne i Gjentofte og Ordrup ere skjænkede flere Legater, saaledes til førstnævnte Etatsraadinde Hansens paa 1000 Rd., Provst Boisens og Hustrues paa 10,000 Rd., til sidstnævnte (opført af afdøde Etatsraad, Grosserer Sass og Hustru) Frøken Heyligers paa 1000 Rd.

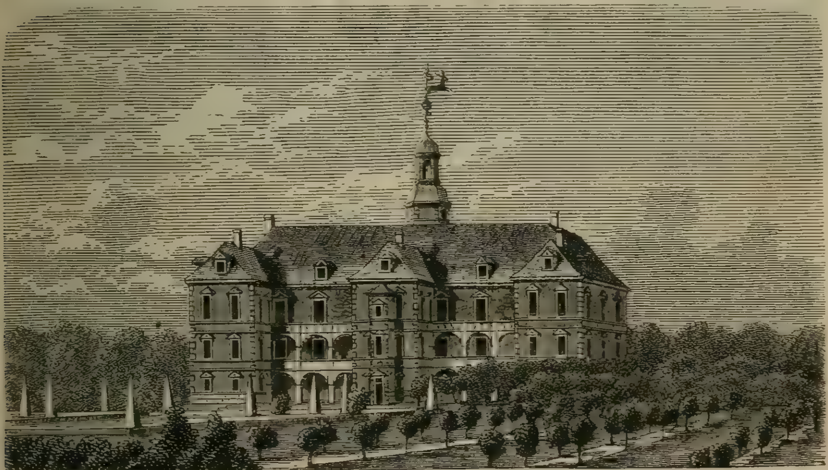
Statsskovene Ermelund, Ordrupskrat og Charlottenlund, der ligge her i Sognet, sortere directe under Overførsteren.

Gjentofte Kirke, opført af Kampesteen og Muursteen, er en rummelig og ret smuk Korskirke med trappegavlet Taarn, fladt Gibsloft. Altertavlen, der forestiller Christus med Disciplene paa Søen, er malet af Dronning Louise, Kong Christian den Niendes Gemalinde, og af Hende skjænket til Kirken. Tvende Mindetavler over Faldne i begge de slesvigske Krige. Paa Kirkegaarden hviler Geheime-Statsminister Ove Malling, 1748—1829 (Monument med hans Portraitmedaillon af H. E. Freund og Indskrift: Ove Malling reistes denne Steen af erkjendtlige Medborgere). Tæt ved Malling hviler Statistikeren, Etatsraad, Professor F. Thaarup, 1766—1845. Den fortjente Landoeconom Jørgen Chr. Høegh, Broder til Ministeren Ove Høegh-Guldberg, var Præst i Gjentofte og ligger ligeledes begravet paa Kirkegaarden (1737—1805). Legatstifteren, Etatsraad Johannes Theodor Suhr († 1858) har ogsaa valgt sig Gjentofte Kirkegaard til sit sidste Hvilested. Monument i Form af en Sarcophag med Basreliefs, af Peters. Her hvile ogsaa den fortjente Blomstermaler J. L. Jensen (1800—1856), der var født i Gjentofte; Grosserer Christian Broberg (1775—1852) under et skjønt Marmormonument; Landskabsmaler F. U. Sødring (1809—62) og Hustru H. M. Sødring (1809—55), „Begge Kunstens Dyrkere, begge dens Velgjørere" udsiger Monumentet.

Charlottenlund.

Charlottenlund, et lille Lystslot i 2 Etager, der om Sommeren beboes af Kronprinds Frederik og Gemalinde, ligger i Skoven af samme Navn. Denne, ligesom Slottet, kaldtes tidligere Gyldenlund (efter Statholderen Ulrik Frederik Gyldenlove), men da Slottet 1733 ombyggedes af Prindsesse Charlotte Amalie, forandredes Navnene til de nuværende. (Af Charlottenlund gives her en Afbildning).

Jægersborg efter Thurah.

Ved Gyldenlunds Strand var tidligere en Pælebro. Under denne laa den svenske Eventyrer John Norcroß paa Luur med en armeret Chaluppe for at opfange

den daværende Kronprinds, senere Kong Christian den Sjette. Forsøget mislykkedes som bekjendt, og Norcross maatte afsone det med livsvarigt Fængsel i Castellet ved Kjøbenhavn.

Gyldenlunds Planterigdom har været Gjenstand for en særegen Beskrivelse i et lille Skrift af Kong Christian den Femtes Botaniker Peder Kylling.

Jægersborg var fordum en Herregaard ved Navn Ibstrup, som i det 17de Aarhundrede tilhørte Familien Ulfeldt. Af denne kjøbte Christian IV det og indrettede det til Jagtslottet Jægersborg. Dette nedbrødes i Aaret 1761, efterat Frederik V Aaret iforveien havde havt det Uheld, ved at stige af Hesten, at brække sit Been i Slottets Gaard. Nogle Udbygninger benyttes endnu af Husarregimentet. (Af Jægersborg findes paa foregaaende Side en Afbildning efter Thurah).

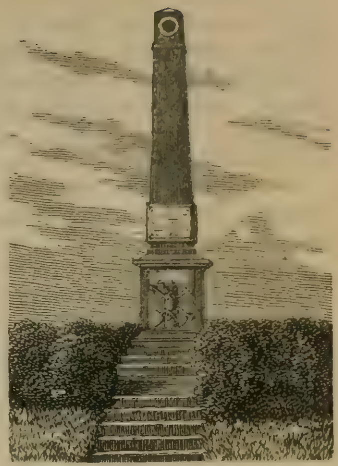
Til Jægersborg hørte en Fasangaard. Denne lod den ældre Bernstorf i Aaret 1765 ved den berømte Bygmester Jardin ombygge til det nuværende Bernstorf Palais, »Honesto inter labores otio sacrum«, som der staaer at læse over Indgangsdøren. Det ligger amphitheatralsk paa en Skraaning, som bagtil sluttes med Skov,

Bernstorff Palais.

og har en fortrinlig Udsigt til Kjøbenhavn og Sundet. Endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede var Palaiet i den Bernstorffske Families Besiddelse, havde derefter forskjellige Besiddere, blandt hvilke Geheimestatsminister Kaas og den engelske Riigmand Mac-Evoy, indtil det kom i Kong Christian VIII's Eie, der til sin Død beboede det en Deel af Sommeren. Nu eies det af Staten og var anviist Prinds Christian af Danmark med Gemalinde til Sommerresidents, hvorefter det er forblevet Sommerbolig for D. D. M. M. Kongen og Dronningen. Bernstorf Gods, der tidligere henhørte under Jægersborg, blev ved Donations- og Concessions Brev af 14de Juli 1761 og 2den Juli 1764 overdraget den ældre Bernstorff. Alle Godsets Beboere vare dengang, ligesom den største Deel af Bønderne i Danmark, simple Fæstere, der ydede Hoveri til Hovedgaarden og hvis Jorder ikke vare udskiftede; men Bernstorff indførte Arvefæste, afskaffede Hoveriet mod en Afgift og lod Jorderne udskifte. Det er til Minde herom, at Bønderne den 28de August 1783 lod sætte den af Wiedewelt udførte Støtte, som endnu sees ved Hovedlandeveien mellem Kjøbenhavn og Frederiksborg. (En Afbildning af Støtten gives paa modstaaende Side).

Paa Høien ved Hvidøre laa i Middelalderen en Kongsgaard. Ved denne steg den ædle og ulykkelige Prindsesse Elisabeth af Nederlandene, Keiser Carl den Femtes Søster, iland i Aaret 1515, da hun efter en besværlig Søreise kom til Danmark for at ægte Kong Christian den Anden. I denne Konges Regjeringstid blev Hvidøre Kongsgaard ogsaa mærkværdig som Bolig for Dyveke og hendes Moder Sigbrit. Den synes at være nedbrudt i det 17de Aarhundrede. I Hvidøre (Hwitanghær) holdtes i det 13de Aarhundrede et Marked.

Bernstorff-Støtten.

Landstedet Sølyst med sin skjønne Have og henrivende Udsigt over Sundet og med den tilhørende Emilie-Kilde ved Strandveien, hører, som foranført, til Gjentofte Sogn. Dette Landsted er i forrige Aarhundredes næstsidste Aarti anlagt af Grev Ernst Heinrich Schimmelmann, Geheimeraad, Finantsminister, Udenrigsminister, Digternes og Kunstnernes varme Beskytter. Da han reiste det Mindesmærke, vi endnu see ved Kilden, for sin første Gemalinde Emilie, født Comtesse Ranzau, skrev Digteren Pram sit berømte Digt „Emilie Kilde", hvor han med Begeistring skildrer det Sted,

„— — hvor Ceres boer Dryaden nær,
Hvor Flora blid sin Guddom dyrket seer,
Hvor barske Ocean formildet smiler,
Hvor glad Najaden i hans Arme iler."

J. L. Heiberg var jevnlig Stedets Gjæst under den paafølgende Eier, den rige Kjøbmand, Etatsraad T. Suhr, og man skulde næsten antage, at det er paa Sølyst han nærmest har tænkt, da han skrev de fra vor Skueplads saa ofte sjungne Linier:

„Hvilken Udsigt her man nyder!
Hør fra Kronborg hvor det skyder!
Fra et Dampskib Sangen lyder!"

Et særligt Mindesmærke gjemmer Sølysts Have i de 3 smukke Birketræer, plantede i en ligesidet Triangels Hjørner tæt ved en lille Dam. J. Møller meddeler i Mnemosyne, at det var Schimmelmann, Andreas Peter Bernstorff og Christian Ditlev Frederik Reventlow, der hver samtidig plantede eet til Minde om deres forenede Bestræbelser for Negerhandelens Ophævelse, Bøndernes bedre Stilling m. m., og udbryder derhos:

„Naar jeg betragter de Træer, I planted i broderligt Samfund
Udi hiin venlige Lund, føler jeg Taarer paa Kind;
Thi jeg da mindes Jer Daad, hvor kjækt I hver Fordom bekjæmped,
Slavernes Lænke I brod, fremkaldte Frihed og Lys."

Gamle Vartov hed i ældre Tid Rosbæks Mølle. 1607 flyttedes Helligaands Hospital i Kjøbenhavn hertil og har, ogsaa efterat det 1630 anlagdes nærmere ved Byen, beholdt Navnet Vartov.

Nær ved Bernstorff ligge de tvende „Brødhøie", saaledes kaldede efter „Brødmarken", hvorpaa de laae, hvilken var skjænket til Kirken (106'); tæt ved Bernstorff-Støtten ligger „Elhøi" (105') med viid Udsigt over Sundet og mod Roeskilde. Ewalds skjønne Digt „Philet" (til J. H. E. Bernstorff) er skrevet paa „Elhøi".

Lyngby Sogn, omgivet af Sundet, Gjentofte og Gladsaxe Sogne, Bagsværd-Sø og Fure-Sø samt Søllerød Sogn, fra hvilket det skilles ved Mølle-Aa. Sognekirken, midt i Sognet, $1^1/_2$ M. n. n. v. for Kjøbenhavn. Arealet, 6243 Tdr. Land, hvoraf 2130 Tdr. L. Skov, er

langs Mølle=Aa, ligesom og syd for Fure=Sø, temmelig bakket. Paa disse høitbeliggende Strøg ere Jorderne sandede, i de øvrige Dele af Sognet afvexlende leermuldede og sandmuldede. Langs Mølle=Aaen findes Enge og Moser. Landeveien fra Kjøbenhavn til Frederiksborg og Helsingør samt den nordsjællandske Jernbane skære Sognet. Htk. 456 Tdr. A. og E.

I Sognet:

Lyngby eller Kongens Lyngby, Landsby ved den østlige Ende af Lyngby=Sø og ved den Landevei, der fra Kjøbenhavn fører til Frederiksborg og Helsingør, tæt ved Lyngby Jernbanestation, med 183 Gaarde og Huse samt c. 1850 Indbyggere. De fleste Beboelser, hvoraf nogle paa 2 Etager, ere vel holdte, tildeels teglhængte. Byen faaer derved Liighed med en lille Kjøbstad. I Byen ligger: Kirken, Præstegaarden, Skole, Jernbanestation, Postcontoir, Districtslægens Bolig, Apothek, Asyl, en Afdeling af Gjentofte Hospital (see Gjentofte), 2 Gjæstgivergaarde, hvoraf den ene med Brændeviinsbrænderi og Bryggeri, to Vandmøller, et Jernstøberi, et Maskinbyggeri;

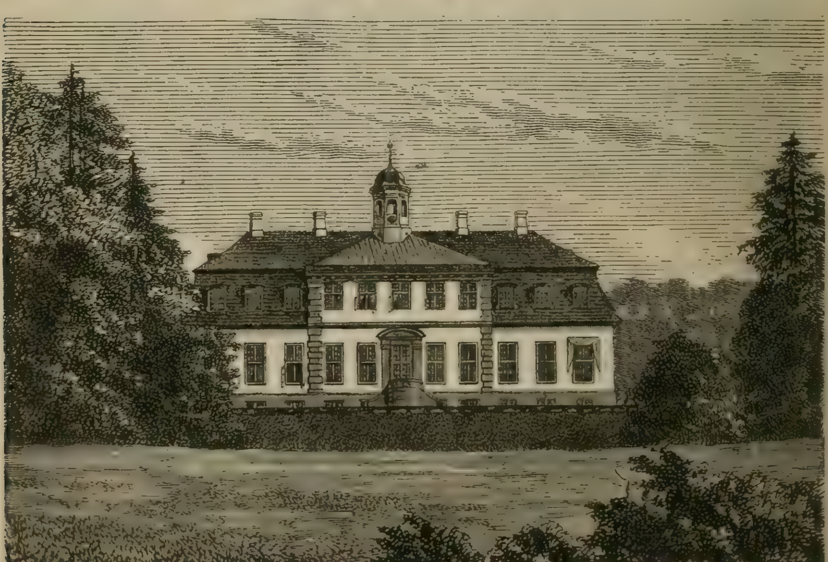
Virum, Landsby med Skole, paa Byens Mark en Landbohøiskole, bygget 1868;

Lundtofte, Landsby;

Taarbæk, Fiskerleie ved Sundet (Baadehavn), med Skole, Kroen Taarbæksdal, talrige Sommerboliger for Kjøbenhavnerne, ialt c. 150 Beboelser;

Ny Taarbæk, en Gruppe af Sommerboliger;

Sorgenfri, Palais tæt ved Lyngby, omgivet af en skjøn Have og Lystskov. Palaiet, der kun har een Etage foruden Kjælder og Kvist, er prydet med et lille Spiir, har flere Bygninger for Damer, Cavalerer og

Sorgenfri Palais.

Domestiquer. Det er opført i Begyndelsen af forrige Aarhundrede af Grev Carl Ahlefeldt, tilhørte derefter Storkantsler Grev Holstein, Kong Frederik den Fjerde, Prindsesse Sophie Hedevig, Enkefyrstinde Sophia Carolina af Ost=Friesland, Geheimeraad Desmercieres, Arveprinds Frederik (et Mindesmærke over ham findes i Haven), Kong Christian den Ottende som Prinds og senere som Konge. Nu tilhører det Staten og er Sommerresidents for Hendes Majestæt Enkedronning Caroline Amalie (af Palaiet gives paa foregaaende Side en Afbildning);

Jægersborg Dyrehaves sydlige Deel, 1575 Tdr. Land, hvoraf dog kun 1100 Tdr. Land skovbevoxede (den nordlige Deel i Søllerød S. med 884 Tdr. L., hvoraf 300 Tdr. ikke bevoxede). Christian den Femte lod Dyrehaven i Lyngby og Søllerød Sogne indhegne for der at øve Parforcejagt paa engelsk Maade, og Christian den Sjette lod der i Aaret 1736 opføre det lille Jagtslot Eremitagen (af dette gives her en Afbildning efter Thurahs danske Vitruvius; Thurah var, som bekjendt, ogsaa Slottets Bygmester), hvorfra en skjøn Udsigt over Dyrehavsplainen og dens Grupper af Kron= og Daavildt (101 Stkr. Kronvildt,

Eremitagen efter Thurah.

740 Stkr. Daavildt, efter Tælling 19de Mai 1871) og Sundet med dets Seilere i det Fjerne. Paa Dyrehavens Grund ved Fiskerleiet Taarbæk anlagdes i Aaret 1845 med Kongelig Tilladelse Vandcuuranstalten Klampenborg, der med Hensyn til sin Beliggenhed mellem Dyrehaven og Stranden, med fri Udsigt over denne, hører til et af Nordsjællands skjønneste Puncter. Ved den sydvestlige Udkjørsel fra Dyrehaven ligger Tracteurstedet Fortunen med en fortrinlig Udsigt til et smukt Landskab, i hvis Midte Bernstorf Palais og i Baggrunden Kjøbenhavn og Sundet; Kro og Pavillon ved Raadvaddam (Fileværket); Dyrehavsbakken og

Kirsten Piils Kilde maae ogsaa her nævnes blandt Stedets Mærkeligheder;

Fabrikkerne og Møllerne langs med Mølle-Aa, nemlig Frederiksdals Vandmølle, de fornævnte Vandmøller i Lyngby, Fuglevad Vand- og Veirmølle, Brede Klædefabrik med 191 faste Arbeidere og et Product af 2200 Stkr. Klæde aarlig, Ørholm og Nymølle Papirfabrik med 115 faste Arbeidere og et Product af 1½ Million Pd. Papir aarlig (drives med Vandkraft af 35 Heste og Dampkraft 70 Heste), Stampen (Søllerød Sogn) med 40 faste Arbeidere, baade Klædefabrik (6—800 Stkr. Klæde og Tæpper aarlig) og Vandmølle med Bageri, Raadvaddam*), der nu tilhører et Interessentskab af for største Delen Isenkræmmere, med 70 faste Arbeidere, aarligt Product af grovere Isenkramvarer til Beløb 70,000 Rd. aarlig, Strandmøllen Papirfabrik, 130 faste Arbeidere, 1½ Million Pd. Papir aarlig (Vandkraft 25 Heste og Dampkraft 75 Heste), Tapetfabrik, 25 faste Arbeidere, 150,000 Ruller Tapetpapir aarlig. Samtlige Driftsbesiddere ved Mølle-Aa danne en Corporation, navnlig for Afgjørelsen af Spørgsmaal om Vandstanden. Strandmøllen og Stampen, skjøndt de for en stor Deel ligge syd for Mølle-Aaen, regnes dog i geistlig Henseende heelt til Søllerød Sogn;

Frederiksdal Hovedgaard, ogsaa kaldet Frederiksdal Slot, tæt ved Fure-Sø, omgivet af Skov og med en skjøn Udsigt over den Dal, hvori Mølle-Aa løber, hertil et temmelig stort Skovareal samt noget Fæstegods, tilsammen 37 Tdr. Htk. Af det til Hovedgaarden henlagte Areal drives kun 13½ Tdr Htk., 160 Tdr. Land, hvoraf 30 Tdr. L. Mose, samt 300 Tdr. L. Skov, under samme. Eiendommen er et Fideicommis for den Schulinske Familie (til Fideicommisset er nu knyttet „Sophie Zeuthens Frederikdalske Fideicommis", stort c. 90,000 Rd.). Gaarden har sit Navn af Frederik den Tredie, som her havde et Lystslot. Den nuværende Bygning, kun een Etage med Kjælder, men anseelig ved sin høie Beliggenhed, er opført af Geheimeraad J. Schulin i Midten af forrige Aarhundrede. Ved Frederiksdal ligger den fornævnte Frederiksdals Mølle og en Kro, samt flere Lyststeder, der alle ere Arvefæste fra Hovedgaarden;

Avlsgaardene Dyrehavegaard (bestaaende af forrige Fortungaard og Trongaard), tæt ved Fortunen, 27½ Tdr. Htk., 275 Tdr. L. Ager, 7 Tdr. L. Eng, 15 Tdr. L. Skov, Hummeltofte, 14½ Tdr. Htk., 132 Tdr. L. Ager og 20 Tdr. L. Mose, Steenrød, ved Jægersborg, 112 Tdr. L., c. 13 Tdr. Htk., 1 Gd. med c. 14 Tdr. Htk., 100 Tdr. L. Ager, 10 Tdr. L. Eng, 8 Tdr. L. Mose og Skov, Ulrikkenborg, 12 Tdr. Htk., 150 Tdr. L. Ager og 8 Tdr. L. Eng, Virumgaard, 12 Tdr. Htk., 111 Tdr. L. Ager og 16 Tdr. L. Mose, Brede Ladegaard, 12 Tdr. Htk., 150 Tdr. L. Ager og c. 30 Tdr. L. Mose, Kaningaarden, 10 Tdr. Htk., 158 Tdr. L. og 10 Tdr. L. Eng, Vigaard, 8 Tdr. Htk., 72 Tdr. L., Carlshøi, 9½ Tdr. Htk., 92 Tdr. L., samt de mindre, Lystofte, Holmegaard, Rønnerødgaard og Fuglsang. De smukke Lyststeder Søbakken, Havslunde, Stokkerup,

*) Skrives nu ogsaa Raavaddam. Af Annaler for nordisk Oldkyndighed 1863, S. 276, sees forøvrigt, at det oprindelig heet Rodevalds Værk.

Springforbi m. fl. Ialt i Sognet 37 Gaarde, 23 Huse med og 446 uden Jord, hvoraf 11 G. og 37 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 4296 (om Sommeren 2000 flere). Foruden Agerdyrkning og Kvægavl, der her, ligesom rundt om Kjøbenhavn, indtager en særegen Beskaffenhed ved den store Affætning af Melk og Straa til denne, er i dette Sogn Fabrikdriften og det Arbeide, som derved ydes til et stort Antal Indbyggere, ligesom og Fiskeriet i Sundet fra Fiskerleiet Taarbæk, af særdeles Betydning. I Sognet en Arbeiderforening, stiftet 28de October 1866, der tæller 716 Medlemmer; med den er forenet en Aftenskole med 5 Timers ugentlig Undervisning i Vinterhalvaaret og en Sygekasse.

Sognet hører under Kjøbenhavns Amts nordre Birk (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), under Kjøbenhavns Amts nordre Lægedistrict (Lyngby) og Kjøbenhavns Amtstuedistrict (i Kjøbenhavn). Valgsted for Amtets 2den Folkethings Valgkreds. Sognets vestre Deel (Frederiksdal og Virum) 1ste Udskrivningskreds 20de Lægd og østre Deel (Brede, Lundtofte, Lyngby, Raadvaddam, Taarbæk og Ørholm) samme Kreds 21de Lægd. Sognet danner en egen Commune; det har to Sognefogder, en for Virum med Frederiksdal og en for det øvrige Sogn.

Lyngby Sogn har nu tvende Kirker: Hovedkirken i Lyngby og den nye Kirke i Dyrehaven. Foruden Sognepræsten er ansat en Capellan pro loco. Til Lyngby Sogn er skjænket betydelige Legater, af hvilke særlig maa mærkes det af Grundlæggeren af Brede Klædefabrik, J. C. Modeweg (1782—1849), stiftede Legat paa 5000 Rd. til Arbeiderne ved Fabrikken og et af Sønnen, Agent J. C. Modeweg (1813—1869) stiftede Legat paa 10,000 Rd., hvis Renter anvendes til Lyngby Asyl. Sidstnævnte har ogsaa opført et Pleiehuus for Sognets Pleiebørn. Af det Fribo-Bodenhoffske Legat udbetales Renterne til 8 à 9 Trængende med 24 Rd. aarlig til hver. Foruden de ved Byerne nævnte Skoler ved Brede og ved Raadvad, 3 private Skoler i Lyngby. Lyngby Kirke tilhører en Privatmand.

Dyrehaven hører umiddelbart under Overforsteren. Foruden denne Skov ligger i Lyngby Sogn de Frederiksdalske Skove og Hareskov, tilsammen 372 Tdr. Land; ved Sorgenfri c. 50 Tdr. Land. Disse høre under 1ste Kjøbenhavnske Skovriderdistrict.

Lyngby Kirke, der ligger paa en Bakke ved Landeveien, er en Korskirke, hvor Taarnet danner den ene Green, opført for største Delen af Muursteen; paa Chorets udvendige Muur er udhugget paa en Granitsteen en Dyreskikkelse, der holder et Barn i Munden, gammel Granit Døbefont. Orgel. Mindetavle over Faldne i de slesvigske Krige. Altertavlen af Eckersberg. Kirken i Dyrehaven (Skovcapellet) er bygget 18?4, fornemmelig ved private Sammenskud, efter Forbillede af en gammel angelsachsisk Kirke i Limmerick (Architekt Wessel). Altertavle af Raadsig. Orgel.

Paa et i Fure-Søen udskydende Næs findes Ruiner og Voldplads af Kong Valdemar Atterdags og senere de Roeskildske Bispers faste Slot Hjortholm. I Grevens Feides Tid holdt dette Slot den udvalgte Kong Christian den Tredies Parti, og dets Commandant Peder Godske overgav sig ikke til Grev Christopher af Oldenborg, førend Taarnet, Vægtergangen og den ene Side af Slotsmuren vare nedskudte, hvorfor Biskop Joachim Rønnow og Capitlet ved Roeskilde Domkirke ogsaa takkede ham og gjorde ham kravløs for hvad der fandtes paa Slottet. See om dette Slot og om Kong Valdemars Ophold paa samme Sted Vedel-Simonsens Afhandling i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1838—1839. Efter Reformationen kom det til Slottet hørende Gods under Kronen, og nogle Hundrede Favne mod Sydost for den gamle Slotstomt byggede Kong Frederik den Tredie et Jagtslot, som han kaldte Frederiksdal.

Dette blev efter Kong Frederiks Død overladt Christian den Femtes Dronning Charlotte Amalie, der ved indkaldte Tydskere indrettede adskillig industriel Bedrift omkring Slottet (saaledes ogsaa en Papiirmølle ved Johan Drewidsen, formodentlig Drewsenernes Stamfader her i Landet). Dronningen døde 1714 og Frederiksdal tilfaldt nu hendes Datter Prindsesse Sophie Hedevig. Da hun nu ogsaa døde, arvede Christian den Sjette Slottet, hvilket han 1739 skjænkede til sin høitbetroede Mand Johan Sigismund Schulin, og er det derefter forblevet i dennes Families Besiddelse. Tvende lærde Værker have modtaget deres Navn efter Frederiksdal. Vor berømte Naturkyndige Conferentsraad Otto Friedrich Müller (1730—1784), der havde tilbragt en Deel af sin Ungdom som Huuslærer paa Frederiksdal hos Grev J. S. Schulin, udgav nemlig 1764 Fauna insectorum Fredericbsdalina og 1767 Flora Fredericbsdalina.

Kirsten Piils Kilde er, som Werlauff har bemærket („Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs atten første Lystspil" S. 311), om ikke den ældste, saa dog i flere Henseender den meest besøgte af alle danske Kilder og er derhos maaskee den eneste, hvis rette Opdagelsestid kjendes. Denne skal have været Aar 1583, ifølge den Indskrift som endnu findes over Kilden:

> Det Kildevand, som her sit Udløb haver taget,
> Er af Kirstine Piil først fundet og opdaget (Aar 1583),
> Men nu til Manges Lyst og Nytte sat i Stand
> Ved Grev af Reventlow, som Stiftsbefalingsmand. (Aar 1750).

Hvo denne Kirstine Piil har været, derom har hverken Historien eller Sagn opbevaret mindste Efterretning. Uden Tvivl har Kildens Navnkundighed taget sin Begyndelse henimod Slutningen af Christian den Femtes Regjering, da Jægersborg Dyrehave var bleven anlagt. Man har et Vidnesbyrd, hvoraf man skal slutte, at den endnu ikke i Aaret 1675 havde tildraget sig stor Opmærksomhed hos Kjøbenhavns Beboere, thi Biskop Bircherod skriver i sin Dagbog under 23de Juni dette Aar: „Om Eftermiddagen lod jeg mig forlyste at spadsere udenfor Byen hen til den Kilde som er ved Gammel-Bartov, hvilken mange Folk denne S. Hans-Aften, efter aarlig Sædvane søgde til, fordi man indbilder sig den skal have nogen Lægedomskraft hos sig; i hvor vel at den dog ikke er i saa stor Estime som Helenæ Kilde, hvilken propter majorem sanctitatis opinionem af langt flere paa denne Tid besøges". Paa den Tid Holberg skrev „Kildereisen", synes derimod Kirsten Piils Kilde at have været i sin høieste Glands, mindre dog som Sundhedskilde end som Forlystelsessted, og det endda ikke af den anstændigste Slags. „Disse Kildereiser", siger Jeronymus, „gjordes af Devotion i gamle Dage, men nu troer jeg, at hvert andet Telt er et Horehuus". I saa Henseende blev det vel bedre i Tidens Løb, idet Forlystelserne varieredes noget mere, og vi faae en noget stærkt farvet, men dog sand Skildring heraf i Oehlenschlägers „Sanct Hansaftens-Spil", hvor Dyrehavschoret udsynger:

> „Skjønne Rariteter, Løier og Spas!
> Dyr fra Asia, Afrika,
> Europa, Nyholland, America!
> Subtile Kunster!
> Magiske Dunster!
> Smukke Damer, I komme tilpas;
> Som I spinde Hør, saa spinde vi Glas;
> Som I dandse paa den brede Jord,
> Saa dandse vi paa den smalle Snor.
> Smagfulde Pantomimer!
> Peer Døver og Kirsten Kimer!
> Valdhorn og Violiner,
> Bajatzer og Harlekiner!
> Kager og Appelsiner!
> Insecter og Prospecter!
> Comoedier og Tragoedier!
> Ny Hegler og Karter!
> Tabaksdaaser med Bonaparter!
> Fuglebure og Voxfigurer!
> Cartoucher og Destoucher!
> Frederik af Preussen i egen Person!
> Pidskebaandsjøder og Mendelsohn!
> Af Drikkevare
> En uendelig Skare!
> Skynder Jer bare!
> Skjønne Rariter, Løier og Spas!"

Stor var Tilstrømningen til Dyrehaven i dette Aarhundredes første Halvdeel. Kong Frederik VI og Kong Christian VIII beærede denne Forlystelse af en særlig, man kunde gjerne sige national, Charakteer med deres Nærværelse engang hver Sommer; men Christian VIII rakte Selv Haand til dens Tilbagegang ved at begunstige Tivoli. Efter at dette smukke Forlystelsessted var grundet i 1843, blegnede Dyrehavsbakkens Glands mere og mere. De bedre Præstationer trak sig til hiint nyere Anlæg og senere ogsaa til det nu forsvundne Alhambra. Er Billedet endnu broget som i Oehlenschlægers Tid, ere Farverne i hvert Fald af simplere Blanding. Men har Kunsten

maattet vige bort fra vor Dyrehave, har den nu i det Høieste kun Kunster at fremvise i den saakaldte Dyrehavstid ved Midsommer, har Naturen bevaret sin Ynde i uformindsket Grad, og dennes Priis er nu ogsaa ved de Lærde fra alle Europas Lande, der i 1869 besøgte Kjøbenhavn til den archæologiske Congres, gaaet ud til videre Kredse. Søndagen den 29de August i nævnte Aar modtog Dyrehaven vor Hovedstads lærde Gjæster til et Besøg, og det er fra dette, at man har en Skildring af Tydskeren Carl Vogt i disse tilvisse meget varme Ord: — „en Skov, der overgaaer Alt, hvad en Ven af Naturen eller en Landskabsmaler endog kan drømme: Træer af vidunderlig Pragt og Skjønhed, Ruisdalske Bøge, Calameske Graner og Schirmerske Ege tilligemed Hvidtjørn, af hvilke en bærer A. Humboldts Navn (formodentlig fra hans Besøg her med Kongen af Preussen i 1845), Grupper, dannede af Tilfældet, saaledes som ingen Gartnerkunst kunde udtænke dem, Tykninger og store skovfrie Pletter, igjennem hvilke man øiner det mørkeblaa Hav og som Staffage Flokke af Hjorte og Daadyr i Hundredetal tilligemed Hornkvæg, Faar(?) og Heste, som gaae og græsse uden at forstyrres af de utallige Besøgende.“

Søllerød Sogn, omgivet af Sundet, Lyngby Sogn (Mølle-Aaen), Fure-Sø og Frederiksborg Amt; det har 2 Kirker, Hovedkirken i Søllerød By, c. 2¼ M. n. n. v. for Kjøbenhavn, og et Capel i Vedbæk. Arealet, c. 6658 Tdr. Land (hvoraf c. 1768 Tdr. L. Skov, Jægersborg Hegn, Gjelteskov, Kirkeskov, Dronninggaardskov, Trørødhegn, Ravnholt o. fl.), er gjennemgaaende sandmuldet, meget bakket og skovrigt, betydelige Mosedrag, skraanende jevnt ned imod Sundet; et af de smukkeste Sogne i Landet. De høieste Punkter ere: Sandbjerg, c. 271 Fod høit, og Høibjerg ved Sognets Nordgrændse med vid Udsigt til Sverrig, Kjøbenhavn, Kronborg o. s. v. Hovedlandeveien fra Kjøbenhavn til Helsingør samt den nordsjællandske Jernbane passere Sognet. Htk. 355 Tdr. A. og E., 20 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Søllerød paa en Bakke ved Søllerød Sø, c. ¼ M. fra Holte Station, med Kirken, Præstegaard, Skole, det Drewsenske Hospital, Kro, Søllerødgaard, Carlsminde, Olufshøi, Mothsgaard (efter dets Eier Geheimeraad Moth) o. fl. Lyststeder, Øverød (Læge, Suhmsminde), Trørød med Skole, Vedbæk med Landingsbro, Kirke, privat Pigeskole, Kro, mange smukke Landsteder, Holte, Holtegaard, privat Drengeskole, Nærum med Skole, Skodsborg med Palais, Skole, Asyl, Klædefabrik, 2 Kroer, smagfulde Lyststeder.

Endvidere ligge i Søllerød Sogn:

Hovedgaarden Dronninggaard ved Fure-Sø og Veile-Sø, bestaaer af de 3 Afdelinger: Næsset med Lystpark og Skov samt store Haveanlæg, Avlsgaarden Dronninggaard (hvortil hører Kaningaarden) med c. 18 Tdr. Htk. (engelsk Meieri, Svinesti og Stalde m. m.) og Frederikslund (med Hovedbygning) med c. 17 Tdr. Htk.;

Avlsgaardene Holtegaard ved Holte med c. 330 Tdr. Land, hvoraf 30 Tdr. Skov, betydelige Moser, 23½ Td. Htk., Nærumgaard ved Nærum med c. 200 Tdr. L., 17 Tdr. Htk., Gjeltehuus (Skovriderbolig), Frydenlund, Eenrum, Rolighed, Hendrikshholm, Agershvile, Vesselsminde, Rudegaard, Hawerthigaard m. fl.

Nogle af Fabrikkerne, der ere anførte ved Lyngby Sogn, ligge tildeels paa dette Sogns Grund, saaledes: Strandmøllen og Stampen; ved Strandmøllen, hvor Eieren har sin i en smuk Naturomgivelse og vel anlagt Have beliggende Bolig, er en Bro med Skinner udlagt i Sundet, for at de til Fabrikken bestemte Kul kunne udlosses i dertil indrettede Skinnevogne. Ved Nymølle er foruden en Mængde smukke Arbeiderboliger det malerisk

beliggende „Høi og Dal". Af andre Fabrikker mærkes: Bomuldsvæveriet Godthaab ved Raadvad med 29 faste Arbeidere og et aarligt Product af 33,000 Alen Bomuldstøi, Brændeviinsbrænderi ved Nyholte, Teglbrænderier i Øverød og ved Frydenlund, Jernbanestation Holte ved Nyholtekro. Ved Hovedlandeveien fra Kjøbenhavn til Helsingør ligge de to nu mindre besøgte Kroer Nyholte og Rudersdal. I Sognet findes ialt 52 Gaarde, 125 Huse med og 81 uden Jord. Sognets Gaarde og Huse ligge i overveiende Antal i Byerne.

Indbyggere: 3119, men om Sommeren c. 1000 mere. En stor Deel henhører til Fabrikarbeiderklassen; i Vedbæk og Skodsborg nogle Fiskere og Baadførere, der af Havet optage Steen til Afsætning i Kjøbenhavn; Skovene afgive betydeligt Arbeide; Agerbruget beskjæftiger de fleste. Paa Hawerthigaard findes Ostefabrikation i det Store.

Sognet hører til Kjøbenhavns Amts nordre Birk (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), nordre Lægedistrict (Lyngby) og Kjøbenhavns Amtstuedistrict (i Kjøbenhavn); 2den Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 19de Lægd. Det danner en egen Commune. For at ordne Forholdet mellem Sognet og Rudersdals District, der i geistlig Henseende hører til Birkerød, i verdslig Henseende til Søllerød, finde nu Forhandlinger Sted. Søllerød Kirke tilhører Staten.

Statsskovene i Sognet høre til 1ste Kjøbenhavnske Skovriderdistrict. I Sognet boer Skovrideren i Districtet, en Læge, en bereden Gensdarm og en Deel Familier udenfor Bondestanden.

Søllerød Kirke er opført af Muursteen med trappegavlet Taarn, Hvælvinger. Altertavle fra Christian den Fjerdes Tid, Orgel. Vedbæk Kirke, indviet 4de Juni 1871, er en Gave af Assuranceforretningsfører E. Hvidt (Grunden skjænket af Geheimeraad, Grev C. Danneskjold-Samsø til Eenrum), opført af rødt Muurværk i Rundbuestiil, høit Spiir, Orgel. Architekt Tvede.

Ligesom Kong Frederik III byggede sig selv Jagtslottet Frederiksdal, saaledes lod han ogsaa ved den skjønne Fure-Sø opføre Dronninggaard for sin myndige og livsglade Dronning Sophie Amalie. Efter dennes Død tilfaldt Gaarden Kronen og forblev hos denne, indtil Christian den Syvende 1772 skjænkede den til Geheimeraad, Staldmester W. D. W. v. Staffeldt. Denne eiede dog kun Gaarden i 4 Aar, da han 1776 afhændede den for 17,000 Rd. D. C. til Ole Svendsen, Forpagter paa Brede, der atter 1781 solgte den til Agent, senere Etatsraad F. de Coninck, Grosserer i Kjøbenhavn. Denne Mand, der under den nordamerikanske Krig erhvervede en stor Formue, opførte, da Dronning Sophie Amalies Bygning var i Tidens Løb bleven forfalden, den nuværende store treetages Hovedbygning og det mindre, men smagfuldere Frederikslund for sin Søn Charles Louis Frederik de Coninck, hollandsk Consul i Kjøbenhavn. I det store Parkanlæg paa Næsset lod Etatsraad de Coninck plante en Mængde af de sjældneste og kostbareste Træer, indrettede en Dyrehave, ja havde endog Antiloper i denne, samt oprettede forskjellige Mindestøtter. En af disse skal endnu findes; den franske Indskrift er efter Traditionen forfattet af Ludvig Philip, senere de Franskes Konge, dengang Flygtning i Danmark og Gjæst paa Dronninggaard. Den yngre de Coninck tabte en Deel af sin Formue i Krigen 1807—14 og afhændede 1822 Dronninggaard for 50,000 Rd. til Senator Jenisch i Hamborg. Senere Eiere ere Kammerherre R. Fønss, H. Hansen, Etatsraad Nyholm, nu Generalconsul A. Westenholz.

Skodsborg forekommer først i forrige Aarhundrede. Grev Plelo, der var fransk Gesandt her 1728—34, boede nogle Somre paa et Landsted her. Af et Kort over Stedet, som findes i det Kgl. Haandbibliothek, seer man, at det i sidste Halvdeel af forrige Aarh. tilhørte Overkammerjunker v. d. Lühe. Paa Høiden ovenfor sees en Befæstning med Navnet Schojsburg. Maaskee er Navnet kommet heraf. Denne Befæstning med smaa Kanoner og malede Soldater fandtes endnu 1807 og man faaer af en hannoveransk Officiers Beretning om Krigen (meddeelt af Ræder) en Beskrivelse af denne frygtelige Skandses Erobring. Som bekjendt havde Kong Frederik den Syvende sin Sommerbolig i Aarene 1853—1863 paa Skodsborg, hvilket Hans Majestæt havde tilkjøbt sig og successive

foregede med nye Bygninger. Selv boede han paa krigerviis som oftest i et Telt. Blandt Skodsborgs Eiere efter v. d. Lühe nævnes Grevinde Schimmelmann, Mægler, senere Geheimeraad, Holten, Prinds Ernst af Hessen-Philipsthal.

Søllerødgaards Beboelsesleilighed er indrettet i Udbygninger af det Søllerød Slot, som Geheimeraad Grev F. Danneskjold-Samsø opførte, bekjendt for den vide Udsigt fra dets Altan. Senere boede General St. Germain paa Slottet, der atter længere hen i Tiden kom i Arveprinds Frederiks Besiddelse. Omtrent ved Overgangen til dette Aarhundrede blev Hovedbygningen, af hvilken et Dørstykke paa Bernstorff endnu har en Afbildning, nedrevet. Capellet, som Struensee lod indrette til et Hospital for Veneriske, benyttes nu som Lade.

Frydenlund er opført af Großcantzler Grev Reventlow, Fader til Dronning Anna Sophia, og eiedes derefter af denne, senere af Christian den Syvende. Crusenstolpe fortæller ogsaa, at det i Slutningen af forrige Aarhundrede har tilhørt eller blev beboet af den berømte svenske Frimurer Bohemann. Derom bevares i hvert Fald endnu Fortællinger paa Stedet. Geheime-Statsminister Grev Carl Moltke beboede Stedet i en Aarrække om Sommeren.

Strandmøllen har nu været i den fra det Lauenborgske i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede indvandrede Drewsenske Families Besiddelse i over halvandet hundrede Aar. Dronning Charlotte Amalie eiede Strandmøllen, og den tilfaldt efter hende hendes Søn Prinds Carl. Denne solgte den til Papirsvend Johan Drewsen 1708. I dette Aar tillodes det ved Rescript denne til sin Papirmølle at lade samle „fornødne Lumper og Plyndringer" overalt i Danmark, „saafremt han vil betale dem ligesaa høit som andre".

Ved Vedbæk (opr. Withebæk) gjorde den engelske Armee 1807 Landgang paa Sjælland. I det for faa Aar siden af Geheimeraad Grev C. Danneskjold-Samsø opførte smukke Landsted Eenrums Have findes en Kilde, om hvilken det fortælles, at Kong Carl den Tolvte under Krigen 1700 ved denne ofte har stillet sin Tørst.

Nærum skrives oprindelig Niartherum, hvilket udledes af Gudenavnet Njord (Genitiv: Njardar).

Smørum Herred

omgives af Frederiksborg Amt, fra hvilket det adskilles ved Fure- og Farum-Sø samt Bonde-Aa og Værebro-Aa, Sokkelunds Herred, Kjøge-Bugt, Tune Herred, mod hvilket Grændsen paa en Strækning dannes af Lille-Veile-Aa, og Smørum Herred, mod hvilket Hove-Aa paa en Strækning danner Grændsen. Fladeindhold c. 4¼ □ M. Herredets sydlige Deel, der nærmest Stranden har en Deel flade og sandede Strandenge, bestaaer i det Hele af jevne og lerede Jorder, den nordlige og vestlige Deel er mere høitbeliggende med muldblandede Jorder; kun i den nordlige Deel findes Skov. Htk. 4767 Tdr. A. og E., 84 Tdr. Skk. (herunder ikke indbefattet den syd for Lille-Veile-Aa liggende mindre Deel af Thorslunde Sogn, der i Matriklen henregnes til Tune Herred). Indbyggernes Antal er 13,904. I geistlig Henseende danner Smørum Herred, undtagen Kirke-Værløse S., der hører under Horns m. fl. Herreders Provsti, med Sokkelunds Herred eet Provsti. I ældre Tider udgjorde de fire Sogne, som ligge vestlig og sydlig for Store-Veile-Aa, Sengeløse, Høie-Taastrup, Thorslunde og Ishøi Sogne, det saakaldte (Litle) Lille-Herred, der i Tidens Løb er inddraget under Smørum Herred.

Brøndbyvester Sogn, omgivet af Vallensbæk, Glostrup, Annexet Brøndbyøster S. samt Kjøge-Bugt. Kirken er beliggende omtrent midt i Sognet, c. $1^1/_2$ M. v. s. v. for Kjøbenhavn og $2^1/_2$ M. ø. for Roeskilde. Jernbanen mellem disse Byer passerer Sognets Nordgrændse. Arealet, 2427 Tdr. Land, er ganske fladt; Jorderne leermuldede. Htk. 334 Tdr. A. og E.

Sognet har kun een By: Brøndbyvester med Kirken, Præstegaard, Skole, 1 Gaard paa $15^1/_2$ Tdr. Htk., 3 hver paa 14 Tdr. Htk. og 1 paa $12^1/_2$ Tdr. Htk, Skole $^1/_4$ M. syd for Byen. Nordlig i Sognet ligger Avlsgaarden Ragnesminde med 26 Tdr. Htk. Efter Stat. Tabv., 3die Række, 4de Bind var der i Sognet 50 Gaarde, 70 Huse med Jord (hvoraf 40 under 1 Fdkr. Htk.) og 4 Huse uden Jord; den overveiende større Deel af disse Eiendomme ligge i Byen.

Indbyggere: 803. Agerbrug næsten udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Kjøbenhavns Amts søndre Birk (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn) og Kjøbenhavns Amtstuedistrict, samt Kjøbenharns Amts søndre Lægedistrict (Frederikshaab pr. Glostrup); 1ste Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 8de Lægd. Med Annexet Brøndbyøster danner Sognet een Commune. Kirken tilhører Staten.

Kirken af Muursteen, med Taarn og Hvælvinger, tilhører oprindelig Rundbuestilen.

Brøndbyøster Sogn, Annex til Brøndbyvester, omgivet af dette S. og Glostrup S. samt Sokkelunds H. Kirken, midt i Sognet, c. $1^1/_4$ M. v. for Kjøbenhavn og $2^3/_4$ M. ø. for Roeskilde. Arealet, 1231 Tdr. Land, fladt og temmelig lavtliggende, fortrinlig leermuldet Jord. Htk. $172^1/_2$ Tdr. A. og E. Saavel Jernbanen som Landeveien mellem Kjøbenhavn og Roeskilde passere Sognets nordlige Teel.

I Sognet: Byen Brøndbyøster med Kirken, Skole, c. 70 Gaarde og Huse; Avlsgaardene Pilegaard med 16 Td. Htk., 128 Tdr. L. og Nygaard med 18 Tdr. Htk., 134 Tdr. L.; Ludvigshaabs Veirmølle. En Fattigforsørgelses- og Arbeidsanstalt for Communen, beregnet paa 40 Lemmer, er opført 1870. Efter Stat. Tabv., 3die R., 4de Bind var der i Sognet 34 Gaarde og 61 Huse, hvoraf 31 have under 1 Fdk. Htk., 4 ere uden Jord. Omtrent de to Trediedele af Gaardene og Husene ligge i Byen.

Indbyggere: 487. Jordbrug aldeles overveiende Erhverv.

I administrativ Henseende hører Sognet under de samme Districter som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 9de Lægd. Kirken tilhører Staten.

Kirken er opført af Muursteen, har Taarn og Hvælvinger. Ogsaa den gaaer vistnok tilbage til Rundbuetiden.

Glostrup Sogn bestaaer af 2 Dele, der adskilles ved det mellemliggende Brøndbyøster Sogn; den større nordlige Teel omgives af Sokkelunds Herred, Ballerup, Herstedøster, Herstedvester, Brøndbyøster og Brøndbyvester Sogne; den mindre sydlige Teel omgives af Brøndbyvester og Brøndbyøster S., Sokkelunds H. og Kjøge-Bugt. Kirken er beliggende $1^1/_2$ M. v. for Kjøbenhavn, $2^1/_2$ M. ø. for Roeskilde. Arealet, 3796 Tdr. Land, er jevnt, i det Hele leermuldet. I den sydlige Teel af Sognet ligger den af Landhuusholdnings-Selskabet anlagte Avedøre Plantage. I Stranden, syd for Sognet, ligge 5 større og 20 mindre Holme, Avedøre Holme kaldede, der danne Skjellet imellem Kallebodstrand og Kjøge-Bugt. Htk. 477 Tdr. A. og E.

I Sognet ligge i den nordlige Deel Byerne: Glostrup, ved Landeveien og Jernbanen mellem Kjøbenhavn og Roeskilde, med Kirken, Præstegaard, Districtslægebolig (Frederikshaab), Apothek, Bryggeri, Bageri med Kjøbmandshandel, strax derved Jernbanestation, Hvessinge med Skole, Egby med Skole, 2 Gaarde resp. 13 og 12½ Td. Htk., 103 og 92 Tdr. L. (i Nærheden af denne By ligge de rige Vandkilder, der danne en Deel af Kjøbenhavns Vandforsyning); i Sognets sydlige Deel ligger Byen Avedøre med Skole og 4 Gaarde af 12—13 Tdr. Htk. og c. 100 Tdr. L. hver; af de i Stranden, syd for Byens Marker, beliggende Holme, der ialt udgjøre over 100 Td. L., har hver af Gaardene i Avedøre sin Andeel; Gaarden Krogslyst med Teglbrænderi, 15½ Td. Htk., 116 Tdr. L. Ialt 75 Gaarde, 28 Huse med og 86 uden Jord, hvoraf 36 G. og 31 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1144. Foruden Agerdyrkning og Melkehandel med Kjøbenhavn drives her ikke noget Erhverv af Betydenhed. Ubetydeligt Fiskeri ved Avedøre Strand.

Sognet hører under Kjøbenhavns Amts søndre Birks Jurisdiction (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), Kjøbenhavns Amtstuedistrict samt Amtets søndre Lægedistrict (Frederikshaab pr. Glostrup); 1ste Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 7de Lægd. Sognet danner en Commune. Det har 2 Sognefogeder, en for den nordlige og en for den sydlige Deel. Kirken tilhører den Nissenske Stiftelse til fattige Børns Underhold og Understøttelse af fattige Enker, hvilken Stiftelse bestyres af Kjøbenhavns Magistrat. Den eier foruden Glostrup og Vallensbæk Kirker en Capital af c. 20,000 Rd., et Huus i Kjøbenhavn og et Huus i Vallensbæk, hvert med 2 Enkeboliger; Testatorernes Slægtninge have fortrinsviis Adgang; til Enkesædet i Vallensbæk have efter disse Præste- og Degne-Enker fra Glostrup og Vallensbæk Sogne Fortrinsret. (See om det Nissenske Legat forøvrigt Statshaandbogen for 1869, S. 634).

Glostrup Kirke, opført af Muursteen, hører til de anseeligste Landsbykirker i Danmark, navnlig paa Grund af dens 40 Alen høie med Blindinger i Spidsbuestiil og Trappegavle prydede Taarn. Selve Kirken har været opført i Rundbuetiden af Kampesteen. Taarn og øvrige Tilbygninger samt Hvælvinger af Muursteen ere senere Tilbygninger. Taarnet kan vel henføres til det 15de Aarhundredes Begyndelse. I 1860 lod Kjøbenhavns Magistrat den hele Kirke restaurere efter Tegning af Architekt Sørensen. 1864, den Nissenske Stiftelses Hundredaarsdag, opsattes en ny Altertavle (Christus i Emaus) af Raadsig. 1870 nyt Orgel. (Af Kirkens anseelige Taarn gives her en Afbildning).

Glostrup Kirkes Taarn.

I denne Kirke er Mag. Søren Kornerup begraven. Han blev efter Enevoldsmagtens Indførelse i 1660 den første Generalfiskal hertillands og førte som saadan Procesien imod Kay Lykke. Kort efter fik Søren Kornerup en uskyldig anklaget Mand dømt for Tyveri og henrettet, hvorfor han selv blev tiltalt og dømt til Galgen, men af Kongen benaadet. Han døde 1674.

I et Capel ved nordre Side af Kirken hviler Legatstifteren, Etatsraad og Raadmand i Kbhvn. Hans Nic. Nissen (død 1771) og Hustru Eva Catharina Pechüle.

Herstedøster Sogn, omgivet af Annexet Herstedvester, Ballerup og Glostrup Sogne. Kirken ligger midt i Sognet, c. $1^3/_4$ M. v. for Kjøbenhavn og $2^1/_2$ M. o. n. o. for Roeskilde. Arealet, 1747 Tdr. Land, er af særdeles god Beskaffenhed, stærk leret Muld, jevnt, med nogle ubetydelige Engstrækninger hist og her. Htk. 227 A. og E.

I Sognet: Byerne Herstedøster med Kirken, Præstegaard, 10 Tdr. Htk., 96 Td. L., Skole, og Harrestrup (en Gaard med c. 14 Tdr. Htk., 115 Td. L). Sognet har ialt 40 Gaarde, 18 Huse med og 36 uden Jord, hvoraf 12 G. udenfor Byerne.

Indbyggere: 509. Agerdyrkning er Hovederhverv.

Sognet hører under Kjøbenhavns Amts søndre Birks Jurisdiction (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), under Kjøbenhavns Amtstuedistrict og Kjøbenhavns Amts søndre Lægedistrict (Frederikshaab pr. Glostrup); 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 6te Lægd. Det danner med Annexet Herstedvester een Commune. Kirken tilhører Staten.

Kirken er opført af Kampesteen, de nyere Dele af Muursteen, med Taarn, uden Hvælvinger. Choret er nyt opført for 30 Aar siden. Altertavlen af Prof. Lund. Orgel. Her var Peder Tidemand Præst, som kort Tid efter Reformationen oversatte endeel gudelige Skrifter (Bonnebog, Luthers Postil m. fl.)

Herstedvester Sogn, Annex til Herstedøster S., omgives af dette, Glostrup, Brøndbyvester, Ballensbæk, Høie-Taastrup, Sengeløse, Ledøv og Ballerup S. (adskilt fra de fire sidste Sogne ved Store-Veile-Aa). Kirken, midt i Sognet, 2 M. v. for Kjøbenhavn, $2^1/_4$ M. o. n. o. for Roeskilde. Arealet, 2746 Tdr. Land, er stærk leret Muldjord, overalt jevnt; Enge ved fornævnte Aa. Saavel Jernbanen som Landeveien mellem Kjøbenhavn og Roeskilde passere den sydlige Deel af Sognet. Htk. 341 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Herstedvester med Kirken og Skole, Risby med Teglbrænderi paa Risbymark, og Vridsløselille, sidstnævnte midt imellem Jernbanen og Landeveien. Avlsgaardene Albertslund, 15 Tdr. Htk., 130 Td. L., og Godthaab, 11 Tdr. Htk., 92 Td. L., Roeskilde Kro med Brændeviinsbrænderi, Rødeveirmøllegaard med Veirmølle, Bageri og Kro, 15 Tdr. Htk., 130 Tdr. L., alle ved Landeveien. Ialt i Sognet 52 Gaarde, 43 Huse med og 56 uden Jord, hvoraf 18 Gaarde og 8 Huse udenfor Byerne. Paa Vridsløselille Mark, nord for Jernbanen, ligger **Vridsløselille Forbedringshuus** for 400 Mandsfanger, der arbeide i enkelte Celler.

Indbyggere: 1481. Jordbrug er næsten udelukkende Erhverv.

Sognet hører i administrativ Henseende til de samme Districter som Hovedsognet; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 5te Lægd. Kirken tilhører Staten. Ved Vridsløselille Straffeanstalt ere ansatte: en Inspecteur, en Præst, 3 Lærere, en Læge, en Bogholder, en Oeconomiskriver og en Assistent.

Herstedvester Kirke er af en mærkelig Bygningsmaade, dens 4 anseelige Hvælvinger bæres af fremspringende Vægtpiller, hver med 2 halvrunde Søiler, i Hjørnerne ere Dværgsøiler. Den runde Bue overalt gjennemgaaende. Man tør vistnok antage, at disse Hvælvinger høre blandt dem, der tidligst ere indbyggede. Anseeligt Taarn og store Klokker.

Opførelsen af Vridsløselille Forbedringshuus begyndtes 1856 under Prof. Friis's Ledelse og fuldførtes 1859 af Stadsbygmester Justitsr. Nebelong. Den samlede Ud-

gift til Opførelsen beløb sig til 756,000 Rdl. Det hosføiede Billede, tegnet af P. Lund, viser Hovedfaçaden ud mod Roeskilde Landevei, men kan naturligviis ikke give et fuldkomment anskueligt Billede af det hele Fængsel, der er bygget indenfor Portbygningen, og de tvende Embedsboliger, der ligge foran og sees paa Billedet. Indenfor Ringmuren, der ogsaa fremtræder paa Billedet, ligger en Mængde Bygninger, navnlig den store Centralhal og de 4 Cellebygninger, hver i 3 Etager, som udgaae fra denne i Straaleform. Det lille Taarn med Spiir, der sees i Baggrunden, hæver sig over den Bygning, hvor Bedesalen er.

Vridsløselille Forbedringshuus.

Vallensbæk Sogn, omgivet af Kjøge-Bugt, Brøndbyvester og Herstedvester Sogne, samt Høie-Taastrup og Ishøi Sogne, fra hvilke sidste det skilles ved Store-Veile-Aa. Kirken ligger midt i Sognet, c. 2 M. v. s. v. for Kjøbenhavn og ligesaa langt ø. for Roeskilde. Arealet, 1579 Tdr. L., er fladt, med god leermuldet Jord, omgivet af Enge med Tørveskjær langs fornævnte Aa. Htk. 181 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Vallensbæk med Kirke, Præstegaard, 12 Tdr. Htk., 85 Tdr. L., Skole; Store-Veilegaard, 14 Tdr. Htk., 148 Tdr. L.; 3 større Gaarde, resp. 19, 15½ og 14½ Tdr. Htk., 164, 138 og 122 Tdr. L. Sognet har ialt 24 Gaarde, 6 Huse med og 40 uden Jord, hvoraf 17 G. og 6 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 399. Agerdyrkning er Hovederhvervet. Ubetydeligt Fiskeri i Store-Veile-Aa og ved Stranden.

Sognet hører under Kjøbenhavns Amts søndre Birks Jurisdiction (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), Kjøbenhavns Amtstuedistrict samt Kjøbenhavns Amts søndre Lægedistrict (Frederikshaab pr. Glostrup); 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 10de Lægd. Det danner en egen Commune. Kirken tilhører den af Etatsraad H. N. Nissen ved Fundats af 28de Mai 1764 oprettede Stiftelse, der bestyres af Kjøbenhavns Magistrat (see Glostrup Sogn).

Vallensbæk Kirke er opført af uhugne Granitsteen og tilhugne Kridtsteen, Taarnet af Kridtsteen og Muursteen. Spor af gamle rundbuede Vinduer, men Spidsbuen nu fremherskende. Altertavle af Storck. Gamle Kalkmalerier fandtes ved Kirkens Restauration 1864 og bleve bevarede i Choret.

Thorslunde Sogn, omgivet af Annexet Ishøi og Høie-Taastrup S. samt Tune H., fra hvilket det adskilles ved Lille-Veile-Aa. Kirken, midt i Sognet, 3 M. v. s. v. for Kjøbenhavn og 1¼ M. o. s. o. for Roeskilde. Arealet, 1504 Tdr. Land, er jevnt og leermuldet. I Matriklen henregnes kun den større, nordlige Deel af Sognets Areal, 1185 Tdr. Land, til Smørum H.; den mindre, sydlige Deel (hvor Hovedgaarden Benzonsdal og 2 Møller ere beliggende) med 319 Tdr. L. henføres til Tune H. Hele Sognets Htk. er 188 Tdr. A. og E., hvoraf efter Matriklen 149 Tdr. A. og E. henregnes til Smørum H., hvorimod 39 Tdr. A. og E. til Tune H.

I Sognet: Byen Thorslunde med Kirken, Præstegaard, Skole, Hovedgaarden Benzonsdal af 52 Tdr. Htk. og c. 420 Tdr. L., fortrinlig leermuldet Jord (hvortil 1870 hørte 40 Tdr. Htk. Fæste- og Arvefæste-Gods samt Høie-Taastrup Kirke); 2 Vandmøller, Øverste Mølle og Nederste Mølle ved Lille-Veile-Aa. Sognet har ialt 26 Gaarde og 55 Huse, hvoraf 18 G. og 25 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 454. Agerdyrkning er næsten udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Kjøbenhavns Amts søndre Birks Jurisdiction (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), Kjøbenhavns Amtstuedistrict og Kjøbenhavns søndre Lægedistrict (Frederikshaab pr. Gløstrup); 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 13de Lægd. Sognet danner med Annexet Ishøi een Commune. Kirken er Stiftslandsbykirke (see Roeskilde Domkirke).

Thorslunde Kirke, oprindelig opført af Kridtsteen, har Taarn og Hvælvinger af Muursteen. Choret har mod Øst en dobbelt Muur, hvorved der fremkommer et aflangt, firkantet Rum, omtrent 2 Alen bredt, med Tøndehvælving. Ny Altertavle af Wegener.

Benzonsdal er oprettet 1730 af Conferentsraad Peder Benzon til Gjeddesdal af en Deel af denne Gaards Tilliggende og en Bondegaard. Den tilhørte efter ham Conferentsraad Lars Benzon og atter efter ham Jacob Benzon, Stiftamtmand i Aarhus, senere Statholder i Norge. Han solgte den 1744 til Cancelliraad, senere Justitsraad Jens Andreassen, der igjen 1757 ved Salg afhændede den til Frederik Barfred. Dennes Søn solgte atter Gaarden Aar 1800; men Sønnesønnen Frederik Mathias Barfred tilbagekjøbte den. Han blev i Besiddelse af Gaarden til 1853, da han solgte den med 140 Tdr. Htk. Fæstegods og 30 Tdr. Htk. Arvefæstegods til den nuværende Eier Grev C. Lerche for 205,000 Rd. Ny Hovedbygning i 2 Etager opført 1855.

Ishøi Sogn, Annex til Thorslunde S., omgivet af dette S. samt Høie-Taastrup og Vallensbæk S. (adskilt derfra ved Store-Veile-Aa), Kjøge-Bugt og Tune H. (adskilt derfra ved Lille-Veile-Aa). Kirken vestlig i Sognet, c. 2¾ M. v. s. v. for Kjøbenhavn og 1¼ M. ø. for Roeskilde. Arealet, 2831 Tdr. Land, i det Hele leerblandet Muldjord, er jevnt og fladt, med salte Enge langs Stranden og Mosestrækninger langs de nævnte Aaer. I Sognet findes en til Pottemagerarbeide særdeles brugbar Leermasse. Htk. 362 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Ishøi med Kirken, Skole, en Gaard paa 16 Tdr. Htk., og 2 Gaarde nærved Byen paa resp. 14½ og 12½ Tdr. Htk.; Tranegilde med Skole, en Gaard paa 13 Tdr. Htk. Sognet har ialt 61 Gaarde og 127 Huse, hvoraf 33 G. og 20 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 850. Agerbrug er næsten udelukkende Erhverv.

Sognet hører i administrativ Henseende til de samme Districter som Hovedsognet; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 14de Lægd. Kirken er Stiftslandsbykirke (see Roeskilde Domkirke).

Ishøi Kirke er fra først af opført af Kridtsteen, Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen. Altertavle af Eddelien.

Høie-Taastrup Sogn (eller Høie-Thorstrup) omgives af Thorslunde, Ishøi, Vallensbæk, Herstedvester S. (adskilt fra de to sidste Sogne ved Store-Veile-Aa) og Sengeløse S. samt Sømme H. og Tune H. Kirken ligger midt i Sognet, c. 2¾ M. v. for Kjøbenhavn og 1¼ M. ø. for Roeskilde. Arealet, 4725 Tdr. Land, er fladt, temmelig stærk leerblandet Muldjord, med enkelte mindre Tørvemoser. Htk. 559 Tdr. A. og E. Jernbanen og Landeveien mellem Kjøbenhavn og Roeskilde passere Sognet.

I Sognet: Byerne Høie-Taastrup mellem Jernbanen og Landeveien, med Kirken, Præstegaard, Skole, et lidet Hospital (Etatsraad Jens Andreassens Stiftelse for 8 Fattige af Benzonsdals Gods), Baldersbrønde med Skole, Kallerup med 3 Gaarde, henholdsviis paa 16, 15 og 14½ Tdr. Htk., Taastrups-Valby med Skole, en Gaard paa 17 Tdr. Htk., Klovetofte med 2 Gaarde, henholdsviis paa 14½ og 12½ Tdr. Htk., Jernbanestationen Taastrup (hvor Jernbanen skjærer Kjøge-Landevei), med Posthuus og Postholderi, Hedehuus Jernbanestation ved Hedehuus Kro, Valby Vand- og Veirmølle, Kathrinehaab Veirmølle. Sognet har ialt 83 Gaarde, 86 Huse med og 100 uden Jord, hvoraf 50 G. og 78 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1549. Jordbrug er Hovederhverv; som overalt i Nærheden af Kjøbenhavn afsættes en Deel Halm dertil.

Sognet henhører under Kjøbenhavns Amts søndre Birks Jurisdiction (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), Kjøbenhavns Amtstuedistrict og Kjøbenhavns Amts søndre Lægedistrict (Frederikshaab pr. Glostrup); 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 12te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Det har 2 Sognefogeder, en for de østlige Byer Valby og Klovetofte, og en for de vestlige. Kirken tilhører Eieren af Benzonsdal.

Høie-Taastrup (Thorstensthorp) Sogn er bekjendt i Historien af et Slag 1149, hvori Knud Magnussøn blev overvundet af Svend Eriksen, og af de Underhandlinger, som her fandt Sted i den svenske Leir 18de Februar 1658, forinden Freden underskreves i Roeskilde.

Høie-Taastrup Kirke, hvælvet, med høit Taarn, er oprindelig bygget af Kridtsteen i Rundbuestiil og med Bjælkeloft, formodentlig i første Halvdeel af det 13de Aarhundrede. Henimod Slutningen af Middelalderen maa en heel Ombygning have fundet Sted, hvorved det gamle Chor er blevet nedrevet og et nyt opført i Flugt med Langskibet, medens det forhaandenværende Materiale af Kridtsteen er blevet benyttet i Grunden af det nye Chor. I en Udbygning paa Kirkens nordre Side er en Ligsteen over Etatsraad J. Andreassen til Benzonsdal (død 1772), der stiftede ved Fundation af 1ste Juni 1747 det fornævnte Hospital i Høie-Taastrup for 8 Fattige af Benzonsdals Gods.

Nær ved Hedehuus Kro staaer en Runesteen, fundet 1826. Dens Runer ere læste af P. G. Thorsen („De danske Runemindesmærker" I. S. 13 flg.) saaledes:

HURNBURA
STAIN SUIÞKS

Thorsen har ikke troet at kunne give en bestemt Udtydning af det sidste Ord, men mener dog, at deri ligger et Udsagn om Viisdom og Klogskab. Han synes derfor heller ikke at være imod N. M. Petersens Fortolkning af Indskriften: Hornbore den Kyndiges Steen.

Sengeløse Sogn, omgivet af Høie-Taastrup S., Herstedvester S. (adskilt derfra ved Store-Veile-Aa), Ledøv og Smørum S. (adskilt derfra ved et Aaløb) samt Sømme H. (adskilt derfra ved Hove-Aa). Kirken ligger midt i Sognet, c. 3 M. v. for Kjøbenhavn og $1^1/_2$ M. o. n. o. for Roeskilde. Arealet, 4659 Tdr. Land, er leermuldet, jevnt, blot med et Par ubetydelige Høidestrækninger, med lave Enge langs Aaerne, der omflyde Sognet paa Vest-, Nord- og Østsiden. Htk. 477 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Sengeløse, en betydelig Landsby med henved 80 Beboelser, Kirken, Præstegaard, Skole, Veirmølle, Bridsløsemagle med Skole, Vadsby med Pige- og Haandgjerningsskole. Foruden Byerne have trende Grupper af Gaarde og Huse særlige Navne, Cathrinebjerg Hovmark og Torstholmen, denne sidste saaledes kaldet efter Beliggenheden paa et af Engstrækninger omgivet Terrain. Endvidere ligger i Sognet Hovedgaarden Cathrinebjerg med Frederiksholm af 62 Tdr. Htk. og c. 630 Tdr. Land (hvoraf dog 95 Tdr. L. overdraget Andre til Brug), Avlsgaardene Aagesholm, $23^1/_2$ Tdr. Htk., 230 Tdr. L., Steenagergaard, 19 Tdr. Htk., 183 Tdr. L., Kroppedal, c. 19 Tdr. Htk., 182 Tdr. L., Rørandegaard, 13 Tdr. Htk., 112 Tdr. L., Snubbekorsgaard, $12^1/_2$ Tdr. Htk., 120 Tdr. L., og 1 Gd. i Vadsby, $13^1/_2$ Tdr. Htk., 111 Tdr. L., Cathrinebjerg Veir- og Vandmølle, Teglværket Hakkemose, Hørsvingeriet Godthaab. Sognet har ialt 74 Gaarde, 55 Huse med og 137 uden Jord, hvoraf 47 G. og 83 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1425. Agerbrug og Tørveproduction er Hovederhvervet. Ved Hakkemose er et Teglværk, der i de sidste Aar er betydelig udvidet, producerer aarlig c. 7 Millioner Muursteen og c. 2 Millioner Drainrør og beskjæftiger om Sommeren over 200 Mennesker. Til Teglværket hører en større Mose, der afgiver de til Teglværkets Drift fornødne Tørv og beskjæftiger om Sommeren over 50 Mennesker, iberegnet Koner og Børn.

Sognet hører til Kjøbenhavns Amts søndre Birks Jurisdiction (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), Kjøbenhavns Amtstuedistrict og Kjøbenhavns Amts søndre Lægedistrict (Frederikshaab pr. Glostrup); 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 11te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Hovedgaarden Cathrinebjerg.

Kirken deels af Muursteen med enkelte Kampesteen (den ældste Deel), deels af Kalksteen og Muursteen i Striber, Taarn og Hvælvinger senere tilføiede. Den er restaureret 1869. Her findes en af de ældste Ligstene i Danmark (fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede), over Margrethe, en Datter af Hr. Henning Pedersen, som var Broder til den nedenfornævnte Hr. Eskil Snubbe. Paa Stenen er hendes Billede med Krone paa Hovedet. Et Brudstykke af en anden gammel Ligsteen over en Præst Hr. Peder. Paa Kirkegaarden staaer en høi Sandsteens-Støtte, opreist af Cathrinebjergs forrige Fæstere til Ære for Godseieren Justitsraad Laur. Lassen, som gav dem Hoverifrihed og Selveiendom. Den stod tilforn ved Roeskilde Landevei, men forfaldt og blev for omtrent 50 Aar siden af endeel Bønder bekostet henflyttet til Kirkegaarden. Gl. Granit Døbefont.

Cathrinebjerg Hovedgaard, tidligere kaldet Raarup, tilhørte fra Christian den Tredies Tid Familien Urne i mere end 100 Aar, derefter Generallieutenant Hans v. Ahlefeldt; han lagde Landsbyen Raarups Jorder ind under Hovedgaarden, og efter hans Hustru Cathrine Sehested fik Gaarden c. 1670 sit nuværende Navn. I forrige Aarhundrede tilhørte den Statholderen i Norge, Geheimeraad Jacob Benzon, der ved Testamente af 31te December 1766 oprettede den og Rugaard i Jylland til et Stamhuus (1262 Tdr. Htk.); men med kgl. Tilladelse skete heri Forandring, og 1789 solgtes Gaarden (dengang endnu 156 Tdr. Htk. Hovedgaardstaxt og 465 Tdr. Bondergods)

til ovennævnte Justitsraad L. Lassen, der efterhaanden bortsolgte Godset og endeel af Gaardens Jorder. Frederiksholm frasolgtes 1797, men blev igjen forenet med Gaarden af Etatsraad Thalbitzer, hvis Enke nu besidder de forenede Gaarde. En grundmuret Enetages Hovedbygning er 1866 opført af Nyt.

Paa Bridsløsemagle Mark stod fordum, og anføres endnu paa Videnskabernes Selskabs Kort, et stort Steenkors, kaldet Snubbe Kors, efter en Ridder Hr. Eskil Snubbe, som havde opreist det til Minde om sin Hustrus lykkelige Nedkomst paa dette Sted. Da han havde henlagt 2 Gaarde til dets Vedligeholdelse, blev det bevaret og fornyet igjennem 5 Aarhundreder, indtil det nedfaldt i Aaret 1817. Da de ommeldte 2 Gaarde ikke kunde paavises og der ingen Midler var til dets Gjenopførelse, blev det efter Cancelliets Resolution borttaget.

Bartholinernes Landsted Pilenborg laa i Bridsløsemagle nær Roeskilde Kro; i en Afstand af 100 Skridt derfra havde Ole Rømer sit »Observatorium Tusculanum«, fra hvilket hans Triduum ɔ: 3 Dages Observationer (20de—23de October 1706). Stedet, hvor Observatoriet har staaet, kaldes endnu Rømers Høi.

Ledøv Sogn, omgivet af Annexet Smørum, Ballerup, Herstedvester og Sengeløse Sogne. Kirken ligger midt i Sognet, c. 2½ M. n. v. for Kjøbenhavn og 2 M. n. o. for Roeskilde. Arealet, 1882 Tdr. Land, for største Delen sand- og leerblandet Muld, er jevnt, med Enge og Tørveskjær paa Sydsiden, hvor ogsaa findes Ledøv-Plantage, der tilhører Staten. Htk. 195 Tdr. A. og E., 10 Tdr. Skst.

I Sognet ligger den eneste By Ledøv med Kirken, Præstegaard, 12 Tdr. Htk., Skole, Veirmølle, en Gaard paa 21 Tdr. Htk. og 206 Tdr. Land. Sognet har ialt 33 Gaarde, 68 Huse med og 8 uden Jord, hvoraf 12 G. og 8 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 536, der foruden Landbrug drive betydelig Tørvetilvirkning med Afsætning til Kjøbenhavn.

Sognet hører til Kjøbenhavns Amts nordre Birks Jurisdiction (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), Kjøbenhavns Amtstuedistrict og Kjøbenhavns Amts søndre Lægedistrict (Frederikshaab ved Glostrup); 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 28de Lægd. Det danner med Annexet Smørum een Commune. Kirken eies af Kjøbenhavns Universitet.

Kirken er en ret anseelig Muursteensbygning med Taarn. Den har 3 Rader omtrent lige høie (6—7 Alen fra Gulvet) Hvælvinger i Skibet; de bæres af 4 runde Granitsøiler med siirlige Capitæler, i Hjørnerne (ligesom i Choret) Dværgsøiler. Chorets Hvælving er, ligesom Taarnets, endeel høiere end Kirkens. For nogle Aar siden er Choret med Triumfbuen bleven decoreret af Hilcker i pompeiansk Stiil, med gule Vægge og azurblaa Hvælvinger, hvori de 4 Evangelister i Medaillons. Altertavlen (Christi Korsfæstelse) fik en smagfuld Egetræes Indfatning. Kirken selv blev restaureret 1865.

I Ledøv Præstegaard fødtes den 5te September 1800 vor fortjente Architekt Michael Gottlob Birkner Bindesbøll, † 1856.

Smørum Sogn, Annex til Ledøv, omgives af dette, Ballerup, Maaløv og Sengeløse S. (adskilt derfra ved et Aaløb), Sømme H. (adskilt derfra ved Hove-Aa) samt Frederiksborg Amt (adskilt derfra ved Værebro-Aa). Kirken er beliggende omtrent midt i Sognet, c. 2¾ M. v. n. v. for Kjøbenhavn og 2 M. n. o. for Roeskilde. Arealet, 3740 Tdr. Land, er jevnt med Affald mod N. O. og er deels leret og muldsandet Agerjord, deels græsrige Enge, med Tørveskjær langs de fornævnte Aaer paa Nordvest- og Sydvestgrændsen. Htk. 389½ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Smørumovre med Kirken, Skole, Kro, Avlsgaarden Storgaarden eller Nonnegaarden, c. 9 Tdr. Htk., Smørumnedre med en Gaard paa 15 Tdr. Htk. og 128 Tdr. Ld., Hove

og Nybølle, Hovedgaarden Edelgave af 37 Tdr. Htk. og 345 Tdr. L., 57½ Tdr. Htk. Fæstegods, Hove Vand- og Veirmølle, et Teglværk paa Smørum Mark. Sognet har ialt 65 Gaarde, 85 Huse med og 39 uden Jord, hvoraf 25 G. og 45 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 944, der ved Siden af deres Hovederhverv, Agerbrug, have en betydelig Afsætning af Tørv til Hovedstaden.

Smørum Sogn hører i administrativ Henseende til de samme Districter som Hovedsognet Ledøv; 3die Bgkds. 1ste Udskrivningskreds 29de Lægd. Kirken eies af Kjøbenhavns Universitet.

Kirken ligger lidt udenfor Smørumøvre By; den er opført af Muursteen og tækket med Bly, indvendig lys, med 5 spidsbuede Hvælvinger, som ere senere opførte. Alteret har 2 smukke Malerier af Eddelien (Christus, velsignende sin Menighed og derover 3 Engle). Orgel.

Hovedgaarden Edelgave er oprettet i Frederik den Tredies Tid af den nedlagte Landsby Rumpe, hvis Jorder Kongen skjænkede til Admiral Henrik Bjelke, der benævnede den nye Herregaard efter sin Hustru Edel Ulfeld. Efter Henrik Bjelke besad hans Svigersøn Admiral Christian Bjelke Gaarden († 1694). Nu skiftede den oftere Eier ved Salg. Nogle af Salgssummerne ere bekjendte og vise Eiendomspriisernes Stigen i Slutningen af forrige Aarhundrede og i Begyndelsen af dette. Christian Weldingh solgte den saaledes 1759 til Etatsraadinde Bornemann for 22,800 Rd. D. C.; Justitsraad H. G. Faith kjøbte den 1786 for 60,000 Rd. og solgte den 1791 til J. Rosted for 69,000 Rd. 1798 solgtes den til C. Lange for 82,600 Rd.; 1806 til J. Bartholin-Eichel for 110,000 Rd. og 1809 for 134,000 Rd. til F. Tutein, der 1846 overdrog den til Sønnen V. Tutein, senere Etatsraad, hvis Arvinger endnu besidde den. Hovedbygningen, opført omtrent 1773 af den daværende Eier Justitsraad Faith, er en grundmuret og teglhængt 2 Etages Bygning med 2 Fløie. Smuk Have paa 16 Tdr. Land i engelsk Smag.

Ballerup Sogn, omgivet af Annexet Maaløv, Værløse, Smørum, Ledøv, Herstedøster og Glostrup S. samt Sokkelunds H. Kirken ligger midt i Sognet, c. 2 M. v. n. v. for Kjøbenhavn og 3 M. s. o. for Frederikssund ved Landeveien mellem disse Stæder. Arealet, 4550 Tdr. Land, hvoraf 93 Tdr. L. Fredskov, er jevnt, leer- og sandmuldet, med nogle ubetydelige Tørvemoser, men forresten fattigt baade paa rindende og stillestaaende Vand. Htk. 465 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Ballerup med Kirken, Præstegaard, 16½ Tdr. Htk., Skole, Veirmølle, Kro, Fattighuus, Aagerup, Skovlunde med Skole, 1 Gaard med c. 13 Tdr. Htk., 102 Tdr. L., 1 Gaard med c. 12 Tdr. Htk., c. 110 Tdr. L., Pederstrup, 1 Gaard med 11 Tdr. Htk., 114 Tdr. L., Veirmølle; Avlsgaarden Lautrupgaard af 26 Tdr. Htk. og 290 Tdr. L., Hedegaarden, 11 Tdr. Htk., 91 Tdr. L., Tommergaarden, 2 Teglbrænderier. Sognet har ialt 83 Gaarde, 31 Huse med og 109 uden Jord, hvoraf 51 G. og 21 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1439. Foruden Landbrug er her nogen Tørvetilvirkning, hvilken tilligemed Arbeide i Naboskovene giver den talrige Huusmandsklasse Erhverv. I Ballerup By drive 3 Beboere almindelig Kjøbmandshandel.

Sognet hører under Kjøbenhavns Amts nordre Birks Jurisdiction (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), Kjøbenhavns Amtstuedistrict og Kjøbenhavns Amts søndre Lægedistrict (Frederiksbaab pr. Glostrup); 2den Bgkds. 1ste Udskrivningskreds 30te Lægd. Sognet danner med Annexet een Commune. Kirken tilhører Staten.

Ballerup Kirke er i sine ældre Dele opført af Kampesteen med runde Buer; Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen; den har en Altertavle, malet af Küchler 1848. Orgel.

Forhen laa nord for Byen Ballerup et Thinghuus, hvor Kjøbenhavns Amts Rytterdistricts Birkething holdtes fra dets Oprettelse i 1683, indtil det i 1803 henlagdes til Kjøbenhavn.

Maaløv Sogn, Annex til Ballerup, omgivet af dette S., Smørum og Værløse S. samt Frederiksborg Amt (adskilt derfra ved Værebro-Aa). Kirken ligger midt i Sognet, c. 2½ M. n. v. for Kjøbenhavn og ligesaa langt s. v. for Frederikssund ved Landeveien mellem disse Steder. Arealet, 1292 Tdr. Land, bølgeformigt, mod Nord sandmuldet, mod Syd leermuldet. Htk. 129 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Maaløv med Kirken, Skole, 1 Gaard med 12 Tdr Htk., 95 Tdr. L., og Sørup. Sognet har ialt 22 Gaarde, 16 Huse med og 28 uden Jord, hvoraf 8 G. og 14 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 347, der med Hensyn til Erhverv staae i samme Forhold som Hovedsognets Beboere.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Ballerup Sogn; 2den Bgkds. 1ste Udskrivningskreds 31te Lægd. Kirken tilhører Staten.

Maaløv Kirke er oprindelig opført af Kampesteen med runde Buer, Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen. I Choret nyt tavlet Bræddeloft. Altertavlen af Schleisner (1869).

Værløse Sogn, Annex til Farum S. i Frederiksborg Amt, omgivet af dette Amt, hvorfra det for en Deel skilles ved Farum-Sø, Fure-Sø, Sokkelunds H., Ballerup og Maaløv S. Kirken, vestlig i Sognet, 2½ M. n. v. for Kjøbenhavn og omtrent lige saa langt o. s. o. for Frederikssund. Arealet, 5211 Tdr. Land, hvoraf 1946 Tdr. Land Fredskov (Ryget, Nørre-Skov, Lille-Hareskov, en Deel af Store-Hareskov og Jonstrup-Vang af 2det kjøbenhavnske Skovriderdistrict) er deels leermuldet, deels sandmuldet, flere Steder siidt. I Sognet ligger Sønder-Sø, c. 300 Tdr. Land. Htk. 306½ Tdr. A. og E., 74 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Kirke-Værløse med Kirken, Skole, Kro, Veirmølle og Bageri, Lille-Værløse med Skole, Kro, Bringe og Kollekolle, Jonstrup, hvori **Skolelærerseminarium** (hermed forenet en Almueskole), Veirmølle og dermed forenet Bageri; Ravnehuus, Bolig for Skovrideren i 2det Kjøbenhavnske Skovriderdistrict, Kollekollegaard med 18 Tdr. Htk., 196 Tdr. L. Ager, 5 Tdr. Eng, 1 Td. Mose og 8 Tdr. Skov. Jonstrup er egentlig slet ingen By, men et District med talrige Udflyttersteder. Seminariet ligger ei langt fra Sønder-Sø i en Dal, der gjennemstrømmes af en liden Aa. Sognet har ialt 65 Gaarde, 50 Huse med og 151 uden Jord, hvoraf 46 G. og 96 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1537. Ved Siden af Agerbruget er Tilvirkning af Tørv og Skovarbeide vigtige Erhvervskilder for den talrige Huusmandsklasse. 2 Teglbrænderier.

Sognet hører under Kjøbenhavns Amts nordre Birks Jurisdiction (Blegdamsveien ved Kjøbenhavn), Kjøbenhavns Amtstuedistrict og Kjøbenhavns Amts nordre Lægedistrict (Lyngby); 2den Bgkds. 1ste Udskrivnings-

kreds 32te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Kjøbenhavns Universitet.

Uagtet Værløse S. (der indtil 1698 var et eget Sognekald) er Annex til Farum S., hører det dog under Sokkelunds og Smørum Herreders Provsti og ikke, saaledes som i Henhold til Resolution af 24de December 1802, Pag. 2 anført, under Horns, Ølstykke og Lynge-Frederiksborg Herreders Provsti.

Værløse Kirke er i sin oprindelige Deel, Choret med Apsis og Skibet, opført i Rundbuestiil af hugne Kampesteen og Fraadsteen. Taarnet og Vaabenhuset ere tilbyggede langt senere og opførte af røde Muursteen. Hvælvingerne ere ogsaa senere tilføiede. Alterbladet, en Copi efter Carl van Mandern, er malet af Adam Müller. 1869 blev Alterbilledet indsat i en ny Ramme af udskaaret Egetræ i riigt Arbeide. Prædikestolen, der ligeledes er af Egetræ, er fra Christian den Fjerdes Tid.

Jonstrup Skolelærerseminarium var oprindelig i Aaret 1791 oprettet paa Blaagaard ved Kjøbenhavn, men forflyttedes i Aaret 1809 til Jonstrup. Seminariet har 5 Lærere, af hvilke den første tillige er Forstander. Desuden er ansat en Lærer i Gymnastik. Læregjenstandene ved Seminariet ere: Religionslære og Bibelkundskab, Underviisnings- og Opdragelseslære, Catechisation, dansk Stiil og Sproglære samt en Oversigt over Fædrelandets Literatur, Fædrelands- og Verdens-Historie, Geographi, Naturhistorie og Naturlære, Tydsk, Mathematik og practisk Regning, Sang og Musik (Violin- og Orgelspil), Skjønskrivning, Tegning og Gymnastik. Elevernes Antal er 50, der alle boe paa Seminariet. Omtrent en Trediedeel afgaaer aarlig ved Dimissionsexamen, som afholdes i Juni Maaned. Underviisningen gives frit; kun maa de Elever, der ikke ere Sønner af Skolelærere, aarlig udrede en Kjendelse til Seminariefonden, stor 10 Rd. Kost og Vask besørges af en dertil ansat Oeconom paa Seminariet for en bestemt Betaling.

Sømme Herred,

det midterste i Kjøbenhavns Amt, begrændses af den sydlige Deel af Roeskilde-Fjord, Frederiksborg Amt, mod hvilket Værebro-Aa danner Grændsen, Smørum Herred, hvorfra det paa en Strækning adskilles ved Hove-Aa, Tune Herred, Ramsø Herred, Voldborg Herred, fra hvilket det adskilles ved Leire-Aa. Fladeindholdet udgjør c. 3¼ □ Miil. Jorderne ere i det Hele høitliggende og leermuldede, men ved den nordlige Grændse mod Frederiksborg Amt og nærmest Fjorden sandmuldede og sandede. Kysten, der hyppigt ender i steile Brinker mod Fjorden, danner en Mængde udgaaende Odder og Næs, hvoraf Bogenæs har en frodig Skov; i Fjorden rundt om Kysten ligge flere større og mindre Holme. Hartkornet er 3511 Tdr. A. og E., 3 Tdr. Skkt. Herredet har et Antal af 13,999 Indbyggere, hvoraf 5221 i Roeskilde Kjøbstad. I geistlig Henseende danner Sømme Herred tilligemed Voldborg Herred eet Provsti (Roeskilde Domprovsti) med Undtagelse af Glim Sogn, der hører til Ramsø og Tune Herreders Provsti. I verdslig Henseende danner Størstedelen af Sømme og Voldborg Herreder det saakaldte Leire Herreds Jurisdiction.

Roeskilde Jomfru-Klosters Sogn, Annex til Himmelev Sogn, af Omfang kun 62 Tdr. Land, Htk. 9 Tdr. A. og E., beliggende umiddelbart op til den nordostlige Side af Roeskilde Kjøbstad, til hvis Jorder Sognet henføres i Matriklen. 45 Indbyggere. Det ligger under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet. Roeskilde Jomfru-Kloster er stiftet 1699*) af Fru Margrethe Ulfeld, General-Admiral-lieutenant Niels Juels Enke, og Fru Berte Skeel, Generallieutenant Niels Rosenkrantzes Enke**), hvilke skjænkede til Stiftelsen det af Cantsler Peter Reedtz til en Herregaard omdannede Sortebrødre Kloster i Roeskilde med tilliggende Jordegods 231 Tdr. Htk. (kjøbt 1698 for 9200 Rd.) Til Klostret hører nu: 1) Klosterbygningen, beliggende i Sognet, opført (dog vistnok tildeels med Benyttelse af de ældre Klostermure) 1667 af fornævnte Cantsler Peder Reedtz, bestaaende af en grundmuret toetages Hovedbygning med to Sidefløie. (I denne Hovedbygning findes Capellet, hvor

Roeskilde adelige Jomfrukloster.

der prædikes hver Søndag, i samme tvende smukke Malerier og et Crucifix af Elfenbeen, udskaaret af Cantsler Johan Friis, samt endvidere den saakaldte Riddersal og Bolig for Priorinden og 6 Conventualinder). Til Klosterbygningen hører ogsaa tvende Sidebygninger med Boliger for Con-

---

*) Statuterne for Klostret ere daterede den 19de Marts 1699 og allernaadigst confirmerede den 16de April s. A.

**) I Hofmans „Danske Adelsmænd" I. S. 49 meddeles om Klostrets Stiftelse følgende Vers af „en dansk Herre":

„Tvende danske Heltes Enker,
Margret Ulfeld, Berte Skeel,
Danske Møers Nød betænker,
Tager deri hjælpsom Deel.

Roskild Jomfrukloster stiftes,
Sorte Brødre var det før.
Nu med hvide Søstre skiftes
Og indrettes som sig bør."

ventualinder; 2 Haver og en Plantage, „Klostermarken", ere Tilliggender til Klosterbygningen. 2) En Avlsgaard, i Forbindelse med Klosterbygningen, af 24 Tdr. Htk. med 184 Tdr. L., hvoraf 94 Tdr. drives under Gaarden, det øvrige er bortleiet eller har faaet anden Anvendelse. 3) Fæstegods 192 Tdr. Htk., hvoraf Størstedelen nu er afhændet til Arvefæste. 4) Svogerslev Kirke med Tiende (c. 132 Tdr. Byg). 5) En Capital, der den 31te December 1869 udgjorde 283,014 Rd. (Heri indbefattet Kjøbesummerne for Salget af Fæstegods til Arvefæste).

I Klostret er en Priorinde og 20 Frøkener*), der hver have 180 Rd. aarlig samt fri Bolig og Ophold i Klostret, desuden gives der 8 Conventualinder af 2den Klasse, der hver have 120 Rd. aarlig Hæving, og 8 af 3die Klasse, der hver have 80 Rd. aarlig Hæving. De Indskrevne maae være af Adel eller Døttre af Mænd i de 3 første Rangklasser. Ved Indskrivningen betales for Een 300 Rd., for to paa eengang Indskrevne 500 Rd. og for 3 600 Rd. Et Medlem af den Juelske og et Medlem af den Skeelske Familie danner Klostrets Patronat.

(„Optegnelser over Roeskilde adelige Jomfrukloster" ved Vilhelm Skeel, Kjøbenhavn 1867).

En Afbildning af Klostret gives foregaaende Side efter en Tegning af J. Kornerup.

Vor Frue Sogn, omgivet af Roeskilde Kjøbstads Jorder, Vindinge, Tune, Snoldelev, Gadstrup og Glim S. Kirken ligger i Udkanten af Roeskilde mod Syd, adskilt fra Sognet ved Roeskilde Byes Jorder. Arealet, 3575 Tdr. L., afvexlende leer- og sandmuldet, i det Hele fladt. Htk. 322 Tdr. A. og E.

I Sognet: Vor Frue Kirke, Byerne Darup, Kamstrup med Skole, Veirmølle, hvormed forenet et Bageri, Teglbrænderi, Skjalstrup, Tjæreby, Brordrup og Ødehastrup. Ialt i Sognet 40 Gaarde, 46 Huse med og 25 uden Jord. Af Gaardene have 8 et Tilliggende fra 12 til 15 Tdr. Htk. hver.

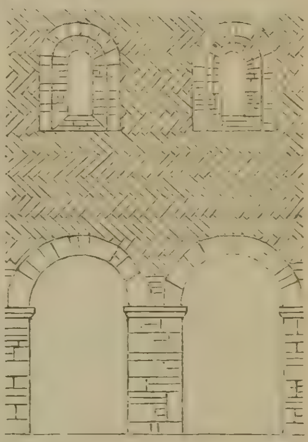
Indbyggere: 710. Udenfor Agerbruget intet væsentligt Erhverv.

Sognet, der indtil 1752 var annecteret til nederste Capellani ved Roeskilde Domkirke og til hvilket i Aaret 1808 annecteredes St. Jørgensbjerg (og det i 1809 nedlagte St. Ibs) Sognekald, hører under Ramsø-Tune Herreders Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 58de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken er Stiftslandsbykirke (see Roeskilde Domkirke). Til Kaldet hører ingen Embedsbolig. Sognepræsten boer i Roeskilde.

Vor Frue Kirke var en af de ældste Sognekirker i Roeskilde. Saxo beretter, at Svend Nordbagge, Biskop i Roeskilde 1076–1088, lod den opføre. Ifølge samme Kilde stiftede midt i det 12te Aarhundrede Provst Isak, der havde været med at flytte den hellige Biskop Vilhelms Been og nu ønskede at udsone denne Brøde, et Nonnekloster ved denne Kirke. Dette Kloster vandt snart derpaa forøget Anseelse ved Bisættelsen i Kirken af den hellige Margrethe, en Slægtning af Biskop Absalon, som derfor i det sidste Aar, da han var Biskop i Roeskilde, fornyede Klostrets Stiftelse og skjænkede det al Bispetienden i Roeskilde By samt sin Gaard i Hofum. Kort efter betænkte han atter St. Mariæ Kloster med rige Gaver, idet han skjænkede det Sengeløse og Gadstrup Kirker. Klostret kom snart efter i Besiddelse af endnu betyde-

*) Priorinden har Rang i 3die Klasse Nr. 3 efter Rangforordningen 14de October 1746; Conventualinderne i 4de Klasse Nr. 3. De have ifølge Kgl. Resolution 18de Marts 1861 Tilladelse til i et rødt Baand at bære et Ordenstegn, bestaaende af et Kors med Kong Frederik den Syvendes Navnechiffer, Aarstallene 1699 og 1861 samt Skeelernes og Juelernes Vaaben.

ligere Eiendomme og blev den rigeste og fornemste Stiftelse for Cisterciensernonner i Danmark. Iblandt Nonnerne nævnes Kongedøttre, navnlig Valdemar den Førstes Døttre Margrethe og Marie. Fra Klostret sendtes en Koloni af Nonner til Bergen paa Rygen, hvilken Ø i lang Tid tilhørte Roeskilde Bispestol. I Aaret 1242 ødelagdes Klostret ved Ildebrand, men blev snart tilligemed Kirken igjen opført. Efter Reformationen forfaldt Bygningerne, Frederik den Anden lod Blytaget paa Sovehuset (Dormitoriet) borttage. 1571 kom „vor Frue Klosters Gaard" ved Mageskifte i Frands Banners Besiddelse. Klostergaarden laa syd for Kirken og dannede en Fiirkant. Mod Øst var Abildhavens Muur. Mod Syd udgjorde Klostergaardens Længde 130 Alen. Disse Bygninger ere nedbrudte allerede i Slutningen af det 16de Aarhundrede og rimeligviis ved samme Tid ere store Partier af Kirken blevne nedbrudte, navnlig hele Choret og det søndre Sideskib. Ved denne Leilighed tabte Kirken sin Symmetri og sine architektoniske Forhold og viser sig nu som en paafaldende høi, kort afstumpet Bygning; men ikkedestomindre er den tilbageværende Deel et i flere Henseender interessant Mindesmærke. Ved Gravning i 1856 syd og øst for Kirken samt ved dens Istandsættelse i 1864—65 fik man vigtige Oplysninger om dens tidligere Skikkelse. (See Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1870, S. 148). Den oprindelige Kirkebygning fra det 11te Aarhundrede har ikke havt Taarn. Den var heelt og holdent bygget af Fraadsteen i Form af en Basilika med Bjælkeloft baade over Hovedskibet og Sideskibene. Alle tre Skibe have i Øst været afsluttede med halvrunde Alternicher. Bygningen har havt en Længde af godt 50 Alen. Hovedskibets Brede var indvendig 12⅓ Alen, Høiden 13½ Alen. Dets Sidemure hvilede paa to Rækker simple fiirkanted Piller, der have temmelig smaa Rundbuer. Ovenover disse Buer vare 18 Tommer lange Kvadre stillede paa skraa imod hverandre i en Netmuring ligesom nogle af de antike romerske Mure. Efter Branden 1242 opførtes i Vest et smukt Taarn af Muursteen med smaae Kridtsteensøiler i Lydhullerne; men dette Taarn, som endnu er bevaret, har rimeligviis tidligere været lavere. Idetmindste bærer hele dets øverste Stokværk Præget af en yngre Tid end de tre nederste Stokværk. Taarnet har forneden en meget smuk Hvælving, der hviler paa smaa Hjørnesøiler. Kirken synes ved sin Istandsættelse 1242 paany at have faaet Bjælkeloft over Hovedskibet og Sideskibene. En tredie Forandring foregik endnu senere. Ved denne Leilighed blev Hovedskibet forhøiet og hvælvet og Sidebuerne gjorte større derved, at to og to af de gamle Buer

5 Alen.

dannedes om til en enkelt større. Efter Reformationen nedbrødes, som ovenfor anført, store Dele af Kirken, saa at den mistede meer end 20 Alen i Længden og tabte sit søndre Sideskib. Hvælvingernes Brøstfældighed foranledigede disses Nedbrydelse i 1864, og Kirken modtog derpaa en grundig Istandsættelse, hvorved et Bjælkeloft i en Høide af 19½ Alen anbragtes over Hovedskibet, og Vinduerne i dette forandredes fra spidse til rundbuede. De gamle Sidemures Svækkelse, foranlediget ved at Kirken havde mistet Sideskibet, der støttede den mod Syd, var en Hindring for nye Hvælvingers Opførelse. Ved Justitsraad Friis's Omsorg blev Loftet og hele Kirken decoreret med Farver i Middelalderens Stiil under Architekturmaler J. Kornerups Ledelse. I Taarnet og Sideskibet fandtes mærkelige Levninger af den ældre Decoration fra det 13de Aarhundrede. Paa disse Spor af en ældre Maling grundede den nye Decoration sig med en omhyggelig Bevaring af alt det Gamle.

Altertavlen i Vor Frue Kirke bestaaer af en Egetræes Ramme med Søiler, Snitværk og Farver fra Midten af det 17de Aarhundrede. I denne Ramme indfattes nyere Malerier af Constantin Hansen, forestillende Nadverens Indstiftelse og Christus med Disciplene i Emaus. Over Buen ind til Hvælvingen i Taarnet hænger et gammelt Crucifix af Egetræ. Tvende mærkelige Ligstene bevares i Kirken, indmurede i Væggen. Paa den ene af disse, der vel omtrent er fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, læses: »Hic jacet Thetmarus campsor cum filio suo Titmaro sacerdote, qvorum animæ reqviescant in pace« ɔ: „Her ligger Titmar Vexellerer tilligemed sin Søn Præsten

Ditmar, hvis Sjæle hvile i Fred". Paa den anden Steen, som er indmuret i vestre Ende af Sideskibet, staaer med gothiske Bogstaver følgende Indskrift: »Hic jacet nobilis armiger sepultus Efrardus Grubbe, hujus monasterii provisor, qui obiit anno dni MCDXCV, cujus anima in Christo requiescat, amen.« I Kirkens søndre Muur er anbragt et Epitaphium af hvidt Marmor med Medaillonsportrait af Peder Hersleb Abildgaard, Sognepræst ved Vor Frue Kirke i Roeskilde 1752, † 1799. Længere mod Vest hænger en Mindetavle over de i Krigen 1848—50 faldne Krigere fra Sognet. Prædikestolen er et smukt Egetræes Snitværk fra Christian den Fjerdes Tid og prydet med denne Konges Navnetræk.

☞ En Afbildning af et Parti af Muren i den ældste Deel af Kirken gives paa foregaaende Side efter en Tegning af J. Kornerup.

St. Jørgensbjerg Sogn, Annex til Frue Sogn, omgivet af Svogerslev og Herslev Sogne, Roeskilde Fjord, Himmelev Sogn og Byen Roeskilde. Arealet, 2354 Tdr. Land, hvoraf 350 Tdr. L. Fredskov (Boserup Hegn under Bistrup Gods), temmelig bakket, for største Delen leermuldet Jord. Paa den nordvestlige Side ligger Store og Lille Kattinge-Sø. Htk. 218 Tdr. A. og E. (hvoraf 52 Tdr. for det nedlagte St. Ibs Sogn), 3 Tdr. Skft.

I Sognet: Byerne St. Jørgensbjerg (almindelig kaldet „Bjerget") med Kirken og Skole, desuden en Biskole for Piger, Margrethehaabshusene, Sønderlundshusene (Skytte- og Studemarken, Konge-Marken, Kloster-Marken, Hedegaardene ere særskilte Benævnelser paa Dele af Sognets Marker, tilligemed de derpaa opførte Udflyttergaarde og Huse); **St. Hans Hospital paa Bistrupgaard for Sindssyge,** hvortil hører Kurhuset, opført 1854—59 for 120 curable Sindssyge, Mandspleiestiftelsen, Kvindepleiestiftelsen (opførte 1869—71), Centralkjøkkenbygningen, Gasværket, Dampvaskeri (ogsaa nyere Bygninger), Materialgaarden; Bistrup Parcelgaard (432 Tdr. L., 37½ Tdr. Htk.), Hørgaarden (87 Tdr. L., 7 Tdr. Htk.), begge disse Eiendomme henhørende under Hospitalet*), Kattingeværk Vandmølle og Valkeværk, Haraldsborg Vandmølle samt Ladegaards Vand- og Veirmølle. Ialt i Sognet 32 Gaarde, 52 Huse med og 125 uden Jord. 146 G. og H. i samlede Byer, Resten spredt.

I Boserup Hegn har Kjøbenhavns Magistrat ladet opføre og udleiet til Beværtning en Pavillon med smuk Omgivelse og Udsigt over Roeskilde og Fjorden.

Indbyggere: 2119, hvoraf 777 (deraf 523 Sindssyge) paa Bistrupgaard.

Den talrige Huusmandsklasse i St. Jørgensbjerg, Sønderlundshusene og Margrethehaabshusene søger for en Deel Dagarbeide i Roeskilde og ved dennes Havn, der ligger paa Sognets Grund, ligesom der ogsaa af Enkelte drives noget Fiskeri i Roeskilde-Fjord. Som anført findes i Sognet flere Møller. Forøvrigt er Jordbruget Hovederhverv.

Sognet hører under Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. Med Roeskilde Landsogn 1ste Udskrivningskreds 57de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken er Stiftslandsbykirke (see Roeskilde Domkirke).

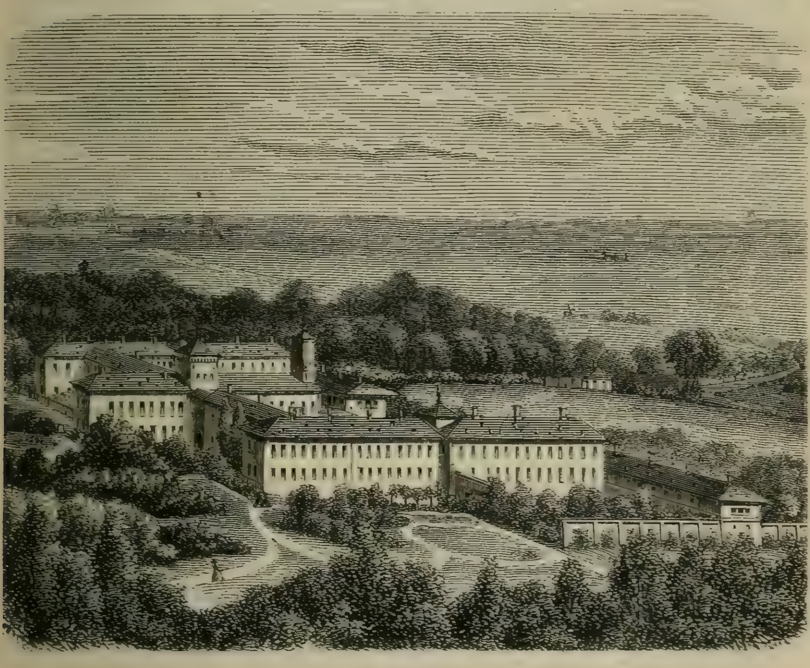
---

*) Desuden henhøre 22 Huusmandshuse med 69 Tdr. Land til Hospitalet. Hospitalet havde derhos i Januar 1866 en Capitalformue af 415,000 Rd.

St. Jørgensbjerg Kirke har en smuk Beliggenhed paa en Bakke udenfor Roeskilde ved Fjorden. Bygningens ældste Dele, Langhuset og det firkantede Chor, ere opførte af store tilhugne Fraadsteen (Kalktuf). De oprindelige Vinduer ere rundbuede, meget smaae og sidde høit. Fodstykket er en simpel skraa Kant. Paa de ydre Hjørner sees svære Halvsøiler. Buen, der forener Langhuset med Choret, er spids, men maa antages at være bleven udvidet og forandret i senere Tider. Kirken synes fra først af at have været bedækket med et fladt Bjælkeloft, men i den senere Middelalder ere smukke Hvælvinger af Muursteen indbyggede. Et Taarn tilføiedes mod Vest og et Vaabenhuus mod Syd. Altertavlen, der er indfattet i en prægtig Ramme med Søiler, er malet af A. Dorph og forestiller Christus i Gethsemane. Prædikestolen er udskaaren i Egetræ i Christian den Fjerdes Tid og prydet med brogede Farver. I 1868 blev Kirken omhyggelig istandsat og decoreret i gammel Stiil, saa at den nu gjør et venligt og livligt Indtryk. I Langhuset hænger paa Væggen et stort gammelt Crucifix, der tidligere var anbragt over Chorbuen.

At St. Jørgensbjerg Kirke i Middelalderen rimeligviis har hørt til et Hospital for Spedalske, for hvilke St. Jørgen jo var Patron, bekræftes derved, at den i gamle Documenter benævnes: „St. Jørgens Kirke paa Spitals Bjerget" (ɔ: Hospitals Bjerget).

I den katholske Tid var Bistrup en Roeskilde Bisper tilhørende Gaard, ved hvilken der laae en By med Kirke*) af samme Navn. Biskop Absalon skal have omgivet Gaarden med de Volde og Grave, af hvilke der paa Stedet endnu indtil den

Bistrup.

seneste Tid fandtes Spor (samtidig med Opførelsen af nye Bygninger paa Pleiestiftelserne i Aarene 1869 og 1870 ere Gravene, fornemlig af sanitaire Hensyn, op-

*) I Aaret 1402, fortælles der, flod der Blod af et Crucifix paa Bistrup. Over dette Mirakel kom Stedet i et saadant Ry for Hellighed, at der endnu en Menneskealder efter Reformationen var stort Tilløb til Bistrup (endog fra Skaane) „af galne og syge Mennesker". En „Christi Blods Kilde"

fyldte). Paa denne Gaard døde Bifkop Lauge Urne 1529. Nogle Aar efter, i Grevens Feide, blev Gaarden afbrændt af Grev Christophers Tropper. Gaarden og Godset inddroges ved Reformationen under Kronen og omdannedes tilligemed mere Gods til Roeskilde Lehn. Frederik den Anden lagde Bistrup By øde og opførte Bygninger paa Gaarden, men disse bleve atter nedbrudte 1594. Efter Kjøbenhavns Beleiring skjænkede Kong Frederik den Tredie ved Privilegierne af 24de Juni 1661, 9de og 10de Post, Staden Kjøbenhavn Roeskilde Lehn, senere efter Hovedgaarden kaldet Bistrup Gods (ogsaa kaldet Kjøbenhavns Magistrats Gods), der dengang indbefattede 296 Bøndergaarde i Amterne Kjøbenhavn, Holbæk, Sorø og Præstø. For at skaffe Midler til en Udvidelse og Regulering af Kjøbenhavns Gader efter den store Ildebrand 1795 blev en Commission nedsat til at realisere Bistrup Gods udskiftet og sælge Hovedgaarden. Denne solgtes 1801 ved offentlig Auction for 35,350 Rd. D. C. og en aarlig Canon af 1048 Rd. (den havde dengang 650 Tdr. Land gode Jorder foruden Tørveskjær og Fiskeriet i Roeskilde-Fjord) til Capitainlieutenant Brockdorff, tilhørte senere Dr. Ferrall og tilsidst Proprietair N. Hofman (Bang), der atter i 1808 afhændede den til Kjøbenhavns Fattigvæsen for 99,800 Rd. D. C. foruden den fornævnte Canon; dette forlagde derhen **St. Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse***). Først 1816 kan man antage, at Udflytningen til Bistrup var fuldendt, og da var der indrettet tvende Afdelinger, en Lemmeafdeling og et Hospital for Sindssyge (paa Slottet). Denne Indretning tilfredsstillede dog ikke i Tidens Løb, og efter 19 Aars Commissionsforhandlinger vedtoges det i 1851 eenstemmig af Borgerrepræsentationen i Kjøbenhavn paa Indstilling af et Udvalg (Krieger, H. P. Hansen, Hvidt, Troels Lund og J. C. Lund), at der for Communens Regning opførtes et nyt Kurhuus, omtrent for 120 Sindssyge, at det daværende Kurhuus og Lemmestiftelsen omdannes til Brug for omtrent 300 Sindssyge, at ingen uden Sindssyge faae Plads i den saaledes omdannede Stiftelse og at denne udsondres fra Fattigvæsenet. Dette blev ogsaa bragt til Udførelse. Det nye Kurhuus blev opført efter en Plan af Bindesbøll (dets Opførelse og Montering kostede 435,000 Rd.) og taget i Brug 1860 som Helbredelsesanstalt for 120 helbredelige Sindssyge; de uhelbredelige Sindssyge anbragtes i det ældre Kurhuus og Lemmegaarden, som nu fik Navn af Pleiestiftelsens 1ste og 2den Afdeling. Som det af det Foregaaende sees, er nu atter heri foregaaet Forandring. I Aarene 1869—71 ere nye storartede Bygningsforetagender udførte, hvorefter der bliver en særlig Mandspleiestiftelse og en særlig Kvindepleiestiftelse, den samlede Helbredelsesanstalt (med Kurhuset) bliver indrettet til at modtage 700. Nyt Gasværk (Petroleums-Gas); nyt Centralkjøkken (efter den Fjordske Methode); Dampvaskeri; Pleiestiftelse Nr. 1 (Slottet) omdannet til Materialgaard og til Bolig for Functionairer. I Helbredelsesanstalten antages ogsaa Sindssyge fra Communer udenfor Kjøbenhavn**). I Aaret 1869 behandledes ialt 646 Sindssyge, hvoraf 514 den 31te December f. A. endnu vare under Behandling. Kurhuset, af hvilket her gives et Billede, ligger høit, omgivet af Haver og med en viid Udsigt. Dets Midte danner et Kors, til hvilket atter slutte sig Sidefleie. I Kurhuset findes et Capel, hvor der hver anden Søndag holdes Gudstjeneste. Ved Hospitalet er foruden Præsten ved Capellet ansat en Overlæge, en Reservelæge, en

---

omtales ogsaa. Men dette „Afguderi" mishagede høilig Christian den Tredie og Frederik den Anden, og efter sidstnævnte Konges Befaling blev Bistrup Kirke nedbrudt 1574. Jfr. Danske Magazin, 3die Række, 3die Bind, 3die Hefte. (Lauge Urnes Testamente, meddeelt af Prof. Kall-Rasmussen.)

*) 1612 udstædte Christian IV Befaling til Kjøbenhavns Magistrat om at oprette et Hospital for syge Soldater, hvortil der kjøbtes en Grund ved „den nye Kirke udenfor Nørreport". Dette Hospital indrettedes snart efter til et almindeligt „Pesthuus" for Stadens „elendige og syge Mennesker", og 1632 anlagdes et nyt Pesthuus ved Peblingesøen. Dette ødelagdes under Stadens Beleiring med den øvrige Forstad, men anlagdes omtrent 1665 paany ved Kallebodstrand, hvor Stedet endnu ligger under det temmelig nye Navn Belvedere. I Midten af forrige Aarhundrede blev Galanterihandler Claudi Rosset, en fransk Katholik, dets virksomme Velgjører og oprettede ved Fundats af 1766 „St. Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse", hvis Capital oprindelig udgjorde 30,000 Rd., der senere ere forøgede ved aarligt Order. Indtil den Tid kaldtes Hospitalet kun „Pesthuset", og man kan ikke af Navnet „St. Hans Hospital" udlede dets Oprindelse fra den katholske Tid, ligesom det ei heller havde nogen Forbindelse med det gamle St. Jørgens Hospital i Kjøbenhavn. Siden bleve Lemmerne 1769 flyttede til den nuværende Ladegaard ved Kjøbenhavn og derfra successive, efter Kjøbet af Bistrupgaard, til de der opførte Bygninger. Flere betydelige Legater ere senere tilkomne, af hvilke her skal nævnes nogle af de betydeligste: Baron Bolten's Legat, 1792, 20,000 Rd.; Geheimeraad Olsens Legat, 1798, 23,333 Rd.; Kladdehandler Colsmanns Legat, 1799, 25,683 Rd.; Supercargo P. Ruchs Legat, 1867, 123,425 Rd.; Sukkerraffinadeur H. Ladeges's Legat, 203,408 Rd.; Skibsrhederer L. Wilders Legat, 1810, 200,000 Rd.

**) Betalingen er forskjellig: for kjøbenhavnske Patienter henholdsviis i 1ste, 2den og 3die Klasse 8 Mk., 5 Mk., 3 Mk. daglig, for Patienter fra det øvrige Danmark og Udlandet henholdsviis 2 Rd., 9 Mk., 1 Rd.

Inspecteur og en Oeconomi- og Inventarieskriver. Som en under Kjøbenhavns Commune henhørende Anstalt bestyres Hospitalet af Kjøbenhavns Magistrat og sorterer under dets anden Afdeling, hvis Borgmester saaledes er Anstaltens egentlige Directeur i administrativ og oeconomisk Henseende. („Sanct Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse. Et Mindeskrift udgivet 1866 ved Kjøbenhavns Magistrats Foranstaltning til Erindring om Stiftelsens Bestaaen i 100 Aar og Hospitalets Virksomhed som Sindssygeanstalt paa Bistrupgaard i 50 Aar, af C. A. Gad, Reservelæge ved Hospitalet").

Bistrup Gods eller **Kjøbenhavns Magistratsgods**, der iøvrigt ikke staaer i nogen Forbindelse med Bistrup Hovedgaard, tilhører endnu Staden Kjøbenhavn. Det bestod tidligere af et betydeligt Fæstegods (de fleste Fæstere havde dog Rettigheder, der nærmede sig Arvefæsternes) af omtrent 2300 Tdr. Htk., men ifølge Salgsplan af 7de October 1861 er nu den største Deel afhændet til Fæsterne; i 1869 stod saaledes endnu kun 25 Gaarde af 336 tilbage. Foruden det endnu tilbageværende Fæstegods hører til Bistrup Gods betydelige Skovstrækninger i St. Jørgensbjerg, Særløse, Kirkevalsø og Jydstrup Sogne af tilsammen 1832 Tdr. Land, Fiskerirettighed i Store- og Lille-Kattinge-Søer og Jordskyld af nogle Eiendomme i Roeskilde.

Herslev Sogn, omgivet af Annexet Gjevninge i Voldborg H., Kornerup og Svogerslev S., St. Jørgensbjerg S. samt Roeskilde-Fjord. Kirken ligger nord paa i Sognet, c. 1 M. n. v. for Roeskilde. Arealet, 2973 Tdr. Land, hvoraf 800 Tdr. L. Fredskov (Store- og Vester-Skov samt Herslev Riis), er bakket, i det Hele leermuldet, paa Trellerup Mark samt paa Østgrændsen findes Kattinge-Sø, c. 1/4 M. lang. Halvøen Bogenæs danner Sognets nordlige Deel, der er høitliggende og skovbevoxet. Til Herslev S. hører fremdeles endeel større og mindre Holme i Roeskilde-Fjord. Blandt Vandløbene mærkes Leire-Aa paa Vestgrændsen med Voldborg Herred og Kornerup-Aa paa Østgrændsen. Htk. 255 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Herslev med Kirken, Præstegaard, Skole, Kattinge og Trellerup samt Hovedgaarden Bogenæs, 4 Tdr. Htk. A. og E., 36 Tdr. Skfk., 150 Tdr. L. Ager, 50 Tdr. L. Eng og c. 600 Tdr. L. Skov. Ialt 33 Gaarde, 38 Huse med og 31 uden Jord, hvoraf 15 G. og 8 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 632. Agerbrug er Hovederhverv. Fiskeri i Roeskilde-Fjord af Sild, Aal og Ørreder samt Arbeide i de omliggende Skove ere Erhvervskilder for den talrige Huusmandsklasse.

Sognet hører til Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 53de Lægd. Med Annexet Gjevninge er det forenet til een Commune. Kirken tilhører Lindholm Fideicommis.

Herslev Kirke er opført af Muursteen, med Taarn og Hvælvinger, de nuværende Vinduer ere spidsbuede.

Imellem Isse-Fjord og Kattinge-Sø sees Voldstedet af det gamle Rebbe-Slot, der flere Gange nævnes i Kong Valdemar Atterdags og Dronning Margrethes Tid.

Herslev Sogn og en Deel af Kornerup Sogn var i Oldtiden en Ø, der dannedes af 2 Fjordvige, nu Leire-Aa og Kornerup-Aa, ved hvis inderste Bugt det gamle Kongesæde Leire laa.

Kornerup Sogn, omgivet af Annexet Svogerslev, Glim og Herslev S. samt Voldborg H. Kirken ligger 3/4 M. v. for Roeskilde. Arealet, 932 Tdr. Land, middelgod Jord, er noget bakket, temmelig rigt paa Søer og Vandløb, Svogerslev-, Bue- og Kornerup-Søer, den disse gjennemstrømmende Kornerup-Aa og paa Vestgrændsen Leire-Aa. Landeveien mellem Roeskilde og Holbæk gaaer igjennem Sognet. Htk. 83 Tdr. A. og E.

Sognet har kun den ene By Kornerup, ved Landeveien paa den vestlige Side af Kornerup-Sø, med Kirken og Præstegaard. Nær ved Byen ligger Kornerupgaard, der hører til Grevskabet Ledreborg, af 135 Tdr. L. med 16 Tdr. Htk. Noget fra Byen paa Svogerslev Sogns Grund ligger ogsaa Skolen, der benyttes saavel af Hovedsognet som af Annexet. Vandmøllen Lille-Mølle med Bageri, drives af Kornerup-Aa. Ialt 12 Gaarde, 15 Huse med og 8 uden Jord, hvoraf 8 G. og 11 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 237. Ved Siden af Arbeide ved Jordbruget haves her lidt Erhverv ved Fiskeri i de ovennævnte Søer af Gjedder, Karper, Sudere m. m. Tørvetilvirkningen er ogsaa af Betydning.

Sognet hører til Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 55de Lægd. Begge Sogne danne een Commune og eet Skoledistrict. Kirken tilhører Ledreborg Grevskab.

Kornerup Kirke, der har en smuk Beliggenhed, er lille; Trætaarn med Spiir, gibset Træloft undtagen i Choret, som er hvælvet. Altertavlen er fra den katholske Tid, et Skab med 2 Døre, med Christus og de 12 Apostle, fordum forgyldt, nu overmalet med Graat.

Kornerupgaard var tidligere en Herregaard. Man har Kong Christian den Andens Stadfæstelse paa et venligt Forlig mellem Niels Lycke og Hans Ericszon om Kornerup Gaard med tilliggende Gods (R. D. 6967). Et Brev fra Kong Frederik den Anden til Kong Johan af Sverrig er dateret Kornerup den 31te Juli 1571 (Hist. Tidsk. V. 444). Efter Midten af det 17de Aarhundrede tilhørte Gaarden den 4 Aar efter sin Død adlede Dr. Caspar Bartholin, død 1670.

Kornerup-Aa synes i Oldtiden at have været en Fjord, der strakte sig ind i Landet. Leire-Aa var ligeledes et bredt Vand, som forenedes med hiint ved Leire og dannede en Ø af det nuværende Kornerup Sogns nordlige Deel samt Nabosognet Herslev. (See Kortet S. 203).

1865 overgik Byen en stor Ildebrand, hvorved Præstegaarden, 2 Fæstegaarde og 13 Huse brændte. Byen har nu flere teglhængte Bygninger.

Svogerslev Sogn, Annex til Kornerup S., omgivet af dette, Roeskilde Byes Jorder, St. Jørgensbjerg og Glim S. Kirken 1/2 M. v. for Roeskilde. Arealet, 1252 Tdr. Land, leermuldet, sydligere mere sandmuldet, er i det Hele fladt. Mod Nordvest paa Grændsen af Kornerup S. ligger den temmelig store Svogerslev-Sø. Landeveien mellem Roeskilde og Holbæk gaaer ogsaa gjennem dette Sogn. Htk. 150 Tdr. A. og E.

Sognet har kun den ene By Svogerslev, ved Landeveien, med Kirken; Skolen, der er fælles for Hovedsognet og Annexet, er beliggende midt mellem begge Byer; tæt udenfor Byen Svogerslev Kro. Ved Søen ligger Svogerslev Vandmølle. Ialt 18 Gaarde, 18 Huse med og 29 uden Jord, hvoraf 11 G. og 5 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 442. Agerdyrkning er Hovederhverv, Tørvetilvirkning og Skovarbeide give Bifortjeneste.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 56de Lægd. Kirken tilhører Roeskilde Jomfrukloster.

Svogerslev Kirke har trappeformet Taarn og Vaabenhuus, spidsbuede Vinduer, ny Altertavle fra 1862, skjænket af Fru Ingemann.

Glim Sogn, Annex til Rorup S. i Ramsø H., omgivet af Kornerup og Svogerslev S., Roeskilde Byes Jorder, Frue S. samt Voldborg

og Ramsø Herreder. Kirken, midt i Sognet, 2/3 M. s. v. for Roeskilde. Arealet, 2444 Tdr. Land, er jevnt, men høitliggende, dog saaledes, at det falder af til en Aa, der omgiver Sognet mod Vest og Syd og derefter optages af Leire-Aa. Jordbunden bestaaer i det Hele af god, leer- og sandblandet Muld. Ved fornævnte Aa er Engbund og Tørvemose. Saavel Landeveien mellem Roeskilde og Ringsted som den sjællandske Jernbane passere Sognet. Htk. 263½ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Glim med Kirken, Skole, Helvigmagle, bygget i en Linie, med Gaardene i lige Afstand fra hverandre, langs med Veien fra Roeskilde til Ledreborg, Gjøderup med Skole og 3 Gaarde af 13, 13, 11½ Tdr. Htk. med henholdsviis 103, 107 og 85 Tdr. L., 2 Møller, Langvads M. og Assers M., der baade ere Veir- og Vandmøller, den sidste tillige med Bageri. Ialt 35 Gaarde, 24 Huse med og 8 uden Jord, hvoraf 12 G. og 5 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 493. Foruden Agerdyrkning intet Erhverv af Betydenhed.

Sognet hører til Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), til Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 45de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Ledreborg. Med Rorup S. i Ramsø H. danner det eet Pastorat og regnes derfor i geistlig Henseende til Ramsø H. Ligeledes danner det med Rorup Sogn een Commune.

Kirken, der tilhører Rundbuetiden, er oprindelig opført af tilhugne Kampesteen, forlænget mod Vest, Taarn af Muursteen, hvælvet, Altertavlen smukt udarbeidet af Egetræ med et Maleri i Midten, gl. Granit Døbefont.

Himmelev Sogn, omgivet af Roeskilde Byes Jorder, St. Jørgensbjerg S., Roeskilde-Fjord, Fløng og Aagerup Sogne. Kirken ligger syd paa i Sognet, c. ¼ M. n. for Roeskilde. Arealet, 2613 Tdr. Land, er leermuldet, med Undtagelse af Strandkanten, der er sandet; Tørveskjær haves til eget Forbrug i Maglemosen paa Sognets Nordside. Nordligst i Sognet udgaaer i Fjorden Halvøen Riisø, flere Holme i Isse-Fjord høre ogsaa hertil. Htk. 296 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Himmelev med Kirken, Præstegaard, Skole, og Veddelev, hvori en Gaard paa 21 Tdr. og en paa 13 Tdr. Htk., et Teglværk. Sognet har ialt 36 Gaarde og 59 Huse; 23 G. og 11 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 647. Ved Siden af Agerbrug drives fra Byen Veddelev lidt Fiskeri i Roeskilde-Fjord af Sild, Flynder og Aal.

Sognet hører under Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 52de Lægd. Sognet (til hvilket Roeskilde Jomfruklosters Sogn er Annex) danner en egen Commune. 2den Præst ved Roeskilde Domkirke er benificeret med Himmelev Sogn.

Himmelev Kirke har et Taarn i Vest, Langhuus og Chor i samme Taghøide og et Vaabenhuus paa Sydsiden af Langhuset. Sidstnævnte er her som andetsteds det ældste Parti af Kirken. Det har fyldte Mure med en udvendig Skal af Kampesteen og en indvendig af Teglsteen. Det havde oprindelig Bjælkeloft og 3 smaa rundbuede Vinduer til hver Side. Af disse og af en snæver rundbuet Indgang paa Nordsiden findes kun ringe Spor. De senere i det 15de Aarhundrede indbyggede Teglsteenshvælvinger udøve en stærkere Spænding end de svage Mure kunne modstaae, hvorfor ogsaa disse have trykket sig udefter. Taarnet er opført af Fraadsteen.

Hvedstrup Sogn, omgivet af Annexet Fløng, Aagerup og Kirkerup S. samt Smørum og Sengeløse S. i Smørum Herred (adskilt derfra ved Hove-Aa). Kirken ligger paa Sognets Sydvestside, 1½ M. n. o. for Roeskilde. Arealet, 1955 Tdr. Land, temmelig side, leermuldede Jorder, med tilstrækkelig Engbund og Tørveskjær, navnlig ved Hove-Aa og en i denne løbende mindre Aa paa Sognets sydøstlige Grændse. Htk. 202 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Hvedstrup med Kirken, Præstegaard, Herringløse med Skole. Sognet har ialt 34 Gaarde og 74 Huse, hvoraf omtrent to Trediedele af Gaardene og en Fjerdedeel af Husene udenfor Byerne.

Indbyggere: 582. Jordbrug er næsten udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 50de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Edelgave.

Ved Kirken, der oprindelig er opført af Kampesteen, med Taarn, uden særskilt Chorbygning, er et Begravelsescapel for Etatsraad Fr. Tutein, født 9de September 1757, død 6te Marts 1853, forhen Grosserer i Kjøbenhavn og Eier af Edelgave Gods, og for hans Hustru. Af Førstnævnte er der stiftet et Legat paa 2500 Rd., hvis Rente uddeles aarlig til 10 af Sognets trængende Familier, der ikke ere paa Fattigvæsenet.

Fløng Sogn, Annex til Hvedstrup, omgivet af dette Sogn, Aagerup, Himmelev S. og Roeskilde Byes Jorder, samt Høie-Taastrup og Sengeløse S. i Smørum H. Kirken ligger i Sognets sydvestlige Hjørne, c. 1 M. ø. for Roeskilde. Arealet, 2057 Tdr. Land, er fladt og sidt, meest leerblandet Muld, tilstrækkelig Eng og Tørveskjær. Htk. 237 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Fløng med Kirken, Skole, Marbjerg, Soderup. Sognet har ialt 29 Gaarde og 92 Huse, hvorf 22 G. og 76 H. beliggende i Byerne.

Indbyggere: 532, hvis Erhverv næsten udelukkende er Landbrug.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hvedstrup Sogn; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 51de Lægd. Kirken eies af Hvedstrup—Fløng Præsteembede, der er beneficeret med Tienden.

Ved Kirken, der er opført af Kalksteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger, restaureret 1868, er et Capel, hvori hviler Jubellæreren Magister Albert Kjeldsen Schytte, født 1668, Præst til Hvedstrup og Fløng fra 1704 til sin Død 1744. Han har skjænket 2 smaa Legater, et til Capellets Vedligeholdelse og et til Skolelæreren.

Aagerup Sogn, omgivet af Annexet Kirkerup, Hvedstrup, Fløng og Himmelev Sogne samt Roeskilde-Fjord. Kirken er beliggende noget østlig i Sognet, c. 1 M. n. n. o. for Roeskilde. Arealet, 2252 Tdr. Land, høitliggende, leermuldede Jorder, med sandede Kyststrækninger ved Fjorden og ubetydelig Eng og Tørvebund. Kysten mod Fjorden danner en lang Odde, Bolund, syd for hvilken ligger en liden Ø, Stængeholm. Htk. 255 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Aagerup med Kirken, Præstegaard, Skole, Bryggeri; Store-Valby og Lille-Valby, hvori 1 Gaard paa 14½ og 2 Gd. paa 13 Tdr. Htk. Sognet har ialt 29 Gaarde, 17 Huse med og 25 uden Jord, hvoraf 11 G. og 5 H. udenfor Byerne. 6 af de udflyttede Gaarde, hvoraf 1 paa 14 Tdr. Htk., 100 Tdr. L., ligge samlede paa „Slæggerup-Mark“.

Indbyggere: 470. Jordbrug er næsten udelukkende Erhverv.

Sognet hører til Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 48de Lægd. Med Annexet Kirkerup danner Sognet een Commune. Kirken tilhører Eierinden af Edelgave.

Kirken oprindelig opført af utilhugne Kampesteen, de senere Tilføininger, Taarn og Hvælvinger af Muursteen, gamle rundbuede Vinduer.

Kirkerup Sogn, Annex til Aagerup S., omgivet af dette S., Hvedstrup og Gundsømagle S., samt Roeskilde-Fjord. Kirken ligger 1¼ M. n. o. for Roeskilde, paa Sognets Nordside ved Gundsømagle-Sø, der har en Længde af c. ½ M., med nogen Eng og Rørskær ved Bredderne. Arealet, 2856 Tdr. Land, er i det Hele lette Jorder, temmelig sandede henimod Roeskilde-Fjord. Htk. 284 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Kirkerup med Kirken, Hospital, Mølle med Bageri; Gundsølille med en Gaard paa 16 Tdr. Htk., 142 Tdr. L.; Taagerup med Skole; Gjerdrup; Østrup med Skole. Ved Kirkerup ligger Avlsgaarden Søgaard af 18½ Tdr. Htk., 167 Tdr. L. og ved Østrup Avlsgaarden Østrupgaard af 37 Tdr. Htk., 305 Tdr. L. Ager, 12 Tdr. L. Eng og 16 Tdr. L. Mose. Sognet har ialt 37 Gaarde, 27 Huse med og 26 uden Jord, hvoraf 7 G. og 17 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 661. Ligesom i Hovedsognet er Jordbrug det aldeles overveiende Erhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 49de Lægd. Kirken tilhører 8 Gaardmænd i Sognet.

Kirken, meget lang (6 Hvælvinger), opført af Fraadsteen, Taarnet og Hvælvinger af Muursteen, rundbuede Vinduer, rund Chorbue.

Fallé Pedersen til Østrupgaard, † 1702, var Fader til Enevold Falsen til Østrupgaard, født 1686, Conferentsraad, Borgmester i Kjøbenhavn, adlet 1758, † 1761.

Jyllinge Sogn, omgivet af Annexet Gundsømagle, Roeskilde-Fjord og Frederiksborg Amt, fra hvilket det skilles ved Værebro-Aa. Kirken ligger paa Vestsiden, c. 1¾ M. n. for Roeskilde. Arealet, 1517 Tdr. Land, er lavt, sand- og leerblandet Muld med side Strækninger mod Nord langs Værebro-Aaen til dens Udløb. I Roeskilde-Fjorden ligge 17 større og mindre Holme, der tilhøre Præsteembedet. Htk. 154 Tdr. A. og E.

I Sognet: den eneste By Jyllinge ved Roeskilde-Fjord, med Kirken, Præstegaard, Skole og Bageri. Ved Aaen ligger Nedre-Værebro Vand- og Veirmølle, c. 10 Tdr. Htk., 124 Tdr. L., med Maltgjøreri og Bageri, hvilket sidste er beliggende paa Ølstykke Sogns Grund. Sognet har ialt 25 Gaarde, 47 Huse med og 25 uden Jord, hvoraf 14 G. og 4 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 527. Foruden Agerdyrkning og Kvægavl drives her som Erhverv ikke ubetydeligt Fiskeri i Roeskilde-Fjord, især af Aal og Sild, som afsættes til Kjøbenhavn og Omegnen.

Sognet hører til Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 46de Lægd. Sognet danner i Forening med Annexet Gundsømagle een Commune. Kirken tilhører Eieren af Heinstrupgaard.

Kirken, af Fraadsteen, er meget gammel, med Hvælvinger, lille og med et uanseeligt Taarn af Muursteen. Choret har Halvrunding. Paa Altertavlen og Prædikestolen Billeder af den hellige Historie i udskaaret Arbeide.

Gundsømagle Sogn, Annex til Jyllinge, omgivet af dette S. og Kirkerup S., Smørum S. og H. og Frederiksborg Amt (adskilt derfra ved Værebro-Aa). Kirken ligger omtrent midt i Sognet, 1½ M. n. n. o. for Roeskilde. Paa Østgrændsen mod Frederiksborg Amt ligger Hove- eller Løie-Sø, gjennem hvilken Værebro-Aa strømmer. Mod Syd ligger den 188 Tdr. Land store Gundsømagle-Sø, der har Udløb til Isse-Fjord. Arealet, 2715 Tdr. Land, bestaaer af leer- og sandblandet Muld med Eng og Mose ved Søerne og Aaløbene, der næsten overalt omgive Sognet. Htk. 233 Tdr. A. og E.

I Sognet: den eneste By Gundsømagle med Kirken, Skole, Avlsgaardene Heinstrupgaard med 25 Tdr. Htk., c. 300 Tdr. L. Ager og 35 Tdr. L. Eng, Gundsøgaard, 17 Tdr. Htk., 181 Tdr. L., 1 Gaard, c. 12 Tdr. Htk., 104 Tdr. L., Øvre-Værebromølle (Vandmølle, 2 Veirmøller, Kro). Sognet har ialt 34 Gaarde, 18 Huse med og 80 uden Jord, hvoraf 18 G. og 20 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 660. Landbrug er det eneste Erhverv af noget Omfang; i de talrige Søer og Aaer, der omgive Sognet, fiskes dog ogsaa en Deel Gjedder, Suder, Karudser og Aal.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 47de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Heinstrupgaard.

I Kirken, der er opført af Kampesteen og Muursteen, har den østlige Deel med den store runde Chorbue ud mod det brede Skib megen Anseelse. De smaa rundbuede Vinduer sees endnu, men ere tilmurede, Spor af Apsis, en smuk udarbeidet Muurbue fra Kirken mod Taarnet. Hvælvinger. En ny smuk Altertavle (Copi) forestillende Kvinderne ved Korset.

Som henhørende til Sømme Herred findes efter Folketællingen i 1870 endvidere opført Roeskilde Landdistrict (Flængemarken) med 22 Indbyggere.

Voldborg Herred,

det vestligste i Kjøbenhavns Amt, omgives af Roeskilde-Fjord, Sømme Herred, fra hvilket det adskilles ved Leire-Aa, Ramsø Herred, Sorø Amt, Holbæk Amt, mod hvilket Elverdams- eller Aastrup-Aa paa en Strækning danner Grændsen, Isse-Fjord og Frederiksborg Amt, mod hvilket to Aaløb mod Øst og Vest danne Grændsen. Fladeindhold 3½ □ M. Jorderne, der i det Hele ere bakkede, bestaae væsentligt af sandigt Agerland, paa flere Steder dog leer- og sandmuldet; den nordligste Deel, der i Forbindelse med Horns Herred i Frederiksborg Amt danner en Landtunge mellem Roeskilde- og Isse-Fjord, udgjør Herredets frugtbareste Strækning med jevne, sandmuldede Jorder. Det har betydelige, deels samlede,

deels adspredte Skovstrækninger. Htk. 2993 Tdr. A. og E., 150 Tdr. Skk. Indbyggernes Antal er 9026. I geistlig Henseende er Herredet forenet med Sømme Herred til eet Provsti (Roeskilde Domprovsti), og Gjevninge Sogn hører, som Annex til Herslev Sogn, i geistlig Henseende til Sømme Herred. I verdslig Henseende udgjør Størstedelen af Voldborg Herred samt af Sømme Herred det saakaldte Leire Herreds Jurisdiction.

Osted Sogn, omgivet af Annexet Allerslev og Særløse Sogn samt Ramsø H. Kirken, nordostlig i Sognet, 1½ M. s. v. for Roeskilde. Arealet, 2840 Tdr. Land, hvoraf 221 Tdr. L. Fredskov (Borup Skov, Jonstrup Skov, Bonde Skov), jevnt, temmelig høitliggende, leermuldet. Leire-Aa flyder paa Østgrændsen, vestlig Tokkerup-Aa, der falder i hiin. Ved disse Aaer Enge og Moser. Htk. 237½ Tdr. A. og E. og 9 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Osted ved Roeskilde—Ringsted Landevei, med Kirken, Præstegaard, Skole, Bregentved, Mannerup med Veirmølle, Kastholm, Ousager, Osted Kro ved Landeveien, Borupgaard, Jonstrupgaard, Kirkebjerg Skole. Ialt i Sognet 42 Gaarde, 64 Huse med og 30 uden Jord, hvoraf 23 G. og 67 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 867. Jordbrug er Hovederhverv. For den talrige Huusmandsklasse gives Arbeide ved Landeveien og i Skovene.

Sognet hører under Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 42de Lægd. Med Annexet Allerslev een Commune. Kirken eies af Grevskabet Ledreborg.

Kirken, deels af Kamp, deels af Muursteen, har Taarn og Hvælving, Spor af gamle rundbuede Vinduer.

Allerslev Sogn, Annex til Osted, omgivet af dette Sogn, Særløse, Kidserup og Gjevninge Sogne, samt Ramsø og Sømme Herreder, fra hvilke det skilles ved Leire-Aa. Kirken, østlig i Sognet, 1¼ M. s. v. for Roeskilde. Arealet, 3113 Tdr. Land, hvoraf 240 Tdr. L. Fredskov (Ledreborg Skov), er bakket især mod Nord, i det Hele leerblandet Muld. Htk. 293 Tdr. A. og E., 6 Tdr. Skk.

I Sognet: Herregaarden **Ledreborg** eller Lethraborg, efter hvilken Grevskabet Ledreborg benævnes, med smuk og anseelig Hovedbygning, opført i Midten af forrige Aarhundrede i fransk Stiil. Den ligger temmelig høit for Enden af en Dal, hvis bratte Sider ere besatte med Skov og igjennem hvis Grund der flyder en lille Aa. Den bestaaer af en Grundmuurs Hovedbygning (2 Etager med Kjælder og Altaner til begge Sider), 2 Sidegallerier og en stor Portbygning med Taarn og Spiir. I Hovedbygningen eller Slottet, som det i Egnen almindelig kaldes, er en smuk lille Kirke med flere gode Malerier, indviet af Biskop Hersleb den 28de Juni 1747. I Dalen foran Hovedbygningen er et storartet Parkanlæg. Gaardens Tilliggende angives i Kjøbenhavns Amts Beskrivelse, ved Joh. Phil. Hage, til 747 Tdr. Land Ager og 50 Tdr. Land Eng. Grevskabet

Ledreborg angives i Statshaandbogen for 1851 til Hartkorn af alle Slags 1488½ Tdr., hvoraf under Hovedgaarden 153½ Tdr., bortfæstet Hovedgaardsjord 17½ Tdr., Bøndergods 966½ Tdr., Kirke- og Kongetiende 350¾ Tdr., i Bankactier 7,300 Rd., i Fideicommiscapitaler c. 43,000 Rd.

Henrik Müller var en Holstener, det kom til Kjøbenhavn som Tjener hos Frands Rantzau, Christian den Fjerdes Datters, Frøken Anna Cathrines Forlovede. Müller kom som Skriver ind i Rentekamret og vidste at skaffe sig Forbindelser med de rige Huse Marselis i Holland og Texeira i Lissabon og igjennem disse store Pengemidler til Udlaan til Kong Frederik den Tredie i den ulykkelige Krig og efterfølgende Tid. Han blev Rentemester (blev endog adlet) samt derhos Besidder af stort Jordegods († 1692). Den lille By Udleire, tæt ved det gamle historiske Leire, tildrog sig hans særlige Opmærksomhed, og ikke nøiet med Lykkens og Snildhedens rige Gaver vilde han knytte sit noget almindelige Navn til hiint. Han erhvervede Kong Frederiks Tilladelse til at nedlægge Byen og deraf at oprette en Herregaard, som han kaldte Leiregaard. Han skjænkede Gaarden til sin Datter Drude Müller, der 1660 var bleven gift med den kjøbenhavnske Professorsøn Thomas Finke (adlet 1674), Canceliiraad, Amtmand paa Bornholm, bekjendt som en af Griffenfelds Dommere († 1677). Fru Drude, der efter Faderen arvede Aagaard og Drøsselholm, boede paa Leiregaard til sin Død (1704), hvorefter hendes eneste Søn Henrik Finke, Capitain i Søetaten, arvede Godserne, men døde snart efter, og Leiregaard tilfaldt hans Enke, Griffenfelds Broderdatter, Karen Gyldensparre, der døde 1711. Aaret efter kjøbtes Leiregaard af Fru Mette Reedtz, Enke efter Commerceraad Lindenow († 1733). Hendes Datters Mand, H. H. Mandix, arvede Gaarden og besad den indtil 1739, da han solgte den til Johan Ludvig v. Holstein (1694—1763), der alt dengang havde naaet en Deel af de høie Stillinger, han forenede ved sin Død, som Geheimeraad i Conseillet, Oversecretair i det danske Cancelli, Patron for Universitetet og for Herlufsholms Skole, Præses i General-Kirke-Inspectionscollegiet, i Missions-Collegiet og i Videnskabernes Selskab, Ridder af Elephanten og l'Union parfaite. Af Leiregaard, Kornerup og Skullerupholm samt af Næsbyholm og Bavelse fik han 1746 oprettet Grevskabet Ledreborg med 2459 Tdr. Htk., efterat han først istedetfor den gamle Leiregaard 1744 og efterfølgende Aar havde opført den pragtfulde Hovedbygning, hvoraf her gives et Billede, samt anlagt en ligesaa pragtfuld Have med Cascader og Billedstøtter. J. L. Holstein samlede ogsaa paa sin skjønne Eiendom et rigt Bibliothek med en Mængde Haandskrifter og sjeldne Sager, desværre for en stor Deel nu adsplittet (Ildebranden i forrige Aar, der havde angrebet Slottets Værelser, har vistnok ogsaa bragt Tab for det Tiloversblevne). Grevskabet gik i Arv fra Fader til Søn, indtil nuværende Besidder; men de skjønne Eiendomme Næsbyholm og Bavelse ere med Kongelig Tilladelse 1809 afhændede mod at etablere en Fideicommiscapital af 26,250 Rd. C.; men end ikke denne er endnu tilovers.

Endvidere i Sognet: Byerne Allerslev med Kirken, Skole, Leire og Tokkerup, Blæsenborg Kro ved den store Allee, der i en Miils Længde fører fra Ledreborg og næsten til Roeskilde (Valgsted for 5te Folkethings-Valgkreds), Skovridergaarden Linalyst, Vandmøllerne Leire M., Tellinge M. og Hule M.; Bispegaard, Hulegaard. Ialt i Sognet 31 Gaarde, 59 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 21 G. og 38 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 705. Erhvervet ligesom i Hovedsognet: Jordbrug, Skovarbeide samt Veiarbeide.

Sognet hører under Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 43de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Ledreborg.

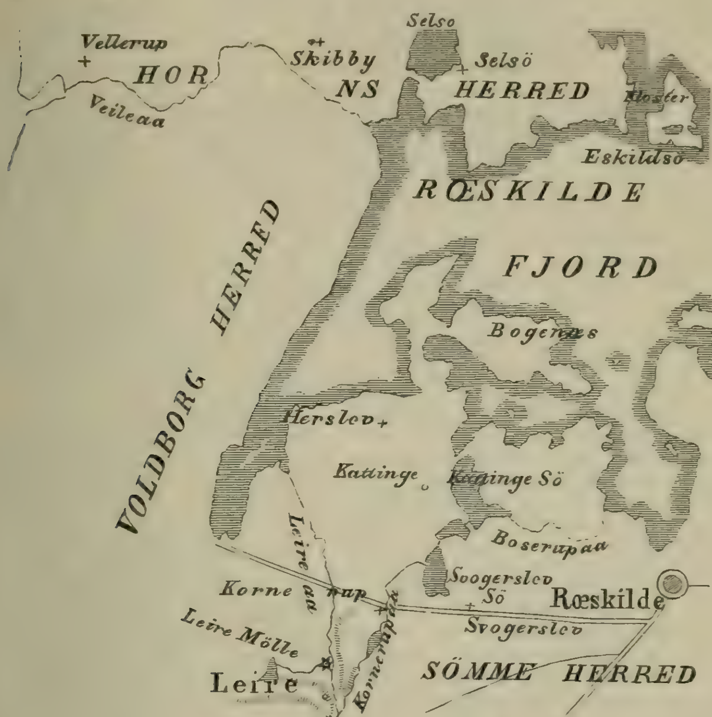
Allerslev Kirke, af Kampe- og Muursteen, har Taarn og Hvælvinger. Liigsteen paa Kirkegaarden over Johannes Andreæ, Canonicus Roskildensis, † 1538.

De af Forchhammer og Steenstrup i Aaret 1847 foretagne Undersøgelser (see Oversigt over det Kongelige danske Videnskabernes Selskabs Forhandlinger for 1848) tale for, at det gamle Hledre har ligget der, hvor Landsbyen Leire nu er beliggende. Disse Lærdes Undersøgelser have tillige udviist, at Leire-Aa i Oldtiden var en Fjord

Ledreborg.

og Kornerup-Aa ligeledes en Fjord, der forenedes ved Leire. Beliggenheden inderst i Vigen med tvende Udveie var da ogsaa særdeles bekvem for en af hiin Tids Borge. Det hosføiede Kort viser nærmere Beliggenheden. Ved en Bondegaard i Leire vises Stedet, hvor Leire Kongsgaard skal have havt sin Plads. Sønden for Byen vises et Høidedrag, der skal gjemme Dan Mikillatis Gravsted. Det kaldes nu Hestehøi. Harald Hildetands Høi, nu kaldt Friishøi, vises ogsaa (F. M.), men Worsaae har paaviist, at det kun er Levningen af en Steendysse, altsaa tilhørende en langt ældre Tid (Danmarks Oldtid, oplyst ved Oldsager og Gravhøie, S. 89—90).

Det er til Meddelelserne om Leire i den første Udgave af dette Skrift, at Hr. Professor P. G. Thorsen har føiet sin lærde og interessante Afhandling (meddeelt Udgiveren til Optagelse i Skriftet og derefter aftrykt i Supplementet til første Udgave S. 152—59): **„Kort Fremstilling af, hvad der med Sikkerhed kan vides om det gamle Leire"**, af hvilken her meddeles et Uddrag: „Der er ikke noget Sted i de nordiske Lande, hvis Navn gaaer saa langt op i Tiden som Leires. Dog følge Jællinge og Upsal tæt efter og næsten i Linie med Leire. Alle tre Steder ligge udenfor de fjerneste sagnhistoriske Erindringer og de ere ligesom omhyllede af mythiske Minder. Af begge disse Slags Overleveringer ere mange bevarede i den paa ældgamle Grundlag hvilende Ynglinga-Saga, der af Snorre Sturlesøn er sat som en Art Indledning foran Heimskringla, og som uden Tvivl er affattet af Snorre selv. Strax i sammes Begyndelse forekommer Leire. I det nemlig Snorre der skildrer, ifølge sin Opfatning, Odins og hans Følges formeentlige personlige Indvandring i disse Lande fra Østen gjennem Garderige og Saxland, berettes det, at Odin, da han var kommet til Fyen, sendte Gefion nordpaa for at lede efter Lande, at hun først kom til Gylfe, derpaa til „Jøtnernes Hjem" (»Jötunheimr«), og at hun der med en af disse fik fire Sønner, som bleve omskabte til Oxer og satte for en Plov, hvorved et Land, „Danmarks Til-

vært", oppløiedes, hvilket blev draget ud i Havet vesterpaa henimod Odinsø (Fyen). Det blev kaldet Sjælland, der boede Gefion siden, hun fik Odins Søn Skjold, de boede i Leire („at Hleiðru"), og Næssene i Sjælland, tilføies der med en smuk og indholdsrig Vending, ligge paa samme Maade som Fjordene i Søen, der ved Pløiningen fremkom (Mælaren). Et Kvad af den norske Skjald Brage den gamle, hvis Tid falder ved Aar 800, paaberaabes af Snorre som Hjemmel for denne Fremstilling, der lader Leire være i umiddelbar Forbindelse med Sjællands Fremkomst og Nordens gamle Guder.

Skjønt Danmark, og tillige Sverrig, er Gjenstanden for dette Oldtidskvad, og det er blevet til i Norge, er det dog bevaret paa Island, der i vor tidligere Middelalder blev en saa stor Samlingsplads for mange af de ypperste Nordboer og derved — under heldige sammenstødende Omstændigheder — for en overordentlig Rigdom af fælles Minder. Island skylde vi saaledes ogsaa det næste Vidnesbyrd om Leire. Det gaaer just ei som hiint tilbage til de indvandrende Aser („Æsir"), men saa optager det igjen Traaden i Tiden lige efter dem, er ikke et Brudstykke, men et heelt Digt efter den nordiske Oldtids Viis, og handler ikke blot om Leire, men er ligesom fra Leire, udgaaet derfra og blevet til der. Det er det under Navnet Gróttasaungr (Grottes Sang) navnkundige Digt, som med fuld Føie i den nyeste Tid er givet Plads iblandt de enestaaende, uforlignelige Sange, hvilke vi kalde (den ældre) Edda. Det er knyttet til Frode i Leire, som Ynglinga-Saga sætter samtidig med Fjølner i Upsal, en Søn af Frey, (der dog ikke som Skjold var Søn af Odin) — den Frode, hvem man gav Navnet Fred-Frode som den, hvem disse Lande skyldte en Guldalder*). Dette Navn, sige de Gamle, blev ham tillagt „um alla danska túngu", hvorved der menes ei alene i Danmark, men ogsaa i Sverrig og Norge (Island var dengang endnu ikke kjendt), og mulig endnu mere. Leire var Skuepladsen, Frodes Kongestol var der, Grottes Sang nævner udtrykkelig „Hleiðrarstóll". — Leire Udgangspunkt for en Guldalder! Kunne vi nævne noget Sted, som der er tillagt en saadan Betydning, som Forfædrenes skjønne og indholdsrige Sagn i den Grad have forherliget?

Der kan vistnok ikke være nogen Tvivl om, at Grottes Sang er blevet bevaret gjennem en oprindelig dansk Overlevering, dog har vor Saxo, der i sin Tid samlede saa overordentlig meget, som dengang endnu fortaltes eller erindredes, og navnlig saa mange gamle danske Sange, ikke denne, enten han saa ikke har kjendt den, eller han — hvilket er sandsynligst, da han godt kjender en Kong Frode, der brugte Guld som Meel — efter sin Plan ikke har villet tage den med. Alligevel sætter han forsaavidt dog Leire omtrent lige saa langt op i Tiden. Vel nævner han først Stedet i Rolf Krages**) Historie i den 2den Bog, men efter sin, vel urigtige, dog ikke uskarpsindige, Inddelingsgrund stiller han Rolfs Tidsalder meget for tidlig, og forsaavidt fremtræder hos ham den samme Anskuelse om Leires overordentlig tidlige Tilværelse, der desuden er en nødvendig Forudsætning for hele hans (og det gamle Nordens) Opfattelse af Danmark og Danmarks Konger. Han lader Rolf anlægge Byen („oppidum") Leire, men i Forveien er Borgen der („arx") blevet nævnt. Rolf var en i høi Grad navnkundig Leirekonge, — ham anvistes derfor ogsaa en Plads i Valhald, og endnu mange Aarhundreder efter hans Død ønskede Olaf den Hellige helst at kunne ligne ham iblandt alle de fremfarne berømte Mænd. I en overordentlig Grad har Mindet om ham været levende over hele Norden, hvoraf endnu en stærk Gjenklang lyder til os gjennem Kilderne. Især ihukommedes Omstændighederne ved hans og hans Mænds Død. Ved denne Leilighed blev det gamle berømte Kvad „Bjarkemaalet" („Bjarkamál", — hit forna, som det kaldes med bestemt Betoning af dets Ælde) til i Leire og derfra er det gaaet ud til Folkene i Norden. Baade i Norge og paa Island var det bekjendt i Middelalderen, og Saxo, som har mere opbevaret deraf end der andetsteds findes, siger udtrykkelig, at det paa hans Tid erindredes (som olddansk Digt) af mange i Danmark.

Hele den Række af danske Konger, som Saxo opfører i sine første 9 Bøger — næsten Halvdelen af hele hans Danmarks Historie — lader han øiensynlig, om det end ei ligefrem siges, have Sæde i Leire***). Vistnok er det tildeels urigtigt, at han be-

*) I Sammenhæng netop hermed nævnes Jællinge første Gang.

**) Det er en Mærkværdighed, at dette Ord er overleveret som bestemt udtalt i en saa langt tilbagegaaende Tid. Det er vel endog det første paa den Maade i sit Slags, og derfor kan det nok være værd at bemærke, at Ordet i det mindste i nogle danske Mundarter bruges omtrent i samme Betydning („de lange Træ, som kaldis paa vort danske Maal Krage", hedder det i Vedels Saxo S. 34), hvori det blev brugt fordum om Rolf, for at tilkjendegive hans høie Væxt.

***) Der er ingen Efterretning i gamle Kilder om, at nogen af Leirekongerne har havt Sæde baade Leire og i Ringsted, — Ringsted var alene Hovedthingstedet.

tragter Leirekongen paa samme Maade som Kongen siden i Middelalderen; vistnok lader han Konger paa Halvøen (Amled i den nordlige Deel, Vermund og Uffe i den sydlige kunne nævnes) være Konger i Leire, ligesom andre slet ikke høre iblandt danske Konger, men der bliver ligefuldt omfangsrige og indgribende historiske og literaire Minder tilbage for Leire, og ligeledes en meget stor Række af Konger, som man ei kan anvise anden Plads end Leire. Disse ere flere i Tal og optage en længere Tid, end der kan tillægges Ynglinge-Ætten i Upsal*, og da denne paa dette Sted har en mindre Historie (der ei engang kjendes fra Landet selv, men leilighedsviis i Anledning af Norge, og som endog pludselig afbrydes), er der ingen Grund til ligesom at hæve Upsal over Leire i Sagnhistorien, ingen Grund til at tale om hiint Sted fortrinsviis „som Mindernes Høisæde i Norden, som Nordens Midtpunkt eller som hele Nordens fælles Troeshelligdom". Upsal (og Upland) er ikke Hovedstedet i Norden, men et Hovedsted, som i det høieste kan stilles omtrent ved Siden af det andet Hovedsted — Leire.

Saxo har udviist megen Besindighed ved næsten ikke at omtale synlige Minder efter Skjoldungerne i Leire, skjønt der forefandtes (og findes) saa mange og saa anseelige Gravhøie. Han nævner der kun en Høi bekjendt under Kong Olafs Navn (i 9de Bog), og (i 8de Bog) at Asken af Harald Hildetands paa Skibsbaalet brændte Legeme bragtes til Leire. Da han i sidstnævnte Anledning ei taler om nogen Gravhøi, der vedligeholdt Erindringen, og den anførte Kong Olaf vistnok er iblandt de sønderjydske, der neppe vedkomme Leire, svinder selv det lidet, som Saxo har herom, forsaavidt ganske hen. Han nævner ikke engang Rolfs og hans Kæmpers Høie. Og dog vides det bestemt af islandske Sagaberetninger, at disse opbrødes i det 10de Aarhundrede af en reisende Islænder, som da udtog Rolfs Sværd og Hjaltes Oxe, men ei kunde udvriste Bjarkes Sværd af hans Arm. Dengang kjendtes altsaa, maa man antage, med Sikkerhed dog disse Høie. Men det er ogsaa de eneste, der saaledes have egentlig gammel Hjemmel, og det er vel at lægge Mærke til, at det just er Leires navnkundigste Helte, der paa denne Maade vides at være bestemt erindrede. Iøvrigt er det ganske naturligt, at der siden efterhaanden, navnlig efterat Saxo havde tilveiebragt sin glimrende og rigt udstyrede Kongerække, har dannet sig Forestillinger om formeentlige Gravhøie efter Kong Dan (Isl. hinn mikilláti) og flere. Stedet maatte synes ei at kunne undvære dem. Men derfor er det ogsaa naturligt, at disse Forestillinger, om de end kunne synes at vise sig som Folkesagn, maa mødes med stærke Tvivl. Ogsaa maa det vel erindres, at Sagn-Høiene, som forefindes, ere af den Beskaffenhed, at de, i det mindste for største Delen, ere fra en tidligere Tid end den, da Leire havde eller maa antages at have havt sin Glandsperiode. Man maa derfor opgive at kunne med nogen Sandsynlighed nu paavise Skjoldungegrave i Leire, og ligeledes maa man opgive nu at kunne have nogen nærmere Kundskab om Leires Borg eller Kongsgaard. Det er altid muligt, at Stedet, som angives, ikke er uden al Realitet; besynderligt er det derimod at fremføre noget om, at samme fordum „har bestaaet af mere end et Slot", saaledes som Suhm anfører. I det hele maa man vel vogte sig for at ville vide som Suhm (i „Critisk Historie af Danmark") god Besked om alle disse Ting. Vistnok kan det være meget fristende paa et saa navnkundigt Sted, men naar dog ved nærmere Undersøgelse Grundvolden for en saadan Besked ei kan holde sig, er denne selvfølgelig mere til Skade end til Gavn for Stedets sande Berømmelse. Maa end det stedlige nu være i høi Grad svundet hen, saa er dette fuldelig erstattet ved det uforgjængelige Navn i Historien.

I Middelalderen er Leire forsaavidt forsvundet i Historien. I Slutningen af 12te Aarhundrede regnedes Leire, „Naboby til Roeskilde", kun „iblandt de ringeste Byer"**), og det er en Feiltagelse at forstaae »urbs Latrensis« etc. i Saxos 14de Bog om Leire, da derved menes et nyanlagt Kastel i Nærheden. „Leire Herred" vedkommer slet ikke den gamle Herredsinddeling i Landet, er derimod af nyere Oprindelse, ligesom

---

*) Stedets Navn er tydeligt og man kan ikke tage feil af dets Bestanddele. Det er af samme Oprindelse som den norske Benævnelse „Oplandene" („Upplönd"). Et Sted „Uppsalir" fandtes ogsaa paa Island. Alle tre antyde en vis fælles Beskaffenhed med Hensyn til Beliggenheden.

**) Udtrykkelig berettes dette af Sven Aagesøn i disse Ord: „Lethra — famosissima Regis curia — nunc, Roskildensi vicina civitati, inter abjectissima ferme vix colitur oppida". Dette Udsagn er utvetydigt. — Med Hensyn til de skriftlige Vidnesbyrd overhoved, er det ganske mærkeligt, naar man sammenholder dem om Leire med dem om Jællinge, at iagttage hvorledes de falde forskjellig. Jællinge har paa Stedet sine talende Steenminder (der dog som Mindesmærker tildeels tilhøre den første christne Tid), men ellers ikke meget; — Leire (hvis egentlige Betydning falder i en tidlig Tid) har ikke meget paa Stedet, men særdeles meget i Oldtidens Sagn og Sange. Jællinge var et Hovedsted i Danmark, Leire derimod et Hovedsted ei blot i Danmark, men for hele Norden.

— som bekjendt — Navnet „Lethraborg“ (Ledreborg) er fra den nyere Tid. Vel kaldtes Danmarks Konge endnu langt hen i 11te Aarhundrede i islandske Hædersdigte »atseti Hleiðrar« („den som har sit Sæde i Leire“), men det er kun en Gjenklang fra forrige Tider. Allerede for lang Tid siden var Roeskilde blevet Rigets Hovedstad, som vedblev at være det, indtil Kjøbenhavn, oprindelig en Plantning udgaaet fra Roeskilde Bispestol, maatte under den stigende Udvikling indtage denne Plads. Men med Leire er Begyndelsen skeet og paa en storartet og glimrende Maade. Og det Svundne, som har gjort sin Bestemmelse og sin Tid Fyldest og grebet virksomt ind i Eftertiden, er altid at betragte ei blot som svundet, men egentlig tillige som et Stykke af det nærværende.“

Hvalsø Sogn, omgivet af Annexet Særløse, Saaby og Kidserup S. samt Holbæk og Sorø Amter. Kirken, midt i Sognet, c. 2 M. v. s. v. for Roeskilde. Arealet, 3557 Tdr. Land, hvoraf 733 Tdr. L. Fredskov (Store Sk., Sonnerup Skove, Leerbjerg Sk. og Valleborup Sk.), er meget høitliggende og bakkefuldt, især syd paa. Jordbunden er for største Delen sandblandet Muld, flere Steder temmelig let. Grændsen mod Holbæk Amt dannes for største Delen af Elverdams-Aa. Htk. 248 Tdr. A. og E., 13 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Kirke-Hvalsø med Kirken, Præstegaard, Skole og Nørre-Hvalsø; Leerbjerg, en Samling spredt liggende Huse, Sonnerup Hovedgaard af Htk. 38 Tdr. A. og E., 13 Tdr. Skfk., c. 300 Tdr. L. Ager, 15 Tdr. L. Eng og 368 Tdr. L. Skov, 113 Tdr. Htk. Fæstegods og 27 Tdr. Htk. Arvefæstegods (hører til Baroniet Zeuthen); de mindre Gaarde Tyrlundsgaarden og Valleborup-Gaarden, Buske Kro med Dampbrænderi, 13 Tdr. Htk., c. 200 Tdr. L. Sognet har ialt 28 Gaarde, 67 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 13 G. og 35 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 812. Foruden Jordbrug, som er Hovederhvervet, have Huusmænd og Indsiddere god Fortjeneste ved Skovarbeide.

Sognet hører under Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 40de Lægd. Med Annexet Særløse een Commune. Kirken tilhører Baroniet Zeuthen.

Kirken, opført af Kampesteen og Muursteen, har med Choret 4 Hvælvinger; Taarnet er aflukket fra Kirken og bruges som Materialhuus. Aaben Begravelse for Conferentsraad, Landsdommer Brabrand og Familie. Mindetavle over 7 fra Hvalsø Sogn i 1849 og 1864 faldne Krigere.

Sonnerup Hovedgaard havde i det 16de og 17de Aarhundrede Eiere af Familierne Bild, Urne o. fl. 1731 afbrændte den gamle Borggaard og blev derpaa af daværende Eier, Conferentsraad Junge, flyttet og opført paa sit nuværende Sted. Fra 1748 tilhørte den ovennævnte Conferentsraad Brabrand i en lang Aarrække, og kjøbtes 1793 af Etatsraad Zeuthen, hvis Søn, Kammerherre, Baron Zeuthen, indlemmede den 1843 i det af ham oprettede Baroni Zeuthen.

Efter en senere Ildebrand er Gaardens Hovedbygning opført i dette Aarhundrede, 3 Fløie Muur- og Bindingsværk.

I Kirke-Hvalsø Præstegaard fødtes 1753 Anders Gamborg, Professor i Philosophien ved Kjøbenhavns Universitet, † 1833.

Særløse Sogn, Annex til Hvalsø S., omgivet af dette S., Kidserup, Allerslev og Osted S., Ramsø H. og Sorø Amt. Kirken, nordostlig i Sognet, 1¾ M. s. v. for Roeskilde. Arealet, 2849 Tdr. Land, hvoraf 1150 Tdr. L. Fredskov (Ravnholte Sk., Ebberup Sk., Skinde-Vang), er meget høitliggende og bakkefuldt, især paa det saakaldte Aunstrup Overdrev. Hele Sognet er indsprængt med større og mindre Skov-, Eng- og Mose-

strækninger. En Deel af Sognet har fugtig Skovgrund og Jorderne ere forøvrigt sandmuldede. Htk. 136 Tdr. A. og E., 16 Tdr. Skyld.

I Sognet: Byerne Særløse med Kirken, Skovhastrup med Skole, Tolstrup med Skole samt Ebberup, en Samling af spredtliggende Steder, og de særskilte Gaarde Aunstrup, Orup og Skovridergaarden Vernersminde. Sognet har ialt 19 Gaarde, 53 Huse med og 22 uden Jord, hvoraf 8 G. og 49 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 490. Om deres Erhvervsforhold gjælder det samme, som om Hvalsø Sogns Beboere er anført.

Sognet hører i administrativ Henseende til de samme Districter som Hovedsognet Hvalsø; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 41de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Ledreborg.

Kirken er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger.

Saaby Sogn, omgivet af Annexet Kidserup, Hvalsø, Gjevninge, Lyngby, Rye og Sonnerup S. samt Meerløse H. i Holbæk Amt. Kirken, midt i Sognet, $1^{3}/_{4}$ M. v. for Roeskilde og 2 M. ø. for Holbæk. Arealet, 4701 Tdr. Land, hvoraf 390 Tdr. L. Fredskov (Aastrup Sk. og Valle Sk.), i det Hele ret godt Agerland, er bakkefuldt, især syd paa, hvor Estalle-Bjerg hæver sig 296 Fod. Paa Vestsiden, ved Aastrup-Aa, findes Eng- og Mosestrækninger. Htk. 414 Tdr. A. og E., 13 Tdr. Skyld.

I Sognet: Byerne Kirke-Saaby med Kirken, Præstegaard og Skole; Vester-Saaby med Skole, i Nærheden et Teglværk paa det saakaldte „Vester-Saaby Lyng"; Torkildstrup og Abbeltved, hvori en større Gaard paa 190 Tdr. Land af 14 Tdr. Htk.; Hovedgaarden Aastrup af 51 Tdr. Htk. A. og E., 10 Tdr. Skyld., c. 400 Tdr. L. Ager, 460 Tdr. L. Skov, 220 Tdr. Htk. Fæstegods, 165 Tdr. Htk. Arvefæstegods (hertil Avlsgaarden Nyrupgaard af 17 Tdr. Htk. i Sonnerup S., og Kirkerne i Saaby, Soderup og Eskildstrup, det fornævnte Teglværk ved Vester-Saaby, 3 Møller); Gaardene Vennelyst, c. 12 Tdr. Htk., 123 Tdr. L. Ager, hvoraf 12 Tdr. beplantet med Naaleskov, Frederikslyst, c. 10 Tdr. Htk., 82 Tdr. L., Godsforvalterboligen Franciskasminde, Gd. Svenstedlille; Bjergeskovhuse (10 Huse), Kirkeskovhuse (4 Huse); Skomagerkroen ved Landeveien mellem Roeskilde og Holbæk; 2 Vandmøller, Øverste-Taderød M. (Fæste af Aastrup) og Nederste-Taderød M. med Bageri (Fæste af Sonnerup). Ialt i Sognet 54 Gaarde, 97 Huse med og 53 uden Jord, hvoraf 26 G. og 66 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1403. Agerbruget er det aldeles overveiende Erhverv. Arbeide i Skoven og ved tvende Teglværker giver Beskjæftigelse for flere af Huusmandsklassen.

Sognet hører under Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict. Sognets vestre Deel (Kirke- og Vester-Saaby) 1ste Udskrivningskreds 37te Lægd og østre Deel (Abbeltved og Torkildstrup) 38te Lægd. Med Annexet Kidserup danner det een Commune. Sognet er deelt i 2 Sognefogeddistricter, nemlig 1ste, der omfatter Byerne Kirke-Saaby og Vester-Saaby samt Hovedgaarden Aastrup, og 2det, der omfatter Byerne Abbeltved og Torkildstrup. Kirken tilhører Eieren af Aastrup.

Saaby Kirke er i sine ældste Dele opført af Fraadsteen med rundbuede Vinduer, senere tilføiede Hvælvinger, indvendig 42 Alen lang og 10 Alen bred; Taarnet har

teglhængt, spidst opløbende Tag, hvilket ellers er ganske usædvanligt i Sjælland. Altertavlen har et nyere Maleri: Christi Korsfæstelse. Spor af Kalkmalerier.

Aastrup Hovedgaard tilhørte i 16de og 17de Aarhundrede de tvende Adelsslægter Krabbe og Kruse, deriblandt Hr. Erik Krabbe til Bustrup, en velfortjent dansk Mand, duelig i Statstjenesten og med Interesse for Videnskaberne; han lod Saxos Kronike og Riimkroniken paany oplægge († 1564). Rigsraaden Enevold Kruse byggede Gaardens Hovedfløi, den østre Fløi, hvor hans Navn og Aarstal 1613 staaer over Porten. Ved Skjøde af 1ste Mai 1664 solgtes Aastrup til Etatsraad Peter Laurentius Scavenius og den 11te Juni 1714 til Generallieutenant Gregers Juel, † 1731. Etatsraad Joh. Eichel blev nu Eier, og han oprettede 20de Mai 1736 Gaard og Gods til et Stamhuus, der siden var i Familien Bartholins Besiddelse, indtil Etatsraad J. Bartholin-Eichel efter kgl. Resolution af 14de Mai 1803 solgte Gaarden i 1805 for 312,000 Rd. D. C. og 200 hollandske Ducater til Generalkrigscommissair v. Schmidten, i Begyndelsen af Aarhundredet bekjendt for sine større Omsætninger i Landeiendomme. Han solgte 1810 Gaarden for 400,000 Rd. D. C. til Capitain og Grosserer Hans Peter Koefoed, en Bornholmer, som ved Fart paa China havde erhvervet en betydelig Formue. Han døde 1812, hvorefter hans Enke beholdt begge hans efterladte Godser, Aastrup og Holbæk Ladegaard, indtil sin Død 1838, da de bleve solgte ved Auction. Hun har gjort sig hæderlig bekjendt ved sin Godgjørenhed i levende Live og ved de af hende stiftede betydelige Legater. Grev Siegfried Raben blev Kjøber af Aastrup for 161,200 Rd. 1842 afhændede han Gaarden igjen for 195,000 Rd. til nuværende Besidder, Kammerherre, Lehnsgreve Frederik Dannemand.

Hovedbygningen, som i nærværende Eiers Tid er bleven meget forskjønnet og endnu tildeels er omgiven af Grave, er bygget af røde Steen med hvælvede Kjældre, bestaaer af 2 med høie Gavle forsynede Fløie, hver paa 2 Etager. Gjennem den smukke Have paa 43 Tdr Land løber Elverdams Aa, der gjør Grændseskjæl mellem Kjøbenhavns og Holbæk Amter.

Ved Chausseen til Holbæk staaer en af Etatsraad Joh. Bartholin-Eichel 1794 opreist Mindesteen i Anledning af Stavnsbaandets Løsning den 20de Juni 1788.

Kidserup Sogn, Annex til Saaby, omgivet af dette Sogn samt Allerslev, Hvalsø og Særløse S. Kirken, midt i Sognet, $1^3/_4$ M. v. s. v. for Roeskilde. Arealet, 1814 Tdr. Land, hvoraf 122 Tdr. L. Fredskov, er kun af Middel-Beskaffenhed, mod Vest temmelig stenet og gruset og i det Hele ujevnt med mellemliggende Mosestrækninger. Htk. 143 Tdr. A. og E., 7 Tdr. Skst.

I Sognet: Byen Kidserup med Kirken og Hovedgaarden Skullerupholm under Grevskabet Ledreborg af 52 Tdr. Htk. A. og E., c. 7 Tdr. Skst. og 402 Tdr. L. Ager, 78 Tdr. L. Eng, 171 Tdr. L. Skov (desuden Fæste- og Arvefæstegods c. 430 Tdr. Htk.), ved Gaarden et Teglværk, 9 Huse benævnes Kratlodder og 2 Huse Akkeruphuse. Ialt i Sognet 12 Gaarde, 35 Huse med og 4 uden Jord, hvoraf 4 G. og 21 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 299. Erhvervsforhold som i Hovedsognet.

Sognet hører under Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 39te Lægd. Sognet hører under Skovhastrup Skoledistrict i Særløse Sogn, men vil formeentlig i 1871 eller 72 faae en egen Skole. Kirken tilhører Grevskabet Ledreborg.

Kirken er opført af Kampesteen og Muursteen med senere tilbyggede Hvælvinger og Taarn.

Hovedgaarden Skullerupholm nævnes langt tilbage i Tiden; den tilhørte en Tid Hr. Steen Basse og kom senere under Kronen; Frederik den Tredie bortskjødede den til den rige Rentemester Müller som Betaling for Gjæld; fra ham kom den til Svigersønnen Thomas Finke, 1746 under Grevskabet Ledreborg, af hvilket den nu udgjør en Deel. Simpel Hovedbygning af Muur- og Bindingsværk, 1 Etage med Kvist.

Gjevninge Sogn, Annex til Hersleo S. i Sømme Herred, omgivet af dette H., Allerslev, Saaby og Lyngby S. samt Roeskilde-Fjord. Leire-Aa gjør Grændsen mod Sømme H. Kirken, paa Østgrændsen, 1 M. v. for Roeskilde. Arealet, 1630 Tdr. Land, hvoraf 178 Tdr. L. Fredskov (Borreveile Sk., Lindholm Sk.), leerblandet Muld, er mod Øst temmelig jevnt, men hæver sig mod Vest. Til Sognet høre 4 smaa Holme i Fjorden. Htk. 141 Tdr. A. og E., 41 Tdr. Skff.

I Sognet: Byen Gjevninge med Kirken, Skole, Hovedgaarden Lindholm, 58 Tdr. Htk. A. og E., 41 Tdr. Skff., 443 Tdr. L. Ager, 46 Tdr. L. Eng og 250 Tdr. L. Skov (see forøvrigt Selsø), Lindeborg Kro ved Landeveien mellem Roeskilde og Holbæk. Ialt i Sognet 20 Gaarde, 17 Huse med og 36 uden Jord, hvoraf 12 G. og 15 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 467. Ved Siden af Agerbrug haves her noget Erhverv ved Skovarbeide samt ved Silde-, Aale- og noget Ørredfiskeri.

Sognet hører under Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 54de Lægd. Sognet danner med Hovedsognet Herslev i Sømme H. een Commune. Kirken eies af Lindholm Fideicommis.

Gjevninge Kirke er opført heelt af Muursteen med Taarn og Hvælvinger.

Naar Lindholm er opstaaet som Hovedgaard, vides ikke; 1595 døde Adam Norman paa hans Forlening Lindholm ved Borreveile (Mag. f. d. Adelshist. I. 108); senere hen under Christian den Fjerde tilhørte den Cantsleren Christian Friis til Kragerup; 1664—90 Professor i Medicin Dr. Rasmus Bartholin; 1728 kjøbtes den af den berømte Statsminister under Frederik den Fjerde og Christian den Sjette Geheimeraad Chr. Ludv. v. Plessen, i hvis Familie den er forbleven, da han ved testamentarisk Disposition af 14de October 1749 (cfr. Overretsdom af 4de November 1822) oprettede Lindholm Gaard og Gods med den skovbegroede Halvø Bogenæs i Herslev Sogn til et Fideicommis, der altid skal følge Stamhuset Selsø. Af ham er ogsaa den nuværende Hovedbygning, een Etage med Kjælder og Mansard-Tag og 2 lave Sidefløie opført.

Til Borreveile Skov knytte sig Sagn om Røvere, see Thieles Folkesagn, 1. Deel.

Rye Sogn, omgivet af Annexet Sonnerup, Saaby, Lyngby og Hyllinge S. samt Bramsnæs-Fjord. Kirken, vestlig i Sognet, 2 M. v. n. v. for Roeskilde. Arealet, 3487 Tdr. Land, hvoraf 365 Tdr. L. Fredskov (alt til Ryegaard), høiner sig fra Øst mod Vest og hæver sig tæt ved Fjorden til steile og høie Bakker, som løbe mod Nord ud i Fjorden og danne Bramsnæs. Hist og her, fornemmelig ved Rye, findes Flyvesandsstrøg og Lyngbakker. Jordbunden er for største Delen sandmuldet, men leerblandede Jorder findes dog ogsaa. Htk. 298 Tdr. A. og E., 17 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Rye med Kirken, Præstegaard, Skole, Veirmølle; Jenslev, Egby og Langtved med Kro og Garveri; Hovedgaarden Ryegaard under Stamhuset Rosenkrantz, 81 Tdr. Htk., 1257 Tdr. Land (deraf Dyrehaven 22 Tdr., Fredskoven 273 Tdr., bortforpagtet 700 Tdr.); Forvaltergaarden Krabbeslund eller Deilighed (saaledes benævnet efter den skjønne Udsigt, som derfra, og især fra de nærliggende Bakker, haves over Bramsnæs-Fjord med dens mange Næs og Holme samt henover de Hovedgaarden Eriksholm omgivende Skove); Gaarden Jægerslund, Ryegaard Skovriderbolig og Kalkovn. Ialt i Sognet

42 Gaarde, 60 Huse med og 48 uden Jord, hvoraf 19 G. og 33 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 968. Næst Agerdyrkningen er Fiskeriet her af Vigtighed som Erhverv. Foruden de almindelige Fiskearter, Torsk, Flynder, Makrel, Sild og Hornfisk, fanges her ogsaa nogle Marsviin, af hvilke Fiskerne selv koge Tran, og Sværdfisk samt om Vinteren Vildænder. De i Kjøbenhavn bekjendte store Roeskilde-Reier komme for Størstedelen fra Bramsnæs-Fjord og Egby Strand og fanges i Ruser. Endeel af Beboerne beskjæftige sig med Skovarbeide. I Egby og de nærmest omliggende Byer haves en Bifortjeneste af tidlig modne Ærter, som afsættes til Kjøbenhavn.

Sognet hører under Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 35te Lægd. Med Annexet Sonnerup danner det een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Rosenkrantz.

Rye Kirke, oprindelig opført af Fraadsteen, har Taarn og Apsis, ingen Hvælving; den eier et smukt Maleri af Krock, Christi Himmelfart.

Ryegaard nævnes allerede i Christian den Førstes Tid. Hr. David Arildsen (Qvitzov) skrev sig 1467 til „Ryde". Senere tilhørte den Bispoppen af Aarhus, Niels Clausen (Skade), som 1520 udstedte en Forskrivning til sin Frænke Birgitte Olufsdatter Thott, Enke efter Hr. Niels Eriksen Rosenkrands til Vallø, paa Rye Gaard, By og Mølle, som skulde tilfalde hende ved hans Død († 1531). De nævnte Ægtefolks Datter, Jomfru Mette Rosenkrands, ægtede den berømte Erik Eriksen Banner til Kokkedal, Rigens Marsk og Statholder i Jylland under Christian den Tredie († 1554). 1573 afstod Sønnen Frands Banner Rye Hovedgaard og Gods ved et Mageskifte mod Ø Kloster. Ryegaard kom ved denne Leilighed til Peder Oxes Søster Johanne Oxe, og efter hende til Fru Mette Oxe, hendes Søster, gift med Johan Vernekov; deres Sønnedatter, Fru Sophie Vernekov, var gift med den næste bekjendte Eier, Eiler Gyldenstjerne. Denne solgte 1622 Gaarden for 16,630 Rdl. Species til Svogeren Axel Urne, og dennes Enke, Birgitte Gyldenstjerne, solgte den atter 1640 til Niels Trolle, Hovedsmand paa Kjøbenhavns Slot, senere Rigens Raad og Admiral († 1667). Efter ham blev Ryegaard hos hans Efterkommere i 3 Generationer; hans Sønnesønssøn, Jagtjunker Knud Trolle, senere Jægermester, solgte 1735 Gaard og Gods til Geheimeraad og Statsminister Iver Rosenkrands til Rosenholm († 1745) for 28,000 Rd. grov Courant. Han efterfulgtes i Besiddelsen af Ryegaard af Sønnen Frederik Christian Rosenkrands, ligesom Faderen Geheimeraad og Statsminister († 1802). Denne oprettede Ryegaard og Nabogaarden Trudsholm samt Barritskov i Nørrejylland til Stamhuset Rosenkrantz (der ogsaa var bestemt til at omfatte Egholm og Krabbesholm, i hvis Sted dog kom Fideicommiscapitaler) for hans Næstsødskendebarns Sønnesøn Niels Rosenkrands (1757—1824), Geheimestatsminister og Minister for de udenlandske Sager. Efter dennes barnløse Død tilfaldt Stamhuset i Henhold til Erectionsbrev af 16de Marts 1804 Grev Henrik Jørgen Scheel, Fader til nuværende Besidder, Hofjægermester F. C. R. Grev Scheel. I Statshaandbogen for 1871 angives Stamhusets Størrelse til 903 Tdr. Htk. af alle Slags, hvoraf under Hovedgaardene 239 Tdr., bortfæstet Hovedgaardsjord 70½ Tdr., Bøndergods 354 Tdr., Kirke- og Kongetiende 240 Tdr., Bankactier 7200 Rd., Fideicommiscapitaler 326,000 Rd. Skovarealet udgjør c. 1200 Tdr. Land.

Sonnerup Sogn, Annex til Rye, omgivet af dette og Saaby S., Holbæk Amt og Bramsnæs-Fjord. Kirken ligger midt i Sognet, 2 M. v. for Roeskilde. Arealet, 2178 Tdr. Land, hvoraf 221 Tdr. L. Fredskov, er temmelig ujevnt og høitliggende, af fremherskende leerholdig Beskaffenhed. Paa Vestgrændsen mod Holbæk Amt mærkes: Elverdams-Aa og mere østlig den korte, men vandrige Vintermølleaa. Htk. 193½ Tdr. A. og E., 21 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Sonnerup med Kirken, Skole, Ordrup og Englerup; Hovedgaarden Trudsholm, henhørende til Stamhuset Rhegaard (see dette), 36 Tdr. Htk. med 300 Tdr. L., Avlsgaarden Nyrupgaard, c. 17 Tdr. Htk.; de fem Vandmøller Øverste-Vinter-M., Mellemste-Vinter-M. (med Uld-Spinderi), Nederste-Vinter-M., Vinter-Stampe-M. (Vadmels St.), alle fire Fæste af Trudsholm, og Øverste-Vinter-M. med Bageri (Eiendoms-Mølle). Ialt i Sognet 30 Gaarde, 60 Huse med og 21 uden Jord, hvoraf 12 G. og 26 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 706. Erhvervet er foruden Agerdyrkning som i Hovedsognet.

Sognet hører til de samme Administrationsindbdelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 36te Lægd. Kirken tilhører Stamhuset Rosenkrantz.

Sonnerup Kirke er en stor og smuk Landsbykirke, som maaskee ikke med Urette gjælder for den ældste paa Egnen; paa hver Side af den høie Bue mellem Høikirken og Choret er i Hjørnerne ind mod Kirken tvende slanke Søiler; 6 Hvælvinger i Spidsbuestiil senere indsatte; paa Væggen over Hvælvingerne Spor af gamle Vægmalerier.

Trudsholm menes at være oprettet til Herregaard i Midten af det 16de Aarhundrede, fra hvilken Tid ogsaa skriver sig dens grundmurede 2 Etager høie Bygning med en taarnagtig Udbygning med teglhængt Spidstag. I Midten af forrige Aarhundrede tilhørte den Bartholinernes Familie og derefter Rosenkrandserne, og udgjør nu, siden 1804, en Deel af Stamhuset Rhegaard (see dette).

Hyllinge Sogn, omgivet af Annexet Lyngby, Sæby og Rye Sogne, samt Isse-Fjord. Kirken, $2^1/_2$ M. n. v. for Roeskilde. Arealet, 3124 Tdr. Land, er i det Hele sandmuldet med Leer som Underlag, jevnt, men dog temmelig høitliggende, og næsten overalt Agerland. Htk. 332 Tdr. A. og E.

I Sognet: Kirken, eenligt beliggende; Byerne Kirke-Hyllinge, $^1/_8$ M. fra Kirken, med Præstegaard og Skole, Nørre-Hyllinge, Store-Karleby og Kyndeløse med Skole. Sognet har ialt 54 Gaarde, 56 Huse med og 42 uden Jord, hvoraf 24 G. og 7 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 885. Agerbruget optager næsten hele Arbeidskraften. Saavel i Hyllinge Sogn som i Annexet forarbeides dog nogle Træsko.

Sognet hører under Horns Herreds Jurisdiction (Frederikssund), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 83de Lægd. Med Annexet een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Rosenkrantz.

Hyllinge Kirke, som er lys og smuk, høit beliggende, opført i sine ældste Dele af store Fraadsteen, var tilforn en af vore meget faa Landsbykirker med Trillingtaarne*), men som det hedder i Kaldets Liber daticus: „Anno 1761 den 5die Marts overgik Hyllinge Kirke den ulykkelige Hændelse, at da der blev ringet med Klokkerne over en Mand af Kirke-Hyllinge, som med flere druknede ved Sundby Færge, faldt begge Kirketaarne, som den forhen var ziret med, lige over Kirkens Hvælvinger, hvorved 5 Mennesker bleve ihjelslagne". 2den Søndag efter Trinitatis 1763 blev Kirken igjen aabnet til Gudstjeneste. Den har nu gibset Loft og et temmelig høit firkantet Taarn. Apsis.

*) See Merløse og Fjenneslev Kirker i Sjælland, Magleby Kirke paa Møen; cfr. Brunius Skaanes Kunsthistorie om Färløf K. og Vä Klosterkirke.

Lyngby Sogn, Annex til Hyllinge, omgivet af dette Sogn, Rye, Saaby og Gjevninge Sogne samt Roeskilde=Fjord. Kirken ligger paa Østsiden ved Fjorden, c. 1¾ M. n. v. for Roeskilde. Arealet, 1900 Tdr. Land, er for en stor Deel let Jord, jevnt og næsten overalt Agerland. Htk. 194 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Lyngby ved Roeskilde=Fjord med Kirken, Skole; Lille=Karleby og Ugelstrup. Sognet har ialt 27 Gaarde, 28 Huse med og 30 uden Jord, hvoraf 13 G. og 1 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 488. Ogsaa her findes ligesom i Hovedsognet Hyllinge Nogle, der ved Siden af Arbeide ved Landvæsenet forfærdige Træsko, hvortil Materialet leveres fra de nærliggende Skove. Ubetydeligt Fiskeri af Aal ved Lyngby Strand.

Sognet hører under Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue= og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 34te Lægd. Kirken eies af Grevskabet Ledreborg.

Efter Kaldets Liber daticus er Kirken „næsten ny opbygget 1747 og ziret med et Spiir". Dette er senere taget ned som faldefærdigt og et Taarn opbygget. I 1854 har den modtaget en betydelig Reparation.

I Fortegnelsen over Roeskilde Bispegods ved Aar 1370 benævnes Sognet Lyungby.

Sæby Sogn, omgivet af Annexet Gjershøi, Roeskilde=Fjord, Lyngby og Hyllinge Sogne, Isse=Fjorden og Frederiksborg Amt. Kirken ligger noget syd paa i Sognet, c. 2¼ M. n. v. for Roeskilde, ved Landeveien omkring Fjorden. Arealet, 2834 Tdr. Land, er jevnt, afvexlende sand= og leermuldet. Htk. 279 Tdr. A. og E., 5½ Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Sæby med Kirken, Præstegaard, Skole for Byen Sæby og Gjershøi Sogn, Biltris med Skole; Hovedgaarden Egholm af 101½ Td. Htk., 964 Tdr. L., hvoraf 123 Tdr. Eng, 33 Tdr. Mose og 71 Tdr. Skov samt en Plantage (Egholm Plantage) paa 8½ Td. Htk. A. og E., 126 Tdr. Land paa nedlagt Bøndergods (desuden til Gaarden 190 Tdr. Htk. Fæstegods, Vellerup, Ferslev og Skibby Kirker i Horns H., Egholm hollandske Veirmølle, 12 Tdr. Htk., 109 Tdr. Land). Sognet har ialt 35 Gaarde, 51 Huse med og 22 uden Jord, hvoraf 16 G. og 32 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 377. Jordbrug er Hovederhverv.

Sognet hører under Horns Herreds Jurisdiction (Frederikssund), Roeskilde Amtstue= og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 84de Lægd. Med Annexet een Commune. Kirken tilhører Eieren af Krabbesholm Hovedgaard.

Sæby Kirke er tildeels nyopført i 1824 (af daværende Kirke=Eier Geheimeconferentsraad Holten); den har Taarn og Hvælvinger, er indvendig smuk og lys, med Gibs=Basrelief paa Væggen (Christus velsigner smaa Børn og Lazari Opvækkelse); Altertavle af Eckersberg. I den nordre Udbygning hænge 2 store Portraiter (heel Figur) af Oluf Rosenkrantz og Hustru Fru Birgitte Krabbe, som her ere begravede.

Egholm er en af Danmarks ældre Herregaarde. Iver Lykke, der seirede ved Falkøping 1389, var den, hvis Navn vi først finde anført til Egholm. 1405 nævnes Predbjørn Podebusk som dens Eier. Derefter følge som Eiere med Navne af forlængst uddøde Adelsætter, saasom Hans Grubendale, Jens Due, Eiler Hak, Eiler Krasse, Christopher Krasse (ved Aar 1600). Den senere nedlagte Vellerupgaard var paa den Tid en selvstændig Avlsgaard, der tilhørte Egholms Eiere. Indtil 1640 forblev Gaarden hos Familien Krasse. Otte Krasse solgte den ved den Tid til Holger Rosenkrantz til Glimminge, kaldet den rige; efter ham den lærde Geheimeraad og Baron Oluf Rosenkrantz,

der blev anklaget som Majestætsforbryder, fordi han i et latinsk Forsvarsskrift for den danske Adel havde angrebet en tydsk Professors Paastand, at Danmark altid havde været et Arverige, og at Adelens Valgret kun var ulovlig Anmasselse. Rosenkrantz dømtes af Hoiesteret til at miste Æresposter og Værdigheder og at have sin Hovedlod forbrudt; det sidste formildede Christian den Femte til en Bøde af 20,000 Rd. 3 Aar efter døde Rosenkrantz. Af de følgende Eiere mærkes: Otto Krabbe, Geheimeraad i Conseilet; Geheimeraad Iver Rosenkrantz, Statsminister under Frederik den Fjerde og Christian den Sjette, † 1745. Hans Søn, Geheimeraad Frederik Chr. Rosenkrantz, Statsminister under Christian den Syvende, † 1802. Han døde barnløs og anordnede i sit Testament, at hans 5 Godser: Egholm, Krabbesholm, Ryegaard, Trudsholm og Barritskov skulde oprettes til Stamhuus for en Slægtning, Statsminister Niels Rosenkrantz. Stamhuset kom dog kun til at bestaae af de 3 sidstnævnte Godser. Egholm solgtes 1804 til Kammerraad Lars Larsen, som eiede Gaarden til 1809, da han skjødede den til Capitain af Artilleriet Harald Rothe og Kammerraad Christian Rothe for en Kjøbesum af 330,000 Rd. De afhændede den 1812 til Generalkvarteermester J. W. v. Haffner for 500,000 Rd. D. C. Han oprettede 1831 Gaarden til et Stamhuus, hvilket nu besiddes af hans Søn, den nuværende Krigsminister, Kammerherre, Oberst Wolfgang v. Haffner.

Den gamle Hovedbygning, 2 Fløie af svær Grundmuur med 4 Taarne og Spir, blev 1765 nedbrudt af Geheimeraad F. C. Rosenkrantz. Den nuværende Eier har opført en Hovedbygning paa 2 Etager, i nyere Smag. Stamhuset Egholms Bestanddele ere: Htk. 415 Tdr., hvoraf under Hovedgaarden 113 Tdr., Bøndergods 215 Tdr., Kirke- og Kongetiender 87 Tdr., Fideicommiscapital 241,000 Rdl., Bankactier 3300 Rdl.

Gjershøi Sogn, Annex til Sæby, omgivet af dette Sogn, Roeskilde-Fjord og Frederiksborg Amt. Kirken, paa Sognets Østside ved Roeskilde-Fjord, $1\frac{1}{2}$ M. n. o. for Roeskilde, ad Landeveien omkring Fjorden $2\frac{3}{4}$ M. Arealet, 758 Tdr. Land, er jevnt, leerblandet Muld. Htk. $83\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Gjershøi, ved Roeskilde-Fjord, med Kirken, Kro, en Gaard paa 132 Tdr. L., $13\frac{1}{2}$ Td. Htk.; Hovedgaarden Krabbesholm, $48\frac{1}{2}$ Td. Htk. A. og E., $5\frac{1}{2}$ Td. Skfk., 484 Tdr. L., hvoraf 400 Tdr. L. Ager og Eng, 84 Tdr. L. Skov, hvoraf 57 Tdr. i Sæby Sogn, $133\frac{1}{2}$ Td. Htk. Fæstegods og 20 Tdr. Htk. Arvefæstegods samt Sæby og Gjershøi Kirker. Sognet har ialt 4 Gaarde, 15 Huse med og 9 uden Jord, hvoraf 2 G. og 8 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 184. Ved Siden af Jordbrug drives noget Fiskeri paa Isse-Fjorden af Sild og Aal; ogsaa er der nogle Baadførere i Sognet, der mod Betaling føre Korn og andre Producter til Roeskilde. Daglig Forbindelse med Roeskilde ved en Dampbaad.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgtds. Med Hovedsognet 1ste Udskrivningskreds 84de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Krabbesholm. Ingen Skole, Børnene søge Sæby Skole.

Kirken af Muursteen, hvælvet og med Taarn. Altertavlen er malet af Thomsen. Rundbuet Chorbue. Gammel Granit Døbefond.

Hovedgaarden Krabbesholm opstod i det 17de Aarhundredes sidste Halvdeel, da Baron Oluf Rosenkrantz til Egholm af den nedlagte By Vinderups Jorder oprettede en Herregaard, som han kaldte Krabbesholm efter sin Frue Birgitte Krabbe. Siden havde Gaarden samme Eiere som Egholm (see denne foran) lige til 1806, da den blev solgt til Grev Danneskjold-Samsø for $94,666\frac{2}{3}$ Rd. D. C. Allerede samme Aar afhændede han Gaarden til Birkedommer Norgaard og Inspecteur Poulsen for 126,200 Rd.; allerede 1809 skiftede den igjen Eier og blev solgt til den rige Mægler N. A. Holten, senere Geheimeraad, Directeur for Statsgjælden og Øresunds Toldkammer (1775—1850) for 168,000 Rd. Han foretog mange Forbedringer baade paa Gaard og Gods; Kirkerne istandsattes smukt, en ny grundmuret Skolebygning med Taarnspir blev op-

ført (1830—31) i Sæby; de fleste Bøndergaarde ombyggedes og forsynedes med Frugthaver. Efter Geheimeraad Holtens Død blev Gaarden 1852 solgt ved Auction til nuværende Eier Justitsraad L. Trolle. Denne har nu i 1871 solgt Gaarden til Cand. juris F. de Treschow for c. 350,000 Rd.

Den nuværende Hovedbygning er opført i Aaret 1853 i gothisk Stiil, 2 Etager med Kjælder, af den nuværende Eier.

Tune Herred

omgives af Kjøge-Bugt, Smørum Herred, fra hvilket det paa en Strækning adskilles ved Lille-Veile-Aa, Sømme Herred og Ramsø Herred, mod hvilket Skjensved-Aa danner Grændsen. Fladeindholdet udgjør henved $2^3/_4$ □ M. Herredet, der danner en Deel af den frugtbare Slette, der almindelig benævnes „Heden", har fortrinlige, lerede og leermuldede Jorder, som høine sig jevnt fra Strandkysten af mod Nordvest; den nærmest ved Stranden liggende Strækning bestaaer væsentligst af temmelig lave, sandede Strandenge, „Jernet" kaldet. Htk. er 2796 Tdr. A. og E. (hvorunder indbefattes den Deel af Thorslunde Sogn, der ligger syd for Lille-Veile-Aa, nemlig Hovedgaarden Benzonsdal med to Møller, i alt 319 Tdr. Land med 39 Tdr. Htk. A. og E., hvilket i Matriklen henregnes til dette Herred). Indbyggernes Antal er 6581. I geistlig Henseende danner Tune Herred tilligemed Ramsø Herred og Glim Sogn i Sømme H. eet Provsti.

Greve Sogn, omgivet af Annexet Kildebrønde, Reerslev, Tune og Kalvslunde S. samt Kjøge-Bugt. Kirken ligger paa Sognets Vestside, $3^1/_4$ M. s. v. for Kjøbenhavn, $2^1/_8$ M. n. for Kjøge og c. 2 M. o. s. o. for Roeskilde. Arealet, 2842 Tdr. Land, hvoraf 30 Tdr. L. Fredskov, henhørende til Hovedgaarden „Gjeddesdal", er jevnt, af leermuldet Beskaffenhed, med lave Enge ved Stranden af flere hundrede Tdr. Lands Størrelse. Htk. 315 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Greve med Kirken, Præstegaard, Skole, Hospital (8 faste Lemmer, Capital 1562 Rd.), Mølle, Bageri, og en Deel af Mosede (Resten til Kalvslunde S.); Hovedgaarden Gjeddesdal med 68 Tdr. Htk., c. 600 Tdr. Land udmærket dyrkede Jorder (c. 52 Tdr. Htk. Fæstegods); Avlsgaardene Vendrupgaard, 16 Tdr. Htk. og 124 Tdr. L. og Grevegaard, 15 Tdr. Htk., 120 Tdr. L. Sognet har ialt 40 Gaarde, 54 Huse med og 32 uden Jord, hvoraf 29 G. og 40 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 756, der ligesom næsten alle Beboere af den frugtbare Slette mellem Kjøbenhavn, Roeskilde og Kjøge udelukkende ernære sig ved Agerbruget.

Sognet hører under Ramsø og Tune Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstuedistrict og Kjøge Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 71de Lægd. Med Annexet Kildebrønde danner det een Commune. Kirken tilhører Eieren af Gjeddesdal.

Kirken, oprindelig opført af Kridtsteen, noget blandede med Fraadsteen, i Rundbuestiil. Apsis. Rund Chorbue. Senere opbygget Taarn og Hvælvinger af Muursteen. Et smukt Sandsteens Epitaphium paa den ydre søndre Muur over Michael Gjøe, forhen Eier af Gjeddesdal, Legatarius af betydelige Midler til Godset.

Hovedgaarden Gjeddesdal er oprettet 1672 af Størstedelen af to nedlagte Bøndergaarde, Paarup Gaarde, af Vice-Cantsler Holger Vind († 1683), der gav den Navn efter sin Frue Margrethe Gjedde. Hun overlevede ham og solgte 1706 Gjeddesdal for 21,800 Rdl. i Kroner til Geheimeraad Niels Benzon. Dennes Søn Peder Benzon arvede Gaarden; han forøgede den med en Deel af Jorderne fra den i 1715 nedlagte Thorslundelille By i Kerslev Sogn, medens han igjen udskilte 1730 c. 54 Tdr. Htk. Hovedgaardstaxt til den af ham oprettede Herregaard Benzonsdal. Efter Peder Benzon eiede Broderen Conferentsraad Lars Benzon og derefter Niels Benzon Gaarden. Etatsraad Hermann Lengerken de Kløcker kjøbte den efter Niels Benzons Død for 71,000 Rd. D. C. Denne oprettede Gjeddesdal til et Stamhuus, hvilket dog kun blev af kort Varighed. Enkefru Kløcker afhændede Gaarden 1774 til M. Gjøe, og efter dennes Død kom den 1795 til J. L. Barfred for Kjøbesum 160,000 Rd. D. C., dog paa det Vilkaar, at den nye Eier skulde overlade Bøndergaardene til Fæsterne for en Kjøbesum af 170 Rd. D. C. for hver Tønde Hartkorn inden Aar 1800. Størstedelen af Godset blev paa denne Maade Selveiendom; nogle Fæstere vilde dog ikke kjøbe. Krigsaarene vare ugunstige for Barfred. Commissairerne i hans Fallitbo solgte 1822 Gaarden med 59 Tdr. Htk. Hovedgaardstaxt, 119 Tdr. Htk. Bøndergods og 151 Tdr. matr. Tiende-Htk. til H. C. Valentiner for 92,000 Rd. Den er senere forbleven i Familien og tilhører nu H. N. Valentiner.

Fornævnte Vice-Cantsler Holger Vind har ogsaa stiftet det lille Hospital i Greve By (H. F. VII. 370). Eieren af Gjeddesdal, M. Gjøe, stiftede 1791 et Legat paa 60,000 Rd. til Fordeel for Gjeddesdal Gods. Det er af dette Legats Midler, at der i Aaret 1867 er oprettet „Den Gjøeske Folkehøiskole" i Tune Sogn (see Tune Sogn S. 217).

Ved Stranden findes en med Grave og Levninger af Volde omgivet Plads, som kaldes Hovgaarden.

Kildebrønde Sogn, Annex til Greve, omgivet af dette Sogn, Kjøge-Bugt og Smørum H. Kirken ligger paa Sognets Nordvestside, c. 3 M. s. v. for Kjøbenhavn og $2^3/_8$ M. n. n. o. for Kjøge. Arealet, 2613 Tdr. Land, er jevnt, noget sidt langs med Lille-Veile-Aa paa Nordostgrændsen og lave Enge ved Stranden. Htk. 312 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Kildebrønde med Kirken, Skole, Kro, Mølle, 2 Bagerier; Strøbyhusene og Hundige med Skole, Kappelgaarde (Kappellevgaarde), 21 og $21^1/_2$ Td. Htk., 168 og 173 Tdr. L.; 1 Gd. i Hundie, $13^1/_2$ Td. Htk., 117 Tdr. L. Sognet har ialt 45 Gaarde, 44 Huse med og 32 uden Jord, hvoraf 33 G. og 40 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 794. De have ligesom overalt i denne Egn næsten udelukkende deres Udkomme af og ved Agerbruget. Noget Fiskeri drives fra Hundie Mark.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 72de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Benzonsdal.

Kildebrønde Kirke har senere tilføiede Taarn og Hvælvinger af Muursteen fra Spidsbuetiden, men er oprindelig opført af Kampesteen i Rundbuetiden; den har dog kun af sine Bygningsformer fra denne Tid beholdt sin runde Chorbue.

I Sognet har ligget en Bispegaard, Capellæ, efter hvilken Kappelgaardene have faaet Navn.

Nerslev Sogn, omgivet af Annexet Vindinge, Tune og Greve S. samt Smørum og Sømme H. Kirken, midt i Sognet, c. 3½ M. v. s. v. for Kjøbenhavn og ¾ M. o. s. o. for Roeskilde. Arealet, 2842 Tdr. Land, er overalt jevnt, leer- og sandblandet Muld, nordvestlig for Nerslev By gruset, med lidt Eng og noget Tørveskjær. Htk. 297 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Nerslev med Kirken, Præstegaard, Skole, en Gaard paa 16½ Td. Htkt.; Stærkinge, hvori en Gaard paa 12 Tdr. Htk., og Truelstrup eller Truelstruphuse, samt endvidere Avlsgaarden Barfredshøi af 44 Tdr. Htk., c. 370 Tdr. L., samt derhos c. 15 Tdr. Htk. af 205 Tdr. L., der for største Delen er bortfæstet til Huusmænd. Ialt i Sognet efter Stat. Tabv. 31 Gaarde, 58 Huse med og 7 uden Jord, hvoraf 3 G. og 43 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 582. Agerbrug er deres Hovederhverv.

Sognet hører under Ramsø og Tune Herreders Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 69de Lægd. Det danner med Annexet een Commune. Kirken er Stiftslandsbykirke (see Roeskilde Domkirke).

Nerslev Kirke er oprindelig opført af Kampesteen i Rundbuestiil; Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen.

Barfredshøi er en Parcel af Hovedgaarden Gjeddesdal, oprettet i Begyndelsen af dette Aarhundrede af den forrige By Thorslundelilles under Hovedgaarden henlagte Jorder. Den blev i 1820 solgt fra Hovedgaarden som en særskilt Eiendom.

Vindinge Sogn, Annex til Nerslev, omgivet af dette S. og Tune S. samt Sømme H. Kirken ligger i den nordlige Deel af Sognet, c. 4 M. v. s. v. for Kjøbenhavn og ½ M. s. o. for Roeskilde. Arealet, 1690 Tdr. Land, er jevnt, men noget høitliggende, næsten aldeles blottet for Eng og Mose, Jordbunden temmelig let. Htk. 180 Tdr. A. og E.

Sognet har kun den eneste By Vindinge med Kirken af almindelig Bygning, Skole, en Fæstegaard (under Svenstrup Gods) paa 14 Tdr. Htk. og en Arvefæstegaard af Universitetsgodset paa 12 Tdr. Htk. Sognet har ialt 44 Gaarde, 25 Huse med og 16 uden Jord, hvoraf 24 G. og 4 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 507, der ligesom i Hovedsognet næsten udelukkende ernære sig af Jordbrug.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet, med hvilket det danner een Commune; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 70de Lægd. Kirken tilhører Roeskilde Domkirke.

Vindinge Kirke er i sin ældste Deel opført af Kampesteen; Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen.

Snoldelev Sogn, omgivet af Sømme og Ramsø Herreder samt Annexet Tune, Kalvslunde og Havdrup Sogne. Kirken, midt i Sognet, 1¼ M. s. s. o. for Roeskilde og 2 M. n. n. v. for Kjøge. Arealet, 2583 Tdr. Land, er overalt fladt, stærk leret Muld af god Beskaffenhed, noget lettere imod Nord. Htk. 308 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Snoldelev med Kirken, Præstegaard, Skole, Avlsgaarden Nygaard af 16½ Tdr. Htk., 125 Tdr. L., og 2 andre

større Gaarde af resp. 17 og 12 Tdr. Htk., Salløv og Snoldelev-Hastrup, hvori 3 større Gaarde, hvoraf 2 paa 14 og 1 paa c. 12 Tdr. Htk. Sognet har ialt 48 Gaarde, 35 Huse med og 37 uden Jord, hvoraf 24 G. og 26 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 648, hvis Erhverv næsten udelukkende er Agerbrug. Havedyrkning er noget i Fremskriden.

Sognet hører under Ramsø og Tune Herreders Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 67de Lægd. Det er forenet til een Commune med Annexet Tune. Kirken eies af en Privatmand.

Kirken er opført af Muursteen, med Hvælvinger og Taarn. Morten Pedersen (Forfatter af Skriftet: „Bisкop Absalons og Hr. Esbern Snares Herkomst", o. s. v.) har 1594 ladet Prædikestolen forfærdige; han kaldes »pastor, canonicus et sacristanus ecclesiae Roskildensis« og »huius ecclesiae patronus«.

Om Gravhøie og andre Oldtidsmindesmærker i Sognet, see Antikvariske Annaler, 1ste Deel. Om den i Snoldelev Sogn i 1768 fundne Runesteen, „Snoldelev-Stenen", der nu er i Kjøbenhavn, see nu ogsaa „De danske Runemindesmærker" af P. G. Thorsen, I. S. 13 flg. Forfatteren bemærker her ved at give nogle Forklaringer til Indskriften: „En særegen Mærkelighed er det ogsaa, at Stedet A SALHAUGUM er aldeles kjendeligt den Dag idag i Landsbyen Salløv i Snoldelev-Sogn. Det er den eneste Landsby i Riget, der er nævnt under saadanne Omstændigheder, og denne Ære deler den kun med det gamle Slesvig, der under Navnet Hedeby endog forekommer i hele 3 Runeindskrifter".

Tune Sogn, Annex til Snoldelev, omgivet af dette Sogn, Vindinge, Rerslev, Greve og Kalvslunde S. samt Sømme H. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. 1 M. s. o. for Roeskilde og $2^3/_4$ M. n. n. v. for Kjøge. Arealet, 2546 Tdr. Land, er høitliggende, i det Hele taget leermuldede, i den nordligste Deel sandede Jorder. Sognet har Mangel paa Eng. Htk. 278 Tdr. A. og E.

Sognet har kun een By Tune med Kirken, Skole, den Gjøeske Folkehøiskole (fra 1ste October 1871 Landboskole), oprettet 1867 (see foran S. 215), een Gaard paa 15 Tdr. Htk. Ialt i Sognet 42 Gaarde, 41 Huse med og 29 uden Jord, hvoraf 27 G. og 20 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 688. Ligesom i Hovedsognet er i dette intet Erhverv foruden Landbruget af Betydenhed.

Sognet henhører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 68de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Gjeddesdal.

Kirken er opført i sin ældste Deel af Kridtsteen, Taarn, Hvælvinger og Vaabenhuus af Muursteen. Istedetfor en maadelig gammel Altertavle er nu sat en Christusfigur af Biscuit foran Alteret. Kirken har den Mærkelighed, at der paa begge Sider af den halvrunde Chorbue findes store hvælvede Alternicher.

Kalvslunde Sogn, omgivet af Annexet Kagstrup, Snoldelev, Tune og Greve S. samt Kjøge-Bugt. Kirken, midt i Sognet ved Hovedlandeveien, c. $3^1/_2$ M. s. v. for Kjøbenhavn og 2 M. n. n. o. for Kjøge. Arealet, 2386 Tdr. Land, bestaaer af en stærk leret Muld*), overalt

---

*) Paa en af Kalvslunde Byes Tofter fandtes, ved en Forsamling af 8 Landinspecteurer i Anledning af den nye Matriculering, et Jordsmon, der blev almindelig antaget som Normaljord. Denne Jords Bestanddele blev antaget at være $^5/_{12}$ Sand, $^3/_{12}$ Leer, $^4/_{12}$ Muld, alt foruden Kalken, som ikke optog noget mærkeligt Volumen. Denne Blanding fandtes i en Dybde af 18 Tommer, og Jordens Beliggenhed var mod Syd med et godt Fald. S. Bergsøes Grev Reventlows Levnet, 2 D., S. 49 og 50.

jevnt og paa sine Steder endog meget lavt, fortrinlig egnet for Engvanding. Htk. 292 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Kalvslunde tæt ved Hovedlandeveien mellem Kjøbenhavn og Kjøge, med Kirken, Præstegaard, Skole, Kalvslundegaard med c. 22 Tdr. Htk. (hvoraf 19 Tdr. med c. 136 Tdr. L. drives under Gaarden), og en anden større Gaard med 14 Tdr. Htk., og en Deel af Mosede. Sognet har ialt 46 Gaarde, 37 Huse med og 46 uden Jord, hvoraf 19 G. og 24 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 690. Ved Siden af Agerbruget haves her ikke noget særligt Bierhverv. I Sognet findes 2 Kalkbrænderier.

Sognet hører til Ramsø og Tune Herreders Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstuedistrict og Kjøge Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 73de Lægd. Med Annexet Kagstrup danner Sognet een Commune. Kirken tilhører Eieren af Gjeddesdal.

Kirken er bygget deels af Muursteen, deels af Kridtsteen, har 5 Hvælvinger. Altertavlen er af godt Billedhuggerarbeide og stærk forgyldt, forfærdiget 1663.

Slag ved „Kalfslunde“ mod Venderne Aar 1153. Saaledes kaldes Sognet ogsaa c. 1370 (S. R. D. VII. 65).

Kagstrup Sogn, Annex til Kalvslunde, omgivet af dette Sogn, Snoldelev og Solrød S. samt Kjøge-Bugt. Kirken, vestlig i Sognet, 3¾ M. s. v. for Kjøbenhavn og 1¾ M. n. for Kjøge. Arealet, 1236 Tdr. Land, er jevnt og tildeels lavtliggende, ligesom Hovedsognet, Kalvslunde, dog ei af fuldt saa god Beskaffenhed. Htk. 134 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Kagstrup med Kirken, Skole, Vand- og Veirmølle. I Sognet 18 Gaarde, 16 Huse med og 8 uden Jord, hvoraf 11 G. og H. udenfor Byen. Blandt de udflyttede Gaarde mærkes Corporalskroen ved Hovedlandeveien mellem Kjøbenhavn og Kjøge.

Indbyggere: 269, der ligesom i Hovedsognet kun søge Erhverv ved Agerbrug.

Sognet hører under Ramsø og Tune Herreders Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstuedistrict og Kjøge Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 74de Lægd. Kirken eies af Gammel-Kjøgegaard Stamhuus.

Kagstrup Kirke er en af de mærkeligste al vore Kridtsteenskirker. Den er kun af ringe Størrelse (32½ Alen lang), men har en smuk Beliggenhed, frit paa en høi Bakke, der hæver sig frem over Sletten. Den er bygget af smukke Kridtsteenskvadre i en reen Rundbuestiil og er prydet med Pilastre og Rundbuefrise. Langhuset har endnu fladt Bjælkeloft, under Taarnet og i Choret Hvælvinger. Skjønt Altervæggen udvendig er flad og kun prydet med et lille cirkelrundt Vindue, har Choret dog indvendig en smuk hvælvet Alterniche (Apsis), et Tilfælde, der kun sjelden forekommer. Bag Triumphbuen forefindes i Hjørnerne mærkelige Alternicher til Sidealtre, og fra den ene af disse fører en lønlig Trappe i den tykke Muur ovenpaa. Det maa antages, at Loftet over Choret i ældre Tid har tjent til Sacristi. (See J. Kornerup, „Materialet i de ældste danske Kirker“).

Paa Kirkebakken har fordum staaet en Gaard, omgiven af Volde og Grave, hvilke sidste endnu kunne kjendes.

Sognet kaldtes c. 1370 Kaxtorp (S. R. D. VII. 112).

Havdrup Sogn, omgivet af Annexet Solrød, Snoldelev og Skjensved S. samt Ramsø H. Kirken, paa Sognets Nordostside, 1½ M. s. s. o. for Roeskilde, 1½ M. n. for Kjøge. Arealet, 1289 Tdr. Land, er stærk leret og af fortrinlig Godhed med Undtagelse af Ulvemosens

Jorder, der ere af mindre god Beskaffenhed som opdreven Mosejord. Htk. 123 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Havdrup ved Landeveien mellem Roeskilde og Kjøge, med Kirken, Præstegaard, Skole, en Gaard paa 13 og en paa c. 14 Tdr. Htk., af resp. 137 og 115 Tdr. L., Havdrup Veirmølle med Bageri og Kro med Kjøbmandshandel, Jernbanestation midtveis mellem Roeskilde og Kjøge. Sognet har ialt 17 Gaarde og Parcelsteder, 33 Huse med og 33 uden Jord, hvoraf 5 G., 7 Parcelsteder og 42 H. udenfor Byen; af disse bære endeel Beboelser det særskilte Navn Ulvemosehusene.

Indbyggere: 486. Ved Siden af Agerbruget drives ikke noget særligt Erhverv.

Sognet hører under Ramsø og Tune Herreders Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstuedistrict og Kjøge Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 63de Lægd. Med Annexet Solrød danner det een Commune. Kirken tilhører Vallø Stift.

Kirken, opført af Muursteen, har Taarn og Hvælvinger. Altertavlen, der er malet af F. C. Lund, fremstiller Jesus, der velsigner Børnene.

Solrød Sogn, Annex til Havdrup, omgivet af dette Sogn, Jersie og Kalvslunde S. samt Kjøge-Bugt. Kirken, sydlig i Sognet, c. $1^3/_4$ M. s. o. for Roeskilde og $1^1/_4$ M. n. for Kjøge. Arealet, 1780 Tdr. Land, er meget fladt og leret med betydelige Mose- og Engstrækninger af ringe Beskaffenhed langs Stranden. Htk. 205 Tdr. A. og E.

Sognet har den eneste By Solrød ved Landeveien mellem Roeskilde og Kjøge, med Kirken, Skole og en Gaard paa 15 Tdr. Htk. af 118 Tdr. L. Jalt i Sognet 23 Gaarde, 18 Huse med og 30 uden Jord, hvoraf 12 G. og 16 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 405, der ligesom i Hovedsognet næsten udelukkende have deres Erhverv af og ved Agerbruget.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 64de Lægd. Kirken tilhører Vallø Stift.

Kirkens ældste Deel er opført af Kridtsteen, Taarn og Hvælvinger af Muursteen Alterbilledet, Jesus og Magdalene efter Opstandelsen, er malet af Storck.

Jersie Sogn, omgivet af Annexet Skjensved, Solrød S., Ramsø H. (adskilt derfra ved Skjensved-Aa) og Kjøge-Bugt. Kirken ligger paa Sognets Vestside, $1^1/_4$ M. n. for Kjøge og c. $4^1/_2$ M. s. v. for Kjøbenhavn. Arealet, 1693 Tdr. Land, er fladt, og for den større Deel god Middeljord. Henved en Trediedeel af Sognet er en Strandeng, der under Navn af „Jernet“ strækker sig fra Jersie langs Kjøge-Bugt gjennem Solrød, Kagstrup og Kalvslunde Sogne. Htk. 180 Tdr. og E.

Sognet har kun den ene By Jersie med Kirken, Præstegaard, Skole, en Gaard med 15 Tdr. Htk. og 113 Tdr. L. Jalt i Sognet 25 Gaarde, 27 Huse med og 24 uden Jord, hvoraf 10 G. og 10 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 454. Ved Siden af Jordbruget drives næsten intet andet Erhverv.

Sognet hører under Ramsø og Tune Herreders Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstuedistrict og Kjøge Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 65de Lægd. Sognet danner med Annexet Skjensved een Commune. Kirken tilhører Vallø Stift.

Kirken er ikke ret stor, med senere tilbyggede spidsbuede Hvælvinger, ligesom ogsaa Chor, Taarn og Vaabenhuus synes at være yngre end selve Kirken. Smukt Altermaleri af Roed: Hyrdernes Tilbedelse. Den mindre Klokke, fra 1412, hører til de ældste i Landet (Kirkehistoriske Samlinger, 2det Bind).

Dr. Jens Dinesen Jersin, Biskop i Ribe, er født i Jersie, hvor Faderen Dines Jensen var Præst, 28de September 1587.

Skjensved Sogn, Annex til Jersie, omgivet af dette S. og Havdrup S. samt Ramsø H. (adskilt derfra ved Skjensved-Aa). Kirken, ved Sognets Sydgrændse, $1^1/_4$ M. n. n. v. for Kjøge og 2 M. s. for Roeskilde. Arealet, 1133 Tdr. Land, er jevnt, af god, stærk leerblandet Beskaffenhed. Htk. 133 Tdr. A. og E.

Sognet har kun den ene By Kirke-Skjensved med Kirken, Skole, en Gaard med 12 Tdr. Htk. og 92 Tdr. L. Ialt i Sognet 17 Gaarde, 29 Huse med og 7 uden Jord, hvoraf 10 G. og 21 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 302, et særdeles ringe Antal i Forhold til Sognets Hartkorn. Ligesom i Hovedsognet er Agerbrug næsten udelukkende Beskjæftigelse og Erhverv.

Sognet henhører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 66de Lægd. Med Hovedsognet Jersie er det forenet i een Commune.

Kirken, der har Taarn og spidsbuede, senere tilsatte Hvælvinger, har en smuk Altertavle.

Ramsø Herred,

det sydligste i Kjøbenhavns Amt, omgives af Kjøge-Bugt, Tune Herred, fra hvilket det paa en Strækning adskilles ved Skjensved-Aa, Sømme Herred, Voldborg Herred, Sorø Amt og Præstø Amt, mod hvilket Kjøge-Aa danner Grændsen. Fladeindholdet er omtrent 3 □ Miil. Herredet, hvoraf de fleste Sogne høre til den frugtbare Slette „Heden“ kaldet, har gode, leermuldede og flade Jorder, som mod Vest hyppigt blive mere bakkede og sandede; den nærmeste Strækning ved Strandkanten bestaaer, under Navn af „Lyngen“ eller „Jernet“, fornemlig af flade, sandede Strandenge. I den sydvestlige Deel findes betydelige Skove. Htk. er 2866 Tdr. A. og E., $66^1/_2$ Td. Skk. Indbyggernes Antal er 10,784, hvoraf 3,097 i Kjøge Kjøbstad. I geistlig Henseende hører Glim Sogn, af Sømme Herred, som Annex til Rorup Sogn, til Ramsø Herred; Herredet danner med Tune Herred eet Provsti.

Rorup Sogn, omgivet af Annexet Glim i Sømme H., Voldborg H. samt Syv og Daastrup S. Kirken, syd paa i Sognet, 1¼ M. s. v. for Roeskilde og 2¾ M. n. o. for Ringsted. Arealet, 1008 Tdr. Land, er jevnt, næsten overalt leermuldet Agerjord, paa de tre Sider omgivet af Aaer og Bække. Htk. 113 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Rorup ved Landeveien mellem Roeskilde og Ringsted, med Kirken og Præstegaarden, og Høiby med Skole. Ialt 16 Gaarde, 21 Huse med og 1 uden Jord, hvoraf 3 G. og 5 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 247, der næsten alle have deres Udkomme ved Agerbruget.

Sognet hører til Leire Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 44de Lægd. Sognet danner med Annexet Glim een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Ledreborg.

Rorup Kirke er opført af Kampesteen i Rundbuestiil, senere tilføiede Taarn og Hvælvinger af Muursteen.

Hvor Høiby nu ligger skal, efter Hvitfeld, i sin Tid have ligget den Kjøbstad, der i gamle Krøniker kaldes Høkæløping (foran S. 126), hvis Beboere senere flyttede til Roeskilde (see Roeskilde). I »Fragmentum enumerationis territoriorum Daniæ« i S. R. D. V. 615 flg. nævnes Hoghakjøping, uden al Tvivl den samme By som Hvitfeld omtaler. Den betalte 4½ Mark i Skat. Det er forøvrigt interessant af denne Liste at see de Sjællandske Kjøbstæders Forhold til hverandre paa denne Tid (Listen henføres til omtrent 1200). „Roskildis" Skat er opført til 80 Mark, „Kiøpmanhafn" til 28 M., „Kalendeburgh" til 33 M., „Neswit" (Nestved) til 40 M., „Wortinburg" til 15½ M., „Hedding" til 1 M., „Slangatorp" til 2 M., „Helsingher" til 8 M., „Skybi" til 20 Skilling, „Stigsburh" (Stiftsbjergby) 2½ M., „Holebec" til 12 M., „Ringstath" til 9½ M., „Skjelfiskør" til 13 M., „Slaglæsæ" til 18 M., „Sioburgh" til 6 Mk.

Gadstrup Sogn, omgivet af Annexet Syv, Ørsted S. samt Sømme og Tune H. Kirken, paa Sognets Østside, c. 1 M. s. for Roeskilde og 2 M. n. n. o. for Kjøge. Arealet, 1867 Tdr. Land, er jevnt Agerland af leerblandet Muld, med Engbund i den udtørrede Ramsømagle-Sø. Htk. 208 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Gadstrup med Kirken, Præstegaard, Skole, Ramsømagle, med de dertil hørende saakaldte Ramsøgaarde, og Ramsølille. Sognet har ialt 41 Gaarde, 29 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 23 G. og 27 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 570. Jordbrug er udelukkende Erhverv.

Sognet, til hvilket i geistlig og communal Henseende hører Brordrup By af Frue Sogn, hører til Ramsø og Tune Herreders Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 59de Lægd. Med Annexet Syv danner Sognet een Commune. Kirken er Stiftslandsbykirke (see Roeskilde Domkirke).

Gadstrup Kirke er uden særskilt Chorbygning, med Taarn og Hvælvinger.

Efter Ramsø har Herredet Navn. Det var hos en Bonde i Ramsø, at Absalon og siden Valdemar, efter Overfaldet i Roeskilde Laurentii Aften 1157, fandt Tilflugt og senere befordredes med friske Heste og veikjendte Ledsagere til Fjenneslev.

Syv Sogn, Annex til Gadstrup, omgivet af dette Sogn, Rorup, Ørsted og Daastrup S. samt Sømme H. Kirken ligger midt i Sognet, 1¼ M. s. for Roeskilde og 2¾ M. n. o. for Ringsted. Arealet,

2820 Tdr. Land, hvoraf 19 Tdr. Land Fredskov, er leerblandet Muld, paa sine Steder dog ogsaa gruusblandet, i den nordlige Deel af Sognet høitliggende, sydligere fladt, tildeels siidt. Den Kjøbenhavn-Korsørske Jernbane gjennemskjærer Sognet. Htk. 314 Tdr. A. og E., 1 Skp. Skfk.

I Sognet: Byerne Kirke-Syv med Kirken, tæt derved Øster-Syv, hver paa sin Side af Jernbanen, Øm og Viby med Skole. Endvidere Hovedgaarden Vibygaard, 86 Tdr. Htk. A. og E., c. 6 Tdr. Skfk., hvoraf c. 79 Tdr. Htk. under Gaarden, 555 Tdr. L. Ager, 60 Tdr. Eng og 150 Tdr. Skov (til Vibygaard hører Syv Kirke samt Borupskoven i Osted Sogn), Skovsbogaard, 16 Tdr. Htk. og 5 Tdr. Skfk., 147 Tdr. L. Ager, 10 Tdr. L. Eng, 13 Tdr. L. Mose, 90 Tdr. L. Skov, c. 2½ Td. Htk. Fæstegods, Viby Veirmølle med Bageri, Viby Jernbanestation. Ialt i Sognet 35 Gaarde, 50 Huse med og 28 uden Jord, hvoraf 19 G. og 37 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 761. Jordbrug er udelukkende Erhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 60de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Vibygaard.

Byens oprindelige Navn er „Syuhøgh" ɔ: Syvhøie (S. R. D. VII. 113, Suhm XI. 736). Efter denne By benævnede sig den berømmelige Dannemand Peder Pedersen Syv, Præst i Hellested, Samler og Udgiver af danske Kjæmpeviser, der er født i Syv 1631. I Kirken (med Taarn, hvælvet, uden særskilt Chorbygning) findes en Liigsteen over Kirkeværge Peder Olufsen, død 1655, der formenes at være Peder Syvs Fader.

Ved Øm findes en mærkværdig Jættestue, der er beskrevet og afbildet i „Ill. Tid." (V. 151).

Hovedgaarden Vibygaard tilhørte paa Frederik den Tredies Tid den fra Souverainitets-Historien bekjendte Rigsraad Otto Krag († 1666); dengang var der gammel grundmuret Hovedbygning paa 2 Etager, med Taarn. Siden tilhørte Gaarden en kort Tid Frederik den Fjerde, der overlod den i Aaret 1718 ved Mageskifte til Conferentsraad Peder Benzon; han nedbrød den gamle Bygning og opførte istedetfor 3 Eenetages Fløie af Muur- og Bindingsværk. I forrige Aarhundredes sidste Halvdeel og i Begyndelsen af dette Aarhundrede tilhørte Gaard og Gods den Cuistgaardske Familie, der har skjænket et Legat af 500 Rdl. til Fattige paa Vibygaards Gods. Senere findes Capitainlieutenant Sandholt nævnt som Eier, nu nævner Statshaandbogen Chr. Schmidt som Eier.

Ørsted Sogn, omgivet af Gadstrup, Syv, Annexet Daastrup og Egby S. samt Tune H. Kirken ligger midt i Sognet, 2 M. syd for Roeskilde og 2 M. n. n. v. for Kjøge. Arealet, 2038 Tdr. Land, hvoraf 7 Tdr. L. Fredskov, er stærk leret, jevnt, paa sine Steder høitliggende. Htk. 224 Tdr. A. og E., 1½ Td. Skfk.

I Sognet: Byerne Ørsted med Kirken, Præstegaard, Skole, og Hønske. Endvidere Hovedgaarden Benzonseie af 519 Tdr. L. med c. 67 Tdr. Htk., hvoraf dog 1½ Td. er opført som Fæstegods. Sognet har ialt 29 Gaarde og 67 Huse. Hele Byen Hønske ligger saa spredt, at den i egentlig Forstand kan siges at være ganske udflyttet, og af de ovenanførte Gaarde og Huse ere 2 Gaarde og 2 Huse grupperede i de saakaldte Ørsted Holme, 26 Huse i Ørsted Hestehave og 7 Huse i Ulvemosen.

Indbyggere: 654. Landbruget er næsten udelukkende Erhverv.

Sognet hører til Ramsø og Tune Herreders Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstuedistrict og Kjøge Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste

Udskrivningskreds 61de Lægd. Med Annexet Daastrup danner det een Commune. Kirken tilhører Eieren af Benzonseie.

Ørsted Kirke er af Kridtsteen, blandet med Muursteen, med Taarn af Muursteen; Hvælvinger. Under Taarnet en Begravelse, hvori hviler Oberst Chr. Fr. Schumacher, † 1736, og Hustru Kirstine Katrine, født Leegaard, Eierinde af Benzonseie, † 1754, samt Flere af deres Familie.

Hovedgaarden Benzonseie er en nyere Herregaard, oprettet 1718 af Conferentsraad Peder Benzon af flere nedlagte Bøndergaarde, Riisbygaarde og Hønskegaard. Dertil hørte et betydeligt Bøndergods, som fra 1784 ved Salg betydelig formindskedes (1787 dog endnu over 270 Tdr. Htk., samt Ørsted, Daastrup, Jersie, Solrød, Kagstrup og Snoldelev Kirker). Hovedbygningen er af Grundmuur, 1 Etage med Kjælder. Efter Statshaandbogen for 1871 er P. A. Hebert dens nuværende Eier.

Daastrup Sogn, Annex til Ørsted, omgivet af dette S., Rorup, Syv, Egby og Borup S. samt Voldborg H., fra hvilket det skilles ved Leire-Aa. Kirken, paa Sognets Østside, 1¾ M. s. v. for Roeskilde og c. 2¼ M. n. o. for Ringsted. Arealet, 2606 Tdr. Land, hvoraf 158 Tdr. Land Fredskov, er temmelig bakket og i det Hele høitliggende. En Blanding af Sand og Leer er den fremherskende Jordart. Jernbanen mellem Roeskilde og Ringsted gjennemskjærer Sognets sydostlige Deel. Htk. 220 Tdr. A. og E., 6 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Daastrup med Kirken, Skole, Assenløse, Søster-Svenstrup, hvori Baalhovgaard med 13 Tdr. Htk. og 197 Tdr. L., Birkede, Truelstrup. Sognet har ialt 34 Gaarde og 68 Huse med Jord.

Indbyggere: 804. Ved Siden af Agerbrug gives intet Erhverv af Betydenhed.

Sognet hører under Ramsø og Tune Herreders Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 62de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Skovsbogaard (i Syv Sogn).

Daastrup Kirke er opført af Kridtsteen blandet med Muursteen, Taarn, hvælvet.

Borup Sogn, omgivet af Annexet Kimmerslev, Dalby, Egby og Daastrup S., Voldborg H. og Sorø Amt. Kirken, noget øst paa i Sognet, c. 2 M. n. o. for Ringsted og 2¾ M. s. v. for Roeskilde. Arealet, 5335 Tdr. Land, i det Hele sand- og leerblandet Muld, hvoraf 1550 Tdr. L. Fredskov (endeel af Klosterskov (Hegnede Sk.), Magleskov (Gammerød Sk.), Storskov (Stubberup Sk.), Bastebjerg, Grønholt og Svenstrupskov), er rigt paa Moser og Enge. Den Kjøbenhavn-Korsørske Jernbane gjennemskjærer Sognet. Htk. 369 Tdr. A. og E., 43 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Borup med Kirken, Præstegaard, Skole, Jernbanestation (Station Borup) med privilegeret Gjæstgiveri strax sønden for Byen, Grønholt, Stubberup, Lammestrup, Gammerød med Skole, Ørninge, Hegnede og Urup. Endvidere ligger her Hovedgaarden Svenstrup (Fideicommis), med Forpagterbolig og Skovriderbolig, af Htk. 107 Tdr. A. og E. (i Kjøbenhavns og Sorø Amter) med et Areal af 900 Tdr. Land, hvoraf 200 Tdr. Eng samt 60 Tdr. Skff., med et Areal af 2900 Tdr. L. Skov (desuden 820 Tdr. Htk. Fæstegods);

ved Gaarden et Teglværk. Sognet har ialt 38 Gaarde, 71 Huse med og 17 uden Jord, hvoraf 28 G. og 25 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 945. Agerbrug er Hovederhvervet. Arbeide i Sognets vidtstrakte Skove giver en væsentlig Indtægtskilde for Huusmandsklassen.

Sognet hører under Ramsø og Tune Herreders Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstuedistrict og Kjøge Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 75de Lægd. Kirken tilhører Fideicommisset Svenstrup. Svanes Legat, oprettet ved Gavebrev af Jægermester Fr. Svane paa hans afdøde Hustrues Ane Margrete Wibes Vegne, udgjør 1120 Rd., og dets Rente (5 pCt.) tilfalder med 40 Rd. Skolelæreren i Borup og 16 Rd. 12 fattige Skolebørn.

Kirken, uden særskilt Chorbygning, men med et anseeligt Taarn, der vender mod Nord og Syd, hvori to gode Klokker, er dobbelt hvælvet, idet Hvælvingerne hvile paa 3 svære Muurpiller i Kirkens Midte. Den søndre Sidehvælving danner den oprindelige, meget lille Kirke, hvortil den nordre Sidehvælving og Taarnet, der ere opførte af vexlende Lag af Muursteen og Fraadsteen, synes samtidig at være tilbyggede i Aaret 1590. Paa Kirkegaarden findes den Neergaardske Familiebegravelse.

Svenstrup Hovedgaard, som tidligst nævnes i det 15de Aarhundredes første Halvdeel (Peder Basse i Svenstorp, Ridder, R. d. 3139), kom 1454 ved Mageskifte til Roeskilde Bispestol, tilfaldt ved Reformationen Kronen, indtil Gaarden med endeel Gods 1622 bortbyttedes til Roeskilde Domcapitel, men inddroges under Kronen strax efter Souverainitetens Indførelse. I al denne Tid var Gaard og Gods bortforlenet til Adelsmænd, hvoriblandt Jørgen Rosenkrands, en af de 4 Rigsraader, der styrede Regjeringen i Christian den Fjerdes Mindreaarighed; han opførte Borup Kirkes Taarn; en anden Lensmand, Eustachius von Thümen (von Thienen), gav Altertavlen til Borup og Kimmerslev Kirke, ligesom hans Navn ogsaa findes paa Borup Kirkes store Klokke. I Aaret 1666 blev Svenstrup af Kongen afhændet til Erkebiskop Svane († 1668), den bekjendte kloge, ærgjerrige Mand, hvem Frederik den Tredie for en stor Deel kan takke for, at det lykkedes ham at bringe Danmark under Enevoldsherredømme. Svanes Enke Marie, født Fuiren, og deres Søn, Jægermester Fr. Svane, eiede en Tid lang Gaarden, som omsider 1751 kom i Krigsraad P. J. Neergaards Besiddelse, i hvis Familie den siden er bleven. Etatsraad Jens Brun de Neergaard adledes 1780; han opførte den nuværende Hovedbygning; Sønnen, Kammerherre J. A. Brun de Neergaard († 1846), opførte nogle af de nuværende anseelige, grundmurede Udbygninger. Han har oprettet Gaard og Gods (ligesom ogsaa Skjoldenæsholm Gaard og Gods) til et Fideicommis eller Familieeiendom, hvis Besidder er hans Søn Kammerherre J. P. C. Brun de Neergaard.

Til dette henhører efter Statshaandbogen for 1871: Htk. af alle Slags $918^3/_4$ Td., hvoraf under Hovedgaarden $107^1/_2$ Td., Bøndergods $765^1/_4$ Td. (siden 1ste Januar 1865 afhændet 22 Tdr. 1 Skp. 2 Fdkr. $2^3/_4$ Alb., Kirketiende 46 Tdr.; Fideicommiscapital c. 70,700 Rd. Skovarealet udgjør c. 3000 Tdr. Land.

Hovedbygningen, fra 1782, er anseelig og ret smagfuld, 2 Etager høi med blaat Tag; 2 Sidefløie, deels 1, deels 2 Etager; Have paa 8 Tdr. Land.

I Borup Sogn i Byen Hegnede, fordum Heignet, laae i Middelalderen Herregaarden Heignet, af hvilken der nu ikke findes Spor. Den tilhørte i lang Tid tillige med den ogsaa nu forsvundne Gaard Farebeksholm, i Egby Sogn, Familien Moltke.

Kimmerslev Sogn, Annex til Borup, omgivet af dette S., Nørre-Dalby S. samt Sorø og Præstø Amter. Kirken, paa Sognets Nordostside, 2 M. ø. for Ringsted og ligesaa langt v. for Kjøge. Arealet, 1015 Tdr. Land, er jevnt, sand- og leerblandet Muld, hvoraf 107 Tdr. L. Fredskov. Paa Sognets Nordostgrændse mærkes Kimmerslev-Sø, 69 Tdr. L. Jernbanen passerer Sognet. Htk. 89 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Kimmerslev med Kirken, Kimmerslev Vand- og Veirmølle, og en Deel af Regnemark med et Jernstøberi; af

denne By hører dog endeel under Dalby Sogn. Ialt i Sognet 13 Gaarde, 13 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 8 G. og 19 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 217. Arbeide i Sognets og Nabosognets Skove giver Erhverv for Huusmændene. Til Regnemark hører godt Tørveskjær.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 76de Lægd. Kirken tilhører Fideicommisset Svenstrup. Sognet har ingen Skole. Bornene fra Kimmerslev søge Borup Skole; fra Regnemark søge de Nabosognet Dalbys Skole.

Kimmerslev Kirke uden særskilt Chorbygning, men med Taarn, hvælvet, er opført af Muursteen og Fraadsteen.

Egby Sogn, omgivet af Annexet Nørre-Dalby S., Høielse, Ørsted, Taastrup og Borup S. samt Præstø Amt, fra hvilket det skilles ved Kjøge-Aa. Kirken, sydlig i Sognet, 1 M. n. n. v. for Kjøge, 2½ M. s. for Roeskilde. Arealet, 3764 Tdr. Land, hvoraf 129 Tdr. L. Fredskov. Jorderne bestaae af en sand- og leerblandet Muld, mod Nord noget bakkede (50 Tdr. L. endnu bevoxede med Lyng), ved Kjøge-Aaes Enge. Htk. 348 Tdr. A. og E., 11½ Td. Skfk.

I Sognet: Byerne Egby med Kirken, Præstegaard, Skole, Store-Ladager med Stubmølle, Lille-Ladager, Vallore med Skole, Teglbrænderi, Hovedgaarden Spanager under Stamhuset Giesegaard med 634 Tdr. L., 77 Tdr. Htk., hvoraf dog den større Deel, c. 54 Tdr. Htk. (tilligemed Skulkerup Skov af 53 Tdr. L.) i Bjeverskov H. i Præstø A., Avlsgaarden Stenkelstrup, 18½ Td. Htk., 215 Tdr. L. (i Fæste fra Hovedgaarden Svenstrup i Borup Sogn), Holme Vandmølle. Ialt i Sognet 51 Gaarde, 64 Huse med og 54 uden Jord, hvoraf 27 G. og 79 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 973. Agerdyrkning overveiende Erhverv.

Sognet hører under Vallø Birks Jurisdiction (Kjøge), Roeskilde Amtstuedistrict og Kjøge Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 82de Lægd. Sognet danner med Annexet Nørre-Dalby een Commune. Kirken tilhører Vallø Stift.

Kirken, med 5 smukke, spidsbuede Hvælvinger og et svært Taarn, der vender i Syd og Nord, er i sine ældre Dele opført af Kridtsteen med runde Buer. Den er restaureret 1863, har en smuk Altertavle af Egetræ fra 1596, gl. Granit Døbefont, et godt Orgel. I Taarnets Muur er indsat en Dragesfikkelse, hvilken Almuen henfører til Sagnet om Lindormen, der havde lagt sig for Kirkedøren og der blev dræbt af en stor Tyr (cfr. Thieles Folkesagn, 2den Deel). 2 Uroxehorn, der til 1843 opbevaredes i Kirken, men nu opbevares i oldnordisk Museum, gjaldt for at være Tyrens Horn. Ogsaa i Taarnets søndre Muur findes en lignende Skikkelse indmuret. Kirkens vasa sacra have oprindelig tilhørt Åbo Domkirke i Finland, hvis Kostbarheder de Danske bortførte som Krigsbytte i Aaret 1509 (jfr. Kirkehist. Saml., 2det Bind).

Spanager Hovedgaard var oprindelig en Landsby, der tilligemed Egby Kirke tilhørte først Sorø Kloster, siden Roeskilde Domkapitel, og i den svenske Krig 1658 blev ødelagt og kort efter nedbrudt, hvorpaa en Herregaard oprettedes af Jorderne. I Midten af forrige Aarhundrede tilhørte den Grevinde A. S. Schack, ifølge hvis Testamente af 20de September 1760 Gaard og Gods ved Grev Fr. Chr. Schacks Erectionsbrev af 18de Juli 1777 blev indlemmet i Giesegaards Stamhuus. Hovedbygningen nedbrændte i Sommeren 1870 ved Ildebrand; en ny er under Opførelse.

Nørre-Dalby Sogn, Annex til Egby, omgivet af dette Sogn, Borup og Kimmerslev S. samt Præstø Amt (fra hvilket det skilles ved Kjøge-Aa). Kirken, vestlig i Sognet, c. 1 3/4 M. v. n. v. for Kjøge og 2 1/4 M. o. n. o. for Ringsted. Arealet, 2372 Tdr. Land, hvoraf 140 Tdr. Land Fredskov, der tilhører Svenstrup Gods, er i det Hele jevnt, med Eng og Mosestrækninger langs Kjøge-Aa paa Sydgrændsen. Paa Vestsiden findes Nørre-Dalby-Sø, c. 32 Tdr. Land stor. Htk. 218 Tdr. A. og E., 3 Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Nørre-Dalby med Kirken, Skole, Regnemark, hvoraf dog endeel hører under Kimmerslev S., og Kløvested. Sognet har ialt 35 Gaarde, 17 Huse med og 31 uden Jord, hvoraf 19 G. og 22 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 492, næsten alle henhørende til den jordbrugende Klasse.

Sognet hører under Ramsø Herreds Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstuedistrict og Kjøge Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 77de Lægd. Kirken eies af Giesegaard Stamhuus.

Dalby Sogn var tidligere et eget Sognekald, indtil det 1690 henlagdes som Annex til Egby Sogn. Kirken er opført af Muursteen; Taarn og Hvælvinger senere tilbyggede.

Høielse Sogn, omgivet af Kjøge Byes Jorder, Kjøge-Bugt, Ølsemagle S., Tune H. (adskilt derfra ved Skjensved-Aa), Egby S. samt Præstø Amt, fra hvilket det skilles ved Kjøge-Aa. Kirken ligger omtrent midt i Sognet, c. 3/4 M. n. v. for Kjøge paa en høi Banke med viid Udsigt. Arealet, 4768 Tdr. Land, hvoraf 22 Tdr. L. Fredskov, er i det Hele leer- og sandblandet Muld, forsynet med tilstrækkelig Eng og Tørveskjær langs Aaerne paa Nord- og Sydgrændsen. Htk. 537 Tdr. A. og E., 2 Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Høielse med Kirken, Præstegaard, Skole, Lille-Skjensved med Kro, Vilkestrup, Ølby med Skole, Store-Salby, Lille-Salby, Assendrup. Hovedgaarden Gl. Lellingegaard med 34 Tdr. Htk. i Høielse S. og 11 Tdr. Htk. i Lellinge S., 344 Tdr. L. Sognet har ialt 75 Gaarde, 57 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 41 G. og 34 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1241. Agerbrug er alene Erhvervet.

Sognet hører til Vallø Birks Jurisdiction (Kjøge), Roeskilde Amtstuedistrict og Kjøge Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 81de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Med Høielse Sogn er i geistlig Henseende forenet som Annex Lellinge Sogn i Bjeverskov H. i Præstø Amt.

Kirken er bygget af Muursteen paa høi Kampesteens Fod, har 5 smukke Hvælvinger. I Taarnet 2 Klokker, den ene stor og vellydende, fra 1517, med en Indskrift, hvoraf sees, at Kirken i den katholske Tid hed St. Mikkels Kirke.

Ølsemagle Sogn, Annex til Kjøge, omgivet af Kjøge-Bugt, Høielse S. og Tune H. (adskilt derfra ved Skjensved-Aa). Kirken, midt i Sognet, c. 3/4 M. n for Kjøge. Arealet, 1534 Tdr. Land, temmelig siidt, leerblandet Muld. Gjennem Sognet fra Nord til Syd langs Kjøge-Bugt løber Hovedlandeveien mellem Kjøbenhavn og Kjøge; den sydsjællandske Jernbane passerer ogsaa Sognet. Htk. 169 Tdr. A. og E.

Sognet bestaaer af den eneste By Olsemagle med Kirken, Skole, og har ialt 40 Gaarde, 31 Huse med og 8 uden Jord, hvoraf 22 udflyttede Gaarde. Ved Kjøbenhavns Landevei ligger Skillings Kro.

Indbyggere: 466. Ved Siden af Agerbruget drives her ikke noget væsentligt Bierhverv.

Sognet hører til Ramsø og Tune Herreders Jurisdiction (Roeskilde), Roeskilde Amtstuedistrict og Kjøge Lægedistrict; 4de Vgkds. 1ste Udskrivningskreds 78de Lægd. Olsemagle Sogn har sit eget Sogneforstanderskab. Kirken eies af Vallø Stift.

Olsemagle dannede tidligere med Lellinge Sogn i Bjeverskov Herred et eget Sognekald, som efter Olsemagle Præstegaards Brand i 1732 nedlagdes, hvorefter Olsemagle blev Annex til Kjøge og Lellinge til Høielse. Olsemagle Kirke er opført af Muursteen med Taarn og Hvælvinger.

Holbæk Amt

bestaaer af den nordvestlige Deel af Øen Sjælland, Øen Samsø med Kyholm og flere ubeboede Holme, Øerne Seierø, Nexelø og Hesselø i Kattegattet, samt nogle ubeboede Holme i Store-Belt og i Isse-Fjord.

Amtet omgives af Isse-Fjorden med dens indre Bugter, Bramsnæs-Fjord, Holbæk-Fjord og Lamme-Fjord, Kjøbenhavns Amt, mod hvilket Elverdams-Aa paa omtrent een Miils Strækning danner Grændsen, Sorø Amt, Store-Belt og Kattegattet. Kysten bestaaer af flere stærkt fremspringende Odder og Næs, der omslutte de talrige, fornemmelig fra Kattegattet, indgaaende Bugter og Vige, og den nordligste Deel af Amtet udgjør en mellem Kattegattet og Isse-Fjorden udskydende Halvø, der mod Nordvest ender i en smal Landtunge, kaldet Odden.

Amtets Fladeindhold er 29,4 □ M. Det ved Matrikuleringen opmaalte Areal udgjorde den 16de Juli 1866 efter Statistisk Tabelværk 289,684 Tdr. Land. Søplanen er beregnet til 4,194 Tdr. Land. Det besaaede og beplantede Areal var 126,008 Tdr. Land, deraf til Hvede 7,722 Tdr., Rug 22,742 Tdr., Byg 45,856 Tdr., Havre 30,184 Tdr., Boghvede 357 Tdr., Ærter og anden Bælgsæd 6,195 Tdr., Blandsæd 5,844 Tdr., Kartofler 4,498 Tdr., andre Rodfrugter 408 Tdr., Raps 1,302 Tdr., andre Handelsplanter 900 Tdr.; anvendt til Afgræsning 120,976 Tdr. Land, til Fredskov 13,423 Tdr. Af Huusdyr taltes: Heste 22,391, Hornkvæg 64,793, Faar 94,713, Sviin 36,394. Hartkornet var efter Stat. Tab., 3die R., 4de B. den 1ste April 1860: Ager og Engs Htk. 24,147 Tdr., hvoraf 290 Tdr. til Kjøbstæderne, Skovskylds Htk. 647. Af Landdistricternes Hartkorn, Ager og Eng og halveret Skovskyld hørte til 125 større Eiendomme over 12 Tdr. Htk. 4,384 Tdr., til 3,783 Bøndergaarde 17,578 Tdr., til 8,798 Huse 2,187 Tdr., til skyldsatte, ikke bebyggede, Lodder 321 Tdr. Af Husene havde 3,866 med 1,818 Tdr. Htk. over 2 Skpr. Htk., 2,417 med 355 Tdr. Htk. mellem 2 Skpr. og 1 Fdkr. Htk., 830 med 14 Tdr. Htk. under 1 Fdkr. Htk., 1685 vare jordløse Huse. I Aaret 1850 var mere end Halvdelen af Amtets hele Hartkorn eller omtrent 13,760 Tdr. endnu Fæstegods; i

KATTEGAT
SJÆLLANDS ODDE
SEIERÖ BUGT
NYRUP BUGT
ISSEFJORD
FREDERIKSBORG AMT
NEXELØ BUGT
LAMME FJORD
Seiero
Nykjøbing
Rørvig
Nexelø
Dragsholm
Hørve
Ourø

KORT
over den østlige Deel af
HOLBÆK AMT
udarbeidet og graveret af Oberst E. Klingsey,
revideret af Geheime Etatsraad J.P. Trap i Henhold
til Sammes Beskrivelse af Danmark
HERREDER.
1. Merløse.
2. Tudse.
3. Løve.
4. Arts.
5. Skippinge.
6. Ods.
STORE
BELT
KJØBENHAVNS
AMT
SORØ
KALLUNDBORG
HOLBÆK

KATTEGAT
SAMSÖ
SAMSÖ
Seierö
Seierby
Kongstrup
Mavtrup
Nordby
Besser
Besser K[e]
Østerby
Langemark
Sandholm
Tranebjerg
Onsbjerg
Kolby
Selvig
Vejrö
Kyholm
Lindholm
Ballen Færgested
Helgenæs
2°
50'
40'
30'
20'
56°
50'

KORT
over den vestlige Deel af
HOLBÆK AMT
udarbeidet og graveret af Oberst E. Klingsey,
revideret af Geheime Etatsraad J.P. Trap i Henhold
til Sammes Beskrivelse af Danmark.
HERREDER.
3. Löve. 5. Skippinge.
4. Arts. 6. Ods.
7. Samsö.
BELT
STORE BELT
KALLUNDBORG
BUGT
SALTBÆK VIG
KALLUNDBORG
REFSNÆS
Ulstrup
Saltbæk
Tiis Sö
Hundsholm
Fyenshoved
Reerso
Dalby
Drosselbjerg
Svallerup
Ubby
Jerslev
Gjørlev
Bakkendrup
Aarby
Rørby
Værslev
Mørdby
Vollerup
Kaldred
Alleshave
Alkestrup
Eskebjerg
Raklev
Ellede
Kongstrup
Kallerup
Vedgaard
Vilkingæ
Assersø
Fjallebro
Jordløse
Tørslev
Sæby K.
Lærchenborg
50'
40'
30'
10'
2 Mil

1860 var det kun 9,187 Tdr. og er nu, 1871, kun lidet over det Halve af hvad det var i 1850.

Indbyggernes Antal ved sidste Folketælling var i 1870 88,270 (i 1855: 80,067), hvoraf 7,152 i Amtets tre Kjøbstæder og 81,118 i Landdistricterne; Amtets hele Befolkning udviser et Antal af 3,002 Mskr. paa □ Milen.

Holbæk Amt indbefatter: Kjøbstæderne **Holbæk, Kallundborg** og **Nykjøbing,** samt Herrederne: **Merløse, Tudse, Løve, Arts, Skippinge, Ods** og Øen **Samsø.** Amtets samtlige Land-Communer danne eet Amtsraadsdistrict, der har 9 valgte Medlemmer.

Amtet udgjør en Deel af 2den Landsthingskreds og indbefatter 5 Folkethings-Valgkredse.

I geistlig Henseende indbefatter Amtet, med Undtagelse af Øen Samsø, der i Forbindelse med Øen Tunø af Aarhus Amt danner et eget Provsti under Aarhus Stift, under Sjællands Stift 3 Provstier: 1) Merløse og Tudse Herreders Provsti (samtlige Sogne i disse Herreder — med Undtagelse af Nidløse og Tersløse, der høre til Arts og Løve Herreders Provsti, samt Steenlille, der hører til Ringsted og Alsted Herreders Provsti af Sorø Amt — og Holmstrup i Skippinge Herred); 2) Løve og Arts Herreders Provsti (samtlige Sogne i disse Herreder, Nidløse og Tersløse i Merløse Herred samt Gudum Sogn i Sorø Amt); 3) Skippinge og Ods Herreders Provsti (samtlige Sogne i disse Herreder med Undtagelse af Holmstrup). I jurisdictionel Henseende omfatter Amtet, foruden de 3 Kjøbstads-Jurisdictioner, 5 Land-Jurisdictioner, nemlig: 1) Merløse og Tudse Herreder, 2) Løve Herred, 3) Arts og Skippinge Herreder, 4) Dragsholms Birk (Ods Herred), 5) Samsø Birk, hvortil ogsaa henhører Øen Tunø af Aarhus Amt. Desuden hører en Deel af Sorø og Baroniet Holbergs Birks Jurisdiction til Holbæk Amt. Amtet, med Undtagelse af Samsø og hosliggende Øer, der høre til 4de Udskrivningskreds, hører til 2den Udskrivningskreds og til Sjællands nordre Land-Physicatdistrict; i Amtet findes følgende Lægedistricter: Holbæk, Kallundborg, Nykjøbing og Samsø Districter, samt en Deel af Sorø og af Slagelse Districter. Med Hensyn til de directe Skatters Oppebørsel er Amtet deelt i 3 Amtstuedistricter, Holbæk, Kallundborg og Odsherred. Brandforsikkringen for Landbygninger bestyres af 5 constituerede Branddirecteurer, for nordre District (Ods H.), søndre District (Løve H. og Nidløse, Tersløse og Steenlille S. i Merløse H.), østre District (Tudse og Merløse H. med Undtagelse af sidstnævnte 3 Sogne), vestre District (Arts og Skippinge H.), Samsø.

De i Amtet beliggende Statsskove danne eet Skovriderdistrict, Ods Herreds (3,168 Tdr. Land), under 1ste Overførsterinspection.

Holbæk

Kjøbstad i Merløse Herred, beliggende under 55° 42′ 59″ n. B. og 0° 51′ 46″ v. L., ved Holbæk-Fjordens sydlige Side, er fra Landsiden omgivet af middelhøie Bakker, hvorfra haves en vidtstrakt Udsigt især mod Nord. Dens Afstand ad Landeveien er fra Kjøbenhavn 8 Mile, Roeskilde 4 M., Kallundborg 6 M., Nykjøbing i Ods Herred 6½ M., Ringsted 4½ M.

Byens største Længde er fra Øst til Vest og i denne Retning gaaer en meget bred Hovedgade, fra hvilken en større og 14 mindre Sidegader udskyde mod Nord og Syd. Byens Fladeindhold udgjør 1,009,630 □ Alen. Gaardenes og Husenes Antal er 265 (i 1837 kun 213), hvoraf 234 i den egentlige By. (Bygningernes Brandassurancesum var den 31te December 1870: 1,420,180 Rd.). Desuden fortsættes Byens Huusrække ind paa Landjurisdictionens Grund, og de saakaldte Smedelundshuse ligge, adskilte fra Kjøbstadens Grund ved en liden Rende, i Merløse Sogn.

Holbæks Kjøbstadjorder, hvilke alle ere udskiftede, udgjøre 154 Tdr. 5 Skp. Htk. med et Areal af 1408 Tdr. Land. Her ligger den betydelige Avlsgaard Nyvanggaarden, der har et Tilliggende af 350 Tdr. Land, og den mindre Wegenersminde. Med Holbæk er ikke forenet noget som særskilt Commune bestaaende Landdistrict. Tidligere (ligesom endnu efter Matriklen) regnedes til Holbæk Sogn Holbæk Ladegaard og en Deel af det til denne liggende Bøndergods samt den vestlig for Byen paa det gamle Slots Tomt beliggende, umiddelbart til samme stødende Slotsmølle, ialt c. 100 Tdr. Htk. Dette er nu henlagt til Merløse Sogn, jfr. det Kongelig danske Cancellies Resolution af 26de October 1824.

Af offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

Byens Sognekirke. Istedetfor den gamle brøstfældige Kirke, der havde været Klosterkirke for det i Holbæk værende Sortebrødrekloster og hvis Nedbrydelse fandt Sted i Aaret 1869, er en ny Kirkebygning, hvortil Grundstenen blev lagt den 14de October 1869, bleven opført ved Bygningsinspecteur Etatsraad C. Hansen og forventes at ville blive indviet endnu i indeværende Aar (1871). Kirken er en Korskirke i Rundbuestiil, fladt Loft, Taarn med Spiir, ottekantet Chorafslutning. Langkirkens indvendige Længde er 49¾ Al., Breden 17¾ Al.; Korsfløienes indvendige Længde 8 Al., Breden 15⅜ Al.; Taarnets indvendige Længde 6¾ Al., Breden 12¾ Al.; dets udvendige Høide 71½ Alen. (Af Kirken gives paa modstaaende Side en Afbildning). De i den tidligere Kirke anbragte Mindestene over Negotiant og Handelsmand Peder Pedersen, død 1723 (der skjænkede 4000 Rd. til Opførelsen af et Spiir paa Kirken m. m.), samt over Kjøbmand Anders Andersen Borch, død 1837, og Hustru Inger Eleonore, født Kornerup, død 1826 (hvilke legerede, som senere anført, betydelige Capitaler til Holbæks Kirke, Skoler og Fattige), ere indmurede i Vaabenhuset. (De ældre Liigsteen, som nævntes i forrige Ud-

HOLBÆK FJORD
Havnen
Havneplads
Toldboden
Gasværk
Strandporten
Torvet
Kirkestræde
Ny Kirkegaard
Markedsplads
Börgerstiftelsen
Ny Kalkbrænderi
Holbæk Ladegds Jorder
Holbæk Kjöbstads Markjorder
a Kirken
b Borgerskolen
c Kapellet
d Friskole, Fattig og Sygehuus
e Raad Thing og Arresthuset
f Havnebygningen
g Fattigboliger
h Asylet
i Vagt og Spröitehuus
1:8000
HOLBÆK
1870.

gave af dette Skrift*), ville vistnok ogsaa finde Plads i den nye Kirke eller i Liigcapellet paa Kirkegaarden, der midlertidig har været benyttet som Kirke. Dette, ligesom den hosliggende Skole ere endnu Levninger af Sortebrødreklostret).

Holbæk Kirke.

Raad, Thing- og Arresthuset, opført 1843 i 2 Etager, tæt ved Kirken;

Gasværket, anlagt i Aaret 1865; i Aaret 1869 var Værkets Indtægt 8112 Rd., Udgift 6272 Rd. Afsætningen af Gas, indledet igjennem Maalerne, var i 1869: 1,804,200 Cbfod.;

Borgerstiftelsen, opført ved frivillige Bidrag, indsamlede ugentlig fra 1852—63. Den bestaaer af en 2etages Bygning med Havegrund, be-

*) Af Liigstenene fra den ældre Kirke maa især mærkes den over Christopher von Festenberg, kaldet Pachs, til Torupgaard, født i Schlesien. 47 Aar Befalingsmand paa Holbæk Slot, død 1608, 97 Aar gammel, og hans Hustru Sophie Galt til Kindholm, D. R. R. Peder Ebbesøns til Tyrrestrup hans Datter.

liggende ved Markedspladsen. Den er indrettet til 8 Leiligheder, hver paa 2 Værelser med Kjøkken og Brændehuus. Stiftelsen eier i Capitaler og Legater 3725 Rd., hvoriblandt et af forhenværende Forpagter paa Eriksholm Peter Roed skjænket Legat paa 1000 Rd.;

Sygehuset blev i 1870 indrettet i Cholera-Lazarethet og bestaaer af 2 Stuer med 3 Senge i hver. For Cuur og Pleie samt Medicinforbrug betales 64 ß daglig pro persona;

Byens Skoler, nemlig Borgerskolen og Friskolen, førstnævnte med 4 Lærere og 1 Lærerinde samt Gymnastiklærer, sidstnævnte med 3 Lærere samt Gymnastiklærer, den Bordiske Haandgjerningsskole med 1 Lærerinde (om denne see nedenfor). I Byen findes desuden flere private Pigeskoler samt en Aftenskole for Haandværkslærlinge;

Endvidere bestaae her forskjellige **Velgjørenheds-Foreninger,** saasom: Børneasylet, Liigkassen for Borgere i Holbæk, Murernes Sygekasse, Haandværkernes Syge- og Begravelses- samt Alderdomsforsørgelsesforening, stiftet den 14de September 1862.

Indbyggernes Antal var i 1870: 2931 (Mdkj. 1412 og Kvdkj. 1519); i 1860: 2971; i 1855: 2811 (Mdkj. 1406 og Kvdkj. 1405); i 1850: 2638; i 1845: 2330; i 1801: 1332; i 1769: 1239. Det maa bemærkes, at før Aaret 1824 regnedes, som foran anført, et større Areal med dettes Beboere til Byen.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat, ere 418 Skattepligtige ansatte til en Skatte-Indtægt af 285,850 Rdl.

„Det frugtbare, i Velstand Aar for Aar tiltagende Opland, der paa alle Sider omgiver Holbæk, den store Indtægt, Byen drager af sine udmærkede og betydelige Jorder, som for en stor Deel drives af dens egne Beboere, samt endelig den ikke ringe mercantile Driftighed, der for Tiden findes blandt Byens Borgere, have, i Forening med de senere Aars heldige Conjuncturer, hævet Holbæk til en af Danmarks forholdsviis meest velhavende Byer". Denne Beskrivelse af Byens Tilstand for 15 Aar siden, der fandtes i første Udgave af dette Skrift, passer nu ikke i alle Henseender. Det tør vel ikke paastaaes, at Byens Velstand er gaaet tilbage (denne Udgave nævner endogsaa 38 Kjøbmænd, medens den forrige kun angiver 35), men dens Fremskridt i Sammenligning med de øvrige Kjøbstæder er ikke den samme. Folkemængden var endogsaa aftaget ifølge sidste Tælling. Kornudførselen var ogsaa noget mindre. Den Handel, der drives udenfor Kjøbstæderne, nævnes ogsaa her som nedsættende Moment.

Hvad Handelen angaaer, da tages her, ligesom i de fleste sjællandske Kjøbstæder, en Deel lettere Varer landværts fra Kjøbenhavn; af sværere Varer fortoldedes fra Udlandet respective i 1868 og 1869: Salt 468 Tdr., 467 Tdr. (af indenlandsk Salt indførtes 1655 Tdr., 1307 Tdr.); Steenkul 31,583 Tdr., 31,046 Tdr.; Stangjern 174,362 Pund, 331,640 Pd.; Trælast 1806 C.-Lst. og 20,695 Cubikfod, 1465 C.-Lst. og 14,342 Cubikfod. Den søværts Udførsel af Kornvarer var i 1868:

99,270 Tdr. (hvoraf til Udlandet 72,389 Tdr.), i 1869: 96,696 Tdr. (hvoraf til Udlandet 73,277 Tdr.)

Skibsfarten angives saaledes:

	1869.			1868.		
	Skibe	Drægt.	Besætn.	Skibe	Drægt.	Besætn.
Fra Udlandet	137	3187 C.-Lst.	2878 C.-Lst.	158	3649 C.-Lst.	3344 C.-Lst.
Til —	160	3928 —	2436 —	176	4326 —	2189 —
Fra Indland.	146	3577 —	1620 —	141	3563 —	1564 —
Til —	128	3070 —	1353 —	123	3004 —	1582 —

Paa Kjøbenhavn var directe Dampskibsfart 1 Gang ugentlig, hvilken Fart i indeværende Aar (1871) er udvidet til 2 Gange om Ugen.

Holbæk havde i 1869, foruden 22 umaalte Baade, et Antal af 20 Fartøier af 743½ C.-Lsts. Drægtighed, hvoraf de 15 over 15 C.-Lst.; i 1855 et Antal af 7 Fartøier af 162 C.-Lst., hvoraf de 5 over 10 C.-Lst. I 1843 kun 1 Fartøi over 10 C.-Lst.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) i 1869 udgjorde 29,190 Rdl. Brændeviinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) blev oppebaaret i 1869 med 27,986 Rdl.

Antallet af Kjøbmændene i Holbæk angives i Mercantil-Calender for 1869 til 38*).

Af industrielle Anlæg mærkes: 6 Brændeviinsbrænderier med en Production af 5—600,000 Potter Brændeviin aarlig, 2 Tobaksfabriker, 1 Kalkbrænderi, 2 Uldspinderier, 2 Jern- og Metalstøberier, 3 Ølbryggerier, 3 Bomuldsvæverier, 3 Farverier, 6 Garverier, 2 Pottemagerier, 2 Bogtrykkerier. Desuden 3 Veirmøller (Store-M., Lille-M. og Strand-M.) og 1 Hestemølle. Et Skibsbyggeri, der paabegyndtes i 1855; herved er i de forløbne 15 Aar bygget 10 nye Skibe af tilsammen 572 C.-Lsts. Drægtighed og desuden udført flere betydelige Reparationer.

Af de Indbyggere i Holbæk, der enten som selvstændigt Erhverv, eller, hvad der er mere almindeligt, i Forening med anden Bedrift, have Avlsbrug paa Byens Jorder, brugte i 1850, efter Stat. Tabelv., Ny Række, 5te Bind, 12 hver et Beløb af over 4 Tdr. Htk., 7 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr., 17 et Beløb af 2 indtil 1 Td. og 18 et Beløb af under 1 Td. Htk.

Kreaturholdet i Holbæk var den 16de Juli 1866: 240 Heste, 548 Stkr. Hornkvæg, 169 Stkr. Faar, 351 Stkr. Sviin.

I Byen holdes aarlig 6 Markeder, nemlig 2 i Marts, 1 i April, 1 i Juni, 1 i October og 1 i November.

Byens Øvrighed bestaaer af en Borgmester, der tillige er Byfoged samt By- og Raadstueskriver.

---

*) I Skriftet: „Danmarks Speil eller Efterretning om den verdslige Stand for Aaret 1767" navngives 15 Kjøbmænd, der „alle handle med saadanne Varer, som ere Bonden tjenlige. Pilleau er tillige Viinhandler". Det nævnte Skrift bemærker derhos: „Seiladsen er kun maadelig, saa at de ankommende og afgaaende Skibe beløbe sig aarlig kun til 30 à 40". Ligesom Byen dengang kun havde een Viinhandler, synes ogsaa kun een Mand at have handlet med Tobak; thi det bemærkes, at Controlleuren, har Røg- og Snuus-Tobaks Oplag".

Byraadet bestaaer foruden Formanden af 11 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Brolægnings- og Veivæsenet; f) for Gasværket.

Commune-Indtægterne have i 1869 udgjort 25,024 Rdl., nemlig: 1) særlige Indtægter 9,170 Rd.; 2) Paaligning paa fast Eiendom 2,059 Rd., paa Næring 1,543 Rd., paa Formue og Leilighed 10,596 Rd., paa overordentlig Skat 1,656 Rd.

De samlede Udgifter have beløbet sig til 23,096 Rd., hvoraf til Fattigvæsen 6,503 Rd., Skolevæsen 6,080 Rd., Rets- og Politivæsen 2,647 Rd., Vandforsyning 119 Rd., Brandvæsen 658 Rd., Medicinalvæsen 246 Rd., Byens Gader og Veie 661 Rd., Gadebelysning (Gas) 600 Rd., Bidrag til Statskassen 2773 Rd., til Amtsrepartitionsfonden 245 Rd. og til Amtsskolefonden 177 Rd. I de nærmest følgende Aar forestaae Udgifter til Omlægning af Landeveisgaden igjennem Byen.

Ved Udgangen af Aaret 1869 eiede Communen: a) i rede Penge og Obligationer 22,840 Rd., b) i faste Eiendomme 91,170 Rd. Communen skyldte ved Udgangen af Aaret 1869: 41,002 Rd. Communens faste Eiendomme ere: 1) Raad-, Thing- og Arresthuset, hvoraf Communen eier 1/3 og Landjurisdictionen 2/3; 2) Vagt- og Sprøitehuset; 3) Fri- og Haandgjerningsskolen; 4) Borgerskolen; 5) Fattiggaarden; 6) Sygehuset (Choleralazarethet) med tilhørende Vænge (Matr. Nr. 181); 7) Gasværkets Bygninger; 8) Oplagspladserne ved Havnen; 9) Markedspladsen; 10) 3 mindre Grundstykker, der for Tiden ere udleiede for en aarlig Afgift af 43 Rd. 48 ß

Endvidere eier Communen et lidet Grundstykke, som den har overladt Kjøbstadens Forskjønnelsesselskab uden Vederlag. De saakaldte Borgmesterjorder, der udgjøre 97 1/5 Tdr. Land, afgive ingen Indtægt for Communen, da de ere tillagte Byfoged- samt By- og Raadstueskriverembedet i Holbæk.

Borger og Kjøbmand i Holbæk A. A. Borch og Hustru J. E., født Kornerup, have ved Testamente skjænket Holbæk By 52,000 Rd., nemlig: Fattigvæsenet 20,000 Rd., af hvis Rente 15 af de meest svagelige og værdige Fattige nyde 1 Rd. ugentlig; 15,000 Rd., af hvis Rente der tildeles 6 huusarme Familier, som efter deres tidligere Stillinger i Livet af Undseelse og Tilbageholdenhed ikke som andre Fattige kunne erholde Understøttelse, 25 Rd. kvartaliter; 15,000 Rd. til en Haandgjerningsskole, og 2000 Rd. til Byens Kirkes Reparation.

Havnevæsenet administreres af et af Byraadet nedsat Udvalg (bestaaende af Borgmesteren og 4 valgte Medlemmer), under hvilket sorterer en Havnefoged. Havnekassens Fond udgjør c. 11,000 Rd., dens aarlige Indtægter c. 4800 Rd. Den egentlige Havn, der har en Dybde af i Gjennemsnit 10 Fod, er ikke i de senere Aar udvidet, men Havnepladsen forstørres aarlig ved Inddæmning og Oplægning af Mudder.

Byen har ingen Borgervæbning, men et Brandcorps, c. 350 Mand, og et dermed i Forbindelse staaende Politicorps af 27 Mand. Reglem. 14de Februar 1839.

I Byen er ansat en Maaler, Veier og Vrager samt 2 Mæglere.

I geistlig Henseende er Merløse Sogn forenet som Annex med Holbæk Sogn. Foruden Sognepræsten er ved Holbæk Kirke ansat en ordineret Catechet, der tillige er første Lærer ved Borgerskolen.

Byen hører under Holbæk Amtstuedistrict (Amtstuen i Holbæk) og til Holbæk Lægedistrict. Landphysicus i Sjællands nordre Physicat og Districtslægen boe i Byen. Et Apothek. Holbæk er Valgsted for Holbæk Amts 1ste Valgkreds til Folkethinget. 2den Udskrivningskreds 42de Lægd. Ved Holbæk Toldsted er ansat en Toldforvalter, en Controlleur og 2 Assistenter; ved Postvæsenet en Postmester, der tillige er Opsynsmand ved Befordringsvæsenet. Telegraphstation.

I Holbæk er en Sparekasse, hvori ved Udgangen af Aaret 1869 indestod 565,071 Rd. Sparekassens Overskud var 17,326 Rd. 82 ß.

Holbæk Amts landoeconomiske Selskabs Sparekasse har Locale i Holbæk.

I Byen er en Afdeling af Brandassuranceforeningen for rørlige Eiendomme i Sjællands Kjøbstæder, hvilken Afdelings Risico udgjorde den 1ste September 1870: 1,136,532 Rd.

I Holbæk udgives „Holbæk Amtsavis" og „Holbæksposten". Byen har Gasbelysning siden 9de December 1865.

Byens ældste Segl, som her er afbildet, skal fremstille nogle Træer og et Vandløb. Man har vistnok dermed villet hentyde til Bynavnets tvende formodede Bestanddele, nemlig „Holt" ɔ: Skov og „Bæk".

Dr. J. H. Larsen, af hvem der haves i Manuscript i historisk antikvarisk Archiv en Beskrivelse af Holbæk By, nedskreven i Aaret 1847, mener, at der i de ældste Tider har været 2 smaa Byer, hver ved sin Bæk, nemlig Holbæk og Labæk, med hvilket sidste Navn endnu Byens østlige Deel benævnes. Labæk, der oprindelig synes at have været den anseeligere, gik dog successive saa at sige op i Holbæk (ved hvilken ogsaa, som nedenfor bemærket, opstod en større Gaard og sildigere et befæstet Slot) og vedblev kun, som antydet, at benævnes som en Deel af denne. Den fornævnte flittige Grandsker over Holbæks tidligere Historie har første Gang truffet Navnet Holbæk i et Gavebrev af Biskop Absalon 1199, hvori han giver til Sorø Kloster curiam (Gaarden) Holbæk med de den tilhørende eller tilliggende Smaabyer Methelose (nu Merløse), Grubetorp (nu Krøierup i Sønder-Jernløse S.), Thostetorp (nu Tostrup i Merløse S.) og Ulistorp (en forlængst forsvunden Landsby). Gaarden Holbæk gik senere over til Benedictiner-Klostret i Ringsted, som atter afhændede en Deel deraf til Valdemar II. Denne Konge menes at have grundet og befæstet Holbæk Slot vest for den nuværende By, hvor der endnu findes Spor af dets Volde og Grave. I det trettende Aarhundrede synes Byen allerede at have havt nogen Betydning. 1269 (eller 1275) stiftedes her et Dominicanerkloster. 19de August 1287 brændte Byen med Klosterbygningen, og 1290

afbrændtes og plyndredes Byen af Marsk Stigs Tilhængere. Sin første Stadsret fik Holbæk af Erik Menved. 1320 nævnes Holbæk Slot udtrykkelig som Fæste. Det fordrevne svenske Kongepar Birger Magnussøn og Margrethe (Erik Menveds Søster) fik Holbæk Len til sin Underholdning*). Slottet blev ødelagt af de Svenske 1659.

Byen havde, førend Klostret blev stiftet og endnu hele Tiden medens det stod ved Magt, sin egen Kirke, helliget St. Nicolaus, der stod paa den nuværende Adelgades søndre Huusrækkes Plads paa det Sted, hvor den saakaldte gamle Amtstuegaard endnu i næstforrige Decennium laa og hvis Gavl var en Levning af Kirken. Denne St. Nicolai Kirke blev ved de med Reformationen i 1536 følgende Tumulter berøvet Alt hvad den havde af Værdi og stod derefter øde og forladt. Da man intet levnede den, hvoraf den kunde vedligeholdes, hensank den omsider i Ruiner, og Aar 1573 skjænkede Frederik II. den til Hovedsmanden paa Holbæk Slot Christoffer von Festenberg Pachs (Originalen til Gavebrevet findes i Holbæk Raadstuearchiv). Derefter blev den Kirke, der havde hørt til Sortebrødreklostret, Byens Sognekirke og var det, indtil den, som foranført, for Brøstfældighed maatte vige Pladsen for en ny Kirke.

Slottet ved Holbæk blev efter dets Ødelæggelse af Svenskerne ikke atter gjenopbygget. Skjønt dette Slot vistnok aldrig har havt stor Betydning, ydede det dog altid Byen nogen Næring, og dets Ødelæggelse maa derfor vistnok betragtes som en Tilbagegang for Holbæk, ligesom den svenske Occupation 1658—1660 i høi Grad trykkede denne som de fleste sjællandske Stæder. Bondestandens fortrykte Vilkaar i det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede har ogsaa indvirket her, og det saa meget mere, som Byen især bestaaer ved sin Bondehandel. I Midten af forrige Aarhundrede skildrer Pontoppidan (D. A. II, 382) Byens Tilstand saaledes: „Byen haver nogen Leilighed til Seilads og undertiden er samme med Fordeel bleven brugt, endogsaa til Frankrig og andre Steder i Vester-Søen. Men paa nogen Tid, og af tilstrækkelige Aarsager (særdeles de adskillige Udhavne og fremmede Fahrers Forbud) haver Seefarten her ikke floreret nær saa meget som tilforn. Imidlertid lever det lidet Borgerskab, bestaaende i 120 Mand, deels ved Landhandel og nogen Handel til Søes, deels ved Haandværker, deels ogsaa ved Avling, eftersom Byen har 3 Marker, samt en Græsmark til 100 Hoveder. Bygningen er kun maadelig, bestaaende i nogle smaae Stræder, samt en lang og bred Adelgade". „Kun langsomt skred Holbæk frem i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede, men de sidste to Decennier have seet Byen hæve sig i et Forhold, der hører til de gunstigste i Danmark, og navnlig har dens Kornexport, der i Decenniet 1821–30 kun var 40—50,000 Tdr. aarlig, nu hævet sig til næsten det Tredobbelte: nye Bygninger opstaae i stor Mængde og Velstanden er almindelig". Denne Fremstilling af saa lyse Farver fra dette Skrifts første Udgave maa nu for de mellemliggende 15 Aar, som det tildeels af det Foregaaende sees, lide nogen Nedsættelse.

Kallundborg

Kjøbstad i Arts Herred, beliggende under 55° 40, 50" n. B. og 1° 29' 43" v. L., 14 Miile fra Kjøbenhavn, 6 M. fra Holbæk, og ligesaa langt fra Korsør, 4 3/4 M. fra Slagelse og 12 M. (ad Søveien) fra Aarhus, ved den østlige Indvig af Kallundborg-Fjord og inden for den nordfra udskydende smalle Sandflade Gisseløre, paa hvilken findes et Fyr af 6te Klasse. Byen ligger deels paa en Høi (Overbyen), deels paa dennes Skraaning ned mod Fjorden samt ved denne (Nederbyen). Byens Be-

*) Naar Suhm anfører (XII, 43), at Kong Birger døde paa Holbæk Slot, da er det vistnok ikke med god Grund. I Kildeskrifterne nævnes hans Dødested kun af Hamsfort (Scr. rer. Dan. I) og kaldes Ericaborg, og den svenske Forfatter Ericus Olai siger, at Kongeparret fik en Gaard ved Sjælland (Suhm XII, 24). Om Ericaborg eller Spegerborg, see Provst Brasens Afhandling i Hist. Tidsskrift, 6te Bind.

KALLUNDBORG
1870.
1:8000
50 100 200 300 400 500 800 Alen
Bygrændse efter Lov af
11te Februar 1863
a Vor Frue Kirke
b Raad Thing og Arresthuus
c Gamle Raadstue
d Borgerskolen
e Friskolen
f Arbeidshuset
g Fattighuset
h Forhen Rectorbolig
i Nyboder
k Amtssygehuus
l Haandværkernes Fribolig
m Asyl
n Havnevæsenets Material-
bygning
o Lodshuus
p Forhen Latinske Skole
Kallundborg Ladegaards Jorder
Kallundborg Kjöbstads Markjorder
St. Olai Kirkegd.
til Lerchenfeldt
Kallundborg
Lade G.
Lindegaardsvænge
fra Raklev
Torvet
Slots
vænget
Ladegaardens
Strandvænge
Kallundb. Kjöbstads
Markjorder
(Apotheker Vange)
Anlæget (Möllebanken)
til Holbæk
St. Jørgens Bjerg
Byfoged Cont.
Tömmer
Plads
Skibsbyg
ger Pl.
Havnen
Badehuus
KALLUNDBORG FJORD

liggenhed er rettet i Øst og Vest, største Længde 2000 Alen, Brede 900 Al., Omkreds 5000 Al. Møllebakken, der ligger umiddelbar op til Byen mod Nord og som for faa Aar tilbage bestod af Gruusbanker, er nu smukt anlagt og beplantet og afgiver en skjøn Promenade.

Kallundborg Kjøbstad-Commune bestaaer af: den egentlige Kjøbstad og et dermed forenet Landdistrict. Paa den egentlige Kjøbstads Grund og Jord findes ialt 343 brandforsikkrede Grundeiendomme, nemlig 302 i den egentlige By og 41 paa Byens Mark. Landdistrictet bestaaer af: Hovedgaarden Kallundborg Ladegaard, beliggende umiddelbar op til Byen (af Htk. 49 Tdr., 515 Tdr. Land, desuden 13 Tdr. Htk. Fæstegods), og Lerchenfeldt (af 36 Tdr. Htk.), de saakaldte Rynkevangshuse, samt 9 Huse paa St. Jørgensbjerg øst for Byen. Ifølge Rescript af 11te Mai 1804 ere St. Jørgensbjergs jordløse Huse og Beboere henlagte under Kallundborg Byes Justits- og Politivæsen, men henhøre i Henseende til den ordinaire Retspleie, Foged-, Skifte- (jfr. Cancelliskrivelse 11te Mai 1815) samt Auctionsvæsenet under Arts og Skippinge Herreder, under hvis Jurisdiction den øvrige Deel af Landdistrictet i enhver Henseende sorterer. Landdistrictet, hvis Beboere søge Kjøbstadens Kirke, har Fattig- og Skolevæsen tilfælles med Kjøbstaden, og bærer $^{1}/_{20}$ af de til Kirke-, Skole- og Fattigvæsenet aarligen medgaaende Udgifter. Med Landdistrictets Skattevæsen, Brandforanstaltninger og deslige har Kjøbstadens Bestyrelse Intet at gjøre.

Byens Areal udgjør 1,137,804 □ Alen. Den har foruden Torvet og Havnepladsen 8 Gader og 8 Stræder. Dens Huses og Bygningers Brandforsikkringssum udgjør 1,025,680 Rd. (1843: 344,440 Rd.)

Kjøbstadens Jorder, hvilke alle ere udskiftede, udgjøre 833 Tdr. Land af Htk. 56 Tdr. 4 Skpr., foruden 40 Tdr. Land af den udtørrede Saltbæk Vig.

Af offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

Kirken. Denne Esbern Snares til „Vor Frue" indviede prægtige Kirkebygning er heelt opført af meget smukt Muurværk af store, røde, stærkt brændte Steen paa en Sokkel af huggen Granit. Ovenpaa Sokkelen ligger et Skifte af Muursteen og derover igjen en Rundstaf eller et Fremspring af Granit, hvor da først den egentlige Muur begynder. Kirken danner i Midten en regelmæssig Fiirkant med fire ligestore Korsarme, der alle ende i et ottekantet Taarn. Disse Taarne bleve i den katholske Tid benævnte Sct. Anna, Sct. Catharina, Sct. Maria Magdalena og Sct. Gertrud. Midt imellem dem og ligeover Kirkens fiirkantede Skib hævede sig — og hæver sig nu igjen — et slankere fiirkantet Hovedtaarn, der var opkaldt efter Kirkens Skytshelgeninde „Vor Frue". Det er sandsynligt, at Esbern Snare har tænkt sig, at denne stærke Kirkebygning med det fæstningsmæssige Ydre skulde end mere forøge Anseelsen af den Borgbygning han opførte tæt derved, og vel ligesom danne en Deel af den vigtige Befæstning, han anlagde ved Overfartsstedet mellem Sjælland og Jylland, samtidig med at Kong Valdemar byggede Borgen paa Sprogø mellem Sjælland og Fyen og Vordingborg mellem Sjælland og Smaalandene, og Broderen Absalon byggede Borgen ved Øresund (castrum de Hafn) mellem Sjælland og Skaane. „Vor Frue" hvilede — og hviler nu ogsaa

— paa 4 mægtige 10 Alen (9 Al. 23″) høie Granitsøiler. Disse støttede ogsaa de 9 Krydshvælvinger i Skibet (i Korsets Sidegrene vare Tøndehvælvinger). Granitsøilerne ere sammensatte hver af fire Stykker, nemlig foruden Sokkel og Capitæl af to Stykker, som ere stillede ovenpaa hinanden. Soklerne og i Særdeleshed Capitælerne, med skraat afskaarne Hjørner, minde stærkt om Former i Absalons og Valdemars Klosterbygninger i Sorø og Ringsted samt i Kirker, der enten som den Esbern Snare selv formeentlig tilhørende Ubby ved Kallundborg og som Bjernede og Fjenneslev ved Sorø samt Thorsager ved Aarhus ere opførte, ialtfald ombyggede af Hvide Slægten, eller dog som det søndre Sideskib i Stubbekjøbing og enkelte Dele i Roeskilde Domkirke noget nær hidrøre fra samme Tidsalder. (En gammel Granitdøbefont, af hvilken her gives en Afbildning, henviser ogsaa med sine Palmetter til hine fjerne Tider, sammenlign Soklerne paa Søilerne i Fjenneslev Kirke). Vi vide, at det dristige Bygningværk, hvor Taarnet hvilede paa Granitsøiler, skulde styrte sammen. Dette skete den 7de September 1827. Det skal have været en Følge af, at man tidligere ved Indretningen af Begravelser under Kirkegulvet og lignende Foretagender havde svækket Søilernes Fundamenter*). Det hedder i Beretningen: „Muren sank lige ned i Kirken, skjød de 4 Granitsøiler, hvorpaa Taarnet hvilede, til forskjellige Sider, knuste Prædikestolen, fyldte Skibet og endeel af Choret med Steen og Gruus og sønderslog Jernværket om Alteret og Døbefonten. Spiret, som var belagt med tykke Blyplader, faldt derimod heldigviis udvendig midt imellem det søndre og østre Taarn uden at gjøre de fire Hjørnetaarne mindste Skade". Søilerne bleve bragte ud paa Kirkegaarden, og her bleve de liggende indtil vi nu i den seneste Tid have seet dem gjengivne deres tidligere Plads til Støtte for det nyopførte Taarn. I Mellemtiden dækkede et fladt Loft Kirken. Efterat der i Aaret 1866 af Staten var bevilget 43,683 Rd. og af Kallundborg Commune 10,000 Rd. til Kirkens Restauration med de 4 Taarne, dog saaledes at Restaurationen skulde foretages med stadigt Hensyn til at det 5te Taarn eller Centraltaarnet engang i Tiden kunde blive reist, blev, da i Aaret 1870 omtrent 4000 Rd. af det bevilgede Beløb skjønnedes at ville blive sparet, Kirke- og Underviisningsministeriets Tilladelse erhvervet til, at den opsparede Deel af Byggefonden samt en Kirken tilhørende Collectcapital, stor 4000 Rd., anvendtes til Centraltaarnets Bygning, hvorhos det billigedes, at det manglende Beløb (3000 Rd.) skaffedes tilveie ved et af Kirken optaget Laan. Centraltaarnet**) er nu reist og Kirkens Restauration fuldført saaledes, at der endnu kun mangler Restaurationen af Sacristiet og den hele indvendige Decoration, der dog ventes fuldført i Løbet af indeværende Aar (1871). I Choret findes endnu den ældre Altertavle med Billedskjærerarbeide, given af Hans

*) Efter Kirkeregnskaberne havde det allerede i Aaret 1714 viist sig, at den ene Søile var kommen ud af ret Stilling, hvorfor der anbragtes tvende Jernstivere fra Søilen mod Sidevæggene; saavidt vides bleve disse Stivere borttagne, hvorved Nedstyrtningen fremskyndedes.

**) Centraltaarnet hviler nu efter Restaurationen ikke alene paa de fire Granitsøiler, men bæres fornemlig af 8 svære Contraforter, der over Hvælvingerne støtte sig paa Kirkens Sidemure. Taarnet hæver sig 60 Alen over Jordfladen.

Lindenov, Lensmand paa Kallundborg Slot, og hans Frue Elisabeth Augusta, en Datter af Christian den Fjerde og Kirstine Munk. Den bekjendte Rigsraad Knud Pedersen Gyldenstjerne til Tim, der var Lehnsmand paa Kallundborg Slot, medens Christian den Anden sad fangen sammesteds, blev begravet midt for Alteret, men Ligstenen med hans udhugne Billed er forlængst forsvunden. En ny Egetræes Prædikestol med udskaaret Ar=

Det Indre af Kallundborg Kirke.

beide (af Thielemann) er opstillet. Kirken vil blive indvendig decoreret med Kalkmalerier i Middelalderens Stiil efter Tegning af Architecturmaler Kornerup. Architekt Teede har havt Ledelsen af den hele Restauration.

Hvad der i „Danske Mindesmærker" (1ste Hefte, der omhandler Kallundborg Kirke) er udtalt som et pium desiderium. det er nu blevet til Virkelighed: „Kirken kneiser nu med alle sine Taarne som et synligt og talende Vidnesbyrd om Nutidens Agtelse for Fortidens Minder".

Blandt de Mænd, der have medvirket til at dette har kunnet gjennemføres, skulle nævnes Etatsraad Worsaae, nu afdøde Professor Høyen og Stedets Sognepræst, Pastor Hoskiær.

(Af Kirkens Ydre efter Restaurationen gives paa et særskilt Blad et Billede efter Kornerups Tegning; Afbildningen af det Indre har ikke endnu kunnet gjengives med Decorationerne, da disse ikke ere tilendebragte. Professor H. Hansens ældre Tegning i „Danske Mindesmærker" er derfor her benyttet).

Raad-, Thing- og Arresthuset, nyt opført, indviet 30te August 1854, fælles for Byen og for Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction. (Byen eier en Trediedeel og Herrederne Totrediedeel; Opførelsen kostede c. 30,000 Rd.)

Fattigvæsenets Bygninger: et Fattighuus, en Bygning, hvori Arbeidsanstalt, samt 7 Huse, de saakaldte Nyboder, der afgive deels Fribolig, deels Boliger mod en moderat Leie for trængende og ubemidlede Familier.

Skolevæsenets Bygninger: Borgerskolens Bygning, Friskolens Bygning og et gammelt Skolehuus, bortleiet til Fattigvæsenet.

Indbyggernes Antal var i 1870: 2,673 (Mdkj. 1326, Kvdkj. 1347); i 1860: 2,587; i 1855: 2,420; i 1850: 2,490; i 1845: 2,355; i 1801: 1,322; i 1769: 1,433. Desuden 206 Indbyggere i det med Byen forenede Landdistrict, der ved alle Tællinger er blevet henregnet som et Landsogn til Arts Herred.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 457 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 234,122 Rd.

Kallundborg er ikke gaaet frem i samme Forhold som de allerfleste danske Kjøbstæder. At Ophøret af den store Trafik, som Smakkefarten til Aarhus i sin Tid gav, har bidraget meget hertil, kan ikke betvivles, men end mere maa denne Byens om ikke Synken, saa dog i hvert Fald forholdsviis til de øvrige Stæder mindre hurtige Fremskriden, efterat den nogle Aar tilbage havde havt gunstige Conjuncturer, søges deels deri, at den Impuls, som tvende større Handelshuse i Kjøbenhavn havde givet Kornhandelen i Kallundborg, nu er ophørt, deels i en tidligere ikke kjendt virksom Concurrence fra Nabobyerne Holbæk og Slagelse, hvilken sidste Byes Handlende navnligen have etableret Kornmagasiner ved Mullerup ved Store-Belt og derved bortdraget en Deel af Kallundborgs Kornudførsel, for hvilken Udskibningerne ved Havnsø ved Kattegattet heller ikke kunne andet end være ugunstige. Naar det paatænkte Anlæg af en nordvestsjællandsk Jernbane kommer til Udførelse, vil Byen formeentlig gjenvinde sin tidligere Betydning som Communicationsveien til Jylland. (See iøvrigt „Optegnelser over Kallundborg Kjøbstad, nedskrevne i 1854 af M. M. Lund").

Af de fra Udlandet indførte svære Varer er i 1869 fortoldet: 672 Tdr. Salt, 16,915 Tdr. Steenkul, 764 C.-Lstr. og 34,064 C.-Fd. Trælast.

Kallundborg Kirke.

Udførselen af Kornvarer i 1869: 74,704 Tdr., hvoraf 61,322 Tdr. til Udlandet; i 1868: 76,905 Tdr., hvoraf 55,879 Tdr. til Udlandet. Udførselen angives for 1857 til 96,171 Tdr., for 1855 til 95,311 Tdr., for 1854 til 88,522 Tdr. Udførselen til fremmede Steder var i 1835: 46,489 Tdr.; i 1836: 41,429 Tdr.; i 1837: 57,312 Tdr. Til fremmede og frie Steder samt til Hertugdømmerne, i 1838: 62,762 Tdr., i 1839: 80,265 Tdr. I Danske Atlas, 6te Tome (Supplementet), angives Kornudførselen saaledes: Aar 1763, 51,771 Tdr. Aar 1764, 48,257 Tdr. Aar 1765, 51,117 Tdr. Aar 1768 ikkun 18,218 Tdr. Aar 1769, 47,945 Tdr. Aar 1771, 26,706 Tdr.

Skibsfarten har i 1869 været: i indenlandsk Fart: indgaaet 269 Fartøier af 5,778 C.-Lst. Drægtighed med 2,056 Læster Gods, udgaaet 265 Fartøier af 4522 C.-Lstr. Drægtighed med 890 Læster Gods; i udenrigsk Fart: indgaaet 123 Fartøier af 2865 C.-Lstr. Drægtighed med 2414 Læster Gods, udgaaet 129 Fartøier af 3769 C.-Lstr. Drægtighed med 2034 Læster Gods. I 1868 stillede Skibsfarten sig saaledes: i indenrigsk Fart: indgaaet 259 Fartøier af 5352 C.-Lstr. Drægtighed med 1949 Læster Gods, udgaaet 243 Fartøier af 4187 C-Lstr. Drægtighed med 1216 Læster Gods; i udenrigsk Fart: indgaaet 118 Fartøier af 2739 C.-Lstr. Drægtighed med 2581 Læster Gods, udgaaet 122 Fartøier af 3781 C.-Lstr. Drægtighed med 1793 Læster Gods.

Til Sammenligning meddeles her følgende Liste over Handelen paa Udlandet:

	indgaaet.				udgaaet.			
	Skibe.	Drægt.		Bestuv.	Skibe.	Drægt.		Bestuv.
1826...	104	1400 C.-Lst.	662	C.-Lst.	115	1901 C.-Lst.	1594	C.-Lst.
1834...	88	2198 —	960	—	124	3615 —	3086	—
1837...	83	1656 —	596	—	102	2221 —	1913	—
1854...	74	1776 —	1529	—	113	3482 —	2434	—
1855...	102	2354 —	1954	—	131	3932 —	2780	—
1868...	118	2739 —	2581	—	122	3781 —	1793	—
1869...	123	2865 —	2414	—	129	3769 —	2034	—

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) udgjorde i 1869: 18,895 Rd., i 1868: 18,966 Rd. Brændeviinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) blev oppebaaret i 1869 med 12,209 Rd.

Af den senere indkomne Beretning fra 1870 skal her endnu meddeles, at Nettobeløbet af de ordinaire Toldindtrader og Skibsafgifter i 1870 var 18,091 Rd. og af Krigsskat paa Vareindførselen 1,361 Rd. Til Udlandet udførtes 80,800 Tdr. uformalede Kornvarer, til Indlandet 14,500 Tdr. Brænderiafgiften, hvoraf Krigsskatten udgjorde Netto 4415 Rd., indbragte i 1870, efter Fradrag af Godtgjørelser, ialt 13,245 Rd.

Ved Toldstedet er hjemmehørende ialt 22 Fartøier, drægtige tilsammen 132 C.-Lstr. I 1787 havde Byen 5 Handelsskibe og 3 Smakker, tilsammen drægtige 141 C.-Lstr.

Fiskeriet er i Tiltagende. Adskillige Beltbaade høre saaledes hjemme i Kallundborg og ikke Faa af Byens Indbyggere have Udkomme ved Fiskeri med Garn og Krog i Fjorden.

I industriel Henseende er kun Brændeviinsbrændingen af nogen Betydning. Byens Brænderier producerede i 1869: 203,415 Potter og

i 1868: 242,600 Potter Brændeviin (Productionen var i 1838: 445,000 Potter, i 1839: 481,000 Potter). Byen havde i 1869 endvidere: 1 Maskinfabrik, 1 Tobaksfabrik, 2 Ølbryggerier, 1 Tøifabrik og Uldspinderi, 1 Jernstøberi, 3 Kalkbrænderier, 1 Skibs- og Baadebyggeri, 1 Bogtrykkeri, hvorfra udgives en Avis. Desuden 4 Veirmøller og 1 Hestemølle.

I Kallundborg holdes aarlig 6 Markeder, nemlig 2 i Marts, 1 i April, 1 i Juni, 1 i September og 1 i November.

Kreaturholdet i Kallundborg var den 16de Juli 1866: 155 Stkr. Heste, 266 Stkr. Hornkvæg, 186 Stkr. Faar, 200 Stkr. Sviin.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og Byskriver.

Byraadet bestaaer foruden Formanden af 7 valgte Medlemmer: Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Veiene, Brolægningen, de offentlige Vandløb samt for Kjøbstadens Jorder; f) for den offentlige Belysning, de offentlige Brønde og Vandinger samt for Brandvæsenet og de offentlige Bygninger.

Commune-Indtægterne have i 1869 været følgende: særlige Indtægter 9653 Rd. og paalignede Bidrag 14,855 Rd., hvoraf 2545 Rd. paa faste Eiendomme, Resten paa Formue og Leilighed. De væsentligste Udgifter have i 1869 været: til Fattigvæsenet 9880 Rd., til Skolevæsenet 4692 Rd., til Rets- og Politivæsenet 1727 Rd., til Vandforsyning 25 Rd., til Brandvæsenet 114 Rd., til Medicinalvæsenet 383 Rd., Byens Gader og Veie 212 Rd., Gadebelysning (ved Tranlamper) 262 Rd., Bidrag til Statskassen 2242 Rd., til Amtsrepartitionsfonden 88 Rd., til Amtsskolefonden 156 Rd.

Kallundborg Kjøbstad-Commune eier under Kæmnervæsenet: Andeel i Raad-, Thing- og Arresthuusbygningen (see foran); et Huus, forhen brugt til Arrest og Thinghuus, et Sprøitehuus, et Huus i Byens Tørvemose, Grunden Nr. 33 ved Byens Torv, den væsentligste Deel af Grunden Nr. 42 og den til samme Grund hørende Jordlod i Marken, nogle mindre Grunde og Fortog i Byen, et Jordstykke paa Byens Møllebakke, en større og en mindre Tørvemose samt 2 andre Jordstykker i Byens saakaldte Hestehave og 3 mindre Jordstykker i den saakaldte Lyng, ialt udgjørende c. 266 Tdr. Land af Byens Mark; desuden Øerne Store- og Lille-Vroi i forrige Saltbæk Viig, c. 195 Tdr. Land.

Ved Udgangen af Aaret 1869 eiede Communen: a) i rede Penge og Obligationer 7296 Rd., b) i faste Eiendomme 37,800 Rd. Communen skyldte ved Udgangen af Aaret 1869: 20,379 Rd.

Fattigvæsenet eier Fattighuset og nogle mindre Steder, som benyttes til Friboliger, samt forskjellige Jordlodder, ialt af Værdi 27,240 Rd., og i Obligationer og Contanter 12,551 Rd. Gjælden andrager 1787 Rd. Fattigvæsenet har følgende Legater: „Kallundborgs Færgeløbs Gave", Kgl. Confirmation 31te Decbr. 1807, 878 Rd., Renten tilfalder Fattigkassen; „Justitsraad Smidts Legat", Kgl. Confirmation 17de August

1810, 4000 Rd., Renten tilfalder Fattigkassen; „Madame Faaborgs Legat", Kgl. Confirmation 2den Decbr. 1813, Renten tildeles 4 trængende Kjøbmands-Enker eller andre trængende Borgeres Enker eller saadannes efterladte umyndige Børn; „Finstads Minde", Kgl. Confirmation 19de Juni 1832, 4620 Rd., Renten tilfalder 3 forarmede Kjøbmænd eller disses Enker. Fattigvæsenet har endvidere 6 Senge i Vartov Hospital (Fundats 16de October 1631).

Byens Kirke eier 1797 Rd. og nogle Jorder til Værdi 10,000 Rd., hvorpaa hviler en Gjæld af 350 Rd.

Skolevæsenet eier de fornødne Bygninger og Halvdelen af Svallerup Kongetiende, tilsammen af Værdi omtrent 20,000 Rd., samt i Obligationer og Contanter 527 Rd. Skolevæsenets Gjæld udgjør 982 Rd.

Byens offentlige Skoler ere: Borgerskolen, inddeelt i 2 Realklasser og 4 andre Klasser med 4 Lærere; Friskolen med 2 Drenge- og 2 Pigeklasser, 2 Lærere, hvortil slutter sig en Pogeskole med 1 Lærerinde; en Haandgjerningsskole med 1 Lærerinde. Desuden er her for Tiden en privat Skole, en Tegne- og Skriveskole for Haandværkslærlinge, et Drenge-Institut, et Pige-Institut og forskjellige Skoler for mindre Børn.

Havnevæsenet (Regl. 1ste Juli 1848) bestyres af et af Byraadet nedsat Udvalg (bestaaende af Borgmesteren og 4 valgte Medlemmer), under hvilket sorterer en Havnefoged. Det eier ingen Fond. I Aaret 1836 er Færgebroen forlænget for at have tilstrækkelig Plads for Dampskibsfart, hvilket Foretagende medtog c. 5000 Rd. I Aaret 1846 forlængedes Coffardibroen, hvilket kostede c. 12,000 Rd., og blev denne Capital tilveiebragt ved at anvende Havnevæsenets contante Beholdning og opsparede Capital samt ved at optage et Laan af 5000 Rd. I Aarene 1853 og 1854 ere en Steenmole og et Estacadeværk opførte for at dække Havnen for Søskvalp og Iisgang med sydlig og østlig Storm, med en Udgift af c. 5000 Rd. Havnekassens ordinaire Indtægter have i Aarene 1869 og 1870 udgjort henholdsviis 2876 Rd. og 3221 Rd. Da Havnen tidligere ved Opmudring er bragt til en Dybde af 10—11 Fod, hvilket er den Dybde Farvandet ind til Havnen har, er Opmuddringen stillet i Bero i de senere Aar.

Byens Borgervæbning er ophævet ved Kgl. Resol. af 26de October 1853 og et Brand- og Politicorps i dens Sted oprettet. Politicorpsets Styrke er 34 Mand.

Ved Byens Kirke er ansat en Sognepræst samt en ordineret Catechet, der tillige er første Lærer ved Borgerskolen.

Kallundborg hører under Kallundborg Amtstuedistrict og Kallundborg Lægedistrict. Amtsforvalteren og Districtslægen boe i Byen, i hvilken er et Apothek. Valgsted for Amtets 4de Folkethings-Valgkreds. Byen er 2den Udskrivningskreds 370de Lægd. Ved Toldstedet er ansat en Toldforvalter og 3 Toldassistenter; ved Postvæsenet en Postmester, der tillige er Opsynsmand ved Befordringsvæsenet. Byen er Lodsstation, ved Lodsvæsenet er ansat en Lodsoldermand, der tillige er Havnefoged.

De fem Taarne, som pryde Byens Segl, ere Gjengivelser af „Vor Frue“, „Sct. Anna“, „Sct. Catharina“, „Sct. Magdalena“ og „Sct. Gertrud“. Ved Muren betegnes vistnok Borgen, der laa ved Kirken.

Staden Kallundborg har sin første Oprindelse af den faste Borg af dette Navn, hvilken Esbern Snare byggede omtrent 1170 ved Hærvig, dengang Navnet for den Bugt, som nu kaldes Kallundborg-Fjord. Byen har dog længe vedblevet at være af underordnet Betydning ved Siden af Borgen, til hvilken den i et langt Tidsrum blev betragtet som et Pertinens. Denne forblev indtil 1276 ved Esbern Snares Familie og kom derefter ind under Kronen. Den forfaldt nu saaledes, at den 1285 blev et let Bytte for de Norske. Ridder Knud Porse, der 1326 hjalp til at fordrive Kong Christoffer den Anden, blev paa Danehoffet i Nyborg s. A. af den nye Kong Valdemar forlenet, foruden med Sønder-Halland (som Hertugdømme) og Samsø, ogsaa med „Grevskabet Kallundborg“. Efter dennes Død beholdt hans Enke Ingeborg Lehnet, men da Valdemar Atterdag kom til Regjeringen, fordrede han det tilbage og beleirede Kallundborg; Ingeborg, understøttet af Grev Geerts Sønner, Claus og Henrik, og de vendiske Stæder med 600 Mand, nødte imidlertid Kongen til at ophæve Beleiringen og drage bort med et Tab af 2000 Mand; ved et Forlig, 1341, fik Valdemar dog Borgen tilbage. Pintsedag den 24de Mai 1360 holdt Kong Valdemar Atterdag og hans Søn Hertug Christoffer af Lolland et mærkeligt Danehof i Kallundborg, hvor Striden med Kongens Svoger Hertug Valdemar af Sønder-Jylland og den oprørske jydske Adel blev bilagt, og Kongen udstedte en Forordning eller saakaldet „Haandfæstning“, hvorved han forsikkrede at ville overholde Undersaatternes gamle Rettigheder, og de Tilstedeværende forpligtede sig til at staae Kongen bi i hans Bestræbelser for Rigets Vel; der bestemtes ogsaa, at i de tre næste Aar skulde Danehoffet holdes i Kallundborg, men derpaa, som sædvanligt, i Nyborg aarlig St. Hans-Dag. 1482 fik Enkedronning Dorothea Kallundborg som Enkesæde; hun døde dog ikke her, som Hvitfeldt beretter, men i Roeskilde i November 1495. Efter Christian den Andens Flugt forblev Borgens Commandant Claus Eriksen (Ravensberg) nogen Tid paa den fordrevne Konges Side, indtil Rigets Hofmester Mogens Gøye aabnede Underhandlinger med ham og lovede ham at blive Kongens Mand, naar han vilde overgive Slottet. Claus Eriksen befalede da sine Soldater at holde Vagt paa den anden Side af Borgen, selv vilde han med sine Udvalgte forsvare det vigtige Taarn „Folen“; om Natten bleve 50 af Fjendens Folk ophidsede i Taarnet og overfaldt Besætningen samt bemægtigede sig Borgen. Claus Eriksen blev ikke længe efter slaget til Ridder, men overalt i Landet nævnedes han med Ogenavnet „Slippeslot“. I den saakaldte Grevens Feide blev Kallundborg erobret, men det maatte snart igjen overgive sig til Mogens Gøye paa Christian den Tredies Vegne. Krigen nærmede sig nu ikke Borgens Mure før i den svenske Krig. Fjenden indtog Borgen og Byen 1658, og uagtet Byen den 26de October 1659 maatte betale 400 Lod Sølv og 50 Rd. rede Penge for at hiin ikke skulde stikkes i Brand, nedbrødes den dog i Bund og Grund. Borgpladsen vises i Overbyen ikke langt fra Kirken, men af Ruiner er der intet Spor. En Afbildning af Borgen findes i Resens Atlas. Fornemlig efter denne skildres den saaledes i Burman-Beckers „Efterretninger om de gamle Borge i Danmark og Hertugdømmerne“: „Fæstningsværkerne udgjorde en Cirkel, og bestode af Volde, Mure og Taarne med en Grav om; de stode tillige i Forbindelse med Byens egne Mure, og indenfor Ringmuren var Slottet selv eller Hovedbygningen, der udgjorde en Fiirkant, to Etager høi, i Slotsgaarden var desuden en Brønd. Paa den ene Længe af Slottet var et Taarn i hver Ende, af hvilke det ene

Kallundborg Slot.

1. Ridder Salen.
2. Fruer Stuen.
3. Fade=bur.
4. Cancelied.
5. Kierken.
6. Rust Kamred.
7. Borgerstuen.
8. Kioekenet.
9. Spis=kamred.
10. Spies=kielderen.
11. Porten.
12. Junkers gemach.
13. Brønden.
14. Ring Muren.
15. Korn=huset.
16. Faders Hav.
17. Foelen.
18. Slots Porten.
19. Malt=Torned.
20. Bryger=Torned.
21. Smede=Torned.
22. Graven om slotted og byen.
23. Logen til Skib. br.

Grundtegning af Kallundborg Slot.

Prospectet og Grundtegningen af Kallundborg Slot ere raderede efter en gammel Tegning i det antikvarisk-topographiske Archiv. Over bemeldte Tegning staaer: Kallundborg Slots og Byes afridzning saa vit den i gammel Tid haffuer varet omkring Muured og befastied, da den er bleven anlagt Aar effter Christi Fodsel 1171.

tjente til Capel, det andet til Fængsel. I den yderste Slotsgaard vare fire andre Taarne til forskjellig Brug; et kaldtes Faershat af Taarnspidsens Form, et andet hed Folen, desuden fandtes Malt- og Bager-Taarnet".

Ikke alene som en af Landets fasteste Borge var Kallundborg af Vigtighed, men ogsaa som Opbevaringssted for Rigets „Dressel" ɔ: Archiv og som Fængsel for betydelige Statsfanger indtog det gjennem Aarhundreder en betydelig Plads i Danmarks Historie. Under Erik Menved blev Domprovst Jacob Lange henført hertil som Fange. I Krigen med Sverrig under Dronning Margrethe bleve flere Fanger forvarede paa Slottet, hvoriblandt Biskop Rudolph af Skara og Grev Otto af Rupin. Christian den Anden lod 1520 Fru Kirstine, Steen Stures Enke, tilligemed Moderen Sigrid, to Døttre og nogle svenske Adelsmænds Fruer føre til Kallundborg, hvor Stures Døttre siden døde, de øvrige bleve løsgivne af Frederik den Første. Under Frederik den Anden blev den svenske Gesandt Steen Eriksen her hensat. Fra 1566 til 1573 sad her den for sin Lærdom bekjendte svenske General Carl de Mornay, der var bleven tagen til Fange i en Fægtning i Skaane af den danske Feltherre Frands Brokkenhuus. Professor Christopher Dybvad, der, som Hofman udtrykker sig, „sad fangen sin Livs-Tid, fordi han tog sig for at skrive mod Adelens Myndighed", døde her som Fange 1624. Det er bekjendt, at den ulykkelige Christian den Anden tilbragte de sidste ti Aar af sit urolige Liv (1549—1559) paa Kallundborg, hvor han nød en kun lidet indskrænket Frihed.

Kallundborg har havt et Franciscaner- eller Graabrødre-Kloster, stiftet 1239 af Fru Ingerd, en Datter af Jacob Sunesen, en Sønnesønssøn af Skjalm Hvide, først gift med Skori, Kong Valdemar Seier's Marskalk, siden med Conrad, Greve af Regenstein. Det var denne for sin Rigdom bekjendte Dame, der ogsaa ydede rige Gaver til St. Claræ Kloster i Roeskilde. 1532 fik Munkene af Mogens Gøye Ordre til at forlade Klostret, hvorefter det blev forandret til en Ladegaard for Kallundborg Slot. 1664 kom Kallundborg Ladegaard, som den senere kaldtes, til den Marseliske Familie. Klosterbygningen blev staaende indtil 1752, da Eieren, Grev Lerche, nedrev den og opbyggede den nuværende Hovedbygning i 2 Etager.

Kallundborgs oprindelige Sognekirke var St. Olai, i sit første Anlæg ældre end Vor Frue, beliggende nord for Byen og til hvilken var henlagt flere Landsbyer nord for Kallundborg, hvilke nu høre til Raklev Sogn. Den bestod endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede, men benyttedes i lang Tid kun til deri at holde Liigprædikener. St. Olai Kirkegaard er vedbleven at være til Afbenyttelse for Byen.

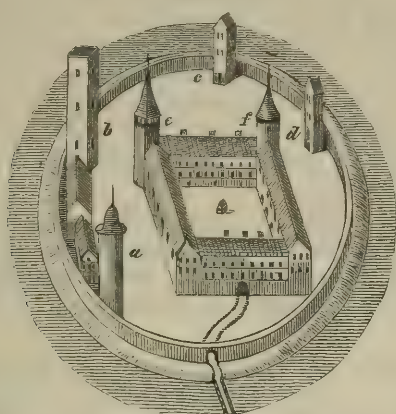
Foruden de to fornævnte Kirker har der paa St. Jørgens Bjerg, østlig for Byen, staaet et Capel, kaldet Hellig-Korses Capel, som 1417 vides at have havt sin egen Præst, men 1495 blev annecteret til Vor Frue Kirke. Ogsaa fandtes tæt ved Capellet St. Jørgens Hospital for Spedalske; dettes Tilliggende og Jordegods er 1631 henlagt til Vartov Hospital, og herfra skriver sig den foran ommeldte Byens Fattigvæsen tilkommende Ret til at belægge 6 Senge i dette Hospital. Ogsaa Capellet synes paa denne Tid at være blevet nedlagt.

I Kallundborg nævnes i Middelalderen tvende Gilder, St. Gjertruds og St. Knuds. Man tør ogsaa heraf drage den Slutning, at Byen ikke har været uden Betydning og navnlig har havt flere Haandværkere og Handlende. Den synes at have tiltaget i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, men leed overmaade meget ved den svenske Occupation 1659—60. Slottets Ødelæggelse maa ogsaa have sat Byen tilbage. I Danske Atlas VI (1774) klages over Byens Tilbagegang og yttres, at der „komme nu neppe 100 Skibe om Aaret her til Broen, da tilforn 140 à 150 have her losset og ladet, eller og med Ballast gaaet herfra." Efter den svenske Krig maa den altsaa i ikke ringe Grad atter have hævet sig og derpaa igjen dalet noget. De lykkelige Conjuncturer under og efter den amerikanske Krig kom ogsaa Kallundborg tilgode, og Krigen 1807—14 var for denne By, der vedblev at have en ikke ringe Trafik paa Jylland og Norge og derfor var Station for en Deel af Roflotillen, mindre ugunstig end for de fleste andre Provindsstæder. Norges Afstaaelse i 1814 medførte en betydelig Forandring i den for Kallundborg saa vigtige Kornhandel, idet Toldfriheden for Indførsel til Norge faldt bort og Concurrencen dereſter stillede sig anderledes. Man fik dog snart Øie for, at Handelen paa England og tildeels ogsaa paa Holland kunde give et langt betydeligere Udbytte end hidtil; men dette blev til en vis Grad en Speculationssag, idet man maatte tage Hensyn til den dengang stadig vexlende engelske Told. Kallundborgs Beliggenhed var i saa Henseende heldig, og de store Huse Borries, C. S. Blachs Enke & Comp. og Hambro & Søn etablerede Filialer i Kallundborg. Denne Tid betragtedes med Rette som Byens Glandsperiode. Disse Huses Virksomhed ophørte eller

gaves en anden Retning, Smaktefarten ophørte, Dampskibsfarten paa Aarhus bragte mindre Fordeel, og snart ophørte ogsaa denne, og Korsør blev ved Jernbanen Hovedforbindelsesstedet med Jylland, hvilket Kallundborg før havde været; Concurrence opstod ogsaa fra Slagelse og Holbæk, saaledes som foran er berørt. Vi see derfor ogsaa af Folketællingslisterne, at Byen fra 1850 til 1855 var gaaet tilbage i Indbyggerantal. Dette har nu dog taget Forandring igjen, men det vil let af de foranførte statistiske Angivelser sees, at Udviklingen ikke er skredet frem i de senere Aar i samme Grad som Folkemængden. Den tiltagende Hokerhandel paa Landet nævnes her, som andetsteds, som en Grund til de trykkede Forhold for Kjøbstæderne. Det staaer til at antage, at en Jernbaneforbindelse med Kjøbenhavn vil igjen give Forbindelsen med Jylland Retning over Kallundborg.

(Foruden Paludans Beskrivelse af Kallundborg (Kjøbenhavn 1788) og fornævnte Skrift af M. M. Lund har man nu „Efterretninger om Kallundborg" af F. Algreen-Ussing. Kjøbenhavn, 1869).

Vi skulle sluttelig her give Resens Afbildning af „Kallundborg Slot i sin Velmacht".

a) Farshat brugiis til fengsel. b) Kaltis foelen fordi at Dronning Margrete lofvit Kong Albret at ride den hovesle foele i Danmark og meenis hand i den at hafve sidet fangen. c) Malttaarnet fordi der giordis Malt. d) Hvorudi har været Bagerofven. e) Kirchen. f) et fangetaarn hvorudi Kong Christian 2. sad fangen.

Nykjøbing

Kjøbstad i Ods Herred ligger ved en nordvestlig Bugt af Isse-Fjorden (Nykjøbing-Fjord), under 55° 55′ 30″ n. B. og 0° 54′ 18″ v. L., 3 Mile nord for Holbæk (ad Landeveien 6½ Mile). Byens Beliggenhed, paa Ryggen og Heldningen af en lav Bakkeryg, tæt ved Fjorden og i Nærheden af tvende til denne stødende Skove, er ret smuk og hæves ved flere nette Anlæg i den nærmeste Omgivelse. Selve Byen er næsten kun een meget lang og bred Gade; Gaardene og Husene ere paa faa nær smukke og nye, da Byen ved flere Ildebrande i Begyndelsen af dette Aarhundrede og senere er næsten aldeles ny opført.

Byen har et betydeligt Jordliggende, der mod Nord ud imod Kattegattet er bakket og lyngbegroet, tildeels dæmpet Flyvesand. Til Byen

hører ogsaa den syd for samme liggende, Staten tilhørende Grønnehave Skov, c. 80 Tdr. Land. Det hele Areal udgjør efter St. Tabv. 2080 Tdr. Land med 80½ Td. Htk.; heri dog indbefattet 7½ Td. Htk., der hvile paa de saakaldte Torsjorder (egentlig Torupsjorder), som i Matriklen ansees for Kjøbstadjord, men i Praxis henføres til Høiby Sogn. Lyngjorderne staae for 27¾ Td. Htk. Disse ere ikke udskiftede*), hvilket derimod er Tilfældet med Markjorderne.

Foruden den nævnte brede og lange Hovedgade har Byen 7 mindre Gader, 254 Gaarde og Huse (i 1837: 164, i 1832: 155, i 1740: 87), hvoraf 154 i den egentlige By. De brandforsikkrede Eiendommes samlede Taxationssum udgjør 496,100 Rd.

Nykjøbings **Kirke**, opført af røde Muursteen, der i Aaret 1860 blev underkastet en Hovedreparation og hvorved der i Aaret 1868 blev opført en Vestibule i gothisk Stiil, er temmelig stor, med et anseeligt, dog ikke høit Taarn; 2 Rader Hvælvinger. Prædikestolen har rigt Billedhuggerarbeide, forestillende Frelseren og Evangelisterne, udført 1636. Paa den ydre Muur findes nogle Runebogstaver (Thorsen S. 395, Anm.). Altertavle malet og skjænket af Fru Ingemann 1838. Kirken tilhører Communen. Den har en Capital af c. 1200 Rd. og en Fæstegaard i Nakkeby m. m.

Af de øvrige Communen tilhørende Bygninger mærkes: **Raadstuen,** ny opført i 1869 (den er fælles for Kjøbstaden og Dragsholm Birk; Opførelsen har kostet c. 16,000 Rd.); **den ældre Raadstuebygning,** der omdannes til **Sygehuus; Borger- og Almueskolen,** opført 1839; **Fattighuset,** opført 1853.

I 1867 opførtes ved frivillige Bidrag **en Stiftelse** med Bolig for trængende Borgere og deres Efterladte; den bestaaer af 6 Leiligheder, hver med 2 Værelser, Kjøkken, Spisekammer m. m. Afdøde Districtslæge Friis har oprettet et Legat paa 2000 Rd., hvoraf Renten (5 pCt.), tildeles 2 ældre ugifte Piger.

Indbyggernes Antal var efter Folketællingen i 1870: 1548 (Mdkj. 764 og Kvdkj. 784); i 1855: 1330 (Mdkj. 657 og Kvdkj. 673); i 1850: 1282; i 1801: 615; i 1769: 500.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 187 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 106,165 Rd.

Nykjøbing har i de senere Aar hævet sig meget og navnlig har dens Handel med Kornvarer, Kreaturer og Landvæsensprodukter tiltaget. Udførselen af Kornvarer i 1869 var c. 26,000 Tdr., hvoraf 7,756 Tdr. til Udlandet.

De vigtigste fortoldede Varer angives for 1869 saaledes: 1,248,388 Pd. raa Steensalt, 9,412 Tdr. Steenkul, 456 C.-Lst. og 6,731 C.-Fd. Trælast.

---

*) I en foreliggende Beretning er bemærket, at Lyngjorderne ere udskiftede til Grundene i 1797, men det samlede Hartkorn blev dengang ikke saaledt som senere reparteret paa de enkelte Lodder, men der fandt alene en Repartition Sted af Byens Grundtaxt.

Nykjöbing Kjöbstads Markjorder
Nykjöbing Kjöbstads Markjorder
Nykjöbing Kjöbstads Lyng
Inddæmning
Isefjord
Holtens Pl.
Bygrændse efter Lov af 11te Februar 1863
a Apotheket
b Amtstuen
c Fattighuset
d Raadhuset
e Posthuset
f Betalingsskolen
g Borgerstiftelsen
h Friskolen
i Toldcontoiret
k Kirken
1:8000
50 100 200 300 400 500 600 Alen
NYKJÖBING
paa Sjælland

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) have i 1869 udgjort 12,030 Rd., i 1868: 11,450 Rd. Brændeviinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) blev oppebaaret i 1869 med 10,753 Rd.

I Tolddistrictet ere hjemmehørende 27 Fartøier af 455 Læsters Drægtighed. I 1843 angives Antallet af Skibe over 10 Læster til 12 med en Drægtighed af 301 Læster.

Skibsfarten var 1869: i indenrigsk Fart: indgaaet 140 Fartøier af 1133 C.-Lsts. Drægtighed med 955 C.-Lsts. Bestuvning; udgaaet 140 Fartøier af 1161 C.-Lsts. Drægtighed med 1376 C.-Lsts. Bestuvning; i udenlandsk Fart: indgaaet 59 Fartøier af 1771 C.-Lsts. Drægtighed med 1078 C.-Lsts. Bestuvning; udgaaet 52 Fartøier af 1116 C.-Lsts. Drægtighed med 265 C.-Lsts. Bestuvning. Desforuden seilede Dampskibet „Frederik VII" i Sommertiden 3 Gange ugentlig imellem Roeskilde og Nykjøbing. Paa Kjøbenhavn var directe Dampskibsfart 1 Gang ugentlig, hvilken Fart i indeværende Aar (1871) er udvidet til 2 Gange om Ugen.

Af industrielle Anlæg mærkes: 4 Brændeviinsbrænderier med et aarligt Product af c. 200,000 Potter Brændeviin, et Saltraffinaderi med et aarligt Product af c. 7,000 Tdr. Salt, et lille Kalkbrænderi, 1 Jernstøberi, 2 Ølbryggerier, 1 Tobaksfabrik, 1 Bogtrykkeri, 2 Garverier og 2 Veir-Meelmøller.

I Byen afholdes aarlig 5 Markeder, nemlig: 2 i Marts, 1 i April, 1 i Juni og 1 i October. Der er ansøgt om Tilladelse til at de 3 Foraars-Kvægmarkeder maa blive afløste af et maanedligt Kvægmarked hele Aaret rundt.

Kreaturholdet i Nykjøbing var den 16de Juli 1866: 120 Stkr. Heste, 411 Stkr. Hornkvæg, 246 Stkr. Faar, 229 Stkr. Sviin.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og Byskriver samt Birkedommer og Skriver i Dragsholm Birk (Odsherred).

Byraadet bestaaer foruden Formanden af 7 Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; b) for Havnevæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Brolægnings- og Veivæsenet samt Gadernes Belysning; f) for Tilsynet med Communens offentlige Bygninger og Vandvæsenet.

Communen eier: Jordemoderhuset, Fattighuset, Betalingsskolen, det gamle Raadhuus, Friskolen, tvende Jordstykker, der under Matr. Nr. 10 og 126 ere skyldsatte for Hartkorn af henholdsviis 1 Fdkr. ½ Alb. og 3 Fdkr. 2½ Alb. I Forening med Dragsholm Birk eier Communen den i 1869 ny opførte Raadstuebygning. Communens Gjæld er 10,220 Rd.

I 1869 lignedes til Bestridelse af Byens Udgifter, forsaavidt disse udredes gjennem Kæmnerkassen: paa Formue og Leilighed 4008 Rd., paa Grund 1296 Rd., paa Assurancesummen 847 Rd.

Byens væsentligste Udgifter vare i 1869: til Fattigvæsenet 1240 Rd., Skolevæsenet 1820 Rd., Rets- og Politivæsenet 744 Rd., Vandforsyning 12 Rd., Brandvæsen 22 Rd., Medicinalvæsen 72 Rd.,

Byens Gader og Veie 461 Rd., Gadebelysning (hidtil ved Tranlamper, men for Eftertiden ved Petroleum) 57 Rd., Bidrag til Statskassen 298 Rd., til Amtsskolefonden 83 Rd.

Havnevæsenet administreres af et af Byraadet nedsat Udvalg, bestaaende af Borgmesteren og 4 valgte Medlemmer. Bro- og Havnepenge kunne anslaaes til c. 3000 Rd. aarlig.

Havnens Dybde er ved dagligt Vande 10 Fod. Uagtet samme i de senere Aar er forbedret betydeligt, har Havnekassen dog opsamlet en Fond af c. 8200 Rd. foruden en fast Eiendom og Inventarium.

Byen har ingen Borgervæbning, men et Politicorps (20 Mand) og et Brandcorps (148 Mand).

I geistlig Henseeende er Rørvig Sogn Annex til Nykjøbing. Nykjøbing har en Borger- og Almueskole med 2 Lærere og 1 Lærerinde. Desuden findes i Byen et Privatinstitut og et Par Skoler for Smaabørn.

Amtstuen for Odsherreds Amtstuedistrict er i Nykjøbing. Byen udgjør en Deel af Nykjøbing Lægedistrict, Districtslægen har Bopæl her. 2den Udskrivningskreds 13de Lægd. Valgsted for Amtets 5te Folkethings-Valgkreds. Ved Nykjøbing Toldsted er ansat en Toldforvalter og 3 Assistenter; ved Postvæsenet en Postmester og en Opsynsmand ved Befordringsvæsenet.

I Byen bliver nu reist et Æresminde for afdøde Kong Frederik den Syvende. Det vil blive opstillet paa „Holtet" (den saakaldte „Holtens Plads"), og vil komme til at bestaae af Kongens Portraitbuste paa en 5 Fod høi Sokkel.

Ved en i de senere Aar foretaget Inddæmning af en lille Bugt af Fjorden (Dæmningen er ført over Store- og Lille-Ringholm til Egenæs) er indvundet et Areal af c. 213 Tdr. Land.

I Byens Segl fremstilles Maanen og nogle Stjerner. Havde man villet gjøre Vaabnet „parlent" (talende), som det i Heraldiken kaldes, vilde man have valgt Nyet istedetfor Næet for Maanens Form, hvilket jo i hvert Fald havde været mere betegnende for en By med dette Navn.

Byen har fra først af ligget noget nordligere, og den Deel deraf, som nu kaldes Nørrefjerdingen, og hvori Kirken ligger, har sandsynligviis været Pladsen for dens første Anlæg. 1290 blev Nykjøbing ligesom Holbæk afbrændt af Marsk Stigs Tilhængere. 1370 var Byen med noget Jordegods i Odsherred pantsat til Roeskilde Bispestol, hvorfra dog Dronning Margrethe atter indløste den. 1443 bekræftedes Byens

Privilegier af Kong Christopher. 1555 skjænkede Kong Christian den Tredie den øde By Torups Jorder til Borgmester og Raad; da Magistraten ophævedes, lagdes de under Herregaarden Drosselholm*). 1592 stiftede Christian den Fjerde en Latinskole, der atter inddroges 1740. Under Krigsaarene i Slutningen af forrige Aarhundrede tiltog Byens Velstand, hvortil og det Odsherredske Godses Udskiftning bidrog. Senere viste der sig dog igjen, tildeels maaskee ogsaa paa Grund af flere Ildebrande i Byen, en umiskjendelig Tilbagegang. I Aaret 1832 havde den saaledes aldeles ingen Skibe. At den nu atter er gaaet noget frem, er foran bemærket. Om Nykjøbing see „Holbæks Amt, topographisk beskrevet af Dr. J. H. Larsen. 1ste Bind".

Merløse Herred

omgives af Holbæk-Fjord, Kjøbenhavns Amt, mod hvilket Bramsnæs-Fjord og den deri udløbende Elverdams-Aa danner Grændsen, Sorø Amt, Løve Herred og Tudse Herred, fra hvilket det adskilles ved Tudse-Aa. Fladeindholdet er omtrent $6^{1}/_{2}$ □ Miil. Jordbunden er i det Hele frugtbar, mod Nord og i Midten bakket, mod Sydvest sumpigt omkring Aamosens betydelige Vanddrag. Store Skovstrækninger ere jevnt fordeelte over hele Herredet. Htk. er 5271 Tdr. A. og E., 208 Tdr. Skfk. Indbyggernes Antal efter Folketællingen i 1870 var 20,591, hvoraf 2,931 i Holbæk Kjøbstad. I geistlig Henseende danner Størstedelen af Merløse Herred, hvortil Tudse Sogn af Tudse Herred, som Annex til Butterup Sogn, henregnes, i Forbindelse med Tudse Herred og Holmstrup Sogn af Skippinge Herred eet Provsti. Derimod henhøre de to Sogne Nidløse og Tersløse, der ere beliggende i det sydvestlige Hjørne af Merløse Herred syd for Aamosen, i geistlig Henseende til Arts og Løve Herreders Provsti, og Steenlille Sogn til Ringsted og Alsted Herreders Provsti i Sorø Amt.

Merløse Sogn, Annex til Holbæk, omgivet af Holbæk Kjøbstad-jorder, Grandløse, Asmindrup og Søstrup S. samt Tudse H. Kirken, noget syd paa i Sognet, c. $^{3}/_{8}$ M. s. for Holbæk. Arealet, 1212 Tdr. Land, mod N. og N. O. bakket, derfra afdalende mod Kalve-Aa i Syd, omkring hvilken Enge, er for største Delen leermuldet. Htk. 129 Tdr. A. og E. (foruden det ved Holbæk Kjøbstad omtalte Beløb af 99 Tdr. 5 Skpr. Htk., der i Matriklen endnu henføres til Holbæk Sogn, men i Praxis regnes til Merløse Sogn).

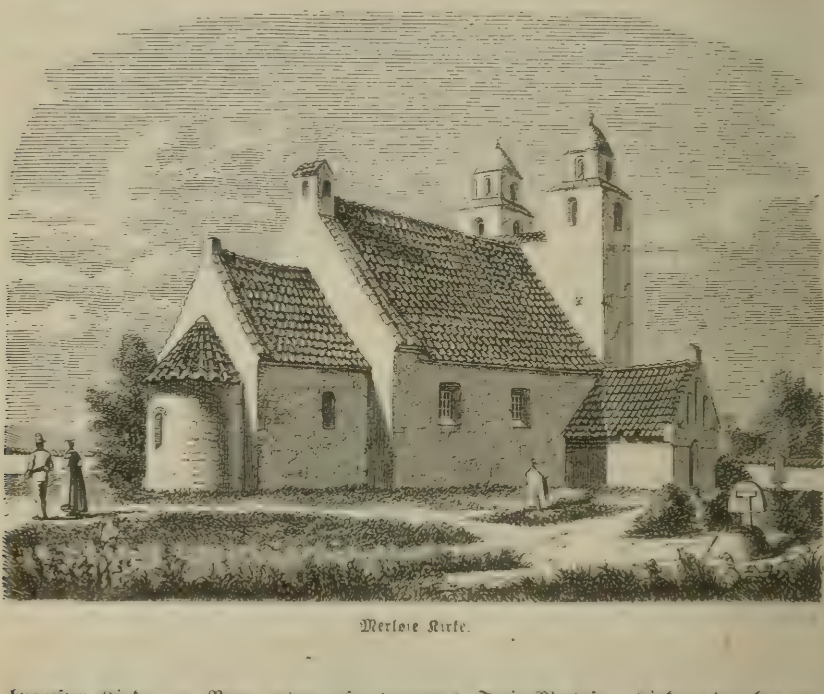
*) I en foreliggende Beretning er anført: „Da Magistraten ophævedes, bleve Jorderne ikke skjænkede til Byen, men de lagdes ind under Herregaarden Drosselholm. De nuværende Torsjorder bleve i 1818 af Statskassen bortsolgte til Arvefæste, og det bestemtes da, at ikke blot Arvefæsteafgiften, men ogsaa Skatterne skulde betales paa Odsherreds Godscontoir. I den gamle Matrikul opføres Jorderne under Odsherred, formeentlig fordi de vel ved Affattelsen hørte under Drosselholm, men i den nye Matrikul henregnes de til Kjøbstaden, hvor de ogsaa ere tiendepligtige og allerede vare det før den nye Matrikul i 1802 bestemtes indført.

I Sognet: Byerne Merløse (Tveie-Merløse), ved Holbæk-Ringsted Veien, med Kirken, Skole, Taastrup med Veirmølle, og Langerød; Holbæk Slots Ladegaard, Hovedgaard, af omtrent 700 Tdr. Land med 59 Tdr. Htk. (hertil Merløse og Grandløse Kirker, c. 72 Tdr. Htk. Fæstegods, Holme Skov i Asmindrup S., c. 47 Tdr. Land); Holbæk Slotsmølle (Veirmølle), Hotel Isefjord ved Landeveien til Kallundborg, Holbæk Amts Arbeidsanstalt med Sygehuus, et Kalkbrænderi. (See forøvrigt Holbæk). 2 Gaarde og 1 Huus af Byen Hellestrup høre til Merløse Sogn. Sognet har ialt 32 Gaarde og c. 100 Huse; de fleste Beboelser ligge i Byerne.

Indbyggere: 947. Erhvervet udenfor Agerbruget har her noget større Betydning end almindeligt i Landsognene. Foruden de fornævnte tvende Møller og et Kalkbrænderi findes her 2 Rugbrøds-Bagerier samt endvidere 9 Gartnere, 2 Vævere og 1 Tøffelmager.

Sognet hører til Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 14de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Holbæk Slots Ladegaard.

Merløse Kirke, af hvilken her gives en Afbildning efter Danske Mindesmærker, tildrager sig især Opmærksomhed ved sit endnu bevarede Tvillingtaarn,

Merløse Kirke.

hvorefter Kirken og Byen endnu ofte benævnes Tveie-Merløse. Kirken, der har en halvrund Chorslutning, et firkantet Chor og et større Skib med oprindelig smaa rundbuede Vinduer og Døre, er saa fuldstændig opbygget af Kalksteen, at endogsaa

Taarnene og deres Kupler ere opførte af dette Materiale. Baade i Chor og Skib bære senere indsatte Hjørner og Vægge spidsbuede Hvælvinger, der have afløst det oprindelige, høiere liggende Bjælkeloft. I den vestlige Ende af Skibet sees to svære firkantede Piller, med mellemliggende Buer, ligeledes af Kalksteen. Disse Piller danne Grundlaget for Taarnets østre Side.

Holbæk (Slots) Ladegaard blev 1661 tilskjødet Henrik Thott og tilhørte under Christian den Femte iblandt Andre Baron Maurits Putbus til Einsiedelsborg. 1706 blev den kjøbt af Niels Juels Svigersøn Generallieutenant Gregers Juel til Eriksholm og havde siden samme Eiere som denne Gaard. Begge Gaarde samt Hagestedgaard med betydeligt Gods, bleve 1753 oprettede til Stamhuus for Familien Brinck-Seidelin, men i Begyndelsen af dette Aarhundrede solgtes Stamhuset, og Holbæks Ladegaard tilhørte siden i en Række af Aar den ved Aastrup nævnte Grosserer Kofoed og sammes Enke Etatsraadinde K. Efter Sidstnævntes Død kjøbtes den 1829 af Cand. jur. F. Rottbøll for 168,000 Rd. Han frasolgte Gods for 365,000 Rd., og Gaarden med det tiloversblevne Fæstegods (20 Gaarde), Kirker, Skov og Mose blev efter hans Død (1866) vurderet til 305,000 Rd. Bønderne kjøbte deres Gaarde til en Priis af 1300 Rd. pr. Td. Htk. eller $^2/_3$ af Vurderingssummen, hvilket var overeensstemmende med den Afdødes sidste Villie. Den nuværende Eier, Kammerherre, Baron Løvenskjold kjøbte derpaa Hovedgaarden med Tilliggende.

Butterup (Buttrup) Sogn, omgivet af Søstrup og Nørre-Jernløse S. samt Tudse H. Kirken, paa Sognets Nordostgrændse, c. $^3/_4$ M. v. for Holbæk. Arealet, 1509 Tdr. Land, hvoraf 48 Tdr. L. Fredskov, er god muldrig Jord, men meget vandrigt, omgivet paa de 3 Sider af Kalve-, Tudse og Reistrup-Aaer, der alle løbe gjennem betydelige Mosestrækninger, blandt hvilke især mærkes Løvenborg Sumpe, der opfylde Sognets sydvestlige Hjørne. Htk. 154 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Butterup med Kirken, Præstegaard og Skole; Hovedgaarden Løvenborg i Baroniet af samme Navn med 98 Tdr. Htk. A. og E. og 6 Tdr. Skst., 832 Tdr. L. A. og E. og c. 88 Tdr. L. Skov, Gaarden Severinsminde, 19½ Td. Htk., 190 Tdr. L., Veirmøllen Butterup Høiemølle, et Teglbrænderi. Ialt 12 Gaarde, 22 H. med og 20 uden Jord, hvoraf 7 G. og 39 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 370. Agerdyrkning er det aldeles overveiende Erhverv.

Sognet hører under Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 29de Lægd. Med Annexet Tudse i Tudse Herred een Commune. Kirken tilhører Baroniet Løvenborg.

Gammel kullet eller taarnløs Kirke med Chorrunding, der er tækket med Munkesteen. Paa Kirkeskibets nordre Væg, ovenover Hvælvingerne (der her, ligesom i de fleste Landsbykirker, ere senere indbyggede) findes Levninger af de gamle Vægmalerier, forestillende hellige Mænd o. s. v.

Løvenborg Hovedgaards ældste Navn var Ellingegaard, oprindelig en Landsby, som tilhørte Biskop Absalon, af ham skjænkedes til Sorø Kloster og ved Mageskifte kom til Roeskilde Biispestol. Bisperne havde da deres Lehnsmænd paa denne Gaard, hvilket vedvarede til Reformationen, da Ellingegaard inddroges under Kronen, men den blev allerede 1547 af Christian den Tredie solgt til Hans Barnekov, der kaldte Gaarden Birkholm og forsynede den med en Hovedbygning, den nuværende vestre Fløi eller Portfløien. Efter ham tilhørte Gaarden hans Søn, den brave Christian Barnekov (see Tølløse S.), der faldt i Calmarkrigen 1612. I Aaret 1630 kom Gaarden ved Salg fra Barnekoverne til Rigsraad Malte Juul, der opførte endeel af Hovedbygningen og den grundmurede Lade. Efter Souverainiteten tilhørte Birkholm Baron Maurits Putbus til Einsiedelsborg, der 1687 solgte den til Baron Frederik von Vittinghof til Schelenborg, hvis Svigersøn Generallieutenant Schack Brockdorf til Schelenborg senere besad den til sin Død 1730. Gaarden kom derpaa 1739 til den Familie, der endnu eier den. Den blev nemlig solgt til den rige norske Bjergværkseier Herman Leopoldus, adlet under Navn af Løvenskjold. Dennes Søn Geheimeraad Severin

Løvenskiold tilkjøbte sig Vognserup og oprettede af denne Gaard i Forening med Birkholm, den 10de Januar 1766, et Stamhuus under Navn af Løvenborg, hvilket under 15de November 1773 blev ophøiet til Baroni. Efter hans Død 1776 arvede Sønnen, Kammerherre og Amtmand, Baron Mich. Herm. Løvenskiold, Baroniet og indlagde sig Fortjeneste ved Skovens Fredning, Bondergodiets Udskiftning m. m.: han døde 1807. Nu fulgte Sønnen, Kammerherre, Baron Carl Severin Christian Herman Løvenskiold og efter ham 1831 atter Sønnen, Kammerherre, Baron Herman Frederik Løvenskiold, der ved Kjøb er bleven Besidder af Hovedgaarden Gislingegaard og Holbæk Ladegaard.

Løvenborg, af hvilken der paa særskilt Blad gives en Afbildning, hører til de anseeligste og smukkeste gamle Gaarde i Landet; den er omgiven af meget brede, vandrige Grave og bestaaer af 3 Fløie paa 2 Etager af svær Grundmuur, med 3 ottekantede Taarne med Kuppelspir. Som ovenfor meldt ere Bygningerne 2—300 Aar gamle, med Undtagelse af en Tilbygning med Taarn, som den nuværende Eier har opført i Harmoni med den ældre Bygning. Haven er stor og smuk, tildeels i gammel fransk Stiil: til den slutter sig en Lystskov, hvori en Bakke med Udsigt til Veirhøi i Ods Herred.

Baroniet Løvenborgs Størrelse angives i Statshaandbogen for 1871 til 1046 Tdr. Htk. af alle Slags, heraf under Hovedgaardene 263 Tdr., Bondergods 702 (siden 1ste Januar 1866 afhændet 153 Tdr. 7 Skpr. 2½ Alb.), Kirketiende 81 Tdr.; i Bankactier 6700 Rd., i Fideicommiscapitaler 158,000 Rd. De til Baroniet henhørende Hovedgaarde Løvenborg, Vognserup og Severinsminde have et Jordtilliggende af 1839½ Tdr. Land geom. Maal foruden 937 Tdr. L. Skov.

Nørre-Jernløse Sogn, omgivet af Butterup, Søstrup, Kvandløse, Sønder-Jernløse S. samt Tudse H. Kirken, noget mod Sydost i Sognet, c. 1¼ M. s. v. for Holbæk. Arealet, 2633 Tdr. Land, hvoraf 45 Tdr. Land Fredskov, er afdalende mod Vest, hvor Løvenborg Sumpe, der gjennemskjæres af Reistrup- og Tudse-Aaer, danne deels lave Enge, deels Mosestrækninger; dog findes ogsaa jevne Bakkestrøg især mod Nordostgrændsen. Jordbunden er i det Hele leerblandet, temmelig stenet. Htk. 266 Tdr. A. og E., 6 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Nørre-Jernløse med Kirken, Præstegaard, Skole, Norup, Reistrup med Fattiggaard, Hanerup og Tramstrup med Skole og Mølle; Avlsgaarden Torthealyst, 180 Tdr. L. A. og E., 18 Tdr. L. Skov, c. 19 Tdr. Htk.; Vented Veirmølle. Sognet har ialt 43 Gaarde, 81 Huse med og 30 uden Jord, hvoraf 20 G. og 82 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 881. Deres Erhverv er fornemlig Agerbrug.

Sognet hører til Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 27de Lægd. Sognet danner med Annexet Kvandløse een Commune. Kirken tilhører Baroniet Løvenborg. Communens Fattiggaard ved Reistrup for omtrent 50 Lemmer er opført 1869. Den har kostet med Jord, Bygninger og Inventarium 34,000 Rd. og har et Tilliggende af 52½ Td. Land.

Nørre-Jernløse Kirke er opført deels af Fraadsteen, deels af Muursteen, Chorrunding i dens Muur indmuret en Steen med en Ormefigur med udrakt Tunge, Taarn og Hvælvinger. I Kirken er en smuk Altertavle, malet 1826 af Stedets daværende Sognepræst, Pastor Kuhn, efter Raphael Mengs. I Choret er ophængt en Egetræes Tavle, paa hvilken læses: Vive memor mortis, moriens ut vivere possis. Herunder hviler Maren Hansdatter hos hendes twende forrige Mænd. Hun var født i Gudbjerg Præstegaard i Fyen Aar 1619 den 15de November. Hun levede i Ægteskab med sin første Mand, Hr. Claus Jenson, fordum Herrens Tjener til Nor-Jerløs og Qvandløse Sogne udi 10 Aar, med sin anden Mand, Hr. Svend Nielsen, ogsaa Sognepræst, udi 4 Aar, med sin tredie Mand, Hr. Bolle Pedersen, nu iligemaade Jesu Tjener, i 11 Aar, Herren

Lovenborg.

være med hannem. Salige ere de Døde, som døe i Herren, de hvile af deres Arbeide. Apoc. 14, 13. Stor og smuk Liigsteen over Jomfru Mette Barnekov fra Birkholm, død 1559. Løvenskjoldernes Stamfader Conferentsraad Herman Leopoldus (Løvenskjold), død 1750, ligger begraven i Kirken. Paa Kirkegaarden staaer et anseeligt Begravelsescapel, opført af den nuværende Lehnsbesidders Fader, Kammerherre, Baron C. Sev. Chr. Herm. Løvenskjold, død 1831. Han og flere andre af Familien have der deres Hvilested.

Kvandløse Sogn, Annex til Nørre-Jernløse, omgivet af dette Sogn, Sønder-Jernløse, Søstrup, Asmindrup, Tølløse, Uggerløse og Søndersted S. Kirken, omtrent i Sognets Midte, c. 1 M. s. s. v. for Holbæk. Arealet, 2553 Tdr. Land, hvoraf 277 Tdr. Land Fredskov, er mod Syd meget høitliggende, idet Mørkemosebjerg, 335 Fod høit, udbreder sine Forgreninger mod alle Sider med bratte Affald og Kløfter. I Midten og imod Nord er Egnen mere flad; næsten overalt danner Leret en Hovedbestanddeel i Jordblandingen. Htk. 222½ Td. A. og E., 22 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Kvandløse ved Landeveien mellem Holbæk og Ringsted, med Kirken, Skole, Igelsø, Brofelde og Holløse (hvoraf en Gaard under Søstrup S.); Nykro ved fornævnte Landevei. Ialt i Sognet 38 Gaarde, 60 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 17 G. og 42 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 707, der næsten alle ere Agerdyrkere.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet. 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 28de Lægd. Kirken tilhører Baroniet Løvenborg.

Kvandløse Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen med Taarn og Hvælvinger.

Sønder-Jernløse Sogn, omgivet af Nørre-Jernløse, Kvandløse og Søndersted S. samt Tudse Herred. Kirken, i Sognets nordøstlige Hjørne, 1¼ M. s. s. v. for Holbæk. Arealet, 3112 Tdr. Land, hvoraf c. 300 Tdr. Land Skov (St. Hellede Skov), er i den sydlige Deel bakket, nordligere bølgeformigt, i det Hele mere lavt og sandet, temmelig stenet. Htk. 305 Tdr. A. og E., 6 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Sønder-Jernløse med Kirken, Præstegaard, Skole, Hospital, Snevre, Krøierup med Biskole, Lille-Knabstrup og Mogenstrup; Hovedgaarden Knabstrup, 86 Tdr. Htk. A. og E., c. 6 Tdr. Skff., 603 Tdr. L. Ager, 200 Tdr. L. Eng, 340 Tdr. L. Skov, c. 9 Tdr. Htk. Fæstegods, Sønder-Jernløse og Søstrup Kirker; 4 Huse benævnes Kræmmersteenshuse og 3 H. Sct. Thomashuse. Ialt 42 Gaarde, 31 Huse med og 37 uden Jord, hvoraf 19 G. og 36 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 703. Ved Siden af Jordbruget findes her ikke nogen Erhvervsgreen af Betydenhed. I Sønder-Jernløse findes dog endeel Vævere.

Sognet hører til Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 23de Lægd. Med Annexet Søstrup een Commune. Kirken tilhører Eieren af Knabstrup og hans Broder.

Sønder-Jernløse Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger, Apsis. Prædikestolen har smukt Billedskjærerarbeide. Altertavlen, forestillende Opstandelsen, er af Constantin Hansen. Pulpitur med gamle Malerier.

Knabstrup er en af Landets ældste Herregaarde; omtrent 1000 Alen vest for den nuværende Gaard findes den gamle Borgplads med Spor af en fiirfløiet Bygning

af ældgammelt Muurværk. Som første Eier nævnes Hr. Niels Absalonsen, Skjalm Hvides Sønnesønsøn; en senere Eier var Niels Henriksen (Hallandsfar), der deeltog i Mordet i Finderup Lade. Da denne blev fradømt sin Eiendom, kom Knabstrup til Kronen, men blev i det 15de Aarhundrede overdraget til Poul Laxmand den Ældre, hvorefter den findes at have været besiddet af: Sidstnævntes Svigersøn, den berømte Iver Axelsen Thott, dennes Svigersøn igjen, Admiral Arvid Trolle, dennes Søn Admiral Jacob Trolle og Sønnesøn Børge Trolle D. R. R., Fru Gjørrild Gyldenstjerne, ogsaa af Trollernes Slægt, Enke efter Lave Ulfstand, Børge Trolles Søster Lisbeth, Gabriel Sparres til Svanholm i Skaane, Johan Sparre (i hvis Tid, omtrent i det 17de Aarhundredes andet Aarti, det gamle Knabstrup er afbrændt og det nye opført. I 2 Generationer tilhørte den derefter Familien Parsberg. Johan Lorentz Carstens, der 1745 blev optaget i den danske Adel under Navnet Castenschiold, var paa den Tid Eier af Knabstrup. Efter ham havde hans Svigersøn, Daniel v. Bergen, Justitsraad og Landsdommer, Gaarden i Eie eller Sameie, og efter denne igjen Sønnen Carl Adolph v. Castenschiold (1740—1820). 1777 kom den ved Auction til den første Eier af Familien Lunn, hos hvilken den senere er forbleven; 1796 nævnes Justitsraad Lunn: i en meget lang Aarrække eiede Major Lunn den (han dannede den fortrinlige spættede Hesterace, der har Navn efter Knabstrup; han opførte 1861 den nuværende Hovedbygning, 2 Etager, i Grundmuur. 1870 nævnes Krigsassessor Lunn som Eier.

Søstrup Sogn, Annex til Sønder-Jernløse S., omgivet af Kvandløse S., der adskiller det fra Hovedsognet, Nørre-Jernløse, Butterup, Asmindrup og Merløse S. samt Tudse H. Kirken, c. 3/4 M. s. v. for Holbæk. Arealet, 1440 Tdr. Land, er noget bakket, i det Hele leermuldet, har rigelig Tørv og Eng især langs Kalve-Aaen, der gjennemskjærer Sognet i dets hele Længde fra Øst mod Nordvest. Htk. 157 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Søstrup, i Nærheden af hvilken Kirken, Skole, Borup, Tingtved, Sasserup og Springstrup. Ialt 25 Gaarde, 39 Huse med og 26 uden Jord, hvoraf 10 G. og 45 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 497, der alle have deres Udkomme af eller ved Jordbruget.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 24de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Knabstrup og hans Broder.

Søstrup Kirke, beliggende isoleret paa en høi Bakke, er en lille uanseelig Kirke, opført af Kampesteen og Muursteen, har Taarn og Hvælvinger.

Asmindrup Sogn, omgivet af Kvandløse, Søstrup, Merløse, Annexet Grandløse, Aagerup og Tølløse S. Kirken, midt i Sognet, c. 1 M. s. for Holbæk. Arealet, 2806 Tdr. Land, hvoraf 143 Tdr. Land Fredskov (Holme Sk. og Fruer Sk.), afvexlende leermuldede og sandmuldede Jorder, danner den nordlige Skraaning af den fra Mørkemosebjerg udgaaende høie Bakkerug, med bølgeformige, tildeels steile Ujevnheder især mod Sydsiden, der danner det høitliggende Grøntved Overdrev, ved hvilket ligger Magle-Sø. Htk. 246 Tdr. A. og E., 7 Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Asmindrup med Kirken, Præstegaard, Skole, Alkestrup, Eilestrup, Havreholm, Sigersholm, Vallestrup, Vinstrup med Veirmølle og Hellestrup (2 G. 1 H. høre til Merløse S.); Hovedgaarden Søgaard, under Baroniet Zeuthen, af 18 Tdr. Htk. med 172 Tdr. L., foruden omtrent Halvdelen af Grøntved Overdrev (see Tølløse Sogn). Sognet har ialt 40 Gaarde, 39 Huse med og 16 uden Jord, hvoraf 20 G. og 32 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 580, der næsten alle henhøre til den agerbrugende Klasse.

Sognet hører under Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 16de Lægd. Med Annexet Grandløse een Commune. Kirken tilhører Eieren af Hørbygaard.

Asmindrup Kirke er opført deels af Kampesteen, deels af Muursteen, med Taarn og Hvælvinger. I Vaabenhuset findes Liigstene over Erik Vasbyrd til Søgaard, død 1557, og hans Frue, samt over Fru Kirsten Juel, Just Vasbyrds Enke til Søgaard, død 1629.

Søgaard, en gammel Herregaard, som har havt Eiere af Familien Vasbyrd; senere Tønne Juel til Taarupgaard i Jylland, Grever af Reventlow o. fl. 1793 kom den i Etatsraad Zeuthens Besiddelse, hvis Søn lagde den under det af ham oprettede Baroni (see Tølløse). Samtlige Gaardens Bygninger af Grundmuur med Taarn og Spiir, deriblandt den gamle Hovedbygning, vare mod Slutningen af forrige Aarhundrede blevne nedbrudte, og Jorderne bleve udleiede til Græsning. Baron Zeuthen opførte nye Udhuse paa Gaarden, der nu atter drives som Hovedgaard.

Grandløse Sogn, Annex til Asmindrup, bestaaer af to adskilte Dele: den større, sydlige, omgivet af Holbæk, Merløse, Asmindrup og Aagerup S., den mindre, nordlige, omgivet af Holbæk og Aagerup S. samt Holbæk- og Bramsnæs-Fjorde. Kirken, c. 3/8 M. s. for Holbæk ved Hovedlandeveien. Arealet, 1857 Tdr. Land, hvoraf 192 Tdr. Land Fredskov (Dragerup Sk.), hører til den bedre Sort Middeljord, er overhovedet jevnt, med mindre Mose- og Engstrækninger. Den nordlige Deel af Sognet, Hjørnet mellem Holbæk- og Bramsnæs-Fjord, mellem hvilke Hammernæs- og Kirsebærholm danne Skjællet, er høiere. Htk. 155 Tdr. A. og E.

I Sognet: i den sydlige Deel Byerne Lille-Grandløse med Kirken, Skole, Store-Grandløse, Vipperød, og i den nordlige Deel Dragerup og Tepperup; Vipperødgaard, 13 Tdr. Htk., 145 Tdr. L. Sognet har ialt 23 Gaarde, 48 Huse med og 31 uden Jord, hvoraf 8 G. og 36 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 631. Foruden Agerbruget giver Fiskeri i Sognets nordlige Deel noget Erhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 15de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Holbæk Ladegaard.

Kirken er en ældgammel Bygning, for det meste af Kampesteen; senere tilføiede Taarn og Hvælvinger af Muursteen; Choret har Halvrunding (Apsis).

Den fordums Herregaard Torupgaard er i Christian den Femtes Tid af Niels Juel nedbrudt, og dens Jorder lagte under Eriksholm i Aagerup Sogn.

Tølløse Sogn, omgivet af Soderup, Eskildstrup, Tostrup, Uggerløse, Sønder-Jernløse, Kvandløse og Aagerup S. samt Kjøbenhavns Amt. Kirken, i Sognets Midte, c. 1 3/4 M. s. o. for Holbæk og 2 1/3 M. v. s. v. for Roeskilde. Arealet, 6346 Tdr. Land, hvoraf 126 Tdr. Land Fredskov (Neder Sk.), er meget bakket mod Vest, hvor Grøntved Ordrev har tvende Høidepunkter af henholdsviis 328 Fod og 326 Fod, forøvrigt temmelig fladt afdalende mod S. O. til Mosen Tysinget og mod Ø. til Elverdams-Aa paa Grændsen mod Kjøbenhavns Amt; leret mod Øst, vestligere sandig-leerblandet. Htk. 582 Tdr. A. og E., 9 Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Tølløse med Kirken, Præstegaard, Skole, Kro, Veirmølle, Skov-Vallingerød, Nørre-Vallingerød med Skole,

Tjørnede, Nyby, Skimmede, Lunderød, i Nærheden Skole, Marup, en Deel af Kvarmløse og af Nørre-Eskildstrup. Hovedgaarden Tølløse, beliggende ved Byen Tølløse, er Hovedsædet i Baroniet Zeuthen, til hvilket efter Statshaandbogen for 1871 hører: 1153 Tdr. Htk. af alle Slags, hvoraf under Hovedgaardene under Baroniet (Tølløse med Grøntved, Søgaard og Sonnerup) 177¾ Tdr., Bøndergods 862 Tdr., Kirke- og Kongetiende 113½ Td., i Bankactier 6300 Rd., i Fideicommiscapitaler 211,000 Rd. Tølløse har 75¾ Tdr. Htk. A. og E., 9½ Tdr. Skst., 530 Tdr. Land Ager, 80 Tdr. Eng, 137 Tdr. Skov, 827 Tdr. Htk. Fæstegods, 144 Tdr. Htk. Arvefæstegods. Sophieholm, en Forpagtergaard, der i de senere Aar er anlagt paa det under Tølløse Gaard hørende Grøntved, har 33½ Td. Htk. med c. 700 Tdr. Land Ager og Eng. Sognet har ialt 77 Gaarde og omtrent 100 Huse; omtrent en Trediedeel af Gaarde og Huse udenfor Byerne.

Indbyggere: 1480, der næsten alle have deres Udkomme af Agerbruget eller som Dagarbeidere ved dette.

Sognet hører under Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 18de Lægd. Med Annexet Aagerup een Commune. Kirken eies af Baroniet Zeuthen.

Kirken er ret anseelig, med smukke Hvælvinger og Taarn. En Udbygning ved søndre Side er nyere, opført 1647 af Fru Lene Barnekov til Begravelses-Capel for hendes Familie. Capellet bestaaer af et øvre Rum, aabent ind imod Kirken, og et nedre, Gravkjælderen, der tidligere havde Nedgang fra Kirken, men nu fra Kirkegaarden. I det nedre Rum, der nu er Gravcapel for Familien Zeuthen, gjemmes (see den forrige Udgave af dette Skrift) Støvet af Christian Barnekov til Birkholm, Tølløse og Vidskøvle, som faldt 1612 i Calmarkrigen. I en Træfning oppe i Halland (paa Skællinge Hede) den 24de Februar 1612 fik Kong Christian den Fjerde sin Hest skudt under sig og skulde kun havt Valget imellem Død og Fangenskab, hvis ikke Chr. Barnekov havde overladt ham sin Hest, som Sagnet beretter, med de Ord: „Jeg giver Eders Majestæt min Hest, Fjenden mit Liv og Gud min Sjæl". Kongen undkom, og Barnekov faldt efter den tappreste Modstand. Oppe i det øvre Capel er et af Th. Quilinus forfærdiget prægtigt Marmor-Epitaphium sat af Etatsraad Fredr. Gersdorff til Tølløse, en Søn af Rigshofmesteren Joachim Gersdorff, † 1691, for hans Hustru Elisabeth Scheel, † 1690. Afdøde Baronesse Zeuthen, født Comtesse Schulin, lod indsætte i det nedre Capels Muur en Marmorplade, hvorpaa man læser: „Herunder hviler Støvet af Christian Barnekov. Han faldt i Halland Aar 1612 ved at frelse sin Konges, Christian den Fjerdes Liv. Og hans Datter Lene Barnekov, gift med Tønne Friis". Barnekovs Sværd, der havde ligget paa hans Kiste, er befæstet til Muren over Mindepladen. (Dette er dog ikke det eneste Mindesmærke over Manden. Paa den saakaldte Barnekovsteen i Nærheden af Frægnaryd, om hvilken det i Sagnet hedder, at paa denne blev den gjæve Helt slagen, har Hallands Fornminnes-Föreningen efter en Beslutning i dets Aarsmøde 1866 ladet anbringe følgende Indskrift: Christian Barnekow offrade hær sitt lif för sin konungs ræddning den 24de Februar 1612. I 1851 er Kirken undergaaet en Hovedreparation, hvorved Taarn og Kirke udvendigt ere blevne overtrukne med Cement, Vægge og Hvælvinger malede, nyt Gulv, ny Døbefont, Gibs-Basreliefs m. m., Forandringer og Prydelser, som dog ikke alle stemme med den for vore Landsbykirker eiendommelige Stiil. Det nye Altermaleri er en Copi efter Kühler. „Om Christian Barnekovs Død i Træfningen paa Skællinge Hede Aar 1612". Af C. Paludan-Müller (særskilt Aftryk af Nykjøbing Cathedralskoles Indbydelsesskrift for 1870).

Den som Digter bekjendte Normand Peder Christopher Stenersen var Sognepræst i Tølløse fra 1764 til sin Død 1776.

Tølløse Hovedgaard tilhørte i den katholske Tid Roeskilde Bispestol og var i al den Tid bortforlehnet. Efter Reformationen overdrog Kongen Gaarden med endeel af Godset til den sidste katholske Biskp i Aarhus, den gamle redelige Ove Bilde, som døde 1555, hvorefter Gaarden ved Mageskifte kom i den dygtige og fortjente Peder

Oxes Besiddelse, der i sit Dødsaar 1575 fuldførte den anseelige Hovedbygning, som bestod af 2 paa langs sammenbyggede Huse med Taarn og Spiir. En Steen har endnu følgende Indskrift, der minder herom: Anno. 1575. lod. erlig. velbyrdig. Mand. Per. Oxe. som. vor. Her. Johan. Oxis. Søn. til. Nielstrup. oc. hans. Hustru. Fru. Mette. Rosenkrantzes. Her. Olluff. Rosenkrantzis. Daatter. til. Vallø. bygge. dette. Hus. her. paa. Tølløse.

Gud. unde. dem. saa. at. bygge. oc. boe.
At. de. maa. faa. den. evige. Ro.

1592 arvede Christian Barnekov Tølløsegaard, og efter ham hans ovenfor omtalte Datter Lene, gift med Tønne Friis til Hesselager, død 1658. Senere tilhørte Gaarden Geheimeraad Christen Skeel den Rige og efter ham hans Svigersøn, Ceremonimester, Etatsraad Frdr. Gersdorff, Geheimeraad Otto Krabbe, Grev Chr. Ditlev Reventlov, Broder til Frederik den Fjerdes Tronning Anna Sophie; han døde paa Tølløse 1738. Hans Datter Dorothea Benedikte Frederikke arvede Tølløse og Søgaard; hun var gift med den regjerende Greve af Ysenburg-Buddingen, som kun sjelden besøgte Tølløse og blot for Jagtens Skyld, især efter at ved et ulykkeligt Tilfælde en af hans Døttre var død der paa Gaarden af Gift. 1763 afhændede han begge Godserne til Hofjunker Claus de Caspergaard († 1765), hvis Enke solgte Gaarden 1768 til Cancelliraad Joh. Thom. Neergaard til Ringstedkloster; han ombyggede Hovedbygningen (lagde begge Huse under eet Tag og nedrev Taarnet) og solgte Tølløsegaard tilligemed Søgaard og Sonnerupgaard, 1793, til Etatsraad P. Chr. Zeuthen, død 1823, hvis Søn, Baron Chr. Frd. Zeuthen, af de 3 nævnte Godser oprettede Baroniet Zeuthen (kgl. Bevilling af 28de Juni 1843). Efter Erectors Død 1850 tiltraadte hans Enke, født Comtesse Schulin, Baroniet, der nu efter hendes Død, 1866, besiddes af Broderen, Hofjægermester Grev C. F. Schulin-Zeuthen.

Hovedbygningen er stor og anseelig, 3 Etager høi, men derhos plump og uskjøn siden den uheldige af Neergaard foretagne Modernisering; herpaa er dog nu bødet noget ved Opførelsen af et Taarn midt for Hovedbygningen og ved Tilbygningen af lavere Sidefløie.

Aagerup Sogn, Annex til Tølløse S., omgivet af dette, Asmindrup og Grandløse S., Holbæks Kjøbstadjord og Bramsnæs-Fjorden. Kirken, ved Sognets Sydside, 1 M. s. f. o. for Holbæk. Arealet, 2896 Tdr. Land, hvoraf 192 Tdr. Land Fredskov (Eriksholm Sk.), danner en jevn Skraaning ned mod Bramsnæs-Fjordens sumpige Bredder af en snart leermuldet, snart lettere sandmuldet Beskaffenhed. Munkholmen og Marsvinsholmene i Bramsnæs-Fjorden høre til Sognet. Htk. 266 Tdr. A. og E., 16 Tdr. Skf.

I Sognet: Byerne Aagerup ved Holbæk-Roeskilde Landevei, med Kirken og en Veirmølle, Arnakke med Sognets Skole, Bretved og Kongstrup; Hovedgaarden Eriksholm af nyere Bygningsform, smukt beliggende, omgivet af Skov paa en Halvø i Fjorden, af 99 Tdr. Htk. (i 1870 c. 100 Tdr. Htk. Fæstegods, Aagerup, Grandløse og Merløse Kirker, Eriksholm Sk. m. m.); de mindre Gaarde Oldgaard og Torupgaard; Maltis Kro ved Landeveien. Ialt i Sognet 33 Gaarde og c. 80 Huse; omtrent Halvdelen af Gaarde og Huse udenfor Byerne.

Indbyggere: 1002. Som særligt Erhverv udenfor Agerbruget, til hvilket Beboerne her som paa de fleste Steder af Landet end ikke kunne yde Hænder nok, kan alene nævnes lidt Skovarbeide og om Vinteren Aalefiskeri.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 17de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Eriksholm.

Aagerup Kirke, med Taarn og Hvælvinger, opført af Kampesteen og Muursteen, har Orgel og en Altertavle af Hunæus; bag ved den nuværende: en katholsk Alter-

tavle med Billedskjærerarbeide. Under Alteret er en aaben Begravelse for den forlængst uddøde Familie Pachs.

Eriksholm er opstaaet af en Bondeby Erikslev samt 2 ældre Gaarde Torupgaard (oprindelig i Grandløse S.) og Vinderupgaard, hvilken sidstes Voldsted endnu findes paa Eriksholms Mark. Næst den første bekjendte Besidder, Trud Ulfstand, der nævnes 1539 som saadan, vare Familierne Vasbyrd og Pachs blandt de tidligere Eiere, derefter Admiral Niels Juel, hvis Datter bragte den til sin Mand Generallieutenant Gregers Juel. Den solgtes 1752 tilligemed Holbæk Ladegaard og begges Godser af c. 800 Tdr. Htk. for 70,000 Rd. D. C. til Justitsraad, senere Conferentsraad Hans Dider. Brinck-Seidelin. Han oprettede 5te Juli 1753 Gaardene tilligemed Hagestedgaard til et Stamhuus, hvorfra Hagestedgaard efter kgl. Bevilling af 1760 allerede solgtes 1769, og hans Søn Conferentsraad H. Brinck-Seidelin afhændede 1809 med kgl. Bevilling Stamhuset, der substitueredes med en Fideicommiscapital. Efter Seidelins Død kjøbtes Gaarden 1824 af Statsminister Kaas, som allerede Aaret efter solgte den til Landsoverretsassessor, Etatsraad H. C. Jacobsen. Dennes Svigersøn, Kammerherre C. v. Holstein overtog senere Gaarden og besidder den endnu. Den nuværende Hovedbygning i 2 Etager med Frontespice er opført af Conferentsraad H. D. Brinck-Seidelin. Den er særdeles smukt beliggende. Til Gaarden hører en meget stor Have, tildeels i gammel fransk Stiil med lige Gange og høie Hækker. Skjøn Udsigt over Bramsnæs-Fjord.

Paa Munkholm findes en kjendelig Borgplads.

Soderup Sogn, omgivet af Annexet Eskildstrup og Tølløse S., Sorø og Kjøbenhavns Amter. Kirken, nordlig i Sognet, $2^1/_2$ M. v. s. v. for Roeskilde, 2 M. s. s. o. for Holbæk. Arealet, 3422 Tdr. Land, er mod Syd bakket og sandet, nordligere fladt og leermuldet, med Enge langs Elverdams-Aa, der danner Østgrændsen, og i Nordvest Moser (en Deel af den store Mose Tysinget). Htk. 422 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Soderup med Kirken, Præstegaard, Skole, Hospital, Bukkerup, Smidstrup, Ebberup, Tingerup, hvori Skole, Kvarmløse og Nørre-Eskildstrup, de tvende sidste tildeels i Tølløse Sogn; Avlsgaarden Grønnebjerggaard, 26 Tdr. Htk., Grønnebjerg Veirmølle og Kro, Hesle Vandmølle, Fristrup Vandmølle, Elverdams Vandmølle og Kro. (En Deel af Hovedgaarden Aastrups Marker og Have m. m. ligger her i Sognet). Ialt 72 Gaarde og 122 Huse; henved Halvparten af Gaardene og Husene ligge udenfor Byerne. Indbyggere: 1336. Jordbrug og Dagarbeide ved dette er det aldeles overveiende Erhverv.

Sognet hører til Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 19de Lægd. Sognet danner med Annexet Eskildstrup een Commune. Kirken tilhører Eieren af Aastrup.

Soderup Kirke er temmelig anseelig, med Taarn og Hvælvinger. Altertavlen er et Basrelief af Thorvaldsen, skjænket af Grev Danneman og Grevinde Danneman i Anledning af deres Sølvbryllup den 15de Juni 1870. Orgel. Under Kirkens Chor er en Begravelse for Rigsraad Erik Krabbe, død 1564 (see Aastrup); paa en Liigsteen er han med tvende Hustruer afbildet, et Epitaphium paa Væggen indeholder hans Levnedsløb. Mindetavle over de fra Pastoratet i 1849 og 50 Faldne. Paa Kirkegaarden hviler Generalmajor du Plat, der faldt den 18de April 1864 ved Dybbøl.

I Soderup Sogn har der været en nu nedlagt Gaard, Fristrupgaard.

Eskildstrup Sogn, Annex til Soderup, omgivet af dette S., Tølløse og Tostrup S. samt Sorø Amt. Kirken, i Sognets Nordvestside, c. $2^1/_2$ M. s. s. o. for Holbæk. Arealet, 2888 Tdr. Land, er i Øst og Syd bakket, med smaa Dale og Smaasøer, derfra afdalende mod Mosen Tysinget paa Nordvestgrændsen. Htk. 224 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Kirke-Eskildstrup med Kirken, Baarup, Stedstrup, hvori Skole, Sønderstrup; Avlsgaardene Heinemosegaard og Hammershuus. Sognet har ialt 34 Gaarde og c. 60 Huse; omtrent en Trediedeel af Gaardene og Halvparten af Husene udenfor Byerne.

Indbyggere: 590. Jordbrug næsten udelukkende Erhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 20de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Aastrup.

Kirkens ældre Deel er opført af Kampesteen, Forlængelse mod Vest, Taarn og Hvælvinger af Muursteen. Taarnet har Spidstag.

Paa Gaarden Hammershuus er vor fortjente Landskabsmaler Peter Christian Skougaard født den 4de April 1817. Hans Fader eiede dengang Gaarden.

Tostrup eller **Taastrup Sogn**, omgivet af Annexet Uggerløse, Eskildstrup og Tølløse S. samt Sorø Amt. Kirken, midt i Sognet, c. 1¼ M. n. n. v. for Ringsted, 2¾ M. s. for Holbæk. Arealet, 5859 Tdr. Land, hvoraf 496 Tdr. Land Fredskov (Bonderup Sk., Merløse Sk., Mølle Sk.); den nordlige Deel flad, den sydlige Deel mere bakket, i det Hele meget gode Jorder. Aamose-Aa, der her kun er af mindre Betydning og ikke endnu synes at bære dette Navn, gaaer, tildeels omgivet af Enge, gjennem Sognet. Den fiskerige Gyrstinge-Sø støder til dets sydvestlige Hjørne. Htk. 494 Tdr. A. og E., 31 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Tostrup med Kirken, Præstegaard, Skole, Fattighuus, Mølleborup, Havborup med Skole, Ubberup, Udstrup, Merløse, hvori en Kro ved Landeveien fra Roeskilde til Ringsted, Ordrup med Skole, Søtofte og en Deel af Kyringe; Hovedgaarden Bonderup af 74 Tdr. Htk., hvoraf 70 Tdr. drives under Gaarden, og henimod 700 Tdr. Land A. og E. (Uggerløse Kirke, en Skov ved Gaarden, c. 50 Tdr. L. og en større, Sandlyng Sk. i Nabosognet Steenmagle i Sorø Amt, tilsammen 260 Tdr. L., hvoraf dog 120 Tdr. i sidstnævnte Skov ere Eng); Hovedgaarden Merløsegaard af 222 Tdr. Htk., hvoraf drives under Gaarden 35½ Td., c. 380 Tdr. L. A. (Tostrup Kirke, Merløse Skov paa 267 Tdr. L.), Avlsgaarden Mallingsminde ved Tostrup af 156 Tdr. L., 15 Tdr. Htk., Merløse Vand- og Veirmølle, hvorved tillige et Bageri og Ølbryggeri. Ialt 54 Gaarde, 103 Huse med og 52 uden Jord, hvoraf 19 G. og 99 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1669. Avlsbruget og Dagarbeide ved dette og i Skovene ere disses almindelige Næringsveie.

Sognet hører under Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 21de Lægd med Undtagelse af Ubberup By, som i Forening med Uggerløse Sogn danner 22de Lægd. Med Annexet Uggerløse een Commune. Kirken tilhører den Suhrske Stiftelse. Ubberup By i Tostrup Sogn er ved Kgl. Resolution 25de Juni 1866 saavel i kirkelig som communal Henseende henlagt fra Tostrup Sogn til Uggerløse Sogn.

Tostrup Kirke er opført af Kampe- og Kalksteen, Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen. Restaureret 1868. Ny Altertavle af Clrik. Orgel.

Bonderup Hovedgaard har iblandt Andre tilhørt Otto Norby, † 1592, begraven i Tostrup Kirke, Holger Pachs, † 1698 som sidste Mand af Slægten; i forrige Aarhundrede en kort Tid Greve Chr. Holstein-Ledreborg; dengang hørte foruden be-

tydeligt Bøndergods 4 Kirker — Uggerløse, Kvandløse, Steenmagle og Steenlille — til Gaarden. I den første Halvdeel af dette Aarhundrede tilhørte den i længere Tid Familien Knuth, senest Kammerherre, Stiftamtmand Grev Knuth, derefter Grev Moltke-Bregentved, Etatsraad Suhr, nu dennes Stiftelse. Ny Hovedbygning i 2 Etager med Pavilloner med spidst opløbende Tag.

Mølle-Borup var i forrige Aarhundrede en ufri Avlsgaard.

Merløsegaard skriver sig som Herregaard fra den nyere Tid; i Midten af forrige Aarhundrede tilhørte den Grev Danneskjold-Laurvig og dennes Enke paa Skjoldnæsholm; i Slutningen af Aarhundredet eiedes den af de rige Neergaarder paa Ringsted-Kloster og Tølløsegaard. Senere tilhørte den Geheimeraad, Grev A. V. Moltke til Bregentved, nu forenet med Bonderup.

Uggerløse Sogn, Annex til Tostrup, omgivet af dette S., Tølløse, Kvandløse, Søndersted og Ondløse S. samt Sorø Amt. Kirken, midt i Sognet, c. 2¼ M. s. for Holbæk og 2½ M. n. v. for Ringsted. Arealet, 3112 Tdr. Land, hvoraf 185 Tdr. Land Fredskov (Fled Sk.), er bakket mod Nord, sydligere i det Hele fladt, ved Aamose-Aa, der gjør Sydgrændsen, Mose og Kjær, Jordbunden som oftest leret. Htk. 260 Tdr. A. og E., 13 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Uggerløse med Kirken, Skole, Kro, Jonstrup, Nyrup og Brændholt; Avlsgaarden Minislyst under Baroniet Løvenborg af 19 Tdr. Htk. med 206 Tdr. L. A. og E. Ialt 25 Gaarde, 105 Huse med og 46 uden Jord, hvoraf 11 G. og 122 H. udenfor Byerne.

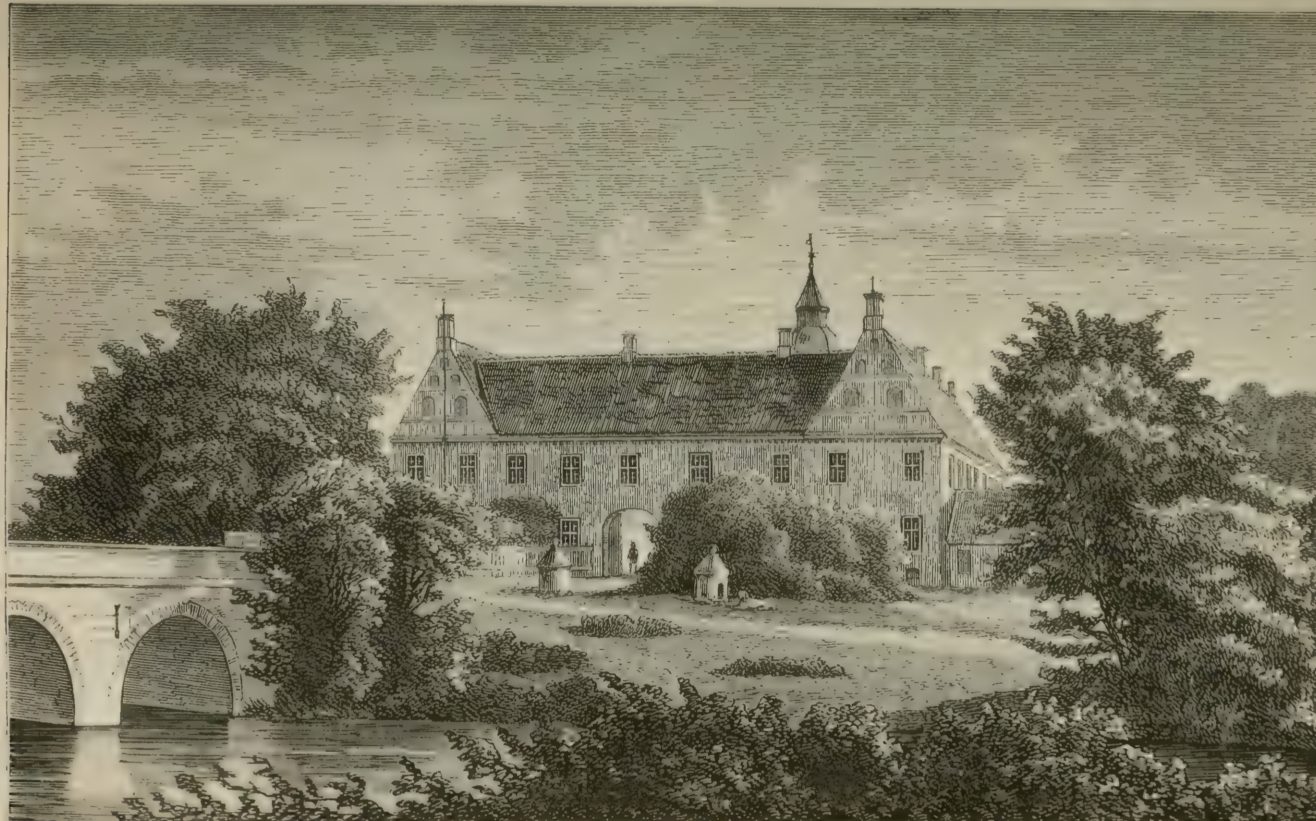
Indbyggere: 1050. Jordbrug er disses Hovederhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. Med Ubberup i Tostrup S. 2den Udskrivningskreds 22de Lægd. Kirken tilhører den Suhrske Stiftelse.

Uggerløse Kirke, af Kampe- og Kalksteen, senere tilføiede Hvælvinger og Taarn af Muursteen, har Chor med Halvrunding; ved Siden af Triumfbuen eller Chorbuen ere tvende Søiler anbragte i Muren ind imod Kirken. Taarnet er temmelig lavt og uanseeligt.

Ondløse Sogn, omgivet af Annexet Søndersted, Uggerløse, Steenmagle i Sorø Amt, Steenlille og Nidløse S. samt af Skamstrup og Frydendal S. i Tudse Herred. Kirken, noget nordlig i Sognet, 2 M. s. s. v. for Holbæk og 3 M. n. v. for Ringsted. Arealet, 6781 Tdr. Land, hvoraf 578 Tdr. Land Fredskov (Vedebjerg Sk., Østrup Sk., Syvende Sk. m. fl.), er mod Nord bakket og derefter afdalende ned mod Aamosen, der i en Strækning af c. 1400 Tdr. Land indtager den sydlige Deel med Aamoseaaen som Grændse. Paa Strækningen mellem Bakkerne, der ere sandede, og Aamosen er Jordbunden paa faa Undtagelser nær stærkt leret. Htk. 384 Tdr. A. og E., 25 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Ondløse ved Nykjøbing-Slagelse Veien, med Kirken, Præstegaard og Skole (2 Lærere), i Nærheden Ondløse Kro, en Damp- og Veirmølle, et Bageri og et Teglværk, Østrup, Ulkestrup, Ulvig og Tømmerup med Skole; Hovedgaarden Kongsdal af Htk. 62 Tdr. A. og E., med 1203 Tdr. L., nemlig 609 Tdr. L. Ager, hvoraf ⅔ leret og ⅓ sandet (27 Tdr. L. af Hovedgaardsjorderne benyttes af Huusmænd), 125 Tdr. L. Eng, 420 Tdr. L. Skov og 49 Tdr. L. Mose (til Kongsdal hører endvidere Ondløse og Søndersted Kirker, 129 Tdr. Htk. Fæstegods og 30 Tdr. Htk. Arvefæstegods). Sognet har ialt 51 Gaarde, 106 Huse med og 46 uden Jord, hvoraf 28 G. og 98 H. udenfor Byerne.

Kongsdal.

Indbyggere: 1319. Ved Siden af Hovederhvervet, Jordbrug, drives her en temmelig betydelig Tørvetilvirkning med Afsætning udenfor Sognet. Ogsaa Skovarbeide giver nogen Beskjæftigelse.

Sognet hører til Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 26de Lægd. Sognet danner med Annexet Sønderfted een Commune. Kirken tilhører Eieren af Kongsdal.

Kirken, deels af Kampesteen og deels af Muursteen, med Hvælvinger og Taarn, heed fordum St. Laurentii Kirke og antages at være bygget i det 14de Aarhundrede. Den har en mærkelig og smuk, forgyldt Solvkalk fra den katholske Tid og i Taarnet 2 store og velllydende Klokker. Et forhenværende St. Olufs Capel er tilbygget Kirken og er nu Gravcapel for Familien Hauch. Deri hvile tvende Eiere af Kongsdal, Kammerherre Staffeld, † 1759, med Hustru, født v. d. Maase, samt dennes anden Mand, Generallieutenant Hauch. Paa Væggen hænger et godt Maleri paa Kobber, forestillende Kammerherre Staffeld. Paa Kirkegaarden hviler i en muret Grav, hvorover et Marmormonument, Etatsraad Hector Frederik Janson Estrup, født 5te Januar 1794 i Randers, død 29de December 1846 paa Kongsdal.

Kongsdal Hovedgaard. Biskop Absalon skjænkede i Aaret 1180 Størstedelen af Ondløse By til Sorø Kloster, der tilkjøbte sig Resten af denne By og oprettede ved samme en større Gaard eller Ladegaard; men allerede i Aaret 1205 kom Gaard og Gods ved Mageskifte tilbage til Stig Hvides Slægt. Saaledes tilhørte Gaarden, som i det 13de Aarhundrede fik Navnet Tygestrup, den bekjendte Marsk Stig Andersen, Kong Erik Glippings Morder; han boede paa Gaarden indtil han blev fredløs, og hans Sværd blev opbevaret her lige til 1657, da de Svenske røvede det. Marsk Stigs Sønnesøn, Marsken Stig Andersen, gjorde atter Tygestrup til Klostergods, da han 1361 skjænkede det til Antvorskov Kloster, hvorunder Tygestrup hørte til 1580, da Klostret inddroges under Kronen, og en af Kong Frederik den Andens Yndlinge, den ældre Peder Reedtz, kom i Besiddelse af Tygestrup, hvis Hovedbygning han opførte og satte over Porten en nu borttaget Steen med Indskriften: „Gud Naade Konning Frederik. Gud och hannem tacher jeg". Hans Sønnesøn, Geheimeraad Peder Reedtz, bortbyttede Gaarden til Kong Frederik den Tredie, der yndede denne Egn og opholdt sig ofte her. Han gav Gaarden Navnet Kongsdal. Efter Kongens Død kom Kongsdal i Privates Besiddelse og skiftede senere ofte Eier. I Aaret 1835 kjøbtes den for 130,000 Rdl. af den fortjente Historiker og Directeur for Sorø Academi, Etatsraad, Dr. H. F. J. Estrup, som i Aaret 1838 udgav en interessant Beskrivelse af Gaardens Historie under Titel: „Tygestrup, som det var, og som det er". Efter hans Død, den 29de December 1846, er Gaarden bleven i Familiens Besiddelse, og for Tiden er hans Søn, Godseier Jacob Brønnum Scavenius Estrup, Storkors af Dannebrog, Eier af Kongsdals Gaard og Gods. Borggaarden er omgiven af Grave og bestaaer af 3 anseelige, grundmurede Fløie af 2 Etager; ind til Gaarden staaer et ottekantet Trappetaarn med spaantakt Kuppelspiir. Have i fransk Stiil, omtrent 10 Tdr. Land. (Af Kongsdal gives paa særskilt Blad en Afbildning).

Paa en af Kongsdals Marker findes en hellig Kilde eller Sundhedskilde, som endnu modtager Besøg St. Hans Aften.

Sønderfted Sogn, Annex til Ondløse, omgivet af dette S., Uggerløse, Kvandløse og Sønder-Jernløse S. samt Frydendal S. i Tudse H. Kirken, i Sognets Midte, ligger 1½ M. s. s. v. for Holbæk. Arealet, 2075 Tdr. Land, hvoraf 13 Tdr. Land Fredskov, er i den sydlige Deel af Sognet meget bakket og sandet, i den øvrige Deel i Regelen leermuldet, med Nord riigholdige Moser. Htk. 160 Tdr. A. og E., 3 Skpr. Sfk.

I Sognet: Byerne Sønderfted med Kirken, Skole, Borup, Sipperup og Kagerup; Avlsgaarden Frederikshøi af 190 Tdr. L. med 12 Tdr. Htk. Ialt 35 Gaarde, 40 Huse med og 32 uden Jord, hvoraf 27 G. og 49 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 704, der næsten alle henhøre til den agerdyrkende Klasse.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 25de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Kongsdal.

Søndersted Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, har Taarn og Hvælvinger.

Nidløse Sogn, omgivet af Tudse og Løve H. samt Tersløse, Steenlille og Ondløse S. (adskilt derfra ved Aamose-Aa). Kirken, i Sognets Sydostside, c. 2 M. n. for Sorø og 3 M. s. v. for Holbæk. Arealet, 3378 Tdr. Land, hvoraf henved $^1/_3$ Mose (Aamosen), de øvrige $^2/_3$ er bakket, i det Hele mere sandet end leret. (Fra Kongsted til Skjellingsted i Skamstrup Sogn er anlagt en Vase og Bro over Aamosen). Htk. 230 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Nidløse med Kirken, Præstegaard, Skole og Kongsted med Skole, Verup; Avlsgaarden Nidløsegaard med Teglbrænderi, arvefæstet fra Sorø Academi, $26^3/_4$ Td. Htk., 302 Tdr. Land foruden Andeel i Mose. Ialt i Sognet 36 Gaarde, 129 Huse, hvoraf omtrent tre Fjerdedele (22 G. og 95 H.) udenfor Byerne.

Indbyggere: 920. Udenfor Agerdyrkningen haves endeel Bierhverv, deels ved to Teglværker, som drives i Sognet (det ene hører til Nidløsegaard), deels ved den store Aamose, hvor mange Arbeidere finde Beskjæftigelse om Sommeren, idet her i de senere Aar tilvirkes en stedse betydeligere Masse Tørv, baade til Teglværkerne, som drives ene ved Tørv, og til Salg til Nabosognene samt til Slagelse. Om Vinteren samles paa Mosen Lyng til Koste. 2—300 Tdr. Land af Mosen er endnu bevoxet med Lyng, men det lyngbevoxede Fladeindhold formindskes dog med hvert Aar). I Sognet er ikke ringe Huusflid. Det findes saaledes bemærket, at foruden Sække og nogle Dækkener væves endeel Lærred, ikke blot til eget Forbrug, men og til Salg paa Markederne i de omliggende Kjøbstæder.

Sognet hører under Sorø Birks Jurisdiction (Sorø), Holbæk Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 44de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Sorø Academi. Sognet hører i geistlig Henseende under Løve Herreds Provsti.

Nidløsegaard er oprettet af Oberst R. Kalkreutz af 4 nedlagte Bøndergaarde. Han henlagde ved Testament af 13de Novbr. 1743 (Hofmans Fund. VII, S. 594 ff.) sine Eiendomme, Hovedgaarden Hellestrup (i Flinterup S., Sorø Amt) og Nidløse Ladegaard med Tilliggende, til en Pensionsanstalt for 10 fattige Officerer „eller andre skikkelige Mennesker", hver 60 Rd. aarlig, og 10 Fattige paa Godset, hver 24 Rd. aarlig, hvorhos han bestemte, at de hoverigjørende Bønder skulde have Frihed for al Afgift hvert 7de Aar og kun betale 10 Rd. i Indfæstning, samt nyde en aarlig Udviisning af Hjul- og Gavntømmer. Da den Kalkreutziske Stiftelse paa Grund af den paa Godserne hvilende Gjæld ikke strax kunde sættes i Virksomhed, og da ingen Executor testamenti var udnævnt af Testator, bleve disse Godser efter dennes Død ved Fundats 14de Mai 1751 henlagte under Sorø Academi, mod at samme gjordes ansvarlig for Testamentets Fuldbyrdelse.

Nidløse Kirkes nuværende Skikkelse hidrører fra 1847, da den blev udvidet mod Øst. Den ældre Deel, af Kampesteen, er fra Valdemarernes Tid. Den afsluttes af en halvrund Udbygning bag Alteret. Hvælvet, Taarn. Restaureret 1865, fik da en ny Altertavle, malet af Professor Schleisner.

Tersløse Sogn, omgivet af Sorø Amt, Steenlille og Nidløse S. samt Løve H. Kirken, i Sognets sydlige Hjørne, c. $1^1/_2$ M. n. v. for

Sorø. Arealet, 3593 Tdr. Land, hvoraf 266 Tdr. Land Fredskov (Bøge-Skov), er deels leermuldet, deels sandmuldet, med lave Engstrækninger langs Hareholms-Aa mod Syd og Bjørnevads-Aa mod Vest, der paa Sognets sydvestlige Hjørne forene sig til Tude-Aa. Htk. 287½ Tdr. A. og E., 35 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Tersløse ved Veien fra Kallundborg til Sorø og Slagelse, med Kirken, Præstegaard, Skole, Kro, Brandstrup med Skole, Atterup, Karsholt med Veirmølle; Hovedgaarden Tersløsegaard, Arvefæste under Sorø Academi, 51 Tdr. Htk., Avlsgaardene Brandstrupgaard, 12½ Td. Htk., 128 Tdr. L., og Dianalund; Tersløse Veirmølle, et Teglbrænderi (Orebo Værk). Ialt 47 Gaarde, 85 Huse med og 57 uden Jord, hvoraf 31 G. og 129 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1270. Agerdyrkning overveiende Erhverv; i Tersløse Skov gives noget Arbeide for enkelte Huusmænd.

Sognet hører under Sorø Birks Jurisdiction (Sorø), Holbæk Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 45de Lægd. Med Annexet Skjellebjerg i Løve Herred een Commune. Kirken tilhører Sorø Academi. Sognet hører i geistlig Henseende under Løve Herreds Provsti.

Tersløse Kirke, der for nogle Aar siden er restaureret, har det særegne i sin Form, at Taarnet er bygget midt for Kirken istedetfor som sædvanligt ved den vestlige Ende. Orgel.

Tersløsegaard, opstaaet af nedlagte Bøndergaarde i Tersløse By, havde i det 14de og 15de Aarhundrede Eiere af Familierne Graa og Grubbe, men kom senere til Roeskilde Bispestol; efter Reformationen tilhørte den Rigsraad Erik Madsen Bølle og hans Datter Fru Kirsten Bølle, over hvilke der ligge 2 Liigstene i Tersløse Kirke; derefter Rigsraad Steen Brahe og dennes Søn Otto Brahe, Rigsadmiral Henrik Bjelke o. fl.; endelig, i forrige Aarhundrede, Ludvig Holberg, der, som bekjendt, af denne Gaard og Borup (i Slagelse Landsogn, Sorø Amt) oprettede 6te Marts 1747 det Baroni, som han ved Testament af 20de Januar 1748 skjænkede Sorø Academi.

Hovedbygningen er af Muur- og Bindingsværk, en Etage, med tvende mod Gaardspladsen udløbende Fløie. Det er kun en simpel Bygning, men ingen Dansk vil betragte den uden Interesse; thi den var Holbergs Sommerbolig i en Række af Aar. Endnu for omtrent 30 Aar siden var her meget uforandret fra Holbergs Dage, især Havestuen, hvor han skal have taget sig Motion ved at sauge og hugge; hans Arbeidsværelse var i den høire Fløi; midt i Gaarden laa en stor Steen, hvorfra han pleiede at stige tilhest. I Haven vare Linde-Alleer langs Gjærdet; i Skyggen af en gammel Hyld hvilede Holberg sig ofte, og for Enden af Haven stod et Lysthuus med et ottekantet Steenbord, ved hvilket Holberg ofte havde arbeidet. Men alt dette er nu fordetmeste forsvundet; Vaaningshuset er indvendig ombygget; de fleste gamle Træer fældede, Steenbordets Plade ved raa Menneskers Vold ødelagt. Saa daarligt har man fredet Mindesmærkerne om vor udødelige Digter, Sorø Academies Velgjører. Jfr. forøvrigt Boye: „Mindesmærker om Holberg" i „Dansk Ugeskrift", 2den Række, 5te Bind. Efter at dette var skrevet om Tersløsegaard i den første Udgave af dette Skrift, skulde Stedets Minder endnu have været udsatte for aldeles at udslettes, da Lov af 19de Februar 1861 befalede Holbergs Enkesædes Nedlæggelse og Stedets Salg. Fire Soranere besluttede dog at kjøbe Enkesædet og hævde det for den Anvendelse Holberg havde givet. Disse 4 vare Grev Emil Frijs til Frijsenborg, Grev Julius Frijs til Juellinge, Baron Rosenørn-Lehn til Guldborgland og Hofjægermester Grüner til Ravnholt. Den 24de December 1862 udfærdigedes Statuter for „Det af 4 foranske Academister opretholdte Holbergske Enkesæde paa Tersløsegaard".

Steenlille Sogn, Annex til Steenmagle i Sorø Amt, omgivet af Tersløse, Nidløse og Ondløse Sogne (fra hvilket sidste det skilles ved Aamose-Aa) samt Sorø Amt. Kirken, mod Sognets Sydostgrændse, c.

1½ M. n. n. o. for Sorø og c. 3 M. s. s. v. for Holbæk. Arealet, 3994 Tdr. Land, hvoraf 275 Tdr. Land Fredskov (Orebo Vester Skov, en betydelig Plantning af Naaletræer), er ujevnt, deels bakket og stenet, deels sumpet, navnlig mod N. og N. O., hvor Aamosen opfylder endeel af Terrainet, dog findes paa enkelte Strækninger ogsaa leermuldede Jorder. Htk. 225 Tdr. A. og E., 37 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Steenlille, ved Landeveien, der fører fra Holbæk til Slagelse og Sorø, med Kirken, Skole, Kro, Saltofte, Tjørntved, Skuerup, Sandlyng og Laarup; Gaardene Sandlynggaard, Kvellinghøigaard, Orebogaard med et Teglbrænderi; Orebo Skole. Ialt i Sognet 36 Gaarde og 88 Huse; omtrent Halvdelen af Gaardene og Totrediedele af Husene udenfor Byerne.

Indbyggere: 1004. Ved Siden af Agerbrug drives her, ligesom i Hovedsognet, dog noget mindre end i dette, en ikke ringe Huusflid (Vadmel, Lærred, Sække, Træsko), hvis Product finder Afsætning paa de nærmeste Markeder. Ogsaa de mange Skove og Tørvemoser i Sognet give betydelige Biindtægter for Huusmandsklassen.

Sognet, der danner en egen Commune, hører under Sorø Birks Jurisdiction (Sorø), Holbæk Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 46de Lægd. Uagtet Steenlille er Annex til Steenmagle i Sorø Amt, hører det dog under Merløse og Tudse Herreders Provsti. Kirken tilhører Sorø Academi.

Tudse Herred,

midt i Amtet, omgives af Merløse Herred, fra hvilket det paa omtrent 2 Miles Strækning skilles ved Tudse-Aa, Holbæk-Fjord, Ourø-Sund, Lamme-Fjord (mellem hvilke trende Afdelinger af Isse-Fjord Herredets nordvestlige Deel, Tudsenæs, udskyder som en Halvø), Skippinge Herred, og paa en kort Strækning mod Syd Løve Herred, mod hvilket Aamose-Aa danner Grændsen. Fladeindholdet udgjør omtrent 4 □ Miil. Jorderne ere i det Hele af god, leermuldet Beskaffenhed, men iøvrigt temmelig bakkede og have især i den nordlige Deel flere ikke ringe Høidepunkter; langs med Aamose-Aa, Tudse-Aa samt Mørke-, Kundby- eller Gislinge-Aa gode Enge og Mosestrækninger. Paa flere Steder, dog meest i den sydlige Deel, findes gode Skove. Htk. 3955 Tdr. A. og E., 100 Tdr. Skfk. Indbyggernes Antal efter Folketællingen i 1870 var 10,647. I geistlig Henseende hører Holmstrup Sogn af Skippinge Herred, som Annex til Jyderup Sogn, til Tudse Herred, hvorimod Tudse Sogn, som Annex til Butterup Sogn, hører til Merløse Herred. Tudse Herred er forenet med Merløse Herred til eet Provsti.

Udby Sogn, det yderste Sogn paa Halvøen „Tudsenæs", der dannes af dette S. samt Hørby og Hagested S., omgivet mod Nord, Øst og Syd af Lamme-Fjord, Ourø-Sund og Holbæk-Fjord og mod V. af Hørby S. Kirken, paa Sognets Vestside, c. 1/2 M. n. for Holbæk. Arealet, 3119 Tdr. Land, er temmelig bakket, i det Hele sandmuldet, mod Nord en betydelig Engstrækning. En mindre sandig og stenet Strækning, den saakaldte „Hønsehals", og en lignende paa Bognæs ere beplantede med Naale-, Birke- og Elletræer. Htk. 289 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Udby med Kirken, Præstegaard, Skole, Kisserup med Skole og Veirmølle, Løserup, Mosemark, Minkemark, Stadslunde og Bognæs, heri en Gaard af 139 Tdr. L., 15 Tdr. Htk. Ialt 63 Gaarde, 59 Huse med og 41 uden Jord, hvoraf 22 G. og 43 H. udenfor Byerne. I Nærheden af Kisserup er Overfart til Kongsøre Færgested i Odsherred.

Indbyggere: 897. Agerdyrkning er Hovederhverv. Fiskeri af Sild, Aal, Flynder og Reier drives i det Mindre.

Sognet hører under Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 31te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Hørbygaard.

Udby Kirke synes oprindelig at være opført af Fraadsteen, Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen; Choret udvidet i 1868 og ombygget med Granitsteen.

Hørby Sogn, omgivet af Hagested og Udby S. samt mod Syd af Holbæk-Fjord og mod Nord af Lamme-Fjord. Kirken ligger paa Sydsiden ved Holbæk-Fjord, c. 3/8 M. n. v. for Holbæk. Arealet, 3228 Tdr. Land, hvoraf 49 Tdr. Land Fredskov, er riigt paa Bakker og Dale, blandt hine ere Kulbjerg og Bavnehøi, 192 Fod, de høieste Puncter. Fra sidstnævnte kan tælles 36 Kirker; man seer Jægerspriis Skove, Maglebjerg ved Frederiksværk, Skandsebakken ved Frederiksborg samt Roeskilde Domkirke. Jordbunden er for største Delen sandmuldet. Htk. 378 Tdr. A. og E., 2 1/2 Skp. Skſk.

I Sognet: Byerne Hørby med Kirken, Præstegaard, Skole, Markeslev, Lindebjerg, Uglerup samt Billerup med Stubmølle med Bageri, Kastrup, Favrebjerg (en Samling af Huse); Hovedgaarden Hørbygaard ved Holbæk-Fjord, tæt ved Kirken, af Areal 508 Tdr. L. Ager, god muldet Jord, 25 Tdr. L. Eng, Mose og Krat, 192 Tdr. L. Skov, hvoraf 44 Tdr. L. i Udby og 99 Tdr. L. i Asmindrup Sogne, med 80 Tdr. Htk. (Til Gaarden høre 4 Kirker, nemlig Hørby, Udby, Gislinge og Asmindrup med matrikuleret Tiende-Htk. 132 Tdr. og tiendeydende Htk. 1005 Tdr.; Billerup Stubmølle; 505 1/2 Tdr Htk. Fæstegods og 11 1/2 Td. Htk. Arvefæstegods); Hørby Færgegaard, hvorfra Overfart til Holbæk. Ialt i Sognet 41 Gaarde, 53 Huse med og 17 uden Jord, hvoraf 24 G. og 50 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 790. Jordbrug er det aldeles overveiende Erhverv. Ubetydeligt Fiskeri drives.

Sognet hører under Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 32te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Hørbygaard.

Hørby Kirke er i sine ældre Dele opført af Kridtsteen og Kampesteen, senere tilføiet Taarn og Hvælvinger af Muursteen. Et forhenværende Capel er nu ombannet til Sacristi; i en Hvælving under dette hviler den af Flaaden fortjente Admiral Henrik Span (1634—1695). I selve Sacristiet findes et stort og smukt Epitaphium med Figurer i Legemsstørrelse over Peder Reedtz til Hørbygaard, den første af Familien Reedtz i Danmark († 1607) og Hustru Karen Rostrup.

Den 2den Februar 1392 afstod Lagho Nelson Urnæ til Ridder Zabel Karkundorp, sin Svigerson, sit Gods Hørby og Hørbyfang, som den gamle Konrad Moltike havde faaet af Vilhelm, Væbner (Suhm XIV, S. 301). Endnu 1458 nævnes en Zabel Kærkendorp af Hørby. Godset kom til Roeskilde Bispestol og derfra til Kronen. Frederik den Anden overlod Gaarden til Peder Reedtz (see Kongsdal), fra hvis Familie den sidst i det 17de Aarhundrede kom tilbage under Kronen, hvorefter Admiral Henrik Span eiede den. Derefter maa den atter være kommen under Kronen, hvorfra den henimod Midten af forrige Aarhundrede overdroges til Geheimeraad von der Lühe. Denne solgte alt 1748 Gaard og Gods for 18,250 Rd. D. C. og 100 Ducater til Fru Jacoba v. Castenschiold, født v. Holten, Eierinde af Knabstrup og Enke efter den 1745 under Navn af Castenschiold adlede vestindiske Planter J. L. Carstens († 1747). Fru Castenschiold døde 1751 og hendes Søn, Capitain, siden Generalmajor Jørgen Frederik Castenschiold, senere ogsaa Eier af Frederikslund og Hagested, arvede Gaarden. Efter hans Død tilhørte Gaarden Sønnen Caspar Holten Castenschiold, der ved Patent 5te Mai 1826 fik Navnet Grevencop-Castenschiold († 1854). Gaarden, med forøget Gods, eies nu af hans 2den levende Søn, Kammerherre Melchior v. G. Castenschiold. (Familien skriver sig nu Castenskjold). En Sidelænge paa Gaarden er opført af Grundmuur 1627 af Frederik Reedtz og Birgitte Brahe (paa den søndre Gavl staaer Aarstallet og F. R. B. B.). Hovedfløien er bygget af Generalmajor Jørg. Fr. Castenschiold.

Hagested Sogn, omgivet af Annexet Gislinge, Tudse og Hørby S., samt mod Syd af Holbæk-Fjord og mod Nord af Lamme-Fjord. Kirken, midt i Sognet, $^3/_4$ M. v. n. v. for Holbæk. Arealet, 2980 Tdr. Land, hvoraf 66 Tdr. Land Fredskov, er ved Gislinge-Aa, der danner Vestgrændsen, og nord for Tudse-Aa siidt og sumpet og har her vidtstrakte, lave og knoldede Enge, men herfra hæver Landet sig og gaaer i Nordost over i høie, sandede Bakker. Mellem disse Bakker og de fornævnte Enge er der god, leerblandet Agerjord. Langs med Lamme-Fjord ligger en Strækning af Strandenge. Htk. 310 Tdr. A. og E., 5 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Hagested eller Gammel-Hagested med Kirken, Præstegaard, Skole, og en Pogeskole (ved Byen Hagested Veirmølle), Gurede, Avdebo, Maarsø, Ny-Hagested; Hovedgaarden Hagestedgaard af $67^1/_2$ Td. Htk. A. og E., 5 Tdr. Skfk., med 460 Tdr. L. Ager, 15 Tdr. L. Eng, 120 Tdr. L. Skov, Hagested Kongetiende, Hagested og Tudse Kirker og Hagested Mølle samt 166 Tdr. Htk. Fæstegods, c. 11 Tdr. Htk. Arvefæstegods, Avlsgaarden Ny-Hagestedgaard, 12 Tdr. Htk., 101 Tdr. L. Ialt i Sognet 40 Gaarde, 53 Huse med og 7 uden Jord, hvoraf 13 G. og 40 H. udenfor Byerne. Tæt ved Avdebo er Færgefart til Gundestrup Færgegaard i Ods Herred.

Indbyggere: 715. Agerbrug er næsten udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 33te Lægd. Sognet danner med Annexet Gislinge een Commune. Kirken tilhører Eieren af Hagestedgaard.

Hagested Kirke er i sine oprindelige Dele, Skib og Chor med Apsis, opført af Fraadsteen, senere tilføiede Hvælvinger samt Taarn af Muursteen. Et Capel mod Nord, hvori hviler Conferentsraad H. Seidelin, † 1740. Et sydligt Capel, nedrevet for omtrent 40 Aar siden, gjemte i en Steenkiste de jordiske Levninger af Admiral Peder Galt, som Christian den Fjerde lod henrette, fordi han lod Admiral Wrangel

med den svenske Flaade slippe ud af Kieler Bugt 1641. Kisten er nu nedsænket paa Kirkegaarden. I Chorbuen interessante Kalkmalerier (see Oldskriftsselskabets Aarbøger 1868, S. 29 flg.) Altertavle fra den katholske Tid. 1196 nævnes en Præst i „Hakestad".

Hagestedgaard, der alt nævnes i Valdemar II's Jordebog som Krongods, tilhørte i det 16de Aarhundrede den berømte Cantsler Johan Friis til Hesselager, der satte Bygning paa Gaarden; siden hans Broderdatters Søn Henrik Hvitfeld til Lillø; fremdeles Christopher Rosengaard (nævnes i Adelslexicon til Hagested, han var den sidste af sin Slægt, † 1593) og senere den lærde Dr Thomas Bartholin, i hvis Besiddelsestid en heftig Ildsvaade 1670 ødelagde Gaarden og endeel af Byen, samt fortærede hans kostbare Bogsamling. Thomas Bartholin døde paa Hagested den 4de December 1680. Efter ham eiede hans Søn Conferentsraad Casper Bartholin Gaarden. I Aaret 1730 kjøbtes Gaarden af Conferentsraad og Directeur i General-Postamtet Hans Seidelin, død 1740, og den eiedes derefter af hans Søn Conferentsraad og Secretair i Danske Cancelli Hans Seidelin, død 1752, hvorpaa den arvedes af dennes Søstersøn Justitsraad, senere Conferentsraad, Hans Diderik Brinck-Seidelin, der den 5te Juli 1753 oprettede Hagestedgaard samt Eriksholm og Holbæk Ladegaard til et Stamhuus, hvorfra Hagestedgaard dog med kongelig Bevilling af 30te Mai 1760 solgtes allerede i Aaret 1769 for 48,000 Rd. D. C. til Carl Adolph v. Castenschiold; efter ham eiedes den af Sønnen Generalmajor C. L. v. Castenschiold, derefter af Kammerherre Caspar Holten v. Grevenkop-Castenschiold, der ligeledes eiede Frederikslund og Hørbygaard. Hagestedgaard tilhører nu hans 3die levende Søn Kammerherre Caspar Holten v. Grevenkop-Castenskiold. Af den gamle af Johan Friis opførte Hovedbygning er der ikkun tilbage et fiirkantet lavt Taarn, paa hvis vestre Side to Stene ere indsatte, den ene med Egern-Friisernes Vaaben og Aarstallet 1555, den anden med Thomas Bartholins Navn og Aarstallet 1672. Hovedgaardsbygningen er forøvrigt i 3 eenetages Fløie, for en Deel opført af Hans Seidelin 1748. Kirken ligger lige ved Gaarden.

Gislinge Sogn, Annex til Hagested, omgivet af dette S., Tudse og Kundby S. samt mod Nord af Lamme-Fjorden. Kirken, midt i Sognet, c. 1½ M. v. for Holbæk. Arealet, 1910 Tdr. Land, er jevnt, leermuldet, ned mod Fjorden noget mere sandet; Enge langs Gislinge-Aa, der danner hele Østgrændsen og udmunder i Lamme-Fjord. Htk. 230 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Gislinge, lidt nord for Landeveien mellem Holbæk og Kallundborg, med Kirken og Skole. Noget syd for Landeveien ligger Hovedgaarden Gislingegaard af 60 Tdr. Htk. med 482 Tdr. L. (Fæstegods c. 80 Tdr. Htk.) Ialt i Sognet 40 Gaarde, 11 Huse med og 46 uden Jord, hvoraf 32 G. og 25 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 566, der næsten alle søge deres Udkomme ved Agerbruget.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 34te Lægd. Kirken tilhører Eieren af Hørbygaard.

Gislinge Kirke er ligesom Hagested Kirke opført af Fraadsteen, Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen.

Gislingegaard blev ifølge Kgl. Bevilling af 8de April 1730 for Conferentsraad Peder Benzon oprettet af nogle Gaarde i Gislinge By. 1771 kjøbtes den, med 30 Tdr. Htk. og 245 Tdr. Htk. Fæstegods, for 18,700 Rd. D. C., i 1794 for 57,000 Rd. D. C., i 1805 for 96,500 Rd. D. C. og i 1806 for 120,000 Rd. D. C. eller 192,000 Rd. R. M. Dette anføres særligt her som et iøinefaldende Exempel paa den hurtige Stigning i sin Tid af Landeiendommene. Gaarden eies nu af Kammerherre, Baron Løvenskjold til Løvenborg.

Tudse Sogn, Annex til Butterup S. i Merløse H., omgivet af dette S., Søstrup og Holbæk S. i bemeldte Herred, samt Hagested, Gislinge

og Kundby S., samt mod Nord af Holbæk-Fjord. Kirken, midt i Sognet, c. $^{3}/_{4}$ M. v. for Holbæk. Arealet, 1901 Tdr. Land, er af god Beskaffenhed, jevnt og gjennemskaaret af Tudse-Aa, der udmunder i Holbæk-Fjord. Htk. 204 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Tudse ved Landeveien mellem Holbæk og Kallundborg, med Kirken, Skole, Kro, Allerup; Gaarden Lille-Frydendal. Ialt 34 Gaarde, 30 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf ikkun 3 G. ligge i Allerup By, Resten af Beboelserne ere spredte.

Indbyggere: 509. Landbruget er, ligesom i Hovedsognet, Hovederhvervet; lidt Fiskeri i Holbæk-Fjord, navnlig af Reier.

Sognet hører under Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 30te Lægd. I Tudse holdes aarlig et Gaasemarked i October Maaned. Kirken tilhører Baron Løvenskjold til Løvenborg.

Tudse Kirke, med høit Taarn, Hvælvinger, er vistnok, som Herredskirke, den ældste i Herredet. Den er opført deels af Kampesteen, deels af Muursteen. Gamle Kalkmalerier.

Tudses ældste Navn er Tuzæ; den sidste Stavelse Sæ er Sø, den første beslægtet med saadanne Navne som Tude-Aa, Tudvad og lignende.

Kundby Sogn, omgivet af Merløse H., Mørke, Bjergby, Ighderup, Svinninge, Gislinge og Tudse S., samt mod Nord af Lamme-Fjorden. Kirken, midt i Sognet, c. $1^{3}/_{4}$ M. v. for Holbæk. Arealet, 5918 Tdr. Land, hvoraf 27 Tdr. Land Fredskov (Lod Sk.), er leerblandet Muld af god Beskaffenhed, med enkelte temmelig betydelige Bakker (Drusebjerg, 151 Fod) og vidtløftige Mosestrækninger (Kundby Mose) i Sognets sydlige Deel. Gislinge-Aa løber gjennem Kundby Mose tvers over Sognet fra S. til N. O. Landeveien mellem Holbæk og Kallundborg passerer Sognet. Htk. 731 Tdr. A. og E., $5^{1}/_{2}$ Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Kundby med Kirken, Præstegaard, Hospital, Skole, Marke, nær derved Marke Veirmølle, Thorslunde med Skole, 1 Gaard paa 13 Tdr. Htk., c. 100 Tdr. L., Sandby med Skole og Trønninge med Skole, Maglebjerg, en Samling af Huse; Hovedgaarden Vognstrup eller Vognserup, under Baroniet Løvenborg, 95 Tdr. Htk. A. og E., c. $5^{1}/_{2}$ Td. Skst., 440 Tdr. L. Ager, 320 Tdr. L. Eng, 20 Tdr. L. Skov, c. 106 Tdr. Htk. Fæstegods og 21 Tdr. Arvefæstegods, Avlsgaarden Katrinedal med Veirmølle, 35 Tdr. Htk. A. og E., 11 Tdr. Skst., 254 Tdr. L. Ager, 54 Tdr. L. Eng, c. 75 Tdr. L. Skov (1 Gaard i Svinninge med c. 30 Tdr. L., hvorpaa er opført Posthuus og Lægebolig, c. $6^{1}/_{2}$ Tdr. Htk. Fæstegods), Storgaarden, 13 Tdr. Htk., 110 Tdr. L. Ialt i Sognet 94 Gaarde, 103 Huse med og 137 uden Jord, hvoraf 57 G. og 144 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1780. Agerbruget er overveiende Erhverv. 2 mindre Kjøbmandshandler. Lidt Aalefiskeri i Lamme-Fjorden.

Sognet hører under Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 35te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Frydendal (foræret af Kong Christian den Femte i Faddergave til en Søn af Generallieut. Johan Rantzau til Frydendal, H. F. VIII. 303.) Provst Benzons Hospital i Kundby har Plads for 8 Gamle i Sognet; Capital 2000 Rdl.

Kundby Kirke er høit beliggende, længere end vore Landsbykirker i Almindelighed ere (64 Alen, Taarnet medregnet); dens oprindelige Deel, den vestlige Deel af Skibet, af Kampesteen, forøvrigt af Muursteen. Hvælvinger, Altertavle i udskaaret Arbeide fra Christian den Fjerdes Tid, Orgel (1838). Epitaphium i Choret over en Dresselberg til Vognserup, 2 Liigstene over Fru Tale, Enke efter Lauritz Knub, † 1511, og over Peder Ruth til Vognserup og Hustru Grethe, Carl Bryskes Datter. Mindetavle over de i Krigen 1848 og 1849 Faldne fra Kundby Sogn. To tilbyggede Capeller indeslutte Ligene af tidligere Eiere af Frydendal med deres Hustruer, nemlig General v. Eynden og Conferentsraad Hansen.

Vognstrup eller Vognserup er oprettet af en nedbrudt og under samme henlagt Landsby Vognstorp; 1382 nævnes Jacob Nielsson af Wagnsorp (Suhm XIV. 115); den tilhørte i henved 150 Aar Familien Rud lige til Frederik den Andens Tid, siden Anders Dresselberg, Frederik Parsberg og flere Andre. Gaarden kjøbtes senere af Geheimeraad Severin Løvenskjold og blev derefter indlemmet i Baroniet Løvenborg. (See forøvrigt Baroniet Løvenborg under Lutterup Sogn). Den ligger i et lavt og fladt Terrain; Hovedbygningen er i 2 Etager, Grundmuur, med hvælvet Port og Kjælder.

Hjembæk Sogn, omgivet af Annexet Svinninge, Kundby og Jyderup S. samt Bjergsted og Særslev S. i Skippinge H. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. $2^3/_4$ M. v. s. v. for Holbæk og c. 3 M. ø. for Kallundborg. Arealet, 3178 Tdr. Land, hvoraf 774 Tdr. Land Fredskov (Stokkebjerg Sk., c. 500 Tdr. L., og Høed Sk.), er overalt bakket, især i den vestlige og sydlige Deel, som optages af den temmelig udstrakte Stokkebjerg Skov. De talrige Banker ere sandede, men i Dalene og paa de fladere Strækninger i Reglen god leerblandet Jord. Htk. $231^1/_2$ Td. A. og E., 26 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Hjembæk i en Dal mellem høie og sandede Bakker, med Kirken, Præstegaard, Skole og en Kjøbmandshandel, Stokkebjerg med Biskole; Hovedgaarden Aggersvold af 85 Tdr. Htk. A. og E., 26 Tdr. Skfk., 634 Tdr. L. Ager og 100 Tdr. L. Eng, 81 Tdr. L. Skov (desuden c. 180 Tdr. Htk. Fæstegods samt Hjembæk og Jyderup Kirker). Ialt i Hovedsognet og Annexet 88 Gaarde, 146 Huse med og 64 uden Jord, hvoraf 182 G. og H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 924. Agerdyrkning og for Huusmandsklassen tillige Skovarbeide ere Erhvervskilderne.

Sognet hører til Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 2den Udskrivningskreds 37te Lægd. I Hjembæk holdes aarlig et Marked i Juni Maaned. Sognet danner med Annexet Svinninge een Commune. Kirken tilhører Eieren af Aggersvold.

Hjembæk Kirke, med Taarn og Hvælvinger, er opført af Kampesteen og Muursteen.

Aggersvold laa først ved Marke By i Kundby Sogn og kaldtes Markegaard; den tilhørte dengang Familien Lange. I Christian den Fjerdes Tid blev Gaarden flyttet til sin nuværende Plads; den tilhørte dengang Henrik Vind (begraven i Hjembæk Kirke) og siden dennes Enkes anden Mand, Generalmajor Joachim von Bredau. Senere har den havt mange Eiere, saaledes Christian Vind, Fru Sidsel Grubbe, Jacob Grubbe, Lindenov, i Slutningen af det 17de Aarhundrede Geheimeraad Niels Benzon, hans 3 Sønner Jacob, Peder og Lars Benzon, den ene efter den anden, Conferentsraad Herman Løvenskjold, som døde 1750 (see Løvenborg), og dennes Søn Geheimeraad, Baron Sev. Løvenskjold, Kammerherre Peder Juel til Hverringe, Laurids Svitzer. Nu følger en Række Salg, hvis Summer ere bekjendte og som vise de stigende Priser i det sidste Hundredaar. 1777 kjøbte Frost den for 45,000 Rd. D. C., 1791 van Deurs for 58,500 Rd., 1805 Grev Otto Joachim Moltke for 158,000 Rd., 1806 Kammerjunker Carl Lerche for 163,000 Rd. Kort efter fik den en ny Eier i Harald Rothe, senere Generalmajor († 1848), hans Søn Kammerherre C. P. Rothe efterfulgte ham. 1856 kjøbtes den af nuværende Eier Grev Lerche til Lerchenborg for 500,000 Rd.

Hovedbygningen er opført i dette Aarhundrede, smuk og ret anseelig, 2 Etager høi med Kjælder og Frontespice.

Svinninge Sogn, Annex til Hjembæk, omgivet af dette S. og Kundby S., samt mod Nord af Svinninge-Veile, en Arm af Lamme-Fjorden. Kirken, midt i Sognet, $2^1/_4$ M. v. for Holbæk og 3 M. o. n. o. for Kallundborg. Arealet, 2300 Tdr. Land, er i det Hele jevnt med fortrinlig Leerjord, henimod Hjembæk dog noget lettere. Arealet er nu forøget med et Stykke af Svinninge-Veile, der efterhaanden bliver udtørret. Sognet gjennemskjæres fra Syd til Nord af Svinninge-Aa. Tvert igjennem Sognet fra Vest til Øst gaaer Landeveien mellem Kallundborg og Holbæk. Htk. 293 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Svinninge med Kirken, Skole, Kro (til denne sidste 104 Tdr. L., 14 Tdr. Htk.), Postexpedition, 2 større Kjøbmandshandler, Lægebolig, og Gudmanstrup; Avlsgaardene Svinningegaard af 46 Tdr. Htk., 314 Tdr. L. Ager, 130 Tdr. L. Eng, hvoraf 103 Tdr. L. ere inddæmmede fra Svinninge-Veile (hertil Svinninge Kirke og 27 Tdr. Htk. Bondergods), Arnakkegaard, $29^1/_2$ Tdr. Htk., 214 Tdr. L. Ager, 58 Tdr. Eng, 8 Tdr. Skov (samt $4^1/_2$ Tdr. Htk. Fæstegods), Svinninge-Hovgaard, c. 13 Tdr. Htk., 85 Tdr. L. See forøvrigt Hovedsognet.

Indbyggere: 712. Jordbrug og Dagarbeide ved dette er næsten udelukkende Erhverv. Haveculturen er temmelig god.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet Hjembæk; Svinninge Kro er Valgsted for Amtets 2den Folkethings-Valgkreds. 2den Udskrivningskreds 36te Lægd. Kirken tilhører Eieren af Svinningegaard.

Svinninge Kirke er i sine oprindelige Dele opført af Kampesteen, Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen. Spor af rundbuede Vinduer. Ingen særskilt Chorbygning.

Arnakkegaard er formodenlig det Arnakke, hvor Erik Emun blev overfaldet af sin Broder Harald Kesia, ved hvilken Leilighed Gaarden blev afbrændt.

Jyderup Sogn, omgivet af Hjembæk, Kundby, Stifts-Bjergby og Skamstrup S. samt Annexet Holmstrup i Skippinge H. Kirken, paa Sognets Nordvestside, c. $2^3/_4$ M. v. s. v. for Holbæk og c. 3 M. ø. for Kallundborg. Arealet, 2858 Tdr. Land, hvoraf 133 Tdr. Land Fredskov (Jyderup Sk. og Lindebjerg Sk.), er jevnt i den nordlige Deel, sydpaa derimod bakket med smukke Skovpartier. Høibjerg, som er det høieste Punkt, sees overalt i hele Egnen. Sand og Leer vexle i Jordblandingen, der dog kan henføres til den bedre Sort Middeljord. Htk. 251 Tdr. A. og E., $19^1/_2$ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Jyderup med Kirken, Præstegaard, Skole, Kro, Veirmølle, Teglbrænderi, Tornved og Høed; Gaardene Sasmosegaard og Sophiesminde. Ialt 44 Gaarde, 87 Huse med og 33 uden Jord, hvoraf 91 Gaarde og Huse udenfor Byerne.

Indbyggere: 951. Ved Siden af Arbeide ved Agerbrug yder Skovarbeide nogen Indtægt for Huusmandsklassen.

Sognet hører til Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds

40de Lægd. Med Annexet Holmstrup i Skippinge Herred danner det een Commune. Kirken tilhører Eieren af Aggersvold.

Jyderup Kirke, med Taarn og Hvælvinger, opført af Kampesteen og Muursteen. Spor af gamle rundbuede Vinduer.

Stifts-Bjergby Sogn, omgivet af Annexet Mørke, fra hvilket det skilles ved Gislinge-Aa, Kundby, Frydendal, Skamstrup og Jyderup S. Kirken, midt i Sognet, 2⅛ M. øst for Kallundborg. Arealet, 2607 Tdr. Land, hvoraf 80 Tdr. Fredskov (Friheden), høiner sig i Midten, men daler ned mod Gislinge-Aa, for den større Deel leerblandet Jord, paa sine Steder dog ogsaa sandet. Htk. 292½ Td. A. og E., 2 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Stifts-Bjergby, ogsaa kaldet Gammel-Bjergby, med Kirken, Præstegaard, Skole, Hospital, Kjøbmandshandel, og Ny-Bjergby; Hovedgaarden Bjergbygaard med tilhørende Afbyggergaard Køllegaard, 484 Tdr. L. Ager, leermuldet Hvedejord, 52 Tdr. L. Eng, 287 Tdr. L. Skov, ialt 823 Tdr. L., af Htk. c. 73½ Tdr. A. og E., 14 Tdr. Skk. (til Hovedgaarden hører Stifts-Bjergby Kirke, 40 Tdr. Htk. Fæstegods, 237 Tdr. Arvefæstegods, hvoraf Avlsgaarden Vilhelmsdal). Ialt 27 Gaarde, 42 Huse med og 21 H. uden Jord, hvoraf 16 G. og 33 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 661, hvis væsentligste Erhverv er Landbrug.

Sognet hører til Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 38te Lægd. Sognet danner med Annexet Mørke een Commune. Kirken tilhører Eieren af Bjergbygaard. I Stifts-Bjergby ligger et Hospital for 6 Fattige, stiftet 1783 af N. Teilmann, Capital c. 800 Rd.

Stifts-Bjergby kaldes Sognet til Forskjel fra Munke-Bjergby i Alsted Herred (ved Sorø Kloster) og Slots-Bjergby i Slagelse Herred (ved Antvorskov Slot).

Bjergby Kirke, med Taarn og Hvælvinger, er opført til forskjellige Tider, den ældste Deel i Rundbuestiil af Kampesteen. Restaureret 1865. Ved Kirkens nordre Side er et Begravelsescapel for Johan Adolph de Clerque til Bjergbygaard og Hustru Karen Werkmester, begge døde 1729.

Bjergbygaard nævnes 1231 i Valdemar II's Jordbog som Krongods (Stighsburgh med dens Tilliggende). I en visnok endnu ældre Fortegnelse over de sjællandske Kjøbstæder nævnes en Afgift af „Stigsburh" (S. R. D. V. 61?), om hvilken det dog ellers ikke vides, at den har været Kjøbstad. Sognet kaldes endnu 1581 Stigsbierby. Gaarden tilhørte i det 15de Aarhundrede Familien Bille, deriblandt Hr. Torben Bille; senere, i det 17de Aarhundrede, Familierne Dresselberg, Parsberg og Andre. Imod Slutningen af Frederik den Fjerdes Tid eiede den ovennævnte Joh. Adolf de Clerque Gaarden. I Midten af forrige Aarhundrede eiedes den i længere Tid af daværende Cancelliraad J. T. Neergaard til Ringsted Kloster. I Aaret 1783 kjøbte Geheimeraad Numsen den for 42,000 Rd. D. C. I Aaret 1803 kjøbtes Gaarden for 115,300 Rd. D. C. af Major Cosm. Bornemann, hvis Søn Kammerherre P. J. Bornemann er den nuværende Eier. Hovedbygningen er opført 1805 af Grundmuur.

Mørke eller Mørkjøb Sogn, Annex til Stifts-Bjergby, omgivet af dette S., Skamstrup, Frydendal og Kundby S. samt Merløse H. Kirken, noget vestlig i Sognet, c. 2 M. s. v. for Holbæk. Arealet, 2409 Tdr. Land, hvoraf 98 Tdr. Land Fredskov (Mørke Sk. og Vented Sk.), er mod Nord fiidt og jevnt, sydligere mere bakket, temmelig sandet, med Enge ved Gislinge- og Tudse-Aaer paa Vest- og Østgrændsen. Htk. 241 Tdr. A. og E., 4½ Td. Skk.

I Sognet: Byerne Mørke med Kirken, Skole, Veirmølle, Bakkerup med Skole, Tvede, hvori en Kro og Kjøbmandshandel, Vented med Veirmølle, Røkkentved, hvori en Gaard paa 150 Tdr. L., af 13 Tdr. Htk.; Hovedgaarden Mørkegaard eller Store-Mørkegaard, af Htk. 36 Tdr. A. og E., 4 Tdr. Skſk., med omtrent 200 Tdr. L. Ager, 100 Tdr. Eng og 60 Tdr. Skov (c. 50 Tdr. Htk. Fæstegods, Mørke Kirke). Ialt 28 Gaarde, 63 Huse med og 48 uden Jord, hvoraf 12 G. og 86 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 868. Udenfor Agerdyrkningen intet væsentligt Erhverv.

Sognet hører i administrativ Henseende til de samme Districter som Hovedsognet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 39te Lægd. Kirken tilhører Eieren af Mørkegaard.

I Kirken findes Altertavle og Helgenbilleder fra den katholske Tid. I Sacristiet, bag Alteret, en Kiste, hvori hviler Fru Anne Brahe; hun var Enke efter Rigsraad Manderup Parsberg (som i sin Ungdom havde den bekjendte Duel med Tyge Brahe). Under Taarnet staae flere Kister med fordums Eiere af Mørkegaard.

Mørkegaard eller Store Mørkegaard hed tilforn Toftholm og var i forskjellige adelige Familiers Besiddelse, deriblandt Familien Bryske. Siden tilhørte den tilligemed Torbenfeld (Frydendal) en kort Tid Kong Frederik den Tredie. I forrige Aarhundrede eiedes den af Geheimeraad Niels Benzon og hans Søn Statholder Jacob Benzon o. Fl. Nuværende Eier C. Hoppe. Hovedbygningen, fra Midten af forrige Aarhundrede, er Muur- og Bindingsværk, 1 Etage.

Omtrent 1370 kaldes Sognet Myrkow og Myrækow.

Skamstrup Sogn, omgivet af Merløse og Skippinge H., Jyderup, Stifts-Bjergby, Mørke, Ondløse S. og Annexsognet Frydendal. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. 2½ M. s. v. for Holbæk. Arealet, 5035 Tdr. Land, hvoraf 325 Tdr. Land Fredskov (Viin-Skov, Skamstrup og Skjellingsted Seie), i det Hele leret Jord, er høitliggende, med flere betydelige Bakker, hvoriblandt Knøsen, 309 Fod høi, hvorfra haves en af Sjællands videste Udsigter; man seer Kallundborg, Holbæk, Roeskilde, Ringsted, Sorø og Slagelse, samt skal kunne tælle derfra 72 Kirker. Paa Sydgrændsen ligger Aamoseaa med omliggende Enge og Mosestrækninger. Fra Skjellingsted til Kongsted i Nidløse S. er anlagt en Vei og Bro over Aamosen og Aaen. Htk. 398 Tdr. A. og E., 33 Tdr. Skſk.

I Sognet: Byerne Skamstrup med Kirken, Præstegaard og 2 Skoler, Skjellingsted med Kro, Bennebo, Sørninge med Veirmølle og Syvendekjøb. Endvidere ligge her de mindre Avlsgaarde Lindboltsgaard, c. 10 Tdr. Htk. og 150 Tdr. L., og Lille Mørkegaard samt Skovriderboligen Viinhuset. Ialt i Sognet 68 Gaarde, 78 Huse med og 32 H. uden Jord, hvoraf 43 G. og 66 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1085. Agerbrug er Hovederhverv. For den fattigere Klasse yde Skovene noget Arbeide.

Sognet hører til Merløse og Tudse Herreders Jurisdiction (Holbæk), Holbæk Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. Med Annexet Frydendal 2den Udskrivningskreds 41de Lægd. Det danner med Annexet Frydendal een Commune og begge Sogne udgjøre eet Sognefogeddistrict. Kirken tilhører Eieren af Frydendal.

Skamstrup Kirke er temmelig stor, udvendig moderniseret, saaledes at hverken Taarn, Kirke eller Chor have beholdt de tidligere kammede Gavle. Den er i sine oprindelige Dele opført af Granit i Rundbuestiil, senere tilføiet Taarn, deels af Granit,

deels af Muursteen, Hvælvinger. Altertavle af Historiemaler Høyer, forestillende Opstandelsen. Bag ved Alteret gammel Altertavle af Billedskjærerarbeide. Orgel.

Ved Skamstrup By ligger en Banke, kaldet Girrebjerg, af hvis endnu kjendelige Befæstninger af Volde og Grave Dr. Larsen i hans Topographi af Holbæk Amt, 2det Bind, 1842, giver en nøiagtig Beskrivelse og kommer til det Resultat, at de Svenske muligviis der have havt en Leirplads i Krigen 1658—60. I Danske Atlas, 6te Tome, S. 188 (Anm. i), yttres herom: „Ved Skamstrup By ligger i Ravnebjerg Vang en høi Banke, hvorfra man kan see næsten 5 Mile ind i Ods Herred; Bakken er afstukken i Kvadrat med et Batteri, og efter Tradition skal Byen forhen være kaldet Skammelstrup efter en Herremand, nemlig Peder Skammelsen, som skal have eiet og boet i Byen, og havt denne Banke til Lyststed." Det kan dog visnok antages, at den har været „ei blot til Lyst". Etatsraad Estrup har i sin Beskrivelse af Kongsdal yttret den Anskuelse, at denne Borgplads har været et af Marsk Stigs og Tilhængeres faste Steder. I Aaret 1870 har den nuværende Eier ladet Gravene og Voldene, med Undtagelse af den øverste i Midten liggende Vold, jevne til Opdyrkning.

Frydendal Sogn, Annex til Skamstrup, omgivet af dette S. og Mørke S. samt Sønder-Jernløse og Ondløse S. i Merløse H. Kirken, midt i Sognet, ved Hovedgaarden Frydendal, c. 2 M. s. v. for Holbæk. Arealet, 1485 Tdr. Land, hvoraf henved Halvdelen Fredskov (Ore Krog, Gamle Ore, Dyrehave og Nyvænge), for den større Deel god leerblandet Jord. I Sognet ligge flere Smaasøer, den største benævnes efter den derved liggende Hovedgaard Frydendal-Sø. Htk. 107 Tdr. A. og E.

I Sognet, som ikke har nogen Landsby, ligger, foruden Kirken, Hovedgaarden Frydendal med 97 Tdr. Htk. (c. 500 Tdr. Htk. Bondergods, Frydendal, Skamstrup og Kundby Kirke- og Kongetiende), en Skole, en Veir- og Vandmølle, en forhenværende Birkedommergaard, Altonagaarden, en Lægebolig og 19 Huse, af hvilke 2 uden Jord.

Indbyggere: 189. Huusmændene ere for største Delen Arbeidere for Hovedgaarden.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet Skamstrup, med hvilket det danner een Commune og har Sognefoged tilfælles; 2den Vgkds. Med Hovedsognet Skamstrup 2den Udskrivningskreds 41de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Frydendal.

Kirken, som ligger tæt ved Frydendal Hovedgaard, er lille, dog med Taarn, Hvælvinger og bygget udelukkende af Muursteen. Den hører til vore yngre Landsbykirker, da den er bygget omtrent 1457 af Hr. Engelbrecht Engelbrechtsen Bydelsbach til Torbenfeld, „for hans Svageligheds Skyld, samt for hans og hans Frues Saligheds Skyld." Altertavlen er malet af Krock. Restaureret 1865. Ved Kirkens Nordside et Gravcapel for Familien v. Deurs.

Marsken Stig Andersen Hvides Søster Sophie havde til Ægte Temme Temmesen. Deres Datter Christine ægtede Marsken Evert Moltke, som nævnes til Torbenfeld Aar 1377 (Dr. H. F. J. Estrup mener i sit Skrift om Tygestrup, at Torbenfeld sandsynligviis kunde have Navn efter Torbern Jensen, som var gift med en Søster af den ældre Marsk Stigs Hustru Cosa). Moltkerne forbleve i Besiddelse af Gaarden indtil Aarhundredets Slutning; dem fulgte i det næste Aarhundrede Bydelsbacherne og gjennem hele det 16de Aarhundrede den bekjendte Adelsslægt Gjøe eller Gøye, deriblandt Hr. Mogens Gøye, Rigshofmester, sin Tids rigeste Jordegodseier, som døde 1544. 1616 kom Gaarden til Otto Brahe, hvis Søn Manderup Brahe opførte den nuværende Hovedbygning. Ikke længe efter blev den ved Mageskifte overdragen til Kong Frederik den Tredie, som eiede den fra 1668 til sin Død; han lod den først kalde Frydenborg, men befalede kort efter, samt lod det thinglyse, at Gaarden under Straf skulde benævnes Frydendal. Kong Frederik den Tredie døde, som bekjendt, 1670 og efterlod de samlede Godser under det af ham oprettede Frydendal Birk (Frydendal, Kongsdal, Mørkegaard og Bjergbygaard) til sin yngste Søn Prinds Jørgen, som en privat Eiendom. Men da denne Prinds samme Aar havde faaet Vordingborg Amt som Livgeding, saa ønskede han dermed at forene Gods i det sydlige Sjælland og

foretog derefter 1671 Mageskifte med den bekjendte Diplomat, Geheimeraad, Grev Christopher Parsberg, hvorefter denne fik Godserne under Frydendals Birk og afstod Jungshoved Gods til Prindsen. Parsberg døde samme Aar uden Sønner, og Godserne kom for største Delen til Parsbergs eneste Arving, hans Søster, gift med Generalkrigscommissair Povisk († 1681). Hans Creditorer kastede sig over hans Dødsbo. Frydendal blev udlagt til Justitsraad Rasmus Vinding samt Frue Kirke i Kjøbenhavn for 9,900 Rd. Capital med nogle Aars Renter. Vinding eiede Gaarden fra 1681—85, Professor Poul Vinding fra 1685—87, da han solgte den til Oberst Johan Rantzau til Vidstrup, Bramminge og Ørslevkloster, siden Generallieutenant, bekjendt som General for de danske Hjælpetropper i Italien og Belgien i den spanske Successionskrig; han gjorde meget for Gaarden og Godset; han døde 1709. Hans Søn, Oberst Christian Rantzau havde Kong Christian den Femte til Faddergave givet Kundby Kirke, der siden har havt samme Eiere som Frydendal Hovedgaard. Rantzau afstod 1710 Frydendal til sin Svigerfader, Oberstlieutenant Erik Steensen, hvis Enke Vibeke Urne solgte den 1714 til Generallieutenant v. Eyndten († 1731); hans Enke, Fru Vibeke Krag, beholdt den til 1763, da hun solgte den til Monsieur Kronskjold, som igjen solgte den til Etatsraad, Amtmand de Cederfeld. Den næste Eier var Generalkrigscommissair Steffen Hansen, og efter hans Død i 1770 gik den over til hans Søn, den af Landboreformerne fortjente Rentekammer-Deputeret, Conferentsraad Vilh. Aug. Hansen, som forbedrede Jorderne meget († 1796). Gaarden kom derpaa 1801 til Commerceraad v. Deurs, i hvis Søns, Kammerherre C. v. Deurs, Eie den nu er. Gaardens Bygninger ere anseelige, beliggende meget smukt paa en Ø i den omgivende Sø. Borggaarden har 3 Fløie med 2 Stokværk samt tvende Taarne; en muret Bro og en Hængebro over Søen. Vidtløftige, tildeels teglhængte, Lade- og Staldbygninger. Smuk Have, Lystskov og Dyrehave. 1764 solgtes Gaard og Gods for 88,600 Rdl. D. C., i 1801 for 182,000 Rdl. D. C.

Torbenfeld Kirke, hvortil ved dens Oprettelse henlagdes Hovedgaarden Torbenfeld samt de to, senere under Gaarden inddragne, Landsbyer Torbenfeld og Simmendefeld, var oprindelig et Capel under Skamstrup Kirke og Sogn, under hvilket Arent Berntsen i „Danmarks og Norges frugtbare Herlighed", trykt 1650—56, ogsaa henfører Torbenfeld Hovedgaard, uden at nævne noget Sogn af dette Navn. Sognet Frydendal opstod derimod først som et selvstændigt Sogn i Slutningen af 17de Aarhundrede, efterat Torbenfeld Hovedgaard havde faaet sit nuværende Navn Frydendal, og har siden været et Annex til Skamstrup Sogn.

Løve Herred,

det sydligste i Holbæk Amt, omgives mod Vest af Store-Belt, mod Nord af Arts og Skippinge Herreder, samt paa en kort Strækning af Tudse Herred, adskilt derfra ved Aamose-Aa og Haleby-Aa, mod Øst af Merløse Herred og mod Syd af Sorø Amt. Jorderne, der tildeels ere bakkede, ere i det Hele frugtbare og leermuldede, mod Vest dog mere sandede; langs Aaløbene paa den nordlige Side gode Engstrækninger; i den nordlige og østlige Deel nogen Skov. Fladeindholdet udgjør c. 4¼ □ Miil. Htk. er 3885 Tdr. A. og E., 78 Tdr. Skk. Indbyggernes Antal er 13,354. I geistlig Henseende henhøre de to Sogne Nidløse og Tersløse af Merløse Herred, som ligge syd for Aamose-Aaen, til Løve Herred, der er forenet med Arts Herred til eet Provsti.

Sæby Sogn, et af Sjællands største Sogne, næsten 2 M. langt og indtil 1/2 M. bredt, omgivet af Tiis-Sø, Annexet Hallenslev, Finderup, Ruds-Vedby og Kerslev S. samt Holmstrup og Jordløse S. i Skippinge H., hvorfra det adskilles ved Aamose-Aa, efter Forbindelsen med Afløbet fra Skarre-Sø kaldet Haleby-Aa, der omløber Sognets Nordgrændse i en stor Krumning og udmunder i Tiis-Sø. Kirken, i Sognets sydlige Ende, c. 3 M. s. o. for Kallundborg og 2 1/4 M. n. for Slagelse. Arealet, 7103 Tdr. Land, hvoraf 441 Tdr. Land Fredskov (Møllevang, Halebyøre Sk., Enghave, Skimmel Sk., Marielund m. fl.), er, som Følge af Sognets store Udstrækning, af høist forskjellig Beskaffenhed, med høi og bakket Overflade (navnlig mærkes Kløveshøi, 322 Fod) samt Skov- og Mosedrag, især paa Nordsiden langs Aamose-Aa. En Engstrækning paa den modsatte Side af Tiis-Sø hører til Sognet. Htk. 554 Tdr. A. og E., 36 Tdr. Skfk.

I Sognet: Sæby Kirke, eenlig beliggende ved Tiis-Sø, Byerne Sæby, ved Landeveien mellem Sorø og Kallundborg, med Præstegaard, Skole, Apothek, Veirmølle, Ogtved, Uglerup, Løgtved med Skole, Buerup, Frendved, Haleby, Halebyøre (i Nærheden Askvad Skole); Hovedgaardene Sæbygaard, ved Sæby Kirke, 61 Tdr. Htk. A. og E., 620 Tdr. L. (173 Tdr. Htk. Fæstegods, betydelige Skove), Falkenhøi, 21 Tdr. Htk. (8 Tdr. Fæstegods), 230 Tdr. L., Frihedslund, 30 Tdr. Htk., 350 Tdr. L. (hertil 77 Tdr. Htk. Fæstegods, Hallenslev og Solbjerg Kirker), Selchausdal, 58 Tdr. Htk. A. og E., 23 Tdr. Skfk., ialt 933 Tdr. L., hvoraf 355 Tdr. Skov (287 Tdr. Htk. Fæstegods, 33 Tdr. Arvefæstegods), Røragergaard, 52 Tdr. Htk. (160 Tdr. Htk. Fæstegods), og Kattrup (Raschenberg), 58 Tdr. Htk. (170 Tdr. Htk. Fæstegods, 300 Tdr. Land Skov), Avlsgaardene Halebygaard med Teglværk, 20 Tdr. Htk., 171 Tdr. L. Ager, 100 Tdr. L. Eng, Ogtvedgaard, 12 Tdr. Htk., 153 Tdr. L.; Kattrup Veir- og Vandmølle, Stridsmølle (Vandmølle). Ialt i Hovedsognet og Annexet 93 Gaarde, 163 Huse med og 96 uden Jord, hvoraf 61 G. og 184 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1826. Ved Siden af Agerbruget giver endeel Skovarbeide noget Bierhverv.

Sognet hører under Løve Herreds Jurisdiction (Høng), Kallundborg Amtstuedistrict og Slagelse Lægedistrict; 3die Vgkds. Sognets nordre Deel (den Nord for Veien fra Fiskerhuset ved Tiis-Sø til Lønbrod Skjel liggende Deel samt Hovedgaarden Rørager) 2den Udskrivningskreds 349de Lægd og Sognets søndre Deel 350de Lægd. Med Annexet Hallenslev een Commune. Kirken eies af Universitetet. Til Sognets Fattig- og Skolevæsen er skjænket det Mylius-Holstein-Rathlouske Legat paa 1000 Rd.

Sognet har Navn efter Tiis-Sø, idet Sæ er en gammel Form for Sø.
Sæby Kirke maa antages at have været til allerede i det 12te Aarhundrede. Den har den for de ældste Kirker sædvanlige Grundform og afsluttes i Øst med en stor hvælvet Alterniche. Selve Kirkebygningen (Taarn af Muursteen senere tilføiet) er opført af kløvede Kampesteen med Kvadrer i Hjørnerne og Buer af Fraadsteen. I Hvælvingen i Apsis og i Chorbuens Underflade fandtes i 1864 af Prof. Kornerup smukke Kalkmalerier, der nu ved ham ere restaurerede. (See herom Kornerups Afhandling i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1868, S. 29 flg.). Liigsteen fra 1460 over Laurentius Georgii, derpaa et Skjold, hvori en Oxe er afbildet. Altertavle af J. C. Lund. Orgel. Hele Kirken restaureret 1864.

Sæbygaard angives af flere Forfattere at have tilhørt Esbern Snare, der fortælles at være død der paa Gaarden, idet han faldt ned af en Trappe og slog sig ihjel paa en Møllesteen. Gaarden var i henved 200 Aar et kongeligt Lehn, hvorefter senere benævnedes Sæbygaards Amt. Efter Souverainiteten kom Hovedgaarden i Rentemester Henrik Müllers Besiddelse, fra hvis Familie den atter kom til Geheimeraad Freder. Adeler og dennes Svigersøn Conferentsraad Laur. Benzon, der 1741 opførte Hovedbygningen. Henimod Slutningen af forrige Aarhundrede udlagdes Parcelgaardene Frihedslund og Falkenhøi (saaledes kaldet efter en Oberst Falkenskjold, Eier af Sæbygaard) fra Hovedgaarden, som ogsaa, hvad Godset angaaer, er bleven betydelig formindsket. Af senere Eiere nævnes: Cancelliraad Paasche, der 1797 kjøbte den for 175,000 Rd. D. C. og 1799 solgte den til Grev Rantzau for 206,000 Rd.; efter ham Kammerraad Aqtrup, der kjøbte den 1801 for 240,000 Rd. og solgte den 1806 til Kammerjunker Hoppe for 400,000 Rd. Senere tilhørte Sæbygaard Grev Lerche til Lerchenborg, der 1836 solgte den for 150,000 Rd. til J. Busck, den nuværende Eier. Gaardens Beliggenhed er høi med viid Udsigt. Hovedbygningen er af Grundmuur, 2 Etager høi; til denne stødere en meget betydelig Have. Sæbygaards smukke Omgivelser og Beliggenhed er beskrevet i Kingos skjønne Digt Carsten Atkes Afsked fra Løve Herred.

Selchausdal hed forhen Gundetved og tilhørte i lang Tid Arenfeldterne. Niels Hendriksen Arenfeldt var den sidste Besidder af den Æt († 1628). Gundetved eiedes derefter af Ernst Normand, Cantsleren Christian Friis til Kragerup, Axel Juel til Volstrup († 1671), Rentemester H. Müller, dennes Søn Frands Müller, Assessor i Commercecollegiet Bertel Jensen, Høiesteretsadvocat Albertin, Stiftamtmand J. Bentzon, Stiftamtmand F. Adeler, L. P. Bjørn, Krigsraad Schumacher, Grevinde Levetzau, Brønstorp, N. M. Krag. Sidstnævnte solgte den 1791 for 43,000 Rd. D. C. til Generalkrigscommissair Chr. Selchau. 1799 gav han Gaarden dens nuværende Navn. Han efterfulgtes 1817 af Sønnen J. C. Selchau. Dennes Søn, C. Selchau, eier den nu. Han opførte 1856 den nuværende Hovedbygning i Renaissancestiil, 2 Etager med Kjælder samt Taarn. Den er omgivet af Grave.

Den første Eier af Kattrup som Herregaard var Rentemester Henrik Müller; han overlod den til sin Søn, C. Müller, Amtmand paa Island († 1720). Den eiedes derefter af Generalmajor Bukenhofer, Major Ellebrecht, Jørgen v. Hjelmcrone; Cancelliraad Erreboe kjøbte den dernæst 1781 for 35,000 Rd. D. C., 1793 solgtes den for 66,000 Rd. til Landvæsenscommissair Møller og i 1804 for 120,000 Rd. til Cancelliraadinde Mylius. Den forblev hos Familien Mylius og gik efter Kammerherre J. C. Mylius's Død (1852) over til hans Datters Mand, nuværende Besidder Grev F. Bernstorff. Kammerherre Mylius fik Tilladelse til at kalde den Raschenberg efter hans Moders Familienavn Rasch. Efter en stor Ildebrand 1838 ere Udhusene opførte af Grundmuur. Hovedbygningen kun een Etage, ligeledes Grundmuur. Det gamle Navn Kattrup er nu det sædvanlige for Gaarden.

Nørager er en gammel Hovedgaard, men Eiere af Betydenhed kjendes ikke fra den ældre Tid. I den nyere Tid er den kommen i Familien Moltkes Eie. Geheimeconferentsraad, Ordenssecretair Grev C. Moltke (1773—1858) besad den saaledes i Forening med Aagaard og Helsingegaard. Den tilfaldt efter ham hans Søn Kammerherre, Grev A. G. C. H. Moltke. Hovedbygningen af Muur- og Bindingsværk.

Hallenslev Sogn, Annex til Sæby, omgivet af dette S., Finderup og Gjørlev S. samt Tiis-Sø. Kirken, nordlig i Sognet, 2½ M. s. o. for Kallundborg og 2¼ M. n. for Slagelse. Arealet, 1303 Tdr. Land, er deels leermuldet, deels sandmuldet, paa flere Steder siidt, betydelige Enge og Tørvemoser. Htk. 124 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Hallenslev med Kirken, Skole, Torpe, Hallenslev Veirmølle. See forøvrigt Hovedsognet.

Indbyggere: 525. Ved Siden af Agerdyrkningen er Tørvetilvirkning her af særlig Betydning.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 351de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Frederikslund.

Kirken bestaaer af Chor og Skib og et Par Tilbygninger.

Nersløv Sogn, omgivet af Annexet Ruds-Vedby, Sæby og Skjellebjerg S., Ridløse S. i Merløse H. og Holmstrup S. i Skippinge H. samt Skamstrup S. i Tudse H. Kirken, paa Sognets Sydvestside, c. 2¼ M. n. for Slagelse. Arealet, 3490 Tdr. Land, hvoraf 126 Tdr. Land Fredskov, er i det Hele let Jord, høit, banket og sandet, og kun i Dalene noget leret. I den nordostlige Deel af Sognet ligger en Strækning af Aamosen, og den samme gjennemskjærende Aa danner her Grændsen. Htk. 228 Tdr. A. og E., 7 Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Nersløv ved Landeveien mellem Nykjøbing og Slagelse, med Kirken, Præstegaard, Skole, Kjøbmandshandel, Riisbjerg (af meget spredt Beliggenhed), Sønderød, Hesselbjerg og Taagerup med Skole; Avlsgaardene Hesselbjerggaard med 25 Tdr. Htk. A. og E., 3¾ Tdr. Skst., 393 Tdr. L. Ager (hvoraf 90 Tdr. henlagt til Huse) og Løies. Ialt i Sognet 52 Gaarde, 82 Huse med og 43 uden Jord, hvoraf 40 G. og 90 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1115. Ved Siden af Agerbruget er her ikke noget Erhverv af Betydning.

Sognet hører under Løve Herreds Jurisdiction (Høng), Kallundborg Amtstuedistrict og Slagelse Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 347de Lægd. Sognet danner med Annexet Ruds-Vedby een Commune. Kirken tilhører Eieren af Vedbygaard.

Kirken, opført af Muursteen, er hvælvet og har et slankt Taarn. Altermaleri af Kølle, Series pastorum. Orgel.

Ruds-Vedby Sogn, Annex til Nersløv, omgivet af dette Sogn samt Skjellebjerg, Ørsløv, Finderup og Sæby S. Kirken, midt i Sognet, c. 2 M. n. for Slagelse. Arealet, 3007 Tdr. Land, hvoraf 312 Tdr. Land Fredskov (Vedbygaards Sk. og Enemærket), er temmelig bakket og i det Hele let Jord, dog findes i Dalene paa flere Steder god Jord, med lave Engstrækninger og Tørvemoser samt flere fortrinlige Kildevæld. En høi Bakke, Store Kuglebjerg, ved Gaarden Conradineslyst, af Areal c. 2 Tdr. L. i Udstrækning, er bevoxet med Lyng. Htk. 200 Tdr. A. og E., 15½ Td. Skst.

I Sognet: Byen Vedby eller Ruds-Vedby, beliggende omtrent hvor Nykjøbing—Slagelse og Kallundborg—Sorø Veien skjære hinanden, med Kirken, Hospital, Skole og en Pogeskole, Jernstøberi og Vognfabrik, Kro med Bryggeri, Kjøbmandshandel, Bageri; Hovedgaarden Vedbygaard, 470 Tdr. L. Ager, 60 Tdr. E., 4 Tdr. Mose, 320 Tdr. L. Skov, med Htk. 54 Tdr. A. og E., 10 Tdr. Skst. (hertil hører endvidere Kirkerne i Nersløv og Vedby med Tiender, Vedby Sogns Kongetiende, Vedby Veir- og Hestemølle paa Gaardens Mark, 55 Tdr. Htk. Fæstegods og 71 Tdr. Arvefæstegods), Parcelgaarden Conradineslyst med en Haandgjerningsskole, 345 Tdr. L. Ager, 6 Tdr. Mose, 30 Tdr. Hede, 162 Tdr. Skov, med 25½ Td. Htk. A. og E., 6½ Td. Skst., 23 Tdr. Htk. Fæstegods, Arvefæstegaarden Buskysminde med 6 Fæstehuse, af c. 16 Tdr. Htk., 215 Tdr. L. Ager, 10 Tdr. Eng og 6 Tdr. Mose. Ialt 28 Gaarde, 76 Huse med og 33 uden Jord, hvoraf 25 G. og 82 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1016. Agerbrug, Dagarbeide ved dette og noget Skovarbeide ere Hovederhvervskilderne. Det fornævnte Jernstøberi og Vogn-

fabrik samt Teglbrænderiet give ogsaa Udkomme for næsten alle Haandværkere og Dagleiere.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; Vedby Kro er Valgsted for Amtets 3die Folkethings-Valgkreds. 2den Udskrivningskreds 348de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Vedbygaard. Hospitalet i Vedby for 4 Fattige, der nyde Fribolig og Brænde, underholdes ifølge Skjøder af Vedbygaards Eiere. Nyt opbygget 1863.

Kirken er opført af Muursteen, med Taarn og Hvælvinger; Portraitbuste af Kingo i Bronce; ved Kirken er i forrige Aarhundrede bygget et ziirligt Begravelsescapel for Familien Barner; deri hviler Geheimeraad, Stiftamtmand i Sjællands Stift, J. J. H. Barner til Vedbygaard, † 1765, og hans Hustru Mette Amalie, født Rosenkrands, † 1755.

Vedbygaard, en af Landets ældste Gaarde (Jacob Begere af Withby nævnes 1364), var i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede Kronens Eiendom og kom ved Mageskifte for Skjoldenæsholm i Aaret 1429 til Familien Rud, hvilken Adelsslægt, som endnu giver Sognet sit Navn, eiede den i næsten 200 Aar (Jørgen Rud, Mikkel Rud, Jørgen Rud († 1504), Knud Rud, der var med at forsvare Dragsholm mod Grev Christopher af Oldenborg, medens hans egen Gaard blev næsten heelt ødelagt af Slagelse Borgere († 1554), Jørgen Rud (1517—1571), Knud Rud, dennes Datter Lene Rud). Ved Lene Ruds Giftermaal med Jørgen Grubbe til Thostrup gik Gaarden over til en anden gammel adelig Slægt, men alt Sønnen Christian Grubbe var den sidste af denne Slægt, der eiede Vedbygaard. Det var saa omtrent ved Slutningen af det 17de Aarhundrede. I forrige Aarhundrede eiede Familien Barner den, og Geheimeraad J. J. H. v. Barner (1699—1767) fik den ved Bevilling af 17de Mai 1767 oprettet til Stamhuus under Navn af Barnersborg; efter kgl. Bevilling af 14de Marts 1794 blev Stamhuset ophævet, og en Fideicommiscapital af 60,000 Rd. bestemt til at substituere det. 1796 blev Conradineslyst frasolgt Gaarden. I de 2 første Decennier af dette Aarhundrede forblev Gaarden endnu hos Familien Barner. J. G. v. Barners Enke solgte 1828 Vedbygaard for 60,000 Specier til Assessor Neergaard, og efter ham tilhørte Gaarden fra 1845 O. O. Meldahl, som 1853 solgte den for 300,000 Rd. til Schytte, der kort efter igjen overdrog den til Jernstøber Gamst for 325,000 Rdl. Ved Arv kom den til H. C. Lund og besiddes nu af dennes Enke.

Den østlige Gavl af Nordfløien paa Vedbygaard.

Vedbygaard, der endnu er omgivet af Grave, er bygget i 3 Fløie med to Stokværk, den nordre og søndre i Klosterstiil med Trappegavle, retlinede Indsnit, Skydehuller; den nordre Fløi i lige Muurskifter, vistnok fra den ældre Knud Ruds Tid eller tidligere. Ny opført Kolade og Stald. Smukke og velholdte Haveanlæg.

Skjellebjerg Sogn, Annex til Tersløse i Meerløse H., omgivet af dette H., Kersleν, Ruds-Vedby og Ørslev S. samt Nordrup S. i Sorø Amt. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. $1^3/_4$ M. n. n. v. for Sorø og 2 M. n. n. o. for Slagelse. Arealet, 2146 Tdr. Land, hvoraf 23 Tdr. Land Fredskov og c. 180 Tdr. Land fredet Skov (Vaase Skov), er for den større Deel leret Jord, meget bakket, kun paa Sydgrændsen findes sumpige Strækninger langs Tude-Aa, som danner Sognets sydlige og vestlige Grændse mod Sorø Amt. Landeveien mellem Kallundborg og Sorø passerer Sognet og Kirkebyen. Htk. $150^1/_2$ Tdr. A. og E., 20 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Skjellebjerg med Kirken, Skole, Herrestrup, Sobjerg og Taaderup. Ialt 40 Gaarde, 47 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 22 G. og 47 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 541. Jordbrug er det eneste fremtrædende Erhverv. I Sognet boer en Leesmed, hvis Varer finde stor Afsætning.

Sognet hører til Løve Herreds Jurisdiction (Høng), Kallundborg Amtstuedistrict og Slagelse Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 346de Lægd. Kirken tilhører Sorø Academi.

Skjellebjerg Kirke er opført af Kampesteen, med senere tilføiet Taarn og Hvælvinger af Muursteen. Gamle rundbuede Vinduer, Apsis.

Ørslev Sogn, omgivet af Solbjerg, Finderup, Ruds-Vedby og Skjellebjerg S. samt Sorø Amt, hvorfra det paa en lang Strækning adskilles ved Tude-Aa. Kirken, i Sognets sydlige Udkant ved Tude-Aa, c. 1 Miil n. for Slagelse. Arealet, 2986 Tdr. Land, hvoraf 14 Tdr. Land Fredskov og c. 90 Tdr. L. fredet Skov, er lavt og af i det Hele let sand- og tildeels leermuldet Jord, med fortrinlige Tørvemoser og side Enge, især langs Tude-Aa; her mærkes, blandt flere, den temmelig betydelige Steenmose. Htk. 262 Tdr. A. og E., 1 Td. Skk.

I Sognet: Byerne Ørslev med Kirken, Præstegaard, Skole, der er udflyttet, Fattighuus, og Kragerup, der er udflyttet. Hovedgaarden Kragerupgaard af 73 Tdr. Htk. med 962 Tdr. L., hvoraf 668 Tdr. L. Ager, 144 Tdr. L. Eng og 150 Tdr. L. Skov (hertil 256 Tdr. Htk. Fæstegods og 27 Tdr. Htk. Arvefæstegods, Ørslev Konge- og Kirke-Tiende af 195 Tdr. Htk. og Finderup Kirke-Tiende af 446 Tdr. Htk.) Ialt 31 Gaarde, 35 Huse med og 11 uden Jord, hvoraf 23 G. og 35 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 617. Ved Siden af Agerbrug drives ikke noget særligt Erhverv. Paa Kragerupgaard drives betydelig Ostefabrikation, hvorpaa Meieriet er anlagt.

Sognet hører under Løve Herreds Jurisdiction (Høng), Kallundborg Amtstuedistrict og Slagelse Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 343de Lægd. Med Annexet Solbjerg een Commune. Kirken tilhører Eieren af Kragerupgaard.

Kirken er opført af Muursteen paa Kampesteens Grund, har Taarn og Hvælvinger. I Choret ere 2 Liigstene indmurede over Claus Ulfeld, † 1566, og Eggert Ulfeld, † 1583, begge Eiere af Kragerup.

Kragerup Hovedgaard forekommer alt i det 14de Aarhundrede. Matheus Taa nævnes saaledes 1328 til Kragerup. Den tilhørte i det 16de Aarhundrede de Forannævnte af Familien Ulfeld. Eggert Ulfelds Enke, Fru Elisabeth Galde, giftede sig Aar 1596 med Jørgen Friis til Krastrup, der saaledes blev Eier af Kragerup, hvilken han 1610 overdrog til sin Søn af første Ægteskab med Else Bjørn, Christian Friis, senere kongelig Cantsler, en af de 2 Adelsmænd, der stemte ubetinget for Christian den Fjerdes Forslag om Vornedskabets Ophævelse i Sjælland og Lolland: han opførte en grundmuret Bygning med 3 Fløie af 2 Etager. Efter hans Død 1639 kom Gaarden til hans Søn, den kjække Oberst Hans Friis til Clausholm (Stifter af „den Horningske Stiftelse"), der solgte Gaarden til Frederik Urne, efter hvem atter Geheimeraad Ove Juel eiede den. Hans Datter, Marte Marie Juel, giftede sig med Fogeden paa Gaarden, Poul Pedersen Lerskov. I Midten af forrige Aarhundrede tilhørte den Justitsraad Andr. Fogh, en virksom Landmand og Godseier. Den blev hos hans Børn til 1799, da Jomfru Christine Fogh solgte Kragerup til Kammerraad, senere Etatsraad og Borgmester i Kjøbenhavn P. Bech for 110,000 Rd. D. C. I Aaret 1802 kjøbtes Kragerup for 165,000 Rd. D. C. af Landvæsenscommissair J. K. Dinesen, der døde

1840 og efterlod Gaarden til sin Enke, efter hvem atter fulgte Sønnen, den nuværende Eier Jægermester J. K. J. L. Dinesen.

Den nuværende Hovedbygning, 2 Etager, er opført 1801—2; Fløiene og Ladebygningerne ombyggede 1838—43 af Fru Dinesen.

Solbjerg Sogn, Annex til Ørslev, omgivet af dette S., Finderup, Gjerslev og Havrebjerg S. samt Sorø Amt. Kirken, midt i Sognet, c. $1^1/_4$ M. n. for Slagelse. Arealet, 1320 Tdr. Land, er af god Beskaffenhed, med temmelig jevn Overflade og paa Nordgrændsen en Mosestrækning, Raamosen. Htk. $143^1/_2$ Tdr. A. og E.

I Sognet er kun den ene By Solbjerg med Kirken, Skole, Fattighuus; 1 Gaard, 13 Tdr. Htk., c. 120 Tdr. L. Endvidere Hovedgaarden Solbjerggaard af 27 Tdr. Htk. og henimod 200 Tdr. L., c. 7 Tdr. Htk. Arvefæstegods, og Avlsgaarden Hammeldrup af 13 Tdr. Htk. og c. 120 Tdr. L. Ialt i Sognet 25 Gaarde, 32 Huse med og 22 uden Jord, hvoraf 20 G. og 44 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 463. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 344de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Frihedslund.

Kirken, der er opført af Muursteen paa Kampesteens Grund, har Taarn og Hvælvinger.

Solbjerggaard tilhørte i det 14de og 15de Aarhundrede Familien Bille. Siden synes den en Tid at have været underlagt en fordums Herregaard Skaftelevgaard i Sorø Amt. For 60—70 Aar siden var der endnu et Bøndergods af c. 150 Tdr. Htk. under Gaarden. Nuværende Eier L. Janssen.

Havrebjerg Sogn, omgivet af Gjerslev og Solbjerg S. samt Sorø Amt. Kirken, tæt ved Sognets sydvestlige Grændse, c. $^3/_4$ M. n. n. v. for Slagelse. Arealet, 2050 Tdr. Land, er i den sydvestlige og vestlige Deel af Sognet særdeles frugtbart, jevnt, leerblandet; mod Sydost, henad Tude-Aa, findes side Mosestrøg og Jorder af ringere Beskaffenhed. Blæsinge Bakker (høieste Punkt 185 Fod), hvorfra haves en viid Udsigt, bestaaer meest af grovt ufrugtbart Gruus. Tude-Aa danner hele Sydgrændsen mod Sorø Amt. Htk. 230 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Havrebjerg med Kirken, Præstegaard og Skole, Blæsinge, der er udflyttet, og Krænkerup, hvori en Gaard paa 162 Tdr. L. og 18 Tdr. Htk. Ved førstnævnte By ligger en Veir- og en Vandmølle med Stampeværk. Ialt i Sognet 35 Gaarde, 49 Huse med og 24 uden Jord, hvoraf 29 G. og 43 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 625. Ved Siden af Agerbruget og den fornævnte Møllebedrift ere her ingen Erhvervsgrene af nogen Betydenhed.

Sognet hører under Sorø Birks Jurisdiction (Sorø), Kallundborg Amtstuedistrict og Slagelse Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 43de Lægd. Sognet har sit eget Sogneforstanderskab. Kirken tilhører Sorø Academi.

I Kirken, der har Taarn og Hvælvinger, den ældre Deel opført af Kampesteen, ligger begravet Sognepræsten J. Günther, † 1770, efter at have været Præst der paa Stedet i 51 Aar.

Gjerslev Sogn, omgivet af Drøsselbjerg, Gjørlev, Finderup, Solbjerg og Havrebjerg S. samt Sorø Amt. Kirken, paa Sognets Østside, c. 1½ M. n. for Slagelse. Arealet, 3769 Tdr. Land, er mod Nord temmelig jevnt og leerblandet, med mange Tørvemoser, den sydlige Deel mere bakket og sandet. Htk. 375 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Gjerslev med Kirken og ved Siden deraf Skolen, Løve med Skole, Kro (ved Landeveien mellem Kallundborg og Slagelse), Fattiggaard, Knudstrup, Toelstangshuse og Bredelængde, de tvende sidste ikke egentlige Byer, men Rækker af Huse langs med Maglemose; Hovedgaarden Løvegaard, 47½ Tdr. Htk., 376 Tdr. L. Ager, 74 Tdr. L. Mose (hertil Gjerslev Kirke og endeel Huse, af tilsammen 7½ Td. Htk.); Roneshøi Skole paa Løve Byes Mark; 1 Teglværk. Ialt 70 Gaarde, 114 Huse med og 85 uden Jord, hvoraf 61 G. og 154 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1564. Agerbrug er Hovederhverv.

Sognet hører under Løve Herreds Jurisdiction (Høng), Kallundborg Amtstuedistrict og Slagelse Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 342de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Løvegaard. Fattiggaarden er for 60 Personer, 30 Tdr. Land.

Kirken, opført af Muursteen, har Taarn og Hvælvinger. I et Capel mod Nord gamle Kalkmalerier paa Hvælvingen.

1164 og 1181 omtales (S. R. D. IV. 470, 567) Gesleue Sogn med et dertil hørende Kapel i Leoga (Løve).

Løvegaard er først oprettet 1722 af nogle afbrændte Bøndergaarde i Løve By, og fik efterhaanden c. 160 Tdr. Htk. Bøndergods. Den kjøbtes i Aaret 1803 for 60,000 Rd. D. C., men blev allerede i 1806 solgt for 120,000 Rd. D. C. Dens nuværende Eier er Hr. Borchhorst.

Finderup Sogn, omgivet af Gjørlev, Hallenslev, Sæby, Ruds-Vedby, Ørslev, Solbjerg og Gjerslev S. Kirken, i Sognets sydligste Deel, 1½ M. n. for Slagelse. Arealet, 4278 Tdr. Land, er af god Beskaffenhed, lavt imod Vest, høiere mod Øst. Htk. 457 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Finderup, beliggende paa en Banke, med Kirken, Høng, hvori Thingsted for Løve Herred, og Gaarden Odinsgaard, hvor Herredsfogden boer, desuden Landbohøiskole (indviet 5te November 1866), Skole, Kro og Veirmølle (i Byen tillige en Pogeskole), Herslev, Kulby og Tjørnelunde med Skole, Veirmølle; Avlsgaarden Veibjerggaard, 120 Tdr. L., 13 Tdr. Htk. Ialt i Sognet 83 Gaarde og 104 Huse, 68 Huse uden Jord; 57 G. og 123 H. ligge udenfor Byerne.

Indbyggere: 1622. Ved Siden af Agerbruget drives her ikke noget særligt Erhverv.

Sognet hører under Løve Herreds Jurisdiction (Høng), Kallundborg Amtstuedistrict og Slagelse Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 345de Lægd. Finderup Sogn danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Kragerupgaard.

Finderup Kirke er høit beliggende, 128 Fod over Havfladen, har høit Taarn, Apsis, Tilbygning mod Nord, næsten af Skibets Længde. Den oprindelige Deel af Kirken er opført af utilhugne Kampesteen.

Gjørlev Sogn, omgivet af Helsinge, Gjerslev, Finderup og Hallenslev S., Annexet Bakkendrup S. samt Arts Herred, hvorfra det paa Nord-

grændsen adskilles ved Haleby-Aa. Kirken, midt i Sognet, $2^1/_4$ M. n. for Slagelse, $2^1/_2$ M. s. s. o. for Kallundborg. Arealet, 3870 Tdr. Land, er af middelgod Beskaffenhed, med temmelig jevn Overflade og betydelig Eng og Tørveskjær, især i Ravns Mose paa Østgrændsen. Gjørlev-Sø staaer i Forbindelse med den mindre Helsinge-Sø, med hvilken den tidligere har dannet en større Sø. Htk. 388 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Gjørlev med Kirken, Skole samt en Haandgjerningsskole for Piger, en Gaard (oprindelig Præstegaard) af 136 Tdr. L. med 16 Tdr. Htk., en Veirmølle, og Rye med Skole samt en Deel af Ulstrup By, næsten aldeles udflyttet. Hovedgaarden Aagaard af 82 Tdr. Htk., med et Areal af 550 Tdr. L. Ager, 160 Tdr. L. Eng og 24 Tdr. L. Skov (Fæstegods c. 5 Tdr. Htk., Gjørlev og Helsinge Kirker); Avlsgaarden Søgaard af 156 Tdr. L., 16 Tdr. Htk. Ialt i Sognet 55 Gaarde, 83 Huse med og 37 uden Jord, hvoraf 128 G. og H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1180. Agerdyrkning er Hovederhverv. Noget Fiskeri i Haleby-Aa.

Sognet hører til Løve Herreds Jurisdiction (Høng), Kallundborg Amtstuedistrict og Slagelse Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 339te Lægd. Kirken tilhører Eieren af Aagaard.

Gjørlev Kirke er bygget af utilhugne Kampesteen, Taarn og Hvælvinger senere tilbyggede.

Aagaard, saaledes kaldet efter den forbiflydende Haleby Aa, blev i Aarene 1660—70 udlagt Rentemester Henrik Müller, der udentvivl først har oprettet den til Herregaard. Efter ham eiedes den af hans Datter Drude Müller, gift med Th. Finke, og derefter af disses Søn, Capitain Henrik Finke. Senere tilhørte den Statholder Jacob Benzon og Conferentsraad Peder Benzon, og gik forøvrigt igjennem mange Hænder med stedse stigende Priser. 1781 kostede den saaledes 59,750 Rd. D. C.; 1787 70,000 Rd. D. C., 1796 112,500 Rd. D. C., 1803 165,000 Rd. D. C. og 1804 195,000 Rd. D. C. Grev C. E. Moltke (1773—1858), Grev Adam Gotlob Moltkes yngste Søn, senere Geheimeconferentsraad og Ordenssecretair, kjøbte 1804 Gaarden. Efter hans Død blev Aagaard Hovedgaard solgt for sig og eies nu af Hr. Hellemann. Godset kom tilligemed Hovedgaarden Norager, der ogsaa eiedes af Geheimeraad, Grev C. E. Moltke, til Sønnen, Kammerherre, Grev C. G. Moltke. Hovedbygningen er nu 1 Etages Grundmuur med Kjælder. Stor og smuk Have i engelsk Stiil.

Bakkendrup Sogn, Annex til Gjørlev, omgivet af dette S., Sæby og Hallenslev S. samt Store-Fuglede i Arts H. Kirken, paa Sognets Nordside, c. $2^1/_2$ M. n. n. o. for Slagelse og 2 M. s. s. o. for Kallundborg. Arealet, 872 Tdr. Land, hvortil hører 3de afsondrede Enclaver i Nabosognet Gjørlev, er lavt og sumpet, kun lidet hævet over Tiis-Søens Overflade, mere leret end sandet. Haleby-Aa danner Nordgrændsen mod Arts Herred. Htk. 93 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Bakkendrup med Kirken, Præstegaard (den forrige Annexgaard, af 7 Tdr. Htk. med 59 Tdr. L.), en Deel af Byen Ulstrup og Ulstrupgaard, af 136 Tdr. L. med $14^1/_2$ Tdr. Htk. Ialt 11 Gaarde, 22 Huse med og 7 uden Jord, hvoraf 21 G. og H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 138. Agerdyrkning er Hovederhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 338te Lægd. Kirken tilhører Eieren af Bøstrup. Sognets Børn søge Gjørlev og Rye Skole.

Kirkens oprindelige Deel af utilhugne Kampesteen, den vestlige Deel af Skibet, Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen. Spor af gamle rundbuede Vinduer.

Helsinge Sogn, omgivet af Anneret Drøsselbjerg og Gjørlev S., Haleby=Aa, som skiller det fra Arts H., og Store=Belt. Kirken, midt i Sognet, c. 3 M. s. for Kallundborg og 2 M. n. v. for Slagelse. Arealet, 5144 Tdr. Land, er af temmelig forskjellig Beskaffenhed; Tørveskjær haves rigelig, men af forskjellig Godhed. Midt i Sognet gives nogle Høide=punkter, hvorfra en viid Udsigt over Store=Belt. Til Sognet hører Landtungen Reersø, samt Øen Muusholm i Store=Belt. Htk. 435 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Kirke=Helsinge med Kirken, Præstegaard, Skole, Dalby med Veirmølle paa Dalby Mark imellem Dalby og Reersø, Vinde=Helsinge med Skole, og Reersø paa Landtungen (tidligere en Ø) af samme Navn, der nu er forbunden med Fastlandet ved en Dæmning over det 1000 Alen brede Sund, der kun er 3/4 Alen dybt; ved Reersø en Skole og en Kro, ved Byen Udskibningssted og Ankerplads. Endvidere ligger i Sognet Avlsgaardene Helsingegaard (Kirke=Helsingegaard), af 168 Tdr. L., 17 Tdr. Htk., Birkemosegaard, 15 Tdr. Htk., 124 Tdr. L. (hvoraf 8 Tdr. Htk. af Jorderne ligge i Gjørlev og 13 Tdr. L. ere fordeelte imellem 3 Leiehuse). Den ubeboede Holm Muusholm, 1½ Tdr. Htk., danner en for Beltfarten vigtig Havn. Ialt i Hoved=sognet og Anneret 4 G. over 12 Tdr. Htk., 109 G. fra 1—8 Tdr. Htk., 4 G. mellem 8—12 Tdr. Htk., 165 Huse med og 71 uden Jord, hvoraf 74 G. og 114 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1378. Agerdyrkningen er Hovederhvervet for den større Deel af Sognet. Beboerne af Reersø drive lidt Søfart samt ikke ubetydeligt Fiskeri paa Kysten og i Beltet af Sild, Torsk, Flynder og Hornfisk. Endeel Baadførere i Dalby og Reersø have Erhverv ved Opkjøb og Forhandling af Kornvarer og Kartofler.

Sognet hører under Løve Herreds Jurisdiction (Høng), Kallundborg Amtstuedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 340de Lægd. Sognet danner med Anneret Drøsselbjerg een Commune. Kirken tilhører Eieren af Aagaard.

Kirken er en usædvanlig stor Landsbykirke, med smuk Gavl imod Øst og et høit smukt Vaabenhuus; Taarnet er senere tilbygget og svarer ikke i Høide til Kirken. Indvendig er denne ved 6 fritstaaende Muurpiller deelt i et Midtskib og 2 Sideskibe, i hver Gang 4 Hvælvinger, foruden den under Taarnet. Kirken er restaureret i 1868. Ved denne Leilighed modtog Altertavlen, der forestiller den hellige Nadvere, i Billedskjærerarbeide, ogsaa en Restauration. Ved Alterets venstre Side blev hensat Kirkens mærkelige Døbefont af Steen med udhugne Billeder af St. Paulus, St. Petrus, St. Knud og St. Olaf.

I Helsinge var Th. Kingo personel Capellan i Aarene 1661—68.

Helsingegaard er oprettet 1720 af sammenlagte Bønderjorder; dertil hørte tidligere Reersø By. Gaarden kjøbtes tilligemed Helsinge Kirke 1806 for 34,000 Rd. D. C. af Grev C. Moltke til Aagaard, som eiede den til sin Død. Nu eies den af N. Nielsen.

Reersø (Rethersø) nævnes allerede i Valdemar II's Jordebog som Krongods. I en Indberetning af 1651 omtales den saaledes: „Reersø, som er en Insel, hvortil man dog kan kjøre med Heste og Vogn, derpaa er 16 Bønder, som have hver 2 Pd. Skyld Gæsteri, som de nu agtes; de give ingen Korntiende, hverken til Kongen (hvis Tjenere de ere alle), Kirken eller Præsten; deres Forfædre for mere end 400 Aar have faaet Privilegier udi Dronning Margretes Tid, høilovlig Ihukommelse, at de skulle være fri

for Kornlandgilde og Pengetiende, fordi Landet var da for Skov og Krats Skyld ikke tjenligt til andet end Fægang og Fiskefang; men nu er Skoven borte uden en liden Lund, saa Landet er nu bart og bruges nu, den halve Part til Pløieland og den anden halve Part til Fægang, alligevel faaer hverken Præsten eller Kirken Tiende af disse 16 Gaarde".

Drosselbjerg Sogn, Annex til Helsinge, omgivet af dette S. og Gjerslev S., Sorø Amt og Store-Belt. Kirken, noget syd paa i Sognet, 1½ M. n. v. for Slagelse og 2½ M. o. n. o. for Korsør. Arealet er 2419 Tdr. Land. Den sydvestlige Deel af Sognet er bakket og sandet, med bratte Klinter ud mod Beltet (Mullerup Klint), den øvrige Deel af Sognet er temmelig flad med leerholdig Jordbund. I Sydost den store Maglemose. Htk. 244 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Drosselbjerg med Kirken, Skole, og Mullerup med Skole og Kro, og syd for Byen Mullerup Veirmølle med Bageri og Kjøbmandshandel. Ved Store Belt Mullerup Havn af 10 Fods Dybde, med Magasiner og betydeligt Handelsetablissement (en Toldassistent under Korsør Toldsted ansat her), 2 Kalkovne, Ølbryggeri. Endvidere ligger i Sognet: Hovedgaarden Bøstrup med 880 Tdr. L., hvoraf 670 Tdr. Ager, udmærket gode Byg- og Hvede-Jorder, 50 Tdr. Eng, 160 Tdr. Mose og Kjær (til Bøstrup høre endvidere Drosselbjerg og Bakkendrup Kirker, 29 Tdr. Htk. Fæstegods og 42 Tdr. Htk. Arvefæstegods, et i god Drift værende Teglværk og Kalkbrænderi, beliggende paa Knudstrup Byes Mark i Gjerslev S.); Avlsgaarden Mullerupgaard, af 365 Tdr. L., 34 Tdr. Htk., med Teglværk. See forøvrigt Hovedsognet.

Indbyggere: 744, der fornemlig høre til den agerbrugende Klasse. Nogle Arbeidsfolk finde Beskjæftigelse ved Mullerup Havn, hvor Handlende i Slagelse have Udskibningssted, og ved Mullerupgaard Teglbrænderi, der gjennemsnitlig beskjæftiger 40 Arbeidere.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 341de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Bøstrup.

Kirken deles ved tvende Piller i 2 Gange, hver med 3 Hvælvinger; Taarnet slutter sig vestlig til den søndre Gang og synes, ligesom denne, at være noget senere tilbygget. Det hvælvede Taarnrum er her som andensteds i nyere Tid gjort til Vaabenhuus; det oprindelige Vaabenhuus, ved nordre Side, er indtaget til Kirken. I et Begravelsescapel hvile Medlemmer af Familierne Paaiche og Switzer. En mærkelig og smuk Kirkedør fra 1489 er ved en Reparation i 1856 ombyttet med en ny Fløidør.

Bøstrup Hovedgaard blev oprettet omtrent 1660 af Rentemester Henrik Müller og fik 1689 Privilegier som adelig Sædegaard. Blandt de senere Eiere var Henrik Müllers Dattersøn Major Caspar Bartholin eller von Bartlin, som han kaldte sig. Han døde 1730 og Søkvæsthuset maatte overtage Gaarden. Dette solgte den 1738 til Generalauditeur Paaiche, som byggede en ny Hovedbygning. Efter ham eiedes den af Kammerraad Switzer, om hvem i Giessings „Jubellærere" meddeles, at han var gift med Elisabeth Christine Sais, der døde i sin 17de Barselseng med Tvillinger. Ved 1796 blev J. van Deurs Eier, og i hans Familie er Gaarden forbleven. I Statshaandbogen for 1871 nævnes Hofjægermester H. C. v. Deurs' Enke som Eierinde.

Den nuværende Hovedbygning er opført i Aaret 1800 af Grundmuur.

Arts Herred,

det vestligste i Holbæk Amt, omgives mod Vest af Store-Belt med Samsø-Beltet, mod Nord af Kattegattet, mod Øst af Skippinge Herred, og mod Syd af Løve Herred, hvorfra det adskilles ved Tiis-Sø og Haleby-Aa, der falder i Store-Belt. Fladeindholdet udgjør c. 3½ □ Miil. Herredet har gode, tildeels jevne, leer- og sandmuldede Jorder især paa den vestlige Side af Tiis-Sø hen til Landtungen Asnæs, derimod lettere og temmelig bakkede Jorder i Midten og især i den nordlige Deel af Herredet paa Landtungen Refsnæs; kun paa Asnæs-Tunge nogen Skov. Htk. er 3227 Tdr. A. og E., 4 Tdr. Skfk. Indbyggernes Antal er 12,227, hvoraf 2673 i Kallundborg Kjøbstad. I geistlig Henseende danner Arts Herred tilligemed Løve Herred, Ridløse og Tersløse Sogne i Merløse Herred samt Gudum S. i Slagelse H., Sorø A. eet Provsti.

Raklev Sogn, omgivet af Refsnæs og Tømmerup S., Kallundborg Kjøbstad og Fjord, samt Saltbæk-Viig og det egentlige Kattegat. Kirken, syd paa i Sognet, c. ¼ M. n. v. for Kallundborg. Arealet, 6124 Tdr. Land, er sandmuldet og sandet Jord, bakket især paa Sydsiden ved Kallundborg-Fjord og overalt besat med Høie og Knolde. Nord paa er Overfladen afdalende med enkelte Mosestrækninger ved Saltbæk-Viig. Htk. 494 Tdr. A. og E., 1 Td. Skfk.

I Sognet: Byerne Raklev med Præstegaard og Skole, i Nærheden deraf Kirken, Nyrup, Rostrup med Skole, Ellede, Gaasetofte, Kallerup, Vollerup med Skole, Svenstrup, Saltbæk og Illerup med Skole; Rostrupgaard, 12 Tdr. Htk., 98 Tdr. L., Kallerupgaard, Skambæk Veirmølle med Vadmels-Stampeværk. Ialt 102 Gaarde, 157 Huse med og 78 uden Jord, hvoraf 62 G. og 131 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1939. Ved Siden af Jordbrug drives her noget Fiskeri (især Sild om Foraaret og Efteraaret) og Fangst af Torsk, Hornfisk, Rødspætter og Reier; Værdien af Fiskefangsten anslaaes til 2 à 3000 Rd. aarlig. Tørvetilvirkning til en lignende Værdi med Afsætning til Kallundborg.

Sognet hører under Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction (Kallundborg), Kallundborg Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 353de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Birkendegaard.

Raklev Kirke er bygget udvendig deels af tilhugne Kampesteen, deels af Muursteen, indvendig fordetmeste af utilhugne Kampesteen. Skib og Chor byggede i Eet, fladt Loft. Taarn. Det er anført, at Kirken skal være ombygget efter Reformationen. Hermed stemmer, at der i „Sjællandske Antiqviteter“ for 1607 i Geheimearchivet findes anført, at der i Kirken findes en Liigsteen over Hr. Melchior Hansen, † 1555, hvori denne kaldes »pastor vigilantissimus, qvi etiam hanc structuram Anno domini 1547 a fundamentis erexit«.

Valdemar den Andens Søn, den unge Kong Valdemar, undertiden kaldet den Tredie, blev dræbt den 28de November 1231 ved Vaadeskud i Røsnæs (Refsnæs) Skov. „Sjællandske Antiquiteter" i Geheime-Archivet for 1607 melde, at „des til Amindelse er opreist i Nyrup Lund, som han blev skudt, 4 store Steen, een Mand høi, paa en slet grøn Plads, noget aflang; en af Stenene er stakket siden bleven Steden forrykt." Nu er Egnen ved Nyrup ganske skovløs, som det hedder i den Vise, som Præsten Hr. Laurids Kok over 400 Aar efter digtede:

„Herefter skal Revsnæs finde den Vind,
At der sig ei bjerge kan Raa eller Hind.
Hvor Revsnæs før havde tusinde Træer,
Skal den hensvie stærkt Kuleveir.
Paa Revsnæs, hvor før stod Eger og Bøg,
Herefter skal groe Skarns Hundeløg.
For Lysten man saae paa Revsnæs tilforn,
Herefter nep' findes skal en Torn."

Refsnæs Sogn (saaledes kaldet efter Refsnæs eller Røsnæs Landtunge). Det danner en Halvø og er paa de 3 Sider omgivet af Seierø-Bugten, Store-Belt og Kallundborg-Fjord, mod Øst af Raklev Sogn. Kirken, i Byen Ulstrup, paa Sydsiden, $1^1/_4$ M. n. v. for Kallundborg. Arealet, 3174 Tdr. Land, bestaaer af meget lette Jorder, med høi, bakket og stenet Overflade og bratte Klinter mod Stranden, blandt hvilke Bavnebjergs Klint, 120 Fod, og Helvedes Klint, 70 Fod. Denne sidste er i Særdeleshed mærkværdig ved den store Afvexling i Jordlagene: nederst Tørv, derpaa et Lag Myrejern med iblandet Kalk og Kiselsteen, derpaa kalkblandet Leer, rødt eller blaat Leer, øverst Sand: alt dog paa forskjellige Steder i noget forskjellig Følge. Paa den fladere Nordkyst ligge to store Tørvemoser. Htk. $188^1/_2$ Tdr. A. og E.

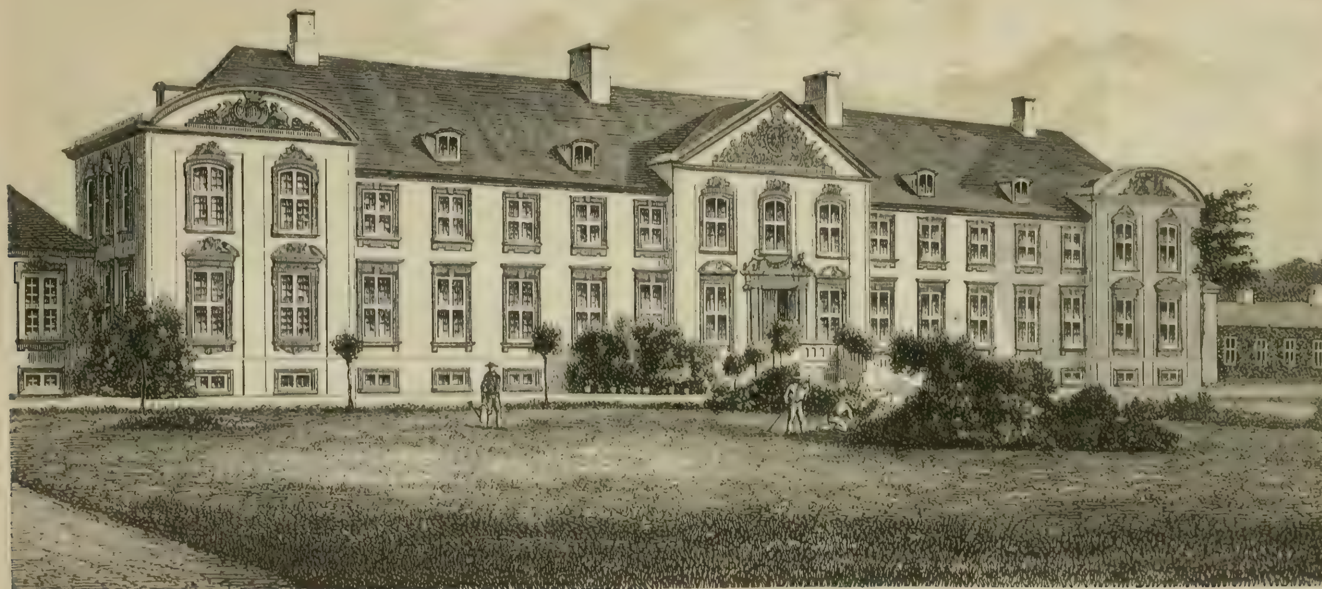
I Sognet: Byerne Ulstrup med Kirken, Præstegaard, Skole og en udenfor Byen opført Friskole, Veirmølle med Bageri, Kongstrup, Bjørnstrup og Aagerup, samt Avlsgaardene Refsnæs-Hestehavegaard med 321 Tdr. L., af kun $6^1/_2$ Td. Htk., Langedamsgaard, c. 11 Tdr. Htk., 130 Tdr. L. Yderst paa Næsset Refsnæs Fyr (Lindse-Fyr af 4de Klasse med 3 Miils Lysvidde). Jalt i Sognet 42 Gaarde, 59 Huse med og 45 uden Jord, hvoraf 33 G. og 62 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 854. Sognets afsides Beliggenhed har ladet Indbyggerne beholde flere Eiendommeligheder, navnlig i deres Klædedragt. Agerdyrkning er Hovederhverv. Af Fiskeri er kun Aalefangsten af nogen Betydning, men der fanges ogsaa Makrel, Torsk og Flynder. Refsnæs Aal ere berømte i hele Omegnen, hvorfor de ogsaa afsættes til Prangere, der føre dem omkring. Nogen Biavl.

Sognet hører til Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction (Kallundborg), Kallundborg Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds a.. 2den Udskrivningskreds 352de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Birkendegaard.

Kirken ligger høit og er bygget af Kampesteen, senere tilføiet Taarn og Hvælvinger; tresidet Chorafslutning. I Skibet ligger en Liigsteen over Præsten Laurids Olsen Kok, hvem vi blandt Andet skylde den herlige Folkesang: „Danmark, deiligst Vang og Vænge". Han var født 13de September 1634, blev Præst her 1673 og døde den 18de Marts 1691.

Intetsteds i Danmark findes saa mange Steendysser som paa Refsnæs; men ogsaa her er deres Antal stedse aftagende.

Lerchenborg.

Tømmerup Sogn, omgivet af Kallundborg Kjøbstad, Rørby, Aarby og Rakløv S., Værsløv S. i Skippinge H., samt af Saltbæk-Viig. Kirken, syd paa i Sognet, c. 1/2 M. ø. for Kallundborg. Arealet, 3290 Tdr. Land, har en meget bakket, men dog som oftest leret Overflade, kun afdalende mod Nord ved Saltbæk-Viig. Landeveien mellem Holbæk og Kallundborg gaaer igjennem Sognet. Htk. 284 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Tømmerup, ved Landeveien, med Kirken, Præstegaard, Skole, Kaastrup, Istebjerg, Andax og Ubberup med Friskole; Gaardene Kaastrupgaard, 11 1/2 Td. Htk., 124 Tdr. L., Ubberupgaard, 10 Tdr. Htk., 111 Tdr. L., Tømmerupgaard, c. 12 Tdr. Htk., 130 Tdr. L., Istebjerggaard, 8 1/2 Td. Htk., 109 Tdr. L. Ialt i Sognet 59 Gaarde, 103 Huse med og 12 uden Jord, hvoraf 30 G. og 39 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 970. Ved Siden af Agerdyrkning er her intet Erhverv af Betydning.

Sognet hører til Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction (Kallundborg), Kallundborg Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. a. 2den Udskrivningskreds 354de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Lerchenborg.

Tømmerup Kirke er opført af Kampesteen, Taarn og Hvælvinger af Muursteen.
Inddæmningen af Saltbæk Viig er paabegyndt i 1866 ved at lukke de 3 Løb, der forenede Vigen med Havet. Arbeidet er senere betydelig fremskredet; naar dette er tilendebragt, vil 5000 Tdr. Land være fravundet Havet.

Aarby Sogn, omgivet af Kallundborg Kjøbstad, Tømmerup og Rørby S., samt Store-Belt og Kallundborg-Fjord. Kirken, paa Sognets østlige Udkant, c. 3/4 M. s. o. for Kallundborg. Arealet, 5754 Tdr. Land, hvoraf 1003 Tdr. Land Fredskov (de Grevskabet Lerchenborg tilhørende Skove, For-Skoven, Vester-Sk. og Dyrehaven paa den mellem Kallundborg-Fjord og Store-Belt udskydende Landtunge Asnæs), er for største Delen leermuldet, høit og bakket mod Øst, derfra afdalende til den yderste lave Pynt af Asnæs. Bastrup Klint er en høi Kyststrækning paa Sognets vestre Strand mod Store-Belt. Htk. 461 Tdr. A. og E., 2 Tdr. Skst.

I Sognet:

Hovedgaarden **Lerchenborg,** Hovedsædet i Grevskabet af samme Navn, opført 1742 af Geheimeraad Grev Lerche i den Tids Palais-Stil (afbildet paa modstaaende Blad), har en 2-Etages skifertakt Hovedfløi med Kjælder, høie Frontespicer og bred Steentrappe, tvende 1-Etages Sidefløie, mange, tildeels senere opførte Udbygninger og Boliger for Betjente, en 40 Tdr. Land stor Have, en Deel i gammel fransk Stiil; Gaardens Jordtilliggende er 1045 Tdr. Land A. og E. med 132 Tdr. Htk.

Alt Krongodset i Kallundborg Amt blev ved Skjødebrev af 14de Juni 1664 solgt til den rige Hollænder Gabriel Marselius, der som dansk Agent i Amsterdam havde negotieret betydelige Laan for Kong Frederik III, hvorved han selv var bleven en af Kronens største Creditorer. Dette store Jordegods, vel omtrent 5250 Tdr. Htk., deeltes efter Gabriel Marselius's Død mellem hans tvende Successorer Frantz og Johan Marselius. Frantz eiede den vestlige Deel, nemlig Kallundborg Ladegaard med Gods, Johan den østlige Deel. Begge Marselierne afhændede dog snart deres Gods i Sjælland. Om Maaden, hvorpaa dette skete, og Tiden derfor foreligger dog ikke nøiagtige Efterretninger. Grev Carl Ahlefeldt til Langeland findes 1702 i Besiddelse af Johan Marselius's Deel af Krongodset i Kallundborg Amt. Her nedlagde han Byen Østrup

og dannede deraf en Hovedgaard, Østrupgaard, det nuværende Lerchenborg Hans oeconomiske Forhold bleve dog snart derefter, uagtet hans meget betydelige Besiddelser, meget forstyrrede. Kallundborg Ladegaard og Gods blev formodentlig pantsat til en i Hamborg bosat engelsk Kjøbmand Watkinson, der ved Grevens Død 1722, da alle hans Allodialgodser realiseredes, lod sig Eiendommen tilslaae. Han døde 1724 uden Børn, og efter ham tilfaldt Godset Johan Torrington, formodentlig en Slægtning af Watkinson. Begge disse Eiere bleve adlede, Torrington med Navnet „de Thornton". Denne solgte ved Aar 1742 sit Gods til General af Cavalleriet, Geheimeraad Christian Lerche, der ogsaa samlede største Delen af det øvrige Marselisske Gods i sit Eie (see Vesterbygaard) og blev derefter ophøiet i Grevestanden. Af de saaledes samlede Godser, Østrup, Kallundborg Ladegaard, Birkendegaard, Vesterbygaard, Agnsø, Astrup og Daverup, oprettede han 1755 Stamhuset Lerchenborg. Han døde 1757; hans Enke, født Grevinde Leiningen Westerburg, først i Aaret 1800. Godset arvede Generalens Næstsøskendebarns Søn, Geheimeraad Georg Flemming Lerche, hvis Søn, Kammerherre, Amtmand, siden Geheimeraad, Chr. Cornelius Lerche allerede fra 1793 havde bestyret Stamhuset, som han 1804 arvede, efterat det var tilladt for samme at substituere en Fideicommis-Capital. Han oprettede senere, 14de Februar 1818, af Godserne Lerchenborg og Agnsøgaadr det nuværende Grevskab Lerchenborg. Grev Lerche besad, foruden Grevskabet, i længere Tid ogsaa de øvrige til det forrige Stamhuus hørende Godser; de fleste af disse afhændede han dog senere. Ved hans Død, 1852, arvedes Grevskabet af hans Sønnesøn, den nuværende Besidder Grev C. A. Lerche. Grevskabet indbefatter (Marts 1871) 2062 Tdr. Htk. af alle Slags, hvoraf Hovedgaardsjorder 270 Tdr., i Arvefæste c. 277 Tdr., i Fæste c. 993 Tdr., Skovene, Ager og Eng c. 29 Tdr., Skovskyld c. 21 Tdr., Tiendehartkorn c. 472 Tdr. (Aarby, Ubby, Tømmerup, Bjergsted, Agnsø, Svallerup og Rørby Kirketiende, Aarby, Ubby, Tømmerup, Agnsø, Bjergsted, tildeels Bregninge og Svallerup Kongetiende). Fideicommiscapitalerne beløbe sig til c. 552,000 Rdl. Hovedgaardene (Lerchenborg, Hedevigslyst, Mineslund, Agnsøgaard og Svebøllegavn) have et Tilliggende af 3010½ Td. Land; Skovene omfatte 1775½ Td. Land, indbefattet Asnæs Dyrehave paa 424 Tdr. Land. I Juni 1871 blev paa Lerchenborg Godscontoir fremlagt en til 1ste Februar 1872 gjældende Salgsplan over 176 Fæstegaarde og Boelssteder under Grevskabet. Der er taget Hensyn til Jordens Bonitet, Fæsternes Alder, Fæsteafgifterne samt særlige Forhold ved Stederne. Af den fulde Kjøbesum, hvori er indbefattet en Kanon af Byg af ikke over 4 Tdr. pr. Tde. Hartkorn, skal mindst en Fjerdedeel udbetales, og Resten forbliver indestaaende i Stederne under visse Betingelser uopsigelig fra Grevskabets Side i 10 Aar og til 3 pCt. pro anno i samme Tidsrum; efter den Tid indtræder 4 pCt. Rente. De respective Fæsteres Gjennemsnitsalder falder imellem 54 og 55 Aar, og Gjennemsnittet af samtlige Kjøbesummer udgjør imellem 1535 og 1540 Rd. pr. Tde. Hartkorn. Kjøbesummen for den yngste (34 Aar gl.) Fæsters Sted er c. 1150 Rd. pr. Tde. Hartkorn og for de ældste (70 til 82 Aar gl.) Fæsteres Steder c. 1900 Rd. pr. Tde. Hartkorn. Gjennemsnitsprisen pr. Tde. Hartkorn er omtrent lig den, der for et Aars Tid siden blev sat for Salget af Fæstegodset paa Stamhuset Giesegaard, der er anført som særdeles billig, og hvor Salget ogsaa har havt en overordentlig stor Fremgang, medens der dog svares en høiere Rente end den, der forlanges af Grevskabet Lerchenborg.

Endvidere ligger i Sognet:

Byerne Aarby med Kirken, Præstegaard, tæt derved Skole, Badstrup, Meelby, Rynkevang; Gaardene Aarbygaard og Meelbygaard, c. 18 Tdr. Htk., 132 Tdr. L., de tvende Avlsgaarde paa Asnæs, der ligge under Lerchenborg, Hedevigslyst, 42½ Td. Htk., 502 Tdr. Land, og Mineslund, Schæferigaard, 24 Tdr. Htk., 416 Tdr. L., Oxemosegaard; Asnæs Skovhuse, ligeledes beliggende paa Asnæs, en Samling af c. 40—50 Huse, der beboes af Folk, der staae i Tjeneste hos Lerchenborgs Eier. Skole ved Lerchenborg, et Teglværk og Kalkbrænderi, paa Asnæs et Udskibningssted. Ialt i Sognet 48 Gaarde, 77 Huse med og 72 uden Jord, hvoraf 30 G. og 96 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1348. Agerdyrkning er overveiende Erhverv. Ifølge den foreliggende Beretning drives Fiskeriet ikke, med Undtagelse af noget

Aalefiskeri ved Asnæs, uagtet Sognets særdeles gunstige Beliggenhed derfor. Flere af de fattigere Indbyggere have Udkomme ved Skovarbeide i Lerchenborg Skove, nogle (i Rynkevang) ved Dagarbeide i Kallundborg.

Sognet hører under Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction (Kallundborg), Kallundborg Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. a. 2den Udskrivningskreds 355de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Lerchenborg.

Aarby Kirke er for største Delen en Muursteensbygning, har høit Taarn, Hvælvinger, Orgel. I Kirken findes en smuk, gammel katholsk Altertavle: Jomfru Marie med Barnet.

Nørby Sogn, omgivet af Ubby, Svallerup, Aarby og Tømmerup S., Værslev S. i Skippinge H. og Store-Belt. Kirken, i Sognets Midtpunkt, c. 1 M. s. o. for Kallundborg. Arealet, 2842 Tdr. Land, i det Hele leret, mere jevnt end bakket; betydelige Moser. Htk. 285 1/2 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Nørby, ved Veien fra Kallundborg, hvor den deler sig, til Slagelse og Korsør, med Kirken, Præstegaard, Skole, Kjærby og Uggerløse. Ialt 63 Gaarde, 131 Huse med og 25 uden Jord, hvoraf 35 G. og 92 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1050. Intet særligt Erhverv udenfor Agerbruget.

Sognet hører under Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction (Kallundborg), Kallundborg Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 356de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Lerchenborg.

Nørby Kirke, der har Taarn og Hvælvinger, er efter den foreliggende Beretning heelt af Muursteen.

Ubby Sogn, omgivet af Nørby, Svallerup, Store- og Lille-Fuglede S. samt Skippinge H. Kirken, midt i Sognet, c. 1 1/2 M. s. o. for Kallundborg. Arealet, 4752 Tdr. Land, hvoraf 27 Tdr. Land Fredskov, er i det Hele fladt, stærk leret og leermuldet, med tilstrækkelig Tørveskjær ved Kjelleklinte paa Østsiden, mod Nordost ligge de temmelig anseelige Saltofte Bakker (Rævebakke 256 Fod), paa og om hvilke Jordbunden er noget mere sandet end i de øvrige Dele af Sognet. Htk. 544 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Ubby med Kirken, Præstegaard, Skole, Frankerup, Forsinge, Kjelleklinte og Klovby med Teglbrænderi, Veirmølle; mellem de 3 sidste Byer en for dem fælles Skole; Avlsgaarden Saltoftegaard, der hører til Hovedgaarden Vesterbygaard, af 440 Tdr. L. (deels leermuldet, deels leret og gruset, 8 Tdr. L. Mose) med 40 Tdr. Htk., c. Halvdelen af Gaardens Htk. arvefæstet af Lerchenborg; Avlsgaarden Kjelleklintegaard, 26 Tdr. Htk., 240 Tdr. L. (nogle Fæste- og Leiehuse med ialt c. 60 Tdr. L.). Ialt 74 Gaarde, 109 Huse med og 64 uden Jord, hvoraf 121 G. og H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1323. Agerdyrkningen er overveiende Erhverv.

Sognet hører under Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction (Kallundborg), Kallundborg Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 360de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Lerchenborg.

Ubby Kirke har et dobbelt Skib, hvis rundbuede Krydshvælvinger bæres af 4 svære murede Piller, og foran Skibet dannes under Taarnet en lavere Hal, hvis 4 Hvælvinger hvile paa den i deres Midte anbragte Søile. Choret, der er noget lavere end Dobbeltskibet, men ligeledes hvælvet, er ikke rundt sluttet, men femsidet. Altertavle udskaaret i Egetræ fra 1677. Over Præstens Stol i Choret hænger et Portrait af Fru Edel Sophie Bille, Gemalinde til Hr. Amtmand J. C. Schønbak til Birchendegaard; imellem Alteret og Knæfaldet Liigsteen over Justitsraad, tidligere i mange Aar Forvalter paa Dronning Charlotte Amalies, Arveprinds Carls og Prindsesse Sophie Hedevigs sjællandske Godser, Terkild Terkildsen til Birchendegaard, † 1745, og Hustru; i Sacristiet en Begravelse, hvori hviler fornævnte Amtmand Schønbak, † 1727, hans ligeledes fornævnte Hustru Edel Sophie Bille, † 1706, og hans anden Hustru Anna Elisabeth von Korff, † 1732. (Af Kirkens Ydre og Indre gives her Afbildninger).

Ubby Kirke.

Prof. Høyen meddeler i Dansk Maanedsskrift IV. S. 171—74 om Ubby Kirke Følgende: „Sagnet og en Indskrift, der er indmuret i Vaabenhuset, angiver Esbern Snare som Kirkens Bygherre i Aaret 1179, men denne Steen er fra en meget senere Tid, og Bygningen selv, med Undtagelse af Taarnets øverste Deel, der er i gothisk Stiil, vidner langt paalideligere om at den har en Alder, som svarer til denne Angivelse. Den har et dobbelt Skib, hvis rundbuede Krydshvælvinger bæres af fire svære opmurede Søiler, hvoraf den sidste staaer foran den brede Chorbue. Foran dette dobbelte Skib ligger under Taarnet en noget lavere Forstue, som staaer i Forbindelse med Skibene ved tvende tilsvarende Arkader, og hvis fire Krydshvælvinger have et fælles Støttepunkt i den opmurede Søile, som staaer i Midten. Choret, der er høiere end denne Forstue, men lavere end Langhuset, er ligeledes rundbuet og krydshvælvet og har en femsidet Afslutning, hvis Ydersider endnu bære tydelige Spor af den oprindelige Maade, hvorpaa den har været smykket med smaa flade Pilastre og Rundbuer forneden, og over dem med Rundstave paa Hjørnerne, og imellem dem med det bekjendte romanske

Bueornament foroven paa hver Side. Nu er det vanskeligt at afgjøre, hvormange Vinduer denne Chorslutning har havt, eller om den maaskee har nøiedes med eet Vindue lige mod Østen. Alt det her Anførte er af Muursteen og een Støbning. Alt

Det Indre af Ubby Kirke.

harmonerer her, Alt peger hen paa Slutningen af det 12te Aarhundrede, hele Charakteren er solid, simpel, svær; Enkelthederne, hvori det Pyntelige dog er traadt frem, Fod- og Hovedstykker, Kragbaand, Gjordbuer og Ribber, have desværre lidt mere eller

mindre, og ere ved den tidt gjentagne Overkalkning blevne utydelige eller sløve, eller ved Gulvets Forhøining tildeels skjulte eller ere halvt eller heelt forsvundne som udvendig paa Chorets Afslutning. Men det Mærkeligste ved denne Bygning er, at den er tilsat og indsat i en ældre Bygning af raa Kampesteen, der blot paa Hjørnerne har havt tilhugne Kvadre og ret omhyggelige Kilestene af Kalk over de smaa rundbuede Vinduer og over de tvende rundbuede Indgange paa Langhusets Nord- og Sydside. Man kan endnu skimte ret tydeligt den gamle Kampesteens Gavl paa Taarnets Vestside, og inde paa Hvælvingen over en endnu senere Muursteens Tilbygning paa Langhusets Nordside sees tvende af de gamle Vinduer i deres oprindelige Skikkelse. Chorbuen sees ogsaa i Langhuset i dens oprindelige Form og med dens Kiler af tilhugne Steen. At denne Kampesteens Bygning er ældre og ikke samtidig med Muursteens-Arbeidet, opdages ved at lægge Mærke til Vinduerne paa Nordsiden, der efter al Sandsynlighed blot ere skjødesløst udvidede i en sildigere Periode, men indtage deres gamle Plads, og som alle sidde skjævt under Hvælvingsbuerne; endnu tydeligere bliver dette i Choret, hvor Pladsen til den indsatte Hvælving har været saa indskrænket, at Vægpillerne og Buen endog træde frem foran den oprindelige Chorbue og dennes Piller; endelig er den femsidige Chorslutning af Muursteen, som i Stilen svarer aldeles til det øvrige Muursteensarbeide, aabenbart en Udvidelse, der er traadt i Stedet for den oprindelige Slutning af Kampesteen, rimeligviis i halvrund Form". Af en foreliggende Beretning fra Sognet skal her tilføies: „I Forbindelse med Antagelsen om Kirkens Oprindelse fra Esbern Snare kunde den Omstændighed staae, at ved en ligeoverfor Kirken liggende Gaard — høitbeliggende ligesom denne — findes Muurlevninger, og der siges Esbern Snares Gaard at have ligget".

Svallerup Sogn, omgivet af Nørby, Ubby og Store-Fuglede S., Løve H. (adskilt derfra ved Haleby-Aa) og Store-Belt. Kirken, paa Sognets Nordostside, c. 1⅓ M. s. s. o. for Kallundborg. Arealet, 4051 Tdr. Land, muldsandet og sandmuldet, tildeels leermuldet, temmelig stenet paa Høiderne, har en temmelig høi Overflade med jevnt afdalende Høide- og Bakkestrøg især paa en Deel af Bjerre Marker (Urhøi 155 Fod); c. 400 Tdr. Land langs med Stranden er Oredrev, tildeels bevoxet med kort Lyng. Betydelige Engstrækninger langs Haleby-Aaen danne Sognets sydligste Grændse. Htk. 389 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Svallerup med Kirken, Præstegaard, Skole, Veirmølle, og Bjerre med Skole; Fæstegaarden Philipsdal (under Aagaard) af 215 Tdr. L., fornemlig sandmuldet med Leer- og Mergelunderlag, Htk. 17 Tdr.; Aagerup Veirmølle, Aagerup Kro ved Kallundborg-Slagelse Veien. Ialt i Sognet 60 Gaarde, 87 Huse med og 31 uden Jord, hvoraf 49 G. og 74 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 945. Agerdyrkningen beskjæftiger alle Hænder, der bliver derfor ingen tilovers for Fiskeriet, hvortil Sognets Beliggenhed ved Havet og ved en fiskerig Aa maatte give saa rigelig Anledning.

Sognet hører til Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction (Kallundborg), Kallundborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 357de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Lerchenborg.

Svallerup Kirke, opført af Muursteen, har Taarn og Hvælvinger og to Tilbygninger mod Nord, hvoraf den ene nu er aaben mod Kirken og benyttes tilligemed denne.

Store Fuglede Sogn, omgivet af Svallerup, Ubby og Annexet Lille Fuglede S., og Tiis-Sø, samt den derfra udstrømmende Haleby-Aa, der danner Grændsen mod Løve Herred. Kirken, noget østlig i Sognet, c. 2 Miil s. ø. for Kallundborg. Arealet, 2211 Tdr. Land, er leret, fladt afdalende ned mod Aaen, ved hvilken vidtstrakte Enge. Htk. 266 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Store Fuglede med Kirken, Præstegaard, Skole, Tystrup og Flinterup; Avlsgaarden Flinterupgaard af c. 282 Tdr. L. med $36^1/_2$ Td. Htk., 19 Tdr. Htk. Fæstegods (samlet Areal 428 Tdr. L.). Ialt i Sognet 34 Gaarde, 32 Huse med og 27 uden Jord, hvoraf 14 G. og 19 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 535. Jordbruget er Hovedbeskjæftigelse. Lidt Fiskeri, især af Gjedder og Aal, drives i Tiis-Sø og Haleby-Aa.

Sognet hører under Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction (Kallundborg), Kallundborg Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 358de Lægd. Med Annexet Lille-Fuglede een Commune. Kirken tilhører Eieren af Astrup (i Bjergsted S.).

Kirken har ingen særskilt Chorbygning. Den er opført deels af Kampesteen, deels af Muursteen; formodentlig er det en ældre Rundbuekirke, der er forlænget. Taarn, Hvælvinger.

Lille Fuglede Sogn, Annex til Store Fuglede, omgivet af dette S. og Ubby S., Jordløse S. i Skippinge H. og Tiis-Sø. Kirken, paa Sognets Sydostside, c. 2 M. s. o. for Kallundborg. Arealet, 1438 Tdr. Land, er lavt, noget bakket Overflade. Htk. 174 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Lille Fuglede ved Tiis-Sø, med Kirken, og Jersle v med Skole. Ialt i Sognet 31 Gaarde, 27 Huse med og 11 uden Jord, hvoraf 18 G. og 13 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 384. Agerbrug eneste Erhverv. Ligesom i Hovedsognet tilvirke Beboerne endnu for største Delen deres egne Klæder.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 359de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Vesterbygaard (i Jordløse S.).

Kirken, der har Taarn og Hvælvinger, er i 1855 udvidet ved at forhøie og forlænge Choret, og i det Hele smukt restaureret; en ny Altertavle er anskaffet.

I ældre Tid nævnes en Herregaard Jerslevgaard, der antages at have ligget i eller ved Byen Jerslev.

„Historisk-topographiske Efterretninger om Arts Herred" af Frederik Algreen-Ussing. Kallundborg 1861.

Skippinge Herred,

midt i Holbæk Amt, omgives mod Vest af Arts Herred, mod Nord af den fra Kattegattet indgaaende Saltbæk-Viig (nu tildeels inddæmmet, see herom S. 289) og Nexelø-Bugt, samt af Ods Herred, mod Øst af Tudse Herred, og mod Syd af Løve Herred, hvorfra det adskilles ved Aamose-Aa og dennes Fortsættelse Haleby-Aa samt Tiis-Sø. Desuden høre Øerne Seierø og Nexelø i Kattegattet til Herredet. Fladeindholdet udgjør c. $3^1/_4$ □ Miil. Herredet har frugtbare, temmelig høitliggende og tildeels sandede Jorder, især imod Nord og Vest; midt

igjennem Herredet fra Agnsø af gaaer i nordvestlig Retning et meget sandet og stenet Strøg. Omkring Aaløbene paa Sydgrændsen samt langs Bregninge-Aa i Herredets nordvestlige Deel findes betydelige Eng- og Mosestrækninger. Paa Østsiden nogen Skov. Htk. er 2409 Tdr. A. og E., 27 Tdr. Skff. Indbyggernes Antal er 8767. I geistlig Henseende henhører Holmstrup Sogn, som Annex til Jyderup S., til Tudse Herred, hvorimod Vallekilde og Hørve Sogne af Ods Herred henregnes til Skippinge Herred. I Forening med Ods Herred danner Skippinge Herred med Undtagelse af Holmstrup S. eet Provsti.

Føllesleв Sogn, omgivet af Bregninge, Særslev og Vallekilde S., samt Kattegattet. Kirken, i Sognets sydostlige Hjørne, midt imellem Kallundborg og Holbæk, c. 3 M. resp. ø. og v. fra hvert Sted. Arealet, 3374 Tdr. Land, har mod S. og Ø. en temmelig couperet Overflade, med snevre Dale og en Mængde runde, hatteformige Høie; nordpaa er Landet fladt mod Stranden. Jordbunden er mod Øst og Syd leret, men noget stenet, paa Vestkysten sandet og tildeels lyngbevoxet. Hertil hører Nexelø, c. 1/4 M. fra det faste Land, temmelig høi og langstrakt (c. 1/2 M. i N. og S.) Sognets Htk. er 314 1/2 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Føllesleв med Kirken, Præstegaard, Skole, Havnsø med Kro, Tjørnemarken, Græsmarken, de to sidste dog mere adspredte Grupper af Beboelser end egentlige Byer; Hovedgaarden Egemark af Htk. 85 Tdr. med c. 777 Tdr. L. (hertil Fæste- og Arvefæstegods 140 Tdr. Htk., Føllesleв og Særslev Kirker); Hovedgaarden Alkestrup, 45 Tdr. Htk., 406 Tdr. L. Ager og 80 Tdr. Skov; Havnsø Veirmølle, i Nærheden deraf et Udskibningssted for Korn. Paa Nexelø er 5 Gaarde og 6 Huse samt en Skole. Ialt i Sognet 37 Gaarde, 62 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 28 G. og 56 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 785. Agerdyrkning er det aldeles overveiende Erhverv. End ikke paa Øen Nexelø drives synderligt Fiskeri. Fra Havnsø drives nogen Søfart med egne Fartøier til Forhandling af Korn.

Sognet henhører under Dragsholms Birks Jurisdiction (Nykjøbing, henved 5 Mile fraliggende), under Kallundborg Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 1ste Lægd. Med Annexet Særslev udgjør Sognet een Commune. Kirken tilhører Eieren af Egemarke.

Føllesleв Kirke er opført deels af Kampesteen, deels af Muursteen, har Taarn og Hvælvinger, Spor af gamle rundbuede Vinduer.

Egemarke er oprettet til Hovedgaard Aar 1700 og Alkestrup Aar 1756, begge af nedlagte Bønderbyer. De tilhørte i henved 80 Aar den Barnerske Familie, af hvilken den sidste Eier, Kammerjunker Leop. Theod. Barner, døde 1809. Han tilligemed en Datter ere begravede i en med Hegn omgivet Høi paa Alkestrup Mark. Begge Gaarde kjøbtes 1823 af Statskassen, hvorfra de igjen senere ere afhændede. Alkestrup afbrændte aldeles 1834, hvorefter Bygningerne bleve nye opførte. Egemarke eies nu (1871) af Jægermester Grüner, Alkestrup af Læge J. C. H. Lemvigh.

Øen Nexelø hørte fra 1741 til 1800 tilligemed Seierø og Anholt til Stamhuset Krogerup i Frederiksborg Amt.

Særslev Sogn, Annex til Følleslev, omgivet af dette S., Bregninge og Bjergsted S. samt Hjembæk S. i Tudse H. Kirken, midt i Sognet, c. 3 M. ø. for Kallundborg og 3 M. v. for Holbæk. Arealet, 2459 Tdr. Land, har en paa sine Steder bakket Overflade, dog fremherskende leer- og mergelblandet Beskaffenhed. I det nordvestlige Hjørne berøres Sognet af Svinninge-Veile, en Bugt af Lamme-Fjord (hvoraf en Deel nu er inddæmmet). Htk. 243 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Særslev med Kirken, Skole og Fattiggaard, Særslevgaard af 247 Tdr. L. med 29 Tdr. Htk., Snertinge med Apothek og Veirmølle (ved denne By krydse den Kjøbenhavn-Kallundborgske Hovedlandevei og Nykjøbing-Sorø Veien hinanden), og Faverbo med Skole; Faverbo Kro, 11 Tdr. Htk., 100 Tdr. L., ved Hovedlandeveien, høitbeliggende, med en skjøn, viid Udsigt op mod Ods Herred. Ialt 44 Gaarde, 79 Huse med og 37 uden Jord, hvoraf 24 G. og 71 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1025. Landbrug deres næsten udelukkende Erhverv.

Sognet hører til Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction (Kallundborg), Kallundborg Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 368de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Egemarke.

Særslev Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, har Taarn og Hvælvinger, Spor af gamle Kalkmalerier.

Bregninge Sogn, omgivet af Kattegattet, Alleshave-Veile og Saltbæk-Viig, samt Viskinge, Føllesleb, Særslev og Bjergsted S. Kirken, paa Sognets Sydside, c. 2 M. ø. for Kallundborg. Arealet, 7477 Tdr. Land, er mod Øst høit og bakket, deels leret, deels sandet, afdaler mod Stranden og er her fladt og sandet. Paa Sydgrændsen løber Bregninge-Aa, Hovedlandeveien til Kallundborg gaaer igjennem Sognet. Htk. 485 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Bregninge, ved Landeveien, med Kirken, Præstegaard, Skole, Kaltred, Torpe, Hagendrup, Rumperup med Skole, Alleshave, paa en i Havet udløbende Halvø, med Skole, Eskebjerg med Skole, samt nogle samlede Huse kaldet Kulbjerg Huse; Avlsgaardene Olstrupgaard, 183 Tdr. L., 14 Tdr. Htk., Gammelrand, 276 Tdr. L., 16 Tdr. Htk., Bregningegaard i Bregninge By af 16 Tdr. Htk., 220 Tdr. L., Kaltredgaard i Kaltred af 18 Tdr. Htk., 320 Tdr. L., og Torpegaard, c. 11 Tdr. Htk., 92 Tdr. L.; 2 Veirmøller. Ialt i Hovedsognet og Annexet 105 Gaarde, 227 Huse med og 118 uden Jord, hvoraf 77 G. og 264 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 2014. Jordbruget er eneste Erhverv. Uagtet Sognet ligger ved Havet, benyttes Fiskeriet aldeles ikke.

Sognet hører under Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction (Kallundborg), Kallundborg Amtstue- og Lægedistriet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 367de Lægd. Med Annexet Bjergsted een Commune. Kirken tilhører Eieren af Alkestrup Gods.

Bregninge Kirke er bygget af uhugne Kampesteen, har oprindelig havt fladt Loft og smaa rundbuede Vinduer, af hvilke endnu findes Mærker i Muren. Senere er Muren forhøiet, Hvælvinger indsatte og Taarn tilbygget, Alt af Muursteen.

Bjergsted Sogn, Annex til Bregninge, omgivet af dette S., Særslev, Hjembæk, Holmstrup og Agnsø S. Kirken, midt i Sognet, 2⅛ M. ø. for Kallundborg. Arealet, 2108 Tdr. Land, hvoraf 431 Tdr. Land

Fredskov (Bjergsted Sk.), er høit med langstrakte Aase og afrundede Bakker, snart leret, snart sandet, næsten overalt temmelig stenet. Den smukke skovkrandsede Skarre-Sø støder mod Syd til Sognet. Htk. 88 Tdr. A. og E., 18 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Bjergsted med Kirken, Skole, og Snuderup; Hovedgaarden Astrup af 11 Tdr. Htk., 144 Tdr. L. Ager, Eng og Mose, 77 Tdr. L. Skov, Hovedgaarden Daverup med 20 Tdr. Htk. A. og E., 5 Tdr. Htk. Fæstegods, 351 Tdr. L. Ager, Eng og Mose, c. 100 Tdr. L. Skov, 1 Teglværk; Snuderupgaard, 154 Tdr. L., $9^1/_2$ Tdr. Htk. See forøvrigt Hovedsognet.

Indbyggere: 537. Foruden Agerbruget noget Arbeide i Skovene.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 366de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Lerchenborg.

Bjergsted Kirke er oprindelig opført af utilhugne Kampesteen, Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen.

Saavel Daverup som Astrup synes først at være oprettede til Hovedgaarde i forrige Aarhundrede. De vare en Tid lang Dele af det store Stamhuus Lerchenborg, hvorfra de 1804 bortsolgtes. Tæt ved Skarre-Sø laa i ældre Tid Gaarden Skarsholm. Dens anseelige dobbelte Voldplads sees endnu. Gaarden tilhørte i det fjortende Aarhundrede Erik Barnimsen og efter ham Barmin Eriksen, der døde i Begyndelsen af det femtende Aarhundrede som sidste Mand af sin Slægt. Dronning Margrethe kjøbte Gaarden og har sandsynligviis nedlagt den. Efter Statshaandbogen for 1871 er Capitain J. Dons Eier af Daverup, Hofjægermester Grev F. Lerche Eier af Astrup. Som Eier af Daverup Gods (31 Tdr. Htk.) nævnes Fru Madsen.

Holmstrup Sogn, Annex til Jyderup S. i Tudse H., omgivet af dette H. og Løve H., samt Agnsø og Bjergsted S., fra hvilke det dog for Størstedelen adskilles ved Skarre-Sø. Kirken, midt i Sognet, c. 3 M. s. v. for Holbæk og $2^3/_4$ M. s. o. for Kallundborg. Arealet, 4068 Tdr. Land, hvoraf 693 Tdr. Land Fredskov (Møsten Sk., Delhoved Sk.), er for største Delen banket, sandet og stenet, tildeels dog leerblandet, med afvexlende paa Naturskjønheder rige Partier, især nærmest Skarre-Sø paa Nordgrændsen. Hele Grændsen mod Løve Herred dannes af Aamose-Aaen med dens sumpede Bredder. Htk. $220^1/_2$ Tdr. A. og E., 6 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Holmstrup med Kirken, Skole, Axelholm, Kajemose og Brokjøb med Fattiggaard og Arbeidsanstalt, mellem disse to sidste Byer en Skole, kaldet Brokjøb Skole; flere samlede Grupper af Huse, hvoriblandt Kathrinebjerghuse og Grønninge Huse; Hovedgaarden Dønnerup af 36 Tdr. Htk. A. og E., $3^1/_2$ Tdr. Skfk., 260 Tdr. L. Ager, 12 Tdr. Eng, 5 Tdr. Mose og 60 Tdr. for Fiskedamme, 103 Tdr. Skov, c. 8 Tdr. Htk. Fæstegods og Fæstegaarden Grubemosegaard af $15^1/_2$ Tdr. Htk., 385 Tdr. L., begge under Baroniet Adelersborg; Ranglemølle, Vandmølle med Stampeværk ved Aamose-Aaen; Bromølle Kro, hvorved en Bro over Aamose-Aaen paa Landeveien mellem Nykjøbing og Slagelse. Ialt i Sognet 35 Gaarde, 69 Huse med og 44 uden Jord, hvoraf 115 G. og H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 854. Agerbruget er det aldeles overveiende Erhverv. For den fattigere Klasse noget Skovarbeide. I de talrige Damme ved Dønnerup er godt Fiskeri af Karper, Karudser og Sudere.

Sognet hører under Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction (Kallundborg), Kallundborg Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 365de Lægd. Med Hovedsognet Jyderup i Tudse Herred udgjør det een Commune. Kirken eies af Baroniet Adelersborg.

Den usædvanlig store og smukke Kirke hed fordum St. Sørens Kirke („St. Sørens Holmstrup" siger Almuen endnu); den bestaaer af et treskibet Langhuus, et anseelig Chor med tresidig Alterværg, opført 1492 af Biskop Niels Skave i Roeskilde, et stort og høit Taarn i Vest, hvis takkede Gavle uheldigviis ere sløifede. Hele Bygningen er opført af store røde Tegl, fortrinligt Muurværk; Hvælvingerne understøttes af 12 Piller, 6 i hver Række. En smuk Altertavle er endnu i Behold fra den katholske Tid, med Billedskjærerarbeide, forestillende Christi Korsfæstelse og Lidelseshistorie, samt 6 Helgenfigurer. Den er ret godt restaureret 1846. I Choret findes ogsaa 10 smukke Chorstole eller Munkestole. Prædikestolen med rigt Billedskjærerarbeide fra Christian den Fjerdes Tid.

Paa Holmstrup Mark er en Kilde, St. Sørens Kilde, som fordum var stærkt besøgt for sin formeentlige Lægekraft. Her holdtes ogsaa 4 Markeder om Aaret, som af Frederik den Anden forlagdes til Kallundborg, eftersom der paa ovennævnte Markeder forsamlede sig saa meget „Skarns Folk", som bedrev „stor Synd med overflødig Drik, Mandslet og anden Uskikkelighed". Allerede tidligere havde Christian den Tredie tilskrevet Stiftslehnsmanden Hans Barnekow angaaende det meget Afguderi i Holmstrup Kirke, saa der offredes Gjæs, Lam og Høns, og tilbades Billeder; alt det Afguderi skulde han udtage af Kirken, baade Billeder og Andet. Jfr. Kirkehist. Saml., 2 B., 1. H. — Danske Magazin, 3. Række, 3. B., 3. H.

Tønnerup er oprettet 1730 af Conferentsraad Peder Benzon af en nedlagt By Dønnerup. Han kaldte den efter sig Benzonslund, hvilket Navn den først i den senere Tid igjen har mistet. Den er nu forenet med Baroniet Adelersborg. Gaarden blev solgt i Aaret 1800 uden Gods og uden Kirke for 30,000 Rd. D. C., og i 1806 for 67,000 Rd. D. C., hvilken sidste Kjøbesum synes at nærme sig Nutidens Priis paa Jordegods. Hovedgaarden Tønnerup samt 9 Tdr. Htk. af dens Tilliggende antages at høre under Tudse Herreds Jurisdiction, paa Grund af, at ved Gaardens Oprettelse en Jordlod, kaldet Tønnerup Løkker, øst for Vandløbet Ravnevadsbækken, henlagdes til Gislingegaard i Gislinge Sogn, som dengang havde samme Eier, men senere ved Magelæg lagdes tilbage til Benzonslund. Skatterne af denne Lod, hvorpaa senere er opført Katrinebjerg- og Grønningehusene, udredes derfor til Holbæk (ikke til Kallundborg) Amtstue.

Holmstrup Sogn og Agnsø Sogn udgjorde i den tidligere Middelalder eet samlet Sogn under Navn af „Læsvøholm".

Viskinge Sogn, omgivet af Værslev, Bregninge og Annexet Agnsø S., samt Ubby S. i Arts H. og Viskinge-Veile. Kirken, midt i Sognet, c. 1½ M. ø. for Kallundborg og c. 4 M. v. s. v. for Holbæk. Arealet, 3715 Tdr. Land, har en i det Hele taget jevn Overflade, som hæver sig noget mod S. og S. V. Jorderne ere i det Hele lette, men lerede mod Syd. Bregninge-Aa danner hele Nordostgrændsen og udmunder ved Viskinge-Veile i Saltbæk-Viig. Landeveien mellem Kallundborg og Holbæk gaaer tværs gjennem Sognet. Htk. 301 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Viskinge med Kirken, eenlig beliggende paa en Banke strax udenfor Byen, Skole og en Pogeskole forbunden med en Syskole, Løgtved og Rugtved, Smakkerup Huse og Ertebjerg Huse; Avlsgaardene Lerchesminde af 37 Tdr. Htk., 360 Tdr. L., Viskingegaard af 25 Tdr. Htk., 240 Tdr. L. (Arvefæste fra Birkendegaard), Løgtvedgaard af 14 Tdr. Htk., 240 Tdr. L. (Arvefæste fra Lerchenborg), Feltegaard, 2 sammenlagte Gaarde, 14 Tdr. Htk., 150 Tdr. L.; Viskinge Kro ved Landeveien. Ialt i Sognet 34 Gaarde, 91 Huse med og 34 uden Jord, hvoraf 22 G. og 96 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 837. Agerbrug er Hovederhverv.

Sognet hører til Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction (Kallundborg), Kallundborg Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 362de Lægd. Sognet danner med Annexet Agnsø een Commune. Kirken tilhører Eieren af Birkendegaard.

Viskinge Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, Spor af rundbuede Vinduer, har Taarn og Hvælvinger. Den bliver restaureret i denne Tid (1871). Epitaphium over Ole Madsen Ipderup, Provst i Skippinge Herred, Præst til Sognene „Wischinge" og Agnsø, med Familie, fra Aar 1656.

Ved Kirken er et Liigcapel, hvori hvilte Generalbygmester J. C. Ernst, forhen Eier af Agnsøgaard (død 1750, 84 Aar gammel), med sine to Hustruer Magdalene Foss og Margrethe Elisabeth Weinmand. Da efter den foreliggende Beretning Capellet nu er Kalkhuus, er der saa meget mere Anledning til her at lade aftrykke det barnligt skjønne Mindevers, som Frederikke Louise Ernst havde ladet sætte over fornævnte sin Fader, uagtet det alt findes i Hofm. Fund. VIII, 225, og „uagtet det ei er i vor Tids Tone", som Dr. Larsen (Holbæk Amt I, 196) bemærker:

„Tak, hjerte Fader! Tak for Liv og Sindets Gaver,
En god Opdragelse, et ærligt Navn jeg haver.
For Dyds Exempler, som jeg arved efter Dig,
Der meer end Guld og Sølv i Tiden gjør mig riig.
Mit Liv jeg efter Dig vil her at føre lære,
Som Dig en naadig Gud, en Konge tro at være.
Oprigtig mod Enhver, taalmodig i Fortred,
Til Døden uforsagt jeg følger dine Fjed.
Til Slutning og Farvel jeg vil Dit Støv omfavne:
Nu min bekomret Sjæl Dig skal i Livet savne.
Jeg lægger hos Din Grav min Tak og Glæde hen;
Men haaber snart hos Gud at finde Dig igjen.
F. L. E."

(„Hun har megen Ære af de 3 smukke Stropher, hun satte over sin Fader i Viskinde Kirke", see Magister Jens Giødesens Slægtregister i Giessings Jubellærere).

Lerchesminde er i de senere Aar opført med en smuk 2 Etages Hovedbygning. Den hed tidligere Smakkerupgaard, men fik 1852 sit nuværende Navn efter afdøde Geheimeraad, Greve C. C. Lerche, der betydeligt havde forøget dens Tilliggende og efterlod den til sin Søn, den nuværende Eier Hofjægermester Greve V. Lerche.

Agnsø Sogn, Annex til Viskinge, omgivet af dette S., Bjergsted, Holmstrup og Jordløse S., samt Ubby S. i Arts H. Kirken ligger ene midt i Sognet, c. 2 M. ø. for Kallundborg. Arealet, 1930 Tdr. Land, er bakket, med bratte Affænkninger, stenet og leret. Kun langs Bregninge-Aa, som har sit Udspring her i Sognet, findes lave og sumpige Strækninger. Htk. 150½ Td. A. og E.

I Sognet: Agnsø Kirke, tæt ved denne Hovedgaarden Agnsøgaard, der hører til Grevskabet Lerchenborg, af 38 Tdr. Htk. med 480 Tdr. L.; Byen Svebølle med Sognets Skole; Avlsgaardene Svebøllegavn, ligeledes under Lerchenborg, af 25 Tdr. Htk. og 336 Tdr. Land, hvoraf dog 2—300 Tdr. L. ere høie Banker, og Steenrandgaard, 21 Tdr. Htk., 360 Tdr. L.; Vandmøllerne Kongens Mølle og Grybe Mølle ved det Vandløb, der forener Skarre-Sø med Haleby-Aa. Ialt i Sognet 14 Gaarde, 40 Huse med og 39 uden Jord, hvoraf 8 G. og 46 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 566. Huusmændene have Arbeide i Naboskoven.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 363de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Lerchenborg.

Agnsø Kirke er oprindelig opført af Kampesteen; senere Udvidelser samt Taarn og Hvælvinger af Muursteen. Gamle rundbuede Vinduer.

Agnsøgaard, om hvilken det i Danske Atlas bemærkes, at „Situationen er behagelig formedelst de høie Klinter, Beltet og Søen", tilhørte i sin Tid Roeskilde Bispestol. Efter Reformationen blev den en Kongelig Jagtgaard, hvor Kongerne Christian den Tredie, Frederik den Anden og Christian den Fjerde ofte opholdt sig for Jagtens Skyld, og, bemærker Dr. Larsen, „naar Jagten Løverdag Aften var tilende, saaes de stedse i den lille Kirke med deres Hoffolk om Søndagen derpaa". Bregninge-Aa skal endnu dengang have været saa vandrig, at Kongerne gjennem denne seilede til Kallundborg (see Ingestrups Beskrivelse af Dr. H. F. J. Estrup, S. 8). Af private Besiddere nævnes Statholder Bjelke og den ved Viskinge Sogn nævnte General-bygmester Ernst.

Værslev Sogn, omgivet af Viskinge S., samt Ubby, Rørby og Tømmerup S. i Arts H. og Saltbæk-Viig. Kirken, paa Sognets Sydostside, c. 1 M. ø. for Kallundborg. Arealet, 2557 Tdr. Land, hvoraf 112 Tdr. Fredskov (Sneveris Sk.), mod Nord mere sandig, mod Syd leret og muldet, er høitliggende mod Syd, afdalende mod N. og N. O. indtil den lave, sumpede og sandede Strandbred ved Saltbæk-Viig. Landeveien fra Kallundborg til Holbæk passerer Sognet. Htk. 257 Tdr. A. og E., 5 Skpr. Skst.

I Sognet: Byerne Værslev med Kirken, Præstegaard, Skole og en Pogeskole, og Asmindrup med Pogeskole; Hovedgaarden Birkendegaard ved Landeveien, af 96 Tdr. Htk. med 945 Tdr. L., hvoraf 672 Tdr. Ager, Eng og Mose (i det Hele gode Muldjorder med Mergel-Underlag), 119 Tdr. L. Skov, 256 Tdr. udyrket Jord (endvidere til Gaarden Værslev, Viskinge, Raklev og Refsnæs Sognes Kirker, 162 Tdr. Htk. Fæstegods og 125 Tdr. Arvefæstegods); Avlsgaardene Aldersro i Værslev, 25½ Td. Htk. c. 250 Tdr. L., Værslevgaard, 38 Tdr. Htk., 336 Tdr. L., Asmindrupgaard, Sandagergaard og Langemosegaard; Værslev Veirmølle. Ialt i Sognet 20 Gaarde, 75 Huse med og 19 uden Jord, hvoraf 14 G. og 73 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 751. Agerdyrkning er Hovederhverv.

Sognet hører til Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction (Kallundborg), Kallundborg Amtstue- og Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 361de Lægd. Værslev Sogn, der ved Ubby S. i Arts H. ganske skilles fra sit Annex Jordløse, danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Birkendegaard.

Værslev Kirke er i sine oprindelige Dele opført af Kampesteen, Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen.

Birkendegaard er oprettet til Hovedgaard 1684 af Geheimeraad Jørgen Bjelke til Hovindsholm i Norge, af en nedlagt Bondeby, som blev givet i Æquivalent for tabt Gods i Skaane. Bjelke besad kun kort Gaarden, hvilken alt 1686 findes i Eie af Amtsforvalter Jørgen Hansen i Kallundborg, og efter ham af Kongen. Derpaa blev Gaarden imod Eftergivelse af Adskilligt, Bjelke havde tilgode hos Kronen, overgivet hans Datter Sophie Amalie Bjelke, der giftede sig med Sognepræsten i Værslev Hr. H. H. Hwal. Denne solgte Gaarden Aar 1700. Efter flere Gange at have skiftet Eiere (blandt dens Eiere fra den Tid er foran ved Ubby Kirke nævnt Amtmand Schønbak og Justitsraad Terkildsen) kom den 1742 til General Grev Lerche, som 1755 forenede den med Stamhuset Lerchenborg. Efter at være udgaaet herfra (see Lerchenborg), er den dog senere vedblevet at være i Familien Lerches Besiddelse (Statshaandbogen for 1871 nævner Grev V. C. E. Lerche som Eier). Oeconomibygningerne ere samtlige opførte i 1852 af Grundmuur; Hovedbygningen, 2 Etager med Kjælder, fuldført 3 Aar senere.

Jordløse Sogn, Annex til Værslev, hvorfra det er ganske adskilt ved det mellemliggende Ubby S. i Arts H., omgivet af dette S., Løve H. og Tiis-Sø. Kirken, sydlig i Sognet, c. 2 M. s. o. for Kallundborg. Arealet, 2191 Tdr. Land, hvoraf 164 Tdr. Fredskov (Trustrup Sk.), er noget høitliggende mod V., men derfra afdalende med lave og sumpede Strækninger langs Haleby-Aa paa Østgrændsen og Tiis-Sø. I Sognet ligger Ma-Sø. Htk. 206 Tdr. A. og E., 1$^1/_2$ Td. Sksk.

I Sognet: Byen Jordløse med Kirken, Skole, Veirmølle; Hovedgaarden Vesterbygaard af 69 Tdr. Htk., 510 Tdr. L. leermuldet Agerjord (desuden c. 58 Tdr. Htk. Fæstegods og 79$^1/_2$ Tdr. Arvefæstegods, blandt hvilket sidste Beks Kro; Jordløse Sogns Konge- og Kirketiende), Gaardene Lundsminde, Brødesholm, Henriettedal, Trustrupgaard, Skovengsgaard, Katrinebjerg og Jordløsegavn; Øresø Vandmølle ved Haleby-Aa, Beks Kro ved Landeveien mellem Kallundborg og Sorø. Ialt 26 Gaarde, 50 Huse med og 18 uden Jord, hvoraf 18 G. og 50 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 674. Agerbrug er Hovederhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 364de Lægd. Jordløse S. danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Vesterbygaard.

Jordløse Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, har Taarn og Hvælvinger. Orgel.

Af de tvende nu forenede Eiendomme Vesterbygaard og Saltoftegaard nævnes denne sidste alt 1316. Det var dengang en Heelgaard og en Halvgaard, der eiedes af to Adelsmænd Anders Niclasson og Hr. Svend Truelsen. Vesterby nævnes først 1354 og var dengang den vestlige Deel af Byen Jordløse og tilhørte Familien Munk (med de 3 Roser). Senere kom Vesterby eller en Deel deraf til Vor Frue Kloster i Roeskilde, og 1480 mageskiftede Klostret dets „Hovedgaard" i Vesterby til Hans Nagell af Marup. Han døde 1489 (i Sorø Kirke findes en Liigsteen over »hans. navel. de westerby. qvi obiit anno domini MCCCCDXXXIX«). Hos Familien Nagl eller Nawl forblev Hovedgaarden med tilliggende mindre Gaarde og Huse i Vesterby og omliggende Byer, indtil Jørgen Nawl solgte den 1562 til Cantsleren Johan Friis. Denne solgte dette Gods til Kronen, hvorved det blev til 1664, da Kronen solgte Kallundborg Amt til Gabriel Marselius; Vesterbygaard og Saltofte forblev nu som henhørende til det store Godscomplex (fra 1690 nævnes Vesterbygaard som en ucomplet Herregaard under dette, Saltofte var en stor Avlsgaard) indtil ved Aar 1700 hos Marselierne (see Lerchenborg); men derefter skiftede Vesterbygaard og Saltofte tilligemed den dermed forbundne Deel af det Marseliske Gods ofte Eiere; der nævnes saaledes Peder Thøgersen Lasson, Niels Fuglede, den kjøbenhavnske Borgmester, Justitsraad Niels Henriksen (1675—1745), dennes Søn Henrik Henriksen (adlet 1747 med Navnet Hjelmstjerne, Geheimeraad, Justitiarius i Høiesteret, † 1780). Fra Henrik Hjelmstjerne kom Vesterbygaard til Familien Lerche til Lerchenborg (see Lerchenborg), og forblev hos denne, først under det store Stamhuus Lerchenborg, og dernæst, da en Deel af Stamhuset var bleven til Grevskab, som Allodialgods. 1843 solgte Kammerherre, Grev C. C. Lerche Vesterbygaard med Saltofte med complet Gods til Cand. juris C. A. Fonnesbeck (nu Indenrigsminister) for omtrent 160,000 Rd. Den nye Eier opførte 1844—46 en ny Hovedbygning, senere ogsaa nye Oeconomibygninger, anlagde en stor og smuk Have. Han dannede ogsaa af Saltofte Jorder, der var et Slags Ore-drev, en heel ny Saltoftegaard. En Deel af Bøndergodset er bortsolgt.

Seierø, der danner et eget Sogn, ligger i Kattegattet, c. 1$^1/_4$ M. ø. for Odsherred. Den mellemliggende Deel af Kattegattet kaldes almindelig Seierø-Bugten. Øen selv er fra dens nordvestlige til den sydostlige Pynt (Gniben og Knoben) c. 1$^1/_2$ og $^1/_4$ M. bred, høitliggende, stenet og leret; dog findes ogsaa adspredte Mosestrækninger, og i det Hele

taget en Natur, der bærer Spor af Havets og Vindens Magt. Areal 2189 Tdr. Land. Htk. 143 Tdr. A. og E.

I Sognet: Seier By med Kirken, Præstegaard, Skole, Veirmølle, Kro med Kjøbmandshandel, Kongstrup By med Veirmølle, og Mastrup By. Paa Øens nordvestligste Punct, Gniben, ligger et Fyrtaarn (Blinkfyr med Blink hvert andet Minut) med Fyrmester- og Fyrassistentbolig. Ialt i Sognet 41 Gaarde, 53 Huse med og 43 uden Jord, hvoraf 14 G. og 42 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 724. Ved Siden af Agerbruget drives noget Fiskeri. Flere Baade eies af Indbyggerne, hvormed de føre Producter til Sjælland.

Sognet hører til Arts og Skippinge Herreders Jurisdiction (Kallundborg), Kallundborg Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. a. 2den Udskrivningskreds 369de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Øens Gaardeiere.

Ved Seierø Fyr er nu ansat en Fyrmester, der boer ved Fyret. Seierø Baadehavn er meget tilstoppet af Sand og Tang. Paa Øens Sydostside ligger en høi Bakke, kaldet Kongshøi. Udgiveren af dette Skrift, der ledsagede Hs. Maj. Kong Frederik VII under Allerhøistsammes Besøg paa Seierø den 29de Juni 1859, har paa selve Høien hørt flere af Øens Indbyggere fortælle, at de have seet Trolde komme ud fra Høiens Sider, ligesom Overtroen i det Hele syntes endnu dengang at have Hjem paa denne afsides liggende Ø. Paa Sydostspidsen af Øen findes en mærkværdig Muur eller Vold af Kampesteen i Form af en Triangel med en Aabning ind mod Øen. Den kaldes af Indbyggerne „Skandsen", men synes dog ikke at have kunnet være nogen Befæstning, snarere et Teltstade.

Kirken er oprindelig opført af Kampesteen, Taarn og Hvælvinger senere tilbyggede af Muursteen.

Ved Seierø (Syra insula) holdtes Aar 1132 et Søslag, hvori Erik Emun slog Magnus, Kong Niels's Søn. Videre omtales det hos Saxo, at Erik Emun, medens han laa ved Seierø, fik Underretning om Kong Niels's Drab 1134. 1170 blev Esbern Snare overfalden af en vendisk Flaade, der laae under Seierø. I Valdemar II's Jordebog kaldes Øen Syrø.

Øen hørte fra 1741 indtil 1800 tilligemed Øerne Nexelø og Anholt under Stamhuset Krogerup i Frederiksborg Amt (oprettet af Conferentsraad Fr. Rostgaard for Familien von der Maase).

Ods Herred

bestaaer af Sjællands nordvestligste Deel, der som en, kun med Skippinge Herred landfast, Halvø udskyder i flere Forgreninger mellem Nexelø-Bugt, Seierø-Bugt, Kattegattet, Isse-Fjord og dens Sidegrene Nykjøbing-Fjord og Lamme-Fjord, samt den fra sidstnævnte een Miil i Landet indskydende Svinninge-Veile (nu udtørret); endvidere af Øen Hesselø i Kattegattet og de saakaldte Lamme-Holme i Lamme-Fjord. Fladeindholdet er c. 6⅔ □ Miil. Herredet har i det Hele taget en bakket Characteer, ud mod Havet overveiende sandet, ind mod Fjordene som oftest leret, mellem Bakkerne paa

flere Steder Mose- og Kjærstrækninger, samt Lavninger, der tidligere have tilhørt Havet og adskilt Herredets store Halvø i flere Øer. Paa Østkysten Skovstrækninger af henimod 2000 Tdr. Lands Udstrækning, hvoraf den største Deel er Statsskov. Htk. 3919½ Td. A. og E., 227 Tdr. Sksk. Indbyggernes Antal er 16,349, hvoraf 1548 i Nykjøbing Kjøbstad. Vallekilde og Hørve Sogne regnes efter den geistlige Inddeling til Skippinge Herred, med hvilket Ods Herred er forenet til eet Provsti.

Rørvig Sogn, Annex til Nykjøbing, danner en Halvø, der støder til Nykjøbing Kjøbstads Jorder, men forøvrigt omgives af Kattegattet og Isse-Fjorden med dennes Sidearm, Hovvig. Arealet, 4111 Tdr. Land, indbefatter større udyrkede Strækninger; disse findes langs med Kattegattet, hvor Hede og dæmpet Flyvesand afvexle med hinanden, ligesom Lyngen ogsaa bekløder den sydligste Deel af det mellem Hovvig og Isse-Fjorden udskydende „Nakkeland". Kun omtrent en Trediedeel af Arealet, for største Delen sandmuldede Jorder, er opdyrket. Den nordostlige Pynt ved Mundingen af Isse-Fjorden kaldes Korshage. Til Rørvig Sogn hører Øen Hesselø, 109 Tdr. Land, i Kattegattet, c. 3 Mile Nord for Korshage. Sognets Htk. er 132½ Td. A. og E.

I Sognet: Rørvig Kirke; Byerne Rørvig, ⅛ M. fra Kirken, ved Isse-Fjorden, med c. 100 Gaarde og Huse, Skole, Nakke med Skole, Rørvig og Sonnebjerg Veirmøller. Rørvig Toldsted med Boliger for Toldoppebørselscontrolleuren og en Toldassistent, paa Nordostkysten, hvorved en lille Baadehavn. Paa Hesselø er kun een Gaard, et Fyr (Blinkfyr med Blink hvert Minut), Fyrmesterbolig. Ialt i Sognet 43 Gaarde, 78 Huse med og 70 uden Jord; omtrent de tre Fjerdedele af Beboelserne ligge i Byerne.

Indbyggere: 802. I den sydlige By, Nakkeby, er Agerbrug Hovederhverv, men i Rørvig By giver Søen Udkomme for den større Deel. Her boe flere Lodser og Skippere og her er Færgelaug. Mange Huusmænd drive Fiskeri; dette bestaaer meest af Rødspætter, Torsk og Vaarsild, hvilke sidste deels kjøbes af svenske Baadførere, deels føres med Baade og Vogne til Forhandling i Omegnen.

Sognet hører under Dragsholm Birks Jurisdiction (Nykjøbing), Odsherreds Amtstuedistrict og Nykjøbing Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 12te Lægd. Kirken tilhører Sognets Beboere. Ved Indløbet til Issefjorden paa den saakaldte Skandsehage er opført et Choleralazareth paa Bekostning af de til Issefjorden grændsende 3 Amter. Det bestaaer af 3 Bygninger, 2 af Beton og 1 af Brædder. Plads for en Læge, en Opsynsmand og 8 Patienter. En Kirkegaard er anlagt i en gammel Skandse fra Krigen 1807—14. Sognet danner en egen Commune. Hvor Rørvig Sogn ud mod Kattegattet grændser op til Nykjøbing Lyng, har det kgl. Skovvæsen anlagt en Plantage paa dæmpet Flyvesand, „Sandflugten" kaldet. Det er kun et Forsøg, men det tegner godt.

Rørvig Kirke ligger høit, ene paa et Hededrag; den er opført af Muursteen, har gamle tilmurede runde Vinduer, rund Chorbue, ny Altertavle, malet af Roed 1868,

forestillende Christus paa Korset med Maria og Johannes ved sine Fødder. Den gamle Altertavle med Fløidøre opbevares: i Midten Gudfader, siddende paa en Throne og holdende Christus som død paa Skjødet. Kirken, der i 1870 kjøbtes af Sognets Beboere (den tilhørte indtil den Tid Staten), er derefter bleven underkastet en Hovedreparation. Høit firkantet Taarn, opført 1852.

Kongevalgene skete i de ældste Tider ved Jsora (Isøre), som man antager at have ligget i Nærheden af Rørvig, ligesom det og berettes, at hvor Rørvig nu er beliggende tidligere har ligget en By af Navn Isby eller Isøby o: den yderste By, af hvilken den der udmundende Fjord rimeligviis har taget Navn. I Bispens Jordebog c. 1370 kaldes Rørvig Ysøørn.

I Thieles Folkesagn I. 194 fortælles: „Det skal have tildraget sig for et Hundrede Aar siden, at der ude paa Havet, Nord for Rørvig i Odsherred, engang om Aftenen ankrede et stort Skib, som formeentes at være et russisk Krigsskib. Samme Nat overraskedes Præsten i Rørvig af nogle bevæbnede og formummede Personer, som under Løfte om rigelig Belønning, men tillige med svære Trusler, befoel ham at tage sin Bog og at følge med op i Kirken, hvor han skulde forrette en Vielse. Da han saaledes kom ind i Kirken, var den ganske oplyst, og mange ubekjendte Personer vare der tilstede i dybeste Taushed. For Alteret ventede ham Brud og Brudgom i prægtige Klæder. De vare tilsyneladende af høi Stand, men Bruden var bleg som Døden. Der han nu havde forenet dem til rette Ægtefolk at være, og Vielsen var tilende, faldt der pludselig et Skud i Kirken, hvilket strakte Bruden død hen for Alteret. Toget drog da bort, førte Liget med sig og forsvandt i den mørke Nat. Næste Morgen havde Skibet, som laae derude, lettet, og indtil denne Dag er denne Begivenheds Sammenhæng skjult i Mørke." Dette Sagn fortælles ogsaa af H. Steffens, men tør neppe antages at have nogen historisk Grund. (See Holbæk Amt af Dr. J. H. Larsen, I. 61).

Efter Traditionen skal Marsk Stig være begravet i Rørvig Kirke, hvilket man ikke alene med Danske Atlas maa antage for „uvist", men endog med Dr. Larsen (Holbæk Amt, I, S. 60—61) for usandsynligt, „thi hvorfor skulde Marsk Stigs Anhang søge Rørvigs Kirke, saa langt fraliggende og paa et Sted saa vanskeligt at lande, og umuligt at blive skjult, hvilket jo dog var en Hovedhensigt, hvi man ikke begrov ham nærmere Hjelm".

Oddens Sogn dannes af den 2 M. lange og 1/4 M. brede Landtunge i Herredets Nordvestende imellem Kattegat og Seierøbugten. Kirken, i Overby, 1/2 M. fra Sognets Østgrændse og c. 2 1/2 M. n. v. for Nykjøbing. Arealet, 2934 Tdr. Land, er paa Nordsiden sandet, paa Sydsiden leret med Lyngstrækninger, der udgjøre en Trediedeel af Sognets Areal, og Mosestrækninger, hvori tilstrækkeligt Tørveskjær for Beboernes Behov. Oddens yderste nordvestlige Pynt dannes af Klinten Gniben, c. 160 Fod høi, hvorfra Sjællands Rev strækker sig langt ud i Kattegattet, tildeels under en meget lav Vandstand; paa Revets yderste Grund, c. 2 M. fra Land, „Rønnen", er et Redningstaarn. Htk. 176 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Overby med Kirken, Præstegaard, Skole, en Veirmølle, og Yderby, hvori Pogeskole og en Veirmølle. Ved Gniben var tidligere en Lodsstation, men denne er nu nedlagt, efter at der er udlagt et Fyrskib paa Schultzes Grund. Ialt 39 Gaarde, 65 Huse med og 18 uden Jord, hvoraf 25 G. og 65 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 705. Ved Siden af Agerbrug er her Erhverv af Fiskeri, meest af Sild, Fladfisk og Torsk, i Regelen dog kun til Sognets eget Forbrug. Marsviinsfangsten, der tidligere fandtes her, er nu næsten ophørt. Beboerne eie flere Baade, hvormed de føre Sædvarer til Helsingør og andre Steder. I Sognet er en Kjøbmandshandel.

Sognet hører til Dragsholms Birks Jurisdiction (Nykjøbing), Odsherreds Amtstuedistrict og Nykjøbing Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Ud-

skrivningskreds 11te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Staten.

Kirken, opført af Muursteen med isprængte utilhugne Kampesteen, har Hvælvinger i Skibet og under Taarnet. Paa en Bakke midtveis imellem Byerne sees endnu Levninger af en Kirke med tydelige Spor af den dertil hørende Kirkegaard. Bakken kaldes Kappelbakken.

Paa Oddens Kirkegaard er et smukt Monument, bekostet af afgangne Capitain L. Fribert til Anneberggaard, opreist over de paa Orlogsskibet Prinds Christian den

Støtten paa Oddens Kirkegaard.

22de Marts 1808 Faldne. (Af Støtten gives her en Afbildning). Paa Støtten følgende Indskrift af Grundtvig:

„De Snækker mødtes i Kvæld paa Hav
Og Luften begyndte at gløde.
De leged' alt over den aabne Grav
Og Bølgerne gjordes saa røde.
Her er jeg sat til en Bautasteen,
At vidne for Slægter i Norden:
Danske de vare, hvis møre Been
Under mig smuldre i Jorden.
Danske af Tunge, af Æt og af Jid;
Thi skal de nævnes i løbende Tid
Fædrenes værdige Sønner".

„Orlogsskibet Prinds Christian, ført af den kjække Jessen, kjæmpede ved Oddens Kyst den 22de Marts 1808 i 3 Timer med 2 engelske Linieskibe (og 3 Fregatter). Willemoes, Kongedybets Helt, Dahlerup og Soland med 69 af menige Mand faldt; Rothe, Top, Ferry, Tostrup og 132 menige Mænd saaredes. Vraget blev erobret, men Danmarks Søhæder stadfæstedes."

Høiby Sogn, omgivet af Oddens, Nykjøbing, Asmindrup og Vig S., samt Isse-Fjord, Kattegattet og Seierø-Bugt. Kirken, midt i Sognet, c. ³/₈ M. s. v. for Nykjøbing. Arealet, 11,841 Tdr. Land, hvoraf c. 200 Tdr. Land Fredskov (Anneberg Skov), er bakket, i Øst leret, i Vest sandet, med store Lyngstrækninger. Mod Syd en betydelig Mosestrækning. Den 463 Tdr. L. store Klinte-Sø, tæt ved Kattegattet, er nu udtørret, hvorfor der er gravet en Rende til Havet for at aflede Vandet. Herved er der alt fremstaaet en stærk Rørstand, der giver et stort Produkt af Rør til Rørtag. Nord for Klinte-Sø ligger Klintebjerg. Høiby-Sø ved Kirkebyen, c. 80 Tdr. Land stor, er nu ogsaa udtørret. Sognets Htk. er 672 Tdr. A. og E., 31½ Td. Skst.

I Sognet: Byerne Høiby, med Kirken, Præstegaard, Skole, Pogeskole, Kro og Veirmølle, Gudmandrup, Steenstrup, Ebbelykke, Lumbsaas med Skole, Veirmølle, Holmstrup, Sonnerup med Skole, Tengslemark, Nyrup, Klint, Staarup med Skole; Nygaard, Engmosegaarde (nogle nærliggende Gaarde), Ellinge Huse, Kohave Huse og Ellinge Lyng med Skole, Hundstrup Huse, de fire sidste større Grupper af Huse; Hovedgaarden Annebergaard ved Isse-Fjord, af 644 Td. Land, hvoraf 530 Tdr. Ager, leermuldede Jorder, 106 Tdr. Eng, 8 Tdr. Skov, af Htk. 62½ Tdr., ved Gaarden et Udskibningssted; Hovedgaarden Ellingegaard, 751 Tdr. L., hvoraf 371 Tdr. Ager kiselholdig Jord med nogen Tørvejord (foruden 145 Tdr. L. Ager, som er fæstet bort uden at være fæstepligtigt), samt 235 Tdr. Land Eng, af Htk. 46 Tdr. (Eieren af Ellingegaard kjøbte 1869 Klinte-Sø for c. 120,000 Rd.; Udtørringen er, som anført, tilendebragt; der er bygget en stor Stald og en stor Lade; der frembringes ypperligt Hø og betydelig Sædafgrøde); Borrevang Ladegaard, 204 Tdr. L., af Htk. 17 Tdr. Ialt i Sognet 116 Gaarde, 379 Huse, hvoraf 85 G. og 290 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 2799. Ved Siden af Agerbruget drives her som Erhverv Fiskeri, især af Torsk, Flynder og Sild, og Søfart. Skovarbeide giver ogsaa en Biindtægt for Huusmandsklassen. Klintebjerg har Kalksteen og Cementsteen. Det der tidligere drevne Værk har nu i længere Tid været standset. Ved Klinte-Sø er anlagt en Cementfabrik. I Sognet findes ikke faa Haandværkere, saaledes 2 Bundtmagere, 2 Sadelmagere, 2 Hjulmænd, 8 Smede. I mange Huse væves Tøi og Lærred samt Vadmel; Spinderokken gaaer flittigt, Alt dog meest til eget Forbrug.

Sognet hører under Dragsholm Birks Jurisdiction (Nykjøbing), Odsherred Amtstuedistrict og Nykjøbing Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 10de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Staten.

Høiby Kirke er oprindelig bygget i Rundbuestiil, meget stor og anseelig. Stort Vaabenhuus mod Syd og paa Nordsiden 2 Tilbygninger, hvoraf den ene staaer i Forbindelse med Kirkens Skib med Pladser for Menigheden, den anden bruges som Sacristi. Skibet og Choret ere byggede af Kampesteen uden synderlig Tilhugning. Tilbygningerne, Taarnet og Hvælvingerne af Muursteen. Gammel udskaaren og forgyldt Altertavle med mange Figurer. Kirken er mærkelig ved det Mord, som her skal være begaaet Julenat 1366, hvorover Kirken kom i Band i 7 Aar, indtil der udvirkedes Afløsning 1373. En gammel Optegnelse fortæller om denne Begivenhed Følgende: „Ved Borrevangs Hestehauge ligger ud til Høiby-Sø et stort Stykke Jord, hvorpaa sees endnu kjendelige Ruiner af et Slot eller en Borg, hvoraf den vedliggende Hestehave

bærer sit Navn Borre eller Borrevang og Stedet selv Borret, Borget eller Burø. Paa denne Borg skal i det 14de Seculum have boet en Adelsmand Ebbe, der havde 2 Døttre Trunde og Signild. I Høiby boede til samme Tid en adelig Frue med 2 Sønner Bondo og Skammel. Da nu Adelsmanden Hr. Ebbe var fraværende udi Krigstjeneste eller Pillegrimsgang, kom Fruens to Sønner til at besvangre Hr. Ebbes 2 Døttre, og fordi den adelige Frue ikke vilde tilstede Ægteskab mellem sine Sønner og dem, men engang ved Messetid, da de kom ind i Kirken, drev Spot med dem, sigende til Sognekvinderne: „Staaer op i Dannekvinder og lukker mine Sønnekvinder ind," besluttede disse Jomfruer selv at hævne deres Skam og derfor just Julenat, da de kom til Messetjenesten, havde de taget hver sin Dolk eller Sværd med sig. Som nu ogsaa Fruen med sine Sønner indfandt sig i Kirken til samme Tjeneste, faldt Enhver af disse Jomfruer sin Elskte an. Den Ene ihjelstak sin i Vaabenhuset, den Anden sin ved den nordre Side af Alteret." (See Dr. Larsen, Holbæk Amt, I, S. 81, ff.)

Med Hensyn til den derefter fulgte Bansættelse af Kirken hedder det i den gamle Vise, som denne Begivenhed gav Anledning til:

„Syv Vintre efter dette Mord
Stod Høiby Kirke i Ban;
Der blev ingen Prædiken gjort
Og ikke jordet en Mand.

De bygte et Capel paa Helene Bjerg,
Der søgte Kvinde og Mand,
Indtil Paven formildte deres Sorg
Og løste deres Kirke af Ban".

Ved Høiby=Sø findes endnu 2 Borgpladse, en større og en mindre, kaldet Store=borg og Jomfruborg, hvor Hr. Ebbes Borg og Jomfrubuur skal have staaet.

Anneberggaard er grundet i Frederik den Tredies Tid paa den nedbrudte Bondeby Mosbys Grund af den rige Rentemester Henrik Müller, der efter sin Datter kaldte den Anneberg. Blandt dens Eiere forekomme Assessor Wildenradt, Kammer=raad Hansen, 1796 Kongen. Den er nu i en lang Aarrække eiet af Capitain F. v. Buchwald, der i 1856 har ombygget Gaarden i italiensk Stiil, 2 Etager med Kjælder.

Ellingegaard tilhørte i ældre Tid Roeskilde Bispestol, men inddroges efter Reformationen under Kronen; i 17de Aarhundrede var den i Rentemester Müllers Be=siddelse og havde siden i lang Tid samme Eiere som Anneberggaard. Dens nuværende Eier er Cand. juris J. Holm.

Ved Nygaard findes Rudera af en Muur, endnu i 1832 (see Dr. Larsen, Holbæk Amt, I, 75) 4 Alen høi, 3 Alen tyk og 20 Alen lang, der afbenyttedes som Have=gjærde, og menes at have henhørt til Borgen Drosselholm, der skal have været et Jagthuus for Valdemar Atterdag. I den tilgroede Deel af en lille Sø ved Nygaard findes endnu paa en Holm Rudera af et Taarn. (F. M.) Holmen kaldes Næsseholm eller Nisseholm.

I Sognet findes en stor Mængde af Hedenolds Gravhøie, om hvilke findes i Antikvariske Annaler II, S. 267—282 en Beretning af Pastor Brockdorff. Af disse ere følgende optagne blandt de af Staten fredede Mindesmærker: ved Nygaard og Staarup de 7 saakaldte Syvhøie og en Dysse „Arkebjerg" kaldet; ved Høiby en Lang=dysse med et Gravkammer, hvorpaa en stor Overligger, en mindre Runddysse ligeledes med et Steenkammer, ved „Sexhøiene", en Jordhøi, hvori en Jættestue; ved Steen=strup, paa „Troldstueagrene", en meget stor Gravhøi, hvori to anseelige Jættestuer.

Vig Sogn, omgivet af Seierø=Bugt, Høiby, Annexet Asmindrup og Egebjerg S., samt Grevinge og Asnæs S. Kirken, midt i Sognet, c. 1/8 M. fra Enden af Sidinge=Fjord og 1 1/4 M. s. s. v. for Nykjøbing. Arealet, 6831 Tdr. Land, er paa Vestsiden sandet, paa Østsiden leret, overalt meget stenet, c. 200 Tdr. L. paa Kyststrækningen mod Seierø=Bugten er Hede. Et betydeligt Areal af ringe Beskaffenhed ved Inderup By er bedækket med Skov, der er plantet for 25 Aar siden. Htk. 541 Tdr. A. og E., 31 1/2 Td. Skst.

I Sognet: Byerne Vig med Kirken, Præstegaard, Skole, Bognæs, Sidinge, Seistrup, Eskildstrup med Skole, Rode, Ulstrup, Kollekolle, Lille-Egebjerg, Hønsinge med Veirmølle, Jyderup med Skole, og Kjelstrup; i Nærheden af denne Kjelstrup Veirmølle. Ialt i Hovedsognet og Annexet 143 Gaarde, 305 Huse med og 73 uden Jord, ialt 521 Gaarde og Huse, hvoraf 377 udenfor Byerne.

Indbyggere: 1833. Uagtet Sognet baade mod Vest og mod Øst begrændses af Søen, drives Fiskeri saa godt som ikke. Agerdyrkningen optager næsten alle Hænder; kun nogle faa Huusmænd arbeide i de omliggende Skove og beskjæftige sig hjemme med Træarbeide.

Sognet hører under Dragsholm Birks Jurisdiction (Nykjøbing), Nykjøbing Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 8de Lægd. Sognet danner med Annexet Asmindrup een Commune. Kirken tilhører Staten.

Vig Kirke er oprindelig opført af Kampesteen, Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen. Den har en smuk udskaaret Egetræes Altertavle.
Ved Kjelstrup findes Rudera af et Taarn, der menes at have henhørt til Kæthilstorp, der nævnes i tvende Actstykker fra Slutningen af det 14de Aarhundrede. (F. M.)

Asmindrup Sogn, Annex til Vig, omgivet af dette S., Egebjerg og Høiby S., samt Nykjøbing-Fjord. Kirken, paa Sognets Nordside, c. 3/4 M. s. s. v. for Nykjøbing. Arealet, 2181 Tdr. Land, hvoraf 128 Tdr. Land Fredskov (en Deel af Anneberg Sk.), har en høi og bakket Overflade, afvexlende leret og sandet, overalt noget stenet Jordbund. Htk. 169 Tdr. A. og E., 22 1/2 Td. Skst.

I Sognet: Byerne Asmindrup med Kirken, Skole, Svinninge med en Veirmølle, Brente, Skaverup og Svenstrup-Hestehave med Veirmølle og Bageri; Ny-Kro ved Landeveien fra Nykjøbing. See forøvrigt Hovedsognet.

Indbyggere: 882. Angaaende deres Erhverv gjælder det Samme, som med Hensyn til Hovedsognet er anført.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 9de Lægd. Kirken tilhører Staten.

Asmindrup Kirke er oprindelig opført af Kampesteen, hvælvet, Taarn fra 1827, Altertavle malet af Wegener (Joh. 20, 11 flg.)

Egebjerg Sogn, omgivet af Isse-Fjord samt Vig og Asmindrup Sogne. Kirken, midt i Sognet, paa dettes høieste Punct (Kirkebjerget), c. 1 1/4 M. s. for Nykjøbing. Arealet, 5081 Tdr. Land, hvoraf 940 Tdr. Land Fredskov (Kongsøre, Ulkerup og Stokkebjerg Sk.), er afvexlende leermuldet og sandmuldet, høitbeliggende, med rig Afvexling af smukke Situationer, hvortil de flere ikke ubetydelige Skovstrækninger bidrage. Sidinge Fjord (c. 1200 Tdr. Land), der løb ind imellem Egebjerg og Grevinge Sogne op i Vig Sogn, blev for nogle Aar siden inddæmmet og danner paa lidet nær Eng; Dæmningen er 3/16 Miil lang og forbinder Abildøre Mark med Grevinge Sogn, til hvilket en Deel af det Inddæmmede hører (see Grevinge Sogn.) Htk. 401 Tdr. A. og E., 90 Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Egebjerg med Kirken, Præstegaard, Skole Hølkerup, Braade med Skole og Kjøbmandshandel, Frostrup,

Abildøre, Glostrup med Skole (Egebjerg Biskole), beliggende ved Veien til Nykjøbing, Gjelstrup, Læstrup, Ulkerup, Unnerød, Bøsserup; Skovridergaarden Mantzhøi; Avlsgaarden Egebjerggaard af 160 Tdr. L., 17 Tdr. Htk.; Egebjerg Veirmølle; Braadegaard ved Braade By, $11^1/_2$ Td. Htk., 160 Tdr. L., henimod $^1/_8$ M. fra Stranden (herfra besørges Overfarten i smaa Baade til Tudsenæs, samt Befordring afgives for Reisende, der komme fra Tudsenæs), Unsgaard. Ialt i Sognet 77 Gaarde, 168 Huse med og 30 uden Jord, hvoraf 45 G. og 157 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1525. Agerdyrkning er Hovederhverv. Adskillige beskjæftiges ved Skovarbeide. Skjønt her gives god Leilighed til Fiskeri, benyttes den dog næsten ikke af dette Sogns Beboere. Havedyrkningen er ifølge den foreliggende Beretning ret god.

Sognet hører under Dragsholm Birks Jurisdiction (Nykjøbing), Odsherreds Amtstue- og Nykjøbing Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 7de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører 25 Tiendeydere i Sognet.

Egebjerg Kirke er opført i Rundbuestiil af Kampesteen, Taarn og Hvælvinger senere tilbyggede af Muursteen. Altertavle og Prædikestol af udskaaret Egetræ. Orgel.

Dronning Margrethe skjænkede 10de Februar 1400 Godset „Eghebiærgh" til Esrom Kloster for en Sjælemesse for sin Moder. (Annaler f. nord. Oldk. 1851, S. 311).

Paa Egebjerggaard fødtes den 5te Januar 1747 den berømte Læge Frederik Ludvig Bang.

Ved Gjelstrup sees i en nu tilgroet Sø Voldstedet af den gamle Gjelstrupgaard, hvorfra Frederik den Andens Confirmation af Nykjøbing Kjøbstadsprivilegier af 1570 antages at være udstedt.

Grevinge Sogn, omgivet af Vig og Asnæs S., samt Lamme-Fjord. Kirken, paa Sognets Sydvestside, c. $2^1/_4$ M. s. v. for Nykjøbing. Arealet, 5391 Tdr. Land, hvoraf 411 Tdr. Land Fredskov (Grevinge Sk.), har en meget bakket Overflade, med snart leret, snart sandig Jordbund. Blandt Bankerne mærkes Luntebjerg, ikke langt fra Kirkebyen, hvorfra sees, foruden Roeskilde Domkirke, omtrent 20 Kirker i Omegnen. Af den inddæmmede Sidinge-Fjord henhører 350 Tdr. L. til dette Sogn, hvilket Areal er ansat til c. 6 Tdr. Htk. Htk. 459 Tdr. A. og E., foruden forannævnte 6 Tdr., 53 Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Grevinge, høit beliggende, med Kirken, Præstegaard, Skole, beliggende ved Kirken, Gundestrup med Veirmølle, Plegerup, Atterup, Aastrup, Frenderup med Veirmølle, Holte, Herrestrup med Skole og Pogeskole, Engelstrup med Veirmølle, Priglerup, Sneglerup og Torrendrup; Gundestrup Færgegaard med Kro og Kjøbmandshandel, hvorfra Overfart til Avdebo paa Tudsenæs; Avlsgaarden Frenderupgaard, $14^1/_2$ Td. Htk., 140 Tdr. L. Ialt 103 Gaarde, 190 Huse med og 23 uden Jord, hvoraf 246 G. og H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1614. Skjøndt Sognet er en Halvø, afgiver Fiskeriet dog kun en Bifortjeneste ved Siden af Agerbruget og beskjæftiger endogsaa ikke udelukkende nogen Deel af Huusmandsklassen, der har sit Hovederhverv som Dagleiere for Gaardmændene. Om Foraaret fanges Torsk, Hornfisk og Sild, om Vinteren Aal. I den temmelig store Statsskov, der

ligger i Sognet, finde Huusmændene ogsaa endeel Arbeide. I Sognet findes 6 Kjøbmænd.

Sognet hører under Dragsholm Birks Jurisdiction (Nykjøbing), Odsherreds Amtstue- og Nykjøbing Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 6te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken eies af Universitetet.

Grevinge Kirke er opført af Muursteen med enkelte utilhugne Kampesteen, Taarn, Hvælvinger, restaureret 1865. Altertavle, malet af Adam Müller.

Af fredede Oldtidsmindesmærker findes i Sognet: ved Frenderup paa Gaarden Sandvangs Mark en Runddysse med et anseeligt Steenkammer, ved Herrestrup en indgjærdet stor Dysse med et stort Steenkammer, paa hvis Overligger findes nogle svagt indhugne Figurer.

I det 16de Aarhundrede forekommer Jens Gyntelberg til Gundestrup i Odsherred.

Asnæs (Aasnæs) Sogn, omgivet af Grevinge, Vig og Faareveile S., samt Seierø-Bugt og Lamme-Fjord. Kirken, paa Sydsiden, ved Lamme-Fjorden, c. 2½ M. s. v. for Nykjøbing. Arealet er 3540 Tdr. Land. Asnæs Sogn og Nabosognet Faareveile danner Sjællands meest couperede Terrain. Byen Høve ligger paa en Høide af 300 Fod, Vest for denne Estershøi, 320 Fod; herfra aftager Høiden, under stærke Bølgninger, mod Øst (Maglehøi, 305 Fod) og Syd. Hele den sydlige Side af Bakkeryggen er leret og mergelblandet samt stenet; den nordligere brattere afskydende, stenet, sandet og gruset. Nogle ubeboede Holme i Lamme-Fjord høre til Sognet. Htk. 335 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Asnæs ved Lamme-Fjordens inderste Vig, med Kirken, Præstegaard, Skole, Veirmølle, Kjøbmandshandel, Aastofte, Høve med Skole, Kjøbmandshandel, Veirmølle, og Tolsager. Paa Grændsen mod Faareveile S. ligger Veile Kro ved Landeveien fra Nykjøbing og paa Grændsen af Vig S. Pindals Kro. Ialt i Sognet 60 Gaarde, 105 Huse med og 36 uden Jord, hvoraf 40 G. og 99 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1303. Agerbruget er Hovederhverv. Der drives ad Søveien ikke ubetydelig Handel med Holbæk og Nykjøbing. Om Vinteren fanges Aal i stor Mængde og om Sommeren Reier. I Asnæs holdes aarlig 2 Markeder i April og October med Kreaturer og Avlsredskaber.

Sognet hører under Dragsholm Birks Jurisdiction (Nykjøbing), Nykjøbing Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 5te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Adelersborg.

Asnæs Kirke er oprindelig opført af Kampesteen, Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen. Alteret af Egetræ, smukt udskaaret, men overmalet.

Naar Danske Atlas, 6te Tome, og derefter Oluffen i sine Collectanea siger, at man fra Estershøi kan see Skagen, da er dette en Vildfarelse. Derimod er det vel muligt, at det 9 Mile fjerne, over 300 Fod høie, Ellemandsbjerg paa Helgenæs i Jylland ved klart Veir kan sees.

I Sognet findes følgende fredede Oldtidsmindesmærker: paa Høideryggen ved Aastofte 5 store Gravhøie, „Duttehøiene"; ved Tolsager en stor Gravhøi, „Riishøi" kaldet; ved Asnæs den saakaldte „Maglehøi", tæt ved samme en Langdysse, „Kjæmpegraven", ved Siden deraf 3 store Jordhøie.

Faareveile Sogn, omgivet af Asnæs S., Lamme-Fjord, Vallekilde S. og Seierø-Bugten. Kirken, paa Sognets Østside, c. 3 M. s. s. v. for Nykjøbing og 3½ M. v. n. v. for Holbæk. Arealet, 6383 Tdr. Land,

hvoraf 90 Tdr. Land Fredskov (Kulaas Sk., Veirhøi Sk. og Fruerlund). Htk. 452 Tdr. A. og E. Næsten hele Sognet dannes af en Bankeryg, der pludselig hæver sig nord for den smalle Landtunge mellem Lamme-Fjord og Seierø-Bugten (Draget, deraf Dragsholm) og opnaaer sin største Høide 1/4 M. nordligere i **Veirhøi**, 385 Fod. Derfra gaaer Høidedraget mod Nordost og fortsættes ind i Nabosognet Asnæs. Paa Vestsiden ligger Knarbos-Klint ud mod Stranden, og mod Nordvest udskyder en smal Landtunge, kaldet Ordrups-Næs, paa hvilken Svale-Klint og yderst ude Brændeklint-Næbbe danne steile Brinker ud mod Seierø-Bugten. Paa den nordre og vestre Side af Bankerne er Jordbunden sandet, tildeels lyngbegroet; paa den sydlige og østlige som oftest leret. Fra Veirhøi, der ender i en lille rund Bakke, Hatten, og som ved Havets Nærhed synes at være af en langt betydeligere Høide end Maalingen udviser, seer man Helgenæs samt Rugaard-Strand i Jylland, Hjelm, Samsø, Hindsholm, Kallundborg, Slagelse, Holbæk, Roeskilde og Frederiksborg Skandsebakke.

I Sognet: Byerne **Faareveile**, smukt beliggende ved Lamme-Fjorden, med Kirken, Præstegaard, Skole, **Riis**, **Stubberup**, **Ordrup** med Skole, Veirmølle, **Kaarup**, **Veddinge** med Skole, **Vindekilde** med Vandmølle, **Trinde**, **Faareveile-Huse**, **Bjerg-Huse** og **Adelersborg-Hovmark** (de fire sidste dog mere spredte Grupper af Huse end egentlige Landsbyer); Hovedgaarden **Dragsholm** under Baroniet Adelersborg, af Htk. 112 Tdr. A. og E. (om Baroniet Adelersborg see forøvrigt nedenfor), Avlsgaarden **Næsgaard** ved Ordrup af 18½ Td. Htk. Ialt i Sognet 62 Gaarde, 136 Huse med og 56 uden Jord.

Indbyggere: 1570. Agerdyrkningen er Hovederhverv; noget Skovarbeide gives. Den store Leilighed til Fiskeri benyttes kun lidet.

Sognet hører under Dragsholm Birks Jurisdiction (Nykjøbing), Kallundborg Amtstuedistrict og Nykjøbing Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 4de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Faareveile Kirke, ligesom Dragsholms Capel, hvorefter Sognet ogsaa benævnes, uden at der forøvrigt er nogen Deling af samme, tilhører Baroniet Adelersborg.

Byerne **Stubberup**, **Ordrup** og **Kaarup** hørte i ældre Tider til **Vallekilde** Sogn, men bleve allerede ved Kgl. Bevilling af 13de October 1580 henlagte til **Faareveile** Sogn, hvis Kirke laa dem nærmere; dog saaledes, at Præstetienden af disse tre Byer stedse vedbliver at tilhøre Vallekilde Sognekald.

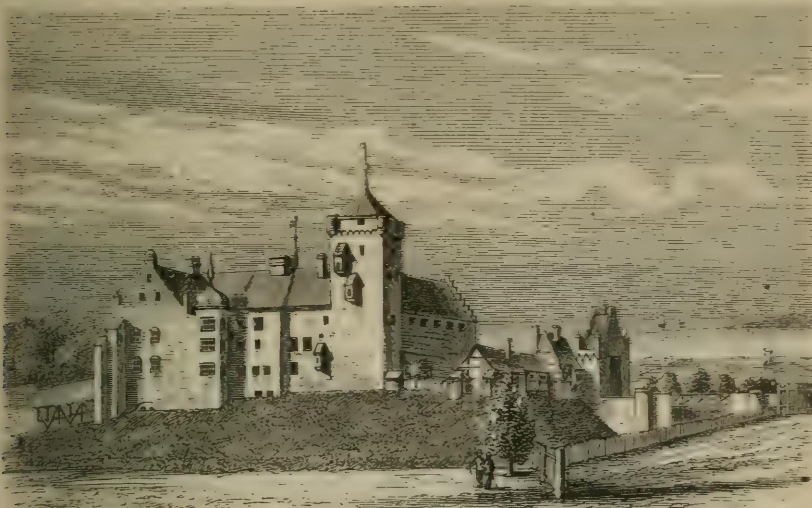
Dragsholm synes alt i det 13de Aarhundrede at have tilhørt Roeskilde Biispestol og nævnes 1370 som et af Biispestolens betydeligste Lehn, hvorunder hørte, foruden det faste Slot Dragsholm, 13 Hovedgaarde og 45 Sognes Biispetiende. Blandt Bispernes Lehnsmænd maa nævnes Eiler Hardenberg, som i Grevens Feide forsvarede Slottet, ved Magt og List, saa godt, at Grev Christophers Hær maatte med uforrettet Sag drage bort. Efter Reformationen blev Dragsholm et kongeligt Lehn og benyttedes ofte som Statsfængsel; her hensad Biskop Joachim Rønnov af Roeskilde indtil sin Død 1544; senere Dronning Maria Stuarts Gemal, James Hepburn, Jarl af Bothwell, Hertug af Orkn- og Shetlandsøerne, som døde efter Nogle den 14de April 1578 og blev begravet i Faareveile Kirke; hans Fængselskjælder vises endnu. Iblandt de kongelige Lehnsmænd paa Slottet var Søhelten Otto Rud i Christian den Tredies Tid, den ovennævnte Eiler Hardenberg, 1553—1565, Rigets Raad og Cantsler, Arild Hvitfeld, 1597—1608, som her skrev en stor Deel af sin Danmarkshistorie, Oluf Rosensparre, Claus Daa og Jørgen Wind, Christopher Urne og flere andre mægtige og

Adelersborg.

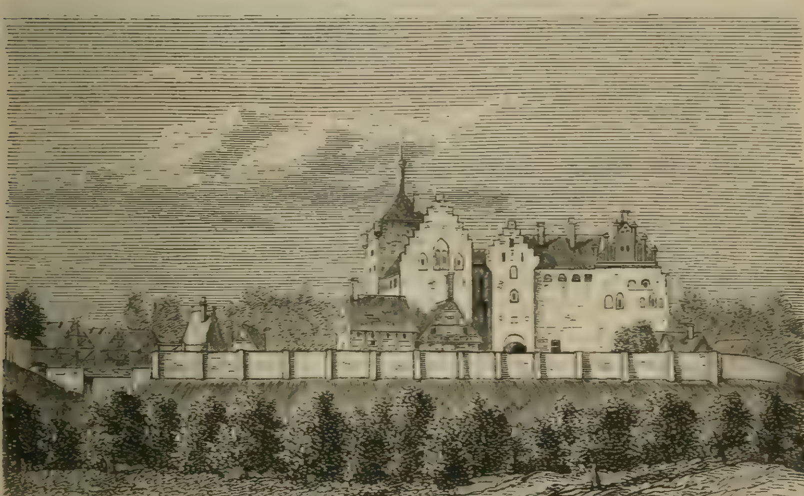
(Nu Dragsholm.)

ansete Adelsmænd. Af Slottet fra den Tid, da det kunde modstaae en formelig Beleiring og være Gjemmested for vigtige Statsfanger, gives her efter Reien tvende Afbildninger: de vise noksom, at Dragsholm dengang var en af Rigets anseligste Fæstninger.

Den østlige Side af Dragsholm.

I Svenskekrigen 1658—60 blev Slottet indtaget og afbrændt; kun Murene bleve staaende og have tildeels bevaret sig til vore Tider. Rentemester Henrik Müller fik Dragsholm kort efter Krigen for tilgodehavende Penge, men maatte snart igjen afhænde det. 1694 blev Dragsholm med Bøndergods, over 1400 Tdr. Htk. ialt, solgt for

Den vestlige Side af Dragsholm.

20,000 Rd. (!) til Søhelten Cort Adelers yngste Søn, Geheimeraad, Stiftamtmand Frd. Chr. Adeler, som istandsatte Slottets Hovedbygning, ligesom den følgende Eier, Conferentsraad Chr. Lente Adeler, fornyede det gamle Slotscapel, dog i al Simpelhed. Han oprettede den 10de Januar 1755 Gaard og Gods til Stamhuus for sin Brodersøn, Kammerherre Conr. Vilh. Adeler, der blev udnævnt til Friherre kort før sin Død 1785. Stamhuset blev derpaa den 9de September s. A. ophøiet til Baroni for hans Søn, Geheimeraad, Overpræsident i Kjøbenhavn, Baron Fredr. Adeler, der gjorde mange Forbedringer paa Gaardens Marker, Skove og Gods. Med kongelig Tilladelse af 31te October 1810 substituerede Baron F. Adeler Baroniet med en Fideicommiscapital paa 300,000 Rd. (efter Pengeforandringen 120,000 Rd.); han døde 1816. Hans Enke beholdt Godset, tilkjøbte Benzonslund og oprettede Godserne den 15de December 1843 til et Baroni for sin Datterdatter Berta Henriette Frederikke Løvenskjold og dennes Mand, nuværende Lehnsbesidder, Kammerherre Baron Zytphen-Adeler. Baroniets Størrelse angives i Statshaandbogen for 1871 til 1199 Tdr. Htk., hvoraf under Hovedgaardene Dragsholm og Donnerup samt under Næsgaarden og Teglværksgaarden 189¼ Td., Bondergods 716 Tdr. (siden 1ste Januar 1866 afhændet 148 Tdr.), Kirke- og Kongetiende 294 Tdr. (nemlig Kirke- og Kongetiende af Faarevaile, Vallekilde og Asnæs Sogne, Kirketiende alene af Hørve og Holmstrup Sogne); Bankactier 6000 Rd., i Fideicommiscapitaler 217,000 Rd. De fornævnte Gaardes Jordtilliggende udgjør 2094 Tdr. Land foruden Skove og beplantede Arealer 1024 Tdr. Land.

Hovedbygningen, af hvilken her gives et Billede, bestaaer af 3 anseelige Fløie, hver paa 3 Etager med Kjælder; Hovedfløien er den østlige, den har ud til Haven et Taarn, som i den nyeste Tid er blevet prydet med en tindet Muurkrone; ind til Gaarden have Bygningerne et ganske moderne Udseende; de tvende lavere Huse, der fortsætte den nordre og søndre Fløi, have dog takkede Gavle, ligesom ogsaa den Muur, der i Vest aflukker Borggaarden, er forsynet med Tinder og adelige Vaabner. Ladebygningerne ere efter en Ildebrand opførte af den nuværende Eier, anseelige og i gammeldags Stiil. Smukke Haveanlæg i engelsk Smag.

Dragsholm Capel indtager endeel af nordre Fløi, ikke videre stort, med Bjælkeloft. Paa Væggen hænger et stort Portrait af Cort Adeler, der skal være malet af Carl van Mander.

Faareveile Kirke, der ligger eensomt paa en afsondret rundagtig Høide ved Lammefjorden, er opført af Muursteen med senere tilføiede Taarn og Hvælvinger. Den har i den senere Tid tildraget sig særlig Opmærksomhed som Bothwells Begravelsessted. Horace Maryat har undersøgt det Liig, der stedse har været nævnt som Bothwells, og har erklæret det for at være Liget »of an ugly Scotchman«. Etatsraad Worsaae har senere undersøgt det, og han helder ogsaa ligesom Marryat til den Mening, at her gjemmes Liget af Marie Stuarts 3die Gemal, der altid nævnes som en Mand „med et hæsligt Udseende". (See „Bothwells Grav i Faareveile Kirke" af J. J. A. Worsaae i Ill. Tid. III. S. 148 flg. Jfr. dog F. Schiern i historisk Tidsskrift 3 Række II. 693—94).

Ved Riis laae i ældre Tider et befæstet Steenhuus, hvoraf endnu i Midten af forrige Aarhundrede saaes Rudera.

Vallekilde Sogn, omgivet af Annexet Hørve, Faareveile, Føllesløv og Særsløv S., samt Kattegattet og Svinninge-Veile. Kirken, noget syd paa, c. 2¾ M. v. for Holbæk og 4 M. s. v. for Nykjøbing. Arealet, 2529 Tdr. Land, har en temmelig bakket Overflade af fremherskende leer- og mergelblandet Beskaffenhed, tilstrækkelig Eng og Tørveskjær. Blandt Høiderne mærkes Thingbjerg, hvorfra en skjøn og viid Udsigt. Htk. 299 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Vallekilde med Kirken, Præstegaard, Skole, Folkehøiskole, stiftet 1865, Bjergesø med Arbeids- og Forsørgelsesanstalt for hele Pastoratet (c. 45 Lemmer), Skippinge med Børneasyl, Mølle, og Starreklint med Skole; Teglværksgaarden, under Adelersborg Baroni, 21 Tdr. Htk., 175 Tdr. L., ved denne et Teglbrænderi; 1 Gd. i Skippinge, 13 Tdr. Htk., 101 Tdr. L. Ialt 43 Gaarde, 76 Huse med og 70 uden Jord, hvoraf 24 G. og 100 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1168. Landbruget er udelukkende Erhverv. Tillæget af Gjæs er meget betydelig. Lidt Fiskeri i Kattegattet og Lammefjord af Torsk, Aal og Reier. Teglbrænderiet producerer c. 800,000 Stkr. Steen aarlig.

Sognet hører til Dragsholm Birks Jurisdiction (Nykjøbing), Kallundborg Amtstuedistrict og Nykjøbing Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 2det Lægd. Een Commune med Annexet Hørve. Vallekilde og Hørve Sogne regnes i geistlig Henseende til Skippinge Herred, medens de i verdslig-administrativ Henseende høre til Ods Herred, hvilket forøvrigt ikke er af meget practisk Betydning, da Ods og Skippinge Herreder danne eet Provsti. Kirken tilhører Baroniet Adelersborg.

Vallekilde Kirke er opført af Muursteen og Kampesteen med Taarn og Hvælvinger. Rund Chorbue, tilmurede rundbuede Vinduer.

Hørve Sogn, Annex til Vallekilde, omgivet af dette Sogn og forresten af Lamme-Fjord med Svinninge Veile (nu tildeels inddæmmet). Kirken, midt i Sognet, c. 2$^{3}/_{4}$ M. n. v. for Holbæk og 4 M. s. v. for Nykjøbing. Arealet er 1767 Tdr. Land. Overfladen noget bakket og høi, nordlig sandet, sydlig mergelblandet Land; talrige Tørvemoser. Htk. 203 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Hørve med Kirken, Skole, og Veileby, nordlig Dragsmølle, en Veirmølle med et Tilliggende af c. 20 Tdr. Htk., 170 Tdr. L. (paa 50 Aar bortforpagtet fra Adelersborg, af hvilket den eies). Ialt 40 Gaarde, 43 Huse med og 25 uden Jord, hvoraf 26 G. og 54 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 600. Agerbrug ene Erhverv. Huusmændene have en Indtægt om Vinteren af at stange Aal paa Fjorden.

Sognet henhører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet Vallekilde, og henregnes ligesom dette Sogn i geistlig Henseende til Skippinge Herred; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 3die Lægd. Kirken tilhører Baroniet Adelersborg.

Hørve Kirke er opført af Muursteen og Kampesteen, Taarn og Hvælvinger, rund Chorbue.

Jordegodset i Sognene Rørvig, Oddens, Høiby, Vig, Asmindrup, Egebjerg, Grevinge og Asnæs har fra ældre Tid været Krongods, medens dog Hovedgaardene Anneberggaard og Ellingegaard allerede kort efter Souverainitetens Indførelse kom i Privates Besiddelse. Efter Stat. Tabv., ny Række, 6te Bind, indbefattede det Kongelige Odsherredske Gods i Aaret 1850 et Tilliggende af 2672 Tdr. Htk. A. og E., 214 Tdr. Skff. og 8 Tdr. Mfk. samt 592 Tdr. Kongetiende og 2215 Tdr. Kirketiende ydende Hartkorn. Heraf er ifølge Lov af 8de April 1851 det hele Fæstegods, 133 Gaarde og 811 Huse med 2280 Tdr. Htk., i Aarene 1852 og 1853 afhændet til Selveiendom. Under Domainegodset henhører nu kun det tidligere Arvefæstegods, 78 Gaarde og 131 Huse med 392 Tdr. Htk., ligesom Skovene (Anneberg Sk., Kongsøre Sk., Grevinge Sk., Sonnerup Lyng og Ellinge Lyng, ialt c. 3000 Tdr. Land), samt cfr. S. 305, 4de Linie fra oven, Oddens, Høiby, Vig, Asmindrup og Egebjerg Kirker med Tiender fremdeles ere Statseiendom.

Ifølge Kgl. Resol. af 9de Februar 1848 blev det Kgl. Godscontoir i Nykjøbing oprettet til en fuldstændig Amtstue for de 8 ovennævnte til Domainegodset hørende Sogne.

Samsø

ligger i Kattegattets sydlige Deel, omtrent 4¼ Miil fra Kallundborg, 2⅛ M. fra Refsnæs, 3¾ M. fra Aarhus og 1⅓ M. fra Helgenæs under N. B. 55° 46′ — 56° og V. L. 1° 52′ 40″ — 2° 3′ 30″. Øens største Længde fra Hvidklint-Hage paa Sydlandet til Issehoved paa Nordlandet er 3½ M., den største Brede er 1¼ M. Landets samlede Areal er lidet over 2 □ M., hvoraf efter Morville Agerlandet udgjør 18,915 Tdr., Skovplan 331 Tdr., Mose og Engdrag 187 Tdr. Land. Resten er Hede. Efter Statistisk Tabelværk, 3die Række, 11te Bind, udgjorde den 16de Juli 1866 for Samsøs Vedkommende det ved Matrikuleringen opmaalte Areal (dyrkeligt og udyrkeligt) 20,101 Tdr. Land, det med Hvede besaaede Areal 359, med Rug 2072, med Byg 2858, med Havre 2489, med Boghvede 1, med Ærter og anden Bælgsæd 259, med Blandsæd 156, med Kartofler 363, med andre Rodfrugter 7, med Raps 387, med andre Handelsplanter 67. Tilsammen besaaet og beplantet Areal 8,968 Tdr. Land. I Sommeren 1866 henlaae: af Agermarken til Afgræsning for Huusdyr 3663, til Høslet af Kløver og Græsfrø 1678, i reen Brak 1156 Tdr. Land; som Eng 118 Tdr. Land, af Fælleder og Ovredrev til Afgræsning 2248 Tdr. Land, tilsammen anvendt til Afgræsning, Høslet, reen Brak, Eng og Ovredrev 8,863 Tdr. Land. Ialt benyttet Areal 17,831 Tdr. Land. Af det anførte besaaede Areal var udlagt med Kløver og Græsfrø 2839 Tdr. Land, drainet Areal i 1865 50 Tdr. Land, det hele drainede Areal 152 Tdr. Land. Meridianforskjellen mellem Kjøbenhavns Observatorium og Tranebjerg Taarn er 1° 58′ 30″ eller 7 Min. 44 Sec. i Tid. Det bliver altsaa henimod 8 Minutter senere Middag paa sidstnævnte Sted.

Øen hører til Danmarks Høiegne og er af Naturen deelt i to Dele, den større sydlige og den mindre nordlige, der ved en lang og smal, lyngbegroet Tange forbindes med hinanden. Nordlandet er mere bakket end Sydlandet, begge have de deres største Høider mod Vest, og hele Øen synes at have en Afdaling mod Øst. De høieste Puncter ere Annabjerg paa Nordlandet, 179 Fod, Koldby Kaas og Korsbjerg mod Sydvest, c. 100 Fod.

Imellem Øens nordlige og sydlige Deel ligge tvende Bugter: mod Øst, udenfor den mod Nord udskydende Landtunge Besser-Rev, Stavns-Fjorden eller Østerfjorden med talrige Smaaøer, hvoriblandt Hjortholm, Hundsholm, Ægholm, Gammelholm, Sværm, Yderste Holm, Meilesholm og Eskholm, samt med Langøre Havn i dens nordligste Deel; mod Vest den vidtstrakte halvbueformede Bugt Sælvig. Omtrent ½ Miil nord for Indløbet til Stavnsfjorden ligger den lille Ø Kyholm med en udmærket Red; ¾ M. vestligere den høie ubeboede Ø Veirø; de bruges begge til Græsning.

Den østlige og sydlige Deel af Landet staaer med Hensyn til Jordbeskaffenheden over den nordlige og vestlige Deel; imedens Leret paa den bedre Jord er fremherskende, har Sandet Overvægten paa den mindre gode, hvilket navnlig er Tilfældet med Nordlandet. Udførselen af Kornvarer og Frøsorter kan omtrent ansættes til 27 à 30,000 Tdr. aarlig; i 1869 udførtes fra Samsø: 3584 Tdr. Hvede, 7882 Tdr. Rug, 13,458 Tdr. Byg, 2647 Tdr. Havre, 66 Tdr. Ærter og Vikker, 1014 Tdr. Raps, 36 Tdr. Hørfrø. Ogsaa af Kartofler, der paa Samsø ere af fortrinlig Beskaffenhed, udføres c. 6000 Tdr. aarlig. Af de øvrige Udførselsartikler mærkes: Heste 70—100 Stkr., Hornkvæg 400—500 Stkr., Faar og Lam c. 1000 Stkr. aarlig. Skibsfarten var i 1869: i indenlandsk Fart: indgaaet 295 Fartøier af 4485 C.-Lsts. Drægtighed med 480 C.-Lsts. Bestuvning; udgaaet 283 Fartøier af 3993 C.-Lsts. Drægtighed med 1092 C.-Lsts. Bestuvning; i udenlandsk Fart: indgaaet 49 Fartøier af 629 C.-Lsts. Drægtighed med 566 C.-Lsts. Bestuvning; udgaaet 60 Fartøier af 836 C.-Lsts. Drægtighed med 439 C.-Lsts. Bestuvning. Antallet af de paa Samsø hjemmehørende Fartøier var ved Udgangen af Aaret 1869: 37 af tilsammen 87½ C.-Lsts. Drægtighed samt 40 umaalte Baade. De fleste udenlandske Varer, med Undtagelse af Steenkul og Trælast, indføres over Kjøbenhavn. Af de fornævnte voluminøse Varer indførtes i 1869 directe fra Udlandet: c. 2600 Tdr. Steenkul, 327 C.-Lst. og 5400 C.-Fd. Trælast, 63,700 Pd. Tagspaan. Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) i 1869 udgjorde 2719 Rd. Brændeviinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) blev oppebaaret i 1869 med 1669 Rd. Ved Langøre, ved Ballen, i Maarup, i Tranebjerg og i Brundby findes Handlende, som tillige ere Eiere af de paa Øen hjemmehørende Skibe. I Tranebjerg er et Apothek, hvor tillige drives Colonialhandel.

Øen har 4 Havne, nemlig: Langøre ved Stavnsfjord, Maarup, Baadehavn paa Nordlandets Vestkyst, Ballen, Baadehavn paa Østkysten af Sydlandet, Koldby, Baadehavn paa Vestkysten af Sydlandet.

Af industrielle Anlæg er alene af Vigtighed et Dampbrænderi paa Brattingsborg, der i 1869 producerede 30,000 Potter 8 Gr. Brændeviin. Forøvrigt findes 2 Teglbrænderier, et Kalkbrænderi, et Garveri og et Bryggeri. Kreaturholdet paa Samsø var den 16de Juli 1866: 1636 Stkr. Heste, 4886 Stkr. Hornkvæg, 9614 Stkr. Faar, 929 Stkr. Sviin. Huusfliden er af stor Betydning paa Øen. Vadmel og Hvergarn samt Lærred væves næsten i enhver Familie og er endnu paa flere Steder en Deel af Tjenestefolkenes Løn. Fiskeriet giver en Bifortjeneste for Huusmandsklassen, og foruden Landets eget Forbrug afsættes endeel Fisk, navnlig Sild, til svenske Fiskere. Man seer heraf, at man endnu med Arent Berntsen kan sige: „Summa dette Land er med alle gode Vilkaar til Nødtørft forsiunet".

Øen Samsø havde ved Folketællingen i Februar 1870 et Antal af 6335 Indbyggere. I Skrifter fra de ældre til de nyere Tider omtales Samsingere særlig som et opvakt og vindskibeligt Folkeslag.

Samsø hører i verdslig-administrativ Henseende til Holbæk Amt; den har (i Forening med Tunø under Aarhus Amt) en egen Birkedommer, der tillige fungerer som Branddirecteur, ligeledes har den sin egen Districtslæge. Samsø hører under Kallundborg Amtstue-

district. Den udgjør Holbæk Amts 4de b Valgkreds, og har ifølge Lov af 16de Februar 1856 Ret til særskilt Stemmegivning i Onsbjerg som Valgsted. Øens 5 Sogne Tranebjerg, Koldby, Besser, Onsbjerg og Nordby udgjøre respective 4de Udskrivningskreds 259de, 260de, 261de, 262de og 263de Lægd. I geistlig Henseende danner Øen med Tunø et Provsti under Aarhus Stift.

I militair Henseende staaer Øen under 2det Generalcommando-district (i Aarhus).

Da Samsø ingen Kjøbstad har, drives Handelen af concessionerede Landhandlende, og Øen har derfor sit eget Toldopsyn (1 Toldforvalter og 2 Toldassistenter).

Ifølge ældgamle Sagn var Samsø Skuepladsen for Kampen imellem Hjalmar og Orvarodd imod Arngrims Sønner. Paa Samsø blev Valdemar den Andens Søn, Valdemar, paa en Herredag 1215 kaaret til Faderens Efterfølger. Øen har i ældre Tider meget ofte skiftet Herrer, saaledes var den i Midten af det 13de Aarhundrede pantsat til Hertug Albert af Brunsvig. Hertug Knud, Valdemar den Andens Søn, har havt Sønder-Halland og Samsø under eet Grevskab og efter ham hans Søn Erik, der døde 1304. Erik Menveds Broder Christoffer blev 1307 formelig forlehnet med Sønder-Halland og Samsø. Da Christoffer senere blev Konge, ophøiede han den hallandske Herremand Knud Porse til Hertug af Sønder-Halland, Samsø og Holbæk. Under Valdemar Atterdag inddroges Samsø atter umiddelbart under Kronen. Den hørte til Kong Christian den Førstes Gemalindes, Dronning Dorotheas, Livgeding. Siden blev Kong Christian den Anden, efterat hans Fangenskab paa Sønderborg var ophørt og der var givet ham Bolig paa Kallundborg Slot, forlehnet med Samsø. Efter Souverainitetens Indførelse fik Rigsdrosten Joachim Gersdorf af Kongen Skjøde paa Øen, hvorimod han overdrog sine Hovedgaarde i Skaane til Sverrig som Fyldest for Bornholm. Fra hans Slægt kom den 1674 til Grev Griffenfeld, efter hvis Fald den 1676 inddroges under Kronen. Kong Christian den Femte skjænkede Samsø til Sophie Amalie Grevinde Moth samt oprettede den 31te December 1677 Øen til et Grevskab, der nu besiddes af Familien Danneskjold-Samsø. Dette omfattede, da 1ste Udgave af dette Skrift udkom, hele Øen med Undtagelse af 15 Gaarde og nogle Huse, der ere Selveiendom. Saavel Gaard- som Huusfæsterne paa Grevskabet eiede selv deres Gaarde med Bygninger, Haveplads og særliggende Vænge samt Besætning (saakaldte Superficiær-Fæstere). Nu er den største Deel af Godset afhændet til Fæsterne. Statshaandbogen for 1871 angiver Grevskabets Størrelse saaledes: Hartkorn af alle Slags 954½ Tdr., hvoraf under Hovedgaardene Brattingsborg og Visgaard 114¾ Tdr., Bondergods 329½ Tdr. (i Tidsrummet 1864—70 afhændet 974 Tdr.), Kirke og Kongetiende 510 Tdr.; i Fideicommiscapitaler 409,000 Rd., Bankactier 5300 Rd. Skovarealet 380 Tdr. Land.

Samsø indbefatter efternævnte 5 Sogne:

Koldby Sogn, paa Øens Sydvestside, 2928 Tdr. Land af 241 Tdr. Htk. A. og E. Indbyggere: 895.

I Sognet: Byerne Koldby med Kirken, Præstegaard, Skole og en Privatskole, c. 80 Gaarde og Huse, Mølle, Haarmark Mølle, Permelille, Krogsgaarde og en Deel af Pillemark; Høtofte Mølle; Vestborg Fyr med Fyrmesterbolig. Ialt 50 Gaarde, 85 Huse med og 41 uden Jord, hvoraf 7 G. og 5 H. udenfor Byerne.

Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet.

Koldby Kirke er opført af Muursteen, Hvælvinger og Chor senere tilbyggede. Spor af rundbuede Vinduer.

Ruinerne af Vestborg eller, som det ogsaa kaldes, Visborg Slot, sees paa Sognets Sydvestside ud mod Havet. De bestaae af en 10 Alen lang, 4½ Alen tyk og 6½ Alen høi Muur. Ogsaa af Volde og Grave, der have omgivet Slottet, sees Spor. Slottet har ikke spillet nogen Rolle i Danmarks Historie. 1370 nævnes en Henrik von der Osten som Lehnsmand derpaa. Senere findes det ikke omtalt

Paa Vestborg Borgplads er anlagt et Fyr, fast Lindsefyr af 3die Orden med Blus hvert 3die Minut. Lysvidde 4 Miil.

Tranebjerg Sogn, paa Øens Sydostside, Øens største og meest velhavende Sogn, 5894 Tdr. Land, hvoraf 306 Tdr. udgjør Samsøs eneste Skov. Htk. 485 Tdr. A. og E., 1 Td. Skff. Indbyggere: 1988.

I Sognet: Byerne Tranebjerg med Kirken, lidt vestlig for Byen, Præstegaard, Thing- og Arresthuus, Birkedommerbolig, Telegraphstation, Districtslægebolig, Gjæstgiveri, et Apothek, et Farveri, Boghandel; Brundby med Skole, Arresthuus, 2 Møller, et Garveri; Ørby med Skole, Mølle, en Deel af Pillemark (Byen hører til 3 Sogne, hvilket formodentlig har givet Anledning til dens Navn) med Skole, Mølle; Færgestedet Ballen eller Brundbyballe, hvorved Færgegaarden Sophusminde, 2 Kjøbmandshandler (til den ene hører et stort Kalk- og Teglbrænderi, beliggende i Besser Sogn), Ballen anløbes af Dampskibe paa Routerne Kjøbenhavn—Odense og Kjøbenhavn—Horsens, Bolig for en Toldassistent; Hovedgaarden Brattingsborg af 60 Tdr. Htk. med 401 Tdr. L. Agerjord og 493 Tdr. L. Eng og Græsning; Brattingsborg Dampbrænderi; Gaarden Ørnslund, Bolig for Godsinspecteuren, og Skovridergaarden Parislund. Ialt i Sognet 80 Gaarde, 135 Huse med og 169 uden Jord, hvoraf ikkun 8 G. og 10 H. udenfor Byerne.

Tranebjerg Sogn danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet.

Tranebjerg Kirke, opført af Muursteen, er rummelig og har et stort fiirkantet Taarn med takkede Gavle og Skydehuller. Skibet har 4 høie Hvælvinger, Choret en lavere Hvælving. Det tør antages, at Taarnet er indrettet til at kunne danne et Tilflugtssted under Overfald af Sørøvere.

Nær ved Kirken ligger et Voldsted, som Nogle mene er af en gammel Borg „Brattingsborg", Andre henføre det til en nedlagt Hovedgaard „Tranebjerggaard".

Brattingsborg har nu faaet en smuk Hovedbygning i Renaissancestiil.

Paa en Holm, Blafferholm, i en lille Sø eller Dam paa Øens sydostligste Deel ligger en med dobbelte Volde og Grave omgiven Plads, kun 30 Alen i Kvadrat. Den har før været antaget for en Borgplads, men Dr. Larsen har i en Beskrivelse over Samsø (Manuskript) udtalt den Formening, at det har været en Søkonges eller Vikings Gravsted, hvilket synes bestyrket derved, at der paa Holmen er fundet en Urne med Aske.

Paa Strandbreden i Nærhen af Blafferholm vises Angantyrs og hans Brødres Gravhøie, hvilken Stedfæstelse imidlertid er af en temmelig ny Datum, ligesom man ogsaa vil paavise dem ved Visgaard og i Kjæmpegraven i Nordby Bakker.

Besser Sogn, Sønderlandets nordostlige Deel, 3321 Tdr. Land, af Htk. 338 Tdr. A. og E. Indbyggere: 1215.

I Sognet: Besser Kirke, eenlig beliggende, Byerne: Besser, Præstegaard, Skole, Bolig for Toldforvalteren, 2 Veirmøller, c. 80 G. og H., Langemark med Mølle, Torup, hvori Øens Thingsted, i Nærheden Skole og Mølle, Østerby, Agerup, Alstrup, Avlsgaarden Sandholmgaarden (under Grevskabet), 4 sammenlagte Bøndergaarde, af $27^1/_2$ Tdr. Htk., Valsømose Stampemølle, der drives ved Øens eneste Vandløb, Sørenden, der, endnu omgivet af Mose og Eng, tidligere synes at have været en smallere Fortsættelse af Stavnsfjorden. Ialt i Sognet 54 Gaarde og 146 Huse, som for største Delen ligge i Byerne.

Besser og Onsbjerg have tidligere udgjort eet Sognekald, men nu have de hver sin Sognepræst.

Paa Hjortholm i Stavns-Fjorden ligger en Borgplads, hvilken dog ikke omtales i historiske Documenter.

Onsbjerg Sogn indtager Sydlandets nordvestlige Deel, 3672 Tdr. Land, af Htk. 304 Tdr. A. og E. Indbyggere: 1197.

I Sognet: Byerne Onsbjerg med Kirken, Præstegaard, Skole, Mølle, henimod 100 G. og H., Tannerup med Mølle, Taftebjerg, i Nærheden Skole og Mølle, Selsinggaarde, Vastrup (egentlig nu kun 2 Gaarde, hvoraf den ene paa 15 Tdr. Htk.), Stavns og en Deel af Pillemark; Hovedgaarden Bisgaard, af Htk. 52 Tdr. med 276 Tdr. Agerland, et stort Oredrev begroet med Mos og Lyng, Græsning paa Øerne Hjortholm og Eskeholm i Stavns-Fjorden. Ialt 48 Gaarde og c. 140 Huse, næsten alle i Byerne.

Kirken tilhører Grevskabet.

Bisgaard tilhørte i sin Tid Aarhus Bispestol, blev efter Reformationen Præstegaard, men bortbyttedes for c. 180 Aar siden af Provsten Peder Krog mod nogle Bøndergaarde i Besser, der bleve sammenlagte til Provstegaard.

Nordby Sogn danner Øens Nordland, 4286 Tdr. Land, af Htk. 247 Tdr. A. og E. Indbyggere: 1046.

I Sognet: Byerne Nordby, en af de største og bedst byggede Landsbyer i Danmark*), med Præstegaard, Skole, 1/8 M. fra Byen Kirken, den største paa Øen, c. 130 Bebcelser og 800 Indbyggere, Maarup med Mølle, tæt derved Maarup Havn med en daglig Vandstand af 4½ à 5 Fod; Langøre Havn (i de gamle Beskrivelser kaldet Ormhoved) med en daglig Vandstand ved Bolværket af 10 à 12 Fod, 4 Kornmagasiner, Lodsstation. Ved Havnen den kongelige Toldbygning, et Kornmagasin og en Handelsgaard. Ialt i Sognet 70 Gaarde, 72 Huse med og 93 uden Jord, hvoraf 14 G. og 8 H. udenfor Byerne.

Af en Beretning fra Nordby Sogn fra Slutningen af 1870 skulde her gives et Uddrag: „Skjønt Agerdyrkning ikke staaer tilbage her, er dog Heelbrak ikke almindelig. Mergel findes kun sparsomt. Kartoffelavlen er her meget betydelig, enkelte Mænd lægge aarlig 40 Tdr. Hele Sognets Avl kan anslaaes til mindst 6000 Tdr. aarlig, der for største Delen udføres til Jylland og Fyen. Fra Langøre og Maarup Havne drives en efter Forholdene ikke liden Handel, alt Tømmer, Brænde og Kul indføres dertil og der udføres igjen derfra Rug, Kartofler og Kreaturer. 1 større og 10 mindre Kjøbmænd have Bopæl, og 1 Jagt og 10 mindre Dæksfartøier have hjemme i Sognet. Fiskeriet er ikke betydeligt og er i det Hele aftaget. Her er et Kalkbrænderi. Med Hensyn til Huusflid er Uldspinding og Væyning det meest fremtrædende. Hver Gaard og mange

*) Nordby overgaaer sikkerlig de allerfleste Landsbyer i Danmark, ikke blot i Størrelse, men ogsaa ved sine vel vedligeholdte Bygninger og disses yndelige Udseende; ligesom ogsaa Byens mange og yderligt vedligeholdte Gader strax vække alle Fremmedes Opmærksomhed. Byen er tæt bebygget dog findes ikke faa Haver med mange og ret gode Frugttræer, der, tilligemed Piil, Popler og især Asp, gjør at Byen i nogen Afstand synes at ligge i en Skov. Omtrent midt i Byen er en stor fri Plads, hvorpaa der foruden Byens Gadeklokke, der er ophængt i et høit og smukt grundmuret rundt Taarn, findes Maitræet, en høi Skibsmast med et veltaklet Fregatskib som Fløi. Det vedligeholdes af Byens unge Karle, der hver Valdborg Nat Kl. 12 i flere Hold gaae omkring i Gaderne og synge flere eller færre Vers af Valdborgviser, hvorefter de regaleres med en Gave til Maitræets Vedligeholdelse og til en almindelig Fest den 2den Pindsedag. Saagodtsom alle Bygninger i Byen ere opførte af Bindingsværk og brændte Steen med Straatag. Gaardene danne 4 Længer, der slutte til hinanden. Grundmurede Bygninger med Tegltag vinde Indgang især for Husenes Vedkommende. Flere gamle Skikke have holdt sig længe i Nordby. Hidtil er ogsaa Øens nationale Klædedragt, især Kvindernes kostbare Hovedtøi, Lin og brede Kniplinger, blevet bevaret.

Huse have sin egen Væv, som Datteren eller Pigen benytter; der væves sjelden Salgsgjenstande. Der dyrkes noget Hamp i Sognet, deels til Lærred, deels til 2 Rebslagere, der dog kun forsyne Sognet. Biavlen er betydelig. Havecultur en er i Fremgang, megen Frugt tørres. Nordby Hede, der har lav Lyng, men intet Flyvesand, agtes beplantet af den nye Lehnsbesidder, et Foretagende, der idetmindste for en Deel, hvor Jorden er bedre og har mere Læ, maa kunne lykkes til stor Velsignelse for Sognet. Paa Hedens østlige Side ligger Langøre Havn. Her og over en Deel af Stavnsfjord og smaa Øer i samme henimod Besser Sogn agter Grevskabet i den nærmeste Tid at inddæmme flere Tusinde Tønder Land til Eng. Den nordlige og vestlige Deel af Sognet dannes af en stor Mængde mægtige og smukke Bakker med smaa Dale imellem; det høieste Punkt er det fornævnte Annabjerg. Fra Ballebjerg og Nordpynten af Issehoved haves smukke Udsigter.

Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet.

Nordby Kirke er opført af Muursteen, har Taarn og Hvælvinger; Spor af ældre rundbuede Vinduer. Den ligger paa en Bakke og kan sees vidt omkring.

See om Samsø: Th. Kingo, Samsøes korte Beskrivelse, Kjøbenhavn 1675, 4to (paa Vers); Pet. Joh. Resen, Descriptio et illustratio Samsoœ, Hafn. 1675, Fol., en Prøve af hans „Danske Atlas“ (begge dedicerede Grev Griffenfeld). L. Thurah, Omstændelig og tilforladelig Beskrivelse af Øen Samsø, med Kort, Kjøbenhavn 1758, 4to (ogsaa en Prøve af hans paatænkte „Danske Atlas“). E. C. Werlauff og R. Nyerup, Historisk-antiqvarisk Beskrivelse over Øen Samsø indtil Aaret 1675, i Antiqv. Annaler, 1ste Bind, Kjøbenhavn 1812. Dr. J. H. Larsens Beskrivelse over Samsø (Manuscript i det antiqvarisk-topographiske Archiv). P. Michelsen, Beskrivelse over Øen Samsø, „udgiven til Brug for Menigmand paa Landet“, Aarhus 1851. „Samsø“ af —m i „Dansk Maanedsskrift“, 2den Række, 2det Bind, S. 466 flg.

Sorø Amt

bestaaer af den sydvestlige Deel af Øen Sjælland, Øerne Agersø og Omø med Egholm og Sprogø i Store-Belt samt nogle mindre Øer og Holme i den Vig af Østersøen, som almindeligt benævnes „Søen mellem Smaalandene".

Amtet omgives af Kjøbenhavns Amt, Holbæk Amt, Store-Belt, den fornævnte Vig af Østersøen, samt af Tybjerg Herred i Præstø Amt, der danner en Indskjæring i Sorø Amt, og mod hvilket Grændsen paa en længere Strækning dannes af Suus-Aa.

Amtets Fladeindhold er 26 7/10 □ Miil. Statistisk Tabelværk, 3die Række, 11te Bind angiver 16de Juli 1866 for Sorø Amt: det ved Matrikuleringen opmaalte Areal til 261,798 Tdr. Land, Søplan 5356 Tdr. Land, anvendt til Fredskov 27,872 Tdr. Land (deraf Sorø Academies Skove c. 6250 Tdr.), besaaet Areal 114,139 Tdr. Land (deraf Hvede 8705 Tdr., Rug 17,640 Tdr., Byg 42,117 Tdr., Havre 27,045 Tdr., Boghvede 104 Tdr., Ærter og Bælgfrugter 6,069 Tdr., blandet Sæd 8018 Tdr., Kartofler 2643 Tdr., andre Rodfrugter 278 Tdr., Raps 570 Tdr., Handelsplanter 950 Tdr.). Af Huusdyr fandtes til den nævnte Tid i Amtet: 19,052 Heste, 58,417 Stkr. Hornkvæg, 65,316 Faar, 27,507 Sviin. Det samlede Ager og Engs og halverede Skovskylds Hartkorn var efter Statistisk Tabelværk, 3die Række, 4de Bind den 1ste April 1860: 23,984 Tdr.; deraf Kjøbstædernes Hartkorn 567 Tdr., Landdistricternes 23,417 Tdr. Af sidstnævnte hørte til 113 større Landbrug over 12 Tdr. Htk. 4,095 Tdr., til 3291 Bøndergaarde fra 1—12 Tdr. Htk. 17,039 Tdr., til 6644 Huse under 1 Td. Htk. 1861 Tdr., til skyldsatte, ikke bebyggede Lodder 421 Tdr. Af Husene havde 3462 over 2 Skpr. Htk., 1107 imellem 2 Skpr. og 1 Fdkr., 418 under 1 Fdkr., 1657 vare jordløse Huse. Fæstegaardenes Antal var 1424 (med 8266 Tdr. Htk.), men henved en Fjerdepart af disse ere nu overgaaede til Selveiendom eller Arvefæste. Sorø Academi har c. 350 Tdr. Htk. Arvefæsteeiendomme og c. 1200 Tdr. Htk. Arvefæstegods. Indbyggernes Antal ved sidste Folketælling i 1870 var 85,062, hvoraf 14,185 i Amtets

STORE
BELT
SLAGELSE
KORSOR
AGGERSÖ
Aggersö
Aggersö By
SUND
Egholm
OMÖ SUND
Omö
Omö By
LANGELAND
SÖEN MELLEM SMAAL
Drosselbjerg
Finderup
Gjerslev
Orslev
Sönderup
Heininge
Forlev
Vemmelev
Halseby
Taarnborg K.
Boeslunde
Egeslevmaglo
Hove
Hesselby
Magleby
Borreby
Rersley
Ögtred
Hallenslev
Bakkendrup
Sörbymagle

KORT
over
SORÖ AMT
udarbeidet og graveret af Oberst E. Klingsey,
revideret af Geheime Etatsraad J.P. Trap i Henhold
til Sammes Beskrivelse af Danmark.
HERREDER.
1. Alsted.
2. Slagelse.
3. Vester Flakkebjerg.
4. Öster Flakkebjerg.
5. Ringsted.
KJÖBENHAVNS AMT
PRÆSTÖ AMT
SVINÖ BUGT
Ringsted
Sorö
Næstved
Karrebæk
Fjord
Dybsø Fjord
Fensmark
Herlufmagle
Sigersted
Benløse
Kværkeby
Haraldsted
Vetterslev
Sandby
Glumsø
Bavelse
Tystrup
Holme Olstrup
Toksværd
Rønnebæk
Nestelsø
Brandelev
Mill

5 Kjøbstæder og 70,877 i Landdistricterne; Amtets hele Befolkning udviser et Antal af 3185 Mennesker paa □ Milen.

Sorø Amt indbefatter: Kjøbstæderne **Sorø, Slagelse, Korsør, Skjelskør** og **Ringsted**, samt Herrederne: **Alsted, Slagelse, Vester-Flakkebjerg, Øster-Flakkebjerg** og **Ringsted**. Amtets samtlige Land-Communer danne eet Amtsraadsdistrict, der har 9 valgte Medlemmer.

Amtet udgjør en Deel af 3die Landsthingskreds og indbefatter 5 Folkethings-Valgkredse.

I geistlig Henseende indbefatter Amtet under Sjællands Stift 3 Provstier: 1) Alsted og Ringsted Herreders Provsti (samtlige Sogne i disse Herreder med Undtagelse af Braaby og Testrup, der høre til Hammer og Tybjerg Herreders Provsti i Præstø Amt, Kindertofte i Slagelse Herred og Steenlille i Holbæk Amt); 2) Slagelse Herreds Provsti (samtlige Sogne i dette Herred med Undtagelse af Kindertofte, der hører til Alsted og Ringsted Herreders Provsti, og Gudum, der hører til Arts og Løve Herreders Provsti i Holbæk Amt; 3) Vester- og Øster-Flakkebjergs Herreders Provsti (samtlige Sogne i disse Herreder med Undtagelse af Gunderslev, der hører til Hammer og Tybjerg Herreders Provsti i Præstø Amt. I jurisdictionel Henseende omfatter Amtet, foruden de 5 Kjøbstad-Jurisdictioner, 8 Land-Jurisdictioner, nemlig: 1) Sorø og Baroniet Holbergs Birk (Alsted Herred), hvortil høre nogle Sogne af Holbæk Amt, 2) Antvorskov Birk (Størstedelen af Slagelse Herred og Noget af Vester-Flakkebjerg Herred), 3) Korsør Land-Jurisdiction (3 Sogne af Slagelse Herred), 4) Vester-Flakkebjerg Herred, 5) Holsteinborg Birk (flere Sogne af Vester- og af Øster-Flakkebjerg Herreder), 6) Øster-Flakkebjerg Herred, 7) Ringsted Herred med Skjoldnæsholms Birk og en liden Deel af Svenstrup Birk, 8) en mindre Deel af Bregentved og Gisselfeld forenede Birker (Noget af Ringsted Herred); endvidere hører en liden Deel af Tybjerg Herreds Jurisdiction til Sorø Amt. Amtet hører til 2den Udskrivningskreds og til Sjællands søndre Land-Physicatdistrict; i Amtet findes følgende Lægedistricter: Sorø, Slagelse (hvortil hører Løve Herred i Holbæk Amt), Korsør, Skjelskør og Ringsted (hvortil høre nogle Sogne af Tybjerg Herred i Præstø Amt), samt en Deel af Nestved District. Med Hensyn til de directe Skatters Oppebørsel er Amtet deelt i 2 Amtstuedistricter: Slagelse og Ringsted. Brandforsikkringsvæsenet for Landbygninger i Amtet bestyres af 3 constituerede Branddirecteurer, en for vestre District (Alsted og Slagelse Herreder), en for søndre District (Øster- og Vester-Flakkebjerg Herreder), en for østre District (Ringsted Herred).

De til Sorø Academi henhørende Skove danne et eget Forstinspectorat med 2 Skovriderdistricter.

Sorø

Kjøbstad i Alsted Herred, 10 Mile fra Kjøbenhavn, 2 M. fra Ringsted, 2 M. fra Slagelse og 4 M. fra Nestved. Tæt omgivet af Indsøer og Skove har den en Beliggenhed, der nævnes blandt Danmarks skjønneste*). Den skovkrandsede Sorø=Sø, der tidligere baade mod Vest og Øst stod i Forbindelse med Tuel=Sø og med denne dannede den Ø, der har givet Stedet sit Navn, er endnu mod Syd og Vest Byens Grændse. Over Søens østlige Deel gaaer nu en i Aarene 1854—55 anlagt Vei til Jernbanestationen syd for Søen, hvorfra haves en fortrinlig Udsigt til Byen og Academibygningen med omgivende Skove og Anlæg. Nord for Byen gaaer Hovedlandeveien gjennem Sjælland.

Byen, hvis Areal udgjør c. 37 Tdr. Land, havde sidst i Marts 1871 110 brandforsikkrede Eiendomme (i 1856 94), hvis samlede Assurancesum udgjør 750,890 Rd. (i 1854: 438,590 Rd., i 1844: 345,420 Rd.).

Sorø Kjøbstad=Commune er forenet med et Landdistrict, der her bliver at beskrive i Forbindelse med Kjøbstaden. Det bestaaer af Sorø Skole= og Opdragelsesanstalt, Amts= Syge= og Fattighuset, samt Hovedgaarden Sorø Lille=Ladegaard og Mølle (en Dampmølle og en Veirmølle). Landdistrictet har intet særskilt Sogneraad, men er repræsenteret i Kjøbstadens Byraad ved et Medlem, som tiltræder i Skole= og Fattigsager, og et tilkaldt Medlem af Ligningscommissionen. Iøvrigt bestyrer Sorø Byraad Landdistrictets communale Anliggender. Landdistrictets Hartkorn er 42 Tdr. A. og E. og 3 Tdr. Skff. Det har i sin Tid Alt ligget til den nu, deels til den hosliggende Mølle, deels til Embedsmænd og Betjente m. fl., udstykkede Hovedgaard Sorø Lille=Ladegaard.

Ikkun c. 4½ Tdr. Land, med 5½ Skp. Htk., ere Kjøbstadjord, da de forøvrigt omliggende Jorder høre til Sorø Lille=Ladegaards udskiftede Jorder. Istedetfor den Kjøbstaden tillagte, i Rescripterne af 21de April og 24de November 1779, 9de August 1780 og 8de August 1781 omhandlede Græsningsret, er der nu til Byen ifølge Kgl. Resolution af 15de April 1842 for bestandig overdraget Brugen af 75 Tdr. Land af Sorø Store=Ladegaards Jorder i Slaglille Sogn, mod, foruden Skatter m. v., at svare en aarlig Arvefæsteafgift af 50 Rd. Disse Jorder ere nu bortforpagtede paa længere Tid til Indbyggere i Sorø mod en aarlig Afgift af c. 990 Rd.

Af offentlige Bygninger i Sorø Kjøbstad og Landdistrict mærkes, foruden **Kirken** og **Sorø Skole og Opdragelsesanstalt**, der begge ligge paa Landdistrictets Grund og som ville blive Gjenstand for særlige Beskrivelser, kun **Raad=, Thing= og Arresthuset**, der er fælles for Kjøbstaden og Sorø Birk, opført i 1845 i nyere Stiil, udvidet i 1871 ved Tilbygning af Arrester, Communens **Skole** og sammes **Fattighuus**.

Indbyggerne i Kjøbstaden: i 1870: 1397 (Mdkj. 682 og Kvdkj. 715; i 1855: 1033 (Mdkj. 529 og Kvdkj. 504); i 1850: 901; i 1845:

*) Venligt, Sorø! Dit Aasyn leer, blufærdig Du titter
Gjennem den blomstrende Skov, Hinden bag Buskene liig.
Speiler det røde Tag i det riflede Vand, som af Himlen
Laaner sit dunkle Blaa, blandet med sivgrønne Skjær.
Oehlenschlæger.

SORÖ
1870.
1: 8000
50 100 200 300 400 500 600 Alen
a Kirken
b Syyehuset
c Academiet
d Rectorboligen
e Lærerboligerne
f Ridehuset
g Ovnstaren
h Klosterporten
i Materialgaarden
k Raadhuset
l Borgerskolen
m Fattighuset
n Kapellet
Byyrændse efter Lov af 11te Februar 1863
Lille Ladegaards Jorder
Bysfogedbolig
Posthuus
Hotel
Apothek
Lille Brondstræde
Store Brondstræde
Torvet
Regents
Sorö Kjöbstads Markjorder
Priorvænget Plantage
Fiskerhuset
Priorgaden
Academihaven
Badebro
til Baneguarden
SORÖ SÖ

856; i 1801: 592; i 1769: 535. I Landdistrictet i 1870: 411; 1855: 407; 1850: 340. Til Landdistrictets Folketal er henregnet Sorø Opdragelsesanstalt og Skole, hvorimod nogle af dens Lærere, Embedsmænd og Elever dog, som boende i Byen, ere henregnede til dennes Indbyggerantal.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat bleve 265 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 204,850 Rd.

Handelen er ikke betydelig; i 1869 var der 15 Detailhandlere. Blandt industrielle Anlæg mærkes 2 Dampbrænderier (aarligt Product c. 230,000 Potter Brændeviin), et Ølbryggeri, der forbruger c. 800 Tdr. Malt aarlig, en Imprægneringsanstalt til Præparation af Telegraphstænger (tilhører Staten), en Vognfabrik, et Jernstøberi, en Glandspapirfabrik (i Landdistrictet), 1 Bogtrykkeri, hvorfra udgives „Sorø Avis", 2 Gjæstgiverier. I Sorø- og Tuel-Sø haves noget Fiskeri*); førstnævnte Sø er ogsaa bekjendt for sine fortrinlige Krebs.

I Sorø afholdes aarlig 6 Markeder, 2 i Marts, 1 i Mai, 1 i Juni, 1 i September og 1 i November.

Byens Øvrighed er en Byfoged, der tillige er Byskriver og Borgmester samt Birkedommer og Birkeskriver i Sorø og Baroniet Holbergs Birker.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 7 valgte Medlemmer samt i Fattig- og Skolesager tillige af det for Landdistrictet valgte Medlem. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; b) for Fattigvæsenet; c) for Skolevæsenet; d) for Mark-, Brolægnings- og Veivæsen; e) for den offentlige Belysning.

Communens væsentligste Udgifter vare i 1869: Fattigvæsenet 2209 Rd., Skolevæsenet 1786 Rd., Rets- og Politivæsenet 1639 Rd., Brandvæsenet 167 Rd., Gadebelysning (Petroleum) 728 Rd., Medicinalvæsen 91 Rd., Byens Gader og Veie 990 Rd., Bidrag til Statskassen 555 Rd., til Amtsrepartitionsfonden 6 Rd., til Amtsskolefonden 100 Rd. Af disse Udgifter er et Beløb af 6916 Rd. tilveiebragt ved Ligning, nemlig paa Grund 952 Rd., paa Hartkorn 68 Rd., efter Assurancesum 312 Rd. og paa Formue og Leilighed 5584 Rd.

Communen eiede ved Udgangen af 1869: i rede Penge og Obligationer 11,204 Rd., i faste Eiendomme 32,000 Rd.; dens Gjæld beløb sig til 5,810 Rd. Communens faste Eiendomme ere: en Skolebygning, et Fattighuus, en Fjerdepart af Thing- og Arresthuset, et Sprøitehuus, c. 75 Tdr. Land Arvefæstejord i Slaglille Sogn med et derpaa værende Huus, en Markedsplads c. 1½ Td. Land.

Byen har et Brand- og Politicorps.

---

*) I ældre Tider fandtes her den store Fisk Mallen, der navnlig opholdt sig i den østlige muddrede og sivbevoxede Deel af Sorø-Sø, der kaldtes Flommen (nu for største Delen afskaaren fra den øvrige Sø ved Veien til Jernbanen); det er nu over 60 Aar siden, at en Malle er fanget, og det er derfor sandsynligt, om end ikke vist, at denne Fiskeart her ikke mere findes. Allerede i Danske Atlas bemærkes, at denne Fisk blev sjælden fanget.

I geistlig Henseende udgjør Sorø By og Landdistrict eet Pastorat. Sorø Kirke tilhører Academiet. Byens Borgerskole er inddeelt i 3 Klasser; tillige en Haandarbeidsskole for Piger. 2 Lærere, hvoraf første Lærer tillige er Chordegn, en Lærerinde ved den øverste Pigeklasse. Sorø Academi bidrager 300 Rd. og nogle Favne Brænde aarlig til Skolekassen.

Byen hører under Slagelse Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict. Districtslægen boer i Byen. Apothek. Tilligemed Landdistrictet 2den Udskrivningskreds 59de Lægd. Valgsted for Amtets 2den Folkethings-Valgkreds. Sorø er forenet med Slagelse og Ringsted under eet Toldsted (Toldforvalteren boer i Slagelse). Ved Postvæsenet er ansat en Postmester, der tillige er Bestyrer af Telegraphstationen.

I Sorø er en Spare- og Laanekasse; ved Udgangen af 1870 indestod paa Interessenternes Conti 21,688 Rd., opsparet Capital 850 Rd.

Sorø har ikke noget Byvaaben fra gammel Tid, Byens Segl nævner blot Navnet.

Sorø Klosters Rigdom, dets talrige Beboere og udstrakte Bygninger gave alt tidlig Udkomme for Handlende og Haandværkere. Dette opmuntrede Mange til at nedsætte sig i dets Nærhed. Først i Christian den Fjerdes Tid begyndte man dog at regne Sorø blandt de danske Kjøbstæder. (See Bidrag til Fremstilling af det danske Kjøbstadvæsen under Kongerne Christian III. og Frederik II. af P. V. Jacobsen, i Historisk Tidsskrift V; Skjelskørs Beskrivelse af Peter Edvardsen Friis, S. 425; Arent Berntsen, S. 31). Nogen betydelig Stilling har den ingensinde indtaget blandt disse, og Betingelserne derfor synes ogsaa at mangle. Aabningen af Jernbanen har i høi Grad forøget Frekventsen af Reisende til denne med skjønne Omgivelser rigt udstyrede By, der derhos saavel selv, som i sin nærmeste Omegn, besidder saa høist interessante historiske Minder. Dette har ogsaa væsentlig bidraget til, at Byen, som ovenfor sees, er tiltaget i Folkemængde og i Bygningernes Antal. Det er fornemlig i Retningen af Jernbanen, at Udvidelsen er skeet.

Flere berømte Lærde ere fødte i Sorø, saasom: Jens Schjelderup Sneedorf 1724, Frederik Sneedorf 1761, Christian Molbech den 8de October 1783.

Sorø Kirke.

Forinden Sorø Kloster blev stiftet af Skjalm Hvides Sønner Asker Ryg og hans trende Brødre, begyndte de 1151 Opførelsen af en liden Steenkirke, der udentvivl har ligget ved den østlige Side af den endnu staaende gamle Klosterport. I den bleve Asker Ryg og hans Hustru Inge begravne, ligesom ogsaa Ebbe Skjalmsøn med sine tvende Hustruer og Børn. Men snart lagde Biskop Absalon Grunden til den nuværende store Klosterkirke (St. Mariæ Kirke), til hvilken han lod sin Farfaders og Farbroders, Skjalm Hvides og Tokes, Been henflytte fra Fjenneslev Kirke og indmure i en Pille ved det sydlige Sidechor. Selv fik han sin Grav paa det helligste Sted i Kirken, nemlig i Høichoret, foran det til Jomfru Marie indviede Høialter. Foran Trinene til Høichoret hvilede Esbern Snare med hans Sønner og Sønnesønner, og 1285 bleve Absalons Forældres

Sorø Kirke.

og Slægtninges Been flyttede fra den omtalte mindre Kirke og begravne i Klosterkirkens Chor, saaledes at Absalon kom til at hvile mellem begge sine Forældre. Mange andre af Kirkens Velgjørere, men især Skjalm Hvides Slægt, fik deres Gravsteder i Sidechorene.

Kirkens Opførelse falder, som foranført, i det 12te Aarhundredes sidste Halvdeel, da Biskop Absalon begyndte paa den ikke længe efter Aaret 1160, og den har været aldeles færdig i Slutningen af Aarhundredet. Forskjelligheden i Kirkens Bygningsstiil viser imidlertid, at den oftere er bleven ombygget og forandret. En ødelæggende Ildebrand overgik Klostret 1247, hvorved ogsaa Kirken led meget; den blev imidlertid snart istandsat. Imod Slutningen af det 15de Aarhundrede ombyggede Abbed Oluf Jyde Høichoret, hvis Hvælving og Gavl dog senere maatte fornyes af Frederik den Tredie. I Aaret 1515 fik Kirken en Hovedreparation ved den fortjente Abbed Henrik Christensøn Tornekrands, der ogsaa opfriskede de paa Væggene malede Vaabner og Inscriptioner. Først i de sidste Aar af Frederik den Andens Regjering forandredes Kirkens gjennemgaaende Præg af katholsk Ritus; Altrene, hvoraf Kirken havde 5 foruden Høialteret, borttoges saavelsom Helgenbilleder, Relikvieskrin og andre til den katholske Cultus hørende Gjenstande. Det midt over Korset staaende, i Christian den Fjerdes Tid fornyede, Taarnspir blev imod Slutningen af forrige Aarhundrede nedtaget. Academiets Brand 1813 skaanede Kirken, som imidlertid snart efter led betydelig Skade paa Sidemure og Hvælvinger ved den ligesaa hensynsløse som uskaansomme Ødelæggelse af den ældgamle interessante Munkegang, der omgav Klostergaarden, og hvis nordre Fløi tjente til Støtte for Kirkens søndre Sideskib. Kirken har nu i de senere Aar (1861—71) under Bygningsinspecteur Etatsraad C. Hansens Ledelse successive undergaaet en Restauration; den søndre Korsarm har atter faaet sin Gavl istedetfor det stygge Valmtag, som ved en tidligere Reparation var paasat; Chorets firkantede Udbygning blev revet ned og opbygget paany i en til Kirken svarende Stiil; Hvælvingen i nordre Korsfløi blev ligeledes fornyet; hele Kirken tækkedes med Skifer og i 1870 reistes over Korset et nyt kobbertakt Spiir, samme Aar opførtes paa Langhusets vestre Gavl en ny Portal i Rundbuestiil (afbildet her), og en indvendig med Kalkfarver malet Decoration paabegyndtes (om denne see S. 330). (Af Kirkens Ydre i 1871, seet fra Syd, gives paa et særskilt Blad en Afbildning.)

Sorø Kirkes Portal.

Sorø Kirke har herved vundet meget saavel i Styrke som i Udseende, og endnu staaer den herlige Bygning for os som et talende Mindesmærke om Absalons og hans Slægts Kjærlighed til Sorø Kloster, som ogsaa om dette Klosters Anseelse og Rigdom. Den er indvendig 110 Alen

lang, 34 Alen bred og 26 Alen høi til Hovedskibets Hvælving; den overgaaer saaledes i Størrelse alle vore gamle Klosterkirker og kan endogsaa maale sig med enkelte af vore Domkirker (Viborg og Ribe), medens den staaer tilbage for disse i Pragt og Pynteligbed samt i Taarnprydelse; thi

Det Indre af Sorø Kirke.

Sorø Kirkes Skjønhed er parret med en alvorlig Simpelhed, som svarer til den „Tarveligheds Aand, der dengang sømmede sig for et Cistercienserkloster." Kirken er heelt opført af Muursteen*), den bestaaer af et tre=

*) Høyen har i sin senere Afhandling „Kirken og Klostret i Sorø" i „Danske Mindesmærker" nærmere udtalt sig paa følgende Maade om Sorø Klosterkirkes Opførelse af Muursteen og om Muursteensbygningen i det Hele taget (see Roeskilde Domkirke): „Alle de anseeligere Kirker i Stæderne og ved Klostrene, som vare opførte eller stode under Opførelse, da Opmærksomheden blev henvendt paa Sorø og Ringsted, vare byggede af huggen Steen. Der fandtes endnu Trækirker selv i Stæ=

skibet Langhuus med Korsfløie og firkantet Chor; til hver Korsfløi slutte sig tvende Capeller, der ligge i Flugt med Choret. Hovedskibet er forsynet med 5 store Hvælvinger, Korskirken har 3 lignende, Choret 1 Hvælving. Hvert af Sideskibene har 10 mindre og meget lavere Hvælvinger, der støttes af 10 Piller, forbundne ved runde Buer eller Arcader ind imod Hovedgangen. Den nordre Sidegangs Piller ere forstærkede med svære Halvsøiler af forskjellig Form; i den sydlige Sidegang findes derimod kun firkantede flade Halvpiller, eftersom Kirkens Mure her vare beregnede at skulle støttes af den tilstødende Munkegang. Ved dennes Nedrivelse bleve Vinduer udhuggede i denne tilforn mørke Gang. Kirken modtager i det Hele et smukt og rigeligt Lys fra Høikirkens og Sideskibenes Vinduer, endskjønt den store Orgelbygning har berøvet Kirken Lyset fra Vest.

Ifølge sin Bygningstid maa Sorø Kirke tilhøre Rundbuestilen, som ogsaa findes gjennemført i Sidegangene og Korskirken. Anderledes i Hovedskibet, hvor Hvælvingerne med de spidse Sidebuer og Vægpillerne, der støtte dem, danne ligesom en afsluttet Heelhed, saa at sige en Indbygning i den ældre Kirkebygning. (Jfr. Prof. Høyens Afhandling om Kirkens Alder og Stiil, i Nyt Histor. Tidsskrift, 1. B., 1. H.). „Dette Forhold hidrører fra Ildebranden 1247, da man ved Fornyelsen af Kirkens Hvælvinger i Langskibet tog mindre Hensyn til den oprindelige Bygningsstiil og indførte en ny Fordeling af Hvælvingerne, hvorved Høikirkens Vinduer ere komne til at staae usymmetrisk og knebent under Sidebuerne." Hveranden af Vægpillerne i Hovedskibet er bred og stærkt fremspringende, da den bærer en svær Gjordbue, hveranden enkelt og smal, eftersom den kun bærer en Dværgsøile med en let Tværribbe.

Paa Hovedskibets Vægge, over Pillernes Buerad, samt helt omkring Korsfløiene og Choret er malet en Række af over 100 Vaabner med tilhørende Inscriptioner, indeholdende Navne paa Klosterets og Kirkens Velgjørere, især af Skjalm Hvides Æt.

---

derne, f. Ex. i Aarhus, og endnu oftere paa Landet, men til mindre, fattigere Kirker benyttedes ogsaa utilhugne Rullesteen, eller Kalktuf eller Kridtsteen, alt eftersom de fandtes i den nærmeste Omegn. Cistercienserklostret i Herrisvad (1144—1150) var opført af huggen Steen, og der er ingen Grund til at antage, at ikke det samme har været Tilfældet i Esrom (ved 1150), hvorhen Munkene vare hentede fra Clairvaux. Lige i Sorøs Nærhed blev Fjenneslevlille Kirke reist paa lignende Maade, og det samme gjælder om Bjernede, som ifølge Indskriften over Døren er bygget efter 1150. Naar derfor Aster Rygs Kirke i Sorø nævnes som en lille Steenkirke (ecclesiam lapideam parvam), da har denne upaatvivlelig været af samme Beskaffenhed som de tvende forannævnte. Absalons Kirkebygning er derimod heelt igjennem opført af Muursteen. Den pludselige Fremtræden af dette nye Bygningsæmne hertillands hidrører vistnok fra den stadige Berørelse, som Danmark dengang var i med sine sydlige Naboer. Tydske Haandværkere bosatte sig i vore Kjøbstæder, den rhinske Indflydelse kan paavises i vore Cathedraler, den sachsiske i nogle af vore mærkeligste Landsbykirker (Ny kirkehistoriske Samlinger III. 63). Selv den Forandring, som indtraadte i Valdemars Stilling til Frederik Barbarossa, fik her sin Betydning, thi da Kongen misfornøiet var vendt tilbage fra Mødet i S. Jean de Laune (1162), besluttede han ved sin Hjemkomst at forstærke Dannevirke. Han fulgte deri Absalons Raad, hvis Mægling det desuden var lykkedes at bringe en Forsoning tilveie mellem Kongen og den holsteenske Greve Adolph II. Denne havde en sand Fortjeneste af sit Land, ved, ligesom Erkebisperne af Bremen, Henrik Løve og Albrecht af Brandenborg, at indkalde nederlandske Nybyggere, hvis velgjørende Indflydelse den samtidige Helmold har skildret saa levende. Overalt, hvor disse vindskibelige Folk nedsatte sig i det nordlige Tydskland, indførtes Brugen af Muursteen, et i disse Egne aldeles ukjendt og høist nødvendigt Bygningsæmne. Dannevirkes gamle Befæstning bestod af Jord og Tømmer: for at give dens søndre Side større Fasthed, skulde den nu beklædes med Muurværk, og til Udførelsen valgtes ikke længere Rullesteen, som hidtil havde været Sædvane, men den brændte Steen. Saxo nævner udtrykkelig Absalon som Deeltager i dette Arbeide, og han lovpriser dets Fortrinlighed. Svend Aagesen anfører det som et af Valdemars Storværker, og det er ved denne Leilighed, at Muurstenen første Gang omtales i vore Kildeskrifter. Dette nye Bygningsæmne tilbød ogsaa store Fordele fremfor Rullesteens Graniten; det var nemmere at haandtere og kostede derfor mindre Tid og Uleilighed, det lod sig tillige med større Lethed skaffe tilveie, og med Hensyn til Arbeidets Udseende stod det over Kalktuf og Kridtsteen. Hvad var altsaa rimeligere, end at Roeskilde Biskop, med sit omfattende, klare Blik baade for Krigens og Fredens Gjerning, ogsaa drog Omsorg for at det nye Æmne kunde være til Rede i Kirkens Tjeneste." (I sit Testamente betænkte han som bekiendt Aage „magister laterum").

Sorø Kirke har fra først af staaet indvendig med ubedækkede røde Muursteen og tilskaarne Kalkfuger. Selv da Kirken efter Branden 1247 havde faaet Hvælvinger, synes de røde Muursteensvægge endnu længe at have været bibeholdte i Forbindelse med pudsede Hvælvinger og Buer og med en bred Bordt af glat Kalkpuds, hvorpaa Vaabenskjolde og Indskrifter med Navne af Hvidernes Slægt bleve malede. Decorationen undergik dog i Tidens Løb flere Forandringer, navnlig under Abbed Henrik Tornekrands, der lod Kirken male og Vaabenskjoldene forandre og forøge. Ved flere senere Reparationer, især 1846, tabte disse Skjoldemærker endnu mere af deres oprindelige Præg. Under Kirkens sidste Istandsættelse fandtes paa Hovedbuerne i Korset store røde og graa Kvadere, malede paa Kalkpuds samt enkelte Rosetter og Ornamenter, alt formeentlig henhørende til det 13de Aarhundrede. I begge Korsarme fandtes de til samme Tid henhørende ældre Skjolde af en trekantet Form og med oprindelige Indskrifter med Majuskelbogstaver. Under Professor J. Kornerups Ledelse er Kirkens Kors og Chor decoreret i Overeensstemmelse med disse Spor af en ældre Maling. Mariebilledet i søndre Korsfløi, der var malet saagodtsom af nyt 1846, erstattedes ved et andet, malet af Professor Kornerup i middelalderlig Stiil. De gamle mærkelige Skjolde og Indskrifter fremdroges i Korsfløiene m. m.

Absalons Liigsteen.

Det foran gjengivne Billede af Kirkens Indre, seet op mod Choret, efter Prof. H. Hansens Tegning i „Danske Mindesmærker“ antyder tillige den nyere Decoration.

Af Ornamenter og Inventarium har Kirken kun lidet tilbage fra den katholske Tid foruden det fornævnte Mariebillede.

Et stort og smukt udskaaret Crucifix hænger over Opgangen til Choret; det skal være skjænket Kirken af Biskop Lauge Urne i Roeskilde (Urnernes Vaaben findes derpaa). Et andet endnu ældre Crucifix er anbragt i Sacristiet over Skriftestolen. De nuværende Chorstole hidrøre fra Frederik den Tredies Tid; kun tvende Endestykker af Pulte, med Maria og en Apostel udskaarne, ere ældre Rester, efter Prof. Høyens Mening, fra det 15de Aarhundrede.

Altertavlen har Hofmester for Academiet Jørgen Rosenkrands's Vaaben og Aar 1656; foruden et Mâleri, der forestiller Christi Opstandelse, har den det bekjendte fortræffelige Maleri: Nadverens Indstiftelse*),

*) Om Altermaleriets Skjønhed o. s. v., see Molbechs „Ungdomsvandringer“, S. 11 o. flg., hvor Forfatteren ogsaa omtaler det berømte ældgamle Christusbillede, fortræffelig malet paa Lærred med Vandfarver. Dette herlige Stykke hang i Kirkens nordre Sidegang indtil Slutningen af forrige

af Carl van Mander (Abraham Wuchter?). **Chorgitteret** og **Prædikestolen**, med sit rige og med megen Flid udskaarne Arbeide i Egetræ, kunne henføres til samme Tid; dog vil Sagnet vide, at den første er en Gave til Kirken fra Christian den Fjerde.

Et nyt stort og smukt **Orgel** har for nogle Aar siden afløst det forrige, der var maadeligt og hvilede paa et smagløst Træstillads i den vestlige Ende af Kirken.

Gravmonumenter og Liigstene. (Jfr. Wendelboe: Mindesmærker i Sorø Kirke, med Estrups Indledning; Sorø 1836).

Lige bag ved Alteret er Erkebiskop **Absalons** Grav; paa Liigstenen er Absalon udhugget i Bispeornat, med tvende Bisper ved Fødderne; denne Steen har Abbed Henrik Christensøn Tornekrands ladet lægge over Graven*). Liigstenen er afbildet paa omstaaende Side; nederst midt for er Absalons Vaaben, den springende Hjort, anbragt, ved Siderne Abbed Henriks fædrene og mødrene Vaabner.

I Sorø Kirke have tre danske Konger deres Hvilested, nemlig **Christopher den Anden, Valdemar den Tredie Atterdag** og **Oluf,** Dronning Margrethes og Kong Hakons Søn; han hviler under en Liigsteen ved den nordre Side af Alteret; de andre hver ved sit Hjørne af Høichorets østlige Væg. Over **Christophers** Grav er en stor Sandsteens-Sarkophag, $4^3/_4$ Alen lang, $2^3/_4$ Alen bred og omtrent $1^1/_2$ Alen høi, ovenpaa den findes Billeder af Kongen og hans Dronning, Euphemia, og deres lille Datter imellem dem, støbte i Messing, men noget beskadigede. Ogsaa de to Sider af Sarkophagen ere bedækkede med Hautreliefs af støbt Messing. Skjønt Meget er borte, har det Overblevne dog stor Interesse som et Kunstværk fra det 14de Aarhundrede. Kong **Valdemars** Sarkophag, af sort Marmor, er aldeles berøvet de Alabastes Prydelser, som oprindelig have smykket den; denne Ødelæggelse hidrører fra Svenskekrigen 1658; i Aaret 1756 er hans Grav bleven aabnet. Paa Stenen over den dansk-norske Kong **Olufs** Grav er anbragt den norske Løve med **krum** Hellebard.

En i Chorets østlige Væg, i Aaret 1777, indsat Marmorsteen indeholder en Fortegnelse over samtlige i Kirken hvilende fyrstelige Personer, 13 i Tallet.

Ved den søndre Side af Alteret er en smuk Liigsteen over den oftere nævnte Abbed Henrik Christensøn Tornekrands, † 1538. Desuden findes i Kirken Liigstene over 4 andre Abbeder i Sorø Kloster. Den ældste Liigsteen i Kirken, ja noget nær den ældste med Bogstavskrift i Danmark, er den over Biskop i Roeskilde Johannes Krag, † 1300. Af de i Kirken begravne Professorer ved Academiet nævnes Meursius, † 1639 og Stephanius, † 1650; over den første er i Hovedgangen et Epitaphium, hvor han er afmalet knælende med Hustru og Børn. I forskjellige Gravhvælvinger under og ved Høichoret hvile adskillige Adelsmænd, der fortjene at

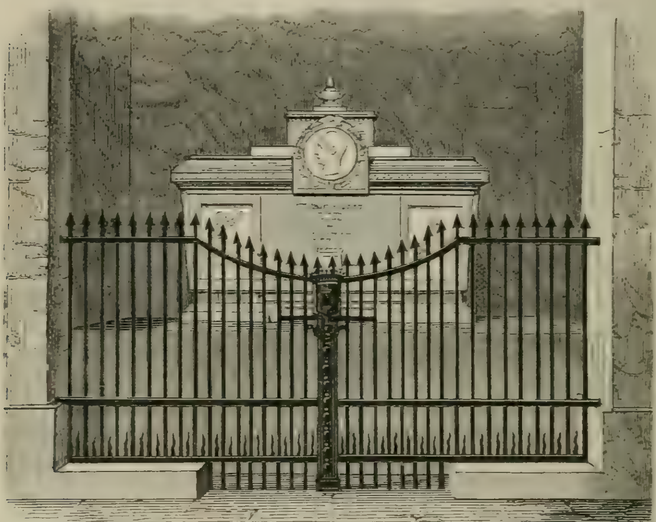

Aarhundrede, da det nedtoges og gik over i Academiets Inventarier, hvoreſter det da brændte 1813. Sagnet tilføiede, at det var bragt fra Rom af en bodfærdig Munk i Sorø Kloster; noget lignende fortælles om et gammelt Crucifix i Kirken. Estrup henleder Opmærksomheden paa det omtalte Crucifix i Sacristiet og paa Liigstenen over Munken Jonas, i Hovedgangen, hvis Gravskrift fortæller os, at han to Gange gjorde Valfart til Jerusalem, tre Gange til Rom og en Gang til St. Jakobs Grav i Compostella. Jfr. ogsaa herom Ingemann: „Altertavlen i Sorø".

*) Graven blev aabnet 1536; den blev atter undersøgt 1827, da man i en muret Grav og en dertil afpasset Blykiste fandt hans Skelet, af anseelig Længde, med en Sølvkalk, hvori en Guldring, i de foldede Hænder; en Bispestav, som kun kunde optages i Stykker, laa ved hans Side og en Blyplade med Indskrift under hans Skuldre. (Jfr. Ny Danske Magazin, 6te Bind, 2det Hefte).

nævnes, som: Cantsleren Chr. Friis til Kragerup, † 1639; Rigscantsleren Just Høg, † 1646, han var den første Hofmester paa Sorø adelige Academi; Rigsraaden Mogens Høg, † 1661, over hvem en Tavle i Høichoret; Jørgen Rosenkrands, Hofmester for Sorø Academi, † 1675. I Etatsraad Ramels Begravelse hviler Geheime-Statsminister Ove Rammel Sehested, † 1838. Ogsaa maae her nævnes Fru Birgitte Thott, Otto Gioes til Tureby, † 1672, „efterat hun ved sine herlige Dyder og sin Lærdom havde gjort sig et berømmeligt Navn", og den flittige Bogsamlerske Jomfru Anne Gioe.

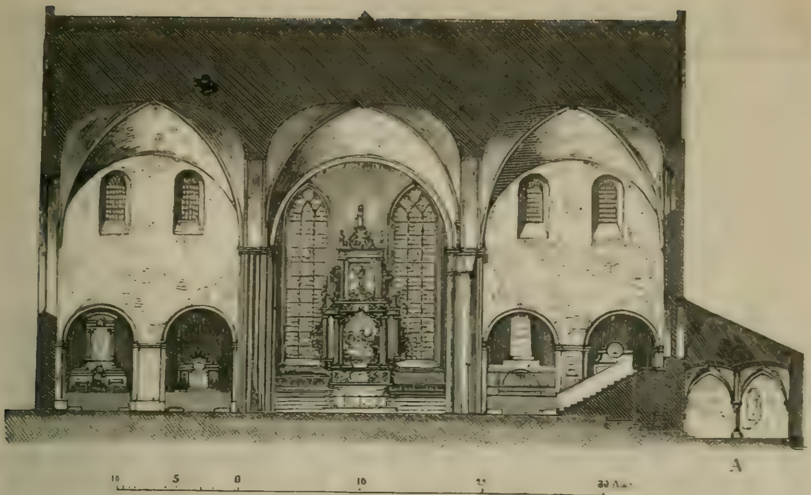
I den nordre Korsarm, som kaldes Sacristiet og hvor Skriftemaalet holdes, hænger som alt bemærket et gammelt Egetræes Crucifix, som er et af Kirkens ældste og ærværdigste Minder. Sidecapellerne ere blevne til Begravelser; i den ene hviler i tvende af Stanley forfærdigede Marmor-

Holbergs Grav.

Sarkophager Statsminister Grev Otto Thott, † 1785, og Hustru; han var den sidste Mand af Familien Thott her i Danmark. I den anden Gravhvælving gjemmes i en af Wiedewelt forfærdiget Marmor-Sarkophag Støvet af Danmarks udødelige Digter Ludvig Holberg, Sorø Academies store Velgjører (af hans Grav gives her en Afbildning).

I den søndre Korsarm sees endnu ved dens vestre Væg den gamle Muursteenstrappe, som førte op til Brødrenes Sovesal. Ved Siden deraf gaaer man ned til de tvende Gravkamre udenfor Kirken (Ramelernes og Høegernes), de sidste Rester af den gamle Klosterbygning (efter al Rimelighed var Kirkens Sacristi her). Ogsaa i denne Korsarm ere Sidecapellerne optagne af Begravelserne; i det nærmest Choret hviler under et prægtigt Monument Overhofmester ved Sorø Academi Reitzenstein, † 1781, det andet er Gravsted for Familien Foss. Det i Afbildning givne Tværsnit af Kirken

Tværsnit af Sorø Kirke.

efter J. B. Løflers Tegning (Danske Mindesmærker), viser de nævnte Gravsteder, Trappen, Hvælvingerne af den gamle Klosterbygning og endvidere Altertavlen samt giver et Indblik i Choret til Christophers og Valdemars Sarcophager.

Den smukke Kirkegaard ligger ved den nordre Side af Kirken. Paa samme er nu opført et Liighuus og over dette ere Kirkens Klokker anbragte. De talrige Steenpiller, der formodentlig have været anbragte i den ældre Klosterbygning og hvilke man efterhaanden har samlet, ere opstillede langs Kirkens nordre Væg. Paa Kirkegaarden hvile Statsoeconomen Andreas Schytte, Professor juris publici & politices i Sorø, † 1777, Geheimeraad Chr. Ludv. Stemann, † 1813, Geheimeconferentsraad Chr. Urne, † 1821, Digteren, Lector Chr. Wilster, † 1840, kun 43 Aar gammel, Lector J. H. Bredsdorf, † 1841, Lector Chr. Lütken, † 1856, Historikeren og Sproggransкeren, Etatsraad, Professor, Bibliothekar Chr. Molbech, † 1857, Digteren, Conferentsraad Bernhard Severin Ingemann, i flere Aar fungerende Directeur ved Academiet, † 1862, af hvis Gravmæle med hans Portraitmedaillon her gives en Afbildning. Det er anbragt tæt op til Kirkens sydlige Korsfløi ligeoverfor Digterens saa kjære foranske Hjem,

Ingemanns Gravmæle.

hvor han, som N. F. S. Grundtvig sang til hans og hans Lucies Sølvbryllup, havde levet:

— — — „med al Deilighed for Øie
Og med Øie for al Deilighed,
Som fra Jorden og som fra det Høie
Til os lyser op og straaler ned".

Sorø Kloster, Skole, Academi.

Erkebiskop Absalons Fader Asker Ryg havde allerede i Forening med sine Brødre Ebbe og Sune tænkt paa at grundlægge et Kloster og dertil udseet en Plads paa den af skovkrandsede Indsøer omgivne Sor Ø. Begge de ældre Brødre saae imidlertid kun Anlæget i dets første Begyndelse, og selv Asker, der havde skjænket den Grund, hvorpaa Klostret blev opført, fik ikke den fuldendte Kirke at see. Bygningen var dog saa vidt fremrykket, at den kunde indvies, og Roeskilde Biskop indsatte en Prior Thomas fra Odense til Forstander for Klostret. Asker, som med sin Hustrues, Inges, Samtykke havde ladet sig indklæde som Klosterbroder, døde 13 Dage efter Indvielsen og blev begravet i Kirken. Det var Benedictinere, som først havde faaet Plads her; men Absalon var ikke tilfreds med Disciplinen i Klostret og han bestemte sig til at besætte det med de driftige og vindskibelige Cisterciensere, som han lod komme fra Esrom, og indviede 13de Juni 1161 Klostret til Jomfru Marie samt skjænkede det betydelige Gaver af egne Midler. Disse Gaver efterfulgtes af andre, og snart hævede Sorø Kloster sig til et af Landets anseeligste, hvis Abbeder havde en udmærket Rang blandt Rigets Prælater. De bestyrede Indsamlingen af den Skat, som aarlig svaredes til Paven af Cistercienserklostrene i Norden, samt af Dargum og Colbats i Venden. Flere af dem have været Medlemmer af Kongens og Rigets Raad, hvor de toge Plads næst efter Biskopperne. Reformationens Indflydelse ramte heller ikke denne, saavel ved sine Stiftere og Rigdomme som ved en mere end almindelig videnskabelig Retning hos dets Medlemmer, ansete Stiftelse saa pludselig som de fleste øvrige Klostre. Munkene bleve paa en vis Maade i Besiddelse af det indtil den sidstes Død 1580, og først da blev det fuldkommen inddraget under Kronen. Som Krongods blev det dog kun i nogle faa Aar forvaltet; thi allerede 1586 bestemte Frederik den Anden, at Klostret med Tilliggende skulde oprettes til „en besynderlig og bedre Kongelig Skole" for 30 adelige og 30 uadelige Disciple. Ved Siden af denne Opdragelsesanstalt og Skole, som beholdt sin egen Rector, oprettede Christian den Fjerde for at modarbeide de unge Adelsmænds kostbare Reiser til Udlandet, „forinden de kunde ret fatte, hvad de hos Fremmede saae og forfarede", ved Fundats af 30te Novbr. 1623 et „ridderligt" eller adeligt Academi, der blev sat i Forbindelse med Skolen ved en fælles Overhofmester (den lærde Geheimeraad Just Høg), og til Bestridelse af dettes Udgifter skjænkede han Maribo og Børglum Klostres anseelige Godser m. m.; men uagtet den Yndest, Kong Christian viste Academiet, ved hvilket han lod to af sine Sønner, Frederik (siden Konge)

og Ulrik, studere*), og uagtet mange berømte Lærde bleve indkaldte til det fra Udlandet, kunde det dog hverken selv holdes i en til den ydre Glands svarende indvortes Fuldkommenhed, eller Skolen beskyttes mod den uheldige Indflydelse, Academiet udøvede paa den**), saa at begge aldeles kom i Forfald i den efter Kong Christian den Fjerdes Død umiddelbart følgende for Danmark saa uheldige Periode, i hvilken ogsaa flere Hjælpekilder berøvedes Academiet.

En i Aaret 1660, til at gjøre Forslag til Stiftelsens Restitution, nedsat Commission kom atter tilbage til Kong Frederik den Andens oprindelige Plan med en Opdragelsesanstalt og lærd Skole alene. Dette Forslag gik imidlertid ikke definitivt igjennem, hvorimod Sorø Academi 1665 nedlagdes. I dets Sted oprettedes 1692 et saakaldet Ridder-Academi i Kjøbenhavn, hvor det dog ligesaa lidet kunde holde sig som i Sorø og allerede i Aaret 1710 aldeles faldt sammen***). En ny, i Aaret 1736, nedsat Commission om Gjenoprettelsen af Sorø Academi kom ogsaa tilbage til Frederik den Andens Plan. Dog lykkedes det ligesaalidt denne Gang at skaffe Forslaget Bifald, hvorimod det senere blev bestemt, at det Sorøske Institut — som havde vundet en betydelig Formue-Tilvæxt ved de af Holberg til samme skjænkede Tersløse og Brorup Godser, der ved Patent af 6te Marts 1747 bleve ophøiede til Friherskab under Navn af Holberg†), — skulde organiseres til et ridderligt Academi alene uden Skole, hvilket fik sin Fundation under 7de Juli 1747. I de første 20 Aar, i hvilke Academiet havde fortrinlig duelige Lærere, saasom Kraft, Cold, Sneedorf, senere Erichsen, Guldberg, Schytte, gik Academiet frem, men, da disse enten døde eller forflyttedes, gik Academiet med stærke Skridt atter tilbage, og den nye Fundats af 29de Januar 1782, hvorved nogle Mangler i den tidligere Organisation søgtes afhjulpne, kunde ikke bøde herpaa, hvorimod den kun tjente til at afgive et nyt og forstærket Beviis for, at en lærd academisk Anstalt

*) Flere Prindser af de holsteenske og hessiske Huse studerede i Sorø. Det er ogsaa anført, at Carl Gustav der gjorde sine første Studier, og at den Forkjærlighed, han derved vandt for Sorø, har været Grunden til, at han i 1659 ved en Proclamation fritog Academiet og Byen for fjendtlig Behandling.

**) „Den Tone, som de unge Adelsmænd, ifølge de dem indrømmede Fortrin, gave sig fremfor de Ikke-Adelige, den høiere Interesse, som Academiet fremfor Skolen havde for Hofmesteren, virkede ikke til Fordeel for Skolen." (Om Sorø Academi af Ove Malling i Collins Tidsskrift for Historie og Statistik, 1. D., S. 9)

***) De Bestemmelser, der gaves for det nye Academi i Kjøbenhavn, vidne ganske om Christian den Femtes Periode. „De ridderlige Øvelser, Riden især, syntes at være givet første Rang. Som Videnskaber, der skulde læres, nævntes: Veltalenhed, Historie, Politik, Genealogi, Geographi, Fransk og Italiensk, Religion, Jus publicum et privatum og Mathematik, ja endog militair Architectur og Artilleri, samt Sømandsvidenskab. I Almindelighed maatte ingen antages førend 16 Aar gammel, undtagen de havde Hofmestre med sig, da 14 Aar, men Grever og Baroner med Hofmestre 12 Aar. — Der manglede ikke paa udvortes Glimmer ved Academiet. Ogsaa udenlandske Adelsmænd bleve dertil indbudne, og nogle kom med Hofmestre, hvilke sidste yppede ikke sjeldent Uroligheder i Academiet. Academisterne gaves Adgang til Høitidelighederne ved Hoffet, ja de bleve endog indrømmede Pladser i det Kongelige Capel ved Gudstjenesten om Søndagen; men de vare i Almindelighed for unge, for raae, for lidet forsynede med Forkundskaber, til at kunne benytte sig til Fordeel de dem forundte Fortrin." (O. Malling, i Collins Tidsskrift, I. S. 16 og 17).

†) Det er ikke at omtvivle, yttrer Malling, at Holberg er givet Underretning om Planen til det nye Academi, førend den blev offentlig bekjendt, og at han da har bestemt sig til at skjænke sit Gods til Academiet, naar det først for ham var oprettet til Baroni; thi Erectionen af Baroniet, og Overdragelsen deraf til Academiet efter Giverens Død, er indbefattet i eet og det samme Kongelige Brev, som er dateret omtrent 4 Maaneder førend Fundatsen udkom. — Ved Slutningen af Gavebrevet, som først fremkom og confirmeredes efter Holbergs Død den 28de Januar 1754, føiede han disse Ord til: „min allerunderdanigste sidste Bøn er, at det allernaadigst vilde behage Deres Kgl. Majestæt, at, saasom der ogsaa udi Middelstanden findes mange Personer af Meriter, at dette Privilegium, at blive Academist, ogsaa extenderer sig til dem, paa det jeg ikke skal synes at ville foragte min egen Stand, dette har altid lagt mig paa Hjertet." Disse Ord findes imidlertid ikke indførte eller berørte i det confirmerede Gavebrev, som ved Trykken er bekjendtgjort i Hofmans Samling af Fundatser. (See Collins Tidsskr. I., S. 22 og 23).

under ingen Form og ved ingen Foranstaltning kunde bringes til at bestaae i Sorø, hvor alle Betingelser for den i samme Grad mangle, som de samlede findes ved det nærliggende Universitet i Kjøbenhavn. Den ved Fundatsen af 1782 gjenoprettede academiske Læreanstalt hendøde derfor allerede ganske i Aaret 1793, da dens to sidste Elever afgik.

Desuagtet besluttedes det dog ved Allerhøieste Resolutioner af 9de Marts 1821 og 26de April 1822, at Institutet skulde igjen organiseres som en combineret dobbelt Anstalt baade som Skole og Academi. Denne Læreanstalt aabnedes foreløbigen med Skoleunderviisningen allerede i Efteraaret 1822, og efterat imidlertid en ny Academibygning var bleven fuldendt istedenfor den ældre den 11te Juni 1813 afbrændte, tillige for den academiske Læreanstalts Vedkommende i Efteraaret 1826, og fik Statuter under 28de Januar 1827. Erfaringen viste imidlertid snart, at den academiske Læreanstalt ligesaalidt under sin nye Form, som i sin tidligere Skikkelse lod sig bringe til en Virksomhed, der svarede til Forventningen eller til de Udgifter, som dens Opretholdelse krævede. Hertil kom, at der nogle Aar efter over hele Landet gaves de lærde Skoler en Udvidelse, som ogsaa omfattede en Deel af den saakaldte anden Examen. Under 27de Marts 1847 resolveredes derfor, at den udvidede Underviisning ogsaa skulde bringes til Anvendelse paa Sorø Skole, hvorhos Academiet som saadant skulde inddrages, samt derhos en høiere Læreanstalt for Realvidenskaberne under Navn af Realhøiskole oprettes (Kgl. Reskr. 31te December 1847). Denne sidste Plan er imidlertid ikke kommen til Udførelse, hvorimod Academiet ganske ophævedes i Aaret 1849 (cfr. Allerhøieste Resolution af 18de Mai 1848 og 12te April 1849). Sorø Skole er derimod i det Væsentligste indrettet ligesom de øvrige lærde Skoler, dog saaledes, at hermed er forenet en Opdragelsesanstalt for 82 Elever, og at den har 3 særskilte Realklasser. Det samlede Elevantal er fortiden 168, hvoraf 70 i Opdragelsesanstalten, 98 i Byen*). Ved Opdragelsesanstalten og Skolen er ansat: en Rector, 3 Overlærere, 12 Adjuncter, en Musiklærer, en Lærer i Tegning, en Lærer i Gymnastik, Ridning og Dands. Bibliotheket er 25—30,000 Bind. Physisk og naturhistorisk Samling.

Sorø Academi er en af Landets rigeste Stiftelser, og dets Indtægter har i de senere Aar været omtrent 250,000 Rd. aarlig (i 1869—70: 258,244 Rd., deraf Jordebogs- og Tiende-Indtægternes Overskud 47,412 Rd., Renter 157,476 Rd., Leieindtægter af Kjøbstadeiendomme 1,020 Rd., Skovindtægternes Overskud 36,075 Rd., Contingenter for Elever og Skolebesøgende ved Academiets lærde Skole og Opdragelsesanstalt 14,528 Rd.). Blandt Academiets Udgifter var i Regnskabet for sidstnævnte Aar anført til Realunderviisning 10,500 Rd., til Folkehøiskoler 20,300 Rd., til Videnskaber og Kunster i Almindelighed 21,646 Rd., til Veterinair- og Landbohøiskolen 15,000 Rd. Desuagtet var Overskudet 98,140 Rd. Academiets Capitalformue udgjorde den 31te Marts 1870: 4,124,806 Rd.; Academiets Eiendomme vare forøvrigt i 1871: A. Hovedgaardene Norduplund (38 Tdr. Htk.) og Mørup (71 Tdr. Htk.); B. Fæste-, Leie- og Tjenestejorder 64 Tdr. Htk.; C. Arvefæstegods 1204 Tdr. Htk. (deriblandt

*) Betalingen for en Elev paa Opdragelsesanstalten og Skolen er 160 Rd., paa Skolen alene 30 Rd. aarlig.

følgende Gaarde over 12 Tdr. Htk.: Bjernedegaard 66 Tdr. Htk., Brorupgaard 44 Tdr. Htk., Tersløsegaards Hovedparcel 34 Tdr. Htk., Nidløsegaard 30 Tdr. Htk., Knudstrupgaard 23 Tdr. Htk., Kammergave 17 Tdr. Htk., Juliedal 17 Tdr. Htk., Alstedgaard 17 1/2 Td. Htk., Marienlund 15 Tdr. Htk., Engelsborggaard 14 Tdr. Htk., Simonsborg 13 1/2 Td. Htk., Kvellinghøi, Forhaabningsholm, Fuglagergaard, Richedal, Oldengaard, hver 13 Tdr. Htk.); D. de til fuldkommen Eiendom solgte Gaarde, paa hvilke hvile Kanon af Htk., 70 Tdr.; E. foruden Sorø Kirke 15 Landsbykirker af matriculeret Tiendehartkorn 494 Tdr. (Nidløse, Tersløse, Skjellebjerg, Havrebjerg, Bjernede, Nordrup, Søndrup, Fjenneslev, Slaglille, Steenmagle, Steenlille, Stillinge, Flinterup, Gyrstinge og Munke-Bjergby); F. Skovene, 6,250 Tdr. Land med Htk. A. og E. 10 Tdr., Skovskyld 484 Tdr. Desuden eier Academiet 5 Gaarde i Sorø Kjøbstad samt den saakaldte Bogtrykkergaard med Leilighed over Kloster-porten*).

Ved Gods-, Kasse- og Regnskabsvæsenet for Sorø Academi er ansat en Bogholder og Forvalter og en Kasserer; ved Forstvæsenet en Overinspecteur, 2 Skovridere og en Forstcandidat.

Academiet har benyttet 3 de forskjellige Bygninger. Indtil Christian den Sjettes Tid stod den gamle Klostergaard, saaledes som den endnu findes skizzeret i Resens Atlas (afbildet her); til 3 anseelige

1. Køkken. 2. Hofmesterens Residens. 3. Kornhuset. 4. Den gamle Latinskole og Fægteskole. 5. Omgangen om Fratergaarden. 6. Fratergaarden og Brønden. 7. Skolegaarden med Børnenes Logement. 8. Ridebanen. 9. Ridehuset. 10. Kirkegaarden. 11. Det øde Ridehuus. 12. Kongens Stald. 13. Boldhuset. 14. Porthuset. 15. Oxestalden 16. Klosterstalden. 17. Klosterets Have. 18. Porthuset mellem Ladegaarden og Borggaarden. 19. Veierhuset. 20. Consistorium. 21. Klostermølle og Diget. 22. Køkken, Bagers og Bryggers. 23. Porthuset til Søen.

*) Academiets Godser kunne henregnes til 4 Hoveddele: a) Sorø Klosters gamle Gods, skjænket af Kong Frederik II (Sorø store og lille Ladegaard, store Ladegaard solgt, lille Ladegaard udparcelleret,

Fløie med tvende Etager sluttede sig i Nord Klosterkirken, og langs med Klosterfløiene løb en Omgang med 28 Korshvælvinger, 6 Alen høie. Den mellemliggende Gaar kaldtes Fratergaarden, i hvis Midte laae Fraterbrønden. Munkegangen havde paa hver Side en Længde af 60 Alen. Desforuden hørte flere Bygninger til Klostret, hvilke alle laa indenfor den ærværdige, med takkede Gavle og hvælvet Portnercelle forsynede Port, som endnu staaer som et skjønt Minde fra gammel Tid (afbildet her), og de fra denne til begge Sider ud til Søen gaaende Mure, hvoraf et Stykke Østen om Kirkegaarden endnu er tilbage. Først under Frederik den Femte nedbrødes de 3 Klosterhuse og gjenopførtes i hiin Tids Smag, dog skaanede man Omgangen. Den sørgelige Ildebrand i 1813 ødelagde Academiets Hovedbygning og fortærede dets kostbare Bogsamling, deriblandt alle Holbergs Bøger og hans Originalportrait, Sorø og Maribo Klosters Archiver samt adskillige Relikvier og Oldsager fra Klostertiden. Af Klosterbygningen og Haven gives paa modstaaende Side en Afbildning efter Thurah. Fra 1822 af begyndtes Opførelsen af den nuværende Academibygning under Professor Mallings Ledelse, 3 Etager høi med fremspringende Fløie, i aldeles moderne Stiil og derfor i en mærkværdig Modsætning til ærværdige Klosterkirke, der nu er den eneste Levning af Klostret, siden Munkegangen i Aaret 1822—24 blev nedbrudt (en liden Deel af Omgangen er dog bevaret og indesluttes i den lille Bygning med Halvtag, der støder op til den søndre Korsfløi af Kirken. Det gjenopbyggede Academi indviedes den 21de Mai 1827 i Kong Frederik den Sjettes Overværelse. Ved Academibygningen, der har en skjøn og fri Beliggenhed ud mod Sorø-Sø (en Afbildning af Academiet fra 1871 gives her paa et særskilt Blad), ligger den anseelige Rectorbolig. Her maa ogsaa mærkes Sygehuset og Kvæsturen, i hvilken sidstes Bygning

Klosterporten i Sorø.

Bjernedegaard); b) Friherskabet Holberg, skjænket ved Holbergs Testament af 20de Januar 1748 (Tersløsegaard og Bjørnpgaard); c) det Kalkreutziske Gods (Hellestrupgaard og Ridløsegaard, den førstnævnte afhændet), hvilket Gods ved Oberst Kalkreutzes Testamente af 13de Novbr. 1743 (Hofm. F. VII. S. 594 ff.) blev skjænket til en Pensionsanstalt for 10 fattige Officerer „eller andre skikkelige Menreister", hver paa 60 Rd. aarlig, og 10 Fattige paa Godset, hver 24 Rd. aarlig, senere ved Fundation af 14de Mai 1751 overdraget til Academiet med Forpligtelse til at bringe Testamentets Bestemmelse til Udførelse; d) de i Aaret 1824 og 1825 tilkjøbte Godser Nordruplund og Mørup.

Soro Academi ud mod Soen.

Bibliotheket tillige opbevares. Vestlig for Academiet ud mod Søen ligger Academiets udstrakte Have med mange sjeldne Træer og Planter. I den

Sorø Academi efter Thurah.

modsatte Side af Søen ligger den lille Ø Bøgholm udfor en fremspringende skovbevoxet Høi, kaldet Parnas, begge bekjendte for deres skjønne Beliggenhed.

Slagelse

Kjøbstad i Slagelse Herred, beliggende under 55° 24′ 13″ n. B., 1° 13′ 19″ v. L. paa et bølgeformigt, mod Øst skovrigt, mod Vest lige indtil Beltet næsten aldeles skovløst, Terrain, 12 Miil fra Kjøbenhavn, 4 M. fra Ringsted, 2 M. fra Sorø, 2¼ M. fra Korsør, 5 M. fra Næstved. Den sjællandske Jernbane gaaer c. 1580 Alen nord for Slagelse, og haves her en Hovedstation med Chaussee ind til Byen, der passeres af Hovedlandeveien gjennem Sjælland.

Paa Kjøbstadens Grund befindes ialt 424 brandforsikkrede Eiendomme. Deraf ere beliggende udenfor Byen 10 større Eiendomme og paa Marken 95 mindre Huse, fornemlig for Arbeidsfolk. Byen har paa et Areal af c. 113 Tdr. Land 11 Gader. Bygningernes Assurancesum var sidst i Marts 1871: 2,552,720 Rd.; (30te September 1854: 1,311,300 Rd., 30te September 1844: 711,880 Rd.).

Slagelse har 224 Tdr. 6 Skpr. Htk. A. og E. Kjøbstadjord, med et Areal af c. 1810 Tdr. Land Ager og Eng; Jorderne ere alle udskiftede*).

---

*) Sagnet fortæller, at Slagelses betydelige Tilliggende skyldes dets Patron Hellig Anders (der fredes endnu et Crucifix, omtrent ½ Miil fra Byen paa Veien til Korsør paa det Sted, hvor han vaagnede efter paa sin Pillegrimsreise at være indsovet i Joppe i Syrien). I D. A. fortælles Traditionen saaledes: „Kong Valdemar II., som af flere Prøver vides at have været en munter og skjemtsom Herre, blev af denne Mand, da Præst i Slagelse og anseet for særdeles hellig, bedet om at tillægge Byen noget mere Mark. Kongen svarede ja, saa meget giver jeg, som

Til Byens tvende Kirker henligge tvende Landsogne, der dog ikke staae i nogen Forbindelse med Byen i communal Henseende og derfor særlig blive at beskrive.

Af offentlige Bygninger og Institutioner i Slagelse mærkes:

St. Mikkels Kirke skal efter den almindelige Mening, som Hvitfeld maaskee nok er første Ophav til, være opført af Svend Nordbagge 1082, og altsaa være samtidig med Roeskilde Domkirke. At denne Kirke først er opført af Biskop Svend, kan nu vel være; men at den Kirkebygning, som nu staaer, er opført af ham, maa afgjort benægtes; der er selv i dens ældste Deel intet Bueslag, intet Vindue, ja ingen Steen lige fra Hvælving til Grund, som peger hen paa det 12te end sige da det 11te Aarhundrede. Kirken er en reen gothisk, treskibet Kirke, hvis oprindelige Udseende med Lethed og Sikkerhed kan paavises. Som den nu staaer, er den vel en af de meest uskjønne Kirker vi have; Hoikirken blev ved en med sørgelig Vankundighed foretagen Istandsættelse i Begyndelsen af nærværende Aarhundrede gjort betydelig lavere, hvorved man opnaaede, at Sideskibenes Tage kunde forenes med Hoikirkens til en eneste Tagflade, der i Forening med den Rest af det gamle Taarn, man lod blive tilbage, dækket med en pikkelhueagtig Top, giver Kirken dens nuværende vanskabte Udseende: Hoikirkens Mure hæve sig ikke mere over Sideskibenes Top; Spiret paa Taarnet, saavelsom det mindre paa Choret, er borte; de fleste Muurpiller ere forbyggede til uformelige Muurklumper, alle Vinduer ere forkortede, og Revner fra Gesims til Grund i Forening med ludende Mure fuldende Kirkens uhyggelige Ydre. Det Indre svarer til det Ydre: alle de oprindelige smukke Forhold ere forkluddrede, alle Profiler og Buer, alle Søiler og Piller forhuggede o. s. v. Ville vi tænke os Kirken, som den oprindeligt har seet ud, da maa man tænke sig Hoikirkens Sidemure hæve sig over Sideskibenes Halvtage, dog uden Vinduer over disse; Vinduerne havde smukke reent gothiske Forhold; i det Hele har den — at slutte efter, hvad der endnu kan sees — været opført ukonstlet, med simple Forhold, men i reen gothisk Stiil. Indvendigt er den omtrent 55 Alen lang og 32 Alen bred; den har altsaa et noget for bredt Grundforhold, hvad der minder om flere af vore Kirker fra Overgangstiden efter Rundbueperioden. Kirken har 5 Hvælvingsfag, i Høiskibet rektangulaire, i Sideskibene kvadratiske; Choret, der har polygonal Slutning, en halv Sexkant istedetfor Halvcirkel, gjør med sine slanke, høie, spidsbuede Enkeltvinduer et særdeles smukt Indtryk; men saavel Vinduerne, som selve den tresidede Absis, i hvilken de sidde, pege paa en meget yngre Tid end Svend Norbagges. Ogsaa Sideskibene have oprindeligt begge havt tresidet Slutning (den paa søndre Side er bleven nedreven og erstattet med flad Væg); vor Kirke hører altsaa til den lille Kreds af Kirker hos os, som have tredobbelt Absis, hvad der atter peger paa en yngre Tid end Biskop Svends. Vel ere Hvælvingerne ikke byggede samtidigt med Murene, saa Kirken i nogen Tid efter sin Opførelse har havt Brædeloft; men Murene ere dog opførte med Aftrapning til Hvælvinger, saa at Kirken dog oprindeligt

---

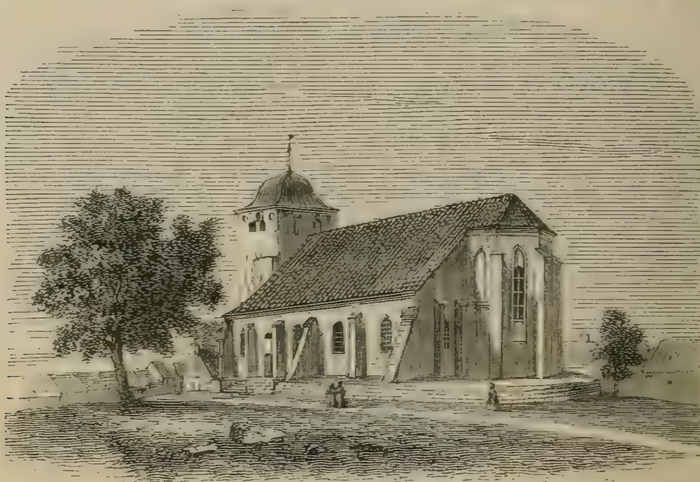
Du kandst omride paa et Føll 9 Nætter gammelt, den Stund jeg gaaer i Badstuen: Hvad skeer? St. Anders stiger til Hest og kommer saa vel af Sted, at Kongen ved sine Tienere maatte advares, det var Tid at forlade Badstuen, thi den hellige Anders havde i kort Tid indredet et Stykke saa stort, at Løftet maatte fortrydes, hvis man gav ham længere Tid."

Bygrændse efter Lov af 11te Febr 1861
Tömmer-Plads
Nytorv
Bryggeriet
Pantebjerg
Försörgelses og Arbeids Anstalt
Fisketorv
Gammeltorv
Lille Antvorskov
Sygehuus
Hotel Postgaarden
Præstegaarden
Sct Mikkels Sogn
Apothek
Klubben
Hotel St Hamburg
Sct Peders Sogn
Markedspl
Ridehus
Antvorskov Ladegaard Brænderi
a Raad og Thinghuus
b Posthuus og Telegraphst
c Militair-Sygehuus
d St Mikkels Kirke
e Realskolen
f Borgerskolen
g Kloster
h Hospital
i Hospitals Kirken
k St Peders Kirke
SLAGELSE
1870.
1:8000

har været anlagt paa at bære Hvælvinger; hvor lang Tid der gik hen, inden disse bleve indlagte, er ikke godt at sige, men de bære Præg af det 15de Aarhundredes første Halvdeel; de ere temmelig flade; Krydsribberne, der ere i oprindelig Muurforbindelse med Kapperne, ere flade, firkantede, aldeles uden Profilering; i de ældste Hvælvinger bæres Krydsribberne dog tilsyneladende af smaa Hjørnesøiler, men ogsaa kun tilsyneladende; thi disse Hjørnesøiler have ved nærmere Eftersyn kun decorativ Betydning, og synes at være en Efterligning af det samme Motiv i ældre Kirker, maaskee i den St. Mikkelskirke, der oprindeligt blev bygget af Svend Norbagge. Det Samme gjælder om de Halvsøiler, der bære Gjordbuerne i de ældste Hvælvingsfag, og som have fladt, tærningagtigt, slet gjort Søilehoved; i den Forbindelse med alle øvrige architektoniske Forhold, hvori de staae, bevise de intet med Hensyn til Kirkens Opførelse i 11te eller 12te Aarhundrede; Gjordbuer og Sidebuer ere spidse; der har ikke oprindeligt, saalidt som nu, været anbragt et eneste rundt Bueslag i hele Kirken; det Oprindelige er overalt let paaviseligt. Vinduerne ere derhos i den yderste Kant af den udvendige Lysning opførte af vexlende Skifter af røde og sortglaserede Munkesteen, og dette netop i den ældste Deel af Kirken. Denne er nemlig opført til to forskjellige Tider, hvad en Aftrapning, der fortsætter sig fra Ydermurene til Høiskibets Mure, beviser, og hvad ogsaa den forskjellige Profilering af Pillerne i Kirken stemmer med. Chorets og Kirkens første Hvælvingsfag af Skibet udgjøre den ældste Deel; her er Arbeidet standset, uvist af hvad Grund; men senere er Kirkebygningen fortsat efter samme Plan, men med endnu større Fattigdom i Udførelsen af alle Enkeltheder. — I Høiskibet maa endnu nævnes den Mærkelighed, at der over Sidebuerne findes Blindinger, der nærmest bringe En til at tænke paa Triforier; ved nærmere Eftersyn viser det sig imidlertid, at de ere fuldstændige, spidsbuede Vinduer, profilerede aldeles som de andre Vinduer i Kirken, med afskaaren Yderkant, Rundstav o. s. v., og langt senere udmurede med Steen, der ere forskjelligartede og uden Muurforbindelse. Disse Vinduesaabninger staae der saa smukke og vel murede, navnlig i den ældste Deel af Kirken, som om de vare fra igaar; de have altsaa aldrig været udsatte for Veirligets Paavirkning, ja, hvad Bygningens hele Plan viser, aldrig været bestemte til umiddelbart at lede Lys ind i Høiskibet. Hvortil have de da været bestemte? Man kunde spørge, om det da ikke har været den oprindelige Plan at lægge en Omgang over Lavkirkens Skibe, et Galleri, men enhver Antydning af en saadan Plan mangler, og Sagen vilde efter Forholdet mellem Hvælvingerne og disse Vinduesaabninger have været en Umulighed. At dømme efter, hvad der nu er synligt, er der kun Et tænkeligt, nemlig at disse Aabninger have skullet give Lys ind over Sideskibenes Hvælvinger; man har i dette Tilfælde da kunnet see Sideskibenes Halvtage nede fra Gulvet i Høikirken gjennem disse Aabninger; men tænker man sig, at der paa en eller anden Maade har været ledet Lys ind gjennem Tagene, f. Ex. gjennem Kviste ligefor disse Vinduesaabninger, har det ikke alene ikke været stygt, men har endog paa en smuk Maade brudt den store Muurflade i Høiskibets Sidemure, og dog bragt noget Lys ind under dens Hvælvinger. Det er interessant, at Pastor Helms i sin „Ribe Domkirke" har fundet et lignende oprindeligt Forhold i denne Domkirke, og henviist til flere Kirker i Udlandet, hvor det Samme findes (J. Helms: Ribe Domkirke, Spalte

76—77). Et ganske lignende Forhold har upaatvivleligt fundet Sted ved flere Kirker i Danmark (f. Ex. Nyborg og Randers). Endnu maae vi nævne en Vindeltrappe, der fra det nordre Sideskibs vestre Gavl nedenfra, inde i Kirken, leder op gjennem selve Muurtykkelsen til dette Sideskibs Hvælvinger; Døren i Kirken er nu tilmuret, men Trappen selv er endnu tilstede, halvfyldt med løst Muuraffald; en lignende Opgang har maaskee været i søndre Sideskib, hvis Gavlmuur har været nedfalden, idet den har været svækket ved Trappen, ligesom nu Tilfældet er i det nordre Skib, i den Grad, at man kun ved en svær Muurkolos har kunnet hindre Væggen i at falde. Denne Opgang til Hvælvingerne er et Vidnesbyrd om, at Taarnet ikke er bygget samtidigt med Kirken, — hvad der for-

St. Mikkels Kirke.

øvrigt afgjøres ved, at det ikke er bygget i Muurforbindelse med Kirkens Vestgavl. Ved at sammenfatte, hvad der maa ansees for det Eiendommelige ved denne Kirke: de tre Skibes polygonale Slutninger mod Øst, oprindelig Afstrapning til Hvælvinger, de lyse, prægtigt construerede gothiske Vinduer i Høiskibets Chorslutning, de udvendigt anvendte decorative, sortglaserede Muursteen, Vinduesaabningerne ind til Sideskibslofterne, samt, hvad der til Bestemmelsen af Kirkens Alder har overmaade stor Vægt, at den mangler Sokkel og kun har daarlige, smaa utilhugne Grundsteen at staae paa, tager Meddeleren af denne interessante Udsigt over Kirkens Bygning, Hr. Dr. Viborg, ikke i Betænkning at paastaae, at Kirken paa ingen Maade kan have høiere Alder end første Halvdeel af 14de Aarhundrede. „Hermed er det ikke negtet, at Svend Nordbagge har bygget en Mikkelskirke her; men det maa være gaaet denne, som Høyen har paapeget, at det er gaaet med Roeskilde Domkirke: Biskop Svends oprindelige Bygning er forsvunden; — om brændt, om nedstyrtet, derom kan intet siges; men den, der nu staaer, er ikke den oprindelige; dette er afgjort.“ Altertavlen er uden Kunstværd; talrige Epitaphier, men uden

særlig Interesse, derimod findes paa Alteret en antiqvarisk Mærkelighed, en gammel Monstrants af forgyldt Kobber, emailleret med Helgenbilleder paa Siderne og et opstaaende Crucifix paa Laaget. (Af Kirkens Ydre gives paa foranstaaende Side en Afbildning).

Kirken tilhører Sjællands Stift. Den er Sognekirke for den større Deel af Slagelse By samt tillige for et særeget Landsogn (see dette). Ved Kirken er foruden Sognepræsten ansat en residerende Capellan, der tillige er Sognepræst til Heininge.

St. Peders Kirke, Korskirke med temmelig lave, spidsbuede Hvælvinger og talrige, dog ikke mærkelige, Epitaphier, firkantet Taarn med et i 1871 opført Spir, tækket med Skifer. Taarnet er fra Jorden til Spidsen af Fløien 57 Alen høit. Ogsaa er den brøstfældige søndre Fløi for nogle Aar siden bleven nedreven og paany opført. Den Kalkpuds,

St. Peders Kirke.

som bedækkede Kirkens Ydre, er efterhaanden bleven afskallet og takkede Gavle ere overalt blevne opførte, hvor Kirken tidligere har været forsynet med saadanne. Ogsaa indvendig er Kirken paa flere Maader bleven restaureret. Stedets nuværende Sognepræst nævnes i „Sorø Amtstidende“ (September 1871) som den, der hovedsagelig har foranlediget disse omfattende Forandringer. De ældste Dele af Kirken ere opførte af Kampesteen og der er ogsaa Spor af, at Vinduerne oprindelig have været rundbuede (nu ere alle Vinduer spidsbuede). Kirkens gamle Kampesteens Døbefont har Figurer i Form af Lilier eller Palmetter. Altertavlen og

Døbefonten ere fra Antvorskov nedbrudte Kirke, see Afhandlingen om Slagelse og dens Omegn i Antiqv. Ann. II. I 1854 fik Kirken et nyt Orgel. (Af Kirken med det nye Taarn gives paa foregaaende Side en Afbildning).

Kirken tilhører Slagelse Commune. Den er Sognekirke for den mindre Deel af Slagelse By samt for et eget Landsogn (see dette). Sognepræsten er tillige Præst ved Slagelse Hospital.

Slagelse Hospital og Kloster med tilhørende Kirke. Fra meget gammel Tid og allerede i det 13de Aarhundrede har der i Slagelse været et St. Jørgens Hospital for Spedalske, hvilket Hospital har, som det synes, været forenet med det ellers saakaldte Helliggeistes Kloster i Slagelse. Om denne Stiftelses egentlige Tilstand, Omfang og Virksomhed haves ingen videre Oplysning; men at den har bestaaet og udøvet Godgjørenhed længe førend Frederik den Anden funderede Slagelse Hospital, viser Hospitalets ældre Fundats af 24de October 1585; og Navnet „Helliggeistes Kirke" var endog, idetmindste indtil 1767, Hospitals-Kirkens Navn. I Aaret 1580 henlagde Kong Frederik den Anden de Fattige, som forhen havde nydt Forsørgelse paa Antvorskov, til Slagelse Hospital, til hvilket han i Aaret 1582 skjænkede en Deel Tiender; ligesom denne Konge ogsaa ved Gavebrev af 24de October 1585 funderede Slagelse Hospital i Forbindelse med Slagelse Latinskole. Efter Hospitalets yngre Fundats, given af Kong Frederik den Femte under 17de September 1751, skulde Udbyttet af Hospitalets og Skolens fælles Indtægter deles i 3 lige Dele, af hvilke den ene skulde anvendes til Lemmernes Underholdning, den anden til Hørernes og Disciplenes Kostpenge, og den tredie til aarlige Lønninger og andre Udgifter Hospitalet og Skolen vedkommende; men denne Fordeling er ved Kgl. Rescript af 22de December 1812 forandret saaledes, at det fælles Fonds aarlige Indtægter, efter Fradrag af de paa samme hvilende Udgifter, deles paa saadan Maade, at fem Niendedele tilfalde Hospitalet og fire Niendedele afgives til Skolens specielle Kasse, eller nu, efterat Skolen, ifølge Lov af 14de April 1852, er nedlagt, til den almindelige Skolefond. Den fælles Fonds Udgifter udredes i samme Forhold. Hospitalslemmernes Antal, som ved Fundatsen af 1585 var bestemt til 40, forøgedes i Aaret 1752 til 60, i 1776 til 100 og i Aaret 1849 til 120, hvilket sidste Antal endnu haves i Hospitalet. Forsørgelsen bestod oprindeligen i Naturalforpleining; men denne Forsørgelsesmaade var, som Fundatsen af 17de September 1751 viser, allerede da ophørt. Siden er der blevet tildeelt Lemmerne Ugepenge, som Tid efter anden ere forhøiede og nu udgjøre 1 Rd. 24 ß (hvoraf dog de 24 ß er et ikkun indtil videre tilstaaet Dyrtidstillæg) ugentlig til hvert Lem. Desuden faaer nu Enhver et 3-Punds Rugbrød om Ugen, ligesom et Antal af indtil 50 af dem, navnlig de ældste og svageligste, erholde hver ugentlig en Extra-Understøttelse af 2 Portioner Middagsmad. Samtlige Lemmer have fri Vask, Medicin og Lægetilsyn, samt Lys og Brændsel, hvorhos de af Lemmerne, som trænge dertil, forsynes med Linned for Stiftelsens Regning. Til Lemmernes Opvartning m. m. holdes 6 Gangkoner. Iblandt Lemmerne, der fornemmeligen henhøre til Borger- og Haandværksstanden, findes forholdsviis kun faa Mandfolk imod Kvinder; Antallet har saaledes i Gjennemsnit været aarlig 20 Mandfolk, men derimod 100 Kvinder.

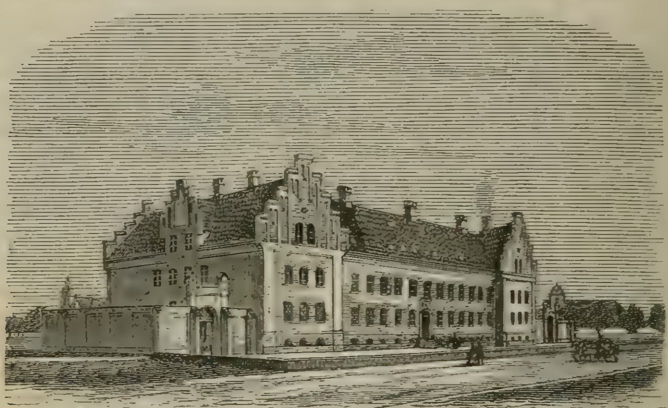
Forøvrigt indeholder Fundatsen ingen Bestemmelser om, hvor mange Lemmer der skal være af hvert Kjøn. Concurrencen om Optagelse i Hospitalet er betydelig og i Tiltagende, saameget mere som der optages Individer fra hele Landet. Inspectionen for Hospitalet, der bestaaer af Byens Borgmester og dens tvende Sognepræster, har Forslagsret, og Directionen, der bestaaer af Stiftamtmanden og Bisfoppen over Sjællands Stift, Beläggelsesret til Pladserne. Hver Gang en Plads bliver ledig, foreslaaer Inspectionen for Hospitalets Direction tre Individer, af hvilke eet udnævnes af Directionen. Ansøgninger om Optagelse i Hospitalet, der skrives paa slet Papir og sendes til Inspectionen, men stiles til Directionen, maae være ledsagede af bekjendte paalidelige Mænds Attester om den Paagjældendes foregaaende Stilling, Vandel, virkelige Trang og Værdighed, samt tillige udtrykkeligen om Ædruelighed, ligesom ogsaa Supplicantens Daabsattest bør medfølge. Ingen optages i Hospitalet under 60 Aar, undtagen de ere i høi Grad Krøblinge; ligesom Ægtefolk kunne optages samlede, da Fundatsen bestemmer, at Ægteskab ved Optagelsen ikke maa adskilles, og hvoraf altsaa følger, at gifte Folk ikke kunne optages, medmindre de Begge have de forberørte fundatsmæssige Qvalificationer. En Forstander har det daglige Tilsyn og Regnskabsvæsenet. En vigtig Forandring og Udvidelse af Hospitalet skete ved Kgl. Reskript 2den October 1857, ved hvilket der for Hospitalets Midler oprettedes en ny særegen Stiftelse, kaldet „Slagelse Kloster". Dette er bestemt til Bolig for 50 Kvinder af den dannede Middelstand („Conventualinder"), hvoraf i Reglen 35 Piger og 15 Enker eller Koner, der uden egen Skyld ere forladte af deres Mænd. Conventualinderne skulle, foruden at have ført et fuldkommen dadelfrit Levned, være virkelig trængende og derhos i det mindste 45 Aar gamle, medmindre de ere Krøblinge eller af et særdeles svageligt Helbred, i hvilket Tilfælde Optagelsen kan finde Sted med det fyldte 18de Aar. Conventualinderne nyde, foruden fri Bolig, bestaaende af 1 Værelse med Alkove, Brændselshjælp, fri Lægehjælp og Medicin, en Hævning, der for de 25, som længst have havt Ophold i Stiftelsen, er 100 Rd., for de øvrige 80 Rd. aarlig.

Slagelse Hospital og Klosters Formue bestaaer af:

a) $^5/_9$ af den ovenfor nævnte „Fællesfond", hvis Capital den 31te Marts 1870 ialt udgjorde 136,671 Rd. 25 ß foruden 4,500 Rd. i Nationalbankactier. Den eier derhos Kongetienden af 41 Sogne, der udgjør 7,054 Tdr. 3 Fdkr. Byg, samt 223 Tdr. Land af Slagelse Byes Marker, hvoraf for Tiden svares 850 Tdr. Byg, 6 Tdr. 6 Skpr. Rug, 4 Tdr. 4 Skpr. 2 Fdkr. Havre og 91 Rd. 75 ß i Penge. Det samme hidtil af Statskassen tilstaaede aarlige Tilskud af 490 Tdr. Byg og 83 Rd. 32 ß i Penge er nu i Henhold til Finantsloven for 1870—71 afløst ved Indbetaling af 66,846 Rd. 72 ß, deraf 66,800 Rd. i 4 pCt. Kongl. Obligationer.

b) Den særskilte Fond, hvis Capital den 31te Marts 1870 var 235,410 Rd. 15 ß. Den oppebærer derhos i Afgift af Hospitalets saakaldte Grundtaxtlodder (45 Tdr. Land) for Tiden 38 Tdr. 5 Skpr. $1^1/_2$ Fdkr. Byg.

Klosterbygningen er opført i 2 Etager efter Tegning af N. S. Nebelong i Renaissancestiil. (En Afbildning gives her). Hospitalets Bygninger bestaae af 2de grundmurede Hovedlænger, i hvilke paa begge Sider af en derigjennem løbende Gang er indrettet Værelser til Lemmerne saaledes, at ethvert Værelse optager 4 Lemmer, dog med Undtagelse af et Værelse, som optager 7 Lemmer, og 8 Værelser, som hvert optager 2 Lemmer, og som ere bestemte for Ægtefolk. Endvidere ere i bemeldte Længer indrettede 4 Kjøkkener og 4 Forsamlingsstuer til Lemmernes Afbenyttelse. Istedetfor den 3die (den østre) Længe, der blev nedreven i Aaret 1870, er nu

Den nye Klosterbygning i Slagelse.

opført en 2 Etages Bygning med Plads til 70 Personer (2 i hvert Værelse). Af forbemeldte Bygninger, hvori Forstanderens Bolig tillige er indrettet, er den nordre Længe ældgammel og trænger til Ombygning, hvorimod den søndre Længe først i de senere Aar, nemlig i Aaret 1848, er opført. Endvidere er der nogle Udlænger ind til Gaarden; og i lige Linie med Façaden ud til Gaden ligger Kirkebygningen, der er ny opført i 1865 og hvori er indlagt Varmeledning. Kirken har i Aaret 1847 faaet en ny Altertavle, malet af Prof. N. Simonsen, og fik i Aaret 1853 et smukt og godt Orgel.

Thing- og Arresthuset, opbygget for Slagelse Communes Regning i Aaret 1843, men benyttes ogsaa af Antvorskov Birk; **Realskolen; Borger- og Friskolen; En gammel gothisk Bygning** ved St. Mikkels Kirke, der indtil Slutningen af forrige Aarhundrede var Locale for Latinskolen og senere Sygehuus for den Dragon-Esquadron, som indtil 1866 garnisonerede i Slagelse, afgiver nu Locale for Haandværkerforeningens Aftenskole; **Arbeids- og Forsørgelsesanstalten,** opført 1868. Den er at ansee som Tvangsarbeidshuus for Slagelse, Antvorskov Birks og Løve Herreds Jurisdictioner med Afsoning af Straffe for Løsgjængeri og Betleri; **Gasværket.**

Slagelse Asyl for fattige Smaabørn, stiftet af forhenværende Borgmester og Byfoged i Slagelse J. B. Lassens Enke, Justitsraadinde Ane

Marie Lassen, født Øgaard, ved Fundats af 31te October 1867, med Kgl. Stadfæstelse af 13de Marts 1868. I Aaret 1869 blev hertil opført en Bygning, hvori der kan optages indtil 200 Børn i en Alder fra 2—6 Aar. Foruden Bygningen, der er assureret for 4,480 Rd., eier Asylet i rentebærende Activer 4,300 Rd., hvoraf 1500 Rd. udgjøre et tidligere ved frivillige Gaver indsamlet Beløb til et Asyls Oprettelse og 1000 Rd. ere skjænkede af Bestyrelsen for det ophævede „Slagelse Laanecontoir“. Bestyrelsen bestaaer af Kjøbstadens Sognepræster og den nuværende Hospitalsforstander, ved hvis Død Sognepræsterne vælge et 3die Medlem blandt Byens Borgere.

Følgende i de senere Aar stiftede Legater anføres her:

a) Justitsraadinde Ane Marie Lassens Legat til afdøde Embedsmænds ugifte Døttre. Fundats af 18de Juli 1868 med Kgl. Stadfæstelse af 12te October s. A. Legatfonden er c. 1700 Rd. Af Legatets Indtægt er oprettet en Portion paa 50 Rd. aarlig og en Portion paa 25 Rd. aarlig, som uddeles til værdige ugifte Døttre, i en Alder af over 30 Aar, af Kgl. civile og geistlige Embedsmænd i Slagelse og Hasle Kjøbstæder, herunder indbefattet Hospitalsforstanderen og Bestyreren af Realskolen i Slagelse. Bestyrelsen bestaaer af Byfogden i Slagelse og Sognepræsten for St. Mikkels Menighed samt af den nuværende Hospitalsforstander, men efter Sidstnævntes Død kun af de 2 Førstnævnte.

b) Opdragelseslegat for trængende Børn i Slagelse Kjøbstad og Omegn, efter Fundats af 19de October 1867 med Kgl. Stadfæstelse af 19de Marts 1868. Legatfonden, 3250 Rd., er fremkommen ved en i 1867 afholdt Bazar. Renterne gives til et forældreløst eller fader- eller moderløst, trængende Barn eller et Barn af trængende Forældre i Slagelse og Omegn til Hjælp til Bestridelse af Omkostningerne ved Sammes Opdragelse. Bestyrelsen bestaaer af Slagelse Byraad i Forening med Byens Præster.

Indbyggernes Antal var i 1870: 5468 (Mdkj. 2615 og Kvdkj. 2853); i 1855: 4747 (Mdkj. 2460 og Kvdkj. 2287; i 1850: 4011; i 1845: 3563; i 1801: 1732; i 1769: 1498.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 834 Skattepligtige ansatte til en Skatte-Indtægt af 391,965 Rd.

Slagelse, der paa alle Sider er omgivet af et rigt Opland og besidder flere meget dygtige Kjøbmænd, har ikke alene en betydelig Afsætning af Producter til Landmanden, men ogsaa over Korsør, Mullerup og Bisserup ved Store-Belt, hvor Byens Kjøbmænd have Magasiner, en betydelig Kornhandel paa Udlandet. Om Udstrækningen af Slagelses Trafik lader sig ikke give statistiske Oplysninger, da Byen ikke er Sø-Toldsted. Uagtet de fleste toldpligtige Varer (navnlig de volumineuse Artikler) derfor toldberigtiges andre Steder, blev der dog i Aaret 1870 ved Slagelse Toldsted oppebaaret i Indførselstold (incl. Krigsskat) 26,414 Rd. I Brændeviinsbrændingsafgift (incl. Krigsskat) blev for Slagelse, Ringsted og Sorø oppebaaret i nævnte Aar 52,930 Rd. I 1767 var Kjøbmændenes Antal kun 9, hvorimod Mercantil-Calender for 1869 nævner 54 Handlende.

Af industrielle Anlæg i Slagelse i Aaret 1869 mærkes: 2 Bogtrykkerier, hvorfra udgaaer „Sorø Amtstidende eller Slagelse Avis“ og „Slagelse-Posten“, 2 Damp-Ølbryggerier, 6 Damp-Brændeviinsbrænderier (aarligt Product c. 580,000 Potter Brændeviin), 4 Garverier og Feldberederier, 2 Jernstøberier med Maskinfabrikker, 5 Meel- og Grynmøller, 3 Pottemagerier, 1 Tobaksfabrik, 1 Sodavandsfabrik, 2 Uldspinderier, 1 Liimkogeri, 1 Naalefabrik. Blandt Haandværkerne findes en for Provindsbyer ualmindelig Dygtighed, hvorfor flere ogsaa levere Arbeide i en viid Omkreds. Af Byens Indbyggere bruge 16 et Beløb af over 4 Tdr. Htk, 17 et Beløb af 4—2 Tdr., 22 et Beløb af 2—1 Tdr., 122 et Beløb af under een Tønde. Det sees heraf, at Byens Agerbrug er af ikke ringe Betydning, men det er dog som Næringsvei trængt tilbage af Handel og Industri, medens det i Middelalderen synes at have været Byens Hovederhverv, hvoraf det gamle Ordsprog fra den katholske Tid, som citeres i Danske Atlas: „Roeskilde Ringen og Slagelse Møgagen faaer aldrig Ende.“

I Slagelse afholdes aarlig 7 Markeder: 2 i Marts, 1 i April, 1 i Mai, 1 i Juli, 1 i October og 1 i November. Desuden afholdes den første Onsdag i hver Maaned Torvedag med levende Kreaturer.

Kreaturholdet i Slagelse var den 16de Juli 1866: 305 Stkr. Heste, 617 Stkr. Hornkvæg, 183 Stkr. Faar, 429 Stkr. Sviin.

Byens Øvrighed bestaaer af en Borgmester, der tillige er Byfoged samt By- og Raadstueskriver.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 11 valgte Medlemmer, blandt hvilke 2 Mænd ere udvalgte til at fungere som borgerlige Raadmænd. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; b) for Fattigvæsenet; c) for Skolevæsenet; d) for Brolægnings- og Vandvæsenet; e) for Gasværket; f) for Mark- og Veivæsenet; g) for Byens og dens Omegns Forskjønnelse.

Slagelse Communes væsentligste Udgifter have i 1869 udgjort: til Fattigvæsenet 12,577 Rd., til Skolevæsenet 10,762 Rd., Rets- og Politivæsenet 2583 Rd., Indqvarteringsvæsenet 106 Rd., Brandvæsenet 140 Rd., Gadebelysning 1200 Rd., Vandforsyning 101 Rd., Medicinalvæsen 805 Rd., Byens Gader og Veie 3272 Rd., Bidrag til Statskassen 4321 Rd., til Amtsrepartitionsfonden 672 Rd., til Amtsskolefonden 369 Rd. Af de anførte Udgifter er paalignet 25,244 Rd.; deraf paa Grundtaxten 2562 Rd., paa Næringstaxten 2093 Rd., paa Bygningernes Assurance 723 Rd., paa Formue og Leilighed 18,665 Rd. og paa Hartkornet 1195 Rd. Resten er tilveiebragt ved særlige Indtægter.

Communen eiede ved Udgangen af 1869: i rede Penge og Obligationer 17,451 Rd., i faste Eiendomme 257,080 Rd.; dens Gjæld beløb sig til 109,241 Rd. Communens faste Eiendomme ere: c. 305 Tdr. Land af Byens Jorder samt. c. 35 Tdr. Land i St. Peders Landsogn, Thing- og Arresthuset, Gasværket, Borger- og Friskolen, Realskolen, Arbeids- og Forsørgelsesanstalten, den forrige Latinskolebygning samt nogle mindre Eiendomme.

Byen har et Brandcorps paa c. 330 Mand og et i Forbindelse med samme staaende Politicorps paa 43 Mand.

I geistlig Henseende er Byen som foranført, foruden Hospitalet, der har sin egen Kirke, deelt i 2 Sogne. Byens fornævnte Realskole har en Forstander og 5 Lærere foruden 4 Timelærere; ved Borger- og Friskolen er ansat en Overlærer samt 4 faste Lærere og 3 Lærerinder foruden 6 Timelærere og Timelærerinder.

Slagelse, Ringsted og Sorø høre under samme Toldsted, hvorved er ansat en Toldforvalter (der boer i Slagelse) og 2 Assistenter. Byens Postmester har tillige Opsyn med Befordringsvæsenet og er Bestyrer af Telegraphstationen. Byen er 2den Udskrivningskreds 337de Lægd.

Lægen i Slagelse Lægedistrict, hvortil Byen hører, boer i denne; ligeledes er her Slagelse Amtstue, til hvilken Byens Afgifter indbetales af Øvrigheden. Byen har et Apothek. Slagelse er Valgsted for Sorø Amts 3die Folkethings-Valgkreds. Depotsted for 34te Forstærknings-Bataillon.

For Slagelse og Omegn er i 1855 oprettet en Sparekasse. Indskuddene beløb sig den 31te December 1869 til 406,285 Rd. Kassens Overskud eller Reservefond var 12,168 Rd. Banken for Slagelse og Omegn traadte i Virksomhed den 1ste Juli 1857. Grundcapital 200,000 Rd. Omsætning i Aaret 1ste Juli 1870 til 30te Juni 1871: 1,899,721 Rd. Reservefonden eier 26,693 Rd.

Gasværket havde en Indtægt i 1869 af 10,570 Rd. og en Udgift af 9815 Rd. Afsætning af Belysningsgas var 1,780,100 Cubikfod, af Kogegas 861,675 Cubikfod, foruden Gasforbruget til Gadebelysningen.

Det er ifølge Danske Atlas den hellige Anders, som har faaet Plads i Byens her gjengivne Segl.

Slagelse er en af Sjællands ældste Stæder og dens Grundlæggelse henføres af Sagnet til Slag, der nævnes som Skjalm Hvides Bedstefader. Navnet skrives oprindelig Slauløse (Scr. rer. Dan. VII, S. 526). 1182 var Slagelse endnu en Landsby (villa), som tilhørte Sorø Kloster (Suhms Danm. Hist. VII, S. 655). Byen skal efter Danske Atlas have faaet sine første Privilegier af Erik Glipping 1280, og Valdemar Atterdag gav 1348 Slagelse Borgere samme Frihed som de i Roeskilde. Nogen stor Betydning har Byen dog vistnok ikke i denne Periode havt og dens Fremgang er betydelig standset ved de talrige Ildebrande, som med ikke lange Mellemrum have ramt den; 1652 brændte saaledes 100 Gaarde, 1669 36 Gaarde, 1740 44 Gaarde, 1772 22 Gaarde. Ogsaa i 1804 undergik den en betydelig Ildsvaade. Skjønt en Landstad har Slagelse dog, vistnok paa Grund af sit rige Opland, alt langt tilbage i Tiden havt

nogen Handel, hvilket ogsaa bekræftes af Arent Berntsen (1656), som yttrer, at skjønt der ikke er Indseiling til Slagelse, „forsættis der alligevel en stor Handel, eftersom der omkring er it saare got og velbebygget Land". Byen har i de senere Aar hævet sig betydeligt og er endog blandt de Stæder i Danmark, der forholdsviis meest ere gaaede frem, og det ikke alene under særlig Indvirkning af den prospererende Tilstand i hele Landet, men ogsaa, som det synes derved, at denne By har i forskjellige Fag besiddet ualmindelig dygtige og driftige Mænd. Derved er det ogsaa blevet muligt, at Jernbanens Anlæg er kommet denne By tilgode i høiere Grad end flere andre Byer, som ellers maatte i denne Henseende befinde sig under lige Vilkaar med den.

Af historiske Begivenheder, der have tildraget sig i Slagelse, anføres kun, at Oluf Hakonsøn blev valgt til Konge i Danmark paa et Danehof i Slagelse den 3die Mai 1376.

Provst Peder Villadsen, der var Biskop Svanes ivrige Medhjælper ved Souverainitetens Indførelse, var Præst ved St. Mikkels Kirke i Slagelse fra 1636 til 1661, da han blev Biskop i Viborg, hvor han døde 1673. Hans Søn Conferentsraad Niels Slange, der har skrevet Christian den Fjerdes Historie, blev født den 26de Juli 1657 i Slagelse.

Den fortjente Hans Bastholm (1774—1856) var fra 1799 til 1846 Præst i Slagelse og redigerede i en lang Aarrække „Vestsjællandske Avis eller Slagelse Ugeblad", der i sin Tid ansaaes for Danmarks bedst redigerede politiske Avis. Han virkede utrættelig for Byens Fattige og Skolevæsen. C. N. Rosenkilde fødtes i Slagelse 1786 og dimitteredes fra den derværende lærde Skole.

Gjennem hele det 11te Aarhundrede var der i Slagelse en meget virksom Mønt; allerede fra Knud den Stores Tid haves en Sølvpenning, som er præget her, og endnu under Oluf Hunger forekommer en Slagelse-Møntmester, Fathir, men efter denne Tid vides der ikke at være slaaet Mønt i denne By. Man antog tidligere, at disse Mønter stammede fra Slangerup, der paa den Tid ogsaa var en vigtig Kjøbstad, men Forkortelserne af Bynavnet (Slag, Slahl) synes snarere at passe paa Slagelse.

O. Rud, De urbe Slaglosia. Hafn. 1769. J. C. Qvistgaard, Rector ved Slagelse lærde Skole, Efterretninger om Slagelse By og Skole i ældre Tider. Slagelse 1831. Fortsættelse 1832.

Korsør,

Kjøbstad i Slagelse Herred, beliggende under 55° 20′ 02″ n. B. og 1° 26′ 20″ v. L., paa en Landtunge mellem Store-Belt og Korsørs Noer, ligeoverfor og kun adskilt ved et smalt Løb fra den ligeledes mellem Sundet og Noret udskydende Halvø Halskov, $14^1/_4$ Miil ad Landeveien og 15 M. ad Jernbanen fra Kjøbenhavn, $2^1/_4$ M. fra Slagelse, $1^3/_4$ M. fra Skjelskør, 5 M. fra Kallundborg, 4 M. fra Nyborg, 16 M. fra Aarhus og 18 M. fra Kiel. Paa den yderste Spidse af Landtungen ligger Korsørs saakaldte Fæstning med 4 Vold-Bastioner, et gammelt Taarn og nogle faa Bygninger ligge paa dens Grund.

Byen har 13 Gader og 323 brandforsikkrede Bygninger, hvoraf 85 udenfor Byen. (Bygningernes Antal var i 1837 kun 207, i 1855 255). Bygningernes Assurancesum var den 1ste Januar 1871: 1,561,160 Rd. (den 30te September 1854: 550,120 Rd., den 30te Septbr. 1844: 375,010 Rd.). Gaderne ere smalle, og de ældre Bygninger for største Delen lave. Omkring Havnen er i Aarene 1855 og 1856 opført Jern-

Halskov
Taarnborg
Hovedgaards
Jørder
Jernbane til Slagelse
Postvei til Halskovféri
Hotel
Banegaard
Søbatteri
Hamnplads
S T O R

a Kirken.
b Raadhuset.
c Hannebygningen.
d Toldbod.
e Skole.
f Consumtionsbygningen.
g Præstegaarden.
h Apothek.
i Skole.
Bygrændse efter Lov af 11te Februar 1863.
KORSÖR
NORET
ELT
Hanneplads
Strandveien
Nygade
Torvet
Arbeidsanstalten
Mölleveien
Kirkegaard
Korsör Kjöbstads Markjorder
Hovedlandevei til Slagelse
1:8000.
100 50 0 100 200 300 400 500 600 700 800 900 Alen
J.H. Mansa gr.

banegaarden med tilhørende Bygninger og et stort Hotel. Disse ere for største Delen anlagte paa en Grund, der er tilveiebragt ved Opfyldning af Korsør Havn.

Byen har 104 Tdr. Htk. Kjøbstadjord med 1303 Tdr. Land, hvoraf 599 Tdr. Land paa Kjøbstadens Mark, samt 704 Tdr. Land paa det forrige Ovredrev Halskov. Jorderne ere alle udskiftede.

Af offentlige Bygninger mærkes:

St. Pouls Kirke, ny opført, indviet 2den Pindsedag (29de Mai) 1871 af Sjællands Biskop; i Rundbuestiil, Taarn med Sadeltag, Prædikestolen med Billedskjærerarbeide fra den ældre Kirke, fladt Loft, smukke Decorationsmalerier af Hilcker. Etatsraad Herholdt var Bygmester. Kirkens Gjenopførelse har kun kostet 37,500 Rd. Den ældre Kirke var saa forfalden, at den maatte nedrives. Kirkegaarden er nu forvandlet til en fri Plads. Man har dog bevaret fra denne Støtten over Birchner med Indskrift: Sandheden tro døde Michael Gottlieb Birchner den 1ste December 1798.

Raadhuset, opført 1850; 2 **Skolebygninger,** hvoraf den ene er opført i 1854; desuden **Jernbanebygningerne.**

Af Legater mærkes: Etatsraad O. Kjærs og Hustru Sophie født Vibows Legat, stort 10,000 Rd., legeret til Korsør By. De aarlige Renter, 400 Rd., skulle efter nogle nulevende Legatarers Død fordeles i Portioner paa 40 Rd. aarlig mellem „værdige trængende gamle eller svage Borgere og Toldofficianter i Korsør samt Søfolk og Fiskere, disses Enker eller ugifte trængende Døttre samt gamle Jomfruer uden Støtte i deres Alderdom, der, skjønt mulig ikke fødte i Korsør, dog hæderlig i en Række af Aar have søgt deres Erhverv".

Indbyggere i Byen: i 1870: 3,759 (Mdkj. 1895 og Kvdkj. 1864), i 1860: 2,957; i 1855: 2,236; i 1850: 1,819; i 1845: 1611; i 1801: 1219; i 1769: 1458.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat bleve 587 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 309,740 Rd.

Med Hensyn til Erhverv og øvrige Udvikling bemærkes, at Anlæget af den vestsjællandske Jernbane vel har bevirket, at Korsør er tiltaget betydelig i Folkemængde, idet der navnlig findes Erhverv for en langt større Deel af Arbeidsklassen end tidligere; men paa den anden Side har den lettede Forbindelse med Hovedstaden været skadelig for mange Haandværkere. Siden Jernbanens Anlæg har Fiskeriet taget et betydeligt Opsving. Foruden Bundgarnfiskeriet og Beltfiskeriet have de mindre Fiskerier med Kroge og Garn i 1870 beskjæftiget 80 Mand, hvoraf mere end Halvdelen vare Familieforsørgere. Jernbanen har ligeledes betydelig udvidet Teglværksindustrien. Med Hensyn til efterfølgende Oversigt over Handel og Skibsfart bemærkes, at Korsør er den vigtigste Importhavn for det vestlige Sjælland for grove Varer, navnlig Kul og Trælast, men da Byen næsten intet Opland har, er Handelen forøvrigt ikke af stor Betydning.

Af de vigtigere Varer er i 1870 fortoldet: 357,620 Pd. Salt, 16,418 Pd. Kaffe, 560 Pd. Thee, 30,629 Pd. Tobak, 2321 Pd. Riis, 2229 Pd. Viin, 4278 C.-Lstr. og 7,629 Cubikfod Trælast, 936 Vtl. Rom og fremmed Brændeviin, 9944 Pd. Bomulds-, Lærreds- og Uldmanufacturvarer, 315 Pd. Silkevarer, 12,000 Pd. Jern, 157,736 Tdr. Steenkul, 2809 Pd. Humle, 7256 Pd. Sukker, 794 Pd. Sirup.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) have i 1870 udgjort 46,781 Rd. (i 1869: 44,687 Rd., i 1853: 54,619 Rd.). Nedgangen i Toldindtægter imod 1853 hidrøre fra, at Slagelse ikke dengang var Toldsted, hvorfor de derværende Handlende tidligere ved Korsør Toldsted toldberigtigede mange Varer, som nu toldberigtiges i Slagelse.

Den samlede Udførsel af Kornvarer og Frøsorter til Udlandet har i 1870 været 92,641 Tdr. (11,625 Tdr. mere end i 1869), og heraf er gaaet til England 45,074 Tdr., til Holland og Belgien 14439 Tdr., til Norge 9500 Tdr., til Slesvig og Holsteen 20,832 Tdr.

Skibsfarten har i 1870 været i indenrigsk Fart: indgaaet 1043 Skibe af 28,711 C.-Lst. Drægtighed med Bestuvning 4092 C.-Lst., udgaaet 1091 Fartøier af 29,235 C.-Lst. med Bestuvning 3985 C.-Lst.; i udenrigsk Fart: indgaaet 510 Fartøier af 29,296 C.-Lst. med 13,413 C.-Lst. Bestuvning, udgaaet 492 Fartøier af 27,778 C.-Lst. Drægtighed og 3705 C.-Lst. Bestuvning.

Den daglige Dampskibsfart til og fra Nyborg er ikke indbefattet heri, da den behandles som Færgefart. Foruden den daglige Forbindelse mellem Korsør-Nyborg og Korsør-Kiel ved Postdampskibe vedligeholdes der om Sommeren ved flere private Dampskibe forskjellige Router mellem Korsør og Aarhuus, Nakskov, Bandholm, Lohals, Svendborg, Faaborg, Rudkjøbing, Sønderborg og Flensborg.

Antallet af de i Korsør hjemmehørende Skibe var i 1870: 32 af 933 C.-Lsts. Drægtighed.

Fra Mullerup, en betydelig Udhavn i Korsør Tolddistrict, over hvilken de Handlende i Slagelse for en stor Deel ind- og udføre deres Varer, er i 1870 indført 490 C-Lst. Trælast, 5421 Tdr. Steenkul m. m.; udført 31,211 Tdr. Kornvarer, 118,000 Stkr. Muursteen.

Af industrielle Anlæg i Aaret 1870 mærkes: 1 Skibsbyggeri, 1 Cokesbrænderi, 1 Fabrik for Tilvirkning af kunstig Gjødning, hvormed staaer i Forbindelse eu Svovlsyrefabrik, et Gasværk, 3 Ølbryggerier, 2 Teglværker, 1 Kalkbrænderi, 2 Vind-Meelmøller og 1 Tobaksfabrik. I Korsør udgives „Korsør Avis".

Efter Statistisk Tabelværk brugte i 1850 Byens egne Indbyggere af dennes Jorder: 9 et Beløb af over 4 Tdr. Htk., 9 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr., 11 et Beløb af 2 indtil 1 Td. og 41 et Beløb af under 1 Td. Htk.

Kreaturholdet i Korsør var den 16de Juli 1866: 131 Stkr. Heste, 358 Stkr. Hornkvæg, 466 Stkr. Faar, 231 Stkr. Sviin.

Af Markeder holdes 3 i Korsør, nemlig i Marts, Juni og November Maaneder.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og Byskriver. Med Byens Jurisdiction er forenet Taarnborg Sogn samt Vemmelev og Hemmershøi Sogne i Slagelse Herred, dog uden paa nogen Maade at være forenede med Byen i communal Henseende.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Controllen; b) for Havnevæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Belysning, Brolægning, Vei- og Vandvæsen; f) for Communens Eiendomme.

Communens væsentligste Udgifter i 1870 vare: til Fattigvæsenet 5398 Rd., Skolevæsenet 3558 Rd., Rets- og Politivæsenet 2317 Rd., Indqvarteringsvæsenet 50 Rd., Vandforsyning 227 Rd., Brandvæsen 242 Rd., Medicinalvæsen 244 Rd., Byens Gader og Veie 327 Rd., Gadebelysning (Gas) 483 Rd., Bidrag til Statskassen 1922 Rd., til Amtsrepartitionsfonden 315 Rd., til Amtsskolefonden 213 Rd., Sindssygeanstalten i Vordingborg 308 Rd. Til Udgifterne er lignet paa Næring 900 Rd., paa Formue og Leilighed 8400 Rd., paa Grundtaxten 1000 Rd., paa Bygningernes Assurancesum 800 Rd., paa Hartkornet 410 Rd. Gammelskat samt Land- og Ligningsskat er opkrævet med 1070 Rd. Resten er tilveiebragt ved særlige Indtægter.

Communen eiede ved Udgangen af 1870: i rede Penge og Obligationer 44,486 Rd., i faste Eiendomme 163,480 Rd.; dens Gjæld beløb sig til 28,217 Rd. Communens faste Eiendomme ere: c. 135½ Td. Land Markjorder, en Fredskov af Areal c. 213 Tdr. Land, 1 Raadhuus og Arresthuusbygning, 2 Skolebygninger, 1 Arbeidsanstalt med Sygehuus, 1 nyt Skovfogedhuus, 1 gammelt Skovfogedhuus, 1 Markvoogterhuus.

Byen har (foruden en privat saakaldet Realskole for Drenge og 2 Pigeskoler samt 10 Smaaskoler for mindre Børn) en borgerlig Betalingsskole, saavel for Drenge som for Piger, med 4 Klasser, c. 80 Elever, og en Friskole, ligeledes for Piger og Drenge, med 8 Klasser, c. 260 Elever. Begge Skoler have tildeels fælles Lærere, nemlig 5 Lærere og 3 Lærerinder.

Havnevæsenet bestyres af et Udvalg af Byraadet, bestaaende af 3 Medlemmer, der kan suppleres med 2 udenfor Byraadet Valgte. Havnekassen eiede den 1ste Januar 1871 deels i Contanter, deels i Papirer c. 24,200 Rd. og i faste Eiendomme 12,150 Rd.; dens Gjæld beløb sig til 8500 Rd. Dens Indtægter i Aaret 1870 af Havne- og Bropenge, samt Ballastpenge udgjorde omtrent 21,000 Rd.

Der er i de senere Aar inddæmmet en lille Bugt af Korsør Nor mellem Havnebroen og den østlige Ende af Byen, c. 7 Tdr. Land, der dyrkes som Have. Fra nogle syd for Byen liggende Smaasøer „Lovsøerne" er lagt en Vandledning ned til Havnen.

Gasværket, der tilhører en Privatmand, har i 1870 leveret til Gadebelysningen c. 300,000 Cbfd. og iøvrigt c. 1,230,000 Cbfd. Gas.

I den for Korsør og Omegn i 1859 oprettede Sparekasse indestod den 1ste Januar 1871: 79,983 Rd.; dens opsparede Capital beløb sig til 3,202 Rd.

I geistlig Henseende er Taarnborg Sogn forenet som Annex med Korsør. En ordineret Catechet er tillige Førstelærer ved Borgerskolen.

Byen hører til Slagelse Amtstuedistrict; den har en egen Stadslæge, til hvis District tillige hører Sognene Taarnborg, Vemmeløv og Hemmershøi. Apothek. 2den Udskrivningskreds 317de Lægd. 3die Valgkreds. Ved Toldstedet er ansat en Toldforvalter, 2 Controlleurer og 8 Assistenter. Telegraphstation. Ved Postvæsenet en Postmester, en Postcontrolleur, en Opsynsmand ved Post- og Færgetransporten samt en Expediteur for de Kongelige Postdampskibe. Byens Borgmester er tillige Veier, Maaler og Vrager. 2 Mæglere ere ansatte.

Byen har et Brand- og Politicorps.

Ved Korsør findes 2 faste Fyr af 6te Orden med Speil-Apparat, Lysvidde 2 Miil, og ligeoverfor paa Halskov et fast Fyr af 6te Orden med Speil-Apparat, Lysvidde 2½ Miil. Om Vinteren ved Isgang skeer Overfarten fra Fyen til Refshuset yderst ude paa Halskov Odde, nord for Noret, c. ½ M. fra Byen.

Som det af hostrykte Afbildning af Byens Segl sees har Korsør et Kors i sit Vaaben, hvilket er en Gjengivelse af den første Deel af Byens Navn.

Korsør var alt tidlig en Søhavn, hvorfra der var Overfart til Fyen. Svend Grade anføres at have anlagt et fast Slot ved Byen. Det turde dog være sandsynligere, at et saadant først langt senere er opstaaet, maaskee omtrent paa den Tid, da Taarnborg Slot tabte sin Betydning. At det ikke har været stærkt befæstet eller havde nogen stor Besætning, kan og sluttes deraf, at nogle Borgere fra Skjelskør i Grevens Feide overrumplede det, forklædte som Hesteprangere; ogsaa maa det kun have været i en slet Tilstand i Aaret 1658, siden Carl Gustav uhindret kunde lande der. Efter at han i Korsør havde faaet Budskab om sin Hærs Nederlag i Fyen 14de November 1659*), frygtede han et hastigt Besøg af de seirende Danske og lod den nuværende Fæstning anlægge omkring det gamle Slot (jfr. „Krigens Skueplads“ af H. C. Scheel. I. 228). I Aaret 1764 bortsolgtes en Deel af Fæstningens Grunde. Byen skal have faaet sine første Privilegier af Erik af Pommern 1425 (hermed tillige „Fæegang paa Sprogøe“). Til nogen betydelig Høide synes den ikke nogensinde at have hævet sig, uagtet sin fortrinlige Beliggenhed. Den synes derfor heller ikke nogensinde at have havt mere end een Kirke, ligesom der heller ikke i Byen findes at have været noget Kloster. Korsør fik vel i Aaret 1664 den Forrettighed at være (tilligemed Kjøbenhavn) den ene af de to Stabelstæder i Sjælland, som „alene maa bruge den udenlandske

---

*) I Danske Atlas fortælles, at Kongen stod paa Korsør Slot og saae derfra sine Troppers Nederlag ved Nyborg(?), og tilføies efter Hofer, at han modtog sin General Gustav Steenbock med den slette Hilsen: „Har Fanden taget alle Gederne, da maatte han og vel have taget den gamle Buk med“.

Handel"; men Krigene i det 17de Aarhundrede have vistnok hvilet dobbelt tungt paa Byen, da dens Indbyggere, som oftest uden Godtgjørelse, maatte deeltage i Transporten af Tropper og Materiale. Det tør dog nu antages, at den som Centralstad for Landets Post- og Befordringsvæsen samt ved sin øvrige Beliggenhed til Samfærsel ad Søveien og Jernbanen vil kunne indtage en ikke ubetydelig Plads blandt Danmarks Kjøbstæder, hvilken Forventning ogsaa har ladet i de senere Aar fremstaae flere betydelige Bygninger samt i høi Grad hævet Prisen paa Byggegrunde. Jernbanen til Korsør aabnedes i sin hele Udstrækning af Kong Frederik den Syvende den 26de April 1856. I September 1857 blev Korsør haardt hjemsøgt af Cholera, som bortrev omtrent 200 af denne lille Byes Befolkning.

Af historiske Begivenheder nævnes, at Danmarks Riges Raad udstedte den 28de October 1438 i Korsør det Brev, ved hvilket Christoffer af Baiern blev indkaldt til at bestige den af Kong Erik af Pommern forladte danske Throne.

I Korsør fødtes Jens Baggesen den 15de Februar 1764.

Til Korsør Sogn er ved Reskripter af 27de Marts 1822 og 29de Januar 1823 henlagt den lille Ø Sprogø midt i Store-Belt, kun ¼ Miil i Omkreds, hvorpaa findes et Fyr (Blinkfyr med Blink hvert 2det Minut, 3die Orden, Lysvidde 4¼ M.), Telegraph, en Gjæstgivergaard og Reservehuus. Den danner i Vintertiden, naar Bæltet er tilfrosset, en Station for Post- og Færgefarten, der ofte maa skee ved Iisbaade, hvis Mandskab og Passagerer ofte paa en eller flere Dage maa tage Ophold paa Øen. Sprogø har et Areal af c. 56 Tdr. Land, hvoraf 36 Tdr. ere opdyrkede, med 2 Tdr. 3 Skpr. Htk.; den eies nu af Staten (Postvæsenet), men tilhørte tidligere Stamhuset Juelsberg i Fyen, af hvilken Grund den i Matriklen endnu stedse henregnes til Nyborg Landsogn.

Paa Sprogø opførte Kong Valdemar I. et fast Taarn af Muursteen (efter Svend Aagesens Danmarks-Krønike og den i Kongens Grav i Ringsted Kirke fundne Blyplade), rimeligviis til Værn mod Venderne. Dette Taarn omtales forøvrigt ikke i Historien, og navnlig findes der ingen Meddelelse om, at de Sammensvorne, da de efter Erik Glippings Drab, som det fortælles, satte sig i Besiddelse af Øen, have maattet tage Taarnet med Vaabenmagt. Af et Taarn med omgivende Ringmuur er der fundet Muursteens Substructioner.

Under Christian III. holdtes der et kongeligt Stod paa Øen. Senere beboedes den af en hollandsk Familie, der 1580 fik kgl. Stadfæstelse derpaa, imod at de skulde „huse og herberge godt Folk, om Nøden trænger, at nogen skulde dennem besøge". Formodentlig maatte de forlade Øen, da Lensmanden 1592 klagede over, at de havde ødelagt en stor Deel af Skoven, og skal være flyttede til Bøtø.

Tre danske Konger have for Iisgangens Skyld maattet overnatte paa denne Ø, nemlig Frederik II. paa en Reise til Kolding, Christian IV. paa en Reise til Skanderborg den 19de og 20de Januar 1620*) og Frederik VI. paa Hjemreisen fra Fyen til Kjøbenhavn efter Kielerfreden 1814.

---

*) I sin Skrivcalender for 1620 har Kongen noteret: „19de Januar drog jeg fra Nyborg til Sproe, hvor vi maatte blive Natten over, fordi der var saa megen Iis i Beltet. 20de Januar gav jeg paa Sproe 10 Slettedaler for Mad og Øl til Folket, der førte mig over"; item Værtinden 2 Slettedaler til Foræring. Siden drog jeg derfra til Korsør o. s. v.

Skjelskør

Kjøbstad i Vester-Flakkebjerg Herred, under 55° 15′ 15″ n. B. og 1° 17′ 24″ v. L., 4¾ M. fra Nestved, 2 M. fra Slagelse og 1¾ M. fra Korsør, er særdeles smukt beliggende paa Affaldene af tvende Bakkestrækninger, øst og vest for Skjelskør Noer, hvor dette ved disse Bakker indsnevres til et smalt Vandløb. Over dette, der danner Havneplads for Byen, midt inde i denne forener en Bro Byens tvende Dele.

Skjelskør, hvis største Udstrækning er fra Øst til Vest (Byens Areal er 41 Tdr. Land), har kun 5 Gader med 154 Bygninger samt 7 udenfor paa Byens Mark beliggende, en sjette Gade er under Anlæg (i 1837 angives 4 Gader og ialt 120 Bygninger). Bygningernes Brandassurancesum var den 31te December 1870: 876,440 Rd. (30te September 1854: 467,490 Rd., 30te September 1844: 242,680 Rd.).

Skjelskør har 65 Tdr. Htk. Kjøbstadjord, med et Areal af 759 Tdr. Land, som altsammen er udskiftet til Kjøbstad-Grundene. Kjøbstad-Communen er forenet med et Landdistrict, som bestaaer af de saakaldte „Raadmands-Huse“, der ligge vestlig for Byen og nord for Noret. Dette District har Communalbestyrelse, navnlig Skole- og Fattigvæsen, fælles med Kjøbstaden og er repræsenteret i Byraadet. Landdistrictets Htk. er 5 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdkr. 2½ Alb.

Blandt Byens offentlige Bygninger mærkes:

Kirken, fordum helliget St. Nicolaus, beliggende i Byens vestlige Deel paa en stor fri Plads med et 42 Alen høit Taarn uden Spir. Dens Hovedskib bestaaer af 2 Rækker Hvælvinger, 4 paa hver Side, som hvile deels paa Muurpiller støttede til Kirkens Sidemure, deels paa fritstaaende Piller, som indtage Midten af Kirkens Hovedgang. Skibets indvendige Længde er 40 Alen og den indvendige Brede 17 Alen. Choret dannes af en større Hvælving, af Brede som Skibets og i Længden 19 Alen, slutter mod Øst i en Halvrunding med 7 Alens Radius. Hele Kirkerummet holder saaledes 66 Alen i Længden. Taarnet er afsondret særskilt, bygget i 3 Hvælvinger. Med dette er Kirkens Længde 74 Alen. Mod Nord er tilbygget tvende Capeller for Øerne Agersø og Omø, hvis Beboere indtil Aaret 1586 søgte Skjelskør Kirke. De udgjøre eet Rum afdeelt i to Hvælvinger, den østlige af disse er indrettet til Liigcapel og særskilt aflukket; i Tagværket ere de afdeelte som to Bygninger. Mod Syd er tilbygget Kirken en Forhal (et Vaabenhuus) ligefor Skibets 3die Hvælving. Nord for Choret findes Sacristiet. Som det heraf sees, er denne Kirke et anseeligt Bygningsværk, dens Indre, der for endeel Aar siden er restaureret, tilbyder ogsaa Skuet af et skjønt og værdigt Gudshuus. Den gamle Altertavle med Billedskjærerarbeide fra det 15de Aarhundrede er for en Teel bibeholdt og er ikke af ringe Kunstværd. Ogsaa Prædikestolen har smukt Billedskjærerarbeide, fuldført 1633. Flere Epitaphier have desværre maattet borttages formedelst Ælde, deriblandt et over Oberstlieutenant og Commandant paa Korsør Fæstning Just Ebel, som gjorde god Tjeneste mod de Svenske paa Møen 1658, og døde 80 Aar gammel i Skjelskør Aar 1700 (H. F. VIII. 4.). Den i Friises Be-

SKIELSKÖR
OVERNORET
FJORDEN
Skielskör Kjöbstads Markjorder
a Kirke
b Raadhuus
c Fattighuus
d do
e do
f Skole
g Toldbod
h Havnevæsenets Materialh.
i Apothek
k Byens Skole
l Præstegaarden
Gammel Torv
Ny Torv
Smidstrup
Havne Pl.
Smidstrup Byes Jorder
Byes Jorder
Skielskör Kjöbstads Markjorder
1/8000
600 Alen

skrivelse og hos Hofman omtalte Liigsteen over Raadmand Povel Hansen, † 1616, med hans 6 Hustruer, staaer nu i Haven ved Basnæs; formodentlig har man engang viist Eieren den Artighed at overlade ham den som en Curiositet. I Choret findes nogle Munkestole, der enten maa være overførte dertil fra et af de tvende nedlagte Klostre, eller muligviis Carmelitermunkene have gjort Tjeneste i St. Nicolai Kirke; thi at noget af de to fattige Klostre i Skjelskør tidligere skulde have havt en saa betydelig Kirke, medens ikke nogen anden særegen Kirke kan paavises at have været i Byen, tør man næppe antage (jfr. Münters Reformationshistorie 2 D., S. 199 og Daugaards Klosterhistorie, S. 210). Kirken eier: a) Kirketienden af Agersø og Omø Sogne, b) Jorder af Htk. 2 Tdr. 2 Skpr., c) i Capitaler 2383 Rd. Ved Kirken ligger den forrige Latinskoles Bygning, nu en Bolig for tvende aldrende Fattige, ifølge en Indskrift i bunden Stiil over Døren funderet af Lorentz Petersen 1748, samt tillagt en Capital af 100 Rd.;

Raad- og Thinghuset, ogsaa i Nærheden af Kirken, bygget 1829;

Skolen, beliggende i Byens østlige Deel.

Indbyggere i Byen: i 1870: 1692 (Mdkj 822 og Kvdkj. 870); i 1860: 1533; i 1855: 1379; i 1850: 1134; i 1845: 966; i 1801: 567; i 1769: 595. I Landdistrictet i 1870: 27 Indbyggere.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat bleve 274 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 113,196 Rd.

Med Hensyn til Byens Handel var af de vigtigste Varer i 1870 fortoldet: Salt 60,900 Pd., Kaffe 14,459 Pd., Thee 235 Pd., Trælast 614 C.-Lstr. og 10,881 C.-Fd. (i 1869: 396 C.-Lstr. og 6275 C.-Fd.), Steenkul 21,586 Tdr. (i 1869: 11,545 Tdr.), Bomulds-, Lærreds- og Uldmanufacturvarer 6493 Pd., Silkevarer 128 Pd., Humle 1798 Pd., Risengryn 4300 Pd., Sukker 7577 Pd., Sirup 4576 Pd. Den samlede Udførsel af Kornvarer og Frøsorter til Udlandet har i 1870 været c. 51,800 Tdr. (18,400 Tdr. mere end i 1869), og heraf er til England udført c. 27,000 Tdr., til Norge c. 4500 Tdr., til Holland og Belgien c. 9600 Tdr., Slesvig og Holsteen c. 9000 Tdr.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) have i 1870 udgjort 10,576 Rd. (i 1869: 9507 Rd.).

Brændeviinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) blev i 1870 oppebaaret med 16,698 Rd. (i 1869: 15,030 Rd.).

Skibsfarten har i Aaret 1870 være, i indenrigsk Fart: indgaaet 84 Fartøier af 774 C.-Lstr., med Bestuvning 515 C.-Lstr., udgaaet 95 Fartøier af 967 C.-Lstr., med Bestuvning 133 C.-Lstr.; i udenrigsk Fart: indgaaet 89 Fartøier af 2115 C.-Lstr., med Bestuvning 1755 C.-Lstr., udgaaet 88 Fartøier af 2190 C.-Lstr., med Bestuvning 1555 C.-Lstr. I Skjelskør var i 1870 hjemmehørende 20 Fartøier af 422 C.-Lstr.

Af industrielle Anlæg mærkes: 1 Dampmølle, 2 Brændeviinsbrænderier (hvoraf 1 drives med Damp, aarl. Prod. 350,000 Potter),

1 Ølbryggeri, 1 Garveri og 1 Bogtrykkeri. Af Byens Indbyggere bruge 2 et Beløb af over 4 Tdr. Htk., 8 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr., 2 et Beløb af 2 indtil 1 Td. og 3 et Belob af under 1 Td. Htk.

Kreaturholdet i Skjelskør var den 16de Juli 1866: 116 Stkr. Heste, 223 Stkr. Hornkvæg, 178 Stkr. Faar og 178 Stkr. Sviin.

I Byen holdes aarlig 4 Markeder, nemlig 1 i Mai, 1 i Juni, 1 i September og 1 i October, og desuden den 2den Tirsdag i hver Maaned Torvedag med levende Kreaturer.

Byens Øvrighed er en Byfoged, der tillige er Byskriver og Borgmester samt derhos Herredsfoged og Skriver i Vester-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 7 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet, b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet, c) for Fattigvæsenet.

Communens Udgifter vare i 1869: 21,828 Rd., hvoraf c. 9000 Rd. extraordinaire, foranledigede ved Broens Ombygning og Kjøbet af Borreby Dyrehave. De væsentligste Udgifter vare forøvrigt: til Fattigvæsenet 3021 Rd., Skolevæsenet 3360 Rd., Rets- og Politivæsenet 1052 Rd., Brandvæsen 86 Rd., Medicinalvæsen 245 Rd., Byens Gader og Veie 444 Rd., Gadebelysning (ved Petroleum) 250 Rd., Vandforsyning 16 Rd., Bidrag til Statskassen 621 Rd., til Amtsrepartitionsfonden 201 Rd., til Amtsskolefonden 125 Rd. Til Udgifterne er ved særlige Indtægter udredet 6898 Rd., ved Laan 8000 Rd , ved Ligning 6920 Rd., nemlig: paa fast Eiendom 731 Rd., paa Næring 1126 Rd., paa Formue og Leilighed 5032 Rd., paa Landdistrictet 31 Rd.

Communen eiede ved Udgangen af 1869: i rede Penge og Obligationer 9037 Rd., i faste Eiendomme 32,640 Rd.; dens Gjæld beløb sig til 11,931 Rd. Communens faste Eiendomme ere: $1/4$ Part af Raadhuset, Skolen, Fattighusene, Sprøitehuset, Just Ebels Vænge, 5 andre Jordstykker (i 1869 Leieafgift 128 Rd.), Dyrehaven (skyldsat for 8 Tdr. 2 Skpr. 2 Fdkr. Skovskyld, med en dertil hørende Huuslod, skyldsat for 3 Skpr. $1\frac{1}{4}$ Alb. Htk., Kjøbesum 8956 Rd.), Fattigvæsenets Jorder (i 1869 Leieafgift 1563 Rd.), Skolevæsenets Jorder (i 1869 Leieafgift 379 Rd.).

Havnevæsenet bestyres af et Udvalg af Byraadet, bestaaende af 5 Medlemmer. I Aarene 1856—58 blev Havnepladsen betydelig udvidet, to Moler anbragte ved Indløbet til Fjorden og det 3 Fjerdingvei lange Løb gjennem denne uddybet til 12 Fod. I denne Anledning optoges Laan af ialt 40,000 Rd., hvilken Gjæld nu er nedbragt til 28,000 Rd.; de ordinaire Indtægter udgjøre c. 3000 Rd. aarlig. Havnens faste Eiendomme (Lodshuset, Havnefogedhuset og Materialhuset) ere anslaaede til en Værdi af 7500 Rd.

Skjelskør har ingen Borgervæbning, men et Brandcorps, hvormed er forenet et Politicorps paa 24 Mand.

I geistlig Henseende danner Byen et eget Pastorat. Tillige er ansat en ordineret Catechet, som er Førstelærer ved Borgerskolen. Denne har ialt 2 Lærere, Friskolen 2 Lærere. I Byen er desuden en kvindelig Haandgjerningsskole.

Byen hører under Slagelse Amtstuedistrict og Skjelskør Lægedistrict. Districtslægen boer i Byen. Apothek. 2den Udskrivningskreds 313de Lægd. Valgsted for Sorø Amts 4de Folkethings Valgkreds. Ved Skjelskør Toldsted er ansat 1 Toldforvalter og 1 Toldassistent, ved Postvæsenet en Postexpediteur. Telegraphstation.

Sparekasse findes ikke i Skjelskør. Den nærmeste Sparekasse er den for Grevskabet Holsteinborg (oprettet 1810), der benyttes af Byen og Omegnen; deri indestaaer c. 700,000 Rd.

Skjelskørs Vaaben gaaer tilbage til den Tid, da Byen endnu havde to Kirker, hver paa sin Side af Noret. Mellem disse er Broen afbildet.

Skjelskør (i gamle Documenter Skjelfiskor, Skjelfisk ɔ: Musling og Ore ɔ: en lav Strandbred) er en af Danmarks ældre Stæder, og var paa Valdemarernes Tid langt større og anseeligere end nu. Valdemar II. skjænkede den som Fædrenearv til Sønnen Abel, Hertug af Slesvig, der som Konge 1251 pantsatte Byen for skyldig Sold til Feltherren Henrik Emeltorp, Rendsborgs tappre Forsvarer. Da Kong Christoffer I. efter Abels Død 1252, som Formynder for Abels Børn, forlangte Skjelskør tilbage, vægrede Emeltorp sig ved at overlevere den og satte Byen i bedre Forsvarsstand, i Særdeleshed ved at kaste en dyb Grav om dens Mark, af hvilken den saakaldte „Hellede Grøft" tæt vest for Byen endnu er en Levning. Christoffer var uheldig i sit første Angreb paa Byen, men da han næste Aar 1253 drog mod Byen med en større Magt, undveg Henrik Emeltorp Angrebet ved at drage bort fra Byen. Denne blev da indtaget af Kongen, og dens Fæstningsværker for en Deel ødelagte, ligesom den i det Hele taget ved Forsvaret og Erobringen synes at have lidt meget og senere ikke igjen at have kunnet hæve sig til samme Høide, som den indtog før den Emeltorpske Occupation. Aar 1287 holdt Kong Erik Menved og hans Formynder Hertug Valdemar Danehof i Skjelskør, for at foretage en Undersøgelse om Mordet paa Kong Erik Glipping. Da Gjerningsmændene bleve underrettede herom, forsøgte de et Overfald for at bemægtige sig Kongen og derved Regjeringen. Men Hertugen havde sine Folk under Vaaben og fordrev Modpartiet ud af Staden. Det er ikke usandsynligt, at Borgerne ved denne Leilighed have gjort god Tjeneste, og at det har været Hævn, der har ledet det Angreb, som et Par Aar efter af Marsk Stigs Parti foretoges mod Skjelskør. Byen blev da næsten aldeles ødelagt, og en derværende Kongsgaard „Hofgaarden" afbrændt. Endnu Aar 1300 holdt Kong Erik Menved og Kong Haakon af Norge et Møde i Skjelskør, men fra den Tid af træder den ganske ud af de historisk

mærkværdige danske Byers Tal*). Christoffer II. pantsatte 1319 Byen, og den skal fremdeles have været underkastet Panthavere, blandt hvilke især nævnes de Axelsønner eller Thotter, indtil 1453. Dens mægtige Adelsherrer have vistnok ikke undladt at udsuge Byen til det Yderste, og derved end mere bidraget til dens Dalen. Ogsaa havde den sorte Død i Midten af det 14de Aarhundrede anrettet store Ødelæggelser (Hist. Tidskr. VI. 588 ff.). Efter at Skjelskør atter var kommen umiddelbart ind under Kronen, synes den dog igjen at have hævet sig, navnlig ved Kornhandel og Indførsel af tydsk Øl. De betydelige Præstationer, den saae sig istand til at yde i Krigen 1563—70, tyde paa en ikke ringe Velstand. Ogsaa den Tids Skattetaxter synes at betegne en betydeligere Stilling for Byen. I Aaret 1596 blev saaledes udskrevet en Prindsessesskat i Anledning af Christian den Fjerdes Søster Prindsesse Augustas Bilager med Hertug Johan Adolf af Gottorp. I denne ansættes Kjøbenhavn til 1375 Rd., Kjøge og Helsingør hver til 250 Rd., Nestved til 125 Rd., Skjelskør til 100 Rd., og efter denne Slagelse og Kallundborg samt de øvrige sjællandske Stæder med mindre Summer. Det følgende Aarhundredes Krige have igjen bragt Byen ud af denne forholdsviis heldigere Stilling, og flere Data foreligge, som bevise, at den snart har maattet vige tilbage for Nabostæderne, og medens der ved Forordningen om Kjøbstæderne af 28de Januar 1682 blev tilstaaet Korsør og Nestved Ret til udenlandsk Handel, nægtedes denne Ret Skjelskør, der ved samme Forordning anføres blandt de Stæder, hvilke kun maatte have en Byfoged og ikke nogen Magistrat.

I det sidste Aarhundrede har Byen efterhaanden atter hævet sig. Efter Folketællingen i 1845 var den den 55de i Rækkefølgen af de danske Kjøbstæder, i 1855 derimod den 47de, i 1870 den 46de.

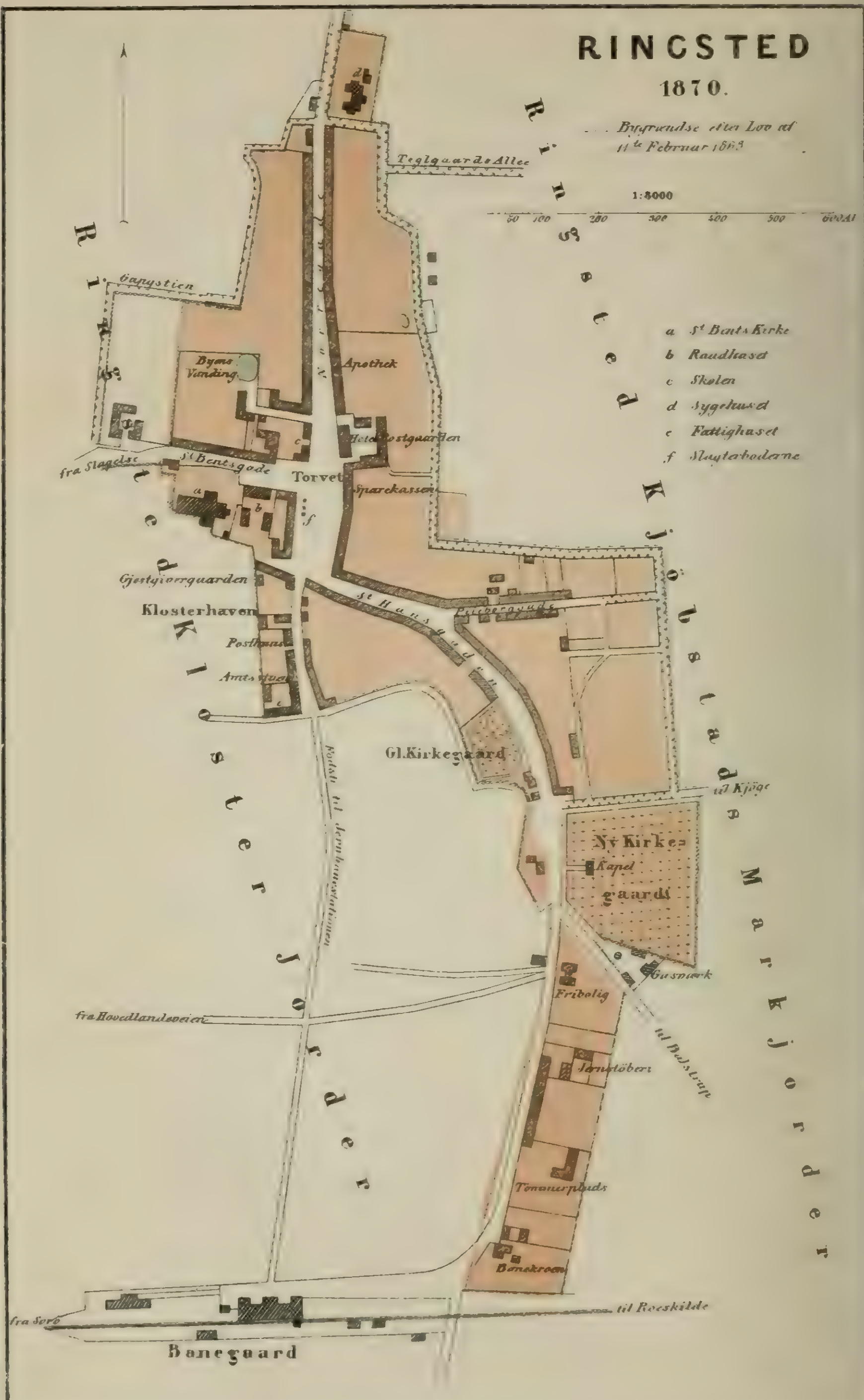
I den katholske Tid havde Skjelskør 2 Klostre, et Carmeliter- og et Dominicaner-Kloster. Det førstnævnte er stiftet 1418 af Kong Erik af Pommern, og han skjænkede dertil betydelige „øde Grunde“ paa Byens vestlige Side. Dominicaner-Klostret har staaet paa den Plads, der nu kaldes Marie-Kirkegaard, i den østlige Deel af Byen.

Hvitfeldt beretter (III. S. 288), at det fordrevne svenske Kongepar Birger Magnusson og Margrethe, Erik Menveds Søster, fik Holbæk Len til sin Underholdning, hvorfor Suhm (XII. S. 43) lader Kongen døe paa Holbæk Slot. I Kildeskrifterne nævnes hans Dødssted kun hos Hamsfort (Scr. rer. Dan. I., S. 299) og kaldes Spikaborg. Den svenske Skribent Ericus Olai siger, at Kongen fik Spikaborg ved Skjelskør og 2 Herreder til Underhold (Suhm XII S. 24). Nogle Grunde ved Skjelskør kaldes endnu Spegerborg, og efter Edvardsen Friis (S. 304) stod der endnu 1674 „Spegerborg Gaard med Have og Park“. Det vilde maaskee ikke være for dristigt herefter at antage, at Spikaborg og Spegerborg er den samme Gaard, og at Kong Birger der har endt sit urolige Liv. Det Jordstykke, som nu benævnes Spegerborg, bestaaer af tvende ved Veien fra Skjelskør til Borreby adskilte Dele, hvoraf den østlige er en Mosestrækning, der tidligere har været Vanddrag og omgivet den vestlige Deel, det ældre Spegerborg, der er et langagtigt Bankestrøg, omtrent 500 Alen i Længden og 100 i Breden. Paa denne Øes nordvestlige Pynt nær Indløbet til det indre Noer og Byens Havneplads, hvor der endnu findes Spor af ældre Bygninger, er det sandsynligt, at Borgen Spegerborg har ligget.

See Præsten Peter Edvardsen Friis Underretning om Skjelskør Kjøbstad (Sorø 1759), og „Historisk Fremstilling af Skjelskørs Bymark, dens forskjellige Skikkelser og Udskiftninger“ af Provst J. A. Brasen, i Historisk Tidsskrift 6te Bind.

---

*) Dens Borgere omtales dog i Grevens Feide, da de, forklædte som Hesteprangere, overrumplede Korsør Slot. P. Edvardsen Friis nævner det ogsaa som en Mærkelighed, at siden Erik Menveds Tid vides ikke nogen Konge eller Dronning at have været i Skjelskør (hvilket heller ikke senere har været Tilfældet), „og er gemene Mands Overtro, at ingen Konge tør fare eller kjøre over Schielschiör Bro, formedelst Kong Tolv, Klinte Kongen, som boer i Kiinten udenfor Byen.“ Sagnet meddeles nu at gaae under den Form, „at Broen i Skjelskør vil gaae itu, i det samme en Konge kjører over den,“ og der tilføies „meget skrøbelig er den.“

RINGSTED
1870.
Byggrændse efter Lov af 11te Februar 1863
1:8000
50 100 200 300 400 500 600 Al
a St Bents Kirke
b Raadhuset
c Skolen
d Sygehuset
e Fattighuset
f Slagteboderne
Teglgaards Allee
Gangstien
Byens Vanding
Apothek
Hotel Postgaarden
fra Slagelse
St Bentsgade
Torvet
Sparekassen
Gjestgiverguarden
Klosterhaven
Posthuset
Amtsstuen
St Hansgade
Gl. Kirkegaard
til Kjöge
Ny Kirkegaardt
Kapel
Gasværk
Fribolig
fra Hovedlandeveien
Jernstöberi
til Bolstrup
Tömmerplads
Banekroen
fra Sorö
til Roeskilde
Banegaard
Ringsted Kjöbstads Markjorder
Ringsted Kloster Jorder

Ringsted

Kjøbstad i Ringsted Herred, under 55° 26′ 43″ n. Br. og 0° 47′ 20″ v. L., 4 Mile fra Roeskilde, 2 M. fra Sorø, 4 M. fra Slagelse, passeres af Hovedlandeveien fra Kjøbenhavn til Korsør, ligesom ogsaa den sjællandske Jernbane gaaer tæt syd for Byen og har en Station ved denne. Egnen om Byen er høitliggende, flad og steenløs; Byen mangler aldeles rindende Vand.

Til Ringsted Sogn hører foruden Kjøbstad-Communen tillige en Land-Commune, der særlig bliver at omhandle under Ringsted Herred.

Byen har 5 Gader og ialt 149 brandforsikkrede Grundeiendomme, hvoraf 145 i den egentlige By; samtlige Bygninger vare ved Udgangen af 1870 assurerede for 925,420 Rd. (ved Udgangen af 1854 for 534,800 Rd.). Byens Fladeindhold er 48 Tdr. Land. Ringsted Kjøbstadjorder staae for 164 Tdr. Htk.; oprindelig henhørte ikkun en Lod paa 4 Tdr. Land til Byens Jorder, indtil der i Aaret 1810 overdroges Byen i Arvefæste (Afgift 1 Td. Byg efter Capitelstaxt pr. Tønde Land) de den nedlagte Latinskole forhen tillagte Jorder i Ringsted Landsogn, der i 1812 ere udskiftede og som indeholde et Areal af 1120 Tdr. Land. I Byens Nørregade ligger Sct. Jørgens Gaard, der tidligere har været et Hospital; endskjønt beliggende midt i Byen henhørte den til Landsognet og var uden Kjøbstadsrettigheder, indtil den for omtrent 50 Aar siden blev indtaget under Kjøbstaden.

Af offentlige Bygninger mærkes:

Kirken, der med Hensyn til dens Kongegrave og øvrige Mærkværdigheder vil være særskilt at beskrive, **Raad-, Thing- og Arresthuset, Borgerskolen, Fattighuset,** et i 1856 opbygget **Sygehuus,** en i 1861 stiftet **Fribolig** samt **Gasværket,** der er anlagt i Aaret 1867.

Indbyggernes Antal udgjorde i 1870: 1869 (961 Mandkj. og 908 Kvdkj.), i 1860: 1653, i 1855: 1477, i 1850: 1380, i 1845: 1223, i 1801: 817, i 1769: 708.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat bleve 313 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 192,512 Rd.

Da Ringsted er en Landstad, der fortolder sine Indførselsartikler andetsteds og ligeledes udskiber de Varer, den udfører til Udlandet, enten fra Kjøbenhavn eller Kjøge, blandt hvilke Stæders Udførsel de fremtræde, lader sig om dennes ligesom de øvrige Landstæders Handel intet bestemt sige. Jernbaneanlægene antages ikke at have bragt Byen Fordeel, og Banen til Masnedsund formenes endog at have været skadelig for Byens Handel. Kjøbmændenes Antal er dog tiltaget (i 1870: 30, i 1856: 19, i 1766 kun 2) og det uagtet der klages over, at der rundtomkring og saaledes navnlig i Borup og Hasle er etableret Kjøbmandshandler. Landbruget er af stor Vigtighed for Ringsteds Indbyggere, af hvilke i 1870 1 brugte et Beløb af 14 Tdr. Htk., 3 hver mellem 13 og 9 Tdr., 6

hver mellem 9 og 6 Tdr., 18 hver mellem 6 og 3 Tdr., 4 hver mellem 3 og 1 Tdr. og 1 under 1 Td. Den industrielle Bedrift synes at være i Tiltagende, om endog enkelte Bedriftsgrene ere noget aftagne, saaledes Brændeviinsbrænderiet og Skomagernæring. I den foreliggende Beretning nævnes: 1 Bogtrykkeri, hvorfra udgaaer en Avis, „Sjællandsposten", 4 Brændeviinsbrænderier, 15 Arbeidere, aarligt Product c. 250,000 Potter (for 1856 nævntes i forrige Udgave af dette Skrift 9 Brændeviinsbrænderier med aarligt Product 500,000 Potter), med det ene Brænderi er forenet et Ølbryggeri med aarligt Product c. 6000 Tdr. Øl, 1 Ølbryggeri, a. P. c. 2800 Tdr., 2 Garverier, 1 Tobaksfabrik med 17 Arbeidere, a. P. c. 10,000 Pd. Tobak, 2 Væverier, hvoraf det ene med 70 Arbeidere, a. P. c. 56,000 Alen Hvergarn og Bomuldstøi, 1 i 1869 oprettet Portland Cementfabrik „Hertha" med 20—30 Arbeidere, aarligt Product c. 3—5000 Tdr. Cement og nogle Betonsager, 1 i 1868 oprettet Jernstøberi og dermed forenet Maskinfabrik, med 12 Arbeidere, a. P. c. 300 Skpd. Støbegods. Byen har 25 Skomagere (1856 c. 40). Det af dem tilvirkede Arbeide forhandles for en stor Deel paa Markederne i de nærmest liggende Byer.

Kreaturholdet i Ringsted var den 16de Juli 1866: 175 Heste, 414 Stkr. Hornkvæg, 125 Stkr. Faar, 190 Stkr. Sviin.

I Ringsted holdes aarlig 7 Markeder, nemlig 2 i Marts, 1 i April, 1 i Mai, 1 i Juni, 1 i September og 1 i November; de 6 første med Heste og Kvæg, det sidste med Kvæg alene. Første Torsdag i hver Maaned, som ikke er Helligdag, Torvedag med levende Kreaturer.

Byens Civiløvrighed bestaaer af en Borgmester, der tillige er Byfoged samt By- og Raadstueskriver, samt derhos er Herredsfoged og Skriver i Ringsted Herred og Birkedommer og Skriver ved Skjoldnæsholm og Svenstrupgaards Birker.

Byraadet bestaaer foruden af Formanden (Borgmesteren) af 7 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Kasse- og Regnskabsvæsenet, b) for Fattigvæsenet, c) for Skolevæsenet, d) for Jorderne, Brolægnings- og Veivæsenet samt Vandløb, e) for Gasværket og den offentlige Belysning, f) for Sygehuset.

Communens væsentlige Udgifter vare i 1869: til Fattigvæsen 6218 Rd., til Skolevæsen 2975 Rd., til Rets- og Politivæsen 2164 Rd., til Vandforsyning 656 Rd., til Indkvarteringsvæsen 222 Rd., til Brandvæsen 183 Rd., til Medicinalvæsen 1492 Rd., til Byens Gader og Veie 925 Rd., Bidrag til Statskassen 3238 Rd., Bidrag til Amtsskolefonden 226 Rd. Disse Udgifter ere tilveiebragte ved Overskud af Jorderne 6519 Rd., ved Renter af udlaante Capitaler 2055 Rd., ved Skatter paa Grund 181 Rd., Hartkorn 69 Rd., Næring 681 Rd., Formue og Leilighed 4994 Rd., overordentlig Skat til Statskassen 3 Terminer 2881 Rd., ialt 8806 Rd., ved andre særlige Indtægter 19,944 Rd.

Communen eiede ved Udgangen af 1869: i rede Penge og Obligationer 52,254 Rd., i faste Eiendomme 154,000 Rd. (Skolebygninger 6000 Rd., Fattighuus 10,000 Rd., Sygehuus 12,000 Rd., Gasværk

20,000 Rd., Andeel i Thing- og Arresthuus 5000 Rd., Jorder 100,000 Rd.) Communen skyldte 8573 Rd.

Gasværket er anlagt i Aaret 1867 med en Bekostning af 24,000 Rd., der blev taget af Byens tidligere opsparede Beholdning.

Byen har et Brand- og Politicorps.

Forligelsescommissair Thorsteinsson oprettede 1842 et Legat til Ringsted Byes Tarv og Bedste, stort 8100 Rd.; 100 Rd. aarlig af Renten tilfalder Friboligen, Resten af Renten anvendes deels til fri Skolegang for Børn af trængende Forældre, deels til Opklædning af 6 af de flittigste og sædeligste Børn.

I geistlig Henseende er Beenløse Sogn annecteret til Ringsted Sogn, der, som foranført, bestaaer deels af Kjøbstaden deels af et Landdistrict. Ved Kirken er desuden ansat en ordineret Catechet, der tillige er første Lærer ved Borgerskolen. Ved denne er ansat 4 faste Lærere og 1 Timelærer. I Byen findes flere private Skoler for mindre Børn.

I Ringsted boer en Districtslæge, til hvis Embedsdistrict Byen hører. Apothek. Valgsted for Sorø Amts 1ste Folkethings-Valgkreds. 2den Udskrivningskreds 77de Lægd. Med Slagelse og Sorø eet Toldsted (Toldforvalteren boer i Slagelse). En Postmester. Jernbanestation strax ved Byen, ved denne Telegraphstation.

I Ringsted er en Sparekasse (oprettet 1832), hvori ved Udgangen af Aaret 1870 indestod 1,528,000 Rd. og den opsparede Fond, som benævnes Formues Conto, 144,000 Rd.

Den sønden for Byen beliggende Assistentskirkegaard er meget smukt beplantet og danner nu et skjønt Anlæg, hvorfra en viid Udsigt over Omegnen. Her er et Liigcapel.

Det her gjengivne gamle Signet med Indskrift Sigillum villanorum de Ringsted ɔ: Ringsted Borgeres Segl, er taget efter „Kongegravene i Ringsted Kirke".

Paa det høieste Punkt af den Høislette, der i østvestlig Retning indtager Sjællands Midte (mellem Aamose-Aaens Tilløb og Suus-Aaen) ligger Ringsted. I Hedenskabets Tid var her alt Hovedthingstedet for Sjælland, hvor Folket fra hele Landskabet kom sammen for at afhandle fælles vigtige Anliggender og for tillige i Forening at offre til Guderne. Til saadanne Tingsteder valgtes altid de høitliggende Punkter i Midten af Landet, saaledes ogsaa Viborg i Nørre-Jylland og Urnehoved i Sønder-Jylland. De gamle Sagn og Sange indeholde vel ikke ligefrem Vidnesbyrd om at

Ringsted var Sjællands Hovedthingsted, men de antyde dog Stedets høie Ælde, idet de fortælle, at den berømte Kong Sigmund, Volsungs Søn, skjænkede denne By (Hringstaðir) til sin Søn, den senere ikke mindre berømte Kong Helge Hundingsbane. Et ældgammelt Kvad (den ældre Edda: Helgakviða Hundingsbana, „det ældste literaire Mindesmærke Norden eier") om Helge og hans Giftermaal med Sigrun, Hognes Datter, fremhæver denne Gaves Betydning ved i Slutningen at udbryde:

„Lyksalig Du
skal besidde
Hognes Datter
og Ringsted,
Seir og Lande —
Nu har Striden Ende!"

Ringsted var saaledes en af Sjællands ældste Stæder og var tillige i Middelalderen en af de anseeligste (om den endog i Omfang og Folkemængde ikke nogensinde har været betydelig), da Kongerne jævnlig opholdt sig her og da Landsthinget, Provindsens øverste Domstol, her havde sit Sæde; men Staden skyldte ogsaa for en stor Deel sin Anseelse til det rige Benedictinerabbedie, som alt under Svend Estridsen blev anlagt og blomstrede igjennem hele Middelalderen, og hvis Kirke endnu er Byens Sognekirke, efterat dens egen Kirke, der bar Navn af St. Hans (nævnes alt 1225), efter Reformationen var nedlagt. Klostrets Nedlæggelse, Landsthingets Ophævelse og 5 store Ildebrande i de sidste 4 Aarhundreder, af hvilke den sidste 1806 ødelagde den halve By, tilligemed en Deel af Kirken, have været mere end Grunde nok til at bringe Byen tilbage*). Den har i de senere Aar, saaledes som det Foranførte alt har viist, gjort ikke ringe Fremskridt, om end de Forventninger man havde næret med Hensyn til Jernbanens Indflydelse paa Byens Handel og Industri langtfra fuldkommen ere blevne tilfredsstillede. Ringsted har som anført havt Gasbelysning siden 31te October 1866.

Paa en Rigsdag i Ringsted den 25de Juni 1170 blev Hertug Knud Lavards Liig høitidelig skriinlagt og hans Sønnesøn Knud Valdemarsøn salvet og kronet: den første Kroning, som nogen dansk Konge lod foretage med sin Efterfølger for at sikkre ham Thronen og spare Riget for de tidligere ødelæggende Borgerkrige. Det næste Aar, 21de Juli 1171, blev den sjællandske Kirkeret givet af Biskop Absalon i Ringsted. Den 12te Novbr. 1329 sluttede den fra sin Landflygtighed tilbagevendte Kong Christoffer II. i Ringsted (Hvitfeldt har urigtigt „Tingsted i Falster") et med betydelige Opoffrelser forbundet Forlig med sin Halvbroder den holsteenske Grev Johan den Milde. Paa et Danehof i Ringsted St. Knudsdag 1349 gjorde Kong Valdemar Atterdag Stænderne Regnskab for Anvendelsen af de oppebaarne Skatter; og paa Sjællandsfarernes Landsthing i denne By bleve Kongerne i Middelalderen sædvanligt hyldede for denne Provinds. Christian IV. var den sidste Konge, der som Thronfølger modtog Hylding i Ringsted den 16de Juli 1584; thi denne Konges Søn, den udvalgte Thronfølger Prinds Christian, blev for Sjællands Vedkommende hyldet i Kjøbenhavn den 14de Marts 1610, og hans Broder Kong Frederik III. modtog efter sit Valg en almindelig Hylding, istedetfor de tidligere specielle paa de enkelte Provindsers Landsthing, saavel i Danmark som i Norge i hver af Rigernes Hovedstæder (6te Juli og 24de August 1648).

Ringsted har i det 11te Aarhundrede rimeligviis været et kongeligt Prægested; paa Knud den Stores Tid nævnes „Ricsta" paa en Mønt, og under Sven Estridsens Sønner var der en Møntmester Alfvord i en By, der paa Mønterne stærkt forkortet kaldes Ri eller Reg og sandsynligviis er Ringsted.

---

*) Laurids Kok, Præst og Provst i Arts Herred, Peder Syvs Samtidige († 1691), Forfatter af „Danmark deiligst Vang og Vænge", har givet en poetisk Beskrivelse over Ringsted (see Bidrag til den danske Digtekunsts Historie af Rahbek og Nyerup III. 106), hvori blandt andet forekomme følgende Stropher, der noksom betegne Ringsteds Tilstand i hans Tid:

„Du (Kjøbenhavn!) kan vel sex Loft heit med Skaverstene tække;
I Ringsted Langhalm vil til alle Huus ei række.
Derfor den Titel, som de tydske Fyrster bær,
Det er Durchlauchtighed, er Ringsted alt for kjer."

„For vi ei Skibe har, her ingen Skibe strander,
Af eenist lille Søe vi alt vort Fæmon vander.
For Kjobmand og Trafich har Ringsted meget gott,
Derfor man sjelden hør, her spilles Bancherott."

I Bircherods Dagbøger S. 271 hedder det om Ringsted: „Den 20de Juni 1693 var en Ildebrand, hvorved den største Deel af den „fattige By" blev lagt i Aske".

Ringsted Kirke.

Til Danmarks ældste Klostre hører det under Svend Estridsøn oprettede Benedictinerkloster i Ringsted, som, tilligemed den dertil hørende Kirke, under Knud den Hellige blev fuldført og indviet i Aaret 1081 eller 1082 af Biskoppen i Roeskilde Svend Norbagge. Endskjønt Kirken indviedes Vor Frue til Ære, kaldtes den dog ofte efter Benedictinerne St. Bendts Kirke, senere kaldtes den St. Knuds Kirke, efter den her skrinlagte og kanoniserede Hertug Knud. Denne Kirke var altsaa samtidig med Domkirken (den ældre Steenkirke) og Vor Frue Kirke i Roeskilde, og hørte saaledes til de ældste i Landet. Den var vistnok kun af ringe Størrelse og opført af ubrændte Steen, enten Kampesteen, Kalksteen eller Fraadsteen, hvilke Bygningsemner alle fandtes i Sjælland. Saaledes stod den ældre Klosterkirke langt ind i det følgende Aarhundrede, men nu indtraf en vigtig Begivenhed i Ringsteds Nærhed, som bragte Sorg over Landet, men som skulde bidrage til at hæve Ringsted Kloster og dens Kirke til en hidtil ukjendt Berømmelse og Betydning. Hertug Knud Lavard blev den 7de Januar 1131 myrdet i Haraldsted Skov af Kong Niels's Søn Prinds Magnus. Knud efterlod ikke nogen Søn, der kunde hævne hans Mord (Valdemar fødtes først 7 Dage efter Faderens Død); Skjalm Hvides Sønner paatoge sig at fremkalde Hævnen for deres Fosterbroder og de droge omkring til Thingmøder i Sjælland og foreviste Knuds blodige Kappe for det forsamlede Folk. Samtidig dermed udspredtes allerede de første Rygter om hans Hellighed og Mirakler ved hans Grav. Stemningen blev meget ophidset og Prinds Magnus maatte forlade Danmark. Under disse Omstændigheder var det naturligt, at Kong Niels følte Betænkelighed ved at tilstaae den Begjæring, som Skjalm Hvides Sønner havde gjort til ham, at den myrdede Hertug maatte blive begravet i Roeskilde Domkirke ved Siden af de danske Konger Harald Blaatand, Svend Tveskjæg og Svend Estridsen*). Kongen frygtede vel ogsaa for, at der ved Knuds Begravelse skulde yttre sig Bevægelse blandt Roeskildes dengang talrige Befolkning. Skjalms Sønner maatte derfor nøies med en simplere Jordfæstelse for deres myrdede Ven og Fosterbroder, og de førte da hans Liig fra Haraldsted til St. Bendts Klosterkirke i Ringsted. Da nu Knuds Hellighedsry stedse mere og mere tiltog, da hans Søn Valdemar blev Danmarks Konge og end mere da Absalon byggede Sorø Kirke som Hvilested for sig og sin Slægt, maatte der ogsaa gives den hellige Hertug Knud og hans Æt et større og værdigere Gjemme end den lille Klosterkirke. Efter en gammel Beretning skete det Aar 1161, at Kong Valdemar med Bygning forøgede Ringsted Kloster. Denne Efterretning findes dog ikke hos den samtidige Saxo, der ligesaa lidet fortæller Noget om Absalons Opførelse af Sorø Klosters Kirke; men at alligevel Kirkerne baade i Sorø og Ringsted virkelig ved denne Tid maae være blevne opbyggede i deres væsentligste nuværende Grundtræk, fremgaaer deels af hele Bygningsstilen,

---

*) Knud den Store og Hardeknud vare begravne i Winchester, Magnus den Gode i Throndhiem, Erik Eiegod paa Cypern, Knud den Hellige i Odense, Harald Hein skal være begravet i Dalby i Skaane: hvor Oluf Hunger er stedt til Hvile, veed man ikke.

deels af den store og iøinefaldende Lighed mellem Hovedplanen og Enkelthederne i begge disse Kirker. Det var med disse tvende Kirker og med Esbern Snares borgmæssige Kirkebygning ved Hærvig, at man gjorde Begyndelsen til Anvendelsen af brændte Steen til Kirkebygninger i Sjælland, samtidig med at Kong Valdemar I. opførte Danevirke og Borgen paa Sprogø af samme Bygningsemne. I den nyopførte „Vor Frue" eller „St. Bendts" Kirke (der ligesom Sorø var en romansk Pillebasilica med Korsfløie, men med rund Chorafslutning, oprindelig maaskee umiddelbart op til Tværskibet) skrinlagdes paa høitidelig Maade den 25de Juni 1170 Hertug Knud Lavard, efterat han ved en pavelig Bulle af 8de November 1169 var bleven canoniseret. I Anledning saavel heraf som af et samtidig berammet Landsthing var en saa stor Hob af Folk strømmet til Ringsted, at Kong Valdemar den nævnte Dag kunde samles i Klosterkirken med alle de fornemste og mægtigste Mænd i Landet, med Skarer af Almuesfolk og i Særdeleshed med de vigtigste Geistlige i Riget. Foruden Erkebiskop Stephan af Upsal, hvem Kong Valdemar havde overdraget paa en Reise Erkebispen foretog til Rom at bevirke Hertug Knuds Kanonisation, og Helge, udvalgt Biskop i Oslo, var Erkebiskop Eskil og 7 danske Bisper tilstede, deriblandt Absalon. Eskil løftede selv den hellige Knuds Legeme op af Graven, indsvøbte det i hvidt Silketøi, nedlagde det i et forgyldt Skriin og hensatte det paa det høie Alter. Efter Skrinlægningen blev sunget en Collect og Knuds Helgenhistorie oplæst, hvorpaa det forsamlede Folk istemmede: „Lovet være den Herre Jesus Christus, som har beskikket Hellig Knud til Sjællands Skytspatron". Da denne Høitidelighed var endt, kronedes Kong Valdemars syvaarige Søn Knud (født 1163), som alt 1164 havde faaet Kongenavn af Faderen. Fra den Dag af fik Kirken sit tredie Navn „Sanct Knuds Kirke i Ringsted". St. Knud, Hertug eller „Martyr", som han benævnes paa det her afbildede Kirkens ældste Segl, kaldtes ogsaa derefter „Sanctus Kanutus de Ringstath" eller Ringstadiensis til Forskjel fra St. Knud, Konge, som var begravet i Odense og som derefter benævnedes „Sanctus Kanutus Othenseniensis".

Udentvivl har Kirken fra Begyndelsen af været uden Hvælvinger, ligesom ogsaa Hvælvingerne i Sidegangene vise sig at være opførte til forskjellige Tider, tildeels vel som en Følge af de tvende store Ildebrande i Ringsted i Aarene 1241 og 1300, ved hvilke ogsaa Kirken led meget. Efter den hellige Hertug Knud fandt nu en Række danske Konger og andre fyrstelige Personer fra det 12te, 13de og 14de Aarhundrede her deres Hvilested. I Aaret 1475 skal Kirken have faaet et Spiir, i hvis Knap blev lagt adskillige Relikvier, af hvilke nogle senere bleve forevíste i Kirken, saasom et Ærme af St. Knuds Kjole; St. Knuds Hoved blev efter Reformationen overladt Katholikerne og kom til St. Denis i Frankrig. 1571 blev Klosterkirken efter Kongens Befaling gjort til Sognekirke for Byen, og Altrene nede i Kirken bleve derfor borttagne og Stolestader opsatte. Østligt op til den søndre Korsfløi var en Bygning med Halvtag; her holdtes Byens latinske Skole indtil dens Nedlæggelse 1739; i en lignende Bygning Øst for den nordre Korsfløi blev fra ældgammel Tid af Landsthinget holdt. Begge disse Udbygninger bleve nedrevne efterat være blevne ødelagte ved Ildebranden, der den 21de Juni 1806 fortærede Hovedgaarden Ringstedkloster og angreb den umiddelbart ved Gaarden liggende

Kirke. Men skjønt Kirkens blytakte Taarnkuppel brændte, og Klokkerne halvsmeltede styrtede ned paa Kirkehvælvingerne, udholdt disse dog Faldet og Tyngden af dem og de brændende Bjælker, og Kirken blev saaledes alligevel reddet. De ovenomtalte tilstødende Udbygninger brændte derimod, ligesom ogsaa den vestligste Hvælving noget efter nedstyrtede og sønderslog Orgelet. Det trak langt ud med Kirkens Istandsættelse (i 1813 fandt Molbech Choret, fra Gulvet til Hvælvingen, fyldt med Hø), og først over 10 Aar efter kunde den paany indvies. Det var paatænkt aldeles at ombygge den ærværdige Kirke, men heldigviis var der ikke Penge nok dertil. Imidlertid undgik Kirken ikke at overkalkes fra øverst til nederst; dens Blytag blev ombyttet med Tegltag; Høikirkens Vinduer tilmuredes, og dens Tag blev ført ned over Sideskibene, til største Vansir for Kirkens Ydre og til ligesaa stor Skade for dens Belysning indvendig. Istedetfor at gjenopføre den nedfaldne Hvælving nedbrød man hele den vestlige Ende af Kirken og op-

Ringsted Kirkes Ydre.

førte en ny afstikkende, aldeles moderne Gavlmuur; Kirken blev herved 10 Alen kortere (dens Længde var forinden Branden omtrent 100 Alen). Taarnet fik et fladt Tag med Kugle og Kors.

Dog er den gamle Kirke i det Væsentlige bevaret som en af vore skjønneste Muursteens- (Teglsteens) Kirker. Den bestaaer af et treskibet Langhuus, Korsfloie og Chor med halvrund Altervæg, tvende lavere Sideskibe; over det nuværende Chor, imellem begge Korsarmene, hæver sig det svære, men meget lave Taarn. Kirkens indvendige Dimensioner angives at være 90 Alens Længde, 31 Alens Brede og 28 Alens Høide til Hovedskibets Hvælving; Breden i Kirkens Kors 67 Alen. Hovedindgangen var før Branden i den vestre Ende af Skibet, der nu er tillukket; almindelig benyttes en Dør paa Skibets nordre Side og en større Indgang i den nordre Korsfløi med en smuk Portal i Rundbuestiil, med

tvende Søiler ved Siderne. Ligesom i Sorø Kirke findes ogsaa paa Hovedskibets og den nordlige Korsfløis Vægge en stor Mængde Vaabner malede med Inscriptioner.

Det gamle Høialter havde en stor i Egetræ udskaaret og rigt forgyldt Altertavle med Fløie, et herligt Kunstværk, der endnu fandtes i Kirken henimod Slutningen af forrige Aarhundrede, men i forfalden Tilstand; den stod naturligviis op til Altervæggen, hvorimod det nuværende meget simple Alter-Maleri, der er skjænket af Provst Blichfeldt 1699, og forestiller Nadverens Indstiftelse, er anbragt nede i Kirken midt i Korset.

I Choret findes endnu 22 Munkestole af Egetræ, over hvilke en sammenhængende Række udskaarne Tavler fremstille Scener af det gamle og det nye Testamente*).

Af Kirkens nuværende Ydre gives paa foregaaende Side en Afbildning. Paa et særskilt Blad gjengives her et Parti af Kirkens Indre, seet fra den søndre Sidegang, efter Prof. H. Hansens Afbildning i „Kongegravene i Ringsted Kirke".

Om de kongelige Begravelser, deres Beliggenhed o. s. v. giver en gammel Pergaments-Tavle („Den Ringstedske Tavle"), som er ophængt i Kirken, Besked. Den henføres til det 15de, maaskee endog 14de Aarhundrede. 20 fyrstelige Personer hvile i Ringsted Kirkes Chor, deriblandt: **Knud Lavard, Valdemar den Store** og Dronning **Sophie, Knud den Sjette, Valdemar Seier** med sine Dronninger **Dagmar** og **Bengjerd,** den unge Kong **Valdemar** og Dronning **Eleonore, Erik Plovpenning,** Dronning **Agnes af Brandenborg,** Erik Glippings Enke, **Erik Menved** og Dronning **Ingeborg,** den svenske Konge **Birger Magnusson** og hans Dronning **Margrethe** af Danmark. De oprindelige Gravminder ere imidlertid forsvundne med Undtagelse af det over Erik Menved og hans Dronning; deres ophøiede Gravsteen dækkes af en svær Messingplade, hvori Kongens og Dronningens Billeder, i Legemsstørrelse, ere udstukne, med Indskrift omkring. De andre Grave dækkedes af simple Liigstene, der vare lagte over dem i det 16de Aarhundrede, men nu ere afløste af nye, af mere passende Udseende. Forinden disses Nedlæggelse befalede Hans Majestæt Kong Frederik VII., at en Undersøgelse af Kongegravene skulde foretages, hvilket ogsaa udførtes den 4—7de Septbr. 1855

*) Af Enkeltheder i „Vor Frue" eller „St. Bendts" Kirke i Ringsted, der maaskee kunde fremhæves som eiendommelig Danske, i alt Fald som fortrinsviis anvendte her, fremhæver Worsaae i Skriftet „Kongegravene i Ringsted Kirke" ved at omtale den romanske eller Rundbuestilens første Forekomst i Danmark, „vil man vanskelig kunne paapege andet end Formen af Capitælerne i Skibet, navnlig paa Halvsøilerne i Buerne mellem Hovedskibet og Sideskibene. Medens nemlig Capitælerne i Kirkebygningerne fra det ellevte, tolvte Aarhundrede saavel i Jylland, som ogsaa, om end mere undtagelsesviis, paa Øerne og i Skaane, have den i Tydskland sædvanlige Terningform med afrundede Hjørner, sees Hjørnerne paa Terningcapitælerne i Skaane og Sjælland hyppig at være skraat afskaarne. Capitæler af denne Art fremtræde vel alt i de ældste Partier af Roeskilde Domkirke, men de ere dog især Charakteristiske for Kirkebygninger fra Valdemarernes Tid, f. Ex. for Kirken og det ældste Kloster i Sorø, fremdeles for Bjernede, Fjenneslev og Kallundborg Kirker. I Fyen og Jylland, hvor Indflydelsen af den tydske Architektur aabenbar maatte være stærkest, træffes denne Form af Capitæler, der maaskee kunde kaldes sjællandske, næsten slet ikke, dog med Undtagelse af Kirken i Aarhus, der blev opbygget af de fra Pedersborg ved Sorø stammende Bisper af Skjalm Hvides og Absalons Æt: Peder og Skjalm Vagnsøn, som hejst sandsynligen fra deres Fødeegn ved Sorø og Ringsted maae antages at have medbragt Kjærlighed for de i disse Byers ansete Kirker herskende Architekturformer, af hvilken Aarsag ogsaa Domkirken i Aarhus, der er opført noget over 40 Aar senere end Sorø og Ringsted Kirker, i saa mange Henseender minder om disse. I Nærheden af Aarhus træffes vel atter i Thorsager Kirke Capitæler lig de ommeldte sjællandske, men da hele denne Rundkirke, der i Jylland er ganske eenestaaende, røber en forbausende Lighed med Bjernede Rundkirke ved Sorø, er det næppe nogen dristig Gisning, at ogsaa Thorsager Kirke hidrører fra Skjalm Hvides Ætlinger, de nysnævnte Bisper i Aarhus".

Det Indre af Ringsted Kirke

under Kongens Egen Ledelse. Det viste sig da, at Gravene vare tildeels forstyrrede; kun Valdemar den Stores var velbevaret og som det synes urørt. Det var en simpel muret Grav, uden Blykiste; Skelettet laae indhyllet i en Munkedragt (Benedictinernes Ordensdragt), og bag dets Hoved stod en Blyplade med Indskrift paa Latin paa begge Sider, hvori Kongen med Rette nævnes som „Slavernes første mægtige Betvinger, det fortrykte Fædrelands herlige Befrier, Fredens Gjenopretter og Bevarer“*). I Dronning Dagmars Grav fandtes intet; af Dronning Bengjerd et fuldstændigt Skelet, der endnu bar Vidnesbyrd om denne Dronnings store Skjønhed, samt en tyk Haarfletning. Af Erik Plovpenning kun 3–4 Been i en Kasse, der er indmuret i Chorets Væg. Af Erik Menved slet intet.

Over flere Abbeder findes Liigstene i Kirken. Et Par nyere Monumenter, af Stanley og Wiedewelt; det ene over Etatsraad Jens Brun Neergaard til Svenstrup, † 1788.

Det blev i forrige Udgave bemærket, at der alt dengang var anvendt megen Flid og Bekostning paa Kirkens Vedligeholdelse og Forbedring: Gulvet var blevet omlagt af sorte og røde Stene, uden at derfor de gamle Liigstene vare blevne omlagte, en Deel af det store Tag, som dækkede Høikirkens Sidemure, var bleven borttaget i Sommeren 1856. I de efterfølgende Aar ere atter betydelige Arbeider udførte, Kirken er bleven befriet for den udvendige Kalkpuds, Hvælvingerne i Choret og i den søndre Korsfløi ere fornyede og en Restauration af Hvælvingernes Decoration, i Lighed med Domkirken i Roeskilde, er paabegyndt. Den fornylig (i 1871) afdøde Sognepræst til Ringsted og Beenløse Menigheder, Provst F. L. Steenberg, har især store Fortjenester af disse Arbeiders Gjennemførelse.

Ringsted Kirke har en Capital af c. 1000 Rd. og aarlig i Tiender og Arvefæsteafgifter c. 450 Tdr. Byg.

---

*) Paa Forsiden af Pladen læses (Bagsiden indeholder en kortere Gjengivelse):

†. HIC. IAGET. DANORUM. REX. WAL
DEMARUS. PRIMUS. SANCTI. KANUTI FI
LIUS. SLAUORUM. POTENS. EXPUGNATOR.
PATRIE. OPPRESSE. EGREGIUS. LIBERATOR.
PACIS REPARATOR. ET CONSERUATOR.
HIC. RUGIANOS. FELICITER. EXPUGNAVIT.
ET. AD. FIDEM. CHRISTI. EOSDEM. PRIMUS. DESTRUC
TIS. YDOLIS. CONVERTIT. MURUM. QUOQUE. AD. TOCIUS
REGNI. PRESIDIUM. QVI. VULGO. DANEWERCH
DICITUR. EX. LATERIBUS. COCTIS. PRIMUS CONSTRUXIT.
ET. CASTELLUM. IN. SPROGA. EDIFICAVIT.
OBIT. AUTEM. ANNO. DOMINICE. INCARNATIONIS.
M. C. LXXX. II. REGNI. SUI. XX. VI.
IIII. IDUS. MAII.

At Ordet PRIMUS skal henføres til det efterfølgende SCLAVORUM POTENS EXPUGNATOR, fremgaaer noksom af Indskriften paa Bagsiden, der begynder saaledes: †. HIC IACET DANORUM REX WALDEMARUS. PRIMUS SCLAVORUM EXPUGNATOR, hvor Skilletegnet alene staaer efter Waldemarus (See Worsaae, „Minder fra Valdemar den Stores Tid“, S. 5 flg.). Her maa ogsaa bemærkes, hvad C. F. Herbst bemærker i „Kongegravene i Ringsted Kirke“, S. 59, Noten: „Da man muligen kunde antage, at Ordene „Waldemarus primus“, som staae i Begyndelsen af begge Blypladens Indskrifter, bør fortolkes ved „Valdemar den Første“, og at Blypladen som Følge deraf i det Tidligste kan være nedlagt i Graven under Valdemar den Andens Regjering, vil det ikke være overflødigt at bemærke, at Blypladen saavel efter Bogstavernes Form som efter den Maade, hvorpaa de ere graverede paa Pladens Bagside, neppe kan være forarbeidet i en saa seen Tid“.

See iøvrigt A. Reyersen, Beskrivelse over St. Bendts Kirke i Ringsted, Kbhvn. 1779, E. C. Werlauff, Beskrivelse over Erik Menveds og Dronnings Gravminde i Ringsted Kirke, Kbhvn. 1815 og „Kongegravene i Ringsted Kirke, aabnede, istandsatte og dækkede med nye Mindestene ved Hans Majestæt Kong Frederik den Syvende", Kjøbenhavn 1858. Beskrivelse af Ringsted Kloster findes i Danske Magazin, 1ste Bind, S. 69 flg.

Alsted Herred,

det midterste i Sorø Amt, omgives af Ringsted Herred, Holbæk Amt, Slagelse Herred, Vester- og Øster-Flakkebjerg Herreder, samt Tybjerg Herred i Præstø Amt, hvorfra det adskilles ved Suus-Aa. Fladeindholdet udgjør omtrent 4 □ Miil. Jorderne ere i det Hele jevne og bestaae deels af sandet Leermergel, deels af leret Sandmergel. Betydelige Skovstrækninger findes overalt. Htk. er 2722 Tdr. A. og E., 419 Tdr. Skfk. Indbyggernes Antal ved Folketællingen i 1870 var 13,715, hvoraf 1397 i Sorø Kjøbstad. I geistlig Henseende danner Alsted Herred, hvortil Kindertofte Sogn af Slagelse Herred som Annex til Pedersborg Sogn henhører, i Forening med Ringsted Herred eet Provsti.

Pedersborg Sogn, omgivet af Bromme, Munke-Bjergby, Bjernede og Lynge S. samt Sorø Landsogn og Slagelse H. Kirken, 1/4 M. nord for Sorø. Arealet, 2924 Tdr. Land, hvoraf 198 Tdr. Land Fredskov (Rye Vang, Grydebjerg Plantage og en Deel af Bromme Plantage samt noget af Høibjerg Skov ved Borød), imod Nord sandet, sydligere deels leermuldet, deels sandmuldet, næsten overalt bakket. Blandt Bankerne mærkes Pedersborg Kirkebakke og den nær derved liggende Barnebakke, begge bekjendte for den fortrinlige Udsigt man derfra nyder*). En Deel af Tuel-Sø, samt de mindre Søer Pedersborg-Sø og Lyng-Sø ligge indenfor Sognets Grændser. Htk. 187 Tdr. A. og E., 57 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Pedersborg med Kirken, Præstegaard og Skole, Haverup, Borød med Skole, og Lyng; Avlsgaarden Cathrinelyst (under Sorø Academi). Ialt 41 Gaarde, 89 Huse med og 95 uden Jord, hvoraf 30 G. og 126 H. udenfor Byerne.

---

*) „Fra Kirkebakken har man en af de skjønneste og meest livfulde Udsigter, som man kan tænke sig. Et smilende Landskab, vandet af to eller om man vil tre betydelige, skovkrandsede Søer, bestrøet med en Mængde Kirker, Landsbyer, eenlige Gaarde og Huse udbreder sig lystigt for Øiet og begrændses kun imod Nord af høiere Banker: Vender man sig mod Syd, da glider Øiet til Høire hen over Pedersborg- og Sorø-Sø, som adskilles ved en Bro, hvorover Kongeveien gaaer til Korsør; til Venstre hen over Tule-Sø, hvis ene Side er hegnet af en stor Skov, og den modsatte Bredde forskjønnet ved adskillige Bondegaarde, der have en malerisk Beliggenhed; man seer da Bjernede, Gyrstinge, Bringstrup, Fjenneslev, Sigersted og flere Landsbyer, og det fjerne Ringsted i Horizonten. Man overskuer her næsten den hele store Midtlandsø, dannet af de to fredsløbende Søer, et ligesaa yndefuldt som i Beliggenhed sjeldent Landskab. Og i Midten af denne skjønne Ø ligger det gamle Sorø i fredeligt Ly, skjult mellem Haver og Smaaskove". Ungdomsvandringer af Molbech, S. 295 ff.

Indbyggere: 1321. Jordbrug er Hovederhverv, Skovarbeide derhos af Vigtighed for Huusmandsklassen.

Sognet hører til Sorø Birks Jurisdiction (Sorø), Ringsted Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 52de Lægd. Sognet har Kindertofte S. i Slagelse H. til Annex, men danner en egen Commune. Kirken er Stiftslandsbykirke (see Roeskilde Domkirke).

Pedersborg Kirke er lille med to Tværbygninger, saa den udenfra seer ud som en Korskirke, hvælvet og med Taarn (i Nord). Altertavle, udskaaret i Træ, antages at være af nederlandsk Arbeide, omtrent fra Aar 1500. Ny Altertavle af Constantin Hansen, malet 1862, forestillende Christus, der aabenbarer sig for Maria Magdalena paa Opstandelsens Morgen.

Hvor Kirken nu ligger, reiste Peder Thorstenson, en af de meest betydende Mænd i Riget under Svend Grade og Valdemar I., gift med Cæcilia, en Datter af Skjalm Hvide, en fast Borg, som han, eller en senere Besidder, i en temmelig viid Kreds omgav med Volde og Grave, af hvilke endnu sees kjendelige Spor. Den kaldtes i P. Thorstensons Tid alene Borgh, i en sildigere Tid efter ham Pedersborg, og har givet Navnet til Byen og Sognet. Efter Peder Thorstenson tilfaldt Borgen hans Datter Inger, i hendes andet Ægteskab Moder til Peder Vognsen, Biskop i Aarhus, Grundlægger af Aarhus Domkirke. Efter hendes Død kom den til hendes ældre Søn Johannes, Kammermester hos Valdemar I. Han bortbyttede Borgen til Sorø Kloster. De holsteenske Pantherrer havde i Midten af det 14de Aarhundrede sat sig i Besiddelse af den dengang endnu faste Borg, og Valdemar Atterdag maatte 1346 med Vaabenmagt erobre den. Fra den Tid af træder Borgen ud af Historien og har rimeligviis meget kort efter maatte vige for den fredelige Kirkebygning, der dog endnu, ved Beliggenhed og sine mange Tilbygninger, som det i D. A. ogsaa bemærkes, har i Udseende nogen Liighed med en gammel Borgbygning.

Lynge (Liunge) Sogn, omgivet af Annexet Broby, Slaglille og Pedersborg S., Sorø Landsogn, Slagelse, Vester- og Øster-Flakkebjerg Herreder og Præstø Amt. Sognets nordlige Deel gjennemskjæres af Jernbanen, der gaaer gjennem den nordlige Deel af Sorø Sønder-Skov, gjennem Feldskov, langs med Sorø-Sø og gjennem Horsebøg Skov tæt forbi Borød-Flinterup, det smukkeste Parti paa hele den sjællandske Jernbane. Kirken, østlig i Sognet, c. ½ Miil s. for Sorø. Arealet, 5558 Tdr. Land, hvoraf 1484 Tdr. Land Fredskov (Feld Sk., Horsebog Sk., noget af Høibjerg og Lorup Sk., og endeel af Sorø Sønder-Sk.), er bakket og høitliggende. Af Indsøer mærkes Sorø-Sø mod Nord og Tjustrup-Sø paa Syd-Grændsen. Jordsmonnet er sandet og stenet, men i Almindelighed godt forsynet med Muld; Underlaget er derimod leret, tildeels sandet Leermergel. Htk. 310½ Tdr. A. og E., 85 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Lynge ved Landeveien fra Sorø til Skjelskør, med Kirken, Præstegaard, Skole, Topshøi med Skole, Suserup med Vandmølle, Borød-Flinterup, Eskildstrup, Steenstrup og Lindebjerg; Avlsgaardene Frederikskilde (11 Tdr. Htk.) og Oldebjerg, Kongskilde Veir-, Vand- og Valkemølle samt Kro ved fornævnte Landevei, tæt ved Tjustrup-Søes nordligste Ende. Ialt i Sognet 59 Gaarde, 111 Huse med og c. 120 uden Jord, hvoraf 25 G. og c. 150 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1612. Agerdyrkning samt betydeligt Skovarbeide er Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører under Sorø Birks Jurisdiction (Sorø), Ringsted Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds

58de Lægd. Det danner i Forening med Annexet Broby een Commune. Kirken tilhører Eieren af Næsbyholm (i Tybjerg Herred).

Lynge Kirke med Apsis er oprindelig opført af Granit i Rundbuestiil, senere tilføiede Taarn og Hvælvinger, 2 Mindetavler over de i de sidste slesvigske Krige Faldne. Tre gamle Helgenbilleder findes ifølge Kirkehistoriske Samlinger i Kirken, forestillende Jomfru Marie med Barnet, den hellige Anna, Jomfru Marias Moder, og den hellige Barbara.

Den 29de April 1076 døde Svend Estridsen i Sudatorp i Sønder-Jylland. Kort før sit Endeligt havde han taget det Løfte af sine Mænd, at de vilde jorde ham i St. Lucii Kirke (Domkirken) i Roeskilde. Man førte derfor ogsaa strax Kongens Liig med stort Følge til Sjælland, og da Kongens gamle og tro Ven Biskop Vilhelm i Roeskilde erfarede dets Ankomst, drog han det imøde og naaede Toget i Skoven ved Landsbyen Topshøi (hos Saxo nemus topshøgicum). Sagnet fortæller, at Biskoppen i Forudfølelse af, at han ikke vilde kunne overleve sin kongelige Ven, havde, forinden han forlod Roeskilde, ladet sin Grav kaste ved Siden af Kongens, og at han, da Kongens Liig nærmede sig, steeg ud af sin Karm, bredte sin Kappe paa Jorden og knælende gjorde en Bøn til Gud om hastig at kaldes bort fra det Timelige; hvorpaa han bøiede sit Ansigt mod Jorden og fandtes i samme Øieblik død. „Hvor fast og stærkt et Venskab var dette, som hverken Livet, Døden eller Graven kunde adskille.“ (Vedels Saxo).

Broby Sogn, Annex til Lynge, omgivet af dette S. og Alsted S., samt Præstø Amt. Kirken, paa Sognets Sydside, c. 1 Miil s. o. for Sorø og $1^3/_4$ M. s. v. for Ringsted. Arealet, 2256 Tdr. Land, hvoraf 805 Tdr. Land Fredskov (det meste af Sorø Sønder-Sk. og noget af Alsted Sk.), er, som Hovedsognet, høitliggende, og af samme Beskaffenhed som Hovedsognet, men noget mindre sandet. Suus-Aa danner Sydgrændsen mod Præstø Amt. Htk. $113^1/_2$ Tdr. A. og E., 70 Tdr. Skff.

I Sognet: Byen Broby med Kirken, Skole og et Teglbrænderi. Ialt 17 Gaarde, 40 Huse med og c. 40 uden Jord, hvoraf 9 G. og c. 60 H. (deriblandt de midt i Sognet beliggende saakaldte Løvehavehuse) udenfor Byerne.

Indbyggere: 643. Erhvervet er det samme som i Hovedsognet.

Sognet hører under Sorø Birks Jurisdiction (Sorø), Ringsted Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 57de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Næsbyholm.

Broby Kirke har 2 Rækker Hvælvinger, hvoraf den ene er i tvende trappegavlede Udbygninger, Taarn, Apsis. Mindetavle over de i den sidste slesvigske Krig Faldne.

Alsted Sogn, omgivet af Fjenneslev, Slaglille og Broby S., Ringsted Herred og Præstø Amt. Kirken, midt i Sognet, $1^1/_2$ M. s. v. for Ringsted og 1 M. s. o. for Sorø. Arealet, 3081 Tdr. Land, hvoraf 423 Tdr. Land Fredskov (Alsted Skov), er bakket og høitliggende, muldrigt med Kalkmergel saavel i Underlag som i Jordsmon. Sydgrændsen mod Præstø Amt dannes af Suus-Aa. Htk. 252 Tdr. A. og E., 34 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Alsted med Kirken, Præstegaard, Skole, Alsted-Flinterup, Hylstrup med Skole, Brunemark og Knudstrup; Avlsgaardene (Arvefæste fra Sorø Academi) Knudstrupgaard, 20 Tdr. Htk., 230 Tdr. L. (3 Tdr. Htk. Fæstegods), Alstedgaard, $17^1/_2$ Tdr. Htk., 160 Tdr. L., Engelsborggaard, 14 Tdr. Htk., 145 Tdr. L., Simonsborg, 13 Tdr. Htk., 130 Tdr. L., og Fugleagergaard, $12^1/_2$ Td. Htk., 170 Tdr. L.; Frederikshaab Hørberedningsanstalt og Uldspinderi, samt en Fabrik for Hakkelsemaskiner, Fjenneslev Veir-,

Vand- og Valkemølle med et Ølbryggeri, Alsted Veir-, Vand- og Valkemølle. Ialt i Sognet 42 Gaarde, 54 Huse med og 40 uden Jord, hvoraf 14 G. og 73 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 995. Agerdyrkning samt noget Skovarbeide udgjør Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under Sorø Birks Jurisdiction (Sorø), Ringsted Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 56de Lægd. I Forening med Annexet Fjenneslev een Commune. Kirken tilhører Eieren af Næsbyholm.

Alsted Kirke er høit beliggende (173 Fod over Havfladen). Den har Apsis og Taarn. Saxo nævner „Axelstada" og „Alexstadia", der vistnok tør antages for at være det nuværende Alsted, og som i D. A., 6te Tome, med Urette angives at være benævnt efter Biskop Absalons verdslige Navn Axel, og det saameget mere, som han aldrig har baaret dette Navn. Ved Axelstad blev efter Sagnet hos Saxo Hagbarts Broder Hake, der fra Irland var ilet til Danmark for at hævne Broderens Død, overvundet af de Danske efter 2 Dages blodig Kamp; ved Alexstadia var det ligeledes efter Saxo, at Kong Magnus den Gode kom af Dage, ved at hans Hest, der blev forskrækket over en opspringende Hare, snublede og Kongen faldt mod en Trærod. At Alexstad er oprindeligere Form end Axelstad, sees af et Diplom fra 1199, hvorved Johannes Sunesøn til Sorø Kloster pantsætter sin Gaard Alexstathe (Suhm VIII. 481).
I Alsted Kirke findes i den vestre Gavlmuur indsat en Runesteen (F. M.)

Fjenneslev Sogn, Annex til Alsted, omgivet af dette, Slaglille, Bjernede og Gyrstinge S., samt Ringsted H. Kirken, paa Sognets Sydostside, c. 1 M. v. for Ringsted og $1^1/_4$ M. ø. for Sorø. Arealet, 2382 Tdr. Land, hvoraf 45 Tdr. Land Fredskov (Mørup Sk.), er bakket, især i den sydlige Deel, og af samme Beskaffenhed som Hovedsognet. Ringsted-Sorø Hovedlandevei gjennemskjærer Sognet fra Øst til Vest i dets fulde Udstrækning og krydses af Jernbanen, der omtrent gaaer midt igjennem Sognet. Htk. $196^1/_2$ Tdr. A. og E., 6 Skpr. Skfk.

I Sognet: Byerne Kirke-Fjenneslev med Kirke, Skole, og Fjenneslevmagle, heri et Teglværk. Hovedgaarden Mørup med et Areal af 300 Tdr. L. Ager, 100 Tdr. Eng og 45 Tdr. Skov, af Htk. 39 Tdr.; Oldengaard, af $12^3/_4$ Tdr. Htk., med c. 140 Tdr. L. Ager. Ialt i Sognet 32 Gaarde, 40 Huse med og 25 uden Jord, hvoraf 22 G. og 47 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 995. Agerdyrkning er Indbyggernes Hovederhverv, Skovarbeidet derimod ubetydeligt.

Sognet hører under Sorø Birks Jurisdiction (Sorø), Ringsted Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 55de Lægd. Kirken tilhører Sorø Academi.

I Fjenneslevlille, nu Kirke-Fjenneslev, boede Skjalm Hvide, den hellige Hertug Knud Lavards berømte Fosterfader, og det var i Kirken her, at hans Liig oprindelig jordedes (noget efter 1114), førend det blev bragt til Sorø Klosterkirke. Skjalms Søn, Asker Ryg, arvede Faderens Gaard, og her var det, at hans ædle Hustru Inge fødte Tvillingerne Esbern og Absalon. Sagnet fortæller, at Asker, da han drog i Leding til Sverrig, bød sin da frugtsommelige Hustru at fuldende den af ham tæt ved sin Gaard begyndte Kirkebygning, og, om hun fødte en Søn, at skulle pryde Kirken med et Taarn. Hun fødte 2 Drenge, og Asker Ryg saae to Taarne hæve sig over Kirken, da han vendte tilbage til stolten Fru Inge.

„Det var sig Herr Asker Ryg,
Saa listelig han lo,
Der han kom paa den grønne Brink,
Da stued' han Taarne to."

„Hil være den Kæmpe som seierrig
Hjemdrager med stolten Skare,
Og finder i Vuggen Tvillinger to,
Som Axel og Esbern Snare“.

Oehlenschlägers „De tvende Kirketaarne“.

Til Minde bar Fjenneslev Kirke i 4 Aarhundreder to Taarne: to store og smukke Granitsøiler inde i Kirken, der efter al Sandsynlighed have tjent som Hvilepunkt for de indvendige Sidemure af disse Taarne, ere endnu dennes væsentligste Pryd*). Abbed i Sorø Olaf Karsemose foretog en Forandring med Taarnene 1561, og Jørgen Rosenkrands, Hofmester i Sorø, lod omtrent 100 Aar efter foretage en heel Ombygning af Kirkens Taarnparti, og det er det af Rosenkrands opførte ene ganske simple Taarn, der endnu staaer. Om denne saavel ved sin Ælde som ved sine historiske Minder interessante

Fjenneslev Kirkes Ydre.

Kirke, hvis Ydre her gjengives, yttrer J. J. A. Worsaae sig saaledes**): „Udvendig frembyder Kirken ikke meget Mærkeligt. Til et temmelig simpelt Skib slutter sig her mod Vest et aabenbart yngre Taarn med Gavlene i Syd og Nord, mod Syd et ligeledes yngre Vaabenhuus, og mod Øst en lavere Chorbygning, der ender i en mindre halvrund Chorslutning, hvilket Sidste imidlertid strax antyder Kirkens anseelige Alder. Vinduerne mod Syd ere temmelig store og kjendelig udhuggede i senere Tider. Men tæt ved

*) Morten Pedersen, den 50de Abbed i Sorø Kloster, fortæller i sit Skrift: „Biscop Absalons og Her Esbern Snaris Herrekomst“ ɔc., som udgaves 1589, saaledes: „Den Tredie Søn Herr Skialm Hvides, hed Asier Skialmsøn, heller Asier Røg, boede udi Fienisløfflille udi Sore Bircke, nu Norden for Kircken, og loed der Kircken bygge met tho Taarne paa, aff denne Aarsage. For hand fick samme Kirckes Bygning fuldendt, drog han med de andre sine Slectinger i Leyde, at krige for deris Suoger Suerckin i Suerrig, som før bleff sagd. Oc der hand afftog, vaar hans Frue Fructsommelig, befalet hende dog samme Bygning med saadanne Ord, at fick hun en Søn, skulde hun sette it Taarn paa Kircken, men fick hun en Daatter, skulde Kircken være slet kullede. Oc der hendis Tid kom, fødde hun tho Sønner, Esbern Snare oc Biscop Absalon, oc lod saa bygge tho Taarne paa samme Kircke.“

**) Minder fra Valdemar den Stores Tid, især i Ringsted- og Sorø-Egnen. Aftryk af Oversigt over det Kgl. danske Vidensk. Selskabs Forhandlinger 1855, Nr. 7 og 8.

Vaabenhusets østre Tag, temmelig høit oppe paa Muren, sees et tilmuret ældgammelt Vindue, af den for Rundbuestilen særegne lave og smalle, foroven afrundede Form. Lignende nu tilmurede Vinduer kunne spores paa Kirkens nordlige Muur, der ogsaa fremviser Omridsene af en tilmuret, rundbuet Indgangsdør, som har svaret til samtidige, endnu brugelige, rundbuede Indgangsdøre mod Syd. Heller ikke Kirkens Indre gjør, med Undtagelse af to udmærkede Granitpiller i den vestlige Ende, nogen synderlig

Fjenneslev Kirkes tidligere Indre.

Virkning. Den i og for sig indskrænkede Bygning er ligesom trykket af de forholdsviis svære Vægpiller og af de paa dem støttede spidsbuede Hvælvinger. Men hurtig bliver man vaer, at disse Hvælvinger først ere indsatte i Kirken længe efter sammes Opførelse, og at denne, som de fleste af vore gamle Landsbykirker, oprindelig har havt fladt Bjælkeloft. Dette sees bl. A. deraf, at de gamle Vinduer, der, som sædvanligt i de

ældste Kirker, have siddet høit oppe i Sidemurene, tildeels ere blevne overskaarne af de senere, til Støtte for Hvælvingerne opførte Vægpiller, ja, til yderligere Bekræftelse herpaa sees endnu ovenover Hvælvingerne svage Spor af de Malerier, hvormed Sidevæggene i sin Tid lige op til Bjælkeloftet have været prydede. Tænker man sig derfor Hvælvingerne borte og Kirkens oprindelige Forhold igjen tilveiebragte, bliver det Indre ulige mere anseeligt. Man faaer da en høiere og bredere Kirke, vel med Bjælkeloft, men dog med en halvrund Hvælving over Chorslutningen og med en rund muret Chorbue og i det Hele i den for Rundbuestilen eiendommelige Basilica-Form. Til Forskjel fra de almindelige Landsbykirker har den ovenikjøbet i den vestlige Ende været prydet med de to ovennævnte endnu bevarede svære Granitsøiler, der have smukke, med Løvværk forzirede afrundede Sokler (en saadan gjengives her), men simplere, forneden ottekantede og foroven fiirkantede Capitæler. Søilerne bære tre runde Muurbuer og ovenfor hver af dem har der i sin Tid kjendelig været et lille Galleri af tre smaae Søiler af brændt Leer med ziirligt dreiede Sokler og smukt udzirede Capitæler, som igjen have baaret fire mindre runde Muurbuer". Fjenneslevlille Kirke er nu atter bleven beskrevet af Worsaae i „Danske Mindesmærker". (Efter en dermed følgende Afbildning af Kirken i dens tidligste Tider ved Prof. H. Hansen gives paa foregaaende Side et Billede). Man kan kun samstemme i, hvad der til Slutning der udtales: „Som den Skjalm Hvideske Slægts Familiebegravelse har Fjenneslevlille saaledes ikke alene høi Betydning for hele det danske Folk, men den har ogsaa en ganske særlig Betydning for det nærliggende af Asker Ryg, Absalon og Esbern Snare grundlagte og rigt begavede Sorø, til hvis gamle, med Academiet forenede Klostergods, den, uagtet alle Tidens Omvexlinger, mærkeligt nok endnu henhører. Det vilde derfor ogsaa være smukt, hvis det samme Sorø, som alt har værnet om Fjenneslevlillegaardens gamle Tomt, vilde yderligere hædre sine oprindelige Stifteres og Velgjøreres Minde ved at hæve deres ærværdige Familiekirke op fra dens nuværende sørgelige Fornedrelsestilstand. Indvendig burde da de daarlige Hvælvinger borttages, Bjælkeloftet gjenreises og Tribunen med de øvrige indre Enkeltheder istandsættes, ligesom ogsaa det Ydre maatte renses og selv Tvillingtaarnet paany opbygges". Vi vide, at ogsaa dette »pium desiderium«, udtalt i „Danske Mindesmærker", vil i en nær Fremtid skee Fyldest.

1 Alen 3"

Søilefod i Fjenneslev Kirke.

Ved Undersøgelser i 1870 ere ret vel bevarede, men ikke særlig gode Kalkmalerier komne tilsyne i det Indre af Fjenneslev Kirke. Alterbordet viste sig at være dækket med en svær, udmærket smuk sort Marmorplade. I Apsis kom et Vindue, indfattet i et Fiirkløver af Fraadsteen, frem for Dagen.

Paa Fjenneslev Kirkegaard findes en Runesteen med et Kors og en Indskrift, der er tydet saaledes i „Danske Runemindesmærker af P. G. Thorsen (I. 276 flg.): Sasur reiste Steen og gjorde Bro (F. M.). I en Artikel i „Ill. Tid." 10de April 1870 oplyses, at der ved Tuel-Sø i Slaglille Sogn endnu findes en Bro, som kaldes Sasse Bro (Sasserbro Huse nævnes paa Generalstabens Kort).

Som Morten Pedersen siger, laa Skjalm Hvides Gaard norden for Kirken i Fjenneslev. Man har ogsaa i en derværende Have, hvor der før har staaet en stor Bondegaard, ved Eftergravning fundet Levninger af en i Stene og Kalk opmuret Kjælder og flere stærke Fundamenter, som tydede hen paa en gammel og anseelig Bygning, efter al Sandsynlighed en Deel af Skjalm Hvides og hans Ætlingers Borg.

Hovedgaarden Mørup, der hører under Sorø Academi, forekommer alt i det 16de Aarhundrede. Blandt dens Besiddere nævnes Geheimeraad Bolle Willum Luxdorph; senere Geheimeraad og Stiftamtmand Grev Egg. Christf. Knuth, der kjøbte den 1772 med Bondergods af 240 Tdr. Htk. for 38,000 Rd. D. C., og oprettede den til et Stamhuus, som dog med Kgl. Tilladelse atter nedlagdes, hvorpaa den Aar 1803 blev solgt for 72,000 Rd. D. C. Sorø Academi kjøbte den i Aaret 1825 for 60,000 Rbd., og anlagde senere der et Landvæsens-Institut, der dog kun bestod i nogle Aar (1830—1833).

Slaglille Sogn, omgivet af Annexet Bjernede, Fjenneslev, Alsted og Lynge S., samt Sorø Landsogn. Sognets sydlige Deel gjennemskjæres af

Jernbanen. Kirken, midt i Sognet, c. ½ M. ø. for Sorø. Arealet, 2767 Tdr. Land, hvoraf 548 Tdr. Land Fredskov (Størstedelen af Sorø Sønder-Skov og Bolborre-Skov), der optager hele Sognets Vestside, er jevnt, med flere Moser (Frøs og Trolholms Moser) og smukke Landskabspartier ved Tuel-Sø paa Nordvestgrændsen og de dertil stødende Skove. Jordsmonnet er leermuldet, paa nogle Steder blandet med storkornet Sand. Htk. 203 Tdr. A. og E., 38 Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Slaglille, beliggende ved Landeveien fra Ringsted til Sorø, med Kirken, Præstegaard og Skole, og Brandsmark; Sønderskov Teglbrænderi; Krebshuset, en Kro, beliggende ved Landeveien omtrent midt imellem Slaglille og Sorø; Sorø Store-Ladegaard, af 55 Tdr. Htk., med et Areal af c. 500 Tdr. L., hvoraf 400 Tdr. Ager og 50 Tdr. Eng. Efter St. Tbv., 3 R. 4 B. ialt i Sognet 30 Gaarde og 45 Huse; den overveiende større Deel baade af Gaarde og Huse ligger udenfor Byerne.

Indbyggere: 755. Agerdyrkning samt Skovarbeide er Hovederhvervet.

Sognet hører under Sorø Birks Jurisdiction (Sorø), Ringsted Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 54de Lægd. Med Annexet Bjernede Sogn een Commune. Kirken tilhører Sorø Academi.

Slaglille Kirke er oprindelig opført af Fraadsteen og Kalksteen, med rund Triumphbue, Apsis med rundbuede Forziringer; senere tilføiede Hvælvinger i Spidsbue og Taarn.

Sorø Store Ladegaard, under Sorø Academi, er oprettet 1636 under Christian IV. af 10 nedlagte Bøndergaarde og i Aaret 1643 forsynet med Bygninger. Efterat være solgt fra Academiet eies den nu af Hr C. Amonsen.

Bjernede Sogn, Annex til Slaglille, omgivet af dette S., Fjenneslev, Gyrstinge, Flinterup, Munke-Bjergby og Pedersborg S. Kirken, paa Sognets Sydside, c. ¾ M. n. o. for Sorø. Arealet, 2878 Tdr. Land, hvoraf 209 Tdr. Land Fredskov (Fugle Hegn), er jevnt og af samme Beskaffenhed som i Hovedsognet. Htk. 223 Tdr. A. og E., 5 Tdr. Skst.

I Sognet: Bjernede Kirke, Byerne Fuldby med Skole, Ebberup, Bjernedehuse; Hovedgaarden Bjernedegaard, Arvefæste fra Sorø Academi, 558 Tdr. L. Ager, 64 Tdr. Eng og 2 Tdr. Mose, med 62 Tdr. Htk.; Fuldby Veirmølle. Efter St. Tbv., 3 R. 4 B. ialt i Sognet 28 Gaarde og 68 Huse; omtrent Halvdelen af Gaardene og en Trediedeel af Husene ligge udenfor Byerne.

Indbyggere: 827. Erhvervet er ligesom i Hovedsognet Agerdyrkning og Skovarbeide.

Sognet hører under Sorø Birks Jurisdiction (Sorø), Ringsted Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 53de Lægd. Kirken tilhører Sorø Academi.

Bjernede Kirke ligger isoleret paa et temmelig høit Punkt. Den falder alt langt borte i Øinene ved sin usædvanlige Bygning, der er en Runding (Skibet) med tilføiet Chor og Vaabenhuus; over Rundingen et firkantet Taarn. Bjernede Kirke er dog fornemlig interessant fra det historiske Standpunkt, da dens Opførelse, tvertimod hvad der er Tilfældet med de fleste af vore andre Landsbykirker, kan henføres ikke blot til en bestemt Tid, men ogsaa til bestemte Personer, der derhos høre til en Familie, der har spillet en vigtig Rolle i Danmarks Historie, navnlig i denne Kirkes Opbyggelsestid. Over Indgangen til Kirkens Rundbygning findes nemlig indmuret tvende Kalkstene

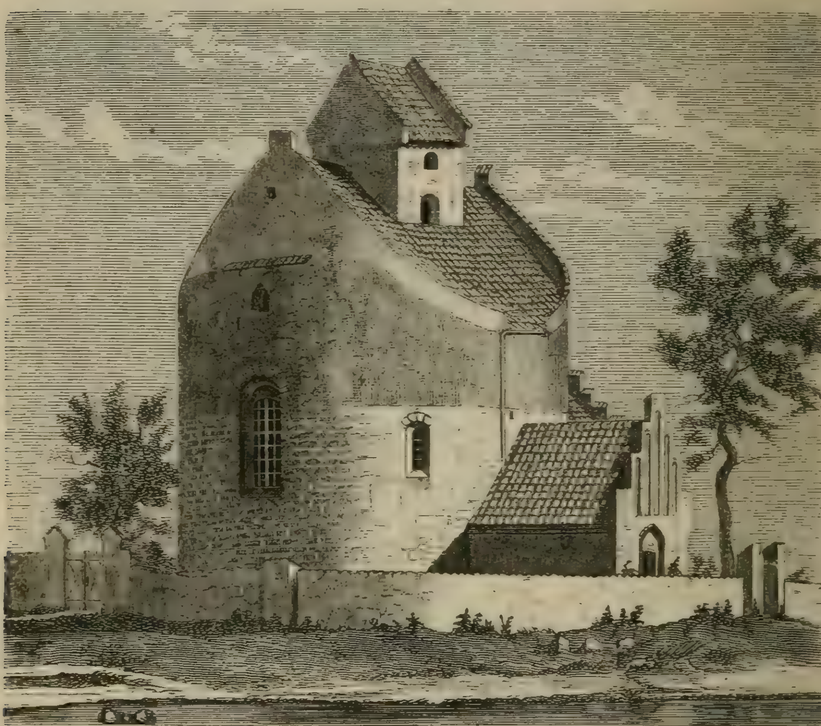
(hvoraf det tilbyggede Vaabenhuses Loft dækker en Deel), paa hvilke følgende Indskrift er indhugget med store tydelige Munkebogstaver:

> Ebbo filius Scelmonis et uxor ejus Rachanild construxerunt hanc eclesiam, qvam postea filius ejus Suno erexit lapideam in onore Dei et Sce Marie Sci Laurenci

Denne Indskrift giver nøiagtig Underretning om Kirkens Oprindelse: først opførtes den af Træ af Skjalm Hvides Søn Ebbe Skjalmsøn († 1150) og hans Hustru Ragnhild. Ebbes Søn Sune reiste den endnu staaende Steenkirke. Paa den udvendige Side af Kirkemuren findes endvidere følgende Indskrift:

> Hic reqviescit Fin, filius Ebbonis, in Domino.

Sune Ebbesen til Knardrup, Erkebiskop Absalons Fætter, hørte oprindelig til Svend Grades Parti, men gik siden over til Valdemar, i hvis Krige mod Venderne

Bjernede Kirke.

han tog virksom Deel. Efter Valdemars Død stod han ogsaa i stor Anseelse hos Kong Knud. Blandt hans 7 Sønner var den lærde Anders Sunesøn Absalons Efterfølger i det Lundske Erkesæde. Den hellige Margrethe (see Vor Frue Kirke ved Roeskilde) menes at have været en Datter af Sune Ebbesøn. Den omtalte Fin, der maa antages at være en Søn af Ebbe Sunesøn, forekommer forøvrigt ikke i Historien.

Kirkens Rundbygning er cirkelrund, knap 17 Alen i Diameter, og midt i denne staae i Kvadrat fire Søiler, 3¾ Alen fra hinanden. Disse Piller, der have en Høide af 12 Alen, ere forneden af Kampesteen, i Midten af Kalksteen og foroven af røde Teglsteen. De halvrunde Buer, der udgaae fra Pillerne og som synes senere tilsatte, nærme sig Spidsbuen. Chorbuen, der skiller Choret fra Rundbygningen, bestaaer af to

Buer, nemlig en meget skraat sammenløbende Spidsbue, hvorover en høiere liggende Rundbue, hvilken sidste synes at have været den oprindelige Chorbue. Choret er næsten 11½ Alen langt, 7¾ Alen høit med fladt Loft. Det synes i en senere Tid at have modtaget en Udvidelse. I lige Linie med Rundbygningens Hvælvinger ende ogsaa den søndre og nordre Side af Ydermuren, medens den østre og vestre Side løbe op i Spidser, der give den hele Bygning en, rigtignok kun meget ringe, Lighed med en Bispehue, og derved have givet Anledning til det almindelige Sagn, at den oprindelig er bygget i denne Form. Disse Kamme synes forøvrigt at være nyere end den oprindelige Bygning. Et nyt Skraatag dækker nu dette Taarnloft og midt over dette hæver sig Taarnet i den for Landsbykirketaarne almindelige Form. Tidligere har Kirken formodentlig (hvilket ogsaa saavel Muurværket under Taarnet, der hviler paa de fornævnte 4 Piller, som Formen af Thorsager Kirke i dens endnu existerende Skikkelse synes at tale for) havt et rundt Tag med et spidst sammenløbende Taarn. For omtrent 10 Aar siden blev Bjernede Kirke underkastet en Hovedreparation under Ledelse af Prof. C. Hansen, hvorved der er lagt Vægt paa saavidt muligt at bringe Kirken tilbage til dens tidligere Skikkelse. Den mange Lag tykke Overkalkning paa Ydersiden er derved borttagen, saa man nu tydelig kan adskille de oprindelig gamle Mure af hugne Kampesteen fra de senere Tilsætninger, der ere udførte med store røde Muursteen. (En Tegning af Kirken gjengives paa foregaaende Side). (See forøvrigt „Bjernede Kirke ved Sorø" af J. B. Sorterup i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1840—1841; jfr. Kirkehistoriske Samlinger, 2. B., S. 528 ff., Kbh. 1856).

Bjernedegaard forekommer alt i det 13de Aarhundrede og tilhørte da Familien Lunge, i det 14de Aarhundredes Slutning synes den ved Giftermaal at være kommen til den dengang saa mægtige Familie Moltke. I Begyndelsen af det 15de Aarhundrede gik den over til Roeskilde Bispestol, som bortbyttede den til Sorø Kloster, i hvis Besiddelsestid Gaarden forsvinder som særlig Eiendom Den nuværende Bjernedegaard er opstaaet ved Nedlæggelse af Byen af samme Navn, hvortil der i Pontoppidans Tid hørte 7 Gaarde og 14 Huse. Den eies nu af Hr. J. Kähler.

Munke-Bjergby Sogn, omgivet af Annexet Bromme, Pedersborg, Bjernede og Flinterup S., samt Holbæk Amt. Kirken, paa Sognets Vestside, c. 1½ M. n. v. for Sorø og 2 M. n. o. for Slagelse. Arealet, 4549 Tdr. Land, hvoraf 483 Tdr. Land Mose, 84 Tdr. Ovredrev og 131 Tdr. Indsøer, er høitliggende, deels af leermuldet, deels sandmuldet Beskaffenhed; Munkebjergby- og Eskildstrup-Søer. Htk. 297 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Munke-Bjergby, beliggende tæt ved Landeveiene fra Slagelse og Sorø til Holbæk, med Kirken, Præstegaard, Skole, Døbringe med Skole, Rude-Eskildstrup og Vedde; Avlsgaarden Kammergave (Arvefæste fra Sorø Academi), med 16¾ Tdr. Htk. Ialt i Sognet 57 Gaarde og c. 130 Huse, hvoraf 40 G. og 110 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1369. Agerdyrkning er disses Hovederhverv.

Sognet hører under Sorø Birks Jurisdiction (Sorø), Ringsted Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 51de Lægd. I Forening med Annexet Bromme een Commune. Kirken tilhører Sorø Academi.

Munke-Bjergby kaldes Sognet efter det gamle Sorø Kloster, til Forskjel fra Stifts-Bjergby i Tudse Herred i Holbæk Amt, og Slots-Bjergby i Slagelse Herred i Sorø Amt, sidstnævnte efter det forrige Antvorskov Slot.

Munke-Bjergby Kirke har Apsis og senere tilføiede Taarn og Hvælvinger.

Bromme Sogn, Annex til Munke-Bjergby, omgivet af dette S. og Pedersborg S., samt Slagelse H. Kirken, midt i Sognet, c. ¾ M. n. v. for Sorø og 2 M. n. o. for Slagelse. Arealet, 2627 Tdr. Land, hvoraf 670 Tdr. Land Fredskov (Bromme Plantage), er sandmuldet, bakket og høitliggende. Midt i Sognet 2 Søer, Magle- og Lille-Sø. Htk. 135 Tdr. A. og E., 40 Tdr. Skfk.

I Sognet: Bromme Kirke, eenligt beliggende ved Landeveien fra Holbæk til Sorø og Slagelse; Byerne Bromme med Skole, Veir- og Vandmølle, Krøjerup med Skole, og Lille-Ebberup; Hovedgaarden Ødemark, 386 Tdr. L. Ager, deels leer- og deels sandmuldede Jorder, 80 Tdr. Eng, 120 Tdr. Skov og 26 Tdr. Mose, af 55 Tdr. Htk. (Fæstegods 35 Tdr. Htk., samt Bromme Kirke med Tiende); Stodderklemme Kro, beliggende ved Landeveien fra Holbæk til Slagelse. Ialt 26 G., c. 60 Huse, noget over Halvdelen af Gaardene og Husene udenfor Byerne.

Indbyggere: 618. Agerdyrkning udgjør, ligesom i Hovedsognet, Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 50de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Ødemark. I Sognet 1 Hospital (Ødemarkshospitalet kaldet), oprettet 1744 af Etatsraad Urban Bruuns Enke for 5 Lemmer, der foruden Huusly have Brændsel og 1 ugentlig 17 ß og de øvrige 28 ß; til Hospitalet er henlagt et Legat af 2000 Rd., som indestaae uopsigelig mod 5 pCt. aarlig i Ødemark, samt 3 Obligationer, tilsammen udgjørende 500 Rd.

Bromme Kirke har Apsis og senere tilføiet lavt Taarn samt Hvælvinger.

Ødemark har efter T. A. forhen været 2 Bøndergaarde. Som første Eier nævnes i Begyndelsen af forrige Aarhuudrede en Oberst Sehested og efter ham forrnævnte Etatsraad Urban Bruun. I Slutningen af forrige Aarhundrede eiedes den af Kammerraad Bøg. Den nuværende Besidder er Kammerraad Pedersen.

Gyrstinge Sogn, omgivet af Annexet Flinterup, Bjernede og Fjenneslev S., samt Ringsted H. Kirken, i Sognets Midte, c. 1 M. n. v. for Ringsted og 1½ M. n. o. for Sorø. Arealet, 3486 Tdr. Land, hvoraf 916 Tdr. Land Fredskov (Store og Lille Bøgeskov), er lavtliggende leret Muldjord. Den ½ Miil lange Gyrstinge-Sø, hvorved er mineralske Kilder, og de fornævnte Skove paa Østgrændsen danne smukke afvexlende Landskabspartier. Htk. 246½ Tdr. A. og E., 47 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Gyrstinge med Kirken, Præstegaard, Skole og 2 Veirmøller med Bageri, og Orslevvester med Skole; Gyrstinge Skovhuse, Hedemosehuse, Gaardstofte; Avlsgaarden Ruhedal, 148 Tdr. Land A. og E., af c. 14 Tdr. Htk.; Skovridergaarden Fredskovsminde. Ialt 45 Gaarde, 56 Huse med og 38 uden Jord, hvoraf 37 G. og 66 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 914. Agerdyrkning samt Skovarbeide er Hovederhverv.

Sognet hører under Sorø Birks Jurisdiction (Sorø), Ringsted Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict; 2de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 49de Lægd. I Forening med Annexet Flinterup een Commune. Kirken tilhører Sorø Academi.

Gyrstinge Kirke er opført af Muursteen med iblandede Granitsteen med temmelig høie Hvælvinger og Taarn. Orgel. Altermaleri af Lund, forestillende Frelseren i Gethsemane. Den har for omtrent 20 Aar siden faaet en Tilbygning af et stort og smukt Sacristi. I Kirken findes Mindestene over Provst Peder Ladorff, der i 36 Aar var Sognepræst for Gyrstinge og Flinterup Menigheder, og over Sognepræsten for samme Menigheder Jens Povelsen, der i 1663 indebrændte i Gyrstinge Præstegaard tilligemed sin Kone og sit hele Huussinde samt Sognepræsten i Bringstrup, Provst Henrik Thygesen, der var hidkommen for at meddele dem Sacramentet.

Flinterup Sogn, Annex til Gyrstinge, omgivet af dette S., Bjernede, Munke-Bjergby, Steenlille og Steenmagle Sogne, samt Holbæk Amt. Kirken, paa Sognets Sydside, c. $1^1/_2$ M. n. o. for Sorø og lige saa langt n. v. for Ringsted. Arealet, 2191 Tdr. Land, hvoraf 274 Tdr. Land Fredskov (Enemærke og en Deel af Nordskov), er i det Hele lavtliggende, leret Muldjord. Htk. 170 Tdr. A. og E., 37 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Kirke-Flinterup med Kirken og Skole, Tygestrup, Frendrup, Vielsted med Veirmølle og Bageri og Ødemarkshuse; Hovedgaarden Hellestrup, 200 Tdr. Land Ager, 40 Tdr. Eng, 5 Tdr. Mose og 15 Tdr. Skov, af $26^1/_4$ Tdr. Htk.; Avlsgaardene Juliedal, 212 Tdr. Land, 17 Tdr. Htk., Visgaard eller Pederslund, Duebjerggaard og Frendrupgaard. Ialt 20 Gaarde, 54 Huse med og 29 uden Jord, hvoraf 6 G. og 76 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 606. Ligesom i Hovedsognet er Agerdyrkning og Skovarbeide Hovederhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 48de Lægd. Kirken tilhører Sorø Academi.

Flinterup Kirke er opført deels af Muursteen, deels af Granit, har Taarn og Hvælvinger, Apsis.

Hovedgaarden Hellestrup er, som Navnet antyder, opstaaet ved Nedlæggelsen af en Bondeby. I D. A. nævnes i det 17de Aarhundredes første Halvdeel Christian Gyldenstjerne som Eier; senere Generalmajor Massensbak til 1712, Oberst Anders Trolle til 1721, Generalmajor v. Donep til 1724, Viceadmiral Poulson til 1729, Mogens Hachsen til 1731. Efter ham Oberst Rabe v. Kalkreutz, der 1743 skjænkede denne Gaard og Nidløse Ladegaard med Tilliggende til en Pensionsanstalt for 10 fattige Officerer „eller andre skikkelige Mennesker". Gaarden blev 1751 henlagt under Sorø Academi, hvorfra den solgtes i Aaret 1854 til Selveiendom. (Nuværende Eier Hr. Poulsen). See forøvrigt Sorø Academi og Nidløse Sogn i Holbæk Amt.

Steenmagle Sogn, omgivet af Flinterup S. og Holbæk Amt, i hvilket Amt Annexet Steenlille er beliggende. Kirken, midt i Sognet, c. 2 M. n. for Sorø og ligesaa langt n. v. for Ringsted. Arealet, 6023 Tdr. Land, hvoraf 39 Tdr. Land Fredskov (en Deel af Nordskov) og 360 Tdr. Mose, er i Midten og i den sydlige Deel høitliggende, stenet og af muldet Beskaffenhed, blandet med Gruus og Leer. Aamose-Aaen danner hele Nordgrændsen mod Holbæk Amt, og af selve Aamosen optager en betydelig Strækning under Navn af Kongemosen Sognets nordvestlige Hjørne. Htk. $343^1/_2$ Tdr. A. og E., $3^1/_2$ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Steenmagle, ved Landeveien mellem Sorø og Holbæk, med Kirken, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Odstrup, Assentorp med Skole, Vanløse med Skole, og en Deel af Kyringe; Arvefæstegaarden Marielund, 230 Tdr. Land, af 15 Tdr. Htk. Ialt 67 Gaarde, 80 Huse med og omtrent ligesaa mange uden Jord, hvoraf omtrent to Trediedele af Gaardene og Husene ligge udenfor Byerne.

Indbyggere: 1616. Agerdyrkning samt Skovarbeide i de omliggende Skove og Tørveproduction er Indbyggernes Erhverv. Huusfliden hæver sig her noget over det Almindelige. Træsko, Karter, Vadmel, Lærred og Sække frembringes i ikke ringe Mængde og afsættes paa Markederne i de omliggende Kjøbstæder.

Sognet hører under Sorø Birks Jurisdiction (Sorø), Ringsted Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds

47de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Sorø Academi.

Steenmagle Kirke er opført af Muursteen, har Taarn og Hvælvinger, ny Altertavle af Dalsgaard.

Slagelse Herred,

det nordvestligste i Sorø Amt, omgives af Alsted Herred, Vester-Flakkebjerg Herred, Store-Belt og Holbæk Amt, fra hvilket det paa en Strækning adskilles ved Tude-Aa. Fladeindholdet er henimod 6 □ Miil. Jorderne ere næsten overalt af leermuldet Beskaffenhed, paa flere Steder temmelig bakkede; mod Øst betydelige Skovstrækninger. Htk. 5650 Tdr. A. og E., 166 Tdr. Skfk. Indbyggernes Antal efter Folketællingen i 1870 var 23,558, hvoraf 9227 i Kjøbstæderne Slagelse og Korsør. Herredet udgjør med Undtagelse af Gudum Sogn, som er Annex til Havrebjerg S. i Løve Herred, og Kindertofte Sogn, som er Annex til Pedersborg S. i Alsted Herred, et eget Provsti.

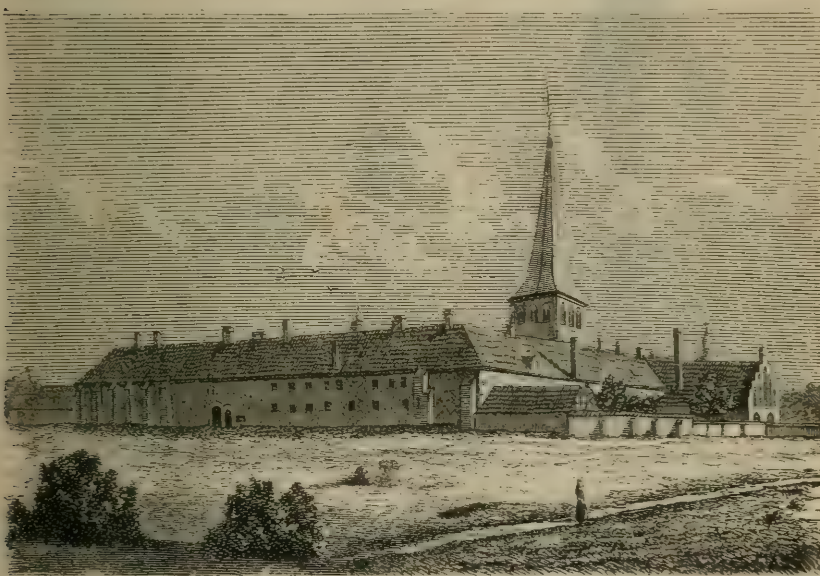
St. Peders Landsogn bestaaer af tvende Dele, der adskilles ved Slagelse Kjøbstads Jorder, og omgives, foruden af Kjøbstaden, af Heininge S., St. Mikkels Landsogn, Sludstrup, Slots-Bjergby og Vemmelev S. Arealet, 5101 Tdr. Land, hvoraf 1178 Tdr. Land Fredskov (Ny-Kobbel, Charlottendal Skove og Lamme-Have); endskjønt høitliggende og paa enkelte Steder bakket, har det i Almindelighed dog en jevn Flade, for største Delen leermuldet. Htk. 415 Tdr. A. og E., 40 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Landsgrav, ved Landeveien fra Slagelse til Korsør, med Skole, Hyllerup og Holmstrup med Skole, de tvende sidstnævnte ved Jernbanen; samt endvidere i Sognets østlige Teel Hovedgaarden Charlottendal, af ialt 2911 Tdr. L., hvoraf 580 Tdr. Ager, 22 Tdr. Eng, 2309 Tdr. Skov, med Htk. 66½ Tdr. A. og E., 74 Tdr. Skfk., 14½ Td. A. og E. paa Skovene (desuden 69 Tdr. Htk. Fæstegods, Sludstrup og Kirkerup Kirker med Tiender og et Teglværk), Idasgaard, 48 Td. Htk., 450 Tdr. L., hvoraf 100 Tdr. L. Skov, en anden Parcel af Antvorskov Hovedgaard, Brænderigaarden, 18 Td. Htk., 168 Tdr. L., Pilegaard, 15½ Tdr. Htk., 160 Tdr. L., Antvorskov Hovedparcel, 13 Tdr. Htk., 140 Tdr. L., Valdemarskilde, 14 Tdr. Htk., 188 Tdr. L. Ialt 46 Gaarde, 42 Huse med og 97 uden Jord, hvoraf 30 G. og 60 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1447. Agerdyrkning er næsten udelukkende Erhverv.

Sognet, hvis Beboere, som foranført, søge St. Peders Kirke i Slagelse, hører under Antvorskov Birks Jurisdiction (Slagelse), Slagelse Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 321de Lægd. Sognet danner en egen Commune.

Antvorskov Kloster blev stiftet af Kong Valdemar I. af Krongods, og Kongen udlagde til Gjengjæld derfor til Kronen Taarnborg af sit eget Arvegods. Det var paa eengang baade Kloster og Hospital og henhørte til Johanniterordenen. Da denne Ordens Medlemmer inddeeltes i 3 Klasser: Riddere, Præster og tjenende Brødre, har det været Gjenstand for flere Undersøgelser, om Klostret har havt Brødre af alle tre Klasser. Suhm antager, at der har været Riddere, men Münter benægter det. Biskop Daugaard slutter sig i sit Skrift „om de danske Klostre i Middelalderen" til Suhm. Der er imidlertid ingen Beviser paa, at her har været Riddere, hvilket ogsaa var overflødigt her i Landet, undtagen maaskee i Klostrets allertidligste Tid, da disses Gjerning var at stride mod de Vantroe. De Adelsmænd, der søgte til Klostret, kaldtes indgivne og vare som oftest ikke undergivne den fulde Klosterregel, men tyede dertil for at have et roligt Opholdssted paa deres gamle Dage. (O. Nielsen: Tueholm Klosters Brevbøger S. VII—XVI). Prioren indtog en anseelig Rang og var ofte Medlem af Rigsraadet. Hans Tausen var Munk i Antvorskov Kloster, før han fremtraadte som Reformator. Først Aar 1580 foregik Klostrets Secularisation, og det blev da forlehnet til Peder Reedtz, som samme Aar havde faaet Sorø Kloster. Da var kun Prioren Jesper og 3 Brødre tilbage af det vistnok meget

Antvorskov Slot.

talrige Convent; disse 4 skulde underholdes til deres Død. Reisende af Adelen maatte fremdeles som hidtil her, ligesom paa Sorø, have frit Leie for en Nat, naar de vilde tage til Takke med daglig Kost og dansk Øl. Kort efter tog Frederik II. selv Klostret i Besiddelse og valgte det til sin Bopæl, da han meget yndede Egnen, især for Jagtens Skyld. Klostret blev da forvandlet til et Kongeligt Slot. Kirken, som var 100 Alen i Længde og 30 i Høide, med sit 100 Alen høie Taarn, hvis Spir siges at have kunnet seet i 6 Miles Omkreds, blev staaende urørt. (Biskop Ove Bilde, som døde paa Skovkloster 1555, samt flere af hans Slægt, ligesom ogsaa flere Mænd af Slægterne Rud, Tidemann, Rønnow og Lunge vare her begravne). Klosterlængen fik derimod de Forandringer, som behøvedes til at kunne rumme Kongen med hans Følge, den blev 116 Alen lang, 2 Stokværk høi, med tilstødende Fløie og Sidebygninger. Her tilbragte denne ridderlige, fromme og dog saa livsglade Konge lykkelige Dage, i hvilke Jagtens og Bordets Glæder udfyldte en ikke ringe Deel. (Af Antvorskov Slot gives her en Afbildning).

Her paa dette sit Yndlingssted døde Kong Frederik den 4de April 1588, kun 54 Aar gammel. „Man mener vel," sagde Anders Vedel i sin Ligprædiken over Kongen, „at om hans Naade kunde holdt sig fra den almindelige, skadelige Drik, som nu over al Verden mellem Fyrster og Adel og menig Mand gjængs er, kunde hans Naade levet mangen god Dag længer."

Efter Frederik den Andens Tid fremtraadte nye og større Slotte, der fortrængte Antvorskov. Christian den Fjerde opholdt sig vel undertiden her, men ingen af de følgende Konger. Slottet brugtes derfor en Tidlang til Bopæl for Amtmændene og Amtsforvaltrene for Antvorskov Amt. 1684 blev Kirken lukket og de, der indtil da havde søgt den, henvistes til St. Peders Kirke i Slagelse, men Frederik den Fjerde lod, efterat Antvorskov med tilliggende Godser var blevet et Rytterdistrict og her til nogle Compagnier Ryttere, tildeels i ny indrettede Barakker, var anvist Qvarteer, Kirken igjen aabne til Gudstjeneste 1722. Antvorskov var Kongelig Eiendom indtil 1774, da det tilligemed Hovedgaarden Pebringe, ialt 1700 Tdr. Htk., solgtes for 175,523 Rd. D. C. til Finantsraad Koes, der nedrev den smukke Kirke og af dens Steen opbyggede Gaarden Falkensteen (istedenfor det nedlagte Pebringe). Koes solgte det samlede Gods 1794 til Grev Dernath for 310,761 Rd. D. C., og denne afhændede det igjen 5 Aar efter til Etatsraad, senere Geheimeraad Constantin Bruun for 492,833 Rd. D. C. Bruun deelte Eiendommen i 4 Parceller, der, efterat han 1806 havde solgt hele Antvorskov, fik forskjellige Eiere, og hvoraf 2 nu danne Charlottendal (herunder den nedlagte Augustendal), 1 endnu er i sin oprindelige Form, Idasgaard, og 1 med de Jorder, som Slotsbygningen selv beholdt, atter er udparcelleret. Bøndergodset overlodes Fæsterne for største Delen til Eiendom. Det forrige Antvorskovs Hovedbygning er siden 1816 ganske nedbrudt.

Hellig Anders's Kors.

Tæt ved Landeveien mellem Slagelse og Korsør fredes endnu paa den Høi, som bærer Navn efter Hellig Anders, et ældgammelt Crucifix eller Kors, som her gjengives. Om Hellig Anders og hans Legende henvises forøvrigt til Beskrivelsen af Slagelse (S. 339 Anm.).

St. Mikkels Landsogn bestaaer af tvende Dele, den større, nordvest for Slagelse, omflydes i en nordlig Bue af Gudum-Aa og Tude-Aa, der skiller den fra Gudum og Sønderup S., Løve H. og Stillinge S.; mod Syd støder den til Slagelse Kjøbstads Jorder, St. Peders Landsogn og Heininge S. Den mindre Teel støder mod Vest til Slagelse Jorder. Arealet, 3435 Tdr. Land, hvoraf 447 Tdr. Land Fredskov (Valbygaards St.). Jorderne, kun paa enkelte Steder noget bakkede, frembyde i Almindelighed en jevn Flade. Leermergel, blandet med storkornet Sand, udgjøre deres Hovedbestanddele. Jordsmonnet er godt forsynet med Muld. Htk. $384^{1}/_{2}$ Tdr. A. og E., 28 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Lille-Valby med Skole, Slagstrup, Jernbjerg med Veirmølle, og Skovsjø (i den vestlige Teel af Sognet), hvoraf noget hører til Ottestrup Sogn; Hovedgaarden Valbygaard, $121^{3}/_{4}$ Tdr. Htk. A. og E., 1500 Tdr. L., hvoraf 840 Tdr. Ager, 173 Tdr. Eng og 464 Tdr. Skov (hertil 171 Tdr. Fæstegods, Heininge Kirke, et Teglbrænderi); Brorupgaard, Arvefæste fra Sorø, af 44 Tdr. Htk., 400 Tdr. L. Ager og 100 Tdr. Skov. Ialt 46 G. og c. 80 H.

Indbyggere: 877. Agerdyrkning er næsten udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Antvorskov Birks Jurisdiction (Slagelse), Slagelse Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 320de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken ligger, som foranført, i Slagelse.

Valbygaard er forst oprettet til Hovedgaard ved Antvorskov Rytterdistricts Salg 1774, da 11 Bøndergaarde i Store- eller Vester-Valby bleve nedlagte og deraf den nævnte Hovedgaard oprettet, som Aaret efter forøgedes med de øvrige 3 Gaarde af Store-Valby, hvilken By saaledes ganske ophørte. Til Gaarden blev lagt 906 Tdr. Bøndergods samt Heininge Sogns Kirketiende, hvilke samlede Eiendomme, ialt 1072 Tdr. Htk., ved Auctionen tilsloges Kmhr., Oberstl., siden Generallieutenant J. M. H. Castenschjold for 65,000 Rd. D. C., der 1776 solgte det til sin Broder, Capitain, siden Generalmajor J. F. Castenschjold til Hørbygaard for 100,000 Rd. D. C. I dennes Besiddelse forblev Valbygaard indtil den, efterat der var bortsolgt 131 Tdr. Htk. Bøndergods, den 2den December 1805, skjødedes for 340,000 Rd. D. C. til daværende Kammerherre og Amtmand over Sorø Amt, senere Geheime-Statsminister P. Chr. Stemann, som eiede den til Aaret 1847, da han solgte den for 500,000 Rd. (altsaa endog mindre end i 1805) til den nuværende Besidder, Hofjægermester Beck, der i Aarene 1853—55 paa samme har opført en særdeles smuk Hovedbygning i en Stiil, der nærmer sig den nederlandske fra Christian den Fjerdes Tid, 2 Etager med Kjælder, Halvtaarne, Portal med smaa Spiir.

Brorupgaard, Arvefæste fra Sorø Academies Gods, skal efter D. A. være oprettet 1670 af 7 øde Bøndergaarde af Justitsraad Povel Nielsen Rosenpalm, i hvis Families Besiddelse den i længere Tid blev (see Stillinge Kirke). Senere tilhørte den Holberg, som gjorde den til en Deel af det af ham oprettede og Sorø Academi skjænkede Baroni. Den er senere bleven solgt fra Academiet som Arvefæste, og tilhører nu Eieren af Valbygaard.

Heininge Sogn, omgivet af St. Mikkels Landsogn, Vemmelev og Stillinge S. Kirken, midt i Sognet, ½ M. v. for Slagelse. Sognets sydøstlige Deel gjennemskjæres af Jernbanen. Arealet, 1240 Tdr. Land og 55 Tdr. Mose, er en jevn Flade af god Beskaffenhed. I den sydvestlige Deel af Sognet fremtræder spredt et Bakkestrøg, Fortsættelse af det saakaldte Langebjerg, af gruset Beskaffenhed. Tude- og Vaarby-Aaer danne Grændsen mod Vest og tildeels mod Syd. Htk. 151 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Heininge med Kirken og Skole. Ialt 22 Gaarde, 6 Huse med og 6 uden Jord, hvoraf 15 G. og 4 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 254. Agerdyrkning og Tørveskjær er Hovederhverv. Aaerne ere fiskerige, men Fiskeri drives ikke som Næringsvei.

Sognet hører under Antvorskov Birks Jurisdiction (Slagelse), Slagelse Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 318de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Valbygaard.

Heininge Kirkes Skib og Chor er opført af Kampesteen og Muursteen med rundbuede Vinduer og Apsis. Senere tilføiet Taarn og Hvælvinger af Muursteen.

Hvor Tude-Aa og Vaarby-Aa støde sammen, ligger i den derved dannede temmelig spidse Vinkel Danmarks største Voldplads fra Oldtiden, Trælleborg, endnu med høie Volde og Spor af en Grav, der har været draget mellem de to Aaløb, saaledes at Volden paa alle Sider har været omgivet af Vand. Mellem Graven og Hovedvolden er Spor af en lavere Vold. Ind mod Land, hvor Indgangsporten findes, har Volden havt sin største Høide, 15—20 Alen; her findes, efter en Beretning fra 1870, endnu Huller, 5—6 Alen dybe, hvori formenes at have været nedrammet Tømmer, som i Tidens Løb er forraadnet. Imod Vandet er Volden deels høi, opført af store Strandsteen med et Alen tykt Jordlag over, deels saa lav, at den høiner sig uvetydeligt over Grunden nedenfor Volden, og her findes ligeledes Spor af 3 Aabninger eller Porte, af hvilke den ligefor Landporten kun er 5 Alen over Enggrunden og omtrent i Linie med høieste Vandstand. I Bunden af hver af Portaabningerne imod Vandet, c. 1 Alen under det nuværende Jordsmon, er fundet og opbrudt en Brolægning, bestaaende af

store flade Kampesteen. I Beretningen gjøres derefter opmærksom paa, at Forsvaret mod Landsiden er det stærkeste og, som det synes med Grund, paastaaes derefter, at Prof. T. Becker har havt Uret, naar han har meent, at Borgpladsen har været et Tilflugtssted mod Sørøvere. Det antages tvertimod, at den mægtige Borgplads snarere har været en Søkonges Sæde eller Tilflugtssted. I historiske Beretninger forekommer den ikke. Spor af Muurværk findes aldeles ikke indenfor Volden. Denne er af en aflangrund Form og kan anslaaes til at have en Peripheri af 760 Alen og et Fladeindhold af c. 2½ Td. Land. For at bevare dette Oldtidsminde har den nuværende Eier af Valbygaard ved Salget af Trælleborggaard Nr. 2 ved Skjødets Udstedelse gjort det til en absolut Betingelse for Fremtiden, at Voldene ikke maa pløies.

Paa Grændsen af dette Sogn og Hemmeslev Sogn passerer Jernbanen Vaarby-Aa over en paa høie Buer anlagt Bro over Aaen og dens Dalstrøg.

Den høire Bredde af Vaarby-Aa ansees som en vigtig militair Stilling mod en ved Korsør landende Fjende.

Sønderup Sogn, omgivet af Annexet Nordrup, Sorterup, Gudum og Slagelse St. Mikkels Sogne, samt Holbæk Amt. Kirken, midt i Sognet, 1 Miil n. for Slagelse. Arealet, 1932 Tdr. Land, er jevnt med en lavtliggende, vandrig Overflade, og sandmuldet med en heldig Blanding af Leer og Kalk. Grændsen mod Holbæk Amt dannes af Tude-Aa, som forener sig med Gudum-Aa, der adskiller Sønderup S. i Syd fra St. Mikkels Sogn. Htk. 226 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Sønderup med Kirken, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Aarslev og Hallelev. Ialt 37 Gaarde, 41 Huse med og 11 uden Jord, hvoraf 19 Gaarde og 45 Huse udenfor Byerne.

Indbyggere: 546. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Antvorskov Birks Jurisdiction (Slagelse), Slagelse Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 323de Lægd. I Forening med Annexet Nordrup een Commune. Kirken tilhører Sorø Academi.

Sønderup Kirke er opført deels af Kampesteen og deels af Muursteen, hvælvet. Taarnet er opført midt for Kirkens nordre Side. Altertavlen er malet af Storck.

Nordrup Sogn, Annex til Sønderup, omgivet af dette Sogn, Sorterup og Bromme S. samt Holbæk Amt. Kirken, paa Sognets Sydvestside, c. 1¼ M. n. o. for Slagelse og ligesaa langt n. v. for Sorø. Arealet, 2604 Tdr. Land, hvoraf 178 Tdr. Land Fredskov (Nordruplunds Sk.), er sandmuldet og lavtliggende med sumpige Strækninger i Nord langs Tude-Aa, der danner Grændsen mod Holbæk Amt. Htk. 244 Tdr. A. og E., 2½ Td. Skst.

I Sognet: Byerne Nordrup med Kirken, Skole og Veirmølle, Skafteleu, Herrestrup eller som den i Almindelighed kaldes Huse-Herrestrup til Forskjel fra Herrestrup i Skjellebjerg Sogn, er nu kun en By af Navn, eftersom Gaarde og Huse ere udflyttede; Hovedgaarden Nordruplund, der tilhører Sorø Academies Gods, med et Areal af c. 561 Tdr. L. Ager, 66 Tdr. L. Eng, af 70¾ Tdr. Htk. Ialt 29 Gaarde, 48 Huse med og 24 uden Jord, hvoraf 19 G. og 64 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 598. Agerdyrkning er Hovederhvervet; enkelte Huusmænd have Arbeide i Nordruplunds Skov.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 324de Lægd. Kirken tilhører Sorø Academi.

Nordrup Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen med Apsis, Taarn og Hvælvinger. Altertavle af Fru Ingemann.

Hovedgaarden Nordrupl und er først opstaaet 1774 ved Salget af de Kongelige Godser i Antvorskov og Korsør Amter, da 10 Bondergaarde bleve sammenlagte for at danne denne Hovedgaard. Efter at have havt forskjellige private Eiere kom den i Aaret 1824 ved Kjøb til Sorø Academi.

Ved Skafselev har tidligere ligget en Herregaard af samme Navn; jfr. Rosenvinges Gl. danske Domme III. 121. Efter D. A 6te Tome blev Skafselevgaard 1676 bortskjødet „med Herregaards Rettigheder“ af Kongen til private Eiere, hvorhos anføres, at der Syd for Gaarden findes Rudera af en Gaard af 3 Langer med Kjældere og Grave (rimeligviis Spor af den ældre Gaard).

Gudum Sogn, Annex til Havrebjerg S. i Holbæk Amt, hvorfra det ligger ganske adskilt, omgivet af begge Slagelse Landsogne, samt Ottestrup, Sorterup og Sønderup S. Kirken, paa Sognets Sydgrændse, c. ½ M. n. o. for Slagelse. Arealet, 957 Td. Land, er jevnt og leermuldet. Gudum-Aa danner Sydgrændsen mod Slagelse Landsogne. Htk. 109 Tdr. A. og E.

I Sognet: Gudum Kirke, eenligt beliggende paa Sognets Sydgrændse, og Byen Gudum med Skole, Veir- og Vandmølle og 1 Gaard paa 15 Tdr. Htk. samt 2 Gaarde paa 12 Tdr. Htk. Ialt 15 Gaarde, 8 Huse med og 5 uden Jord, hvoraf 12 G. og 11 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 219. Agerdyrkning er Hovederhvervet. I Gudum By er, ifølge Amts-Beskrivelsen, ved Sorø landoeconomiske Selskabs Understøttelse anlagt en Mønsterhave, som dyrkes med Omhu og er forsynet med enddeel forædlede Frugttræer.

Sognet hører under Antvorskov Birks Jurisdiction (Slagelse), Slagelse Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 322de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Frederikslund i Kindertofte Sogn.

Gudum Kirke er en af Landets allermindste Kirker: Skibet er kun 12 Alen langt, med Taarn og Chor er Længden ei over 20 Alen. Den er i sine oprindelige Dele opført af Kampesteen.

Sorterup Sogn, omgivet af Annexet Ottestrup, Kindertofte, Bromme, Nordrup, Sønderup og Gudum S. Kirken, paa Sognets Sydostside, c. 1 M. n. o. for Slagelse og c. 1¼ M. n. v. for Sorø. Arealet, 2500 Tdr. Land, noget bakket uden dog at være høitliggende, er sandet Leermergel. Htk. 263 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Sorterup med Kirken, Præstegaard og Skole, Ollerup, Tvelse, Næsby (ved Skoven). Ialt i Sognet 45 Gaarde, 42 Huse med og 4 uden Jord, hvoraf 31 G. og 38 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 630. Agerdyrkning er Hovederhverv, medens Skovarbeide i de omliggende Skove giver nogen Bifortjeneste.

Sognet hører under Antvorskov Birks Jurisdiction (Slagelse), Slagelse Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 326de Lægd. Med Annexet Ottestrup een Commune. Kirken tilhører Eieren af Frederikslund. Til Odemarks Hospital, stiftet af Etatsraad U. Bruuns Enke, Elisabeth, født Steen, har Pastoratet Adgang, dog først efter Odemarkgaard og Bromme Sogn. For denne Rettighed, der hidtil ikke har været benyttet, svares af Pastoratet 1 Tavle i Kirken, hvorved indbringes aarlig c. 2 Rd.

Sorterup Kirke er opført af utilhugne Kampesteen og Muursteen, har Taarn og Hvælvinger. I et tillukket Capel paa Kirkens nordre Side hvile i Egekister Generalmajor Jørgen Frederik Castenschiold (1740—1819) og hans Hustru Johanne Vilhelmine Grevencop (1745—1821), og i Kjælderen derunder hvile i Marmorkister Etatsraad Urban Bruun (1685—1742) og hans første Hustru Anna Leth († 1736). I Choret findes et malet og udskaaret Træepitaphium over Præst og Provst Hans Jacobsen, † 1617, og Eftermanden Thomas Jørgensen Morsing, † 1669 samt Maren Christensdatter, som var gift 19 Aar med Jacobsen og 40 Aar med Morsing, † 1658, og endelig Morsings Søn, † 1644. Ligeud for Capellet er indmuret en rød Marmorsteen for General Castenschiold og Frue, og midt paa Kirkens nordre Væg er et Marmorepitaphium for Etatsraad Bruun og Frue.

Ottestrup Sogn, Annex til Sorterup, omgivet af dette S., Gudum S., Slagelse St. Mikkels og St. Peders Landsogne, Lynge og Kindertofte S. Kirken, midt i Sognet, c. ¾ M. n. o. for Slagelse. Sognets sydlige Deel gjennemskjæres af Jernbanen. Arealet, 2170 Tdr. Land, hvoraf 131 Tdr. Land Fredskov (Treskjelskoven). Htk. 217 Tdr. A. og E., 11 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Ottestrup med Kirken, Vedbynørre, Vedbysønder med Skole, og Dævidsrød, hvoraf 1 G. hører til Kindertofte S., Skovsø, hvoraf en større Deel hører til Slagelse St. Mikkels Landsogn, med Veirmølle; Avlsgaarden Lille Frederikslund, 22 Tdr. Htk., 250 Tdr. L. Ialt 34 Gaarde, 28 Huse med og 4 uden Jord, hvoraf 23 G. og 23 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 555, hvis Erhverv ligesom i Hovedsognet er Agerdyrkning og Skovarbeide.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 327de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Frederikslund.

Ottestrup Kirke er opført af utilhugne Kampesteen og Muursteen, har Taarn og Hvælvinger.

Digteren Jørgen Jørgensen Sorterup, død 4de October 1723 som Magister, Provst og Sognepræst til Lyderslev og Froslev, er født i Ottestrup og døbt sammesteds 23de Søndag efter Trinitatis (2den November) 1662. Hans Fader Jørgen Madsen Aarbye, Præst her fra 1669 til 1685, var da Capellan hos T. J. Morsing og boede i Ottestrup (Mensalgaard).

Da Kong Frederik den Femte som Kronprinds den 7de Februar 1743 paa en Klapjagt blev overfaldet af Uveir, og flere Timer maatte opholde sig i et Skovhuus (ved Søndre=Oredrev) her i Sognet, lod den daværende Amtmand, Geheimeraad Berregaard til Minde herom Huset ombygge paa egen Bekostning og kalde Frederikslund. Dette skal have givet Gaarden Lille=Frederikslund dens Navn.

Paa Valdemarskildes Marker ligger Voldstedet af Gaarden Rollerup, der i sin Tid tilhørte Roeskilde Bispestol.

Kindertofte Sogn, Annex til Pedersborg S. i Alsted Herred, omgivet af dette H., samt Ottestrup og Sorterup S. Kirken, midt i Sognet, c. 1 M. v. for Sorø og ligesaa langt ø. for Slagelse. Arealet, 3333 Tdr. Land, hvoraf 1259 Tdr. Land Fredskov, (Vedso Vang, Frederikslund Dyrehave, Kindertofte Oredrev, Eichstedtslund og Grofte=Vang), er sandmuldet og tildeels bakket, men tillige fugtigt paa Grund af de større Strækninger Skovbund. Sognets sydlige Deel gjennemskjæres af Jernbanen i Nærheden af Byen Grøfte. Htk. 191 Tdr. A. og E., 41 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Kindertofte med Kirken og Skole, ved Landeveien mellem Sorø og Slagelse, og Grøfte nær ved Jernbanen samt

Madslunde, en Samling af Huse, hvoraf nogle høre til Ottestrup S., 7 Huse benævnes Ryddemark, desuden 1 Gaard af Byen Dævidsrød (Resten i Ottestrup S.); Hovedgaarden Frederikslund, af c. 800 Tdr. Land Ager og Eng, men naar Gaardsplads, Have og Smaaskove ved Gaarden medregnes, c. 900 Tdr. L. (endvidere henhører til Godset Lille Frederikslund i Ottestrup Sogn, af c. 250 Tdr. L.; c. 2000 Tdr. L. Skov med Vildtbestand af 100—150 Daadyr; Fæstegods 107 Gaarde og 148 Huse, ialt 255 Steder, hvoraf 7 Steder bortarvefæstede paa Livstid, 26 Steder bortforpagtede paa 50 Aar, 71 Steder bortfæstede paa Livstid og 171 Betjent- eller Leiesteder; Kindertofte, Gudum, Sorterup og Ottestrup Kirker; et Teglbrænderi). Hartkornet for Store og Lille Frederikslund er i Statshaandbogen for 1872 angivet til 94 Tdr. Ager og Eng samt halveret Skovskyld; Fæstegodset 637 Tdr.) Ialt i Sognet 21 Gaarde, 52 Huse med og 10 uden Jord, hvoraf 12 Gaarde og en stor Deel af Husene udenfor Byerne.

Indbyggere: 443. Agerdyrkning og Skovarbeide ere Beboernes Erhvervsgrene.

Sognet hører under Antvorskov Birks Jurisdiction (Slagelse), Slagelse Amtstuedistrict og Sorø Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 325de Lægd. Sognet danner en særskilt Commune. Kirken tilhører Eieren af Frederikslund.

Kindertofte Kirke har Taarn med Trappegavle og spidsbuede Forziringer, er opført af Muursteen, Spor af rundbuede Vinduer.

Af de 9 Dele, hvori Antvorskov Rytterdistrict blev udstykket, udgjorde Landbytorp og Dævidsrød de tvende; Landbytorp var en ældre Hovedgaard og Bolig for Forvalteren paa Rytterdistrictets 1ste Administrationsdistrict. Ved Auctionen over Districtets Gods 1774 kjøbte Forvalter Fogh Landbytorp, som i Skjødet blev kaldet Lisielund, med 391 Tdr. Htk. for 28,020 Rd. D. C., og Birkedommer Sveistrup Dævidsrød, som i Skjødet blev kaldet Frederikslund, med 372 Tdr. Htk. for 24,000 Rd. D. C. Disse første Kjøbere solgte i Aarene 1783 og 1784 de nævnte Godser til General Eichstedt for 94,000 Rd. D. C. Han opførte den nuværende anseelige Hovedgaard og kaldte den Store Frederikslund (efter Kronprindsen, Frederik den Sjette), medens han paa Dævidsrød Gods byggede Lille Frederikslund (angaaende Anledningen til dens Navn, see Ottestrup Sogn). Eichstedt solgte 1786 Godset, som han havde forøget med noget Bøndergods (c. 50 Tdr. Htk.) og de 2 Kirker Sorterup og Ottestrup (Gudum og Kindertofte vare i det første Kjøb) for 132,000 Rd. D. C. til Generalmajor Jørg. Fr. Castenschiold. Han var gift med Johanne Vilhelmine v. Grevencop, den sidste af dette Navn, hvorfor deres Efterkommere fik Tilladelse til at føie dette til Navnet Castenskjold. Han døde 1819, 79 Aar gammel, men havde alt 1813 overdraget Frederikslund for 104,000 Rd. til Sønnen, Major, senere Kammerherre Caspar Holten-Castenskjold, † 1854. Dennes ældste Søn, Kammerherre Jørgen Frederik Johannes Grevencop-Castenskjold, den nuværende Besidder af Frederikslund, fik Eiendommen efter Faderen ifølge Skjøde af 9de April 1856 udlagt for en Sum af 574,615 Rd., med samlet Hartkorn 922 Tdr., deriblandt matriculeret Kirketiende 63 Tdr. med Kirkerne Kindertofte, Sorterup og Ottestrup. Tvende yngre Brødre fik Horbygaard og Hagestedgaard (see disse). Den nuværende Eier har bygget ny Hovedbygning og Ladebygninger til Lille-Frederikslund.

Slots-Bjergby Sogn, omgivet af Slagelse Landsogne, Hemmershøi Sogn, hvorfra det adskilles ved Vaarby-Aa, Gjerlev Sogn og Annexet Sludstrup. Kirken, midt i Sognet, ½ M. s. for Slagelse. Arealet, 1551 Tdr. Land, er i det Hele leermuldet og høitliggende, navnlig mærkes Hadshøi (trig. Station), 293 Fod, som det høieste Punkt i Sorø Amt. Htk. 183 Tdr. A. og E.

Sognet bestaaer af Byen Slots-Bjergby med Kirken, Præstegaard og Skole, ved Landeveien fra Slagelse til Skjelskør, og de saakaldte

Bjergby Huse. Ialt 37 Gaarde, 53 Huse med og 15 uden Jord; 12 G. ligge i Byen.

Indbyggere: 549. Agerdyrkning er Indbyggernes Hovederhverv.

Sognet hører under Antvorskov Birks Jurisdiction (Slagelse), Slagelse Amtstue- og Lægedistrict; 4de Bgkds. 2den Udskrivningskreds 335te Lægd. I Forening med Annexet Sludstrup een Commune. Kirken tilhører Sorø Academi.

Slots-Bjergby kaldes Sognet efter det forrige Antvorskov Slot, til Adskillelse fra Stifts-Bjergby i Tudse Herred og Munke-Bjergby i Alsted H. (Jfr. Hofm. Fund. VIII. 114). Det ældste Navn for Sognet var Brodre-Bjergby i Modsætning til Jomfru-Lund, nu Lundforlund.

Slotsbjergby Kirke var oprindelig en Kampesteenskirke med Bjælkeloft og smaa rundbuede Vinduer, som endnu sees paa Nordsiden. Senere ere Taarn og Hvælvinger samt Sacristi og Vaabenhuus tilføiede og Choret udvidet. Alt af Muursteen. Smukt Crucifix. Altertavle, Copi efter en florentinsk Mester, skjænket af Frederik IV. Kirken er beliggende 261 Fod over Havfladen.

Sludstrup Sogn, Annex til Slots-Bjergby, omgivet af dette S. og Gjerlev S. i Slagelse Landsogn, samt Vester-Flakkebjerg Herred. Kirken, midt i Sognet, $^3/_4$ M. s. for Slagelse. Arealet, 1295 Tdr. Land, er lavtliggende, vandholdigt og leermuldet. Htk $165^1/_2$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Sludstrup med Kirken og Skole, Harrested og Sørbylille. Ialt 34 Gaarde, 30 Huse med og 12 uden Jord, hvoraf 16 G. og 29 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 482, hvis Hovederhverv ligesom i Hovedsognet er Agerdyrkning.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Bgkds. 2den Udskrivningskreds 336te Lægd. Kirken tilhører Eieren af Antvorskov Hovedparcel.

I Sludstrup Kirke, der har Taarn og Hvælvinger, findes en mærkværdig Alter-Kalk, skjænket 1499. (See Kirkehist. Saml. II. 1—19).

Lundforlund Sogn, omgivet af Annexet Gjerlev og Hemmershøi S., samt Vester-Flakkebjerg H. Kirken, nordostlig i Sognet, c. 1 M. s. v. for Slagelse og ligesaa langt n. for Skjelskør. Arealet, 1192 Tdr. Land, er høitliggende, med gode sandmuldede Jorder. Hemmershøi-Aa omgiver Sognet paa de tre Sider. Htk. 154 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Lundforlund med Kirken, Præstegaard, Skole og Veirmølle med Bageri, ved Landeveien fra Slagelse til Skjelskør, $1^1/_4$ M. nord for sidstnævnte Kjøbstad; Avlsgaardene Lundforlundgaard, c. 26 Tdr. Htk. A. og E., 160 Tdr. Land Ager, 16 Tdr. Eng, $2^7/_8$ Tdr. Htk. Fæstegods, Johannesdal, 110 Tdr. L. med $15^3/_4$ Td. Htk., og Croneshvile, 16 Tdr. Htk., 145 Tdr. L. Ialt i Sognet 19 Gaarde, 18 Huse med og 36 uden Jord, hvoraf 8 G. og 16 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 386. Agerdyrkning er eneste Erhvervstilde.

Sognet hører under Antvorskov Birks Jurisdiction (Slagelse), Slagelse Amtstue- og Lægedistrict; 4de Bgkds. 2den Udskrivningskreds 333te Lægd. I Forening med Annexet Gjerlev een Commune. Kirken tilhører Eieren af Lundforlundgaard, Hr. Hage.

Lundforlund Kirke er opført af Muursteen med indlandede Kampesteen, Apsis, rundbuet Frise, gammel Granit Døbefont med rundbuede Fordelser, Taarn og Hvælvinger af Muursteen.

Gjerlev Sogn, Annex til Lundforlund, omgivet af dette S., Slots-Bjergby og Sludstrup S., samt Vester-Flakkebjerg Herred. Kirken, midt i Sognet, c. 3/4 M. s. for Slagelse og 1 1/2 M. n. for Skjelskør. Arealet, 1428 Tdr. Land, er høitliggende, deels leermuldet, deels sandmuldet. Htk. 183 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Gjerlev med Kirken og Skole, og Sørdrup; Hovedgaarden Falkensteen med et Areal af 400 Tdr. L. Ager, 364 Tdr. Land Skov (beliggende i Sørbymagle Sogn), af Htk. 60 Td (Fæstegods 13 Tdr. Htk. og Arvefæstegods 34 1/2 Td. Htk.). Ialt 35 Gaarde, 17 Huse med og 31 uden Jord, hvoraf 20 G. og 17 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 410. Agerdyrkning er Hovederhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 334te Lægd. Kirken tilhører Sognets tiendeydende Hartkornseiere.

Gjerlev Kirke med runde Buer er opført deels af Muursteen og deels af utilhugne Graasteen, senere tilføiede Taarn og Hvælvinger. Altertavlen af udskaaret Træ er skjænket Kirken 1667 af Sognepræst Severin Lemvig. 1164 og 1181 omtales Gjerlev Capel som hørende til Bjergby Sogn. (S. R. D. IV. 470, 567).

I Gjerlev Sogn laae tidligere Hovedgaarden Pebringe (1460 nævnes Jens Hvaas til Pebringe), der senere blev Kongelig Eiendom og henlagt til Antvorskov Slots Rytterdistrict. Ved det store Salg af Statsgodset 177. blev den (med ialt 393 Tdr. Htk.) solgt for 32,000 Rd. D. C. til Finantsraad Koes, der nedlagde Gaarden og af dens Jorder nogle Aar efter oprettede en ny Hovedgaard, Falkensteen. Denne er bygget i Slutningen af forrige Aarhundrede af den nedrevne Antvorskov Klosterkirkes Steen, i symmetrisk Form, omgivet af en smuk Have. See iøvrigt Antvorskov. Falkensteen eiedes i mange Aar af Etatsraad Manthey. 1842 blev den af dennes Bo solgt til Kammerraad Trolle for 113,200 Rd. Blandt senere Eiere forekommer Jægermester Stampe (1847), nu J. Jacobsen.

Stillinge Sogn, omgivet af Slagelse St. Mikkels, Heininge, Vemmelev og Taarnborg S., samt Holbæk Amt og Store-Belt. Kirken, midt i Sognet, c. 2 M. n. o. for Korsør og 1 M. n. v. for Slagelse. Arealet, 7012 Tdr. Land, er lavtliggende, kun paa enkelte Steder noget bakket. I Jordernes Grundbestanddele har mod Øst Leret, mod Vest Sandet Overvægten. Tude-Aa danner Østgrændsen, Næsby-Aa og Halskov-Veile Sydgrændsen af Sognet. Indsøen Bild-Sø mod Nord er nu under Inddæmning. Htk. 740 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Kirke-Stillinge med Kirken, Præstegaard, Skole og Veirmølle med Bageri, Fattiggaard, Bildsø, Øster-Stillinge, Næsby, Kjeldstrup med Skole, Store- og Lille-Kongsmark; Avlsgaardene Tisagergaard og Gaaseagergaard. Ialt 134 Gaarde, 100 Huse med og 94 uden Jord, hvoraf 95 G. og 129 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1913. Agerdyrkning er Hovederhverv.

Sognet hører under Antvorskov Birks Jurisdiction (Slagelse), Slagelse Amtstue- og Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 319de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Sorø Academi.

Stillinge Kirke er i sine oprindelige Dele opført af utilhugne Kampesteen, Tilbygningerne af Muursteen. Taarnet blev som brøstfældigt nedrevet 1807 og nyt opført fra Grunden, forhøiet 1860 og forsynet med Kamgavl. Selve Kirken er for 3—4 Aar siden undergaaet en gjennemgribende Hovedreparation baade ind- og udvendig; det gamle Muurværk fremdraget paa Ydersiden, nyt Stoleværk anbragt, Altertavle og

Prædikestol forgyldte m. m. Paa Sydsiden af Kirken tvende Udbygninger (forhen Capeller), begge med Hvælvinger, af hvilke den østlige er anvendt til Baptisterium, den vestlige til Stolestader. Mod Nord ligeledes to Udbygninger med Bræddeloft, af hvilke den ene er Vaabenhuus, den anden Sacristi med Skriftestol. Altertavlen er af godt Billedhuggerarbeide; flere Ligstene over Sognepræster til Stillinge, hvoraf flere have hvilet under det østre Capel, men disse, ligesom ogsaa flere af Familien Rosenpalm til Brorup (deriblandt Admiral Rosenpalm), bleve for omtrent 40 Aar siden nedsænkede paa Kirkegaarden og den aabne Begravelse fyldt. Om tvende Malerier paa Træ af Hellig Olaf og Hellig Knud Konge, som findes paa Dørene ved Indgangen til Choret, see Kirkehist. Saml. II. 482. I det paa Kirkens Sydside liggende Capel, der nu tjener som Vaabenhuus, opdagedes i 1867 paa Hvælvingen nogle temmelig store Kalkmalerier fra den senere Middelalder, forestillende Joachim og Susanne, Marie Bebudelse, Christi Fødsel og de hellige tre Kongers Tilbedelse. Disse Billeder ere bevarede og blevne restaurerede. Den største Mærkværdighed ved Stillinge Kirke er dog den store smukke Klokke, som hænger i Taarnet. Paa den læses, efter en Meddelelse af Prof. J. Kornerup, en plattydsk Indskrift af følgende Indhold: „Da jeg Johannes blev støbt i 1525, rev Bourbon med sit Compagni Lilien i Stykker, Kongen blev fangen, saaret og sluttet i Lænker".

Indtil Aar 1807 hørte Stillinge Sogn i geistlig Henseende under Løve Herred.

I Sognet findes flere fredede Oldtidsmindesmærker, der ere skjænkede det Offentlige af den nuværende Besidder af Valbygaard, saaledes ved Øster-Stillinge en Jordhøi fra Broncealderen; ved Vildsø en Langdysse, en vinkelformet Steendysse, en Runddysse med et smukt Steenkammer med Overligger, 2 Runddysser, et Steenkammer, en Jordhøi fra Broncealderen m. fl.

Vemmelev Sogn, omgivet af Annexet Hemmershøi, Heininge, Stillinge, Taarnborg og Boeslunde S. Kirken, midt i Sognet, $1\frac{1}{4}$ M. o. n. o. for Korsør og $1\frac{3}{4}$ M. n. for Skjelskør. Arealet, c. 3800 Tdr. Land, er flere Steder, især mod Øst, noget ujevnt (Villinge Banke, Gryhøi, Trehøi, Huulhøi, Grimsgravhøi), men indeholder overalt, saavel i Underlaget som Jordsmonnet en for Vegetationen heldig Blanding af Leer, Kalk og storkornet Sand. Det omgives mod Nordvest af Næsby-Aa og mod Nordost af den i denne faldende Vaarby-Aa, begge i Oldtiden vigtige Communicationsveie, endnu om Efteraar og Vinter betydelige Vandløb. Jernbanen passerer Sognet. Htk. 436 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Vemmelev med Kirken, Præstegaard og Skole, Ormidslev med Kro, begge ved Hovedlandeveien mellem Slagelse og Korsør, og Forlev, beliggende tæt ved Jernbanen. Ialt 92 Gaarde, 86 Huse med og 25 uden Jord, hvoraf 124 G. og H. med Jord samt 9 H. uden Jord udenfor Byerne.

Indbyggere: 1245. Jordernes fortrinlige Beskaffenhed gjør Agerdyrkning til udelukkende Erhverv for Sognets Befolkning.

Sognet hører under Korsør Kjøbstads Jurisdiction (Korsør), Slagelse Amtstuedistrict og Korsør Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 315de Lægd. I Forening med Annexet Hemmershøi een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Holsteinborg. Til Sognet, tilligemed Annexet Hemmershøi og Nabosognet Taarnborg, er i Aaret 1848 af Amtstuefuldmægtig Smith legeret tvende Capitaler, nemlig 1200 Rd., hvoraf $\frac{2}{3}$ Deel af Renten tilfalder Vemmelev og Hemmershøi Sognes Fattigvæsen, og 900 Rd., hvoraf ligeledes $\frac{2}{3}$ Deel af Renten uddeles til Uformuende udenfor Fattigvæsenet; de øvrige $\frac{1}{3}$ Dele af de respective Capitaler tilfalde paa lignende Maade Taarnborg Sogn.

Vemmelev Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger.

Hemmershøi Sogn, Annex til Vemmeløv, omgivet af dette S., Boeslunde, Slots-Bjergby, Gjerløv og Lundforlund S., samt Vester-Flakkebjerg H. Kirken, paa Sognets Østside, c. 1¼ M. ø. for Korsør og ligesaa langt s. v. for Slagelse. Arealet, 2387 Tdr. Land, hvoraf 40 Tdr. Eng og 55 Tdr. Tørvemose, er jevnt og tildeels fiidt, samt af god Beskaffenhed ligesom i Hovedsognet. Vaarby- og Hemmershøi-Aa danner hele Østgrændsen. Htk. 276 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Hemmershøi med Kirken og Skole, Stude med en Gaard paa c. 13 Tdr. Htk., c. 90 Tdr. L., Erdrup og de adspredt liggende Steder Vaarbymark. Ialt 50 Gaarde, 46 Huse med og 30 uden Jord, hvoraf 61 G. og H. med Jord samt 10 H. uden Jord udenfor Byerne.

Indbyggere: 699. Agerdyrkning er udelukkende Erhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hoved-sognet; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 316de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Taarnholm. Med Hensyn til Legater see Hovedsognet Vemmeløv.

Hemmershøi Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger.

Boeslunde Sogn, omgivet af Store-Belt, Taarnborg, Vemmeløv og Hemmershøi S., samt Vester-Flakkebjerg H. Kirken, midt i Sognet, ¾ M. n. for Skjelskør og 1¼ M. s. o. for Korsør. Arealet, 5376 Tdr. Land, hvoraf 274 Tdr. Land Fredskov (Troldehoved Sk. m. fl.), og 63 Tdr. Mose, er noget høitliggende, deels sandmuldet, deels leermuldet. Htk. 563 Tdr. A. og E., 42 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Boeslunde med Kirken, Præstegaard, Skole, Veirmølle og Kro, beliggende ved Landeveien fra Korsør til Næstved, Atterup ved Landeveien fra Korsør til Skjelskør, Grydrup med Skole, Næble, Sønderup med Skole, ved Landeveien fra Skjelskør til Slagelse, Torpe, Vester-Bogebjerg, Øster-Bogebjerg, Egerup, Tranderup og Lindeskov; Hovedgaarden Espe med et Areal af 562 Tdr. L., hvoraf 490 Tdr. Ager, 2 Tdr. Eng og 112 Tdr. Skov, med 58 Tdr. Htk. A. og E., 11½ Td. Skfk. (hertil Fæstegods 138 Tdr. Htk. og Arvefæstegods 57 Tdr. Htk.); Avlsgaardene Lille-Egede af 98 Tdr. L. Ager med 12 Tdr. Htk., og Lindeskovgaard af 212 Tdr. L. Ager og 2 Tdr. L. Mose, af Htk. 12⅝ Tdr. A. og E., Ølhøigaard, Tronagergaard og Hvidagergaard; Lystſtedet Jægerhuset (Sønderup); en Almuefriskole paa Lille-Egede Mark. Ialt 88 Gaarde, 135 Huse med og et mindre Antal Huse uden Jord.

Indbyggere: 1595. Foruden Agerdyrkning, som er Hovederhvervet, gives der ogsaa Fortjeneste ved Skovarbeide, samt lidt Fiskeri i Store-Belt.

Sognet hører under Vester-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Skjelskør), Slagelse Amtstuedistrict og Skjelskør Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 309de Lægd. Det danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Lyngbygaard.

Boeslunde Kirke, hvis ældste Deel har Spor af rundbuede Vinduer, er en stor og anseelig Muursteensbygning, 48 Alen lang, 16 Alen bred og 10 Alen høi indvendigt Maal, med et Taarn af 50 Alens Høide, Krydshvælvinger. Kirken har en smuk, rigt forgyldt Altertavle af Billedskjærerarbeide, i Choret 2 Rader Munkestole. De hos Hofmann og Pontoppidan nævnte Ligkister i det paa Kirkens sydvestlige Side beliggende Gravcapel, for adelige Besiddere af Gjerdrup m. fl., bleve 1808 nedsænkede

paa Kirkegaarden. Paa denne hviler nu Commerceraad og Capitain ved Landeværnet Peter Christopher Qvistgaard til Gjerdrup og Lyngbygaard, den eneste Officeer, der faldt i det ulykkelige saakaldte Slag ved Kjøge den 29de August 1807, og Geheimeconferentsraad Grev Otto Moltke til Espe, † 1853.

Espe Hovedgaard har tidligere været forenet under samme Eier med Borreby i Magleby Sogn, derefter med Basnæs i Tjæreby Sogn. I Slutningen af forrige Aarhundrede tilhørte den Familien Qvistgaard. I dette Aarhundrede eiedes den i længere Tid af Grev Otto Moltke, Adam Gotlob Moltkes næstyngste Søn, Geheimestatsminister under Frederik den Sjette og Christian den Ottende, † 1853. Nu besiddes Espe tilligemed Bondrup af hans Sønnesøn Grev O. J. V. Moltkes Børn.

I Sognet har ligget Herregaarden Eskildstrup, der afbrændte 1744, hvorefter Jorden blev udstykket.

Ved Boeslunde holdt Biskop Absalon, Palmeløverdag 1159, sit første Slag mod Venderne, der vare landede paa den nærliggende Kyst. Med „18 af sine Hofmænd og daglige Tjenere" forjog eller nedhuggede den tappre Bisp Mandskabet af 24 vendiske Snekker (jfr. Vedels Saxo, S. 36).

I det 17de Aarhundredes sidste Halvdeel var Hr. Iver Hansen Munk, † 1684, „den lystige Præst i Boeslunde", Sjælesørger her. Han spill de Kort med Herrerne paa Borreby, „saa det sved baade til hans egen Pung og hans Eftermænds", men dette var, som F. Barfod bemærker i „Fortællinger af Fædrelandets Historie", hverken noget Smukt eller noget Nyt. Derfor var han dog ligefuldt en Dannemand. I Svenskekrigen 1658 -60 holdt Fjenden sig til hans Huus, og „den lystige Præst" beværtede Officererne paa det Bedste, men han maatte dog see paa, at de, naar de havde spiist og drukket, toge Skeer og Bægere med sig. Han klagede dog ikke herover, men da han en Dag blev indbuden til at spise hos den svenske General, gjorde han ligesaa, og da man spurgte, hvorfor han bar sig saaledes ad, henvendte han det Spørgsmaal igjen til Spørgeren: Er det ikke Brug i Sverrig? saaledes have de Svenske altid gjort hos mig! Den gode Præst fik nu, uden at fremstaae som Klager, sit Sølvtøi tilbage. (S. Thieles Folkesagn, I. 75). Det hedder endvidere om Hr. Iver, at Svenskerne solgte ham for godt Kjøb hvad de plyndrede i Egnen. Alt dette gjemte han samvittighedsfuldt til Freden og lod da hver faae Sit. Han var en flittig Samler af gamle danske Ordsprog, og hans Manuscript, der har været benyttet af Peder Syv, haves endnu i Universitetsbibliotheket. Om den af Hr. Iver Præstekaldet paadragne Forpligtelse til Sognets Fattigvæsen, see Kirkehistor. Samlinger, 1ste Bind, S. 535—539.

Paa Øster-Bøgebjerg Mark findes en stor Langdysse (F. M.).

Taarnborg Sogn, Annex til Korsør, omgivet af denne Kjøbstads Udjorder, der danne den yderste Spidse af Halskovs Odde, Store-Belt, samt Boeslunde, Vemmelev og Stillinge S. Kirken, midt i Sognet, ved Korsør-Noer, c. 1/2 M. n. o. for Kjøbstaden, tværs over Noret, men 3/4 M. rundt om Noret ad Landeveien. Tre Fjerdedele af Norets hele Omkreds berører Taarnborg Sogns Grændse; af Store-Belt begrændses Sognet mod Nord i en Miils Udstrækning og mod Syd paa 1/4 M. Paa Sognets Nordgrændse indløber fra Store-Belt Halskov-Veile, der optager Næsby-Aa, og ved Aaens Munding ligger den lille ubeboede Ø Tjokholm. Arealet, c. 5500 Tdr. Land, hvoraf 140 Tdr Land Fredskov (Klarskov), er jevnt, noget bakket paa Norets Østkyst og i det Hele sandmuldet. Htk. 439 Tdr. A. og E., 1 Td. Stsk. Den sjællandske Jernbane passerer Sognet.

I Sognet: Taarnborg Kirke, eenlig beliggende ved Korsør-Noer, Byerne Svendstrup, hvori en Gaard paa 12 Tdr. Htk. med 98 Tdr. L. Ager og 3 Tdr. L. Skov, ved Jernbanen, Frølunde med Skole, Halseby Beirmølle, Tjæreby, Stibjerghuse og Huulby med Skole; Hovedgaardene Taarnholm, af 62 Tdr. Htk. A. og E., med c. 550 Tdr. L. (hertil Hemmershøi Kirke, 273 Tdr. Htk. Fæstegods, en Skov paa 250 Tdr. L. i Lynge S. i Alsted Herred), Taarnborg (hertil Taarn-

borg Kirke), af 54½ Td. Htk. A. og E. med et Areal oprindelig c. 880 Tdr. L., og **Bonderup**, af 56 Tdr. Htk. A. og E., med et Areal af 5—600 Tdr. L. (en Skov paa 113 Tdr. L., 137 Tdr. Htk. Fæstegods); **Beisgaard**, **Nissemølle** ved Huulby. Ialt i Sognet 68 Gaarde, 74 Huse med og c. 90 uden Jord.

Indbyggere: 1483. Agerdyrkning er Hovederhvervet; Enkelte have Erhverv ved Fiskeri, Skovarbeide og Arbeide ved 3 store Teglværker i Sognet og ved Jernbanen.

Sognet hører under Korsør Kjøbstads Jurisdiction, Slagelse Amtstuedistrict og Korsør Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 314de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Taarnborg Hovedgaard.

Kirken er bygget med Taarn og hvælvet, deels af Kampesteen og deels af Muursteen. Indgangen er gjennem Taarnet; bag ved Alteret er et stort Sacristi.

Det gamle Slot Taarnborg var i den tidligere Middelalder en fast Borg, som af Nogle menes at være anlagt af Svend Grade. Da Valdemar den Første oprettede Antvorskov Kloster, henlagde han Taarnborg, Halseby og „Bræcnnæs“ til Krongodset til Gjengjæld derfor. Kong Erik Menved tog ofte der Ophold. I Kong Christoffer den Andens Tid blev Aar 1326 hans Søn Prinds Erik paa Taarnborg (hvorhen han havde begivet sig for at samle Folk mod de oprørske Jyder og Fyenboer) beleiret af Hertug Knud Porse og Marsken Ludvig Albrechtsen, hvilke, efter 16 Dage at have indesluttet Borgen, indtoge den, „fangede Prindsen og førte hem til Haderslev“. „Dette jog saadan Skræk ind udi Kong Christoffer, at han skrabede sammen i en Hast Rigets bedste Klenodier og flygtede til Meklenborg tilligemed sine trende andre Sønner Valdemar og Otto.“ (Holberg Danmarks Historie I. S. 402). Efter denne Begivenhed træder det gamle Taarnborg Slot ganske ud af Borgenes Række og synes snart efter at være blevet afløst som befæstet Borg ved Store-Belt af det senere Korsør Slot. Imidlertid tør det vistnok ikke oversees, at de ældre historiske Beretninger ofte synes at have forvexlet disse to Slotte med hinanden, idet der jevnlig bruges Benævnelsen „Slottet ved Korsør“, der kan henføres baade til det ældre Taarnborg Slot og til det senere Korsør Slot. Saaledes kan det navnlig være tvivlsomt, hvilket af disse to Slotte det var, som i Aaret 1534 overrumpledes af Skjelskørs Borgere og som Peder Skram Aaret efter gjenerobrede for den udvalgte Kong Christian den Tredie (jfr. herom Beskrivelsen af Korsør By). Det kan derfor heller neppe sikkert angives, naar det gamle Taarnborg Slot er blevet nedbrudt. Nu existerer det kun i Levninger af en Voldbefæstning paa Hovedgaarden Taarnholms Mark i Nærheden af Taarnborg Kirke.

Hovedgaarden **Taarnholm** er af yngre Oprindelse. Dens hele Tilliggende var oprindelig en Deel af Antvorskov Slots Rytterdistrict, og blev først ved det store Salg af Statsgodset paa dette District 1774 indrettet til en særlig Eiendom, der under Navn af Taarnborg Gods solgtes med tillagte Hovedgaards Rettigheder, men uden Bygninger. Godset kjøbtes ved Auctionen med ialt 497 Tdr. Htk. (hvorunder Hemmershøi Kirketiende af 20 Tdr. matrikuleret Htk. for 26,000 Rd. D. C. af Proprietair Eggers til Dyrehovedgaard. Han afsondrede Jorderne fra Fællesskabet med de tilstødende Bønderbyer, og solgte 1796 Godset med nogen Forøgelse, men iøvrigt uden Markinddeling og endnu ubebygget, for 62,500 Rd. D. C. til Kammerraad Giersing, der først opførte Hovedbygningen (af 2-Etages Grundmuur) og Ladebygningerne af Muur- og Bindingsværk. Gaard og Gods solgtes derpaa i Aaret 1805 for 245,000 Rd. D. C. til Grev Ahlefeldt-Laurvig og Med-Interessenter, men blev senere for Skatterestancer overtaget af Statskassen. I Aaret 1836 kjøbtes Eiendommen af Commandeur, senere Contre-Admiral Falsen, der i 1845 solgte den til Kammerherre, Capitain af Søetaten Harald Oxholm, † 1870; Gaarden eies nu af hans Søn, Kammerjunker Oxholm.

Hovedgaarden **Taarnborg** var tidligere Korsør eller Taarnborg Slots Ladegaard. Den omtales allerede i et af Kong Christian den Første paa Antvorskov Slot 1459 udstedt Gavebrev, „at Byen Korsør maa beholde, nyde og bruge Kronens gamle Ladegaard, liggende ved Taarnborg, mod en aarlig Afgift til Embedsmanden paa Korsør, nemlig 14 Pund Korn“ (see D. A. III, S. 15 og VI, S. 285). Den skal

tidligere have ligget tæt ved Vandet ligeoverfor Korsør Slot eller Fæstning, men flyttedes senere til sin nuværende Plads. Da Fæstningens Grund for en Deel solgtes 1764, blev Ladegaarden (med Bondergodset og Taarnborg Kirke) ligeledes afhændet, og gik, under Navn af Tyrehovedgaard, efterhaanden gjennem flere Eieres Hænder, blandt hvilke Proprietair Eggers (det var til dennes Datter Mariane, Baggesen skrev sine første Digte) og hans Søn Landeværnscapitain N. Chr. Eggers, der i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede opførte Hovedbygningen (af 2 Etages Grundmuur). Senere skiftede den oftere Eiere, og kjøbtes i 1845 af Kammerherre, senere Overhofmarskal og Overkammerherre V. T. Oxholm, der kort efter fik Gaardens Navn forandret til Taarnborg. Han solgte for faa Aar siden Eiendommen til nuværende Eier Justitsraad Bech.

Hovedgaarden **Bonderup** var oprindelig en Bondeby, der tilligemed Byen Huulby solgtes af Kongen i Midten af forrige Aarhundrede, hvorefter en af de følgende Eiere, Raadmand Peder Jensen i Slagelse, lod Bonderup Byes 6 Gaarde afbryde og oprettede deraf en Avlsgaard eller ufri Hovedgaard. Den solgtes efterat have havt flere Eiere i Aaret 1758 med tilliggende Bondergods af 275 Tdr. Htk. for 30,000 Rd. D. C. og kjøbtes 1792 for 43,200 Rd. D. C. af daværende Kammerjunker Castenschiold, som fraskilte Størstedelen af Bondergodset og atter solgte Gaarden i Aaret 1798 for 40,000 Rd. D. C. Efterat en Deel af Bondergodset paany var samlet, kjøbtes den senere af Geheime-Statsminister Greve Otto Moltke til Espe, og har siden havt samme Besidder som Hovedgaarden Espe.

Antvorskov var et af Landets 12 Rytterdistricter*) Til dette var henlagt Hovedgaardene Antvorskov, Pebringe, Landbytorp og Lystager med tilhørende Gods, samt endeel Bøndergods, hvis Fæstere ikke ydede Hoveri. Efter at det ved Resolution af 15de August 1763 var blevet bestemt, at hele Ryttergodset, med Undtagelse af det i det nordostlige Sjælland beliggende, skulde bortsælges, blev det Antvorskovske Gods den 27de Mai 1774 stillet til offentlig Auction i efternævnte 9 Dele, hvoraf dog de 5 ikke vare gamle Hovedgaarde, men først ved denne Leilighed, for at lette Afhændelsen, fik tillagt et vist Qvantum Hovedgaardstaxt med Rettighed til deraf at oprette Hovedgaarde:

Delenes Navn.	Tdr. Htk. af alle Slags.	Kjøberen.	Kjøbesum i Rd. D. C.
1) Antvorskov.	1131	Finantsraad Koes.	129,000
2) Gimlinge	635 }	Assessor Dinesen.	} 75,040
3) Lystager	533 }	Samme.	
4) Pebringe.	394	Finantsraad Koes.	32,020
5) Dævidsrød	372	Byfoged Sveistrup.	24,000
6) Landbytorp	391	Forvalter Fogh.	28,020
7) Nordrup.	347	Kammerraad Duus.	24,000
8) Valbye	1071	Oberstl. Castenschjold.	65,000
9) Taarnborg.	497 }	Propr. Eggers til Tyrehovedgaard.	} 26,000
	5371		403,080

*) Christian IV. inddeelte det kongelige Jordegods i saakaldte Rytterdistricter, saaledes at enhver Bondegaard paa 8 Tdr. Htk. maatte underholde en Rytter og hans Hest, imod at være fri for

Desuden blev solgt noget særskilt Strøgods i Sorø Amt og Benløse Sogns Kongetiende i Ringsted Amt, hvorved det samlede Hartkorn steeg til 5816 Tdr. og Kjøbesummen til 434,437 Rd.

En Tønde Hartkorn blev saaledes kun udbragt til $74^{1}/_{2}$ Rd. D. C. Af Krongodser blev ialt solgt i Danmark fra 1764—1774 over 43,000 Tdr. Htk. af alle Slags for en Sum af omtrent 5 Millioner Rd. D. C. eller 8 Millioner Rd. R. M., medens disse Godser i Nutidens Priser gjælde omtrent 80 Millioner Rd. eller vel endogsaa derover*).

Det er alt ved Slagelse Herred paa de derhenhørende Steder ommeldt, hvorledes Godserne Antvorskov (see Slagelse St. Peders Landsogn), Pebringe (see Falkensteen i Gjerlev S.), Dævidsrød og Landbytorp (see Store-Frederikslund i Kindertofte S. og Lille-Frederikslund i Ottestrup S.), Nordrup (see Nordruplund i Nordrup S.), Valbye (see Valbygaard i Slagelse St. Mikkels Landsogn) og Taarnborg (see Taarnholm i Taarnborg S.), for en Deel ere ophørte som særlige Godskomplexer, for en Deel ere udskiftede i forskjellige Dele eller fremtraadte under ganske andre Navne.

I det Efterfølgende vil der ved at omhandle Hovedgaardene Gyldenholm i Kirkerup Sogn i Vester-Flakkebjerg Herred, Cathrineholm i Krummerup Sogn i Øster-Flakkebjerg Herred og Kastrup i Fuglebjerg Sogn i samme Herred blive paaviist, hvorledes Godserne Gimlinge og Lystager i sine Hovedbestanddele nu henhøre under disse 3 Hovedgaarde.

Skatter og Paalæg. Senere blev denne Indretning noget forandret. Bønderne blev der paalagt en vis aarlig Afgift; Hestene bleve græssede paa Hovedgaardens Marker, og Bøndernes Hoveri bestod fornemlig i at slaae Græsset og kjøre det i Huus. Gaardene rundt omkring i Districtet vare indrettede til Barakker, og paa forskjellige Steder blev der ogsaa opført Barakker for Officerer og Ryttere. Efter at denne Indretning under Frederik IV. var undergaaet en Reorganisation, var der, som ovenanført, i Danmark 12 Rytterdistricter, hvoraf 6 i Sjælland, nemlig i Kjøbenhavn, Frederiksborg, Kronborg, Tryggevælde, Antvorskov og Vordingborg Amter; 1 i Fyen, 1 paa Lolland og 3 i Jylland, nemlig Dronningborg, Skanderborg og Koldinghuus. Først under Frederik V. ophørte hele denne Institution.

*) Blandt de øvrige Salg ere fornemlig at mærke (jfr. Bladet Søndagen for 1837, Nr. 20):

det *Vordingborgske Gods*, solgt 1774, indrettet til 12 Hovedgaarde af samlet Hartkorn 4898 Tdr., foruden noget Strøgods m. m., Kjøbesum 524,947 Rd. D. C.;

de *Frederiksbergske Hovmarker*, 78 Tdr. Htk., inddeelte i 29 Lodder, solgte 1765 for c. 1000 Rd. D. C. og en aarlig Afgift af 913 Læs Hø;

det *Møenske Gods*, solgt 1769, inddeelt til 5 Hovedgaarde, for 230,624 Rd. D. C.;

det *Falsterske Gods*, solgt 1766, deelt i 10 Hovedgaarde, af Hartkorn 9276 Tdr., for 626,602 Rd. D. C.;

det *Fyenske Gods* omtrent 5798 Tdr. Htk., hvoriblandt dog kun 2 Hovedgaarde, Christiansdal og Rugaard, det Øvrige som Strøgods i det nordlige Fyen, solgt 1764 for 1,086,454 Rd. D. C., desuden Svendborg Skov for 62,330 Rd. D. C.;

det *Koldinghusiske Districts Gods*, af omtrent 6700 Tdr. Htk., hvoriblandt nogle Kirketiender og endeel for resterende Skatter hjemfaldne Strøgodser udenfor Districtet i flere indske Amter, solgt 1764, tildeels til Bønderne, for 981,887 Rd. D. C.;

det *Dronningborgske Districts Gods*, hvoraf blev oprettet een Hovedgaard, Dronningborg, forøvrigt inddeelt i mindre Dele, ialt 2236 Tdr. Htk., solgt 1765 for 307,983 Rd. D. C.;

det *Skanderborgske District*, indrettet til 10 Herregaarde, foruden at noget Strøgods og enkelte Gaarde særskilt afhændedes, af Htk. tilsammen 6932 Tdr., solgt 1767 for 758,342 Rd. D. C., samt for 2 Dele af Ry Skov 20,450 Rd. D. C.

Vester-Flakkebjerg Herred,

det sydvestligste i Sorø Amt, omgives af Store-Belt, Søen mellem Smaalandene, samt Øster-Flakkebjerg, Alsted og Slagelse Herreder. Paa Jorderne, der ere mere flade end bakkede, mod Syd paa sine Steder noget side, er Leermergel næsten overalt fremherskende i Underlaget og Leret i Overlaget, dette i Almindelighed temmelig stærk blandet med Muld. Paa enkelte Steder findes Skov, dog hører Herredet til de mindre skovrige i Sjælland. Fladeindholdet udgjør c. 4½ □ Miil. Htk. 4367½ Tdr. A. og E., 91 Tdr. Skst. Indbyggernes Antal ved Folketællingen i 1870 var 14,843, hvoraf 1,692 i Skjelskør Kjøbstad. I geistlig Henseende er Vester-Flakkebjerg Herred forenet med Øster-Flakkebjerg Herred til eet Provsti.

Egeslevmagle Sogn, omgivet af Skjelskør Kjøbstadjorder, Magleby, Tjæreby, Hove, Flakkebjerg, Faardrup, Hemmershøi og Boeslunde S., samt Skjelskør-Noer. Kirken, ¾ M. n. n. o. for Skjelskør. Arealet, 4622 Tdr. Land, hvoraf 21 Tdr. Land Fredskov (Fuglehave eller Frue Sk., desuden 2 Plantager af Naaletræer nord i Sognet af c. 100 Tdr. Land), er deels leermuldet, deels sandmuldet, jevnt med enkelte lave Engstrækninger. Htk. 480 Tdr. A. og E., ½ Td. Skst.

I Sognet: Byerne Egeslevmagle, ved Landeveien fra Skjelskør til Sorø og Næstved, med Kirken, Præstegaard og Skole, Frankerup, Boeslunde med Kanehoi Veirmølle, en Deel af Egeslevlille (den øvrige Deel til Tjæreby S.), Hesselby, Smidstrup, der støder umiddelbart op til Skjelskør Kjøbstad, næsten aldeles udflyttet eller inddraget under Kjøbstaden, med Skole og Veirmølle; Hovedgaarden Gjerdrup af 29 Tdr. Htk. A. og E., 2 Tdr. Skst., 217 Tdr. L. Ager, 2½ Td. Strandeng, 66 Tdr. Skov, 40 Tdr. Mose og Kjær (desuden 57 Tdr. Htk. Fæstegods); Hovedgaarden Lyngbygaard af 70 Tdr. Htk. A. og E. og halveret Skovskyld, 34 Tdr. Htk. Fæstegods. Ialt 59 Gaarde, 76 Huse med og 60 uden Jord, hvoraf 33 G. og 58 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1309. Jordbrug er næsten udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Vester-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Skjelskør), Slagelse Amtstuedistrict og Skjelskør Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 308de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Universitetet.

Kirkens oprindelige Deel, Choret og den østlige Deel af Skibet, er opført i Rundbuestiil af uilhugne Kampesteen og Fraadsteen, de øvrige Dele i Spidsbuestiil af Muursteen, Skibet med 2 Rader Hvælvinger, i Choret og Taarnet enkelt Hvælving, hvælvet Sacristi; ret smuk Altertavle af Billedhuggerarbeide, Orgel. I Ringmuren om Kirkegaarden en Runesteen, hvorpaa læses Ulnan.

Erik Lams Privilegium for St. Peders Kloster i Næstved 1140 er dateret Eggeslef og ved samme Tid var Kaldet annekteret til en af Provsterne ved Roeskilde Domcapitel.

Ved Slutningen af det 14de Aarhundrede eiedes Gjerdrup af Slægten Grubbe; Jens Grubbes Enke ægtede Jep Jensen, der 1417 skjødede Gjerdrup Hovedgaard til Hr. Anders Jepsen Lunge, en af den Tids anseeligste og rigeste Adelsmænd.

Senere eiedes den af Niels Snubbe, hvis Svigersøn Bo Jensen 1486 skjænkede Gaarden til Antvorskov Kloster (S. R. D. IV 356—57). 1529 findes Søren Stampe nævnt som Eier til Gjerdrup, derefter Peder Hundermark 1558, Claus Hundermark 1590, atter en Peder Hundermark 1605, Erik Clausen Hundermark 1613 (i hvilket Aar han døde som sidste Mand af sin Slægt), Frantz Kaas, gift med Anna Clausdatter Hundermark, Johan Cunningham af en adelig skotsk Familie, formodentlig indkommen med de skotske Leietropper, 1607 gift med Ellen Hundermark, en anden Skotte David Welwood. Denne skjødede 1654 Gaarden til Rentemester Peder Wibe, fornemlig bekjendt som Christian den Fjerdes Gesandt ved det franske og senere ved det svenske Hof, adlet af Ludvig XIII og anerkjendt som Adelsmand af Kong Christian ved Diplom af 7de August 1634, † 1658. Hans Enke Anna Cathrine Budde giftede sig 1662 med Joachim Frederik Wind og bragte denne Gjerdrup. Wind døde 1688, og hans Bo blev taget under Behandling af Skiftecommissairer, der udlagde Gjerdrup Gaard og Gods til Cantsler Holger Winds Enke, Fru Margrete Gjedde, † 1706. En af hendes mange Døttre blev gift med Magister Diderik Grubbe, Sognepræst til Kvislemark og Fuirendal, og til ham overdroges Gaard og Gods ved Skjøde af 11te Juni 1693 „i Venlighed og Mindelighed paa hans Kjærestes Anne Elisabeth Winds Arvepart efter derom oprettet Testamente". Magister Grubbe var en lærd Mand, Forfatter af latinske Psalmer; 1686 blev han „ved Lodtrækning"*) kaldet til Sognepræst for Kvislemark og Fuirendal Menigheder af Baronesse Fuiren. Magister Grubbe var, skjønt Navnet kunde tyde derpaa, ikke af adelig Fødsel, men efter Forordn. 28de Januar 1682 kunde Uadelige nu ogsaa erhverve Sædegaarde med Bibehold af disses Skatte- og Tiendeprivilegium. Grubbe var ogsaa Skaberen af Lyngbygaard Hovedgaard. Af alt det øde Gods, som Kronen i Christian den Femtes for Landet saa ulykkelige Tid havde rundt om saavel paa Øerne som i Jylland, havde den selvfølgelig liden eller ingen Indtægt, men ikkun „vidtløftige Regnskaber"; det blev derfor ved Forordn. 11te Decbr. 1688 bestemt, at „den meste Deel deraf skulde sælges" og derover „en Specification paa Amtstuernes Døre i hvert Amt opslaaes" og Godset opbydes hvert Aars 1ste Mai og den Høistbydende tilslaaes til evindelig Eiendom uden Reduction og forøvrigt paa meget favorable Vilkaar. Mellem det saaledes opbudne Gods fandtes Jorderne til den i 1658 afbrændte og ikke senere opbyggede By Lyngbyes 12 Gaarde. Af Byens 3 Vange kjøbte nu Grubbe 1696 den ene, „Lillevang", af 37½ Tdr. Htk. for 1100 Rd.; de tvende andre Vange „Grønhøisvang" og „Søndervang" m. m., af Htk. 61½ Tdr., fik han 1701 endnu billigere, nemlig for 615 Rd. Ved disse heldige Kjøb sammenbragtes Jorderne til Lyngbygaard. Grubbe døde 1702 og hans Enke Anne Elisabeth Wind († 1727) besad nu i 25 Aar den samlede Eiendom, som hun paa flere Maader forbedrede og udvidede. Hun efterlod Gjerdrup og Lyngbygaard til sine Døttre Christiane Elisabeth og Diderikke Elisabeth Grubbe. Efter dem eiedes Gaardene i kort Tid af Geheimeraadinde Harboe, født Baronesse Fuiren, Stifterinden af Støvringgaard Kloster og det Harboeske Enkefruekloster i Kjøbenhavn. 1736 solgtes de ved Auction til Assessor, senere Justitsraad Oluf Brun (gift med Conferentsraad F. Rostgaards Datter Conradine Sophie, der først havde været gift med Ritmester F. v. d. Maase til Tybjerg) og Overforster Jørgen Willumsen, hvilken sidste dog snart overdrog sin Deel til Brun. Denne solgte 1750 Gaardene, efter i de 14 Aar, han besad dem, at have virket i den Tids Aand ved streng Overholdelse af Sabbathsanordningen, men ogsaa ved Oprettelse af Skoler. Nu fulgte kort efter hverandre som Eiere Cancelliraad S. Borthuus, dennes Broder Generalauditeur O. Borthuus og Major C. F. v. Bülow. 1760 kjøbtes Gaardene for 50,000 Rd. af den af disse Godser høist fortjente Morten Qvistgaard, i hvis Families Eie de senere ere blevne. Qvistgaard, der senere fik Titel af Kammerraad og derefter af Justitsraad, forøgede sine Eiendomme med det saakaldte Gimlinge Kirkegods og med Espe Hovedgaard og Gods, hvilket sidste han kjøbte 1774 for 18,000 Rd.; ogsaa med Dele af andre Godser forøgede han sit Godscomplex. Qvistgaard blev senere en af de 16 Mand i den store Landbocommission af 1786, † 1798. Af Qvistgaards 4 Sønner, af hvilke den ældste, Premierlieutenant J. R. Qvistgaard, i Faderens levende Live 1789 havde overtaget Espe for 36,000 Rd. (han solgte det igjen 1798 for 62,000 Rd.), overtog den yngste, P. C. Qvistgaard, efter Faderens Ønske og ifølge en mellem Brødrene indgaaet Arveforening af 15de Januar 1799 Gjerdrup og Lyngbygaard samt Gimlinge Kirkegods for 127,000 Rd. Han fortsatte Faderens

---

*) Saadan Lodtrækning synes paa den Tid ikke at have været nogen ualmindelig Fremgangsmaade ved Embedsbesættelser. I Griffenfelds Optegnelser fra Frederik den Tredies sidste Regieringsaar findes saaledes noteret: „Klukker at være Sognepræst paa Soer, blev lodtagen udaf Hatten".

gavnbringende Virksomhed for Godserne, blev Commerceraad, 1807 Capitain ved Landeværnet og faldt den 29de August dette Aar i den ulykkelige Træfning ved Kjøge. Steen Steensen Blicher har sat ham et varigt Minde ved at hellige ham en af sine „Bautastene". I Skoven ved Gjerdrup reistes ham en Mindestøtte af Marmor, som bærer Indskriften:

„Venligt, tause Lund, dit Ly modtage
  Mindestenen om en ædel Mand,
Livet smilte — faldt fra Børn og Mage
  Segned han i Kamp for Fædreland.
Bort fra Fædreland, fra Børn og Mage
  Blev han røvet brat i Livets Vaar,
Dana — Dyden — Kjærligheden klage
  Ved hans Gravhøi — dybt var deres Saar.
Marmor ikke hædre kan hans Minde,
  Ord ei, Læser, tolke Dig hans Værd,
Sku hans Daad — blandt Venskabs Taarer rinde
  Dine — ved hans Savn — paa Urnen her."

Qvistgaards Enke overtog ved hans Død Eiendommene. 1814 giftede hun sig med Justitsraad, senere Etatsraad Peter Johansen de Neergaard til Gunderslevholm, men ifølge Ægtepagt bleve deres Eiendomme udenfor Formuesfællesskab; 1831 overdroges Godserne til Qvistgaards 3 Sønner; M. C. Qvistgaard, † 1842, fik Gjerdrup, C. S. Qvistgaard, der var Theolog, fik Gimlinge Kirkegods og blev først Præst til Boeslunde og derefter til Gimlinge, og C. J. R. Qvistgaard fik Lyngbygaard. Efter M. C. Qvistgaards Død arvede hans Søn U. E. Qvistgaard Gjerdrup. Han har paa denne i 1864—66 opført en ny Hovedbygning. Ved Lyngbygaard er dannet Avlsgaarden Atterupgaard.

Se „Optegnelser om Lyngbygaard og Gjerdrup Hovedgaarde og Godser samt Gimlinge Kirkegods" af Godsforvalter Seemsen. Trykt som Manuskript 1869.

Paa Boeslunde Mark i Egeslevmagle Sogn findes en sjelden smuk Langdysse med et velbevaret Steenkammer.

Høve Sogn, omgivet af Annexet Flakkebjerg, samt Gimlinge, Hyllested, Bjerre, Tjæreby og Egeslevmagle S. Kirken, midt i Sognet, c. 1 M. n. o. for Skjelskør. Arealet, 2065 Tdr. Land, er en høitliggende, dog jevn Flade med enkelte lave Strækninger i Nordvest, af sandmuldet Beskaffenhed. Htk. 222 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Høve med Kirken, Præstegaard, Skole og en privat Skole, Veirmølle, og Oreby med en privat Skole. Ialt 32 Gaarde, 32 Huse med og 25 uden Jord, hvoraf 13 G. og 20 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 556. Agerdyrkning er Hovederhverv.

Sognet hører under Holsteinborg Birks Jurisdiction (Sterrede, Thingsted paa Rude Mark), Slagelse Amtstuedistrict og Skjelskør Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 300de Lægd. Med Annexet Flakkebjerg een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Holsteinborg.

Høve Kirke er opført af Kalksteen, Taarnet af Kampesteen indtil Lydhullerne; forøvrigt Muursteen; Hvælvinger.

Sognets Navn skrives saavel i Danske Atlas som i Hofmans Fundatser Høye. Baade dette Sogn og det nærliggende Flakkebjerg maae vistnok ogsaa antages i sin Tid at have faaet Navn efter deres Beliggenhed.

Flakkebjerg Sogn, Annex til Høve, omgivet af dette S., samt Egeslevmagle, Skjørpinge, Faardrup og Gimlinge S. Kirken, midt i Sognet, c. 1¼ M. n. o. for Skjelskør. Arealet, 1528 Tdr. Land, af temmelig høi Beliggenhed, er for største Delen leret Sandmergel, der derhos er særdeles muldrigt. Htk. 165 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Flakkebjerg, ved Holsteinborg—Slagelse Veien, med Kirken, Skole, Flakkebjerg Opdragelsesanstalt for forsømte og vildledte Drenge (lidt nord for Byen), en Friskole, Veirmølle; Gaardene Tranemosegaard, Krogagergaard og Høiagergaard. Ialt 33 Gaarde, 58 Huse med og 25 uden Jord, hvoraf 24 G. og 48 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 654. Agerbrug er eneste Erhverv.

Sognet hører under Vester-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Skjelskør), Slagelse Amtstuedistrict og Skjelskør Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 307de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Holsteinborg.

Flakkebjerg Kirke er opført af Kampesteen (den ældre Deel) og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger.

Angaaende Opdragelsesanstalten paa Flakkebjerg med dens Filial paa Landerupgaard see nu Statshaandbogen for 1872, S. 625. Flakkebjerganstalten tog sin Begyndelse 1836, 1867 kjøbtes Landerupgaard mellem Veile, Kolding og Fredericia til en Filial-Opdragelsesanstalt. Elevernes Antal var den 1ste December 1870 paa Flakkebjerg 116, paa Landerupgaard 63.

Skjørpinge Sogn, omgivet af Annexet Faardrup, Flakkebjerg og Gimlinge S., samt Slagelse H. Kirken, midt i Sognet, 1 M. s. for Slagelse og 1½ M. n. n. o. for Skjelskør. Arealet, 1455 Tdr. Land, er sandmuldet og jevnt, mod Syd noget høitliggende. Htk. 164 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Skjørpinge med Kirken, Præstegaard og Skole, Halkevad med en Vand- og en Veirmølle; Avlsgaardene Koldekildegaard og Grønhøigaard, 18 Tdr. Htk. Ialt 27 Gaarde, 35 Huse med og 50 uden Jord, hvoraf 10 G. og c. 30 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 501. Agerdyrkning er Hovederhverv; til eget Forbrug tilstrækkelig Tørveproduction.

Sognet hører under Antvorskov Birks Jurisdiction (Slagelse), Slagelse Amtstue- og Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 331te Lægd. Med Annexet Faardrup een Commune. Hovedsognet og Annexet have een Sognefoged. Kirken tilhører Grevskabet Holsteinborg.

Skjørpinge Kirke er opført af Muursteen, med Taarn og Hvælvinger.

Koldekildegaard har modtaget sit Navn efter en Kilde, som i Hofmans Fund. benævnes Kaalde-Kilde, hvorhos det anføres, at den aldrig fryser.

Faardrup Sogn, Annex til Skjørpinge, omgivet af dette S., Flakkebjerg og Egeslevmagle S., samt Slagelse H. Kirken, midt i Sognet, c. 1 M. n. for Skjelskør og 1¾ M. ø. for Korsør. Arealet, 1614 Tdr. Land, der er høitliggende, er afvexlende leer- og sandmuldet. Htk. 191 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Faardrup med Kirken, Skole, Veirmølle, og Snekkerup. Ialt 39 Gaarde, 45 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 14 G. og 22 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 507. Agerdyrkning er Hovederhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet Skjørpinge; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 332te Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Holsteinborg.

Faardrup Kirke er opført af Muursteen, med Taarn og Hvælvinger.

Sørbymagle Sogn, omgivet af Annexet Kirkerup, Gimlinge S. og Slagelse H. Kirken, paa Sognets Sydside, 1 M. s. o. for Slagelse og 2 M. n. o. for Skjelskør. Arealet, 3166 Tdr. Land, hvoraf 815 Tdr. Land Fredskov (Sønder-Oredrev, Vibe-Vang, Hjorte-Vang og Hvilebjerg Sk.), er sandmuldet og temmelig jevnt. Htk. 262 Tdr. A. og E., 26 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Sørbymagle, ved Nestved—Slagelse Veien, med Kirken, Præstegaard og Skole, Bødstrup og Rosted med Veirmølle. Ialt 48 G., 85 Huse med og 90 uden Jord, hvoraf 23 G. og c. 100 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1091. Agerdyrkning og Skovarbeide er Hovederhverv.

Sognet hører under Antvorskov Birks Jurisdiction (Slagelse), Slagelse Amtstue- og Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 328de Lægd. Med Annexet Kirkerup een Commune. Kirken tilhører Eieren af Gyldenholm.

Sørbymagle Kirke er opført af Kampesteen (den ældre Deel) og Muursteen, med Apsis, Taarn og Hvælvinger, Spor af rundbuede Vinduer.

Kirkerup Sogn, Annex til Sørbymagle, omgivet af dette S. og Gimlinge S., samt Øster-Flakkebjerg og Alsted H. Kirken, midt i Sognet, c. 1½ M. s. o. for Slagelse og 1¼ M. s. v. for Sorø. Arealet, 2938 Tdr. Land, hvoraf 693 Tdr. Land Fredskov (Lorup, Kirkerup og Gjerdrup Sk.), er deels sandmuldet, deels leermuldet. Htk. 147 Tdr. A. og E., 34 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Kirkerup med Kirken, Skole og Hospital, Ersholt og Lorup; Hovedgaarden Gyldenholm med 61 Tdr. Htk. Ager og Eng og halveret Skovskyld, 37 Tdr. Htk. Fæstegods; Avlsgaardene Skovsgaard med Veirmølle, af Htk. 12 Tdr. A. og E., og Skyttegaarden. Ialt 30 Gaarde, 63 Huse med og 27 uden Jord, hvoraf 16 G. og 54 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 694. Agerdyrkning og Skovarbeide er Hovederhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet Sørbymagle; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 329de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Gunderslevholm. I Kirkerup Hospital er indrettet Pladser for 16 Lemmer, hvoraf hver af de 8 ældste faaer en aarlig Understøttelse af 8 Rd. og 1 Læs Tørv, de 8 yngste 4 Rd., ligesom alle 16 desuden faae Sygehjælp og yderligere Brændselshjælp. Stiftelsen er opbygget 1731 for de Penge, som Syge offrede i Sørbymagle Kirke, efter at have drukket af en ved denne Kirke liggende Kilde, hvis Vand man tilskrev en helbredende Kraft og som derfor i ældre Tider paa St. Hansdag var meget besøgt. Hospitalet eier en Capital af 7000 Rd.

Kirkerup Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, hvælvet, nyt i Aarene 1854—55 opført Taarn.

Ved det Antvorskovske Rytterdistricts Salg bleve af de 9 Tele, hvori det blev opraabt til Auction, de tvende Lystager (benævnt efter en ældre Hovedgaard i Krummerup Sogn) og Gimlinge, tilsammen af 1168 Tdr. Htk. af alle Slags, tilslagne Cancelliassessor Tincien for 75,040 Rd. D. C. Til Gimlinge hørte ingen Hovedgaard, og Lystager var i 1745 afbrændt uden igjen at være opbygget. Assessor Tincien oprettede af det Kjøbte en ny Hovedgaard og opførte Hovedbygningen af solid Grundmuur, samt kaldte den Gyldenholm efter nogle Jorder under Gaarden, der for deres Frugtbarhed benævnes Guldagre. Fra Gaarden blev senere afdeelt flere Parceller (Katrineholm, Petersgaard, Skovsgaard), og største Delen af Godset frasolgt og tildeels forenet

med Charlottendal, under Navn af Gyldenholm Skovgods. Den nuværende Eier af Gyldenholm er C. A. D. de Neergaard.

Gimlinge Sogn, omgivet af Sorbymagle, Kirkerup S., Øster-Flakkebjerg H., samt Tingjellinge, Hyllested, Hove, Flakkebjerg og Skjørpinge S. Kirken, midt i Sognet, 2 M. s. s. v. for Sorø, 1½ M. n. o. for Skjelskør og ligesaa langt s. s. o. for Slagelse. Arealet, 3439 Tdr. Land, er jevnt, Leermergel blandet med storkornet Sand, godt forsynet med Muld. I Sognets sydøstlige Deel ligger en betydelig Mosestrækning (Long-Mose, Magle-Mose). Htk. 359 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Gimlinge, ved den mindre Landevei mellem Sorø og Skjelskør, med Kirken, Præstegaard, Skole og Hospital, Bemmeløse med 1 Gaard (2 sammenlagte Fæstegaarde), 11 Tdr. Htk., 99 Tdr. L., Bollerup og Bjerup; Talemose Kro ved fornævnte Landevei; et Teglbrænderi, der hører til Herregaarden Cathrineholm i Krummerup Sogn, Ø.-Flakkebjerg H. Ialt 55 Gaarde, 61 Huse med og 35 uden Jord, hvoraf 25 G. og 47 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 930. Agerdyrkning er Hovederhverv.

Sognet hører under Antvorskov Birks Jurisdiction (Slagelse), Slagelse Amtstuedistrict og Skjelskør Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 330te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken eies tilligemed 4 Fæstegaarde, kaldet Gimlinge Kirkegods, af Sognets tidligere Præst, Pastor Qvistgaard. Gimlinge Hospital er indrettet til 8 Lemmer, som hver aarlig faae 16¼ Lpd. Brød, 2½ Skp. Gryn, 1½ Skp. Malt, 8 Pund Ost, 10 Pund Smør, 10 Pund Flæsk, 4 Læs Tørv og 2 Rd., samt til Fordeling iblandt Lemmerne 3 Rd., som udgjør Renten af Lars Degns Legat, stort 75 Rd., indestaaende i Gimlinge Præstekald. Sognet eier en af Pastor Qvistgaard skjænket Creditkasseobligation, stor 500 Rd., hvoraf Renten uddeles til trængende Huusmænd i Gimlinge Sogn, samt foruden dette og Lars Degns Legat fortiden i Værdipapirer 1223 Rd. 52 ß.

Kirken er bygget af Kampesteen og Muursteen. Den har 6 smukke Hvælvinger, nemlig i Taarnet een, i Skibet tre, i Choret to, ligeledes er Sacristiet, hvis Indgang er fra Choret, hvælvet. I Sacristiet findes en Tavle af sort Steen, hvorpaa med forgyldte Bogstaver er anført, at Hugo Lützow, Befalingsmand over AnderssKov, Korsør og Ringsted Amter, død 1693, kjøbte Gimlinge Kirke, for deri at hvile efter sin Død. Han ligger begravet under Sacristiets Gulv tilligemed sine tvende Hustruer Ida Rosenkrands og Karen Juul til Lundsgaard, hvis Navne findes paa Gravstenen paa Gulvet. Hugo Lützow har stiftet Gimlinge Hospital.

Paa Bollerup Mark vest for Byen ligge to almindelige Bondergaarde ved en lille Aa og omgivne af en Dalstrækning. Disse Gaarde bære tydelig Spor af at have været omgivne af Grave og at have udgjort en stor Gaard. 1589 nævnes Niels Jørgensen til Bollerup (D. A. VI. S. 269).

Haarslev Sogn, omgivet af Øster-Flakkebjerg H., samt Venslev og Hyllested S. og Annexet Tingjellinge. Kirken, paa Sognets Vestside, 1½ M. ø. for Skjelskør og 2½ M. n. v. for Næstved. Arealet, 1803 Tdr. Land, jevnt og lavtliggende, er sandet Leermergel med god Muld. Htk. 196 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Haarslev med Kirken, Præstegaard og Skole, Vendslev (3 G. og 1 H., Resten hører til Krummerup S., Ø.-Flakkebjerg H.) med Veirmølle, Sandved og en Deel af Sønderjellinge (det Øvrige til Hyllested S.) Ialt 33 Gaarde, 35 Huse med og 16 uden Jord, hvoraf 15 G. og 27 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 513. Agerdyrkning er disses Hovederhverv.

Sognet hører under Holsteinborg Birks Jurisdiction (Sterrede, Thingsted paa Rude Mark), Slagelse Amtstuedistrict og Skjelskør Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 302det Lægd. Med Annexet Tingjellinge een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Holsteinborg. Pastoratet eier et af Pastor Mau stiftet Legat for Skolelærer-Enker og Skolelæreres uforsørgede Børn, oprindelig 500 Rd., nu 766 Rd. 13 ß.

Haarslev Kirke er hvælvet, med lavt Taarn ved den nordre Sides vestre Ende. Altertavlen bestaaer af udskaarne Træfigurer.

Tingjellinge Sogn, Annex til Haarslev, omgivet af Gimlinge og Hyllested S., samt Øster-Flakkebjerg H. Kirken, midt i Sognet, c. 2 M. v. n. v. for Skjelskør. Arealet, 760 Tdr. Land, af samme Beskaffenhed som i Hovedsognet. Saltø-Aa danner Østgrændsen mod Øster-Flakkebjerg H. Htk. 75 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Tingjellinge med Kirken og Skole; Vaadagergaard, 8½ Tdr. Htk., 100 Tdr. L. Ialt 20 Gaarde, 18 Huse med og 9 uden Jord, hvoraf 13 G. og 19 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 270. Agerdyrkning eneste Erhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet Haarslev; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 303die Lægd. Kirken tilhører en Gaardmand i Sognet.

Kirken er en af de mindste i Landet. Istedetfor Altertavle et simpelt malet Kors. Taarnet, næppe høiere end Kirken, ligger ved dennes søndre Sides vestre Ende. 1259 var her Thingsted for Flakkebjerg Herred (S. R. D. IV 498).

Hyllested Sogn, omgivet af Annexet Venslev, Bjerre, Høve, Flakkebjerg, Gimlinge, Tingjellinge og Haarslev S. Kirken, midt i Sognet, c. 1½ M. v. n. v. for Skjelskør. Landeveien fra Korsør til Næstved passerer Sognet. Arealet, c. 1883 Tdr. Land, er jevnt og muldrigt. Htk. 223 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Hyllested med Kirke, Præstegaard, Skole, Veirmølle og største Delen af Sønderjellinge (Resten hører til Haarslev Sogn); Avlsgaarden Abildbjerg (Fæste under Holsteinborg), 140 Tdr. L. med 16 Tdr. Htk. Ialt 53 Gaarde, 30 Huse med og 38 uden Jord, hvoraf 41 G. og 35 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 685. Agerdyrkning er disses Hovederhverv. Tørveskjær haves ikke og Tørv maa kjøbes.

Sognet hører under Holsteinborg Birks Jurisdiction (Sterrede, Thingsted paa Rude Mark), Slagelse Amtstuedistrict og Skjelskør Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 301ste Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Holsteinborg.

Hyllested Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen med Taarn og Hvælvinger.

Venslev Sogn, Annex til Hyllested og Holsteinborg, omgivet af disse Sogne, Bjerre og Haarslev S., samt Ø.-Flakkebjerg H. Kirken, midt i Sognet, 1½ M. ø. for Skjelskør og c. 2½ M. v. for Næstved. Arealet, 1506 Tdr. Land, hvoraf 222 Tdr. Land Fredskov (Boge-Skov og Tyllinge-Skov), er lavtliggende med side Enge paa Nordostsiden og af muldrig, mergelholdig Beskaffenhed. Htk. 148 Tdr. A. og E.

Holsteinborg.

Sognet bestaaer af Byen Vensløv med Kirke og Skole. Ialt 25 Gaarde, 24 Huse med og 8 uden Jord, hvoraf 16 G. og 24 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 353. Agerdyrkning samt Skovarbeide er disses Erhverv. Tørveskjær haves til eget Forbrug.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 297de Lægd. Vensløv Sogn danner med Holsteinborg S. een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Holsteinborg.

Vensløv Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger. Et tidligere Begravelsescapel for Familien Trolle paa Trolholm (nu Holsteinborg) benyttes nu som Sacristi; Ligene ere nedsatte paa Kirkegaarden.

Holsteinborg Sogn, Annex til Hyllested, omgivet af Vensløv og Ørsløv S., Øster-Flakkebjerg H. og Havet. Kirken, en Fløi af Hovedgaarden Holsteinborg, $1^1/_2$ M. s. s. o. for Skjelskør og $2^1/_4$ M. v. s. v. for Næstved. Arealet, 1536 Tdr. Land, hvoraf 534 Tdr. Land Fredskov (Rude Sk., Holsteinborg Dyrehave og Strand-Sk.), er i det Hele høitliggende, af muldet og mergelholdig Beskaffenhed. Htk. $156^1/_2$ Tdr. A. og E., $28^1/_2$ Tdr. Skff.

I Sognet: **Holsteinborg** Hovedgaard, i Grevskabet af samme Navn, høitbeliggende tæt ved Stranden, med viid Udsigt over Vordingborg-Bugten med de nærmest liggende Øer og Knudshoved, paa lidet nær omgivet af Grave, bestaaer af 4 sammenhængende Fløie paa 2 Etager med Kjældere, trende Frontespicer mod Vest og 2 Taarne med Spir, 42 Tdr. Htk., 320 Tdr. L. A., 30 Tdr. Eng og 20 Tdr. Have. Som anført udgjør Kirken den ene Fløi af Gaarden; den har en smuk Altertavle, malet af Heinrich Krock 1725. Om Bygningens Opførelse indeholder en Steen over Indkjørselen til Borggaarden følgende Beretning (see T. A. Becker, Prospecter af danske Herregaarde, V. 4):

> Efter At Børge Trolle, som var Niels Trollis Søn, Her Jacob Trollis Sønnesøn og Hr Arvid Trollis Sønnesønssøn, med sin kiere Hustrue Anne Munck til Vallesbjerg, havde ladet legge de første Grundvolde til denne Gards Bygning och den største Deel forfærdiget, saa hafver hans Søn Niels Trolle med sin kiere Hustrue F. Hille Rosenkrantz Holgersdatter til Glimminge dette Hus og andet mere ufuldfærdiget med sin Tilbehør siden ladet fuldfærdige, Gud til Ære, dem och deris Efterkommere til Gain, hvortil Gud gifve Lycke og Velsignelse af det Høie. — Ædificant alii nobis — Nos posteritati. Sic prius acceptum reddimus officium — Anno 1648.

I Valdemarernes Tid skal der, omtrent hvor Holsteinborg nu ligger, have været en Borg til Beskyttelse for den hosliggende meget besøgte Hvirvils-Havn, nu Vissérup Ladeplads. Under Navn af Braadegaard forekommer Holsteinborg først i det 14de Aarhundrede som en af Roeskilde Bispestols Hovedgaarde og kom ved Reformationen til Kronen. Frederik II. bortbyttede den til Væbneren Niels Trolle, Broder til Herluf Trolle, af en ældgammel svensk Familie, der i Unionstiden var kommen hertil Landet, mod Torupgaard paa Halsnæs (see Frederiksborg). Trollerne kaldte Gaarden efter sig Trolholm. Den forblev i deres Besiddelse indtil Aar 1707, da Oberstlieutenant Anders Trolle solgte den til Ulrich Adolph Holst eller Holstein, Friherre til Fuirendal. Denne, Stamherre for den nuværende grevelige Familie Holstein til Holsteinborg, var som Page kommen til Christian den Femtes Hof og blev en Ungdomsven af den efterfølgende Konge Frederik den Fjerde, der i Aaret 1700 ophøiede ham til Friherre og overdrog ham det til Kronen netop dengang hjemfaldne Baroni Fuirendal (see Fuirendal). Samme Aar giftede han sig med Storcantsler Grev Conrad Reventlows Datter Christine Sophie, Enke efter Grev Niels Friis til Friisenborg og Søster til Anna Sophia

Reventlow, senere Danmarks Dronning. Den 1ste Januar 1708 blev Trolholm, Snedinge og Fuirendal ophøiede til et Grevskab for Grev Ulrik Adolph Holstein, der senere blev Storcantsler og Kong Frederik den Fjerdes meest betroede Minister. Aar 1728 blev Holsteinborg Capel indviet til Kirke for en Deel af Holsteinborg Sogn. Greven døde 1737. Efter ham fulgte Sønnen Grev Frederik Conrad Holstein, General-Lieutenant, † 1749, dennes Søn igjen Kammerherre, Grev Heinrich Holstein, † 1796, dennes Søn Kammerherre, Grev Frederik Adolph Holstein, † 1836, høit fortjent af Skolevæsenet og af sine Godser i det Hele taget. Den nuværende Besidder, Conseilspræsident, Grev Ludvig Heinrich Carl Hermann Holstein er dennes Søn. Grevskabet indbefatter nu efter Statshaandbogen for 1872: Godserne Holsteinborg, Snedinge og Fuirendal med Afbyggergaarden Ludvigslyst, Htk. af alle Slags 1544½ Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 234 Tdr., bortfæstet Hovedgaardsjord 29¾ Tdr., Bondergods 953¾ Tdr., matrikuleret Konge- og Kirketiende 327 Tdr., i Bankactier 11,600 Rd., i Fideicommiscapitaler c. 625,000 Rd. Grevskabets Skovskylds Htk. angives til 37 Tdr. Skovenes Areal er c. 1300 Tdr. Land. Følgende Kirker høre til Grevskabet: Hyllested, Venslev, Ørslev, Bjerre, Høve, Flakkebjerg, Haarslev, Skjørpinge, Faardrup, Vemmelev, Kvislemark, Fuirendal og Marvede.

Den 18de October 1870 afsløredes paa Holsteinborg en Mindestøtte reist af Godsets Bønder for Grev Frederik Adolph Holstein og Hustru.

Af Holsteinborg gives paa modstaaende Side en Afbildning.

Foruden Holsteinborg Hovedgaard ligger i Sognet: Byerne Rude, hvori Thingsted og Skole, i Nærheden Veirmølle, Sterrede (udflyttet), Bolig for Birkedommeren, Olstrup (udflyttet), og Ladepladsen Bisserup med Skole og Kro (med Baadehavn, hvorved Kornmagasiner, tilhørende Kjøbmænd i Slagelse, aarlig Udførsel 20—30,000 Tdr. Korn). Ialt i Sognet 21 Gaarde, 35 Huse med og 47 uden Jord, hvoraf 11 G. og 36 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 740. Foruden Agerdyrkningen giver Skovarbeide, Fiskeri og Arbeide ved Ladepladsen nogen Bifortjeneste for disse, ligesom ogsaa Hovedgaarden og Opholdet af flere Embedsmænd og Functionairer i Nærheden af denne bliver af Betydning med Hensyn til Erhvervet i Sognet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 296de Lægd. Holsteinborg danner med Venslev een Commune.

Ørslev Sogn, omgivet af Annexet Bjerre, Tjæreby og Holsteinborg Sogne, samt Havet. Kirken, nordvestlig i Sognet, 1 M. s. o. for Skjelskør. Arealet, 2478 Tdr. Land, hvoraf 58 Tdr. Land Fredskov (Kirke-Skov), er i det Hele taget høitliggende og bakket, med sandet Leermergel i Underlaget og vel forsynet med Muld; dog maa Øen Glænø, der hører til Sognet og kun skilles fra det øvrige Sogn ved et smalt Sund, undtages, da Sandet her aldeles er fremherskende. Htk. 217 Tdr. A. og E., 2½ Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Ørslev, med Kirken, Præstegaard og Skole, Stubberup og Sibberup; Glænø (12 Gaarde, 40 Huse) med Skole, Beboelserne adspredt beliggende; Hovedgaarden Snedinge af 42 Tdr. Htk., med 5—600 Tdr. Land, hvoraf 120 Tdr. Skov. Ialt 32 Gaarde, 40 Huse med Jord og omtrent ligesaa mange uden Jord.

Indbyggere: 617. Ved Siden af Jordbrug giver lidt Fiskeri og Skovarbeide Erhverv.

Sognet hører under Holsteinborg Birks Jurisdiction (Sterrede, Thingsted paa Rude Mark), Slagelse Amtstuedistrict og Skjelskør Lægedistrict;

4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 298de Lægd. Med Annexet Bjerre een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Holsteinborg.

Ørslev Kirke er lang og anseelig, hvælvet, og har Taarn, som sees langt ude i Søen. Den har 2 store Begravelsescapeller, som udvendig give den Udseende af en Korskirke. I disse Capeller findes Begravelserne for Greverne af Holstein-Holsteinborg og deres Familier; dog med Undtagelse af den sidst afdøde Greve, der efter eget Ønske hviler paa Holsteinborg Kirkegaard.

Snedinge er 1598 oprettet til Herregaard af 8 nedlagte Bøndergaarde og havde tidligere Eiere af Familierne Daa, Grubbe og Trolle. Siden 1708 er den en Deel af Grevskabet Holsteinborg.

Bjerre Sogn, Annex til Ørslev, omgivet af dette, Tjæreby, Høve, Hyllested og Venslev S. Kirken, nordlig i Sognet, c. 1 M. ø. for Skjelskør og 3 M. v. n. v. for Næstved. Arealet, 1663 Tdr. Land, er høitliggende og sandet, blandet med Leer. Htk. 173½ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Sønder-Bjerre med Kirken og Skole, og Bøgelund. Ialt 29 Gaarde, 36 Huse med og c. 20 uden Jord, hvoraf 18 G. og 16 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 553, hvis Hovederhverv er Agerdyrkning.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 299de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Holsteinborg.

Bjerre Kirke har Taarn og Hvælvinger. Altertavlen i Kirken, af Billedskjærerarbeide, forestiller de 12 Apostle samt St. Katharina eller St. Karen, efter hvem Kirken i sin Tid kaldtes St. Karens Kirke, i Legemsstørrelse, og hendes Levned i 4 Tavler. See Kirkehist. Saml. II. S. 13.

Tjæreby Sogn, omgivet af Magleby, Egeslevmagle, Høve, Bjerre og Ørslev S. samt Østersøen. Kirken, midt i Sognet, ½ M. øst for Skjelskør. Arealet, 5137 Tdr. Land, hvoraf 263 Tdr. Land Fredskov (Basnæs Sk., Ege Sk., Svinesti Sk.). Jorderne, især med Havet, ere flere Steder side; Sandet træder mere frem end Leret i Underlaget; Terrainet temmelig fladt. Htk. 524 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Tjæreby med Kirken, Præstegaard, Skole, Vidskølle med Skole og Veirmølle, en Deel af Egeslevlille (den øvrige Deel til Egeslevmagle S.), Lundby, Lundstorp og Tystofte; Hovedgaarden Basnæs, 550 Tdr. L., med Parcelgaarden Transbygaard, 464 Tdr. L., 300 Tdr. L. Skov, af Htk. for begge Gaarde 105½ Tdr. A. og E. og 4½ Tdr. Skst. (endvidere til Basnæs c. 436 Td. Htk. Fæstegods, Tjæreby Kirke- og Kongetiender). Ialt i Sognet 63 Gaarde, 81 Huse med og 31 uden Jord, hvoraf 25 G. og 39 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1287. Agerdyrkning er Hovederhverv, kun een Familie ernærer sig af Fiskeri.

Sognet hører under Vester-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Skjelskør), Slagelse Amtstuedistrict og Skjelskør Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 310de Lægd. Det danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Basnæs. Sognet eier et Legat, stiftet 1728 af Generallieutenant Lorentz de Boysset og Hustru Margrethe Elisabeth Stuart, stort 1000 Rd., der indestaaer i Basnæs, og hvoraf Skolens Lærer hæver aarlig 50 Rd.

Tjæreby kaldes hos Stephanius (Notæ in Saxonem, S. 321) Chierby, og Melchior anfører i Beskrivelsen af Herlufsholm, S. 6, at han har seet et gammelt Manuscript, hvori det udtales, at det oprindelige Navn har været Kjærby. Chierby hos Stephanius maa imidlertid være en Trykfeil for Thierby, thi i en anden Gjengivelse af det af ham meddeelte Diplom af 1135 og ogsaa ellers nævnes Sognet Thiærbu (Thorkelin Dipl. Arn. Magn. I. 6).

Tjæreby Kirke, opført af Kampesteen og Muursteen, er en sjælden smuk Landsbykirke, af sædvanlig Bygningsform med Taarn og Hvælvinger, restaureret i Aarene 1841—43. Et Sacristi er i den nyere Tid tilbygget paa den nordre Side; paa samme Side af Kirken findes et Begravelsescapel, oprindelig for to ældre Eiere af Basnæs, Generallieutenant Boysset og Søn, der har skjænket et Legat til Sognets Skolevæsen og en Klokke til Kirken. Dette Capel er nu indrettet til Gravsted for den Familie, der fortiden eier Hovedgaarden Basnæs og Tjæreby Kirke, medens de ældre Kister ere blevne flyttede ned i Gravkjælderen under Kirken. I selve Kirken er en Gravsteen over Axel Arenfeldt til Basnæs, † 1647, samt et Maleri, der synes godt udført og forestiller Hans Krasse og dennes Familie. Hans Krasses Liigsteen findes i Vaabenhuset. Ved Kirken har Familien Fiedler en Begravelsesplads, hvori hviler Justitsraad C. F. Fiedler til Basnæs, † 1829, med Hustru samt hans Svigersøn, den fortjente Geograph Dr. phil. J. G. T. Gliemann (født 1793 i Oldenborg, død 1828). Udvendig i Kirkemuren over Fiedlers og Gliemanns Begravelsessted findes et smukt Epitaphium af Freund. Kirken har en smuk Altertavle af Træskjærerarbeide fra den katholske Tid og en rigt udskaaret Prædikestol, skjænket af ovennævnte Axel Arenfeldt.

Basnæs, hvis Navn Provst S. M. Beyer*) vil udlede af „Bas, en rask, vittig og driftig Søkriger", er efter andre Meddelelser, der mindre støtte sig til Conjecturer, opstaaet af tvende Smaabyer Bastnæs eller Barsnæs og Nybølle. Kun faa Hovedgaarde i Danmark have saa ofte skiftet Besiddere som denne. Da flere af disse derhos ere historiske eller i hvert Fald betydelige Personligheder, skulle vi med Hofman og T. Becker nævne dem i deres Følge efter hinanden. 1446 forekommer Ove Lunge til Bastnæs, efter ham Tyge Lunge, der døde 1456 som sidste Mand af sin Slægt, hans Datter Karen Lunge var gift med Jesper Krasse. Hos Slægten Krasse (Krarse) blev Gaarden i 150 Aar, saaledes nævnes Hans Krasse, Rigsraad, † 1530, hans Enke Lene Hak, Jesper Krasse, der 1566 druknede i den stærke Storm under Gulland, som ødelagde næsten hele den danske Flaade, hans Enke Kirstine Bølle, † 1604; Brodersønnen Hans Krasse, hvis Gravsteen som foranmeldt findes i Tjæreby Kirke, eiede egentlig ikke Gaarden, men beboede den efter Overeenskomst med Fru Kirstine Bølle. Hans Krasses Datter Margrethe, gift med Otto Brahe, † 1614, var den sidste af Slægten, der eiede Basnæs, som nu i nogle faa Aar ved Arv og Salg flere Gange skiftede Eiere, kom derpaa til Kong Christian IV., der overdrog den til den af ham i flere betydelige Stillinger og Sendelser benyttede Krigscommissair Axel Arenfeldt. Denne opførte 1629—33 en prægtig grundmuret Hovedbygning paa 3 Etager med høit Taarn og kobbertakt Spiir samt prydet indvendig og udvendig med talrige Vaabenskjolde og Ahnetavler; desuden opførte han 1638 et Porttaarn med Vægtergang og Kuppel samt senere et Capel til Gudstjeneste. Blandt Indskrifterne var den ofte omtalte:

> Ørnen bygger paa høien Hald,
> Avind ligger i dyben Dal,

hvorved efter Pontoppidan er hentydet til „en Jalousie mellem hans Nabo Valdemar Daa paa Borreby og ham", men som Professor Becker nu har godtgjort at skulle sigte til en Strid med Fru Regitse Grubbe til Snedinge. Hans Sønner Jacob og Jørgen Arenfeldt mistede en stor Deel af deres Formue i Svenskekrigen, og kort efter nævnes Etatsraad Ove Ramel og hans Søster Anna Ramel, Enke efter Cantsler Peder Reedtz, som Eiere. Efter Ove Ramels Død 1685 solgte hans Enke Fru Mette Rosenkrands Gaarden til Admiral Christian Bjelke, † 1691, der udmærkede sig i Søkrigen mod de Svenske og navnlig i Slaget ved Kjøge Bugt. Han var berømt for sin Styrke, der blev Anledning til hans Død, idet han forløftede sig paa en Steen. Hans Enke Virke Juel, en Datter af General-Admirallieutenant Niels Juel, giftede sig med Generallieutenant Gregers Juel til Eriksholm og Aastrup, samt solgte derefter Basnæs til

---

*) En Antiqvarisk og Statistisk Topographie over Egeslevmagle Sogn og Vester-Flakkebjerg Herreds Pastorater med de to gamle store Herregaarde, Borreby og Basnæs i Siælland, Slagelse 1820.

Basnæs.

Etatsraad, Landsdommer Povl Eggers, som kun to Aar blev i Besiddelsen, der gik over til Generallieutenant de Boysset, en indvandret Franskmand, og derefter dennes Søn, Oberstlieutenant de Boysset. Nu fulgte det ene Salg paa det andet; saaledes nævnes som Eier 1746 Geheimeraad, Grev F. C. Holstein til Holsteinborg, 1754 Justitsraad Hoyfrich, 1755 Peder Qvistgaard, 1756 Generallieutenant, Grev F. C. Wedel-Jarlsberg til Grevskabet Jarlsberg, 1764 Oberst Favin, 1770 Cancelliraad Johan Neergaard til Ringstedkloster, Etatsraad, Amtsforvalter i Ringsted Hofman, Mathias Bronstorph. Den prægtige Hovedbygning afbrændte den 5te August 1758, og daværende Eier Grev Wedel-Jarlsberg, der var bunden til Sengen af Podagra, vilde vare omkommen i Luerne, saafremt ikke en rask Tjenestepige havde baaret ham paa sine Arme ud af det brændende Huus. Bronstorph solgte Gaarden for 78,000 Rd. D. C. til Etatsraad Lowson, som ved sit Testamente af 20de Mai 1777 bestemte, at Gaard og Gods, ialt 778 Tdr. Htk., skulde oprettes til et Stamhuus for hans Søn, Jens Lowson. Dette skete først 1 à 2 Aar efter Etatsraad Lowsons Død, og ifølge Magazin til den danske Adels Historie S. 308 døde J. Lowson samme Aar 1779, hvorefter Stamhuset tilfaldt hans Søster Anna Lowson, gift med Conferentsraad Schütz. Han fik 1783 Bevilling til at sælge Stamhuset og substituere det med en Fideicommis-capital paa 75,000 Rd. D. C. (nu kun 42,250 Rd. R. M.), hvorpaa Etatsraad Lowsons Enke, født Riis, kjøbte Gaarden, som hun senere overlod til sin Svigersøn, Conferentsraad Schütz. Denne solgte den 1805 til Kammerherre, Generaladjutant Fr. Blücher, † 1806, hvis Enke 1809 atter solgte den for 340,000 Rd. D. C. til Sukkerraffinadeur, senere Justitsraad C. F. Fiedler, † 1829, af hvis Bo den 1838 afhændedes til J. B. Scavenius, senere Hofjægermester, † 1851, og af dennes Søn O. J. B. Scavenius eies den nu. Hofjægermester Scavenius har opført en ny pragtfuld Hovedbygning i 2 Etager med høi Kjælder, trende Taarne, takkede Gavle.

Af Basnæs gives paa modstaaende Side en Afbildning.

Magleby Sogn, omgivet af Skjelskør Kjøbstadsogn, Egeslevmagle og Tjæreby S., samt Skjelskør-Noer og Store-Belt (Agersø-Sund). Kirken, nordostlig i Sognet, 3/8 M. s. o. for Skjelskør. Arealet, 4278 Tdr. Land, hvoraf 111 Tdr. Land Fredskov (Ornehoved Sk.), er paa adskillige Steder bakket; Jordbeskaffenheden er for største Delen leret Sandmergel med god Muld. Ved Halvøen Stigsnæs, der danner den vestlige Deel af Sognet, er i de senere Aar mod Syd og Vest ved Inddæmning indvundet et betydeligt Areal (ikke indbegrebet i fornævnte 4278 Tdr. L.), hvorved Øen Sævedø er bleven landfast. Af Borreby-Noer er ogsaa et stort Stykke indtaget, omtrent 135 Tdr. L. Htk. 433 Tdr. A. og E.

I Sognet findes kun een samlet By: Magleby med Kirken, Præstegaard, Skole, Hospital og følgende Samlinger af Gaarde og Huse: Ravnemark og Møllebjerg mod Nord og paa Halvøen Stigsnæs med Skole: Thornæs, Øxnæs med Sævedø, Østerhoved, Holten, Faarentofte med Skole, Nyvang med Søhusene, Mindehoved, Nordgaarde, Askegaarde og Gedehave; Hovedgaarden Borreby, 900 Tdr. L. Ager, 111 Tdr. L. Skov og 135 Tdr. L. inddæmmet Jord, c. 119 Tdr. Htk. A. og E., 2½ Tdr. Skfk., samt et Græsvænge i Boeslunde Sogn af 7 Tdr. Htk. (c. 308½ Tdr. Htk. Fæstegods og 14½ Td. Arvefæstegods). Ialt i Sognet 54 Gaarde, 86 Huse med og 7 uden Jord; Beboelserne ere med Undtagelse af de i Magleby beliggende 5 G. og 12 H. alle adspredt beliggende, dog temmelig gruppeviis.

Indbyggere: 1087, som, med Undtagelse af ikke ubetydeligt Fiskeri, udelukkende ernære sig ved Agerdyrkning.

Sognet hører under Vester-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Skjelskør), Slagelse Amtstuedistrict og Skjelskør Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 311te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Borreby. Til Skolevæsenet er henlagt et Legat af

1068 Rd., som indestaae i Borreby, stiftet af Fru M. Rosenkrands 1706, og forrentes med 6 pCt. Sognet har et Hospital i Magleby, bygget 1758 af Geheimeraad V. Berregaard, som dengang eiede Borreby, og hvori 12 Fattige have fri Bolig. Fattigvæsenet eier et Legat, stiftet 1706 af Mette Rosenkrands, Etatsraad O. Ramels Enke, stort 600 Rd., som indestaaer i Borreby og forrentes med 6 pCt.

Magleby Kirke, der var helliget til St. Laurentius, er en ret anseelig Kirke af Muursteen i Spidsbuestiil med Taarn og Hvælvinger samt 4 smaa Tilbygninger; i den ene af disse er et Begravelsescapel, og deri hvile Beate Henriette, Baronesse af Solenthal, Diaconisse for Vallø Stift, Enke efter Henrik XXIII. af Reuss, Greve af Plauen, † 1737 og dennes Dattersøn Henrik Berregaard, 6 Aar gammel, begge i Sandsteenskister. Tidligere har her ogsaa, ifølge Provst Beyers Beskrivelse af Vester-Flakkebjerg Herred, hvilet Barnets Forældre, Geheimeraad Villum Berregaard til Stamhuset Kjølbygaard samt til Borreby (1717—1769) og Hustru, født Grevinde af Reuss Plauen. Altertavle i Træsnit med en smuk Fremstilling af Korsfæstelsen. Orgel.

Borreby har sandsynligviis været Benævnelsen for en By, der laa ved en Borg. En saadan skal der ogsaa være funden Spor af vest for det nuværende Borreby og den menes at være anlagt eller eiet af en Høvding eller Underkonge ved Navn Stig, efter hvem Halvøen Stisnæs eller Stigsnæs endnu benævnes. I Slutningen af det 14de Aarhundrede forekommer Borreby første Gang i Documenter og tilhørte da Lave Nielsen Urne. Ikke længe efter er Gaarden eller Byen kommet i Roeskilde Bispestols Besiddelse. Den faldt ved Reformationen til Kronen, hvorefter Kong Christian den Tredie overdrog den til sin Cantsler Johan Friis. Aar 1556 opførte denne Borrebys egentlige Hovedbygning i det Væsentlige saaledes som den endnu existerer, med 2 høie og ovenover disse en lavere Etage, formodentlig i sin Tid en Vægtergang med Skydehuller, flere mindre Udbygninger eller Karnapper, hvoraf den ene ligefor Broen, der gaaer over Graven, er høiere end den øvrige Bygning. Til Minde lod Johan Friis paa denne sin Bygning indhugge sit Navn og Vaaben, 3 sorte Egerner, med Indskrift:

> Qvi tenet a priscis majoribus Hesselager idem
> Et Borrebye construxerat iste Johan Friis. 1556.

For at forøge sin nye Borgs Tilliggende nedlagde Johan Friis Byen Borreby og henlagde dens Jorder under Gaarden, til hvis Opførelse han benyttede Stenene af Vor Frue Kloster i Skjelskør, hvilket Kongen havde skjænket ham. Efter at have tjent Kongen i 50 Aar døde Johan Friis 1570, og, da han var ugift, tilfaldt Borreby hans Brodersøn Christian Friis, der døde 1616; han var i sine sidste Leveaar Kong Christian den Fjerdes Cantsler. Han opførte paa Borreby en ny særskilt Hovedbygning i 2 Etager (hans og hans Hustrue Mette Hardenbergs Navne findes paa Bygningen), som tilligemed flere betydelige grundmurede Bygninger fra gammel Tid endnu staae og i Forening med Johan Friis's storartede og alvorlige Borg danne en saa stor Gruppe af ældre Herregaardsbygninger, som man intet andetsteds finder i Danmark. Efter Christian Friis kom Gaarden til Familien Daa, ved hvilken den forblev til 1681, da Valdemar Daa, der havde, som det fortælles, tilsat sin Formue ved alchymistiske Forsøg, blev udsat af Gaarden ved Execution, foretaget af hans Nabo, den derefter følgende Eier Etatsraad Ramel til Basnæs, † 1685, hans Enke Mette Rosenkrands, † 1730, deres Datter Else Ramel, † 1732, Conferentsraad, Amtmand Christian Berregaard, † 1750, Geheimeraad Villum Berregaard, Justitiarius i Høiesteret, † 1769, Kammerherre Frederik Berregaard. Denne solgte 1774 Borreby til Justitsraad Faith for 74,000 Rd., hvorefter Faith atter afhændede den 1783 for 100,000 Rd. til Generallieutenant J. M. H. Castenschiold, der førte Commandoen over Landeværnet ved Kjøge 1807. Ved dennes Død 1816 arvede hans Søn, Oberst, senere Generalmajor H. G. v. Castenschiold, Gaarden. Han overdrog 1840 denne til Sønnen A. F. H. Castenschiold og den eies nu efter dennes Død af Sønnesønnen, Premierlieutenant C. V. B. Castenschiold.

Af Borreby gives paa modstaaende Side en Afbildning.

Aggersø Sogn bestaaer af en Ø i Store-Belt, c. 1/2 M. v. for Sjællands sydvestlige Hjørne, Stigsnæs i Magleby S. Øen er 3/4 M. lang og indtil 1/4 M. bred. Til Sognet hører Øen Egholm, nord for

Borreby

Agersø, og forbunden med denne ved en c. 300 Alen lang Veile. Kirken ligger paa Øens Østside, omtrent lige langt fra Nord- og Sydpynten. Arealet, 1323 Tdr. Land, er jevnt, deels leermuldet, deels sandmuldet. Htk. 99 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Aggersø med Kirken, Præstegaard, Skole, Avlsgaarden Aggersøgaard, 12¾ Tdr. Htk., 116 Tdr. L. Ager og 8 Tdr. Skov, c. 4 Tdr. Mose og udyrket Jord, Helholm med Veirmølle paa Øens sydligste Punkt, hvor ogsaa er beliggende Helholms Fyr (af 6te Orden, Lysvidde 2¼ M.). Øen Egholm har 6½ Tdr. Htk., 250 Tdr. Land, hvoraf 60 Tdr. L. ere opdyrkede og c. 8 Tdr. L. Skov. Ialt 25 Gaarde, 22 Huse med og 20 uden Jord.

Indbyggere: 484, som ernære sig ved Søfart, Agerdyrkning og Fiskeri.

Sognet hører under Vester-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Skjelskør), Slagelse Amtstuedistrict og Skjelskør Lægedistrict; 4de Vgkds. I Forening med Omø Sogn 2den Udskrivningskreds 312te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Skjelskør Kirke.

Aggersø Kirke var en Bindingsværksbygning, indtil den i Aaret 1805 blev opbygget af Grundmuur med Taarn, fladt Brædeloft. Restaureret 1848. Den skal nu atter ombygges.

Kong Christian V. og Dronning opholdt sig i Aaret 1687 flere Dage hos Præsten paa Aggersø, da de for Uveir ved Overfarten over Beltet havde maattet søge Tilflugt paa Øen.

Omø Sogn, en Ø, ¼ M. s. for Aggersø i Store-Belt. Øens største Længde er ½ M., Breden ¼ M. Kirken ligger midt paa Øen. Arealet, 764 Tdr. Land, er ligesom i Hovedsognet sandmuldet og leermuldet, men mere høitliggende. Htk. 59 Tdr. A. og E.

Sognet bestaaer af Byen Omø med Kirken, Skole, Veirmølle. Ialt 22 Gaarde, 13 Huse med og 12 uden Jord, hvoraf 3 G., 8 H. og Møllen udenfor Byen.

Indbyggere: 293. Agerdyrkning og Fiskeri er Hovederhvervet.

Sognet hører under Vester-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Skjelskør), Slagelse Amtstuedistrict og Skjelskør Lægedistrict; 4de Vgkds. Med Aggersø Sogn 2den Udskrivningskreds 312te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Skjelskør Kirke.

Omø Kirke blev bygget 1578 af Træ, 1601 af Bindingsværk og endelig 1828 af Grundmuur, med Taarn, fladt Loft, restaureret 1851. Paa en Steen i Muren anføres, at den første Præst blev kaldet 1574; Omø var dengang Hovedsognet til Aggersø. Begge Sogne vare indtil den Tid Annexer til Skjelskør Kjøbstad.

Øster-Flakkebjerg Herred,

det sydøstligste Herred i Sorø Amt, omgivet af Vester-Flakkebjerg Herred, Alsted Herred, Præstø Amt, fra hvilket det skilles ved Suus-Aaen, Vordingborg-Bugten eller Havet mellem Smaalandene. Til Herredet hører Øen Enø. Fladeindholdet udgjør 4¾ □ Miil. Leret har overalt Overvægten i Jordblandingen, navnlig imod Vest. Htk. 4392 Tdr. A. og E., 178½ Tdr. Skfk. (en Deel af Herlufsholms Sogn, som er beliggende øst for Suus-Aaen, henregnes i Matriklen til Tybjerg Herred i Præstø Amt). Indbyggernes Antal ved Folketællingen i 1870 var 13,322. I geistlig Henseende danne Øster- og Vester-Flakkebjerg Herreder eet Provsti, med Undtagelse af Gunderslev Sogn, som er Annex til Skjelby Sogn i Tybjerg Herred i Præstø Amt.

Tjustrup eller **Tystrup Sogn,** omgivet af Annexet Haldagerlille, Krummerup og Fuglebjerg S., Tjustrup- og Bavelse-Søer, samt Alsted og Vester-Flakkebjerg H. Kirken, nordlig i Sognet, 1½ M. s. for Sorø, 2 M. s. o. for Slagelse og 2½ M. n. n. v. for Næstved. Arealet, 2784 Tdr. Land, hvoraf 829 Tdr. Land Fredskov (Kastrup-Stor-Sk., Vinstrup Hestehave), er bakket, i Dalene siidt, temmelig steenrigt, men næsten overalt af Leerblanding. Det bakkede Terrain, de betydelige Skove, samt de vidtstrakte Indsøer mod Nord give talrige skjønne Prospecter. Det saakaldte Plessenske Overdrev, c. 300 Tdr. Land, tildeels skovbevoxet, ligger ¼ Miil Nord for det øvrige Sogn. Htk. 157 Tdr. A. og E., 12 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Tjustrup ved Tjustrup Sø, med Kirken, Præstegaard og Skole, Vinstrup, Kilderød og Brunemose, begge sidstnævnte af meget spredt Beliggenhed; Tadse-Mølle (Vand- og Veirmølle, bekjendt for sine smukke Omgivelser). Ialt 37 Gaarde, 58 Huse med og 17 uden Jord, hvoraf 27 G. og 53 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 659. Foruden Landbruget giver Skovarbeide en væsentlig Indtægt.

Sognet hører under Øster-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Førslev), Slagelse Amtstuedistrict og Næstved Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 286de Lægd. Med Annexet Haldagerlille een Commune. Kirken tilhører Eieren af Kastrup.

Tjustrup Kirke er opført deels af utilhugne Kampesteen, deels af Muursteen, med Taarn og Hvælvinger. Gammel Granit Døbefont, Spor af rundbuede Portaler og Vinduer. Blandt Indskrifter i Kirken nævnes her:

„Sødt hviler under dette Muld Søren Wædelée, Provst og Sognepræst til Menighederne Tiustrup og Hallagerlille, født den 14de Januar 1749. Han var i 22 Aar sine Menigheders trofaste Lærer og Ven, en kjærlig Ægtefælle og øm Fader. Kummer over Tabet af en elsket haabefuld Søn, Hans Holm Wædelée, Lieutenant i Sø-Etaten, der faldt i Slaget paa Kjøbenhavns Rhed den 2den April 1801, som Fædrelandets kjække Forsvarer, nedbrød aldeles hans allerede svage Helbred, indtil

Dødens Engel venlig slukkede hans daadfulde Livs Fakkel den 27de Februar 1802. Hans Aske hvile i Fred".

Ved Tjustrup-Sø har ligget Herregaarden Vinstrupgaard, hvis Voldsted sees endnu. See Molbechs Ungdomsvandr. S. 363. Hr. Erik Thomesen af Vinstrup nævnes c. 1492.

Haldagerlille Sogn, Annex til Tjustrup, omgivet af dette Sogn og Krummerup S., samt Vester-Flakkebjerg Herred. Kirken, sydlig i Sognet, 1½ M. s. for Sorø og lige saa langt s. s. o. for Slagelse. Arealet, 1821 Tdr. Land, i det Hele fladt, er i den østlige Deel af Sognet sandmuldet, i den vestlige Deel snarere leermuldet. Htk. 131 Tdr. A. og E., 2 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Haldagerlille med Kirken, Skole, Ravnebjerg og Ræblerød; Avlsgaarden Skaderedegaard (Fæstegaard under Kastrup Gods), 13 Tdr. Htk., med c. 170 Tdr. L. Ager og 8 Tdr. L. Skov. Ialt i Sognet 21 Gaarde, 21 Huse med og 8 uden Jord, hvoraf 10 G. og 18 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 328. Hovederhvervet er ligesom i Hovedsognet Agerdyrkning og Skovarbeide.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 287de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Kastrup.

Haldagerlille Kirke er opført af utilhugne Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger. Gammel Granit Døbefont.

Krummerup Sogn, omgivet af Haldagerlille, Tjustrup, Fuglebjerg og Førslev S., samt Vester-Flakkebjerg H. Kirken, midt i Sognet, 2¼ M. n. v. for Næstved og lige saa langt n. o. for Skjelskør. Arealet, 3487 Tdr. Land, hvoraf 200 Tdr. Land Fredskov (Stubbe Sk.) er sandmuldet og temmelig lavtliggende, især mod Vest ved det Aaløb, der skiller Sognet fra Vester-Flakkebjerg Herred. Htk. 323 Tdr. A. og E., 4½ Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Krummerup med Kirken, Præstegaard, Skole, Veirmølle, Vendslev, hvoraf 3 G. og 1 H. til Haarslev S. i Vester-Flakkebjerg H., Flenstofte, Lystagertorp, hvori en Gaard paa 148 Tdr. L. med 15 Tdr. Htk., Haldagermagle med Skole, Haldagergaarde og Haldager Ordrev (sidstnævnte tvende ikke egentlige Byer, men Grupper af Beboelser); Hovedgaarden Katrineholm, 40½ Tdr. Htk., 320 Tdr. L. Ager, 170 Tdr. Eng, 100 Tdr. Skov (desuden til Gaarden 8½ Tdr. Htk. Fæstegods og et Teglværk); Avlsgaardene Krummerupgaard (Krummerup Kirkegods), 14 Tdr. Htk., 123 Tdr. L. Ager, 2 Tdr. Mose, 5½ Td. Skov (c. ¾ Td. Htk. Fæstegods) og Eskemosegaard. Ialt i Sognet 57 Gaarde, 91 Huse med og 50 uden Jord, hvoraf 33 G. og 112 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1196. Jordbrug er Hovederhverv.

Sognet hører under Øster-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Førslev), Slagelse Amtstuedistrict og Næstved Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 288de Lægd. Med Annexet Fuglebjerg een Commune. Kirken eies af en Privatmand.

Krummerup Kirke er oprindelig opført af utilhugne Kampesteen, Taarn og Hvælvinger tilbyggede af Muursteen.

Katrineholm er en nyere Gaard, der er opstaaet i dette Aarhundrede som en Parcel fra Gyldenholm (i Kirkerup Sogn i Vester-Flakkebjerg Herred). Nuværende Eier Hr. C. E. Eckardt.

I Sognet laae forhen Herregaarden Lystager, som under Christian den Fjerde oprettedes af Bondebyen Ormager. Den blev, efterat have havt et Par private Eiere, i Aaret 1720 af Kronen overtaget for Gjæld og henlagdes under Antvorskovs Rytterdistrict. Hovedbygningen afbrændte 1745 og blev ikke senere opbygget. Godset solgtes ved Antvorskovs Salg i Aaret 1774 og heraf dannedes senere Hovedgaarden Gyldenholm med flere Parceller.

Fuglebjerg Sogn, Annex til Krummerup, omgivet af dette S., Førslev, Gunderslev og Tjustrup S., samt Tjustrup-Sø. Kirken, i Sognets sydlige Deel, $2^1/_4$ M. n. v. for Næstved og omtrent ligesaa langt s. o. for Slagelse. Arealet, 1754 Tdr. Land, hvoraf 326 Tdr. Land Fredskov (Palme Vang, Kastrup Ovredrev), er i det Hele jevnt, afvexlende leermuldet og sandmuldet. Htk. 147 Tdr. A. og E., 31 Tdr. Skst.

I Sognet: Byen Fuglebjerg ved Landeveien fra Næstved, hvor denne deler sig til Slagelse og Sorø, med Kirken, Skole, Kro, Apothek, Postexpedition, 2 Kjøbmandshandler, 2 Farverier, Bageri, Ølbryggeri og forskjellig Haandværksdrift; Hovedgaarden Fuglebjerggaard med et Areal af 300 Tdr. L. Ager, 18 Tdr. Mose, 52 Tdr. Skov, af Htk. 38 Tdr. A. og E., 2 Tdr. Skst. (Fæstegods 135 Tdr. Htk., Fuglebjerg Kirke); Hovedgaarden Kastrup af 1600 Tdr. L., hvoraf 200 Tdr. Ager, 20 Tdr. Ovredrev, Resten Skov, af Htk. $19^1/_2$ Tdr. A. og E., 18 Tdr. Skst. (desuden 180 Tdr. Htk. Fæstegods, samt Tadse-Mølle, Tjustrup og Haldagerlille Kirker med Tiender). Ialt 18 Gaarde, 34 Huse med og 30 uden Jord, hvoraf 13 G. og 38 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 524. Jordbrug er Hovederhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 289de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Fuglebjerggaard.

Fuglebjerg Kirke er opført i sine oprindelige Dele af utilhugne Kampesteen Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen.

Sognet kaldes c. 1370 Vithfughlæbyergh. Her var i det 14de Aarhundrede en Hovedgaard, idet der 1395 nævnes Jens Knudsen af Witfugleberg.

Fuglebjerggaard er oprettet i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede af 3 Bøndergaarde; den var fra 1722 til 1803 i den Plessenske Families Besiddelse (see Førslev Sogn) og har senere været eiet af Familien Neergaard, nu af Etatsraad P. de Neergaard, tillige Eier af Førslevgaard.

Kastrup er oprettet til Hovedgaard i Begyndelsen af forrige Aarhundrede af Kammerherre V. C. Vind til Harrested. Ogsaa denne Gaard kom tidlig i samme Aarhundrede til den Plessenske Familie og fra denne i dette Aarhundredes Begyndelse til Familien Neergaard, i hvilken den senere er forbleven. Den eies nu af C. A. D. de Neergaard, der ogsaa eier Gyldenholm og Charlottendal. (See Gunderslevholm).

Den 5te Juni 1868 afsløredes i Fuglebjerg en Marmorbuste af Kong Frederik den Syvende.

Førslev Sogn, omgivet af Kvislemark, Hyllinge, Gunderslev, Fuglebjerg og Krummerup S., samt Vester-Flakkebjerg H. Kirken, paa Sognets Østside, 2 M. n. v. for Næstved og $2^1/_2$ M. ø. for Skjelskør. Arealet, 4142 Tdr. Land, hvoraf 400 Tdr. Land Fredskov (Førslev Kohave og Dyrehave), er jevnt og for største Delen leermuldet. Htk. 417 Tdr. A. og E., $10^1/_2$ Td. Skst.

I Sognet: Byerne Førslev med Kirken, Præstegaard, Thingsted og Herredsfogedbolig, Arløse med Skole, Veirmølle, Arløse Skov-

led, Arløsetorp, Snesled med Skole og Veirmølle, Snesled Oredred med Pogeskole og Veirmølle, og Høibjerg; Hovedgaarden Førslevgaard med Avlsgaarden Petersminde, af Htk. 105 Tdr. A. og E., med 700 Tdr. L., hvoraf 500 Tdr. drives under selve Gaarden og 200 Tdr. under Petersminde (endvidere under Gaarden 280 Tdr. Htk. Fæstegods og 14 Tdr. Skft., 531 Tdr. Land Skov, Førslev Kirke); Avlsgaarden Holsteinsminde (forhen Hjortholm) med den Fuirendal-Fellingborgske Opdragelsesanstalt for Børn af Almueklassen (see Statshaandbogen for 1872, S. 625), 20 Tdr. Htk., med 140 Tdr. L., samt Skovgaarden, 38 Tdr. L., den drives i Forbindelse med Gaarden; Hindholm, hvor der er et Landvæsensinstitut og Folkehøiskole, $9^3/_4$ Tdr. Htk., 80 Tdr. L. A.; Petersminde Teglværk. Ialt 54 Gaarde, 86 Huse med og 65 uden Jord, hvoraf 35 G. og 102 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1570. Ved Siden af noget Skovarbeide, Arbeide ved Teglværket og noget Tørveskjær er Agerdyrkning Hovederhvervet.

Sognet hører under Øster-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Førslev), Slagelse Amtstuedistrict og Næstved Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 290de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Førslevgaard.

Sognet kaldes undertiden, dog nu maaskee sjelden, efter en af Førslevgaards ældre Eiere, Lage Becks Førslev, til Forskjel fra Førslev S. (Ode-Førslev) i Ringsted Herred.

Førslev Kirke er i sine oprindelige Dele opført af tilhugne Kampesteen, senere forhøiet og forlænget samt tilføiet Hvælvinger og Taarn, Alt af Muursteen, rund Chorbue, Spor af rundbuede Vinduer. Døbefonten er af Granit med indhugne Dyreformer (beskrevne i Kirkeh. Saml. II. S. 483). Foran Alteret ligge 2 smukke Liigsteen, hvoraf den ene for Joachim Beck af Førslev, † 1513, og hans Hustrue Anne Ravensberg af Beldringe. I Kjælderen under et tilføiet Capel findes Liig af den Plessenske Familie. Kirken har en gammel malet Altertavle (Lucas 10, 38—42) og Orgel.

Opdragelsesanstalten Holsteinsminde, hvor fattige Børn af Almueklassen, baade Drenge og Piger, øves i Agerdyrkning og anden Haandgjerning, blev oprindelig oprettet paa Herregaarden Fuirendal af Grev F. A. Holstein-Holsteinborg og Hustrue paa deres Sølvbryllupsdag 4de Mai 1833, men 1840 flyttedes den til Gaarden Holsteinsminde. Anstaltens første, udmærkede, nu afdøde Forstander Stephansen skyldes ogsaa Oprettelsen af den nærliggende store Folkehøiskole Hindholm.

Førslevgaard forekommer i Midten af det 15de Aarhundrede, eiedes fra Slutningen af dette Aarhundrede indtil henimod Souverainiteten af Familien Beck. Senere havde den forskjellige Eiere og kom derpaa til Overkammerherre Carl Adolf Plessen, der oprettede den 18de Februar 1757: 1) Salto og Harrested, 2) Førslev, Fuglebjerg og Fodbygaard, 3) Gunderslevholm og Kastrup til 3 Fideicommisser for hver af hans 3 Broderfønssønner. Efter Bevilling af 5te November 1802 bleve Førslev, Fuglebjerg og Fodbygaard substituerede med en Fideicommiscapital paa 160,000 Rd. Courant, senere omskrevet til 160,000 Rd. Sølv, hvilken endnu er i den Plessenske Families Besiddelse (see Gunderslevholm). I 1803 kjøbte Justitsraad, senere Etatsraad P. J. Neergaard Førslev, der tilligemed Fuglebjerggaard i Aaret 1830 gik over til hans Søn, Etatsraad P. de Neergaard, † 1872. Den eies nu af hans Efterlevende.

Gunderslev Sogn, Annex til Skjelby S. i Præstø Amt, omgivet af Herlufsholm, Vallensved, Førslev og Fuglebjerg S., samt Bavelse-Sø og Præstø Amt. Kirken, paa Sognets Østside ved Hovedgaarden Gunderslevholm, $1^1/_4$ M. n. v. for Næstved, kun c. 1000 Alen fra Skjelby Kirke (paa den anden Side af Suus-Aa). Arealet, 3766 Tdr. Land, hvoraf 748 Tdr. Land Fredskov (Have Riis, Knurre Vang, Skytte Vang, Tokkerup Oredrev, Trede Vang og Tyste Skov), er i det Hele leermuldet, paa sine Steder iblandet Sand og Gruus. Fra Bavelse-Sø danner Suus-Aa,

der her er udvidet til Canal med Sluser (Danneskjolds-Canal), hele Østgrændsen; Aaens Bredder ere høiere end de øvrige Dele af Sognet. Htk. 303 Tdr. A. og E., 34 Tdr. Skfk.

I Sognet: Gunderslev Kirke, Byerne Gunderslevlille, Reinstrup med Skole, Holløse med Skole, Vandmølle og Kro; Hovedgaarden Gunderslevholm med 1675 Tdr. L., hvoraf 755 Tdr. L. Ager, største Delen muldsandede eller leermuldede Jorder i god Culturstand, 20 Tdr. Land Eng og 900 Tdr. Land Skov, af Htk. 99½ Td. A. og E., 34 Tdr. Skfk. og 6 Tdr. A. og E. paa Skovarealet (desuden til Gaarden 314 Tdr. Htk. Fæstegods, Gunderslev og Fuglebjerg Sognes Kongetiender, Gunderslev og Skjelby Sognes Kirker med Tiender, et Teglværk paa Skjelby Mark). Ialt 33 Gaarde, 89 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 20 G. og 48 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 902. Agerdyrkning er Hovederhvervet. Skovarbeide samt noget Fiskeri i Bavelse-Sø og Suus-Aaen give nogen Beskjæftigelse.

Sognet hører under Øster-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Førslev), Slagelse Amtstuedistrict og Nestved Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 295de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Gunderslevholm.

Gunderslev Kirke er hvælvet og med Taarn samt tvende Capeller, af hvilke det søndre, Urnernes, er indtaget til Kirken, og i det nordre, oprindelig Christoffer Gøyes, hviler Etatsraad P. J. Neergaard til Gunderslevholm, † 1835, med Hustru; i dette Capel findes ogsaa Liigstenen over Christoffer Gøye og Fru Birgitte Bølle Under de 2 øverste Mandfolkestole er en aaben Begravelse, hvori hviler Iver Krabbe og Fru Karen Marsvin, Eiler Urne og Fru Jytte Gyldenstierne o. fl. Under Taarnet var den lærde Theolog Dr. Masius begravet, men Taarnrummet er nu ligeledes indtaget til Kirken. Altertavlen, med et godt Maleri, Christi Nedtagelse fra Korset, og Prædikestolen, med smukt Billedskjærerarbeide, begge fra Christian den Fjerdes Tid og med Ulfeldernes Vaaben.

Gunderslevholm tilhørte i Slutningen af det 14de Aarhundrede Hr. Benedict Bing, og senere Hr. Axel Lagesen, † 1498. Efterat Rigshofmesteren Mogens Gøye var bleven Gaardens Eier, lod han den omtrent 1530 opbygge; den forblev nu i omtrent 100 Aar i Gøyernes Slægt og tilhørte Eskild Gøye, Christoffer Gøye og Mogens Gøye, † 1616 De følgende Eiere vare: Eiler Urne, † 1640, Flemming Ulfeld, Iver Krabbe, Statholder i Norge, † 1666, og dennes Enke. Derefter Generallieutenant Johan Rantzau, Brigadeer Christian Rodsteen, Hofpræst Dr. H. G Masius, der døde 1709; hans Søn, Ritmester Frdr. v. d. Maase, solgte Gaarden 1721 til Overkammerherre, Geheimeraad Carl Adolf Plessen, i hvis Besiddelsestid den nuværende Hovedbygning blev opført i italiensk Stiil 1729, ifølge en Steen over Hovedindgangen, saavelsom Ladebygningerne. Overkammerherre Plessen oprettede under 18de Februar 1757 Gunderslevholm og Kastrup til Fideicommisgods og døde i det følgende Aar. (See Førslevgaard). Fideicommisset blev hos Familien, indtil Kammerherre Carl Adolf Plessen, ifølge kgl. Bevilling af 5te November 1802, substituerede det med en Capital af 160,000 Rd. D. C. (nu 160,000 Rd. R. M.). Godserne afhændedes i 1803 til Justitsraad, senere Etatsraad P. J. Neergaard, og han overdrog dem i Aaret 1830 til Sønnen, den som Godseier, Stænderdeputeret og Rigsdagsmand hæderlig bekjendte Etatsraad Carl Neergaard, død den 2den August 1850. Begge Eiendomme ere, skjønt han ikke efterlod sig Børn, dog forblevne ved hans Familie: Gunderslevholm eies af J. T. de Neergaard; Kastrup af C. A. D. de Neergaard. Det for Gunderslevholm og Kastrup oprettede Fideicommis ligesom ogsaa det for Førslev, Fuglebjerg og Fodby oprettede Fideicommis (see Førslev) tilhører nu Brødrene, Geheimeraad, Baron O. Plessen, tidligere dansk Gesandt i St. Petersborg, og preussisk Landraad, Baron H. Plessen i Forening.

I Haveriis Skov findes en stor og smuk Langdysse. Ovenpaa Steenkamret en meget anseelig Overligger. (F. M). See Molbechs Ungdomsvandringer S. 332—38 og Kjøbenhavns Skilderi 1808, Nr. 101. See og Ill. Tid. I. 393. Af denne Steendysse gives paa modstaaende Side en Afbildning.

Vallensved Sogn, omgivet af Fodby, Herlufsholm, Gunderslev, Hyllinge og Karrebæk S. Kirken, midt i Sognet, 1 M. n. v. for Næstved. Arealet, 3532 Tdr. Land, er temmelig høitliggende, i det Hele leermuldet. Htk. 391 Tdr. A. og E.

Steendysse i Haveriis Skov.

I Sognet: Byerne Vallensved, ved Landeveien fra Næstved til Slagelse, med Kirken, Præstegaard og Skole, Knise, Saltøby med Skole, Ollerup, Lund, Stubberup og en Deel af Jenstrup (Resten hører til Hyllinge Sogn); Saltø Veirmølle. Ialt 58 Gaarde, c. 100 Huse, hvoraf 22 G. og 60 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 975. Agerdyrkning er Indbyggernes Hovederhverv. Enkelte have Arbeide i de nærliggende Skove.

Sognet hører under Øster=Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Førslev), Slagelse Amtstuedistrict og Næstved Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 291de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Salto=Harrested Fideicommis.

Vallensved Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger, Spor af rundbuede Vinduer.

Knie eller Kjuse var i Dronning Margretes Tid en Herregaard, der tilhørte Familien Moltke og som Dronningen kjøbte 1406. Hendes Fader havde 1356 solgt den til Peder Beger.

Marvede Sogn, omgivet af Annexet Hyllinge, Fuirendal og Karrebæk S. Kirken, i Sognets nordøstligste Hjørne, c. 1½ M. v. for Næstved og 2½ M. ø. for Skjelskør. Arealet, 2530 Tdr. Land, vandrigt, leermuldet og lavt, med Undtagelse af det saakaldte Menstrup= eller Elme=Bjerg, beliggende ved Byen Menstrup, der er det høieste Punkt i Herredet, 135 Fod. Paa Nordgrændsen løber Saltø=Aa. Htk. 275½ Tdr. A. og E.

I Sognet: Marvede Kirke og Præstegaard; Byerne Menstrup med Skole, og Spjellerup med Skole. Ialt 42 Gaarde, 42 Huse med og 26 uden Jord, hvoraf 23 G. og 23 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 771. Agerdyrkning er Hovederhverv.

Sognet hører under Holsteinborg Birk (Sterrede, Thingsted paa Rude Mark), Slagelse Amtstuedistrict og Næstved Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 306te Lægd. Sognet danner i Forbindelse med Annexet Hyllinge een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Holsteinborg.

Marvede Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger.

Hyllinge Sogn, Annex til Marvede, omgivet af dette S., Karrebæk, Vallensved, Gunderslev, Førslev, Kvislemark og Fuirendal S. Kirken, midt i Sognet, $1^1/_2$ M. n. v. for Nestved. Arealet, 3434 Tdr. Land, hvoraf 279 Tdr. Fredskov (Harrested Sk.), er i det Hele jevnt og leermuldet. Saltø-Aa paa Sydgrændsen. Htk. 356 Tdr. A. og E., 8 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Hyllinge med Kirken og Skole, Agerup, Hagenskov, Tostrup, Brorup og Jenstrup (en Deel af denne By til Vallensved S.); Hovedgaarden Harrested, tilligemed Saltø, et Fideicommis for den Scheel-Plessenske Familie (see Saltø), 792 Tdr. Land, hvoraf 230 Tdr. L. Fredskov, af Htk. 58 Tdr. A. og E. og halveret Skovskyld; Petersdal, Arvefæstegaard fra Harrested, 100 Tdr. L., 13 Tdr. Htk. Ialt 50 Gaarde, 40 Huse med og 37 uden Jord, hvoraf 31 G. og 24 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 755. Ved Siden af Agerbrug intet andet Erhverv af nogen Betydenhed.

Sognet hører under Øster-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Førslev), Slagelse Amtstuedistrict og Nestved Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 294de Lægd. Kirken tilhører Saltø-Harrested Fideicommis.

Kirken er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger. I 2 murede Gravhvælvinger hvile flere Medlemmer af tvende adelige Familier, Parsberg og Vind, der have eiet Harrestedgaard. Over Werner Parsberg til Harrestedgaard, † 1567, og Hustru Anne Holck findes i Chorets Gulv en Liigsteen.

Harrested eiedes 1386 af Henrik Markmand, 1456 af Hr. Karl Markmand og kom derpaa i den med Kong Christoffer af Bayern indvandrede Parsbergske Families Besiddelse, hos hvilken den forblev indtil henimod Souverainitetens Tid. Senere tilhørte Gaarden Vice-Cantsler, Geheimeraad Holger Vind, † 1683, og Sønnen Kammerherre Vilhelm Carl Vind, † 1732 (see Kastrup). Derpaa blev Overkammerherre Carl Adolf Plessen Eier af Gaarden, som han gjorde til en Deel af det Scheel-Plessenske Fideicommis (see Saltø). Gaardens korte og uanseelige Hovedlænge er en gammel massiv grundmuret Bygning.

Kvislemark Sogn, omgivet af Annexet Fuirendal, Hyllinge og Førslev S., samt Vester-Flakkebjerg H. Kirken, midt i Sognet, c. $1^3/_4$ M. v. for Nestved og $2^1/_4$ M. ø. for Skjelskør. Arealet, 1015 Tdr. Land, er jevnt, muldrigt, blandet med Leer. Htk. 111 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Kvislemark med Kirken, Præstegaard og Skole; Fuirendal Teglværk og Kalkbrænderi. Ialt 14 Gaarde, 22 Huse med og 13 uden Jord, hvoraf 8 G. og 25 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 275. Agerdyrkning er Hovederhverv.

Sognet hører under Holsteinborg Birk (Sterrede, Thingsted paa Rude Mark), Slagelse Amtstuedistrict og Nestved Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 304de Lægd. I Forening med Annexet Fuirendal danner det een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Holsteinborg.

Kirken er bygget i Korsform, saaledes at Taarnet og Vaabenhuset danne Grene af Korset. Den er opført af Kampesteen og Muursteen, har Spor af rundbuede Vinduer.

Fuirendal Sogn, Annex til Kvislemark, omgivet af dette S., Hyllinge, Marvede og Karrebæk S., Vester-Flakkebjerg H. og Østersøen. Kirken,

nordlig i Sognet, 2 M. v. for Nestved og lige saa langt ø. for Skjelskør. Arealet, 4063 Tdr. Land, hvoraf 262 Tdr. Fredskov (Kohaven og Bøgebjerg Sk.), er temmelig lavtliggende, for største Delen leret Muldjord. Htk. 389 Tdr. A. og E., 6 Tdr. Skff.

I Sognet: Fuirendal Kirke ved Gaarden af samme Navn; Byerne Taarnmark med Skole, Frederiksminde kaldet, og en Veirmølle, Skafterup med Skole, og Nyrup; Hovedgaarden Fuirendal med den nedlagte Hovedgaard Ludvigslyst og Sandvedgaard i Haarslev Sogn, hvilken Gaard drives under Hovedgaarden, der hører under Grevskabet Holsteinborg, 73½ Td. Htk., 563 Tdr. L. Ager, 22 Tdr. Eng og 36 Tdr. Mose (Skovarealet anført under Grevskabet Holsteinborg); desuden en Skovridergaard. Ialt 50 Gaarde, 51 Huse med og 54 uden Jord, hvoraf 33 G. og 51 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1066. Agerbrug er det overveiende Erhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 305te Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Holsteinborg. Til Fuirendal Sogns Fattige er stiftet af Storcantslerinde Reventlow et Legat paa 2000 Rd., som indestaaer i Grevskabet Holsteinborg.

Fuirendal Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger. Kirken hed tidligere Vindinge Kirke og Vindinge var dengang Hovedsognet (den bekjendte Retslærde Rasmus Vinding, der var født i Vindinge Præstegaard, underlagt Hovedgaarden, og Præstegaarden derfor henlagt til Kvislemark, tog Navn efter sin Fødeby); den har Sacristi, Orgel og Altertavle af godt Billedhuggerarbeide. Monument over Vilhelm Dresselberg til Vindinge, Landsdommer i Sjælland, † 1620, og Hustru Karen Grubbe, † 1630.

Hovedgaarden Fuirendal hed tidligere Vindingegaard og er opstaaet i det 17de Aarhundrede af en nedlagt Bondeby Vindinge. Den nuværende Hovedbygning af 3 grundmurede Fløie, forenede til en indelukket Gaard ved en høi Muur, er opført 1610 af fornævnte Vilhelm Dresselberg. Senere tilhørte den i nogen Tid den bekjendte Gunde Rosenkrands, der forøgede dens Bøndergods. Godset blev af Tiderik Fuiren til Vindingegaard, Søndervang og Støvringgaard, Høiesteretsassessor, † 1686, oprettet den 13de Marts 1677 til et Baroni under Navn af Fuirendal. Da hans Søn døde Aar 1700 uden mandlige Arvinger, faldt Baroniet til Kongen, der overdrog det til Geheimeraad Ulrik Adolf Holstein, som 1708 indlemmede det i det for ham oprettede Grevskab Holsteinborg. (See Holsteinborg).

Karrebæk Sogn, omgivet af Fodby, Vallensved, Hyllinge, Marvede og Fuirendal S., samt Østersøen med Gaunø Vig. Kirken, vestlig i Sognet, 1 M. s. v. for Nestved. Til Sognet hører den langstrakte Ø Enø mellem Havet og Gaunø Vig, der mod Vest adskilles fra Fastlandet ved Løbet Karrebæksminde. Dette danner dog nu ikke saaledes som tidligere Indløbet til Ladepladsen ved Karrebæk, idet man, for at undgaae det ældre Løbs Krumninger, har gravet en Canal gjennem den fra Fastlandet udskydende Landtunge. Arealet, 4527 Tdr. Land, hvoraf 193 Tdr. Fredskov (Torpe Frihed, Indelukke Sk., Rappenborg Sk. og Ol Sk.), er bakket, for største Delen leermuldet. Bjørnebæk danner Grændsen mod Marvede og Fuirendal S.; Saltø- eller Bornakke-Aa, der gjennemstrømmer den nordlige Deel, danner nærmest ved dens Udløb Grændsen mod Fodby S. Htk. 444 Tdr. A. og E., 6½ Td. Skff.

I Sognet: Byerne Karrebæk med Kirken, Præstegaard, Skole og Hospital for 12 Fattige, Karrebæksminde, tæt sydlig for Karrebæk, ved den fornævnte Canal, Ladeplads for Nestved, med Gjæstgiveri, Pak-

huse, Veirmølle, Kalkovn, i Nærheden Toldcontrolleurbolig, Karrebækstorp og Gumperup (mellem de to sidstnævnte Byer en Skole); Øen Enø (8 Gaarde og 9 Huse); Hovedgaarden Saltø, en Deel af det Scheel-Plessenske Fideicommis, med et Areal af 500 Tdr. L. Ager, 20 Tdr. Eng, 25 Tdr. Mose, 288 Tdr. Skov, af Htk. 87 Tdr. A. og E., 8½ Td. Skk. Ialt 58 Gaarde, 82 Huse med og 55 uden Jord, hvoraf 23 G. og c. 40 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1626. Agerdyrkning er vel fortrinsviis Erhverv, men for den talrige Huusmandsklasse er Fiskeri, Skovarbeide samt Lossen og Laden ved Karrebæksminde derhos vigtige Kilder til Udkomme.

Sognet hører under Øster-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Førslev), Slagelse Amtstuedistrict og Nestved Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 293de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Saltø-Harrested Fideicommis.

Kirken, der er opført af Kampesteen og Muursteen, er høitbeliggende med anseeligt Taarn, og har, ved en af Geheimeraad Matvias Numsen i 1722 opført Tilbygning, Udseende af en Korskirke. Tvende Rader Hvælvinger. Epitaphium over den lærde Provst Christian Nold, † 1748.

Saltø har alt i den tidlige Middealder været en befæstet Borg og kaldtes senere Solte Slot. I Valdemar II's Jordebog 1231 forekommer Karæbæc med sit Tilliggende som Krongods, hvilket Erik Menved pantsatte 1293. Nogen Tid efter opkommer Gaarden Soltæ eller Solt, der formodentlig er opstaaet af Byen af samme Navn i Vallensved Sogn. Den første bekjendte Eier af Soltæ er Hr. Jakob Fleb, der levede 1330, hvis Børn 1351 overdrog den til Nicolaus af Jure, hvis Søn solgte den 1353 til Herman af Jure, der 1377 solgte den til Grev Ernst af Gleichen. Greverne af Gleichen solgte den 1386 til Dronning Margrete, der 1393 gav den og 1396 Karrebæk til Roeskilde Bispestol, ved hvilken den forblev indtil Reformationen, da den blev et kongeligt Lehn. Christian den Fjerde mageskiftede den 1646 til sin Søn Grev Valdemar Christian, som solgte den til Corfits Ulfeld; ved dennes Fald hjemfaldt den atter til Kronen. Derefter overdroges den til Generallieutenant Hans Ahlefeld, som solgte den til Otto Povisk. Siden har Saltø tilhørt Geheimeraad Knud Thott og fornævnte Geheimeraad Numsen. Den kom derpaa til Geheimeraad, Overkammerherre Carl Adolf Plessen (f. 1678, d. 1758), der den 18de Februar 1757 oprettede Saltø og Harrested (ligesom de foran nævnte Gunderslevholm og Førslev) til Fideicommis for hans afdøde Broders ligeledes afdøde Søns Sønner. Nu besiddes det af Baron Carl Scheel-Plessen. Til Fideicommisset hører nu, efter Statshaandbogen for 1872, Htk. af alle Slags 553 Tdr., hvoraf under Hovedgaarden 155 Tdr., bortfæstet Hovedgaardsjord 6½ Td., Bondergods 290 Tdr., matrikuleret Kirke- og Kongetiende 101 Tdr. (Karrebæk, Vallensved og Hyllinge Kirker), en Fideicommiscapital paa 313,000 Rd. Skovarealet udgjør c. 820 Tdr. Land. Hovedbygningen har nu kun 2 Fløie med 2 Etager; tidligere havde den Taarne og betydeligere Bygninger.

Fodby Sogn, omgivet af Præstø Amt, fra hvilket det skilles ved et lille Vandløb, Herlufsholm, Vallensved og Karrebæk S., fra hvilket sidste Saltø- eller Borrenakke-Aa paa en Strækning skiller det, samt Gaunø-Vig. Kirken, nordlig i Sognet, c. ½ M. v. for Nestved. Arealet, 3944 Tdr. Land, hvoraf 304 Tdr. Land Fredskov (Saltø Sk. og Borrenakke Sk.), er lavt, afvexlende leer- og sandmuldet. Htk. 403 Tdr. A. og E., 6 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Fodby med Kirken, Præstegaard og Skole, Bistrup med Skole, Skraverup og Steenbæksholm; Hovedgaarden Fodbygaard, 241 Tdr. L. A. og E., 40 Tdr. L. Skov, med 25½ Tdr. Htk. (desuden Arvefæstegods 167 Tdr. Htk. og Fæstegods 3 Tdr. Htk.); Avlsgaarden Ydernæsgaard (under Baroniet Gaunø), 12½

Td. Htk., med et Areal af 167 Tdr. L., hvoraf 40 Tdr. L. Eng og Mose og 8 Tdr. L. Skov. Ialt 43 Gaarde, 72 Huse med og 36 uden Jord, hvoraf 19 G. og 47 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 864. Foruden Agerdyrkning og Skovarbeide, som er Hovederhverv, have nogle af Indbyggerne Erhverv ved Fiskeri.

Sognet hører under Øster-Flakkebjerg Herreds Jurisdiction (Førslev), Slagelse Amtstuedistrict og Næstved Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 292de Lægd. Det danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Fodbygaard. Fattigvæsenet eier 2 Legater, tilsammen stort 300 Rd., og Skolevæsenet et Legat paa 75 Rd.

Fodby Kirke er opført af Muursteen paa Kampesteens Sokkel, som det synes oprindelig i Rundbuestiil, har Taarn og Hvælvinger, der ere støttede over to runde Piller tvært over Skibet.

Fodbygaard (i D. A. Fogedbygaard) forekommer i Midten af det 16de Aarhundrede og eiedes da af Lars Rud. Den henhørte fra 1757 til 1803 til de Plessenske Fideicommisgodser (see Førslev) og gik dervaa over i andre Eieres Besiddelse. Den nuværende Eier er Hr. H. E. Lage.

Ydernæs var forhen en Herregaard, der i Slutningen af det 17de Aarhundrede blev solgt af Hans Jacobsen Gyntelberg til Geheimeraad Knud Thott, som henlagde den under Gaunø.

Herlufsholm Sogn, omgivet af Fodby, Vallensved og Gunderslev S., samt Præstø Amt. Kirken, midt i Sognet, 1/4 M. n. for Næstved. Af Arealet, 6265 Tdr. Land, henregnes 44 Tdr. L., øst for Suus-Aaen, til Tybjerg H. i Præstø Amt, og 750 Tdr. Land er Fredskov (Herlufsholms Sk., Kohaven og Steen Sk.). Stor- eller Suus-Aaen gjennemskjærer Sognet fra N. til S., og fire mindre Landeveie udgaae fra Næstved i forskjellige Retninger tværs over Sognet. Terrainet er bakket og sandmuldet. Htk. 588 Tdr. A. og E. (hvoraf c. 4 Tdr. i Matriklen henregnes til Tybjerg Herred i Præstø Amt), 58 Tdr. Skst.

I Sognet: Hovedgaarden Herlufsholm med Opdragelsesanstalt og Skole, samt Herlufsholm Kirke, hvilke Bygninger og Institutioner ville blive Gjenstand for en særegen Beskrivelse; Byerne Lille-Næstved med Præstegaard og Skole, Ladeby med Skole og 2 Teglbrænderier, Guderup, Vredsløse, Holsted med Skole, og Everup; Gaarden Lisebjerg. Ialt 71 Gaarde, 80 Huse med og 92 uden Jord, hvoraf 38 G. og 114 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1811. Agerdyrkning er Hovederhverv.

Sognet hører under Tybjerg Herreds Jurisdiction (Næstved), Slagelse Amtstuedistrict og Næstved Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 285de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Herlufsholms Stiftelse.

Herlufsholm Sogn var i Aarene 1823 til 1844 forenet med St. Peders Sogn i Næstved.

I Sognet findes Grundene af 2 ældre efter Reformationen nedlagte Kirker, en i Ladeby og en i Vredsløse, begge Steder findes endnu Kirkegaarde, hvilke i Fremtiden dog ikke skulle benyttes, da det samlede Sogn har faaet en ny Kirkegaard nærmere ved Kirken.

Skovkloster. Herlufsholm Stiftelse.

Kun lidet over 1/4 Miil fra Næstved ved den brede Suus-Aa og omgivet af skjønne Skove ligger Herlufsholm med sine Klosterbygninger og sin ærværdige Kirke.

Ridder Peder Bodildsen med flere af hans Slægtninge grundede Aar 1135 i Næstved et Benedictinerkloster og indviede det til St. Peder. Kong Erik Lam forøgede Stifternes alt rige Gaver til dette Kloster, saaledes ogsaa med Jurisdictionen over Byen Næstved, og disse Gaver efterfulgtes af talrige andre. Klostret steg derved til et af Landets betydeligste, og dets Abbed blev en anseet Prælat. Da Klostret tredie Paaskenat den 26de April 1261 blev ødelagt ved Ildebrand, flyttede Munkene ud i den tæt ved Byen beliggende Skov og opførte der en ny Bolig, og det er fra denne Tid af, at Klostret efter sin Beliggenhed benævnes „Skovkloster". Klostrets Bygninger, af hvilke en stor Deel have været bevarede til den seneste Tid og hvoraf endnu enkelte Partier ere bibeholdte under en omfattende i Aarene 1868—69 ved Etatsraad Herholdt foretaget Restauration, medens det Ombyggede gjengiver de ældre Bygningers Form, danne tre Fløie, hvortil Kirken slutter sig som den fjerde (den nordre). Forstanderens Bolig er i den østre Fløi, ud mod Suus-Aa, den saakaldte Kirkegang, der er ogsaa Bibliotheket (c. 21,000 Bind). I de 2 ældste Klosterfløie, den vestre og søndre, hvilke ved Restaurationen i 1868—69 modtog de væsentligste Udbedringer og gjennemgaaende Fornyelse, er Oeconomien. Her er ogsaa den i gammel Stiil decorerede Solennitetssal og Spisesalen. Langs de tre Sider af den indre firkantede Gaardsplads gaaer en smuk Buegang med tilhørende lukket Svale foroven. Nogle enkelte Hvælvinger i den nederste Etage af den østre Fløi ere endnu fra Klostrets oprindelige Bygning. Af Klosterbygningerne efter Restaurationen gives her et Billede.

Ved Reformationens Indførelse 1536 inddroges Klostret under Kronen og blev Aaret efter forlehnet til den forhenværende Biskop i Aarhus, den ældre Ove Bilde, der først døde 1555. Saavel i Ove Bildes Tid, som endnu nogle Aar efter, vedblev dog Klostret at være Bolig for de endnu levende Munke, men da disse vare uddøde, ophævedes det ganske som geistlig Stiftelse.

I Aaret 1560 bortbyttede Kong Frederik den Anden Skovkloster til Admiral Herluf Trolle mod dennes tvende Gaarde Hillerødsholm og Græsedegaard. Ligesom dette Mageskifte findes nævnt i en Indskrift paa Frederiksborg Slot, saaledes er det ogsaa ommeldt i følgende, efter Sproget at dømme dog i en noget senere Tid anbragt, Indskrift paa den yderste Hvælving over Choret i Herlufsholms Kirke:

> Herlof Trolle og Fru Birgite Giøe som gaf Friderichsborg og Græsei Gaard meere Gods for dette Sted og Gods og kaldede dette Herlofsholm.

Blandt Danmarks Søhelte staaer Herluf Trolles Navn antegnet med Hæder. Det var i en Søkamp mod de Svenske under Pommerns Kyst, den 4de Juni 1565, han modtog sit Banesaar, som endte hans Liv den 25de Juni s. A. i Kjøbenhavn. Kun saare faa Adelsmænd i hans Tid

Herlufsholm.

havde opfattet deres Stilling som denne gudfrygtige og kundskabssøgende Mand, om hvem Dr. Niels Hemmingsen siger: „Han ikke saa holdt af den ene Stand, at han forsmaaede den anden, som mange gjøre, men var dennem alle tilfællig med al Retfærdighed, Medlidenhed og Belevenhed." „Hans Embede forestod han med al Troskab, Rigets Lov var hans Regel. Han optænkte ikke ny List til at besnære fattige Undersaatter med". Det var til Dr. N. Hemmingsen at Herluf Trolle gav det Svar, da denne undrede sig over, at han som en Mand, der i saa rig Maade besad alle Livets Goder, vilde udsætte sig for Krigens Farer: „Mister jeg mit Liv, jeg faaer vel Liv igjen. Vide I, hvorfore vi hedde Herremænd, hvi vi bære Guldkjæder og have Jordegods, og ville være ypperligere end andre? Derfore have vi denneÆre for andre, at naar vor Konge og Herre, Land og Rige have det behov, da skulle vi afværge Rigens Fjender, beskytte og beskjærme vort Fædrenerige med Magt og al Formue, at vore Undersaatter maae boe og være udi Fred og Rolighed: Ja! ville vi have det søde, saa maa vi og have det sure med." Ved Siden af denne høihjertede Mand stod en ikke mindre ædel Kvinde, hans Hustru Birgitte Gøye, Datter af Rigens Hofmester Hr. Mogens Gøye. Deres et og tyveaarige Ægteskab var uden Børn, men i Mangel af egne Børn antoge de sig Andres; det var et ikke ringe Antal Ynglinge, som Herluf lod studere deels i Kjøbenhavn og deels hos Reformatorerne i Tydskland, det var et ikke ringe Antal unge Piger, som skyldte Birgitte deres Opdragelse og Forsørgelse. Dog dette var dem ikke nok, de vilde stifte Gavn i en videre Kreds, og de besluttede endnu i levende Live at skjænke deres Gaard og Gods til en lærd Skole. Den 23de Mai 1565, nogle Dage før Herluf sidste Gang gik til Søes, underskreves Fundatsen. I denne bede de Dannemarks Riges Raad „att were (epther beggis Dødt) Patron oc Forsvar for samme Schole og Stedt, oc tiillschicke en gudfrøctig oc wellbeschiedenn Adellsmandt, at were Forstander." Ligesom det overlodes Forstanderen at styre Stiftelsen paa Tro og Love*), saaledes gjøres det ham derhos paa flere Steder i Fundatsen til Pligt at tage Godsets Bønder i Forsvar. To Aar efter Herlufs Død, i Marts 1567, fratraadte Birgitte Gøye sit Herresæde med Boskab og Besætning, for at det kunde tages i Brug efter sin Bestemmelse; ja hun anvendte sine Ædelstene og ægte Perler til at pryde Altarklædet i Stiftelsens Kirke. Selv flyttede hun til Sortebrødre Kloster ved Nestved, hvor hun til sin Død (25de Juli 1574) tilbragte Tiden med Andagtsøvelser og Godgjørenhed. Den første Forstander for Skolen (endnu i Birgitte Gøyes levende Liv) var hendes afdøde Mands ældre Broder Rigens Raad Byrge Trolle til Lillø, † 1571. Dernæst fulgte den ene efter den anden: Oluf Mauritsen Krogenos til Bollerup, en Søstersøn af Birgitte Gøye, † 1573; Albert Oxe til Nielstrup, ligeledes en Søstersøn af Stifterinden, † 1577; Landsdommer i Sjælland Herluf Skave til Eskildstrup, Søskendebarn til Herluf Trolle, † 1583; den berømte Historieskriver Arild Hvitfeldt, Rigens Raad og Cantsler, Herre til Oddersberg, en Søstersøn af Herluf Trolle, der døde

---

*) Ved et senere Tillæg til Fundatsen af 22de Marts 1567 bestemmer Birgitte Gøye: at Forstanderen skal være af hendes eller hendes Mands Slægt og aarlig gjøre Rigens Raad Regnskab for Stiftelsens hele Indtægt og Udgift.

ugift paa Herlufsholm 16de December 1609*); Mogens Gøye til Bollerup og Gunderslevholm, en Brodersøn af Birgitte Gøye; Christoffer Ulfeld til Svenstrup, en Dattersøn af Herluf Trolles Søster Øllegaard Trolle; Palle Rosenkrands til Glimminge, nedstammede fra Herluf Trolles Faster Margrethe Trolle, under ham bestyrede den fortjente Magister Colding som Forstander Stiftelsen; fornævnte Christoffer Ulfeld anden Gang; Jørgen Rosenkrands til Kjeldgaard, tillige Hofmester paa Sorø ridderlige Academi, der nedstammede paa mødrene Side fra Birgitte Gøyes Broder Falck Gøye; under ham var den af Stiftelsen høist fortjente Christen Bollesen Lüxdorf Forstander, † 1669. Rosenkrands vedblev indtil sin Død 1675 at være Skoleherre, og vilde vistnok have hævet Skolen igjen fra den Tilbagegang, der umiskjendelig havde viist sig under hans nærmeste Formand, saafremt ikke den ødelæggende svenske Krig atter havde sat Skolens Formuestilstand tilbage. Som den nærmeste af Stifterens Familie blev efter Rosenkrands Geheimeraad Corfits Trolle, der var en Sønnesønssøn af Herluf Trolles Broder Niels Trolle til Trolholm, af Regjeringen udnævnt til Skoleherre. Efter ham fulgte Geheimeraad Marcus Gøye til Brahesborg og Hvidkilde, en Mand af udmærkede Talenter og Kundskaber, den sidste af Gøyernes Familie, † 1698; dernæst Baron Frederik Trolle til Brahetrolleborg, en Søn af fornævnte Corfits Trolle, † 1700; Etatsraad Jørgen Brahe til Gaunø og Hvedholm, en Søstersøn af Marcus Gøye, † 1716; Etatsraad Børge Trolle til Lykkesholm, fornævnte Niels Trolles Sønnesøns Sønnesøn; han blev 1727, fordi han ikke vilde aflægge Regnskab, fradømt sin Bestalling som Skoleherre. Omtrent i $1^1/_2$ Aar var Herlufsholm nu ganske uden Patron, medens baade Skolen og Godset var i den elendigste Forfatning. Det besluttedes da, at Skolen skulde ganske nedlægges, og Disciplene, 20—30 i Tallet, hensættes i andre Skoler. Skolens Uvirksomhedstilstand varede dog ikke meget over et Aar. Generallieutenant Gregers Juel, der var bleven Skoleherre som den nærmeste af Stifterens Slægt, begyndte atter at hæve Skolen frem til Virksomhed og Godset til en bedre Forfatning. Da der efter hans Død, 1731, Ingen meldte sig eller fandtes af Trolles og Gøyes Slægt, saa udnævntes Kammerherre Johan Ludvig Holstein (senere Geheimeraad i Conseillet, Oversecretair i danske Cancelli, Patron for Universitetet, Greve til Ledreborg) og Biskop Christen Worm (der dog allerede døde 1737) til Bestyrere af Skolen og Godset. Holsteins Bestyrelsestid regnes til Skolens lykkeligste Perioder, væsentlig og fordi Skolen i Professor Johan Ludvig Bernth 1755 fik en ualmindelig dygtig Rector, hvis Embedstid, til Held for Herlufsholm, varede indtil 1804, da han bortkaldtes, 80 Aar gammel, efter i 49 Aar at have virket i sit Embede. Holstein døde derimod, til stort Tab for Stiftelsen, allerede 1763. Efter ham var Posten som Skoleherre — eller som det ogsaa kaldtes Skolepatron — i henimod 100 Aar forenet med Præsidentposten i danske Cancelli, saaledes under Grev Otto Thott, † 1785, J. O. Schack-Rathlou, fratraadt 1788, C. Brandt, † 1805, F. J. Kaas, † 1827, P. C. Stemann, † 1855. De tvende Førstnævntes Bestyrelse viste ikke nogen god

*) Fra Hvitfeldts Tid begyndte Navnet „Skoleherre" at fortrænge den fundatsmæssige Benævnelse Forstander, hvilken derefter anvendtes paa de Embedsmænd, der under Skoleherrerne havde den umiddelbare Bestyrelse.

Indflydelse paa Godsets Tilstand, som dog atter blev bedre under Geheimeraad Brandt, der i høi Grad offrede sig for Herlufsholm, hvor han ogsaa tilbragte sine sidste Dage. Geheimeraad Kaas lod opføre en ny Skolebygning i een Etage i Aarene 1806—1809. Han lod ogsaa Forstanderboligen i den østre Fløi ombygge. Geheimeraad Stemann vedblev, efter at han i 1848 var fratraadt Justitsministeriet, indtil 14de Mai 1851 at være Directeur for Herlufsholm. Først nogen Tid efter hans Afgang blev Lehnsgreve Frederik Marcus Knuth til Grevskabet Knuthenborg ved Allerhøieste Rescript af 3die August 1851 udnævnt til Forstander for Herlufsholm. I det nævnte Rescript til Grev Knuth hedder det blandt Andet: „Og skulle derhos de Forpligtelser, der efter Fundatsen ere Forstanderen paalagte ligeoverfor Rigsraadet, paahvile Dig i Forhold til Vort Statsraad, for hvilket Du navnlig aarligen har at gjøre Rede for Stiftelsens Indtægt og Udgift, saavelsom for dens Virksomhed og Tilstand i det Hele." Kun indtil 8de Januar 1856, da han bortkaldtes ved Døden, virkede denne nidkjære og høit oplyste Mand for Herlufsholm. Efter ham fulgte Cultusminister, Geheimeraad Lic. juris Hall som Forstander.

Under Grev Knuths Bestyrelse er over det af Kaas opførte eenetages Skolehuus, der i Stiil dannede en grel Modsætning til det gamle Kloster ligeoverfor, opført en ny Etage, hvorhos det er bragt i en Bygningsstiil, der svarer til Klosterbygningen. I Stueetagen ere nu alle Klasseværelserne, en Forberedelses-Læsesal for de yngre Disciple, hvor tillige Lovsang Morgen og Aften afholdes, 6 Discipelkamre med tilhørende Sovesal for 24 Disciple, desuden en Lærerbolig, et physicalsk Cabinet, Gymnastiksal m. m.; i mellemste Etage to store Sovesale, en Inspecteurbolig, 2 Lærerboliger og 16 Discipelkamre; i øverste Etage (Kvistetagen) to Lærerboliger, 4 Discipelkamre, Opvarternes Kamre, 2 Sygestuer m. m. I den gamle Klosterbygning er, som alt anført, Solennitetssal, Forstanderens Bolig, Bibliothek og Oeconomien. Rectoren har sin egen Bolig, ligeledes 2 gifte Adjuncter.

Herlufsholms Kirke er opført af store røde Munkesteen med en korsformet Plan, høie spidsbuede Hvælvinger, spidsbuede Vinduer og et Klokketaarn ved det sydvestre Hjørne. Dette Udseende har den imidlertid først faaet gjennem Tidernes Løb; oprindelig var den en rundbuet Bygning, sandsynligviis opført samtidig med Klostrets Udflytning fra Næstved efter Branden 1261. Kirken var da mindre end nu saavel i Høide som Længde og havde en aflang fiirkantet Plan, fladt Træloft og smaa rundbuede Vinduer, hvoraf et endnu er bevaret paa Nordsiden ved Orgelet. De to Udbygninger, der danne Korsarmene, maae omtrent være samtidige med Langhuset; paa Vest- og Sydsiden af den søndre findes udvendig Spor af to rundbuede Portaler, hvis Bueslag ere prydede med flade, indhuggede Orneringer. Runde Buer paa Korsarmenes Østside tyde paa, at her tidligere har været Capeller. Fra Kirkens første Periode skriver sig ogsaa endeel af Vestgavlen, der er rigt prydet med smaa Rundbuer. Choret er rimeligviis senere tilbygget, Ydermurene ere forhøiede og Hvælvingerne indmurede.

Til Kirkens ældste Inventarier hører en meget smuk Døbefont af Steen. Skaalen, hvis Plan er et Kors med afrundede Arme, bæres af en fiirkantet Pille, omgiven af 4 smaa romanske Søiler med bladprydede

Capitæler og Hjørneblade paa Fodstykkerne (see Afbildningen S. 428). Herluf Trolle skjænkede den til Kirken 1561, men den er flere Aarhundreder ældre. I Choret staae 22 Munkestole.

Choret og Kirken have tidligere været adskilte ved et Pulpitur med 20 i Træ udskaarne Billeder og 4 stærke gothiske Trætaarne, hvilket blev nedtaget ved en Restauration 1811—12 (jfr. Melchior H. B.) To af Taarnene ere ved en senere Restauration 1861—63 anvendte ved Altertavlen og et tredie er opsat ved Døbefonten i den nordre Korsarm. Over Pulpituret var anbragt en i kunsthistorisk Henseende mærkelig Christusfigur, udskaaren i Hvalros og Elfenbeen; denne er ligeledes anvendt ved den nuværende Altertavle. Til de ældre Inventarier høre ogsaa to Skabe i Chorets østre Muur, hvis Døre ere forsynede med interessant Smede-

Kirkens Skib og Chor.

arbeide fra Spidsbuetiden. Stolestaderne og Alterstagerne ere fra Herluf Trolles og Birgitte Gøyes Tid. Prædikestolen af udskaaret Egetræ er givet 1623 af Palle Rosenkrantz til Glimminge og Elisabeth Rosenspar. Døbebækkenet er skjænket 1692 af Raadmand i Nestved Hans Sape og Hustru Susanna Johansdatter. (Af Kirkens Skib og Chor gives her et Billede).

I Taarnet hænge 4 Klokker, hvoraf den største er fra 1440. I Korsfløiene er opsat flere gamle Liigsteen, saaledes over: Olaus Byornsen miles, † 1381, Jacobus Germundi abbas, † 1400. (Inscriptionen har sin Interesse ved de Oplysninger, den giver om Kirkens Byggeforhold, idet den fortæller, at han lod støbe en Klokke, bygge en Kornlade og et Capel for den hellige Erasmus og lod anbringe Piller og Trappetrin ved Refectoriet, — maaskee det endnu bevarede Rum i østre Fløi, hvis Hvælvinger ere indbyggede i Ydermure fra Rundbuetiden og bæres af to

murede Piller. Til dette Rum har efter nylig stedfundne Undersøgelser ført murede Trin). Lambertus Jacobi scolaris, † 1408, Johannes Jacobi monachus, † 1409, Matheus abbas, † 1419, Dominus Johannes Alexandri, † 1503, Cristoferus Johannis abbas, † 1550, Jomfruerne Else og Magdalene Griis, Jomfruerne Sophia og Anna, Jens Grubbis Døttre, Magister Gregorius Michaelis, † 1668. (Indskrifterne paa disse Liigstene findes forklarede af Prof. Listov i Herlufsholm Skoles Program for 1866).

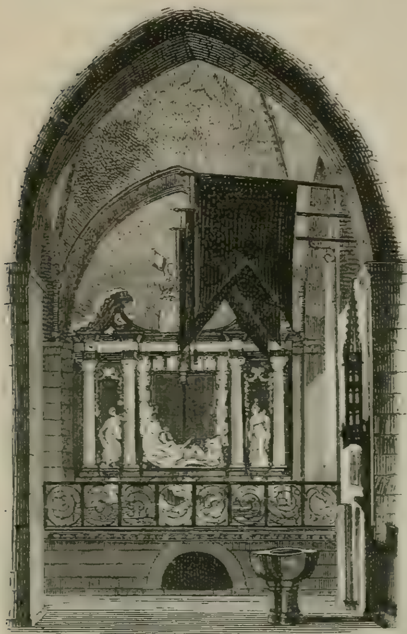
Bag Alteret findes Herluf Trolles og Birgitte Gøyes Marmorsarcofag med deres hvilende Stiftelser i Legemsstørrelse og omgivet af de 4 Evangelisters Statuer; en Tavle i Væggen ved Siden fortæller om Herlufs Liv og Skolens Stiftelse; nedenunder læser man hans Valgsprog: „Alting kommer fra Gud, Livet og Døden, Armod og Rigdom"

Herluf Trolles og Birgitte Gøyes Sarcophag.

og hans Hustrues: „Forlad Dig ikke paa Menneskene, men frygt Gud og gjør Ret". (Af Herlufs og Birgittes Billeder paa Sarcophagen gives her en Afbildning). I den søndre Korsarm er desuden opsat et smukt lille Epitaphium over dem, hvilket før Restaurationen 1811—12 blev benyttet som Altertavle. Ved Herluf Trolles Sarcophag er opstillet to Rustninger, der skulle have tilhørt Herluf og hans Broder Børge Trolle. Bag Alteret er endvidere Liigstene over Børge Trolle, † 1571, og Arild Hvitfeld, † 1609. I en hvælvet Begravelse under den nordre Korsarm hviler den fornævnte Skoleherre, Geheimeraad Marcus Gøye til Brahesborg og Hvidkilde, † 1698; over ham er i Kirkens nordre Korsarm et pragtfuldt Marmormonument af Thomas Qvilin, hvori han i fuld Legemsstørrelse er afbildet, hvilende paa den ene Arm med Viisdoms og Retfærds Gudinder ved Siden (see Billedet paa omstaaende Side, paa hvilket ogsaa sees Manderup Dues Sorgefaner, Døbefonten og et af Træ-

taarnene fra det ældre Pulpitur). I samme Begravelse hviler hans Hustru Jytte Dorothea Thott, hans Datter og Svigersøn Mandrup Due, der faldt ved Helsingborg 1710. Til Erindring om den Sidste er ophængt 3 Sørgefaner paa den østre Væg.

Den nordre Korsfløi med Marcus Goyes Marmormonument.

I Aarene 1861—63 undergikastedes Kirken en betydelig Reparation baade ind- og udvendig, ved hvilken de forefundne spidsbuede Motiver bleve fulgte.

I Nærheden af Herlufsholm findes Stiftelsens Begravelsesplads, hvoraf den ældre Deel kaldes Gravlunden, et Navn, som ogsaa de smukke skyggefulde Træer havde sin Deel i. En af de første, der stededes til Hvile her, var Professor Bernth. Her hvile ogsaa de senere Rectorer Brorson, † 1823 og Dichmann, † 1853, samt den som Videnskabsmand og af denne Stiftelse, ved hvilken han i en lang Aarrække var Overlærer, høit fortjente Professor H. B. Melchior, † 1831, samt endvidere Skolepatronerne Geheimeraad Kaas og Geheimeraad Stemann.

Herlufsholm er efter de nu gjældende Bestemmelser en Skole- og Opdragelsesanstalt for 100—110 Disciple. Skolens Indretning er væsentlig som de øvrige lærde Skolers. Contingentet for en Discipel er 240 Rd. aarlig, hvorunder er indbefattet Vederlag for Underviisning, Bolig, Brændsel, Kost og Vask, Belysning, Medicin og Drikkepenge til Tjenestefolkene. For Tiden findes 13 Gratistpladser, hvilke, overeensstemmende med Fundationen, successive skulle bringes til 42. Anmeldelser om Optagelse tilstilles Forstanderen. Selve Optagelsen skeer efter Concurrenceprøve. Ved Stiftelsen er ansat en Rector, 2 Overlærere, 8 Adjuncter, en Inspecteur ved Opdragelsesanstalten, en Musiklærer, en Sanglærer, en Tegnelærer, en Gymnastiklærer; desuden en Godsforvalter og Regnskabsfører, en Oldfrue, en Skovrider m. fl.

Herlufsholms Stiftelses Hartkorn angives i 1870 saaledes: a) det Hovedgaarden underlagte Htk., $66\frac{1}{2}$ Td. A. og E., 90 Tdr. Skovskyld; b) Herlufsholms Sogns matrikulerede Konge- og Kirketiende-Htk. 161 Tdr.; c) Bøndergods 970 Tdr. Htk. A. og E., 236 Tdr. Kongetiendeydende-Htk. Skovene under Hovedgaarden indeholde et Areal af c. 1200 Tdr. Land. Hovedgaardens Areal er c. 500 Tdr. Land, hvoraf 135 Tdr. Land for Tiden haves i Brug af Embedsmændene og Resten er bortforpagtet, deels i Forbindelse med Oeconomposten, deels paa Aaremaal. Stiftelsen eier

desuden en Capital paa 50,000 Rd. Følgende Legater ere tillagte Herlufsholm: det grevelig Moltkeske Skolestipendium, 4 Portioner à 50 Rd.; det grevelig Moltkeske Universitetsstipendium, 2 à 3 Portioner à 200 Rd.; de Meyerske Examenspræmier, stiftede af Hofraad Meyer, 2 à 30 Rd.; Alt aarligt.

See forøvrigt: Historisk Efterretning om den frie adelige Skole Herlufsholm, af H. B. Melchior, Professor, Dr. phil., Overlærer ved Skolen, Kjøbenhavn 1822. En ny tildeels omarbeidet Udgave og Fortsættelse heraf af Overlærer Leth, 1865, samt de aarlige Skoleprogrammer fra Herlufsholm.

Ringsted Herred,

det østligste i Sorø Amt, omgives af Alsted Herred, Holbæk Amt, Kjøbenhavns Amt og Præstø Amt, fra hvilket det ved Næsby- eller Suus-Aa adskilles paa en Strækning af henimod 3 Mile. Fladeindholdet er omtrent $7\frac{1}{2}$ □ Miil. Den største Deel af Amtet henhører til Sjællands meest bakkede Egne og Jordbunden er her stærkmuldet Sandmergel, i den fladere vestlige Deel derimod stærkmuldet Leermergel. Herredet hører til Sjællands skovrigeste Egne. Htk. $6346\frac{1}{2}$ Tdr. A. og E., 207 Tdr. Skk. Indbyggernes Antal efter Folketællingen i 1870 var 19,624, hvoraf 1869 i Kjøbstaden Ringsted. Ringsted og Alsted Herreder danne med Kindertofte Sogn i Slagelse H. og Steenlille Sogn i Holbæk Amt i geistlig Henseende eet Provsti. Bringstrup og Sigersted Sogne, der i verdslig Henseende regnes til Ringsted Herred, ere i geistlig Henseende henlagte til Alsted Herred; Testrup Sogn er Annex til Aversi S. i Tybjerg Herred i Præstø Amt, og Braaby S. Annex til Vester-Egede S. ligeledes i Tybjerg Herred i Præstø Amt.

Ringsted Landsogn, omgivet af Beenløse, Kværkeby, Nordrup, Farringløse, Sneslev, Vetterslev, Høm, Sigersted, Bringstrup og Haraldsted S., fra hvilket sidste det skilles ved Haraldsted-Sø, ligger rundt omkring Kjøbstaden Ringsted og dennes Jorder. Arealet, 4894 Tdr. Land, hvoraf 70 Tdr. Land Fredskov (Kjæruplund), er høitbeliggende, mere fladt end bakket. I Jordernes Grundbestanddele fremherskende Kalkmergel, saavel i Underlag som i Jordsmon, hvilket tillige er velforsynet med Muld. En lille Aa gaaer i Skjellet mellem Ringsted Sogn og Høm Sogn, ligesom en større Aa, nu almindelig kaldet Ringsted-Aa, der kommer fra Haraldsted-Sø og løber i Suus-Aa, begrændser en Deel af Sognet mod Vest. Saavel Jernbanen som Hovedlandeveien gjennem Sjælland passere Sognet. Htk. 551 Tdr. A. og E., 2 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Havbyrd, Tolstrup med Skole, Balstrup, Gilsager, Torpet med Skole, Slangerup og Eilstrup; Hovedgaarden Ringstedkloster, lige vest for Ringsted Kjøbstad, 661 Tdr. L., hvoraf 80 Tdr. Eng, af Htk. $98^{1}/_{2}$ Tdr. A. og E. (Bøndergods 452 Tdr. Htk.); Avlsgaardene Søgaard, 140 Tdr. L., 13 Tdr. Htk., Nordgaard, 350 Tdr. L., 19 Tdr. Htk., Slangerupgaard, 13 Tdr. Htk., Rimmingegaard; Have Vand- og Veirmølle, Høm Veir- og Vandmølle. Ialt i Sognet 54 Gaarde, 63 Huse med og 33 uden Jord, hvoraf 13 G. og 71 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1153. Agerdyrkning er overveiende Erhverv.

Sognet hører under Ringsted Herreds Jurisdiction (Ringsted), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 1ste Vgkds. St. Hans Landsogn (Balstrup, Tolstrup, Havbyrd, Gilsager, Nordgaarden og Høm Mølle) udgjør 2den Udskrivningskreds 75de Lægd, og St. Bendts Landsogn (Torpet, Eilstrup, Slangerup, Ringstedkloster og Have Mølle) 76de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Det er deelt i 2 Sognefogeddistricter; det ene indbefatter St. Hans Sogn og det andet St. Bendts Sogn. Sognet har ingen egen Kirke, men Beboerne søge Ringsted Kirke.

Ringstedkloster var, som alt ved Kjøbstaden Ringsted anført, i Middelalderen et betydeligt Benedictinerabbedi, der oprindelig blev grundet af Svend Estridsen; men Døden hindrede ham i at see det fuldført. Biskop Svend Norbagge fortsatte det af Kongen paabegyndte Værk. Klostret blev indviet Jomfru Maria og Benedict. Siden da den hellige Knud Hertug den 25de Juni 1170 blev skrinlagt i Klostrets Kirke, blev det ofte benævnt efter denne Helgen; dog synes Benævnelsen St. Bents (Benedicts) at have været den almindeligste. Det modtog efterhaanden rige Gaver, og Abbeden af Ringsted hørte, ligesom Abbeden af Sorø og Prioren af Antvorskov, til Rigets mægtigste Prælater, og var som saadan Medlem af Rigets Raad. Ved Reformationen blev Klostret inddraget under Kronen, og dets Kirke blev 1571 gjort til Sognekirke. Saalænge nogen af Munkene levede, vedblev det dog at have sine egne Bestyrere under Navn af Abbeder. Den sidste var Ivar Bertelsen, der 1580—83, formodentlig efter den sidste Munks Død, var en Slags Befalingsmand paa Klostret paa den Betingelse, at han skulde der underholde 12 Disciple. Længe derefter vedblev Ringstedkloster, hvilket Navn det beholdt, at være et kongeligt Lehn, hvis Befalingsmænd fordetmeste vare Landsdommere i Sjælland. Af disse fortjener især at mærkes: Jørgen Seefeldt til Refsnæs (1594—1662), der her samlede det for sin Tid høist betydelige Bibliothek af 30,000 Bind, som Carl Gustav under Svenskekrigen skjænkede Corfitz Ulfeld, hvorefter det spredtes til mange forskjellige Steder. (Jfr. om Jørgen Seefeldt og hans Bibliothek, en Afhandling af Werlauff i Nyt hist. Tidsskrift IV. S. 204—45). Kort efter Krigen blev Ringstedkloster Privateiendom. Blandt dets Eiere nævnes Geheimeraad Gabel og fra 1740 til 1804 flere Medlemmer af Familien Neergaard. Det fortjener at mærkes, at Ringstedkloster med Kjærup og Gilsager i 1793 solgtes for 100,000 Rd. D. C. og 11 Aar efter for 400,000 Rd D. C. I Aaret 1806 afbrændte Gaarden, som allerede dengang dog ikke synes at have havt sin gamle Klosterbygning. Den nuværende Bygning er uden Anseelse, men er omgiven af en temmelig betydelig Have. Grosserer, senere Etatsraad, Casper Peder Bügel i Kjøbenhavn (1759—1818) kjøbte i Aaret 1808 Gaarden og oprettede den ved Erectionsbrev af 27de December 1814 til et Fideicommis for sin Familie, saaledes at Fideicommisset skulde tilfalde ældste Barn i de fra hans 6 Børn nedstammende 6 Linier. Til dette hører nu foruden Gaard og Gods af Htk. 580 Tdr. A. og E., i Bankactier 3200 Rd., i Bankhæftelsesobligationer 26,300 Rd. Desuden er hermed forenet „det Bügelske Fideicommis", ialt fortiden stort 131,550 Rd., nemlig 1ste Portion 30,000 Rd., 2den Portion 40,000 Rd., 3die Portion 50,000 Rd. og opsamlet til 4de Portion c. 11,500 Rd.

Beenløse Sogn, Annex til Ringsted, omgivet af Ringsted Landsogn, samt Bringstrup, Haraldsted, Vigersted og Kværkeby S. Kirken, midt i Sognet, 1/3 M. n. n. v. for Ringsted. Arealet, 2056 Tdr. Land, er

jevnt med betydelige Moser, af leermerglet Beskaffenhed. Haraldsted-Sø danner paa omtrent 1/2 M. Nordgrændsen. Htk. 235 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Beenløse med Kirken og Skole, tæt ved Hovedlandeveien fra Roeskilde til Ringsted; Hovedgaarden Kjærup, 33 1/2 Tdr. Htk., af 620 Tdr. L., hvoraf 540 Tdr. Agerland, 10 Tdr. Eng og 70 Tdr. Skov, Kjæruplund i Ringsted Landsogn (desuden til Gaarden 166 Tdr. Htk. Fæstegods, Kongetienden af Beenløse Sogn og et betydeligt Teglværk ved Kværkeby); Avlsgaardene Vigerdalsgaard, af 153 Tdr. Land, Htk. 16 Tdr., Hagelbjerggaard, af 169 Tdr. L., 19 Tdr. Htk., Østergaard. Ialt i Sognet 23 Gaarde, c. 110 Huse, hvoraf 12 G. og 60 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 804. Jordbrug er udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Ringsted Herreds Jurisdiction (Ringsted), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 74de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken er Stiftslandsbykirke (see Roeskilde Domkirke).

Kirken er bygget af Muursteen, hvælvet og med Taarn.

Kjærup, der tidligere laa under Ringstedkloster, opstod først i Slutningen af forrige Aarhundrede som særskilt Eiendom. I Danske Atlas nævnes Kjærup endnu som en Landsby (i Ringsted Landsogn) og paa Videnskabernes Selskabs store Kort af 1772 findes Gaarden ikke afsat, hvorimod den nævnes blandt Hovedgaardene i Statsfortegnelsen af 1796 og tilhørte dengang Proprietair P. J. Neergaard. Senere nævnes Generalkrigscommissair Grüner som dens Eier. Han opførte Hovedbygningen, 2 Etages Grundmuur, i Aarene 1841—42. Nu eies Kjærup af hans Søn Hofjægermester Grüner.

Bringstrup Sogn, omgivet af Annexet Sigersted, Ringsted Kjøbstadgrund, Beenløse og Haraldsted S., samt Alsted H. Nær ved Sognets sydlige Grændse, i Nærheden af Byerne Bringstrup og Egerup, gjennemskjæres Sognet af Jernbanen. Kirken, sydlig i Sognet, c. 1/2 M. v. for Ringsted og 1 1/4 M. ø. for Sorø. Arealet, 2532 Tdr. Land, er temmelig lavtliggende, leermuldet med side og vandholdige Jorder. Paa Sognets Nordostgrændse løber Ringsted-Aa, der fra Haraldsted-Sø flyder til Suus-Aa. Htk. 283 1/2 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Bringstrup med Kirken og Præstegaard, beliggende i Nærheden af Jernbanen, Egerup og Ørslev (under Skoven) med Skole; Avlsgaarden Lille-Svenstrup, 20 1/4 Tdr. Htk., af Areal 140 Tdr. L., hvoraf 40 Tdr. Eng. Ialt i Sognet 32 Gaarde, 34 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 22 G. og 36 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 577. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Ringsted Herreds Jurisdiction (Ringsted), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 67de Lægd. Sognet udgjør i Forening med Annexet Sigersted een Commune. Kirken tilhører Universitetet. I Bringstrup Sogn er et Fattighuus. Af det Andreasenske Legat, stort 2000 Rd., oprettet 1767 af Etatsraad Jens Andreasen, nyde 4 Fattige af Bringstrup og Sigersted Sogne hver aarlig 20 Rd.

Bringstrup Kirke er opført i sine ældre Dele af Kampesteen og Kalksteen; de nyere Tilføininger, saasom Taarn og Hvælvinger, af Muursteen. Taarnet staaer, imod hvad der i Almindelighed er Tilfældet, i Øst over Alteret. Altertavle af Roed. Gamle rundbuede Vinduer.

Sigersted Sogn, Annex til Bringstrup, omgivet af dette S. og Høm S., Ringsted Landsogn i Alsted H. og Præstø Amt. Kirken, omtrent midt i Sognet, c. $^3/_4$ M. s. v. for Ringsted og c. $1^1/_2$ M. ø. for Sorø. Arealet, 2305 Tdr. Land, er muldrigt med kalkholdige og noget høitliggende Jorder. Næsby-Aa danner hele Sydostgrændsen. Htk. 253 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Sigersted med Kirken, Skole, Skjellerød og Englerup; Avlsgaarden Englerupgaard med en Veir- og Vandmølle, af Htk. $22^1/_4$ Td. A. og E., med et Areal af 216 Tdr. Land (hertil Sigersted Kirke med Tiende). Ialt i Sognet 33 Gaarde, 42 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 21 G. og 43 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 606. Agerdyrkning udgjør Hovederhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 66de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Englerupgaard.

Sigersted Kirke, med Taarn og Hvælvinger, er opført af Kampesteen og Muursteen, Spor af ældre rundbuede Vinduer.

Sigersted har efter Sagnet Navn af Kong Siger, hvis Datter Signe, der fandt at „kjøn er Mand, som han er kjæk," elskede den tappre Normand Hagbard, Kong Hamunds Søn, og skjænkede ham i Løndom baade Haand og Mund. Kong Siger, der havde bestemt sin Datters Haand for en Anden, lod den lønlige Elsker gribe og dømte ham til Galgen. Hagbard bad før han gik i Døden om, at man vilde hænge hans Kaabe op, for at han kunde see, hvorledes dette tog sig ud, og Signe, der troede at skue sin Elskers Død, tændte Ild paa sit Jomfrubuur for at døe med sin Hagbard. „Hvad som Kvinde sødt hun loved, Som en Helt hun holdt og voved". Hagbard saae Luerne i det Fjerne og skyndte sig nu „Valhals Guder at gjeste Med en Følgie som den bedste".

Siger, der ogsaa fra sin Kongsgaard opdagede Luerne fra Datterens Jomfrubuur, sendte Bud for at redde begge de Elskende, men opnaaede kun at skjænke dem en Grav ved hinandens Side; thi, som det i Kjæmpevisen hedder:

> Der de kom til Signelils Buur,
> Da laae hun der i Glød,
> Og der de kom hvor Galgen stod,
> Da var alt Hafbur død.

Hagbards Broder, Hake, ilede paa Efterretning om Broderens Død fra Irland til Danmark for at hævne ham. Han landede ved Hærvig (Kallundborg) og lod sine Skibe gaae omkring Sjælland og op ad Suus-Aa. Selv gik han med sine Stridsmænd over Land og befalede dem, for ubemærket at nærme sig Sigers Borg, at dække sig med Grene af Træerne. Siger opdagede dog denne List og mødte Hake ved „Valbrønd" i Nærheden af Sigersted, men tabte Slaget og faldt. Sigers Søn Sigvald hævnede dog siden igjen Faderen og slog Hake i et blodigt Slag ved Alsted.

Haraldsted (Harrested) Sogn, omgivet af Bringstrup og Beenløse, Allindemagle, Vigersted og Valsølille S., samt Holbæk Amt. Kirken, paa Sognets Sydside, omtrent 1 M. n. for Ringsted. Arealet, 5595 Tdr. Land, hvoraf 818 Tdr. Land Fredskov (Haraldsted og Valsømagle Sk.), er høitliggende, af kalk- og mergelholdig Beskaffenhed. Den næsten 1 Miil lange, kun lidet brede, Haraldsted- eller Lange-Sø ligger paa Sognets Sydgrændse. Htk. 430 Tdr. A. og E., 13 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Haraldsted med Kirken, Præstegaard og Skole, beliggende paa en høi Banke paa den nordre Side af Søen, Valsømagle med Skole, Ske med Veirmølle, Ske-Tostrup og Allindelille med Skole; Avlsgaardene Kallsgaard, $13^1/_2$ Td. Htk.,

145 Tdr. L., Kastrupgaard, 11 Tdr. Htk., Holtegaard, Klarupgaard og Egtvedgaard (2 G.). Ialt i Sognet 68 Gaarde, 107 Huse med og 49 uden Jord, hvorf 50 G. og 116 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1421. Agerdyrkning samt noget Skovarbeide og ikke ubetydeligt Træskoarbeide ere Erhvervsgrenene.

Sognet hører under Skjoldenæsholm Birks Jurisdiction (Ringsted, Thingsted paa Svenstrup), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 69de Lægd. Med Annexet Allindemagle een Commune. Kirken tilhører Skjoldenæsholm Fideicommis.

Paa en Gaard i eller ved Haraldsted boede Erik Jarl, Høvding over Falster, og hans Hustru Cæcilia, Kong Knud den Helliges Datter. Herhen drog Hertug Knud med Tilnavn Lavard (ɔ: Huusbonde, Herre, Lord) i Juleaften 1130 for efter Aftale med Magnus, Kong Niels's Søn, at tilbringe nogle Dage hos sin Frænke og dennes Mand. I en Skov nær ved Haraldsted var det at Magnus indbød Hertugen til en Samtale i Eenrum, da hans første Forsæt at indebrænde ham var mislykket. Knud kunde, efter sin ædle og aabne Characteer, ikke fatte den sachsiske Sanger Sigvards Advarsel i Kvadet om Grimhilds Forræderi mod sine Brødre, men satte sig uden Hjelm og Harnisk paa Hesten og tog kun to Hofmænd og to Staldbrenge med. Det var derfor en let Kamp for Niddingen Magnus med sine væbnede Hjælpere at overfalde og myrde den ædle Knud. Dette skete den 7de Januar 1131 tidlig om Morgenen. Da Erik Jarl fik Efterretning om, at Knud Lavard var bleven svegen og dræbt, drog han ud i Skoven og hentede Knuds afsjælede Legeme, som han lod bringe til Haraldsted Kirke, hvor det henlaae, indtil Skjalm Hvides Sønner havde faaet Afslag paa deres Begjæring om at føre det til Roeskilde Domkirke. Tvungne af Omstændighederne maatte de da lade sig nøie med at give den ynkeligt myrdede Hertug en mindre anſelig Jordefærd i det nærliggende Ringsted. Da imidlertid Liget blev bragt ud af Haraldsted Kirke, og Bærerne tæt udenfor Kirken havde sat det paa Jorden for at hvile sig, udvældede der en Kilde. Det var denne Kilde ved Haraldsted Kirke, Sagnet saaledes har ladet fremstaae, men hvoraf der nu ikke findes Spor, som endnu i det syttende og attende Aarhundrede nævnes med Tilføiende: „og haver været større Misbrug hos i gamle Dage under Pavedømmet." Ved Kilden var opført et Capel, hvor der solgtes Aflad, og for denne Handels Skyld var tillige bygget en Bolig, efter Kilden „Kellegaardt" kaldet. Allerede 1566 var imidlertid Capellet ikke mere, af Gaarden findes heller ikke Spor. Ogsaa paa det Sted, hvor Knud blev dræbt, udvældede efter Sagnet en hellig Kilde, som antoges at besidde lægende Kraft. Den omgivende Skov, som fik Navn af „Lavardsskov", er dog nu forlængst forsvunden, og ikkun en dunkel Erindring har vedligeholdt sig om, at den fordums berømte Helligkilde skulde være den saakaldte „Sværtekilde" i det nordvestlige Hjørne af Haraldsted Mark, henved en Fjerdingvei fra Byen.

Det er sandsynligt, at den Gaard, hvorpaa Knud den Helliges Datter Cæcilia med sin Mand Jarl Erik boede, har været en større Gaard, som tilhørte Kongen. I Valdemar den Andens Jordebog nævnes Haraldsted blandt det Kongelige Gods, og Christoffer den Første pantsatte „de Gods og Huse Haraldstedt" til Grev Guncelin af Schwerin for den af ham ydede Understøttelse i Kampen mod Abels Børn om Forlehningen af Sønderjylland. Længere tilbage i Tiden træffes endnu i Haraldsted eller „Harrested" et Huus, hvor Kongerne paa deres Reiser gjennem Sjælland stundum overnattede, og hvor t. Ex. Christian den Fjerde ikke sjelden standsede, især paa Touren fra Antvorskov til Kjøbenhavn. En endnu levende, om end svag Erindring om dette senere ganske forsvundne Kongshuus, turde det være, at en Bondegaard i Haraldsted By, beliggende bagved Skolen og i sydvestlig Retning tæt op til Kirkegaarden, har bevaret Navnet „Kongsgaard", ligesom det og maa bemærkes, at Byen endnu den Dag i Dag blandt Almuen kaldes „Kongens Haraldsted". (See Minder fra Valdemar den Stores Tid af J. J. A. Worsaae, aftrykt af Oversigt over det Kgl. danske Vidensk. Selskabs Forhandlinger, 1855, Nr. 7 og 8, Afdeling IV, „Om Helligkilderne og Kongshuset i Haraldsted", og Molbechs Ungdomsvandringer, S. 345—47).

Kirken i Haraldsted frembyder i og for sig ikke noget særdeles Mærkeligt. Worsaae mener (see „Monstranshuset i Haraldsted Kirke ved Ringsted" i Folkekalender for Danmark 1854), at den, som en stor Mængde Landsbykirker i Danmark, oprindelig kun har bestaaet af Chorbygning og et Skib med rundbuede Vinduer og fladt Bjælkeloft, istedetfor hvilket der senere er indsat Hvælvinger, hvorhos Vinduerne ere forstørrede

og Taarnet saavelsom Vaabenhuset tilbyggede. En temmelig utydelig Indskrift med Munkebogstaver, der er indmuret deels udenpaa Taarnmuren, deels paa en Stræbepille ved samme, synes, med Undtagelse af Aarstallet 1478 og et Par enkelte Navne, heller ikke at give noget mærkeligt Udbytte. Kirken gjemmer dog flere mærkelige Stykker i Billedskjærerarbeide fra Katholicismens sidste Tid, saaledes en skjøn Egetræs Kirkedør med Aarstallet 1525 og derunder Roeskilde Domkirkes og Biskop Lage Urnes Vaabener; flere Chorstole og en Cantorstol og fornemlig et smukt 6½ Alen høit Monstranshuus, der er opreist ved Alteret.

Paa Egtvedgaard fødtes 1701 Nicolai Eigtved, der blev Oberst af Infanteriet, Hofbygmester og Kirkeinspecteur i Sjælland, Maleracademiets første Directeur, Amalienborgs Bygmester.

Allindemagle Sogn, Annex til Haraldsted, omgivet af dette S., Alsted H. og Holbæk Amt. Kirken, midt i Sognet, c. 1 M. n. n. v. for Ringsted. Arealet, 1663 Tdr. Land, hvoraf 257 Tdr. Land Fredskov (Allindemagle Sk.), er høitbeliggende af samme Beskaffenhed som Hovedsognet. Paa Sydvestsiden ligger den smukke, skovomgivne Gyrstinge-Sø. Htk. 156 Tdr. A. og E., 11½ Td. Skk.

I Sognet: Allindemagle Kirke, eenligt beliggende tæt ved Hovedgaarden Allindemaglegaard, henhørende til Fideicommisgodset Skjoldenæsholm, 88½ Tdr. Htk., 689 Tdr. L. Ager, 29 Tdr. Eng, 38 Tdr. Mose og 20 Tdr. Skov, i Nærheden af Kirken Allindemagle Skole, Byen Estrup. Ialt i Sognet 5 Gaarde, 57 Huse med og 8 uden Jord, hvoraf 2 G. og 52 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 423. Erhvervet er ligesom i Hovedsognet Agerdyrkning, Skovarbeide og Træskoarbeide.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 68de Lægd. Kirken tilhører Skoldenæsholm Fideicommis.

I Sognet var tidligere en Hovedgaard af gammel Oprindelse, kaldet Alende, der længe tilhørte Familien Bilde, men i Frederik den Andens Tid ved Mageskifte mod Vreilevkloster i Jylland kom i Kronens Besiddelse, hvorpaa Gaarden blev nedlagt og Jorderne fordeelte til Fæstegaarde, der bleve henlagte til Skjoldenæsholm. Grev F. A. Danneskjold-Laurvig til Skjoldenæsholm fik af Kong Frederik IV fri Hovedgaardstaxt (dog ikke Tiendefrihed) for disse 100 Tdr. Htk. af Skjoldenæsholms Fæstegods, og en senere Eier af Godset, Kammerherre J. A. Brun-Neergaard fik Tilladelse til igjen at oprette Hovedgaarde af de 100 Tdr. Htk. fri Hovedgaardstaxt, som hidtil vare fordeelte mellem Bønderne, naar Fæsterne ere afgaaede ved Døden eller udaccorderede. Der er nu kun en enkelt Fæster tilbage.

Jydstrup Sogn, omgivet af Annexet Valsølille og Vigersted S., samt Kjøbenhavns Amt. Kirken, paa Sognets Vestside, 1½ M. n. o. for Ringsted. Arealet, 2181 Tdr. Land, hvoraf 149 Tdr. Land Fredskov, er bakket og høitliggende, af sandmuldet Beskaffenhed. Valsølille-Sø støder mod Vest til Sognet. Htk. 161 Tdr. A. og E., 11 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Jydstrup med Kirken, Præstegaard, Skole og Fattighuus, hvoraf 19 Huse benævnes Ny-Jydstrup, Tolvstrup og Mortenstrup; Avlsgaarden Atterupgaard, af Htk. c. 12½ Td. A. og E., c. 3 Tdr. Skk., 200 Tdr. L. Ager og 37 Tdr. L. Skov; Jydstrup Vandmølle. Ialt i Sognet 25 Gaarde, 38 Huse med og 15 uden Jord, hvoraf 11 G. og 31 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 548. Foruden Agerdyrkning have mange Indbyggere betydeligt Erhverv ved Skovarbeide og Træarbeide.

Sognet hører under Skjoldenæsholm Birks Jurisdiction (Ringsted, Thingsted paa Svenstrup), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 1ste Vgkds.

2den Udskrivningskreds 71de Lægd. Med Annexet Valsølille een Commune. Kirken tilhører Skjoldenæsholm Fideicommis. Skjoldenæsholms Besidder har til Opførelsen af Ringsted Hospital skjænket 2500 Rd., for at Jydstrup og Valsølille Sogne kunne belægge 2 Senge i Hospitalet mod modereret Betaling.

Jydstrup Kirke har en særdeles smuk Beliggenhed paa en fremspringende Bakke med en Sø foran; den er oprindelig bygget af hugne Steen (Kampesteen og Kalksteen), Taarn og Hvælvinger senere tilføiede (Taarnet fra 1724). Den oprindelige Chorbue og de ældste Vinduer ere runde. Prædikestol og Alter ere fra Christian den Fjerdes Tid, Billedskjærerarbeide med stærk Forgyldning, Prædikestolen dog senere overmalet. Den mindre Kirkeklokke i Taarnet er fra 1463 (jfr. Kirkehist. Saml. I. 527 ff.) Det er bemærket, at Ministerialbøgerne for dette Pastorat gaae op til Aar 1647.

Valsølille Sogn, Annex til Jydstrup, omgivet af dette S. og Haraldsted S., samt Holbæk og Kjøbenhavns Amter. Kirken, midt i Sognet, $1^1/_2$ M. n. o. for Ringsted. Arealet, 3914 Tdr. Land, hvoraf 652 Tdr. Land Fredskov og 621 Tdr. Moser og Damme, er sandmuldet, høitliggende og bakket (Gyldenløves Høi angives paa Generalstabens Kort til 402 Fod). Sognet er rigt paa Skovgrupper (Skjoldenæsholm, Hoibjerg, Høed og Vester Sk.) og Søer, hvoriblandt den smukke Valsølille-Sø (242 Tdr. L.) paa Østgrændsen mod Jydstrup Sogn. Htk. 217 Tdr. A. og E., 24 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Valsølille med Kirken og Skole, og Høed, endeel spredte Gaarde og Huse under Benævnelser som Klaringen, Aasbjerg, Kjeldskov, Oldhuse, Svalmstrupgaarde (2 Gaarde), Svineolden, Hopolden og Agnstrup; Hovedgaarden Skjoldenæsholm, af Htk. 59 Tdr. A. og E. og 11 Tdr. Skff., med et Areal af 400 Tdr. L. Ager, c. 50 Tdr. L. Eng, 40 Tdr. L. udyrket Jord og 170 Tdr. L. Skov, $494^1/_2$ Td. Htk. Fæstegods og $12^1/_2$ Td. Htk. Arvefæstegods; Parcellen Valsølillegaard af Htk. $55^1/_2$ Tdr. A. og E. med et Areal af 500 Tdr. L. Ager og 50 Tdr. L. Eng, Avlsgaardene (under Skjoldenæsholm) Laurentiuslund, Høibjerggaard og Oldgaard; Rebs Veir- og Vandmølle. Ialt i Sognet 19 Gaarde, 53 Huse med og 22 uden Jord, hvoraf 11 G. og 76 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 722. Agerdyrkning er Indbyggernes Hovederhverv. Skovarbeide og Træarbeide giver Bifortjeneste. Teglværk ved Skjoldenæsholm. Fiskeriet i Sognets mange og temmelig store Søer er forbeholdt Eieren af Skjoldenæsholm, men drives ikke stærkt.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 70de Lægd. Kirken tilhører Skjoldenæsholm Fideicommis.

Valsølille Kirke har Taarn, men kun Hvælving i Choret, Bjælkeloft i Skibet.

Skjoldenæsholm ligger i en af Sjællands skjønneste Egne, tæt omgivet af Skove, Høidepuncter og skovkrandsede Indsøer. Noget syd for Gaarden ligger paa en Odde i den skjønne Valsølille-Sø, overfor en skovbevoxet Ø, det ældre Skjoldenæsholms Borgplads med tydelige Spor af Volde og Grave, som Levninger af en fordums ikke ubetydelig Herlighed. Skjoldenæsholm tilhørte uden Tvivl i den ældste Tid Kronen. Sagnet henfører jo ogsaa dens Navn til Kong Skjold. I en gammel Krønike (S. R. D. VI. 254. jfr. Hvitfeld S. 498) hedder det, at 1347 blev Borgen Skjoldenæs ødelagt (corruit castrum Skialdenes) sandsynligviis af Kongens Tropper. Omtrent i Midten af det 14de Aarhundrede (1365) tilhørte Skjodenæs Væbneren Peder Nielsen. I en Række af Aar derefter eiedes Gaarden af den gamle Æt Rud, men 1429 skjødede Hr. Jørgen Rud den til Erik af Pommern imod Vedbygaard, og nu var Skjoldenæs i henimod 140 Aar

et af Kronens særskilte Lehn; derefter forenedes det med Roeskildegaards Lehn. En Tid hørte det til Dronning Dortheas Livgeding. De kongelige Lehnsmænd boede paa Slottet fra 1430 til 1567, da det blev nedbrudt. 1662 solgtes Eiendommen fra Kronen til Rentemester H. Müller, men ved dennes Opbud kom den atter tilbage til Kronen, hvorpaa Christian den Femte i Aaret 1682 overdrog den (som Mageskifte mod Gods i Holsteen og Gyldenlund i Kjøbnhavns Amt) til sin Halvbroder Grev Ulrik Frederik Gyldenløve, og fra ham gik den over til hans Datter Hertuginden af Augustenborg, siden ved Skjøde af 20de November 1720 til Grev Danneskjold-Laurvig; dennes Enke A. J. født Ahlefeldt til Skjoldenæsholm var henimod Slutningen af forrige Aarhundrede blandt dem, der fortrinlig paa deres Godser arbeidede hen til at skaffe Bønderne en bedre Stilling saavel i oeconomisk som i sædelig Henseende. Gaard og Gods solgtes 1794 til Etatsraadinde Neergaard for 128,000 Rd. D. C. og er senere forblevet i den Neergaardske Familie, for hvilken den med Tilliggende er oprettet af forrige Eier, Kammerherre J. A. Bruun-Neergaard, † 1846, til et Familiegods. Til dette hører efter Statshaandbogen for 1872 Skjoldenæsholm, Valsølillegaard og Allindemaglegaard samt Gaarden Laurentiuslund af Hartkorn af alle Slags 855½ Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 232½ Tdr., Bøndergods 540¼ Tdr., matrikuleret Kirketiende (Haraldsted, Allindemagle, Jydstrup og Valsølille Kirker) 82¾ Tdr., i Bankhæfteliesobligationer 7472 Rd. De fornævnte Gaardes samtlige Jordtilliggende udgjør 2230 Tdr. Land foruden Fredskovenes Areal c. 1820 Tdr. Land. Skjoldenæsholms nuværende Besidder er Jægermester A. T. Brun de Neergaard. Gaardens nuværende anseelige toetages Bygning er efter D. A. opført 1766 af Grevinde Danneskjold-Laurvig, og er bygget i den Tids italienske Stiil.

Vigersted Sogn, omgivet af Annexet Kværkeby, Haraldsted, Valsølille og Jydstrup S. samt Kjøbenhavns Amt. Kirken, paa Sognets Sydside, 1 M. n. o. for Ringsted. Hovedlandeveien fra Roeskilde til Ringsted gjennemskjærer Sognet fra N. O. til S. V. Arealet, 3760 Tdr. Land, hvoraf 831 Tdr. Land Fredskov (Skovrider-Vang og Humleøre Sk.), er bakket og høitliggende, kun lavere i det sydostlige Hjørne, der optages af Humleøre Skov. Jordernes Grundbestanddeel er sandet Leermergel og Jordsmonnet muldrigt. Htk. 301 Tdr. A. og E., 40 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Vigersted med Kirken, Præstegaard og Skole, Aagerup, Ortved med Vandmølle, beliggende ved Landeveien fra Roeskilde til Ringsted, og Snekkerup; Avlsgaarden Skovlyst; Oredrevs Kro ved Landeveien fra Roeskilde til Ringsted. Ialt i Sognet 35 Gaarde, 78 Huse med og 6 uden Jord, hvoraf 18 G. og 64 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 864. Foruden Agerdyrkning have Indbyggerne Erhverv ved Skovarbeide og Afsætning af Tørv.

Sognet hører under Svenstrup Birks Jurisdiction (Ringsted, Thingsted paa Svenstrup), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 72de Lægd. Med Annexet Kværkeby een Commune. Kirken tilhører Eieren af Nordgaarden i Ringsted Landsogn.

Vigersted Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger, Sacristi bag Altervæggen med Tøndehvælving.
Om St. Vilhelms Kilde ved Vigersted see S. R. D. V. 460.

Kværkeby Sogn, Annex til Vigersted, omgivet af dette S., Beenløse og Nordrup S., Ringsted Landsogn, samt Kjøbenhavns og Præstø Amter, gjennemskjæres omtrent i Midten af Jernbanen. Kirken, nordlig i Sognet, c. 1 M. ø. for Ringsted. Arealet, 4585 Tdr. Land, hvoraf 400 Tdr. Land Fredskov (Slimminge Ore, Hoed Sk., Vedsted Sk. og Røvertykke) og c. 600 Tdr. Land Oredrev, er jevnt af temmelig leret Beskaffenhed. Sognet gjennemskjæres i V. og Ø. af Landeveien fra Ringsted til Kjøge. Htk. 308 Tdr. A. og E., 15 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Kværkeby med Kirken og Skole, Kongsted ved Jernbanen, Slimminge Oredrev og Bedsted Ordrev ved Jernbanen; Hovedgaarden Rosengaarden, af Htk. 32¼ Td. A. og E. 8¼ Td. Sk., med en Afbyggergaard i Bedsted Ordrev af 6½ Td. Htk. A. og E. og 1¾ Td. Skk. (Bondergods 20 Tdr. Htk.); Avlsgaardene Adamshøi, af 30½ Td. Htk. A. og E., 2¾ Td. Skk., med et Areal af 450 Tdr. Land Ager, 60 Tdr. Eng, 141 Tdr. Skov og 23 Tdr. udyrket Jord (Fæstegods 6 Tdr. Htk., som er fordeelt mellem 33 Huusmænd), Knuthslund, 15 Tdr. Htk., Kaabæksgaard i Nærheden af Jernbanen, Steenmarksgaard og Fjellebrogaard. Ialt i Sognet 40 Gaarde, 86 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 20 G. og 40 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1230. Om Indbyggernes Erhverv gjælder det Samme som i Hovedsognet.

Sognet hører under Ringsted Herreds Jurisdiction (Ringsted), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 73de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Rosengaarden.

Kværkeby Kirke har Taarn, Apsis, rundbuede Vinduer, spidsbuede Hvælvinger.
Saavel Rosengaarden (forhen Kværkebygaard) som Adamshøi og Knuthslund ere Parceller af det i Aaret 1797 ophævede Baroni Conradsborg, nu Sørup.

Nordrup Sogn, omgivet af Annexet Farringløse, Ringsted Landsogn, Kværkeby og Ørslev S. samt Præstø Amt. Kirken, omtrent midt i Sognet, 1 M. s. o. for Ringsted. Arealet, 3963 Tdr. Land, hvoraf 623 Tdr. Land Fredskov (Maglebjerg og Sandaas-Vang, Store- og Lille-Vang), er jevnt og af sandmuldet Beskaffenhed. Skovene, der høre til Giesegaard, ligge paa Sognets Østside. Htk. 280 Tdr. A. og E. og 11 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Nordrup med Kirken, Præstegaard og Skole, Mulstrup med Friskole, Veirmølle, og Klippede, Indelukket, en Samling af Huse; Hovedgaarden Giesegaard, under Stamhuset af samme Navn, med Parcelgaarden Egelund, af c. 62 Tdr. Htk. A. og E. og 11 Tdr. Skk., med 791 Tdr. L. Ager, fordetmeste af leeragtig Beskaffenhed, og 831 Tdr. Skov, c. 91 Tdr. Htk. Fæstegods og 102 Tdr. Htk. Arvefæstegods. Ialt i Sognet 38 Gaarde, 48 Huse med og 36 uden Jord, hvoraf 22 G. udenfor Byerne.

Indbyggere: 909. Agerdyrkning samt Skovarbeide give disse Erhverv.

Sognet hører under Ringsted Herreds Jurisdiction (Ringsted), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 63de Lægd. I Forening med Annexet Farringløse een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Giesegaard.

Nordrup Kirke, der i sin oprindelige Deel er opført af tilhugne Kampesteen og Muursteen i Rundbuestiil, har Taarn og Hvælvinger af Muursteen. Den er i særdeles smuk Stand efter den i 1846 stedfundne, i ædel Stiil udførte Istandsættelse. Prædikestolen er af godt Billedskjærerarbeide og menes at være udført i det 17de Aarhundredes sidste Halvdeel af en hollandsk Kunstner. Altertavlen er malet af Simonsen. Orgel. Varmeapparat. Digteren Hans Nordrup er født her 1681 og var siden en Tid lang Sognepræst i Nordrup. For Familien Brockenhuus-Schack til Giesegaard er paa Kirkegaarden i 1861 opført et underjordisk Begravelsescapel i Lighed med Krypten under Domkirken i Canterbury.

Giesegaard er en af Landets nyere Herregaarde. Paa dens Grund laae tidligere Gaarden Skivede, der hørte til Krongodset. Den blev tilligemed 9 Gaarde i

Nordrup og 1 Gaarde i Klippede, ialt 147½ Td. Htk., i Aaret 1668 udlagt til Statkammersecretair Frederik Giese og Medinteressenter i Afslag paa deres Tilgodehavende hos Kronen for 50 Rd. pr. Td. Htk., som den Tid var en høi Priis og tydede paa, at Gaarden var i en god Forfatning, da, som Prof. T. Becker i Gaardens Beskrivelse bemærker, 45 Rd. pr. Tønde bebygget og 25 Rd. for øde Htk. dengang var den sædvanlige Taxt paa Jordegods. Efter Giese fik Gaarden sit nuværende Navn. Hans Enke maatte afstaae den for Gjæld og til en lavere Priis end den var kjøbt. Den kom kort efter i Geheimeraad Gabels Besiddelse, som pantsatte og senere afhændede den, efter betydelig at have forøget dens Tilliggende, til Anna Sophia født Rantzau, Enkegrevinde Schack til Gram og Nybøl, † 28de September 1760. Hun bestemte ved Testament af 20de September 1760 Giesegaard, Ottestrup, Spanager og Juellund af 1750 Tdr. Htk., samt Gram og Nybøl i det Slesvigske til et Stamhuus for hendes Stedsøn Grev Otto Tiderik Schacks yngste Søn, Grev Frederik Christian Schack. Han udstedte overeensstemmende med Grevindens Testamente den 11te December 1776 et Stamhuusbrev, der blev confirmeret 18de Juni 1777. Efter Grev F. C. Schack, † 1790, fulgte hans Søn Kammerherre Grev Knud Bille Schack, † 1820, og efter denne hans Søstersøn Kammerjunker, senere Hofjægermester Henrik Adolf Brockenhuus, ophøiet i Grevestanden som Brockenhuus-Schack, † 1847; hans Søn, Kammerherre A. L. K. B. Grev Brockenhuus-Schack, er den nuværende Stamhuusbesidder.

Efter Statshaandbogen for 1872 bestaaer Stamhuset Giesegaard af Hovedgaardene Giesegaard, Spanager, Juellund og Ottestrup, alle i Sjælland, samt Gram og Nybøl i det nordlige Slesvig, de 4 førstnævnte af Htk. af alle Slags 1435 Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 275 Tdr., Bondergods 942 Tdr., matrikuleret Kirketiende (Nordrup, Farringløse, Førslev, Orslev, Terslev, Vollerslev, Gjørslev, Bjeverskov, Dalby) 217¾ Td., Bankactier 8600 Rd., Bankhæftelsesobligationer 8391 Rd., Fideicommiscapitaler c. 374,300 Rd. Gram og Nybøls Areal angives til 19,341 Tdr. Land à 260 □ Roder. Til de 4 Hovedgaarde i Sjælland ligger et Areal af 2806 Tdr. Land A. og E. og 2647 Tdr. Land Skov.

Giesegaards Hovedbygning er i 2 Etager i nyere Stiil, beliggende frit i et anseeligt og smukt Haveanlæg.

Farringløse Sogn, Annex til Nordrup, omgivet af dette S. samt Ørslev og Sneslev S. Kirken, paa Sognets Sydside, 1 M. s. o. for Ringsted. Arealet, 1279 Tdr. Land, er ikke meget forskjelligt i Beskaffenhed fra Hovedsognet, dog ere Jorderne mere lerede. Htk. 129 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Farringløse med Kirken, Skole og 2 Veirmøller, og Tvindelstrup; Gaarden Prøvegaard. Ialt i Sognet 23 Gaarde, 16 Huse med og 11 uden Jord, hvoraf 10 G. og 15 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 425. Agerdyrkning og Skovarbeide i de omliggende Skove udgjør ligesom i Hovedsognet Hovederhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 62de Lægd. Kirken tilhører Stamhuset Giesegaard.

Farringløse Kirke er meget lille uden Chorbygning, men med Taarn og Hvælvinger; gammel Granit Døbefont med Ornamenteringer i Rundbuestiil.

Vetterslev Sogn, omgivet af Annexet Høm og Sneslev S. samt Præstø Amt. Kirken, paa Sognets Sydside, 1 M. s. for Ringsted. Arealet, 1688 Tdr. Land, hvoraf 60 Tdr. Land Fredskov (Kaaen Sk.), er en lavtliggende, jevn Flade, hvis hele langstrakte Sydgrændse dannes af Næsby-Aaens søndre Arm, Vetterslev-Aa. Jordernes Grundbestanddeel er Leermergel og Jordsmonnet muldrigt. Htk. 192 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Vetterslev, beliggende ved Landeveien til Nestved, med Kirken, Præstegaard og Skole, Ømarken, Skovmarken og Egebjerg; Hovedgaarden Sørup, 67½ Tdr. Htk. A. og E.,

c. 26 Tdr. Skkt., 520 Tdr. L. Ager og 40 Tdr. Eng (til Gaarden hører desuden 66 Tdr Htk. Fæstegods, 20 Tdr. Htk. Arvefæstegods, Vetterslev og Høm Kirker, et Skovareal af c. 650 Tdr. L., der er beliggende i Vetterslev, Vigersted og Kværkeby Sogne og benævnes Humleøre Skov). Ialt i Sognet 32 Gaarde, 45 Huse med og 8 uden Jord, hvoraf 8 G. og 4 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 507. Hovederhvervet er Agerdyrkning. En enkelt Mand benytter Fiskeriet i Vetterslev-Aa, som dog ikke er betydeligt.

Sognet hører under Ringsted Herreds Jurisdiction (Ringsted), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 64de Lægd. Med Annexet Høm een Commune. Kirken tilhører Eieren af Sørup. I Vetterslev er et Hospital, oprettet 1720 af Kammerherre Adam Christopher Knuth, Greve til Knuthenborg, Eier af Sørup, og indrettet til Bolig for 6 Lemmer, som hver nyde 20 Sk. ugentlig samt 4 Læs Tørv. Forpligtelsen til at udrede denne Understøttelse til Lemmerne paahviler, ifølge Fundatsens Bestemmelser, Eieren af Sørupgaard og Gods, „til evig Tid som en uryggelig og uigjenkaldelig aarlig Jordskyld.“

Vetterslev Kirke er opført af Muursteen, med Taarn og Hvælvinger; Altertavlen er smukt udskaaret i Træ; den bærer Aarstallet 1571.

Aar 1404 nævnes Torben Pættersen af Siøthorp, Aar 1421 Jens Jensen af Siøtorp, men om dette er det nuværende Sørup lader sig ikke med Bestemthed sige. Hofman nævner Peder Basse, Embedsmand paa Roeskildegaard, som den, der i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede har samlet en større Eiendom under Navnet Sørup, fornemlig ved at nedlægge Gaarde af Landsbyen af samme Navn. Blandt de senere Eiere mærkes Overceremonimester Bolle Luxdorph, † 1698; Kammerherre, Grev Adam Christopher Knuth til Knuthenborg, † 1736, blev Eier af Gaarden ved Ægteskab med Luxdorphs Datter. Hans Enke af 2det Ægteskab, Ida Margrethe, født Reventlow, fik den 2den August 1743 Sørup, Rosengaard og Sandbygaard, med 7 Kirker (Vetterslev, Høm, Sigersted, Vigersted, Kværkeby, Sandby og Vrangstrup) og over 800 Tdr. Htk. Bøndergods, ialt af Htk. 1176 Tdr., oprettet til et Baroni under Navn af Conradsborg for sin tredie Søn Conrad Ditlev Friherre Knuth, † 1805. Denne, der senere var Geheimeraad, Ridder og Kammerherre, samt Eier af Rudbjerggaard, Gottesgabe og Fritsholm, fik under 26de October 1796 Bevilling til at substituere Baroniet Conradsborg med et Fideicommis. Gaarden, der 1797 blev solgt, fik atter det gamle Navn Sørup og har siden været i Privateie. Nuværende Eier T. Muus. Grundmuret Hovedbygning, 1 Etage med Frontespice.

Høm Sogn, Annex til Vetterslev, omgivet af dette S. og Sigersted S. samt Ringsted Landsogn. Kirken, paa Sognets Nordvestside, ½ M. s. for Ringsted. Arealet, 1407 Tdr. Land, er af samme Beskaffenhed som Hovedsognet. Ringsted-Aa danner Sognets Nordgrændse mod Sigersted S. Htk. 168 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Høm med Kirken, Skole, Veir- og Vandmølle, Lille-Høm og Taagehøi; Avlsgaardene Hømgaarden, af 22½ Tdr. Htk. A. og E. med et Areal af c. 164 Tdr. L., og Gaarden Titlevshøi, c. 20 Tdr. Htk., 130 Tdr. Land i Høm. Ialt i Sognet 30 Gaarde, 26 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 12 G. og 14 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 400. Agerdyrkning er Hovederhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 65de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Sørup.

Høm Kirke er opført af Muursteen, med Taarn og Hvælvinger. Kirkens Chor har halvrund Udbygning med buede Sirater under Muurkrandsen. I Kirken 2 rigtforgyldte Billeder fra den katholske Tid: Christus med Verdenskuglen og Jomfru Marie.

Førslev Sogn, omgivet af Annexet Sneslev, Ørslev, Terslev, Hasle og Testrup S., samt Præstø Amt, hvorfra det adskilles ved Suus-Aa. Kirken, i den nordlige Deel af Sognet, c. $1^3/_4$ M. s. o. for Ringsted. Arealet, 2553 Tdr. Land, er bølgeformigt og i det Hele taget lavtliggende. Ubetydelig Eng, idet den største Deel af Engene nu er opdyrket og bebygget. Jordernes Grundbestanddeel er for det meste sandet Mergel med muldrigt Jordsmon, undtagen den nordlige Deel af Sognet, som er temmelig stenet. Htk. 269 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Førslev med Kirken, Præstegaard og Skole, Levetofte, Simmendrup og Hesselbjerg. Ialt i Sognet 53 Gaarde, 65 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 14 G. og 21 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 789. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Grevskabet Bregentved Birks Jurisdiction (Bregentved), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 119de Lægd. Med Annexet Sneslev een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Giesegaard.

Førslev Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger. Sognet benævnes undertiden Ode-Førslev til Forskjel fra Lage Becks Førslev i Øster-Flakkebjerg Herred.

Sneslev Sogn, Annex til Førslev, omgivet af dette S., Ørslev, Farringløse og Vetterslev S., samt Ringsted Landsogn og Præstø Amt. Kirken, midt i Sognet, c. 1 M. s. o. for Ringsted. Arealet, 2790 Tdr. Land, er temmelig bakket og høitliggende og noget mere sandet end i Hovedsognet, men dog godt forsynet med Muld. Foruden en mindre Aa, der gjennemskjærer Sognet fra N. O. til S. V., dannes hele Sydgrændsen af Næsby-Aaens søndre Arm. Langs med Aaen findes Enge. Htk. 298 Tdr. A. og E.

I Sognet: Sneslev Kirke, eenligt beliggende omtrent midt i Sognet; Byerne Almstofte, Hjelmsømagle med Teglbrænderi, Fredsgaarde med Skole og Horsetofte; Hovedgaarden Eskildstrup med et Areal af 553 Tdr. L. gode leer- og muldblandede Jorder og 69 Tdr. L. Skov, af Htk. c. 65 Tdr. A. og E. (Fæstegods 90 Tdr. og Arvefæstegods 63 Tdr., Sneslev Kirke med Tiende); Eskildstrup Veirmølle. Ialt i Sognet 32 Gaarde, 46 Huse med og 12 uden Jord, hvoraf 10 G. og 32 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 701. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Ringsted Herreds Jurisdiction (Ringsted), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 60de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Eskildstrup.

Sneslev Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger. Orgel. Tvende Liigstene over Mauritz Skafve til Eskildstrup (der tillige havde Fredsgaarde til Lehn, hans Fader var Herluf Skave til Eskildstrup, Broder til Biskop Niels Skave) og hans Hustru Eline, Hr. Steen Bildes Datter, † 1559, samt deres Datter Anne, og over Herluf Skafve til Eskildstrup, M. Skafves Søn, † 1583, og hans Hustru Anne Brade, Tyge Brades Datter til Tostrup, † 1590. Kort efter Reformationen var Kirken, efter kongelig Befaling, bestemt til Nedbrydelse, men Befalingen blev ei udført.

Hovedgaarden Eskildstrup, der, som Navnet betegner, er opstaaet af en nedlagt Bondeby, tilhørte 1334 Niels Jensen (Hvidding) af Eskildstrup, † 1381, siden i et Par Aarhundreder Familien Skave, hos hvem den forblev indtil Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. I det sidstnævnte og i det efterfølgende 18de Aarhundrede skiftede den ofte Eiere, indtil den i Aaret 1790, med omtrent 350 Tdr. Htk., blev kjøbt for 57,000 Rd. af Frederik Holger Barner, hos hvis Familie den senere er forbleven. Den nuværende Besidder er Hofjægermester L. T. v. Barner. Hovedbygningen afbrændte i Aaret 1847 og blev Aaret efter igjen opført af Grundmuur, een Etage med høi Kjælder.

Fredsgaarde, nu en By af 8 Gaarde, har tidligere været en samlet Eiendom. En vidtløftig Kjælderbygning af Munkesteen findes endnu under en af Gaardene. Blandt Inscriptionerne til Skjoldkrandsen i Ringsted Kirke findes „Fru Giise af Fredsgaarde". Senere var det et Lehn under Roeskilde Bispestol og nævnes af Holberg blandt Bispestolens Eiendomme (Levins Udgave af Danmarks Riges Historie II. 239; jfr. og om Fredsgaarde Danske Magazin, 3 R. 3. B., S. 233, Repholtz om Stampenborg, S. 40, 87, 91). Paa en af Fredsgaardens Lodder ligger „Lodding Høi", hvor Kong Lodding ligger begravet og hvori skal findes en meget stor Guldkjæde. Det hedder i en Beretning fra en bosiddende Mand paa Stedet: „Loddens Eier har tidt ladet sig forstaae med at ville udgrave Høien, men har vistnok ikke været fri for at nære den Tanke, at der muligviis kunde indløbe Uheld med Kreaturer eller Andet, hvis Høien blev aabnet."

Tersleв Sogn, omgivet af Annexet Ørsleв, Førsleв, Hasle og Frersleв Sogne, samt Præstø Amt. Kirken, paa Sognets Vestside, c. 2 M. s. o. for Ringsted og 2¼ M. s. v. for Kjøge. Arealet, 6764 Tdr. Land, hvoraf 606 Tdr. Land Fredskov (Munke-, Boholte- og Ovredrev Sk., samt Hadstrup Hestehave), er fladt og lavtliggende, med mange adspredt liggende mindre Skovgrupper, meest af leermuldet Beskaffenhed. Htk. 552 Tdr. A. og E., 18 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Tersleв med Kirken, Præstegaard, Skole, Kro, Kjøbmandshandel og Veirmølle, Aareløse, Bjerred med Kjøbmandshandel, Ulstrup med Hospital, Tollerød med Skole, Tjæreby, Hadstrup og Kværede; en Deel af Høstentorp (3 Gaarde og 1 Huus), det Øvrige i Frersleв Sogn; Hovedgaarden Sophiendal, under Grevskabet Bregentved, af Htk. c. 65 Tdr. A. og E. og 12⅝ Td. Skff., med et Areal af 573 Tdr. L. af leermuldet Beskaffenhed; Arvefæstegaardene Storgaarden, 18 Tdr. Htk., med 229 Tdr. L., Hebogaard og Bøgenakkegaard. Ialt i Sognet 62 Gaarde, 96 Huse med og 41 uden Jord, hvoraf 37 G. og 84 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1645. Agerdyrkning og noget Skovarbeide er Hovederhvervet.

Sognet hører under Grevskabet Bregentved Birks Jurisdiction (Bregentved), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 120de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Stamhuset Giesegaard. I Byen Ulstrup er en forhenværende Kro ombygget til et Hospital, som optager Lemmer fra Grevskabet Bregentved.

Tersleв Kirke er af almindelig Bygning; en Udbygning mod Nord, forhen Sacristi, er benyttet som Begravelsescapel for Greverne Schack og Brockenhuus-Schack til Stamhuset Giesegaard.

Kong Frederik den Fjerde lod de tvende Landsbyer Stengelstrup og Old nedbryde og Jorderne indrette til Rytterkobler. Disse bleve senere oprettede til Hovedgaarden Stengelstrup, der henlagdes under Bregentved og kaldtes Sophiendal.

Ørsleв Sogn, Annex til Tersleв, omgivet af dette S., Førsleв, Snesleв, Farringløse og Nordrup S., samt Præstø Amt. Kirken, omtrent

midt i Sognet, c. 1½ M. s. o. for Ringsted og 2½ M. s. v. for Kjøge. Arealet, 2539 Tdr. Land, er jevnt og af samme Beskaffenhed som Hovedsognet. Htk. 240 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Ørslev med Kirken, Skole, 2 Kjøbmandshandler og Veirmølle, Ørslev Nyhuse (10 Huse) og Kagstrup; Hovedgaarden Ottestrup, under Stamhuset Giesegaard, af Htk. 42¾ Tdr. A. og E., med et Areal af 411½ Td. L. af leermuldet Beskaffenhed. Ialt i Sognet 31 Gaarde, 50 Huse med og 19 uden Jord, hvoraf 13 G. og 45 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 698. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Ringsted Herreds Jurisdiction (Ringsted), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 61de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken eies af Stamhuset Giesegaard.

Kirken er af almindelig Bygning; den har i Aaret 1855 modtaget en forskjønnende Hovedreparation.

Ottestrup er, som Navnet betegner, opstaaet af en Bondeby. Adelslexicon nævner Eustachius von Thümen (Theumen) til Ottestrup, Frederik den Andens Staldmester, † 1612. Aar 1725 kjøbte Geheimeraad Gabel til Giesegaard Gaarden med 23 Tdr. frit Htk., 112 Tdr. ufrit, 42 Tdr. matr. Tiende-Htk., 21 Tdr. Kirkejord for 8780 Rd. D. C., altsaa c. 44 Rd. pr. Td. Htk.; men Hovedgaarden var ogsaa dengang bortforpagtet for 218 Rd. aarlig, 3 Bøndergaarde vare øde, hvoraf 2 lige siden den svenske Krig, og 1 Gaard var bortfæstet for Skatterne, da Ingen vilde give mere derfor. Senere har Ottestrup fulgt Giesegaard og er nu en Deel af Stamhuset. Hovedbygningen er i de senere Aar opført med een Etage Grundmuur, og er omgivet af en smuk Have.

Hasle Sogn, omgivet af Braaby, Testrup, Førslev, Terslev og Annexet Fierslev S., samt Præstø Amt. Kirken, midt i Sognet, 2¼ M. s. o. for Ringsted og lige saa langt n. o. for Nestved. Arealet, 4155 Tdr. Land, hvoraf 714 Tdr. Land Fredskov (Ornede Skov med flere mindre). I Jordbunden er Sandet fremherskende, temmelig rigeligt Muld i Jordsmonnet. Terrainet er mod Øst temmelig couperet. Smaasøer og mindre Mosestrækninger ere spredte over hele Sognet. Htk. 337 Tdr. A. og E., 10 Tdr. Skst.

I Sognet: Hovedgaarden **Bregentved,** Hovedsædet i Grevskabet af samme Navn.

Bondebyen Breknetved nævnes i det fjortende Aarhundrede. I denne opstod endnu i samme Aarhundrede en større Gaard, der efterhaanden forøgedes med hele Byens Tilliggende. Blandt Besidderne af Gaarden Bregentved nævnes Medlemmer af Familierne Grubbe, Bydelsbach, Gyldenstjerne, Krogenos, Gøye, Brahe, Urne. Krigen med Carl Gustav ødelagde Bregentveds Besiddere, ligesom den ødelagde det hele Land, og Gaarden blev derfor kort efter Krigen inddraget under Kronen for resterende Skatter. En Tid lang (1720—1734) var Bregentved en Deel af Ryttergodset, men i dette sidste Aar solgte Christian den Sjette det for 25,000 Rd. Kroner til Poul Løvenørn. Denne var en fattig Student fra Horsens, der 1706 gik til Rusland, blev Lærer hos Menschikoff, derefter Officeer og vandt Hæder og Belønning i Czar Peters Krig mod de Svenske. Han vendte imidlertid snart hjem til sit Fædreland, hvor han indtog meget betydelige Stillinger og døde som Geheimeraad og Stiftamtmand i Aarhus 1740. Kongen kjøbte Gaarden af hans Søn Commandeur Frederik Løvenørn og bestemte den for sin Dronning Sophie Magdalenes Søster, den af den fromme Konge høit skatterede Enkefyrstinde af Ostfriesland*). Sorgenfri blev imidlertid foretrukket af Fyrstinden,

*) See Genealogisk-Historiske Tabeller af Kønigsfeldt, S. 102; T. Becker Beskrivelse af Bregentved, og J. Mollers Mnemosyne, II. S. 63 ff.; „Om en mærkværdig Fange i Møens Tugthuus", i J. Paludans Beskrivelse af Møen, II, S. 360—363.

Bregentved.

og hun skal aldrig have beboet Bregentved. Dette skjænkede den efterfølgende Konge Frederik den Femte til sin Yndling Adam Gotlob Moltke, som derefter kjøbte flere omliggende Godser (Turebyholm 1747, Juellinge 1750, Alslev og Tryggevælde 1751) og oprettede for ham den 31te Marts 1751 Godserne Bregentved, Stengelstrup, nu Sophiendal, Juellinge og Turebyholm til et Grevskab, hvortil senere kom Alslev og Tryggevælde. Adam Gotlob Moltke (f. 1710, † 1792), var indkommen fra Mecklenborg som fattig Adelsmand, men døde som Landets rigeste Godsbesidder, efter til forskjellige Tider at have indtaget de betydeligste Stillinger i Staten og ved Hoffet, og efter at have hævet sin Familie til en Betydning i Landet liig den, den Moltkeske Slægt indtog i Dronning Margrethes Tid. Han udvirkede den Forandring i Grevskabets Erectionspatent, at Besidderen stedse blandt sine mandlige Descendenter kan vælge sin Efterfølger. Han benyttede denne Ret til at vælge sin 5te Søn Grev Joachim Godske Moltke til Einsidelsborg og Kjørup (f. 1746, † 1818). Denne var ligesom Faderen en ivrig Understøtter af Videnskab og Kunst. „Sin Faders af ham selv forøgede Naturaliesamling skjænkede han til Kjøbenhavns Universitet, og til hans kostelige Samling af Malerier har Almeenheden nu over et halvt Hundredaar havt aaben Adgang. Hvor mange videnskabelige Arbeider han deels fremkaldte, deels understøttede, have vi ingensteds seet angivet. Men de Moltkeske Legater løbe op til tre Tønder Guld, og ingen dansk Rigmand har givet saa meget til offentlig Brug; det skulde da være hans ældste Søn Adam Vilhelm Moltke, der efterkom sin Faders sidste Villie, skjønt den ikke var gjort bindende for ham"*). Joachim Godske Moltke og Adam Vilhelm Moltke, hans Søn og Successor (født paa Einsidelsborg 1785), have begge indtaget de høieste Statsstillinger og begge have de viist deres sande Fædrelandskjærlighed ved efter deres Konges Kald, efterat baade Alderen og Begivenhederne havde vel kunnet tilstede dem at nyde saavel Tilskuerens Ro som Hvilens Sødme, atter i trængselsfulde Tider at indtræde i Statsstyrelsens ansvarsfuldeste Grene. Alt 1784 traadte Joachim Godske Moltke første Gang tilbage som Minister, og først 1813, da Statens Finantser vare i den ulykkeligste Tilstand, da Krigen rasede paa alle Sider af Landet og overmægtige Fjender vare i Begreb med at overskride dets Grændser, overtog den da alt 67-aarige Mand som Geheime-Statsminister Finantsernes Styrelse. Skjønt Forholdene i Aaret 1848 vare i mange Henseender mindre nedtrykkende end i Aaret 1813, var Overgangen til et nyt System saa brat, Kampen der forestod saa truende, at der dengang vistnok ikke forekom mindre Betænkelighed for Adam Vilhelm Moltke ved atter at indtræde som Statsraads-Præsident i Ministeriet, end til hiin Tid for Faderen. Hvor let eller svært det faldt ham at overvinde denne Betænkelighed, vil være umuligt at bedømme; at han ved at overvinde den stiftede Held for sit Fædreland, derom ere Alle enige. Grev Adam Vilhelm Moltke døde den 15de Februar 1864 og efterfulgtes af sin ældste Søn Grev Frederik Moltke, Grevskabet Bregentveds nuværende Besidder.

Grevskabet Bregentved indbefatter nu efter Statshaandbogen for 1872 Godserne Bregentved, Sophiendal, Turebyholm, Juellinge, Alslev, Tryggevælde og Mariehøi, c. 5000 Tdr. Skov, Htk. af alle Slags 2436½ Tdr., hvoraf under Hovedgaardene 675½ Tdr., bortfæstet Hovedgaardsjord 28 Tdr., Bøndergods 1557½ Tdr. (i 1871 afhændet 103 Tdr.), matrikuleret Kirke- og Kongetiende 175½ Tdr. (Kirkerne Hasle, Frerslev, Dalby, Tureby, Alslev, Karise, Hellested og Frøslev; Kongetienden af Alslev S.); i Bankactier 19,200 Rd.; i Fideicommiscapitaler 1,047,000 Rd.; en Gaard i Kjøbenhavn. Med Grevskabet er forbunden en Legatcapital af ialt 274,800 Rd. i forskjellige for største Delen velgjørende Øiemed.

I en Mose nær ved Bregentved, i sin Tid formodentlig en Sø, seer man en anseelig Voldplads, hvor Gaarden tidligere skal have ligget. Den er imidlertid alt flere Aarhundreder tilbage i Tiden flyttet til sin nuværende Plads, og bestaaer nu af en Mængde for største Delen eenetages Bygninger, opførte til forskjellige Tider og sammenbyggede i to Gaarde foruden Ladegaarden. Den egentlige Hovedbygning ud mod Haven er bygget i Midten af forrige Aarhundrede; den ligger paa en Terrasse, kun een Etage med Frontespicer og høie Kjældere, tvende Sidefløie paa to Etager, paa Hovedbygningen et Taarnspiir. Paa Gaarden er et Capel, „der er meget lyst og klart, men overlæsset med Gips, Forgyldning og broget Stads." Haven er anlagt i en stor Stiil, har store Alleer og erindrer om Parken ved Fredensborg; Anlægene oplives ved flere større Vandpartier; den har fortrinlige Driverier og Plantehuse. En Obelisk til Ære for Kong Frederik den Femte er, ligesom andre Steenprydelser i Haven, af

*) F. Barfod, Fortællinger af Fædrelandets Historie, S. 630.

Kalksteen fra Faxe. Broncestatue af Adam Vilhelm Moltke, reist af Bondestanden paa Bregentved Grevskab og Egede Gods 1859, udført af Bissen. (Af Bregentved seet fra Haven gives paa modstaaende Side en Afbildning; ligeledes gjengives her efter et Kobberstik Bregentved med sin Have i Kong Frederik den Femtes Tid).

Bregentved med dens Have i Kong Frederik den Femtes Tid.

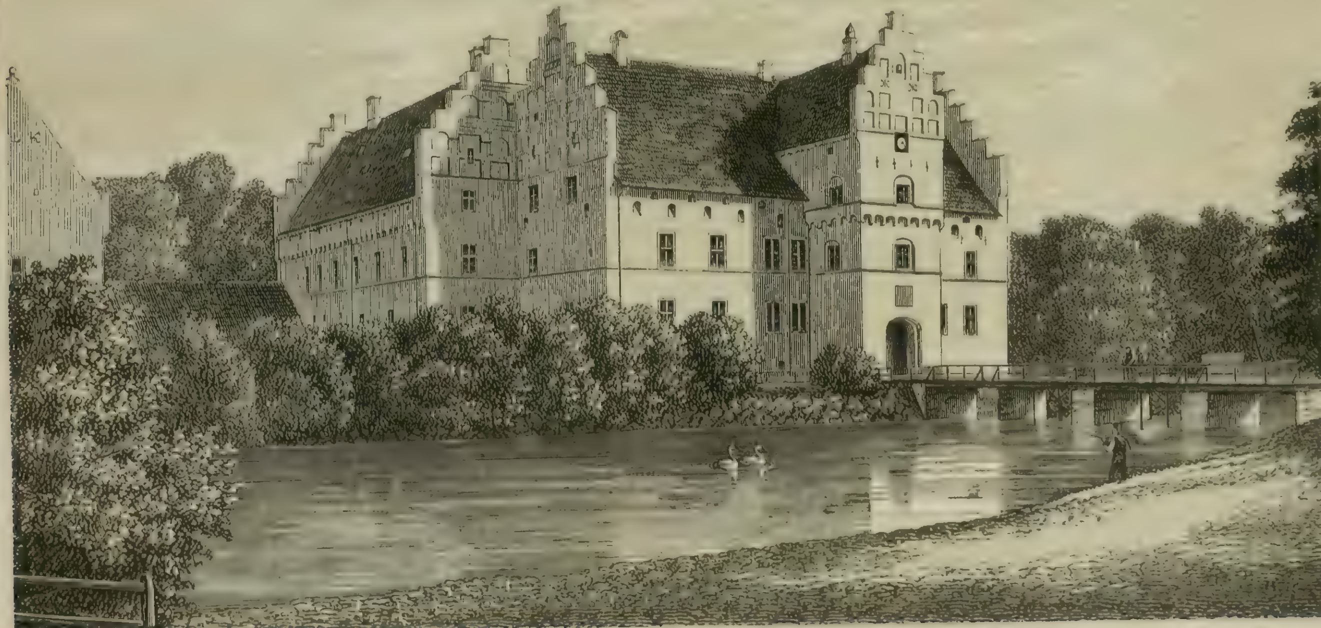
Foruden Hovedgaarden Bregentved ligger i Hasle Sogn: Byerne Hasle med Kirken, Præstegaard og Skole, Troelstrup og Lysholm med Skole, sidstnævnte egentlig ingen By, men en Samling af adspredt liggende Parceller, som bestaaer af mindre Boels- og Huussteder under forhenværende fri Hovedgaardstaxt. Hasle (Haslev) Jernbanestation, hvorved Gjæstgiveri, Kjøbmandshandel og Postexpedition (Telegraphstation i Forbindelse med Jernbanestationen). Ialt i Sognet 49 Gaarde og c. 70 Huse, hvoraf 22 G. og 30 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1164. Agerdyrkning er Hovederhverv. Skovarbeidet er af Vigtighed som Biindtægt for Huusmandsklassen, flere af denne finde ogsaa Arbeide i Bregentveds betydelige Have, ligesom i det Hele taget dette betydelige Herresæde tilbyder forskjelligartet Erhverv for den fattigere Deel af Sognets Befolkning.

Sognet hører under Grevskabet Bregentved Birks Jurisdiction (Bregentved), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 122de Lægd. I Forening med Annexet Frerslev een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Bregentved.

Hasle Kirke er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger. En ny Altertavle er indsat i 1855, en Copi af Schønstrøm efter Eckersberg. Orgel.

Frerslev Sogn, Annex til Hasle, omgivet af dette S. og Terslev S. samt Præstø A. Kirken, paa Sognets Sydside, c. 2½ M. s. o. for Ringsted og lige saa langt n. o. for Næstved og s. v. for Kjøge. Arealet, 1729 Tdr. Land, hvoraf 213 Tdr. Land Fredskov (Hestehaven), er bakket mod Syd og af samme Beskaffenhed som Hovedsognet. Htk. 127 Tdr. A. og E., 8 Tdr. Skk.

Gisselfeld.

I Sognet: Byerne Frerslev med Kirken, Skole og Vandmølle, og Høstentorp; Frerslev Folkehøiskole, stiftet 1867; Gaarden Holtegaard. Ialt i Sognet 15 Gaarde og c. 30 Huse, hvoraf 7 G. og 14 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 432. Om Erhvervet gjælder det samme som i Hovedsognet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 121de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Bregentved.

Frerslev Kirke er meget lille, har Apsis, Taarn og Hvælvinger.

Braaby Sogn, Annex til Vester-Egede i Præstø Amt, omgivet af dette Amt, samt Hasle og Testrup S. Kirken, paa Sognets Nordside, c. 2½ M. s. o. for Ringsted og 2 M. n. o. for Nestved. Arealet, 4085 Tdr. Land, hvoraf 841 Tdr. Land Fredskov (Hæsede Overdrev og Gisselfeld Dyrehave), er jevnt, af leerholdig Beskaffenhed. Gisselfelds Omegn har en smuk Afvexling af Skovgrupper og Søer, blandt hvilke Torup-Sø er den største. Htk. 313 Tdr. A. og E., 42 Tdr. Skk.

I Sognet: Hovedgaarden Gisselfeld, beliggende paa en anseelig Høide, omgivet af flere smaa Søer i en skovrig og bakkefuld Egn*).

Gisselfeld forekommer alt i det 14de Aarhundrede, men laae dengang ¼ M. fra sin nuværende Plads, omtrent ved Beksmølle paa Parcelgaarden Louisenlunds Mark, hvor Voldpladsen endnu er synlig, medens den med Grave omgivne Voldplads, der ligger nærmere ved den nuværende Gaard, menes at have tilhørt en ældre Gaard, Valgestrup, hvis Jorder alt i det 16de Aarhundrede laae under Gisselfeld. Som Gaardens ældste Besiddere forekomme Slægterne Falk og Gøye (Giøe); den sidste Eier blandt Gøyerne var Henrik Gøye, Høvedsmand i Kjøbenhavn 1523 og berømt for sit tappre Forsvar af denne Stad, hvilken han holdt den fordrevne Christian den Anden tilhænde saalænge som muligt. Han solgte 1527 Gisselfeld til sin Svoger Johan Oxe til Nielstrup. Johan Oxe blev under Grevens Feide beleiret paa sin Gaard Nielstrup af Borgere og Bønder fra den Gaarden nærmeste Omegn paa Lolland, og han havde under Beleiringen det Uheld, da han selv vilde affyre en Falconet, at denne sprang og knuste hans ene Laar, hvilket havde hans Død tilfølge den 24de December 1534. Omtrent samtidig med Beleiringen af Nielstrup er der overgaaet Gisselfeld en lignende Medfart; thi af en Stævning fra 1536 vides det, at Gisselfeld er bleven plyndret af Nestved Borgere, som blandt flere Gjenstande bortførte 12 Oxne og 4 Foler. Sandsynligviis er Gaarden Valgestrup ødelagt ved samme Leilighed. Johan Oxes Søn Rigshofmesteren Peder Oxe, den berømte Finantsmand under Frederik den Anden, lod det gamle Gisselfeld nedbryde og opførte 1547 den nuværende Hovedbygning af stærk Grundmuur i 3 Fløie med hvælvede Kjældere, to Etager og Vægtergang over disse med Skydehuller, omgivet af Grave og uden Taarne, men med høie takkede Gavle. Han omgav ogsaa Gaarden med et Udenværk, bestaaende af en Muur, der nu danner Ydervæggene for Ladegaardens Udlænger og dengang støttede sig til to Taarnbygninger ved Borggraven (den ene af disse, kaldet Løgten, findes endnu). Over Porten lod han sætte den Indskrift, som endnu der findes:

„M. D. X. L. paa thedt sivende Aar
Loed Peder Oxe thendne Gaar flytte,
Og bygghe af ny som hand her staaer
Segh og sine Arvinghe thil Nytthe.
Gutt undne thennom at bygghe og boe
Och saa i Verden ath vere
Ath thedt bliffver thennom thil Fredt og Roe
Ofver aldt Thing thil Guds Ære."

*) Om dens Beliggenhed ytrer Molbech i Ungdomsvandringer: „Paa alle Sider seer man den stolte Bygning med de hvide høitkneisende Mure rage frem over den nærmeste Omgivning. Den giør i fiernere og nærmere Afstand en skiøn malerisk Virkning i det blide Landskab."

Pedet Oxe lagde en Deel af det omliggende Bøndergods ind under Hovedgaarden, og anlagde blandt Andet de betydelige Karpefiskerier, som endnu holdes i Trift. Han maatte som bekjendt senere i nogen Tid paa Grund af Kongens Unaade forlade Landet; der vises endnu en Afdeling af Kjælderen, der ved en hemmelig Trappe staaer i Forbindelse med de øvre Etager, hvor han forinden sin Afreise i nogen Tid skal have holdt sig skjult. Efter hans Død, 1575, var Gisselfeld i hans Enke Mette Rosenkrands's Besiddelse indtil hendes Død 1588. Derefter kom Gaarden, da Peder Oxe ingen Børn havde efterladt sig, til hans Søster Ane Oxe, gift med Frands Banner, og dernæst til disses Datter, gift med Rigsraaden Henrik Lykke til Overgaard, efter hvem hans Sønner Christen og Frands arvede den. Frands Lykkes Søn var den rige, letsindige og derved ulykkelige Kai Lykke, ved hvis Fald Gaarden kom til Kronen. Kong Christian den Femte overdrog den ved Mageskifte den 7de Januar 1671 til Oberstlieut. Ditlev Rumohr, der strax efter solgte den til General Hans Schack til Møgeltønder; efter ham besad hans Søn Grev Otto Diderik Schack Gaarden, og hans Enke afhændede den 1689 til Overkammerjunker Adam Levin Knuth, der forenede Hovedgaarden Assendrup med Gisselfeld, oprettede Heiede Gaard af den nedlagte Heiede By og forøgede dens Tilliggende med betydeligt Strøgods. Knuths Arvinger solgte ved Skjøde af 31te Juli 1699 Godserne til General-Feltmarskal-Lieutenant Grev Christian Gyldenløve, Christian den Femtes naturlige Søn, Stamfader til Greverne Danneskjold-Samsø, Anfører for de danske Hjælpetropper i Italien under Prinds Eugen. Denne tappre Mand bortreves ved en tidlig Død og efterlod som Enke af 2det Ægteskab Dorthea Krag, der først havde været gift med Baron Jens Juel. Hun giftede sig 3die Gang med Hans Ahlefeld til Buckhagen, og det er i Anledning af dette hendes sidste Ægteskab, at hun skal have svaret, da man sagde hende, at Kongen ikke billigede samme, formodentlig som værende under hendes Stand: „Sage dem Könige, daß mir ein lebendiger Hund (Ahlefeldernes Hjelmtegn) weit lieber ist, als ein todter Löwe." Ved testamentariske Bestemmelser, udstedte i Dresden den 19de September 1701 og i Verona den 18de September 1702, oprettede Grev Chr. Gyldenløve Gisselfeld m. m. til et Kloster for 16 danske Jomfruer af Adel. For Klostret gjælder nu Reglement af 30te September 1851, allerhøist confirmeret under 15de October s. A. Dette fastsætter et Antal af 30 Klosterpladser, hvoraf 10 med Hævning paa 400 Rd., 10 med 300 Rd. og 10 med 200 Rd. aarlig: ialt 9000 Rd. aarlig. Efter Reglementet kan, forsaavidt Klostrets oeconomiske Tilstand tillader det, Overdirecteuren aarlig uddele i Brudeudstyr til uconfirmerede Piger af alle Stænder en Sum af indtil 800 Rd. (intet Udstyr maa være over 500 Rd.). Desuden paaligger det Klostret at underholde og understøtte Fattige paa Godset og at fremme Skolevæsenet sammesteds. Overdirecteurens Agrementer bestaae i fri Bolig paa Gisselfeld, Afbenyttelsen af Haven, frit Vildt, 72 Tdr. Havre, 22 Høveders Græsning, 36 Læs Hø, 40 Læs Halm, 50 Læs Tørv og 50 Læs Brænde, men ellers Intet af Stiftelsens Indkomster. Foruden Døttre af danske adelige Familier kunne nu ogsaa Døttre af Mænd i de 3 første Rangklasser optages i Klostret. Ved Indtrædelsen betales 1000 Rd. Expectantindepladser gives ikke mere. Besidderen af Grevskabet Samsø er stedse Overdirecteur for Klostret. I „Optegnelser om Gisselfeld" af O. F. C. Rasmussen, Godsforvalter ved Gisselfeld Kloster, Kammerraad, Næstved 1868, angives Gisselfeld Klosters faste Eiendomme saaledes: a) Hovedgaardene Gisselfeld, Heiede og Assendrup; b) Avlsgaardene Edelesminde og Louisenlund; c) Rønnede Kro; d) Bæks, Brødebæks og Rønnede Møller; e) Skove med et Areal af omtrent 1800 Tdr. Land; f) Kirketiender af Braaby, Teſtrup, Aversi, Tybjerg, Herlufmagle, Vesteregede og Ulse Sogne; g) Kongetienderne af Braaby, Tybjerg, Herlufmagle, og Ulse Sogne; h) Præstetienden af Tybjerg By og i) et Jordegods med 691 Gaarde, Boelsteder og Huse (deels Fæste, deels Arvefæste). Statshaandbogen for 1872 angiver det samlede Hartkorn til 1750¾ Tdr. Ager og Engs Htk., 74½ Td. Skovskyld, 300½ Td. matrikuleret Tiendehartkorn. Gisselfeld Hovedgaard har 64½ Td. Htk.; Hovedgaarden Heiede 63½ Td. Htk., Avlsgaarden Edelesminde 42 Tdr. Htk., Avlsgaarden Louisenlund 35 Tdr. Htk. Fra 1ste Marts 1872 ere 139 Gaardmænd og 32 Boelsmænd (1139 Tdr. Htk.) af Gisselfeld Gods blevne Arvefæstere med Ret til at sælge og pantsætte; kun 18 Gaardmænd og 12 Boelsmænd modtoge ikke Klostrets Overdirecteurs Forslag om saadan Forandring i deres Stilling og ere vedblevne at være Fæstere.

Foruden den gamle Borg ligger ved denne en toetages Bygning opført af Overkammerjunker Knuth. Haven ved Gisselfeld, der omslutter to smaa Indsøer, hører til Landets smukkeste. Driverierne ere store og særdeles godt holdte. I Nærheden af Haven findes en skjøn Gravlund, hvori flere af Familien Danneskjold hvile. Gisselfelds nuværende Overdirecteur, Hans Excellence Geheimeconferentsraad Grev Christian Danneskjold-Samsø lader for Tiden den gamle ærværdige Hovedbygning restaurere

(under Etatsraad Herholdts Ledelse). Den vil da ogsaa blive befriet for Overkalkningen og faae gjengivet de røde Muursteens rette Farve.

Foruden Hovedgaarden Gisselfeld ligger i Sognet: Byerne Braaby med Kirken og Skole, Søtorup og Duelund; Hovedgaarden Hesede, Avlsgaardene Edelesminde, Parcel af Gisselfeld, Louisenlund, Konradsfeld og Jettehøi; Bæksmølle (Vandmølle). Ialt i Sognet 18 Gaarde, 56 Huse med og 5 uden Jord, hvoraf 12 G. og 31 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 781. Agerdyrkning samt betydeligt Skovarbeide er Indbyggernes Hovederhvervsgrene. Fiskeriet i dette paa Indsøer rige Sogn benyttes af Gisselfeld Kloster, og foretages i Regelen kun een Gang om Aaret ved at lade Vandet løbe ud. Afsætningen af Fiskene (Karper og Karudser) er ubetydelig.

Sognet hører under Gisselfeld Birks Jurisdiction (Bregentved), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 116de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Gisselfeld Kloster.

Braaby Kirke er opført af Muursteen, har Taarn og Hvælvinger; Altertavle af Constantin Hansen. Paa høire Side af Alteret findes i Muren et Steenmonument med følgende Indskrift:

> Her lygger Peder Oxe til Giselfeldt begrafven, som af nye lodt bygge thenne Kircke och Gaardt och flitte paa thesse Sthede the uu staa. Som døde An. Do. 1575 then 4 Dag November.

Og dog er Peder Oxe ikke her begravet. Derimod er hans Liig nedlagt under den ældre Frue Kirkes Gulv. Familien vilde have sat ham et Monument i denne Kirke; men det blev nægtet af Kong Frederik den Anden. Som Grund for Afslaget angives i Kongens Brev (i P. Oxes Levnedsbeskrivelse af Rnge, S. 336), at saadanne over Jorden ophøiede Begravelser tilhøre Herrer og Fyrster, og ikke have været i Brug her i Riget, uden en stakket Tid tilforn; desuden vilde Begravelsen borttage Plads for fyrstelige Personer, som ved Ceremonier havde deres Stade i Choret; hvorfor Kongen befaler, at hvis de vilde give Peder Oxe nogen anden Sepultur, end hans Lige af Adelen pleiede at faae, skulde de lade den gjøre i hans Sognekirke. Monumentets andet Udsagn, at Kirken er bygget af Peder Oxe, er heller ikke stemmende med Virkeligheden. Man veed nemlig, at Peder Oxe havde tænkt paa at bygge en ny Kirke for Braaby og Ulse forenede Sogne, men man har ikke vidst, hvor Kirken skulde ligge. Dette oplyser Liigstenen, idet Indskriften paa denne siger, at Peder Oxe har bygget „thenne Kircke og Gaardt"; det bemærkes nemlig ganske rigtigt af Gisselfelds fortjenstfulde Beskriver, Kammerraad Rasmussen, at der først bliver Mening i Indskriften, naar det forudsættes, at den hentyder til en Kirke, som skulde ligge ved den Gaard som blev bygget af Hr. Peder. Rasmussen oplyser ogsaa, at der ved Gisselfeld findes en Bygning, der nu bruges til Lade, efter sin Bygningsstiil af samme Ælde som Hovedgaarden, om hvilken han er tilbøielig til at antage, at man her har det første Anlæg til den af Peder Oxe paatænkte Kirke.

Den foran som Eier af Gisselfeld nævnte meklenborgske Adelsmand, Christian den Femtes kun lidet hæderlig bekjendte Yndling, Adam Levin Knuth, † 1699, ligger i denne Kirke i en indelukket Begravelse. Han var i mange Aar forlovet med Dronningens Hofdame, Comtesse Hilleborg Holck, men de giftede sig af ubekjendte Aarsager ikke. Efter hans Død forlod hun Hoffet og døde ugift 1724, samt blev bisat ved hans Side. Da hendes Kiste for nogle Aar siden blev aabnet, fandt man under hendes Hoved en Brevvexling, der formodentlig vilde have oplyst, hvorfor disse Tvende, der i Døden ere forenede, ikke have kunnet blive det i Livet. Kirkens Eier forbød imidlertid, og vistnok med Rette, Læsningen af disse Breve (jfr. Molbechs Ungdomsvandringer, S. 63—66, og T. Beckers danske Herregaarde, Beskrivelsen af Gisselfeld).

Ved Landsbyen Søtorup ligger Torup-Sø. Denne er meget fiskerig, og her skal fanges et Slags smaa Fisk, som ellers ikke have hjemme her i Landet (de Svenskes Strømming). I Søen skal ogsaa findes Rav (jfr. Molbechs Ungdomsvandringer, S. 67).

Testrup Sogn, Annex til Aversi i Præstø Amt, omgivet af dette Amt samt Braaby, Hasle og Førslev S. Kirken, paa Sognets Nordside, c. 2 M. s. o. for Ringsted og lige saa langt n. o. for Næstved. Arealet, 4128 Tdr. Land, er lavtliggende og sandmuldet, mod N. V. og S. V. begrændset af mindre Aaløb. Htk. 377 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Testrup med Kirken og Skole, og Skudderløse med Skole; Avlsgaarden Henriettelund, af c. 23 Tdr. Htk., 250 Tdr. L. (Arvefæste fra Gisselfeld). Ialt i Sognet 47 Gaarde, 87 Huse med og 30 uden Jord, hvoraf 28 G. og 43 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 951. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Gisselfeld Birks Jurisdiction (Bregentved), Roeskilde Amtstue- og Ringsted Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 117de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Gisselfeld Kloster. Til Sognet er henlagt 2 Legater, nemlig det Neergaardske, 200 Rd., hvoraf Renten uddeles til Huusarme i Testrup, og Oberst Posts Legat, hvoraf Renten anvendes til Vedligeholdelse af hans Forældres Gravsted, men vil i sin Tid tilfalde Fattige i Skudderløse.

Testrup Kirke er opført af Muursteen, med Taarn og Hvælvinger. Restaureret 1863.

KORT
over
PRÆSTÖ AMT
udarbeidet og graveret af Oberst E. Klingsey,
revideret af Geheime Etatsraad J.P. Trap i Henhold
til Sammes Beskrivelse af Danmark.
HERREDER.
1. Bjeverskov. 2. Stevns. 3. Faxe. 4. Tybjerg. 5. Hammer. 6. Baarse. 7. Möenbo.
KJÖBENHAVNS AMT
KJÖGE BUGT
FAXE BUGT
FAVRBY BUGT
SORØ AMT
KJØGE
STORE HEDDINGE
NESTVED

SÖEN
SNINÖ BUGT
ÖVRSÖ FJORD
AGNÖ FJORD
KNUDSHOVED
SÖEN MELLEM
SMAALANDENE
PRÆSTÖ
VORDINGBORG
STEGE
STUBBEKJÖBING
BOGÖ
HJELMS BUGT
Storstrøm
Grönsund
Sortsö Gab
FALSTER
LOLLAND
ÖSTER
Kalvehave
Nykjöbing

Præstø Amt

bestaaer af den sydostlige Deel af Sjælland, Øerne Møen, Nyord og Bogø samt flere mindre Øer og Holme i Østersøen og den deraf dannede Indvig, Vordingborg-Bugten.

Amtet omgives af Kjøbenhavns Amt, med hvilket Kjøge-Aa danner Grændsen, Østersøen med Kjøge-, Faxe- og Præstø-Bugterne, Vordingborg-Bugten eller Søen mellem Smaalandene, samt af Sorø Amt, i hvilket Tybjerg Herred danner en Indskjæring, hvis Grændser dannes af Suus-Aa, her ogsaa kaldet Næsby-Aa, Tjustrup- og Bavelse-Sø og atter Suus-Aa.

Amtets Fladeindhold er 30,6 □ Miil, deraf 0,46 paa Kjøbstæderne. Statistisk Tabelværk, 3die Række, 11te Bind angiver 16de Juli 1866 for Præstø Amt: det ved Matrikuleringen opmaalte Areal til 301,796 Tdr. Land, Søplan 1408 Tdr. Land, anvendt til Fredskov 33,265 Tdr. Land, besaaet Areal 131,477 Tdr. Land (deraf Hvede 13,278 Tdr., Rug 18,343 Tdr., Byg 44,644 Tdr., Havre 30,049 Tdr., Boghvede 105 Tdr., Ærter og anden Bælgsæd 13,217 Tdr., Blandsæd 7558 Tdr., Kartofler 1500 Tdr., andre Rodfrugter 180 Tdr., Raps 1543 Tdr., Handelsplanter 1060 Tdr.). Af Huusdyr fandtes til den nævnte Tid i Amtet: 23,007 Heste, 58,417 Stkr. Hornkvæg, 63,316 Faar, 27,507 Sviin. Det samlede Ager og Engs og halverede Skovskylds Hartkorn var efter Statistisk Tabelværk, 3die Række, 4de Bind den 1ste April 1860: 28,602 Tdr.; deraf Kjøbstædernes Hartkorn 554 Tdr., Landdistricternes 28,048 Tdr. Af sidstnævnte hørte til 113 større Jordbrug over 12 Tdr. Htk. 4,701 Tdr., til 4036 Bøndergaarde imellem 1 og 12 Tdr. Htk. 20,819 Tdr., til 8589 Huse under 1 Td. Htk. 1922 Tdr., til skyldsatte, ikke bebyggede Lodder 606 Tdr. Af Husene havde 3511 over 2 Skpr. Htk., 2289 imellem 2 Skpr. og 1 Fdkr., 1134 under 1 Fdkr., 1655 vare jordløse Huse. 463 Gaarde med 2380 Tdr. Htk. vare Arvefæstegaarde med Ret til at sælge og pantsætte, 23 Gaarde med 105 Tdr. Htk. vare Arvefæstegaarde uden Ret til at sælge og pantsætte, 2256 Gaarde med 12,749 Tdr. Htk. vare Fæstegaarde (Fæsteafløsningen er senere gaaet rask fremad i Præstø Amt, og ere de egentlige Fæstegaardes Antal vel nu endog ikke

over 1000. Af samtlige Huse vare 2363 Selveierhuse, 6226 Fæste- og Leiehuse.

Folketællingen i 1870 udviste for Præstø Amt et Folketal af 96,823, hvilket giver et Antal af 3164 paa □ Milen. Af hele Amtets 96,823 Indbyggere (i 1860: 89,224, i 1850: 82,065) henhørte 11,294 til Kjøbstæderne, 85,529 til Landdistricterne.

Præstø Amt indbefatter: Kjøbstæderne **Præstø, Vordingborg, Nestved, Store-Heddinge** og **Stege**, samt Herrederne: **Bjeverskov, Stevns, Faxe, Tybjerg, Hammer, Baarse** og **Møenbo**. Amtets samtlige Land-Communer danne eet Amtsraadsdistrict, der har 9 valgte Medlemmer.

I geistlig Henseende indbefatter Amtet, med Undtagelse af Øen Bogø, der henhører til Falsters Provsti i Lollands-Falsters Stift, 3 Provstier under Sjællands Stift: 1) Faxe-Bjeverskov og Stevns Herreders Provsti; 2) Tybjerg og Hammer Herreders Provsti; 3) Baarse og Møenbo Herreders Provsti. I jurisdictionel Henseende omfatter Amtet, foruden de 5 Kjøbstad-Jurisdictioner, 8 Land-Jurisdictioner, nemlig: 1) Bjæverskov Herred (kun to Sogne af Herredet), forenet med 2) Vallø Birk (Størstedelen af Bjeverskov Herred), hvortil høre nogle Sogne af Ramsø Herred i Kjøbenhavns Amt; 3) Stevns og Faxe Herreder; 4) Størstedelen af Bregentved og Gisselfeld forenede Birker (flere Sogne af Faxe, Stevns og Tybjerg m. fl. Herreder), hvortil høre nogle Sogne af Ringsted Herred i Sorø Amt; 5) Tybjerg Herred, hvortil hører Herlufsholm Sogn af Øster-Flakkebjerg Herred i Sorø Amt; 6) Vordingborg nordre Birk (Størstedelen af Baarse Herred); 7) Vordingborg søndre Birk (Resten af Baarse Herred og flere Sogne af Hammer Herred); hermed er for Tiden forenet Gaunø Birk (to Sogne af Hammer Herred); 8) Møenbo Herred. Amtet hører til 2den Udskrivningskreds og til Sjællands søndre Land-Physicatdistrict; i Amtet findes følgende Lægedistricter: Tryggevælde (Store-Heddinge), Nestved (hvortil hører Øster-Flakkebjerg Herred i Sorø Amt), Præstø, Vordingborg og Stege, samt en Deel af Kjøge og af Ringsted Districter; desuden danne Vallø Stift og Vemmetofte Klosters Gods hver for sig særskilte Lægedistricter. Med Hensyn til de directe Skatters Oppebørsel henhører en Deel af Amtet under Roeskilde Amtstuedistrict, det Øvrige henhører under Præstø Amts sjællandske Amtstue (Vordingborg) og under Amtstuen for Møens District (Stege). Brandforsikkringsvæsenet for Landbygninger er underlagt 5 Branddirectorater, i Præstø, i Store-Heddinge, i Nestved, i Kjøge og i Stege.

Præstø Amt indbefatter 6 Valgkredse til Folkethinget og en Deel af 3die Landsthingskreds.

PRÆSTÖ
PRÆSTÖ FJORD
a Kirken
b Fattighuus
c Apothek
d Raadhuus
e Sognepræstens Bolig
f Toldbod
g Borgerskolen
h Stiftelse for trængende Borgere
i Mölle
k Mölle
l Sygehuus
Bygrændse efter Lov af 11te Februar 1863
Præstö Kjöbstads Markjorder
Nysö Hovedgaards Jorder
Havnen
Havneplads
Torvet
Grönnegade
Luddæmning
Vesterbro
Tubæk Aa
Skibbinge Byes Jorder
fra Vordingborg og Næstved
Præstö Kjøbst. Markjorder
1:8000
600 Alen

Præstø

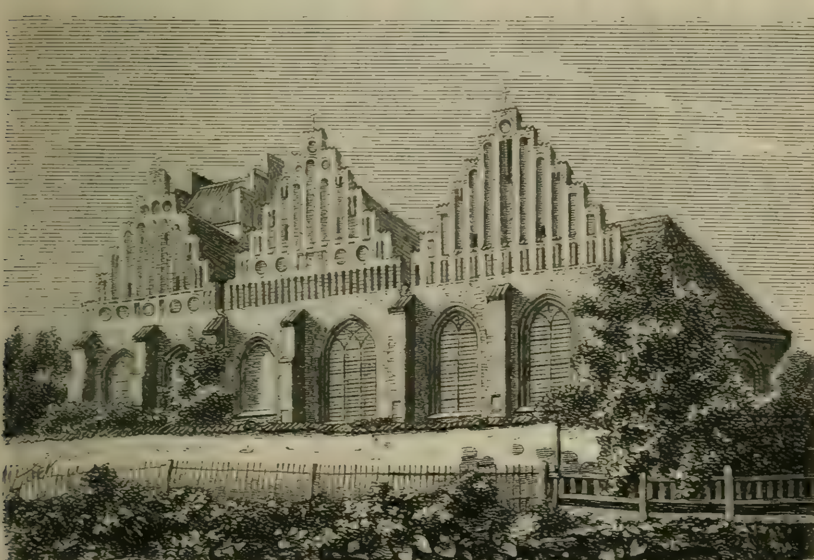
Kjøbstad i Baarse Herred, ligger smukt paa et af Vand næsten paa alle Sider omflydt Terrain, tidligere en Ø, ved den inderste Vig af Præstø-Fjord, 6 Mile fra Kjøge, 3 Mile fra Næstved og $2^1/_4$ Mile fra Vordingborg.

Byen har 6 Gader og 162 brandforsikkrede Bygninger, hvoraf 149 i den egentlige By (i 1837: 102), der ere assurerede for 598,330 Rd. (i September 1854: 368,520 Rd., i 1843: 187,850 Rd.). Byens Jorder ere c. 108 Tdr. Land med Htk. 14 Tdr. 6 Skpr. A. og E.

Præstø Kjøbstad-Commune er forenet med et Landdistrict, som bestaaer af Hovedgaarden Nysø foruden en nærliggende Gaard, samt endeel Fæste- og Leiehuse. Landdistrictet har Communalvæsen, navnlig Skole- og Fattigvæsen, fælles med Kjøbstaden og har intet særskilt Sogneraad, men er repræsenteret i Kjøbstadens Byraad. Landdistrictets Htk. er 48 Tdr. A. og E., $^1/_2$ Td. Skff.

Af offentlige Bygninger mærkes:

Kirken, der ligger øst for Byen, var tidligere St. Antonii Klosters Kirke. Den er ved en Række Piller deelt i to Dele, en ældre og en

Præstø Kirke

nyere tilbygget; de ligge ved Siden af hinanden paa Længden, men saaledes byggede, at Taget over den gamle Kirke ligger paalangs, medens Taget over den nye støder til hiint paa tvers med 3 høie takkede Gavle. Taarnet er kamgavlet. I den nye Kirke er en smuk Altertavle af Billed-

skjærerarbeide, riigt forgyldt, skjænket 1657 af Laurits Nielsen, Kræmmer, Raadmand og Kirkeværge i Præstø. Kirkens tvende Klokker henvise saavel ved Tegn som ved tydelige Ord til Klostret: Antoniuskorset, formet som et latinsk T, findes paa dem begge*). Af Kirken gives paa foregaaende Side en Afbildning.

Fremdeles **Raad-, Thing-** og **Arresthuset** for Byen Præstø og Vordingborg nordre Birk, opført 1833.

Realskole; Friskole; Fattighuus; Sygehuus.

Under Opførelse er en **Stiftelse** for gamle Haandværkere og deres Enker.

Indbyggernes Antal var i 1870: 1413 (692 af Mdkj. og 721 af Kvdkj.), i 1860: 1298; i 1855: 1154; i 1850: 951; i 1845: 852; i 1801: 480; i 1769: 392. Desuden i 1870: 167 i Landdistrictet.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 238 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 147,825 Rd.

Præstøs Handel er i Forhold til dens Størrelse temmelig betydelig. I 1870 fortoldedes saaledes: 24,673 Pd. Kaffe (i 1869: 17,670 Pd.), 120,000 Pd. Salt (i 1869: 80,000 Pd.), 9884 Tdr. Steenkul (1869: 5736 Tdr.), 522 Læster og 12,788 C.-Fd. Trælast (i 1869: 623 Læster og 19,438 C.-Fd.), 25,029 Pd. Sukker (i 1869: 8779 Pd.), 1143 Vtl. Rom og andre fremmede Spirituosa (i 1869: 995 Vtl.). Den samlede Udførsel af Kornvarer var i 1870: 25,772 Tdr., i 1869: 24,174 Tdr., hvoraf den større Deel til England.

Skibsfarten i 1870, paa Udlandet: indgaaet 71 Fartøier af 1493 C.-Lst. med 1387 C.-Lst. Bestuvning, udgaaet 53 Fartøier af 1674 C.-Lst. med 824 C.-Lst. Bestuvning; paa Indlandet: indgaaet 181 Fartøier af 1873 C.-Lst. med 719 C.-Lst. Bestuvning, udgaaet 200 Fartøier af 1887 C.-Lst. med 1591 C.-Lst. Bestuvning.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) have i 1870 udgjort 13,538 Rd. (i 1869: 13,432 Rd.). I Præstø var den 1ste Januar 1871 hjemmehørende 22 Fartøier, drægtige ialt 143 C.-Lst.

Af industrielle Anlæg mærkes: flere Brændeviinsbrænderier, som i 1870 have produceret c. 172,000 Potter Brændeviin, i 1869: c. 177,000 Potter (Afgiften til Statskassen, incl. Krigsskat, i 1870: 8190 Rd.), et Jernstøberi, et Bomuldsvæveri, et Skibsbyggeri, 1 Tobaksfabrik, 2 Garverier, 1 Bogtrykkeri, hvorfra udgives „Præstø Amts Avis“ og „Faxø Avis“.

Kreaturholdet i Præstø var den 16de Juli 1866: 53 Stkr. Heste, 54 Stkr. Hornkvæg, 10 Stkr. Faar, 180 Stkr. Sviin.

---

*) Antonius, en Eneboer i Ægypten fra Constantin den Stores Tid, nævnes som Munkelivets Fader. Han afbildes i Almindelighed i Munkedragt med en Abbedstav i den ene Haand og en Krykke i den anden. Krykken har givet Formen til Korset. Fra Krykken hænger ofte en Klokke ned, og en saadan har ogsaa det Sviin, der ofte afbildes ved hans Side som hans eneste Selskab i Ørkenen, om Halsen.

I Præstø afholdes aarlig 3 Markeder: 1 i Juni, 1 i October, 1 i December, og desuden den 2den Tirsdag i hver Maaned Torvedag med levende Kreaturer.

Byens Øvrighed bestaaer af en Borgmester, der tillige er Byfoged, Byskriver samt Birkedommer og Birkeskriver i Vordingborg nordre Birk.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 7 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) Forvaltnings-udvalget, b) for Havnevæsenet, c) for Fattigvæsenet, d) for Skolevæsenet, e) for Brolægnings- og Veivæsenet, f) for Vand-, Mark-, Renovations- og Belysningsvæsenet.

Communens væsentligste Udgifter i 1869 vare: til Fattigvæsenet 1390 Rd., Skolevæsenet 1950 Rd., Rets- og Politivæsenet 381 Rd., Brandvæsen 175 Rd., Medicinalvæsen 42 Rd., Byens Gader og Veie 935 Rd., Gadebelysning 280 Rd., Bidrag til Amtsrepartitionsfonden 48 Rd., til Amtsskolefonden 100 Rd.

Til Udgifternes Bestridelse er ved Paaligning tilveiebragt 6511 Rd., nemlig: Grundskat 527 Rd., Vægterskat 596 Rd., Næringsskat 904 Rd., Formue- og Leilighedsskat 3913 Rd., Landdistrictets Andeel 571 Rd.

Af Grundeiendomme har Communen: nogle Strandenge deels omkring Byen, deels ½ Miil fra samme, alle ubetydelige; Kirken; en Fjerdedeel af Raad-, Thing- og Arresthuset; Skolebygningerne; Fattighuset; Sygehuset og et Materialhuus ved Havnen. Af Capitaler eiede den i 1869: 4582 Rd.; dens Gjæld beløb sig til c. 1600 Rd.

Communen har 2 Skoler, en Realskole og en Friskole med 3 faste Lærere og flere Timelærere. Skolerne eie ingen særlige Capitaler.

I Præstø er ingen Borgervæbning, men et Politicorps og et Brandcorps.

Havnevæsenet bestyres af et Udvalg af Byraadet. Havnekassens aarlige Indtægt beløber sig til c. 4200 Rd. Løbet ind til Havnen er 8 Fod ved daglig Vande.

I geistlig Henseende er Skibbinge Sogn forenet som Annex med Præstø.

Byen hører til Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict og Præstø Lægedistrict (Districtslægen boer i Præstø, Amtsforvalteren i Vordingborg). Apothek. 2den Udskrivningskreds 154de Lægd. Valgsted for Amtets 4de Folkethings Valgkreds. Ved Toldstedet er ansat en Toldforvalter, en Toldoppebørselscontrolleur (ved Faxe), 2 Toldassistenter. Postmesteren er tillige Bestyrer af Telegraphstationen.

I Præstø er en Sparekasse for Præstø og Omegn (oprettet 1845), hvori indestaaer 393,079 Rd.; Reservefonden andrager 28,913 Rd.

I Præstø Byes Segl er afbildet en geistlig Mand. Motivet hertil er, som det let sees, taget af Byens Navn.

Annexet til Præstø, Skibbinge, skal i den tidligere Middelalder have været en Kjøbing, hvortil der var Seilads op ad en nu tilgroet Vig af Præstø-Fjord. Dette bestyrkes ikke alene af Stedets Navn, men ogsaa af Opgravninger i Skibbinge Mose. Ved Indløbet til denne Vig laa en lille Ø, hvis Jorder vare henlagte til Præsteembedet i Skibbinge og derefter kaldtes Præstø. En paa denne opstaaet By, der havde Navn efter Øen, forekommer alt i Aaret 1353. Erik af Pommern gav i Aaret 1403 Byen, der saavel ved at Seiladsen til Skibbinge ophørte, som ved at St. Antonii Kloster flyttedes derhen fra Beldringe havde tiltaget i Betydning, Privilegier som Kjøbstad. Byens Fremgang blev imidlertid meget standset ved betydelige Ildebrande, saaledes i Aarene 1658, 1750 og 1757, ogsaa leed den meget i Krigen mod Svenskerne 1658—60. I det sidste Aarhundrede har Præstø hørt til de danske Smaakjøbstæder, der have gjort stærke Fremskridt; medens den i 1769, hvad Folkemængden angaaer, var den 63de i Rækkefølgen, havde den i 1801 hævet sig til den 60de, i 1855 til den 57de og ved sidste Folketælling i 1870 til den 54de. Som foran bemærket er Byens Kirke den tidligere Klosterkirke for St. Antonii Kloster. Indtil 1550 havde Præstø sin egen Kirke, helliget St. Gertrud, der skal have ligget strax til Venstre ved Indkjørselen til Byen, og det var først efterat denne var aldeles faldefærdig, at den efter Reformationen og Klostrets Inddragelse ledige Klosterkirke blev Byen overladt.

St. Antonii Kloster i Præstø var udgaaet fra et ældre Kloster af denne Orden i Morkjær i Angel. Dette Kloster var stiftet af Conventet „Tempsin" i det Meklenborgske og nød Beskyttelse af den oldenborgske Kongefamilie; Kong Christian den Førstes Dronning Dorothea lod sig endog optage i dets Broderskab. Aar 1470 fik Anthonie-Herrerne i „Mohrkirk Kloster" af Kong Christian skjænket Præstø Kirke i Sjælland. St. Anthonii Kloster ved denne By stod da under det i Angel. I Jørgen Gioes Testamente af 1474 forekommer „item Sancti Antonii Kloster i Præstow x Marck". Endnu 1529 betænkte Biskop Lage Urne dette Kloster i sit Testamente; men i Øvrigt veed man kun Lidet, som kan oplyse dets Historie. Kun saa meget er vist, at Klostret maa have havt et Huus i lille Pilestræde i Kjøbenhavn, som efter Ordenen senere blev kaldet St. Anthonii Stræde. Klostret skal først have ligget ved Beldringe i Baarse Herred, hvor Herregaarden af samme Navn nu er beliggende, men siden, som foran bemærket, være forflyttet til Præstø. I Aaret 1563 befalede Kong Frederik den Anden, at „det øde Kloster" i Præstø skulde nedbrydes, med Undtagelse af Kirken.

I Præstø Landdistrict ligger **Nysø**, Hovedsædet i Baroniet Stampenborg. Gaarden er oprettet af Jens Lauritsen, der under Navn af Pensionarius over Vordingborg Amt havde Bestyrelsen af en Deel Krongods i Syd-Sjælland, og som i Aaret 1670 fik et af Kong Christian den Femte underskrevet Skjøde paa noget samlet Gods i Omegnen af Præstø, oprindeligt pantsat af Kronen til hans Broder Krigscommissair Søren Lauritsen „for at give rede Penges Forstærkning udi sidste Kjøbenhavns Beleiring." Jens Lauritsen opførte paa disse Jorder en Gaard, Nysø kaldet, som han ved kgl. Bevilling af 1673 fik tilladt Hovedgaards-Friheder, dog ikke Tiendefrihed, og efterlod den ved sin Død i 1689 til Søn Laurits Lauritsen, der havde den i henved 18 Aar og 1704 tilkjøbte den Skibbinge Kirke. Ifølge en Optegnelse i Geheime-Archivet af

Nysø.

Langebek var Nysø Gaard i Aaret 1707 vurderet til 20,000 Rd.*). Efter Laurits Lauritsen eiede hans Svoger, Commerceraad J. N. Voigt Gaarden til 1742, da han solgte den for 16,000 Rd. til Enke-Grevinde C. C. Danneskjold-Samsø, født Holstein. I Aaret 1761 kjøbte Grev Gustav Holck Gaarden for 26,500 Rd., og solgte den et Par Aar efter for 27,000 Rd. til Kammerherre og Staldmester, senere Geheimeraad og Stiftamtmand i Sjællands Stift, Henr. Adam Brockenhuus, der tillige var Eier af Jungshoveds og Oremandsgaards Godser. Brockenhuus erhvervede, efterat have gjort Nysø til complet Jordegods, i Aaret 1763 kgl. Bevilling for det paa complette Hovedgaards-Rettigheder, og solgte i Aaret 1785 de tre samlede Godser for 136,200 Rd. til Etatsraad Niels Lunde Reiersen (Stifteren af det Reiersenske Fond). Efter Reiersens Død, 1795, solgtes ved Auction Nysø Gods for 96,100 Rd. og Jungshoved Gods for 82,100 Rd. til Justitsraad Peter Thestrup. I Aaret 1800 kjøbte Capitain i Søetaten, senere Commandeur-Capitain og Kammerherre Holger Stampe Nysø og Jungshoved Godser for 207,000 Rd. og fik ved kgl. Resolution af 11te Februar 1809 disse Godser oprettede til Baroniet Stampenborg. Erectionen er grundet paa den berømte Lovkyndige, Geheimeraad og Statsminister Henrik Stampes Testamente af 7de August

Thorvaldsens Atelier.

1783, hvorved en Capital af 200,000 Rd. bestemtes til Indkjøb af Jordegods, der kunde oprettes til et Friherskab, under Navn af Stampenborg, og som nærmeste Arving havde Statsminister Stampe, der døde den 10de Juli 1789 uden at efterlade sig Børn, indsat Sønnen af sin ældste Broder, Frands Thestrup Stampe, Præst i Slagelse, død 1762, den ovennævnte Kammerherre Holger Stampe, der besad Baroniet til sin Død 1827; hans Søn er den nuværende Lehnsbesidder. Da Nysø og Jungshoved Godser imidlertid ikke udgjorde den i Forordningen af 25de Mai 1671 fastsatte Størrelse af 1000 Tdr. Hartkorn for et Friherskab, paalagdes det i Erections-Patentet Lehnsbesidderen at oplægge aarlig 500 Rd. til Friherskabets Supplering med Jordegods. Denne Forpligtelse er dog nu ophævet ved Lands-Overrettens Dom af 13de August 1849, i Henhold til Grundloven af 5te Juni 1849, hvis § 98 forbyder Oprettelsen af

*) Sammesteds vurderes Gisselfeld til 100,000 Rd., Holmegaard 30,000 Rd., Næsbyholm 24,000 Rd., Ravnstrup 16,000 Rd., Bregentved 30,000 Rd., Vemmetofte 40,000 Rd., Vallø 40,000 Rd., Sæbygaard 20,000 Rd.

nye Lehn og Stamhuse samt antyder de nuværendes Overgang til Eiendom. Baroniet indbefatter 465 Tdr. Htk. af alle Slags, hvoraf under Hovedgaardene 71 Tdr., bortfæstet Hovedgaardsjord 11½ Td., Bøndergods 382½ Td., matriculeret Kirketiende 59 Tdr. (Skibbinge og Jungshoved Kirker), Bankhæftelsesobligationer 3700 Rd., Fideicommiscapitaler 326,000 Rd. og en aarlig Kanon paa solgt Bøndergods af 1304½ Td. Byg efter Capitelstaxt.

Hovedbygningen, der opførtes i Aaret 1673 af Jens Lauritsen, og betydeligt forskjønnedes af Brockenhuus, er 2 Etages Grundmuur med Frontespice og Kjælder, og har ud mod Gaarden to Fløie. Ned mod Præstø-Fjord er den omgivet af en smuk Have, hvori er opført et Atelier, som Thorvaldsen i en Række af Aar (1838—44) benyttede, naar han som Gjæst opholdt sig paa Nysø; her findes ogsaa adskillige Arbeider af ham. Af dette Atelier gives paa foregaaende Side en Afbildning; Gaarden Nysø findes gjengivet paa modstaaende Side.

Om Godsets tidligere Historie haves en interessant Fremstilling i „Beskrivelse over Baroniet Stampenborg", af M. G. P. Repholtz, Kjøbenhavn 1820.

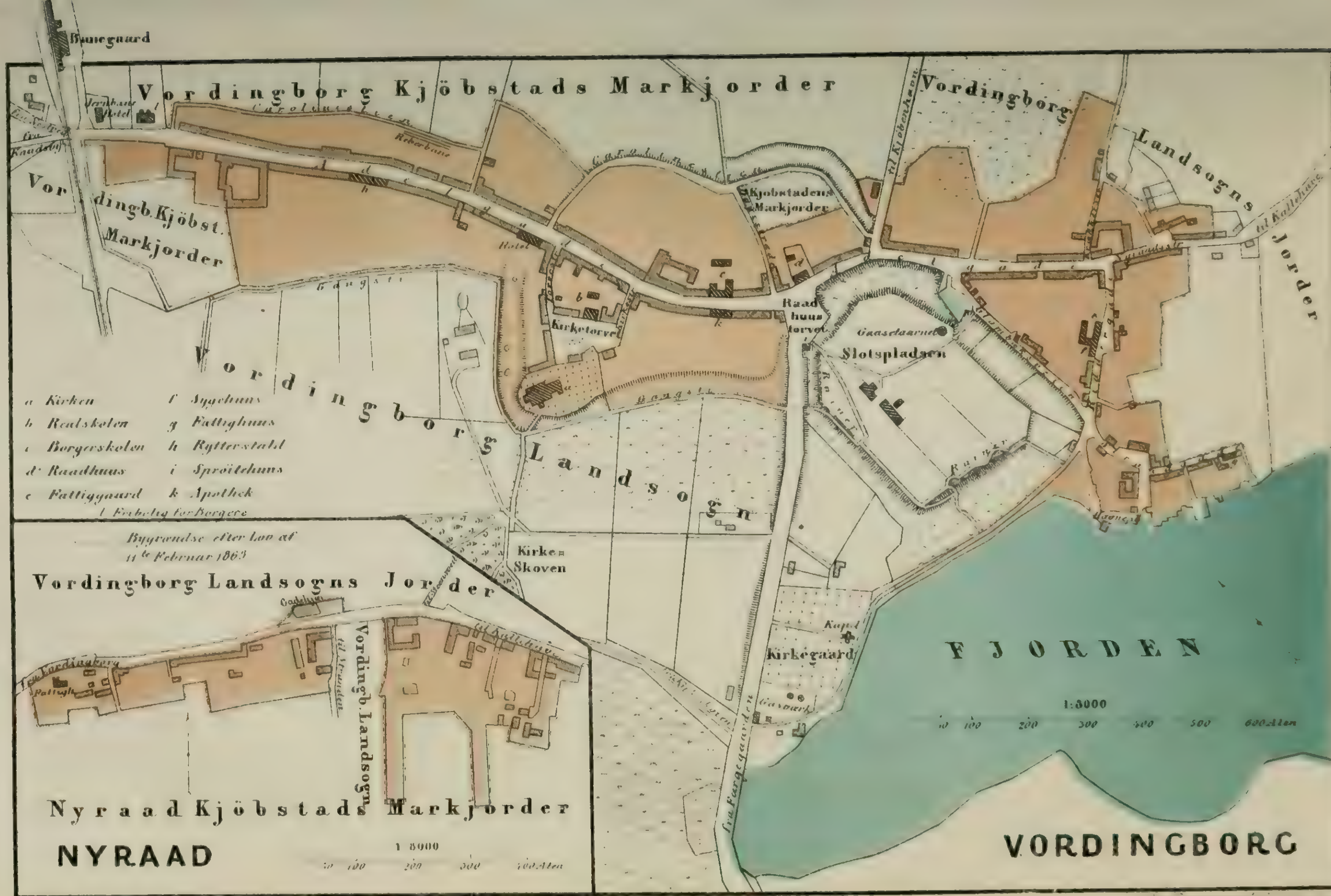
Vordingborg

i Baarse Herred, den sydligste Kjøbstad i Sjælland, beliggende 4 Mile fra Næstved, 2¼ M. fra Præstø, ved en Havvig, fra hvilken den mod Nordvest strækker sig op ad et jevnt stigende Terrain. Sydlig for Byen, ud mod fornævnte Havvig, ligger den høitbeliggende Plads, hvorpaa Borgen, der har givet Byen Navn, var beliggende, og hvor endnu findes det af Valdemar Atterdag opførte 80 Fod høie Gaasetaarn (under 55° 00′ 26″ n. B. og 0° 39′ 50″ v. L.) samt Ruiner af Ringmuren. (Slotsgrunden tilhører Communen, men er beliggende i Vordingborg Landsogn, det derpaa værende Gaasetaarn eller Valdemarstaarn samt Ruinerne tilhøre Staten (F. M.)) Fra Gaasetaarnet, der i 1871 er blevet restaureret, forsynet med Tinder og et kobbertakt Spiir, er en herlig paa Afvexling rig Udsigt til alle Sider. Ogsaa paa Byens Kirkegaard, ved Raadhuset og flere Steder fremtræde Prospecter, der høre til Danmarks skjønneste. Torvet, der støder til den nedlagte Kirkegaard, er forsynet med en lille Beplantning, i hvis Midte der 1868 blev opstillet en Buste af Kong Frederik den Syvende.

Vordingborg Kjøbstadcommune bestaaer foruden af Vordingborg By af den omtrent ⅓ Miil derfra beliggende Nyraad By, hvis ene Side dog kun har Kjøbstadsret, hvorimod den anden Side henhører under Vordingborg Landsogn. (Om dette see Baarse Herred).

Vordingborg har 62 Tdr. 6 Skpr. Htk. Kjøbstadjord med et Areal af 726 Tdr. Land Ager og Eng. Heraf udgjøre Nyraads saakaldte Kjøbstadjorder 27 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn. Et til Kjøbstaden henhørende Oredrev Ore kaldet, som i 1819 blev udskiftet mellem Grundeierne, er i de senere Aar bebygget, idet endeel Jordlodder ere frasolgte Stederne i Byen.

De matrikulerede Grundeiendommes Antal udgjør 259 (i 1837: 173), hvoraf 166 beliggende i Vordingborg By, 28 i Nyraad By, og 65 paa Ore og paa Vordingborg og Nyraad Kjøbstads Grund. Bygningernes Assurancesum var den 31te December 1870: 817,190 Rd. (31te December 1869: 727,440 Rd.). Forøgelsen skyldes de Jernbane-

VORDINGBORG
NYRAAD
Vordingborg Kjöbstads Markjorder
Vordingborg
Landsogns Jorder
Vordingb. Kjöbst. Markjorder
Vordingborg Landsogn
Kjobstadens Markjorder
Slotspladsen
Raad huus torvet
Kirketorvet
Kirkegaard
Kirken Skoven
FJORDEN
1:8000
Banegaard
Vordingborg Landsogns Jorder
Vordingb. Landsogn
Nyraad Kjöbstads Markjorder
a Kirken
b Realskolen
c Borgerskolen
d Raadhuus
e Fattiggaard
f Sygehuus
g Fattighuus
h Rytterstald
i Sprøitehuus
k Apothek
Bygrændse efter Lov af 11te Februar 1863

selskabet tilhørende Bygninger ved Vordingborg og Masnedsund Stationer. Af de paa Nyraad og Ore værende Bygninger ere 12 Stkr., der endnu tildeels ere tækkede med Straa, assurerede under Landbygningernes Forsikkring for ialt 10,750 Rd.

Vordingborg er nu bragt i nærmere Forbindelse med Hovedstaden og Byerne i den sydlige Deel af Sjælland ved den sydsjællandske Jernbane, der fra Sogneskjellet gaaer over Kjøbstadens Grund, paa hvilken begge Endestationer (Masnedsund og Vordingborg) ligge.

Af offentlige Bygninger mærkes:

Kirken, fordum helliget Marie Magdalene, med en høiere Midthvælving og to lavere Sidehvælvinger, Chor med tresidig Chorafslutning, trappegavlet Taarn med Munketagsteen. I Kirkens Skib findes et Portrait af Anders Arrebo, født 1587, død 1637, „den danske Digtekunsts Fader", først Biskop i Trondhjem, siden Præst i Vordingborg indtil sin Død. Hans Liigsteen, som tidligere laae i Sacristiets Gulv, er nu indmuret i en Væg i Choret. Altertavle fra 1641 og Prædikestol fra 1601, begge af Billedskjærerarbeide; desuden en katholsk Altertavle med Jomfru Marie og fire Malerier paa Fløiene; nyt Orgel opsat i 1855. I Kirken, der blev restaureret 1863, indlægges fortiden (1871) et nyt Varmeapparat.

Raad-, Thing- og Arresthuset, opført 1841—42, for Kjøbstaden Vordingborg og Vordingborg søndre Birk.

Den videnskabelige Realskole; Borgerskolen; Fattighuset; Gasværket; Sygehuset. Under Opførelse er en **Stiftelse** for Enker efter Borgere i Kjøbstaden.

Indbyggere: i 1870: 2248 (Mdkj. 1168 og Kvdkj. 1080; i 1860: 1780; i 1855: 1763; i 1850: 1579; i 1845: 1512; i 1801: 931; i 1769: 852. I en foreliggende Beretning er det bemærket, at Tællingen 1870 foregik paa en Tid, da Jernbanen var under Bygning, medens der samtidig fandt større Byggearbeider Sted ved 2 nærliggende Herregaarde og ved Østifternes Sindssygeanstalt. Den virkelige Folkemængde anslaaes derfor til 100 à 150 Individer mindre.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 322 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 132,117 Rd.

Handel, Brændeviinsbrænderi, Haandværksbrug og Jordbrug ere de vigtigste Erhvervsgrene.

I 1870 er ved Vordingborg Toldsted fortoldet: 26,178 Tdr. Steenkul (i 1869: 17,447 Tdr.), 1017 C.-Lstr. og 25,980 C.-Fd. Trælast (i 1869: 797 C.-Lstr. og 11,406 C.-Fd.), 17,691 Pd. Viin (i 1869: 11,867 Pd.), 619 Vtl. fremmede Spirituosa (i 1869: 691 Vtl.), 16,562 Pd. Kaffe (i 1869: 14,064 Pd.), 16,158 Pd. Manufacturvarer (i 1869: 14,217 Pd.), 32,033 Pd. Salt (i 1869: 106,553 Pd.), 20,150 Pd. Sukker (i 1869: 19,044 Pd.). Derhos er crediteret Told af 313 C.-Lstr. og 17,006 C.-Fd. Trælast til Anlæget af den sydsjællandske Jernbane. Størstedelen af Manufactur-, Isenkram- og Colonialvarerne forskreves fra Kjøben-

havn. Af Kornvarer og Frøsorter er udført til Udlandet 21,532 Tdr., hvoraf den større Deel til England. Skibsfarten har i Aaret 1870 været: paa Udlandet: indgaaet 241 Fartøier af 4744 C.-Lstr. med 4575 C.-Lstr. Gods, udgaaet 78 Fartøier af 2221 C.-Lstr. med 748 C.-Lstr. Gods; paa Indlandet: indgaaet 686 Fartøier af 2549 C.-Lstr. med 1994 C.-Lstr. Gods, udgaaet 488 Fartøier af 4885 C.-Lstr. med 2208 C.-Lstr. Gods.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) have i 1870 udgjort 18,696 Rd. (i 1869: 16,607 Rd.).

Ved Vordingborg Toldsted var den 1ste Januar 1871 hjemmehørende 24 Fartøier af 120 C.-Lstrs. Drægtighed.

I Vordingborg og Nyraad findes 2 Brændeviinsbrænderier. Afgiften af denne Production til Statskassen i 1870 var 8520 Rd.

Fra den af Jernbaneselskabet ved Masnedsund anlagte Havn er daglig Dampskibsfart til Gaabense, Stubbekjøbing og Stege, hvorhos Havnen anløbes af Dampskibe til Øerne, Lybek m. m.

Af industrielle Anlæg findes endvidere i Vordingborg: 1 Jernstøberi, 1 Bogtrykkeri, hvorfra udgives „Vordingborg Avis", 4 Ølbryggerier.

Kreaturholdet i Vordingborg var den 16de Juli 1866: 113 Stkr. Heste, 299 Stkr. Hornkvæg, 196 Stkr. Faar og 319 Stkr. Sviin.

I Vordingborg holdes aarlig 6 Markeder, 1 i Marts, 1 i April, 1 i Mai, 1 i Juli, 2 i October.

Byens Øvrighed er en Byfoged, der tillige er Borgmester og Byskriver samt Birkedommer og Vikreskriver i Vordingborg søndre Birk.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Communens Bygninger og Jorder, Brolægnings-, Vei- og Vandvæsenet; e) for Gasvæsenet; f) for Kirkeskolerne, de offentlige Spadseregange og disses Forskjønnelse.

Communens væsentligste Udgifter i 1869 vare: til Fattigvæsenet 2124 Rd., Skolevæsenet 6333 Rd., Rets- og Politivæsenet 1200 Rd., Medicinalvæsenet 205 Rd., Brandvæsenet 200 Rd., Byens Gader og Veie 1472 Rd., Gadebelysning (Gas) 200 Rd., de offentlige Lystanlæg 152 Rd., Renten af Gjæld 945 Rd., Afdrag paa Gjæld 1173 Rd., Bidrag til Statskassen 758 Rd., til Amtsrepartitionsfonden 769 Rd., til Amtsskolefonden 145 Rd. Indtægterne beløb sig til 21,725 Rd., hvoraf blev lignet: paa Grund 845 Rd., Huusskat 396 Rd., Formue- og Leilighedsskat 7156 Rd., Resten særlige Indtægter.

Communen eiede ved Udgangen af 1869: i rede Penge og Obligationer 33,352 Rd., i faste Eiendomme 56,154 Rd., Afgifter af afhændede Eiendomme og Rettigheder, som vedvarende give en aarlig Pengeindtægt, capitaliserede til 50,555 Rd.; dens Gjæld beløb sig til 51,827 Rd. Communens faste Eiendomme ere: en Fjerdedeel af Raadhuset, Realskole-

bygningen, Sprøitehuset, Fattiggaarden, Sygehuset, Fattighuset, Gasværkets Bygninger, Fattighuset i Nyraad, Huset paa Nr. 19 i Nyraad, Borgerskolen, Skolen paa Ore, Skovfogedhuset, Bygninger paa Slotsgrunden samt forskjellige Jorder og Pladser af Værdi 21,025 Rd.

Communen har 3 Skoler: a) Borgerskolen, hvorved er ansat 2 Lærere og 1 Lærerinde i Haandgjerningsskolen; b) en Biskole paa Ore med 1 Lærer; c) en videnskabelig Realskole, oprettet istedetfor den i Aaret 1846 nedlagte lærde Skole, af hvis Resourcer en Deel overgik til Realskolen. Ved Skolen er ansat en Bestyrer samt 4 Lærere foruden Timelærere i Gymnastik og Sang. Skolen er der tillagt Ret til at afholde Afgangsexamen af høiere og lavere Grad.

Vordingborg har ingen Borgervæbning, men et Politicorps og et Brandcorps, der er organiseret ved Reglement af 4de December 1855. Efter dette skal Politicorpset bestaae af 33 Mand. Ved Brandcorpset ere alle pligtige at gjøre Tjeneste.

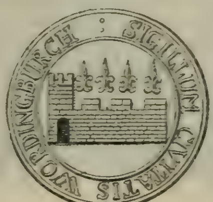
Havnevæsenet bestyres af et Udvalg af Byraadet, bestaaende af Borgmesteren og 3 valgte Medlemmer. Havnens Dybde er 8 Fod og den er kun tilgjængelig for Smaaskibe. Havnens Indtægter udgjorde i 1869 859 Rd. samt et Tilskud fra Communen, stort 200 Rd., til Afdrag paa Havnekassens Gjæld, der ved Udgangen af Aaret 1869 udgjorde 4543 Rd. Næsten al Losning og Laden foregaaer ved den 1/4 Miil syd for Byen beliggende Vordingborg Færgegaard (see om denne Vordingborg Landsogn).

Vordingborg hører til Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict og Vordingborg Lægedistrict (Amtsforvalteren og Districtslægen boe i Byen). Apothek. 2den Udskrivningskreds 168de Lægd. Valgsted for Amtets 5te Folkethings-Valgkreds. Ved Toldstedet er ansat en Toldforvalter, der tillige er Veier og Maaler, og 3 Toldassistenter. Postmesteren har tillige Tilsyn med Befordringsvæsenet og er Bestyrer af Telegraphstationen.

Gasværket, der blev anlagt i 1866, drives for Communens Regning. Dets Indtægter beløb sig i 1869 til 6574 Rd., Udgifterne til 6018 Rd. Afsætningen af Gas igjennem Maalerne udgjorde 1,423,300 Cubikfod, hvoraf til Sindssygeanstalten 677,000 Cubikfod.

En Sparekasse for Vordingborg og Omegn er oprettet i 1854. Ved Regnskabets Afslutning den 31te Marts 1870 indestod deri 477,863 Rd. med et Reservefond af 35,571 Rd.

Vordingborgs Segl har Hentydning til den gamle Slotsbygning; om Spydspidsernes Betydning kan dog ikke gives Forklaring.

Vordingborg nævnes i den gamle Krønike, der nu almindelig kaldes Ry Klosters Aarbøger (S. R. D. I. 153) som et af de 3 Steder, hvor Kong Frode lagde en Guldring, som Ingen vovede at borttage. Paa dette Sted kaldes den Warthingborg ligesom i Fortalen til jydske Lov Warthingburgh, der og flere andre Steder ogsaa Worthingborgh. Saxo kalder Stedet 2 Gange Worthingum og et Sted Orthunga, men da det sidste er en saa afvigende Form, og vi ikke have gamle Haandskrifter af Saxo, maa man antage, at den første er den rette. Da nu Halvøen Oringe, der sønden for skyder sig ud i Havet, i Valdemars Jordebog 2 Gange kaldes Worthing, er der ingen Spørgsmaal om, at Borgen fik Navn efter denne. Det er meer end tvivlsomt, om de have Ret, der udlede Navnet af Thing, da Udtalen af Oringe i saa Fald nu vilde have været anderledes, men det er rimeligt, at det afledes af Endelsen -ing og Worth, hvilket Ord kommer frem i flere Stednavne, f. Ex. Nyord, og ligesom i det Frisiske vistnok betyder et Sted, der ikke kan oversvømmes af Vandet. Ligesom Borgen tog Navn efter Øen og den derpaa liggende By, saaledes fik Byen Navn af Borgen. Byen selv synes aldrig at have opnaaet nogen særdeles Størrelse, hvilket fremgaaer baade af de ringe Omfang, som de Vanddrag, der have omgivet Byen, udvise og deraf, at den i Katholicismens Tid kun har havt tvende Kirker (foruden den nuværende St. Marie Magdalene en Helliggeistes Kirke, hvis Rudera endnu sees paa Resens Grundtegning af Vordingborg), samt kun eet Kloster, et Dominicaner- eller Sortebrødre-Kloster, stiftet 1253. Byen havde vistnok sin betydeligste Næring fra Slottet, og da dette efter Valdemar Atterdags Tid ophørte at være stadig Bolig for Kongerne, ja efterhaanden ganske forfaldt, aftog ogsaa Byen, saa meget mere som dens Havn forsandede og dens Opland ikke var stort. Der findes ogsaa Spor til, at Byens Formuesvilkaar have været slette, saaledes har Kong Frederik den Anden 1577 maattet eftergive den Byskatten; ligeledes har Kong Christian den Fjerde 1604 eftergivet den nogle Restancer. Flere Ildebrande have derhos bragt Byen tilbage, saasom i Aarene 1718 og 1729; i sidstnævnte Aar hjemsøgtes den endogsaa tvende Gange af betydelige Ildsvaader. I Pontoppidans Danske Atlas 3die D. (1767) og 6te D. (1774) angives Vordingborgs Consumtion til 1600 Rd. (i 1773: 1405 Rd.), medens Nestved gav 4300 Rd. (i 1773: 5000 Rd.), Slagelse 3600 Rd. (i 1773: 4115 Rd.), Præstø 700 Rd. (i 1773: 955 Rd.). Siden Folketællingen af 1769 har Vordingborgs Indbyggerantal mere end fordobblet sig; den er imidlertid ikke af de Byer i Danmark, som relativ til de andre Kjøbstæder viser gunstigere Fremskridtsforhold med Hensyn til Befolkning. Den var saaledes i denne Henseende i 1769 den 30te blandt de danske Byer, i 1801 den 35te, i 1855 den 36te, i 1870 den 34te.

Hvorledes Nyraad Kjøbstad er opstaaet eller er kommen til at udgjøre en integrerende Deel af Vordingborg Commune har, uagtet al Eftersøgelse i Geheimearchivet, Cancelliets og Communens Archiver, ikke været at efterspore. Efterat det i en Række af Aar havde været forhandlet, om Nyraad burde vedblive som Kjøbstad eller gaae over til Landet, er det ved Kgl. Resolution af 31te December 1845 endelig bestemt, at den beholder sine Kjøbstadrettigheder.

Vordingborg synes i den Periode, der almindelig benævnes Valdemarernes Tid, at have været de danske Kongers almindeligste Opholdssted. Det var fra Vordingborg og den nærliggende Ø Masned, at Valdemar I. og Valdemar II. foretoge deres vendiske Tog; her døde ogsaa begge disse Danmarks berømte Konger, Valdemar I. 12te Mai 1182, Valdemar II. 28de Marts 1241, denne efterat han endnu i samme Maaned paa et Danehof i Vordingborg havde udstedt Jydske Lov. I det 13de Aarhundredes sidste Halvdeel holdtes her flere mærkelige Rigsforsamlinger, saaledes 1255, 1282, 1283 og 1284. Fra den Tid af blev derimod Nyborg det sædvanlige Sted for disse Forsamlinger. Den 3die Februar 1296 sluttedes i Vordingborg et Forlig mellem Erik Menved og Hertug Valdemar af Sønder-Jylland, hvorved denne igjen maatte tilbagegive Kronen Als, Ærø og Femern. 1324 kronedes Kong Christopher II. og hans Søn Erik i Vordingborg Kirke, og paa samme Tid holdtes paa Vordingborg Christoffers Datter, Margrethes Bryllup med Markgreve Ludvig af Brandenborg, den tydske Keiser Ludvigs Søn. I Valdemar Atterdags første Regjeringsaar havde de holsteenske Grever Vordingborg i Pant, og først 1346 kom det i Valdemar Atterdags Besiddelse; 1361 blev det forgjæves beleiret af Hansestæderne. 1392 sluttede Dronning Margrethe her en Tractat med de holsteenske Grever; den langvarige Krig, som Erik af Pommern førte med Holsteen og Hansestæderne, endte ogsaa ved en Fred i Vordingborg i Juli 1435; det næste Aar holdt Kongen en Rigsdag her, hvor han forgjæves søgte at faae Regjeringen overdraget til sin Fætter, den pommerske Hertug Bugislav, hvilket Forsøg han gjentog sammesteds 1438. I over to Hundrede Aar nævnes Vordingborg nu ikke i historiske

Vordingborg Slots Ruiner

med det for Prinds Jørgen byggede Palais og det saakaldte Cancelli. 1744.

Actstykker, og det er først i den sørgelige svenske Krig, at det atter forekommer, men den stolte Borg, forhen Danmarks første Vaabenplads, var dengang ikke mere til Værn for Landet, thi kun med Tilbud om en for Danmark ydmygende Fred modtoges Carl Gustav, da han den 12te Februar 1658 kom fra Falster over Isen og gjorde Landgang paa Sjælland ved Vordingborg.

Ved at nævne Vordingborg som historisk mærkeligt Sted er det fornemlig Slottet, der træder i Forgrunden. Det antages almindeligt, at Vordingborg Slot skylder Valdemar den Store sin første Oprindelse*); Valdemar Seir og senere Valdemar Atterdag have begge udvidet dette deres Hovedsæde, og navnlig skyldes sidstnævnte Konge det endnu tilværende Gaasetaarn, saaledes kaldet af en Guldgaas, der var anbragt som Veirhane eller Fløi**). Man erindres baade ved Navnet og Prydelsen om den skjemtsomme Konges plattydske Riim i Anledning af de 77 Hansestæders Krigserklæring, hvilket her citeres efter Holbergs Dannemarks Riges Historie, Tome I, S. 451:

„Søven und søventig Hense,
Søven und søventig Gense;
Bieten mich nicht die Gense,
So frag ich nicht een Schit na die Hense."

Allerede i de første Oldenborgske Kongers Tid synes Vordingborg at være traadt ud af de faste Borges Tal. Kong Frederik den Anden holdt dog endnu Hof paa Vordingborg Slot. I en Skrivelse fra Kong Christian den Fjerde af 12te Februar 1634 til Rentemesteren befaler han imidlertid denne at tilholde Overtømmermanden at begive sig til Vordingborg og „der besigtige tvende Taarne, hvis Overdele ganske skal være brøstfældige, saa det er at befrygte, at dersom de udi Tide ikke hjælpes, de da skal falde neder og gjøre Skade paa de andre Huse, som næst staae." Dette synes saaledes ikke at tyde paa, at Slottet i Christian den Fjerdes Tid har været i den Stand, at det kunde afgive Residents for Kongen.

Paa Resens Tegning fra det 17de Aarhundredes sidste Halvdeel, som dog maaskee lader Bygningerne træde frem i en bedre Tilstand end de i Virkeligheden have været, sees hele Ringmuren, der omgiver Borgens cirkelformede Plads. „Gaasen" er det høieste af Taarnene, mindre Taarne ere: Vandtaarnet, Valdemarstaarn, Ormetaarn, Jomfrutaarnet og endnu tvende ikke benævnte. Af Bygninger sees: Vestersal (afbildet som Ruin), Østersal, Kongens Kjøkken, ny Lade, gammel Lade, Kostald, gammel Smedie, Smedien i Haven, Fruerstuen, gammel Kirke, Skriverstuen

Vordingborg efter Resen.

(formodentlig senere kaldet Cancelliet), Prindsens Stald, Porten. Den resenske Tegning gjengives her i formindsket Maalestok; ligeledes gives paa omstaaende Side en Afbildning af Vordingborg Slots Ruiner med Gaasetaarnet 1871.

---

*) „Paa Sjælland have vi maaskee endnu Levninger af Muursteensarbeide fra Valdemar den Førstes Tid i den lange østre Muur med de halvrunde taarnagtige Fremspring i Vordingborg Slotsmuur, hvor de brændte Steen ere længere og tyndere end i de Partier, der kunne tilskrives Valdemar Atterdag og hvor overhovedet hele Anlæget bærer et ældre Præg" (Høyen).

**) Ved den ifjor (1871) foretagne Restauration af Gaasetaarnet er paa et 4 Al. 8 T. høit Spiir anbragt en Gaas af Kobber, stærkt forgyldt. Den er 1 Al. 10 T. høi, i Vingefang 1 Al 12 T. og i Længde fra Halen til Næbet 1 Al. 8 T. Ovenpaa Gaasen er der anbragt en Lynspids af Platin til en Lynafleder, der løber langs med Taarnet ned i Jorden. Foruden den af Staten til Taarnets Istandsættelse bevilgede Sum (3000 Rd.), der ikke var tilstrækkelig, naar Taarnhatten skulde bedækkes med Kobber, har Etatsraad Suhr skjænket 1500 Rd. til denne forøgede Udgift.

Da Kong Frederik III. gav sin Søn Prinds Jørgen, senere Dronning Anna af Englands Gemal, Vordingborg Amt som Livgeding, opførte denne paa Slotspladsen et Palais med 3 Fløie, samt istandsatte nogle af de ældre Bygninger, deriblandt det saakaldte Cancelli, men allerede det forrige Aarhundredes sidste Halvdeel saae, efter at Prinds Jørgens Palais 1750 var solgt og derefter nedbrudt, Slottets Ruiner omtrent i samme Tilstand som nu. Paa modstaaende Side gjengives en Tegning af Prinds Jørgens Palais, som findes i oldnordisk Museum.

Slotspladsens Form er, efter en foreliggende Beretning (1856), en lidt uregelmæssig Runddeel (maaskee dog rettere Fiirkant), der er noget aflang, da dens Udstrækning er større i Nord og Syd end imod Øst og Vest; den indtager vel et Areal af c. 6–8 Tdr. Land og har Form af en Bakke, som skjønnes at have været omgivet heelt rundt af en Grav, der for en stor Deel existerer endnu. Bakken er høiest imod Nordsiden og skraaner lidt efter lidt ned imod Syd; den har været indfattet af en massiv Ringmuur, opført af brændte Steen og Kalk, hvoraf endnu noget af den østlige og sydøstlige Deel er til, men ved Tidens Indvirkning gaaer sin sikkre Undergang imøde, ligeledes staaer endnu et Stykke af den vestlige Muur med Rudera af et Taarn, men ogsaa det er meget medtaget. Nær ved Ringmuren til den østlige Side og forhen

Vordingborg Slots-Ruiner 1871.

i Forbindelse med Muren staaer Gaasetaarnet; dets Høide fra Grunden til Taget er 39½ Alen, dets Omkreds c. 52½ Alen (det var vanskeligt at maale Omkredsen paa Grund af Jordens Ujevnhed og udstaaende Fragmenter af Ringmuren, hvormed det har været forbundet). Muurtykkelsen er ved Grunden 5 Alen, det har 8 Stokværk med Kjælderetagen; den næstøverste Etage antages at have været overbygget med Hvælvinger, hvilke dog ere nedbrudte; en Gang i Muren leder derfra op paa det øverste Stokværk, som nu er forsynet med Tag. Taarnets Bestemmelse har været deels til Fængsel, og der findes endnu nogle Taarnkamre, som dog ikke mere bruges, deels til Vagttaarn, navnlig øverste Stokværk med sine fiirkantede Luger, og deels som Fæstningsværk, da det er forsynet med Skydeskaar. Materialet, hvoraf Taarnet er opført, er de sædvanlige røde Muursteen, dog ere Stenene større end de nutildags brugelige Muursteen, Lofterne og Tømret under dem ere vistnok indlagte i en sildig Periode. Et Fængsel bærer Spor af at være meget gammelt, da det er sammenføiet af halvrunde Tømmerstokke, som ere lagte over hinanden. Den nuværende Indgang i Bygningen er ved Grunden, men den er ny; tidligere har den været høit oppe paa Taarnet, formodentlig fra Ringmuren. Forøvrigt er der over Jorden ingen Bygninger af nogen Ælde paa Slotspladsen; de Boliger, som staae der,

a Asylet
b Militair Etatens Bygninger
h Apothek
k Raadhuus
m Byens Skole
n St Mortens Kirke
o St Peders Kirke
p Byens Fattighuus
Herlufsholms Hovedgaards
Jorder
Nestved Kjöbstads
Markjorder
St Peders Sogn
Torvet
Præstegaard
Lil. Nestved
Byes
Jorder
St Mortens Sogn
Sand-
Bjerget
Kirke-
gaard
NESTVED
1:8000

ere uden nogen Betydning. Forskjel i Muurstenenes Sammenføining og Brænding i de forskjellige Dele af Ruinerne vidner om, at Borgen er opført til forskjellige Tider.

Slottets Ruiner, af hvilke Gaasetaarnet den 24de Februar 1808 af Amtsforvalter Reiersens Enke skjænkedes Kongen, hører nu til de fredede Mindesmærker.

I Vordingborg fødtes Professor Jacob Baden 1735 (død 1801) og Peter Andr. Heiberg 1758 (død 1841 i Paris); begges Fædre vare Rectorer ved Byens lærde Skole. Af vor Tids ansete Forfattere er Moritz Goldschmidt født i Vordingborg (1819).

Nestved

Kjøbstad i Tybjerg Herred, under 55⁰ 13′ 48″ n. B. og 0⁰ 49′ 40″ v. L., 3 M. fra Præstø, 4 M. fra Vordingborg, 3¼ M. fra Ringsted, 5 M. fra Slagelse, 4 M. fra Sorø og 4¾ M. fra Skjelskør, ved den venstre Bred af den for Pramme seilbare Suus-Aa, omtrent ¾ Miil fra dennes Udløb i den inden for Karrebæksminde, Nestveds Ladeplads, liggende Havarm og 1½ Miil fra denne Ladeplads. Byen begrændses mod Øst af en Række Sandbanker, nu gjennemskaaret af Veien til Jernbanegaarden, der over Husene sees i næsten alle Byens Gader, mod Vest løber, som anført, Suus-Aaen, over hvilken gaaer en Bro til Landsbyen Lille-Nestved i Herlufsholms Sogn, hvilken ligesom danner en Forstad til Byen. Herlufsholms smukke Skovpartier mod Nord og de Syd for Byen sig udbredende Engstrækninger gjør den hele Situation ret smuk og venlig. Fra de fornævnte Høider bag Byen er der til alle Sider en skjøn og viid Udsigt.

Nestved, der har sin største Udstrækning fra Nord til Syd, og hvis Areal kan anslaaes til 800,000 □ Alen med en Omkreds af c. 5000 Alen, har 25 for den største Deel smalle og bugtede Gader med 344 matrikulerede Grundeiendomme (i 1837: 266), hvoraf 308 i den egentlige By. Bygningernes Brandassurancesum var den 1ste April 1871: 1,745,090 Rd. (30te September 1854: 1,080,030 Rd., 30te September 1844: 668,140 Rd.).

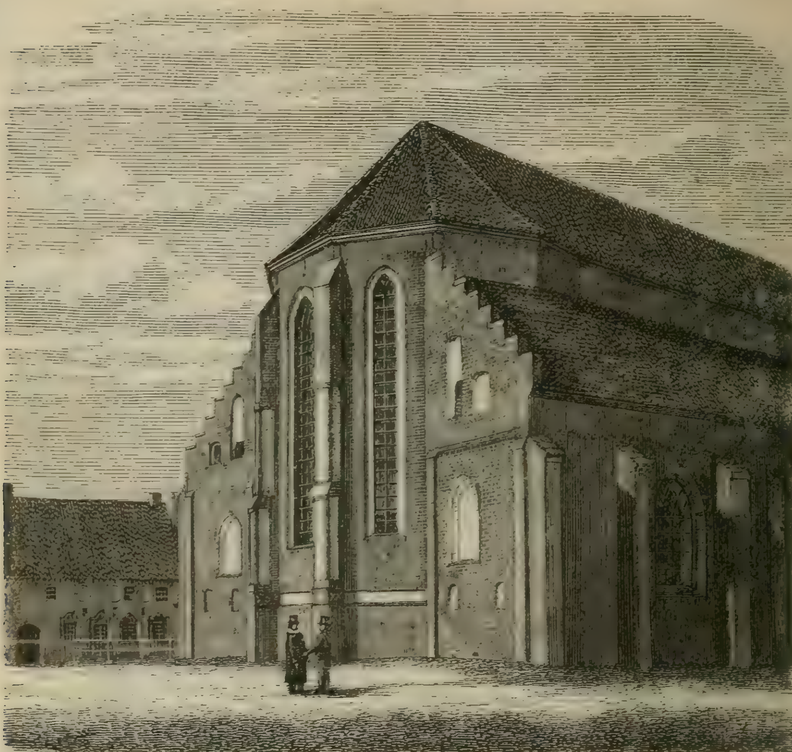
Nestved Kjøbstad-Commune er forenet med et Landdistrict, som bestaaer af Landsbyerne Aaderup og Grimstrup. Landdistrictet har Communalvæsen, navnlig Skole- og Fattigvæsen fælles med Kjøbstaden, og har intet særligt Sogneraad, men er repræsenteret i Kjøbstadens Byraad. Aaderup By hører til St. Mortens Sogn og Grimstrup til St. Peders Sogn. Hver af disse Byer har sin Sognefoged. Til Landdistrictet hører et Hartkornsbeløb af 125 Tdr. A. og E.

Nestved By har 75 Tdr. 6 Skpr. Htk. Kjøbstadjord, med et Areal af 670 Tdr. Land, hvoraf 605 Tdr. ere udskiftede.

Blandt Byens offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

St. Peders Kirke, stor og anselig, med kamgavlet Taarn, høi Midthvælving og 2 lavere Sidehvælvinger. Den har en smuk Prædikestol i Billedskjærerarbeide, som skal være udarbeidet af en i Nestved født Billedskjærer fra Midten af det 17de Aarhundrede ved Navn Eiler Schrøder, hvem ogsaa Udførelsen af Altertavlen i St. Mortens Kirke samt Altertavlen i Holmens Kirke i Kjøbenhavn tilskrives. I Kirken gjemmes et

sjeldent, dog ilde medhandlet, Billede af Kong Knud den Hellige, som uden Tvivl her har havt et Alter. Paa den samme indesluttende Kasses Døre er Drabet i St. Albani Kirke og Canonisationen afbildet. Tiden er dog ikke ret iagttaget paa Maleriet, thi der sees Kanoner opplantede mod Kongen. Kirken er i 1855 og nærmest foregaaende Aar bleven underkastet en betydelig Reparation og blev derefter den 7de October 1855 atter indviet og overgivet Menigheden til Brug. St. Peders Kirke hørte til St. Peders Kloster, senere Skovkloster. Da dette 1261 ved Ildebrand var blevet ødelagt paa Kirken nær, flyttedes det til det Sted, hvor dets

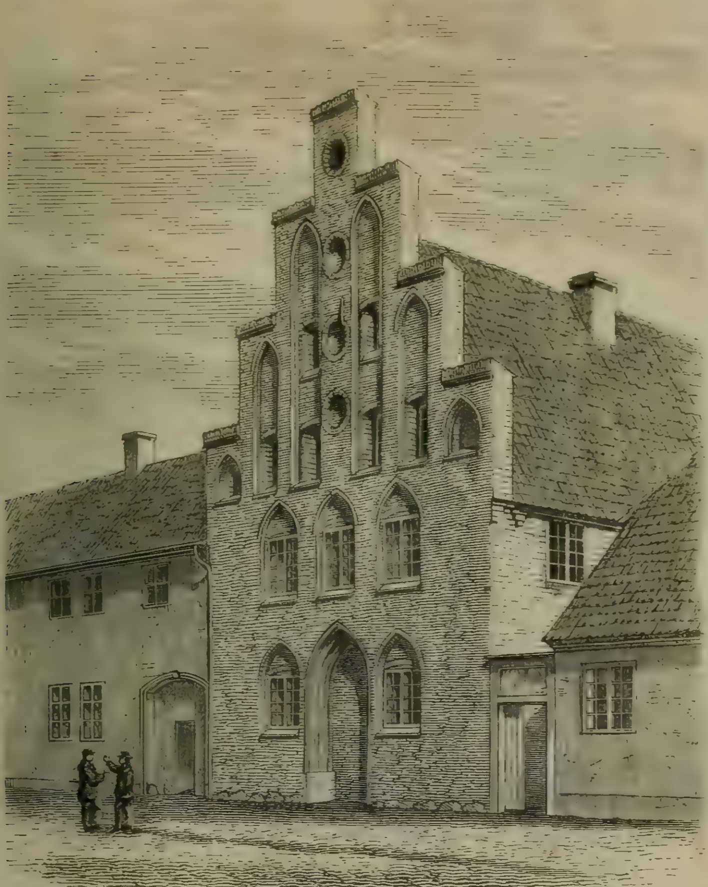

Parti af St. Peders Kirke og den gamle Skolebygning.

ærværdige Bygninger endnu findes (see Herlufsholm). Kirken blev staaende og benævnedes efter Klostret St. Peders Kirke, men afbrændte 1280, hvorefter en ny Kirke opførtes paa den forriges Plads (maaskee dog med Benyttelse af de gamle Mure), hvilken er den nuværende Kirkebygning, om endog med forskjellige Forandringer i Tidernes Løb. Den østlige Deel af Kirken tilligemed et gammelt Huus, der til 1740 var Latinskole (Peder Syvs Huus) gjengives her.

St. Mortens Kirke, mindre end St. Peders, med kamgavlet Taarn, har en stor Altertavle af skjønt og rigt Billedskjærerarbeide, udført af den

fornævnte Schrøder*). Til dens Mærkeligheder hører ogsaa et over 300 Aar gammelt Maleri, forestillende St. Peder som Pave. Kirken, der i dette Skrifts første Udgave betegnes som meget forfalden, er nu i 1857—59 fuldstændigt restaureret, ind- og udvendig, under Ledelse af Architekt Walther; Sidegangen er nedbrudt, et nyt Orgel anskaffet. (See

Helliggeistes Hospital i Næstved.

„Om Restaurationen af St. Mortens Kirke i Næstved" af Provst Dr. P. W. Becker, i Ny Kirkehist. Saml. II., S. 3 flg.);

*) Molbech, der meget fremhæver Arbeidets Fortrinlighed, har fundet Aarstallet 1664 udskaaret paa den ene Side. (See Ungdomsvandringer, S. 34). I ovennævnte Afhandling af Provst P. W. Becker er Altertavlen skildret saaledes: „Altertavlen, som bærer Egetræets naturlige Farve, uden nogen Forgyldning, fremstiller i elleve Billeder Christi Lidelse, Død og Opstandelse, saaledes, at Nadverens Indstiftelse, Fodvaskningen, Korsfæstelsen, Begravelsen og Opstandelsen fremstilles i de

det nye Raad-, Thing- og Arresthuus, som i Aarene 1855 og 1856 er opført for Byen Næstved og Tybjerg Herred efter Tegning af afdøde Professor Bindesbøll; Opførelsen har kostet 33,000 Rd.;

den ældre Raadstuebygning;

det saakaldte Helliggeistes Hospital, med en forhenværende Kirke, sandsynligviis endnu Bygningen af det Hellig-Aands Kloster, der omtales i Daugaards Klosterhistorie S. 209; her findes baade en Afdeling for Fattiglemmer under Byens almindelige Fattigvæsen, hvis Tal vexler, og en Sygestue. Kong Christian den Fjerde indlemmede ifølge Hofmans Fundatser VIII. S. 450 Næstved Byes Hospital med alt dertil hørende

Gruppe af gamle Bindingsværksbygninger i Næstved.

Jordegods, Tiende og Capitaler under Kjøbenhavns Vartov, med at 9 fattige Lemmer af Næstved By der skulde underholdes. Hospitalsbygningen kjøbte Næstved Magistrat i 1636 af Vartov for 100 Rd. Species. Foruden dette Fattighuus har Byen nogle mindre Fattigboliger. Helliggeistes Hospitals øverste Etage er fortiden indrettet til militairt Sygehuus (af Helliggeistes Hospital gives paa foregaaende Side en Afbildning);

---

midterste Billeder, medens Sidebillederne vise Herren bedende i Gethsemane, og forraadt af Judas, hans Fremstillelse for Ypperstepræsten, Tornekroningen, Hudflettelsen og Gangen til Golgatha. Rammen saavelsom Søilerne, der bære Altertavlen, ere rigt forzirede med Arabesker og Løvværk; paa Gesimsen ere de fire Evangelister og de tolv Apostler anbragte, og allerøverst staaer Christus med Verdenskuglen i sin Haand. De midterste Billeder ere haut-Reliefs, og indeholde mange

den Ostenfeldtske Stiftelse, stiftet ifølge forskjellige Dispositioner, den sidste af 21de Marts 1818 af afdøde Malermester Chr. Ostenfeldt i Næstved, for 12 Enker eller Døttre af Embedsmænd eller Borgere i eller ved Næstved. Stiftelsens nuværende Bygning er opført i Aaret 1841 paa det gamle Sortebrødreklosters Plads. Den eier foruden Bygningen og den ved samme værende smukke Have en Capital paa c. 33,000 Rd. Hver af Beboerinderne har 3 Værelser og Kjøkken, 1 Favn Brænde, fri Læge og Medicin og i de senere Aar 75 Rd. aarlig;

Byens Skoler (om disse see nedenfor);

Præstø Amts Sygehuus og Tvangsarbeidsanstalt;

Gasværket.

I Næstved findes endnu endeel gamle Bindingsværksbygninger fra det 17de Aarhundrede; en Gruppe af saadanne gjengives paa fore-

Nogle Detailler af næstvedske Bindingsværksbygninger.

gaaende Side; St. Mortens Kirke sees i Baggrunden; ligeledes gjengives her efter de af V. Dahlerup, H. J. Holm og H. Storck udgivne Tegninger af ældre nordisk Architektur nogle Detailler af næstvedske Bindingsværksbygninger.

Figurer. I Fremstillingen af Nadveren sees Judas forrest i Apostlernes Kreds tilvenstre, holdende i sin Haand en Pung, som Djævelen, der sidder ved hans Fødder, og bærer Horn i Panden, griber op efter. Kunstneren har anbragt tvende Døre, een paa hver Side af det Værelse, hvori Nadveren holdes. Ad den ene, som staaer aaben, træder Værtinden i Huset ind, i den anden kiger en Yngling frem, idet han løfter et Forhæng halvt tilside. Billedet af Korsfæstelsen viser Christus med Tornekronen paa Hovedet i ædel Stilling, midt imellem de to Røvere, som have Armene bagbundne til Korset, og det ene Been trukket op til Korstræet. Johannes og Maria staae under Korset; Ypperstepræsterne spotte Frelseren; Hovedsmanden til Hest betragter ham, medens Soldaterne spille Terninger om hans Klæder. De fire Evangelister ere afbildede med deres sædvanlige Attributer, og ved Fremstillingen af de tolv Apostler har Kunstneren ogsaa fulgt Traditionen: Peder bærer Nøglerne. Andreas det skraae Kors; Jacob en Stav; Johannes Kalken; Philip en Korsstav; Bartholomæus en Kurv; Thomas et Vinkelmaal; Matthæus en Hellebard; Jacob den Yngre er fremstillet med et Valsetræ som ligner en Violinbue; Thaddæus med Kølle; Simon Zelotes med Saug, og Matthias med Øxen".

Indbyggere i Kjøbstaden: i 1870: 4267 (2288 af Mdkj. og 1979 af Kvdkj.); i 1860: 3647; i 1855: 3228; i 1850: 2735; i 1845: 2644; i 1801: 1785; i 1769: 1519. Desuden i 1870: 382 i Landdistrictet.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 594 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 388,100 Rd.

Hvad Byens Handel angaaer, da udvise Toldlisterne for 1870, at der i dette Aar er fortoldet: 19,437 Pd. Salt (af indenlandsk Salt er indført 468,000 Pd.), 57,368 Pd. Kaffe, 11,064 Pd. Viin, 1873 C.-Lstr. Trælast (i 1869: 1803 C.-Lstr.), 2046 Vtl. Rom og fremmed Brændeviin, 23,990 Pd. Bomulds- og Uldmanufacturvarer, 12,332 Pd. Bomuldsgarn, 690 Pd. Silkevarer, 43,238 Tdr Steenkul (i 1869: 34,134 Tdr.), 7664 Pd. Humle, 11,345 Pd. Sukker, 1286 Pd. Thee, 52,223 Pd. Tobaksblade. Den samlede Udførsel af Kornvarer og Frøsorter til Udlandet var i 1870: 111,066 Tdr. (32,951 Tdr. mere end i 1869), og heraf til England 49,952 Tdr., Norge 28,629 Tdr., Holland 4225 Tdr., Bremen 1028 Tdr., Preussen 2380 Tdr., Belgien 7050 Tdr., Frankrig 1500 Tdr., Hannover 702 Tdr., Lybek 4464 Tdr., Sverrig 3055 Tdr., Slesvig og Holsteen 8081 Tdr.

Skibsfarten har i 1870 været paa Udlandet: indgaaet 191 Fartøier af 4112 C.-Lstr. Drægtighed med 3550 C.-Lstr. Bestuvning, udgaaet 197 Fartøier af 4349 C.-Lstr. Drægtighed med 3405 C.-Lstr. Bestuvning; paa Indlandet: indgaaet 156 Fartøier af 1716 C.-Lstr. Drægtighed med 854 C.-Lstr. Bestuvning, udgaaet 174 Fartøier af 1797 C.-Lstr. Drægtighed med 493 C.-Lstr. Bestuvning.

Ved Nestved Toldsted var den 1ste Januar 1871 hjemmehørende 26 Fartøier af 868 C.-Lstr. Drægtighed og desuden en aaben Dampbaad af 4 Hestes Kraft, 3¾ C.-Lstr. Drægtighed.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) have i 1870 udgjort 35,900 Rd. (i 1869: 33,428 Rd.).

Brændeviinsbrænderiafgiften (incl. Krigsskat) har i 1870 udgjort 26,162 Rd. (Productet c. 500,000 Potter Brændeviin).

Af industrielle Anlæg havde Nestved efter Mercantilcalender for 1869 følgende: 4 Brændeviinsbrænderier, 2 Klædefabrikker, 2 Jernstøberier, 1 Damp-Meel- og Grynmølle, 4 Bryggerier, 1 Dampspinderi, 1 Kalkbrænderi, 1 Tobaksfabrik, 2 Garverier, 1 Feldberederi, 2 Bogtrykkerier, hvorfra udgives „Nestved Avis eller Præstø Amts- og Avertissementstidende", „Nestved Tidende eller sydsjællandsk Folkeblad" og Maanedsbladet „Hindholm".

Kreaturholdet i Nestved var den 16de Juli 1866: 138 Stkr. Heste, 246 Stkr. Hornkvæg, 24 Stkr. Faar, 128 Stkr. Sviin.

Efter Stat. Tabv. brugte i 1850 af Byens egne Indbyggere af dennes Jorder: 6 et Beløb af over 4 Tdr. Htk., 6 et Beløb af 4 til 2 Tdr., 13 et Beløb af 2 til 1 Td. og 51 et Beløb af under 1 Td.

I Nestved afholdes den 3die Onsdag i hver Maaned Marked med Heste, Kvæg og andre Kreaturer og i September og November tillige med Kram.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged samt By- og Raadstueskriver, ligesom ogsaa Herredsfoged og Herredsskriver i Tybjerg Herred.

Byraadet bestaaer foruden af Formanden (Borgmesteren) af 13 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet, c) for Fattigvæsenet og Helliggeistes Hospital, d) for Skolevæsenet, e) for Brolægningsvæsenet, f) for Mark- og Veivæsenet, g) for Gasværket, den offentlige Belysning og Vægtervæsenet, h) for Brand- og Vandvæsenet, i) for de offentlige Bygninger med Undtagelse af Fattigvæsenets og Friskolens Bygninger.

Communens væsentligste Udgifter i 1869 vare: til Fattigvæsenet 7000 Rd., til Skolevæsenet 5200 Rd., Rets- og Politivæsenet 1850 Rd., Indqvarteringsvæsenet 2100 Rd., Vandforsyningen og Brandvæsenet 220 Rd., Medicinalvæsen 350 Rd., Byens Gader og Veie 750 Rd., Bidrag til Statskassen 3380 Rd., til Amtsrepartitionsfonden 1100 Rd., til Amtsskolefonden 280 Rd. Til Udgifternes Bestridelse er ved særlige Indtægter indkommet 7500 Rd., ved Paaligning paa fast Eiendom 3000 Rd., paa Formue og Leilighed 15,700 Rd.

Communen eiede ved Udgangen af 1869: i rede Penge og Obligationer 13,000 Rd., i faste Eiendomme (Bygninger, assurerede for c. 89,000 Rd. — hvori dog er indbefattet Raadhuset, der eies i Forening med Landjurisdictionen — og Jorder af Areal c. 40 Tdr. Land) 60,000 Rd.; dens Gjæld beløb sig til 69,000 Rd.

Af Legater mærkes: Inspecteur Morbechs (Renten af 1500 Rd.), Overhofmesterinde A. de Hvitfelts (Renten af 300 Rd.) og Geheimeraad, Grev Otto Thotts (Renten af 1000 Rd.). Af Bestyrelsen for Industriforeningen i Næstved er af en Deel af Overskudet fra Industrilotteriet for Præstø Amts Kjøbstæder oprettet et Legat (Capital 1000 Rd.) til Stiftelsen for værdige Ægtefolk og Mænd i Næstved. Næstved Commune har Belæggelsesret til 9 Senge i Vartov Hospital.

Af offentlige Skoler har Byen: en Friskole med 4 Lærere; en høiere Borgerskole med 6 Lærere. Desuden har Byen en Tegneskole, hvori om Vinteren i Aftentimer gives Underviisning i Tegning og Skrivning til Lærlinge af Haandværksklassen. Til denne Tegneskole er af den i Aaret 1853 afdøde Sognepræst i Næstved P. A. Thomsen skjænket et Legat paa 750 Rd. Desuden er henlagt til denne Skole en Capital af 245 Rd., som har tilhørt en nu ophævet Søndagsskole.

Næstved har ingen Borgervæbning, men et Brandcorps, hvormed er forenet et Politicorps paa 50 Mand. 6 Sprøiter.

Havnevæsenet bestyres af Byraadets Udvalg for Havnevæsenet, bestaaende af Borgmesteren, Toldcontrolleuren i Karrebæksminde og 3 Byraadsmedlemmer. Havnen, der er beliggende ved Karrebæksminde, 1½ Miil fra Byen, er anlagt paa en Grund, som Byen i 1805 kjøbte af Saltø Gods; den har ved Indløbet en Dybde af 11—12 Fod. Communicationen mellem Byen og Havnen skeer ved Pramfart paa Suus-Aa.

Havnevæsenets Indtægter beløb sig i 1870 til 8029 Rd. Havnekassen eier et Indskrivningsbeviis for 400 Rd. i Statsobligationer.

I geistlig Henseende danner Næstved med tilhørende Landdistrict eet Pastorat, deelt i to Sogne, St. Peders og St. Mortens. En ordineret Catechet er tillige Førstelærer ved Borgerskolen. (Tidligere har hvert Sogn havt sin egen Præst, og St. Peders Kirke havde indtil Slutningen af forrige Aarhundrede Fodby Sogn til Annex, og var senere fra 1823 til 1844 forenet med Herlufsholm Sogn).

Byen hører under Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict og Næstved Lægedistrict (Amtsforvalteren boer i Vordingborg, Districtslægen boer i Næstved, hvor ogsaa Landphysicus for Sjællands søndre Landphysicat-District har Bolig). Apothek. 2den Udskrivningskreds 143de Lægd. Valgsted for Amtets 3die Folkethings-Valgkreds samt for 3die Landsthingskreds.

Ved Toldstedet er ansat en Toldforvalter, 2 Toldcontrolleurer (hvoraf den ene i Karrebæk), 4 Toldassistenter, hvoraf 1 fungerer i Karrebæk, 1 ved Bisserup. Ved Postvæsenet er ansat en Postmester. Extrapoststationen er hævet. I Næstved er ansat en Veier og Maaler, der tillige er Mægler. Garnisonssted for 4de Dragonregiment. Telegraphstation. Byen berøres af den sydsjællandske Jernbane.

I Næstved er en privat Assuranceforening for rørlig Eiendom i Sjællands Stifts Kjøbstæder med Grundfond, dannet af 1/4 pCt. Indskud af Forsikkringssummen. Risico c. 14,000,000 Rd. Beholden Formue 82,000 Rd.

I Byen findes endvidere: a) „Sparekassen for Næstved og Omegn", der begyndte sin Virksomhed i 1866. Ved Udgangen af Juni Maaned 1870 indestod i samme 167,304 Rd.; dens opsparede Fond udgjorde c. 1500 Rd. b) „Industri- og Sparebanken for Næstved og Omegn", stiftet 1866. I Aaret fra 1ste April 1870 til 31te Marts 1871 var Omsætningen 269,300 Rd. Fonds 20,900 Rd., hvoraf 1837 Rd. tilhøre Reservefondet.

Gasværket, der anlagdes i 1862 og drives for Communens Regning, havde en Indtægt i 1869 af 8513 Rd. og en Udgift af 7380 Rd. Afsætning af Gas igjennem Maalerne udgjorde 2,434,500 Cubikfod.

Paa Byens Torv blev 1870 den 6te October afsløret en Mindestøtte for Kong Frederik VII.

Her gjengives Næstved Byes gamle Segl, saaledes som det findes afbildet i Danske Magazin VI. S. 161. Det forestiller en Krone over 2 korslagte Nøgler; neden under „nogle Bølger". Der er ved Nøglerne vistnok taget Hensyn til Byens Stilling til Skovkloster, Bølgerne skulle vistnok betegne Beliggenheden ved Suus-Aa. Det Segl, som nu bruges af Byen, har hverken Nøglerne eller Bølgerne, men alene Kronen omgivet af nogle Forziringer.

Nestved, hvis Navn sandsynligviis afledes af Næs og Tved, hvilket sidste Ord vistnok rettest forklares ved ryddet Skov, forekommer allerede som en By i det 12te Aarhundrede. Her var det, hvad allerede ved Herlufsholm er anført, at Ridder Peder Bodildsen, ifølge Diplom udstedt af Biskop Eskild af Roeskilde 29de November 1135, med flere Slægtninge stiftede St. Peders Kloster, der, efterat Klostret med Undtagelse af Kirken den 26de April 1261 var brændt (Klostrets Kjældere ere endnu bevarede under „Hotel Viinhuus"), flyttedes 1/4 Miil norden for Byen til den derværende samme tilhørende Skov, efter hvilken det senere kaldtes Skovkloster. Ifølge de St. Peders Kloster af Kong Erik Lam allerede 1140 skjænkede betydelige Privilegier, eiede Klostret Nestved By næsten med fuld Hoihedsret: Byen stod ganske under Klostrets Jurisdiction; det hævede Tolden og alle andre Skatter af Byen, indsatte og afsatte Øvrigheden m. m. Først ved Reformationen hævedes denne Klostrets Hoihedsret; men under Krumstaven var det i de mellemliggende Aarhundreder som oftest sikkrere end umiddelbart under Scepteret, og Nestved hævede sig ogsaa i dette Tidsrum til en af Sjællands betydeligere Byer; et Beviis herfor ligger ogsaa deri, at den i Erik af Pommerns Tid forekommer som Myntsted (saavel Sølvmynter, de saakaldte Nestvedske Sterlinger eller sjællandske Engelske, som Kobbermynter; Myntergaden i Nestved nævnes dog alt 1355, men fra den Tid kjendes ingen der prægede Mønter). Nestved afbrændte 1271 og allerede igjen for største Delen Natten efter Paaskedag, mellem 21de og 22de April 1280, samt 31te Mai 1297. (Anon. Nestved., i Scr. rerum danicarum, I, S. 371—72). Efter Christoffer den Andens Død havde de holsteenske Panthavere 1345 anlagt paa Hoiderne ved Nestved en Befæstning kaldet Huusvolden, som Kong Valdemar Atterdag imidlertid Aaret efter erobrede tilbage. I Danske Atlas III, S. 97, siges der, at der er Spor af denne Befæstning „i nogle Banker udenfor Sortebrodre". Efter Reformationen vedblev dog Nestved, uagtet den aabenbart maatte lide ved sine trende Klostres Inddragelse, at høre til de betydeligere Provindsstæder i Sjælland. Folketællingerne vise ogsaa, at den stadig i det sidste Aarhundrede er gaaet fremad, men den har dog i den almindelige Udvikling noget maattet staae tilbage for andre heldigere stillede Byer. Nu er Nestved siden 1870 bragt i Forbindelse med det sjællandske Jernbanenet, og det staaer til at haabe, at Byens Handlende og Industridrivende ville vide at drage Nytte heraf.

Af historiske Begivenheder, der have tildraget sig i Nestved, mærkes: St. Rufini Dag (14de Juni) Aar 1259 slog Fyrst Jarmer af Rygen, der som Vasal af Roeskilde Bispestol var indkaldt af den lundske Erkebiskop Jacob Erlandsens Parti, ved Nestved den sjællandske Landalmue, af hvilken 10,000 anføres at være faldne. Aar 1298, St. Gereons Dag, lyste i Nestved Pavens Legat Isarnus Ban over Kong Erik Menved i Anledning af dennes Strid med den lundske Erkebiskop Jens Grand. Aar 1344 den 29de Januar sluttedes i Nestved et Forlig imellem Kong Valdemar Atterdag og hans Faders Halvbroder, Grev Johan den Milde af Holsteen.

Foruden St. Peders Kloster har Nestved havt 3 Klostre: et Graabrødre-Kloster, stiftet 1239, der i Aaret 1532 overlodes Byen til et Hospital, Levninger deraf findes

endnu i Præstegaarden og nogle derved liggende Smaabygninger, hvoraf den ene indtil 1740 var Latinskole (ved hvilken Peder Syv i flere Aar var Rector, hans Bolig vises endnu); et Sortebrødre-Kloster, stiftet 1242, der efter Reformationen bestod indtil Begyndelsen af dette Aarhundrede som en Hovedgaard, og hvis Bygning først for faa Aar siden er nedrevet og paa dens Plads opført den fornævnte Østenfeldtske Stiftelse; et Helligaands-Kloster, hvis Bygning endnu er det saakaldte Helliggeistes Hospital.

I Nestved fødtes 1759 Digteren Ole Johan Samsøe.

Store-Heddinge

Kjøbstad i Stevns Herred, beliggende paa et fladt og skovløst Terrain, 3 Mile fra Kjøge, $^{1}/_{3}$ Miil fra Stevns Klint og næsten 1 Miil fra hver af sine tvende Udskibningssteder, Bøgeskoven og Rødvig.

Byen har et Areal af $42^{9951}/_{14000}$ Tdr. Land, 5 Gader og 220 brandforsikkrede Eiendomme, hvoraf 127 matrikulerede ligge i Byen og 93 paa dens Grund (i 1844 var Bygningernes Antal kun 114, i 1829: 103). Samtlige Bygningers Assurancesum udgjør 584,850 Rd. (i 1854: 370,730 Rd., i 1843: 246,960 Rd., i 1834: 160,520 Rd.).

Store-Heddinge Sogn bestaaer af en Kjøbstad-Commune og en Land-Commune. Denne sidste, der beskrives blandt Landsognene i Stevns Herred, bestaaer af Hovedgaarden Erikstrup, Avlsgaarden Seinhuus, samt Landsbyerne Renge, Bjelkerup, Sigerslev og Tommestrup. Med Hensyn til Kjøbstadcommunen maa igjen skjelnes mellem den egentlige By og de bebyggede Kjøbstadjorder Storemarken og Oredrevet (see foran om Antallet af Bygningerne), hvilke sidste have $71^{1}/_{2}$ Tdr. Htk. Det samlede Hartkorn for hele Store-Heddinge Kjøbstad-Commune er 280 Tdr., hvoraf 17 Tdr. bruges af Andre end Communens egne Indbyggere. De bebyggede og ubebyggede Kjøbstadjorder have tilsammen et Areal af 2183 Tdr. Land, hvoraf 2061 Tdr. er Ager og Eng, 16 Tdr. Oredrev og 106 Tdr. Skov.

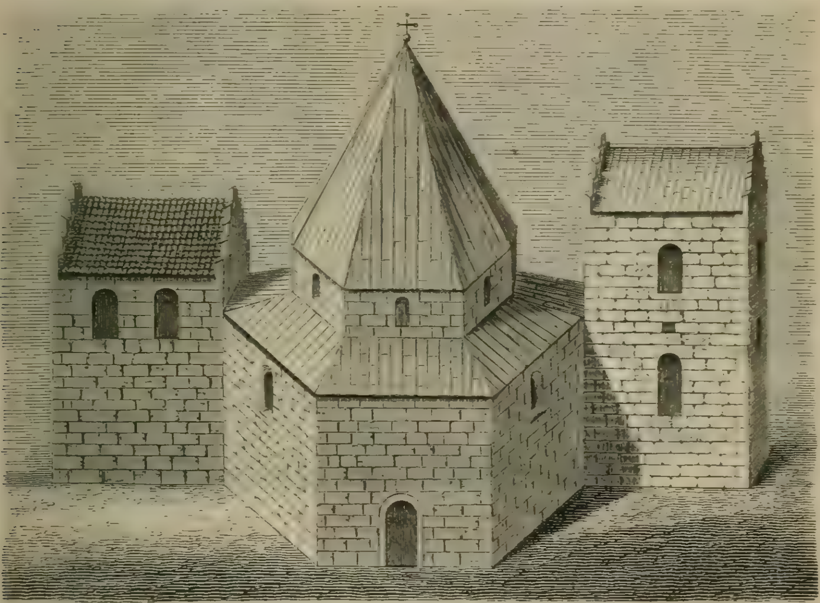
Byens offentlige Bygninger ere:

Kirken, Raadhuset, 2 Fattighuse, Sygehuset, „Svendsens Stiftelse" og Skolerne.

Store-Heddinge Kirke, om hvis Bygning det i Danske Atlas hedder, at den var noget „selvsom og adskillig fra alle andre deri, at dens mellemste Deel er ottekantet og haver paa hver Ende et Taarn, dog det ene lavere end det andet", findes afbildet paa næste Side, saaledes som den i Fugleperspectiv er gjengivet i Resens Atlas efter dens Udseende, før dens midterste Deel i Slutningen af det 17de Aarhundrede, som Pontoppidan melder, „indfaldt", „da Torden tildeels havde ruineret den." Af en Tegning af Architegner Søren Abildgaard fra 1757 seer man, at Kirkens Midte, efter at den var „indfaldet", kun deelviis er bleven reist igjen. Det vides ogsaa, at medens den ældste Kirkes midterste Taarn hvilte paa 8 ottekantede Søiler i Kirkens Midte, hvilke ogsaa, omtrent som i Kallundborg, tillige bare Hvælvingerne, saa havde den Bygning,

Bjelkerup Byes Jorder
Erikstrup Hovedgaards Jorder
Hörer til Erikstrup Hovedgds. Jorder
Torvet
Store Heddinge Kjobstads Markjorder
STORE HEDDINGE
1:6000
50 100 200 300 400 500

der traadte i dens Sted, kun et Træloft, der bares af 4 klodsede Træstøtter. Herefter blev Store-Heddinge Kirke, der havde rige Midler til sin Raadighed, i Aarene 1853 og 1854 restaureret med en Bekostning af 45,000 Rd., og er derved undergaaet en saadan Forandring, at den næsten kan betragtes som en ny Kirke. Dens nuværende Bygninger (af hvilke paa omstaaende Side gives en Afbildning efter Prof. Kornerups Tegninger til forrige Udgave af dette Skrift) fremtræde i Korsform, hvis midterste Deel udgjør en stor Ottekant, Armene i Korset dannes af Choret (det i Danske Atlas omtalte mindre Taarn), Taarnet, Baptisteriet og en Tilbygning med Stolestader. Hvælvingen over Midtskibet er af Træ og danner en spidst opløbende Kuppel i en her i Landet aldeles ukjendt Stil, men af en imponerende Virkning. Choret, der er kjendelig lavere end Kirken, har man

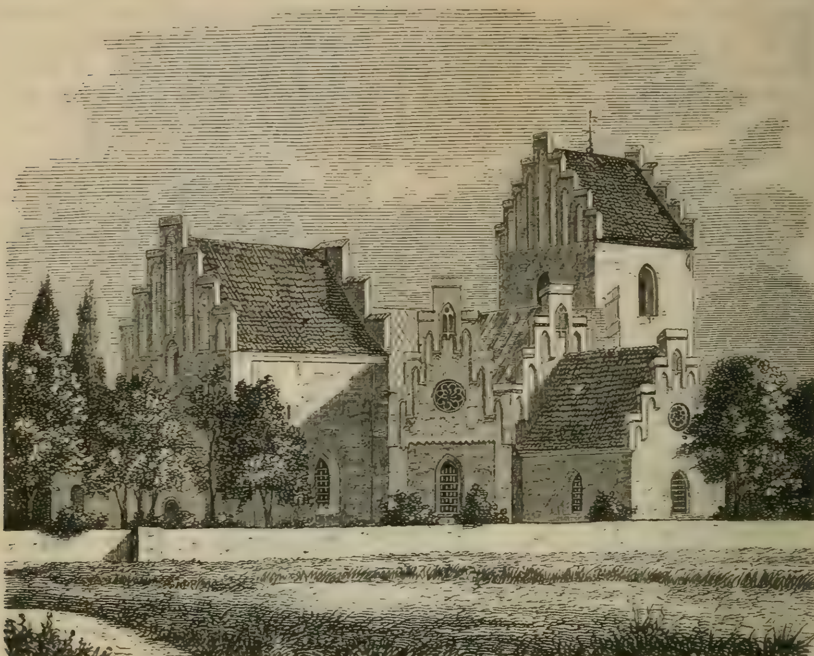

Store-Heddinge Kirke efter Reisen.

tidligere villet ansee for en Deel af et Kloster, der skulde have ligget paa samme Sted og dertil henført de Fundamenter, bestaaende af Kampesteen, der jevnligen opgraves paa Kirkegaarden*), Væggene i Choret ere dobbelte

*) Biskop Daugaard yttrer vel i sit Skrift om de danske Klostre i Middelalderen, S. 282: „Store-Heddinge har udentvivl havt et Kloster af Franciscanerordenen, thi i Weinwichs historiske Efterretninger om Stevns Herred (1ste Udgave, 1777, S. 43 og 44; 2den Udgave, 1798, S. 95) hedder det, at Jacob Torbjørnsen 1299 testamenterede 11 Orer til denne Stads Kirkes fratres minores, og at Taarnene paa Kirken ere byggede i Munkenes Tid. Skade at Forfatteren ikke citerer sin Kilde, men, da man kan formode, at han har havt paalidelige Documenter for sig, saa kan man vel paa disse i Forbigaaende henkastede Beretninger bygge den Mening, at denne lille By ikke har savnet sit Tiggerkloster, og at dettes Kirke er den nuværende Sognekirke". Dette sidste turde dog vistnok være yderst tvivlsomt, da Weinwichs Skrift i det Hele ikke udmærker sig ved Paalidelighed. Det findes navnlig, at Udtrykkene „denne Stads Kirkes fratres minores" tale derimod, hvortil kommer, at i det omhandlede Gavebrev, der er fuldstændigt aftrykt i Pontoppidans Annales ecclesiæ Danicæ, I, S. 783, nævnes Byen Store-Heddinge slet ikke, men derimod Staden „Hafn"

og mellem dem gaaer en Gang. Ad en smal Dør og en Vindeltrappe kommer man ad denne Gang til et stort firkantet mørkt Rum ovenover Choret og af samme Størrelse som dette, men uden Loft. Rundt om dette Rum løber atter en smal Gang, fra hvilken er Indgang til 2 smaae Siderum. Almuen kalder det mørke Rum „Klintekongens Kammer“ eller „Ellekongens Kammer“ og paastaaer, at ingen Konge vover at komme

Store-Heddinge Kirke.

der*). Ved Opgangen til Choret er i 1868 anbragt en Døbefont i Bronce, af Professor Jerichau, forestillende en Klippe, paa hvis Top Duen sidder og fra hvilken Vandet nedstrømmer i en Muslingeskal, der

(Kjøbenhavn), saa at Weinwich rimeligviis har misforstaaet Documentet. I Annales er derhos Giveren urigtigen kaldet Jacob Torbjørnsen istedetfor Jacob Herbjørnsen (jfr. Kirkehist. Saml. I, S. 328). Med Hensyn til Opgravningen af Steen paa Kirkegaarden vil det forøvrigt ogsaa være at bemærke, at man i Tegningerne til Resens Atlas seer Ruinerne af en Kirkelade. Jfr. dog nu det af Pastor Visby i Supplement til forrige Udgave af dette Skrift Anførte til Begrundelse af, at der skal have været et Kloster ved Store-Heddinge Kirke.

*) Jfr. Molbechs Ungdomsvandringer (1811) S. 79—83. Det større Rum over Choret omtales her saaledes: „Foruden denne Gang er der endnu ved Siden af Alteret en meget besværlig, smal og steil Opgang i Muren til en hvælvet, temmelig rummelig Celle med et Slags Arnested, med en Aabning i Muren til Lysning og Spor af en anden, der synes tilmuret. Ogsaa for denne Celle har været en Dør, og i det hvælvede Loft (hvilket nu synes aldeles nedbrudt) er en Aabning gjort med Vold. Med Hensyn til Klintekongen, eller som han her kaldes „Ællekongen“, anføres derefter paa det citerede Sted, at Bønderne i Egnen troe, eller idetmindste troede, at denne ikke vilde taale, at nogen anden Konge drog over Aaen, der gjør Skjellet for Stevns Herred. „For at betage dem denne Tanke, er Pontoppidans Ord (D. A. III, 109), drog Christian IV. derind og satte Ællekongen af fra hans Myndighed.“ „Senere har Frederik III. besøgt Stevnsherred, og Christian V. holdt endog et Indtog der den 4de November 1685. Efter den Tid vides ikke nogen dansk Konge at have besøgt Ællekongens Kammer, før Hans Majestæt Kong Frederik den Sjette, som i Aaret 1808 værdigede dette skjulte Sted sin Nærværelse.“

tjener som Døbebækken. Ved Siden af Klippen er anbragt 2 allegoriske Figurer i Legemsstørrelse, Troen med Korset og Haabet med Palmegrenen, som Sindbilleder paa den kjæmpende og seirende Tro.

Altertavlen er malet af Professor Lund og forestiller Christi første Aabenbarelse for Kvinderne ved Graven. I Sacristiet staaer en Abbedstol, meget anselig, af udskaaret Egetræ. En udmærket Prydelse har Kirken ogsaa i de 4 Basreliefs, forestillende de 4 Evangelister, som Prof. Jerichau har udført i brændt Leer, og som ere anbragte i 4 Medaillons af 4 Alens Diameter paa de 4 modstaaende Sider af Ottekanten.

Paa Kirkegaarden findes et smukt Monument over den i 1854 afdøde Sognepræst til Store-Heddinge, Provst David Seidelin Birch, bekjendt som Forfatter af en almindelig benyttet Dansk Læsebog og forskjellige andre pædagogiske Skrifter*).

Kirkens Capitalformue er c. 60,000 Rd. Dens aarlige Kornindtægt er 842 Tdr. Byg, 25 Tdr. Rug og 25 Tdr. Havre. Dens sædvanlige aarlige Udgifter, hvoriblandt et Bidrag til Communens Skolevæsen af 350 Rd., ere omtrent 3500 Rd. I 1866 indlagdes i Kirken et Varmeapparat, bestaaende af Jernrør langs Muren og under Midtgangen, der føre kogende Vand rundt. I 1867 modtog Choret og Sacristiet en omfattende Restauration, Chorets Hvælvinger prydedes med Malerier af Historiemaler Storch. I 1868 blev for Kirkens Midler opført et Ligcapel, et Vognskuur til en Ligvogn og et Sprøitehuus for Kirkens 2 Sprøiter.

---

*) Professor J. Kornerup har i en Afhandling om Store-Heddinge Kirkes Alder og tidligere Form i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1867, givet særdeles interessante Meddelelser om denne Kirke og de med denne beslægtede saakaldte Rundkirker. Han gjør først opmærksom paa, at den runde eller mangekantede Form paa Kirker er meget gammel; Constantin den Store opførte saaledes allerede en rund Kirke om den hellige Grav; i Rom byggedes meget tidligt de tvende bekjendte Rundkirker Sta. Constanza og St. Stefano rotundo. Derefter fulgte talrige Baptisterier af lignende Form i det øvrige Italien, ligeledes i Tydskland en Mængde smaa cirkelrunde Kirker med en liden Absis og et Taarn baaret af Søiler over Rundbygningen; i England opførtes i det 12te Aarhundrede en Rundbuekirke i Cambridge; Sverrig fik ogsaa flere Rundkirker, mærkeligst er Helligaandskirken i Visby fra Slutningen af det 12te Aarhundrede. „Denne Kirke har i flere Henseender megen Lighed med Store-Heddinge, men er meget mindre, 43 Fod i Tværmaal indvendig. Hellig Aands Kirken bestaaer af et ottekantet Skib med et aflangt fiirkantet Chor i Øst. Hvælvingerne bæres af ottekantede Piller. Chorbygningen har en lige Altervæg i Øst med en stor Alterniche indvendig. I Hjørnerne bag denne ere to smaa Kamre." I andre Henseender afviger forøvrigt Hellig Aands Kirke. Om Løngangen (Munkegangen) yttrer Prof. Kornerup: „Denne gaaer rundt om Chorets 3 Sider, vandret inde i den $3^1/_4$ à $3^1/_2$ Alen tykke Muur. Den er meget smal, kun 1 Alen 3 Tommer bred, men 4 Alen høi og foroven dækket af en Tøndehvælving. Den har modtaget Lys gjennem 18 smalle Aabninger, lig Skydeskaar. Disse Aabninger, af hvilke nu de fleste ere tilmurede, ere i Lysningen kun 7 Tommer brede, men $1^1/_2$ Alen høie. Indadtil have de skraa Karme og derover en Ramme af Rundbuer med Pilastre og simple Kragbaand. De ere ordnede i Grupper 3 og 3. I den østre Ende føre to smaa krumme Gange ind til et Par Lønkamre, som kun ere 2 Alen lange og $1^1/_2$ Al. brede og hvælvede. Disse Kamre modtage en svag Belysning igjennem et lille Vindue ud til Løngangen. Over selve Chorets Hvælving er et større mørkt Rum, som sees tidligere at have været overhvælvet. Ved en nøiere Undersøgelse af Muurværket over Løngangen bemærker man let, at en betydelig Forandring allerede i gamle Dage er foregaaet med Chorets øverste Deel. Kridtsteensmuren sees at have været uordentlig afbrudt og derpaa øgt med en senere Muur af store røde Muursteen. Udvendig er det især tydeligt ved Betragtningen af Taggavlen, som er aftrappet og prydet med Nicher i Spidsbuestiil, at den maa henhøre til en yngre Tid end selve det gamle Chor, som aldeles tilhører Rundbuestilen." Hele denne hemmelighedsfulde Indretning af Løngange og Celler har givet Anledning til mange Formodninger og megen Overtro (see foran det om Ellekongen Anførte). Prof. Kornerup er kommen til det Resultat, at der muligen har været et Slags Taarn over Choret, indrettet til Forsvar i Ufredstider. Han tilføier: „Adskillige gamle Kirketaarne i England ere forsynede med Muurtinder, „Creneleringer", ligesom Middelalderens Fæstningstaarne. Paa Bornholm forene de bekjendte runde Kirker de tvende Formaal baade at være Kirker og Castelller. Paa flere Steder i Sverrig findes over Kirkernes Chor Taarne, i hvilke det nederste Rum er indrettet til Altertjeneste, det øverste til Forsvar. I den første Halvdeel af det 12te Aarhundrede under de idelige Uroligheder i Danmark hærjedes Landet i en høi Grad, især i Nærheden af Kysterne, ved vendiske Sørøveres Anfald, og det er bekjendt, at navnlig Stevns Herred leed meget i denne Henseende. Saaledes synes der at have været en særegen Anledning netop ved Storeheddinge Kirke til at gjøre den til et Slags Værn. Forsaavidt er det muligt at man har havt Ret i at paastaae, at Kirken har været en Befæstning mod Venderne; men at den tillige altid har været Kirke, kan der ikke være nogen Tvivl om."

Ved Folketællingen i 1870 havde Store-Heddinge Kjøbstad 1406 Indbyggere (af Mdkj. 701, af Kvdkj. 705); i 1860: 1291; i 1855: 1231; i 1850: 1076; i 1845: 1033; i 1801: 576; i 1769: 514.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 248 Skattepligtige ansatte til en Skatte-Indtægt af 115,675 Rd.

Agerdyrkning er at betragte som Indbyggernes Hovederhverv. Ved Siden deraf drives Handel og Brændeviinsbrænden, ligesom der forøvrigt i Byen findes de sædvanlige Haandværkere. I Aaret 1850 brugte 19 af Kjøbstadens Indbyggere et Beløb af over 4 Tdr. Htk., 10 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr., 14 et Beløb af 2 indtil 1 Td. og 25 under 1 Td. Htk. Efter Mercantilcalender for 1869 ere 14 Kjøbmænd bosatte i Byen. Af Brændeviinsbrænderier var Antallet i samme Aar 5 med en Production af c. 207,000 Potter (i 1870: 198,600 Potter). Af andre industrielle Anlæg nævnes: 1 Bogtrykkeri, hvorfra udgaaer „Stevns Avis", 1 Kalkbrænderi, 1 Tobaksfabrik, 2 Garverier og 2 Ølbryggerier.

Kreaturholdet i Store-Heddinge var den 16de Juli 1866: 227 Stkr. Heste, 670 Stkr. Hornkvæg, 443 Stkr. Faar, 429 Stkr. Sviin.

Byens Handel er temmelig ringe, deels formedelst dens Afstand, c. 1 M., fra sine Udskibningssteder ved Rødvig og Bøgeskoven, deels dens indskrænkede Opland. Havnen ved Rødvig, som tilhører Godseier Scavenius til Gjorslev, kan anløbes af Fartøier af indtil 12 Fods Dybgaaende. Af Steenkul og Trælast er i 1870 fortoldet ved Store-Heddinge Toldsted (om hvilket der i det nærmest Efterfølgende stedse handles og ikke om Byen Store-Heddinge alene), resp. 7282 Tdr. og 32,626 C.Fd. Colonial- og Manufacturvarer m. m. forskrives i Regelen fra Kjøbenhavn. Udførselen af Kornvarer til Udlandet har i 1870 kun udgjort 6837 Tdr., hvorhos der fra Udskibningsstederne Rødvig og Bøgeskov er afgaaet til Kjøbenhavn, deels med større Skibe og deels med de paa Kysten af Stevns hjemmehørende Baade, 39,345 Tdr. Kornvarer og Frøsorter. Af Frembringelser, der ere særegne for dette Toldsteds District, er i 1870 udført: til fremmede Steder 565 C.-Lstr. raa Kridt (i 1869: 1014 C.-Lstr.), til Kjøbenhavn og nogle nærliggende Kjøbstæder paa Sjælland 107 C.-Lstr. raa Kridt, 286,500 Pd. slemmet Kridt, 139,750 Stkr. Kridtsteen og 57 C.-Lstr. Kridtsteensaffald.

Skibsfarten i 1870, paa Udlandet: indgaaet 132 Fartøier af 1353 C.-Lstr. med 1147 C.-Lstrs. Besætning, udgaaet 77 Fartøier af 1278 C.-Lstr. med 772 C.-Lst. Besætning; paa Indlandet: indgaaet 629 Fartøier af 2785 C.-Lst. med 881 C.-Lst. Besætning, udgaaet 729 Fartøier af 3260 C.-Lstr. med 2567 C.-Lst. Besætning. Heri er indbefattet den betydelige Fart, der finder Sted, navnlig paa Kjøbenhavn med Baade *).

*) Om denne Baadfart ytres i Beskrivelsen af Præstø Amt ved O. D. Lütken (1839) S. 218—220: „Der har i de senere Aar dannet sig en Kystfart med store Baade fra Stevns og Faxø Herreder, som synes fuldkommen passende til de locale Forhold. Det er nemlig ikke alene de Bønder, som boe nær ved Kysten, der benytte denne Transportmaade, men ogsaa fra Sogne, som ligge 1 Miil og derover fra Kysten, leveres Sæd til Baadførerne, af hvilke mange handle med Korn for egen Regning." „Det er aldeles umiskjendeligt, at denne Baadfart meget har bidraget til Bondens Opkomst paa Stevns, da han derved kan blive hjemme og passe sin Dont, istedetfor at spilde Tiden paa kostbare Kjøbenhavnsreiser."

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) have i 1870 udgjort 3650 Rd. (i 1869: 3370 Rd.)

Brændeviinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) blev oppebaaret i 1870 med: 11,685 Rd. (i 1869: 12,182 Rd.).

I Tolddistrictet er hjemmehørende 51 Fartøier af 173 Læsters Drægtighed.

Af Markeder holdes aarlig i Store-Heddinge 5, nemlig: 2 i Marts, 1 i April, 1 i Mai og 1 i October.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og Byskriver samt Herredsfoged og Herredsskriver i Stevns og Faxe Herreder.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; b) for Skolevæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Veivæsen og Brolægning.

Communens væsentligste Udgifter i 1869 vare: til Fattigvæsen 1750 Rd., Skolevæsen 600 Rd., Rets- og Politivæsen 503 Rd., Brandvæsen 98 Rd., Medicinalvæsen 289 Rd., Byens Gader og Veie 768 Rd., Gadebelysning (ved Tranlygter) 229 Rd., Bidrag til Statskassen 232 Rd., til Amtsrepartitionsfonden 972 Rd., til Amtsskolefonden 100 Rd. Til Udgifterne er ved særlige Indtægter i 1869 udredet 1074 Rd. og paalignet 5064 Rd. Der blev paalignet: paa Grund 1149 Rd., paa Hartkorn 604 Rd., paa Næring 767 Rd. og paa Formue og Leilighed 2544 Rd.

Communen eiede ved Udgangen af 1869: i rede Penge og Obligationer 4874 Rd., i faste Eiendomme 37,327 Rd.; dens Gjæld beløb sig til 1332 Rd. Communens faste Eiendomme ere: Raadhuset (eies i Forening med Landjurisdictionen), Skolebygningerne, Sygehuset, 2 Fattighuse, Svendsens Stiftelse og c. 90 Tdr. Land af Byens Jorder.

Communen har 2 Skoler, en Borgerskole og en Friskole, hver med 2 Lærere, blandt hvilke den første Lærer ved Borgerskolen hidtil har været ordineret Catechet, men der er nu ansøgt om Nedlæggelse af Catechetembedet.

Byen har ingen Borgervæbning, men et Politicorps paa 20 Mand og et Brandcorps paa 171 Mand.

I geistlig Henseende udgjør Store-Heddinge Kjøbstadsogn og Store-Heddinge Landsogn eet Pastorat og de benytte begge Store-Heddinge Kirke. (Med Store-Heddinge Sogn var indtil Aar 1855 Høirup Sogn forenet som Annex).

Byen hører under Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Tryggevælde Lægedistrict (Districtslægen boer i Byen). Apothek. 2den Udskrivningskreds 109de Lægd. Valgsted for Amtets 1ste Folkethings-Valgkreds.

Ved Store-Heddinge Toldsted er ansat en Toldforvalter og 3 Toldassistenter, hvoraf en ved Rødvig og en ved Bogeskov Udskibningssted.

Posterpediteuren har tillige Opsyn med Befordringsvæsenet og er Bestyrer af Telegraphstationen.

I Store-Heddinge er en Sparekasse, hvori den 1ste Januar 1871 indestod 834,453 Rd. Den opsparede Fond udgjør 33,689 Rd.

Af Store-Heddinges Segl fra 1751 gives her en Afbildning. Bygningen med de 3 Kors er dog vistnok en Slags Afbildning af den ældste Kirke med det høie Midtparti, der faldt ned i det 17de Aarhundrede.

I Vemmetoftes Historie af Pastor C. H. Brasch, I. S. 12—13 anføres: „Store-Heddinge (saaledes rigtigere end Hedinge) har sit Navn i Modsætning til Lille-Heddinge, der allerede 1261 sees at være adskilt derfra, men alligevel vedbliver Store-Heddinge endnu længe efter Udskillelsen blot at kaldes „Heddinge" som før. Hvad Navnet „Heddinge" angaaer, da skreves det enten saaledes med første Stavelse kort og fordobblet Consonant, eller „Hædinge" uden Consonantfordobbling og med første Stavelse lang". „Tillægsordet „Store" træder istedetfor det gamle „magle", som sattes bagefter. Endnu i 1510 faldes det „Heddyngemagle"." I Danske Atlas VI, S. 416, anføres, at Byen har faaet Kjøbstadret af Christoffer af Baiern Aar 1441, samt at der fordum skal have været 2 Gilder, St. Olai og St. Canuti, af hvilket sidstes Vedtægter endnu haves en Copi paa Latin. Derimod er Tilværelsen af det ligeledes i D. A. omtalte Franciscaner- eller Graabrødre-Kloster vistnok, som foran bemærket, aldeles ubeviislig (jfr. H. Knudsen, Oplysninger til Krøniken om Graabrødrenes Udjagelse af Danmark i Kirkehist. Saml. I, S. 328, Anm. 1).

Bjeverskov Herred,

det nordligste i Amtet, omgives af Kjøbenhavns Amt, fra hvilket det skilles ved Kjøge-Aa, Kjøge-Bugt, Stevns Herred, med hvilket Pram-Aa gjør Grændsen, Faxe Herred, med hvilket Tryggevælde-Aa gjør Grændsen, og Sorø Amt. Fladeindholdet er $3^3/_4$ □ M. Herredet hører til Danmarks skovrigeste Egne. Jorderne ere overalt muldrige, men med afverlende Blanding af Sand og Leer, dog overalt skikkede til at frembringe ethvert Slags Sæd. Henimod Pram-Aa hæver Landet sig lidt og bliver

noget mere bakket, men Terrainet er iøvrigt fladt. Htk. udgjør 3151 Tdr. A. og E., 311 Tdr. Skk. (heri er indbefattet 35 Tdr. A. og E., der hviler paa den Deel af Kjøge Landdistrict, der ligger syd for Kjøge-Aa og som i Matriklen henføres til Bjeverskov Herred). Indbyggernes Antal er 9729. Herredet danner i Forbindelse med Stevns og Faxe Herreder eet Provsti, dog med Undtagelse af Lellinge Sogn, som er Annex til Høielse Sogn i Ramsø Herred i Kjøbenhavns Amt, og den sydlige Deel af Kjøge Landsogn, som hører til Ramsø og Tune Herreders Provsti i Kjøbenhavns Amt.

Lellinge Sogn, Annex til Høielse i Kjøbenhavns Amt, omgivet af dette Amt, samt Herfølge, Lidemark og Bjeverskov. Kirken, paa Sognets Nordside, ½ M. v. for Kjøge og 3 M. ø. for Ringsted. Arealet, 2176 Tdr. Land, hvoraf 948 Tdr. Land Fredskov (Friheden, Krage Sk.), er jevnt, Agerjorden af god og frugtbar Beskaffenhed. Kjøge-Aa danner Nordgrændsen mod Kjøbenhavns Amt. Htk. 127 Tdr. A. og E., 34 Tdr. Skk.

I Sognet: Byen Lellinge, ved Landeveien imellem Kjøge og Ringsted, med Kirken, Skole, Vand- og Veirmølle; Hovedgaarden Ny-Lellingegaard med 21¾ Tdr. Htk., oprindelig en Parcel af Hovedgaarden Gl. Lellingegaard, der ligger Nord for Kjøge-Aa i Høielse S. i Kjøbenhavns Amt, men hvis Tilliggende for største Delen ligger i Lellinge Sogn, hvorfor den ogsaa i administrativ Henseende henregnes til dette Sogn; Ovedrevshuse; Skovridergaarden; Yderholms Kro. Ialt i Sognet 17 Gaarde og c. 60 Huse; af Gaardene og Husene omtrent ⅔ udenfor Byen.

Indbyggere: 399, der foruden ved Agerdyrkning have Erhverv ved Skovarbeide i Vallø Stifts Skove.

Sognet hører til Vallø Birks med Bjeverskov Herred forenede Jurisdiction (Kjøge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Kjøge Lægedistrict; 2den Bgkds. 2den Udskrivningskreds 82de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Lellinge Sogn er i geistlig Henseende Annex til Høielse Sogn i Kjøbenhavns Amt. Kirken tilhører Vallø Stift.

Lellinge Sogn var tilligemed Olsemagle Sogn i Kjøbenhavns Amt tidligere et eget Sognekald, der var et Vicariat til Kjøge By, men blev i Aaret 1732 henlagt som Annex til Høielse Sogn.

Kirken, opført af Muursteen, uden Spor af runde Buer, med Taarn, er smuk og anseelig med skjønne Hvælvinger; den har et af Etatsraad Schøller til Lellinge, Spanager og Toggerød tilbygget lyst og rummeligt Chor, der 1694 blev indviet, hvis Gulv er af sorte og hvide Marmorfliser, og som adskilles fra Kirken ved Egetræes Rækværk med Messingpiller; smukt Altermaleri: den hellige Nadvere, i en vel udskaaret Egetræes Ramme. Orgel. Her er en aaben Begravelse, hvori ovennævnte Etatsraad, senere Geheimeraad Schøller hviler tilligemed flere af den Schøllerske Familie. Paa Alteret læses følgende Vers:

Her beredes Naadens Drik, her Jesus os andrætter
Sin Faders Maaltid, hvor hand Sjæle Hunger mætter.
  Gjør Bod, afløs Dig fra din Synd, med Suk begjær,
  Knæl paa Guds Alter ned, i Troen stadig vær!
Anam de dyre Ting, hans Kjød og Blod tillige
Og tænk Du est til Bord hos Gud i Naadens Rige,
  Hvor Du med Brød og Viin livagtig Jesum faaer,
  O! kom hans Død ihu, som lægte dine Saaer.

Th. Kingo.

Lellinge Hovedgaard har tilhørt Fru Kirstine Munk og efter hende Corfits Ulfeld. Senere Geheimeraad og Justitiarius i Høiesteret Casper Schøller, † 1719; hans Enke solgte Gaarden til Kong Frederik den Fjerde. (See Vallø).

Lidemark Sogn, omgivet af Annexet Bjeverskov, samt Lellinge, Herfølge, Sæder og Vollerslev S. Kirken, midt i Sognet, 1 M. s. v. for Kjøge og $2^1/_2$ M. ø. for Ringsted. Arealet, 1900 Tdr. Land, hvoraf 781 Tdr. Land Fredskov (Taagerød Sk., Nord Sk., Bistrup Sk.), er temmelig høitliggende nærmest omkring Lidemark By, god Agerjord og frodig Skovbund i omtrent ligelig Fordeling. Htk. 104 Tdr. A. og E., $84^1/_2$ Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Lidemark med Kirken, høit beliggende, 183 Fod over Havfladen, Præstegaard, Skole, Gummerød og Ødemark; Gaarden Lovíseborg. Ialt i Sognet 19 Gaarde, 34 Huse med og 26 uden Jord, hvoraf 9 G. og 28 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 422. Agerdyrkning samt Skovarbeide udgjør Erhvervet.

Sognet hører under Vallø Birks med Bjeverskov Herred forenede Jurisdiction (Kjøge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Kjøge Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 80de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Vallø Stift. I Sognet er et Fattighuus med Beboelsesleilighed til 4 Familier; de Fattige i Lidemark Sogn have Adgang til Dronning Anna Sophies Stiftelse og til Legatet for Trængende under Vallø Stift, samt Byen Ødemark og Bjeverskov Sogn til Grevinde Schacks Legat under Stamhuset Giesegaard.

I Kirken, opført af Muursteen, med Apsis, Taarn og Hvælvinger, er en Liigsteen over Hartvig Höcken, Eier af Taagerødgaard, † 1595. Denne begik efter Pontoppidans Annales eccl. Tom. III den Udaad at lade ved sin Skytte Sognepræsten i Lidemark Hr. Jacob Pedersen ihjelskyde, samme Dag som han havde været til Alters og var af Præsten bleven foreholdt sit utugtige Levnet.

Magister Andreas Nic. Ryge, Forfatter af „Peder Oxes Levnets-Beskrivelse", var Præst i Lidemark og døde her 1767.

Taagerød var fordum en Herregaard, der i Christian den Tredies og Frederik den Andens Tid tilhørte Claus Rosengaard, Kannik i Roeskilde, og dennes Svigersøn Hartvig Höcken; i det 17de Aarhundrede Rentemester Sigvard Beck, † 1623 og hans Enke, Fru Lisbet Bille, † 1656, samt deres tvende Døttre. Senere Geheimeraad Schøller, Dronning Anna Sophie, Dronning Sophie Magdalene, der lagde Gaarden under Vallø Stift, hvorpaa Jorderne 1740 bleve udlagte til et Par Bøndergaarde.

En anden fordums Herregaard, Lidemarkgaard, der i lang Tid havde tilhørt den adelige Slægt Godske, blev af Baron Jens Juel i Slutningen af 17de Aarhundrede lagt under Juellund Hovedgaard og Jorderne udlagte til to Bøndergaarde.

Bjeverskov Sogn, Annex til Lidemark, omgivet af dette S., Vollerslev, Gjørslev og Lellinge S. samt Kjøbenhavns Amt. Kirken, midt i Sognet, ved Kjøge—Ringsted Landevei, $1^1/_2$ M. v. for Kjøge og 2 M. ø. for Ringsted. Arealet, 3333 Tdr. Land, er jevn, frugtbar og veldyrket Ager og Engjord. Paa Nordgrændsen løber Kjøge-Aa. Htk. 344 Tdr. A. og E., $^1/_2$ Td. Skfk.

I Sognet: Byerne Bjeverskov med Kirken og Skole, Gummersmark, Kjulerup og Vemmedrup. Ialt i Sognet 43 Gaarde, 53 Huse med og 26 uden Jord, hvoraf 23 G. og 51 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 782. Agerdyrkning samt Skovarbeide i Lidemarks Skove er Erhvervet.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet Lidemark; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 81de Lægd. Sognet

udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Stamhuset Giesegaard. (Om Legat for de Fattige i Sognet, see Hovedsognet Lidemark).

Kirken, der er opført af Muursteen, har Taarn og Hvælvinger.

Vollersleb Sogn, omgivet af Annexet Gjørsleb, Bjeverskov, Lidemark og Sæder S. samt Sorø Amt. Kirken, paa Sognets Vestside, $1^1/_2$ M. s. v. for Kjøge og $1^3/_4$ M. s. o. for Ringsted. Arealet, 2492 Tdr. Land, hvoraf c. 200 Tdr. Land Fredskov (Fikintevænget, Grevevænget, Vandvænget, Saugskjærervængerne og Østervang), har enkelte Bakker, men er forresten som Bjeverskov Herreds hele nordlige Deel jevnt, deels af sandet og deels af leret Beskaffenhed. Htk. 215 Tdr. A. og E., $7^1/_2$ Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Vollersleb med Kirken, Præstegaard, Skole, Fattighuus, Veirmølle, og Fløitrup; Hovedgaarden Juellund, som hører til Stamhuset Giesegaard, af Htk. $99^3/_4$ Tdr. A. og E. og $7^1/_2$ Td. Skff., med et Areal af 1084 Tdr. L. Ager, for det meste af leeragtig Beskaffenhed, 193 Tdr. L. Skov, $83^3/_4$ Tdr. Htk. Fæstegods og $23^1/_2$ Tdr. Htk. Arvefæstegods. Sognet har ialt 15 Gaarde, 28 Huse med og 27 uden Jord, hvoraf 10 G. og 24 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 558. Agerdyrkning er næsten det eneste Erhverv. Til Juellund hører et Teglværk samt Kalk- og Drainrørsfabrik.

Sognet hører under Bjeverskov Herreds Jurisdiction (Kjøge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Kjøge Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 79de Lægd. Med Annexet Gjørsleb een Commune. Kirken tilhører Stamhuset Giesegaard. Pastoratets Fattigvæsen eier et Legat, stort 66 Rd. 4 Mk., stiftet af Ole Pedersen, og Andeel i et af Enkegrevinde Schack til Giesegaard stiftet Legat, hvilken beløber sig til 73 Rd.

Kirken, der har Taarn, men ingen særskilt Chorbygning, er tildeels bygget af Kridtsteen, for det meste dog af røde Teglsteen, ialt 5 Hvælvinger. Liigsteen over Jørgen Nielsen (Basse) til Jonstrup, † 1577, og Fru Karine Daasdatter. † 1557.

Hovedgaarden Juellund er oprettet 1694, da Geheimeraad, Baron Jens Juel, Søhelten Niels Juels Broder, kjøbte og sammenlagde tvende ældre Herregaarde: Jonstrup og Herlufsstrup (tilsammen c. 400 Tdr. Htk., Kjøbesum 12,900 Rd.).

Jonstrup nævnes allerede i det 14de Aarhundrede og tilhørte længe den adelige Slægt Basse; efter Souverainiteten „Kgl. Majestæts Kjøkkenskriver" Hans Olufsøn, en af dem, der havde laant Kronen Penge under Krigen og nu bleve betalte med Jordegods.

Herlufsstrup blev oprettet til Hovedgaard af Christoffer Rosengaard, der døde 1593 som sidste Mand af sin Slægt; den tilhørte siden en Tid den nu uddøde adelige Familie Beck.

Geheimeraad Juel opførte Juellunds nuværende Hovedbygning, som han bestemte til Enkesæde for sin 3die Hustru Fru Dorothea Krag, der var ganske ung, da han 1694 ægtede hende, medens han var 63 Aar gammel. Efter hans Død i Aaret 1700 giftede Enken sig med General-Feltmarskalklieutenant Grev Christian Gyldenløve, der solgte Juellund for 32,000 Rd. D. C. til Commerceraad Hans Benzon til Sohngaardsholm (see om ham ved Garnisonskirken i Kjøbenhavn). Siden tilhørte Gaarden den for sit store og udmærkede Bibliothek bekjendte Etatsraad Niels Foss, efter hvis Død, 1751, Enkegrevinde Schack kjøbte Gaard og Gods for c. 47,000 Rd. Cour., hvorefter den blev en Deel af Stamhuset Giesegaard. (See forøvrigt Giesegaard). Hovedbygningen, som er i italiensk Stiil, 2 Etager høi, undergik for en Snees Aar siden endeel Forandring og Ombygning.

Gjørsleb Sogn, Annex til Vollersleb, omgivet af dette S. og Bjeverskov S. samt Kjøbenhavns og Sorø Amter. Kirken, midt i Sognet,

c. 2 M. s. v. for Kjøge og $1^1/_2$ M. s. o. for Ringsted. Arealet, 3437 Tdr. Land, hvoraf c. 550 Tdr. Land Skov (Slimminge Hestehave Fælled, Gjørslev Vænger, Forvaltervænget og Hesselholm), bestaaer, som alle Bjeverskov Herreds nordlige Sogne, af jevne og side Jorder. Htk. 279 Tdr. A. og E., $9^1/_2$ Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Gjørslev med Kirken og Skole, Fattighuus, Slimminge ved Landeveien imellem Ringsted og Kjøge, med Skole og Kro, Fattighuus, Bøgede, Hesselholmsgaarde og en Samling af Huse, benævnt Mikkelbjerghuse. Ialt i Sognet 39 Gaarde, 63 Huse med og 46 uden Jord, hvoraf 28 G. og 75 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 968. Agerdyrkning er ligesom i Hovedsognet Hoved-erhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hoved-sognet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 78de Lægd. Kirken tilhører Stamhuset Giesegaard.

Kirken er med Taarn, 4 Hvælvinger. Kirkedør med Aarstal 1509.

Herfølge Sogn, omgivet af Annexet Sæder, Lidemark, Lellinge, Enderslev, Himlingøie og Vallø Sogne samt Kjøge-Bugt. Kirken, midt i Sognet, c. $^3/_4$ M. s. for Kjøge ved Hovedlandeveien til Vordingborg, der gjennemskjærer Sognet paa en Strækning af c. $^3/_4$ M. Arealet, 8922 Tdr. Land, hvoraf 2221 Tdr. Land Fredskov (Aashøi Oredrev, Dyrehave, Hestehave, Søllerup Sk., Vallø Stor-Sk. og Pram Sk.), er høitliggende, gjennemskaaret af Vidskølle Aa. I Bakkerne ved Herfølge By findes Kalk, som i sine Bestanddele er væsentlig forskjellig saavel fra Faxekalken som fra Kridtlagene ved Stevns-Klint. Jordernes Bestanddeel er god Agerjord fordetmeste af leeragtig Beskaffenhed. Htk. 691 Tdr. A. og E., 123 Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Herfølge, ved Kjøge—Vordingborg Veien, med Kirken, Hospital, Præstegaard, Skole, Pige- og Syskole, et Kalkbrud og en Veirmølle, Søllerup, Svansbjerg, Aashøi med Skole, Hadstrup, Klemmenstrup, Egøie med Skole og Skovridergaard, Vidskølle med Skole og Teglværk, Tessebølle og Ankerstræde; Hovedgaardene Gunderup, af Htk. 38 Tdr. A. og E., 350 Tdr. L., og Billesborg, af Htk. 53 Tdr. A. og E., 520 Tdr. L., Avlsgaarden Hegnetslund, af 12 Tdr. Htk., og den mindre Gaard Holmegaard, alle henhørende til Vallø Stifts Gods. Ialt i Sognet 102 Gaarde, 94 Huse med og 79 uden Jord, hvoraf 56 G. og 82 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 2360. Foruden Agerdyrkning og betydeligt Skovarbeide have nogle Indbyggere Erhverv ved Herfølge Kalkbrud og Vidskølle Teglværk.

Sognet hører under Vallø Birks med Bjeverskov Herred forenede Jurisdiction (Kjøge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Tryggevælde Lægedistrict (Store-Heddinge); 2den Vgkds. Sognets nordre Deel (Aashøi, Klemmenstrup, Hadstrup, Svansbjerg, Egøie og Billesborg) hører til 2den Udskrivningskreds 89de Lægd, og den søndre Deel (Herfølge, Søllerup, Vidskølle, Tessebølle, Ankerstræde og Gunderup) til samme Kreds 90de Lægd. Sognet, der udgjør to Sognefogeddistricter, danner i Forening med Annexet Sæder een Commune. Kirken tilhører Vallø Stift. I det Skeelske Hospital i Herfølge By, oprindelig stiftet 1641 af Christen Skeel

til Fusinge og Vallø, nyde 12 Fattige en aarlig Understøttelse foruden fri Bolig, ligesom Fattigvæsenet i Sognet nyder Godt fra Vallø Stift af Dronning Anna Sophies Stiftelse, fra Giesegaards Gods af Grevinde Schacks Legat og fra Gammelkjøgegaards Gods af Skeels Legat. (Angaaende Herfølge Hospital henvises forøvrigt til Revision og Fortsættelse af Hofmans Fundatssamling ved Provst Dr. Schack, III S. 470—482).

Sognets Navn skrives i Danske Atlas Herføgle, der efterhaanden er gaaet over til at udtales Herfølge.

Kirken er af Kridtsteen, med Taarn og Hvælvinger. Altertavlen, malet af Adam Müller, forestiller Simeon med Jesusbarnet i Templet. Epitaphium over den kongelige Historiograph Claus Christoffersen Lyschander, Sognepræst i Herfølge, † 1623. I en tilmuret underjordisk Begravelse hviler Rigsraaden Oluf Rosensparre til Skarholt, der døde 1624 som sidste Mand af Slægten, hans Hustru Fru Lisbet Gyldenstjerne og deres eneste Søn Steen Rosensparre, der 24 Aar gammel faldt i Kalmarkrigen 1612, i den for de Danske uheldige Træfning paa Skællinge Hede i Halland. Forgjæves havde man opfordret den unge Kriger til at dæmpe sit forvovne Mod og komme ihu, at hans Slægt vilde uddøe, dersom han faldt; han svarede kun: „Et godt Navn gaaer for Alt," styrtede sig ind iblandt Fjenderne og fandt en ærefuld Død.

Paa den udvendige Kirkemuur ud mod Kjøge-Bugt sees en Mindesteen, hvorpaa følgende Linier af Ingemann:

„Høit bruser Bølgen i Kjøgebugt:
Den sjunger om Hvitfeldts Himmelflugt.
Den sjunger om Dannebrogs Helteskare,
Som Flammevinger til Himlen bare.
Hist Kæmpeskaren mod Himlen fløi,
Her Kirkegaarden blev Kæmpehøi.
Hid bar de fra Stranden Heltenes Been,
Og Kirken blev deres Bautasteen.
Gud evig glæde de høie Sjæle!
Med Danmark staaer deres Eftermæle."

I Aaret 1710, det første i Frederik den Fjerdes Elleveaarskrig med de Svenske, havde Ulrik Christian Gyldenløve paa Grund af Sygdom mellem Mandskabet lagt sig med den danske Flaade i Kjøge-Bugt. Da kom den svenske Admiral Wachtmeister med en større Flaade og aabnede den 4de October en levende Ild mod de danske Skibe. Det var i denne Kamp, der væsentlig var uheldig for de Svenske, at Skibet Dannebrog under den kjække Iver Hvitfeldts Commando antændtes ved Ilden af sine egne ophedede Kanoner (en samtididig Beretning siger dog, „at der kom Ild af Fængkrudtet i de udhængte Køier") og sprang i Luften med hele Besætningen af 700 Mand. De fundne Lig af disse jordedes den 2den November paa Herfølge Kirkegaard, og det er om dem og om deres hæderlige Kamp, der har fundet sit Eftermæle i Rahbeks bekjendte Digt: „Vort Fødeland var altid rigt Paa raske Orlogshelte", at de foran anførte steenhugne Stropher minde.

Den lærde Jonas Wenusinus, Professor, siden Forstander i Sorø, var i Frederik den Andens Tid Præst i Herfølge.

Gunderup Hovedgaard var oprindelig en Landsby Overgaarde, der 1582 af Fru Mette Rosenkrands blev oprettet til Ladegaard for Vester-Vallø. (See Vallø).

Billesborg Hovedgaard var oprindelig en Deel af Landsbyen Egøie, der blev gjort til Ladegaard — Egøiegaard — for Øster-Vallø, siden ombygget af Christen Skeel paa Vallø og kaldet Rudhøll eller Rudholt efter hans Hustru Birgitte Rud. Sit nuværende Navn fik den i Christian den Femtes Tid, da Fru Kirsten Bille efter sin Mands Geheimeraad Otto Skeels Død 1695 havde den til Enkesæde. Grundmuret Eenetages Hovedbygning. (See Vallø).

I Sollerup By har ogsaa været en gammel Herregaard.

Sæder Sogn, Annex til Herfølge, omgivet af dette S., Enderslev, Braaby, Lidemark og Vollerslev S., samt Faxe Herred og Sorø Amt. Kirken, paa Sognets Østside, mellem Hovedlandeveien til Vordingborg og den mindre Landevei ind i Sorø Amt, c. 1 M. s. v. for Kjøge. Arealet,

3495 Tdr. Land, hvoraf 325 Tdr. Land Fredskov (Ringsbjerg Skov, endeel af Vallø Storskov), er høitliggende og sandmuldet. Htk. 289 Tdr. A. og E., 23 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Sæder med Kirken og Skole, Tolstrup, Kanderød, Sonnerup med Kro, Alkestrup med Skole, Heinerup og Ringsbjerg med Skole; Avlsgaarden Sprettingegaard, 17½ Tdr. Htk., 167 Tdr. L., og Raarisegaard. Ialt i Sognet 42 Gaarde, 71 Huse med og 43 uden Jord, hvoraf 19 G. og 67 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1048. Agerdyrkning og Skovarbeide er Erhvervet.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet, med hvilket det danner een Commune; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 88de Lægd. Kirken tilhører Vallø Stift.

Kirken er af Kridtsteen, med Taarn og Hvælvinger.

Valløby Sogn, omgivet af Annexet Taarnby, Himlingøie og Herfølge S. samt Stevns H. Kirken, paa Sognets Østside, ved den mindre Landevei til Faxe, c. 1 M. s. o. for Kjøge. Arealet, 1752 Tdr. Land, hvoraf 282 Tdr. Land Fredskov (Nyhave Sk. og Pram Sk.), er høitliggende, begrændset paa hele Østsiden af Pram- eller Slukefter-Aa, en Fortsættelse af Stevns-Aa. Paa Sognets Sydside mærkes Vranesbanke. Htk. 158 Tdr. A. og E., 6 Tdr. Skff.

I Sognet: Vallø-By med Kirken, Præstegaard og Skole. Ialt i Sognet 17 Gaarde, 21 Huse med og 21 uden Jord, hvoraf 10 G. og 24 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: i Valløby Sogn 384, i Vallø Stift 170. Agerdyrkning samt betydeligt Skovarbeide i Vallø Stifts Skove er Erhvervet.

Sognet hører under Vallø Birks med Bjeverskov Herred forenede Jurisdiction (Kjøge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg), Tryggevælde Lægedistrict (Store-Heddinge); 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 87de Lægd. Med Annexet Taarnby een Commune. Kirken tilhører Vallø Stift. Vallø-By tilligemed Annexet Taarnby Sogns Fattige nyde ligesom Vallø Godses øvrige Beboere Andeel af Dronning Anna Sophies Stiftelse og et Legat kaldet „Dronningpenge“.

Vallø Stift udgjør en egen Menighed, bestaaende af Hovedgaarden Vallø Slot med flere nærliggende Bygninger, der beboes af Embedsmænd og Betjente ved Stiftet, samt nogle Haandværkere. Vallø Hovedgaard og Ladegaard, 53½ Tdr. Htk., 363½ Tdr. L., er bortforpagtet. Kirken er et Capel paa Vallø Slot. Menighedens Folketal, der ikke er indbefattet under Valløby Sogn, var i 1870: 189. Stiftspræsten har foruden Offer og Accidentser fast Gage af Stiftet samt fri Bolig med Jord. En Stiftslæge for Stiftets Gods har Bolig i Sognet. Stifts-Sognet danner ingen selvstændig Commune, men udgjør i communal Henseende en Deel af Valløby-Taarnby Pastorats Commune. En privat Skole, hvis Lærer lønnes af Vallø Stift.

Valløby Sogns Kirke er en almindelig hvælvet Muursteensbygning, i Aaret 1590 „renoveret og forlænget“ af Fru Birgitte Rosenkrands til Vallø, som nemlig tilbyggede Choret, der er betydelig bredere end den oprindelige Kirke og har en smuk Gavl i Renaissance-Stiil med Sandsteensprydelser. I den anseelige Gravhvælving under dette Chor hviler Hr. Oluf Rosenkrands til Vallø, † 1545, og Fru Ide Munk (over dem findes Liigsteen og Epitaphium i Kirken); Peder Bilde til Svanholm,

† 1580, og Fru Birgitte Rosenkrands, † 1592; Geheimeraad Otto Skeel til Vallø, † 1695, o. fl. En Marmorkiste i Sacristiet gjemmer Støvet af Louise Sophie Frederikke, Prindsesse af Slesvig-Holsteen-Sønderborg-Glücksborg, Abbedisse paa Vallø, † 1785. Under Taarnet er Begravelse for Stiftsdamerne, hvoriblandt i en Marmorkiste Fru Louise Moltke, Grevinde af Knuth, Decanesse paa Vallø, † 1785. (I Kirken skal tidligere, efter Hofman, være begravet trende af Frederik den Fjerdes og Anna Sophies Børn, fødte paa Vallø medens Dronning Louise levede, men de formodes at være nedgravede i Jorden, da Prindsessens Kiste anbragtes her). Altertavlen har tvende Malerier: Den hellige Nadvere og Korsfæstelsen.

Paa Kirkens nordre Væg hænger en katholsk Altertavle, forestillende den hellige Treenighed, samt endvidere paa Fløiene, til Venstre St. Jacob den ældre og St. Antonius, til Høire St. Bartholomæus og St. Jørgen. Paa de lukkede Døre sees St. Andreas og St. Peder. Det er alt gammelt Temperamaleri. Vaabnet (Thotternes), der findes paa Tavlen, viser hen til Hr. Oluf Axelsøn Thott, † 1464. (See forøvrigt „Helgensager" af Franciska Carlsen i Ny Kirkehist. Saml. II, S. 257 flg.). Tavler med Bildernes og Skeelernes Stamtræer; den første Slægt føres her endog tilbage til Aar 781 (!).

Den gamle Herregaard Vallø nævnes allerede i det 14de Aarhundrede, og tilhørte da den adelige Slægt Falk, fra hvilken den kom til den mægtige og rige Hr. Oluf Axelsøn Thott, † 1464. Hans Datter Birgitte (den yngre, Fru Birgitte af Hamarstad var en ældre Datter) bragte Gaarden eller rettere Fordringen paa denne, thi Kongerne Christian I, Hans og Christian II havde den længe i Henhold til en Overdragelse af den ældre Søster Birgitte i Besiddelse (see Allen „De tre nordiske Rigers Historie" II, S. 374 flg.) til sin Mand Hr. Niels Eriksen Rosenkrands til Bjørnholm, Hofmester under Christian II, † 1516, hvis Søn Hr. Oluf Nielsen Rosenkrands ved sin Død 1545 efterlod trende Døttre, af hvilke de to deelte Gaard og Gods, som omsider var blevet overdraget Niels Rosenkrands. Den ældste af dem, Fru Birgitte, gift med Peder Bilde til Svanholm, fik Øster-Vallø med den østlige Halvdeel af Borggaarden; hun efterlod Eiendommen til sin Søn Oluf Bilde, som døde 1602. Senere kom den ved Arv til den lærde Holger Rosenkrands paa Rosenholm, der atter solgte den til Fru Ellen Marsviin; fra hende kom den til Christian den Fjerdes Søn, Grev Valdemar Christian og tilsidst til dennes Moder Fru Kirstine Munk, af hvem Rigsraad Christen Skeel kjøbte Øster-Vallø og samlede derefter paany den hele Eiendom. Han forbedrede Bygningerne paa Øster-Vallø. Den yngre Datter, Fru Mette Rosenkrands, fik Vester-Vallø. Hun var først gift med Rigsraaden Steen Rosensparre, der faldt 1565 paa Axtorn Hede i Skaane, derefter med den berømte Rigshofmester Peder Oxe, efter hvis Død, 1575, hun opførte den endnu staaende meget anseelige og skjønne Hovedbygning paa Vester-Vallø (see nedenfor), som er et Vidnesbyrd om hendes Dygtighed og Virksomhed; tillige byggede hun en høi grundmuret Skillemuur med Galleri og Vindeltrappe mellem Øster- og Vester-Valløs Borggaarde. Om hende synger en samtidig Digter (Claus Christoffersen Lyschander):

„Selv var hun en Frue mægtig og god
Og holdt sig som det en Ridder anstod
I Adfærd, i Miner og Lader,
Hun havde og under det Kvindebryst
En Ridderes Hjerte og største Lyst
I Dyder at følge sin Fader.
Hun bygde slet Walløe hen op af nye
Over grønneste Skove høyt op i Skye,
Med Taarn og rødeste Tinde,
Med Saler og Gallerie, Port og Broe,
Som bliver til Gavn for dem der skal boe
Og hende til ævig Afminde."

Fru Mette Rosenkrands døde 1588 og efterlod Vester-Vallø til sin Søn Rigsraaden Oluf Rosensparre, som døde 1624. Senere kom Gaarden ved Giftermaal til den ovenfor nævnte Christen Skeel, der tillige kjøbte Øster-Vallø; derefter hans Søn Geheimeraad Otto Skeel og dennes Søn Etatsraad Christen Skeel, der døde 1709 og Aaret før sin Død tilskjødede Kong Frederik den Fjerde Vallø, med dens betydelige Underliggende, Billesborg, Gunderup o. fl. Hovedgaarde. Heraf oprettede Kongen 1713 et Grevskab, som han skjænkede til Anna Sophie Reventlow og bestemte til Enkesæde for hende. „Men da dette faldt anderledes ud," som Pontoppidan siger, og Dronningen

ved Christian den Sjettes Thronbestigelse blev forviist til Klausholm, saa skjænkede nævnte Konge 1731 Vallø til Dronning Sophie Magdalene, der atter besluttede deraf at oprette et Stift eller Kloster for adelige Frøkener.

Vallø Stifts Fundats er af 14de Mai 1738, fornyet 14de Mai 1838. Desuden ere flere særlige Bestemmelser og Udvidelser tidligere og senere givne.

I Stiftet skal paa en og samme Tid ikkun være en Abbedisse eller en Decanesse, saaledes at aldrig begge Pladser paa eengang besættes. Abbedissen skal være en Prindsesse af det kongelige eller et med samme beslægtet Huus, Decanessen Enke efter en Mand, der har beklædt et Embede eller været benaadet med Rang i Rangforordningens 1ste Klasse. De aarlige reglementerede Pengeoppebørseler ere for Abbedissen 3500 Rd., for Decanessen 2300 Rd., foruden resp. 250 og 200 Rd. til Istandsættelse og Vedligeholdelse af de dem paa Slottet overladte Værelser. Endvidere er saavel Ophold paa Slottet som en aarlig Pengeoppebørsel af 1300 Rd. (foruden 50 Rd. til Værelsernes Vedligeholdelse) tillagt 28 virkelige Stiftsdamer, hvoraf 3 i Hofpladser, og en aarlig Pengeoppebørsel alene af 600 Rd. udbetales 36 overordentlige Stiftsdamer, hvoraf 3 i Hofpladser; dog kan der tildeles de overordentlige Stiftsdamer Bopæl paa Stiftet, forsaavidt der er Leiligheder ledige, som først have været tilbudte virkelige Stiftsdamer og disse have erklæret ikke at ville afbenytte. Af de øvrige for Betaling indskrevne adelige Jomfruer nyde de 80 først Indskrevne samt de 3 ældste til Hofpladser Indskrevne hver 300 Rd. aarligen, men alle de andre faae af Stiftets Kasse ikkun godtgjort Renterne af Indskrivningssummen, hvilken er fastsat til 2000 Rd. for hver. Kun de, der ere af dansk Adel, kunne indskrives i Stiftet. Desuden nyde 36 Enker eller Døttre af Mænd i de 2 første Rangklasser hver aarlig 500 Rd. af Stiftet; ligeledes er der normeret 12 Pensioner, hver paa 500 Rd. aarlig, til saadanne Stiftsdamer eller til Pladser i Stiftet indskrevne adelige Jomfruer, der efter at have betalt den anordnede Indskrivningscapital have indladt sig i Ægteskab, men derefter ere blevne Enker og efterladte i trængende Omstændigheder. Naar der ved Vacance i disse sidste Pladser er opsamlet 1000 Rd., kunne disse anvendes til Brude-Udstyrs-Legat til en af de i Stiftet for Betaling indskrevne adelige Jomfruer, der ved at indgaae Ægteskab udtræder af Stiftet uden at komme til at nyde Oppebørsel deraf. Fremdeles ere 36 Pensionspladser, hver paa 300 Rd. aarlig, oprettede for Døttre efter afdøde Mænd, der have beklædt Embeder eller været benaadede med Rang i en af de to første Rangklasser. Hofstiftsdamerne, saavel de virkelige som de overordentlige, have Rang i 2den Klasse Nr. 4; de øvrige baade virkelige og overordentlige Stiftsdamer, saa og de ugifte Døttre af Embedsmænd i de 2 første Klasser af Rangforordningen, hvem Oppebørsel af Stiftet er tillagt efter Fundatsens § 17, med 2den Klasse Nr. 5.

Om Dronning Anna Sophies Legat, stiftet den 1ste Januar 1729, og flere med Vallø forenede Velbædigheds-Anstalter maa henvises til Revision og Fortsættelse af Hofmans Fundatssamling ved Provst Dr. N. Schack, III, S. 470—506.

Til Stiftet høre Godserne Vallø, Gunderup, Billesborg, Gamle-Lellingegaard og Ny-Lellingegaard, af 2300 Tdr. Htk. A. og E. og Skfk., hvoraf 214 Tdr. Htk. under Hovedgaardene, 1046 Tdr. Htk. bortarvefæstede. Endvidere 310 Tdr. matr. Tiende-Htk. (deriblandt Kirketienderne af de Stiftet tilhørende Kirker: Valløby, Taarnby, Haarlev, Himlingøie, Enderslev, Vraaby, Herfølge, Sæder, Lidemark, Lellinge, Høielse, Eiby, Havdrup, Solrød, Jersi og Stjensved). Stiftets Skove have et Areal af 5168 Tdr. Land. Stiftets Capitalformue udgjorde efter Statshaandbogen for 1872 den 31te Marts 1871 Rd. 3,654,330, hvoraf 515,848 Rd. ikke vare rentebærende. Af Indskrivningscapitaler forrentedes til samme Tid 256,000 Rd. Hendes Kongelige Høihed Arveprindsesse Caroline til Danmark er Protectrice for Stiftet. En Decanesse har den indre Bestyrelse. En Curator har Administrationen af Godset og Stiftets Capitalformue. En Overførster, under hvem 2 Assistenter, bestyrer Skovene. Desuden er ansat en Stiftsforvalter, der tillige er Stiftsskriver og Slotsforvalter, en Skov- og Bygningskasserer, en Stiftspræst, en Stiftscantor og en Stiftslæge.

Vallø Hovedbygning, der ved Stiftets Oprettelse fik Navn af Slot, bestaaer af 4 Fløie, der indeslutte en meget rummelig firkantet Gaardsplads af over 50 Alens Længde og Brede. Den vestlige Fløi med tvende Sidefløie er den af Fru Mette Rosenkrands opførte herlige og usædvanlig anseelige Bygning, 3 Etager, med tvende 6 Etages høie Taarne, det ene firkantet, det andet rundt, begge med Kuppelspir. Ved en i Aaret 1866 foretaget Reparation blev Kalkpudsen borttaget, hvormed man havde vanziret den ældre Bygnings Mure, og disse have nu atter deres røde Muursteensfarve. Imellem de 2 Taarne er den hvælvede Port, med Rosensparrenes, Rosenkrandsernes og Oxernes Vaabner, Aarstallet 1581 og en Inscription, hvori det blandt hedder: „Ikke

Vallo.

os, Herre, ikke os, men giv dit Navn Ære for din Naade og Sandhed. Ps. 115. Udi Navn Gud Faders, Søns og den Hellig Aands haver jeg Mette Rosenkrandtzis Daatter til Walløe Anno 15.. begyndt at bygge dette store Hus med disse to store Taarne her paa Walløe, og haver jeg af Guds Naade, Gud være herfor lovet i Evighed, fanget det under Spir og Tag 1586."

Til den gamle Bygning støde 2 Fløie paa 2 Etager, opførte af Frederik den Fjerde, medens den hele østlige Fløi, to Etager med en Pavillonbygning i Midten, er opført af Dronning Sophie Magdalene, ved Generalbygmester L. Thurah.

I den nordre Sidefløi af den ældre Bygning er Slotskirken, med smukke Ornamenter (jfr. kgl. Rescr. af 20de Juni 1740).

Over Slotsgraven fører en anseelig Bro med Piller af Gullandsk Sandsteen og 4 Buer, samt ved Rækværket 6 Steenløver med adelige Vaabenskjolde. Ved Slottet er en smuk anlagt Have og en Dyrehave.

Af Vallø Slot gives paa modstaaende Side en Afbildning.

Taarnby Sogn, Annex til Valløby Sogn, omgivet af dette S., Himlingøie og Haarlev S., samt Stevns H. Kirken, midt i Sognet, 1¼ M. s. v. for Kjøge ved Landeveien til Faxe. Arealet, 1113 Tdr. Land, er høitliggende, men af god Beskaffenhed, skovløst og mod Øst begrændset af Pram-Aaen, der fortsætter sit Løb mod N. V. til Kjøge-Bugt. Htk. 127 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Store-Taarnby med Kirken og Skole. Ialt 19 Gaarde, 23 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 10 G. og 19 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 397. Erhvervet er det samme som i Hovedsognet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 86de Lægd. Kirken tilhører Vallø Stift. Sognet er ligesom Hovedsognet deelagtigt i Dronning Anna Sophies Stiftelse ꝛc.

Kirken, med Taarn og Hvælvinger, er opført af Muursteen.

Haarlev Sogn, omgivet af Annexet Himlingøie, Braaby, Enderslev og Taarnby S. samt Stevns og Faxe H. Kirken, paa Sognets Sydostside ved den mindre Landevei fra Kjøge til Faxe, c. 1¾ M. s. for førstnævnte Sted. Arealet, 2786 Tdr. Land, er jevnt, af god Beskaffenhed og med Enge langs Stevns- og Tryggevælde-Aaer, hvilke optage flere mindre Vandløb og danne hele Øst- og Sydgrændsen. Htk. 330 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Haarlev med Kirken, Præstegaard, Skole og Kro, Haarlev-Oredrev med Skole, Lille-Linde, Lystrup, Lille-Taarnby og Ammerup. Ialt 45 Gaarde, 35 Huse med og 22 uden Jord, hvoraf 19 G. og 17 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 806. Agerdyrkning er udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Bregentved Birks Jurisdiction (Bregentved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Tryggevælde Lægedistrict (Store-Heddinge); 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 126de Lægd. Med Annexet Himlingøie een Commune. Kirken tilhører Vallø Stift.

Kirken er bygget af Muursteen og Kridtsteen og har et temmelig høit Taarn; Skibet har buet Gibsloft, Taarn og Chor hvælvede. I Oluffens Collectanea anføres, at der paa Kirkegaarden findes en ualmindelig stor Gravhøi, hvor efter Sagnet Kong Hother er begravet. Sognets ældre Navn er dog Hornlewe, hvilket ikke har noget med Hother at gjøre.

Himlingøie Sogn, Annex til Haarlev, omgivet af dette S., samt Enderslev, Herfølge, Valløby og Taarnby S. Kirken, midt i Sognet, $1^1/_4$ M. s. for Kjøge. Arealet, 1195 Tdr. Land, hvoraf 48 Tdr. Land Fredskov (Gruberholms Sk.), er høitliggende, jevn god Agerjord og overalt dyrkbart. Htk. 127 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Himlingøie med Kirken og Skole; Gaarden Gruberholm. Ialt 20 Gaarde, 16 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 14 G. og 10 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 379. Agerdyrkning er Hovederhverv.

Sognet hører under Vallø Birks med Bjeverskov Herred forenede Jurisdiction (Kjøge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Tryggevælde Lægedistrict (Store-Heddinge); 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 85de Lægd. Kirken tilhører Vallø Stift.

Himlingøie Kirke er temmelig lille; den er bygget af Muur-, Kridt- og tildeels uhugne Granitsteen. Disse sidste findes i den sydlige Muur, der noget fra Choret begynder at danne en Bue, som strækker sig til Taarnbygningen og lader formode, at Kirken oprindelig har været en Rundkirke; Skibet har gibset Træloft; Choret og Taarnbygningen, mellem hvilke og Kirken findes spidsbuede Aabninger, ere hvælvede.

Enderslev Sogn, omgivet af Annexet Vraaby, Herfølge, Himlingøie og Haarlev S. Kirken, midt i Sognet, $1^1/_2$ M. s. for Kjøge. Arealet, 2238 Tdr. Land, hvoraf 244 Tdr. Land Fredskov (Almisse Vang), er jevnt, uden betydelige Høider, Vandløb eller Engstrækninger. Htk. 194 Tdr. A. og E., 3 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Enderslev med Kirken, Præstegaard og Skole, Aggerup og Poulstrup. Ialt i Sognet 26 Gaarde, 41 Huse med og 45 uden Jord, hvoraf 16 G. og 38 H. udenfor Byerne. Af 25 udflyttede Huse benævnes 6 Enderslev-Alminde, 11 Enderslev-Hestehave og 8 Enderslev-Høstmark.

Indbyggere: 653, som ernære sig af Agerdyrkning og ved betydeligt Skovarbeide.

Sognet hører under Vallø Birks med Bjeverskov Herred forenede Jurisdiction (Kjøge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Tryggevælde Lægedistrict (Store-Heddinge); 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 84de Lægd. Med Annexet Vraaby een Commune. Kirken tilhører Vallø Stift.

Kirken er en Muursteensbygning, med Hvælvinger og Taarn. Altertavlen er et skjønt Maleri af den saa tidlig bortkaldte Kunstner Adam Müller, forestillende Christus, der underviser fra Skibet, henved 4 Alen høit og over 2 Alen bredt, med en Snees Figurer, indfattet i en antik Ramme.

Vraaby Sogn, Annex til Enderslev, omgivet af dette S., Sæder og Haarlev S. samt Faxe Herred. Kirken, paa Sognets Sydside, c. $1^3/_4$ M. s. for Kjøge. Arealet, 1708 Tdr. Land, hvoraf 283 Tdr. Land Fredskov (Skrosbjerg Sk.), er jevn Agerjord af almindelig Middelbeskaffenhed. Tryggevælde-Aa danner Sydgrændsen mod Faxe Herred. Htk. $128^1/_2$ Tdr. A. og E., 21 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Vraaby med Kirken og Skole, Mølle med Bageri, og Skrosbjerg med Skole. Ialt 20 Gaarde, 18 Huse med og 26 uden Jord, hvoraf 9 G. og 15 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 403. Agerdyrkning og Skovarbeide er Hovederhvervet.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 83de Lægd. Kirken tilhører Vallø Stift.

Vraaby Kirke er opført af Muursteen, med Taarn og Hvælvinger.

Stevns Herred,

der paa Vestsiden begrændses af Bjeverskov og Faxe Herreder, hvorfra det paa en længere Strækning adskilles ved den mod Nord i Kjøge-Bugt udløbende Stevns-Aa, som efterat have forenet sig med den fra Vest løbende Tryggevælde-Aa paa en Strækning benævnes med dennes Navn og derefter kaldes Pram-Aa*), danner paa en Maade en mod Øst udgaaende Halvø, omgivet mod Nord af Kjøge-Bugt, mod Øst af Østersøen og mod Syd af Præstø-Bugt. Fladeindholdet udgjør omtrent $3^3/_4$ □ Miil. Jorderne, der næsten overalt ere flade, om end høitliggende, udmærke sig ved en heldig Blanding af Muld, Leer og Sand med Underlag af Leer, Mergel eller Kridt, og gjøre Herredet til et af de frugtbareste i Landet. I en Strækning af $1^3/_4$ M. (fra Gjorslev Bøgeskov eller Holtug Skandse til Rødvig Skandse) fremtræder som Sjællands østligste Forbjerg mod Havet Stevns Klint med afvexlende Lag af Kridt-, Kalk- og Flint-Steen; dens steile Skrænter, hvis høieste Punct, Høiesti, kun er 131 Fod, og hvis meest fremtrædende, nordligere Pynt, Mandehoved, kun naaer 95 Fod, afsætte vel ingen fremspringende Grunde i Havet, men gjøre Farvandet nær Kysten usikkert ved Nedstyrtninger af betydelige Steenbrokker. Herredets Skove bestaae af en større samlet Strækning paa Nordostkysten, under Gjorslev Gods, og nogle mindre i den midterste og vestlige Deel, under Bregentved Grevskab. Htk. er 4296 Tdr. Ager og Eng, 63 Tdr. Skovskyld. Indbyggernes Antal er 11,713, hvoraf 1406 i Store-Heddinge Kjøbstad. I geistlig Henseende danner Stevns Herred i Forbindelse med Faxe og Bjeverskov Herreder eet Provsti.

Den ældste Skrivemaade for Stevns Herred er „Stethyuinshæreth"; først 1315 skrives „Steffensheret". Desuagtet har allerede Weinwich udledet Navnet af, „at det

---

*) Om Stevns-Aa udtaler Pastor Braich sig saaledes i „Vemmetoftes Historie": „Stevns-Aa, der i Fortiden var et mægtigt Vandløb mellem Kiøge og Præstø Bugter, og endnu i Begyndelien af det 18de Aarhundrede bestod som et sammenhængende om end lille Løb mellem Spiellerup og Smerup Kirker, er nu her overskaaret af et Kjærdrag, der gjør Vandskiellet mellem det nordlige lange Aaløb, der herfra danner Grændsen mod Vest for Stevns Herred og udmunder i Kiøge-Bugt, og et sydligt, kun $1/2$ Miil langt Løb, der gaaer til Vemmetofte og østen om Hovedgaardens Bygninger fortsættes ned til Stranden, hvor det giennem den saakaldte „Kildemade"-Slette ved Martelunds Skov udmunder i Præstø Bugt og her først ved sit Udløb igien danner Grændsen mellem Faxe og Stevns Herreder, som ogsaa denne Deel af Aaen tidligere maa tænkes at have giort paa hele Stykket."

stevner mod Søen". Hertil slutter sig vel ogsaa Brasch, naar han yttrer, at Stevns Herreds Navn er knyttet til Klinten som Faxes til Kalkgruberne. Ed. Erslev har i „Den danske Stat", S. 68, givet lignende Fortolkning af Navnet; han udtaler sig saaledes herom og om de eiendommelige Naturforhold paa Klinten: „Ud mod Havet har Stevns Klint en høist mærkelig Form, idet Affaldet ikke danner en lige eller en skraa Linie, men er bøiet ind og ud, næsten som om det kunde være Stavnen af et Skib eller Profilen af et Ansigt. Denne Særegenhed er heller ikke undgaaet Folket; hele Klinten har faaet sit Navn deraf, og det meest fremtrædende Punkt kaldes „Mandshovedet". Man maa imidlertid ikke ansee denne særegne Form for en Tilfældighed; thi den er begrundet i hele Klintens Bygning. Nederst ligger nemlig et Lag af Skrivekridt, og da dette er meget blødt giver det let efter for Regnens og Vindens Virkninger. Ovenover dette Lag kommer et tyndt Lag af Faxe Kalk, der kun forvittrer med Vanskelighed, og det danner derfor en skarp fremragende Kant, der skyder ud over det løse Skrivekridt. Paa Faxekalken hviler atter et mægtigt Lag af Liimsteen, hvis Forvittring foregaaer lettere end Faxekalkens, men vanskeligere end Skrivekridtets." I sproglig Henseende ligger det dog nærmest at udlede Navnet af steði, i Dativ Fleertal steðjum, hvilket Ord betyder en Ambolt og kan have Hensyn til de bratte afrundede Skrænter mod Havet.

Om dette Herred haves: „Beskrivelse over Stevns Herred, forfattet 1667 af Herredets Præster i Anledning af Præsident Resens Begjæring" (Suhms Samlinger I. S. 118 flg.); „Beskrivelse over Stevns Herred", af N. H. Weinwich, Kjøbenhavn, 1ste Udg. 1776, 2den Udg. 1798; „Beskrivelse over Stevens Klint og dens naturlige Mærkværdigheder" (m. Kbb.), af Søren Abildgaard, Kbhavn 1759, 4to; „Stevns i ældre og nyere Tid", Storeheddinge 1862.

Store-Heddinge Landsogn, omgivet af Høirup, Lille-Heddinge, Frøslev, Hellested, Magleby og Holtug Sogne samt Østersøen. Arealet, 4941 Tdr. Land, hvoraf 244 Tdr. Land Fredskov (Konge Sk. og Kirke Sk.), er leret. Stevns Klints høieste Punct, Høiesti, nordost for Høirup Kirke, 131 Fod over Havet, og dens yderste Pynt, Mandehoved, 91 Fod høi, ere begge beliggende i Sognet. Htk. 574½ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Bjelkerup med Skole, Sigerslev med Skole og Veirmølle, Tommestrup og Renge med Veirmølle; Hovedgaarden Erikstrup, under Gjorslev Gods, af Htk. 43 Tdr., 219 Tdr. L. Ager, 15 Tdr. L. Eng, 369 Tdr. L. Skov, 70 Tdr. Htk. Fæstegods og 87 Tdr. Htk. Arvefæstegods; Avlsgaardene Seinehuus (under Gjorslev Gods), 18½ Tdr. Htk., 280 Tdr. L., og Rengegaard. Paa Klinten Stevns Fyr (Blinkfyr af 4de Orden med Speilapparat, Lysvidde 3¾ M.) Ialt i Sognet 84 G., 39 Huse med og 117 uden Jord, hvoraf 54 G. og 57 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1600. Agerdyrkning og Arbeide ved at skjære Kridtsteen paa Klinten udgjør Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under Stevns og Faxe Herreders Jurisdiction (Store-Heddinge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Tryggevælde Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 96de Lægd. Beboerne søge, som foranført, Kirken i Store-Heddinge Kjøbstad. Sognet danner en egen Commune.

Erikstrup var, efter D. A., fordum en Kongsgaard, siden en Bondegaard, der i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede blev oprettet til Hovedgaard af Erik Valkendorf, Høvedsmand paa Hoistrup, for hans Søn Christen Eriksen Valkendorf. Senere kjøbte Dronning Charlotte Amalie Gaarden og lagde den under Gjorslev Gods, med hvilken den stedse siden har havt fælles Besidder.

Stevns Klint med Hoirup Kirke.

Ved Strandkanten af Klinten ligeudfor Tommestrup-Strand findes en Hule, Klintestuen kaldet, som efter Sagnet skal have været Opholdssted for Sørøvere.

Høirup Sogn, omgivet af Store-Heddinge og Lille-Heddinge S., samt Østersøen. Kirken ligger allerydderst paa Stevns Klint, c. 1/2 M. s. o. for Store-Heddinge. Arealet, 766 Tdr. Land, er jevnt indtil Klintens pludselige bratte Affald ud mod Havet. Jordsmonnet er leret med Kridtbund. Htk. 103 Tdr. A. og E., 1/2 Tdr. Skff.

I Sognet: Byen Høirup, beliggende ved Klinten, med Kirken, Præstegaard og Skole. Ialt 21 Gaarde, 26 Huse med og 30 uden Jord, hvoraf 10 G. og 21 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 351. Agerdyrkning og Arbeide ved Klinten (Kridtsteensskjæreri) udgjør Hovederhvervet. Endeel ernære sig ved Fiskeri og Fragtfart med Baade.

Sognet hører under Stevns og Faxe Herreders Jurisdiction (Store-Heddinge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Tryggevælde Lægedistrict (Store-Heddinge); 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 97de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Gjorslev.

Høirup Sogn har i ældre Tider været Annex til Lille-Heddinge Sogn, og blev derefter i Aaret 1678 Annex til Store-Heddinge Kjøbstad, indtil det i Aaret 1855 oprettedes til et selvstændigt Sognekald.

Høirup Kirke, der er opført af Kridtsteen, ligger kun omtrent 10 Skridt fra den yderste Rand af Stevns Klint, og da Klinten bøier sig ud som Stavnen af et Skib, saa har det dog nogen Grund, naar det fortælles paa Stedet, at Havet gaaer ind under Alteret. Sagnet siger jo og, som Karen fortæller i „Elverhøi":

„Snart vilde Kirken styrte ned, om ikke
Hver Julenat den flyttede sig indad
Saa meget som et Hanefjed."

Men for over 500 Aar siden laa Kirken ogsaa paa Klintens Rand; thi det hedder i en latinsk Indskrift i selve Kirken: „Da Valdemar den Fjerde regjerede og da han med stor Hæder havde ødelagt Holstenernes meget stærke Hær samt fanget Grev Nicolaus i Fyen, blev denne Kirke paa Stevns Klints yderste Rand (»in extremo Steftonici promontorii littore«) af Hr. Henrik Geertsen, Biskop i Roeskilde, indviet til St. Johannes den Døber og St. Clemens Martyr i Herrens Aar 1357 den 12te September. Choret har Hvælving, hvis Buer bæres af Kragstene i Form af Menneskehoveder, Taarnet er ligeledes hvælvet, Kirken har gibset Loft. I en Nische paa Væggen ligefor Prædikestolen er en katholsk Altertavle med et udskaaret siddende Helgenbillede. En Kirkedør fra 1557. (Af Kirken og Klinten gives paa særskilt Blad et Billede).

Paa Ringegaards Mark findes en Gravhøi, Fredenshøi kaldet, der er fredet Mindesmærke.

Magleby Sogn, omgivet af Strøby, Varpelev, Hellested, Store-Heddinge og Holtug S., samt Kjøge-Bugt. Kirken, midt i Sognet, 2 M. s. o. for Kjøge og 1 M. n. v. for Store-Heddinge. Arealet, 4309 Tdr. Land, hvoraf 640 Tdr. Land Fredskov (Magleby Sk., Dyrehaven, Søholm Sk. og Skjeppelund Sk.), er et frugtbart, leer- og kalkholdigt Jordsmon, med en jevn Overflade, der kun har nogle forholdsviis ubetydelige Forhøininger. Af den saakaldte Søholm Skov tilligemed den tilstødende Engsø er et Areal af over 100 Tdr. Land taget under Cultur med Undtagelse af den Deel, der er Tørvemose eller god naturlig Eng; det nærmest Stranden beliggende Stykke er beplantet med Naaletræer, Resten anvendt til Agerbrug og har alt givet meget frodige Afgrøder (Meddelelser fra Stat. Bureau II Saml.). Lidt vesten for Klippinge

Landsby ligge tvende Høie, kaldet Klippinge Bjerge, hvorfra man i klart Veir kan see saavel Roeskilde Domkirkes som Kjøbenhavns Taarne. Den ene af disse Høie er af de senere Eiere beplantet med Skov, for største Delen Naaletræer, der er i god Fremvært. Htk. 485 Tdr. A. og E., 50 Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Magleby med Kirken, Præstegaard og Skole, og Klippinge med Veirmølle, 19 udflyttede Huse benævnes Aalekrog eller Magleby Markhuse og 11 Huse Raamose Huse; Hovedgaarden Søholm under Gjorslev Gods, af Htk. 89 Tdr. A. og E., 50 Tdr. Skst., 560 Tdr. L. Ager, 30 Tdr. L. Eng og 640 Tdr. L. Skov, 31 Tdr. Htk. Fæstegods og 165 Tdr. Htk. Arvefæstegods; Søholm Vandmølle med Stampeværk. Ialt i Sognet 70 Gaarde, 64 Huse med og 77 uden Jord, hvoraf 56 G. og 69 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1246. Agerdyrkning og Skovarbeide samt noget Fiskeri udgjør Indbyggernes Erhverv.

Sognet hører under Stevns og Faxe Herreders Jurisdiction (Store-Heddinge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Tryggevælde Lægedistrict (Store-Heddinge); 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 94de Lægd. Sognet danner med Annexet Holtug een Commune. Kirken tilhører Eieren af Gjorslev. I Sognet er 2 Hospitaler, hvoraf det ene, „Magleby Gade-Hospital", er stiftet af Etatsraad Andresen for 8 Fattige af Magleby og Holtug Sogne, og dertil skjænket ifølge Fundats af 1ste April 1740 og 29de Marts 1742 ialt 1706 Rd. 4 Mk., som forrentes med 5 pCt.; det andet Hospital, „Magleby Kirke-Hospital", er stiftet af Etatsraad Lindencrone 20de October 1763 for 12 Fattige af Gjorslev, Søholm og Erikstrup Godser og funderet med en Capital af 2880 Rd., der ligeledes forrentes med 5 pCt. Til begge Hospitaler er desuden henlagt det Kjærulfske Legat, stort 500 Rd., der forrentes med 4 pCt., og hvis Renter udbetales aarlig med 1 Rd. til hvert af Lemmerne.

Kirken er af Kridtsteen med Hvælvinger, et tilbygget Sacristi ved den østre Ende og et stort Taarn, opført, efter at det forrige 1584 var nedstyrtet, af nyt 1593, da Arild Hvitfeldt var Lensmand paa Tryggevælde. Taarnets høie pyramideformige Spir blev den 11te Juni 1854 antændt af Lynild og nedbrændte, men i Løbet af det følgende Aar blev Taarnet atter prydet med et smukt Spir.

Foran Alteret er en smuk Ligsteen over Hr. Anders Bilde til Søholm, † 1555, og hans Hustru Fru Pernille Krognos, † 1533; over dende er et Epitaphium i Choret, en rund Tavle med Maleri: Christi Opstandelse samt den Afdøde, der hæver sig af sin Grav. I aaben Begravelse, der tidligere fandtes under Choret, hvilede Frands Rantzau til Søholm, der faldt paa Skællinge Hede 1612, hans Hustru Fru Anne Rosenkrands, † 1618, og deres Datter Sophie Rantzau, † 1675, Enke efter Mogens Gyldenstjerne. I et tilbygget Capel ved den søndre Side af Kirken hviler Etatsraad Chr. Lindencrone, † 1772, med Hustru Mette Holmsted, † 1793. I dette Capel opbevares Frands Rantzaus Kaarde og Rustning samt tvende Faner, som han erobrede i Kalmarkrigen.

Søholm tilhørte fra Dronning Margretes Tid den adelige Slægt Bjørn, men kom snart efter til Steen Basse Bilde, som døde 1452, hvis Efterkommere beholdt Gaarden til Christian den Fjerdes Tid. Efter de foranførte Familier Rantzau og Gyldenstjerne havde Geheimeraad Morten Schinkel en kort Tid Søholm (han eiede ogsaa Søholm i Fyen og skrev sig derfor til Søholmene), som han 1680 tilskjødede Dronning Charlotte Amalie (see forøvrigt Gjorslev). I hendes Besiddelsestid blev Gaardens Hovedgaardstaxt betydelig forøget, nemlig med den afbrudte Landsby Sørups Jorder: 86 Tdr. Htk. Frederik den Fjerde lod den ældgamle Hovedbygning med flere Taarne og Spiir aldeles nedbryde.

Etatsraad Lindencrone, der kjøbte Gaarden i Forbindelse med Gjorslev, opførte senere paa en anden Plads den nuværende Bygning, 4 anseelige Længer af Kridtsteen.

Gjorslev.

Holtug Sogn, Annex til Magleby, omgivet af dette S. og Store-Heddinge Landsogn samt Østersøen. Kirken, midt i Sognet, 2½ M. s. o. for Kjøge og ½ M. n. for Store-Heddinge. Arealet, 3741 Tdr. Land, hvoraf 416 Tdr. Land Fredskov (Gjorslev og Raahoved Sk.), har Stevns Klints nordre Ende fra Mandehoved indtil Gjorslev Skov til Grændse mod Stranden. Overfladen har endeel Forhøininger og er af god leer- og kalkholdig Beskaffenhed. Htk. 445 Tdr. A. og E., 4 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Holtug med Kirken, Skole og Veirmølle, Udskibningssted i Gjorslev Skov (Bøgeskoven), hvor der er Toldassistentbolig, Raaby, Skottehuse (5 H.) og Præsteskovhuse (4 H.) med Skole; Hovedgaarden Gjorslev med et Areal af c. 1020 Tdr. L. A. og E., 416 Tdr. L. Skov, 73 Tdr. Htk. Fæstegods og c. 179 Tdr. Htk. Arvefæstegods, af Htk. 143 Tdr. A. og E. og 4 Tdr. Skff., samt Avlsgaarden Bredeløkke, af 39½ Tdr. Htk., 298 Tdr. L., c. 2 Tdr. Htk. Fæstegods; 1 Gaard (3 sammenlagte Gaarde) 19 Tdr. Htk., 127 Tdr. L.; Gjorslev og Holtug Veirmøller. Ialt i Sognet 43 Gaarde, 50 Huse med og 66 uden Jord, hvoraf 34 G. og 49 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1062. Foruden Agerdyrkning og Skovarbeide haves betydeligt Erhverv ved Baadefart paa Kjøbenhavn, ligesom Fiskeriet drives i større Udstrækning end i Magleby Sogn.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 95de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Gjorslev. (Om Hospitaler see Magleby Sogn).

Kirken er af Kridtsteen og hvælvet. Altertavlen har et smukt Maleri: Korsfæstelsen, malet af Lund 1821. Foran Alterfoden, under en prægtig Liigsteen med deres udhugne Billeder, hviler Peder Svave til Gjorslev, † 1552, hans Hustru Fru Else Schaffwes (Skaves) Datter og deres tvende Sønner.

Paa Kirkegaarden (fra hvilken man i klart Veir kan see Kjøbenhavns Taarne) er et Monument med et Marmor-Basrelief af Prof. Freund over Etatsraad J. B. Scavenius til Gjorslev, † 1820, og Hustru Karen Debes, † 1825. Nu er Kammerherre P. B. Scavenius' Liig ogsaa nedsat paa Kirkegaarden. Der vil blive opsat et Mindesmærke af Jerichau over Graven.

Efter Hvitfeldt skal den bekjendte Ranild Jonsen, Erik Glippings Kammersvend, der deeltog i Mordet paa sin Herre, have eiet Gjorslev. Af en gammel Vise om Ranild er bevaret Begyndelsesstropherne:

„Hr. Ranild han sidder paa Gjorslev Gaard,
Han hørte de Strandbølger brused;
Og hannem var voxet saa gult et Haar,
Det vilde han og have kruset.
Farer sact, giver act alt paa Enden."

Aar 1370 omtales Hovedgaarden Gjorslev med Halvparten af Byens Jorder som tilhørende Roeskilde Bispestol, og ved Begyndelsen af det 15de Aarhundrede opførte Biskop Peder Jensen Lodehat, som døde 1416, den endnu staaende anseelige Bygning. Her opstod saaledes en fast Borg, paa hvilken Bisperne holdt Lehnsmænd, hvilket vedvarede indtil Reformationen 1536, da samtlige Bispestolenes Eiendomme bleve inddragne under Kronen. Christian den Tredie skjænkede, med Rigsraadets Samtykke og under visse Betingelser, Gjorslev Gaard og Gods til sin tro Ven og Raadgiver, den for Reformationens Indførelse saa virksomme Peder Svave (see Støtterne paa Jægerspriis), der efterlod den til sin eneste Datter, gift med Vincents Juel, derefter deres Søn Peder Juel, der døde barnløs 1612. Gaarden kom derpaa i Bildernes Besiddelse, indtil den 1630 blev solgt til Just Høg, Hofmester for Sorø Academi og siden Rigens Cantsler, † 1646. Hans Sønner solgte Gaarden 1657 til Jochum Irgens, der i Krigens Tid forstrakte Regjeringen med Penge og derfor efter Souverainiteten blev betalt med Jordegodser og optaget i den danske Adelsstand. Han lod Resten af Gjorslev By afbryde og lægge ind under Hoved-

gaarden. J. Irgens, der var født i Itzehoe, havde været Læge, Kammertjener hos Kong Christian IV, Bjergværkseier i Norge, gift med en rig Hollænderinde, døde 1675. Hans Formue var da forringet, og et hollandsk Handelshuus „de Schardeneller" havde en betydelig Vengefordring, for hvilken de overtog Gjorslev Gaard og Gods og solgte derefter Eiendommen 1678 for 40,000 Rd. in spec. til Dronning Charlotte Amalie, som dermed forenede Godserne Søholm og Erikstrup og oftere residerede paa Gjorslev. Ved hendes Død 1714 tilfaldt alle 3 Gaarde hendes Datter Prindsesse Sophie Hedevig, der 1718 solgte Gjorslev til Kong Frederik den Fjerde, som lod Godset indrette til Rytterdistrict. Christian den Sjette solgte 1743 alle 3 Godser for 60,000 Rd. D. C. til

Søilesalen paa Gjorslev.

Kammerraad Chr. Lintrup, tidligere Supercargo i det dansk-ostindiske Compagnies Tjeneste, siden adlet med Navnet Lindencrone og udnævnt til Etatsraad, og han oprettede 1763 Godserne til et Stamhuus, ialt 2668 Tdr. Htk. Etatsraad Lindencrone døde 1772 efterat have givet Bønderne Hoverifrihed samt, uden Betaling, Arvefæste paa deres Gaarde. Desuagtet, fornemlig vel fordi Jordernes Udskiftning og Gaardenes Udflytning ikke samtidigt foretoges, aftog Bøndernes Velstand bestandig, saa at de ikke kunde betale deres Skatter og Afgifter til Herskabet. Dette bevægede Sønnen, Kammerherre J. F. Lindencrone til med kgl. Tilladelse at sælge Stamhuset, der i Aaret 1793

kjøbtes for 200,000 Rd. af Justitsraad, siden Etatsraad Jacob Brønnum Scavenius (ɔ: Skavbo, af hans Fødeby Skagen), der i Ostindien som Factor i det daværende ostindiske Handels-Compagnies Tjeneste havde samlet stor Rigdom. Han bestyrede med stor Dygtighed Eiendommene og forbedrede Bøndernes Kaar, idet han foretog Godsets Udskiftning og lod Skovene indhegne og frede, samt forøgede og forbedrede meget Kridtproductionen fra Stevns Klint. I Aaret 1798 kjøbte han tillige Klintholm Gaard og Gods med Klinten paa Møen. Hans Interesse for Videnskabeligheds og Nationalitets Fremme skyldes det, at Werlauffs og Outzens Afhandlinger om det danske Sprogs Skjæbne i Sønderjylland i Aaret 1819 fremkom som Besvarelse paa tvende af ham udsatte Præmier om dette Emne. Efter Etatsraad Scavenius's Død, 1820, tilfaldt Gjorslev, Søholm og Erikstrup hans ældste Søn, Peter Brønnum Scavenius, senere Kammerherre, optaget i Adelsstanden 1843, † 1868, ligesom han senere tillige tilkjøbte sig af sin Broder Klintholm paa Møen. Nu eies Godserne i Stevns Herred af Kammerherre Scavenius's ældste Søn, Cand. politices J. F. Scavenius.

Gaardens halvfemtehundrede Aar gamle Hovedbygning er opført af Kridtsteen i Korsform; Murene ere 2 Alen tykke; den øverste Etage er mere moderne indrettet, Kjælderen og nederste Etage have Hvælvinger, sidstnævnte indtil 12 Alen høie; især udmærker sig en prægtig Hal, nu Hovedindgang, hvis Hvælvinger støttes af en Søile midt i Rummet, og paa hvilke efter Weinwich er malet Roeskilde Domkirkes Vaaben, de tvende opadvendte Nøgler, St. Laurentii Martyrs Rist, „ja endog Biskop Peder Jensens eget Vaaben, som var et Mandshoved med Skjæg og en Hat af en forunderlig Skikkelse" (deraf Navnet Lodehat). (Af denne Hal gives paa foregaaende Side et Billede). Midt over Korset hæver sig et høit Taarn med teglhængt Spidstag. En Sidefløi blev opført i forrige Aarhundrede, ligesom ogsaa den forrige Besidder, Kammerherre P. B. Scavenius har, efter Prof. Hetsch's Tegning, ladet opføre en 3 Etages høi Bygning med et Taarn for Enden, hvori er indrettet et astronomisk Observatorium med fortrinlige Instrumenter. Her findes ogsaa en høist værdifuld Kortsamling, der i Omfang og Fuldstændighed søger sin Lige ikke blot i Danmark, men ogsaa i mange fremmede Lande; den er ved Eierens Omsorg bleven videnskabelig ordnet (Atlasser, Planer, Landkort, Krigskort og Søkort) og dens Indhold ved kostbar og smagfuld Indretning gjort let tilgjængeligt. Ligeledes har den forrige Eier Kammerherre P. B. Scavenius med videnskabelig Interesse samlet et omfattende og kostbart Bibliothek, der fornemlig i mathematiske og astronomiske Videnskaber udmærker sig ved en sjælden Fuldstændighed.

Gaarden omgives af brede Grave, hvorover fører en Kridtsteens-Bro med 3 Buer fra Lindencrones Tid, samt en ny Træbro fra Haven til Porten i det nye Taarn. Den grundmurede Lade er bygget af Just Høg. Haven er af betydelig Størrelse, for det meste med engelske Anlæg.

Af Gjorslev gives paa modstaaende Side en Afbildning.

For Etatsraad Lindencrone blev der 1869, i Anledning af at det dengang var 100 Aar siden at han gav sine Godsers Beboere Arvefæste paa deres Gaarde, opreist en Mindestøtte ved Klippinge By. Ligeledes opreistes der den 11te Juli 1870 af Godsets Beboere en Æreststøtte for afdøde Kammerherre J. B. Scavenius, der i flere Henseender havde gjort sig fortjent af Beboerne paa samme.

Strøby Sogn, Stevns Herreds nordligste Trekant, mellem Magleby og Varpelev S., Bjeverskov H. og Kjøge-Bugt. Kirken, paa Sognets Vestside, 1½ M. s. o. for Kjøge og ligesaa langt n. v. for Store-Heddinge. Arealet, 3474 Tdr. Land, er jevnt, begrændset paa hele Vestsiden af Pram-Aaen indtil dens Udløb i Kjøge-Bugt. Htk. 418 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Strøby med Kirken, Præstegaard, Skole og Veirmølle. Ialt 77 Gaarde, 70 Huse med og c. 50 uden Jord, hvoraf 61 G. og 60 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 1174. Agerdyrkning er Hovederhvervet. Enkelte fare tilsøes, og ikkun faa Familier ernære sig ved Fiskeri.

Sognet hører under Stevns og Faxe Herreders Jurisdiction (Store-Heddinge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg), Tryggevælde Lægedistrict (Store-Heddinge); 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds

92de Lægd. Sognet danner med Annexet Varpelev een Commune. Kirken tilhører Eieren af Gjorslev.

Kirken, deels af Kridtsteen, deels af Muursteen, er hvælvet og med Taarn.

Varpelev Sogn, Annex til Strøby, omgivet af dette S., Magleby og Hellested S., samt Bjeverskov H. Kirken, paa Sognets Vestside, $1^3/_4$ M. s. o. for Kjøge og $1^1/_4$ M. n. v. for Store-Heddinge. Arealet, 1053 Tdr. Land, er af god Beskaffenhed. Tryggevælde-Aa løber paa Sognets Vestgrændse. Htk. $141^1/_2$ Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Varpelev med Kirken og Skole. Ialt i Sognet 26 Gaarde, 20 Huse med og 10 uden Jord, hvoraf 19 G. og 10 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 304. Agerdyrkning er udelukkende Erhverv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet Strøby; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 93de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Gjorslev.

Kirken er af Kridtsteen og Muursteen, hvælvet og med Taarn. I Sacristiet staaer, opreist til Væggen, en ældgammel Liigsteen over en »Dominus Nicolaus quondam Camerarius,« en Dominus Herlogus o. fl., men uden Aarstal. Sagnet lader denne Herlog have bygget Varpelev Kirke.

I Varpelev Sogn i Nærheden af Tryggevælde-Aa gjordes i 1861 et interessant Gravfund fra den ældre Jernalder, det saakaldte Varpelev-Fund, beskrevet af Justitsraad Herbst i Annaler for nordisk Oldkyndighed 1861, S. 305—322.

Hellested Sogn, omgivet af Smerup, Frøslev, Store-Heddinge, Magleby og Varpelev S. samt Faxe Herred. Kirken, paa Sognets Vestside ved Landeveien til Store-Heddinge, $1^1/_2$ M. v. for denne By og $2^1/_4$ M. s. for Kjøge. Arealet, 4941 Tdr. Land, hvoraf 442 Tdr. Land Fredskov (Voels Sk., Arnøie Hestehave og Stubbekrog), er paa Vestsiden begrændset af Stevns-Aa og har paa Nordsiden et andet lille Vandløb, som optages af denne. Overfladen har noget mere Afvexling for Øiet end de fleste andre Sogne i Herredet. Bonitetsforholdene og Jordernes Beskaffenhed ere derimod lige med disse. Htk. 533 Tdr. A. og E., 8 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Hellested med Kirken, Præstegaard, Skole og Veirmølle, Baarup, Arnøie med Skole, og Taastrup; Hovedgaarden Juellinge, under Grevskabet Bregentved, 120 Tdr. Htk., c. 1000 Tdr. Land; 1 Gaard (Præstegaarden) $17^1/_2$ Tdr. Htk., 107 Tdr. L. Ager og 12 Tdr. L. Eng; Juellinge Veirmølle. Ialt i Sognet 47 Gaarde, 82 Huse med og 50 uden Jord, hvoraf 21 G. og 48 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1169. Udenfor Agerdyrkning intet særligt Erhverv.

Sognet hører under Grevskabet Bregentved Birks Jurisdiction (Bregentved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Tryggevælde Lægedistrict (Store-Heddinge); 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 127de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Grevskabet Bregentved. Sognet har to Hospitaler, et stiftet af Forvalter Voelcker, og et stiftet af afdøde Grev J. G. Moltke, begge forenede i een Bygning, indrettet til 10 Lemmer, som hver foruden Huusly faaer aarligt 12 Rd. og 1 Favn Brænde; det bestyres af Besidderen af Grevskabet Bregentved. Endvidere er der tillagt Sognet det Juelske Legat, der udbetales fra Juellinge Hovedgaard med 24 Rd., 5 Tdr. Rug og 5 Tdr. Byg aarligt, samt det Storckske Skole-Legat, der udgjør 8 Rd. aarligt.

Kirken er opført af Kridtsteen og Muursteen med 5 smukke Hvælvinger, et Orgel og Taarn med kamtakkede Gavle. I Kirken hænger et paa en Kobberplade malet lille Portrait; det blev fundet 1826 ved Brolægning af Præstegaardens Gaardsplads og forestiller en Mand med kraftige Ansigtstræk, Overskjæg og Fipskjæg og en Bog i Haanden; Klædedragten er verdslig, men af flere Grunde antages det dog at forestille den høitfortjente Samler og Udgiver af danske Ordsprog og Kjæmpeviser Peder Syv, som i 38 Aar var Præst her til sin Død den 17de Februar 1702. Hans Grav er i Hvælvingen under Alteret*). Tvende Udbygninger ved Kirkens nordre Side, tilforn Begravelsescapeller; det ene blev 1802 gjort til Sacristi, i det andet, ved Taarnet, hviler Niels Juels fortjente Broder General-Admiral, Baron Jens Juel, † 1700, samt flere af hans Slægt, hvoriblandt hans Svigersøn Etatsraad, Stiftamtmand Frederik Vind til Harrested og Baggesvogn, † 1702.

Pastor Brasch ytrer i sin Beskrivelse af Vemmetofte S. 13 efter at have givet Udledninger af Stednavnene i den omliggende Egn: „See vi hen til disse Navne, saasom Thor, Liotr, Hakon, Gefn, Hathe, Sigurd, Signe, Arne, Frode, Biarke og Vemund fra Vemmetofte, da føle vi, at vi her staae paa en Jordbund, der har havt en levende oldnordisk Fortid, og naar vi da blandt disse Steders Navne træffe et Navn som Hellested, der betyder Helligdommens Sted, og altsaa maa have været et Tempel for Stevns i den hedenske Tid, da har netop et Fund i Hellested, faa Aar tilbage, bragt et Smykke frem, som vi maae tænke os har prydet et af de Gudebilleder, der her stode i Hovet" (en Bælterring af Guld og Sølv, nu i oldnordisk Museum).

„Elverhøi" er Navnet paa en Høi syd for Hellested (den findes angivet paa Generalstabens Kort). Den har givet Navnet til Heibergs berømte Skuespil, hvis Hovedscene maa antages, efter de gamle Sagn, hvortil Emnet slutter sig, at være her.

Juellinge, tilforn Valbygaard, af en nedlagt Landsby Valby, er en ældgammel Herregaard, der har tilhørt Forskjellige af Slægterne Bjørn og Lindenov, af hvilke Christoffer Lindenov opførte 1585 den gamle Hovedbygning af hugne Steen. Senere tilhørte Gaarden Vincents Bilde og hans Enke Fru Karen Grubbe, † 1658, efter hvem den kom til den lærde og fædrelandssindede Rigsraad Gunde Rosenkrands. Fru Ide Lunge, der 1664 kaldte Peder Syv til Præst i Hellested, besad Valbygaard til sin Død 1671, hvorefter den kom til Geheimeraad, siden General-Admiral Jens Juel, som den 10de Decbr. 1672 fik den oprettet til Friherskab eller Baroni og kaldte den Juellinge; den ældre Hovedbygning afløstes 1676 af den nuværende i italiensk Stiil. Geheimeraad Juels Datter blev gift med Etatsraad, Stiftamtmand Frederik Vind, hvis Søn, Kammerherre, Baron Jens Juel-Vind mageskiftede Gaarden til Kongen for Halstedkloster paa Lolland, som derpaa, den 26de December 1721, blev oprettet til Friherskabet Juellinge. Juellinge i Stevns Herred blev overdraget til den grevelige Danneskjoldske Familie, fra hvem den kom i Statsministeren Greve Adam Gotlob Moltkes Besiddelse og af ham indlemmet i Grevskabet Bregentved.

Hovedbygningen er, som omtalt, i en nyere, men simpel Stil, 2 Etager foruden en høi Kjælder.

Smerup Sogn, Annex til Spjellerup S. i Faxe H., omgivet af dette H., Hellested og Lyderslev S. samt Østersøen. Kirken, i Sognets nordlige Hjørne, c. 1½ M. v. for Store-Heddinge. Arealet, 2284 Tdr. Land, er som det øvrige Stevns Herred uden mærkelige Høider, Engstrækninger eller Vandløb. Htk. 261 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Smerup med Kirken og Skole, Store-Taarøie med Skole og Veirmølle, og Lille-Taarøie med Skole. Ialt 34 Gaarde, 57 Huse med og 31 uden Jord, hvoraf 17 G. og 22 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 766. Foruden Agerdyrkning, som er Hovederhverv, have Enkelte Erhverv ved Skovarbeide og Søfart.

Sognet hører under Stevns og Faxe Herreders Jurisdiction (Store-Heddinge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Trygge-

*) See Danmarks illustrerede Almanak for 1856, „Peder Syv" af Fr. Barfod.

vælde Lægedistrict (Store-Heddinge); 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 104de Lægd. Sognet danner i Forening med Hovedsognet Spjellerup i Faxe Herred een Commune. Kirken tilhører Vemmetofte Kloster.

Kirken, bygget af Kridtsteen, er hvælvet, med et smukt kamgavlet Taarn uden særskilt Chorbygning, spidsbuede Vinduer. Gavlen tyder hen paa, at den der har bygget her, er den samme som byggede Gjorslev; thi ogsaa her findes Laurentii Rist og Mandshovedet med den hueformede Hat, der udgjorde Bisp Peder Jensen Lodehats Vaaben. Kirken synes dog at have ældre Dele, som ikke ere ombyggede af Bisp Peder Jensen.

Lyderslev Sogn, omgivet af Annexet Frøslev, Havnelev, Hellested og Smerup S. samt Østersøen. Kirken, midt i Sognet, 1 M. s. v. for Store-Heddinge. Arealet, 3363 Tdr. Land, hvoraf 138 Tdr. Land Fredskov (Morre Sk. og Høistrup Sk.), er fladt, leer- og mergelholdig Muldjord, gjennemskaaret af et Par mindre Vandløb. Htk. 383 Tdr. A. og E., c. 1 Td. Skk.

I Sognet: Byerne Lyderslev med Kirken og Præstegaard, Gjevnø med Skole, Lund med Skole, og Leirstofte, nogle adspredt liggende Huse; Hovedgaarden Høistrup, under Vemmetofte Kloster, 73 Td. Htk. A. og E., 575 Tdr. L. Ager og 35 Tdr. L. Eng. Ialt i Sognet 37 Gaarde, 45 Huse med og 56 uden Jord, hvoraf 22 G. og 29 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 881. Agerdyrkning er Hovederhvervet, noget Skovarbeide og ubetydelig Søfart og Fiskeri.

Sognet hører under Stevns og Faxe Herreders Jurisdiction (Store-Heddinge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Tryggevælde Lægedistrict (Store-Heddinge); 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 101ste Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Vemmetofte Kloster.

Kirken er bygget af Kridtsteen, hvælvet og med Taarn, hvis Gavle vende i Syd og Nord. Altertavlen er fra Christian den Fjerdes Tid, med et nyt Maleri: Christus toer Apostlenes Fødder, af Roed.

Den ved sine skjønne Heltesange berømte Digter og Oldgrandsker Jørgen Sorterup var Præst i Lyderslev fra 1692 til sin Død den 4de October 1723. Endnu for omtrent 50 Aar siden hang hans (og Familiens) Portrait i Kirken; men „da blev det med flere andre Sager udtaget af Kirken“ og bortsolgt ved Auction, og har siden desværre ikke været til at opspore. En Liigsteen ligger i Kirken over hans første tyveaarige Hustru Anna Cathrine Hjort, † 1694, ligesom han ogsaa har ladet ophænge i Kirken en Malm-Lysekrone, til Amindelse om sin Datter Anne Cathrine, der, 17 Aar gammel, bortreves af Pesten i Kjøbenhavn 1711.

En sønderbrudt Liigsteen, formodentlig over Præsten Niels Rasmussen, der blev myrdet af sin egen Hustru og en Bondekarl, den samme Dag de havde været til Alters.

Høistrup (Høgstorp) Hovedgaard tilhørte i det 14de Aarhundrede Familien Lunge, der 1406 tilskjødede Dronning Margrethe Gaarden, der dengang var et Steenhuus med Befæstninger om, og nu blev en kongelig Forlening. I Kong Hanses og Christian den Andens Tid var Høistrup pantsat til den bekjendte Hofmesterinde hos hans Dronning Elisabeth, Fru Anne Meinsdorf, der faldt i Unaade og blev forviist Landet; under Frederik den Første kom hun tilbage og fik sine Eiendomme igjen, men blev i Grevens Feide ihjelslagen af nogle kjøbenhavnske Borgere paa Landsthinget i Ringsted 1535. Aaret efter plyndrede Kjøge Borgere Høistrup, som Fru Annes Svigersøn Hr. Christian Friis fik i Lehn efter hende. Det stiftede derefter ofte Lehnsmænd og var senest et Pante-Lehn (saaledes havde Erik Walckendorp til Glorup det 1555—1606; vi kjende ham fra Elvedhøi). 1617 henlagdes Lehnet under Tryggevælde Lehn. Samtidig nedbrødes „det store Taarn“ paa Høistrup. Dronning Charlotte Amalie oprettede Gaarden paany og lagde derunder 4 Bøndergaarde og Frøslevgaard i Frøslev Sogn; den blev derefter forenet med Vemmetofte Gaard og er senere forbleven under Klostrets Gods.

Hovedbygningen er 2 Etager med Muur og Bindingsværk.

Frøslev Sogn, Annex til Lyderslev, omgivet af dette S., Hellested S., Store-Heddinge Landsogn, Lille-Heddinge og Havnelev S. Kirken, midt i Sognet, 3/4 M. s. v. for Store-Heddinge. Arealet, 2500 Tdr. Land, hvoraf 51 Tdr. Land Fredskov (Slaagaards Sk.), har en næsten aldeles jevn Overflade af frugtbar Beskaffenhed. Htk. 270 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Frøslev med Kirken og Skole, og Hovedgaarden Mariehøi, under Grevskabet Bregentved, 45 Tdr. Htk., 496 Tdr. L. Ialt i Sognet 30 Gaarde, 41 Huse med og 11 uden Jord, hvoraf 21 G. og 40 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 587, der have Erhverv ved Agerdyrkning og noget Skovarbeide.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Bgkds. 2den Udskrivningskreds 100de Lægd. Sognet, der som anført er Annex til Lyderslev S., danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Grevskabet Bregentved.

Kirken er af Kridtsteen og hvælvet; en Steen paa Taarnets søndre Side meddeler, at Taarnets Opbyggelse er bekostet af den Capital, 500 Rd., som Gabriel Laxmand († 1642) og Frue Edele Rosenkrands havde testamenteret 1669. Altertavlen er skjænket af Grev Joach. G. Moltke og forestiller Christi Nedtagelse af Korset, af en udenlandsk Kunstner.

I Sognet har ligget en gammel Herregaard Frøslevgaard, som Dronning Charlotte Amalie imod Slutningen af det 17de Aarhundrede lagde under Høistrup Hovedgaard i Lyderslev Sogn.

Lille-Heddinge Sogn, omgivet af Annexet Havnelev, Store-Heddinge Landsogn, Høirup S. og Østersøen. Kirken, midt i Sognet, 1/2 M. s. for Store-Heddinge. Arealet, 1503 Tdr. Land, er, som Stevns Herreds fleste Jorder, af leer- og kalkholdig Beskaffenhed. Stevns Klint tager her sin Begyndelse sydfra ved Rødvig Skandse paa Sognets Sydvestgrændse. Htk. 204 1/2 Tdr. A. og E.

Sognet bestaaer af Byen Lille-Heddinge med Kirken, Præstegaard, Skole og Veirmølle. Ved Rødvig Skandse, der nu er sløifet og paa hvis Plads er opført et Kornmagasin og en Havn af c. 12 Fods Dybde (anlagt af afdøde Kammerherre P. B. Scavenius) med Lampefyr, er en Cementfabrik, Kalkovn og en Ovn til at brænde Klintesteen, Toldassistentbolig, Havnefogedbolig, Kro og en Arbeiderbolig for 12 Familier. Ialt i Sognet 33 Gaarde, 49 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 21 G. og 42 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 559. Foruden Agerdyrkning have Indbyggerne Erhverv ved at skjære Kridtsteen ved Klinten og ved Søfart. I Sognet have 2 faste Lodser Bopæl.

Sognet hører under Stevns og Faxe Herreders Jurisdiction (Store-Heddinge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Tryggevælde Lægedistrict (Store-Heddinge; 1ste Bgkds. 2den Udskrivningskreds 98de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Vemmetofte Kloster.

Kirken, for det meste af Kridtsteen, er hvælvet og med Taarn. Altertavlen har tidligere havt Plads i Capellet paa Vemmetofte; see Brasch, Vemmetofte II 131.

Lille-Heddinge Sogn havde tidligere Høirup Sogn til Annex indtil 1678, da Havnelev Sogn blev dets Annex.

Havnelev Sogn, Annex til Lille-Heddinge, omgivet af dette S., Frøslev og Lyderslev S. samt Østersøen. Kirken, paa Sognets Vestside,

3/4 M. s. for Store-Heddinge. Arealet, 1590 Tdr. Land, er leer- og kalkholdigt, jevnt, med Afdaling fra Stevns Klint til Sognets flade Strand mod Østersøen. Htk. 199 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Havnelev med Kirken, Skole, Hospital og Veirmølle, og Skørpinge. Ialt 33 Gaarde, 57 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 19 G. og 26 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 608. Erhvervet er ligesom i Hovedsognet Agerdyrkning og Søfart samt Arbeide ved Klinten.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 99de Lægd. Det danner en særskilt Commune. Kirken tilhører Vemmetofte Kloster. I Havnelev er et Hospital, stiftet af Vemmetofte Kloster for Havnelev og Lyderslev Sogne, hvor 12 Fattige have Huusly, fri Læge, Medicin og Brændsel, samt i Penge: de 6 ældste 48 Rd. og de 6 andre 24 Rd.

Kirken er af Kridtsteen med Hvælvinger og Taarn. Kirkedøren bærer Aarstallet 1559. Om Hans Lauridsens Liigsteen, see Brasch, Vemmetofte I, 74 Not. 4.

Havnelev Sogn var fordum et Sognekald for sig, men blev 1678 henlagt som Annex til Lille-Heddinge.

Faxe Herred

omgives af Stevns Herred, mod hvilket Stevns- (eller Pram-) Aa danner Grændsen, Bjeverskov Herred, fra hvilket det paa en Strækning adskilles ved Tryggevælde-Aa, Sorø Amt, Tybjerg, Hammer og Baarse Herreder, samt af den af Østersøen dannede Faxe-Bugt. Fladeindholdet udgjør c. 4 1/4 □ Miil. I den større nordlige Deel af Herredet ere Jorderne jevne og frugtbare, i den mindre sydlige Deel mere bakkede; paa Sydostsiden hæver Faxe Kalkbjerg sig 245 Fod over Havet som en af Havet fremstaaet Koralbanke, der bestaaer af en blegguul, haard Kalksteen med talrige Forsteninger. Store Skovstrækninger findes i næsten alle Herredets Sogne. Htk. er 3734 Tdr. Ager og Eng, 270 Tdr. Skovskyld. Indbyggernes Antal er 12,440. I geistlig Henseende danner Faxe Herred med Bjeverskov og Stevns Herreder eet Provsti.

Faxes gamle Form er Faxæ, senere Faxe. Det er et ældgammelt nordisk Navn saavel for Steder som Personer. I de mythologiske Betegnelser Rimfaxe og Skinfaxe, der bruges for Nattens og Dagens Heste, betyder Faxe en Hest (af Fax, Hestens Man), og deraf kunde Benævnelsen vel figurlig overføres paa Kalkbjerget, der hæver sig som en Bjergkam, hvorfra det hele Herred kan overskues, og hvis Mærkelighed og Betydenhed baade har givet Herredet, Sognet og Byen Navn (jfr. Brasch 1—9).

Faxe Sogn, omgivet af Roholte, Kongsted, Øster-Egede, Karise, Alslev og Spjellerup S., samt Østersøen under Navnet Favreby-Bugt.

Kirken, midt i Sognet paa Faxe Kalkbjerg, 2½ M. n. for Præstø og ligesaa langt s. v. for Store-Heddinge. Arealet, 9174 Tdr. Land, hvoraf 940 Tdr. Land Fredskov (Ebbeskov, Stubberup Sk., Kissendrup Sk., Favrebh Hestehave, Fuglsang Sk., Hylleholt Sk., Nyvænge, Tystrup Mose og Vænge, Hovby Sk.). I Sognets Midte høiner Faxe Kalkbjerg sig 245 Fod over Havet med jevne Affald rundt til alle Sider. Dets Product er væsentlig forskjelligt fra enhver anden Sort Kalk, idet hele Kalkbjerget bestaaer af en calcineret Koralbanke, som i den forhistoriske Tid har staaet under Vand og derpaa er bleven dækket med Opskylninger. Charakteristisk for Faxekalken er derfor ogsaa dens mange Forsteninger og Mangel paa de Flintlag, der ellers danne ligesom faste Baand mellem Kalken. Sognets Jordsmon er af god Beskaffenhed og frugtbart, hvortil de fremherskende kalkholdige Dele væsentlig bidrage. Kalkgruberne, der af Bønderne ogsaa kaldes Limkulerne, indtage et Areal af c. 150 Tdr. Land og have en Dybde af indtil 70 Fod under Overfladen. (Der brydes fortiden omtrent 4000 Cubikfavne aarligt, der afsættes til en Priis af 24 Rd. pr. Cubikfavn, tilnærmelsesviis ialt 100,000 Rd.). Htk. 856 Tdr. A. og E., 69 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Faxe, ved Amtets mindre Landevei fra Kjøge til Præstø, med Kirken, Præstegaard, Capellanbolig, Skole og Kro med Handelsprivilegium, Jernstøberi, Bageri, Boghandel, 5 Kjøbmandshandler, Bolig for en Læge, Bogtrykkeri, hvorfra 3 Gange ugentlig udgaaer „Faxø Avis", Værløse med Skole, Tokkerup, Tuehuse, Stubberup med Skole, Ebbeskov, Fuglsang, Reinstrup, Brandskovhuse, Vibede (Vivede), Kissendrup med Skole, Store- og Lille-Favrebh, Strandskovhuse, Hylleholt, Faxe Ladeplads (2 G. og 37 H.) med Toldassistentbolig, Bolig for 3 Forvaltere ved Kalkudskibningen, 2 Handelsetablissementer og Kroer, en Havn af 9 Fods Dybde (anlagt 1862—64 af Vemmetofte Kloster og Grevskabet Bregentved, og endnu en Havn strax ved Siden af denne, anlagt 1866 af Rosendals Eier), Strandhoved, Lille-Elmue, Vallebo med Skole, Hovby med Skole, Arbeidsanstalt og Fattiggaard, Veir- og Vandmølle, Borrishoved, Tystrup og Jyderup; Hovedgaarden Rosendal med Avlsgaarden Margrethenlund, hvorved er anlagt en mindre Havn, af Htk. resp. 74 og 22 Tdr. A. og E. (desuden 312 Tdr. Htk. Fæstegods), 789 Tdr. L. Ager, 51 Tdr. L. Eng, 317 Tdr. L. Skov; Braamosegaard med Veirmølle, Slangerupgaard, Tranegaard, Prøvehavegaard, Øllemosegaard eller Ellemosegaard, Kallehavegaard, Stanildgaard eller Blæsenborggaard, Blaabæks Veir- og Vandmølle; Kalk- og Teglbrænderiet Godthaab. Ialt i Sognet 139 Gaarde, 192 Huse med og 213 uden Jord, hvoraf 57 G. og 142 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 3540. Foruden Agerbrug, noget Skovarbeide og ubetydelig Søfart, give Kalkbruddene c. 100 Arbeidere Erhverv ved at bryde, nedkjøre og udskibe Kalksteen. Til Lettelse for Kalkudførsel er anlagt en Jernbane fra Kalkbruddet til Ladepladsen (aabnet 6te August 1866), hvorved et ikke ubetydeligt Personale har Beskjæftigelse. Kalkbruddene, i Forbindelse med Oplags- og Udskibningspladser ved Stranden, tilhøre Lehnsgreve Moltke og flere af de tilgrændsende Godser, nemlig Vemme-

tofte Kloster, Rosendal og Strandegaard under Baroniet Gaunø. Fra Ladepladsen drives lidt Fiskeri af Torsk og Sild.

I Hovby holdes ved en Kilde i Juni Maaned (St. Hansdag) et saakaldet Kildemarked.

Sognet hører under Stevns og Faxe Herreders Jurisdiction (Store-Heddinge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; Valgsted for Amtets 2den Folkethings-Valgkreds. En Deel af Sognet (Faxe, Værløse, Tokkerup, Tuehuse, Ebbeskov, Vibede, Kissendrup og Stubberup) udgjør 2den Udskrivningskreds 106te Lægd og den øvrige Deel samme Udskrivningskreds 107de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Kjøbenhavns Universitet. Af Legater eier Sognet Magister Rasmus Svendsens Legat 133 Rd. 32 ß, hvis Rente er tillagt Skolelæreren i Faxe, 3 Legater hver paa 66 Rd. 4 Mk. og 1 Legat paa 100 Rd., hvis Renter uddeles til værdige Trængende. Hertil kommer nu Provst Neergaards Legat, 300 Rd., oprettet 1868 af Beboerne i Faxe S., for Trængende udenfor Fattigvæsenet.

Kirken er en anseelig Muursteensbygning (enkelte Kalksteen findes dog blandede mellem Muurstenene) med Indgang i Taarnet, og et langt Skib med 5 høie Hvælvinger, desuden en stor Udbygning mod Nord med 2 Hvælvinger og Aarstallene 1638 og 1639. Altertavlen er et smukt Maleri af den bekjendte Henrik Krock, 1717; det forestiller den hellige Nadveres Indstiftelse. Orgel. I Choret er et stort Epitaphium med Portraiter over Præsterne Mag. Hans Schrøder, † 1650, og Hans Thomæsen Rostorp, † 1671. I et forhenværende Gravcapel hvilede blandt Andre Generalmajor Christian Juel til Totterupholm, † 1717, Geheimeraad og Ridder Holger Rosenkrands, Friherre til Rosenlund, † 1785; men for nogle Aar siden bleve Kisterne udflyttede af Capellet og nedgravede paa Kirkegaarden. Kirken har været underkastet en Restauration, der sluttedes 1870.

Fra Bakkerne ved Faxe er et herligt Rundskue. Man seer i det Fjerne Vallø Taarne, Jungshoved, Møen, Kulsbjergene, Høiderne ved Vesteregede, Egnen ved Ringsted, Bakkerne ved Skjoldenæsholm og Tølløse m. m. m.

„Faxekalkens Dannelse og senere undergaaede Forandringer" af F. Johnstrup (Særskilt Aftryk af det Kgl. danske Videnskabernes Selskabs Skrifter, 5te Række, naturvidenskabelige og mathematiske Afd., 7de Bind).

Hovedgaarden Rosendal hed fordum Totterupholm, af en forlængst nedlagt Landsby Totterup. Gaarden har maaskee først tilhørt Familien Thott, siden Rosenkrandserne, iblandt hvilke var Hr. Oluf Rosenkrands og hans Enke, Fru Ide Munk, som døde 1586. Datterdatteren Fru Jytte Gyldenstjerne (Forfatterinde af en bekjendt adelig „Slægtebog") var først gift med Peder Juel til Gjorslev, derefter med Christian Grubbe til Lystrup, hvis Søn, Peder Grubbe, solgte Gaarden 1644 til Fru Edel Rosenkrands, Enke efter Gabriel Laxmand til Hofdal i Skaane (død 1642 som sidste Mand af Slægten), og senere igjen gift med Hr. Knud Ulfeld, der faldt i Skaane 1657; Datteren Anne Margrethe Ulfeld var gift med Søhelten General-Admirallieut. Niels Juel, der saaledes blev Eier af Gaarden, som fra ham kom til Svigersønnen Geheimeraad Niels Krag til Egeskov og derpaa til dennes Svigersøn Generalmajor Christian Juel, hvis Datter ægtede Geheimeraad, Baron Holger Rosenkrands, der ved kgl. Bevilling af 3die Mai 1748 fik Godset oprettet til Baroni under Navn af Rosenlund, dog uden de 100 Tdr. Hartkornsfrihed, formodentlig paa Grund af Baroniets paafaldende ringe Størrelse: 399 Tdr. Hartkorn. Baronen døde barnløs 1785, og ifølge Bevilling af 26de August 1786 blev Baroniet solgt og substitueret ved en Fideicommiscapital af 50,000 Rd. D. C. Gaarden fik derefter Navnet Rosendal og har senere havt forskjellige Eiere, saasom Kammerraad H. C. Astrup, Søcapitain Hofgaard, Lehnsgreve Chr. Conr. Sophus Danneskjold-Samsø, Amtmand i Præstø Amt, † 1821, og dennes Enke, af hvem hendes Svigersøn, den nuværende Eier, Kammerherre Grev Holck Winterfeldt kjøbte den.

Hovedbygningen er opført af Grundmuur for nogle Aar siden.

Spjellerup Sogn, omgivet af Faxe og Alslev S., samt Stevns H. og Østersøen. Kirken, paa Sognets Nordside, 3 M. s. for Kjøge og

1½ M. v. s. v. for Store-Heddinge. Arealet, 3403 Tdr. Land, hvoraf 1223 Tdr. Land Fredskov (Vemmetofte Sk. og Strand Sk.), er af god leer- og kalkholdig Beskaffenhed, med Undtagelse af en Strækning med en betydelig Masse Steen ved Spjellerup By, hvilke Jorder dog efter at Vemmetofte Kloster har udsat Præmier for deres Opdyrkning nu af vedkommende Fæstere for en Deel ere tagne i Brug. Vemmetofte Strandskov danner smukke Kystpartier paa den hele Strækning af Sognets Udkant mod Østersøen. Htk. 227½ Tdr. A. og E., 32 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Spjellerup med Kirken, Præstegaard, Skole og Veirmølle, og Lille-Spjellerup. Ialt i Sognet 14 Gaarde, 35 Huse med og 26 uden Jord, hvoraf 6 G. og 49 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 544. Hovederhvervet er Agerdyrkning, noget Skovarbeide og Søfart. Et mindre betydeligt Fiskeri af Ørreder ved en lille Aaes Udmunding i Stranden i en dertil indrettet Ørred-Gaard er bortforpagtet af Vemmetofte Kloster mod en Naturalafgift af Ørreder. Nogen Fragtfart med Baade fra Vemmetofte Strand.

Sognet hører under Stevns og Faxe Herreders Jurisdiction (Store-Heddinge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; 1ste Vgkds. Spjellerup Sogn udgjør 2den Udskrivningskreds 103die Lægd. Spjellerup Sogn udgjør i Forening med Annexet Smerup i Stevns Herred een Commune. Kirken tilhører Vemmetofte Kloster. I Spjellerup By er et Hospital, stiftet 1643 af Holger Rosenkrands og Hustru Karen Krabbe for 6 Lemmer, udvidet ved Fundats af 22de September 1722 af Prinds Carl for 20 Lemmer og ved Vemmetofte Klosters hundredaarige Jubilæum 1835 forøget til ialt 28 Lemmer, som foruden fri Bolig og et Stykke Have, nyde hver aarlig 15 Rd. og 2 Favne Brænde. Sognet har i Forening med de øvrige Sogne under Vemmetofte Klosters Gods Andeel i nogle Legater fra Klostret.

Spjellerup Kirke er opført deels af Kridtsteen, deels af Muursteen. Gl. Granit Døbefont. 2 af Grundstenene have udhugne Dyrefigurer. Taarn og Hvælvinger. Biskop J. P. Mynster havde sin første geistlige Ansættelse som Sognepræst i Spjellerup 1801—1811. Det er fra denne Tid af, at en lille Ø i Parken i Præstegaardens Have kaldes „Rahbeks Ø".

Vemmetofte Kloster og Hovedgaard er et eget Kirkesogn, bestaaende af Hovedgaarden Vemmetofte med nogle omliggende Bygninger, der beboes af Embedsmænd og Betjente ved Klostret og en Deel Haandværkere. Sognets samlede Hartkorn udgjør c. 118 Tdr. A. og E. og 15½ Tdr. Skk., 1127 Tdr. L. Ager og Eng og 1055 Tdr. L. Skov. Vemmetofte Ladegaard har 93 Tdr. Htk. og 759 Tdr. L., Klosterbygningens Grund med tilhørende Haver og Dyrehave c. 12 Tdr. Htk. og 260 Tdr. Land. Kirken er indrettet som et Capel i en Fløi af Hovedgaarden. Een Skole beliggende midt i Sognet. En Kloster-Læge for Klostrets Gods har Bolig i Sognet. Apothek (Filial fra Store-Heddinge). Kro og Bageri.

Foruden Hovedgaarden findes i Sognet 3 Gaarde, 15 Huse med og 20 uden Jord, som paa 5 à 6 Huse nær alle ligge samlede.

I Vemmetofte Sogn 317 Indbyggere.

Sognet hører under Stevns og Faxe Herreders Jurisdiction (Store-Heddinge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; 1ste Vgkds. 2den Udskrivningskreds 102det Lægd. Sognet

danner ikke nogen selvstændig Commune, men har i communal Henseende hidtil hørt under Spjellerup Sogn.

Vemmetofte Klosters Kirke er et Capel, med lave Hvælvinger, i nederste Etage af Hovedgaardens østre Sidefløi; den er rimeligviis indrettet her af Lensmanden paa Tryggevælde, Tyge Brahe, Eier af Vemmetofte, som døde 1640. Altermaleriet, af Krock (»pictor regius« i Frederik den Fjerdes Tid) forestiller Dommedagen, en Copi i Miniatur efter denne Kunstners bekjendte Loftsmaleri i Christiansborg Slots 1794 afbrændte Kirke. Endvidere har Kirken en heel Række Oliemalerier, der fremstille Christi Lidelseshistorie, samt et Christus-Hoved og en Madonna af den samme Maler, der har udført alle disse Arbeider paa Bestilling af Frederik den Fjerdes Broder Prinds Carl, der ogsaa fra sin italienske Reise har hjembragt det i Kirken ophængte Elfenbeens-Crucifix.

Kirkegaarden ligger i Dyrehaven; i et Gravcapel sammesteds findes Priorindernes og nogle Klosterfrøkeners Kister.

Som første Eier af Vemmetofte nævnes Hr. Johan Offesen, der levede i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede; derefter følger som Eier Svigersønnen Johan Laurensen, og efter ham Hr. Jens Andersen, der ogsaa synes ved Arv at have erhvervet Gaarden; han var en Søn af Anders Jensen og Fru Johanne Nielsdatter Brock. Jens Andersen optog Navnet Brock. Hr. Jens Andersens Fædrenegaard var Gammel-Estrup. Med hans Besiddelse af Vemmetofte begynder den Forening af Vemmetofte og Gammel-Estrup, hvorved disse to Gaarde ikke blot gjennem halvtredie Aarhundrede bleve i den samme Familie, men med Undtagelse af et Mellemrum efter Hr. Jens Andersen heelt eller deelviis vare samlede under een og samme Eier. Da den sidste Mand af Slægten Hr. Eske Brock døde 1625, deeltes hans Eiendomme mellem hans 3 Svigersønner. Jørgen Skeel fik Estrup, Frands Lykke Hevringholm, Rudgaard og Nielstrup, og Tyge Brahe, der var gift med den yngste Datter Berete, Vemmetofte. Tyge Brahe stiftede en betydelig Gjæld, og efter hans Død 1640 blev Vemmetofte solgt af hans Creditorer og kjøbtes af Holger Rosenkrands til Demmestrup, der tillige eiede Glimminge, Langtind, Skjoldemose, Brangstrup, Løitved og Egholm, af ialt 4026 Tdr. Htk. Han kaldtes derfor ogsaa „rige Holger". Hans anden Hustru Fru Karen Krabbe, hvem han havde overdraget Halvparten af Vemmetofte, efterlod denne til Broderen Hr. Iver Krabbe til Jordberg, som tillige kjøbte den anden Halvpart af Hr. Niels Trolle til Trolholm, hvem denne Andeel var tilfaldet som hans Hustru Hille Rosenkrands's Fædrenearv. Efter Iver Krabbe skrives hans Enke Fru Karen Marsviin til Vemmetofte. Døttrene Ane Sophie og Margrete arvede efter Fru Karens i Aaret 1680 indtrufne Død Vemmetofte. Ane Sophie blev 1663 gift med Christian Urne til Søbysøgaard († 1669), og Margrete giftedes 1656 med Bjørn Ulfeld til Raabelev († 1656) og 1666 med Erik Holgersen Rosenkrands til Rosenholm († 1681). 1694 solgte Fru Margrete Krabbe med Søster Vemmetofte Gaard og Gods, af 83 Tdr. Htk. under Hovedgaarden og 550 Tdr. Htk. Bøndergods, for 22,225 Rd. eller c. 35 Rd. pr. Td. Htk. til Dronning Charlotte Amalie, Christian den Femtes Gemalinde. Dronningen bestemte Godset til et adeligt Jomfrukloster; men hendes Villie fuldbyrdedes først efter hendes Børns Død, thi disse, Prinds Carl, † 1729, og Prindsesse Sophie Hedevig, † 1735, beboede Gaarden til Prindsens Død. Sidstnævnte, en ædel og høisindet Dame, især bekjendt af, at hun af religieuse Hensyn afslog den romerske Konge, senere tydske Keiser Josephs Ægteskabstilbud, maa betragtes som Klostrets egentlige Stifterinde. Først efter hendes Død udstedtes dog Fundatsen for Klostret den 10de Juni 1735 af Kong Christian den Sjette. Klostret, der begyndte sin Virksomhed med 1 Priorinde og 7 Damer med Hævning af ialt 1300 Rd. aarlig, har nu en Priorinde og 190 Damer med Hævning af ialt 56,000 Rd. aarlig (Priorinden 1000 Rd., 30 i 1ste Klasse, foruden Bolig og Ophold i Klostret, hver 500 Rd., 40 i 2den Klasse hver 400 Rd. aarlig, 40 i 3die Klasse hver 300 Rd. aarlig, 40 i 4de Klasse hver 200 Rd. aarlig, 40 i 5te Klasse hver 100 Rd. aarlig.) Af Stiftelsens Midler anvendes desuden aarlig 4000 Rd. til 20 ligestore Portioner til Enker, der som Ugifte enten have nydt Hævning af Klostret eller alene have været indskrevne og derefter udredet Indskrivningspenge til Stiftelsen. De Indskrevne skulle være enten af Adel eller Døttre af Mænd i en af de 3 første Klasser i Rangen; Indskrivningssummen er 500 Rd., for 2 paa engang Indskrevne 800 Rd., og for 3 kun 1000 Rd.; af Capitalen gives ingen Renter. Priorinden har Rang med 2den Klasse Nr. 5 og Klosterfrøkenerne med 3die Klasse Nr 3.

Klostrets Gods bestaaer af Hovedgaardene Vemmetofte og Høistrup, ialt 1260 Tdr. Htk. A. og E., 93 Tdr. Skfk. (2428 Tdr. Land Skov), hvoraf 191 Tdr. Htk.

Vemmetofte.

A. og E. under Hovedgaardene, og desuden 121 Tdr. matrikuleret Tiende-Hartkorn (Spjellerup, Smerup, Lydersløv, Lille-Heddinge og Havnelev Kirker med Tiender). Stiftelsens Capitalformue beløb sig ved Udgangen af Aaret 1870 til 2,102,000 Rd., hvoraf dog 109,000 Rd. ikke rentebærende. To Curatorer have Administrationen af Godset og Capitalformuen. Ved Klostret er ansat en Godsforvalter, der tillige er Klosterskriver samt Bygnings- og Skovkasserer, desuden en Klosterpræst, en Klosterlæge, en Cantor og Skolelærer, en Skovrider, en Gartner, en Bygmester og en Bygnings- og Materialforvalter.

Om Legater for samtlige til Klostrets Gods hørende Sogne henvises til Fortsættelse og Revision af Hofmans Fundatssamling ved Provst Dr. N. Schack, III, S. 423 ff. Af senere tilkomne Legater, henhørende under Klosterdirectionens Bestyrelse, skulle her nævnes: a) Bent Jeppesens Legat paa 4000 Rd., af hvis Rente Halvparten aarlig uddeles til Fattige paa Klostergodserne og den anden Halvpart til Tjenestefolk paa disse, som have udmærket sig ved lang og tro Tjeneste; b) Consistorialraad, Klosterpræst L. A. Bjørns Legat til Brudeudstyr, 13,000 Rd., for Døttre af Embedsmænd ved Klostret; c) Frøken F. M. Barners Legat, 1000 Rd., for Trængende i Vemmetofte Sogn.

Vemmetofte var tidlig en anseelig Gaard, med flere Bygninger og med Befæstninger af Volde, Grave og Mure. Dette sees af et Skiftebrev, hvorved Aar 1529 Hr. Niels Brock til Æstrup og hans Svoger Truid Ulfstand til Thorup efter Lage Brocks Død dele Bygningerne og Fæstningsværkerne mellem sig. Den nuværende Hovedbygnings 3 Fløie ere alle fra en senere Tid. Lage Brock, der arvede Faderen Niels Brock efter at denne var falden i Slaget ved Svenstrup 1534, antages at have opført den søndre Længe. Han faldt ved Svarteraa 1565, og Vemmetofte eiedes derefter i Fællesskab af Sønnen Eske Brock og Klaus Podebusk, gift med Sophie Ulfstand. Podebusk opførte den østre Længe. Om Tyge Brahe og den fromme Berete Brock bærer Vemmetofte Minde i Gaardens Capel og en skjøn Kamin, udført i den nederlandske Renaissance, som er anbragt i „Fruersalen", forhen Fruerstuen, og hvorpaa findes Brahernes og Brockernes forenede Vaabenskjolde, hvorunder staaer:

Thyge Brahe 1637. Berete Brock.

Da Prinds Carl efter sin Moder havde arvet Vemmetofte og Høistrup, ombyggedes Hovedgaarden, dog saaledes at de fornævnte tvende Fløie bleve forenede, og han maa ansees for Skaberen af det nuværende Vemmetofte; han opførte ogsaa hele den saakaldte Flække udenfor Hovedgaarden (1715—1724) og anlagde Haven i den Tids Smag. Det var ogsaa ham, der skjænkede til Capellet de talrige Malerier af Krock, som findes der. Som Minde om Prindsesse Sophie Hedevig findes hendes Værelser i den af Broderen nyopførte vestre Fløi næsten uforandrede og endnu prydede med en Mængde af de større og mindre Luxusgjenstande, som henhørte til hiin Tid. Efter Prindsessens Død 1735 overgik Vemmetofte næsten uforandret til Klosterdamernes Afbenyttelse, og Hovedbygningen samt Udbygningerne forbleve uden væsentlig Ændring; men den 23de September 1858 udbrød en heftig Ild i en af Gaardens Lader og fortærede de tvende Kornlader og de tvende store af Prinds Carl opførte Længer til Hestestald og Kohuus, Gjæstgiverstedet, Præsteboligen, Apotheket, Gartnerboligen m. m. Disse Bygninger og flere til bleve i de paafølgende Aar gjenopførte og selve Hovedbygningen underkastet en Hovedreparation, alt under Klostrets Bygmester, Kammerraad Zeltners Ledelse. (Af Hovedbygningen med dens forhøiede Trappetaarn inde i Gaarden og dens nye Gavlbygninger, seet fra Haven, gives paa modstaaende Side et Billede).

Om Vemmetofte see nu „Vemmetoftes Historie som Herregaard, Slot og Kloster" af C. H. Braich, Præst ved Vemmetofte Kloster. 3 Dele, 1859—63.

Karise Sogn, omgivet af Annexet Alsløv, Faxe og Dalby S., samt Bjeverskov og Stevns H. Kirken, paa Sognets Østgrændse, 2½ M. s. for Kjøge og 1½ M. v. for Store-Heddinge. Arealet, 4192 Tdr. Land, hvoraf 300 Tdr. Land Fredskov (Karise Hestehave, Vester-Indelukke, Tokke Sk., Totterup Sk., Olstrup Sk. og Jørsløv Vænger), er jevnt, men temmelig høitliggende, har Stevns- og Tryggevælde-Aaer paa Øst- og Nordgrændsen og forskjellige smukke, adspredt liggende Skovgrupper. Htk. 430 Tdr. A. og E., 3½ Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Karise med Kirken, Præstegaard, Folkehøiskole (indviet 22de October 1869), Karisegaarde med Skole, Jørslev, Olstrup, Pebringe, Totterupgaarde, Gammelby og Store-Linde med Skole, Hovedgaarden Tryggevælde, under Grevskabet Bregentved, 73½ Tdr. Htk., c. 450 Tdr. L. Ager og 100 Tdr. L. Eng (c. 226 Tdr. Htk. Fæstegods og 180 Tdr. Htk. Arvefæstegods); Avlsgaardene Studevængegaard og Overdrevsgaard. Ialt 56 Gaarde, 36 Huse med og 49 uden Jord, hvoraf 33 G. og 55 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1039. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Grevskabet Bregentved Birks Jurisdiction (Bregentved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Tryggevælde Lægedistrict (Store-Heddinge); 1ste Bgkds. 2den Udskrivningskreds 128de Lægd. Sognet danner med Annexet Alslev een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Bregentved. Fattigvæsenet eier det Reimerske Legat, stort 400 Rd.

Karise (ↄ: Kalverise) Kirke er opført af Muursteen med kamgavlet Taarn, hvorhos Choret, der er noget høiere end Kirken, danner ligesom et lavere Taarn; over Chorhvælvingen er et rummeligt Kammer: „Fru Marthes Kammer", hvor hun efter Sagnet skal have opholdt sig, da hun forfulgt flygtede fra sit Hjem Karisegaard. Kirken har ialt 5 smukke Hvælvinger og er for nogle Aar siden med stor Bekostning bleven istandsat. Ved dens søndre Side er det grevelige Moltkeske Gravcapel, en moderne italiensk Bygning, hvis næsten flade Tag er tækket med Kobber; Capellet er opført efter Tegning af Harsdorff; Loftet, der er gibset og prydes af herligt Stukkatur-Arbeide, bæres af 4 riflede Søiler. Her hviler Grev Adam Gotlob Moltke-Bregentved, der lod Capellet opføre; hans prægtige Marmor-Sarkophag er forfærdiget i Italien; hans tvende Fruers Marmorkister ere Arbeider af Wiedewelt og Dajon. Grev Joach. Godske Moltkes Kiste er af graaligt Marmor; flere andre Medlemmer af Familien Moltke hvile ogsaa her, saaledes den sidst afdøde Lehnsgreve Adam Vilhelm Moltke.

Pæter Olaffun de Kalværiis nævnes 1261 (R. D. 1057). Han testamenterede St. Nicolai Kirke i Kjøbenhavn alle de Skibe, han havde i Kjøbenhavn og dertil 100 Mark Penge til Erstatning for hans uopfyldte Løfte at tage Korset.

Kong Christians Dom paa Retterthing af 25de September 1475, at naar ufri Kvinde fanger ufri Mand, da er hendes Gods ufrit, er underskreven »nostro sub sigillo ad causas, teste Effrardo Grubbe de Tryggevelle, justitiario nostro dilecto (Dipl. Chr. I. 321) I Slutningen af det 15de Aarhundrede var Gaarden et Kronlehn, der ligesom det senere Amt bar Navn efter Gaarden. Blandt Lehnsmændene vare Arild Hvitfeld og Rigsraaden Christen Skeel, hvis Søn Geheimeraad Otto Skeel efter Souverainiteten var Eier af Gaarden, der siden atter var en kongelig Gaard, indtil Frederik den Femte solgte den til Geheime-Conseilsminister Grev A. G. Moltke, der lagde den under det af ham oprettede Grevskab Bregentved. Gaardens Bygninger afbrændte 1766 og bleve derefter opførte paany i 4 Længer, de 3 grundmurede, den 4de Muur- og Bindingsværk.

Alslev Sogn, Annex til Karise, omgivet af dette S., Faxe og Spjellerup S. Kirken, paa Sognets Østside, 2¾ M. s. for Kjøge og 1¾ M. v. for Store-Heddinge. Arealet, 2191 Tdr. Land, hvoraf 620 Tdr. Land Fredskov (Ganne Sk.), har god Agerjord uden mærkelige Høider, Vandløb eller Mosestrækninger. Htk. 184 Tdr. A. og E., 14 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Alslev med Kirken og Skole, Bunnerød og Taagerup; Hovedgaarden Alslevgaard, under Grevskabet Bregentved, af 48 Tdr. Htk, c. 450 Tdr. L. (c. 87 Tdr. Htk. Fæstegods og 81 Tdr. Arvefæstegods); Avlsgaarden Holtegaard. Ialt 20 Gaarde, 32 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 3 G. og 24 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 441. Erhvervet ligesom i Hovedsognet Agerdyrkning.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 1ste Bgkds. 2den Udskrivningskreds 129de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Bregentved. Fattigvæsenet eier det Twerstedtske Legat, stort 200 Rd.

Alslev Kirke er af Muursteen med Taarn, men ikke hvælvet.

Alslev Hovedgaard tilhørte fra det 15de Aarhundrede af i henved 200 Aar den uddøde adelige Slægt Grubbe, fra hvilken den kom til Familien Urne og tilhørte i Christian den Fjerdes Tid Marsken Hr. Jørgen Urne, † 1642; en af dennes Sønner solgte den, og den tilhørte derpaa i kort Tid Familien Ulfeld, og kom fra den ved Arv til Greve Otto Rantzau til Asdal, Hammelmose o. fl. Gaarde. Efter hans Død 1719 blev den en kongelig Gaard og udlagt til Rytterkobler, indtil den 1751 blev solgt til Krigsraad P. J. Neergaard og af ham atter afhændet til Geheimeraad Greve A. G. Moltke, der lagde den under Grevskabet Bregentved.

Dalby Sogn, omgivet af Annexet Tureby, Karise, Øster-Egede, Kongsted og Ulse S., samt Sorø Amt. Kirken, midt i Sognet, 1/8 M. ø. for Hovedlandeveien gjennem Syd-Sjælland, 2½ M. s. s. v. for Kjøge og 3 M. v. for Store-Heddinge. Arealet, 4690 Tdr. Land, hvoraf 440 Tdr. Land Fredskov (Ege-Vang, Taagerup-Vang og Druestrup-Vang), er kalk- og leerholdig Muldjord, vandet af endeel mindre Vandløb med side Bredder. Htk. 447 Tdr. A. og E., 42 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Dalby med Kirken, Præstegaard og Skole, Dalby-Borup, Jenstrup, Høisteen med Skole, Taagerup, Druestrup, Rode med Skole, Frenderup, Babberup med Vandmølle, Biverup og Aas, af hvilke 2 sidste Byer endeel hører til Øster-Egede Sogn; Avlsgaardene Kjelstrupgaard (Fæstegaard under Grevskabet Bregentved) af 12 Tdr. Htk., Rodegaard (Arvefæste af Universitetet) og Snedkergaarden (Fæste under Jomfruens-Egede) hver c. 12 Tdr. Htk. Ialt i Sognet 79 Gaarde, c. 90 Huse, hvoraf 23 G. og 31 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1505. Agerdyrkning er Hovederhvervet; i Sognet findes endeel forskjellige Haandværkere.

Sognet hører under Grevskabet Bregentved Birks Jurisdiction (Bregentved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Tryggevælde Lægedistrict (Store-Heddinge); 2den Bgkds. 2den Udskrivningskreds 124de Lægd. Sognet udgjør med Annexet Tureby een Commune. Kirken tilhører Grevskabet Bregentved. Fattigvæsenet har Adgang til de for Trængende under Grevskabet Bregentved stiftede forskjellige Legater.

Dalby Kirke er temmelig lang, men smal, med noget lavspændte Hvælvinger og en Korsfløi imod Nord. En smuk Altertavle af Roed, og et udmærket godt Orgel, en Gave af nu afdøde Grevinde Marie Elisabeth Moltke-Bregentved, født Knuth, der har skjænket Orgler til flere Kirker paa Grevskabet. Epitaphium over Præsten Niels Desiderius Foss, † 1652, med Portraiter.

Tureby Sogn, Annex til Dalby, omgivet af dette S. samt Bjeverskov H. og Sorø Amt. Kirken, midt i Sognet, 1/4 M. ø. for Hovedlandeveien mellem Kjøge og Vordingborg, 2 M. s. for førstnævnte By. Arealet, 4117 Tdr. Land, hvoraf 1155 Tdr. Land Fredskov (Grevindens Sk., Tureby Dyrehave, Ny-Skov, Kohaven, Hestehaven, Børsted Vænge og noget af Skrosbjerg Sk.), er jevnt og frugtbart og har flere Vandløb og isolerede Skovpartier. Hovedlandeveien gjennemskjærer Sognet i Retning N. og S. paa en Strækning af henved 3/4 Miil. Ogsaa den

sydsjællandske Jernbane passerer nu Sognet. Htk. 243 Tdr. A. og E., 14 Tdr. Skk.

I Sognet: Tureby Kirke, beliggende ved Hovedgaarden Turebyholm, Byerne Kjæderup med Skole, Børsted, Nyby, Nyhusene, Trundhjemshusene og Tureby Ovredrev; Hovedgaarden Turebyholm, under Grevskabet Bregentved, nu deelt i 2 Gaarde, Turebyholm og det nordligere i Sognet beliggende Turebylille; den første har 73¾ Tdr. Htk., 800 Tdr. Land, den sidste 50⅔ Tdr. Htk., 613 Tdr. L.; Avlsgaarden Rødehuus med 136 Tdr. L., hvoraf den større Deel ogsaa tidligere har hørt under Turebyholm; Tureby Jernbanestation. Ialt i Sognet 17 Gaarde, c. 40 Huse, hvoraf 6 G. og 25 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 690, hvis Erhverv er det samme som i Hovedsognet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 125de Lægd. Kirken tilhører Grevskabet Bregentved.

Tureby Kirke, opført af Muursteen, er en fuldstændig Korskirke, hvælvet undtagen Korsfløiene, der have gibset Loft og ere senere tilbyggede. Apsis. Liigsteen over Hr. Mads Bølle og Fru Beritte Daa, fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede. Altertavlen af Hunæus, forestillende Christus, der velsigner Børnene, skjænket af afdøde Grev Adam Vilhelm Moltke til Bregentved.

Turebyholm Hovedgaard hed fordum Turebygaard og var i den katholske Tid et Lehn under Roeskilde Bispestol; iblandt Bispernes Lehnsmænd var den ovenfor nævnte Hr. Mads Eriksøn Bølle, † 1539, hvis Søn Erik Madsen Bølle fik Lehnet efter Faderen. Under Frederik den Anden var Peder Bilde forlehnet med Turebygaard og Lehn. Aar 1604 kom Henrik Gøye i Besiddelse af Tureby, ved Mageskifte med Kongen, der fik Skjørringe paa Falster istedetfor. Hans Søn Otto Gøye døde 1642, og Arvingerne solgte derpaa Gaarden til Kantsleren Peder Reedtz, af hvem Gaarden rimeligviis fik sit nuværende Navn. Efter ham hans Svigersøn Geheimeraad Tage Thott, hvis Søn, den lærde Grev Otto Thott, er født paa Gaarden den 13de October 1703. Geheimeraadinde Thott solgte Turebyholm 1718 til Frederik den Fjerde, der lagde Gaarden ind under Ryttergodset. Gaarden kjøbtes 1747 for 35,000 Rd. D. C. af Grev A. G. Moltke, der indlemmede den i Grevskabet Bregentved. Grundmuret Hovedbygning, 2 Etager høi. Paa Turebylille er i de senere Aar opført anseelige Bygninger, saavel til Beboelse som til Agerbrugets Behov. De ere ikke byggede i sammensluttede Længer, men ere lagte jevnsides med hinanden.

Ulse Sogn, omgivet af Dalby og Kongsted S., ved hvilke Sogne det adskilles fra Annexet Øster-Egede, samt af Vester-Egede S. og Sorø Amt. Kirken, paa Sognets Nordvestside, 3 M. s. s. v. for Kjøge og ligesaa langt s. o. for Ringsted og v. for Store-Heddinge. Arealet, 2067 Tdr. Land, er jevnt, uden Skov eller større Vandløb, kun med nogle lave Engstrækninger paa Sydgrændsen. Paa Nordvestgrændsen ligger Ulse-Sø, der strækker sig ind i Nabosognet Hasle i Sorø Amt. Htk. 228 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Ulse med Kirken og Skole, Olstrup med Præstegaarden, Nielstrup med Friskole og Skoverup; Avlsgaardene Ulsegaard, af Htk. 13 Tdr., med 100 Tdr. L. Ager, 6 Tdr. L. Eng og 5 Tdr. L. Skov, og Slettehavegaard. Ialt i Sognet 39 Gaarde, 66 Huse med og 18 uden Jord, hvoraf kun enkelte Gaarde, Parceller og Huse ligge udenfor Byerne.

Indbyggere: 684. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Gisselfeld Klosters Birks Jurisdiction (Bregentved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø

Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 123de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Gisselfeld Kloster.

Ulse Kirke, høit beliggende (207 Fod over Havfladen), er for nogle Aar siden bleven saa fuldstændig restaureret, at den næsten kan betragtes som ny (kun Taarnet og den østre Muur blev tilbage). Den er nu en ualmindelig venlig og hyggelig Landsbykirke. Den har en meget smuk Altertavle af Roed (Christus, der stiger ud af Graven; Indfatningen er efter Tegning af afdøde Bindesbøll).

Øster-Egede Sogn, Annex til Ulse, omgivet af Faxe S. samt af Dalby og Kongsted S., hvilke sidste to Sogne adskille det fra Hovedsognet. Kirken, midt i Sognet, 3 M. s. for Kjøge og 2½ M. v. for Store-Heddinge. Arealet, 2038 Tdr. Land, hvoraf 561 Tdr. Land Fredskov (Hundemose, Atterup Sk., Kirke Sk. og Hukket Sk.), er høitliggende, af kalkholdig Beskaffenhed. Tryggevælde-Aa udspringer heri Sognet mellem Atterup By og Jomfruens Egede, løber mod Nord forbi Turebyholm i Tureby S., danner Skjellet mellem Faxe og Bjeverskov Herreder og forener sig tæt ved Tryggevælde i Karise S. med Stevns-Aa, gjør nu Skjel mellem Stevns og Bjeverskov Herreder og faaer i Nærheden af sit Udløb i Kjøge Bugt Navn af Pram-Aa. Htk. 146 Tdr. A. og E., 19 Tdr. Skst.

I Sognet: Øster-Egede Kirke, beliggende ved Hovedgaarden Jomfruens-Egede, Byerne Atterup med Skole, Heiede eller Heiedegaarde, Aas og Viverup, af hvilke to sidste Byer endeel hører til Dalby Sogn; Hovedgaarden Jomfruens-Egede med et Areal af 700 Tdr. L. Ager og Eng og 767 Tdr. L. Skov, af Htk. 79½ Tdr. A. og E., 34½ Tdr. Skst. (183 Tdr. Htk. Fæstegods) samt et Kalk- og Teglbrænderi; Nyrupgaard. Ialt i Sognet 14 Gaarde, 38 Huse med og 5 uden Jord, hvoraf 3 G. og 33 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 431. Agerdyrkning udgjør Hovederhvervet.

Sognet hører under Stevns og Faxe Herreders Jurisdiction (Store-Heddinge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 105te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Jomfruens-Egede.

Øster-Egede Kirke er bygget af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælving. Ny Altertavle af Storch, forestillende Jesus med Disciplene i Emaus. I et Capel hviler, under en stor Liigsteen, Rigsraaden Hr. Hans Bilde til Egede og Fru Inger Rønnov, samt deres tvende Døttre Ermegaard og Birgitte, der byggede Capellet, hvor de begge paa een Dag, den 22de November 1587, bleve begravne. Oppe i Capellet ere 2 Kister: Søcapt. Poulsen til Jomfruens Egede, † 1735, med Frue.

Jomfruens Egede, oprindelig Egede, var alt i det 14de Aarhundrede en Hovedgaard, som tilhørte Hr. Ove Pedersen og hans Slægt, indtil den omtrent Aar 1400 kom til Rigsraaden Hr. Anders Jepsen af de mægtige Lungers Slægt, som døde omtrent 1430; hans Enke Fru Ellen Molteke besad Gaarden sin Livstid, hvorefter den tilfaldt den ovennævnte Hr. Anders Jepsen Lunges Broderdatter Cecilie, gift med Hr. Torbern Bilde til Søholm, Rigsraad; hun beholdt ligeledes Egede til sin Død omtrent 1500. Af Sønnerne fik Hr. Hans Bilde Egede; han var en tro Tilhænger af Grev Christoffer og Folkepartiet under Grevens Feide, hvorfor han efter Christian den Tredies Thronbestigelse mistede sin Plads i Rigsraadet. Efter hans Død 1542 var Egede en Tid deelt i 2 Halvpartier, af hvilke den ene længe eiedes af Familien Pernekov, medens den anden tilhørte de 2 Søstre Ermegaard og Birgitte Bille, der levede her ugifte, og efter hvem Gaarden er bleven kaldet Jomfruens (eller Jomfruernes) Egede. Den samlede Gaard tilhørte senere Hr. Tage Thott Andersen, der 1620 byggede Gaardens vestre Fløi, efter ham Hr. Jens Sparre til Sparresholm, hvis Enke 1636 opførte den nordre Fløi med Spir. Ved Giftermaal kom Jomfruens Egede omsider til Christian den Femtes bekjendte uværdige Yndling Overjægermester Vincents

Joach. Hahn, der fik Bevilling til at nedlægge Resten af Øster-Egede By under Hovedgaarden, som han 1674 solgte til Grevinde Sophie Amalie Moth, som døde her 1719. Siden tilhørte Gaarden Capitain i Søetaten N. E. Poulsen og dennes Enke. Efterat Oberstlieutenant Cl. B. Beenfeld til Lystrup 1740 havde kjøbt Jomfruens Egede, overlod han den 1750 til sin yngste Datter Christiane Ulrikke, først gift med Cancelliraad Thomas Holmsted (adlet Holmskjold, † 1773) og siden med Conferentsraad Niels Rosenkrands Holstein, † 1786, fra hvem den kom til hans Søn Geheimeraad Chr. Fred. Holstein-Rathlov, efter hvis Død 1828 Jomfruens Egede kjøbtes for 140,000 Rd. af Geheimeraad Grev Adam Vilhelm Moltke til Bregentved. Han efterlod den til sin yngre Søn Grev Christian Moltke, den nuværende Eier, tillige Eier af Lystrup.

Gaardens gamle Documenter eller Archiv blev ødelagt 1828 ved Skifterettens uforsvarlige Behandling deraf i Holstein-Rathlovs Bo (jfr. Prof. T. Beckers Beskr. af Jomfruens Egede).

Hovedbygningen, med en Sidefløi, er grundmuret og 2 Etager høi.

Kongsted Sogn, omgivet af Roholte, Faxe, Øster-Egede, Dalby og Ulse S. samt Hammer og Baarse Herreder. Kirken, paa Sognets Nordvestside, 2 M. n. for Præstø og $3^1/_2$ M. s. for Kjøge. Arealet, 7828 Tdr. Land, hvoraf 1146 Tdr. Land Fredskov (Aastrup Sk., Eskemose Sk., Borup Sk., Tingerup Tykke, Svenderup Sk., Gave Vang, Axelved Sk. og Ledstrup Sk.), er høitliggende og bakket, og deels leer- og deels sandblandet Muld, med endeel isolerede Skovstrækninger og mindre Vandløb i forskjellige Retninger. Htk. 608 Tdr. A. og E., $77^1/_2$ Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Kongsted med Kirken, Præstegaard og Skole, Aastrup, Skov-Torup, Tornemark med Skole, Hyllede, Eskilstrup, Lestrup med Skole, Svenderup med Teglværk, Tingerup, Grunderup og Borup med Skole; Hovedgaarden Lystrup, af c. 79 Tdr. Htk. A. og E., 43 Tdr. Skfk., med 660 Tdr. Land A. og E. samt 994 Tdr. Land Skov, 47 Tdr. Htk. Fæstegods og c. 19 Tdr. Htk. Arvefæstegods. Ialt i Sognet 104 Gaarde, 162 Huse med og 40 uden Jord, hvoraf 77 G. og c. 100 H. udenfor Byerne.

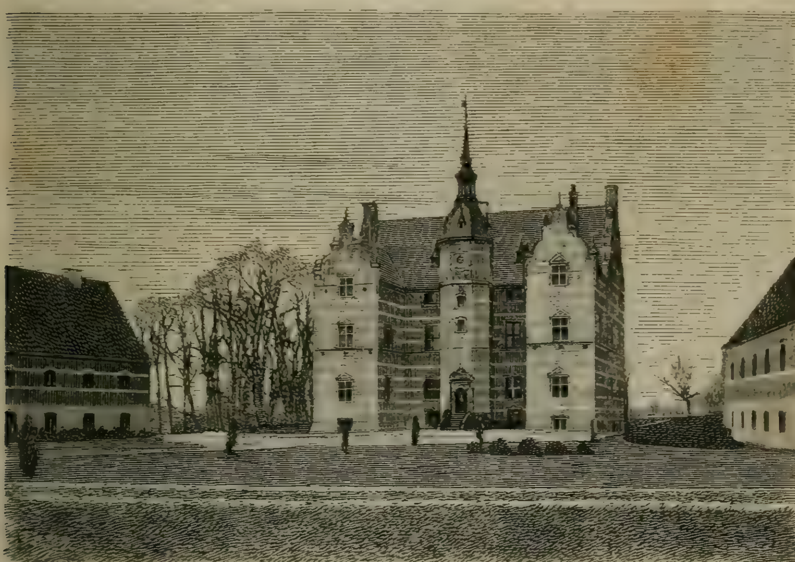
Indbyggere: 2056. Ved Siden af Agerdyrkning, som er Hovederhvervet, ernære adskillige Huusmænd og Indsiddere sig ved Skovarbeide. Nogle Parcellister fortjene endeel ved Kjørsel især af Kalksteen fra Kalkgruberne ved Faxe og af Brænde, som føres til Kjøbstæderne.

Sognet hører under Bregentved Birks Jurisdiction (Bregentved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; 2den Vgkds. 2den Udskrivningskreds 114de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Lystrup. Af Laurits Hammers Legat betales 5 Rd. til Fattigvæsenet og af det Mylius-Holstein-Rathlouske Legat, for Tiden 4000 Rd., skal efter Bestemmelsen den aarlige Rente anvendes halv til syge Fattige paa Lystrup Gods udenfor Fattigvæsenet og halv til Skoleungdommens Underviisning i Landbrug paa samme Gods.

Kongsted Kirke er opført af Muursteen, oprindelig i Rundbuestiil, med Hvælvinger, Taarn (dette er nu for 8 Aar siden ombygget) og trende Udbygninger, der ligesom Taarnet have takkede Gavle; nyt Orgel 1870. I Kirken forskjellige Mindesmærker over Familien Grubbe, deels i Steen, deels i Træ. (Liigsteen over Sivert Grubbe, † 1559, og Fru Mette Ulfeld, † 1562). De Kister, der fandtes i den Mylius-Holstein-Rathlouske Familiebegravelse, ere nu nedsænkede i Jorden eller hensatte i Øster Egede Kirke. I Taarnet findes ikke mindre end 4 Klokker, hvoraf en meget stor.

Lystrup Hovedgaard var ved Begyndelsen af det 15de Aarhundrede en mindre Gaard med hosliggende By og tilhørte i henved 100 Aar forskjellige af den gamle

Slægt Godov, af hvilken Regitze Godov bragte sin Mand Palle Ulfeld Gaarden Lystrup heel eller tildeels. Dennes Datter Mette Ulfeld bragte den igjen til sin Mand Sivert Grubbe, og fra Begyndelsen af det 16de Aarhundrede lige til 1721, altsaa i mere end 200 Aar var Lystrup i Grubbernes Eie. Den første af dem var Sivert Grubbe, som maaskee har lagt Lystrup By under Hovedgaarden; Sønnen Rigskantsler Eiler Grubbe opførte den endnu staaende Hovedbygning i Form af et E, medens den siden nedbrudte Ladegaard var bygget som et G. Opførelsen af Bygningen medførte saa tungt Pligt-Arbeide med Kjørsler o. s. v. af Kronens Bønder i Vordingborg-Lehn, at det endnu hedder i Egnen: „Lystrup hin røde lagde Vordingborg Len øde!" Eiler Grubbe døde 1585, efter ham Sønnen Christian Grubbe, samt dennes Søn Peder Grubbe, hvis Søn Tønne Grubbe døde 1721 som sidste Mand af sin Slægt. Han havde testamenteret Lystrup til sin Hustrues Søsterdatter, der bragte den til sin Mand Oberstlieutenant Claus Vendix Beenfeld, som 1740 tillige kjøbte Jomfruens Egede. Efter hans Død 1756 kom Lystrup til den ældste Datter Anna Vilhelmine, gift først med Canceliraad Christian Holmsted, † 1754, og senere med Conferentsraad Niels Rosenkrands Holstein, der efter sin Hustrues Død 1775 ægtede hendes yngre Søster,

Lystrup.

Christiane Ulrikke (Enke efter Canceliraad Thom. Holmsted (Holmskjold), † 1773, en Broder til fornævnte Canceliraad Chr. Holmsted), og fik med hende Jomfruens Egede. Han efterlod ved sin Død 1786 begge Godserne Lystrup og Jomfruens Egede til sin eneste Søn Geheimeraad Chr. Fr. Holstein-Rathlov, efter hvis Død Lystrup kjøbtes 1830 af Svigersønnen Kammerherre Joh. Casp. Mylius. Han ombyggede Ladegaarden, restaurerede Kongsted Kirke og tog sig ogsaa af den forfaldne Hovedbygning. Denne er opført 1579 og følgende Aar, 3 Etager høi med hvælvede Kjældere; imod Øst et ottekantet Trappetaarn med et Kuppelspir, som tilforn var høiere, desuden 2 smaa Fløie med hvælvede Værelser; smukt Sandsteens-Portal med Basreliefs. De tykke Mure af store røde Muursteen („Munkesteen"), som afvexle med hvide Kalksteensbaand, vare forhen prydede med en Mængde Sandsteens-Brystbilleder o. s. v., hvilke imidlertid for den allerstørste Deel vare forsvundne, saa at Mylius's Restauration kun var istand til at bringe endeel af Bygningens Ydre til at fremvise sin oprindelige Skjønhed. Efter Kammerherre Mylius nævnes hans Sønner, først Hofjægermester Mylius og dernæst Kammerjunker Mylius som Eiere. 1857 kjøbtes den af Grev Chr. Moltke, der nu ogsaa eier Jomfruens Egede. I denne Besidders Tid er Hovedbygningen restaureret —

1864—69 — ved Kammerraad Zeltner. Hovedbygningens Taarn er bygget til den tidligere Høide. I Værelserne findes endnu Sandsteens-Kaminer med Eiler Grubbes og Frues Brystbilleder og Aarstal fra 1580—85. Af Gaarden gives paa foregaaende Side en Afbildning.

Roholte Sogn, omgivet af Kongsted og Faxe S., samt Præstø-Fjord og Bugt. Kirken, i Sognets Midte, $1^1/_2$ M. n. for Præstø og 1 M. s. for Faxe. Arealet, 4578 Tdr. Land, hvoraf 159 Tdr. Land Fredskov (Strandegaards Dyrehave og Skovshovedlund), er af middelgod Beskaffenhed med Undtagelse af det saakaldte Fed, en lav og stenet Halvø af Areal af omtrent 1300 Tdr. Land, der ved en smal Landtunge er forbundet med det øvrige Land og som til for endeel Aar siden har været benyttet alene som Græsgang og tildeels er bevoxet med Lyng. Htk. 364 Tdr. A. og E., 8 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Roholte med Kirken, Præstegaard og Skole og Biskole, Orup med en privat Skole og Veirmølle, Vindbyholt med Kalkbrænderi og Kro ved Amtets mindre Landevei, Mosebølle og Store-Elmue; Hovedgaardene Lindersvold (for Tiden Bolig for Amtmanden over Præstø Amt), 55 Tdr. Htk. A. og E., 358 Tdr. L. Ager, 52 Tdr. L. Eng, og Strandegaard, af 40 Tdr. Htk. A. og E., 314 Tdr. L. Ager og 22 Tdr. L. Eng, samt Avlsgaarden Fed paa Fed Landtunge, c. 13 Tdr. Htk., med et Areal af 700 Tdr. L. Ager, 100 Tdr. L. Eng og 500 Tdr. L. udyrket Jord, alle tre under Baroniet Gaunø. Ialt i Sognet 40 Gaarde, 61 Huse med og 58 uden Jord, hvoraf 13 G. og 70 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1193. Agerdyrkning er Hovederhvervet; kun ubetydeligt Fiskeri. Skovarbeide beskjæftiger ikke faa af Sognets Beboere.

Sognet hører under Stevns og Faxe Herreders Jurisdiction (Store-Heddinge), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 108de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Gaunø.

Roholte Kirke, en Muursteensbygning med Taarn og takkede Gavle, skal efter en gammel Indskrift være bygget i Christoffer af Bayerns Tid 1441; den har Hvælvinger, tresidig Chorslutning og et høit Taarn med 4 Klokker. Orgel.

Lindersvold Hovedgaard er oprettet af Christopher Lindenov til Bekkeskov af de nedlagte Landsbyer Axelhoved og Hyllinge Skovbo; han solgte den 1672 til sin Svigersøn Axel Urne, der Aaret efter atter solgte eller overdrog Gaard og Gods til Oberst Rabe von Schiller eller Schildern, som var gift med hans Søster Merete Sophie Urne, † 1724. Fru Merete blev betragtet som Gaardens egentlige Eierinde og var en myndig men dygtig Huusfrue, og hun bevarede sig derfor ogsaa længe et Navn i sin Egn. T. Becker har skrevet en Monographi om „Fru Merthe paa Lindersvold" i Orion II, S. 240 flg., hvori han citerer følgende Stropher af en sydsjællandsk Bondevise: „Gud fri os fra den onde Trold — Hør det som vi bede — Og fra Fru Merthe paa Lindersvold — Hør os alle Gud med Glæde"). Fru Meretes Datter, Hedevig Sophie von Schilder, Enke efter Oberst Georg von Kalkreuter, solgte 1728 Lindersvold til Fru Kirstine Marie Krabbe, Enke efter Generalmajor Ulrich Christian Kruse, bekjendt fra Kampen mod Carl XII i Norge. Deres Datter Birgitte Charlotte Kruse ægtede Grev Otto Thott, Geheimeraad og Statsminister, der forenede hermed Strandegaard og Gaunø til et Stamhuus, nu et Baroni (see Gaunø). Hovedbygningen er opført i den nyere Tid, grundmuret, 2 Etager med Kjælder, anseelig, men i en simpel Stil.

Strandegaard er først oprettet til Hovedgaard istedetfor den nedlagte Landsby Fiskerhoved i Frederik den Tredies Tid af Axel Sehested, der snart efter solgte den, hvorpaa den gik over til forskjellige andre Eiere. Gaarden blev 1730 kjøbt af ovennævnte Geheimeraad Grev Thott, der betydeligt forøgede dens Tilliggende; den udgjør nu en Deel af Baroniet Gaunø (see Gaunø).

Vindbyholt var i det 16de og 17de Aarhundrede en „kgl. Gjæstegaard", hvor Frederik II og Christian IV oftere toge ind.

Fed (Fith) tilhørte Valdemar Seir, var tidligere bevoxet med Skov, der skal være afbrændt i Svenskekrigen 1657—59, og det er først efter 1848 at den er begyndt at opdyrkes.

Tybjerg Herred

strækker sig mod Nordvest ind i Sorø Amt og skilles fra dette Amt paa en Strækning af omtrent 7 Mile af den i nordvestlig Retning flydende Suus-Aa, der ved at gjennemstrømme Tjustrup- og Bavelse-Søer først faaer et vestligt Løb og omsider forandrer sit Løb i sydostlig Retning. Vester-Egede Sogn er adskilt fra det øvrige Herred ved Toksværd og Olstrup Sogne af Hammer Herred. Fladeindholdet er $3^1/_3$ □ Miil. Herredet bestaaer i Midten af mere eller mindre lerede Jorder, ogsaa er denne Deel for det meste flad; mod Nord, ligesom og mod Syd, gives Bankestrækninger og Jorderne ere her mere sandede. Vester-Egede Sogn er meget høitliggende og i det Hele af skarp Jordbeskaffenhed. Oredrevsbakken naaer her 370 Fod, og er et af de høieste Puncter i Sjælland. Skove findes spredte over hele Herredet. Htk. 3112 Tdr. A. og E., 87 Tdr. Skk. (heri indbefattet c. 4 Tdr. Htk. A. og E., hvilende paa en Deel af Herlufsholm Sogn, der ligger øst for Suus-Aaen og i Matriklen henføres til Tybjerg Herred). Indbyggernes Antal er 14,737, hvoraf 4,267 i Næstved Kjøbstad, 315 i Næstved St. Mortens Landdistrict (Aaderup) og 67 i Næstved St. Peders Landdistrict (Grimstrup). I geistlig Henseende er Tybjerg Herred forenet med Hammer Herred til eet Provsti. Sognene Vester-Egede, Aversi og Skjelby i Tybjerg Herred ere Hovedsogne resp. til Braaby og Testrup Sogne i Ringsted Herred og Gunderslev Sogn i Øster-Flakkebjerg Herred i Sorø Amt.

Vester-Egede Sogn, omgivet af Annexet Braaby i Ringsted H. i Sorø Amt, samt Ulse og Kongsted S. i Faxe Herred og Toksværd S. i Hammer H., ved hvilket Sognet adskilles fra de øvrige Sogne i Herredet. Kirken, i Sognets Midte, c. 2 M. ø. for Næstved og $2^1/_2$ M. n. v. for Præstø. Arealet, 2220 Tdr. Land, hvoraf 314 Tdr. Land Fredskov (Denderup Vænge), er meget høitliggende med Smaasøer og mindre Vandløb. Oredrevsbakken ved Vesteregede (Store Gloshøi paa Generalstabens Kort) er et af Sjællands høieste Puncter, 370 Fod over Havfladen. Det ved Vester-Egede By beliggende lyngbevoxede Oredrev fradrages de tilgrændsende Fæstegaarde efterhaanden som de blive fæsteledige og udlægges til Huuslodder, hvoraf en Deel nu ere bebyggede og i god Drift. Htk. 165 Tdr. A. og E., $1^1/_2$ Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Vester-Egede med Kirken, Præstegaard og Skole, og Rønnede med Veirmølle, Rønnede Kro med Postexpedition og Befordringsstation, Telegraphstation, Filial af Præstø Amts sjællandske Amtstue i Vordingborg, 147 Tdr. L., beliggende ved Hovedlandeveien fra Kjøge til Vordingborg; Brødebæk Vandmølle; Gaardene Sophiehøi, 15 Tdr. Htk. (under Gisselfeld Kloster) og Christianslund, tæt ved Vester-Egede By (Bolig for Birkedommeren i Bregentved Grevskabs og Gisselfeld Klosters forenede Birker). Ialt i Sognet 19 Gaarde, 61 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 7 G. og 30 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 686. Agerdyrkning og Skovarbeide er Hovederhvervet.

Sognet hører under Gisselfeld Klosters Birks Jurisdiction (Bregentved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 115de Lægd. Sognet, der som anført har Braaby S. i Sorø Amt til Annex, danner en egen Commune. Kirken tilhører Gisselfeld Kloster.

Vester-Egede Kirke, den høist beliggende Kirke i Sjælland, 253 Fod over Havfladen, er opført af Muursteen, oprindelig i Rundbuestiil, med Taarn og Hvælvinger. Mærkelig gammel Kampesteens Døbefont med udhugne Figurer.

Aversi Sogn, omgivet af Tybjerg S. samt Annexet Testrup og flere S. i Sorø Amt. Kirken, i Sognets Midte, 2 M. n. o. for Næstved og 1½ M. s. for Ringsted. Arealet, 1530 Tdr. Land, hvoraf 30 Tdr. Land Fredskov, hører til Herredets bedste Jorder. Sognet er omflydt i en stor Vinkel af Næsby-Aa, der danner Grændsen mod Sorø Amt; paa Sydsiden ved Assendrupgaard findes lave Enge. Htk. 186 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Aversi med Kirken, Præstegaard, Skole og Kjøbmandshandel, og Hovedgaarden Assendrup, 39 Tdr. Htk., c. 300 Tdr. L., under Gisselfeld Kloster. Ialt i Sognet 17 Gaarde, 28 Huse med og 3 uden Jord, hvoraf 7 G. og 20 H. udenfor Byen.

Indbyggere: 349. Agerdyrkning udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Gisselfeld Klosters Birks Jurisdiction (Bregentved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Næstved Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 118de Lægd. Sognet, hvis Annex som bemærket er Testrup S. i Sorø Amt, danner en egen Commune. Kirken tilhører Gisselfeld Kloster.

Aversi Kirke er opført af Muursteen med Taarn og Hvælvinger. Flere Liigsteen over Medlemmer af Familien Kraffe til Assendrup. Et tidligere Epitaphium af Træ over Eiler Kraffe og Hustru Hilleborg Bille findes ikke mere.

Assendrup er en gammel Herregaard, der i det 15de Aarhundrede eiedes af Familien Hak og gik ved Ægteskab over til den under Christian den Første bekjendte Rigsraad Hartvig Krummedige, † 1476. Han efterfulgtes af Sønnen, den som Kong Hans's fuldtro Mand bekjendte Henrik Krummedige, † 1530. Hans Datter Sophie K. bragte sin Mand Eske Bilde til Svanholm Assendrup, og deres Datter igjen Hilleborg Bilde bragte den til Manden Eiler Kraffe, der ved Uforsigtighed kom til at dræbe sin Kones Søstersøn Tyge Brahe til Tostrup, og derfor, da han ikke kunde opnaae Forlig med den Dræbtes Frænder, maatte gaae i Landflygtighed. Han døde 1599 i Rostok, hvornæst hans Enke fik Tilladelse til at føre hans Liig til Aversi Kirke, hvor han blev begravet. Sønnen Eske Kraffe fulgte ham i Besiddelsen af Assendrup, † 1627. Da han ingen Børn havde, efterlod han Gaarden til sin Søstersøn Christoffer Gjøe, † 1652, som solgte Gaarden, der hurtigt derefter skiftede Eiere og havde i Slutningen af det 17de Aarhundrede til Eier Kong Christian den Femtes bekjendte Yndling, Overkammerjunker og Amtmand over Kjøbenhavns Amt Adam Levin Knuth til Gisselfeld,

der opførte de to Fløie paa den grundmurede Hovedbygning 1696 (det fremtrædende Midtparti skal være ældre) og udvidede Markerne. Efter hans Død 1699 kom Assendrup til Feltmarschallieutenant Grev Christian Gyldenløve til Samsø, som lagde denne Gaard under det af ham 1701 stiftede Gisselfeld adelige Jomfrukloster.

Herlufmagle Sogn, omgivet af Sorø Amt, Hammer H., Fensmark, Risløv, Skjelby, Glumsø, Sandby og Annexet Tybjerg S. Kirken, midt i Sognet, c. 2 M. s. for Ringsted og 1¼ M. n. for Næstved. Arealet, 5955 Tdr. Land, hvoraf 364 Tdr. Land Fredskov, er høitliggende, stærk leret og vandrigt. Skadeligt Vands Afledning er her af Vigtighed. Htk. 519 Tdr. A. og E., 14 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Herlufmagle ved Ringsted—Næstved Veien, med Kirken, Præstegaard, Skole og Kro, Spragelse og Gjelstved, med Skole, Hjulebæk, Torpe og Herluflille med Skole; Hovedgaarden Ravnstrup, med 550 Tdr. Land Ager, 50 Tdr. Eng, 40 Tdr. Mose, 170 Tdr. Skov og Have, tilsammen af Htk. 68 Tdr. A. og E., 8 Tdr. Skfk., 50 Tdr. Htk. Fæstegods, 10 Tdr. Htk. Arvefæstegods, Hovedgaarden Broksø, med 260 Tdr. Land Ager, 215 Tdr. Eng, 189 Tdr. Skov, 205 Tdr. Mose, 16 Tdr. Have og Vænge, tilsammen af Htk. 42½ Tdr. A. og E., ¾ Tdr. Skfk., 37 Tdr. Htk. Fæstegods, 128 Tdr. Arvefæstegods; Avlsgaardene Viborggaard, med 230 Tdr. Land, 31 Tdr. Htk., c. 40 Tdr. Htk. Fæstegods, Frederikseeg, med 307 Tdr. Land, 34 Tdr. Htk., 5 Tdr. Htk. Fæstegods; Tofteberg Veirmølle. Fattiggaard paa Gjelstved Mark. Ved Broksø fører en Bro over Aaen til Teestrup S. i Sorø Amt. Ialt i Sognet 90 Gaarde og c. 220 Huse, omtrent to Trediedele udenfor Byerne.

Indbyggere: 1680. Foruden Agerdyrkning haves betydeligt Erhverv ved Tørveproduction.

Sognet hører under Tybjerg Herreds Jurisdiction (Næstved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Næstved Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 138te Lægd. Herlufmagle Sogn, der er deelt i to Sognefogeddistricter, udgjør med Annexet Tybjerg een Commune. Kirken tilhører Gisselfeldt Kloster. Af Legater findes i Sognet det Taaske Legat, stiftet 1624 af Claus Taa til Ravnstrup, hvis Renter uddeles til 15 Fattige med 2 Rd. til hver, og det Hofmanske Legat, stiftet 1766 af Etatsraad, Rentekammer-Committeret N. Hofman til Ravnstrup, hvis Renter, 22 Rd. 3 Mk., uddeles til 6 Fattige af Ravnstrup Gods.

I Herlufmagle Kirke udviser Bygningsstilen indvendig, at den tidligere har været meget mindre. Der er to Rader Hvælvinger, som bæres af murede Piller i Midten af Kirken, og tre Rader Stole. Den sydlige Deel med runde Gjordbuer har udgjort den oprindelige Kirke, af hvis rundbuede Vinduer der haves tydelige Spor. Den nordre Gang er langt yngre og med spidsbuede Hvælvinger. De svære Piller, som adskille Hvælvingerne, ere Levninger af Kirkens nordre Muur. Et Capel er tilbygget Kirken af Rigsadmiral og Ridder Claus Daa til Ravnstrup, som tilligemed sine to Hustruer ligger begravet i denne Kirke, og hvis Epitaphium deri er opreist af norsk Marmor. I dette Capel hvile i tvende Marmorkister Geheimeconferentsraad Baron Fredr. Vilh. Vedel-Jarlsberg og Frue Charlotte Amalie, født Bülow; under Capellet findes en hvælvet Gravkjælder for flere af Ravnstrups tidligere Eieres Familier, og ligeledes under Præstens Stol en hvælvet Gravkjælder for Præstefamilierne.

Hovedgaarden Ravnstrup har, som saa mange andre af vore ældre Herregaarde, sin Oprindelse fra den i Danmarks Historie sørgeligste Periode under den usle Kong Christoffer II og de holsteenske Grever eller Tidsrummet 1320—40. Den tilhørte da Familien Krumpen, som eiede den til ind i det 15de Aarhundrede. I Midten af samme kom Ravnstrup ved Giftermaal til Rigsraad og Ridder Claus Daa, hvis

Familie derpaa eiede Gaarden i over 200 Aar. Hans Søn Oluf Daa er bleven bekjendt af den haarde Behandling, som han uskyldig maatte lide af Kong Christian II; fordi hans Søn Claus Daa engang i et lystigt Lag havde slaaet nogle Ruder ind i et Værtshuus (den næste Morgen, da han blev ædru, forligede han sig med Værten), lod Kongen Faderen fængsle, hans Eiendomme borttage og holdt ham fangen, indtil han løste sig med en betydelig Pengesum — et af de mange Exempler paa Christian II's bekjendte despotiske Strenghed og Vilkaarlighed mod Adelen, som har gjort Hadet til denne Konge hos hiin Stand saa forklarlig. Denne Claus Daa, der begik den Forseelse, som saa haardt blev straffet paa hans Fader, er den samme, som er bleven omtalt ved Padeborg (Sparresholm), hvorpaa han fik Lehnsbrev for sin og sin Hustrues Levetid af den roeskildske Biskop faa Aar før Reformationens Indførelse. Hans Søn Oluf Daa og Frue Dorthe Friis opførte 1593—95 den nuværende Hovedbygning; han eiede ogsaa Fraugdegaard i Fyen, hvor han ligeledes opførte en Hovedbygning. Ravnstrup bestaaer af en høi grundmuret toetages Borgegaard med hvælvede Kjældere og paa det sydostlige Hjørne et ottekantet Taarn; lignende ved de tre andre Hjørner ere nedbrudte i Midten af forrige Aarhundrede af den daværende Eier, Etatsraad N. Hofman, efter Sagnet for at søge om en Skat, som imidlertid ikke fandtes; det fjerde Taarn var samme Skjebne tiltænkt, „men da blev Spøgeriet i Gaarden saa galt, at Eieren maatte lade det staae og skille sig ved Gaarden". I den Anledning skal Etatsraad Hofman, efter Sagnet, have stiftet 1766 det fornævnte Legat paa 500 Rd. for Godsets Fattige. „Spøgeri skal der forresten være nok af den Dag idag" — siger Professor T. Becker i sine Herregaardsbeskrivelser — „og man hører en Puslen og Rumsteren, Kasten med Sand og al Slags uhyggelig Færd, som det er almindeligt paa saadanne gamle Gaarde, dog intetsteds saa slemt som paa Ravnstrup, hvis skumle Mure have været Vidne til flere end een Misgjerning, hvorom nedgravede og indmurede Skeletter, der i den senere Tid ere bragte for Lyset, noksom bære Vidne." (Jfr. T. Beckers „Spøgelsehistorie": „Det indmurede Skelet" i „Danmarks illustrerede Almanak for 1857", S. 27—30). Her bemærkes tillige, at hele den øverste Etage oprindelig var een stor Hal, hvortil Trappen førte op midt i Stuen, omgivet af et Rækværk, for at de drukne Gjæster ikke skulde falde ned. Bygherren selv var ikke fri for denne sin Tids Skjødesynd. Hans Søn Claus Daa er bleven mere bekjendt i Landets almindelige Historie end nogen af hans Forfædre; han blev nemlig 1630 af Kong Christian IV gjort til Rigsadmiral, uagtet han aldrig havde tjent tilsøes eller forstod sig noget paa Søvæsen, men samlede sig derfor just heller ikke Laurbær i denne Stilling. Claus Daa døde 1641 paa sin fyenske Herregaard Fraugdegaard; hans Lig blev, som ovenfor anført, hensat tilligemed hans to Fruers i Herlufmagle Kirke. Af Admiralens mange Børn arvede Christian Daa Ravnstrup, som han kort før sin Død maatte pantsætte, da hans Formue var bleven ødelagt i den sørgelige svenske Krig 1657—60. Efter hans Død deelte Panthaverne Eiendommen; men en af dem, Landsdommer Anders Jespersen Engberg, sammenkjøbte efterhaanden det Meste af det adsplittede Gods og blev adlet 16de December 1679. Han efterlod sig ved sin Død 1690 kun en Datter — et 14=aarigt Barn, til hvem Christian den Femtes bekjendte tydske Hofpræst Dr. Hect. Gottfr. Masius friede, og som han strax efter ægtede for at komme i Besiddelse af hendes betydelige Rigdomme, hvoriblandt Ravnstrup — et Bidrag mere til denne Geistliges Charakteristik. (Hans Levned og Skrifter findes i Zwergs Sjællandske Cleresie, Kjøbenhavn 1754, S. 701—21, men, som sædvanligt i Skrifter fra den Tid, fremstillet i Rosenskjær). Af de store Godser, han samlede i dette og et følgende Ægteskab, som han efter sin første Kones tidlige Død indgik i samme Tendents, arvede Sønnen af første Ægteskab Justitsraad Christian v. d. Maase — saaledes kaldtes nemlig Familien efter at være bleven adlet — 1709 sin Mødrenegaard Ravnstrup, som han senere solgte, og fra den Tid er den hyppigt ved Salg kommen fra den ene Eier til den anden. Af disse Eiere ere at mærke ovennævnte Geheimeconferentsraad og Elefantridder Baron Fred. Vilh. Vedel=Jarlsberg, som 1779 kjøbte Ravnstrup († 1790); hans Søn Kammerherre Baron Christ. Fred. Vedel=Jarlsberg solgte igjen Gaarden til Lehnsgreve Conr. Sophus Danneskjold=Samsø til Grevskabet Samsø, som ogsaa eiede Holmegaard. Dennes Enke Grevinde Johanne Henriette Valentine, født Kaas, styrede sine store Eiendomme med sjelden Kraft og Dygtighed; efter hendes Død 1843 blev Ravnstrup solgt ved Auction til Generalkrigscommissair Grüner og besiddes nu af dennes Søn Hofjægermester Grüner.

Hovedgaarden Broksø har, efter D. A., sit Navn efter den adelige Familie Brock, som har eiet denne lille Gaard, der skal være oprettet af 3 Bondergaarde. (I Noten til den af Peder Syv meddeelte Vise „Ribold er en Greveson", siges, at Broksø

er saaledes kaldet af Lisbet Brok, Eske Broks Datter). Efter D. Atl. tilhørte den senere Familierne Lykke og Krabbe; derpaa var den en Tid lang forenet under samme Eier med Holmegaard, men er senere gaaet over til andre Eiere og besiddes nu af Hofjægermester Post.

Tybjerg Sogn, Annex til Herlufmagle, omgivet af dette S., Sandby og Aversi S., samt Sorø Amt. Kirken, henimod Sognets Østside, c. 2 M. n. for Næstved og $1^1/_4$ M. s. for Ringsted. Arealet, 4133 Tdr. Land, hvoraf 100 Tdr. Land Fredskov (Fole Vang), er sand- og leerholdigt, vandrigt. Htk. $357^1/_2$ Tdr. A. og E., 2 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Tybjerg med Kirken, Skole og Hospital, Hjelmsølille, Orup, Tybjerglille med Skole, og Hekkerup; Hovedgaarden Tybjerggaard, med 583 Tdr. L. Ager, 88 Tdr. Eng, 31 Tdr. Mose, 280 Tdr. Fredskov, tilsammen af Htk. A. og E. 89 Tdr., Skfk. 2 Tdr., 108 Tdr. Htk. Fæstegods, 122 Tdr. Arvefæstegods; Nymølle, Veirmølle ved Tybjerg. Ialt i Sognet 46 Gaarde, c. 80 Huse, hvoraf 20 G. og c. 50 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 807. Ligesom i Hovedsognet giver foruden Agerdyrkning Tørveproductionen Erhverv.

Sognet hører under de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 137te Lægd. Kirken tilhører Gisselfeld Kloster. I Tybjerg findes et Hospital, stiftet 1724 af Oberst Lepel, daværende Eier af Tybjerggaard, for 7 Lemmer, der foruden fri Bolig hver faae 28 Sk. ugentlig og 20 Læs Tørv aarlig, ifølge en af Fru von der Maase til Tybjerggaard til Hospitalet ved Gavebrev af 21de Juni 1735 legeret Capital af 300 Rd. à 5 pCt.; ved Gavebrev af 29de April 1854 har nu afdøde Generallieutn. Steinmann og Fru Sophie Tinesen til Tybjerggaard legeret til Hospitalet en Capital af 2180 Rd., saaledes at hvert Lem herefter nyde 3 Mk. ugentlig.

Tybjerg kaldes „Thyuthæbiærg" i Valdemar den Andens Jordebog, idet „Thyuthæbiærghæret" der nævnes Scr. rer. Dan. VII. p. 527); Navnet forklarer Suhm i Anmærkningerne ved Folkebjerg (af Tyuth, Folk). Mon ikke snarere af thiota, tude, altsaa et vindomsust Bjerg? I Kirken, der intet Mærkeligt har i sin Bygningsmaade, findes efter en foreliggende Beretning en meget gammel Altertavle af herligt Snitværk.

Tybjerggaard ligger paa en høi Bakke og har en vid Udsigt. Herregaarden „Thytæbjerg" nævnes allerede 1325, da den tilhørte en Fru Margrete, en Datter af den rige og ansete Jens Sjællandsfar, og henimod Slutningen af samme Aarhundrede kom til den sjællandske Adelsfamilie Basse. Siden Slutningen af det 15de Aarhundrede har Tybjerggaard havt en lang Række deels lidet mærkelige Eiere, deels saadanne, som kun have eiet den en ganske kort Tid (blandt Andre den norske Statholder Ulrik Frederik Gyldenløve 1672, Overkammerjunker Adam Levin Knuth 1678), af forskjellige Familier, da Gaarden jevnlig er bleven solgt. Kun Etatsraad Tyge Rothe, som 1762 kjøbte Gaarden og det efterfølgende Aar opførte den nuværende grundmurede Hovedbygning († 1795) bør ikke lades unævnt. (Om denne i vor Literatur, som i vore politiske Forhold bekjendte Mand haves en interessant Biographie i „Genealog. og biograph. Archiv", S. 32—72). I dette Aarhundrede har Tybjerggaard i længere Tid tilhørt Generallieutenant, Kammerherre P. F. Steinmann, † 1854, og eies nu af hans Søn General P. F. Steinmann.

Fensmark Sogn, omgivet af Hammer H., Herlufmagle og Rislev S. samt Sorø Amt. Kirken, midt i Sognet, 1 M. n. o. for Næstved. Arealet, 1242 Tdr. Land, hvoraf 69 Tdr. Land Fredskov, er deels leer-

muldet, deels sandmuldet, det sidste dog mere end det første. Htk. 129 Tdr. A. og E., 7 Tdr. Skſk.

I Sognet: Byerne **Fensmark**, med Kirken, Præstegaard og Skole (udflyttet øst for Byen), **Sipperup** og **Kalkerup**; **Holmegaards** Glasværk og Teglværk med tilhørende Kro, samt en Fabrikskole; Avlsgaarden **Trollesgave** (forenet med Holmegaard), 20½ Tdr. Htk., 130 Tdr. L. Ager og 46 Tdr. L. Eng. Ialt i Sognet 31 Gaarde, 57 Huse med og 51 uden Jord, hvoraf 19 G. og 71 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 856. Ved Siden af Agerbruget er Arbeidet ved Holmegaards Glasværk og Teglværk, ved hvilken en Deel Arbeidsfamilier have Fribolig, ligesom ogsaa Tilvirkning af Tørv til Værket, af særdeles Vigtighed i dette Sogn som Erhvervsgrene. Holmegaards Glasværk blev anlagt 1825 af Enkegrevinde Danneskjold, fornemlig for at drage Nytte af den til Holmegaard hørende „Store Tørvelyng" af 800 Tdr. Land. Fra først af var det fornemlig grønne og brune Flasker, som her tilvirkedes, men senere blev der ogsaa anlagt Ovne for Hvidglasvarer. Fabrikationen af Bouteiller er nu forlagt til de i Forbindelse med Holmegaard grundede Glasfabrikker paa Godthaab ved Helsingør og paa Kastrup paa Amager (see disse). Med Holmegaards Glasværk er nu forenet et betydeligt Glassliberi. Fabrikken beskjæftiger 90—100 Arbeidere foruden Tørveskjærerne. Store Tørvelyng leverer ogsaa Brændsel til et Kalkbrænderi (8—10,000 Tdr. aarlig) og 2 mindre Teglværker. Hele denne Bedrift, der tilhører Eieren af Holmegaard Geheimeraad Grev Chr. Danneskjold-Samsø, er et af Danmarks betydeligste industrielle Etablissementer.

Sognet hører under Gisselfeld Klosters Birks Jurisdiction (Bregentved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Nestved Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 111te Lægd. Sognet danner med Annexet Rislev een Commune. Kirken tilhører Eieren af Holmegaard.

Kirken er lille og ubetydelig, med et i 1858 nyopført Taarn; den er bygget af Kampesteen og Muursteen, med Hvælving; senere er paa den nordre Side tilbygget en Bindingsværks Udbygning med fladt gibset Loft.

I Fensmark har været en Hovedgaard, der 1334 tilhørte Niels Jensen Hvidding til Eskilstrup, hvis Arvinger afhændede den til Familien Molteke.

I Fensmark Præstegaard er Digteren Christian Winther født den 29de Juli 1796. Naar han i det skjønne Digt „Sjælland" skildrer sin Fødeø, dvæler han derfor ogsaa særlig ved Beskrivelsen af sit Barndomshjem og dettes Omgivelser i disse malende Stropher:

> „Fra Høiden over Skoven viser Gisselfeld sin Pragt,
> i den friske grønne Mose er Holmegaarden lagt,
> i Parken spiller Karpen og Braien saa bred,
> i Dyrehaven Hinden gaaer med Lænden trind og fed.
> Den sommerglade Lærke hun kviddrer høit i Luft
> og Jordbærret krydder Skovsletten med sin Duft,
> mens Ræv og Hare pusle rundt om i lune Krat,
> den brune Hjort sig bryster med sin kronede Hat.

Rislev Sogn, Annex til Fensmark, omgivet af dette S., Herlufmagle og Skjelby S., samt Sorø Amt. Kirken, i Sognet Midte, ¾ M. n. for Nestved. Arealet, 2138 Tdr. Land, hvoraf 320 Tdr. Land Fredskov (Steen Sk.), er kalkholdig og sandblandet Leerjord. Grændsen mod Sorø Amt dannes af Suus-Aaen. Htk. 195 Tdr. A. og E., 32 Tdr. Skſk.

I Sognet: Byerne Rislev med Kirken og Skole, Gjerdrup, Kjøberup og Luderup; Avlsgaardene Bakkegaard, 18 3/8 Tdr. Htk., 2 1/2 Tdr. Htk. Fæstegods, med 170 Tdr. L. Ager, 20 Tdr. L. Eng og 10 Tdr. L. Mose (samt Anpart i Søgaard eller Luderup-Sø), Søgaard ved Luderup-Sø, af Htk. 21 Tdr., 180 Tdr. L. Ager og 20 Tdr. Eng. Ialt i Sognet 23 Gaarde, 20 Huse med og 8 uden Jord, hvoraf 8 G. og 25 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 404, næsten alle henhørende til den agerbrugende Klasse.

Sognet hører under Tybjerg Herreds Jurisdiction (Nestved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Nestved Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 139te Lægd. Kirken tilhører Eieren af Holmegaard.

Kirken er bygget af Kampesteen og Muursteen, med Taarn. Gamle rundbuede Vinduer. Restaureret 1863.

Skjelby Sogn, omgivet af Annexet Gunderslev i Øster-Flakkebjerg H. i Sorø Amt, samt Bavelse, Glumsø, Herlufmagle og Rislev S. Kirken, paa Sognets Vestside ved Suus-Aa, 1 1/2 M. n. n. v. for Nestved og 2 M. s. o. for Sorø, kun et Par Bøsseskud fra Annexkirken vest for Aaen. Arealet, 2691 Tdr. Land, er sandet Leerjord, noget høitliggende og paa hele Vestsiden begrændset af Suus-Aa. Htk. 304 1/2 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Skjelby med Kirken, Præstegaard og Skole, Ulstrup, Træløse, Kagstrup med Skole, og Raaby; Avlsgaardene Pøllegaard og Blæsenborg med Teglværk; Holløse Vandmølle, Veirmølle og Kro, ved Veien fra Sorø til Nestved. Ialt i Sognet 52 Gaarde og c. 100 Huse, omtrent 3/5 af Gaardene og 2/5 af Husene udenfor Byerne. Ved Skjelby og ved Holløse-Mølle føre to Broer over Aaen til Gunderslev S. i Sorø Amt, og fra Raaby til Holløse Bro samt fra Skjelby Bro til Bavelse Ladested ere Trækveie anlagte langs Aaen.

Indbyggere: 1011. Agerdyrkning og Skovarbeide i Gunderslevholms og Næsbyholms Skove er Hovederhvervet. Endeel Tørv afsættes i Omegnen, og Biavlen er ikke ubetydelig.

Sognet hører under Tybjerg Herreds Jurisdiction (Nestved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Nestved Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 130te Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Gunderslevholm. I Skjelby er et Hospital, stiftet 9de August 1668 af Fru Karen Marsviin til Gunderslevholm for 6 Fattige i Annexet Gunderslev Sogn, der hver have aarlig 2 1/2 Td. Byg, 3 Rd. 8 Sk. samt 6 Læs Brænde.

Kirken, opført deels af Kampesteen, deels af Muursteen, er stor og anseelig; Skibet deles af en Række svære murede Piller, som bære smukke Hvælvinger til begge Sider. Taarn, gamle rundbuede Vinduer.
Paa Ulstrup Mark findes en stor og smuk Langdysse (F. M.)

Glumsø Sogn, omgivet af Annexet Bavelse, Næsby, Tyvelse, Sandby, Herlufmagle og Skjelby S. Kirken, midt i Sognet, c. 2 M. n. v. for Nestved og 1 1/2 M. s. o. for Sorø. Arealet, 2852 Tdr. Land, hvoraf 435 Tdr. Land Fredskov (Glumsø Vester- og Øster-Sk.), er temmelig høitliggende, leer- og sandmuldet, med enkelte vandholdige Strækninger,

især paa Sydgrændsen. Store-Sø ved Glumsø By er c. 1/8 M. lang. Htk. 254 Tdr. A. og E., 3 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Glumsø med Kirken, Præstegaard og Skole, Aasø med Skole, Rødholm og Skullerup; Christiansdals Kloster; Avlsgaarden Flensborggaard, 24 Tdr. Htk., med 205 Tdr. L. Ager og 3 Tdr. L. Mose. Ialt i Sognet 39 Gaarde, 57 Huse med og 52 uden Jord, hvoraf 24 G. og 69 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 973. Agerdyrkning og Skovarbeide udgjør Erhvervet.

Sognet hører under Tybjerg Herreds Jurisdiction (Nestved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Nestved Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 132te Lægd. Med Annexet Bavelse een Commune. Kirken tilhører Eieren af Næsbyholm. Christiansdals Kloster, hvis smukke Bygning er opført i Aarene 1870—71, beliggende i Udkanten af Vesterskov, i Nærheden af Byen Atterup, er stiftet ved Fundats af 25de August 1866, allerhøist confirmeret 4de November 1869, ny Fundats af 5te April 1872, af afgangne Kammerherre Christian Rønnenkamp til Næsbyholm og Bavelse og efterlevende Hustru Jessy Caroline Rønnenkamp, født Howden. Det er bestemt for 24 ældre ugifte Damer af den dannede Klasse (alle Pladser ere endnu ikke besatte). Klostret har et Jordtilliggende af 60 Tdr. Land (c. 7 Tdr. Htk.) og 100,000 Rd. i Capitaler samt endvidere i en Fremtid en aarlig Indtægt af 2400 Rd. Conventualinderne have foruden fri Bolig 150 Rd. hver aarlig; den der fungerer som Forstanderinde har endvidere 50 Rd. aarlig. I Sognet er et Hospital for 8 Fattige, stiftet 14de November 1770 af Etatsraad Jens Andresen og Fru Ida Amalie Barfoed, med en Capital af 4000 Rd. Ligeledes er af Etatsraad Andresen, der var en Søn af Degnen Andreas Michelsen i Glumsø, i Aaret 1770 legeret en Capital af 500 Rd., hvoraf Renten nydes af Enker efter Degne i Glumsø eller uddeles til 5 Fattige.

Kirken, med Taarn og Hvælvinger, er bygget deels af Kampesteen, deels af Muursteen. I samme findes flere Mindetavler over afdøde Præster, deriblandt over Peder Grove Beyer, født i Thy 1707, død i Kjøbenhavn 1790, Sognepræst i Glumsø og Bavelse i 47 Aar, Provst i Tybjerg Herred i 29 Aar. Hans Søn var den ved sine topographiske Skrifter og ved den høie Alder, han opnaaede, bekjendte Seyer Malling Beyer, født i Glumsø Præstegaard den 11te August 1740, Præst i Egeslevmagle og Provst i Øster-Flakkebierg Herred, entlediget 20de Mai 1835, død 31te Mai 1840 i en Alder af 99 Aar 9 Maaneder og 19 Dage.

Bavelse Sogn, Annex til Glumsø, omgivet af dette S., Skjelby og Næsby S., samt Bavelse-Sø og Suus-Aaen. Kirken ligger ene paa Sognets Sydside ved Enden af Bavelse-Sø, c. 2 M. n. v. for Nestved og 1½ M. s. o. for Sorø. Arealet, 1779 Tdr. Land, hvoraf 374 Tdr. Land Fredskov (Bavelse Sk. og Kallehave Mark), er sand- og kalkholdig Leerjord med temmelig jevn Overflade. Htk. 157 Tdr. A. og E., 7 Td. Skk.

I Sognet: Bavelse Kirke; Hovedgaarden Bavelse (tæt ved Kirken), forenet med Næsbyholm under samme Eier, 88 Tdr. Htk. A. og E., c. 10½ Tdr. Skk., med et Areal af 678 Tdr. L. Ager, 12 Tdr. L. Eng og 437 Tdr. L. Skov (11 Tdr. Htk. Fæstegods og c. 236 Tdr. Htk. Arvefæstegods), i Nærheden et Ladested; en Skovridergaard; Bavelse Veirmølle med Bageri; Byerne Regerup med Skole, og Atterup. Ialt

i Sognet 10 Gaarde, 8 Huse med og 12 uden Jord, hvoraf 4 G. og 16 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 252. Agerdyrkning og Skovarbeide er Erhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 131e Lægd. Kirken tilhører Eieren af Næsbyholm.

Kirken er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger.

Bavelse er en meget gammel Herregaard, der under Valdemar II tilhørte Hr. Oluf, Kongens „Skjænker". I Slutningen af det 14de og Begyndelsen af det 15de Aarhundrede havde Bavelse Johan Moltke og hans Søn Evert Moltke til Eie, derpaa Aage Axelsen (Thott) til Hjuleberg, den ældste af de 9 berømte Axelsønner, og hans Søn Erik Aagesen (Thott), som var gift med en Datter af ovennævnte Evert Moltke. De følgende Eiere have været Jacob Flemming († 1544, begravet i Bavelse Kirke), hans Svigersøn Jacob Ulfeld til Koxbølle (Fader til Rigscantsleren af samme Navn og Farfader til den berømte Corfits Ulfeld), dennes Søn Corfits Ulfeld, gift med Elsebe Brokkenhuus, som 1596 skjænkede Kirken Prædikestolen af Egetræ, deres Søn, den yngre Jacob Ulfeld, Statholderen Christoffer Gabel (gift med Ermegaard Badenhaupt, hvis Fader 1650 eiede Bavelse) o. Fl. Aar 1710 kjøbte Kong Frederik IV Bavelse, og oprettede af dette Gods og Næsbyholm, som han Aaret i Forveien havde kjøbt, Grevskabet Frederiksholm for Grevinde Schindel; dette Grevskab blev vel allerede ophævet 1716, men Bavelse har fra den Tid stedse været forenet med Næsbyholm (see dette) under en fælles Eier.

Næsby Sogn, omgivet af Annexet Tyvelse, Glumsø og Bavelse S., samt Tjustrup-Sø og Sorø Amt, hvorfra det adskilles ved Næsby-Aa. Kirken, paa Sognets Nordside, c. 1 M. s. o. for Sorø og 2¼ M. n. v. for Nestved. Arealet, 2220 Tdr. Land, hvoraf 610 Tdr. Land Fredskov (Næsbyholm Ordrev, Dyrehave, Enemærket, Græsvænget, Vesterskov og Engelstofte Ordrev), er leer- og sandholdigt langs Næsby-Aa. Saavel i dette som i de andre Sogne Aaen berører findes under Navnet Aamader større og mindre isolerede Engsletter, der give godt og rigeligt Græs, men lettelig oversvømmes. Htk. 187 Tdr. A. og E., 20¼ Tdr. Skf.

I Sognet: Byerne Næsby med Kirken, Præstegaard og Skole, beliggende omtrent midt i Sognet ved Sorø-Nestved Landevei, og Engelstofte, Braa (18 H.) med Teglværk, og Lille-Næsby (4 H.); Hovedgaarden Næsbyholm med Schæfergaarden, 69¾ Tdr. Htk. A. og E., 20¼ Tdr. Skf., 580 Tdr. L. Ager, 22 Tdr. L. Eng og 1047 Tdr. L. Skov, 30½ Tdr. Htk. Fæstegods og 216¾ Tdr. Htk. Arvefæstegods. Ved Næsbyholm er et Vadested, som er vanskeligt at passere, over Aaen til Broby S. i Sorø Amt. Ialt i Pastoratet 52 Gaarde, 106 Huse med og 53 uden Jord, hvoraf 137 G. og H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 682. Agerdyrkning og noget Skovarbeide og ubetydeligt Fiskeri er Erhvervet.

Sognet hører under Tybjerg Herreds Jurisdiction (Nestved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Ringsted Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 134te Lægd. Sognet danner med Annexet Tyvelse een Commune. Kirken tilhører Eieren af Næsbyholm.

Næsby Sogn har sit Navn af, at det skyder sig ud mellem Suus-Aa og Tjustrup-Sø som et Næs, der ender i en smuk skovbevoxet Klint (Næsbyholms Skov), hvis Fod beskylles af Søens Vande. I Kirken, opført af Muursteen, med Taarn og Hvælvinger, gammel Granit Døbefont med rundbuede Prydelser, er et Capel, som tilhører Familien Bjelke; her hviler Admiral Henrik Bjelke med Frue og deres Søn Brigadeer Chr. Fred. Bjelke; under samme er en Hvælving, hvor nogle af Ulfeldernes

Lig henstaae. I Marmora danica er optegnet følgende Indskrift paa Henrik Bjelkes Sarcophag:

„I Strid og Krig Mandhaftelig Hans Hjerteblod sig rørte,
I Drabsthings Færd Hans blancke Sværd Fornufft og Manddom førte,
Hans Børn hand saae Priis planted staae Paa Fædres Dyd at slægte,
Hans Lius gik ud, Men deres Gud Dem intet got skal negte.
Hans Alderdom Graa-kronet kom Med Fafnen fuld af Lykke,
Som Aar løb paa Hans Svaghed saa Begyndte ham at trykke,
Saa fick hand nock paa Tidens Rock Hans Leve-Traad blev spundet,
Ved Jesu Haand Hans Liffens Baand Blev løsnet og afvundet!"

Et Capel for Famlien Raben er 1854 bleven nedrevet, og 3 Kister, som stode der, nedsænkede i Jorden paa det samme Sted, hvor Capellet har staaet, hvorefter Pladsen er bleven omgivet med et smukt støbt Jerngitter. Altertavlen er malet af Fru Ingemann. I Sacristiet findes et Epitaphium over Præsten Jørgen Laurson Bentzon, i 49 Aar Præst i Næsby og 13 Aar Provst i Tybjerg Herred, † 1676. Han var gift 3 Gange og havde 29 Børn.

Hovedgaarden Næsbyholms ældre Historie frembyder endeel Vanskeligheder, da der gives flere Steder af Navnene Næsby og Næsbyholm (Næsbygaard), saa at man kan være i Tvivl om, hvilket der menes ved forskjellige Lejligheder*). Det Næsbyholm, hvorom her er Tale, var først en Brydiegaard eller Avlsgaard, men blev gjort til en Hovedgaard af Ridder Anders Olufssen, der levede paa Dronning Margretes Tid. Længere hen i det 15de Aarhundrede tilhørte den Laurits Axelsen, en af de 9 berømte Brødre — Axelsønnerne — der almindelig henføres til Familien Thott, og som spillede saa vigtig en Rolle paa Kongerne Christian I's og Hans's Tid baade i Danmark og Sverrig. Efter Laurits Axelsens Død 1482 gik Næsbyholm i Arv til hans Børn; men da Familien deeltog i den svenske Opstand, lod Kong Hans sig af Rigsraadet tildømme et Par af Arvingernes Andeel i Godset, og solgte kort efter sin Part til sin „Hofsinde", den senere som Slotsherre paa Kjøbenhavns Slot og af sit Forhold til Dyveke bekjendte Torben Oxe, der gjorde et mislykket Forsøg paa at bemægtige sig selve Godset**). Derpaa blev Næsbyholm — eller Næsbygaard, som det endnu dengang kaldtes — sammenkjøbt af Rigsraad og Ridder Otto Holgersen Rosenkrands til Boller, hvis Søn, der ogsaa hed Otto Rosenkrands, beboede Gaarden tilligemed sin Frue Ida Gjøe til sin Død (de ligge begravede i Næsby Kirke), hvorpaa deres Datter Birgitte Rosenkrands, gift med Sten Ottesen Brahe til Knudstrup (den berømte Tyge Brahes Broder og Fader til den i Fyens Historie bekjendte Jørgen Brahe til Hvedholm), bragte Næsbyholm til denne Adelsmand, som 1585 opførte den nuværende Hovedbygning. Fra Familien Brahe kom dette Gods atter ved Giftermaal til Familien Ulfeld og kort efter paa lignende Maade til den under Kong Frederik III bekjendte Geheimeraad og Admiral Henrik Bjelke til Ellinggaard, † 1683, hvis Søn Brigadeer Frederik Christian Bjelke 1709 (samme Aar som han faldt i Slaget ved Longueville) solgte Næsbyholm Gaard og Gods til Kong Frederik IV, der ogsaa tilkjøbte sig Bavelse, og af disse Godser under Navnet Frederiksholm 1710 oprettede et Grevskab for Frøken Charlotte Helene v. Schindel, i hvem han havde forelsket sig. Men Kongens Kjærlighed dvælede ikke længe ved hende, hvem en anden Skjønhed, der senere opnaaede Dronningkronen, fortrængte af hans Hjerte; Grevskabet Frederiksholm ophævedes igjen 1716, og Kongen solgte begge de Grevinde Schindel skjænkede Godser til Geheimeraad Tage Thotts Enkefrue Petra Sophie Thott. De følgende Eiere af Næsbyholm og Bavelse have været Kammerherre Chr. Siegfr. Plessen, † 1777 (det var hos ham P. F. Suhm opholdt sig i sin Ungdom og i hans Bibliothek paa Næsbyholm fik sin første Smag for Læsning; det var ogsaa ham, der omtales af Ewald i Fiskerne som „en ædel Dansk, en stor og mægtig Herre, som skjønt han mange Aar og længst har levet i herlige og vidtberømte Lande, dog ei endnu har glemt sit kjære Danmark"), Geheimeraad Grev Johan Ludvig Holstein til Ledreborg, der kjøbte det af Plessen 1755, i hvis Besiddelsestid Godserne vare indlemmede i dette Grevskab, hans Søn Geheimeraad Grev Christ. Fred. Holstein, Frederik Sophus Raben, Grev Christ. Conr.

---

*) Foruden Kirkebyen Næsby i Tybjerg Herred er der i Slagelse Herred et Næsby i Sorterup Sogn (S. 387) og et andet i Stillinge Sogn (S. 391), ligesom ogsaa et Næsbyholm i Skaane.
**) Jfr. „En Herredagsdom over Torben Oxe 1513", fældet i den Anledning. (Hist. Tidsskrift III. S. 154–85).

Sophus Danneskjold-Samsø, Amtmand i Præstø Amt, der med store Bekostninger anlagde den saakaldte danneskjoldske eller næsbyholmske Canal, idet han lod Suus-Aaen saaledes opgrave og fordybe, at den kunde bære Pramme til Udskibning af Brænde og Korn, paa en Strækning af omtrent 3 Miil (Canalen tilhører udelukkende Næsbyholms Eiere ligetil Nestved); siden 1836 Etatsraad, senere Kammerherre Christian Rønnenkamp, der forbedrede Gaard og Gods. Han var født i Flensborg den 20de December 1785, død paa Næsbyholm den 27de Januar 1867. Han har erhvervet sig Krav paa taknemlig Anerkjendelse ved de betydelige Legater han har stiftet for Kjøbenhavns Universitet for at der kunde oprettes en Lærerpost i slesvigsk Ret, for sine Godsers Beboere (i 1862 16,000 Rd., Renten af 8000 Rd. til Hjælp og Understøttelse for ulykkelige og lidende Mennesker, som ere blevne døvstumme eller sindssvage, af 6000 Rd. deels til Brudeudstyr for 3 Par Forlovede af Huusmandsklassen, som have bestemt at bosætte sig paa Godserne, deels til Confirmationshjælp for 3 Drenge og 3 Piger af fornævnte Klasse og af 2000 Rd. til en Sommerfornøielse for samtlige Skolebørn; i 1863 2000 Rd., hvoraf Renten anvendes til Opdragelse af 2 forældreløse Pigebørn), til flensborgske Sømænd, Herlufsholms Stiftelse og Tønder Seminarium, ialt 70—80,000 Rd., og nu endvidere det fornævnte efter ham opkaldte Kloster Christiansdal. Det var ogsaa efter hans Bestemmelse, at samtlige Fæstere paa Godserne paa gunstige Vilkaar fik Adgang til at blive Arvefæstere. Gaarden besiddes nu af hans Enke Jessy Caroline, født Howden, der har deltaget med sin afdøde Mand i dennes ædle Dispositioner over Dele af deres fælles Formue og med varm Interesse offrer sig for deres Iværksættelse. Af Atterbom haves et Digt „Til Peder Hjort", dateret den 19de Juli 1825, som findes i Tidsskriftet „Svea", og hvori Næsbyholm og Tjustrup-Sø skildres. See og Bertel Wichmands Digt „Næsbyholm eller om Sindsens Rolighed", Sorø 1644.

Tyvelse Sogn, Annex til Næsby, omgivet af dette S., Glumsø, Sandby og Vrangstrup S., samt Sorø Amt. Kirken, midt i Sognet, $2^1/_4$ M. n. for Nestved og $1^1/_2$ M. s. o. for Sorø. Arealet, 1373 Tdr. Land, er jevnt, med lave Engstrækninger paa Sydsiden og i N. V. langs Næsby-Aa. Htk. 145 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Tyvelse med Kirken og Skole. See forøvrigt Hovedsognet.

Indbyggere: 471. Agerdyrkning og noget Skovarbeide udgjør ligesom i Hovedsognet Erhvervet.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 133te Lægd. Kirken tilhører Eieren af Næsbyholm.

Kirken, som i den katholske Tid hed St. Laurentii Capel, har 1856 faaet et nyt Taarn efter Architekt Stillings Tegning. Prædikestolen og Altertavlen ere udskaarne af Egetræ; den sidste et meget smukt Arbeide. Rund Chorafslutning.

Sandby Sogn, omgivet af Annexet Vrangstrup, Tyvelse, Glumsø, Herlufmagle og Tybjerg S. samt Sorø Amt. Kirken, midt i Sognet, 2 M. n. for Nestved og 1 M. s. for Ringsted. Arealet, 2189 Tdr. Land, hvoraf 45 Tdr. Land Fredskov (Badehaven), er temmelig høitliggende, af sand- og leerholdig Beskaffenhed. Suus-Aa paa Grændsen mod Sorø Amt har endeel Aamader langs Bredderne mellem disse og de nærliggende Bakkestrækninger. Htk. 223 Tdr. A. og E., $1^1/_2$ Td. Skk.

I Sognet: Byerne Sandby med Kirken, Præstegaard og Skole, Buskeby, Vinderup og Ølsegaarde; Hovedgaarden Sandbygaard, af $33^3/_4$ Tdr. Htk., med 307 Tdr. L. Ager, $45^1/_2$ Tdr. L. Skov (52 Tdr. Htk. Fæstegods, Sandby og Vrangstrup Kirker med Tiender samt Sandby Sogns Kongetiende). Imellem Sandby og Vetterslev S. i Sorø Amt fører en Bro over Aaen. Ialt i Sognet 35 Gaarde, c. 60 Huse,

henved Halvdelen af Gaardene og omtrent en Trediedeel af Husene ligge udenfor Byerne.

Indbyggere: 724. Agerdyrkning er disses udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Tybjerg Herreds Jurisdiction (Nestved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict og Ringsted Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 136te Lægd. Sognet udgjør med Annexet Vrangstrup een Commune. Kirken tilhører Eieren af Sandbygaard.

Kirken, der har Taarn og Hvælvinger, er 1854 restaureret baade indvendig og udvendig og har derved faaet et særdeles smukt Udseende. Om Sandby-Runestenen i Sandby Kirke see P. G. Thorsen „De danske Runemindesmærker", S. 46; herefter læses paa Stenen bl. a. Navnet Askl (ɔ: Aslak, Axel). (F. M.)

Hovedgaarden Sandbygaard skal være meget gammel; efter D. Atl. tilhørte den i Kong Christian III's Tid Jens Grubbe, under Frederik II Niels Parsberg og i Midten af det 17de Aarhundrede Rønnov Bille. Senere har denne Gaard hørt under det 1743 oprettede, men 1796 igjen nedlagte Baroni Conradsborg (jfr. Sørup i Vetterslev Sogn); og derefter er den gaaet over til andre Eiere. Nuværende Eier er L. T. C. A. Schrøder.

Vrangstrup Sogn, Annex til Sandby, omgivet af dette S. og Tyvelse S., samt Sorø Amt, hvorfra det adskilles ved Suus-Aa. Kirken, midt i Sognet, c. 2½ M. n. for Nestved, 1½ M. s. o. for Sorø og 1 M. s. v. for Ringsted. Arealet, 761 Tdr. Land, er jevnt, omflydt i en Halvbue af Næsby-Aa, som her optager Ringsted-Aa. Htk. 84 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byen Vrangstrup med Kirken, 13 Gaarde, 10 Huse med og 2 uden Jord, hvoraf 9 G. og 8 H. udenfor Byen. Ved Vrangstrup er en Bro over Aaen til Sigersted S. i Sorø Amt.

Indbyggere: 193, hvis Erhverv ligesom i Hovedsognet udelukkende er Agerdyrkning.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 135te Lægd. Kirken tilhører Eieren af Sandbygaard.

Kirken er for største Delen bygget af Kampesteen; den har intet Taarn, men et Slags Skuur, opført over Vaabenhuset, hvori Klokkerne ere anbragte. Den undergik 1855 en indvendig Hovedreparation.

Nord paa i Vrangstrup Mark fører et høit og bredt Dige over den nu c. 1000 Alen brede Enggyde Mose, tidligere en ikke ubetydelig Indsø. Dette Dige, der nu for en stor Deel benyttes til Sognevei, synes i Oldtiden, hvad ogsaa Sagnet paa Stedet endnu bekræfter, at have hørt til en Slags Befæstning. Hermed staaer maaskee i Forbindelse, hvad der S. 510 fortælles i Arrild Hvitfeldts Krønike: St. Olai Dags Tide (1355) skete et Møde eller en Dag til Vrangstrup, hvor var bygget et Slot ud med Søen og Grave om, som endnu er synlig paa Vrangstrup Sø. Hvitfeldt har sin Underretning om dette Møde fra en gammel Krønike fra det 14de Aarhundrede (S. R. D. IV. 529). Vrangstrup var da et kgl. Slot, thi Kong Valdemar fik 1348 Skjøde derpaa (æ. Ark. Reg. I. 131).

Hammer Herred,

det sydvestligste i Amtet, strækker sig med en Længde i Nord og Syd af henimod 5 Mile, og en Brede i Øst og Vest, der intetsteds naaer 2 Mile, mellem Øster-Flakkebjerg Herred, Tybjerg Herred og Ringsted Herred i Sorø Amt, samt Faxe Herred, Baarse Herred og Bordingborg-Bugten med Gaunø-Viig. Den i Vordingborg-Bugten sig mod Vest udstrækkende Landtunge Knudshoved, der støder umiddelbart til Kastrup Sogn, henhører under Vordingborg Landsogn i Baarse Herred. Areal $4^{2}/_{3}$ □ Mile. Jorderne ere paa de fleste Steder lerede, dog forekomme ogsaa, navnlig hvor Landet hæver sig til Bakker, sandede Strækninger. Fra Bankerne ved Næstved, der i det Foregaaende ere omtalte, strækker sig saaledes mod Sydost i en Længde af $1^{1}/_{4}$ M. et sandet og stenet Bakkestrøg, der saavel ved sin Steilhed som ved sit Jordsmons Beskaffenhed er uskikket til at bringes under Ploven. Skove forekomme fornemlig kun i den nordlige Deel af Herredet. Htk. udgjør 4175 Tdr. A. og E. og 56 Tdr. Skst. Indbyggernes Antal er 12,855. Herredet danner i Forbindelse med Tybjerg Herred eet Provsti. Kastrup Sogn henhører i geistlig Henseende under Baarse og Møenbo Herreders Provsti.

Toksværd Sogn, omgivet af Næstelsø og Olstrup S., Baarse og Faxe H., Vester-Egede S. og Sorø Amt. Kirken, ved Sognets Vestside, c. $1^{1}/_{4}$ M. o. n. o. for Næstved og $2^{1}/_{2}$ M. n. v. for Præstø. Arealet, 6505 Tdr. Land, hvoraf 517 Tdr. Land Fredskov (Graver Vang, Kohaven, Spange Sk., Enemærke, Sparresholm Dyrehave og Sørup Sk.), er bakket, høitliggende (Dysted Bakke 386 Fod, Vindhøi 360 Fod) med Undtagelse af den nordlig i Sognet beliggende Pors Mose, tildeels stenet og af temmelig let Beskaffenhed. Den sydsjællandske Jernbane gjennemskærer Sognet i Byerne Gjødstrup og Ravnstrup. Htk. 550 Tdr. A. og E., 11 Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Toksværd med Kirken, Præstegaard, Skole og Mølle, Boserup, Gjødstrup med Skole, Ravnstrup, Nørre-Tvede med Mølle og Bageri, Ravnsbjerg, Dysted med Skole og Mølle, Sørup med Fattiggaard; Hovedgaarden Sparresholm, af $46^{1}/_{4}$ Tdr. Htk. A. og E. og $10^{1}/_{4}$ Tdr. Skst., med 380 Tdr. L. Ager, 70 Tdr. L. Eng, 440 Tdr. L. Skov, 20 Tdr. L. Mose og 10 Tdr. L. udyrket Jord, et stort Teglværk (desuden Toksværd Kirke- og Kongetiende, 18 Tdr. Htk. Fæstegods og $2^{1}/_{2}$ Tdr. Htk. Arvefæstegods). Ialt i Sognet 92 Gaarde, 102 Huse med og 48 uden Jord, hvoraf 47 G. og 78 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1882. Foruden Agerdyrkning og Skovarbeide give Holmegaards Glasværks Tørvemoser og Transport af Kalksteen fra Faxe

til Fensmark og Teglværket ved Sparresholm endeel af Indbyggerne Erhverv. I Sognet findes en Kjøbmandshandel og en Forbrugsforening.

Sognet hører under Bregentved-Gisselfeld Birks Jurisdiction (Bregentved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Nestved Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 110de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Sparresholm.

Kirken er bygget af Kampesteen og Muursteen, hvælvet, med Taarn. Orgel. Den har et rummeligt Sacristi, der bruges som Skriftestol. Under Kirken er en Begravelse for flere af Sparresholms tidligere Eiere. En smuk gammel Liigsteen i Vaabenhuset over Villum Grubbe til Vinderup, Jens Grubbes Søn til Sandby, † 1583, og Hustru Maren Basse Eriksdatter af Sørup, † 1591.

Hovedgaarden Sparresholm, beliggende paa en Høislette midt imellem de to høieste Punkter i Sjælland, Ordrersbakken ved Vester-Egede mod N. O. og Tyrehøien ved Tysted mod S. V., hed i Middelalderen Padeborg og var et meget fast Slot — rimeligviis et af de faste Steenhuse, som i de urolige Tider, da Landet var udstykket imellem de holsteenske Herrer, blere opførte enten af disse eller af de danske Adelsmænd, som sluttede sig til de besværlige Fremmede, og benyttedes til Overfald paa Veifarende. Dette synes blandt Andet at kunne sluttes deraf, at i Aaret 1343 (det første Aar, da denne Borg omtales i Historien) blere Biskop Svend af Aarhus og den roeskildske Decanus, senere Biskop Jakob Paulsen, paa Tilbagereisen fra Varberg, hvorhen de vare sendte af Kong Valdemar Atterdag til en Forhandling med den svenske Konge, overfaldne af Bevæbnede og slæbte til denne Borg, hvilket havde til Følge efter de bestaaende Kirkelove, at Landet blev belagt med Interdict. To Aar efter, 1345, blev Padeborg tilligemed Gunderslevholm indtaget, som Hvitfeldt (der kalder den „Padeborn") bemærker, af „de Danske" og nedbrudt. Den tilhørte dengang en Adelsmand Uffe eller Ove Pedersen af en anseet Slægt, hvis Søn solgte den c. 1400 til den roeskildske Biskop Peder Jensen Lodehat; Padeborg var da en lille Hovedgaard med et Par tilliggende Gaarde; men Biskopperne henlagde mere Gods dertil. Den næstsidste katholske Biskop Lage Urne forlehnede 1528 Claus Daa til Ravnstrup med Padeborg, hvilken Adelsmand, da Gaarden efter Reformationens Indførelse blev inddraget under Kronen tilligemed de andre geistlige Lehn, dog vedblev at beholde den sin Levetid. I Begyndelsen af det 17de Aarhundrede kom Gaarden til Christian den Fjerdes Hofmarschal Jens Sparre, der 1609 opførte den nuværende anseelige Hovedbygning, og kaldte Gaarden efter sig Sparresholm; hans Statue staaer endnu i Haven. Da Jens Sparres Søn Christen Sparre døde ugift 1658, gik Sparresholm i Arv til dennes Søsterdatter Sidsel Kaas, som var gift med Christian den Femtes bekjendte Yndling, Overjægermester og Elefantridder Vincents Joachim v. Hahn til Seekamp og Hjortespring, der solgte Gaarden til Krigscommissair Søren Lauridsen, hvis Brodersøn Laurids Lauridsen ved sin barnløse Død, 1720, testamenterede Gaard og Gods til sin Ridefoged Anders Christensen, der engang skal have reddet hans Liv og nu antog sin Velgjørers Navn. Han forbedrede betydeligt Gaardens Bygninger; men den forblev ikke længe i hans Familie, da allerede hans Søns Enke afhændede den, og derpaa er Sparresholm ved Salg gaaet igjennem mange forskjellige Eieres Hænder. Saaledes tilhørte den 1781—89 en Søn af den fra den struenseeske Katastrophe bekjendte Beringskjold, Kammerherre og Generaladjutant Thomas Beringskjold eller, som han senere kaldte sig, Vedel-Sparre (efter sin Frues og Gaardens Navn), der ligesom Faderen (jfr. Rønnebæksholm) gjorde sig ufordeelagtigt bekjendt ved tyrannisk Behandling af sit Godses Bønder. Han solgte 1789 Eiendommen, hvortil dengang hørte Avlsgaarden Raadegaard og 260 Tdr. Htk. Bøndergods for 57,200 Rd. D. C. til Conferentsraad Heinrich. Denne solgte igjen Sparresholm 10 Aar senere til Baron Selby til Bekkeskov for 120,000 Rd. D. C.; han afhændede den atter 1804 til Forvalter Carl Grandjean for 153,000 Rd. Grandjean bortsolgte det Meste af Godset og overdrog det Øvrige 1805 til Examinatus juris Seidelin, og denne solgte det igjen til Proprietair de Bang. Den eies nu af dennes Søn O. H. N. de Bang.

Hovedbygningen bestaaer af 3 Fløie med to Etager; den midterste Fløi med hvælvede Kjældere, og paa Frontespicen tre Steenfigurer; Borggaarden er adskilt fra Ladegaarden ved en Grav.

Rønnebæk Sogn, omgivet af Annexet Olstrup, Nestelsø, Vester-Egesborg og Veilø S., Nestved Kjøbstadjorder og Sorø Amt. Kirken,

mod Sognets Nordside, c. ½ M. o. s. o. for Nestved. Arealet, 2740 Tdr. Land, hvoraf 100 Tdr. Land Fredskov, er af temmelig let og sandholdig Beskaffenhed, gjennemskaaret af et Bakkestrøg og begrændset paa to Sider af et Par mindre Aaløb. Den sydsjællandske Jernbane passerer Sognet. Htk. 261 Tdr. A. og E., 1 Td. Skst.

I Sognet: Byerne Rønnebæk med Kirken, Præstegaard og Skole, Steenstrup med Pogeskole, Sipperup, Borup med Veirmølle; Hovedgaarden Rønnebæksholm med et Areal af c. 630 Tdr. Land, hvoraf 60 Tdr. Land Banker (Luus Banke), ¾ beplantet med Gran, Resten benyttes til Faaregræsning, og 250 Tdr. L. Skov, af Htk. (efter Stat. Tabv.) 72 Tdr. A. og E., 1 Td. Skst. (desuden 90 Tdr. Htk. Bondergods), og Grevensvænge, 26 Tdr. Htk. A. og E. og 1½ Td. Skst. Ialt i Sognet 35 Gaarde, 34 Huse med og 47 uden Jord, hvoraf 16 G. udenfor Byerne.

Indbyggere: 835. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Vordingborg søndre Birks Jurisdiction (Vordingborg), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Nestved Lægedistrict; 3die Bgkds. 2den Udskrivningskreds 140de Lægd. Sognet danner i Forening med Annexet Olstrup een Commune. Kirken tilhører Eieren af Holmegaard. Sognet eier et Legat, stiftet 1642 af Admiral Pros Mund.

Rønnebæk Kirke er opført i sin ældste Deel af Kampesteen; det senere af Muursteen tilbyggede Taarn ligger midt for Skibet. 1866 blev Kirken underkastet en Hovedreparation, Hvælvingerne bleve ved denne Leilighed fornyede.

Hovedgaarden Rønnebæksholm antages i den første Halvdeel af det 14de Aarhundrede, da Holstenerne vare Herrer her i Landet, at have tilhørt en Adelsmand ved Navn Tue Rynebech, som formodentlig under dette Navn har opbygget sig en fast Borg paa sin Grund. I Kong Olufs og Dronning Margretes Tid eiede Cort Molteke Rønnebæksholm, som hans Søn Vikke Molteke 1399 afstod til Dronningen. Som Kronlehn var det derpaa Sædet for en kongelig Lehnsmand (deriblandt 1523 den senere berømte Cantsler Johan Friis til Hesselager, og noget derefter Kjøbenhavns kjække Forsvarer efter Christian II's Flugt, Henrik Gjøe), indtil Kong Frederik II 1571 skjænkede Gaard og Gods til sin tydske Secretair Lic. juris Caspar Paslich, hvis Søn og Sønnesøn arvede det efter ham. Den næste Eier var Fru Edel Urne, Enke efter den tappre Sehelt Admiral Pros Mund, som, efter at have udført mange glimrende Bedrifter i Krigene med Keiseren og med Sverrig, i en heftig Søtræfning under Smaaøerne 13de October 1644 med en forenet svensk og hollandsk Flaade faldt med Sværdet i Haanden, da Admiralskibet blev erobret af de mange Gange overlegne Fjender. Admiralens Søn Brigadeer Niels Mund arvede Rønnebæksholm efter Moderen og beboede Gaarden til sin Død 1723, hvorpaa den nogle Aar efter ved Auction blev solgt til Capitain, senere Oberstlieutenant Christoffer Tage, der 1734 opførte en ny Hovedbygning. Efter gjentagne Gange at have skiftet Eier (Oberstlieut. Müller, der kjøbte den af Tage, Ritmester Valterstorff, gift med Müllers Enke, Geheimeraad, Overhofmester i Sorø C. Juel, Cancellir. P. Collet, dennes Broder J. Collet) blev Rønnebæksholm 1777 solgt til den famøse Generalkrigscommissair, Kammerh. Magnus Beringskjold, meest bekjendt for sin Deeltagelse i Sammensværgelsen mod Struensee. Denne Mand har efterladt sig et slet Eftermæle ved sin stridige og rænkefulde Characteer og som haardhjertet Bondeplager; i den guldbergske Periode blev han som en farlig Intrigant arresteret 1781 og dømt til Statsfængsel paa Livstid, hvorpaa han længe hensad paa Munkholm og Bergenhuus, men senere benaadedes mod at opholde sig under Opsigt i Stavanger, hvor han døde i en høi Alder 1803. Hans to Sønner, af hvilke den ene, Ditlev Beringskjold, 1782 fik Rønnebæksholm tilskjødet af sin Moder, men siden solgte den, fik Tilladelse til at antage Navnet Vedel-Sparre, da de med Rette ansaae deres eget Navn for vanæret ved Faderens Slethed. D. Vedel-Sparre solgte 1798 Rønnebæksholm for 85,000 Rd. D. C. til Grev Joachim Moltke, † 1820, hans Enke solgte Gaarden til Kammerraad Grüner for 92,100 Rd. Rb., og denne afhændede den igjen 10 Aar efter til Harald Toft for 135,000 Rd. Rønnebæksholms meget forfaldne Hoved-

bygning blev ombygget 1840—41 af den daværende Eier Harald Toft, som efterlod den til sin Datter, nu gift med Eieren af Lundbygaard P. F. Collett. Han lod indsætte paa Hovedfaçaden to Marmorstene med den andetsteds fra bekjendte gamle og smukke Indskrift:

„Vi bygge op Borg og bygge os Fæste,
Endog vi ere kun fremmede Gjeste.
Gud unde os her at bygge og bo,
Saa vi kan fange den evige Ro."

Hovedgaarden Grevensvænge, hvis Navn og Oprindelse er uvis, nævnes 1553 som en ufri Gaard, der en Tid eiedes af Familien Paslich. I Midten af det 17de Aarhundrede tilhørte den ovennævnte Admiral Pros Mund, efter hvem den tilfaldt Datteren Thale Mund, der blev gift med Jochum Christopher Steensen. Deres Datter Sophie Amalie Steensen var først gift med Ritmester W. F. v. Lehsten og efter dennes Død med Ritmester H. Landorph, der solgte Grevensvænge til Baron Wedel, der atter solgte Gaarden til C. F. Paludan. Den var derefter nogen Tid i den Neergaardske Families Eie; dernæst nævnes successive som Eiere: Capitain Giøring, Generalauditeur Wederkinck, Capitain Thomsen, Dr. Buchhave, Mauritzen, Lind, Grønbeck, som i Begyndelsen af dette Aarhundrede solgte den til Frøken Birgitte Sophie Christiane Kaas, Stiftsdame i Vallø, som eiede Gaarden i en Aarrække og solgte den til Engberg, denne atter til Etatsraad B. Wolff, hvis Arvinger nu eie den.

„Noget om og fra Rønnebæk Sogn med Rønnebæksholm", samlet af Francisca Carlsen. Kjøbenhavn 1861.

Olstrup Sogn, Annex til Rønnebæk, omgivet af dette S., Nestelsø og Toksværd S. samt Tybjerg H. og Sorø Amt. Kirken, midt i Sognet, 3/4 M. n. o. for Nestved, og c. 3 M. n. v. for Præstø. Arealet, 3974 Tdr. Land, hvoraf 300 Tdr. Land Fredskov (Kalby Riis), har endeel side Strækninger og Mosebund. Htk. 278 Tdr. A. og E., 6 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Holme-Olstrup med Kirken, Skole, Veirmølle, Kro, Teglværk og Jernbanestation, og Kalby; Hovedgaarden Holmegaard, 630 Tdr. L. Ager, 534 Tdr. L. Skov, 400 Tdr. L. Eng og 800 Tdr. L. Tørvemose, af Htk. 95 3/8 Tdr. A. og E., med Afbyggergaarden Petersminde, 200 Tdr. L. Ager og 70 Tdr. L. Eng, af Htk. 14 Tdr. (endvidere Bøndergods c. 79 Tdr. Htk., Kirketienden af Fensmark, Rislev, Olstrup, Rønnebæk, Nestelsø og Mogenstrup Sogne, samt Kongetienden af Olstrup By og af Nestelsø Sogn, Teglværk ved Holme-Olstrup og Holmegaards Glasværk og Teglværk i Fensmark S. i Tybjerg H.). Ialt i Sognet 33 Gaarde, 37 Huse med og 27 uden Jord, hvoraf 19 G. og 28 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 703. Agerdyrkning er Hovederhvervet. Teglværk i Holme-Olstrup (jfr. Holmegaards Glasværk i Fensmark S.).

Sognet hører under Bregentved-Gisselfeld Birks Jurisdiction (Bregentved), men iøvrigt til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 112te Lægd. Kirken tilhører Eieren af Holmegaard.

Kirken er opført deels af Kampesteen, deels af Muursteen, har Taarn og Hvælvinger.

Hovedgaarden Holmegaard har en her i Landet ganske eiendommelig Bygningsform; den bestaaer nemlig af en gammel Bindingsværks Hovedbygning paa en meget høi Kampesteens Grund, opført 1635 af Rigens Admiral Hr. Claus Daa. Holmegaard forekommer forøvrigt allerede i Midten af det 15de Aarhundrede, da den tilhørte Familien Grib. Hundrede Aar senere kom den ved et Mageskifte til Frederik II's berømte Rigshofmester Peder Oxe til Gisselfeld, som eiede betydelige Godser baade i Sjælland og Fyen; han døde 1575 og havde kort før sin Død lagt Grunden til den nuværende Hovedbygning, der dog først 60 Aar senere blev opført af en af de næste Eiere, ovennævnte Admiral Claus Daa til Ravnstrup, og, som ovenfor allerede nævnt, af Bindingsværk. Admiralens Søn Oluf Daa lod 1645 opføre Stalde og Ladebygninger paa Gaarden af hugne Kampesteen. Kort efter Souverainitetens Indførelse tilhørte Holme-

gaard Stiftamtmand Otto Krabbe, som senere blev Geheimeraad i Conseilet og Elefantridder og var en af de betydeligste Regjeringsherrer under Christian V og Frederik IV; efter hans Død eiedes Gaarden endnu længe af hans Enke Birgitte Skeel. I Begyndelsen af dette Aarhundrede blev Holmegaard kjøbt af Geheimeraad, Lehnsgreve Christian Conrad Sophus Danneskjold-Samsø, Amtmand i Præstø Amt, som bortsolgte Godset (81 Gaarde); efter hans Død 1821 beholdt Enkegrevinden, Johanne Henriette Valentine, født Kaas, Gaarden, og anlagde her 1825 et Glasværk (i Fensmark S.) og senere to Teglværker, ligesom hun overhovedet med udmærket Klogskab og Dygtighed bestyrede sine øvrige store Eiendomme; ved hendes Død 1843 overtog den næstældste Søn, Geheimeconferentsraad Grev C. C. S. Danneskjold Holmegaard med Fabrikanlæg, hvis Drift senere er blevet betydeligt udvidet. (Af Gaarden gives her en Afbildning).

Holmegaard

Nestelsø Sogn, omgivet af Annexet Mogenstrup, Rønnebæk, Olstrup og Toksværd S., samt Baarse H. Kirken, i Sognets Midte, c. ¾ M. s. o. for Næstved og c. 2 M. n. v. for Præstø. Arealet, 2782 Tdr. Land, hvoraf 83 Tdr. Land Fredskov (Brandelev Holme), er leer- og sandmuldet med enkelte Mose- og Bakkestrøg. Htk. 273 Tdr. A. og E., 6 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Nestelsø med Kirken, Præstegaard og Skole, Brandelev, Bonderup og Lille-Tvede. Ialt 62 Gaarde, 61 Huse med og 40 uden Jord, hvoraf 45 G. og 62 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 900. Agerdyrkning og noget Skovarbeide er Hovederhvervet; fra Brandelev Mose afsættes en Deel Tørv.

Sognet hører under Bregentved-Gisselfeld Birks Jurisdiction (Bregentved), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Næstved Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 113de Lægd. Sognet danner med Annexet Mogenstrup een Commune. Kirken tilhører Eieren af Holmegaard.

Kirken er vistnok oprindelig opført i Rundbuetiden, Hvælvinger og Taarn senere tilføiede; dette sidste er i 1868 næsten heelt nyt opført. Prædikestolen har ret godt Billedskjærerarbeide.

I Nestelsø (Nestelhøwgh) var 1355 en Hovedgaard, der tilskjødedes Valdemar Atterdag.

Mogenstrup Sogn, Annex til Nestelsø, omgivet af dette S., Rønnebæk, Vester=Egesborg og Hammer S. samt Baarse H. Kirken, i Sognets Midte, 1 M. s. o. for Nestved og c. 2 M. n. v. for Præstø. Arealet, 1787 Tdr. Land, hvoraf 110 Tdr. Land Fredskov, er bakket og stenet, leer= og sandmuldet, gjennemskaaret af et mindre Aaløb og rigt paa Kilder og Bække. Nogen spredt Hede paa Fladsaa Banker og paa Bakkerne ved Mogenstrup. Paa disse findes ogsaa flere Plantager. Den sydsjællandske Jernbane passerer Sognet. Htk. 140 Tdr. A. og E., 5 Tdr Skfk.

I Sognet: Byerne Mogenstrup med Kirken, Kro med Bageri, Brænderi og Ølbryggeri, ved den mindre Landevei fra Nestved til Præstø, Pederstrup med Skole, og det meste af Blangslev med Bageri og Ølbryggeri, hvoraf Resten hører til Hammer Sogn; Avlsgaarden Fladsaagaard, bestaaende af 7 sammenlagte Gaarde af Fladsaa By, af Htk. 29½ Tdr., med 326 Tdr. L. Ager, 20 Tdr. L. Eng, 22 Tdr. L. Skov, 10 Tdr. L. Mose og 80 Tdr. L. udyrket Jord. Ialt i Sognet 15 Gaarde, 28 Huse med og 23 uden Jord, hvoraf 3 G. og 27 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 398. Hovederhvervet er Agerdyrkning og noget Skovarbeide.

Sognet hører under Vordingborg søndre Birks Jurisdiction (Vordingborg), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Nestved Lægedistrict; 3die Vgkds. 2den Udskrivningskreds 161de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Holmegaard. Ved St. Hansdagstid holdes et Marked, det saakaldte Kildemarked, i Mogenstrup By.

Kirken, hvis ældste Deel har været opført med runde Buer, har senere tilføiede Taarn og Hvælvinger. Prædikestolen har smukt Billedhuggerarbeide fra Christian den Fjerdes Tid; series pastorum. Den er restaureret 1867. Den ligger ved Udkanten af en smuk lille Skov i en skjøn bakket Egn, hvortil jevnligt gjøres Udflugter af de Omboende og fra de nærmest liggende Kjøbstæder, navnlig Nestved. I denne Skov er opreist en Ærestøtte for Præstø Amts forhenværende Amtmand, Geheimeraad Grev C. C. S. Danneskjold=Samsø; her findes ogsaa St. Mogens Kilde, hvortil i ældre Tider Krøblinge og alle Slags Syge i stort Antal gjorde Valfartsreiser St. Hans Aften. Ved en ny Landeveis Anlæg 1824 gjennem Mogenstrup Skov sank Kildens Leie og dens Vand blev siden ledet hen til det Sted for Enden af Skoven, hvor den nu er og hvor der er dannet et Springvand af den, ligesom den ogsaa er omgivet af et lille Anlæg.

Avlsgaarden Fladsaagaard bestaaer, som ovenfor angivet, af 6 nedlagte Bøndergaarde og en Annexgaard, samlet 1825 af Frøken U. M. Kaas, Conventualinde i Gisselfeld Kloster. Den tilhører nu Hr. Gasmann.

Ved Fladsaa Mølle (Flassemylle) overvandt Holstenerne de Danske i et Slag 26de September 1343 (S. R. D. VI. 524).

Veilø Sogn, omgivet af Annexer Vester=Egesborg og Rønnebæk S., samt Suus=Aaen og Nestved=Fjord eller Gaunø Vig. Kirken, midt i Sognet, ¾ M. s. for Nestved. Arealet, 4345 Tdr. Land, hvoraf 350 Tdr. Land Skov (Lønned, Veilø, Retteſtrup og Basnæs Sk.), er deels bakket, deels jevnt, leer= og sandmuldet. Ved en Inddæmning er Vis=Nor, der skar sig ind fra Havet i nordlig Retning, indvundet fra dette. Htk. 333½ Tdr. A. og E., 17½ Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Veilø med Kirken, Præstegaard og Skole, Veir= og Dampmølle, Svenstrup, Basnæs med Veirmølle, Rettestrup

Gauno.

med Vandmølle og 2 Veirmøller, Abbenæs; Hovedgaarden Gaunø, Hovedsædet i Baroniet af samme Navn, af Htk. 88¾ Tdr., 348 Tdr. Htk. Fæstegods, med c. 670 Tdr. L. Ager, c. 240 Tdr. L. Eng, foruden Øerne Dybsø, 216 Tdr. L., 11½ Tdr. Htk., Lindholm, c. 50 Tdr. Land og Gjødsholm, der alle benyttes til Græsning; Avlsgaardene Veiløgaard, 11 Tdr. Htk., 133 Tdr. L. og Huset Sophieslyst ved Gaunø. Ialt i Sognet 39 Gaarde, 88 Huse med og 62 uden Jord, hvoraf 19 G. og 62 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1203. Foruden ved Agerdyrkning ernære nogle Indbyggere sig ved Skovarbeide og i Abbenæs By ved ikke ubetydeligt Fiskeri.

Sognet hører under Vordingborg søndre Birks Jurisdiction (Vordingborg), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Nestved Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 160de Lægd. Med Annexet Vester-Egesborg een Commune. Kirken tilhører Baroniet Gaunø. I Byen Veilø er et Fattighuus, og Sognet har Andeel i nogle af Godsets tidligere Eiere stiftede Legater, der aarlig uddeles med et Beløb af 200 Rd. til værdige Aftægtsfolk af Gaunø Gods.

Kirken er bygget i den yngre Spidsbuestil, og har været helliget St. Andreas. Under Choret er en hvælvet Begravelse, hvor flere af Gaunøs tidligere Eiere hvile, bl. A. Jægermester Knud Trolle, † 1702.

Gaunøs egentlige Navn er Gabnø, og var oprindelig en Ø i Mundingen af Suusaaen, som nu ved en Dæmning er forbundet med Fastlandet. I Aaret 1400 stiftede Dronning Margrete her et Nonnekloster, som hun indviede til St. Agnete, og hvorhen hun flyttede Nonnerne fra det nogle Aar tidligere af en Fru Ida stiftede Gladsaxe Kloster i Skaane. Gaunø Kloster, hvis Historie forøvrigt kun er lidet bekjendt, blev bestyret af en af Kongen udnævnt Provisor eller Forstander, der synes ligefrem at have været forlehnet med Klostret imod at forskaffe Nonnerne deres Underholdning. Den sidste Adelsmand, der havde Forlehningsbrev paa Gaunø Kloster, var Mikkel Sehested, efter hvis Død Kong Frederik II 1584 mageskiftede det til Hans Johansen Lindenov. Efter en Tid lang at have tilhørt Familierne Lindenov og Trolle kom Gaunø 1681 atter ved Mageskifte til Knud Thott til Knudstrup, og det er først denne Familie, der hævede Gaarden til en anseelig Eiendom. Blandt flere historisk berømte Mænd af denne Slægt indtager Statsminister og Oversecretair i Cancelliet, Geheimeraad Grev Otto Thott ikke blot en fremragende Plads blandt de sidste hundrede Aars Statsmænd i vort Fædreland, men han har skaffet sig et endnu større Navn ved sin ualmindelige Lærdom og store Kjærlighed til Videnskab og Kunst, den Liberalitet, hvormed han understøttede Alt, hvad dermed stod i Forbindelse, sine herlige Samlinger af Malerier, Mynter og Oldsager og sit sjeldne store Bibliothek paa over 120,000 Bind i alle Fag — den største Bogsamling nogen Privatmand i Europa havde eiet og større end det kongl. Bibliothek i Kjøbenhavn paa den Tid, hvilket han med patriotisk Sind testamenterede den vigtigste Deel af Samlingen, nemlig Haandskrifterne og Palæotyperne*) (ɔ: de ældste trykte Bøger indtil ind i det 16de Aarhundrede). Grev Otto Thott døde den 10de Septbr. 1785 som den sidste Mand af Slægten her i Landet og ligger begravet i Sorø Kirke; han havde i sit Testament bestemt, at der af hans Godser, Gaunø, Strandegaard og Lindersvold, skulde oprettes et Stamhuus for hans Morbroders Sønnesøn, Kammerherre Holger Reedtz til Vorgaard, der ifølge kgl. Patent af 21de April 1786 antog Navnet Reedtz-Thott, og ved kgl. Bevilling af 18de Marts 1794 stiftede Stamhuset, og hans Søn, Otto Reedtz-Thott (1785—1862) fik ved kgl. Bevilling af 25de Octbr. 1805 Stamhuset ophøiet til Baroniet Gaunø. Nu besiddes Baroniet af Otto Reedtz-Thotts Søn Hofjægermester K. T. T. O. Baron Reedtz-Thott.

*) Det Øvrige solgtes ved en Bog-Auction, den største, som vel til den Tid var holdt i Europa, og som med behørige Mellemrum varede i halvfierde Aar. Bibliotheket og de øvrige Samlinger opbevaredes i det saakaldte Thottske Palais paa Kongens Nytorv i Kjøbenhavn, som han 1763 havde tilkjøbt sig. Jfr. om dette berømte Bibliothek og dets Skiebne Werlauffs Efterretn. om det store kongl. Bibliothek, 2den Udg. S. 222 flg., 260 flg.

Baroniet bestaaer af Godserne Gaunø, Lindersvold og Strandegaard samt Gaardene Fed og Ydernæs (Gaardene af Areal tilsammen 3546 Tdr. Land foruden 1456 Tdr. Land Skov), de tvende sidstnævnte Hovedgaarde beliggende i Roholte Sogn, og indbefatter ifølge Statshaandbogen for 1872: 1819 Tdr. Htk. af alle Slags, hvoraf under Hovedgaardene 238 Tdr., Bøndergods 721 Tdr., matrikuleret Kirke- og Kongetiende 251 Tdr. (Kirketiende af Veilø, Vester-Egesborg, Sverborg, Snesere og Roholte S., Kongetiende af Veilø, Vester-Egesborg og Mogenstrup S. samt af Nestved St. Mortens Landsogn). Desuden hører til Baroniet: Fideicommiscapitaler 302,400 Rd.; i Bankactier 16,200 Rd., det Thottske Palais i Kjøbenhavn; den betydelige Malerisamling paa Gaunø; en Deel Besætning til Gaardene m. m. Paa Baroniet hviler ingen Gjæld.

Gaunø Hovedgaard, der maa regnes til Danmarks betydeligste Herresæder, er udentvivl meget gammel, men tildeels ombygget og moderniseret, samt betydelig udvidet i Midten af forrige Aarhundrede ved Geheimeraad Grev Otto Thott. Hovedbygningen, af hvilken paa modstaaende Side gives en Afbildning, bestaaer af 3 Fløie hver paa 3 Etager med et rundt Taarn for hver Ende af den vestre Fløi. Her findes en betydelig Malerisamling, meest Portraiter af danske Adelsmænd, ogsaa af Damer, som have staaet i Forhold til de franske Konger af Huset Bourbon. I den ene Fløi af Bygningen er et smukt Capel, som skal være den gamle Klosterkirke, men i Midten af det 17de Aarhundrede er betydelig forandret og forskjønnet af den daværende Eier Niels Trolle, Statholder i Norge.

Vester-Egesborg Sogn, Annex til Veilø, omgivet af dette S., Rønnebæk, Mogenstrup og Hammer S., samt Nestved Fjord eller Gaunø Vig. Kirken, mod Sognets Sydside, 1¼ M. s. for Nestved og 2½ M. n. for Vordingborg. Arealet, 2448 Tdr. Land, hvoraf 136 Tdr. Land Fredskov (Iars Sk.), er omtrent af samme Beskaffenhed som Hovedsognet med enkelte Mose- og Bakkestrøg. Htk. 209 Tdr. A. og E., 4 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Vester-Egesborg med Kirken og Skole, Myrup, og Skovmølle (5 G. og 1 H.); Gaarden Myrupgaard. Ialt 40 Gaarde, 28 Huse med og 14 uden Jord, hvoraf 30 G. og 9 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 616. Agerdyrkning og Skovarbeide er Hovederhvervet; i Myrup By haves lidt Afsætning af Tørv.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 159de Lægd. Kirken tilhører Baroniet Gaunø. Ligesom Veilø er Vester-Egesborg deelagtigt i de til Fordeel for værdige Aftægtsfolk af Gaunø Gods stiftede Legater.

Kirken er opført af Muursteen med Taarn og Hvælvinger.

Hammer Sogn, omgivet af Annexet Lundby, Kjøng, en Indvig af Vordingborg-Bugten, Vester-Egesborg og Mogenstrup S., samt Baarse H. Kirken, midt i Sognet, c. 1½ M. s. o. for Nestved og ligesaa langt n. v. for Præstø. Arealet, 4726 Tdr. Land, hvoraf 105 Tdr. Land Fredskov (Sønder-Sk.), er af god Beskaffenhed, Leer og Muld, jevnt og tilstrækkelig vandrigt. Den sydsjællandske Jernbane passerer Sognet. Htk. 501 Tdr. A. og E., 1 Td. Skfk.

I Sognet: Byerne Hammer med Kirken, Præstegaard og Skole, Hammer-Torup, Tvedegaarde, Faarup med Skole, Hundstrup, Ring med Skole, Lovby og noget af Blangslev med Veirmølle, hvoraf Resten hører til Mogenstrup S.; Nyløkkegaarden, 15 Tdr. Htk. Ialt i Sognet 83 Gaarde, 110 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf omtrent Halvdelen af Gaardene og omtrent en Trediedeel af Husene udenfor Byerne.

Indbyggere: 1452. Agerdyrkning er Hovederhvervet.

Sognet hører under Vordingborg søndre Birks Jurisdiction (Vordingborg), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Nestved Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 162de Lægd. Sognet udgjør med Annexet Lundby een Commune. Kirken tilhører Eieren af Lundbygaard. Sognet eier tvende Legater, stiftede af forrige Eier af Lundbygaard, Grosserer Peter Nicolai Arboe og Hustru Ane Kathrine Collet, til Lundbygaard Godses Syge og Fattige, i Forbindelse med et Hospital med Bolig for 6 Lemmer i Byen Hammer, stort 4000 Rd., og et Skolelegat, ifølge Fundats af 12te Juli 1854 til Fordeel for Godsets Skolelærere, stort 1500 Rd., hvilket Legat dog ikke kan benyttes forinden en endnu levende Persons Død.

Kirken er anseelig og smuk og har et høit Taarn, hvælvet.

Lundby Sogn, Annex til Hammer S., omgivet af dette S., Kjøng og Sverborg S. samt Baarse H. Kirken, midt i Sognet, c. $1^1/_4$ M. v. for Præstø og ligesaa langt n. for Vordingborg. Arealet, 2119 Tdr. Land, er jevn Muldjord, temmelig sid og vandholdig, navnlig mod Vest, hvor den store Kjøng-Mose optager en betydelig Strækning, der antages tidligere at have været Strand. Kjøng Moses samlede Størrelse angives til 1600 Tdr. Land. Den sydsjællandske Jernbane passerer Sognet. Htk. 217 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Lundby med Kirken, Skole og Veirmølle, og Lundbytorp; Lundby Jernbanestation ($14^1/_2$ M. fra Kjøbenhavn og $1^1/_2$ M. fra Masnedsund, danner Udgangspunkt for Postforbindelsen med Præstø, hvortil der 2 Gange daglig gaaer Omnibus) med Postexpedition og Telegraphstation; Hovedgaarden Lundbygaard, af 58 Tdr. Htk., Bøndergods 183 Tdr. (efter Statshaandbogen for 1872), Hammer Sogns Kirke- og Kongetiende, samt 220 Tdr. Land Skov. Ialt i Sognet 29 Gaarde, 49 Huse med og 20 uden Jord, hvoraf 12 G. og 9 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 558. Ligesom i Hovedsognet er Agerdyrkning udelukkende Erhverv.

Sognet hører under Vordingborg søndre Birks Jurisdiction (Vordingborg), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 163de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Engelholm. Ligesom Hovedsognet er dette Sogn deelagtigt i de under Hammer Sogn nævnte, af Lundbygaards forrige Eiere stiftede Legater.

I Kirken, der har Taarn og Hvælving over Skibet, ere 2 Ligstene over Skovrider Mathias Folsach, † 1739, og Hustru.

Lundbygaard er en gammel Herregaard, der har tilhørt Familien Steensen. Den kom derefter i Kongens Eie, thi 1666 findes den at være tilskjødet den berømte Gøngehøvding Svend Povelsen for 1303 Rd. 3 Mk. Den maa derefter atter være kommen tilbage til Kronen og blev da inddraget under Ryttergodset og derpaa 1774 ved Ryttergodsets Salg gjenoprettet som en af de 12 Hovedgaarde, hvori det vordingborgske District ved Salget blev deelt. Godset kjøbtes for 34,000 Rd. D. C. af Kammerherre Munthe Morgenstjerne og tilhørte i Begyndelsen af dette Aarhundrede Generalkrigscommissair U. v. Schmidten. Senere eiedes Godset i længere Tid af den rige Grosserer i Kjøbenhavn N. P. Arboe og hans Enke af den norske Familie Collet, efter hvis Død 1847 den forblev i den Colletske Familie. Nuværende Eier P. F. Collet (jfr. Ronnebæksholm).

Kjøng Sogn, omgivet af Hammer, Lundby og Sverborg S. samt Vordingborg-Bugt. Kirken, paa Sognets Østside, c. 2¼ M. s. o. for Næstved og 1½ M. n. v. for Vordingborg og ligesaa langt v. for Præstø. Arealet, 6347 Tdr. Land, hvoraf 57 Tdr. Land Fredskov, er lavtliggende og vandholdigt. Mod Øst er den store Kjøng Mose (over hvilken nu er anlagt en Vei, der forener Kjøng By med Jernbanestationen i Lundby) og mod Vest Halvøen Svinø, mellem hvilken og det øvrige Sogn ligger den tidligere saakaldte Agnø-Vig, der, efter nu at være udtørret, opdyrket og tildeels bebygget, har givet Sognet et Tilvæxt-Areal af c. 500 Tdr. Land, som ikke ere indbefattede i fornævnte Areal. Htk. 537 Tdr. A. og E., 1 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Kjøng med Kirken, beliggende noget fra Byen, Præstegaard og Skole, 2 Veirmøller og Kro med Kjøbmandshandel og Bageri, Sallerup med Skole, Kostræde med Skole, Svinøby paa Svinø med Skole og Veirmølle; Hovedgaarden Øbjerggaard, af 49 Tdr. Htk., med 400 Tdr. L. Ager, 138 Tdr. L. Eng, 32 Tdr. L. Mose og 163 Tdr. L. Skov, hvoraf 137 Tdr. i Vordingborg Landsogn (endvidere 13¾ Tdr. Htk. Fæstegods og Kjøng Kirke); Avlsgaarden Sallerupgaard, af Htk. 17 Tdr., med 222 Tdr. L. Ager, 148 Tdr. L. Eng og 20 Tdr. L. Skov (desuden 4 Td. Htk. Fæstegods samt Kjøng Sogns Kongetiende). Hovedgaarden Agnøgaard, af 19¾ Tdr. Htk., 224 Tdr. L. Ager, 137 Tdr. L. Eng og 13 Tdr. L. Skov, beliggende paa Halvøen Agnø, tidligere en Ø, nu landfast ved en Dæmning. Ialt i Sognet 83 Gaarde, 88 Huse med og 97 uden Jord, hvoraf 46 G. og 103 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1732. Agerdyrkning er Hovederhvervet; endeel Gaardmænd sælge ikke ubetydeligt Tørv fra Kjøng Mose, og i Kjøng findes nogle enkelte Vævere, der have Arbeide fra Fabrikken Ny-Kjøng ved Vintersbølle. Ved Svinø er nogen Baadfart, men Fiskeriet er af mindre Betydenhed.

Sognet hører under Vordingborg søndre Birks Jurisdiction (Vordingborg), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Vordingborg Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 158de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Øbjerggaard. I Kjøng By ligger Øbjerggaards Hospital, stiftet af Conferentsraad Niels Ryberg, ved Fundats af 15de Juni 1796 for 6 Mandfolk og 4 Kvinder, der have fri Bolig, fri Brændsel og Hjælp i Sygdomstilfælde, samt aarlig 26 Rd.

Kirken ligger for sig selv i Marken i nogen Afstand fra Kjøng By; den har et Taarn med en Altan og et Spir, samt tvende Sidefløie, som ere tilbyggede 1792 af Conferentsraad Ryberg, der ogsaa skjænkede Kirken et godt Orgel.

Øbjerggaard blev oprettet til Hovedgaard af nedlagte Bøndergaarde ved Vordingborg Rytterdistricts Salg 1774. Den kjøbtes med 60 Tdr. Htk. Hovedgaardstaxt og 224 Tdr. Htk. Bøndergods samt Kjøng Kirketiende for 30,050 Rd. D. C. af den bekjendte rige Grosserer, Etatsraad, senere Conferentsraad Niels Ryberg. Efter ham eiede hans Søn Etatsraad C. Ryberg Gaarden indtil 1820, hvorpaa den blev overtaget af den Kongelige Kasse, der i Aaret 1836 afhændede den til Klingberg, som solgte den til Capitain v. Buchwald. Bygningerne ere, efter at være afbrændte 1846, igjen opførte i moderne Stiil. Den eies nu af Sønnen Hofjægermester C. V. v. Buchwald. I Haven findes en med Grave omgiven Ruin, der udgives for at være Rudera af et Lyst- eller Jagtslot, Kong Valdemar Atterdag her skal have havt, og som man har kaldt „Lille-Gurre“ (D. Atl. VI, S. 371 o. fl. St.); men dette Navn har Stedet

vistnok faaet i en langt senere Tid ved Forvexling med det bekjendte Gurre i Nord-Sjælland (S. 36), hvor Kongen døde, idet man har tænkt, at Gurre nødvendigt maatte søges i Nærheden af Vordingborg Slot, fordi denne Konge opholdt sig saa meget der, og dets Existents har aldeles intet Historisk for sig (jfr. Hist. Tidsskr. I, S. 471 flg. Anm. 4).

Agnø var ligesom Objerggaard en af de 12 Hovedgaarde, hvori Vordingborg District ved Auctionen 1774 deeltes. Den kjøbtes med 36 Tdr. Htk. Hovedgaardstaxt og 274 Tdr. Htk. Bøndergods samt Kjøng Kongetiende for 35,315 Rd. af Conferentsraad, Baron Reinhart Iselin, der ligeledes kjøbte Vordingborg Slots to Hovedgaarde (Iselingen og Rosenfeld) og Snertinge, hvilken sidste imidlertid gik ind under de tre fornævnte. Agnø blev tilligemed Rosenfeld 1781 oprettet til et Stamhuus, der atter 1803 forandredes til en Fideicommiscapital, hvorpaa begge Hovedgaarde solgtes til forskjellige Eiere. Agnø eies nu af Hr. Benthin.

Sallerupgaard er oprindelig en Parcel af Agnø, oprettet 1805 og senere solgt som selvstændig Eiendom. Den eies nu af Hr. Valentiner.

I Kjøng By var der indtil 1852 et stort Etablissement af Dreiels- og Damaskvæveri. Dette henflyttedes i Aaret 1852 til Vintersbølle Bleg (see Vordingborg Landsogn). For dette arbeide endnu Enkelte af Kjøngs Beboere.

Sværborg Sogn, omgivet af Kjøng, Lundby og Kastrup S., Baarse H. og Vordingborg-Bugten. Kirken, paa Sognets Nordside, $1^1/_4$ M. n. for Vordingborg og $1^1/_2$ M. v. for Præstø. Arealet, 4838 Tdr. Land, er af leer- og sandmuldet Beskaffenhed. Endeel af den store, nu udtørrede Barre-Mose hører under dette Sogn. Den sydsjællandske Jernbane passerer Sognet. Htk. 471 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Sværborg med Kirken, Præstegaard, Skole og Fattiggaard, Svinninge, Rebletorp, Reble, Snertinge med Skole og Veirmølle, Over-Vindinge, Kastelev med Skole, Remkolde og Skaverup; Hovedgaarden Snertingegaard, af Htk. c. 27 Tdr., 300 Tdr. L. Ager, Eng og Mose, 20 Tdr. Skk., 15 Tdr. Htk. Fæstegods, c. 32 Tdr. Htk. Arvefæstegods; Hellevads Mølle, 2 Veirmøller mellem Kastelev og Remkolde. Ialt i Sognet 76 Gaarde, 78 Huse med og 79 uden Jord, hvoraf 44 G. og 60 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1374. Agerdyrkning er Hovederhvervet, lidt Fiskeri ved Skaverup Strand.

Sognet hører under Vordingborg søndre Birks Jurisdiction (Vordingborg), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Vordingborg Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 157de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Gaunø.

Sværborg Kirkes oprindelige Deel er opført af Kampesteen, Taarn og Hvælvinger samt flere Tilbygninger senere tilføiede af Muursteen. Ved Kirkens Restauration 1864 fandtes at Chorets og Skibets Hvælvinger vare prydede med Kalkmalerier. Disse bleve restaurerede af Professor J. Kornerup. Alteret og Prædikestolen ere af smukt udskaaret Egetræ.

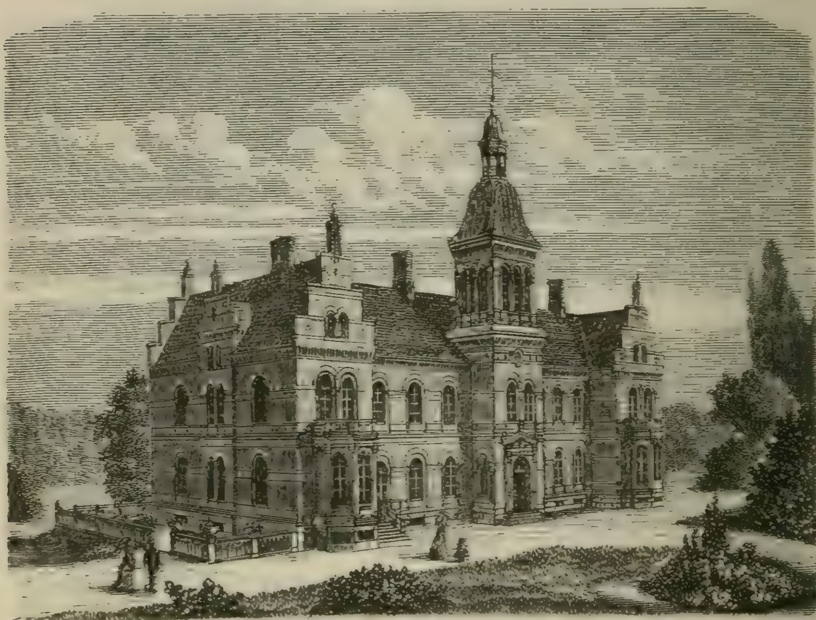
Snertingegaard var en af de 12 Dele, hvori Vordingborg District ved Salget 1774 blev deelt. Gaarden optraadte dog ikke dengang som særskilt Eiendom (see Agnø, hvilket den først senere er blevet. Den eies nu af Generallieutenant C. F. v. Hansen.

Kastelev hed fordum Castellæ og var vistnok et Kastel eller en Borg, da Valdemar Atterdag 1350 fik den i Pant.

Kastrup Sogn, omgivet af Baarse H. og Sværborg S. samt Vordingborg-Bugten. Kirken, midt i Sognet, c. $^1/_2$ M. n. for Vordingborg. Arealet, 4918 Tdr. Land, hvoraf 302 Tdr. Land Fredskov (Oreby Sk. og Rosenfeld Sk.), er sand- og leerholdigt, med endeel lave og sumpige Strækninger. Størstedelen af den udtørrede Barre-Mose ligger i Kastrup

S. Den sydsjællandske Jernbane passerer Sognet. Htk. 403½ Tdr. A. og E., 4 Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Kastrup med Kirken, i nogen Afstand fra Byen, Skole og Fattiggaard, Neder-Vindinge, Stuby, Næs med Skole, Oreby og Ornebjerg; Hovedgaarden Rosenfeld, af 84 Tdr. Htk. A. og E. og 4 Tdr. Skst. foruden 3½ Tdr. Htk. A. og E. til Skovene, med 630 Tdr. L. Ager og 210 Tdr. L. Eng samt 350 Tdr. L. Skov (til Gaarden 67 Tdr. Htk. Fæstegods, 16 Tdr. Htk. Arvefæstegods, Vordingborg Færgegaard, Nygaards Mølle, et Teglværk, Kastrup Kirke og Everborg Sogns Kongetiende), Oregaard, Avlsgaard under Rosenfeld, af Htk. 40 Tdr. A. og E. med 510 Tdr. L., Kastrupgaard (Præstegaard). Ialt i Sognet 50 Gaarde, 74 Huse med og 31 uden Jord, hvoraf 21 G. og 35 H. udenfor Byerne.

Rosenfeld.

Indbyggere: 1262. Jordbrug er, med Undtagelse af Skovarbeide i Rosenfeld Skove og ubetydeligt Fiskeri, næsten udelukkende Erhverv. Rosenfeld Teglværk producerer aarligt c. 300,000 Muursteen og 150,000 Drainrør.

Sognet hører under Vordingborg søndre Birks Jurisdiction (Vordingborg), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Vordingborg Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 156de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Rosenfeld. Sognet eier et Legat, stiftet af afdøde residerende Capellan Nascou, oprindeligt 1900 Rd., nu forøget til 2050 Rd., hvoraf Renten anvendes til Lindring

for Syge, der ikke høre under Fattigforsørgelse, og som ikke kunne anskaffe sig de fornødne Lægemidler, samt til Præmier for Sognets Skolelærer, til Anskaffelse af Laanebibliothek, til Præmier for Skolebørn og Tjenestetyender.

Kirken, opført af uhugne Kampesteen og Muursteen, i sin Tid benævnet efter de Søfarendes Skytspatron St. Clemens (den er endnu Sømærke) har Hvælvinger og et anseeligt Taarn. Altertavle fra den katholske Tid med Billedskjærerarbeide. Ældgammel Døbefont med Munkeskrift. (Bondo Friso me fecit)

Rosenfeld. Ved det Vordingborgske Rytterdistricts Salg i Aaret 1774 kjøbtes Godserne Nr. 1 Vordingborg Slot, Nr. 2 Vordingborg Slots Ladegaard, Nr. 3 Agnø og Nr. 5 Snertinge med Htk. af alle Slags c. 1590 Tdr. af Conferentsraad, Baron Reinhard Iselin (født 1715, død 1781) for 174,436 Rd. D. C. Vordingborg Slot kaldte han efter sit Navn Iselingen og Vordingborg Slots Ladegaard Rosenfeld. Af den samlede Eiendom oprettede efter hans Død hans Enke Anna Elisabeth, født Fabritius de Tengnagel (født 1735, død 1786), der giftede sig igjen med Generalmajor Classen til Frederiksværk (født 1725, død 1792), for sine tvende Døttre af første Ægteskab den 30te August 1781 to Stamhuse, Iselingen og Rosenfeld. Heraf tilfaldt Stamhuset Rosenfeld, hvormed Agnø var forenet, tilsammen 770 Tdr. Htk., den yngre Datter Anna Elisabet Baronesse Iselin, der i Aaret 1777 var bleven gift med Kammerherre, senere Amtmand i Møens Amt og Geheimeraad Gerhard Pierre Antoine Bosc de la Calmette, Eier af Marienborg og Liselund, † 1803. Ifølge kgl. Bevilling af 14de Januar 1803 solgtes Godserne og substitueredes med en Fideicommiscapital (nu 123,286 Rd), der ved Geheimeraadinde Calmettes Død 1805 arvedes af hendes Søn, Kammerherre Charles Reinhard Bosc de la Calmette, som senere tillige arvede Iselingens Fideicommis, og da han døde uden Børn 1820, gik Fideicommiscapitalen over til den med Stifterinden beslægtede Familie Fabritius de Tengnagel, i hvis Besiddelse den endnu er.

Rosenfeld Hovedgaard og Gods har senere været i flere Eieres Hænder og blev 1844 kjøbt for 380,000 Rd. af Capitain, senere General, Kammerherre O. Oxholm, † 1871, og eies nu af hans Enke. General Oxholm opbyggede nogle faa Aar før sin Død Hovedbygningen paa Rosenfeld i en smuk Renaissancestiil med Taarn, saaledes som Afbildningen paa foregaaende Side viser.

Baarse Herred,

det sydostligste i Amtet, strækker sig med en Længde i Nord og Syd af 4 Mile og en Brede i Øst og Vest af indtil 2 Mile, mellem Hammer Herred, Faxe Herred, Præstø-Bugt, Østersøen, Ulv-Sund og Vordingborg-Bugten. Paa Herredets Sydkyst ligger den mod Nordvest udgaaende 2 Mile lange, til Vordingborg Landsogn hørende, Landtunge Knudshoved, der ved Kastrup Sogn i Hammer Herred er adskilt fra det øvrige Herred. Endvidere hører til Herredet Øerne Masnedø, Kalvø, Lilleø, Tærø og Langø i Vordingborg-Bugten, samt den ubeboede Ø Danmarks-Holm i Østersøen. Fladeindholdet er omtrent $6^1/_4$ □ Miil. Den sydlige Deel af Herredet hører til Danmarks skovrigeste Egne, medens der ogsaa i den øvrige Deel af samme findes flere større og mindre Skovstrækninger. Næsten overalt i Herredet er Leret fremherskende i Jordblandingen. Til Undtagelserne herfra hører et høit og ufrugtbart Strøg i den sydlige Deel,

i hvilket de lyngbegroede indtil 340 Fod høie Kulsbjerge ligge. Htk. udgjør 5468 Tdr. A. og E., 342 Tdr. Skft. Indbyggernes Antal 21,264, hvoraf 1413 i Præstø Kjøbstad, 167 i Præstø Kjøbstads Landdistrict og 2048 i Vordingborg Kjøbstad. I geistlig Henseende danner Baarse Herred i Forbindelse med Møenbo Herred eet Provsti.

Skibbinge Sogn, Annex til Præstø, omgivet af denne Kjøbstad og Præstø-Bugt, samt Beldringe, Allerslev og Jungshoved S. Kirken, paa Sognets Sydvestside, 1/4 M. s. for Præstø og 1 3/4 M. n. o. for Vordingborg. Arealet, 2607 Tdr. Land, hvoraf 325 Tdr. Land Fredskov (Skibbinge Sk. og Kohaven), er af god sand- og leermuldet Beskaffenhed. Htk. 251 Tdr. A. og E., 11 Tdr. Skft.

I Sognet: Byerne Skibbinge med Kirken (1300 Alen fra Byen) og Skole, beliggende ved den mindre Landevei fra Præstø til Vordingborg, Endegaarde med Skole, Egebjerg, Skovhuse, noget af Smedstrup (Resten i Jungshoved S.); Tubæks Kro og Veir-, Vand- og Hestemølle, Ravne-Mølle eller Endegaarde-Mølle, en Veirmølle, høit beliggende med en fortrinlig Udsigt, samt Arvefæstegaarden Lundegaard og Gaarden Christinelund, alle under Baroniet Stampenborg. Ialt i Sognet 38 Gaarde, 81 Huse med og 28 uden Jord, hvoraf 17 G. og 40 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 949. Agerdyrkning er foruden noget Skovarbeide Hovederhvervet.

Sognet hører under Vordingborg nordre Birks Jurisdiction (Præstø), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; 4de Vgkds. Med Præstø Landsogn 2den Udskrivningskreds 149de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Stampenborg.

Ved Skibbinge skal efter ældre Beretninger være fundet Skibslevninger, og denne By har saaledes sit Navn af Ordet Skib (egentlig Skibs-Enge), ligesom Skippinge Herred i det nordvestlige Sjælland og Sognet Skibet ved Veile. Kirken er bygget af røde Teglsteen med svære Mure i Skibet; de ældste Vinduer synes at have været i Rundbuestiil. Hvælvinger, Chor og Taarn ere senere tilbyggede. Skibbinge nævnes 1295 og 1297 blandt endeel Gods i Syd-Sjælland, som Erik Plovpennings Døttre Agnes og Jutta havde skjænket St. Agnete Kloster i Roeskilde, hvilken Gave Kong Erik Menved i de nævnte Aar stadfæstede (Suhms Danmarks Historie XI, S. 205 flg. 258).

Skibbinge Sogn var i ældre Tider et eget Sognekald, der 1555 blev Annex til Præstø Kjøbstad.

Lundegaard har Navn efter Etatsraad Niels Lunde Reiersen (Stifteren af det Reiersenske Fond), der fra 1785 til sin Død 1795 eiede Nysø og Jungshoved Godser.

Tubæks Mølle hed fordum Tudebølle Mølle efter en nu forsvunden Gaard Tudebølle eller Gamblegaard.

Jungshoved Sogn danner en Halvø, omgivet af Østersøen og Præstø-Bugt samt Skibbinge og Allerslev S. Kirken, paa Sognets sydlige Pynt, 1 M. s. o. for Præstø og c. 1 1/2 M. n. for Kallehave Færgested. Arealet, 4158 Tdr. Land, hvoraf 390 Tdr. Land Fredskov (Store-Heste-

have og Bøget), er jevnt, sand- og leermuldet med adspredt liggende Skovgrupper og enkelte Engstrækninger, navnlig de saakaldte Mader (ↄ: Græsnings-Enge) paa en Odde i Præstø-Fjord nærved Roneklint. Til Sognet hører den ubeboede Ø Danmarks Holm i Østersøen. Htk. 357 Tdr. A. og E., 12 Tdr. Skk.

I Sognet: Jungshoved eller Stavreby Kirke, som den i Almindelighed kaldes efter den 1/8 M. øst for den liggende By; Byerne Stavreby med Præstegaard og Skole, Steenstrup med Skole, Ambæk med en Gaard paa 14 Tdr. Htk., Roneklint med Lodsstation, Fuglsang med Skole, og Bønsvig, noget af Smidstrup, hvoraf det øvrige hører til Skibbinge Sogn; Hovedgaarden Jungshovedgaard, 32½ Tdr. Htk., under Baroniet Stampenborg (see dette), 285 Tdr. L.; Arvefæstegaarden Søbygaard, 14 Tdr. Htk., 170 Tdr. L., og Steenstrupgaard, 13 Tdr. Htk., 90 Tdr. L., ligeledes under Stampenborg. Ialt i Sognet 54 Gaarde, 88 Huse med og 49 uden Jord, hvoraf 22 G. og 29 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1137. Agerdyrkning og Skovarbeide er Hovederhvervet; nogen Søfart og Aalefangst drives.

Sognet hører under Vordingborg nordre Birks Jurisdiction (Præstø), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 149de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Stampenborg.

Jungshoved Sogn (saaledes skrives nemlig Navnet rigtigere end Jonshoved) udgjør, som ovenfor betegnet, den Syd for Indløbet til Præstø-Fjord fremspringende Halvø, og synes i ældre Tider tilligemed en Deel af Skibbinge Sogn at have været en Ø, hvilket man slutter af de Moser og Vandløb, som findes imellem den Vig, der skjærer sig ind paa Sydvestsiden af Halvøen, og Præstø-Fjord; ligesom det ogsaa godt passer med hvad der ved Skibbinge er antydet om denne Byes fordums Beliggenhed ved Stranden. (Det bemærkes i M. G. P. Repholtz's „Beskrivelse over Baroniet Stampenborg", Kjøbenh. 1820, S. 12, at Halvøen endnu af Beboerne kaldes „Øen"). Paa Jungshoved skal efter Sagnet i gamle Dage en Søkonge have havt sin Bolig, og Nogle have endog, skjønt vistnok med Urette, udledet Navnet af en Saadan. Repholtz antager i det nysnævnte Skrift (S. 18), at Halvøen og dens yderste Pynt have faaet Navnet Jungshoved (Drengehoved) i Modsætning til den yderste Pynt af den større nordligere Halvø, Stevns, som kaldes „Mandehoved", og denne Conjectur synes høist rimelig. Saameget er vist, at her har været en ældgammel Borg, beliggende ved Indløbet af ovennævnte Vig, hvis Oprindelse forøvrigt, som de fleste gamle Kongeborges i vort Fædreland, er ubekjendt. I Valdemar den Andens Jordebog 1231 er „Iunxhouæth" ansat til 15 Mark Sølv (Scr. rer. Dan. VII. p. 527). I Forligene med Hansestæderne 1369 og 1371 nævnes Otto v. Budelsbach som Hovedsmand paa Jungshoved (Hvitfeldt). Det synes dog at være kommet enten i Privateie eller i Pant, thi efter Suhm (XIV. 612) overdrog Jens Ruth Aar 1396 Jungshoved til Dronning Margrete. Ved Reformationen blev Jungshoved-Lehn betydeligt forøget med kirkeligt Gods i Omegnen; blandt dets Lehnsmænd i den følgende Tid forekomme flere berømte Adelsmænd, som Børge Trolle, en Broder til Søhelten Herluf Trolle, Rigshofmester Peder Oxe, Rigscantsler Eiler Grubbe, Rigshofmester Christoffer Valkendorf, Palle Axelsen Rosenkrands, den senere Rigsadmiral Ove Gjedde, Frederik Reedtz til Tygestrup; det var i denne Periode fordetmeste forbundet med Vordingborg-Lehn. I den svenske Krig 1658—60 vare disse tvende Lehn blandt de Strækninger i Landet, der bleve værst medtagne af Fjenden. Medens Slottet var taget i Besiddelse af de Svenske, som haardt plagede Bønderne, skal den bekjendte Anfører for en Afdeling „Gjønger" (Mænd fra Gjønge Herred i Skaane) Svend Poulsen, som var en udmærket Skytte, en Aften have skudt en svensk Herre, som stod i Vinduet, hvorpaa han flygtede over Noret til Oremandsgaard og skjulte sig i Skoven. Kort efter Souverainitetens Indførelse blev Jungshoved 1665 solgt til den senere Geheimeraad, Vicecantsler og Greve Christoffer Parsberg, og af ham 1671 ved et Mageskifte mod Torbenfeld (nu Frydendal

i Holbæk Amt) overdraget til Christian den Femtes Broder Prinds Jørgen, der Aaret iforveien havde faaet Vordingborg-Amt som Livgeding; da Prindsen 1683 var bleven gift med den engelske Prindsesse (senere Dronning) Anna, tog han sit Ophold i England og lod sine Eiendomme i Danmark bestyre ved sin Kæmmerer, Geheimeraad, siden Præsident i Rentekammeret, Christian Siegfred Plessen, der vedblev Bestyrelsen med megen Dygtighed flere Aar efter Prindsens Død indtil 1714, da Jungshoved-Gods først blev overleveret til Kongen. Medens Prinds Jørgen eiede Jungshoved, blev det gamle Slot nedbrudt, rimeligviis for at give Plads for en ny Bygning, som dog ikke dengang blev opført. Jungshoved blev derpaa udlagt til Ryttergods, indtil Kong Frederik V solgte det til Staldmester, senere Geheimeraad og Stiftamtmand i Sjælland Henr. Adam Brockenhuus, som ogsaa kjøbte Nysø Gaard og Gods. Siden den Tid have Jungshoved og Nysø Godser været forenede, og begge Godser udgjøre nu tilsammen Baroniet Stampenborg (jfr. Nysø i Præstø Landsogn). En ny Hovedbygning er opført 1/8 Miil Nord for det gamle Slot paa Jungshoved-Hovmark.

Kirken, som ligger ved Tomten af det nedbrudte Slot, er bygget af Muursteen paa Kampesteens Grund, med Taarnet paa den nordre Side, men har forøvrigt intet Særeget i sin Bygningsform. Under Taarnhvælvingen er et Capel, hvori hvile i tvende Marmorkister ovennævnte Geheimeraad H. A. Brockenhuus og Hustru. Den nuværende Altertavle er en Gibsafstøbning af Thorvaldsens Jesus med Disciplene i Emaus.

Jungshoved Sogn var fra ældre Tider et eget Sognekald, men blev 1718, da Præstegaarden afbrændte, Annex til Præstø Kjøbstad, indtil det i Aaret 1762 igjen blev et selvstændigt Sognekald.

I det 15de Aarhundrede kaldtes en Deel af Sognet Smedstrup Sogn.

Everdrup Sogn, omgivet af Snesere S., Præstø-Fjord samt Hammer og Faxe H. Kirken, midt i Sognet, c. $1^1/_2$ M. n. v. for Præstø og 2 M. o. s. o. for Nestved. Arealet, 5477 Tdr. Land, hvoraf 447 Tdr. Land Fredskov (Everdruplund, Togeskov og Størlinge Sk.), er høitliggende og bakket, især mod Nord og Vest (en Bakke paa Togeskov Overdrev ved Sognets Nordgrændse, 372 Fod), af sand- og leerholdig Beskaffenhed. Hovedlandeveien mellem Kjøge og Vordingborg gjennemskjærer Sognet. Htk. 463 Tdr. A. og E., 38 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Everdrup med Kirken, Præstegaard og den $^1/_4$ Miil fraliggende Flintemose Skole, Engelstrup, Hemmestrup (næsten ganske udflyttet, med nogle Huse kaldet Engmosehuse), Starnstrup med Skole og Veirmølle og 2 Samlinger Huse, Nyprøve og Tyrehule, Togeskov, Bøgesø med Bulte og Sønderby, Størlinge med Flintemose, hvor der er Skole, og Krømplinge; Hovedgaarden Bækkeskov, af Htk. 59 Tdr. A. og E. og 10 Tdr. Skfk., med et Areal af 507 Tdr. L. Ager og 371 Tdr. L. Skov (desuden 281 Tdr. Htk. Fæstegods; til Gaarden hører Everdrup Kirke med Kirketiende, $244^3/_8$ Tdr. Byg efter hvert Aars Capitelstaxt, ligeledes Helledes-Mølle, en Vandmølle i Snesere Sogn, og Forpagtergaarden Bregnegaard, $13^1/_2$ Tdr. Htk., med 162 Tdr. L.); Avlsgaarden Raadegaard, af Htk. 36 Tdr., med 326 Tdr. L. Ager, 23 Tdr. L. Eng, 117 Tdr. L. Skov og 6 Tdr. L. Mose (hertil 5 Tdr. Htk. Fæstegods); Gaarden Sophuslund, 27 Tdr. Htk., 315 Tdr. L. Ager, 4 Tdr. L. Mose og 25 Tdr. L. Skov; Husene Bækkeskovhuse omkring Hovedgaarden Bækkeskov og Strandhuse ved Præstø-Fjord. Ialt i Sognet 66 Gaarde, 137 Huse med og 100 uden Jord, hvoraf omtrent Halvdelen af de nævnte Beboelser ligge udenfor de egentlige Byer.

Indbyggere: 1480. Ved Siden af Agerdyrkning haves i Sognet betydeligt Erhverv ved Skovarbeide; Fiskeriet drives fra nogle Huse ved Stranden, men ikke i stort Omfang.

Sognet hører under Vordingborg nordre Birks Jurisdiction (Præstø), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 144de Lægd. Sognet udgjør en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Bækkeskov. Sognets Fattigvæsen eier det Enzelinske Legat, stiftet 1766 af Oberstinde Enzelin og indestaaende i Everdrup Kirke, stort 1000 Rd., hvoraf Renten, 40 Rd., uddeles ved Slutningen af Aaret til „Syge og Sengeliggende under Bækkeskov Gods i Everdrup Sogn."

Kirken er opført af Kampesteen, med Taarn. Den har Form af en Korskirke ved Vaabenhuset og en Tilbygning, der har tjent som Begravelsescapel for Eierne af Bækkeskov, men nu er sat i Forbindelse med Kirken.

Hovedgaarden Bækkeskov, der alt forekommer Aar 1320, har havt Eiere af de adelige Familier Lindenov, Urne, Skinckel o. fl. I første Halvdeel af forrige Aarhundrede tilhørte den Landsdommer Knud Ahasverus Becker, hvis Strenghed mod Godsets Bønder havde den sørgelige Følge, at da de vare forsamlede til Hovarbeide, som de nægtede at udføre, og han derfor selv begav sig ud til dem og befalede dem at gjøre deres Pligt, blev han overfalden og dræbt i Nærheden af Gaarden 1738. Nogle af Voldsmændene maatte derfor bøde med Livet og de øvrige dømtes til Tugthuset. Et Epitaphium over Becher er indmuret i det forrige Capel. Hans Enke giftede sig med Justits- og Krigsraad, Land- og Krigscommissair Hans Folsach; denne solgte Gaard og Gods til Justitsraad Bredo Munthe af Morgenstjerne, i hvis Familie det forblev indtil 1796, da Gaard og Gods samt Everdrup og Baarse Kirker solgtes til Agent, senere Friherre Charles Selby for 104,000 Rd. D. C. Denne opførte Bækkeskovs nuværende anseelige toetages Hovedbygning 1796—98 i italiensk Stiil. Selby afhændede igjen Bækkeskov med Tilliggende 1808 til Cancellisecretair P. B. Pedersen for 258,000 Rd. Af denne Eier blev Bredeshave Gaard og Gods, som hidtil havde hørt under Bækkeskov, særskilt solgt tilligemed Baarse Kirke, og 1811 blev derefter Bækkeskov med det øvrige Tilliggende afhændet til Justitsraad Michael Leigh Smith for 280,000 Rd. D. C. Efter Smiths Død kjøbtes Bækkeskov af Kammerherre C. A. Vind for 226,000 Rd. Efter dennes Død eies den nu af hans Enke. Gaarden er høitbeliggende, omgivet af Have og Skov. Ladebygningerne ligge 430 Alen fra Hovedbygningen. Af de Grave, der have omgivet den ældre Hovedbygning, sees endnu Spor.

Over Everdrup Sogn haves en Beskrivelse af Stedets Præst, L. N. Wedel, Kjøbenhavn 1818.

I Bøgesø var tidligere en Kirke, der først blev afbrudt i Christian den Tredies Tid; Bøgesø Sogn hørte til Hammer Herred (jfr. Scr. rer. Dan. VII. S. 10).

Snesere Sogn, omgivet af Hammer H., Everdrup og Baarse S., samt Præstø-Bugt. Kirken, paa Sognets Vestside, c. 1 M. n. v. for Præstø og 1¾ M. s. o. for Næstved. Arealet, 6458 Tdr. Land, hvoraf 120 Tdr. Land Fredskov, er høitbeliggende og bakket, men af god leermuldet Beskaffenhed. Hovedlandeveien gjennemskjærer Sognet paa en Strækning af ¾ Miil. Htk. 674 Tdr. A. og E., 2½ Td. Skst.

I Sognet: Byerne Snesere med Kirken, Præstegaard og Skole, Sneseretorp, Overeven, Aaside med 1 Gaard paa c. 17 Tdr. Htk., 160 Tdr. L., Brøderup med en privat Skole og Bondehøiskole, Fattiggaard, Sølperup, Sjolte med Skole, Nørre-Smedstrup, Store- og Lille-Rottinge, Strandhuse, Gl. Tappenøie Huse, Torpenholt, Everhuse og Arreskovhuset; Hovedgaarden Engelholm, af 58 Tdr. Htk. A. og E. og 7½ Tdr. Skst., med 498 Tdr. L. Ager, 30 Tdr. Eng og 178 Tdr. Skov (til Gaarden hører 248 Tdr. Htk. Fæstegods, Lundby Kirke- og Kongetiende, samt et Teglværk); Hovedgaarden Bredeshave, af 24½ Tdr. Htk., med 210 Tdr. L. Ager, 32 Tdr. L. Eng og 36 Tdr. L. Skov (til Gaarden desuden 15 Tdr. Htk. Fæstegods, 5 Tdr. Htk. Arvefæstegods og Baarse Kirketiende), Askov

Veir- og Vandmølle med Bageri og Kjøbmandshandel, Ny-Tappenøie Kro med Veir- og Dampmølle og Bageri ved Hovedlandeveien, Helledes Vandmølle, der tidligere har henhørt under Everdrup Sogn, men ved en Omregulering af Sognegrændsen mellem dette og Snesere Sogn henlagt under sidstnævnte Sogn. Ialt i Sognet 90 Gaarde, 119 Huse med og 48 uden Jord, hvoraf 36 G. og 84 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1772. Agerdyrkning er Hovederhvervet. Nogen Aalefangst i Præstø Fjord.

Sognet hører med Undtagelse af 4 Gaarde og 2 Parcelsteder af Overeven, der høre til Bregentved-Gisselfeld Birks Jurisdiction (Bregentved), under Vordingborg nordre Birks Jurisdiction (Præstø), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 145de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Baroniet Gaunø.

Snesere, „Snesør", nævnes allerede i Valdemar den Andens Jordebog 1231 og senere 1295 og 1297 tilligemed Skibbinge og flere Landsbyer blandt det Gods, som Erik Plovpennings Døttre Agnes og Jutta havde skjenket St. Agnete Kloster i Roeskilde, og som stadfæstedes af Erik Menved.

Kirken er opført af Kampesteen og Muursteen, med Taarn og Hvælvinger.

Engelholm, forhen Skovbygaard, henhørte under Vordingborg Godsdistrict og blev ved dettes Bortsalg i Aaret 1774 afhændet for 30,120 Rd. D. C. til Hans Petersen. Til Gaarden hørte dengang 36 Tdr. Htk. Hovedgaardstaxt og 240 Tdr. Htk. Bøndergods, samt Lundby Kirke- og Kongetiende. Hovedbygningen er opført i nyere Stiil i Aarene 1781—85. Af de følgende Eiere skal nævnes Capitain Permiin 1796, Cancellisecretair P. Petersen 1803, Postsecretair V. Wolff 1842, død som Etatsraad 1866, derefter hans Enke født Sneedorff, nu deres Søn Kammerjunker Wolff Sneedorff.

Bredeshave er først opstaaet som Herregaard i det forrige Aarhundrede og skal før den Tid have henhørt under Bækkeskov. Dens Bygninger ere opførte 1775. I Nissens Efterretninger om de sjællandske og møenske Jordegodser anføres, at Bredeshave 1796 er solgt for 30,000 Rd. til G. J. Røbye. Nuværende Eier er P. G. Münster.

Baarse Sogn, omgivet af Annexet Beldringe og Snesere S., Præstø Kjøbstadjorder og Hammer H. Kirken, i Sognets Midte, $^3/_4$ M. v. for Præstø og $2^1/_4$ M. s. o. for Nestved. Arealet, 3263 Tdr. Land, hvoraf 306 Tdr. Land Fredskov (Kalpe Vang, Mollys Lund, Sønderskov og Melte Sk.), er høitliggende af middelgod Beskaffenhed. Htk. 279 Tdr. A. og E., 29 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Baarse med Kirken, Præstegaard, Skole og Mølle, Riisby med Teglværk, Broskov, Vesterskov, Nyskov med Mølle og Riisby Skovhuse; Gaarden Peterslund, $14^3/_4$ Td. Htk., 140 Tdr. L. Ialt 46 Gaarde, 66 Huse med og 32 uden Jord, hvoraf 26 G. og 37 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 920. Agerdyrkning er næsten det eneste Erhverv; Enkelte leve af Skovarbeide.

Sognet hører under Vordingborg nordre Birks Jurisdiction (Præstø), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 146de Lægd. Sognet danner med Annexet Beldringe een Commune. Kirken tilhører Eieren af Bredeshave i Snesere Sogn. Sognets Fattigvæsen eier det Peltiske eller Plumske Legat, stort 500 Rd., prioriteret til 4 pCt. i Baarse Kirke.

Baarse kaldes i det 13de Aarhundrede „Burghøs", „Burghus", maaskee det samme som Borghuus, i Valdemar den Andens Jordebog (Scr. rer. Dan. VII, S. 527)

og „Buruſæ" i Suhms Danm. Hiſt. XI, S. 206, 258, hvor det ved Aarene 1295 og 1297 nævnes tilligemed Skibbinge, Snesere og flere Byer blandt det Gods, ſom to danſke Prindſesſer havde ſkjænket St. Agnete Kloſter i Roeskilde. Kirken er gammel, bygget i Rundbueſtiil, dog med enkelte Spor af den ſenere Spidsbueſtiil; den er kun lille, bygget af brændte Steen; Taarnet er bygget adſkilt fra ſelve Kirken, ſyd for denne, dog forenet dermed ved en muret Gang. Ny Altertavle, ſkjænket af Kirkeeieren, malet af Vegener, foreſtiller Chriſti Nedtagelſe af Korſet. I denne Kirke findes en mærkelig Døbefont af Granit, der ſynes at være fra det 12te Aarhundrede. Indſkriften er indhugget i 3 Linier, af hvilke de to øverſte ere latinſke med Munkeſkrift og ſaaledes udtydede:

Bondo Friso me fecit
Esgerus Röth me fecit fieri.

Den tredie Linie indeholder Runealphabetet. Esgerus Røth formenes, dog viſtnok med Uret, at være den ſamme, ſom almindeligt ſkrives Aſker Ryg, Skjalm Hvides Søn og Abſalons Fader.

I Riisby har tidligere været en Kirke, og Sognet hørte dengang til Hammer Herred (Scr. rer. Dan., VII, S. 10).

Beldringe Sogn, Annex til Baarſe, omgivet af dette S., Udby, Allerslev og Skibbinge S., ſamt Præſtø Kjøbſtad. Kirken, paa Sognets Øſtſide, ½ M. ſ. v. for Præſtø og 1½ M. n. o. for Vordingborg. Arealet, 3304 Tdr. Land, hvoraf 364 Tdr. Land Fredſkov (Hovedgaard Sk., Ladegaard Sk., Haſtrup Sk. og Dyrlev Sk.), er af god Beſkaffenhed, jevnt og frugtbart. Hovedlandeveien gjennemſkjærer Sognet. Htk. 314 Tdr. A. og E., 13 Tdr. Skſk.

I Sognet: Beldringe Kirke; ved denne Hovedgaarden Beldringe, af Htk. 62 Tdr. A. og E., 454 Tdr. L., med Bellevue, af Htk. 10 Tdr., 84 Tdr. L., og tilſammen 5 Tdr. Skſk. (Beldringe Kirke), og Avlsgaarden Chriſtiansminde, 8 Tdr. Htk. A. og E., 68 Tdr. L. (Parcel af Beldringe); Byerne Dyrlev med Skole, Haſtrup, Faxinge og Gishale. Ialt i Sognet 38 Gaarde, 33 Huſe med og 25 uden Jord, hvoraf 22 G. og 14 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 701. Hovederhvervet er ligeſom i Hovedſognet Agerdyrkning og Skovarbeide.

Sognet hører til de ſamme Adminiſtrationsinddelinger ſom Hovedſognet; 4de Vgkds. 2den Udſkrivningskreds 147de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Hovedgaarden Beldringe. Sognets Fattigvæſen eier det Reitzenſteinſke Legat, oprettet af Geheimeraad Amtmand Reitzenſtein, ſtort 600 Rd., hvoraf Renten af de 400 Rd. tilflyder Fattigkasſen og Renten af de 200 Rd. fordeles af Eieren af Beldringegaard efter eget Godtbefindende til Trængende i Beldringe Sogn.

Kirken er i ſin oprindelige Deel opført af Kampeſteen, Taarn og Hvælvinger ſenere tilføiede af Muurſteen. Epitaphium over Geheimeraad og Amtmand over forrige Vordingborg Amt V. V. C. Reitzenſteins Frue, Ollegaard von Gram, † 1759 paa Beldringe, der dengang var Bolig for Amtmændene over det nævnte Amt.

Beldringe (Beltringe) forekommer ſom Hovedgaard i det 14de Aarhundrede. Blandt Eierne nævnes Rentemeſter Jochum Beck, † 1572; efter ham hans Sønner Albert og Lave Bek, der ſkal have opført Gaarden i 2 Etager med Taarn. Laves Søn Jakob Bek mageſkiftede 1621 Beldringe til Kong Chriſtian den Fjerde. Kong Frederik den Tredie beſtemte ved Teſtamente af 14de November 1665, at der efter hans Død ſkulde betales hans yngre Søn Prinds Jørgen 300,000 Rd. ſamt desuden, ſaalænge han levede, aarligen 30,000 Rd.; ligeſom han endvidere ſkulde have Vordingborg Slot med de tvende Gaarde Beldringe og Lekkende. Efter Prinds Jørgens Død 1708 gik Hovedgaarden Beldringe ind under Vordingborg Rytterdiſtrict, under hvilket den forblev indtil den ved Diſtrictets Salg i 1774 tilligemed Lekkende blev ſolgt til

Ceremonimester Kammerherre, senere Geheimeraad Frederik Raben. Til Beldringe laa dengang 77 Tdr. Htk. Hovedgaardstaxt, 330 Tdr. Htk. Bøndergods samt Beldringe Kirke med Tiende. Kjøbesummen var 18,000 Rd. D. C. Ved Geheimeraad Rabens Død 1820 blev Beldringe Hovedgaard atter skilt fra Lekkende og arvedes af hans ældste Søn Kammerherre, senere Geheimeraad v. Raben-Levetzau, † 1871, og eies nu af hans Enke. Ikke langt fra Hovedgaarden, hvis Bygninger ere af to Etager foruden Kjælder, ligger Gaarden Bellevue, den nuværende Bolig for Beldringes Besiddere, opført for omtrent 40 Aar siden i nyere Stiil og meget skjønt beliggende paa et høit Punct. Det er alt bemærket ved Præstø, at det i denne By i Slutningen af Katholicismens Tid beliggende St. Antonii Kloster ved sit første Anlæg skal have ligget ved Beldringe.

Allerslev Sogn, omgivet af Skibbinge, Beldringe, Udby, Øster-Egesborg, Mærn og Jungshoved S. samt Østersøen. Kirken, midt i Sognet, $^1/_2$ M. s. for Præstø og $1^3/_4$ M. n. v. for Kallehave. Arealet, 4577 Tdr. Land, hvoraf 458 Tdr. Land Fredskov (Neble Sk., Gjerderød Sk. og Lillemark), er jevnt, med en heldig Blanding af Leer og Sandmuld, enkelte Engstrækninger og adspredt liggende Skovgrupper. Htk. 402 Tdr. A. og E., 13 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Allerslev med Kirken, Skole og Kro, beliggende ved Landeveien fra Præstø til Kallehave Færge, Ammendrup, Ugledie, Rekkende med Præstegaard og Skole, Tjørnehoved, Gjederød, Kragevig og Neble (nu udflyttet); Hovedgaarden Oremandsgaard, deelt i Ny-Oremandsgaard, af Htk. 28 Tdr. A. og E., 3 Tdr. Skfk., med 324 Tdr. L. Ager, 440 Tdr. L. Skov ($220^3/_4$ Tdr. Htk. Fæstegods og $25^3/_4$ Tdr. Htk. Arvefæstegods), og Gl.-Oremandsgaard, af Htk. 13 Tdr., med 184 Tdr. L. (til Gaardene Allerslev Kirke med Tiende, matrikuleret til 36 Tdr. Htk.); Lekkende Veirmølle (under Lekkende Gods). Ialt i Sognet 70 Gaarde, 79 Huse med og 56 uden Jord, hvoraf 27 G. og 48 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1405. Agerdyrkning og Skovarbeide er eneste Erhverv.

Sognet hører under Vordingborg nordre Birks Jurisdiction (Præstø), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 150de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Oremandsgaard. Sognets Fattig- og Skolevæsen eier 4 Legater, nemlig det Thodbergske, stort 350 Rd., hvoraf Renten tilfalder Fattigkassen, stiftet 1756 af Birkeskriver Thodberg, og det Arboeske, stiftet 1853, stort 1000 Rd., hvoraf $^3/_4$ af Renten efter Fundatsens Bestemmelse tilfalder Sognets Fattige og Resten Mærn Sogns Fattige, det Arboeske Skolelegat for Oremandsgaards Gods, stort 500 Rd., men endnu ikke disponibelt, og Legat til Kammerherre Collets Minde for Oremandsgaard Godses Fattige, stort 4000 Rd., confirmeret 1861, hvoraf $^3/_4$ af Renten tilfalder Allerslev Sogns Fattige og $^1/_4$ Mærn Sogns Fattige.

Kirken, bygget af Muursteen, med gibset Loft i Skibet, Hvælvinger i Choret; Altertavle af hvidt Marmor (Christus helbreder den Blinde) af den yngre Bissen, skjænket af Kirkens nuværende Eier; gammel Granit Døbefont med Rundbuer; lille nyt Orgel, skjænket af Kirkeeierens Hustrue.

Det gamle Oremandsgaard laae ligeoverfor Jungshoved-Slot ved Indløbet af den Vig, som der skjærer sig ind i Landet, og hørte til Jungshoved Lehn. Den gamle Bygning skal være afbrændt af de Svenske i Krigen 1658—60. Af Kong Frederik IV blev Oremandsgaards Gods udlagt til Rytterdistrict, og vedblev saaledes at være Statseiendom indtil Aar 1761, da den af Kong Frederik den Femte tilligemed Jungshoved afhændedes til daværende Kammerherre og Staldmester H. A. Brockenhuus, der 1785 solgte sine samlede Eiendomme Nysø, Jungshoved og Oremandsgaard for

136,200 Rd. til Etatsraad Niels Lunde Reiersen, der beholdt Gaarden til sin Død 1795. 1796 solgtes den til Hans Petersen for 30,400 Rd. D. C., 1803 til Cancellisecretair P. Pedersen tilligemed Engelholm for 200,000 Rd. Senere var Oremandsgaard forenet med Lundbygaard i den rige Grosserer Arboes og derefter i hans Enkes og hendes Slægtning og Arvings Secretair Collets Eie. Den er nu deelt i to Gaarde, Gammel-Oremandsgaard og Ny-Oremandsgaard. Begge eiedes i Noget over et Aarti af A. Hage († 1872), der i 1869—70 lod opføre en ny Hovedbygning paa Ny-Oremandsgaard og anlagde en stor og smuk Have omkring samme.

Udby Sogn, omgivet af Annexet Ørslev, Allerslev og Beldringe S., samt Hammer H. Kirken, midt i Sognet, 1 M. n. for Vordingborg og ligesaa langt s. v. for Præstø. Arealet, 2978 Tdr. Land, hvoraf 344 Tdr. Land Fredskov (Knudshave, Udby Sk., Bentes Sk., Teglstrup og Øster Sk.), er høitliggende, men iøvrigt god leer- og sandmuldet Jord. Htk. 267 Tdr. A. og E., 30 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Udby med Kirken, Præstegaard, Skole og Kro, beliggende ved Hovedlandeveien fra Kjøge til Vordingborg, Grumløse med Biskole og Veirmølle, Skallerup og Teglstrup. Ialt i Pastoratet 80 Gaarde, 108 Huse med og 88 uden Jord, hvoraf 92 G. og H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 748. Agerdyrkning og Skovarbeide er Hovederhvervet.

Sognet hører under Vordingborg søndre Birks Jurisdiction (Vordingborg), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Vordingborg Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 164de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Lekkende.

Udby Kirke er i sin ældste Deel opført af tilhugne Kampesteen, med Apsis; Taarn og Hvælvinger senere tilføiede af Muursteen. Gammel Granit Døbefont med udhugne Dyreskikkelser.

I Udby Præstegaard er Nicolai Frederik Severin Grundtvig født 8de September 1783.

Ørslev Sogn, Annex til Udby, omgivet af dette S., Øster-Egesborg, Vordingborg Landsogn og Hammer H. Kirken, midt i Sognet, 3/4 M. n. o. for Vordingborg og 1 1/4 M. s. for Præstø. Arealet, 3072 Tdr. Land, hvoraf 292 Tdr. Land Fredskov (Hestehave og Kohave), er stærk leermuldet. Hovedlandeveien og den mindre Landevei mellem Præstø og Vordingborg gjennemskjærer Sognet i en Strækning af 1/2 Miil. Htk. 293 Tdr. A. og E., 6 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Ørslev med Kirken og Skole, Fæby, og noget af Græsbjerg, hvoraf Resten hører til Vordingborg Landsogn. Om Antallet af Gaarde og Huse, see Hovedsognet.

Indbyggere: 952. Erhvervet er ligesom i Hovedsognet Agerdyrkning og Skovarbeide.

Sognet hører til de samme Administrationsinddelinger som Hovedsognet; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 165de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Iselingen i Vordingborg Landsogn.

Kirken, af Muursteen, har Taarn og Hvælvinger. Smukt gammelt Sacramenthuus.

Øster-Egesborg Sogn, omgivet af Ørslev, Allerslev, Mærn og Kallehave S. Kirken, midt i Sognet, 1 M. n. o. for Vordingborg og

ligesaa langt s. for Præstø. Arealet, 5336 Tdr. Land, hvoraf 690 Tdr. Land Fredskov (Hoved Sk., Stokket, Kromandsvænget og Vallebo Sk.), er leermuldet, temmelig høitliggende, især sydpaa, hvor Kulsbjergene hæve sig til en Hoide af 339 Fod over Havfladen og frembyde en rig og interessant Udsigt over en stor Deel af det sydlige Sjælland og omliggende Øer. Htk. 466 Tdr. A. og E., 23 Tdr. Skfk.

I Sognet: Byerne Øster-Egesborg med Kirken, Præstegaard (14 Tdr. Htk.) og Skole, Røstofte, Tolstrup, Storby, Lekkende og Skovhuse med Skole; Hovedgaarden Lilliendal (Fideicommisgods), af 92 Tdr. Htk. Ager og Eng, 20 Tdr. Skfk., 676 Tdr. L. Ager, 776 Tdr. L. Skov, 258 Tdr. Htk. Fæstegods og 64 Tdr. Htk. Arvefæstegods; Hovedgaarden Lekkende, af Htk. 60 Tdr. A. og E. og 33 Tdr. Skfk., med et Areal af 400 Tdr. L. Ager og Eng og 826 Tdr. L. Skov (til Gaarden desuden Fæstegods c. 160 Tdr. Htk. samt Udby Sogns Konge- og Kirketiender, matrikuleret til 25 Tdr. Htk.); Arvefæstegaardene under Lilliendal: Vallebogaard, Braskeskovgaard og Kræmmervængegaard. Ialt i Sognet 58 Gaarde, 99 Huse med og 39 uden Jord, hvoraf 31 G. og 68 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1396. Agerdyrkning og Skovarbeide er Erhvervet.

Sognet hører under Vordingborg søndre Birks Jurisdiction (Vordingborg), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Vordingborg Lægedistrict; 5te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 166de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Lilliendal Fideicommis.

Kirken er bygget af Muursteen, den ældste Deel i runde Buer, har Taarn og Hvælvinger, Altertavle malet af A. Dorph 1868, forestillende Jesus i Gethsemane.

Hovedgaarden Lekkende, bekjendt for sin særdeles skjønne Beliggenhed i Udkanten af en betydelig Skovstrækning paa Skraaningen af en Hoideryg, hvorfra man har en vid Udsigt mod Sydost, hed i Middelalderen Lekkinge og tilhørte Roeskilde Bispestol. Lekkinge var Biskoppernes Ladegaard i denne Egn, hvor de havde betydelige Besiddelser i Baarse og Hammer Herreder, og Sædet for en biskoppelig Foged. Ved Reformationen gik denne Gaard tilligemed det øvrige geistlige Gods over i Kronens Eie, hvorpaa Lekkinge blev givet Christian den Tredies berømte Cantsler Johan Friis til Hesselager til Lehn, og efter ham Frederik den Andens end mere anseete Rigshofmester Peder Oxe, der ogsaa blev forlehnet med Jungshoved og Vordingborg, med hvilket sidste Lehn det fremdeles vedblev at være forenet. Da Lehnsindretningen ved Souverainitetens Indførelse ophævedes og Amtmænd ansattes istedetfor Lehnsmændene, blev Vordingborg Lehn til Vordingborg Amt, og Lekkende vedblev at være en kongelig Avlsgaard. Vordingborg Amt blev kort efter givet Christian den Femtes Broder Prinds Jørgen som Livgeding, og da det efter hans 1708 indtrufne Død faldt tilbage til Kronen, blev det udlagt til Ryttergods; Lekkende blev nedbrudt og dens Jorder forvandlede til Rytterkobler. Ved Ryttergodsets Salg blev Lekkende tilligemed Beldringe kjøbt af daværende Kammerherre og Ceremonimester, senere Geheimeraad Frederik Raben. Til Lekkende var henlagt 52 Tdr. Htk. Hovedgaardstaxt og 337 Tdr. Bondergods samt Udby Kirke. Kjøbesummen var 40,000 Rd. D. C. samt desuden for Lekkende Mølle 520 Rd. D. C. Efter Geheimeraad Rabens Død 1820 deeltes Godserne, og Lekkende tilfaldt hans yngste Søn, den nuværende Eier Kammerherre J. v. Raben, som har opført den nye Hovedbygning i tvende Fløie, der danne en Vinkel med hinanden, to Stokværk med Kjælder Fløiene forenes i en høi Pavillon med en Kuppel.

Blandt de 12 Godser, hvori Vordingborg Rytterdistrict ved dets Salg blev deelt, var Skuderup, der i Danske Altas VI, 365 kaldes Skulderupgaard og angives at have 10 Tdr. 6 Skpr. Htk., men nævnes ikke som Hovedgaard Denne Gaard var der tillagt 50 Tdr. Hovedgaardstaxt samt 287 Tdr. Htk. Bondergods og Øster-Egesborg Kirke. Den kjøbtes for 34,000 Rd. D. C. af Kammerherre Hans Gustav Lillienskiold og kaldtes af ham Lilliendal Han blev ogsaa Eier af Hovdingshuus (see Hovdingsgaard) og solgte 1785 begge Gaarde for 150,000 Rd. D. C. til Etatsraad N. L. Reiersen (Stifteren af det Reiersenske Fideicommis), efter hvis Død Lilliendal 1796 alene kjøbtes

for 141,350 Rd. af Justitsraad, Høiesteretsadvocat Uldall. Hans Enke afhændede 1800 Gaard og Gods for 143,500 Rd. til T. Bech, hvilken atter Aaret efter solgte den til Kammerherre, Baron A. C. Knuth, senere Geheimeraad og Greve (1796—1844). Denne havde 1784 overtaget det Faderen, Baron C. F. Knuth tilhørende Baroni Christiansdal paa Lolland. Med kgl. Tilladelse solgte han Baroniet 1804 og oprettede i Aaret 1821 Lilliendal til et Fideicommis for sin Familie. Den nuværende Besidder af Lilliendal er hans Sønnesøn, Kammerherre Grev A. V. C. Knuth. Fideicommisgodset indbefatter efter Statshaandbogen for 1872 Hovedgaarden Lilliendal med Avlsgaarden Østergaard i Mærn Sogn, ialt 441 Tdr. Htk., hvoraf 102 Tdr. under Hovedgaarden, 297 Tdr. Bondergods, 42 Tdr. matrik. Tiende-Htk. (Øster-Egesborg Kirke), samt i Bankactier 2700 Rd. og i Fideicommiscapitaler 70,700 Rd.

Mærn Sogn, omgivet af Allerslev, Øster-Egesborg og Kallehave S. samt Østersøen. Kirken, paa Sognets Vestside, $1\frac{1}{4}$ M. s. for Præstø, ligesaa langt n. v. for Kallehave-Færgested. Arealet, 4124 Tdr. Land, hvoraf 350 Tdr. Land Fredskov (Lunden, Mærn Hestehave og Kohave og Tue Sk.), ansees for Herredets bedste Jorder. Htk. 451 Tdr. A. og E., 1 Td. Skff.

I Sognet: Byerne Sønder-Mærn med Kirken og Skole, Nørre-Mærn med Præstegaarden, Veirmølle, Sageby, Kindvig med Skole, Sandvig, Taageby og Skalsby (nu udflyttet), Østergaardsstrædet (12 H); Hovedgaarden Hovdingsgaard, af $60\frac{1}{2}$ Tdr. Htk. A. og E., $7\frac{1}{2}$ Tdr. Skff., 560 Tdr. L. Ager og 500 Tdr. L. Skov (til Gaarden desuden 148 Tdr. Htk. Fæstegods og 145 Tdr. Htk. Arvefæstegods, med Mærn Kirke og et Teglværk), Avlsgaarden Østergaard under Lillienbal Fideicommis, $12\frac{1}{2}$ Tdr. Htk.; Steenlængegaard, 17 Tdr. Htk., 140 Tdr. L. Ialt i Sognet 65 Gaarde, 123 Huse med og 23 uden Jord, hvoraf 22 G. og 32 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1325. Foruden ved Agerdyrkning, som er Hovederhvervet, ernære Indbyggerne sig ved noget Skovarbeide og ubetydelig Søfart. I Sandvig enkelte Fiskere.

Sognet hører under Vordingborg nordre Birks Jurisdiction (Præstø), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Præstø Lægedistrict; 4de Vgkds. 2den Udskrivningskreds 151de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Eieren af Hovdingsgaard. Sognet eier fem mindre Legater til Beløb ialt 500 Rd., hvoraf Renten anvendes til Fordeel for Fattigvæsenet, og et Legat, stort 1000 Rd., stiftet af afdøde Godseier L. T. Hagen til Hovdingsgaard, hvis Rente anvendes til Confirmationsudstyr.

Mærn Kirke er opført af Muursteen, oprindelig med runde Buer og fladt Loft; senere tilføiet Taarn, en høiere Sidegang mod Syd, med 3 Gavle, som danner en Deel af Kirken, en lavere mod Nord, der er Sacristi, spidsbuede Hvælvinger. Liigsteen over Lars Terpager, Sognepræst i Mærn i 52 Aar og Provst for Baarse Herred i 36 Aar, født i Ribe 1684, død 1772. Altertavlen, forestillende Nadveren, malet af J. L. Lund, er en Gave af Enkedronning Caroline Amalie.

Hovedgaarden Hovdingsgaard var en af de 12 Eiendomme, hvori Vordingborg Rytterdistrict ved Salget i 1774 blev deelt. Der blev tillagt dette Gods 52 Tdr. Htk. Hovedgaardstaxt og 246 Tdr. Htk. Bøndergods. Det kjøbtes ved Auctionen for 36,620 Rd. D. C. af Kammerherre Hans Gustav Lillienskjold, der ligeledes kjøbte Skuderup, som han efter sig kaldte Lilliendal. Det tilhørte senere Etatsraad N. L. Reierſen, efter ham Justitsraad, Høiesteretsadvocat Uldall. Dennes Enke solgte det 1799 for 78,000 Rd. D. C. til L. T. Hagen, fra hvem det ved Arv kom til hans Svigersøn, Hofjægermester Bilsted, hvis Enke nu eier den. Hovedbygningen er opført af denne i 1852 i italiensk Stiil; 2 Etager med Kjælder.

Kallehave Sogn, omgivet af Vordingborg Landsogn, Øster-Egesborg og Mærn S. samt Østersøen og Ulv-Sund. Kirken, paa Sognets Sydostside ved Ulv-Sund, $2^1/_4$ M. s. o. for Præstø og 2 M. ø. for Vordingborg. Arealet, 8473 Tdr. Land, hvoraf 1813 Tdr. Land Fredskov (de Petersgaardske Skove m. fl.), er af frugtbar, stærkt leermuldet Beskaffenhed. Overfladen høiner sig jevnt indad mod Landet, indtil den naaer sit høieste Punct Kulsbjergene paa Nordvestgrændsen, 339 Fod. Til Sognet hører Øerne Tærø og Langø i Ulv-Sund. Htk. 699 Tdr. A. og E., 142 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Kallehave med Kirken, Skole og Toldcontrolleurbolig, Viemose (4000 Alen lang, ved Landeveien), med Skole, Langebæk med Præstegaarden og Skole, Steensby, Bael Udskibningssted og Vestenbæk; større Samlinger af Beboelser ere Kallehave Skov, Viemose Skov, Viemose Oredrev og Bael Oredrev og Skov, Nørrevænge, Langebækslyng, Brangsgaarde (1 Gaard og 6 Huse), Steensby Oredrev med Skole og Skyttemarken (3 Gaarde og 12 Huse); Hovedgaarden Petersgaard, af $61^3/_4$ Tdr. Htk., med et Areal af 506 Tdr. Land Ager og Eng, 105 Tdr. Land Skov, 7 Tdr. Htk. Fæstegods; Avlsgaarden Langebæksgaard, 1 Stubmølle og 1 Hestemølle, af Htk. 21 Tdr. Htk. A. og E., med 252 Tdr. L. Ager, 34 Tdr. L. Eng, 38 Tdr. L. Skov (hertil c. $5^1/_2$ Tdr. Htk. Fæstegods); Steensbygaard og Møller, 42 Tdr. Htk. A. og E., $2^1/_2$ Td. Skff., 360 Tdr. L. Ager, 100 Tdr. L. Eng og 200 Tdr. L. Skov, 20 Tdr. Htk. Fæstegods og 13 Tdr. Htk. Arvefæstegods; Staalevængegaard, under Hovdingsgaard, af Htk. $12^1/_2$ Td., med 127 Tdr. L.; Kallehave Færgegaard med Færgeprivilegium for Overfarten til Koster paa Møen, Gjæstgiveri, Kjøbmandshandel og Bageri; Rødsbjerggaard; Ellebrudgaard; Petersværft Skovriderbolig; Sageby Vandmølle ved Bael. Øerne Tærø med Skole og Gaarden Jesminde, af Htk. $18^1/_2$ Td., med 200 Tdr. L. Ager, 5 Tdr. L. Eng og 1 Td. Land Skov, og Langø. Ialt i Sognet 119 Gaarde, 198 Huse med og 165 uden Jord, hvoraf 55 G. og 184 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 3015. Foruden Agerdyrkning haves betydeligt Erhverv ved Skovarbeide, Fabrication af Træsko og Tøndebaand, nogen Afsætning af Tørv, Skibsfart og lidt Fiskeri.

Sognet hører under Vordingborg nordre Birks Jurisdiction (Præstø), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Vordingborg Lægedistrict; 4de Vgkds. Sognets østre Deel (Bael, Viemose, Kallehave, Bael-Oredrev, Petersgaard, Kallehave Færgegaard, Rødsbjerggaard, Staalevængegaard, Ellebrudsgaard og Langø) udgjør 2den Udskrivningskreds 152de Lægd og den vestre Deel (Langebæk, Steensby, Vestenbæk, Skyttemarken, Viemoseskov, Langebækskov, Kallehaveskov, Steensbyskov, Langebæksgaard, Steensbygaard og Møller, Vrangsgaard, Petersværft og Tærø) 153de Lægd. Sognet, hvori to Sognefogeddistricter, danner en egen Commune. Af Kirken tilhører $^1/_3$ Petersgaards Eier og $^2/_3$ Sognets Bønder. I Sognet er en Fattiggaard.

Kallehave Kirke er bygget af Muursteen, oprindelig med runde Buer og fladt Loft, Taarn og Hvælvinger senere tilføiede.

Et Kongebrev af 29de December 1304 er udstedt fra Kalvæhaghæ (R. D. 1619). Et kgl. Retterthing holdtes her 1387. Sognet kaldes i Bispens Jordebog c. 1370 Skaningæhafn, hvilket Navn ogsaa forekommer i Valdemars Jordebog 1231.

I Steensby blev der den 7de Juni 1238 sluttet et mærkeligt Forlig imellem Kong Valdemar II og de tydske Ridderes Ordensmester, hvorved Danmark fik Reval og de øvrige tabte Besiddelser i Estland tilbage.

Af de 12 Godser, hvori Vordingborg Rytterdistrict ved Salget 1774 blev deelt, kaldtes Nr. 12 Kallehave Gods og fik tillagt 59 Tdr. Htk. Hovedgaardstaxt, 346 Tdr. Htk. Bøndergods samt Kallehave Kirke. Det kjøbtes af Peter Johannsen for en Sum af 55,550 Rd. D. C. Han kaldte Hovedgaarden efter sit Fornavn Petersgaard. I Aaret 1799 gjenkjøbte Kongen Godset for 189,500 Rd. D. C. Senere gik Gaarden, efterat Godset var blevet frasolgt og udstykket, atter over i Privateie, men Skovene beholdtes som Statseiendom. Blandt Eierne, efter at Gaarden havde ophørt at være Statseiendom, maa nævnes: Resch, Contreadmiral og Generaladjutant C. Wulff, Dattersøn af Peder Johannsen, hæderlig bekjendt fra Krigen 1807—14, M. Fabritius de Tengnagel († 1849), dennes Enke, Kammerherre P. B. Scavenius, nu Etatsraad, Grosserer O. B. Suhr, der i 1868 ogsaa har kjøbt af Staten det Petersgaardske Skovriderdistrict paa 1751 Tdr. Land. Hovedgaarden, 2 Etager høi med Kjældere, er opført i Aarene 1776—80 af fornævnte Peter Johannsen.

I de i dette Sogn samt i Vordingborg Landsogn beliggende tidligere Statsskove findes en Deel Dysser og Jordhøie, der ere fredede Oldtidsmindesmærker.

Efter Langebæk Præstegaard har Familien Langebek taget Navn, see J. Møller „Jacob Langebeks Levnet“ i „Ny Danske Magazin“ IV. Det var dennes Tipoldefader Jacob Andersen, der efter at have taget Magistergraden i Wittenberg blev Præst i Kallehave og boede i Langebæk Præstegaard, efter hvilken han og Efterkommere derefter kaldte sig.

Vordingborg Landsogn bestaaer af tvende Dele, hvoraf den ene større Deel omgiver Byen Vordingborg og begrændses af denne By, Havet, Øster-Egesborg, Ørslev og Kastrup Sogne; den anden mindre Deel, der adskilles fra hiin ved Kastrup S., dannes af den omtrent 2 Mile lange, men paa det Bredeste kun 1/5 Miil brede Landtunge Knudshoved. Arealet udgjør 5975 Tdr. Land, hvoraf 1280 Tdr. Land Fredskov (deriblandt Vintersbølle Sk., der henhører til de Petersgaardske Skove, Rosenfelds Skove paa Knudshoved, Skovene til Iselingen og Marienlyst m. fl.). Til Sognet hører Øen Masnedø med den hosliggende lille Holm Kalvø. Vordingborg Slotsplads regnes ogsaa efter Matriklen til Sognet. Syd for Vordingborg udskyder sig den lille Halvø Oringe. Sognets til Vordingborg nærmest grændsende Deel hører ved sine talrige Skove, ved Beliggenheden mod Havet og ved det couperede indad mod Landet stigende Terrain til Danmarks skjønneste Egne. Den sydsjællandske Jernbane passerer Sognet. Htk. 427 Tdr. A. og E., 21 Tdr. Skst.

I Sognet: Byerne Bakkebølle med Skole, Vintersbølle med Kjøng Fabrik, almindelig benævnt Blegen (opstaaet for c. 20 Aar siden efter at Fabriken i Kjøng By var nedlagt, see Kjøng Sogn), den nordlige Deel af Nyraad nord for Landeveien til Kallehave (den sydlige Deel syd for Landeveien henhører til Vordingborg Kjøbstad, see Vordingborg) med Skole og Veirmølle, en Deel af Græsbjerg (Resten i Ørslev S.); Hovedgaarden Iselingen, af 75 Tdr. Htk. A. og E. og halveret Skovskyld (8 Tdr. Htk. Fæstegods, Ørslev Sogns Konge- og Kirketiende); Hovedgaarden Marienlyst, en Parcel af Iselingen, af 32 Tdr. Htk. Ager og Eng og halveret Skovskyld, 18 Tdr. Htk. Fæstegods; Hovedgaarden Marienberg, ligeledes Parcel af Iselingen, af c. 16 Tdr. Htk.; Nygaards Veirmølle; Vordingborg Færgegaard; Gaarden Hjortholm med Teglværk; Hulemose Vandmølle. Ved Masnedsund, 16 3/4 Miil fra Kjøbenhavn, er Endestation for den sydsjællandske Jernbane, og her har det sjællandske Jernbaneselskab ladet anlægge en lille Havn til Anløb for Dampskibe (Dampskibsforbindelse med Gaabense, Stubbekjøbing, Stege og

Vandholm). Masnedøgaard paa Øen Masnedø, med 20 Tdr. Htk. Paa Knudshoved: Knudsby med Skole, Knudsskov, Knudsskovsgaard og Borgerskovsgaard. Paa Oringe ligger **Sindssygeanstalten for Østifterne,** oprettet nærmest for Sjællands Stift, med Undtagelse af Kjøbenhavn, samt for Fyens og Lolland-Falsters Stifter, oprindelig beregnet paa at optage 120 helbredelige Sindssyge (Lov af 20de August 1853) og er senere udvidet til at kunne optage ogsaa uhelbredelige, tilsammen et Antal af henved 440 (Lov af 3die April 1868). Forsaavidt Pladsen for Østifternes Patienter ikke derved optages, kunne Sindssyge ogsaa fra andre Dele af Riget, saavelsom fra Udlandet, finde Modtagelse. Den samlede udvidede Anstalt aabnedes til Brug den 1ste October 1871. Ialt i Sognet 63 Gaarde, c. 110 Huse med og 50 uden Jord, hvoraf 46 Gaarde og c. 90 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1835. Jordbrug er Hovederhverv. Skovarbeide og Fiskeri samt Arbeide ved Losning og Ladning ved Færgegaarden ere af Vigtighed for Huusmandsklassen.

Landsognet, der som foranført har Kirke tilfælles med Vordingborg Kjøbstad, har sit eget Sogneraad. Sognet hører under Vordingborg søndre Birks Jurisdiction (Vordingborg), Præstø Amts sjællandske Amtstuedistrict (Vordingborg) og Vordingborg Lægedistrict; 5te Vgkds. Vordingborg Landsogns vestre Deel (Knudsby, Knudsskov, Knudshoved med Knudsskovsgaard og Borgerskovsgaard) udgjør 2den Udskrivningskreds 155de Lægd og den østre Deel (Bakkebølle, Græsbjerg, Nyraad Landside, Vordingborg Færgegaard, Marienberg, Sindssygeanstalten, Marienlyst, Iselingen og Hjortholm) samme Kreds 167de Lægd. Med Hensyn til Skolevæsenet finder et vist Fællesskab Sted mellem Kjøbstaden og Landsognet, idet Beboerne af Nyraad Kjøbstad (som danner een Commune med Kjøbstaden Vordingborg, men ligger c. 1/2 Miil fjernet fra den midt i Landsognet og danner kun den ene Side af Byen Nyraad, medens den anden Side er Landsby, see Vordingborg Kjøbstad) benytte Landcommunens Skole, hvorimod omvendt den Deel af Beboerne i Land-Communen, som ligger Vordingborg Kjøbstad nærmest, benytter Kjøbstadens Skole, imod at begge Communer gjensidig tage Deel i hinandens Udgifter til Skolevæsenet.

Blandt de 12 Godser, hvori Vordingborg Rytterdistrict forinden Salget blev deelt, anføres som Nr. 1 „Vordingborg Slot". Dertil var henlagt 197 Tdr. Htk. Hovedgaardstaxt, 570 Tdr. Htk. Bøndergods samt Ørslev Kirke- og Kongetiende. Godset solgtes ved Auctionen 1774 for 92,010 Rd. D. C. til Conferentsraad, Baron Reinhart Iselin, † 1781, der efter sig selv kaldte Godset Iselingen og som foranført ogsaa kjøbte Godserne Nr. 2, 3 og 5 (see Rosenfeld, Agnø og Snertinge); hans Enke, Anna Elisabet, født Fabritius de Tengnagel, giftede sig anden Gang med Generalmajor J. F. Classen til Frederiksværk og oprettede omtrent samtidig dermed, 30te August 1781, de fornævnte Godser til to Stamhuse for sine tvende Døttre af første Ægteskab. Den ældste Datter Marie Margrete Baronesse Iselin, der var gift med Kammerherre Christian Frederik Ernst, Rigsgreve Rantzau af Huset Schmol (født 1747, død 1807), fik som Arv Stamhuset Iselingen, og solgte det med Kgl. Tilladelse i Aaret 1803, hvorefter det substitueredes med en Fideicommiscapital (nu 140,547 Rd.), der, da Grevinde Rantzau døde 1814 uden at efterlade sig Børn, tilfaldt hendes Søstersøn Kammerherre C. R. Calmette, Eier af Marienborg og Liselund samt Besidder af Rosenfeld Fideicommis, der ved sin Død 1820 ei heller efterlod Børn. Fideicommisset gik derpaa over til Stifterindens næste Arvinger, Familien Fabritius de Tengnagel, af hvilken Hans Fabritius de Tengnagel nu er Besidder af det Iselinske Fideicommis og Nanna Elisabeth Iselin Fabritius de Tengnagel, gift med Kammerjunker Konrad v. Barner, er Besidderinde af det Rosenfeldtske Fideicommis.

Sindssygeanstalten ved Vordingborg.

Iselingen Hovedgaard og Gods, der efter Stamhusets Opløsning blev tilligemed de andre Iselingske Godser flere Gange i kort Tid solgt til Forskjellige, var i over 52 Aar i H. M. Aagaards Eie og tilhører nu efter dennes Død, 1867, hans Svigersøn Professor M. Hammerich. Den nuværende Hovedbygning paa Iselingen er opført af Grundmuur i Aarene 1852 og 1853.

Marienlyst og Marienberg ere, som foranført, Parceller af Iselingen, der først i Begyndelsen af dette Aarhundrede ere opstaaede som selvstændige Eiendomme. Marienlyst tilhører H. Wassard og Marienberg Enke-Kammerherreinde Oxholm til Rosenfeld.

Da det ved Lov af 20de August 1853 var blevet bestemt, at der skulde opføres en Sindssygeanstalt for Østifterne ved Vordingborg, kjøbte Ministeriet den til Hovedgaarden Marienberg hørende Halvø Oringe, der ligger tæt ved Vordingborg. Halvøen har et Areal af c. 100 Tdr. Land, deels Agerjord, deels Eng og deels Skov. Valget af dette Sted var særdeles heldigt. Terrainet er høitliggende, fuldkommen isoleret og maa, med de rundt om det bredte Udsigter til det aabne befærdede Hav, til Falsters og Bogøs skovklædte Kyst, til Vintersbølles skovbevoxede Banker og til den rundt om Valdemarstaarnet smukt grupperede By, regnes til de skjønneste Punkter i Sydsjælland. Den første, mindre Deel, for 120 kurable Patienter, fuldførtes da i 1857; den anden, større Deel, for Uhelbredelige toges under Arbeide i 1869 og fuldførtes saaledes, at den hele udvidede Anstalt, som foran anført, kunde tages i Brug 1ste October 1871. Den samlede Anstalt bestaaer af 34 enkelte Bygninger, af hvilke de 22, der danne Patientafdelinger, indbyrdes ere forbundne med hinanden ved lette Communicationsbygninger eller Buegange og ligge i en brudt, trappeformig Række, 11 til hver Side af Hovedbygningen De have alle deres Corridorvinduer ind mod Midtgaarden, deres Opholdsværelsers Vinduer ud mod de 8 Haver, der i en uafbrudt Halvkreds omgive hele denne Bygningscomplexets egentlige Façade. Afstanden mellem denne trappeformige Façades yderste Puncter er c. 440 Alen. Der fremkommer ved denne Anordning 12 kvindelige og 12 mandlige Afdelinger. Hver Afdeling indeholder, i forskjelligt Antal efter sin særegne Bestemmelse, de samme Elementer: fælles Opholdsstuer, Enkeltværelser, Spisestue, Opvaskningskjøkken, Depot, fælles Soveværelse, Enkeltsoveværelser, Paaklædningsværelse og Latriner, derhos egen Have eller beplantet Gaard. Gjennemgaaende, udenfor Celleafdelingen, ere alle Bygningerne af mindst 2 Etager, med Opholdsværelser i den ene, Soveværelser i den anden Etage. Til hver af de to Hovedgrupper, den mandlige og den kvindelige Afdeling, høre 3 Badepavilloner, saa at der ialt findes 36 Badekar til daglig Afbenyttelse; om Sommeren desuden Strandbade. Der er givet enhver Patient paa et Enkeltværelse mindst 1460 Cubikfod Rum og paa Fællesværelserne fordeelt saaledes, at der falder 200 Cubikfod for hver paa Spisestuen, 600 Cubikfod for hver paa Dagligstuen og 600 Cubikfod for hver paa Sovestuen. Der er indrettet 2 Sygeafdelinger for hvert Kjøns legemlige Syge med ialt 42 Sengepladser for begge Kjøn tilsammen. Anstalten skjelner ikke mellem Helbredelige og Uhelbredelige og har altsaa ikke nogen særlig Pleiestiftelse, eller hvad der i ældre Anstalter pleiede at kaldes med dette eller et lignende Navn. Sondringen i Afdelinger er skeet efter Hensynet til Sygdomsformen, den forskjellige Grad af Ro og Reenlighed, Dannelsestrinnet og Betalingsklassen samt endelig for Almuen til Forskjellen mellem By- og Landbefolkning. Der findes saaledes blandt Andet en særlig Celleafdeling for Patienter af den dannede Klasse. Indenfor denne Række Bygninger, og skilt fra dem til begge Sider ved fire tildeels beplantede Gaarde, ligge Oeconomibygningerne og Hovedbygningen, der mellem sig have den store c. 180 Alen lange og c. 50 Alen brede Midtgaard. Den hele Oeconomi og Administration saavelsom Anstaltens hele Trafik med Yderverdenen er saaledes ganske fjernet fra enhver Berørelse med eller Indblik i Patientafdelingerne. Disse Bygningers Tal er 12; der findes her Boliger for Anstaltens Betjente, Kontorer, Værksteder, Dampkjøkken, Dampvaskerhuus, Damptørre- og Rullestue, Depoter, Liigstuer, Folkestuer, Hestestald, Kostald og Svinehuus, Alt indrettet efter de Fordringer, som Nutiden stiller til saadanne Lokalers hensigtsmæssige Indretning. Anstalten har et fuldstændigt Cloaksystem, der bortfører alt Spildevand i og udenfor Bygningerne gjennem et vidt forgrenet Rørsystem med to Hovedledninger, en til hver Side af Halvøen, ud i Stranden. Den har fremdeles en Vandforsyning fra Hulemose Sø, ved hvilken gjennem 2 Filtrer og et Maalebassin, anlagde ved Søen, Vandet ved Hjælp af en 9000 Alen lang Støbejernrørsledning gjennem Vintersbølle og Marienlysts Skov og Nyraad Marker føres langs Veien op til Anstalten og directe ind i dens forskjellige Etager. Anstalten har endelig en Gasledning fra Vordingborg Gasværk. Antallet af Pladser er 440, der falde efter Betalingen i 1ste, 2den

og 3die Forpleiningsklasse. I sidstnævnte Klasse, nærmest bestemt for Almuen, er den daglige Betaling 52 ß, men uformuende Syge – ikke blot Communepatienter — kunne blive optagne for den nedsatte Betaling, 26 ß dagligt. Betalingen for 1ste og 2den Forpleiningsklasse er resp. 1 Rd. og 72 ß dagligt. Siden sin Aabningsdag den 1ste April 1858 og indtil 1ste Januar 1872 havde Anstaleen modtaget af Helbredelige og Uhelbredelige tilsammen 1420 Patienter og deraf udsendt 644 Helbrede.

Anstalten sorterer directe under Justitsministeriet og bestyres af en Direction, bestaaende af Overlægen som Formand og af Amtmanden i Præstø Amt samt Borgmesteren i Vordingborg. Foruden Overlægen er der ansat en Reservelæge, en Forvalter og Kasserer og en Bogholder.

Med sine mangfoldige Bygninger, i hvilke man overalt har søgt at holde alt Monumentalt borte og stadig, saavidt muligt, søgt at nærme sig Characteren af almindelige private Boliger, med sin mangeartede Virksomhed, som en saa stor Oeconomi maa føre med sig, med Haandværksdrift og Maskinapparater og Landbrug, med sine 15 beplantede Gaardspladse og sine Forbindelsesveie seer den meest ud som en lille By, omgivet af Blomster-, Frugt- og Kjøkkenhaver, Marker og Skov. En Afbildning af Anstalten, saaledes som den viser sig fra Vordingborg Slotsplads, gives her; der er, som det sees, ved denne Afbildning særlig taget Hensyn til at give et Syn paa Stedets skjønne Beliggenhed og ikke paa at skildre de enkelte Bygninger, hvilket deres Mangfoldighed og nære Tilslutning til hinanden ogsaa skulde have gjort vanskeligt: aldenstund det jo udtrykkelig er anført, at det Monumentale med Forsæt er undgaaet.

Kjøng Fabrik, som tilvirker Damasker og Dreiler, stiftedes i Aarene 1770—80 af daværende Grosserer og Conferentsraad N. Ryberg paa hans Gods Øbjerggaard i Kjøng By. Rybergs Godsinspecteur Voelcker indførte først Høravl paa Godset, anlagde Hørberedningsanstalter og Spindeskoler, og for at finde Anvendelse af det tilvirkede Garn stiftedes Fabrikken, som vedligeholdtes i Conferentsraad Rybergs Levetid og fortsattes af hans Søn Etatsraad og Grosserer C. Ryberg indtil Aaret 1820, da den kongelige Kasse ved Rybergs Fallit overtog baade Godset og Fabrikken for Prioritetsgjæld. Fra Aaret 1820 til 1836 drevs Fabrikken for den kongelige Kasses Regning, men i sidstnævnte Aar blev Øbjerggaard Gods tilligemed Fabrikken solgt ved Auction til Proprietair Klingberg, som strax bortforpagtede Fabrikken til den daværende Fuldmægtig ved denne, O. F. Olsen, som fortsatte dens Drift paa den hidtil brugte Maade og i de gamle Værksteder indtil 1852, da han afkjøbte Statskassen Vintersbølle Bleg i Vordingborg Landsogn, hvilken Bleg lige siden den ældste Rybergs Tid havde været i Forbindelse med Fabrikken, og flyttede han da lidt efter lidt alle Fabrikkens Væve og Maskiner, hvilke han alt tidligere havde afkjøbt Øbjerggaards senere Eier, Capitain Buchwald, hen til Vintersbølle, hvor nu Fabrik og Linnedbleg drives i Forening som i tidligere Aar, nemlig med 26 à 30 Væve, og vedblev saaledes Fabrikkens Virksomhed uafbrudt fra dens første Begyndelse indtil nu, uden nogensinde at have været standset, ligesom dens gamle Navn, Kjøng Fabrik, er bevaret, forenet med Vintersbølle Bleg. I Aaret 1861 overdrog Olsen hele Eiendommen til sin Søn og Svigersøn i Forening med hans mangeaarige Medhjælper Sandberg, Fabrikkens Mester, og disse tre Mænd drive nu det gamle Værk under Firma „Kjøng Fabrik og Vintersbølle Bleg". Væveantallet paa Fabrikken er endnu det samme som tidligere, men alle Vævene ere nu forsynede med jaquardske Maskiner og frembringe alene Damasker og Dreiler, hvorimod den i tidligere Aar drevne Lærredsvævning er ophørt, da den ikke kan taale Concurrencen med de paa Dragør vævede Lærreder. De paa Kjøng Fabrik producerede Varers Værdi, som af Rawert i hans Skrift om den danske Linnedindustri angives at have været 9600 Rd. aarlig i Tiden fra 1780 til 1819, have nu en Værdi af 13 à 14,000 Rd. aarlig, uagtet Varerne nu ere billigere end dengang. Arbeidernes Antal er omtrent 40, hvis Fortjeneste er forskjellig efter deres Dygtighed, men den har hidtil været stor nok til at give et efter Arbeidernes Stilling taaleligt Udkomme, og endnu har der aldrig været Klager imellem Arbeidsgiverne og Arbeiderne, som alle ere danske og næsten alle fra Fabrikkens Omegn.

Øen Masned („Masnæth" i Valdemar den Andens Jordebog, hvor den kun er ansat til 3 Mark Sølv) nævnes oftere hos Saxo som Udgangspunctet for Valdemar den Stores Tog mod Venderne.

Vordingborg Godsdistrict var i forrige Aarhundrede et af Landets 12 Rytterdistricter (jfr. S. 396—97). Det bestod af Hovedgaardene Vordingborg Slot, Beldringe og Lekkende samt en stor Deel Bøndergods i Baarse og Hammer Herreder. I Henhold til kgl. Resolution af 15de August 1763 blev dette Godsdistrict solgt ved Auction den 16de September 1774 og inddeeltes ved Salget i følgende 12 Hovedgaarde (jfr. D. A. VII, S. 958 ff.):

Godsernes Navn.	Tdr. Htk. af alle Slags.	Kjøbesum i Rd. D. C.	Kjøberen.
1) Vordingborg Slot (nu kaldet Iselingen), med Ørslev Sogns Konge- og Kirke-Tiende......	817	92,010	Conferentsraad, Baron Reinhart Iselin.
2) Vordingborg Slots Ladegaard (nu Rosenfeld), med Kastrup S. Kirke-Tiende og Sverborg S. Konge-Tiende..............	415	47,075	
3) Agnø, med Kjøng S. Konge-Tiende..................	358	35,315	
4) Øbjerggaard, med Kjøng S. Kirke-Tiende................	335	30,050	Etatsr., Grosserer Niels Ryberg.
5) Snertinge (indbefattet under de 3 førstnævnte Godser).......	—	—	Confrtsrd., Baron R. Iselin.
6) Lundbygaard, med Hammer S. Konge- og Kirke-Tiende......	477	34,000	Kmhr., General-adjutant og Major Casp. Vil. Munthe af Morgenstjerne.
7) Skovbygaard (nu Engelholm), med Lundby Sogns Konge- og Kirke-Tiende...............	307	30,120	Hans Petersen.
8) Beldringe, med Beldringe S. Kirke-Tiende...............	432	48,000	Kmhr., Ceremonimester Frederik Raben.
9) Lekkende, med Udby S. Kirke-Tiende....................	417	40,000	
samt Lekkende Mølle	2	520	
10) Skuderup (nu Lilliendal), med Øster-Egesborg Kirke-Tiende..	379	34,000	Kmhr. Hans Gustav Lillienskjold.
11) Hovdingsgaard (ogsaa en Tid kaldet Hovdingshuus)........	298	36,620	
12) Kallehave (nu Petersgaard), med Kallehave Kirke-Tiende.......	461	55,550	Peter Johannsen.
Tilsammen....	4698	483,260	

Foruden Hovedgaardene blev ogsaa solgt noget Strøgods, og det samlede Hartkorn angives i de i Bladet „Søndagen" for 1837 Nr. 20 meddeelte „Efterretninger om Salg af kongelige Godser og Eiendomme i

Danmark i Aarene 1764 til 1774" til 4898 Tdr. Htk., der solgtes for 542,947 Rd. D. C. Gjennemsnitsprisen for en Tønde Hartkorn var altsaa 107 Rd. D. C., der dog var noget høiere end Gjennemsnitsbeløbet ved Salget af Antvorskov Rytterdistricts Gods (jfr. S. 397).

I Danske Atlas er Snertinge Godses Hartkorn og Kjøbesummen for dette henført under de tre førstnævnte Godser Iselingen, Rosenfeld og Agnø; det særskilte Hartkorns-Tilliggende, som forinden Salget var tillagt ethvert af disse Godser, meddeles i „Kongeriget Danmarks chorographiske Beskrivelse" ved N. Jonge, S. 196 ff., saaledes:

1) Vordingborg Slots Ladegaard Nr. 1 (Iselingen), 145 Tdr. Hovedgaardstaxt, 443 Tdr. Bøndergods og 50 Tdr. Tiende, ialt 638 Tdr. Htk.; 2) Vordingborg Slots Ladegaard Nr. 2 (Rosenfeld), 52 Tdr. Hovedgaardstaxt, 234 Tdr. Bøndergods og 25 Tdr. Tiende, ialt 311 Tdr. Htk.; 3) Agnø, 36 Tdr. Hovedgaardstaxt, 217 Tdr. Bøndergods og 48 Tdr. Tiende, ialt 301 Tdr. Htk.; og — 5) Snertinge, 53 Tdr. Hovedgaardstaxt, 235 Tdr. Bøndergods og 49 Tdr. Tiende (Sverborg S. Konge-Tiende), ialt 337 Tdr. Htk.

Af de ved Salget dannede 12 Godser vare 4 gamle Hovedgaarde, nemlig de to Parter af Vordingborg Slots Hovedgaardstaxt, Beldringe og Lekkende, 1 (Lundbygaard) var en nedlagt Hovedgaard, nu atter oprettet, og de andre 7 Dele oprettedes først dengang til selvstændige Hovedgaarde ved at tillægges et Beløb af Hovedgaardstaxt. Som Godscomplexer bestaae endnu 8 af disse, nemlig Iselingen (i Vordingborg Landsogn), Rosenfeld (i Kastrup Sogn), Lundbygaard (i Lundby Sogn), Engelholm (Skovbygaard i Snesere Sogn), Beldringe (i Beldringe Sogn), Lekkende (i Øster-Egesborg Sogn), Lilliendal (Skuderup, i Øster-Egesborg Sogn) og Hødingsgaard (i Mæern Sogn), og de andre 4 udgjøre endnu større Jordbrug, hvorfra dog Bøndergodset enten tildeels eller ganske er afhændet, nemlig Snertingegaard (i Sverborg Sogn), Øbjerggaard og Agnø (i Kjøng Sogn) og Petersgaard (i Kallehave Sogn). — Af disse Godser har der været oprettet 2 Stamhuse, der indbefattede 4 af Godserne, nemlig Iselingen med Snertinge og Rosenfeld med Agnø, og de derfor substituerede Fideicommiscapitaler indestaae endnu i Iselingen og Rosenfeld Godser; eet af Godserne, nemlig Lilliendal, danner endnu et Fideicommisgods.

Moenbo Herred

bestaaer af: 1) Møen, 37,494 Tdr. Land, 2) Nyord med Krageholm, Bredeholm og Ebbelnæsholm, 889 Tdr. Land, 3) Store-Ægholm, $4^1/_2$ Td. Land, 4) de 4 Luddeholme, 7 Tdr. Land, 5) Store-Tyrholm, 7 Tdr. Land, 6) Lille-Tyrholm, 3 Tdr. Land, 7) Lindholm, 10 Tdr. Land, 8) Kosterland, $481^1/_2$ Td. Land, 9) Egholm, 37 Tdr. Land, 10) Borren, $104^1/_2$ Tdr. Land, 11) Bogø med Barholm, 2322 Tdr. Land, 12) Farø, $149^1/_2$ Td. Land. Herredets Areal er saaledes lidet over 4 □ Mile, hvoraf Møen udgjør $3^3/_5$ □ Mile. Møen er af alle Danmarks Øer, næstefter Bornholm, den meest høitliggende, men Bakkerne udgjøre ikke noget sammenhængende Strøg; betydelige Engdrag strække sig paa flere Steder ind mellem Høilandet og betegne de Vandløb, der tidligere have adskilt Møen i flere mindre Øer. Endnu viser Møens Configuration ligesom tvende Dele, imellem hvilke Stege-Strand og Noret gjøre Skjel, medens Forbindelsen er en flad kun $^1/_3$ Miil bred Landstrimmel. Den nordostlige større Deel skilles igjen ved et Eng- og Mosedrag med smaa Indsøer (Sø-Mose, Borre-Mose, Bussemarke-Mose, Raaby-Mose, Borre-Sø, Bussemarke-Sø), op ad hvilket der endnu i den historiske Tid har været Seilads. Dette Drag staaer igjen gjennem Raaby-Mose i Forbindelse med et mindre meget smalt Mosedrag, der i sydost-nordvestlig Retning i Nærheden af Landsled Mølle naaer til Norets østligste Indbugt. Øst for den nord-sydlige store Indsænkning ligger det saakaldte Høie-Møen. I den sydvestlige Deel af Landet naaer Præstebjerg 153 Fod. I Høie-Møen hæver sig et Parti af paralelle tætsluttede steile Bakker, der ere lodret afskaarne af Havet, og hvis høieste Puncter hæve sig i Aborrebjerget til 450 Fod og i Kongsbjerget til 453 Fod, medens Klinterne ud til Havet naae en næsten lignende Høide, saaledes Sommerspiret 327 Fod, Dronningestolen 403 Fod, Hylledals Klint 410 Fod. Formationen er væsentlig Kridt, der her findes hævet til en Høide af 435 Fod, i Almindelighed gjennemskjæres af parelelle Flintlag og i det Hele fremtræder i den tætteste Forbindelse med Landets almindelige Rullesteensformation, der paa sine Steder danner Kridtets Underlag, paa andre gjennemskjærer det og endelig dækker den hele Overflade, hvor den ikke er afbrudt af Søen. Det Hele danner, med dybe, ved Foden af de høieste Bakker liggende, Smaasøer, med snevre Dale og bratte Hævninger, en her i Danmark ellers ukjendt Terrainafvexling, medens de mod Havet brat affaldende, i eiendommelige Former fremtrædende hvide Kridtklinter, der saavel paa deres Top indtil dennes

yderste Rand, mod Havet, som i deres Fordybninger ere klædte af en yppig Skov- og Plantevegetation, frembyde et af Nordens yndigste Landskaber.

Af Møens østlige større Deel gives her et Kort.

Det øverste Jordlag paa Møen er i det Hele særdeles frugtbar og god Agerjord, bestaaende af en meer eller mindre sand-, mergel- eller kridtblandet Muld og Leer til 1 à 2 Fods Dybde. Hartkornet er 4057 Tdr. A. og E. og 79 Tdr. Skk.

Indbyggernes Antal er for hele Herredet 14,885, deraf 13,348 paa Møen, 1247 paa Bogø og 330 paa Nyord (deraf igjen 1960 i Stege, 101 i de dertil hørende Hegneden og Ulvshale).

Foruden ovenanførte Øer og Holme, der ligge i det vestlige Farvand, som skiller Møen fra Sjælland og Falster, ligge endnu i Ulvsund Øerne Tærø og Langø, som høre til Kallehave Sogn i Baarse Herred, men ifølge Kongl. Rescript af 29de April 1729 siden den Tid have sorteret under Møenbo Herreds Jurisdiction. Møenbo Herred danner med Baarse Herred et Provsti med Undtagelse af Bogø med Farø, som i geistlig Henseende høre under Lolland-Falsters Stift. Herredsfogedembedet paa Møen er forenet med Byfogedembedet i Stege. Bogø hører under Stubbekjøbing Herreds Jurisdiction. For Herredet er en Branddirecteur. Møenbo Herred danner forøvrigt eet Lægedistrict og eet Amtstuedistrict; Præstø Amts 6te Folkethings-Valgkreds (Valgsted i Stege).

Hos Adam af Bremen kaldes Møen Moyland, i Valdemars Jordebog Møøn. Sagnet har opbevaret Mindet om tvende Høvdinger eller Jetter, der have hersket paa de Øer, som nu ere forenede til Møen, nemlig Jetten af Upsal, der siges at have hersket paa Høie-Møen, og Grøn, efter hvem Grønsund angives at have faaet Navn, der har havt sin Borg paa den vestligste Deel af Øen. Vendernes Røverier ødelagde i høi Grad Landet i det 12te Aarhundrede. Borre, nu en Landsby, dengang en Kjøbstad, havde sin Beliggenhed ved det Vanddrag, der skjød sig ind mellem Høie-Møen og den øvrige Deel af Øen. Borgen Stegeborg existerede alt i ovennævnte Aarhundrede og ved den en By, der længe bestod ved Siden af den ældre Kjøbstad, men omsider fortrængte denne. Det kan ikke være tilladt her at forfølge Detaillerne i Øens Historie, men det er alene at bemærke, at den i de efterfølgende Aarhundreder synes at have, tildeels paa Grund af dens heldige Beliggenhed for det dengang vigtige Sildefiskeri i Sundet, tiltaget i Velstand. Den tappre Modstand, som Møenboerne i over eet Aar gjorde Carl Gustav i 1658—59 under Anførsel af Just Ebel og Hans Schrøder, senere adlet med Navnet Løvenhjelm, er det Punct, som i Øens Historie er meest fremtrædende. De tappre Beboere maatte dog vige for Overmagten, og Svenskernes Udsugelser bragte Øens Velstand i høi Grad tilbage.

At der paa Møen alt tidlig har været Kongsgods, sees af Valdemars Jordebog. Ogsaa findes der i Middelalderen Spor af Adelsgods. I det 14de Aarhundrede havde ogsaa Roeskilde Bispestol allerede betydelige Besiddelser paa Øen. Blandt disse nævnes en stor Skov paa Møens Klint (supra Mønaklint). Ved Reformationen kom dette sidste som alt geistligt Gods, der ikke overlodes offentlige Stiftelser eller mægtige Adelsmænd, ind under Kronen, der, efter tillige ved Mageskifte at have er-

J.H.M.

Em. Bærentzen & Co lith. Inst.

hvervet det ældre Adelsgods, eiede hele Øen. Det møenske Gods blev i omtrent 150 Aar forvaltet som det øvrige Kronens Gods, men i Aaret 1685 fik til Møens største Ulykke Hestgarden Standqvarteer der, og dens Chef Oberst Samuel Christoffer Plessen blev tillige Øens Amtmand. Denne raa og bydende Mand med sine overmodige Gardere ødelagde inden faa Aar i en næsten utrolig Grad Landet*), og Kongen blev 1697 nødt til at hæve den bestaaende Indretning med Gardens Indqvartering paa Møen. Under 12te September 1696 havde Kongen ladet tilbyde inden- og udenlandske Matroser, saa og Manufacturister og Haandværkere, som vilde nedsætte sig paa Øerne Møen og Bogø, en aarlig Besoldning, fri Bolig, noget Korn samt fri Græsning. Af 395 Garderhuse, som siden 1685 vare opbyggede, bleve endeel indlemmede i Bøndergaardene, og de øvrige bleve gjorte til Baadsmandshuse. Til saadanne bleve endvidere udviste saamange Byggepladser, at deres Tal netop naaede eet Tusinde**). Ved Forordningen 8de December 1696 blev det ogsaa gjort Bønderne paa de nævnte Øer til Pligt, som Vederlag for deres Fødestavnsfrihed, at lade een af deres Sønner, naar de havde flere, gjøre dygtig til Sømandsskab. Længe har denne Sømandscoloni næppe blomstret. „Baadsmændene," siger Paludan i Beskrivelsen af Møen, „bestode for en stor Deel af Kjæltringer, der fra alle Kanter, ved foromtalte betydelige Fordele, vare lokkede til Landet." Allerede 1721 begyndte man at inddrage Baadsmandsqvartererne. De to Ladegaarde Stege Ladegaard og Elmelundegaard, der, idetmindste siden Christian den Fjerdes Tid, vare de eneste Gaarde paa Landet, som Bønderne gjorde Hoveri til, bleve omtrent samtidig med Garde-Indqvarteringens Ophør i Aaret 1697 nedlagte. Fra den Tid indtil 1769 vare ingen Herre- eller Hovedgaarde paa Landet, og Bønderne vare aldeles frie for Hoveri. Landet gik ogsaa i denne Tid frem, skjønt ikke i den Grad, som man efter dets Frugtbarhed og Bøndernes billige Fæstevilkaar skulde have ventet. Det var i fornævnte Aar 1768 at hele Møens Domainegods, der forinden Auctionen var inddeelt i 5 Hovedgaarde, Nr. 1 til 5, blev bortsolgt. Commissairerne afgave følgende Beretning om Auctionens Udfald:

for de 5 Hovedgaarde med Bøndergods, af Htk. 2039 Tdr.	205,400 Rd.
for Strøgodset samt Kirker og Tiender, matrikul. for 1767 Tdr. . .	173,679 —
for nogle mindre Eiendele	6,800 —
	385,879 Rd.

Dette udgjorde i Gjennemsnit for 1 Td. Htk. omtrent 100 Rd. Godserne Nr. 2, 3 og 4 samt endeel Strøgods, ialt 1614 Tdr. Htk., bleve tilslaaede Godsernes Bønder; Hovedgaardene Nr. 1 (senere Marienborg) og 5 (senere Klintholm) og det øvrige Strøgods, tilsammen af Htk. 1880 Tdr., andre Kjøbere. Formedelst mislig Betaling og af andre Aarsager gik Kjøbet af Godserne Nr. 4 (senere Nordfeld) og 5 tilbage og de solgtes igjen ved Auction af 24de Marts 1774 til en ikke lidet lavere Priis. Istedetfor at Møen før havde 537 „Kongens Bønder", der alle som foranført vare hoverifrie, fik den nu 280 hoverigjørende Bønder, samt 3 complette og 2 mindre Hovedgaarde. Kun 257 Gaarde beholdt deres Frihed for Hoveri og vandt Eiendom. Fæstegaardenes Antal er senere aftaget noget, dog ikke meget; i 1855 vare de saaledes endnu 208, i 1860 198 med 1012 Tdr. Htk. Det samlede Fæstegods udgjorde efter de foreliggende Beretninger til nærværende Skrift i 1870 864 Tdr. Htk., hvilket omtrent svarer til 170

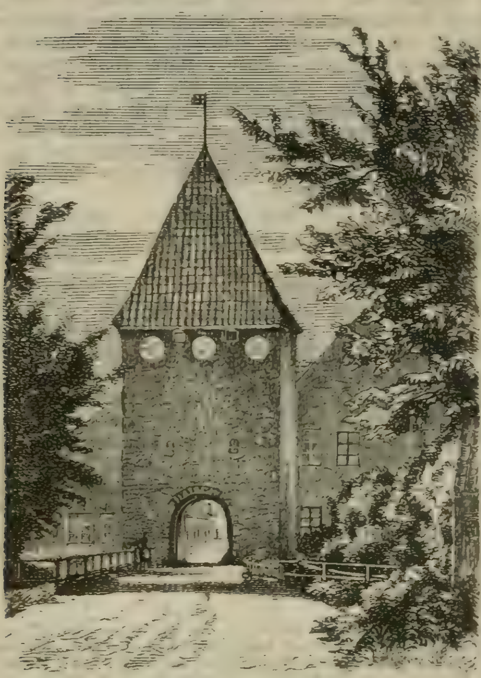
*) For at kunne forklare sig, at Landet paa nogle faa Aar kunde i en saa høi Grad gaae tilbage, behøver man kun at læse den Skildring, som i Paludans Beskrivelse af Møen, I, S. 419—24 findes over det Tyranni, der udøvedes mod den møenske Bonde, hvor det blandt Andet hedder: „For Amtmanden maatte de kjøre Langereiser til Kjøbenhavn. Klagede de, fik de Prygl. De maatte skaffe Forspandsheste og Vogne for ham til Vindbyholt og Kjøge, og jage saa stærkt, at Hestene ødelagdes. De som rede Forspand bleve pidskede af Kudskene og slagne af Lakaierne og Pagerne med Steen, som disse havde i Lommen. Det blev befalet Bønderne at levere Melk og Øst, ikke alene til Amtmanden, men til Ridefogden, Herredsfogden, Officererne, Qvarteermesterne og Korporalerne, til hver een Dags Malkning i den bedste Malketid. Bønderne maatte spinde og vinde for Amtmanden, levere fuld Vægt af det Spundne eller kjøbe og lægge til. Desforuden bleve de plagede med Jagt hele Maaneder igiennem, med ulovligt Hoveri og alleslags Udjugelier." „Ei alene den Havre, som Bønderne svarede til Garden, blev leveret med Topmaal, men og det Laanekorn, de fik af Magazinet, leverede Ridefogden ud med strøget Maal, og tog det igjen med Topmaal, ja skrev endog aarlig en Skjæppe paa for hver Tønde, naar Restancen henstod. Han tog, istedetfor efter Anordningerne een Skriverskiæppe af hver Gaard, to Skjæpper." Hoveripengene bleve inddrevne ved streng militair Execution. Af saadanne Executioner findes nævnet: „at de bleve satte i Række mellem Soldaterne, at de maatte gaae med Skubkarre, bleve af Ridefogden pryglede paa Træhesten, og at Fogden blev sat til Gevaldigeren, fordi han ikke vilde prygle Bønderne".

**) Møens Baadsmænd tiente i Krigstid for 10 Mk. maanedlig Sold. De havde nogen Jord til deres Huse. Enhver Baadsmands Enke maatte nyde Huset i et halvt Aar, „om hun imidlertid med en dygtig Baadsmand igjen kunde vorde forsynet."

Gaarde. Kun faa af Danmarks Herreder have i det sidste Aarhundrede gjort en saadan Fremgang i Velstand som det vi her have omhandlet, men faa og maaskee ingen Deel af Landet havde paa den anden Side saa meget at indvinde som Møen.

Stege,

Møens eneste Kjøbstad, ligger paa et temmelig fladt Terrain paa den nordlige Side af det smalle Indløb til Noret, over hvilket fra den vestre Deel af Landet en 400 Alen lang steensat og ophøiet Vei, Støvvasen kaldet, og en 117 Alen lang Bro fører til Byen. Denne er paa de 3 Sider omgivet af Stege-Strand og Noret. Mod Nord skilles dens Plan, der udgjør 52 Tdr. Land, fra Rodsteens Oredrev og andre Byens Jorder ved Levningerne af den gamle Befæstning, som nu er benyttet til et smukt Lystanlæg for Byens Indbyggere. Foruden den førstnævnte sydvestlige Hovedindkjørsel til Byen har den her tre andre, der i ældre Tider forsvaredes af Taarne med Skydehuller, af hvilke kun det østligste, hvorigjennem Landeveien gaaer, er tilbage (Mølleporten kaldet og opført af røde Steen, med et høit, spidst Tegltag, afbildet her).

Mølleporten.

Til Stege Sogn hører foruden Kjøbstadcommunen en Landcommune, som særskilt vil være at beskrive blandt Landsognene.

Byen har 19 Gader, hvorimellem en meget bred og temmelig lang Hovedgade, og 2 Torve samt 288 brandforsikkrede meest een Etages Eiendomme (i 1856: 270 Bygninger, i 1837: 235), hvoraf 19 udenfor Byen paa dens Grund. Bygningernes Brandassurancesum var den 30te September 1870: 893,680 Rd. (30te September 1854: 576,280 Rd., 31te Marts 1843: 430,330 Rd.).

Stege Kjøbstadjorder, hvilke alle ere udskiftede, udgjøre efter Statistisk Tabelværk, 3die Række, 4de Bind, 831 Tdr. Land, hvoraf 826

STEGE
Stege Kjöbstads Markjorder
STEGE STRAND
NOORET
Torvet
Storegade
Kirkegaard
Spadseresti
Havne-Plads
a St Hans Kirke
b Raad Thing og Arresthuus
c Møens Daareanstalt
d Borgerskole
e Almueskole
f Toldbod
g Fattighuus
h Møllerport
i Apothek
k Alfred Hages Stiftelse
l Haandværkerforeningens Stiftelse
m Sygehuus
n Asyl
o Sprøitehuus
Byggrændse efter Lov af 11te Februar 1863
1:8000
100 200 300 400 500 600 Alen

Tdr. ere Ager og Eng og 20 Tdr. Mose, med Htk. 124 Tdr. Stege Kjøbstad har desuden fra det tilgrændsende Landsogn tilkjøbt sig Hegneden og Ulvshale, der udgjøre 31 Tdr. Htk. med 880 Tdr. Land, som deels ere udskiftede, deels under Udskiftning.

Af offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

St. Hans Kirke, der er stor, lys og af smukke Dimensioner, med et spidst teglhængt Taarn. Tydelige Spor baade i Kirkens Tag, Murene og Bygningsstiil vise, at den er bygget i forskjellige Stadier, men Tidspuncterne herfor lade sig ikke nærmere bestemme. Fra Choret til omtrent Midten af Langskibet er den ældste Deel; derefter er Choret tilføiet, og omsider, da Byens ældre Sognekirke, St. Gjertruds, i det 17de Aarhundrede blev afbrudt, er Taarnet og det øvrige af Langkirken med tvende lavere Sidegange tilbygget. Kirkens Længde, Taarnet iberegnet, er 90 Alen, Breden 30 Alen, Taarnets Høide 50 Alen. Kirkens Altertavle, der forestiller Christi Korsfæstelse, er et godt Maleri; Paludan anfører den Mening, at det kunde være en Copi efter Dominichino. Døbefonten er af fiin Sandsteen med Basreliefs, der ikke ere uden Kunstværd. Den er skjænket af Amtmand over Møens Amt Caspar Gottlob Moltke (f. 1668, d. 1728) og Hustru Ulrica Augusta Hausmann, hvis Vaabner og Navne ere anbragte paa Opstillingen. Disses Gravcapel findes i Kirkens vestre Ende, hvori Manden hviler i en kobberbeslagen Kiste og hans Frue i en smuk Marmorkiste. I et andet Capel i Kirkens vestre Ende, lig det Moltkeske, nu decoreret af Hilcker og afsluttet med et Jerngitter, er opstillet et hvidt Marmormonument af Bissen over Publicisten, Overlærer Johannes Hage (f. 1800, d. 1837). En betydelig Forskjønnelse af Kirken fandt Sted 1859, da der blev indrettet en ny Hovedindgang gjennem Taarnhvælvingen, der anskaffedes et nyt Orgel, nye Stolestader, ny Altertavle-Indfatning m. m. I de sidste Aar ere ogsaa Kirkens Ydersider blevne restaurerede.

Møens Daare-Anstalt paa Byens nordøstligste Side. Bygningen, 2 Etager med Kjælder, er opført 1705 og oprindelig bestemt samt i nogle Aar afbenyttet til en Navigationsskole. Siden indrettedes den til et Tugt- og Forbedringshuus, der nu er interimistisk nedlagt, og Bygningen anvendt til en Detentionsanstalt for incurable Sindssyge, nærmest fra Præstø Amt.

Raad-, Thing- og Arresthuus, fælles for Byen og Landjurisdictionen, er opført i Aarene 1853 og 1854 efter Tegning af afdøde Professor Bindesbøll.

Borgerskolen, Gasværket og Sygehuset.

Almueskolen og Fattighusene.

Indbyggere i Byen: i 1870: 1960 (957 af Mdkj. og 1003 af Kvdkj.); i 1860: 1932; i 1855: 1934; i 1850: 1808; i 1845: 1761; i 1801: 917; i 1769: 808. Paa de fra Stege Landsogn tilkjøbte Districter Hegneden og Ulvshale findes 101 Indbyggere.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat bleve 275 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 142,475 Rd.

Med Hensyn til Indbyggernes Erhverv vil Handelen først være at nævne. I Aaret 1870 var den samlede Indførsel fra Udlandet af de vigtigste Varer: 5548 Pund Salt, 26,316 Pund Kaffe, 487 Pund Thee, 3143 Pund Riis, 8286 Pund Viin, 401 Læster og 10,034 C.-Fd. Trælast, 1286 Vtl. Rom og fremmed Brændeviin, 3292 Pund Bomuldsgarn, 7696 Pund Bomulds- og Uldmanufacturvarer, 177 Pund Silkevarer, 9577 Pund Sukker, 1201 Pund Sirup, 3746 Pund Tobaksblade, 3624 Pund Humle, 12,648 Tdr. Steenkul. Den samlede Udførsel af Kornvarer har i 1870 været 73,503 Tdr., hvoraf til Udlandet 44,542 Tdr. (til England 29,402 Tdr., Holland og Belgien 5080 Tdr., Norge 2910 Tdr., Preussen 550 Tdr., Lybek 1028 Tdr., Slesvig og Holsteen 3878 Tdr., Sverrig 1694 Tdr.) I Midten af forrige Aarhundrede var, efter Danske Atlas, Udførselen kun 12—15,000 Tdr. aarlig, i Aarene 1813—23 var Gjennemsnitsudførselen 25—30,000 Tdr. aarlig, næsten Alt til Indlandet.

Skibsfarten i 1870: a) paa Udlandet, indgaaet 85 Fartøier af 1593 C.-Lst. Drægtighed med 1285 C.-Lst. Bestuvning, udgaaet 77 Fartøier af 1998 C.-Lst. Drægtighed med 1405 C.-Lst. Bestuvning; b) paa Indlandet, indgaaet 275 Fartøier af 8350 C.-Lst. Drægtighed med 916 C.-Lst. Bestuvning, udgaaet 253 Fartøier af 6772 C.-Lst. Drægtighed med 1665 C.-Lst. Bestuvning.

Ved Toldstedet var den 1ste Januar 1871 hjemmehørende 35 Fartøier af 319 C.-Lst. Drægtighed. I 1809 havde Stege kun 16 Skibe, 1 Slup og 11 Jagter, i 1849: 22 Skibe af 244½ C.-Lst.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) vare i 1870: 12,420 Rd. (i 1869: 11,308 Rd.). Brændeviinsbrændingsafgiften (incl. Krigsskat) blev oppebaaret i 1870 med 11,779 Rd.

Af industrielle Anlæg findes i Stege: 3 Brændeviinsbrænderier med et aarligt Product af 2—300,000 Potter Brændeviin (i 1870: 233,041 Potter), 1 Jernstøberi, 1 Kalkbrænderi og 1 Bogtrykkeri, hvorfra udgives „Møens Avis".

Af Kjøbstadjorderne brugte i 1850, efter Stat. Tabelv., Ny Række, 5te Bind, 8 et Beløb af over 4 Tdr. Htk., 5 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr., 6 et Beløb af 2 indtil 1 Td., 77 et Beløb af under 1 Td. Htk. Desuden bruge af de tilkjøbte Jorder Hegneden og Ulvshale 2 et Beløb af 2 indtil 1 Td. Htk., 58 under 1 Td. Htk.

Kreaturholdet i Stege var den 16de Juli 1866: 111 Stkr. Heste, 322 Stkr. Hornkvæg, 498 Stkr. Faar og 223 Stkr. Sviin.

I Stege holdes aarlig 2 Markeder: 1 i Marts med Heste og Kvæg og 1 i October med Kram, Heste og Kvæg.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og Byskriver samt Herredsfoged og Herredsskriver i Møens Herred.

Byraadet bestaaer foruden Formanden af 11 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet, b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet, c) for Fattigvæsenet, d) for Brolægnings-, Vei-, Vand-, Mark- og Renovationsvæsenet, e) for Gasværket.

Communens væsentligste Udgifter i 1869 vare: til Fattigvæsenet 2775 Rd., Skolevæsenet 5495 Rd., Rets- og Politivæsenet 1267 Rd., Vandforsyning 51 Rd., Brandvæsen 13 Rd., Medicinalvæsen 298 Rd., Byens Gader og Veie 36 Rd., Gadebelysning 300 Rd., Bidrag til Statskassen 1629 Rd., Amtsrepartitionsfonden 800 Rd., Amtsskolefonden 136 Rd. Til Udgifterne er ved særlige Indtægter i 1869 udredet 3604 Rd. og paalignet 10,512 Rd. Der blev paalignet paa Formue og Leilighed 7824 Rd., paa Assurance 408 Rd., paa Grund 761 Rd., paa Næring 1127 Rd., paa Skorstene 256 Rd. og paa Hartkorn 136 Rd. En Omlægning af Hovedgaden, der vil koste 12,000 Rd., hvoraf Byen udreder 7000 Rd. og Amtsrepartitionsfonden Resten, er paabegyndt i indeværende Aar (1871).

Communen eiede ved Udgangen af 1869: i rede Penge og Obligationer 11,090 Rd., i faste Eiendomme 42,050 Rd.; dens Gjæld beløb sig til 38,384 Rd. Communens faste Eiendomme ere: Raadhuset (eies i Forening med Landjurisdictionen), Kirken, et Sygehuus, et Sprøitehuus, Gasværket, Borgerskolens Bygninger, Almueskolens og Fattigvæsenets 3 Huse med Jorder, Mølletaarnet.

Byens Borgerskole har 4 Lærere og 1 Lærerinde, Almueskolen 1 Lærer og 1 Lærerinde.

Borgervæbningen er hævet ved det under 29de August 1835 approberede Reglement for et Brandcorps og dermed i Forbindelse staaende Politicorps. Sidstnævnte, der blev ophævet 1869, danner nu som Ordenscorps en Afdeling af Brandcorpset, der tæller 180 Menige.

Havnevæsenet bestyres af et af Byraadet nedsat Udvalg, bestaaende af Borgmesteren og 4 valgte Medlemmer. Havnekassen eiede ved Udgangen af 1869: 7479 Rd. Indtægten i nævnte Aar var 4929 Rd. Havnens Dybde er 9 Fod og kan, efter de Løb der føre til samme, ikke med Nytte fordybes; derimod er Havnen udvidet ved en Inddæmning (c. 1 Td. Land, hvoraf $^1/_3$ er opfyldt) paa Stege Landsogns Grund, ligesom der i 1869—70 blev opmuddret for at skaffe et noget bredere Løb.

I geistlig Henseende udgjør, som alt bemærket, Stege Kjøbstad og Stege Landsogn eet Sogn og benytte samme Kirke.

Byen har flere Stiftelser, blandt hvilke fremhæves: a) det saakaldte Kloster, en smuk toetages Bygning med Have, skjænket 1863 af Godseier A. Hage, afgiver Fribolig for 8 Enker og ugifte Piger; b) Børneasylet, stiftet 1837, eier sit eget Huus og lønner en Lærerinde. Det underholdes deels ved Bidrag af Asylforeningen, deels ved Legater, af hvilke de vigtigste ere: afdøde Enkefru Hages, stort 400 Rd., afdøde Fuldmægtig Daus, stort 2000 Rd. og et tredie i Overformynderiet, stort 500 Rd.; c) Et Børnehjem, stiftet 1871 af Godseier A. Hages Hustru. Det er bestemt for 12 fattige Pigebørn, som nyde Pleie og Underviisning frit.

Om endeel mindre Legater, der ere skjænkede til Stege, see Schacks Fortsættelse af Hofmans Fundatssamling III, S. 328—342.

Møens Amtstue er i Stege. Her boer ogsaa Districtslægen. Apothek. Ved Toldvæsenet er ansat en Toldforvalter og 2 Toldassistenter; ved Postvæsenet en Postmester. Telegraphstation.

Stege har en Spare- og Laanebank (oprettet 1827), hvori indestod den 1ste Januar 1871: 273,740 Rd. Den opsparede Fond var 18,285 Rd.

Gasværket, der blev anlagt i 1866 og drives for Communens Regning, havde en Indtægt i 1869 af 5106 Rd. og en Udgift af 5102 Rd. Afsætningen af Gas igjennem Maalerne udgjorde 1,473,250 Cubikfod.

De 3 Taarne i Steges Segl, hvilket her gjengives, stemme med den gamle Afbildning af Stegeborgs Ruiner med 3 Taarnlevninger, som findes i Paludans Beskrivelse af Møen, I, S. 240, og er taget efter en af Kong Frederik den Fjerdes Landeværns-Faner.

Steges Navn betyder nærmest en ved nedrammede Pæle befæstet Fjord (af det oldnordiske Ord stik eller stika). Byens Oprindelse gaaer udentvivl tilbage til en fjernt liggende Tid, og som Kjøbstad har den vistnok hørt til Landets ældre. I Resens Atlas meddeles et Brev af Kong Erik Glipping, dateret Næstved 14de Mai 1268, hvorved denne Konge giver Stege Byes Borgere (villanis) Bevilling paa at bruge Skovene, der dengang omringede Byen, saavelsom Græsningen sammesteds efter den Rettighed, de forhen havde faaet i hans Farfader Kong Valdemar den Andens Tid. Valdemar den Første eller Svend Grade menes her at have opført den gamle Borg Stegehuus eller Stegeborg. Paa dette Slot holdt Kong Erik Plovpenning 1247 sin Broder Hertug Knud af Bleking fangen, fra hvilket Fangenskab Lybekkerne dog endnu samme Aar befriede ham, efter at have indtaget Slottet. 1254 bemægtigede Henrik Æmeltorp sig ved Lybekkernes Hjælp Borgen, men maatte snart igjen opgive den. I Slutningen af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede var Stegeborg tilligemed hele Møen forlehnet som Pant til Fyrst Vitslav af Rygen, en af Marsk Stigs Dommere. Det var paa denne Tid, Aar 1288, at de Fredløse angrebe Stegeborg og forgjæves søgte at indtage den med Storm. 1310 indløste Erik Menved atter Borgen. Fra 1329 til 1358 var den næsten hele Tiden i tydske Panthaveres Værge. Efter at Valdemar Atterdag havde gjenvundet Stegeborg, der indtil da „inden en Vold af mægtige Graastene og Jord blot bestod af nogle Træhuse og et høit Taarn af Bjelker" (Paludan), byggede han der en fastere Borg af Muurstene med Taarne og omgivet med Ringmuur. Dette faste og betydelige Slot har meget bidraget til at hæve Stege By, der derhos i Middelalderen synes at have taget levende Deel i det rige Sildefiskeri i Øresund. Byens Fremgang har imidlertid

ved en ødelæggende Ildebrand, der i Aaret 1457 næsten fortærede alle dens Bygninger, lidt ikke ringe Afbræk, og man tør vel endog antage, at den forholdsviis ingensinde senere har staaet saa høit som under de første Unionskonger. Fra den Tid har man ogsaa flere Kongebreve, der angaae Stege, saaledes Christoffer af Baierns af 16de April 1447, „hvorefter „Stegeburg" (dette Navn er altsaa ogsaa brugt om Byen) skal nyde alle sine privilegia som hidtil"; et af samme Aar og Dato, hvorefter Byens Borgere maae ubehindret kjøbe i Sjælland og andetsteds i Riget Korn, Øxen, Fæ og andre ædende Varer. 1450 gjør Kong Christian den Første vitterligt, at da den menige Almue og Bønder, som bygge og boe paa Møen, drive Handel paa Tydskland, saa forbydes dette, „da vor Kjøbstad Stege derved bliver særlig fornedret og fordærvet," thi „Bønder bjerge sig af Ager og Eng, og Kjøbmændene af Kjøbmandskab." Neppe var Stege gjenopbygget efter Ildebranden, før den med korte Mellemrum, ligesom hele Møens Land, blev Gjenstand for nye Prøvelser. Først en ødelæggende Pest i Aaret 1484, dernæst Krigen med Lybekkerne under Kong Hans og endelig den ulykkelige Borgerkrig kaldet Grevens Feide. I Aaret 1505 forlehnede Kong Hans Anders Bille med Møen. Ikke som andre Lehnsmænd før og efter hans Tid hængte han ved Hoffet, men opholdt sig næsten stedse paa Stegeborg, aarvaagen over Byens og Landets Tarv. Lybekkerne, de Svenskes Allierede, landede den 30te Mai 1510 i det dengang endnu seilbare Borre-Løb, nedbrøde Borgen eller Hovedgaarden i Borre By samt ødelagde i Bund og Grund denne lille Kjøbstad. Stege var den Tid, efter Hvitfeldt, velbefæstet med Steenmure, Volde og Grave, og Slottet som Magazin efter de Tiders Brug godt forsynet. Landboerne flygtede i stor Mængde efter Borre's Ødelæggelse til denne faste Plads. Da Lybekkerne nu under deres Anfører Oberst Stortiboll rykkede frem for at angribe Byen, modtog Anders Bilde dem saa rigelig med sydende Beg, smeltet Bly og ulæsket Kalk, hvergang de stormede, samt med Kugler og Stene naar de veeg tilbage, at de efter at have mistet deres Anfører og flere Hundrede Krigere maatte hovedkulds opgive Angrebet for at søge deres Skibe. Den tappre Lehnsmand, der senere var bleven ophøiet til Rigsraad, var den første, der i 1534 blev den lybske Flaade vaer, da den kom Falsters Nakke forbi. Ufortøvet lod han ei alene Expresser afgaae med sit Forslag til Biskop Rønnov i Kjøbenhavn, der i Interregnet efter Frederik den Førstes Død havde meget at sige; men føiede ogsaa alle mulige Anstalter til at forsvare sin Forlehning, Stege Slot. Saasnart han der fik Efterretning om, at Grev Christoffer af Oldenborg, efter at have ladet sig hylde i Roeskilde paa Christian den Andens Vegne, rykkede mod Kjøge og tilsigtede et Angreb paa hans Eiendomsgaard Søholm i Stevns Herred, forlod han Møen for at forsvare sin Eiendom. Efter en tapper Modstand maatte han dog overgive sig og gik nu over til Christian den Anden. Forinden sin Afreise fra Møen havde han imidlertid givet 4 Adelsmænd Stegeborg i Slotslov, d. e. givet dem det til Ansvar, men tillige beskikket 4 af Stege Borgere til Medforlehningsmænd. Med Borgmesteren Niels Walters og begge Raadmændene Jens Erikſens og Morten Andersen Skræders Samtykke forraskedes ikke destomindre Slottet. Efter at have holdt Raad gik nemlig de 4 Borgere ud af Slotsporten, som om de vilde gaae ned i Byen, men lode i det samme Ridderne anmode om at træde et Øieblik ud, da noget Vigtigt endnu var at aftale. De andre Borgere, som vare forsamlede, grebe dem ufortøvet, og da Slotsfogden Hans Stisen, Anders Bildes Svoger, med den militaire Besætning ilede til, blev han dræbt. I faa Timer var Slottet sprængt med Krudt, og i faa Dage, med Undtagelse af Ladegaarden og Fæhusene, i Bund og Grund ødelagt.

Fordum, — hvor Stormen hviner —
Stod Borgen høi og stor;
End stande dens Ruiner,
Snart døer det sidste Spor.
Da viser man hvorlunde
Sig Muren strakte hen;
De gamle Tider svunde,
Kun Mindet er igjen.

Denne sidste Strophe af Oehlenschlægers Vers passer ganske paa Stegeborg. Vi vide, at det laa paa Byens sydvestlige Side, at det har været omflydt af Vandet paa 3 Sider, men vil man vide, hvor „sig Muren strakte hen," da maae vi tye til den udenlandske Forfatter Puffendorf, der i hans historia rerum gestarum Caroli Gustavi giver en Ichnographia Stækæ in insula Moenia MDCLIX, hvorpaa Borgen har følgende

Omrids, af hvilket Siden a vender mod Nord ind mod Byen. Paa Puffendorffs Tid have altsaa Murene tildeels været synlige, 100 Aar efter fandtes endnu Brudstykker af disse. „Vi have i vor Tid" (ved 1820), skriver Paludan, hvem Materialet til denne korte Beskrivelse især skyldes, „seet det sidste Brudstykke af dette ærværdige Slots Mure liggende isoleret paa Byens Middelpunct; men da det laae iveien for den virksomme Eiermand, lod han det sprænge og lægge til Grund under sin Haveindhegning, hvor Stykkerne endnu ere at see."

Efter at Borre, som foran bemærket, af Lybekkerne var ødelagt, hævede denne By sig aldrig mere, og traadte næsten ubemærket ud af Kjøbstædernes Tal. Befriet fra denne Concurrence skulde Stege igjen have tiltaget, saafremt ikke den Ødelæggelse som blev paaført Møens Land ved den svenske Occupation i 1659—60 ogsaa havde indvirket skadelig paa Byens Næring. At Stege som Fæstning har gjort nogen Modstand, da Svenskerne efter et tappert Forsvar havde bemægtiget sig Øen, omtales ikke i Historien, ligesom Stege heller ikke senere nævnes som Fæstning. At den i det sidste Aarhundrede har været i stadig Fremskriden, sees af den foran meddeelte Liste over Folkemængdens Tilvæxt.

Stege Landsogn, omgivet af Stege-Strand, Noret, Stege Kjøbstads Jorder, Kjeldby, Elmelunde og Damsholte S. Til Sognet hører Halvøerne Ulvshale og Koster (forhen en Ø) samt de smaa Øer Lindholm og Egholm. Arealet, 6200 Tdr. Land, er af ler- og sandmuldet Beskaffenhed. Htk. 628 Tdr. A. og E.

I Sognet: Byerne Bissinge, Tøvelde, Svendsmark med Skole, Tjørnemark med Skole, Udby med Skole, Koster, Nebbele, Lindemark med Veirmølle, og Hovedskov (i denne By en Gaard paa 13 og en paa 12 Tdr. Htk.); Avlsgaarden Cathrinedal, 25 Tdr. Htk. (Gaardens Bygninger og en Deel af Jorderne ligge paa Stege Kjøbstads Grund), og Koster Færgegaard, 15 Tdr. Htk. Endvidere ligger i Sognet Rødkilde Folkehøiskole, stiftet 1864. Ialt i Sognet 133 Gaarde, c. 250 Huse; Halvdelen af Gaardene udenfor Byerne, de fleste Huse derimod i Byerne.

Indbyggere: 2154. Formedelst Kjøbstadens Nærhed boe i Sognet, især i Lindemark By, endeel Skippere, Skibstømmermænd og Søfolk, men iøvrigt er Agerdyrkning Hovederhvervet. Endeel Huusmænd ved Stege-Noer og ved Kysterne af Tjørnemark og Koster have væsentlig Erhverv ved Aalestangeri, ligesom noget Sildefiskeri, der dog i de senere Aar ikke har været af nogen Betydenhed. Stege Landsogn har 3 Teglværker og 1 Kalkbrænderi.

Sognet, der har Kirke fælles med Stege Kjøbstad, danner en egen Commune. 6te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 173de Lægd.

Paa Nebbele Mark ligger en stor Jettestue med Indgang (F. M) Ved den smalle Landtunge, der forener Koster med det øvrige Sogn, lod Carl X anlægge en Skandse, af hvilken endnu findes Spor.

Kjeldby Sogn, omgivet af Stege Landsogn og Elmelunde S. samt af Østersøen. Kirken, midt i Sognet ved Stege-Noer, $1/2$ M. ø. for Stege. Arealet, 3647 Tdr. Land, hvoraf 29 Tdr. Land Fredskov, ansees for Møens bedste Jord, deels af muldleret og deels af sandmuldet Beskaffenhed. Htk. 457 Tdr. A. og E. og 4 Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Kjeldbymagle med Kirken, Præstegaard og Skole, Ullemark, Speilsby med Skole, Pollerup, Kjeldbylille med Skole, og Taastrup med en Gaard paa $12^1/_2$ Tdr. Htk.; Avlsgaarden Landsledgaard, af Htk. 28 Tdr., med et Areal af 190 Tdr.

Land, 6 Tdr. Eng, 6 Tdr. Kratskov og 2 Tdr. Mose (til Gaarden hører endvidere ¼ Deel Eiendomsret til Kjeldby Kirke med Tiende, en hollandsk Veirmølle og Hestemølle med Bageri); Avlsgaarden Klosterskovgaard, c. 25 Tdr. Htk., under Nordfeld Gods, 210 Tdr. L. Ager, 50 Tdr. L. Eng og 25 Tdr. L. udyrket Jord. Ialt i Sognet 75 Gaarde, 149 Huse med og 28 uden Jord, hvoraf 36 G. og 82 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 1300. Agerdyrkning er Indbyggernes væsentligste Erhverv; her findes ogsaa mange Haandværkere (47), af hvilke dog endeel tillige have en lille Jordlod at dyrke; nogen Afsætning af Tørv og ubetydeligt Fiskeri.

Sognet danner en egen Commune; 6te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 172de Lægd. Kirken eies af flere Private.

Ved Kjeldby (Kjalby maklæ) var i Fortiden en Havn og i Nærheden en Borg, hvis Plads, der benævnes Gamleborg, endnu sees. Denne Borg har vistnok ligget ved det Vandløb der, som foran S. 555 bemærket, forenede Raaby-Moses ældre Vanddrag med Noret.

Kirken, der, som de gamle Vinduer udvise, maa henføres til Rundbuetiden, er hvælvet, med et svært Taarn. I den findes en af vore ældste opbevarede Ligstene med Bogstavindskrift*) (F. M.) over Henning Molteke, Lehnsmand paa Møen, med Hustru, samt over Fikke Moltekes Hustru. Denne Ligsteen er gjengivet i Klevenfeldts Nobilitas Daniæ ex monumentis, hvorefter paa omstaaende Side gives en Afbildning. Paa Stenens 4 Marginalkanter læses: Anno domini MCCCXXVI in die francisci obiit dominus Henningus Molteke miles. LV in die annunciacionis Marie obiit domina Elsebe uxor sua. LVII obiit domina Christina uxor domini Ficconis Molteke. Øverst sees det christelige Symbol Viinranken, til Høire Moltekernes Vaaben (3 „Vandfugle"). Løven under Foden er et ofte gjentaget Symbol paa Beseirelsen af det Onde (saaledes paa Biskop Iver Munks Liigsteen, afbildet hos Terpager). I Hjørnerne findes Evangelisternes Attributer, saaledes som disse findes gjengivne paa næsten alle bevarede Ligstene over Geistlige og Adelige i dette og det følgende Aarhundrede og i det 16de Aarhundredes første Halvdeel indtil Ahnerækkerne i den rette Adelsperiode fortrængte hine Attributer. Renaissancens Former kom nu ogsaa frem paa Ligstenene, som det alt spores paa Absalons Ligsteen i Sorø (S. 330). Mærkværdig gammel Altertavle med Billedskjærerarbeide.

I Kjeldby var Digteren, Consistorialraad Christen Andersen Lund Præst fra 1792 til sin Død 1833.

Elmelunde Sogn, omgivet af Østersøen i Nord og Syd, Kjeldby S. og Stege Landsogn i Vest og Borre S. i Øst. Kirken, midt i Sognet, 1 M. ø. for Stege. Arealet, 3526 Tdr. Land, hvoraf 253 Tdr. Land Fredskov, er af god, leermuldet Beskaffenhed, og frugtbart overalt. Htk. 383 Tdr. A. og E. og 15½ Tdr. Skk.

I Sognet: Byerne Elmelunde med Kirken, Hjertebjerg med Præstegaard og Skole, Raabylille med Skole, Østermark og Torpe; Hovedgaarden Nordfeld, af Htk. 97 Tdr. A. og E. og 10½ Tdr. Skk., med et Areal af 600 Tdr. L. Ager, 200 Tdr. L. Eng, 200 Tdr. L. Mose, 350 Tdr. L. Skov og 100 Tdr. L. udyrket Jord (hertil 155 Tdr.

---

*) Vor ældste Liigsteen med Bogstavindskrift turde være den i Ry Kirke bevarede over Biskop Svend af Aarhus. Stifteren af Øm Kloster, skjønt den dog vistnok er fra en senere Tid end det paa den anførte Aarstal 1183 udviser. Næst denne maa nævnes Ligstenen over Conrad Frads til Tim i Tim Kirke (1290), over Borgeren Herbert Sommers Hustru i Ribe Domkirke (1291), over den Roeskildske Biskop Johannes Krak i Sorø Kirke. Med Hensyn til den Kjeldbyske Ligsteens Ælde maa her forøvrigt gjentages, hvad der findes anført i A. Petersens historiske Antegnelser til de Klevenfeldtske Mindesmærker, at da Fikke Molteke først blev Ridder 1360 og først 1366 skreves „af Møn", er Stenen uden Tvivl ikke ældre end omtrent fra disse Aar.

Ligstenen i Kjeldby Kirke.

Htk. Fæstegods). Ialt i Sognet 53 Gaarde, 76 Huse med og 36 uden Jord, hvoraf 33 G. og 56 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 944. Ved Siden af Agerdyrkning gives noget Erhverv ved Skovarbeide i Nordfeld Skov og ved Fiskeri. Et Fiskeselskab er nu dannet for at drive Laxefiskeri med norske Redskaber.

Sognet danner en egen Commune; 6te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 171de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Klintholm.

Kirken er høit beliggende lidt udenfor Elmelunde By. Den kan sees 6 til 8 Mile borte, f. Ex. ved Faxe. Dens Alder maa vistnok henføres til det 12te Aarhundrede, at dømme efter de rundbuede Vinduer, som endnu findes. Den er meget smal, har Taarn og er hvælvet. Altertavlen er af Billedhuggerarbeide og uden Kunstværd, har Christian den Fjerdes Navn og Symbolum, Corfits Ulfelds Vaaben (overstreget med Sort) og Aarstallet 1646.

Elmelunde var i Middelalderen en Roeskilde Bisper tilhørende Gaard eller Borg, blev derefter ved Reformationen kongelig Eiendom. 1696 blev den nedlagt og af dens Jorder oprettet 8 Bøndergaarde. Den var ofte Bopæl for Lehnsmændene paa Møen, blandt disse Corfits Ulfeld. Saavel Pontoppidan som Paludan antage, at han har havt Elmelunde som Eiendom. Dette turde dog være tvivlsomt. I Wolfis Encomion, S. 554, findes anført, at Borgen er ødelagt i Grevens Feide. Naar den senere benævnes Elmelunde Ladegaard, kunde dette maaskee ogsaa tyde paa, at her ogsaa virkelig har været en Borg

Nordfeld var ved det møenske Godses Salg den 4de Hovedgaard. Den kjøbtes 1774 med et Tillæg af 40 Tdr. Hovedgaardstaxt og 424 Tdr. Bøndergods for 32,000 Rd D. C. af Landsdommer Jørgen Wichfeld. I Aaret 1786 solgtes den for 60,000 Rd., i 1806 for 210,000 Rd., i 1820 tilligemed Aalebækgaard for 193,000 Rd. til Amtmand Grev C. C. S. Danneskjold-Samsø, hvis yngste Søn Generalpostdirecteur Grev O. S. Danneskjold-Samsø er den nuværende Besidder. Hovedbygningen er opført af J. Wichfeld i Aarene 1774—76. Haven, 10 Tdr. Land stor, er smukt anlagt og vedligeholdt; i den findes et Mindesmærke, reist af Godsets Bønder for den nuværende Besidder til Minde om dennes Virksomhed for Selveiendoms Indførelse.

Borre Sogn, omgivet af Elmelunde og Magleby S. samt Østersøen. Kirken, midt i Sognet, 1½ M. ø. for Stege. Arealet, 4233 Tdr. Land, hvoraf 50 Tdr. Land Fredskov. Sognets østlige Deel henhører til Møens Høiland, der ved en Strækning af Søer, Mose og Kjær (Borre-Sø, Borre-Mose, Sø-Mosen) tidligere en Viig af Havet, adskilles fra Sognets vestlige Deel, der atter hæver sig med ikke ubetydelige Bakker. Htk. 418 Tdr. A. og E. og 3 Tdr. Skff.

I Sognet: Byerne Borre med Kirken, Præstegaard og Skole, Aalebæk, Nyborre, Nørre- og Sønder-Vestud med Veirmølle og Bageri, Bryggeri og Maltgjøreri, og Raabymagle med Skole; Aalebæksgaard, af Htk. 26 Tdr., med et Areal af 183 Tdr. L. Ager, 40 Tdr. L. Eng, 36 Tdr. L. udyrket Jord og 30 Tdr. L. Skov (42 Tdr. Htk. Fæstegods), Tiendegaard, 12 Tdr. Htk., 117 Tdr. L. Ialt i Sognet 66 Gaarde, 109 Huse med og 37 uden Jord, hvoraf 43 G. og 50 H. udenfor Byerne.

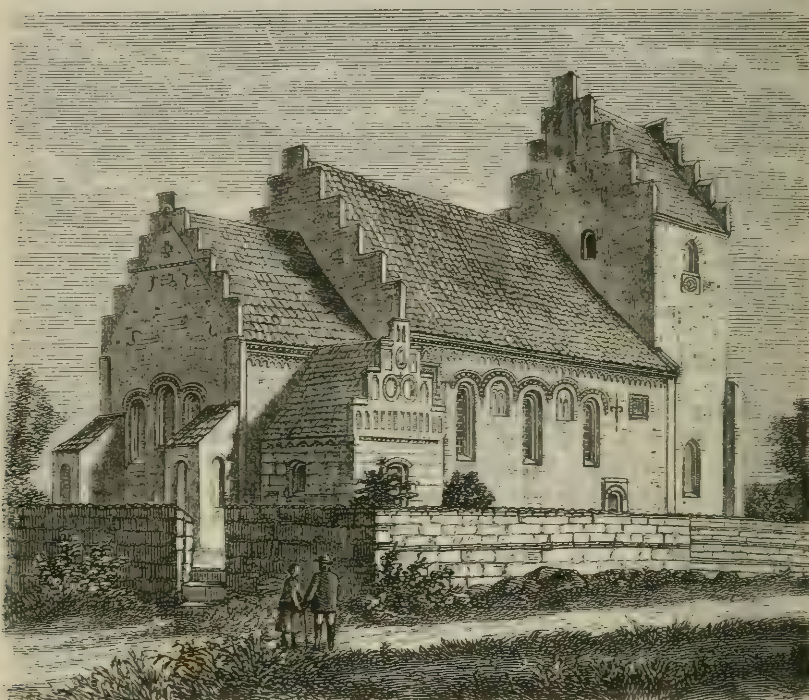
Indbyggere: 1188. Agerdyrkning er, med Undtagelse af at enkelte Beboere drive ikke ubetydeligt Fiskeri i Østersøen, navnlig af Torsk, eneste Erhverv.

Sognet danner en egen Commune; 6te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 170de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Liselund.

Borre Kirke er opført af Muursteen med senere tilbygget Taarn og Trappegavle samt Hvælvinger. Dens talrige Forziringer tyde alle paa Rundbuetiden eller vel nærmest paa det 12te Aarhundredes Slutning. Af Kirken gives paa efterfølgende Side en Afbildning.

I Roeskilde Bispops Jordebog c. 1370 kaldes Sognet Østerburgh, formodentlig i Modsætning til den Borg, der fordum laa i Fanefjord Sogn og rimeligviis kaldtes Vesterborg.

I Viborgs Beskrivelse af Møen nævnes Borre Borø, idet det udsiges, at den kaldtes saaledes, fordi den fordum var heelt omgivet af det Hav, som gik gjennem Øen. Det tilføies, at Havets Spor viser sig rundt om Byen, saaledes ogsaa ved Pæle til at gjøre Skibe fast ved. Endnu i Aaret 1697 strakte Borre Sø sig efter en gammel Beretning i Rentekammerarchivet et Stykke sønden for Aalebæk og Nyborre og var en halv Miil lang og 200 Favne bred. Møens nyeste Beskriver, Overlærer Fogh, er ogsaa af den Mening, at Borre By i sin ældste Tid har ligget paa en Ø i en Sø, som i ældgammel Tid kan have staaet i Forbindelse med Havet saavel mod Nord som mod Syd, men hvis Forbindelse med Havet dog i en historisk Tid efter hans For-

Borre Kirke.

mening alene har været mod Syd. Det var kun i den Periode, da Sildene i en nu ukjendt Mængde strømmede til Øresund, at den lille Ø Møen kunde have tvende Kjøbstæder. Da denne rige Fangst i det 14de Aarhundrede aftog, gik ogsaa Borre, hvis Forbindelse med Havet derhos ved Tilvoxning af den smalle Fjord, hvorved den laae, efterhaanden mere og mere blev besværliggjort, successive tilbage i Betydning, medens den heldigere beliggende Kjøbstad Stege tilvendte sig dens Handel og Skibsfart. Endnu 1451 havde dog Byen Magistrat og den fik sine Privilegier fornyede af Christian den Første; ogsaa Kong Hans bekræftede disse. Byens egentlige Forfald skrev sig dog fornemlig fra Lybekkernes Overfald i Aaret 1510; de ødelagde i Bund og Grund Byen. Om endog Kong Frederik den Tredie ved sin Thronbestigelse fornyede Borres Kjøbstadprivilegier, var den dog i Virkelighed alt dengang udtraadt af Kjøbstædernes Tal. Det sagdes ogsaa i Ansøgningen til Kongen (som findes i Præsten Bredals Beretning om

Moens Klint.

Borre fra 1763 i Borre Ministerialbog) om Privilegiernes Stadfæstelse: „at Handelen tog mægtig af, efterdi Indløbet var saa tilstoppet, at hvor før kunde gaae store Skibe, kunde da kun gaae Skuder og store Baade."

Aalebækgaard, oprettet af nedlagte Bøndergaarde, har siden 1820 havt fælles Eier med Nordfeld.

Magleby Sogn, det østligste paa Møen, omgives mod Nord, Øst og Syd af Havet, mod Vest af Borre Sogn. Kirken, vestlig i Sognet, 2 M. ø. for Stege. Arealet, 6618 Tdr. Land, hvoraf 1355 Tdr. Land Fredskov (Klintholms og Liselunds Skove). Htk. 525 Tdr. A. og E. og 39 Tdr. Skff. Den nordlige Deel af Sognet er mere leerholdig end den sydlige, hvis Jorder tildeels ere noget sandede. Sognet dannes for største Delen af det saakaldte Høie-Møen med sine mange Terrainafvexlinger og sine indtil 400 Fod bratte Klinter mod Havet. Klintens høieste Puncter ere fra Syd af efter Generalstabens Kort følgende: Hvidskud 291 Fod, Graaryg 353 Fod, Sommerspiret 327 Fod, Dronningestolen 403 Fod*), Vitmundsnakke 293 Fod, Hylledals Klint 410 Fod, Slotsgavlene 365 Fod, alle beliggende paa den saakaldte Store-Klint. Inde i Landet, omtrent $^1/_8$ Miil fra Klinten, ligger Aborrebjerg, 450 Fod, med en herlig Udsigt ned over Landet, og sydligere Kongsbjerg, 433 Fod, henimod $^1/_8$ Miil fra Klinten. Det er navnlig ud mod Havet, at Sognets Skove ligge, de findes baade paa Klintens Top og i dens Kløfter, de omgive Danmarks skjønneste og betydeligste Park ved Liselund paa den yndige Lilleklint, der udgjør det mod Havet udløbende Kridtparties nordlige og lavere Deel, og de danne med den hvide Kridtklippes bratte Nedfald og overraskende Former, samt det blaa Havs vidtstrakte Flade paa Store-klint en Farvemodsætning, en Rigdom paa vexlende Situationer, der giver Forfatteren af et nyere geographisk Værk Ret i at paastaae, at „dette Landskab maa regnes imellem de smukkeste og eiendommeligste i hele Verden" og Føie til at udbryde: „Lad andre Steder være mere storartede og mægtige, Møens Klint med den grønne Krone om den sneehvide Tinding og Havet om sin Fod kan dristig træde i Skranken med dem for at beile om Skjønhedsprisen."

Paa modstaaende Side gives Afbildning af et Parti af Klinten.

I Sognet: Byerne Magleby med Kirken, Præstegaard og Skole, Stubberup, Sømark, Busene, Mandemark med Skole og Teglbrænderi, og Budsemark; Hovedgaarden Klintholm, af Htk. 74 Tdr. A. og E. og 35 Tdr. Skff. (Fæstegods 401 Tdr. Htk. og Arvefæstegods $12^1/_2$ Tdr. Htk., Magleby Kirke, Teglværk og Kalkbrænderi, Veirmølle med Bageri og Bryggeri), af Areal c. 640 Tdr. L. Ager og Eng, 1117 Tdr. L. Skov; Hovedgaarden Liselund, af Htk. $30^1/_2$ Tdr. A. og E. og 7 Tdr. Skff., med et Areal af c. 230 Tdr. L. A. og E. samt 250 Tdr. Skov (Fæstegods 79 Tdr. Htk., Borre Kirke); Avlsgaarden Steengaard, henhørende under Klintholm, og Østermølle (Veirmølle). Paa Sydosthukken af Møen ligger et Fyr af 5te Grad med Lindseapparat, Lysvidde $2^3/_4$ Miil. Ialt i Sognet 85 Gaarde, 104 Huse med og 45 uden Jord, hvoraf 112 Beboelser udenfor Byerne.

---

*) Dronningestolens yderste Deel (3—400 Alen i Længden og 50 Alen i Breden) styrtede 1ste Juledag 1868 ned i Havet og dannede der en lille Ø, der dog nu forlængst atter er bortskyllet.

Indbyggere: 1435. Jordbrug er Hovederhverv, dernæst Skovarbeide. Fiskeri drives kun paa de dertil bekvemmeste Aarstider af enkelte nærmest ved Stranden boende Huusmænd.

Sognet danner en egen Commune; 6te Vgkds. 2den Udskrivnings-kreds 169de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Klintholm.

Kirken, med 6 Hvælvinger, er 50 Alen lang, 15 Alen bred og henved 22 Alen høi. Choret er ligesaa høit som den øvrige Deel af Kirken. Taarnet er 40 Alen høit; dets øverste Deel oprindelig tvedeelt, senere sammenbygget. Til denne Meddelelse om Magleby Kirke i første Udgave af dette Skrift skal endnu føies efter Prof. J. Kornerups interessante Beretning om „Gamle danske Kirker med Tvillingtaarne" i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1869 (den omhandler foruden Magleby Kirke Kirkerne i Hyllinge, i Uvelse, i Fjenneslevlille, i Merløse, i Fjærløf og Væ i Skaane samt i Broager i Slesvig) Følgende om Magleby Kirke, hvilken Kornerup henfører tilligemed Broager til de yngre Kirker med Tvillingtaarne: „Selve Kirken er en Muursteensbygning i Rundbuestiil, opført omtrent Aar 1200 og har i en senere Tid faaet Choret ombygget. Omtrent midt i sidste Halvdeel af det 13de Aarhundrede er der foran Langhusets vestre Ende tilbygget et anseeligt Muursteenstaarn med aflang firkantet Grundrids, men foroven tvedeelt. At dette Taarn er en senere Tilsætning til den oprindelig taarnløse Kirke sees tydeligt indvendigt, hvor man nemlig baade opdager Langhusets gamle vestlige Gavl og bemærker, at Taarnet ikke er i Muurforbindelse eller i een Støbning med Langhuset. Dets hele Stiil udviser tydeligt at det henhører til Overgangstiden mellem Rundbue- og Spidsbue-Stilen. Dette Taarn bestaaer nu af 3 Afdelinger, men har muligen tidligere havt 4, idet den mellemste vistnok har været deelt med et Bjælkelag. Taarnbygningen har en Høide af 38 Alen og en Brede af 15½ Alen. Mod Nord og Syd er det kun 10 Alen bredt. Naar man udefra betragter denne Bygning, der har været overpudset med Kalk og malet med rød Farve, er det med Nød og Neppe, at man kan opdage Delingen af det Øverste, som i en senere Tid er bygget sammen. Ved Indtrædelsen i den nederste Afdeling, Forhallen, aner man ikke heller, at en Tvedeling tidligere har fundet Sted foroven, da der nemlig ikke her, som ved de andre Tvillingtaarne, findes Søiler som Bærere for de smaa Taarnes indre Sidemure og Hjørner. Man seer kun en bred Hal, som ved en trykket Spidsbue aabner sig indi mod Kirkens Skib. Det er høist paafaldende, at Mellemrummet mellem begge de smaa Taarne kun har havt den ringe Brede af 1 Alen 4 Tom., en væsentlig Forskjel fra de andre omtalte Taarne, som tydelig viser, at den gamle Tradition om disse Bygningers Indretning her er gaaet tabt. Det altfor snævre Mellemrum ved Tvillingtaarnet i Magleby er et architektonisk Misgreb, hvorved den maleriske Virkning af Bygningen i høi Grad er bleven forringet. I Mellemrummet mellem Smaataarnene seer man at Sammenbindingen først er udført i en silbig Tid med smaa nyere Muursteen og kun een Steens Muur, hvorfor det ogsaa vilde være overordentlig let igjen at adskille Taarnene."

I Magleby Sogns sydvestlige Deel laa indtil 1625 en By, der paa en eneste Nat aldeles forsvandt, hvorom i Møens Herredsbog findes en Beretning fra Sognepræsten til Magleby Hetting, der blev Præst 1685, saalydende: „Decimantium Formindskelse udi Sognet er skeet: At Ao. 1625 den 1ste Februar om Natten før Kyndelmisse Dag blef en ganske Bye kaldet Bryndshøve, som laae ved Strandbredden, med folck og Huusze af Havet bortskyllet, da det ved Vandfloed gik høyt op paa Landet: Huilcken By ikke siden er bleven bygt, var och iche Sædeland til dend By, men der var een Ladested for de Lybske og Huuszene af Kjøbsteds Bygning, og nogle nærede sig af Fiskerier og deraf gafve till Præsten, da fiskeri i de Tider var meget god for Landet."

Klintholm, hvis Hovedbygning er høit beliggende, var ved det kongel. Jordegodses Salg Godset Nr. 5, og kjøbtes, dengang med 91 Tdr. Htk. Hovedgaardstaxt og 358 Tdr. Htk. Bøndergods, samt Magleby Kirke- og Kongetiende for 42,358 Rd. D. C. af Kjøbmand T. Staal, og solgtes efter hans Død 1798 for 102,000 Rd. til Etatsraad J. B. Scavenius, Eier af Gjorslev, efter hvem Godset gik over til hans ældste Søn Kammerherre J. B. Scavenius og eies nu efter dennes Død af Sønnesønnen C. S. Scavenius.

Liselund. Ved Auctionen over det kgl. Jordegods 1769 kjøbte Amtsforvalter M. Schmit den nordre Deel af Klinteskoven, forhen Storeskov kaldet, tilligemed Sømark By. Kammerherre G. P. A. de la Calmette til Marienborg kjøbte Eiendommen

1792. Han anlagde Liselunds storartede Have, der støder op til Lilleklint og som vistnok overtræffer alle andre Parkanlæg i Danmark saavel ved sin Situation som ved den gode Smag, der har ledet Anlæget. Ved Haven ligger Avlsgaarden, hvis Hovedbygning er indrettet til Gjæstgiveri og i selve Haven er en smuk lille Villa. Gaarden tilfaldt ved Kammerherre Calmettes Død 1803 hans Søn Kammerherre C. N. Calmette, og solgtes 1821 for 50,550 Rd. til Kammerherre Raben-Hvitfeldt-Levetzau, efter hvis Enke den arvedes af den nuværende Eier Kammerherre, Stiftamtmand, Baron G. C. G. F. Rosenkrantz.

Damsholte Sogn, omgivet af Stege Landsogn, Fanefjord S. samt Ulv-Sund og Østersøen. Kirken, omtrent midt i Sognet, 1 M. s. v. for Stege og ligesaa langt fra Koster og Grøn-Sund Færgesteder. Arealet, 6694 Tdr. Land, hvoraf 460 Tdr. Land Fredskov (Storke Sk., Strand Sk., Øster-Grønved Sk., Nyløkke Sk. og Gl. Dyrehave), er leer- og mergelholdig Muld med temmelig stærk Sandblanding paa enkelte Steder. Til Sognet hører Øen Borren, stor 104 Tdr. Land. Htk. 638½ Tdr. A. og E. og 13 Tdr. Skff.

I Sognet: Damsholte Kirke med Præstegaard, beliggende ved Landeveien fra Stege til Grøn-Sund Færgegaard; Byerne Ebbelnæs med Skole og Pogeskole, Fattiggaard, Store- og Lille-Lind, Sprove med Skole, Røddinge, Rydsebæk, Nørre-Frendrup med Veirmølle, Sønder-Frendrup og Hjelm med Skole, Jernstøberi; Hovedgaarden Marienborg med Parcelgaardene Egelykke og Frendrupgaard, af Htk. 154 Tdr. A. og E., 10½ Tdr. Skff., 1330 Tdr. L. Ager, 203 Tdr. L. Eng, 606 Tdr. L. Skov (til Gaarden endvidere 186 Tdr. Htk. Fæstegods og 295 Tdr. Htk. Arvefæstegods, samt Damsholte Sogns Kirke- og Kongetiende, matr. for 56 Tdr. Htk., desuden et Teglværk); Sparresminde, en lille Avlsgaard. Ialt i Sognet 101 Gaarde, 107 Huse med og 26 uden Jord, hvoraf 42 Gaarde og 99 Huse udenfor Byerne.

Indbyggere: 2004. Agerdyrkning samt betydeligt Skovarbeide, Tørveproduction og Fiskeri udgjør Indbyggernes Erhverv. Marienborg Teglværk producerer aarlig 560,000 Muursteen, 60,000 Loft- og Brøndsteen og 260,000 Drainrør.

Sognet udgjør en egen Commune; 6te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 174de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Marienborg. Af Eieren af Marienborg er oprettet et Legat paa 10,000 Rd. til Fremme for almeennyttige Foranstaltninger i Communen.

Damsholte Sogn var tidligere endeel af Stege Sogn og er først opstaaet 1743, hvorfor det ogsaa endnu af Beboerne undertiden benævnes Ny-Sogn*). Kirken er bygget 1743, ikke i nogen streng kirkelig Stiil, uden Hvælvinger og uden egentligt Chor adskilt fra Kirkeskibet. Altertavlen er malet af Eckersberg. Et lille Taarn-Spiir paa den vestlige Ende. Paa den nordre Side af Kirken et Gravcapel for Familien Bosc de la Calmette, i sin Tid Eier af Marienborg. (Familien, oprindelig fransk, senere i hollandsk Tjeneste, kom her til Danmark med Charles François Bosc de la Calmette, der i Aaret 1760 blev hollandsk Minister-Resident i Kjøbenhavn, og 1766 kjøbte Marienborg. Hans to Sønner bleve naturaliserede som danske Adels-

---

*) Der fortælles, at da Kong Christian den Sjette engang var paa Møen og spiste hos Sognepræsten i Stege, Provst Jæger, sagde Kongen i Spøg til ham: „Det er vel et meget slet Kald, De har.“ „Deres Majestæt,“ svarede Provsten, „det er for stort et Levebrød for een Mand. To kunne rundelig leve deraf.“ Overrasket ved dette Svar, der imidlertid skal have været Anledningen, om end ikke Grunden, til Stege Sogns Deling, gav Kongen det Løfte til Provsten, at naar Kaldet efter hans Tid blev deelt, skulde hans Descendenter have fortrinlig Adgang til det nye Kald. Hans Sønnesøn blev virkelig ogsaa Præst til Damsholte.

mænd; den ældste, Charles Louis, Overkammerjunker, døde ugift 1811; den yngste, Gerhard Pierre Antoine, Kammerherre, siden Geheimeraad, var fra 1797 Møens sidste Amtmand indtil sin Død 1803, og med hans eneste Søn Kammerherre Charles Reinhard Calmette uddøde Familien 1820).

I Aaret 1645 laae, hvor Marienborg nu er, to Fæstegaarde, som kaldtes Nygaarde. Disse bleve Aar 1658 tilligemed mere Gods paa Øen, af Kong Frederik den Tredie skjænkede Ritmester Jacob Dannefer*). Blandt Nygaards senere Eiere var Adam Gottlob Moltke, hvem Kong Frederik den Femte som Kronprinds den 17de Januar 1746 besøgte paa Nygaard. Geheimeraad F. C. Møsting beboede som Amtmand paa Møen Gaarden (og her er hans Søn Johan Sigismund Møsting, født 1759, i en lang Aarrække Geheime-Statsminister, død 1843). Da den ved de møenske Godsers Salg blev bestemt til Hovedgaard i Godset Nr. 1, blev den af Møsting afstaaet til Regjeringen. Ved Auctionen 19de September 1769 kjøbtes Godset Nr. 1 af Bønderne paa samme, men da de ikke inden næste Formiddag Kl. 10 havde stillet tilstrækkelig Caution, blev det den 20de September atter sat til Auction og tilslaaet Regimentsqvarteermester Fleischer, der om Kjøbet var i Compagni med den berygtede Kammerherre Magnus Beringskjold. Denne blev kort efter Eneeier og opkaldte Gaarden efter sin Frue Marie Christine Cappeln. Marienborg kjøbtes 1776 af Minister-Resident C. F. de la Calmette, † 1781, og tilhørte dereftер Sønnen Kammerherre, siden Geheimeraad og Amtmand G. P. A. Calmette, tillige Besidder af Stamhuset Rosenfeld, † 1803, og dennes Søn Kammerherre Calmette, tillige Besidder af Rosenfelds og Iselingens Fideicommisser, † 1820. Godset solgtes derpaa i 1821 for 228,000 Rd. til den nuværende Besidder, Hofjægermester Tutein. Denne opførte i Aarene 1853—54 den nuværende betydelige Hovedbygning i 3 Etager med et 40 Alen høit Taarn. Marienborgs Have, der er anlagt af Kammerherre Calmette, hører til Danmarks største og skjønneste Parkanlæg.

Paa Hjelm Mark er en stor Jettestue med Indgang (F. M.); om denne see „Beretning om Udgravning af en Jettestue paa Hjelm Mark ved Stege" af Professor Worsaae, i Oversigt over Videnskabernes Selskabs Forhandlinger 1853, Nr. 5 og 6. Paa Røddinge Mark er en dobbelt Jettestue med Indgang og paa Sprove Mark en af de betydeligste Jettestuer i hele Landet. Disse tvende fredes af Eieren af Marienborg.

Fanefjord Sogn, omgivet af Damsholte S. samt Østersøen, Grønsund og Letten eller Sundet mellem Møen og Bogø. Kirken ligger ene ved en Vig af Grøn-Sund, $1^1/_2$ M. s. v. for Stege og $^1/_4$ M. fra Grønsund Færgegaard. Arealet, 6402 Tdr. Land, hvoraf 470 Tdr. Land Fredskov (Grønved Sk.), er lavtliggende ved Strandbredderne, men høiere ind ad Landet, navnlig ved Præstebjerget, som vel kun er 160 Fod høit, men hvorfra man dog nyder en særdeles viid Udsigt over det tilgrændsende lavere Land, Falster, Smaaøerne og Sjællands Kyster. Madses Klint ved Vindebæk indeholder en Brunkulsfløts, som dog for Størstedelen er bortskyllet af Østersøen. Htk. $615^1/_2$ Tdr. A. og E. og 4 Tdr. Skk.

I Sognet: Fanefjord Kirke, Byerne Vindebæk, Haarbølle med Skole og Veirmølle, Vollerup med Præstegaard, Toftenæs med Veirmølle, Store-Damme med Skole og Postexpedition, Lille-Damme med Skole, Askeby med Veirmølle, Kogseby med Veirmølle, Leerbæk og Kobbelen med Skole og Veirmølle; Grønsund Færge-

*) Iblandt de 2000 Ryttere, som Kong Frederik den Tredie ifølge Betingelserne for Roeskildefreden maatte overlade Carl Gustav, var Møenboen Jacob Nielsen. General-Admiral-Lieutenant Wrangel fattede Godhed for ham og gav ham Opsyn med Byttet, der skulde overføres til Sverrig. Paa et af de dertil benyttede Skibe, en Fregat paa 16 Kanoner, var foruden Jacob Nielsen 16 sjællandske Bønder, der vare tvungne til at hjælpe med Ind- og Udlosning. Med dem aftalte Nielsen at lukke Lugerne, naar det svenske Mandskab var mindre talrigt paa Dækket. Dette lykkedes, Nielsen bød Capitainen strække Gevær, og, da han vægrede sig, stødte han ham ned, hvorefter det lykkedes ham at betvinge det øvrige Mandskab og at bringe Fregatten til det dengang beleirede Kjøbenhavn. Her udnævnte Kongen ham til Ritmester og gav ham Navnet Dannefer, samt skjænkede ham, da han siden atter udmærkede sig under Beleiringen, de ovennævnte Gaarde i hans Hjemstavn. Jfr. D. Mag. 3 R. VI. 173—78.

gaard, oprindelig 14¼ Tdr. Htk., med 120 Tdr. L., hvoraf 85 Tdr. Ager, 5 Tdr. Skov og 30 Tdr. Eng, der nu er deelt i 2 ligestore Gaarde. Ialt i Sognet 130 Gaarde, 252 Huse med og 80 uden Jord, hvoraf 87 G. og 142 H. udenfor Byerne.

Indbyggere: 2327. Agerdyrkning er Hovederhvervet. Noget Skovarbeide og ubetydeligt Fiskeri.

Sognet danner en egen Commune; 6te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 175de Lægd. Kirken tilhører Eieren af Klintholm.

Kirken, opført af Muursteen, med Taarn, er beliggende ved den saakaldte Fanefjord paa en Bakke i Kogsebu Mark. Den er næst Stege Kirke den største paa Møen, 57 Alen lang, 28 Alen bred med dobbelte Hvalvinger, der bæres af en Rad meget tykke Piller midt i Kirken. Altertavlen af Billedhuggerarbeide fra Christian den Fjerdes Tid.

Paa Haarbølle Mark findes den saakaldte Grønjægers og Fanes Sal, bestaaende af en ualmindelig stor Langdysse, omsat med svære Steen og med et Steenkammer, hvis Dæksteen mangler (F. M.). Om Grønjæger og Fane, der skulle have givet Grønsund og Fanefjord Navn, jfr. Paludans Beskrivelse af Møen I. 115 ff. Det er dog oplyst af N. M. Petersen ifølge Stednavnenes ældre Skrivemaade, at Fanefjord egentlig er Favnefjord og Grønsund det grønne Sund.

Yderst i Færgegaardsmarken ved Grønsund ligger Borgevold, en omtrent 1 Td. Land stor Borgplads, dobbelte Grave løbe mod Landsiden omkring den indre Plads, der hæver sig høiere end den indre Vold og i Midten har en liden Høi.

Nyord Sogn, der bestaaer af Øen Nyord, beliggende ved Østersøens Indløb i Ulv-Sund, 1 M. nordvest for Stege, mellem Sjællands og Møens Kyster, og adskilles ved Ulvshaleløbet fra Møen og ved Bøgestrømsløbet mellem Sjælland og Danmarks-Holm fra Sjælland. Kirken, paa Sognets Vestside, 1 M. n. v. for Stege og ligesaa langt n. o. for Kallehave Færgegaard. Arealet af Nyord, tilligemed de ubeboede Smaaøer eller rettere Engstrækninger, Bredeholm, Krageholm, Ebbelnæsholm, udgjør 889 Tdr. Land, hvoraf 200 Tdr. L. Ager af meget god Beskaffenhed og Resten Saltenge, gjennemskaarne og ofte oversvømmede af Saltvand, saa at der intet Hø avles. Htk. 44 Tdr. A. og E.

Paa Øen findes ikkun een By, Nyord, med Kirken og Præstegaard, hvori tillige Skole, Lodsoldermandsbolig. Ialt 20 Gaarde og 28 Huse uden Jord, hvoraf ikkun 2 G. og 1 H. ere udflyttede.

Indbyggere: 330. Agerdyrkning er tildeels en underordnet Indtægtskilde for Beboerne, da Hartkornseierne, 20 Gaardmænd, tillige ere Lodser. Foruden Lodsoldermanden er der ialt 27 Lodser, som besørge Lodsningen igjennem Bøgestrømmen, og den Deel af den mandlige Befolkning, som ikke er Lodser, henhører dog i Regelen til Sømandsklassen, ogsaa ere Nyorderne eller som de selv kalde sig Norboerne bekjendte dygtige Sømænd.

Sognet hører under Møens Herreds Jurisdiction (Stege), Møens Amtstue- og Lægedistrict; 6te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 176de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Sognets Hartkornseiere. Sognet har et Fattighuus og Lodseriet eier en Pensionsfond paa 12,000 Rd., af hvis Renter afgaaede Lodser, Lodsenker og uforsørgede Børn understøttes. Præsten er tillige Skolelærer, Skolen holdes i Præstegaarden.

Naar Nyord først er bleven bebygget, er ubekjendt. Navnet, der dog allerede nævnes 1231 i Valdemar den Andens Jordebog, betyder en ny ved Kunst forhøiet Holm eller Ø, der er gjort tjenlig til Beboelse og tyder hen paa en sildig Periode,

ligesom de endnu ofte paa Øen forekommende Fornavne f. Ex. Jan, Geert, Bo, samt Beboernes hele Udseende kunde lede Tanken hen til en frisisk Indvandring; muligt er det dog ogsaa at denne Eiendommelighed med Hensyn til Navne og Udseende kan søges i en temmelig nær Tid, nemlig fra Kong Frederik den Fjerdes Experiment med at gjøre Møen med omliggende Øer til en Coloni for Sømænd. I det 16de Aarhundrede har der været Lodser paa Øen, men neppe endnu Agerdyrkning. Efter en Jordebog for Jungshoved Lehn af 1602 sees, at Nyords Ø har henhørt under dette Lehn. Senere finder man den henregnet til Møen og henlagt til Stege Landsogn. Da Regjeringen i 1769 ved Auction bortsolgte det møenske Gods, kjøbte Nyords 20 Gaardmænd Øen tilligemed Konge- og Kirketienden for 3902 Rd. D. C.

Ved Kongeligt Rescript af 23de Mai 1845 blev det bestemt, at Nyord skulde oprettes til et eget Sognekald, og en Kirke opføres, samt en Begravelsesplads indrettes. Den 16de December 1846 indviedes Kirken, og den første Præst indsattes. Kirken er en ottekantet grundmuret Bygning, 20 Alen i Diameter, og da Loftet, der er gibsdækket, hæver sig ottekantet efter Tagets Form, har Kirken den anseelige Høide af 14 Alen indvendig. Et lille Spiir, hvori Klokken hænger er anbragt i Spidsen af Taget. Over Døren er anbragt Kong Christian den Ottendes og Dronning Caroline Amalies Navnechiffer af støbt Jern med Krone over. Kirken er forsynet med 6 smukke Vinduer i Jernrammer, og Gulvet er belagt med hollandske Fliser. Altertavlen er en Gibsafstøbning af Thorvaldsens Composition „Christus, der aabenbarer sig for de to Disciple i Emaus" (Luc. 24. 30), modelleret paa Nysø for Nabokirken Jungshoved.

Nyords Lodseries Pensionsfond, som i det Ovenstaaende er nævnt, har følgende Oprindelse: I December 1808 indstrandede paa Nyords Grunde en svensk Galease. Da Sverrig dengang var i Krig med Danmark, forlod Mandskabet det strandede Skib for ei at blive gjort til Krigsfanger, og Nyords Lodser havde saaledes nemt ved at erobre Prisen. Skib og Ladning solgtes, og da ingen Eier meldte sig, tilfaldt Halvdelen af det indkomne Beløb Lodserne og Halvdelen Kongen. Kong Frederik den Sjette skjænkede ved Rescr. af 9de Juni 1809 sin Part til et Understøttelsesfond for afskedigede, gamle og skikkelige Lodser paa Nyord, samt for deres Enker og efterladte Børn indtil deres 15de Aar.

Beretningen fra Nyord indeholder Adskilligt om denne særligt stillede lille Ø og dens Indbyggere, hvilket har saa megen Interesse, at det bør gives Plads her: „Øen er deelt i 20 Gaarde, ɔ: i Arealer paa 10 Tdr. Land og Andeel i Englodden. Hartkorn lidt over 2 Tdr. i Gjennemsnit for hver Gaard. Huse med Jord findes ikke. Foruden Agerdyrkning er Hovederhvervet Søfart. Enhver confirmeret Dreng kommer uden Undtagelse tilsøes; foruden Lodserne ere 13 Skippere, 2 Styrmænd og 8 Matroser bosatte paa Øen, foruden at den hele unge Befolkning er i Fart. Alle Mandfolk stange Aal i stor Mængde, dog kun til Brug paa Øen, af endeel af Lodserne fiskes Sild til Salg. Alle Lodsbaade bygges paa Øen, hvor der boer en Skibstømrer, alle Fiskegarnene bindes af Folkene selv, saagodtsom alt Lærred og Dynevaar spindes af Kvinderne, Lodserne sye selv deres Seil."

Om Nyord see „Øen Nyords Kirkes Indvielse„ af Provst D. Smith, 1847.

Bogø Sogn, bestaaende af Øerne Bogø, Farø og Barholm i Havbredningen mellem Sjælland, Falster og Møen. Bogø er c. 1/4 M. lang og 3/4 M. bred, Farø 1/8 M. lang og bred. Kirken ligger paa Bogø henimod Nordsiden. Arealet, 2470 Tdr. Land, hvoraf 226 Tdr. Land Skov (Øster-Skov), er temmelig høit beliggende, leermuldet og frugtbart. Htk. 223 Tdr. A. og E. og 3 Skpr. Skst.

I Sognet: Øen Bogø med Gammelby eller Bogøby, hvori Kirken, Præstegaard, Skole og en stærkt besøgt Navigationsskole (ved den sidst afholdte Examen (1871) bestod 22 Elever af 23 ved Afgangsexamen, deraf 2 i almindelig Styrmandsexamen), Telegraphstation, Nyby med Veirmølle, og Farø (3 G.) Ialt 46 Gaarde, 120 Huse med 30 uden Jord.

Indbyggere: 1247. Agerdyrkning, Søfart, Fiskeri og noget Skovarbeide er Erhvervet. Et Sømandsselskab eier et større Skib, et større Fiskeri drives ved Bundgarn.

Sognet hører under Stubbekjøbing Herreds Jurisdiction (Stubbekjøbing), Møens Amtstue- og Lægedistrict; 6te Vgkds. 2den Udskrivningskreds 178de Lægd. Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører Øens Gaardmænd. I geistlig Henseende hører Bogø Sogn til Falsters Nørre-Herred under Lolland-Falsters Stift.

Bogø Kirke er bleven underkastet en Hovedreparation i Aaret 1867 og et høit Taarn tilføiet. Den har oprindelig været opført af uhugne Kampesteen.

Paa Øens nordre Kyst findes en Bakke kaldet Hovgaarden. Sagnet fortæller, at her har boet en Konge, som blev bekriget og dræbt af Kongen paa Vaalsnæs (paa Falster). Den Dræbtes Ægtefælle bad om Stilstand, indtil hendes Husbond kunde blive begravet, hvilket Seierherren bevilgede. Hun bad dernæst om Fred, indtil den Sæd hun agtede at saae blev fuldmoden. Ogsaa denne Begjæring blev hende tilstaaet. Hun saaede da Bog og Agern, og saaledes fik Øen sit Navn samt sin Skov.

Møen er særlig beskrevet i følgende Skrifter: J. Kaalund, Beskrivelse over den Insul Møen (paa Vers), Kjøbenhavn 1722, 4to. (egentlig en rimet Oversættelse af Joh. Jani Viborgs Descriptio insulæ Monæ, forfattet 1679, et Haandskrift paa det Kgl. Bibl.); B. C. Sandvig, Omstændelig og tilforladelig Beskrivelse over Øen Møen, Kjøbenhavn 1776, 4to; Joh. Paludan (Præst til Fanefjord, † 1821), Antiqvarisk, historisk, statistisk og geographisk Beskrivelse over Møen, 1—2 D. (med Kbb. og Kort), Kbh. 1822—24; P. Bendtsen, Møen i Middelalderen (Program fra Frederiksborg Skole), 1820, 4to; S. Abildgaard, Phys. mineralogisk Beskrivelse over Møens Klint (m. Kbb.), Kbh. 1781; Christf. Puggaard, Møens Geologi (m. Kbb. og Kort), Kbh. 1851; C. Fogh, Geognostiske Skizzer fra Møen, 1857; J. Jensen, Historisk-topographisk Beskrivelse over Møen, Stege 1866. — Paludans Beskrivelse I, S. 1—24, nævner de haandskrevne Kilder til Møens Topographi.

Bornholm.

Beliggenhed og Størrelse.

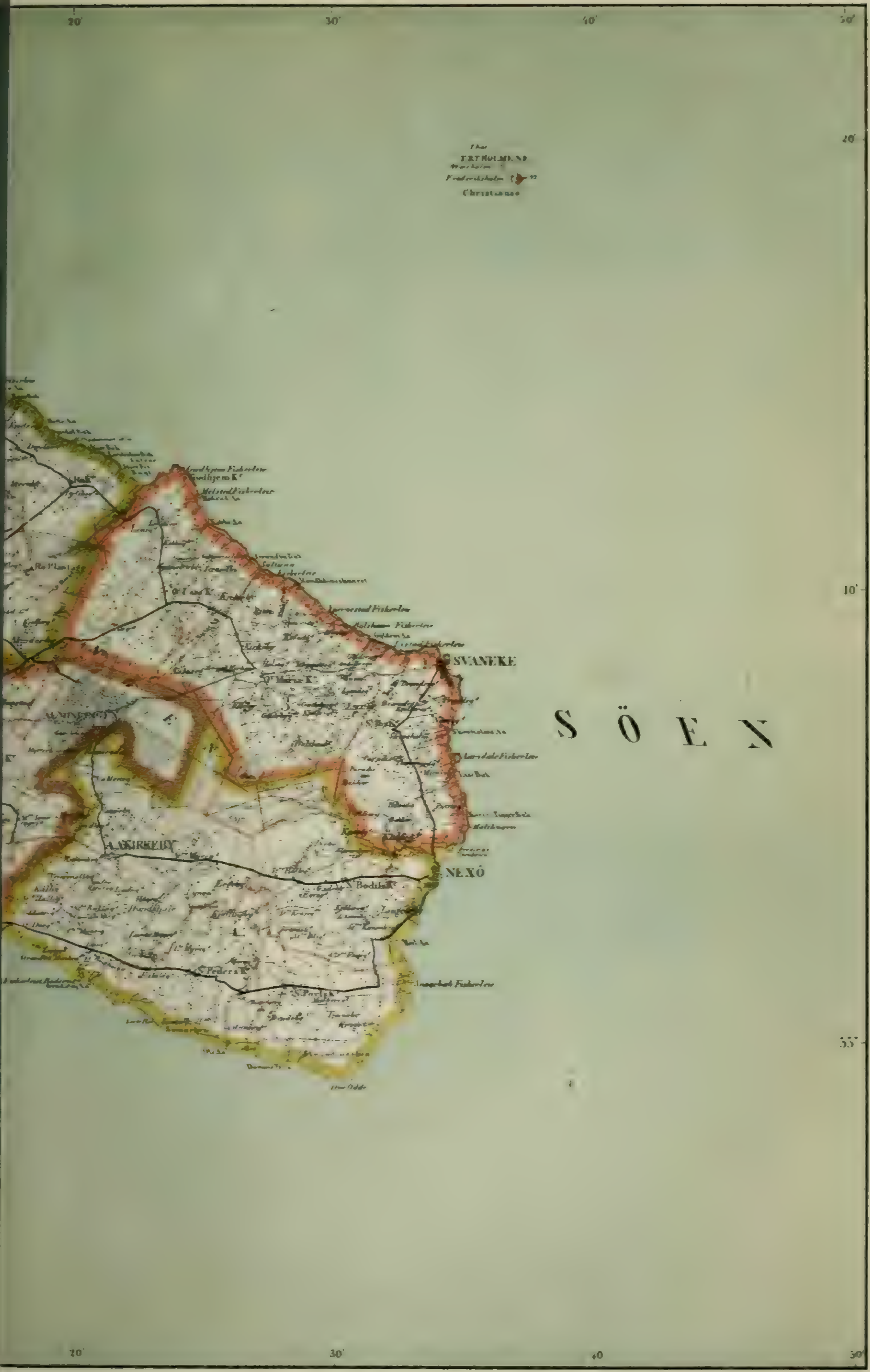
Bornholm er beliggende imellem 55° 17′ 30″ og 54° 59′ 15″ n. B. og 2° 08′ og 2° 35′ ø. L. fra Kjøbenhavns Meridian; Afstanden fra Øens nordligste Punkt, Sandhammeren, til den sydostligste Odde i Skaane er $5^1/_4$ Miil, fra dens vestligste Punkt ved Rønne til Møens Klint 18 Miil og fra dens sydligste Punkt til den ligeoverfor liggende pommerske Kyst $12^1/_2$ Miil; Øens Fladeindhold udgjør $10^8/_5$ □ Miil. Den største Længde fra N. til S., imellem Sandhammeren og Dueodde, er $5^1/_4$ M. og den største Brede, imellem Rønne og Svaneke, $3^3/_4$ M. Dens Omkreds er c. 14 M. Øens Areal i Tdr. Land udgjør 105,570, der er ansat til 8,779 Tdr. 5 Skpr. 2 Fdkr. 2 Alb. nyt bornholmsk Hartkorn*) (ɔ: 49,600 □ Alen boniteret Jord pr. Td.) = 6,048 Tdr. 3 Skpr. 2 Fdkr. $2^1/_2$ Alb. alm. Hartkorn (ɔ: 72,000 □ Al. boniteret Jord pr. Td.).

Landets Beskaffenhed. Clima. Producter.

Kullen og Helgoland ere Hjørnemærkerne for de geognostiske Forhold i det danske Monarchies Hovedland. Bornholm ligger i Fortsættelsen af den gjennem Skaane, navnlig ved Dalby, strygende Hævningslinie. De høieste Punkter, Ruts Kirkebakke i Nordvest, 436 Fod, Rytterknegten i Øens Midte, 496 Fod, og Aakirkebyes Bakke, sydostlig herfor, 284 Fod, tilhøre samtlige en kornet-chrystallinsk Bjergart, der i den Form er eiendommelig for det skandinaviske Norden, og, fordi den snart er mere kornet og ligner Granit, snart mere skifrig og ligner Gneis, i Almindelighed betegnes som Granit-Gneis. Den indtager omtrent $^2/_3$ af Øen og danner navnlig dennes nordostlige Side, hvor de mod Havet lodrette Klipper gjennemskjæres af dybe Kløfter, hvis Bund, bedækket med frugtbar Muld, nærer en yppig Plantevæxt. Ogsaa paa andre Steder er Bjergets

*) Heraf hviler paa Kjøbstæderne 453 Tdr. 7 Skpr. 1 Fdkr. $1^3/_4$ Alb.

KORT
over
BORNHOLM
med Christiansö
udarbeidet og graveret af Oberst E. Klingsey,
revideret af Geheime-Etatsraad J.P. Trap i Henhold
til Sammes Beskrivelse af Danmark.
HERREDER.
1. Vester.
2. Nörre.
3. Öster.
4. Sönder.
ÖSTER
HASLE
RÖNNE
SANDVIG
SKAANE
ÖSTERSÖEN
BORNHOLM
KJÖBENHAVN
MOEN
Malmo
Ystad
Christiansø
Hasle
Ronne
Nexo
1

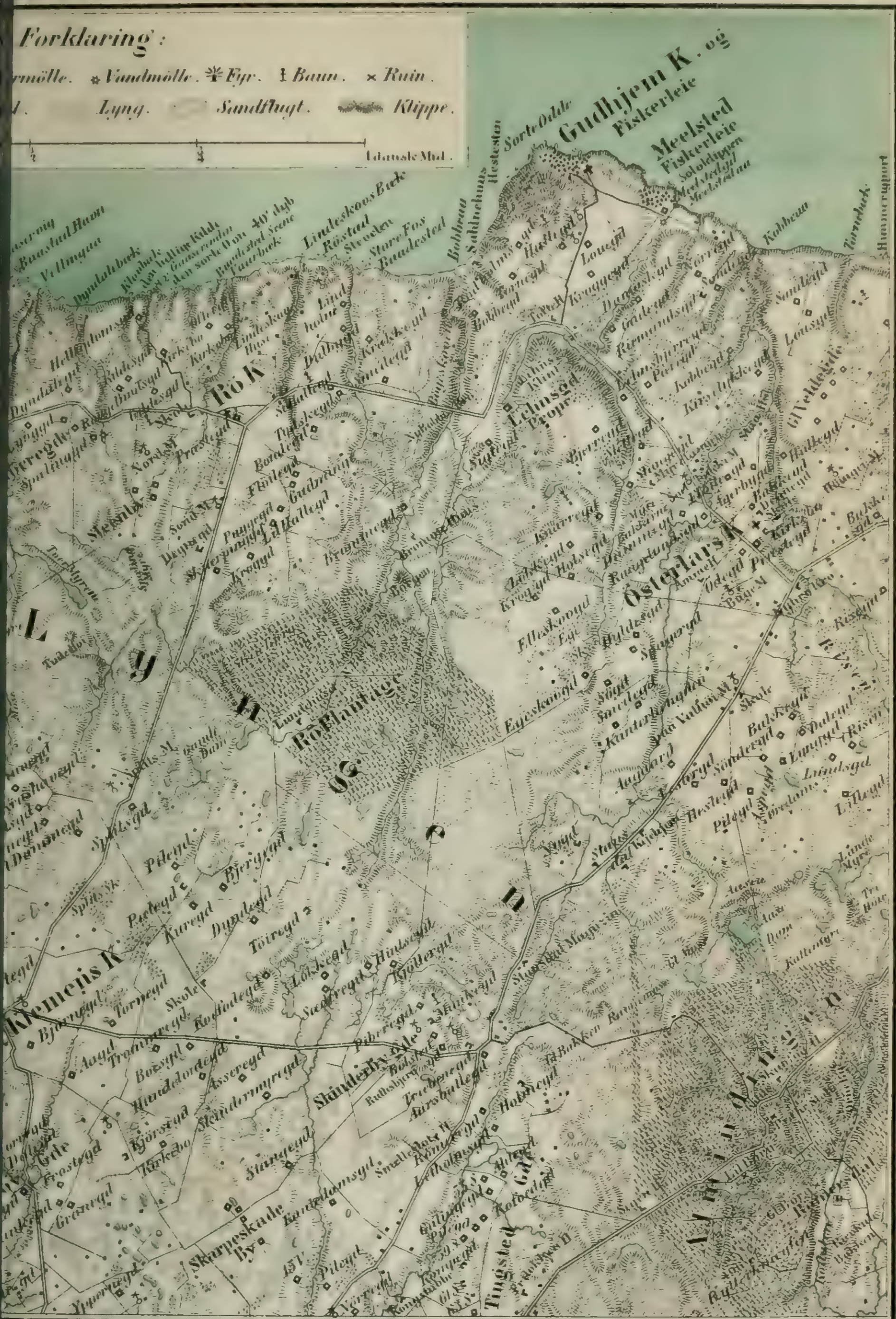
SÖEN
SVANEKE
NEXÖ
AAKIRKEBY
Christiansö

KORT OVER DET N

Trykt i Em. Bærentzen & Cº lith. Inst.

...RDLIGE BORNHOLM.

J.H. Mansa 1872.

Østside bedækket af en særdeles frugtbar Leer, men høiere oppe i Landet bliver Leerbedækningen tyndere og sjeldnere, og Landets Ryg danner en omtrent 250 Fod høi, af dybe Kløfter gjennemskaaret, iøvrigt bølgeformig, næsten alene med Lyng og enkelte Skove og Plantager bevoxet Slette, som bærer Navn af Høilyngen. De betydelige Steenbrud i Knudsker Sogn i Nærheden af Rønne benytte en udmærket smuk og varig sienitisk Granit (ɔ: Granit, der indeholder Hornblende), 30—40 Arbeidere finde her stadig Beskjæftigelse foruden at Mange arbeide paa egen Haand. Ligeledes findes ogsaa et større Granitsteensværk i Ibsker Sogn af aarligt Product 10,000 Cubikfod til Værdi 13,000 Rd. (50 Arbeidere) og mindre Granitbrud ved Hasle, Allinge og Svaneke. Paa Sydsiden indtages 1½ □ Miil af en Sandsteensformation, der formedelst dens Mangel paa Kalk og Leer forvittrer til en kun lidet frugtbar Jordbund. Et større Steenbrud findes i dette Terrain ved Nexø, mindre ved Bodils Kirke, Aakirkeby, paa Smaalyngen o. fl. St. Til Sandstenen slutter sig med en frugtbar Overflade af omtrent 1 □ Miil en Dannelse af Skifer. I denne Skiferformation forekomme deels grønne Skifere langs Randen af Sandsteensformationen, deels en derpaa hvilende brændbar Alunskifer, mager Kalksteen og Leerskifer. Alunskifernes varmefrembringende Kraft er omtrent 900, d. v. s. 1 Pd. Alunskifer vil ved fuldstændig Forbrænding opvarme 900 Pd. Vand med 1° Varme efter Celsius eller Hundredeels-Thermometret. Sex til Syv Pd. Alunskifer frembringe saamegen Varme som 1 Pd. Newcastle Steenkul og har været benyttet som Brændmateriale ved Kalkbrænding. Som Surrogat for Tras, der blandes med brændt og læsket Kalk for at benyttes til Vandbygning, har brændt Alunskifer ligeledes været brugt med ret gode Resultater, og som Alunmalm blev den anvendt i en Fabrik ved Limensgade paa Bornholm, som senere er nedlagt. Den magre Kalksteen benyttes under Navnet Cementsteen i en større Cementfabrik i Kjøbenhavn (i 1870 210 Cubikfavne fra et Brud i Aaker Sogn ved Rønne) og i nogle mindre paa Bornholm (4 ved Rønne, 1 i Pedersker Sogn). Paa Vestkysten i en sandig Slette, der ikkun afbrydes ved enkelte Klitter af fiint, glimmerrigt Sand, findes Lag af tildeels jernholdigt Sand, Leer og Jernsteen henhørende til Kulformationen, af hvis forskjellige Systemer Hasle-Rænderne og de saakaldte Sorthats-Rænder norden for Rønne have været meest bearbeidede. Den aarlige Production af Kul overstiger neppe 25,000 Tdr. (da forrige Udgave af dette Skrift udkom 50,000 Tdr.), hvoraf 6 Tdr. af bedste og 10 Tdr. af den ringere Sort i varmefrembringende Evne svare til een Favn Bøgebrænde. Den hele aarlige Production kan saaledes antages at svare til c. 3000 Favne Bøgebrænde. Paa Kulformationen, navnlig imellem Stampeaaen og Arnage, hvile mægtige Grønsandslag, hvori findes Lag af Phosphoritknolder, og tæt ved Arnage en hvid leerblandet Kalksteen, den saakaldte

Arnagerkalk. I Knudsker Sogn langs Granitranden findes et 20—30 Alen mægtigt Lag af gruusblandet Porcellainjord (Kaolin), der benyttes til Porcellainfabrication og i et i 1871 tætved Rønne anlagt Slemmeværk. Paa mange Steder træder Mergel frem, men kun paa enkelte Puncter af en saadan Beskaffenhed, at den kan være til Nytte for Agerbruget. Derimod findes ved Onsbæk og ved Stampen, tæt syd for Rønne, en finere Leerart, som benyttes ved Fajancefabrikkerne i Rønne, og hvoraf ogsaa skeer Udførsel til Kjøbenhavn og Sverrig. Endelig ere paa Bornholms Kyster tre Flyvesands-Strækninger af tilsammen omtrent 3300 Tdr. Land, nemlig: Nord paa Landet ved Hammeren, langs Vestkysten imellem Hasle og Rønne og paa den sydøstlige Deel af Landet i Povlsker Sogn fra Snogebæk Fiskerleie til Grødby-Aaen. Foruden som foran nævnt mellem Stampeaaen og Arnage forekomme Grønsandsdannelser ogsaa ved Ny Kirke. Bornholms Hævning synes endnu at vedblive.

Neppe er i nogen Provinds i Danmark Jorderne paa et lige saa stort Areal saa forskjellige som paa Bornholm, da det her er sjeldent paa en Gaards Jorder, som i Areal udgjør 60 til 70 Tdr. Land, at finde 4 til 5 Tdr. Land af en og samme Jordblanding. Iøvrigt findes de bedste Jorder næsten altid ned mod Havet, hvorimod de slettere træffes i Nærheden af Hoilyngen. Med gode Enge er Øen kun tarvelig forsynet; disse desto rigeligere med deilige Engblomster (Engstjerner — primula farinosa — i stor Mængde og talrige Orchideer).

Paa modstaaende Side gives et lidet Situationskort over Øen Bornholm, paa hvilket ved en rectangulair Figur findes angivet Udstrækningen af det foran givne mere detaillerede Kort over Landets paa Naturskjønheder rigeste og derfor af Reisende meest besøgte Deel. Paa det mindre Kort findes ogsaa angivet Udstrækningen af Graniterrainet [ ], Sandsteensformationen [ ], Skiferdannelser og Cementsteen [ ], Kulformationen [ ] og Grønsandsdannelser [ ].

Gaae vi nu over til Betragtningen af **Landets Overflade,** saaledes som denne viser sig for den umiddelbare Beskuelse, da er, som alt ovenfor antydet, Landet næsten ganske gjennemskaaret af en Hoideryg eller et Plateau, den saakaldte „Hoilyngen", der deler Øen i to næsten lige store Dele og omtrent indtager 1/4 Deel af denne. Her seer man paa mange Steder den faste Klippegrund træde frem paa det stærkt bølgeformede, af dybe Kløfter gjennemskaarne Terrain, hvis næsten eneste Plante er Lyngen. Den graalige Steen og den mørkebrune Lyng kunne tilsammen kun give Hoilyngen et trist Præg. Den vestlige Deel af Hoilyngen frembyder dog et langt venligere og interessantere Syn, og gjør en Undtagelse fra det mørke Billede, den øvrige større Deel frembyder. Her ligger den smukke Domaineskov Almindingen, eller Kongens

Almind, som det har været Flid og Udholdenhed muligt at fremelske paa ældre, ved Skovtyverier og slet Administration næsten alle sine Træer berøvet, Skovgrund, bestaaende af forvittret Granit, oversaaet med løse Steen, blandt hvilke og Klipper træde frem med ret anseelige Fjeldvægge. Her findes Rytterknægten, som er det høieste Punct paa Bornholm, 496 Fod over Havet, med en fortrinlig Udsigt over hele Landet, nu prydet

med et 40 Fod høit Steentaarn „Kongemindet", om hvilket senere vil blive talt. Ved Foden af Rytterknægten ligger den maleriske Kodal med bratte Fjeldvægge og skovklædte Banker.

Vender man sig fra Høilyngen mod Syd og Vest, træffer man, som alt antydet, paa Sandstenens, Skiferets, Grønsandets og Kullets Leiringssteder. Landet er her mindre couperet og i det Hele lavere, den

sydlige Deel af Øen dannes endog, som anført, af en aldeles flad Flyve-sandsstrækning. I den her betegnede Deel af Øen ligger dog vest for Povls Kirke det 171 Fod høie Rispebjerg. Fra Høilyngen strækker sig som Udløbere derfra den henimod 300 Fod høie Bakke, hvorpaa Aakirkeby er bygget, og Slamrebjerg, 230 Fod, der staaer i Forbindelse med Helvedesbakkerne og Paradisbakkerne, der have en Høide af 180 Fod.

Den nordostlige Deel af Landet har atter Granitten til Underlag, men her er Granitbunden paa de allerfleste Steder bedækket med Leer, hvilket den fornemmelig kun gjennembryder i de dybere Dale og Aadrag, og det er her vi finde de talrige maleriske Landskaber med bratte Præcipiser, skjønne af Klipper afbrudte Trægrupper, vexlende Udsigter over Havet, frodigt bølgende Kornagre, der lade Bornholm nævnes som en paa Naturynde riig Deel af vort skjønne Fædreland. Blandt de mærkeligere Punkter vil her være at nævne: Lensklint, et høit Klippeparti ved Lensgaard i Østerlarsker Sogn, og Ruts Kirkebakke, 436 Fod høi, paa hvilken Kirken er opført, som derfor fra Søsiden kan sees af de norden om Landet passerende Skibe.

Det interessanteste og meest storartede Skue frembyde dog Klipperne paa Bornholms Kyster, ligefra Ringebakkerne mod Nordvest, og derfra nord om Øen samt langs ned ad Østkysten, paa hvilken navnlig de talrige til Havet strømmende Vandløb, med deres dybe Kløfter, bidrage til at forhøie Egnens Skjønhed. Ringebakkerne kaldes en Strækning af store, fra Søsiden ubestigelige Klipper paa Øens nordvestlige Kyst, hvis høieste Punct er 292 Fod høit. Her træder Graniten overalt frem i mægtige Kuller, med en saa brat Afskraaning mod Vest ud til Søen, at der ikke lades Plads for nogen Strandbred, og hvorpaa der kun hist og her viser sig lidt forkrøblet Lyng eller Græs. Nord for Ringebakkerne strækker sig Slotslyngen, et Høidedrag med dybe Dale, samt Hammershuus Slotsbanke, 252 Fod høi, paa hvilken endnu findes maleriske og anseelige Ruiner af det forrige Hammershuus-Slot. Under Slotsbanken er en af de saakaldte Ovne (den vaade Ovn, fordi man kan seile derind), af hvilken gives en Afbildning Side 610. Adskilt ved en Dal fra Slotslyngen ligger Klippegruppen Hammeren med Steilebjerg, 252 Fod høit, hvorpaa Hammershuus Fyr. Den nordligste Odde af Hammeren, der bærer Navn af Sandhammeren, er en flad Flyvesandsstrækning. Seet fra Søsiden er det navnlig, at Hammerens steile, af de sig her talrigt opholdende Fugle*) ligesom overkalkede Klippevægge danne et saa storartet Skue, som det intet andetsteds findes i Danmark.

Blandt de meest fremtrædende Punkter paa Østkysten af Bornholm maa nævnes Helligdommen, der ligger i Rø Sogn. Her falde Klipperne

*) Det er Teisten, Uria troile, som her opholder sig og har sit eneste Yngleſted i det egentlige Danmark.

af lige ved Havet med lodrette Vægge af 50—70 Fods Høide, idet de danne tykke Søiler, ligesom Støttepiller, med dybe Kløfter imellem sig Skjønheden af disse bratte Søiler forhøies endmere derved, at der, ligesom Tilfældet er paa Møen, voxer Træer paa Klippespidserne; dog har Helligdommen ikke det Smilende og Venlige ved sig som Møen og frembyder heller ikke de stærke Farvemodsætninger. Fra Helligdomsklipperne udspringer Helligdomskilden, der har givet hine Navn. Den var fordum et Valfartssted for alle Bornholms Beboere. Paa et enkelt Sted har Klippen paa Helligdommen faaet en ganske egen Form; den danner nemlig en ganske tynd, af flere Stykker bestaaende Støtte, der betegnende kaldes

Lyseklippen.

Lyseklippen. Af denne med de omliggende Skjær gives her en Afbildning. Paa andre Steder er der i Klippen dannet dybe Huler, de saakaldte Ovne. Den ene af disse, der kaldes den tørre Ovn, fordi den ligger høiere end Vandfladen, har en Dybde af 74 Fod, men kun en Brede af 4 til 6 Fod, og er altsaa kun en smal Klipperevne; den anden, der ligesom Klippehulen under Hammershuus kaldes den vaade Ovn, da den ligger saa lavt, at man kan seile derind, er noget kortere, men har en Brede af en Snees Fod. Endnu maa omtales et noget vildt og sønderrevet Klipparti, der ligger omtrent ½ Miil fra Svaneke. Her ere Klippestykkerne ligesom kastede imellem hverandre og hele Fjeldet er ligesom skaaret igjennem af en 2 til 3 Alen bred Klipperevne. Folket har

ogsaa grebet denne Særegenhed i Klippernes Form og benævnt Stedet Randkløveskaaret.

Bornholms **Clima** er væsentlig som det øvrige Danmarks. Dog fremtræder Østenvinden her noget mere skarp og Taage er mere almindelig, især paa Østkysten.

Bornholms **Skovareal**, c. 9000 Tdr. Land, hvoraf Statens Skovareaal 6100 Tdr. (kun 3100 Tdr. bevoxet),, de private Skove ifølge Herredsfogedsriets Indberetninger af 1857 2800 Tdr. (Rønne Commune har nu indtaget 370 Tdr. Land af Oldmarken til Skov, Aakirkeby 120 Tdr., Nexø 10 Tdr.; efter Ordningen i 1866 af Lyngsagen, hvilken senere bliver omtalt, blev det vedtaget, at 4227 Tdr. Land af Høilyngen, fordeelt paa 13 Communer, skulle indtages til Skovplantning, Cultiveringen begyndt 1868). Foruden Almindingen samt Plantagerne paa Vestkysten nord og syd for Rønne, har Bornholm, fornemlig dennes nordostlige Deel, en Mængde Smaaskove eller Skovlunde, der i høi Grad forhøie Landets Ynde. Saaledes begrændses næsten alle de smaa Vandløb (især paa Syd- og Østlandet) paa Siderne af Trægrupper. Staaer man til Exempel paa Aakirkeby Bakkes sydlige Rand, kan man med eet Blik oversee Lilleaaens, Læsaaens, Grødbyaaens og Ølenaaens stærkt bugtede Løb, som lige saamange træbevoxede Linier, der bidrage ikke lidet til at oplive det temmeligt eensformige og flade Landskab.

Rødbøgen (den almindelige danske Bøg), der tidligere kun fandtes ganske enkeltviis paa Bornholm, findes nu i større Mængde paa Øen, da c. 200 Tdr. Land (hvoraf Præstegaardsskovene c. 50 Tdr.) af Almindingen ere bevoxede med Bøg, og da de allerede udførte Bøgeculturer synes at ville lykkes særdeles godt, vil Bøgearealet i en nærmere Fremtid blive yderligere forøget. Egen (hvoraf en Deel er Vintereeg) findes ogsaa her, men opnaaer dog ikke den Størrelse, som den har i det øvrige Danmark. Desforuden gives paa Øen og tildeels i stor Mængde Avnbøg, Birk, Elm, Ask, Esp, El og Røn. Den største Deel af det af Staten cultiverede Skovareal er bevoxet med Naaletræer (c. 2300 Tdr. Land). Rødgran og Lærk, af hvilke de ældste Bevoxninger nu ere omtrent 70 Aar gamle, trives ligesom Bøgen særdeles godt paa Bornholm. Hasselnødbuskene og Hyldebuskene blive her store og stærke, hvorimod Enebærbuskene kun ere smaae. Idet Hvidtjørnens Sideskud i Almindelighed afgnaves af Kreaturerne, fremtræder den undertiden som Træ, stundom af 1 à 2 Fods Tykkelse. Særeget for Bornholm er Axelbærtræet, som ellers kun forekommer i det høiere Norden. Bladene, der ere forsynede med ulige Takker, ere 2 à 3 Tommer brede og 3 à 4 Tommer lange. Bærrene, som voxe i Klasser, hvoraf een undertiden indeholder 60 til 70 Stykker, ere af guulrød Farve og skulle have en sødlig Smag. Vild Mispel

findes ogsaa paa Øens nøgneste Klipper. Den har røde og blaae Bær. Bøller, Jord- og Hindbær voxe vildt paa Bornholm, men ikke i stor Mængde. Vildtvoxende Kirsebærtræer forekomme.

Bornholm har stor Mangel paa **Tørv**, og kun faa Bøndergaarde have Tørveskjær til eget Forbrug og færre til Salg. Paa Udmarkerne ere nogle Tørvemoser, der dog samtlige ere udtømte, hovedsagelig af de tilgrændsende Bønder, saasom Moserne Lærkesø, Aasedammene, Staklemose m. fl. De Moser der for Tiden give Tørv ere Kjærene, Bodilskermose, Hundsemyre*), Nexømyre og Ølene, og i den Staten tilhørende Almindingsskov er 18½ Tdr. Land Tørvemose, fra hvilken der sælges et dog kun ringe Antal Æltetørv. Lyng anvendes derfor hyppigt til Brændemateriale. I det Hele taget behøver Landet temmelig betydelig Tilførsel af Brændselsmateriale, hvilket ogsaa fremgaaer af den betydelige Indførsel af Brænde, navnlig fra Preussen og Sverrig samt betydelig Kulindførsel fra England.

Af **Kornsorter** og **Handelsplanter** dyrkes de samme som i det øvrige Danmark. Dyrkningen af Raps er ikke ualmindelig. Boghvede forekommer sjelden. Humle dyrkes ved Nexø og flere Steder. Hør (Lin) ved de allerfleste Gaarde, men i smaa Stykker, i Almindelighed kun til Familiens Behov.

Hestene og **Hornkvæget** paa Bornholm, der i forrige Udgave af dette Skrift angaves for at være mindre end paa Sjælland, synes nu at have tiltaget ogsaa i Størrelse, idetmindste hævdes det for Hestenes Vedkommende. Vildtløbende Heste (d. e. de saakaldte forvildede Lyngøg) fandtes endnu i Midten af forrige Aarhundrede i Rø Sogn. **Svinene**, der findes i stor Mængde, navnlig i Fiskerleierne, ere af gammel polsk Race. **Faareavlen** er ogsaa temmelig betydelig paa Øen. Faarene ere af almindelig dansk Race, men dog af noget finere Uld. Racefaar forekomme ei sjeldent. **Biavlen** er høist ubetydelig. **Fjederkreaturer** holdes i betydeligt Antal, især Gæs, Ænder og Kalkuner.

Af **Vildt** findes Harer og Ræve**). Fuglevildt i stor Mængde, deriblandt især Kornkrager eller de saakaldte Raager. Den almindelige Krage forekommer ofte, men Ravnen slet ikke. Edderfugle findes paa Christiansø og enkelte Steder paa Østkysten***).

---

*) Denne, der tilhører Statskassen, giver et Nettooverskud af c. 2000 Rdl.

**) Hjorte fandtes indtil Slutningen af forrige Aarhundrede paa Bornholm. I Christian den Fjerdes Tid skulle 200 Stkr. fældede Hjorte i eet Aar være førte til Kjøbenhavn. Muldvarper findes ikke paa Bornholm, saalidet som Maarer og Væggetøi.

***) Storken bygger kun sjelden sin Rede paa Bornholm, men Nattergalen, her kaldet Fjeldstaven (Sylvia philomela), findes i ualmindelig Mængde. Vandrefalken (Falco peregrinus), Nøddekrigen (Nucifraga caryocatactes) og, som foranført, Teisten (Uria troile), her kaldet Mulen, bygge Rede paa Bornholm.

Af **Saltvandsfisk** er der omkring Bornholm Flyndere (Botter), Hvidlinger, Makrel og Ørreder, men det er dog fornemmelig Fiskeriet af Lax, Torsk og Sild, der er af Betydning for Bornholmerne. Vinteren er Laxefiskeriets bedste Tid, Sommeren Sildefiskeriets, Torsk fiskes hele Aaret igjennem. Den større Lax fanges paa Kroge 2—3 Mile tilsøes, den mindre Lax og Silden i Garn, Torsken derimod ogsaa paa Kroge (Angler). Laxefangsten er især en vigtig Indtægtskilde. Man tør antage, at der aarlig udføres snarere over end under 100,000 Pd. Lax, deels fersk, deels saltet og røget fra Bornholm, hvoraf den større Deel til Udlandet. Silden nydes i Mængde paa Landet selv, men deraf udføres dog ogsaa en ikke ubetydelig Deel baade til Ind- og Udland. Torsk nydes ogsaa meget almindeligt paa Bornholm og i de senere Aar er der Udførsel ved Kvaser til Kjøbenhavn, dog ikke betydelig. Jevnfør herom det Side 586 om Udførselen Anførte, hvorefter der i 1869 er udført c. 8000 Lax og over 8000 Tdr. saltet Sild samt henimod 400,000 Pd. røget Sild.

Af Ferskvandsfisk bør mærkes: smaa Foreller, Gjedder, Aborrer, Karudser, Sudere, Aal, om de end ikke kunne siges at forekomme i Mængde.

Indbyggere, disses Erhverv.

Den sidste Folketælling, den 1ste Februar 1870, viste et Indbyggertal paa Bornholm og Ertholmene af 31,894 (3,009 paa □ Milen), hvoraf 15,197 Mandfolk og 16,697 Kvinder. Heraf paa Christiansø 156 (i 1856: 319). I Kjøbstæderne boede 10,891, paa Landet 21,003, altsaa omtrent 11/32 Dele i Kjøbstæderne: et Forhold, der meget afviger fra det, der i de øvrige Dele af det danske Monarchies Hovedlande gjør sig gjældende*). At det ogsaa fornemlig er Kjøbstæderne, der i Folketal i det sidste Aarhundrede er tiltaget, vil sees af efterstaaende Oversigtsliste:

	1769.	1801.	1834.	1840.	1845.	1855.	1860.	1870.
Stæderne	5,184	5,926	8,011	8,299	8,693	10,087	10,362	10,891
Landet . .	12,047	13,581	16,634	16,900	17,853	18,862	18,942	21,003
Ialt. . . .	17,231	19,507	24,645	25,199	26,546	28,949	29,304	31,894

Uagtet det er fremtrædende, at Kjøbstaderhverv paa Bornholm maa være af særlig Betydning og Fiskeriet derhos er af ikke ringe Vigtighed for Landdistrictets Beboere, ligesom ogsaa disse paa flere Steder have Erhverv ved industriel Bedrift, maa dog **Landbrug** ansees for Born-

*) Paa Bornholm udgjorde i 1870 Kjøbstadbefolkningen 341 af 1000 (i 1860: 354), paa Lolland-Falster kun 170, paa Fyen c. 210, i Jylland 147, paa Øerne i det Hele taget, naar Kjøbenhavn medregnes, 329, men naar den udelades 180.

holmernes væsentligste Erhvervsgreen. I denne Henseende har Landet, efter de mange trykte Beretninger der foreligge om samme, stedse staaet noget tilbage for det øvrige Danmark, navnlig hvad hensigtsmæssig Jordskifte og Jorddyrkningsredskaber angaaer. De senere Aar vise nu ogsaa heri en god Fremgang, og i Løbet af de sidste 3 Aar er der neppe mange Steder i Danmark med lige Areal, hvor man har drainet saameget som her, ligesom der nu ogsaa anvendes betydelige Masser kunstig Gjødning. Den sidste Folketælling viser nu ogsaa en relativ Fremgang i Agerdyrkernes Klasse. **Søfarten** er dernæst ogsaa af væsentlig Betydning for Bornholm, der forholdsviis afgiver en ualmindelig Mængde duelige Søfolk, spredte over hele Verden. I nøie Forbindelse dermed staaer Fiskeriet. Folketællingslisten fra 1870 ligesom ogsaa de foregaaende Tællinger vise noksom, hvilken fremragende Stilling „De som have deres Næring af Søen" i Antal indtage paa Bornholm i Sammenligning med det øvrige Land. Paa Bornholm levede 1870 af 1000 Mennesker 102 af Søen, medens det hele Danmark kun viste et Tal af noget over 26 af 1000*).

Handelen har i de senere Aar stedse været i Tilvæxt. Handelsomsætningen paa Udlandet er dog kun meget ringe mod hvad den er paa Indlandet, og Indførselen og Udførselen saavel af Colonial- som af Fabrik- og Kornvarer skeer fornemmelig fra og til Kjøbenhavn.

Af de vigtigere Varer fortoldedes ved Øens samtlige Toldsteder:

	1870.	1869.
Salt	2,036 Tdr.	2,268 Tdr.
Kaffe	11,642 Pd.	6,749 Pd.
Thee	666 „	877 „
Tobak	28,943 „	23,329 „
Viin	12,631 „	4,477 „
Tømmer	185,655 C.-Fd.	110,521 C.-Fd.
Bomulds- og Uldmanufacturvarer	3,863 Pd.	3,170 Pd.
Bomuldsgarn	33,520 „	9,154 „
Jern	3,098 „	4,162 „
Steenkul	31,422 Tdr.	30,110 Tdr.
Sukker	20,805 Pd.	1,855 Pd.

Den samlede Udførsel af de vigtigere Varer var:

	1870.	1869.
Kornvarer	70,466 Tdr.	44,803 Tdr.
Kartofler	1,109 „	886 „

*) I A. J. Smidths Indberetning til Indenrigsministeriet om Fiskeriernes Tilstand paa Bornholm angives for 1861 Antallet af Fiskere til 507, deraf i Vesterherred 66 (hvoraf i Rønne 46), i Nørreherred 173 (deraf i Hasle 28, i Allinge 30, i Sandvig 29), i Østerherred 182 (deraf i Gudhjem og Melsted 58, i Saltuna 15, i Yppernestad 9, i Bolshavn 12, i Listed 16, i Svaneke 10 og i Aarsdale 43), i Sønderherred 86 (deraf i Nexø 20, i Snogebæk 24).

	1870.	1869.
Lax	4,827 Stkr.	8,008 Stkr.
Salt Sild	7,123 Tdr.	8,148 Tdr.
Røget Sild	367,000 Pd.	362,775 Pd.
Smør	1,049 Tdr.	819 Tdr.
Hornkvæg	222 Stkr.	162 Stkr.
Faar og Lam	1,607 „	1,317 „

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) have udgjort i 1870: 26,526 Rd.; i 1869: 21,077 Rd.

Skibsfarten i 1870 og 1869: 1) i indenrigsk Fart, a) indgaaede i 1870: 647 Skibe af 5787 C.-Lstr., hvoraf 2364 bestuvede; i 1869: 596 Skibe af 5252 C.-Lstr., hvoraf 2492 bestuvede; b) udgaaede i 1870: 633 Skibe af 5674 C.-Lstr., med en Bestuvning af 5714 C.-Lstr.; i 1869: 611 Skibe af 5356 C.-Lstr., hvoraf 4876 bestuv.; 2) i den udenrigske Fart: a) indgaaede i 1870: 547 Skibe af 5607 C.-Lstr., hvoraf 3847 bestuvede; i 1869: 548 Skibe af 6158 C.-Lstr., hvoraf 4533 bestuvede; b) udgaaede i 1870: 410 Skibe af 5451 C.-Lstr., hvoraf 1778 bestuvede; i 1869: 474 Skibe af 6257 C.-Lstr., hvoraf 1538 bestuvede.

Dampskibet „Skandia" har i de 3 Fjerdedele af Aaret 2 Gange ugentlig faret imellem Kjøbenhavn og Rønne, den ene Gang via Ystad. Medens dette Fartøis Drægtighed ikke er indbefattet i foranførte Oversigt, er dette derimod Tilfældet med Bestuvningen af det førte Fragtgods. Et nyt større Dampskib ventes færdigt til næste Aar for at udvide Post- og Godsbefordringen samt Passageerfarten paa Bornholm.

Antallet og Læstedrægtigheden af de paa Bornholm hjemmehørende Skibe udgjorde ved Udgangen af 1870:

i Rønne Tolddistrict....	80 Skibe,	drægtige	1806	C.-Lstr.*)
i Hasle —	10 —	—	65½	—
i Allinge —	9 —	—	122½	—
i Svaneke —	32 —	—	447¾	—
i Nexø —	14 —	—	417½	—
Tilsammen i 1870:	145 Skibe,	drægtige	2859¼	C.-Lstr.
I 1855:	129 —	—	2399	—
Tiltaget:	16 Skibe.		460¼	C.-Lstr.

Den indenlandske Skibsfart og Farten paa Island er væsentlig foregaaet med Skibe, hjemmehørende paa Bornholm. Den udenrigske Skibsfart er ogsaa væsentlig i 1870 drevet med bornholmske Skibe, med Und-

*) Heri er indbefattet Skruedampskibet „Skandia", drægtigt 49 C.-Lstr., 60 Hestes Kraft.

tagelse af Farten paa Sverrig, hvorfra Indførselen af Trævarer er skeet med svenske Skibe.

Om **Fiskerierne** er alt foran talt ved at nævne Landets Producter. Ogsaa er Lax og Sild nævnt blandt de vigtigste Udførselsartikler. Værdien af de udførte Qvanta af disse Fisk samt af Torsk kan vistnok anslaaes til 100—120,000 Rd. aarlig.

Skibsbyggeriet, der tidligere har været en vigtig Indtægtskilde for Landet, er i de senere Aar gaaet meget tilbage. Det indskrænker sig nu meest til Reparationer af ældre Skibe og Bygning af mindre Fartøier. Medens der t. Ex. i 1855 blev nybygget 9 Skibe, drægtige tilsammen 656 C.-Lstr., og reconstrueret 1 Fartøi, drægtig 25½ C.-Lstr., er der i 1870 ikkun bygget 2 Skonnerter (resp. 35 og 25 C.-Lstr.) og 2 Baade (resp. 3½ og 4 C.-Lstr.) samt reconstrueret et strandet engelsk Skib, drægtigt 49 C.-Lstr.

Industrien paa Bornholm er ikke ubetydelig. Fremvirkningen af Granitsteen, Sandsteen, Cementsteen, Porcellainjord (Kaolin) og Kul er alt foran nævnt ved at omtale Landets Beskaffenhed. Nærmest i Forbindelse med disse Industrigrene staae Teglværkerne, hvoraf et drives i Forbindelse med Kulværket ved Hasle (5—600,000 Stkr. Steen og Rør aarlig), et større Værk i Pedersker Sogn ved Nexø (c. 1,000,000 Stkr. Steen og Rør aarlig), 2 større ved Rønne, flere mindre ved Allinge, ved Svaneke og paa Lensgaards Grund; den samlede Production angives for 1870 dog kun til 2 Millioner Steen og 1 Million Drainrør.

16 Fajance- og Terracottafabriker samt Pottemagerier i Rønne beskjæftige 84 Mennesker daglig, aarligt Product af Værdi c. 35,000 Rd.

Uhrfabricationen i Rønne (bornholmske Stueuhre) beskjæftigede da forrige Udgave af dette Skrift udkom 50 Arbeidere, meest Familiefædre. Uhrfabricationen er dog nu desværre i betydelig Tilbagegang, da de bornholmske Uhre fortrænges af de langt billigere Nürnbergeruhre*).

Foruden de fornævnte drives følgende industrielle Anlæg paa Bornholm: tre Jernstøberier, 2 i Rønne og 1 i Nexø, en Tobaksfabrik i Rønne.

Brændeviinsbrænderier. Af disse har Bornholm 7**), hvoraf 6 ere Dampbrænderier. Det aarlige Product er for 1870 regnet til 504,036 Potter, for 1869 til 489,788 Potter. I 1870 er af Brændeviin indført

*) Aar 1750 strandede et engelsk Skib, der havde endeel Uhre med; disse bleve bjergede, man skulde have dem tørrede, rensede og indsmurte. Man leverede dem derfor til forskjellige Haandværkere, som dertil ansaaes bekvemme. Disse Folk toge Modeller af Uhrene og lagde sig efterhaanden efter Uhres Forarbeidelse. Brødrene Peter Arboe og Otto Arboe vare de første, som opnaaede Færdighed i denne Industrigreen.

**) Heraf findes 2 i Rønne, 1 i Nexø, 1 i Aakirkeby, 1 i Hasle, 1 i Svaneke og 1 i Sandvig.

mere end udført 8,243 Potter, i 1869: 44,037 Potter. Det aarlige Forbrug af Brændeviin viser sig derefter at have været i 1870: 512,279 Potter, i 1869: 533,825 Potter. Productionsafgiften var i 1870: 25,427 Rd., i 1869: 26,387 Rd.

Det synes at Nydelsen af Brændeviin er taget meget betydeligt af her paa Øen. Ved at sammenligne Forbruget i 1855, der var 744,690 Potter, med Forbruget i 1870, 512,279 Potter, viser der sig en Nedgang af c. 20 Potter, nemlig fra $53^{1}/_{20}$ til $33^{2}/_{3}$, for hvert mandligt Individ (den mandlige Befolkning paa Bornholm udgjorde i 1855: 14,036, i 1870: 15,197)*).

Huusfliden er paa Bornholm af større Betydning end i de allerfleste øvrige Dele af Danmark (Odsherred, Samsø og endeel mindre Øer ere de som her nærmest kunne tages til Sammenligning). Sine Agerdyrkningsredskaber forfærdiger saaledes Bornholmeren for en Deel selv. Ligeledes ere Landboernes daglige Klæder endnu næsten overalt af egen Tilvirkning og Væve findes i de fleste Gaarde. Til den ydre Paaklædning er imidlertid Forbruget af indførte Stoffer i Fremskriden, og man maa derfor betragte Huusfliden som aftagende i de senere Aar; det staaer dog til at haabe, at den endnu længe vil bevare sig til Held for Landet. I N. C. Roms Skrift „Den danske Huusflid", Kjøbenhavn 1871, udsiges det S. 170 flg. om den bornholmske Huusflid: „Ligesom der paa Landet ikke findes en eneste Væver af Profession, saaledes findes kun faa egentlige Rebslagere paa Landet, da Mange selv lægge og slaa det til Brug fornødne Tougværk og Reb. Især lægge Fiskerne alt det Reb, de bruge saavel til Torske- og Laxe- som til Sildefiskeriet. Medens Kvinderne binde Garnene, sidde Mandfolkene, især de lange Vinteraftener, og snoe Hamp paa en lille Haandteen. Om Dagen, naar Fiskerne ikke ere ude paa Fangst, lægges Snorene til Reb, idet dertil bruges en større Teen."

Landboforhold paa Bornholm.

Det er eiendommeligt for Bornholm, at den ingen egentlige Bondebyer**) har. Gaardene ligge hver for sig adspredte, dog ofte i visse Strøg, og en saadan Gaardrække har undertiden foruden Gaardenes Tilnavn et fælles Navn; undertiden bære ogsaa saadanne flere samlede Gaarde Navn af By. Bondergaardene paa Bornholm ere uden Und-

---

*) Det er med Rette anført som noget Mærkeligt, at der paa Bornholm ikke findes en eneste Kro.

**) Taget i Betydningen af Byer, beboede af Landbrugere, thi Fiskerleier haves flere Steder.

tagelse Selveiergaarde og de fleste benævnes ogsaa saaledes med et i hvert Sogn fremløbende Tal (1ste, 2den, 3die Selveiergaard). Den derefter almindeligste Benævnelse for Bøndergaardene ere „Bornedegaarde"*), hvoraf, saavelsom af Selveiergaardene, endeel tidligere vare Fæstegaarde, tilhørende Kongen**), men som i 1744 ved Auction bleve afhændede til Selveiendom. Deres Antal er 230, de benævnes ogsaa for hvert Sogn med fremløbende Tal (1ste, 2den, 3die Vornedegaard). „Proprietairgaarde" benævnes 15 tildeels større Gaarde, af hvilke de fleste tidligere have været eiede af Adelsmænd og derved faaet visse Friheder, hvoraf nogle mindre betydelige Afgiftsfriheder endnu ere tilbage, saasom Frihed for Landgilde og Kjendelse ved Eierskifte. Samtlige Gaardes***) og Huses Antal er efter Statistisk Tabelværk, 3die Række 5te Bind (1860) 3542, nemlig Gaarde paa 30 Tdr. (bornholmsk) Hartkorn og derover: 2; under 30 indtil 20 Tdr. incl.: 13; under 20 indtil 12 incl.: 109; under 12 indtil 8 incl.: 262; under 8 indtil 4 incl.: 400; under 4 indtil 2 incl.: 175; under 2 indtil 1: 220†); Selveierhuse under 1 til 1/4 Td. Htk. incl.: 237; under 2 Skpr. til 1 Fdkr. incl.: 90; under 1 Fdkr. 16; jordløse Huse 248; andre Huse henholdsviis 227; 160; 75; 1308. Statistisk Tabelværk 3die Række 11te Bind indeholdende Tabeller om Størrelsen af det besaaede Areal og Udsæden i Kongeriget Danmark den 16de Juli 1866, indeholder følgende Oplysninger for Bornholms Vedkommende (Kjøbstæder og Landsogne tilsammen): Det ved Matriculeringen opmaalte Areal (dyrkeligt og udyrkeligt) udgjorde ialt 105,570 Tdr. Land; det besaaede og beplantede Areal var tilsammen 35,854 Tdr. Land (deraf Hvede 3427, Rug 6886, Byg 6988, Havre 12,045, Boghvede 42, Ærter og anden Bælgsæd 2465, Blandsæd til Modenhed 114, til Grønfoder 651, Kartofler 2191, andre Rodfrugter 43, Raps 712, Handelsplanter 290; af Agermarken henlaae til Græsning for Huusdyr 9445 Tdr. Land, til Høslet af Kløver og Græsfrø 4898, reen Brak 7443, som Eng 4089, af Fælleder og Ordrev til Afgræsning 6432. Ialt benyttet Areal 68,161 Tdr. Land. Af det anførte besaaede Areal var udlagt med Kløver og Græsfrø 8774 Tdr. Land.

„Skæl", „Kirkebo" og „Gildesbo" ere Benævnelser paa særegne Jorder; Stæl paa en ubebygget Gaardspart, der dyrkes enten under

---

*) Benævnelsen „Vornedgaard" har sin historiske Oprindelse fra den Tid, da Eieren af Gaarden var „Vorned" uden forøvrigt at være indskrænket i sin personlige Frihed (jfr. Thaarups Amtsbeskr. Pg. 26 og 27).

**) Til hvem de, meest paa Grund af Skatterestancer, vare hjemfaldne.

***) Til Gaarde regnes her alle Eiendomme over 1 Td. Htk. Endeel af disse Gaarde, især de, der ere i Fæste, regnes paa Bornholm ikke til „Bøndergaarde".

†) De bornholmske Bøndergaarde ere byggede i 4 Fløie ligesom i det øvrige Danmark, dog have de den Eiendommelighed, at under en Deel af Stuehuset er i Almindelighed en temmelig høi Kjælder. Storstuen ligger gjerne i Enden af Huset og har mange Vinduer, samt er særdeles rummelig. I de ældre Gaarde findes en mindre Længe inde i Gaarden, der kaldes en Gaardkona.

andre Gaarde, af Kjøbstadborgere eller af Fiskerleiernes Beboere; Kirkebo paa de Jorder, der ere afgifts- eller ægtpligtige til Kirken, og Gildesbo paa de Jorder, hvis Eiere i Følge gammel Vedtægt maae svare et vist aarligt Qvantum Øl, Brændeviin, Tobak etc. til visse Gilder, der afholdes paa eller ved den paagjældende Gildesgaard (cfr. Thaarups Beskrivelse Pag. 31 og 32).

Udmarkerne, som bestaae af Høilyngen og af endeel mindre Strækninger, som deels adskille Sognene fra hinanden, deels indskyde sig mellem Gaardene, deels ligge ved Strandkanterne, ialt c. 30,000 Tdr. Land, tilhørte fordum Kongen som Eier, med Ret for Bornholms Indbyggere til at benytte disse Strækninger til Græsning, Lyngskjæring m. m. Ved Placat af 30te Mai 1832 blev det bestemt, at dette Fællesskab skulde hæves paa den Maade, at de Sidstnævnte fik fuldkommen Erstatning for den dem tilkommende Brugsret. Ved den derefter i Aaret 1848 tilendebragte Udskiftning blev som Statens Andeel i disse Jorder foruden c. 4000 Tdr. Land, der henlagdes til Skovcultur, udlagt c. 9000 Tdr. Land. Af disse 9000 Tdr. Land vare c. 5700 Tdr. Land fra tidligere Tid bortfæstede deels til Afbyggere paa Udmarkerne, deels til de til disse grændsende Selveiere mod en aarlig Afgift af tilsammen c. 1050 Tdr. Havre og 2600 Pd. Smør, medens Resten c. 3300 Tdr. Land uopdyrkede Jorder havdes til fri Raadighed. I Overeensstemmelse med allerhøieste Resolution af 6te Mai 1850 ere senere saavel de bortfæstede Jorder som c. 1850 Tdr. Land af de samme nærmest liggende uopdyrkede Jorder underhaanden overdragne i Arvefæste til de tidligere Fæstere uden Kjøbesum, men mod en aarlig Afgift, der, naar den for en Deel af Jorderne indrømmede Afgiftsmoderation udløber, beløber sig til c. 2880 Tdr. Havre og 2600 Pd. Smør. Resten af de uopdyrkede Jorder, af Areal c. 1400 Tdr. Land, der ikke bekvemt kunde henlægges til de allerede bestaaende Agerbrug, er derhos solgt ved offentlig Auction, hvorved der for disse Jorder blev opnaaet foruden en Kjøbesum af 14,750 Rd. en aarlig Afgift af tilsammen 280 Tdr. Havre, og Statskassen har saaledes ved den hele Transaction indvundet nysnævnte Kjøbesum af 14,750 Rd. samt en forøget aarlig Afgift af c. 2100 Tdr. Havres Værdi, hvortil kommer, at der er betinget i Recognition ved Forandring af Besidder 1 Rd. pr. Td. Land*). Hvad dernæst angaaer den Deel af Udmarksjorderne, der ved Udskiftningen blev henlagt til Landsognene paa Bornholm, gav denne Udskiftning Anledning til en Mængde Tvistigheder, navnlig mellem Hartkornseierne og Ikkehartkornseierne, indtil Sagen senere har fundet sin

*) Herved maa dog bemærkes, at der ved Lov af 9de December 1871 er givet Kjøberen af de i Forening med Fæstejorderne bortarvefæstede uopdyrkede Jorder Adgang til at faae Afgiftsansættelsen for disse Jorder nærmere prøvet ved en af Finantsministeriet dertil nedsat Commission, hvilket muligen vil bevirke, at Afgiften af bemeldte Jorder vil blive noget nedsat.

Afgjørelse ved Lov af 9de Februar 1866, hvorved det bestemtes, at Jorderne skulde henlægges for hvert enkelt Sogns Vedkommende som en Communen tilhørende Eiendom under Sogneraadets Bestyrelse.

Bornholm er, formodentlig fra den Tid Landet stod under de lundske Erkebisper, fritaget for Kongetiende, forhen Bispetiende.

Præste- og Kirketiende har her en særegen Characteer og ydes med et for hvert Sogn især bestemt Qvantum af de forskjellige Ydelsesgjenstande (cfr. Thaarups Amtsbeskr. Pag. 79 til 83).

Ved, navnlig med Hensyn til de for Bornholm gjældende særlige Bestemmelser, her at omhandle Landets Landboforhold, skulde sluttelig nævnes Hovedbestemmelserne om Arv af Selveiergaardene paa Bornholm, som indeholdes i Forordningen af 14de October 1773 om Sæde-, Abgangs- og Indløsningsretten til Selveier-Gaardene paa Bornholm.

Ifølge denne er, naar en Selveiergaard falder i Arv, den yngste Søn nærmest til Sæde og Abgang; er ikke yngste Søn eller dennes Afkom til, da den næst yngste iblandt Sønnerne, og naar ingen Sønner ere til, da iblandt Døttrene den ældre fremfor den yngre. Er yngste Søn afgaaet, da ere hans Børn nærmere til Gaarden end den Afdødes ældre Sønner og Døttre, yngre Sønne-Søn gaaer for ældre Sønne-Søn og ældre Sønne-Datter for yngre Sønne-Datter, ligeledes iblandt de yngste Sønner og Døttre er altid yngste Søn eller ældre Datters Børn nærmere til Gaarden end en ældre Søn eller yngre Datter, og saa fremdeles nedad, saalænge Afkom er til. Er der Børn af flere Ægteskaber, da er det Kuld alene, hvis Fædrene- eller Mødrene-Frænder Gaarden er kommen fra, efter den i det Foregaaende fastsatte Successionsorden, berettiget til Sæde og Abgang.

Har en Selveier mere end een Gaard, da maa han selv anordne, hvilken af Gaardene yngste Søn skal tiltræde; findes ingen saadan Anordning efter ham, da har yngste Søn Ret til at vælge, hvilken af Gaardene han vil, men den anden eller de andre Gaarde tilfalde paa samme Maade de andre Sønner eller Døttre i bemeldte Arvefølge. I Almindelighed maa Ingen, som har arvet en Gaards Sæde og Abgang i een Linie, siden arve nogen videre i en anden, medmindre han, imod at fratræde den ene, heller vil blive ved den anden; men samme tilfalder næste Arving efter ham.

Den længstlevende Ægtefælle beholder sin iboede Gaard sin Livstid, dersom Arvingen er dens eget Barn, uanseet det ikke er den Længstlevendes Arve- eller Kjøbegaard, dog at den holder Gaarden og dens Tilliggende i forsvarlig Stand; men Stiffader eller Stifmoder bør fratræde Gaarden inden et Aar efter rette Faders eller Moders dødelige Afgang.

Er ingen Afkom til, da falder Gaarden, naar den er en Arvegaard, til Sidelinierne, Fædrene-Gaard til Fædrene-, og Mødrene-Gaard til Mødrene-Frænder efter de ovennævnte Principer.

Er ingen Fædrenearving til en Fædrenegaard eller Mødrenearving til en Mødrenegaard, da tilfalder den første den længstlevende Ægtefælle, siden Faderen, naar det er en Mødrene-, og Moderen, naar det er en Fædrene-Gaard, derefter Samfædre- eller Sammødre-Søskende, saa Farfader, Morfader, Farmoder, Mormoder og deres Efterkommere, Alle en Linie efter en anden.

Den som kjøber en Gaard, maa selv anordne, hvem Gaarden, naar han døer uden Afkom, skal tilhøre. Skeer dette ikke, da tilfalder den hans nærmeste Slægt, først paa Fædrene- og siden paa Mødrene-Side.

Salg eller Afhændelse af en Arvegaard maa ikke finde Sted uden Lovbydelse til Selveierens næste Frænder, og i næste Arvings umyndige Aar maa Salg ikke skee uden Øvrighedens og Samfrænders Villie og Samtykke.

Her skulde endnu kun tilføies, at Kjøbstæderne paa Bornholm deeltage med Landdistrictet i Udgifter til Amtsrepartitionsfonden. Istedetfor Sognefogder har man paa Bornholm Sandemænd, med omtrent lige Functioner.

Strandingsvæsenet. Reglementet af 27de Mai 1785 er gjældende for Bornholm, hvor derefter er ordnet et fast Bjergeri med faste Forbjergere, der beskikkes af Amtet.

Almindelige Legater for Bornholm.

1. Afdøde Etatsraadinde Koefoeds Legat i Følge Testament af 25de Mai 1825 (Ussings Rescr. 28de Novbr. 1839).
   a. Til Understøttelse af trængende Sømænd, Sømænds Enker og Børn paa Bornholm, oprindelig stort . . . . . 40,000 Rd.
   (i Følge Testamentets Slutningsbestemmelse forøget med . . . . 36,053 —)
   bestyres af Byfogden og en anden Embedsmand i Rønne samt 3de Skippere sammesteds. — Overtilsynet fører Amtmanden. — Regnskabet aflægges til og decideres af Indenrigsministeriet.
   b. Til nyttig Anvendelse paa Bornholm, især Steenkuls Tilveiebringelse og Skovplantning, stort 12,000 Rd. — Bestyres af Indenrigsministeriet.

c. Til Borgerskolerne paa Bornholm efter Gavebrev af 2den December 1812, Kgl. Confirm. 27de Januar 1813:

i Nexø . . . . 6000 Rd.
i Svaneke . . . . 6000 —
i Hasle . . . . 2000 —
i Rønne . . . . 6000 —

bestyres af Amtmand og Provst, der aflægge Regnskab til Cultusministeriet samt udbetale Renterne til de specielle Comiteer i Kjøbstæderne, bestaaende af Byfoged, Sognepræst og Forligelsescommissairerne.

d. Til Arbeidshuse, efter Gavebrev og Confirm. af samme Dato:
i Rønne 8500 Rd. (forbrugte til et Arbeidshuus, senere gaaet over til Fattighuus, hvortil Communen tillige har givet Tilskud).
i Nexø 8500 Rd., hvorfor haves et Arbeidshuus og i Capital 8176 Rd.
i Svaneke 8500 Rd., hvorfor haves et Arbeidshuus og i Capital 13,478 Rd.
i Hasle 4500 Rd., hvorfor haves et Arbeidshuus og i Capital 7607 Rd.
Overopsyn og Bestyrelse som under c. Regnskab til Indenrigsministeriet.

2. Afdøde Commandeurinde Koefoeds Legat til trængende Enker og aldrende ugifte Kvinder i Følge Testamente af 27de April 1832 samt Codicil af 17de September 1841 og 2den Juni 1843, stort 3000 Rd., bestyres af Amtmanden.

Administrative Forhold. Militairvæsen.

I geistlig administrativ Henseende henhører Bornholm under Sjællands Stift og udgjør tilligemed Christiansø eet Provsti, 15 Pastorater, af hvilke 9 have 1 Sogn og 6 have 2, ialt 21 Kirkesogne; een Kjøbstad, nemlig Allinge og Sandvig, er annecteret til det med samme forenede Landsogn. For de bornholmske Kirkers Bestyrelse existerer en særegen Kirkecommission, bestaaende af Amtmanden og Provsten. Disse tvende Embedsmænd udgjøre tilligemed et af Amtsraadet valgt Medlem en Skoledirection for Bornholm.

I verdslig administrativ Henseende udgjør Bornholm et Amt (Amtsraad med 9 valgte Medlemmer, som tillige udgjøre Skoleraadet) og et Amtstuedistrict samt et Landphysicatdistrict og et Toldinspectorat. I jurisdictionel Henseende (jfr. Lov 1ste Juli 1870) omfatter Bornholms Amt 6

Kjøbstadsjurisdictioner, Rønne, Hasle, Allinge og Sandvig (Hammershuus Birk), Svaneke, Nexø og Aakirkeby, samt 4 Landjurisdictioner, Vester-Herred, Nørre-Herred, Øster-Herred og Sønder-Herred. Branddirecteurforretningerne bestyres for Øieblikket af 2 Branddirecteurer, men skulle ved Vacance henlægges under een Branddirecteur. Ved Toldvæsenet er foruden Toldinspecteuren for hele Bornholm ansat 5 Toldoppebørselscontrolleurer, i Rønne, Hasle, Allinge, Nexø og Svaneke, samt 5 Toldassistenter. Oppebørselscontrolleurerne ere, som Regnskabsførere, selvstændige Embedsmænd, men sortere, som Opsynsbetjente, under Toldinspecteuren. Oppebørselscontrolleuren i Rønne har Regnskabsføringen for hele Bornholm hvad Strandinger og Udgifter ved Toldvæsenet angaaer, lige som han vicarierer i Toldinspecteurens Forfald. Postvæsenet bestyres af en Postmester, under hvem 5 Postexpediteurer i Hasle, Allinge, Nexø, Svaneke og Aakirkeby sortere. (Paa Bornholm er intet Vognmandslaug, ligesom Laugsvæsenet overhovedet er ukjendt paa Bornholm). Telegraphstationer findes i Rønne, Hasle, Allinge, Svaneke, Nexø og Aakirkeby.

Bornholms Amt indbefatter 2 Valgkredse til Folkethinget og danner 4de Landsthingsvalgkreds. Til 1ste Folkethings-Valgkreds hører Rønne, Hasle, Sandvig og Allinge Kjøbstæder samt Landsognene Vester-Mariæ, Nylarsker*), Knudsker, Klemensker, Olsker, Ryker og Rutsker Sogne (Valgsted Rønne); til 2den Valgkreds den øvrige Deel af Bornholm samt Christiansø (Valgsted i Aakirkeby).

De i Amtet beliggende kongelige Skove og til Skovopelskning indtagne Arealer danne et Skovriderdistrict under 2den Overførster-Inspection. Det samlede Areal af de under Skovrideren henlagte Skov-, Plantage- og Mose-Districter (Almindingen og en Deel af Høilyngen, Blykobbe Plantage, Rø Plantage og Hundsemyre Mose) angives i Statshaandbogen for 1872 til 6107½ Tdr. Land).

Militairforfatning. Bornholm havde tidligere, som ommeldt i dette Skrifts 1ste Udgave, sin egen Militairforfatning, som var en Deel af de Privilegier Kong Frederik den Tredie gav Øen. Den nyere Lovgivning har heri gjort Forandring, og Bornholm er nu indordnet i hele Landets almindelige Væbning. Dog staaer Mandskabet endnu kun 2 Aar til Tjeneste i Hæren, hvorefter det danner en til Øens eget Forsvar væsentlig bestemt Væbning, der nu er udrustet og munderet paa samme Maade som Hæren, og som bestaaer af 1 Bataillon Fodfolk paa 4 Compagnier,

*) Endelsen „ker" ved de bornholmske Landsogne er eiendommelig for Øen og betegner forkortelsesviis „Kirke".

1 Escadron Rytteri, 1 Compagni Feltartilleri og 1 Compagni Fæstningsartilleri. Væbningens Chef, som tillige er Commandant paa Øen, er Oberst af Forstærkningen; Chefen for Væbningens Bataillon Fodfolk er ogsaa Oberst af Forstærkningen; ved Bataillonen er desuden ansat 4 Capitainer af Forstærkningen og 1 Bøssemager; ved Escadronen en Ritmester af Forstærkningen; ved hvert Artillericompagni 1 Capitain af Forstærkningen; desuden er ansat en Capitain af Artilleriets Forstærkning som Tøimester; Væbningens øvrige Befalingsmænd, Lieutenanter og Underofficierer, ere værnepligtige paa Bornholm hjemmehørende Mænd, der have erhvervet sig Befalingsmandsgrad i Hæren. De ere alle hjemsendte i Fredstid med Undtagelse af 1 Lieutenant, Adjutant hos Væbningens Chef, og 9 Underofficerer, 1 af dem Skriver hos Commandanten, de øvrige til Tjeneste ved Afdelingerne. Alle de paa Bornholm hjemmehørende Værnepligtige, der have modtaget Uddannelse i Hæren, overgaae ved Slutningen af det 2det Aar af deres Værnepligtstid til Væbningens Ruller og forblive der i deres hele paafølgende Tjenestetid. Befalingsmænd og Mandskab af Væbningen sammenkaldes i Regelen hvert Aar 3 Dage til Mønstring og Skarpskydningsøvelser. Sammenkaldelsen finder Sted paa saadanne Steder, at ingen Mands sædvanlige Bopæl i Regelen er fjernet længere end $1^1/_2$ Miil i lige Linie fra Samlingsstedet. Hvert 2det Aar afholdes i Regelen større Øvelser paa indtil 10 Dage med Bataillonen, hvert 2det Aar ligesaa lang Tid med Escadronen og Artillericompagnierne. Til disse Øvelser indkaldes Mandskab af 6 af Væbningens yngste Aargange (Lov af 6te Juli 1867 om Hærens Ordning §§ 179—184).

Bornholm hører til 1ste og 2den Brigadekreds. Sønder-Herred med Aakirkeby og Nexø til 1ste Brigades 1ste Halvkreds, Vester-Herred med Rønne til 2den Halvkreds, Nørre-Herred med Hammershuus Birk og Hasle, Allinge og Sandvig til 2den Brigades 1ste Halvkreds, Øster-Herred med Svaneke til 2den Brigades 2den Halvkreds. Bornholms Amt danner 6te Udskrivningskreds; Commandanten fungerer som Udskrivningschef og tillige som Lægdsforstander for hele Kredsen.

Bornholm*) danner ikke alene med Hensyn til sin Natur, men ogsaa ved sine Oldtidsminder ligesom en Overgang fra de sydskandinaviske Lavlande til de nordligere,

*) Suhm udleder Navnet af Borg eller Borre, og omtrent af samme Mening er Kofod-Ancher samt A. F. W. Schlegel (see Suhms kritiske Historie I., S. 233 og Danmarks Historie I. 54 i Anm., samt Schlegels Danmarks og Hertugdømmernes Statsret S. 430). I „Danebrog", Ugeblad for nordisk Folkeoplysning, udgivet af L. Kofod, findes i Nr. 2, 11te October 1862, en Artikel „Bidrag til Bornholms Saga", hvori yttres, at Burgund er Øens ældste nordiske Navn (udledet af „borg") med Roden bjarga eller birga, at forsvare, værne, og Hunkjønsendelsen „und", der forekommer i flere Fællesnavne og i Stednavne, og at det var først i en senere Tid, at man af dettes Eieform (Burgundar) og Ordet holmr (Holm) lavede den et nyt — Burgundarholmr, — hvoraf den nu brugelige Form Bornholm gjennem mangfoldige Overgangsled er opstaaet. I Regner Lodbroks Drapa (Kràkumàl), tilføier den nævnte Artikel, fra sidste Halvdeel af 8de Aarhundrede forekommer alt Borgundarholmr, Øens sædvanlige Navn i de islandske Sagaer; i Slesvigs gamle

mere klippefulde Egne Det er alt i den første Udgave af dette Skrift anført, at der paa Bornholm fandtes tidligere og findes tildeels endnu en heel Deel høie Bautastene og eiendommelige lave Gravhøie i forskjellige Former (en Gruppe af Bautastene fra Egnen ved Svaneke gjengives her), som ellers ikke forekomme i det øvrige nuværende Danmark, men som i stor Mængde træffes paa den ligeoverfor liggende blekingske Kyst og derfra videre heelt op i Sverrig og Norge.

I Aarene 1868—70 er Bornholm bleven underkastet en nøiagtig antiqvarisk Undersøgelse af Stedets daværende Amtmand E. Vedel, hvis Resultater meddeles i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1ste Hefte 1870, i den hele Heftet udfyldende Beretning „om de bornholmske Brandpletter, Begravelser fra den ældre Jernalder". Forfatteren gjør i Indledningen opmærksom paa, at de ældgamle Levninger fra Steenalderen i Kjøkkenmøddinger og Kystfund, synes ikke at findes paa Bornholm, derimod ere de slebne Flintsager hyppige, og der er bevaret et ikke ringe Antal af Høie fra Steenalderen med Gravkamre og Gravgods; Broncealderen er ogsaa stærkt repræsenteret, Fund af Oldsager fra denne Tid hyppige, deels fra rundtoppede Jordhøie,

Gruppe af Bautastene fra Egnen ved Svaneke.

deels fra de fladere Steenhøie og Steenrøser. Fra Jernalderen hidrøre de talrige Begravelser af brændte Levninger, „Brandpletterne", som Amtmand Vedels Afhandling særlig beskriver. „De egentlige Brandpletter ere Begravelser for brændte Menneskebeen, uden at disse have været nedlagte i Gravurner eller Gravkister". 600 saadanne Brandpletter har Amtmanden undersøgt. Undertiden findes flere sammen og danne hele Gravpladser, saaledes ved Kannikegaard i Bodilsker Sogn, ved Kanegaard i Knudsker Sogn og flere Steder. Amtmand Vedel har nu i den allerseneste Tid udgivet en ny Beretning (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1872, 1ste

Stadsret (fra omtrent 1195) hedder det derimod Burgundeholm, og i Valdemars Jordebog Burahændæholm. Halfred Vandraadeskald omtaler den i sit Drapa om Olav Trygveson (omtr 1000) under Navn af „Holmen", hvilken Benævnelse Bispekrønikeskriveren Adam af Bremen ogsaa bruger (omtr. 1060), naturligvis i latinsk Skikkelse: Hulmus. Saxe kalder Den Boringia. De lundske Erkebisper skreve Borringholm.

Hefte) „Den ældre Jernalders Begravelser paa Bornholm“, og deri meddeelt, at det ved senere Undersøgelser har viist sig, at Brandpletterne kun tilhøre en vis begrændset, om end vistnok meget lang Periode indenfor den ældre Jernalder, men at Jernsager ogsaa findes i de forlængst bekjendte for Bornholm eiendommelige Gravhøie Steenroserne, der i Regelen maa ansees som ældre end Brandpletterne. Om Bautastenenes Alder og Øiemed meddeles i sidstnævnte Afhandling, at det alt paa Undersøgelsernes nuværende Standpunkt er bragt til Sandsynlighed, at disses Benyttelse som Gravminder allerede er begyndt i Broncealderen og dernæst uden Afbrydelse er fortsat ned gjennem Jernalderen og den ældste Christentid, indtil de hen i Middelalderen bleve afløste af liggende Gravstene. Ligeledes er i denne Afhandling fremhævet, at de alt i den tidligere Afhandling anførte mærkelige Steder i Ibsker, Aaker og Vestermarie Sogne, hvor der i Aarenes Løb er opploiet Guldbracteater og byzantinske Guldmønter fra det 5te Aarhundrede saavelsom Stykker af Jernvaaben, medens Jorden er fuld af marvkløvede Huusdyrbeen og Potteskaar, med temmelig Sikkerhed ansees for at være Huuspladser fra Mellemjernalderen.

Amtmand Vedel har nu i Sommeren 1872 i „Tillæg til den ældre Jernalders Begravelser paa Bornholm“ (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1872, 2det Hefte) givet yderligere Bidrag til sin høist interessante Beskrivelse af de bornholmske Oldsager og deri blandt Andet meddeelt: „Bautastenene ere, afseet fra Runestenene, altid ganske utilhugne; det er simpelthen langagtige Stene i den Skikkelse, som Naturen har frembragt dem. Længden kan naae indtil 5—6 Alen. De fleste Bautastene have været samlede i Grupper fra et Par hundrede Stykker indtil 60 og maaskee flere. Det er forholdsviis meget sjeldent, at de staae paa større Høie. Hyppigere er det at finde dem paa Røser eller paa lave Jordhøininger, tildeels brolagte eller dog omgivne med en Ring af Randsteen. De allerfleste staae dog paa flad Jord, om end dog gjerne i Nærheden af Røser og Steenhøie“. Amtmand Vedel antager, idet han dog udtaler Ønskeligheden af yderligere Undersøgelser for at naae et sikkrere Resultat, at de store Bautasteenspladser have været hellige Steder, hvor Mindesmærker ere blevne reiste, uden at de, for hvem de oprettedes, netop vare blevne begravne der.

I den engelske Konge Alfreds Oversættelse af Orosius fra det 10de Aarhundrede berettes, at Bornholm da havde sin egen Konge, og formodentlig vare Jarlen Vesete, hans Sønner Bue hin Digre og Sigurd Kappe samt hans Dattersøn Vagn Aagesøn saadanne uafhængige Fyrster, dog er Landet vistnok kommet under Danmarks Krone ved Aar 1000. Christendommen indførtes først under Svend Estridsen, af den skaanske Biskop Egino. Men den gamle Vikingeaand uddøde derfor ikke strax. Navnlig levede paa Bornholm i Knud den Helliges Tid den mægtige Høvding Blod-Egil, som Kongen lod dræbe paa Grund af hans paa hedensk Viis stadigt fortsatte Vikingetog*). Svend Grade afstod 3 af Bornholms 4 Herreder (det nordlige, østlige og sydlige) til Erkebiskop Eskild og Efterfølgerne paa den Lundske Erkebispestol. Erkebiskop Absalon skal efter et gammelt Sagn (Suhm V. 500) have anlagt den faste Borg Hammershuus. Kong Christopher den Første satte vel Kronen igjen i Besiddelse af Bornholm tilligemed Hammershuus, efter at have ladet Erkebiskoppen Jacob Erlandsen fængsle, men maatte tilbagegive det Erhvervede; ogsaa i Striden med Erkebisp Jens Grand erobredes Øen og Slottet, men maatte ligeledes tilbagegives og det fjerde Herred tabtes tillige ved denne Leilighed for Kronen. Ligeledes under Christopher den Anden og Valdemar Atterdag var den erkebispelige Magt paa kort Tid sat ud af Kraft; men i den allerlængste Tid af de 370 Aar, der forløb fra Svend Grade til Christian den Anden, udøvede, om end et Slags Overherredømme var forbeholdt Kongerne, Lunds Erkebisper næsten fuld Landshøihed over Bornholm; de gave eller stadfæstede Love, udstedte Privilegier til Kjøbstæderne, benaadede med Adelskab, beskikkede Landets Embedsmænd, endog de høieste, saasom Høvedsmanden og Landsdommeren m. m.

1526 begyndte en anden Periode i Landets Historie, idet Frederik den Første, efterat Christian den Anden havde sat sig i Besiddelse af Øen, overlod den til Lybekkerne paa 50 Aar, for at holde dem skadesløse for de Udgifter de havde havt i Krigen med den fordrevne Konge, især ved Gullands Erobring, hvilken Ø de heller ikke paa andre Vilkaar vilde tilbagelevere. Indtil Udgangen af 1575 besad Lybekkerne nu Bornholm og bestyrede den ved en Høvedsmand. De udsugede Landet paa mange

*) Det er til denne Periode af Bornholms Historie at flere interessante Møntfund henhøre som oplysende Momenter, saaledes det i 1839 fra Rutsker Sogn af 14 af det 5te Aarhundredes byzantinske Guldmønter og det i 1872 af henved 1000 Sølvmønter fra Clemensker Sogn, som synes nedlagte ved 1050.

Maader, uagtet Kongen havde forbeholdt sig Jurisdiction saavel i geistlige som i Justitssager og et Slags Overherredømme over Landet. De følgende 70 Aar hengik rolige for Øen, der lidt efter lidt igjen samlede Kræfter, skjøndt den treende Gange hjemsøgtes af Pesten, nemlig 1602, 1618 og 1653–54. (Efter en Optegnelse, der findes i flere bornholmske Kirker, bortrev Pesten i 1618: 5184 Mennesker, og i 1653—54: 4569 Mennesker). I den ulykkelige Krig, der endtes ved Freden til Brømsebro, blev Nexø den 9de Juni 1645 beskudt af nogle Skibe af Admiral Wrangels Flaade, samt derefter i 4 Timer plyndret af 500 Mand, og kort efter forraadte de 3 bornholmske Adelsmænd Just Nicolai, Sivert Gagge og Christian Macabæus deres Fødeland, som den svage Holger Rosenkrantz ikke vidste at forsvare. Svenskerne kom saaledes med Lethed i Besiddelse af Landet, men maatte igjen tilbagegive det ved Freden i Brømsebro. Under den kort efter følgende, endnu ulykkeligere Krig med Sverrig blev Bornholm ikke angreben, desuagtet blev Landet ved Freden i Roeskilde den 26de Februar 1658 overgivet til Sverrig. Commandoen over de svenske Tropper, som nu bleve givne Bornholm til Besætning med Hovedqvarteer paa Hammershuus, blev overdraget til Oberst Prinzenskjold. Efterat de Svenske havde brudt Freden i Roeskilde og de Danske med Kraft atter havde reist sig til Forsvar, behandlede Prinzenskjold Bornholmerne med Haardhed og Vilkaarlighed (see Thurahs Beskrivelse over Bornholm S. 235—37). Dette bevægede Indbyggerne til under Jens Koefoeds og flere Andres Anforsel at gjøre Opstand mod de Svenske, hvortil de tillige vare opmuntrede ved et aabent Brev af Kong Frederik den Tredie af 8de November 1658 med Løfte om Privilegier og Indrømmelser.

Det blev bestemt, at Natten mellem den 8de og 9de December 1658 skulde benyttes til en Overrumpling af den svenske Besætning paa Øen. Dette lykkedes ogsaa over Forventning, idet Oberst Prinzenskjold, der netop den 8de December havde forladt Fæstningen, blev skudt paa Rønne Storegade, hvorefter Besætningen paa Slottet Hammershuus overgav sig, uden at Svenskernes senere gjentagne Forsøg paa at sende Forstærkning til Øen førte til noget heldigt Resultat.

Kort efter sendte Bornholmerne en Deputation til Kong Frederik den Tredie i Kjøbenhavn med et Gavebrev, der skjænkede Kongen personlig Bornholm til evig Arv og Eie for ham og hans Efterkommere. Herpaa svarede Kongen Deputationen i et Brev af 29de Decbr. næstefter og lovede Bornholmerne deri til Belønning for deres Troskab saadanne Privilegier, som Landets Opkomst kunde gjøre Krav paa.

Disse Løfter bleve bekræftede af Christian den Femte den 24de October 1670, af Frederik den Fjerde den 12te Februar 1701, af Christian den Sjette den 7de December 1731 og af Frederik den Femte den 7de Februar 1747. Under 21de September 1770 bleve Bornholmernes Privilegier nærmere forklarede af Christian den Syvende.

Egentlige historiske Begivenheder have senere ikke specielt berørt Bornholm og kun som mærkelige Tildragelser kunne nævnes: Aar 1678 i December Maaned strandede en svensk Flaade paa 25 Skibe, som kom fra Pommern, paa Bornholm, 1200 Mennesker omkom; 1679 i November lede de Svenske atter ved Bornholm et stort Skibbrud, 3000 Mennesker skulle være omkomne, deels druknede, deels døde af Sygdom.

Om de bornholmske Kjøbstæders første Opstaaen haves ingen historiske Efterretninger. I Slutningen af det 15de Aarhundrede havde Landet 5 Kjøbstæder, Rønne, Hasle, Nexø, Svaneke og Aakirkeby. I forskjellige Documenter fra det 16de Aarhundrede udelades dog Aakirkeby blandt Kjøbstæderne. Senere er den dog fuldkommen godkjendt som saadan. Om Allinge og Sandvig yttrer F. Thaarup i kort Oversigt over Bornholms Amt 1810, S. 113: „Allinge og Sandvig Kjøbstadsrettighed har først i de senere Tider været indirecte tilstaaet, da Byen har sit eget Borgercompagni, sin egen Forligelsescommission, elegerede Mænd etc., og Regnskab for sine oeconomiske Indretninger. I ældre Anordninger om Kjøbstæderne, f. Ex. Rescript af 10de November 1741 og 5te Juni 1744, nævnes disse Byer ikke".

RÖNNE
Ydre Havn
Söndre Kirkegaard
Rönne Kjöbstad
Kulerne
Skolekrogen
Bode Lökken
Teglværk
Teglværksveien

1:8000
600 Alen
a Kirken
b Raadhuset
c Borgerskolen
d Hospitalet
e Asylet
f Sygehuset
g Fattighuset
h Kommandantbolig
i Amtmandsbolig
k Præstegaarden
l Apotheket
m Realskole og Rectorbolig
n Theatret
o Amtsforvalterbolig
p Havnecontoir og Pakhuus
q Toldboden
r Materialhuset
s Hovedvagten
T E R S Ö E N
Kredsen
Havneplads
Store Torv
a r k j o r d e r
Östre Kirkegd.

Bornholms Kjøbstæder.

Rønne,

Bornholms største og overveiende vigtigste By, beliggende i Vester Herred, paa Landets vestligste Pynt, ved en lille Bugt af Havet, paa et i det Hele fladt, ind mod Landet sig lidet hævende Terrain, under 55° 5′ 55″ n. B. og 2° 8′ ø. L., 24 Miil ad Søveien til Kjøbenhavn; 1½ M. fra Hasle, 3¾ M. fra Allinge og Sandvig, 4 M. fra Svaneke, 2 M. fra Aakirkeby, 3¾ M. fra Nexø. Noget over tusinde Skridt syd for Byen ligger paa den Landspids, der danner den sydlige Side af Bugten ved Rønne, Landets Arsenal samt et Ammunitionstaarn, der kaldes Castellet*).

Ved disse militaire Bygninger og paa Byens Østside sees Spor af Fæstningsværker, navnlig Volde og Grave, som i sin Tid bleve anlagte til Byens Befæstning, der dog aldrig blev fuldendt.

Rønne har 90 navngivne Gader og Stræder, tvende Torve, det store og det lille, og 1180 Bygninger i Byen og 74 udenfor samme (i 1837 ialt kun 803 Bygninger). Byens Længde fra Nord til Syd er omtrent 2000 Alen. Bygrunden udgjør 132½ Tdr. Land, og er saaledes i Udstrækning meget stor i Forhold til Folkemængden. Den har store Grunde og Haver samt ubebyggede Pladser. Kun ganske enkelte Bygninger have i denne ligesom i Bornholms øvrige Kjøbstæder mere end een Etage, og de ere i langt overveiende Antal opførte af Bindingsværk. Sjælden beboes en Bygning af mere end een Familie, hvilket forklarer det i Forhold til Befolkningens Størrelse meget store Antal af Bygninger. Assurancesummen for samtlige Bygninger var den 9de Marts 1872: 1,421,910 Rdl. (den 30te September 1854: 819,630 Rd., 31te Marts 1843 kun 448,370 Rd.). Byens Brolægning, der ved den forrige Udgave af dette Skrift var meget daarlig, er i de senere Aar gaaet endeel fremad, navnlig ere de fleste Hovedgader med Understøttelse fra Amtscommunefonden blevne godt brolagte. Byens matriculerede Jorder have et Areal af 1608 Tdr. Land, som eies af Byens Borgere. Samlet Htk. 107 Tdr. 4 Skpr. A. og E. bornholmsk Htk.**).

Af offentlige Bygninger og Institutioner mærkes:

Kirken, høit beliggende lige ud mod Søen, er en simpel Bygning med et større og et mindre Spiir, begge af Træværk; udvidet for omtrent 100 Aar siden med en Sidefløi af lige Høide med Hovedkirken, og for nogle Aar tilbage restaureret; Kirken har Træloft, tildeels af buet Form; en Altertavle (Oliemaleri af Christi Himmelfart) og et Orgel. Kirkegaarden omkring Kirken er i de sidste Aar bleven planeret og smukt beplantet; den benyttes forlængst ikke mere til Begravelse, hvortil haves 2 Assistentskirkegaarde udenfor Byen;

*) Ved hver af Byerne Hasle, Sandvig, Svaneke, Nexø og Gudhiem samt paa Høilyngen, omtrent paa Midten af Øen, er desuden et under Arsenalet sorterende Material-Magazin.

**) Paa Bornholm ere Byjorderne vel udskiftede, men deres Hartkorn er ikke reguleret paa sædvanlig Maade.

Den høiere Realskole (indtil 1852 lærd Skole, see Lov af 14de April s. A), hvorved er ansat en Rector og 6 Adjuncter, dens Udgifter bestrides af den almindelige Skolefond; i Latin og Græsk gives her ogsaa Underviisning, saa at Disciplene herfra kunne gaae ind i de lærde Skolers Afgangsklasse*);

Raad-, Thing- og Arresthuset for Rønne og Vester Herred, opført 1834;

Hovedvagten, opført 1743 af Steen fra Hammershuus Slot;

Theatret, der eies af et Actieselskab;

Commandantboligen, Amtmandsboligen, Præstegaarden, Amtstuen, Toldkammer og Toldpakhuus, Borger- og Almueskolen, Fattiggaarden; Sygehuset; Rønne Hospital, skjænket 1729 af Kjøbmand i Rønne, Herman Bohn, hvori 6 Fattige have Fribolig og en liden ugentlig Understøttelse, samt **Asylet,** hvori 70 Børn nyde Tilsyn.

Syd for Byen ligger **Arsenalet** og **Kastellet,** et bredt og lavt Rundtaarn, hvilket sidste, opført af Christian V., nu benyttes som Krudttaarn og til Opbevaring af Projectiler.

Indbyggere: i 1870: 5505 (Mdkj. 2513 og Kvdkj. 2992); i 1860: 5435; i 1850: 4717; i i 1845: 4293; i 1801: 2436; i 1769: 2009.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 801 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 288,584 Rd.

Med Hensyn til Erhverv synes Byen at være gaaet endeel tilbage siden forrige Udgave af dette Skrift. Folkemængdens Tiltagende har siden 1855 været ubetydelig; Skibsbyggeriet indskrænker sig nu næsten til Reparationer, Robbefangsten er ophørt, Uhrfabricationen er betydelig aftagen, og Handelen i Tilbagegang, da en Deel af Oplandet søger til de andre Kjøbstæder, blandt hvilke navnlig Aakirkeby er i Opkomst. Af stor Betydning for Byen er den Udvidelse, som Havnen modtog i 1855 og 1856, da den søges meget som Nødhavn og i Havaritilfælde. Fiskernes Antal angaves i 1861 til 46 (see A. J. Smidths Beretning til Indenrigsministeriet om Fiskeriernes Tilstand paa Bornholm). Der drives Fiskefangst paa Island med et Par Skibe.

Told- og Skibsafgifterne i Rønne (incl. Krigsskat) vare i 1870: 16,823 Rd., i 1869 kun 11,194 Rd. (for hele Bornholm resp. 26,526 Rd. og 21,077 Rd.). De ved Bornholm indtræffende Strandingstilfælde have megen Indflydelse paa Toldintradernes Størrelse.

De i Rønne hjemmehørende Skibes Antal var ved Udgangen af 1870: 80 med en Drægtighed af 1806 C.-Lstr. (Hele Bornholm 145 Skibe af 2859 C.-Lstr.).

---

*) Ved Lov af 14de April 1852 blev det tillige bestemt, at naar Sønner af Forældre, der ere bosatte paa Bornholm eller Christiansø, for Fremtiden optages som studerende Disciple i de lærde Skoler, skulle de fra deres Indtrædelse af som extraordinaire Gratister nyde fri Underviisning med samme Adgang til Stipendier som Disciple fra Grønland og Færøerne have ifølge Resl. 11te Febr. 1848.

De Industrigrene, der drives ved Rønne, ere foran nævnte. Brænderiafgiften (incl. Krigsskat) var i 1870: 5561 Rd., 1869: 6,476 Rdl., Product resp. 111,200 og 129,400 Potter.

I Rønne er 3 Bogtrykkerier, hvorfra udgaae: „Bornholms Avis", „Bornholms Amtstidende" og „Bornholms Tidende".

Af Kjøbstadens Indbyggere drive, efter Stat. Tabv., Ny Række 6te Bind, 9 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr. Htk., 18 et Beløb af 2 indtil 1 Tdr. og 139 et Beløb af under 1 Td.

Kreaturholdet i Rønne var den 16de Juli 1866: 173 Stkr. Heste, 369 Stkr. Hornkvæg, 282 Stkr. Faar og 378 Stkr. Sviin.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og Byskriver.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 15 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Brolægnings- og Veivæsenet; f) for Byens Skove.

Communens væsentligste Udgifter i 1870 vare: til Fattigvæsenet 11,780 Rd., Skolevæsenet 4845 Rd., Rets- og Politivæsenet 1039 Rd., Brandvæsen 121 Rd., Medicinalvæsen 500 Rd., Byens Gader og Veie 302 Rd., Bidrag til Statskassen 720 Rd., til Amtsrepartitionsfonden 2744 Rd. (til Belysning forekommer ingen Udgift, da Byen mangler Gadelygter). Til Udgifterne er lignet: paa Grund 2240 Rd., paa Assurance 137 Rd., paa Hartkorn 327 Rd., paa Formue og Leilighed 17,423 Rd. Resten er tilveiebragt ved særlige Indtægter. I 1871 er indkjøbt og indrettet en Fattiggaard med 15½ Td. Land, hvortil Udgiften har været c. 15,000 Rd.

Communen eiede ved Udgangen af 1869: i rede Penge og Obligationer 18,043 Rd., i faste Eiendomme 38,532 Rd.; dens Gjæld beløb sig til 57,720 Rd., hvoraf dog Størstedelen falder paa Havnen, nemlig 49,793 Rd. Communens faste Eiendomme ere*): Havnen med tilhørende Bygninger, Andeel (⅓) i Raadhuset, Borger- og Almueskolen, Sygehuset, Arbeidshuset (Fattighuset), Borgervagten paa Havnepladsen, 2 Sprøitehuse samt udenfor Byen: den i 1871 erhvervede Fattiggaard, Lystanlæget ved søndre Kirkegaard (3 Tdr. Land), Skovanlæget paa Hvide Sand og Søndre Udmark (370 Tdr. Land) samt c. 144 Tdr. Land af den søndre Udmark.

Borger- og Almueskolen har 6 Lærere og 2 Lærerinder; dens Udgifter dækkes af Communen. Skolen er deelt i Betalingsskolen (3 Drengeklasser) og Friskolen (10 Klasser). En Haandgjerningsskole for Pigebørn er forenet med den.

---

*) Kirken antages ikke at være Byens Eiendom, men eier rettere sig selv, da den (saavelsom de andre Kjøbstadkirker paa Bornholm) staaer i samme Administrationsforhold til Kirkecommissionen og Stiftsøvrigheden, som Landsognekirkerne.

Byen har et Brand- og Politicorps (jfr. Reglem. 4de Decbr. 1868). Brandcorpset bestaaer af 300 Mand i 3 Afdelinger; Politicorpset bestaaer af 50 Mand.

Havnevæsenet bestyres af et Udvalg af Byraadet, bestaaende af Borgmesteren og 6 andre Medlemmer, hvoraf 3 kunne vælges udenfor Byraadets Midte. Havnen har intet Fond, men en aarlig Indtægt i Havnepenge af c. 7000 Rdl. Den dannes af Steenmoler, satte i Pæleværk, og kan nu efter at den i 1855 og 1856 har modtaget en betydelig Udvidelse modtage Skibe af indtil 18 Fods Dybgaaende. Udenfor Havnen er en Red, der dannes af tvende korte Steenrev; det nordligste stikker ud fra Byen omtrent 2 Kabellængder i Vestsydvest og bestaaer af store Stene; det søndre Rev, der ligeledes er belagt med store Stene, strækker sig omtrent 3 Kabellængder Vestnordvest ud fra den Pynt sønden for Rønne, paa hvilket er bygget det saakaldte Castel. 1—2 Kabellængder udenfor Enderne af disse, mod hinanden bøiende Rev, der lade et Indløb imellem sig af noget mere end een Kabellængde, ligger en Grund, Trindelen, med 16—20 Fod Vand, som mindre Skibe kunne løbe over i godt Veir, hvorimod den, tilligemed Revene, for større Skibe danner et nordre og et søndre Indløb til Rønne Havn. I 1868 og 1869 er foretaget betydelige Uddybningsarbeider i den nye Havn. Et Havnefyr, bestaaende af 2de Lanterner, der, sete over Eet, vise Indløbet til Havnen. Lysvidde $2^1/_4$ Miil.

I geistlig Henseende er Knudsker Sogn annecteret til Rønne. Foruden Sognepræsten er ansat en residerende Capellan.

Ved Rønne Toldvæsen er ansat en Oppebørselscontrolleur og 2 Assistenter.

I Rønne boer Bornholms Amtmand, Amtsforvalter, Landphysicus, Toldinspecteur, Postmester, Commandant, Tøimester, Overlæge ved Væbningen, Chefen for Fodfolket samt Herredsfogden for Vester Herred. Her ligger ogsaa Landets Apothek (der har et Filialapothek i Nexø). At den høiere Realskole her er beliggende, ligesom ogsaa at Væbningens Arsenal har Plads syd for Byen, er alt foran anført. 6te Udskrivningskreds 1ste Lægd.

I Rønne er en Sparekasse for Bornholm, i hvilken der ved Udgangen af 1871 indestod paa Interessenternes Conti 291,644 Rd., dens Reservefond udgjorde til samme Tid 13,777 Rd. Telegraphstation. Redningsstation.

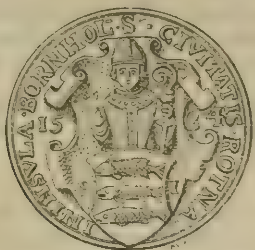
Her er ligeledes en Søassuranceforening for Bornholm, der begyndte sin Virksomhed i 1857. De i Aaret 1871 tegnede Forsikkringer beløb sig til 502,692 Rd. Foreningen har opsparet et Reservefond, der den 31te December 1871 udgjorde 68,482 Rd.

Ved Rønne bør endnu mærkes „Kongestien", en Spadseresti nord for Byen, der gaaer igjennem Domaine-Skoven Frydenlund, hvortil blev skjænket 600 Rd. af Kong Frederik VII ved hans Besøg paa Bornholm i 1851. Stien vedligeholdes af Byen over dennes Grund, forøvrigt af Statskassen. I de senere Aar er endvidere anlagt en smuk Spadseresti syd for Byen; den gaaer langs Stranden forbi Kastellet og ender med nogle smukke Anlæg ved Indgangen til den søndre Kirkegaard.

HASLE
1:8000
50 100 200 300 400 500 600 Al.
Bygrændse efter Lov af 11te Februar 1863
a Kirken
b Raadhuset
c Skolen
d Præstegaarden
ÖSTERSÖEN
Havnen
Hasle Frihed
Hasle Kjöbstads Markjorder
Clemmenskirke Sogns Jorder

Rønnes Segl fra 1584, som her meddeles, er vistnok taget efter et ældre Segl fra Ærkebiskoppernes Tid. Figuren øverst i Vaabnet i geistlig Ornat synes at antyde det. Nederst staaer Byens egentlige Vaaben, 3 Torsk.

Hasle

Kjøbstad, beliggende i Nørre-Herred, $1^1/_2$ Miil nord for Rønne, paa et fladt Terrain ud mod Havet. Den har 19 Gader og Veie (deraf 3 brolagte) med c. 190 Bygninger, hvoraf 13 udenfor den egentlige By. Assurancesum den 30te September 1868: 223,580 Rd. (30te September 1854: 125,130 Rd.; i 1837 kun 107 Bygninger, Assurancesum i 1843: 45,160 Rd.).

Byen har 33 Tdr. 5 Skpr. bornholmsk Htk. Kjøbstadjord, med et Areal af 293 Tdr. Land, hvoraf 275 Tdr. ere Ager og Eng og 18 Tdr. Ordrev.

Offentlige Bygninger og Institutioner:

Kirken, opført af Kampesteen med et lavt Taarn, hvis øverste Deel er rund og opført af Tømmer og Brædder, ender med et Spiir. Loftet er af Træ, buet, Altertavlen af forgyldt Billedskjærerarbeide (paa Kirkegaarden en Runesteen, som er indflyttet fra Klemensker Sogn, F. M.); et nyt Orgel er anskaffet 1870;

Raad-, Thing- og Arresthuus for Hasle og Nørre-Herred, opført i 1855;

Borger- og Friskolen med 3 Klasser og 2 Lærere; til Skolen er af Fru Koefoed skjænket et Legat af 2000 Rd.;

Fattighuus, Arbeidshuus, hvortil af Fru Koefoed er skjænket en Capital, oprindelig 4500 Rd., nu 7600 Rd.;

Material-Magazinet under Bornholms Arsenal.

Indbyggere i 1870: 923 (Mdkj. 416, Kvdkj. 507); i 1860: 886; i 1855: 1002; i 1850: 853; i 1845: 724; i 1801: 513; i 1769: 445.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat bleve 126 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 35,633 Rd.

Byens **Handel** er kun ringe (Told- og Skibsafgifterne i 1870: 1663 Rd., i 1869: 1553 Rd.), hvorimod der fra denne drives ikke ubetydeligt **Fiskeri** (efter Smidth var der 1861 28 Fiskere i Hasle). Avlsbrug afgiver Hovednæring for en Deel af Indbyggerne. De industrielle Anlæg ere foran nævnte. Brænderiafgiften (incl. Krigsskat) var i 1870: 5874 Rd., i 1869: 6,200 Rd. Productet resp. 124,000 og 127,800 Potter. Byen har 10 Skibe af 65½ C.-Lst.

Kreaturholdet i Hasle var den 16de Juli 1866: 60 Stkr. Heste, 131 Stkr. Hornkvæg, 152 Stkr. Faar og 159 Stkr. Sviin.

Byens **Øvrighed** er en Borgmester, der tillige er Byfoged, Herredsfoged i Nørre Herred samt Birkedommer for Hammershuus Birk. Byskriveren, der tillige er Herreds- og Birkeskriver for det nævnte Herred og Birk, boer i Allinge.

Byraadet bestaaer foruden af Formanden (Borgmesteren) af 7 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet, c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet, e) for Communens Gader, Veie, Vandløb og Brønde.

Byen eier: Andeel i Raadhuset, Skolen, Fattig- og Arbeidshuset, samt en Capital af 1760 Rd., hvoraf 1200 Rd. er udlaant til Kirken. Byen bidrager aarlig til Fattigvæsenet c. 1120 Rd., til Skolevæsenet 1200 Rd., til Brolægning c. 200 Rd., ialt Communeudgifter c. 3500 Rd., som for største Delen paalignes. Ingen Gadebelysning.

Byen har et **Brand-** og **Politicorps**.

Havnevæsenet bestyres af et Udvalg af Byraadet, bestaaende af Borgmesteren og 4 andre Medlemmer, hvoraf 2 kunne vælges udenfor Byraadets Midte. Havnen har en Gjæld af c. 3500 Rd., dens aarlige Indtægter ere 12—1300 Rd.; den har kun en Dybde af 7—8 Fod.

I **geistlig Henseende** er Rutsker Sogn forenet med Hasle til eet Pastorat.

Ved **Toldvæsenet** er ansat en Oppebørselscontrolleur og en Assistent. **Postexpedition** findes samt **Telegraphstation**. 6te Udskrivningskreds 7de Lægd.

Hasle Byes Segl, saaledes som det her meddeles, er et Kors, og hertil slutter sig vel ogsaa de tvende Bogstaver, der muligviis betegner „signum crucis“.

ALLINGE
ÖSTER SÖEN
Havneplads
Havneplads
a Kirken
b Skolen
Kirkegaard
Allinge og Sandvig Kjöbstæders Markjorder
fra Sandvig
1:8000
50 100 200 300 400 500 600 Al.

Klinten
Nord Hammeren
Hammergabet
Kokløven
Allinge Landsogn
Infanteri Skandser
ÖSTER SÖEN
a Thinghuset
b Skolen
Havnen
Havneplads
Allinge og Sandvig Kjöbstæders Markjorder
1:8000
50 100 200 300 400 500 600 Al.
Byggrendse efter Lov af 11te Februar 1863
SANDVIG

Allinge og Sandvig.

(Hammershuus Birk).

Disse Kjøbstæder, af hvilke Sandvig er den mindste i hele Kongeriget, udgjøre een Commune med fælles Kirke i Allinge, ligge i Nørre Herred nær Bornholms nordligste Spids, Sandvig kun 1/8 M. s. s. o. for Hammeren og Allinge 1/4 M. s. o. for Sandvig, begge ved Havet, hiin paa et temmelig fladt, denne paa et af Klipper noget gjennembraget Terrain. Hammerens Klippedrag nærme sig mod Vest tæt op til Byerne.

Allinge har 6 Gader med 120—130 Bygninger, Sandvig 4 Gader med 50—60 Bygninger.

Byernes Jorder udgjøre efter Stat. Tabv. 3die Række, 4de Bind 919 Tdr. Land og har 79 Tdr. 5 Skpr. bornholmsk Hartkorn. Af disse beløbe Byernes Fællesjord sig til 391 Tdr. Land, hvoraf 52 Tdr. ere udskiftede; de øvrige benyttes i Fællesskab.

Af offentlige Bygninger mærkes:

Allinge Kirke, opført af uhugne Granitsteen med enkelte brændte Steen imellem, i en aflang Fiirkant, 34½ Alen lang og 15½ Alen bred, lys og venlig. Den antages at hidrøre fra Midten af det 16de Aarhundrede. Et nyt Taarn opførtes 1865 af brændte Steen med takkede Gavle og Zinktag for 2700 Rd., 25 Alen høit. I Vaabenhuset findes en Ligsteen over Blasius van Wikede, Høvedsmand paa Hammershuus, † 1547. En Tavle melder om Christian den Femtes Besøg paa Bornholm 1687, da han første Pintsedag overværede Gudstjenesten; en anden Tavle indeholder Fortegnelse over dem, som 1618 og 1654 ere døde af Pesten i hvert Sogn paa Bornholm, henholdsviis 5184 og 4569 ialt paa hele Øen. Kirken har Orgel, paa Alteret Træcrusifix foran en mørkerød Baggrund, udført af Billedhugger Fjeldskov, anskaffet 1866. En Lysekrone med Lybeks Vaaben. Kirken tilhører Communen og eier nogle Jordstykker. Foruden den gamle Kirkegaard omkring Kirken er en ny anlagt udenfor Byen 1864 for omtrent 1000 Rd.

Skolen i Allinge var længe fælles for begge Byer, indtil Sandvig 1856 fik en egen Skole; førstnævnte Skole har 2 Lærere, Sandvig Skole kun een;

Thinghuus i Sandvig for Hammershuus Birk samt **Materialmagazin** under Bornholms Arsenal;

Fattighuus i Allinge, bygget 1857 for 2000 Rd., indrettet til 10 Lemmer og en Opsynsmand.

Indbyggerne i Allinge vare efter Tællingen i 1870: 800 (Mdkj. 372, Kvdkj. 428) samt i det til Byen hørende Landdistrict 30; (i 1860: 653; i 1855: 615; i 1845: 551; i 1801: 337; i 1769: 307). I Sandvig 1870: 222 (Mdkj. 98, Kvdkj. 124); i 1855: 257; i 1845: 300; i 1801: 248; i 1769: 217.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 144 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 36,006 Rd.

Allinge er i betydelig Fremgang, Sandvig er gaaet tilbage. Begge Byers Indbyggere drive Fiskeri (Sild, Torsk og Lax)*), Agerbrug, Landhandel samt ikke ubetydelig Handel med Provianteringsgjenstande til forbiseilende Skibe og til Skibe, som for Modvind søge Ankerplads paa denne Side af Bornholm.

Told- og Skibsafgifterne udgjorde i 1869: 2554 Rd., i 1870: 1960 Rd. Brænderiafgiften (incl. Krigsskat) i 1869: 966 Rd., med Product 17,388 Potter; i 1870: 1092 Rd., med Product 19,656 Potter.

Allinge og Sandvig have ikke nogen Byfoged, men Birkedommeren for Hammershuus Birk, hvortil de tilligemed Landdistrictet høre, er deres Øvrighed; denne Embedsmand er tillige Byfoged i Hasle, hvor han skal boe, samt Herredsfoged i Nørre Herred. Birkeskriveren for Hammershuus Birk, der tillige er Byskriver i Hasle og Herredsskriver i Nørre Herred, boer i Allinge og fungerer i Allinge og Sandvig som Politimester, naar Herredsfogden ikke er tilstede, og Sager forefalde, der kræve hastig Mellemkomst fra Politiets Side.

Communen bestyres af et Byraad, bestaaende af Borgmesteren og 7 valgte Medlemmer. Dens Udgifter udgjorde i 1870: 4800 Rd. Staaende Udvalg ere nedsatte for: 1) Kasse- og Regnskabsvæsenet; 2) Havnevæsenet i Allinge; 3) Havnevæsenet i Sandvig; 4) Fattigvæsenet; 5) Skolevæsenet; 6) Gade- og Veivæsenet.

Byerne have et Brand- og Politicorps.

---

*) Af en med Forholdene noie bekjendt Mand foreligger en Beretning fra Allinge fra Sommeren 1872 om Fiskeriernes Tilstand, som indeholder saa værdifulde Enkeltheder ogsaa om det bornholmske Fiskeri i Almindelighed, at man har antaget at burde give Indholdet en Plads her: Fiskernes Antal her i Tolddistrictet (det begrændses mod Vest af Aasebæk, mod Øst af Møllebæk) udgjør nogle og fyrretyve. Størstedelen er gift og kan Antallet af hver Familie anslaaes til 4 à 5 Personer. Nettofortjenesten for en Fisker er 250 à 300 Rdl. aarlig. En Fiskerbaad med Seil har en Værdi af 150—200 Rdl. De fornødne Redskaber for en saadan Baad med 3 Mands Besætning til Sildefangst koste mindst 300 Rd., Redskaberne til Laxefangsten c. 100 Rd. Det hele Udstyr koster saaledes omtrent 600 Rd. eller 200 Rd. for hver Mand. Ved aarlig Forringelse og Slid paa Baad og Seil samt ved Slid og Tab paa Redskaberne (der gaae nemlig mange Sildegarn og Laxelænker tabte ved at Fartøierne, der om Natten gaae henover dem, faae dem fat med Roret og slæbe dem bort) forringes dette aarlig med 25 pCt. eller 50 Rd. for hver Mand. Her fiskes Lax udelukkende til Udførsel. Redskabet er Kroge, anbragte paa saakaldte Lænker i en Afstand af mellem ½ og 2 Mile fra Land. I daarligt Veir er Røgtningen af disse ofte meget besværlig paa Grund af den store Afstand. Gjennemsnitsprisen har i det sidste Aar været c. 2 Mk. pr. Pund; Sild, deels til Landets temmelig betydelige Forbrug (der bruges i en almindelig bornholmsk Huusholdning 2 à 3 Tønder Spegesild aarlig), deels til Udførsel, der for det sidste Aar i dette District har udgjort c. 2550 Tdr. til en Middelpris af 6 Rd. pr. Tønde. I fersk Tilstand er Prisen 8, 12 a 16 Sk. pr. Ol. Torsk fiskes ikkun til Landets eget Forbrug. Om Efteraaret nedlægges der sædvanlig endeel i Salt til Vinterbrug. Silden fanges i opretstaaende c. 5 Alen høie Garn, der kunne sænkes til forskjellige Dybder, som det især gjælder at træffe, da Silden staaer meget forskjelligt. Torsken fanges alene paa Krogen. Ruser ere ikke brugte. Om Foraaret deeltage svenske Fiskere i Sildefangsten i et ofte betydeligt Antal. Laxefangsten skeer derimod næsten udelukkende af vore egne Fiskere. Laxen udføres især og fordeelagtigst fersk. Kan den paa Grund af contrair Vind ikke forsendes, opskjæres og saltes den og forsendes da i denne Tilstand. Kun om Sommeren røges en ringe Deel. Man har i de senere Aar begyndt paa at forsende den ferske Lax i Kasser med Iis, hvorved den imidlertid noget fordyres. Den gaaer næsten udelukkende til Preussen. Silden udføres især fuldt saltet, og faaer da Udføreren en Toldgodtgjørelse for hver Tønde af 70 Pund Salt. Endeel grønsaltes eller saltsprænges, hvilken er bestemt til Røgning. Ogsaa Silden gaaer til Preussen. En Laxelænke beskrives saaledes: det er et Flydetræ, „Kobbe", hvortil fastgjøres ved et passende langt Toug en større Steen, der som Anker holder det fast paa Stedet. Ved Kobben er fastgjort en anden Line, c. 20 Favne lang, der bæres oppe af 3 Stykker Kork med et Mellemrum af c. 5 Favne; ved hvert Stykke Kork hænger paa en 1½ Favne lang tyndere Line en Krog med en heel Sild som Bid.

Hver af Kjøbstæderne har sin særskilte Havn, der bestyres hver især af et Udvalg af Byraadet, bestaaende af Borgmesteren og 4 valgte Medlemmer, hvoraf 2 kunne vælges udenfor Byraadets Midte.

Allinge Havn er med stort Besvær og megen Bekostning (c. 40,000 Rd.) udsprængt i Klippen og efterhaanden udvidet, saa at den nu bestaaer af en Indrehavn, 4000 □ Al. stor, 10 à 11 Fod dyb, og en Ydrehavn, 6000 □ Al. stor, 12 Fod dyb. Indrehavnen er skilt fra Ydrehavnen ved en Port, som gjør Indrehavnen til en Dok. Havnens Indtægt var i 1869: 1700 Rd. og i 1870: 2038 Rd.; Allinge har 9 Skibe, tilsammen 244 3/4 Tons Drægtighed. Sandvig Havn er kun ubetydelig og nærmest bestemt for Baade.

Ved Toldvæsenet er ansat en Oppebørselscontrolleur og 3 Toldbetjente, af hvilke en boer i Allinge, en i Sandvig og en i Fiskerleiet Vang. Redningsstation findes i Allinge, hvor Inspecteuren for Bornholms Redningsvæsen boer.

Postexpedition og Telegraphstation. 6te Udskrivningskreds 8de Lægd.

Districtslægen for Nørre- og Øster-Herred boer i Allinge.

I geistlig Henseende er Allinge Annex til St. Ols Sogn.

Da Hestene for Frederik den Syvendes Vogn under dennes Besøg paa Bornholm 1851 bleve løbske ved Indkjørselen til Allinge, og Hans Majestæt kom derfra uden Skade, skjænkede hans Gemalinde, som ledsagede ham, Lehnsgrevinde Danner, i denne Anledning 1000 Rd. til et Legat for Huusarme i Allinge og Sandvig. Fundationen paa dette Legat er kongelig confirmeret 29de August 1851. Det bestyres af Byfogden, Præsten og en af Borgerne. Renterne uddeles hvert Aars 9de August, fortrinsviis til de paa Søen Forulykkedes trængende Enker.

Om Sommeren besøges Allinge af mange Reisende, som derfra gjøre Udflugter til den skjønne Omegn, navnlig til Hammershuus Slotsruiner.

Allinge har 2 Gjæstgiverier, 6 Kjøbmænd, 1 Skibsbyggeri for mindre Skibe, 2 Steenhuggerier i Granit levere tilhugne Bygningssteen og beskjæftige c. 20 Arbeidere, et Muursteens-, Tegl- og Drainsbrænderi beskjæftiger c. 10 Arbeidere, et Kalkbrænderi tæt ved Byen, 2 hollandske Veirmøller og 2 Stubmøller, et Bryggeri. I Sandvig er et mindre Brændevinsbrænderi og en Stubmølle.

Kreaturholdet var den 16de Juli 1866 i Allinge: 64 Stkr. Heste, 170 Stkr. Hornkvæg, 140 Stkr. Faar og 82 Stkr. Sviin; i Sandvig: 47 Stkr. Heste, 116 Stkr. Hornkvæg, 519 Stkr. Faar og 49 Stkr. Sviin.

Om disse Smaakjøbstæders første Oprindelse vides Intet med Sikkerhed. De antages fra først af at have været smaa Fiskerleier og Færgesteder imellem Bornholm og Skaane, da dette Land laae under Danmark. Allinges ældre Navn var Alandt og Alende af uvis Betydning. Sandvigs Navn hidrører aabenbart fra den sandede Vig, ved hvilken den ligger. Peter den Første af Rusland opholdt sig nogle Dage i Sandvig, da hans Flaade af Modvind blev holdt udenfor Øen.

Allinge og Sandvig Landdistrict. Med Allinge og Sandvig Kjøbstad-Communer er forenet et Landdistrict, bestaaende af Gaarden Hammersholm med dertil hørende Huse, Hammeren og Slotslyngen, tilsammen af Areal 708,23 Tdr. Land. Klippestrækningen Hammeren bestaaer af forskjellige Bjergknolde, adskilte fra hinanden ved dybe Dale. Den betydeligste af disse Høininger er Steilebjerg, paa hvilken ligger Hammershuus Fyr. Ved Foden af Steilebjerg ligger Hammer Sø, Bornholms betydeligste Indsø (250,000 □ Alen), næsten overalt indesluttet af Klipper og Bjerge. Fra Hammeren sænker Landet sig mod Syd, men hæver sig strax noget igjen til en klipperig Strækning, den saakaldte Slotslyng, til hvilken ned mod Havet slutter sig i Nordvest, kun adskilt ved en liden Dal, den rundagtige, paa sine Steder dog brat affaldende Klippe, den saakaldte Slotsbakke, paa hvilken Hammerhuus Ruiner endnu findes. Nord for Hammeren gaaer Bornholm ud i en lav Odde, „Sandhammeren". Ved Folketællingen i 1870 var Indbyggernes Antal 30. Dette District har alt Communalvæsen fælles med Kjøbstæderne, og dets Beboere vælge en Forstander, der har Sæde i Kjøbstædernes Byraad. I alle Enkeltheder ere dette Landdistricts Forhold ordnede ved et Regulativ, givet af Amtsraadet 30te April 1869.

Gaarden Hammersholm eller Hammershuus Slots Ladegaard, ogsaa kaldets Slotsvangegaard, 19 Tdr. 3 Skpr. 3/4 Alb. Hartkorn, 354 Tdr. Land, hvoraf 175 Tdr. Ager, 14 Tdr. Eng, 2 Tdr. Mose, 2 Tdr. Veie, 4 Tdr. Gaardspladse og Haver, 64 Tdr. Land Hede og udyrket Jord, 50 Tdr. Land Skov og endvidere 43 Tdr. Lyngjord, beliggende i Olsker Sogn. Denne Eiendom hørte til Slottet indtil Aaret 1744, da den blev solgt for 1275 Rd. D. C. Dens Beliggenhed er overordentlig skjøn. Paa Gaardens Grund findes nogle faae Huse.

Paa Slotsbakken findes, som anført: **Ruinerne af Hammershuus Slot***). Disse vise, saaledes som nærmere betegnet paa Kortet paa modstaaende Side deels Spor af en ydre Ringmuur, c. 1200 Alen lang (nnn), deels betydelige Levninger af en indre Muur (mmm) med Taarne (lll), til hvilken sluttede sig Bygninger, saaledes Commandantens Bolig (a), Kasernen (i), Stalden (h) og Fangetaarnet (g) (i hvilket Ulfeld og Eleonore Christine vare indesluttede, dets Mure, selv de der bare Taget, sees endnu), Magazin og Hovedvagt (d, e) og endelig det egentlige Slot, en aflang uregelmæssig Fiirkant, med det høie af Lybekkerne opbyggede Manteltaarn (c), Kirken (b) og Slotsbetjentenes Boliger (k), (f betegner Brovagten). Af Hammershuus, seet fra Søen, gives paa modstaaende Side en Afbildning. **Hammershuus Fyr,** saaledes som det nu af Nyt er opført paa den Deel af Hammeren, som kaldes Steilebjerg, 400 Alen N. t. Ø.

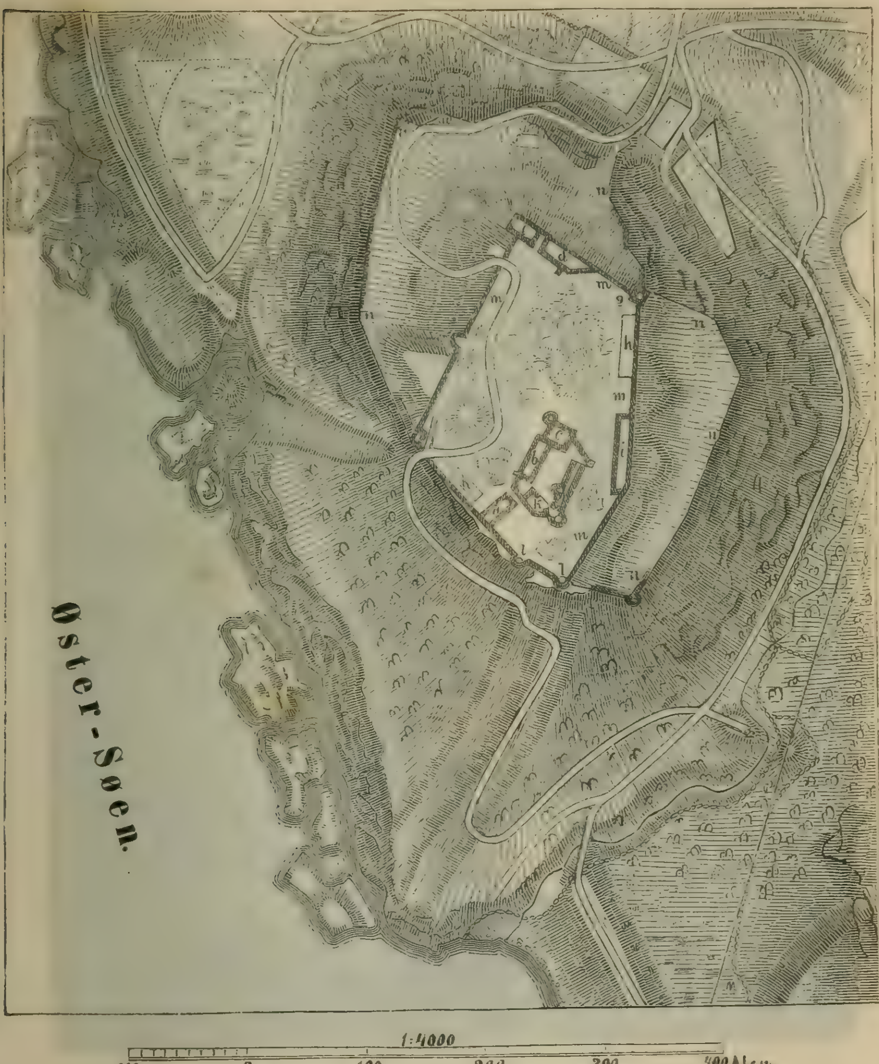
---

*) Disse Ruiner ere baade i og for sig imposante, og derhos af en sjælden storartet Beliggenhed. Den preussiske Generalconsul Quehl udtaler sig derom i Skriftet „Aus Dänemark" (1856) saaledes: „Bald liegen die stolzen Ruinen von Hammershuus vor uns. Das Hammerhuus erhob sich einst, vor der Erfindung des Schiesspulvers eine unbezwingliche Veste, auf einem steilen Felsenkegel, der auf der einen Seite vom Meere, auf allen anderen von steilen Abgründen umgeben ist. — Die stolzen Ruinen, sage ich, und sie verdienen diese Bezeichnung. Sie sind nicht allein die schönsten Ruinen in Dänemark, sondern ich erinnere mich nicht, selbst in dem ruinenreichen Deutschland, schönere gesehen zu haben." Nogle Aar senere finde vi en ikke mindre varm Udtalelse om det Indtryk Slottets Ruiner gjøre paa Beskueren, i Brunius's Kunstantegnelser paa en Reise til Bornholm i Aaret 1857 (Lund 1860). Forfatteren siger saaledes: „Vi hade oss ganska väl bekant, att bland alla de förvarsverk, hvilka Lunds erkebiskopar å sina umråden uppfört, Hamarhus var det anseeligaste; men vi hade likväl ej kunnat föreställa oss, att lemningarne deraf skulle til den grad väcka förvåning, som första anblicken å nära håll förorsakade — vi hade aldrig för skådat en så storartad slotsruin".

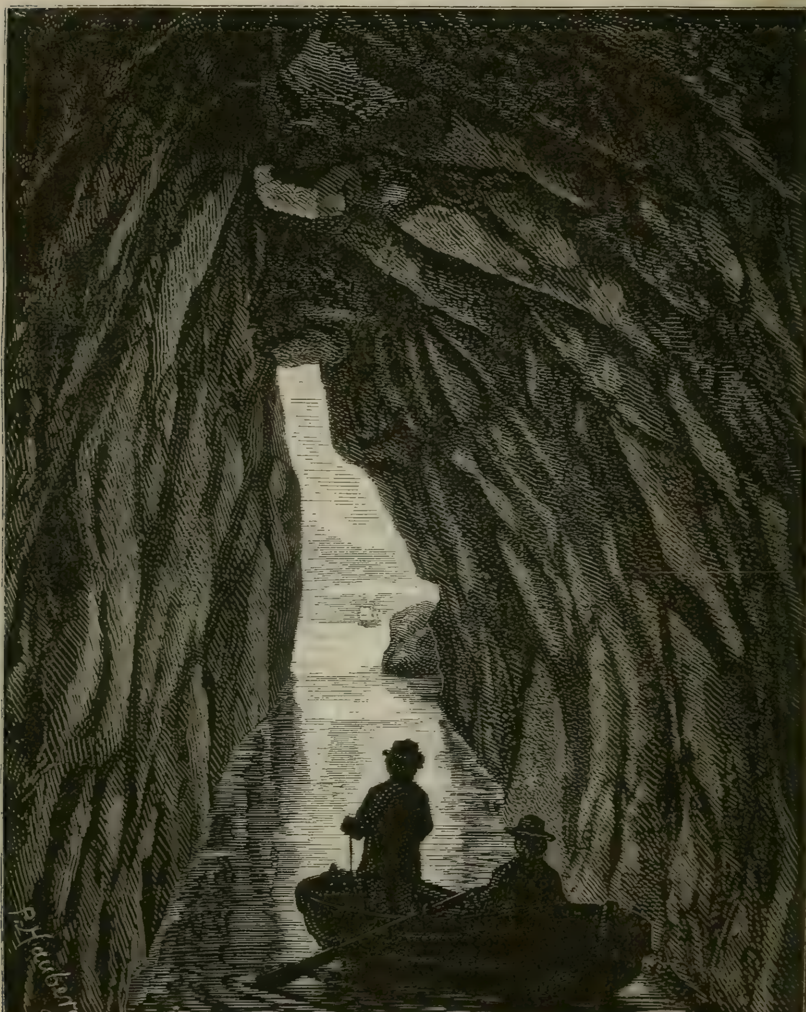
Hammershuus.

for det ældre Fyr, er et fast Lindsefyr af første Orden, anbragt paa et rundt, 40 Fod høit Granittaarn. Flammens Høide 290 Fod over Havet, Beliggenhed 55° 17′ 20″ n. Br., 14° 45′ 50″ Længde øst for Greenwich.

Fyrtaarnet, hvorved er ansat en Fyrmester, som har Embedsbolig i en med Fyrtaarnet opført og med det sammenhængende Bygning, samt 3 Fyr-Oppassere. Under Hammershuus ligger den foranførte saakaldte vaade Ovn, af hvilken paa efterfølgende Side gives en Afbildning.

Paa den nordvestlige Side af Hammeren, paa et afsides Sted, kun faa Skridt fra Stranden, findes en mærkværdig, lidet paaagtet Ruin, kaldet Salomons Capel. Det har aabenbart været en Kirke, hvis Vaabenhuus og Hovedindgang i Spidsbueform endnu kan kjendes, ligesom ogsaa

Den vaade Ovn.

tydelige Spor af en Kirkegaard, udenfor hvis nordvestligste Hjørne findes en Kilde, hvis Vand skal have havt lægende Kraft. Ifølge et Sagn skal denne Kirke være søgt af Allinge og Sandvigs Beboere, inden disse selv fik Kirke i Allinge, ja man vil endog vide, at Allinge By skal have ligget

1:8000
50 100 200 300 400 500 600 Alen
Ö
Strandmarken
Ibskirke Sogns
nordostlige
Deel
Svane
Kjöbstads Ma

SVANEKE
Byyrændse efter Lov af 11te Februar 1863
a Kirken
b Skolen
c Raadhuset
d Fattighuset
e Material Maga-
xinet
f Asylet
T E R S Ö E N
Vagtbod Nakken
Sildesalteri
Hagen
Havne Splads
Jomfruen
Hoppekrogen
k j o r d e r
Frendegaard

omkring denne Kirke, men senere efter en Ildsvaade være flyttet til sit nuværende Sted. Ifølge Rawert og Garrlieb skulle Capellets Loftsplanker endnu have været tilstede i 1648, da Birkefogden i Sandvig fik Tilladelse til at benytte dem. Den mindste Klokke i Allinge Kirketaarn skal være taget fra Salomons Capel.

Hammershuus har ikke alene Betydning i Landet Bornholms Historie, men ogsaa i hele Danmarks, idet Slottets Besiddelse igjennem Aarhundreder var et Stridspunct mellem Danmarks Konger og Lunds Erkebisper. At Slottet skulde være bygget 1158 af Valdemar I. er mere end tvivlsomt, uagtet det hidtil har været den almindelig antagne Mening. At Tavlen, der er funden i Kongens Grav i Ringsted Kirke, ikke ommelder saadant, medens den alt forlængst indtil det sidste Spor forsvundne Borg paa Sprogø nyder særlig Omtale, er her ikke uden Betydning. Man finder det i hvert Fald ikke længe efter i Lunds Erkebispers Besiddelse, uden at det erfares, hvorledes de have erhvervet denne. Indtil fuldstændige historiske Beviser føres for det Modsatte, skulde det derfor maaskee være rettest at antage, at Slottet er opført af disse, der ogsaa forbleve i Besiddelse deraf indtil Christoffer I., efter at have ladet den myndige Lunde Erkebisp Jacob Erlandsen fængsle paa Hagenskov, bemægtigede sig Slottet Aar 1259. De Bispkoppelige bleve imidlertid hjulpne af Rugernes Fyrste Jarmer, der atter indtog Slottet 1265. Naar Erik Glipping efter nogle Ugers Beleiring kom i Besiddelse af Hammershuus, var det kun for strax efter 1271 ved et Forlig igjen at overlade det til Erkebispestolen. Ved denne forblev det til Erik Menved i Kampen med Erkebispen Jens Grand 1294 beleirede og indtog det. Vel maatte Kongen 1303 bekvemme sig til atter at afstaae Hammershuus, men i den fornyede Strid med Jens Grands anden Eftermand, Esger Juel, lod Kongen Borgen for anden Gang 1319 beleire og indtage ved Marsken Ludvig Albertsen. Denne blev Kongen utro og gik over til Erkebispen, der saaledes ogsaa fik Borgen. Christopher den Anden lod Aar 1324 Hammershuus beleire ved sin Marsk Povl Vendelbo, der endelig ved Hungersnød tvang den erkebiskoppelige Besætning til Overgivelse. 1522 blev den fyenske Biskop Jens Andersen Beldenak holdt fængslet paa Hammershuus af Kong Christian den Anden, men befriet af Lybekkerne, som 16de August s. A. toge Hammershuus med Storm, nedsablede Besætningen og brandskattede Øen; Biskoppen toge de med ombord og bragte til Lybek. Da Lybekkerne 1526—75 vare i Besiddelse af Bornholm residerede deres Landshøvdinger undertiden paa Slottet, hvis Fæstningsværker navnlig Bernhard Knoph forstærkede ved at opføre det saakaldte Manteltaarn. Endnu 1645 fordrev dets Ild to svenske Orlogsskibe, men fra den Tid af at Christiansø blev en fast Plads gik Hammershuus tilbage. Efter en Afbildning hos Thurah fra 1736 var Slottets Ringmuur dengang for en stor Deel i Ruiner, det store Taarn, Kirken og Commandantens Bolig sees derimod i vedligeholdt Stand. En Afbildning hos samme Forfatter fra 1754 viser det fuldkomment som Ruin, overalt berøvet Tag. Allerede i 1743 var Vagtbygningen i Rønne opført af Steen fra Hammershuus. Corfitz Ulfeld og Eleonore Christine Ulfeld vare, som bekjendt, Statsfanger paa Hammershuus fra Juli 1660 til December 1661, altsaa under det mærkelige Tidspunkt, da Adelsaristocratiet, som Ulfeld repræsenterede, blev brudt ved Arve- og Enevoldsmagtens Indførelse. Senere nævnes Johan Christian Dippel (Christian Democritos)*) som Fange paa Slottet. Ruinerne paa Hammershuus ere ved Kgl. Resol. 21de April 1822 fredlyste.

Svaneke,

Bornholms østligste Kjøbstad, i Øster Herred, ad Landeveien omtrent 4 Mile øst for Rønne, $1^1/_4$ Miil nord for Nexø, er malerisk beliggende paa og om 3 Klippehøie lige ved Havet, i hvilket Klipperne løbe ud i

*) Om ham ytrer Skougaard, „at han var en Mand af mange Kundskaber i mange Ting, men til sin store Skade ikke enig i visse Poster af Theologien med de theologiske Faculteter, hvilket vel i i hans Tider (1719 kom han i Fangenskab) heller ikke var saa ganske let en Sag for en tænkende Mand". Om ham see og Odin Wolffs Journal. Januar 1804.

Skjær. Byens særlige Beliggenhed forklarer, at der ikke, som i de fleste andre Byer, er mange af egentlige Gader; Husene støde som oftest ikke til hinanden, men ere adskilte ved de mellemliggende Haver. Bygningernes Antal er 298 (i 1855: 260, 1837: 214) med en Assurancesum af 252,730 Rd. (i 1854: 121,240 Rd., 1843: 58,270 Rd.).

Byens Jorder udgjøre 367 Tdr. Land med 45 Tdr. 6 Skpr. Hartkorn. Af Andre end Kjøbstadens egne Indbyggere bruges omtrent en Fjerdedeel af Arealet. Jorderne ere udskiftede, men Lodseierne have deres Jorder beliggende paa 3 à 4 forskjellige Steder*).

Offentlige Bygninger og Institutioner:

Kirken, opført af Kampesteen (med Taarn tildeels af Bindingsværk), har hvælvet Træloft og et Orgel. Den er i de senere Aar bleven restaureret indvendig, og ved den Leilighed borttoges de lukkede Stole paa Pulpituret, (I Vaabenhuset er hensat en Runesteen, der en Tidlang stod paa Kirkegaarden, hvortil den var henbragt fra Gyldensaa i Østermariæ Sogn F. M.);

Raad-, Thing- og Arresthuus for Svaneke og Øster Herred;

Skole, Fattighuus, Materialmazin under Bornholms Arsenal;

Arbeidshuus for Byens Fattigvæsen, hvori tillige flere Fattige have Ophold, skjænket Byen ved et Legat af Fru Koefoed, der foruden det til Arbeidshuset Anskaffelse Anvendte, nu er voxet til en Capital af 13,478 Rd.

Indbyggernes Antal udgjorde i 1870: 1112 (Mdkj. 516, Kvdkj. 596), i 1860: 1065; i 1855: 973; i 1850: 1009; i 1845: 924; i 1801: 663; i 1769: 565).

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat ere 153 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 48,825 Rd.

Med Hensyn til Byens Erhverv, da er ved Siden af lidt Handel, Agerbrug, Fiskeri og Brændeviinsbrænderi (Product i 1870: c. 75,000 Potter), Skibsrederiet (i 1870: 25 Skibe af 419 C.-Lstr.) og Skibsbyggeriet af særlig Betydning.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) vare i 1870: 3695 Rd., i 1869: 3130 Rd. Brænderiafgifterne (incl. Krigsskat) vare i 1870: 3425 Rd., i 1869: 3675 Rd.

Af Byens Indbyggere bruge 5 et Beløb af over 4 Tdr. Htk., 4 et Beløb af 4 indtil 2 Tdr., 19 et Beløb af 2 indtil 1 Td. og 40 et Beløb af under 1 Td. Htk.

Kreaturholdet i Svaneke var den 16de Juli 1866: 40 Stkr. Heste, 140 Stkr. Hornkvæg, 47 Stkr. Faar og 65 Stkr. Sviin.

---

*) cfr. Anm. ved Byjorderne i Rønne S. 597.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og Byskriver samt Herredsfoged og Herredsskriver i Øster Herred.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Gade- og Veivæsenet.

Communens Udgifter vare i 1869 henved 4000 Rd., hvoraf til Fattigvæsenet c. 1000 Rd., til Skolevæsenet c. 1500 Rd., til Statskassen c. 100 Rd., Amtsfonden og Amtets Veivæsen 620 Rd. og til andre communale Øiemed c. 770 Rd. Skatterne ere paalignede med c. 3400 Rd., hvoraf paa Grund 200 Rd., paa Hartkorn 270 Rd., paa Formue og Leilighed 2920 Rd.

Communen eier*) i rede Penge og Obligationer 1660 Rd. og af faste Eiendomme Skolen, Fattighuset samt 40 Tdr. Land Udmarksjorder.

Byen har en Borgerskole med en Realklasse, 2 Lærere. Skolen eier et Legat, stiftet af Fru Koefoed, stort 6000 Rd.

Byen har et Brand- og Politicorps.

Havnevæsenet bestyres af et Udvalg af Byraadet, bestaaende af Borgmesteren og 4 andre Medlemmer, hvoraf 2 kunne vælges udenfor Byraadets Midte. Havnen, hvis Dybde i Schneiders „Danmarks Handelsflaade i 1871" angives til 12 Fod, eier intet Fond; dens aarlige Bruttoindtægt er omtrent 1800 Rd.; for c. 20 Aar siden blev den søndre Deel af Havnen fordybet; den seneste Uddybning fandt Sted i 1866. Dens Gjæld var ved Udgangen af 1869: 15,270 Rd.

I geistlig Henseende er Svaneke Annex til St. Ibs, hvor Sognepræsten boer.

Ved Toldvæsenet er ansat en Oppebørselscontrolleur og en Assistent, ved Postvæsenet en Postexpediteur.

Fra Svaneke befordres Posten med aaben Baad til Christiansø.

I Byen findes Telegraphstation. 6te Udskrivningskreds 14de Lægd.

Johan Nicolai Madvig er født i Svaneke den 7de August 1804.

Svaneke Byes Segl, der her meddeles, hentyder noksom til Byens Navn. Kronen om Svanens Hals viser hen til, at Kongen og ikke længere Erkebispen af Lund var Byens Herre, da Vaabnet valgtes.

*) Om Kirken, cfr. Anm. om Kirken i Rønne S. 599.

Nexø

Kjøbstad i Sønder Herred, 3³/₄ Miil ad Landeveien øst for Rønne, 1¹/₄ Miil syd for Svaneke, beliggende paa en flad Strækning langs Stranden, hvorfra dog ikke langt mod Vest hæver sig en temmelig betydelig Høidestrækning. Byen har 20 Gader og 381 matriculerede Bygninger, hvoraf kun 15 udenfor den egentlige By (i 1837: 281 Bygninger). Bygningernes Assurancesum den 1ste April 1872: 345,960 Rd. (30te September 1854: 157,150 Rd., 31te Marts 1843: 84,450 Rd.).

Byens Jorder bestaae af Udmarken og den saakaldte Byvang, beliggende udenom denne (409 Tdr. Land) med 75 Tdr. 1 Skp. Htk. Om Udmarken see S. 588—89.

Offentlige Bygninger og Institutioner:

Kirken, oprindelig meget lille og lav, i Aaret 1730 forhøiet 4 Alen og i det Hele restaureret, fornemlig ved Understøttelse af Kirkeværgen Capitain Ole Sonne, som den af Thurah anførte Inscription udviser: „Men Kirkens Værge saasom den, Der hele Værket gjorde klar, Capitainen Ole Sonne var"; 1766 har den atter modtaget en Forbedring og Tilbygning, hvorom Danske Atlas melder; Kirken har Taarn (dens Bygning danner en ret Vinkel), et Orgel, hvælvet Bjælkeloft;

Raad-, Thing- og Arresthuus, fælles for Byen og Herredet, opført i 1855 og 1856;

Material-Magazin under Bornholms Arsenal;

Borgerskolen og Arbeidsanstalten. Denne sidste er funderet af Fru Koefoed ved et Legat, der, foruden det til Arbeidshusets Anskaffelse Anvendte, er steget til en Capital af 8175 Rd.;

Frimenighedskirken Nazareth.

Indbyggernes Antal var i 1870: 1584 Mdkj. 704, Kvdkj. 880); i 1860: 1485; i 1855: 1414; i 1850: 1403; i 1845: 1406; i 1801: 1274; i 1769: 1175.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat bleve 134 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 49,593 Rd.

Byen, der ligger i den frugtbareste Deel af Bornholm, har ikke ringe Handel med Landboerne, Skibsrederiet er i Forhold til Byens Størrelse betydeligt (i 1870 14 Skibe af 418 C.-Lstr. foruden 72 umaalte Baade), hvorhos Fiskeri og Brændeviinsbrænderi høre til de vigtigste Erhvervskilder.

Told- og Skibsafgifterne (incl. Krigsskat) vare i 1870: 2385 Rd., i 1869: 2646 Rd. Brænderiafgiften (incl. Krigsskat) i 1870: 9475 Rd., i 1869: 9070 Rd. Product i 1870: 174,550 Potter, i 1869: 134,600 Potter.

NEXÖ
1:8000
50 100 200 300 400 600 Alen
Byggrændse efter Lov af 11te Februar 1863
a Kirken
b Skolen
c Raadhuset
d Fattiggaarden
e Toldbod
ÖSTERSÖEN
Havne
Plads
Ydrehavn
Inderhavn
Kjöbstadsmarken
Nexö Kjöbstadsmarkjorder
Ferske Sö

Kreaturholdet i Nexø var den 16de Juli 1866: 73 Stkr. Heste, 284 Stkr. Hornkvæg, 188 Stkr. Faar og 100 Stkr. Sviin.

Byens Øvrighed er en Borgmester, der tillige er Byfoged og Byskriver saavel i Nexø som i Aakirkeby samt Herredsfoged og Herredsskriver i Sønder Herred.

Byraadet bestaaer foruden Formanden (Borgmesteren) af 9 valgte Medlemmer. Følgende staaende Udvalg ere nedsatte: a) for Havnevæsenet; b) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; c) for Fattigvæsenet; d) for Skolevæsenet; e) for Brolægnings- og Veivæsenet; f) for Byens Mose, Træplantning og Udmarker.

Communens Udgifter vare i 1869: 6963 Rd., hvoraf til Fattigvæsenet 2295 Rd., til Skolevæsenet 1494 Rd., til Statskassen 345 Rd., til Amtsfonden 107 Rd., til Amtsrepartitionsfonden 797 Rd., Resten til andre communale Udgifter. Af Udgifterne vare 2681 Rd. udredede ved særlige Indtægter, det Øvrige paalignet.

Communen eiede ved Udgangen af 1869 i rede Penge og Obligationer 9572 Rd. og i faste Eiendomme 32,500 Rd., nemlig Skolebygningerne, Arbeidsgaarden eller Fru Koefoeds Stiftelse, nu indrettet til Beboelse for mindre Familier, Børneasyl og Sygehuus, 2 Vangegjemmerhuse, 2 Havnehuse, Sprøitehuset, Andeel i det for Sønderherred, Nexø og Aakirkeby fælles Thing- og Arresthuus, Byens Udmark med Mosen, c. 214 Tdr. Land. Communens Gjæld var 3429 Rd. Den hidtilværende almindelige Græsningsret for Byens Folk paa den vidtstrakte Udmark er i 1871 ophørt og bliver nu hvert Foraar forauctioneret i dertil udlagte Lodder. Et Areal deraf paa c. 30 Tdr. Land (nordefter) er bortforpagtet.

Ved Byens Skole er ansat 2 Lærere. Den eier et Legat af 6000 Rd., som er skjænket den af afgangne Etatsraadinde Koefoed.

Byen har et Brand- og Politicorps.

Havnevæsenet bestyres af et Udvalg af Byraadet, bestaaende af Borgmesteren og 4 andre Medlemmer, hvoraf de 2 vælges af Byraadets egen Midte og de 2 udenfor samme. De aarlige Indtægter ere c. 2000 Rd. Nexø Havns Dybde angives i Schneiders „Danmarks Handelsflaade i 1871“ til 10 à 12 Fod. Nexø Red er den meest benyttede Stoppeplads under Bornholm. Stedets Fiskere tilbyde sig som oftest som Lodser, og man gjør vel i at benytte dem for at komme til at ligge godt („Danske Lods“). Havnens Gjæld er c. 20,000 Rd. Havneanlæget paatænkes betydelig udvidet og forbedret, saaledes at Havnen kan blive tjenlig til Dampskibsstation. Hertil knyttes store Forventninger for hele den sydlige Deel af Bornholm.

I geistlig Henseende er Bodilsker Sogn Annex til Nexø. Første Lærer ved Borgerskolen er tillige Kirkesanger ved Nexø Kirke. Med Andenlærerembedet er Organisttjenesten forenet.

Ved Toldvæsenet er ansat en Oppebørselscontrolleur og en Assistent, ved Postvæsenet en Postexpediteur, som tillige er Bestyrer af Telegraphstationen.

I Nexø er et Filialapothek af Apotheket i Rønne. 6te Udskrivningskreds 20de Lægd.

Nexøs Vaaben, en Baadshage, saaledes som det her afbildes, viser hen til Beboernes Færdsel paa Søen.

Aakirkeby,

Bornholms eneste Landstad, i Sønder Herred, 2 Mile o. s. o. for Rønne og 2 Mile v. for Nexø, er beliggende paa en Granitbakke af 280 Fods Høide. Byen har 6 Gader og 176 matriculerede Bygninger, hvoraf dog kun 77 i den samlede By, Resten udenfor denne omspredt paa Byens Grund. Byens Areal er 11¼ Tdr. Land. Bygningernes Assurancesum var den 1ste April 1872: 191,010 Rd. (30te Septbr. 1854: 74,720 Rd.).

Aakirkeby Kjøbstadcommune staaer i Forbindelse med en Landcommune, som begge tilsammen danne et Kirkesogn*). Disse to Communer have dog fælles Skolevæsen, og i Skolebestyrelsen have foruden Præsten saavel Medlemmer af Kjøbstadens Byraad som af Landsognets Sogneraad Sæde. Forøvrigt har Landcommunen sit særskilte Communalvæsen.

Aakirkebyes Jorder udgjøre 890 Tdr. Land, 113 Tdr. Htk. Under Byens Jorder ere indbefattede baade „Smaalyngen" og „Høilyngslodden", som nu ere indlemmede i Byens Matrikel.

Offentlige Bygninger og Institutioner:

Kirken, af hvis Ydre gives en Afbildning paa næste Side, beliggende paa Landsognets Grund, er den anseeligste paa Bornholm og den mærkeligste blandt Cementsteenskirkerne**) (man kaldte dem tidligere men med Urette Marmorkirkerne). Da Svend Grade 1150 havde afstaaet Aakirkeby til Erkebispen i Lund, blev St. Hans Kirke, som den tidligere kaldtes, Landets Hovedkirke og omdøbtes til Ære for Lund Domkirkes Skytshelgen til en Laurentiuskirke. Fra denne Tid eller dog vel i alt Fald fra det 12te

---

*) Lov 6te Juli 1867.

**) Cementstenen forekommer foruden i Aaker som Hovedmateriale i de to sydligste Kirker Pedersker og Povlsker, samt som Bimateriale i Bodilsker, Ibsker, Knudsker, Klemensker, Ruthsker og Vestermariæ. I endnu ringere Grad er det anvendt i Østermariæ og Rø Kirke samt i flere af Rundkirkerne. Som Bimateriale forekommer ogsaa Sandstenen i flere bornholmske Kirker.

AAKIRKEBY
Aakirke Landsogns Jörder
Aakirke Kjøbstads Markjorder
Grunsgrav
Fra Rønne
Degnegaard
Kirken
Kannike gaard
Torvet
Præste gaard
til Nexø
Bygrændse efter Lov af 11te Februar 1863
1:5000
50 100 200 300 400 500 600 Alen

Aarhundredes Slutning skriver sig en betydelig Ombygning af Kirken, der bestod i Tilføining af et mægtigt Taarn mod Vest og et Vaabenhuus mod Syd samt Indbygningen af et Baptisterium, der ved en Tværmuur med et Par Buer i Langhusets vestlige Ende adskiltes fra dette, og endelig et stort og temmelig plumpt Længdeskillerum med 5 fiirkantede Piller og mellemspændte Buer, hvilket formodentlig opførtes for at understøtte Bjælkerne i det brede Langhuus. Ligesom den oprindelige Kirke, der kun bestod af Langhuus, Chor og Chorrunding, var opført i romansk Stiil, saaledes er ogsaa den runde Bue, om end mere lavt spændt i Tilbygningerne, dog disses Hovedkjendetegn og vidner derved om deres høie Alder*). Langhusets indvendige Længde, Baptisteriet medregnet, 29½ Alen, Breden 14½ Alen, Høide 11¼ Alen, Chorets indvendige Længde

Aakirkeby Kirkes Ydre.

11½ Alen og Breden 10½ Alen, Chorets indvendige Radius 4 Alen 9 Tommer. Fra Baptisteriet, hvor den høist mærkværdige gamle Sandsteensdøbefont med sine mange billedlige Fremstillinger og Runeindskrifter endnu har sin Plads (afbildet paa næste Side), kom man gjennem en med Taarnet samtidig Dør til dettes nederste Parti. Det store Taarn er nemlig deelt i 4 forskjellige Stokværk, af hvilke de 3 nederste ere forsynede med stærke Tøndehvælvinger og det øverste bærer det tvedeelte Tag, som har yngre Kamgavle mod Nord og Syd. Det første Stokværk har en indvendig Længde af 13¼ Alen og en Brede af 12¼ Alen. I Midten af Rummet 4 lave og brede Piller med mellemspændte Rundbuer, som bære

---

*) Særligt maa fremhæves det høist characteristiske Vaabenhuus med sin sjeldne Portal og de smaa Vinduer paa hver Side af samme, der deles ved Søiler i Midten; mulig det ældste i Danmark.

de 3 Tøndehvælvinger, der gaae i Retning fra Øst til Vest. I Muurtykkelsen føre oprindelige Steentrapper til de øvre Stokværk, af hvilke det 2det ligeledes har 4 Piller, men ligesaa mange Hvælvinger, hvoraf den østligste gaaer i Retning fra Nord til Syd, de 3 andre modsat. 3die Stokværk har Tværmuur fra Nord til Syd, hvorved det deles i 2 Rum, kun 2 Piller, men 4 Hvælvinger, 4de ligeledes 2 Piller, men ingen Hvælvinger. Taarnet, der ligesom ved de til samme Gruppe hørende Kirker har tjent til Forsvar*), er forsynet med Skydehuller. Altertavle og Prædikestol i Renaissancestiil. Orgel. I Vaabenhuset staae 2 Runestene, ligesom nu ogsaa en Ligsteen over Lybekkernes berygtede Landshøvding Sveder Kjetting med hans tvende Hustruer (før i Altergulvet).

Døbefonten i Aakirkeby Kirke.

I den nærmeste Fremtid paatænkes en større Istandsættelse af denne mærkelige Kirke, ved hvilken Længdeskillerummet, som borttager baade Lyd og Lys, ventelig vil bortfalde.

Klokketaarn paa Kirkegaardens Sydside.

Thing- og Arresthuus, opført i 1867.

Frimenighedskirke, opført 1872.

Endvidere mærkes: **Hospitalet,** opført i 1856, hvori 5 Fattige nyde fri Bolig og Brændsel, 10 ß ugentlig og 6 Skpr. Rugmeel aarlig. Dette har sin Oprindelse fra et ældre St. Jørgens Hospital, med hvilket Kong Christian den Tredie den 2den Juli 1551 forlehnede sin „Hoffzinder" Henning Gagge, hvorpaa han efter Forlehningsbrevet skal underholde saa mange Fattige, „som renntenn ther tilliger tole kann"; 27de August 1562 forlehnedes Hospitalet paa samme Vilkaar til Mogens Uff. 11te April 1565 forlehnede Kong Frederik den Anden det til Sveder Kjetting. Thurah anfører ogsaa, at selve Hospitalet stod ved Spidlegaarden, der havde sit Navn efter dette, og at der ved samme havdes et St. Jørgens Capel, samt tilføier, at Aar 1680 inddrog Amtsskriveren Hospitalets Indkomster.

*) Man har meent, at 2det Stokværk skulde have været benyttet til en Art Gudstjeneste, og at den derværende Niche (Alterniche?) skulde tyde herpaa, men det synes dog at være meget tvivlsomt. Det sees let, at ingen af disse Taarne ere byggede til Klokkers Anbringelse. Disse have paa Bornholm deres Plads i særskilte paa eller ved Kirkegaarden staaende Klokketaarne, der sædvanlig ere opførte af raa Granit forneden og af Bindingsværk og Bræder foroven.

Dette synes alt dengang at være flyttet til Aakirkeby, thi i Høiesteret faldt der, efter at Sognepræsten i Aaker Sogn Thue Lyster havde indstævnet Amtsskriveren for hans Fremgangsmaade med Hensyn til Hospitalet, den Dom, at Bornholms Amtstue aarlig herefter skulde betale til Aakirke Hospital 60 Rd. og 3 Tdr. Meel af Spidlegaards Mølle*).

I Aaker Sogn 4 **Skoler**, hvoraf to ligge tæt østen for Kirken.

Indbyggernes Antal var i 1870 i Kjøbstaden Aakirkeby: 745 (Mdkj. 357, Kvdkj. 388); i 1860: 613; i 1855: 587; i 1850: 561; i 1845: 545; i 1801: 455; i 1769: 366.

I Henhold til Lov af 25de Juli 1867 om en overordentlig Skat bleve 108 Skattepligtige ansatte til en Skatteindtægt af 30,800 Rd.

Aakirkeby har i de sidste 15 Aar taget et ikke ubetydeligt Opsving. Agerbrug er vistnok det overveiende Erhverv, men Handel og Haandværksdrift er betydelig tiltaget. Den har 7 Kjøbmænd og flere dygtige Haandværkere. Den samlede By er kun lille, men en net lille Kjøbstad med teglhængte Bygninger og godt brolagte Gader.

Kreaturholdet i Aakirkeby var den 16de Juli 1866: 101 Stkr. Heste, 268 Stkr. Hornkvæg, 307 Stkr. Faar og 89 Stkr. Sviin.

Kjøbstadens Øvrighed er en Byfoged, der tillige er Byskriver. Han er ogsaa Byfoged og Byskriver i Nexø, hvor han boer, samt Herredsfoged og Herredsskriver i Sønder Herred. Byen har sin egen Borgmester, boende der; han er Formand i Byraadet, der endvidere har 7 valgte Medlemmer.

Af Byraadet ere følgende staaende Udvalg nedsatte: a) for Kasse- og Regnskabsvæsenet; b) for Fattigvæsenet; c) for Brolægnings- og Veivæsenet m. m.

Communen eier en Udmark (Smaalyngen) paa 51 Tdr. Land, der er bortforpagtet (giver en aarlig Indtægt af c. 440 Rd.) og opdyrket, samt en Capital af 1300 Rd. Af Hoilyngen eier Byen 120 Tdr. Land, hvoraf omtrent Halvdelen er beplantet; af Resten, der ogsaa agtes beplantet, haves for Tiden en aarlig Indtægt af c. 45 Rd. Communens Gjæld var den 31te December 1870: 3200 Rd. Dens Udgifter i 1870 beløb sig til 2890 Rd., hvoraf til Skolevæsenet 440 Rd., til Fattigvæsenet 500 Rd., til Amtsrepartitionsfonden 350 Rd.

Byen har et Brand- og Politicorps.

---

*) Disse 3 Tdr. Meel udredes dog directe af Spidlegaard til Hospitalet, ikke gjennem Amtstuen. Af Lundebispernes Oluf Rups og Mathias Jensens Visitatsbøger (Thottske Saml. Nr. 1586, 4to) sees af en Bemærkning fra Aar 1616 eller deromkring, at „Spidlegaard" dengang benævntes „Spedalsgaard" samt at den ældgamle Skik, at Hospitalerne udsendte Vogne for at indsamle Almisser, endnu har bestaaet ind i det 17de Aarhundrede.

I geistlig Henseende danner Kjøbstaden Aakirkeby og Aaker Landsogn eet Sogn: Aaker Sogn, hvis Beboere alle søge Aakirke. Kirken eier sig selv; dens Indtægter bestaae af Sædtiende, Huusmandspenge og Fæsteafgift af nogle den tilhørende Jorder. Præstegaarden ligger tæt ved Aakirkeby. Den har et Tilliggende af 82$^{5}/_{8}$ Tdr. Land med 12 Tdr. Htk.

Ved Postvæsenet er ansat en Postexpediteur, som tillige er Bestyrer af Telegraphstationen.

6te Udskrivningskreds 21de Lægd.

For- og Efteraar holdes i Aakirkeby Marked med Kram, Heste, Kvæg og andre Kreaturer.

I Aakirkeby er en Landbo-Spare- og Laanekasse. Deri indestod i 1872: 35,000 Rd.

Ligesom Kirken var helliget Johannes, saaledes har Byen ogsaa taget denne Evangelist med hans Sindbillede Ørnen til Vaaben. Bogstaverne S. I. betyde uden Tvivl ogsaa Sanct Johannes.

Bornholms Landsogne.

I Vester Herred: Knudsker, Nyker, Ny Larsker og Vester-Mariæ*).
I Nørre Herred: Rutsker, Klemensker, Rø og Olsker.
I Øster Herred: Ibsker, Øster-Mariæ*), Øster-Larsker og Gudhjem.
I Sønder Herred: Bodilsker, Povlsker, Pedersker og Aaker**).

Knudsker Sogn, Annex til Rønne S., det vestligste paa Bornholm, er omgivet af Rønne Kjøbstads Jorder, Havet, Nyker Sogn, fra hvilket

*) Disse 2de Sogne nævnes i daglig Tale Vestermarkersen og Østermarkersen. Beboerne kaldes Markirkebo (deraf det almindelige bornholmske Familienavn: Marker).
**) Endelsen „ker“ betegner „Kirke“.

det skilles ved Blykoppe-Aa, Vester-Mariæ S. og Ny-Larsker S. Kirken, østlig i Sognet, ½ M. øst for Rønne. Den østlige Deel af Sognet hører til Granittens Omraade og her findes trende Steenbrud; længere mod Vest findes Porcellainjord eller som det nu almindeligere benævnes Kaolinjord samt andre fortrinlige Leerarter. Nordvestlig i Sognet ligger en Deel af den Staten tilhørende Plantage „Sandflugten". Den sydlige Deel af Sognet henhører for en Deel til „Blemme Lyng". Sognets Fladeindhold er 3698 Tdr. Land af Htk. 301 Tdr. 1 Skp. „ Fdkr. 2½ Alb.*).

I Sognet: St. Knuds Kirke, høitliggende, med viid Udsigt; Langhuus, Chor, Chorrunding samt Taarn med 3 Stokværk, Alt samtidigt. Nederste Stokværk har en Tøndehvælving, det andet Rester af en lignende, Vindeltrapper føre til de forskjellige Stokværk; Langhusets nordlige Indgang har beholdt sin ældgamle Dør. Spor af meget smaa oprindelige Vinduer. Den gamle Chorbue har paa hver Side en Alterniche, Choret forsynet med Tøndehvælving, medens Chorrundingen har Halvkuppelhvælving og Langhuset et smagløst hvælvet Brædeloft. Granit er Kirkens Hovedmateriel, men Cementsteen er anvendt til de smykkende Dele. Bygningen skriver sig vistnok fra det 11te eller Begyndelsen af det 12te Aarhundrede; 5 Gaarde over 12 Tdr. Htk., nemlig foruden de 3 i forrige Udgave nævnte, Almegaard (26de Sg.**) dermed forenet), af 221 Tdr. L., 21½ Tdr. Htk., Tornegaard, 23de Sg., 97½ Tdr. L., 12½ Tdr. Htk., Smørbygaard, 22de Sg., c. 100 Tdr. L., 14 Tdr. Htk., de under een Eier forenede Gaarde Kanegaard og Rabekkegaard, 15de og 16de Sg., af tilsammen 16 Tdr. Htk. og Rosmannegaard, 27de Sg. og 1ste Vg., nu af 12 Tdr. Htk.; 41 Gaarde under 12 Tdr. Htk.; c. 60 Huse; 2 Vandmøller; 2 Veirmøller. Nogle hinanden nærliggende Gaarde benævnes Stubbegaarde, nogle Tjærebygaarde.

Indbyggere: 602. Agerdyrkning er Hovederhverv. Steenbrudene og Kaolinslemmingen give ogsaa Beskjæftigelse. Fiskeri drives ikke fra dette Sogn.

Sognet er som foranført Annex til Rønne S. Egen Commune. Kirken eier sig selv. 2det Lægd.

Nyker Sogn, omgivet af Havet, Knudsker S., fra hvilket det skilles ved Blykoppe-Aa, Vester-Mariæ S. og Klemensker S., med hvilket Bag-Aa paa en kort Strækning gjør Grændsen. Kirken, midt i Sognet, 1 Miil nordost for Rønne. Sognet gjennemskjæres af et Aaløb, der falder i Bag-Aa. I den vestlige Deel af Nyker S. ud mod Havet ligger en Deel af den Staten tilhørende Plantage „Sandflugten", der dækker Kulformationen, og, som Navnet alt antyder, tidligere var en øde Flyvesandsstrækning. Sognet skraaner jevnt mod Vest uden mærkelige Høider. Den østlige Deel, der hører til Granittens Terrain, er mindre frugtbar end den vestlige, hvor Underlaget dannes af Grønsandsformationen. Sognets Fladeindhold er 3811 Tdr. Land med Htk. 438 Tdr. 3 Skpr. „ Fdkr.

*) Hvor ikke anderledes er bemærket er Hartkornet anført efter den for Bornholm gjældende Matrikul og efter Stat. Tabv. 3die R. 4de B.

**) Ved Sg. betegnes i det Følgende Selveiergaard; ved Vg. Vornedgaard.

$2^1/_4$ Alb. 100 Tdr. Land Lynghede af Udmarken er opdyrket, Sognets øvrige Udmark, beliggende ved Almindingen, af Fladeindhold 520 Tdr. Land, er nu fuldstændig udstykket, og 185 Tdr. Land udlagte til Skovareal for Sognets Regning; henimod Aarhundredets Slutning vil det efter Planen være fuldt beplantet med Fyr og Gran; paa Flyvesandet er plantet Marehalm. Lyngheden anslaaes endnu til 400 Tdr. Land.

I Sognet: Ny Kirke, en af Bornholms 4 Rundkirker, hed indtil det 16de Aarhundrede Alle Helgens Kirke, men har mulig efter en Istandsættelse faaet sit nuværende Navn. Kirken, der er opført af raa og kløvet Granit, bestaaer oprindelig af Rotunden, Choret og Chorrundingen samt det senere tilbyggede Vaabenhuus mod Sydvest. Rotunden er i Midten forsynet med en svær rund Pille af prægtigt tilhugne, men allerede tidligt overkalkede Cementkvadre, udenom hvilken den omtrent 7 Alen høie Tøndehvælving bøier sig, idet den udadtil støtter sig mod Ydermuren. I Midten af 2det Stokværk findes ligeledes en mindre Pille, som nu kun støtter Tagværket, men som oprindelig maa have fortsat sig over dette og baaret et lille Spiir. Steentrappen, der fører til 2det Stokværk, ligger i den tykke Muur, men sees at have fortsat sig endnu høiere og saaledes i sin Tid ført til et 3die Rum, der forlængst er nedbrudt, og et kegledannet Tag anbragt over Rotunden. Det sidstnævnte Stokværk har, som ved de andre Rundkirker, udentvivl været indrettet til Forsvar. Choret har her lige Sidemure, af hvilke den sydlige desværre for faa Aar siden er ombygget med Muursteen og uden Hensyn til den mærkelige Kirkes oprindelige Stiil. Kirken har et særskilt Klokketaarn uden videre Interesse. Ved Indgangene til Kirkegaarden findes ret charakteristiske Porte med Tag over, der vidne om Paavirkning af norsk Træarchitectur. I Vaabenhuset en Runesteen, hvorpaa læses: „— Enke reiste denne Steen over sin Søn Svend, Dreng god . Christ hjælpe hans Aand".

Foruden Kirken ligger i Nyker Sogn:

Præstegaarden, tæt ved Kirken, Skolen, c. 1000 Alen vest for denne; følgende Gaarde over 12 Tdr. Htk.: Kyndegaard, 178 Tdr. L., $19^1/_2$ Tdr. Htk., Vellensgaard, 156 Tdr. L., 18 Tdr. Htk., Blykoppegaard, 110 Tdr. L., 14 Td. Htk., alle tre Proprietairgaarde, Agregaard, 20de Sg., 124 Tdr. L., 16 Tdr. Htk., Pluggegaard, 6te Vg., 128 Tdr. L., $15^3/_4$ Tdr. Htk., Risenholm, 16de Sg., 163 Tdr. L., $15^1/_2$ Tdr. Htk., Brogaard, 3die Sg., 163 Tdr. L., $15^1/_4$ Tdr. Htk., Tornegaard, 19de Sg., 109 Tdr. L., $14^1/_3$ Tdr. Htk., Bokkegaard, 27de Sg., 90 Tdr. L., $13^1/_4$ Tdr. Htk.; 37 Gaarde under 12 Tdr. Htk.; 140 Huse; Sorthats Kulværk; 2 Veirmøller. En Samling af Gaarde benævnes Mæby; ligeledes nævnes en Række Gaarde vest for Kirken Kirkeby.

Indbyggere: 1083. Agerbrug er Hovederhverv, ved Kulværket finder en Deel af Huusmandsklassen Arbeide. Fiskeriet er ikke ubetydeligt i dette Sogn.

Sognet danner en egen Commune. Ny Kirke eier sig selv. 3die Lægd.

Ny Larsker Sogn, omgivet af Vester-Mariæ S., Knudsker S., Kjøbstaden Rønnes Jorder og Havet. Kirken, midt i Sognet, 1 M. s. o. for Rønne. Havet danner her Arnage-Bugten. Vellens-Aa gjennemløber Sognet og danner paa en liden Strækning ved dens Udløb Grændsen

mod Rønne Kjøbstad. Arealet er 3987 Tdr. Land, af Htk. 354 Tdr. „ Skpr. 3 Fdkr. „ Alb. Lyngheden er den til Sognet hørende Deel af den saakaldte Blemme Lyng, der udgjør 750 Tdr. Land (see Knudsker Sogn), hvoraf 140 Tdr. Land ere som Sognets Fællesjorder efter Udmarksfagens Ordning blevne udlagte til Skovplantning, hvilken er begyndt i 1869. Flyvesandsstrækningen, nu dæmpet med Marehalm, er c. 40 Tdr. Land.

I Sognet ligger Ny Lars Kirke, oprindelig helliget St. Nicolaus eller Nilaus, hvilket Navn i Tidernes Løb har modtaget Forandringer til Ny Lars; den er en af de bornholmske Rundkirker. Bygningen bestaaer af en Rotunde i 3 Stokværk, et Chor med udadbuede Ydermure og en halvrund Chorafslutning samt et yngre Vaabenhuus mod Sydvest. Den er opført af Granit som Hovedmateriale, men Sokler, Muurkrandse, Buer og lignende ere tildeels af huggen Cementsteen. I hvert Stokværks Midte staaer en rund Pille, og i de tvende nederste danner denne i Forbindelse med Ydermuren Støtten for de kredsformige Tøndehvælvinger, hvoraf den første har en Høide af $8^1/_4$ Alen og den anden kun 5 Alen. Det indvendige Tværmaal af Rotunden er 17 Alen 20 Tommer. Fra Chorets sydvestlige Hjørne fører en Trappe igjennem den sydlige Muur til det andet Stokværk, hvor der mod Sydvest findes en halvrund Nische (Alternische?), og fra dette atter en anden gjennem samme Muur til det øverste Rum, over hvilket det kugledannede Tag hæver sig. Muren i det tredie Stokværk er dobbelt, saa der mellem sammes tvende Dele, af hvilke den yderste er forsynet med senere tilmurede Skydehuller, dannes en Gang som en Vægtergang. At dømme efter Materialet og Stenenes Tildanning maa den sidste Afdeling være samtidig med de andre, hvilken Mening imidlertid ikke deles af alle de Forfattere, der have behandlet dette Emne. Efter en Indskrift, der er opbevaret af Thurah*), faldt den vestlige Deel af Muren ned 1661, men denne Nedstyrtning kan kun forstaaes at gjælde den ydre Skal af samme, da der indvendigt ikke viser sig Spor af noget saadant. Vest for Kirken et særskilt Klokketaarn**). (To Runestene indsatte i Vaabenhuset, F. M.)

Foruden Kirken ligger i Sognet: Præstegaarden, 120 Tdr. L., $12^3/_4$ Tdr. Htk., Skolen, beliggende ved Rønne-Nexø Landevei, Bruunsgaard og Dalegaard, sammenlagte, 5te og 7de Sg., 205 Tdr. L., 17 Tdr. Htk., Store Strandbygaard, 8de Sg., 124 Tdr. L., 14 Tdr. Htk., Hovedgaard og Lille Myregaard, sammenlagte, 35te Sg. og 7de Vg., 118 Tdr. L., 15 Tdr. Htk.; 42 mindre Gaarde og Stæl; 132 Huse, hvoraf c. 50 Stæl og Huse i Arnage Fiskerleie, i hvilket en Pogeskole, en Baadehavn, paabegyndt 1868, en hollandsk Veirmølle (Arnage Mølle); en Stubmølle ved 35te Sg.

Indbyggere: 853. Agerdyrkning er Hovederhverv. Fra Arnage drives Fiskeri.

Ny Larsker Sogn danner en egen Commune. Kirken eier sig selv. 4de Lægd.

---

*) Skougaard anfører i sin Beskrivelse af Bornholm, S. 310: „Kirken blev hjemsøgt af Ildebrand for faa Aar siden, hvilken kom af daværende Degns, Mossis Hjorts, Uagtsomhed, da han ei mindtes at slukke Alterlyset, hvoraf Følgen blev, at alle gamle Indskrifter, som Ilden kunde tilintetgjøre, da bleve aldeles fortærede af Luerne, hvoriblandt dog de vigtigste Indskrifter vare af de Thurah optegnede.

**) Ved de fleste bornholmske Landsognekirker er Klokketaarnet en særskilt Bygning med Bindingsværks Overdeel, beliggende paa Sydgrændsen af Kirkegaarden.

Vester Mariæ Sogn, omgivet af Ny Lars S., Knudsker S., Nyker S., Klemensker S., Øster Larsker S., Aaker Landsogn og Havet mod Sose-Vig. Kirken, vestlig i Sognet, 1 Miil øst for Rønne og ligesaa langt nordvest for Aakirkeby. Areal 10,429 Tdr. Land, hvoraf Statsskoven Almindingen udgjør 14--1500 Tdr. Foruden Almindingen hører en stor og ufrugtbar Strækning af Høilyngen til Sognet, hvis større Deel, fra Høilyngen ned mod Havet, der hviler paa Sandsteens- og Kul-Formationer, er temmelig flad og frugtbar, med Undtagelse af Blemme Lyng, der har en mindre god Jordbund. Htk. 790 Tdr. 4 Skpr. 1 Fdkr. 1¼ Alb. Sognets Beboere eie af Høilyngen omtrent ved 790 Tdr. Land, hvoraf 70—80 Tdr. ere opdyrkede; Communen eier endvidere af Høilyngen 210 Tdr. Land, hvoraf c. 24 Tdr. Land ere tilplantede med Naaletræer og 6—8 Tdr. Land fremdeles aarlig tilplantes.

I Sognet: Vester Mariæ Kirke, høitliggende, bygget af Granit og huggen Cementsteen. Langhuus, Chor og Chorrunding samt Taarnet med 3 Stokværk, alt samtidigt, Vaabenhuset paa Sydsiden yngre. De 2 nederste Stokværk have Tøndehvælvinger og det andet er ved en Skillevæg deelt i tvende Dele. Taarnets nederste Halvdeel har i Plan størst Udstrækning i Retning af Nord og Syd, medens den øverste er kvadratisk; over sidstnævnte et Spiir. Chorbuen er smagløst ombygget, og Langhusets og Chorets Brædehvælvinger svare ingenlunde til Kirkebygningens Stiil, hvilket heller ikke er Tilfældet med de store Stræbepiller, man i senere Tider har opført for at støtte Murene. Klokkerne hænge nu i Taarnets øverste Deel, men som ved de andre til denne Gruppe hørende Kirker er dette ikke dets oprindelige Bestemmelse. I Vaabenhuset findes to Runestene (F. M.) Paa den ene læses: „Thorsten og Sven reiste denne Steen efter Alfrin deres Fader og Thorlaf deres Broder. Gud og Guds Moder hjælpe deres Sjæle". Den anden Steens Indskrift angives at være ulæselig undtagen Slutningen; 2 Skoler, den nordre ved Kirken, den søndre ved Store Smørengegaard, desuden 2 Pogeskoler; Vestergaard, 8de Vg., den næststørste Gaard paa Bornholm, 268 Tdr. L., af 34 Tdr. Htk. med et stort Tilliggende af Udbyggerhuse, Vestergaardshuse; 5 andre Gaarde over 12 Tdr. Htk., nemlig: Store Smørengegaard, 12te Sg., 136 Tdr. L., 14½ Tdr. Htk. (med denne er forenet Brændegaard, tilsammen udgjøre de 20 Tdr. Htk.), Ringebygaard, 35te Sg., 140 Tdr. L., 13½ Tdr. Htk., Ellebygaard, 41de Sg., 107 Tdr. L., 12½ Tdr. Htk., Store Gadegaard, 43de Sg., 118 Tdr. L., 14 Tdr. Htk., Kantedamsgaard, 50de Sg., 108 Tdr. L., 12 Tdr. Htk.; 118 Gaarde under 12 Tdr. Htk., c. 210 Huse; 1 Vandmølle, 3 Veirmøller. Af Gaardene ligge flere i Rækker eller Samlinger med særskilte Benævnelser for disse, saaledes Sose i Sognets sydlige Deel, Klinte, Smørenge, Myreby, Tingsted, Elleby og Ringeby m. fl.

I Almindingen mærkes: **Kongemindet,** et 40 Fod høit paa Landets høieste Punct, Rytterknægten, ved frivillige Sammenskud af Bornholms Indbyggere til Minde om Kong Frederik den Syvendes Ophold paa Bornholm den 9de—16de August 1851 efter Prof. Bindesbølls Tegning i 1856 opført Granittaarn med Platform, omgivet af Jerngitter, hvorfra en skjøn og vid Udsigt over næsten hele Bornholms Land og det omgivende Hav. Af Kongemindet gives paa næste Side et lidet Billede.

Omtrent 2000 Alen o. n. o. herfor ligger paa en skovbegroet Høi den vidtløftige og mærkelige Borgplads Gamleborg og omtrent ligesaa langt n. n. v. igjen for denne den mindre men bedre conserverede Lilleborg.

Om **Gamleborg** (F. M.) anføres (i Bornholm beskreven paa en Reise i Aaret 1815 af Rawert og Garlieb, S. 208): „Gamleborg ligger paa den nordligste Pynt af den lodrette Klippevæg, der udgjør Skjællet mellem Almindingen, Vallensgaarden og Rømersdal. Gamleborg, en Levning af vore Forfædres faste Pladse, ligger paa Spidsen af Bjerget, omgivet med Miure af Granit og Cementsteen, forenet med Cementkalk. Paa den sydostlige Side har Hovedindgangen været, og paa den nordvestlige en lignende. Af de egentlige Bygninger kan nu Intet sees, af Muurvoldene alene kunne Sporene forfølges. Tydelig kan man skjælne, hvor en Kalkovn har staaet. Rundt om ligge Brokker deels af brændt, deels af ubrændt Cementsteen. Pladsen er iøvrigt ligesom hele denne Bjergstrækning overgroet med Træer.“ Af en i de bornholmske Forhold ualmindelig kyndig Mand er meddeelt til Optagelse i første Udgave af dette Skrift, at Borgpladsen er 140 Fod bred i Syd og Nord og 840 Fod lang i Øst og Vest. Det vil deraf sees, at denne Borgplads er af et meget betydeligt Omfang og større end nogensomhelst anden i Danmark. At der indenfor Murene skulde have været murede Bygninger er ikke ligefrem til at forudsætte; det er maaskee ikke usandsynligt, at Borgen har været et Tilflugtssted i Feidetid for Landets Beboere. Spørger man Almuen paa Bornholm om denne Borgs Fortid, faaer man i Almindelighed det lidetbetydende Svar, saavel for denne som for de tvende andre Borgpladser, Gamleborg i Ibs Sogn og Lilleborg, at de have været Sørøverboliger (Efterretning i Skrifter eller Archiver haves som bekjendt heller ikke). Udgravninger have derhos ikke fundet Sted af Gamleborg, og man staaer saaledes med Hensyn til denne endnu mere forladt end Tilfældet er med Lilleborg, fra hvilken Musæet for Oldsager gjemmer ikke faa Stykker, der kunne give Oplysning, idetmindste om Tidspunktet paa hvilket denne Borg er bleven ødelagt.

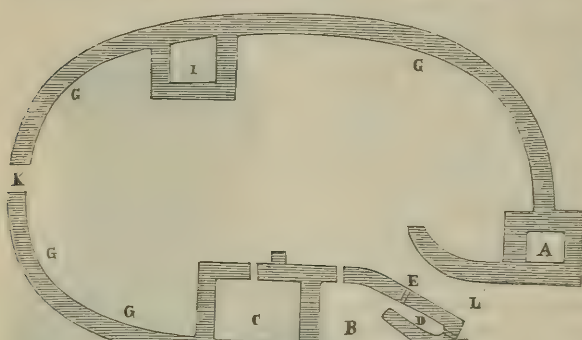

Kongemindet.

Om **Lilleborg** (F. M.) meddeler fornævnte Skrift, S. 209: „Paa den østlige Side af den yndige Bjergkjæde, som indeslutter Lilleborg og Borresø, hæver sig den skovrige Bjergknold, hvorpaa Lilleborg ligger. Bjerget er langagtigt, strækker sig fra Øst til Vest og er næsten steilt paa alle Sider, men lodret mod Sydost. Ovenpaa Høien sees de gamle Borglevninger at ligge. Rømer har ladet bortgrave noget af Jorden og Gruset, og derved er blottet en Deel sandsynligviis af Hovedbygningens Mure. Disse bestaae af temmelig eensdannede Granitstykker, som ere forenede med Cementkalk. Hvor Murene vare meest blottede, vare de 5 Alen høie. Imod Sønder er Levninger af en gammel Vandledning, der formodentlig har staaet i Forbindelse med en Sidebygning, da Rømer her fandt en Grundsteen, hvori sad en Dørhængsel. Paa Bjergets nord-

vestlige Side findes ogsaa Levninger af en Bygning. Hele Knolden er, undtagen paa det Sted, hvor lodrette Klipper vare tilstrækkeligt Værn, omgiven med en Muur ligesom Gamleborg. Det Meste af denne Muurvold er falden ned i Dalen. Noget deraf er ogsaa anvendt til Veifyldning paa den ved Lilleborg anlagte Vei. Hovedindgangen har været paa den sydostlige Side (?). I ældre Dage har Borgen været aldeles omflydt med Vand. Paa et Sted sees endnu Levninger af en Dæmning, der har tjent saavel til Opgang som til at opdæmme Vandet." 6 Aar efter, i August 1821, er der optaget et Grundrids af denne mærkværdige Borgplads, hvoraf her gives en Skizze, samt Uddrag af den med Grundridset følgende Forklaring.

A et fiirkantet Taarn, B, C og D en Bygning, der har bestaaet af 3 Afdelinger. E og F Vandrendeaabninger. Af I sees kun lidt af Grundvolden. Ved Siden deraf synes at være Spor af en anden Bygning. Udenfor A og K findes Forhøininger, hvorpaa synes at have staaet Bygninger. G Mure, som dog ere afbrudte paa de Steder, hvor Klippen gaaer steilt ned. K og L Hovedindgange. Omtrent 1820 lod Capitain og Holzførster Rømer foretage Udgravninger i Lilleborgs Ruiner og indsendte de fundne Gjenstande til det oldnordiske Musæum, hvor de ere opstillede i et særegent Skab under Afdelingen „den tidligere Middelalder". Disse Gjenstande ere nævnte i „Antiqvariske Annaler" IV. S. 165—68, 189—94, 223—27. Det vil først og fremmest være at lægge Mærke til, at i Afdelingen C er fundet et stort Parti forkullet Korn, man kan deraf slutte, at Borgen er brændt; dernæst, at der er fundet Mynter fra Kongerne Valdemar den Anden, Erik Plovpenning og Christopher den Første, hvilket betegner Tiden for Borgens Ødelæggelse, som maa formodes at være et Tidspunkt, da disse Kongers Mynter endnu courserede. Landets almindelige Historie vil lære, at det var netop i Slutningen af det 13de Aarhundrede og Begyndelsen af det 14de, at Striden mellem Danmarks Konger og Lunds Erkebisper blussede høiest, og det er derfor vistnok ogsaa til denne Tid vi maae henføre Borgens Ødelæggelse. I Afdelingen B er fundet en Mængde Jernsager, og det er bragt til stor Sandsynlighed, at her har Borgens Smedie været.

Grundrids af Lilleborg.

Kun alt for vidt ud over dette Skrifts Plan er her dvælet ved denne Borg. Jo mere man betragter dens store Bygningslevninger og de forskjellige Gjenstande af et temmelig udviklet Culturtrin, der ere fundne i

dens Ruiner, jo mere bliver det en Gaade, at den ikke er nævnt i Historien. Med Hensyn til dens Størrelse skulde her kun tilføies, at Borgpladsen inden for Ringmuren er i Syd og Nord 150 Fod lang og i Øst og Vest 120 Fod bred.

Vender man sig fra disse Minder fra en fjern Tid, vil man omtrent 1500 Skridt øst for denne Borgplads finde en for 3 Decennier siden opreist Granitsøile med Indskrifter, der minde om Prinds Christians, senere Kong Christian den Ottendes, Nærværelse paa Bornholm i Aaret 1824. Her blev i Aaret 1851 foranstaltet en Fest i Anledning af Kong Frederik den Syvendes Nærværelse. I Almindingen findes ogsaa een eller to af de bornholmske Rokkestene, hvilke Biskop Münter har antaget for Oldtidsmindesmærker, der have henhørt til Religionen (see Antiqvariske Annaler III., S. 19—30), men om hvilke Kong Christian den Ottende under fornævnte hans Ophold paa Bornholm har udtalt den vistnok rigtige Formening, „at Naturen har frembragt, hvad Menneskene vilde have havt stor Vanskelighed ved at udføre ved Kunst“ (Antiqvariske Annaler IV., S. 379—400). En ny Rokkesteen er funden i 1871 i den saakaldte Egekrakke ovenfor Kodalen. Rokkestenene ere fredede Mindesmærker.

Indbyggere: 1886. Agerdyrkning er overveiende Erhverv; fra Søse drives dog noget Fiskeri.

Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører sig selv. Sognet er deelt i 2 Sandemandsdistricter, det nordre og det søndre, henholdsviis 5te og 6te Lægd.

Rutsker Sogn*), omgivet af Havet, Hovedsognet Hasle, Klemensker og Olsker S. Kirken, omtrent midt i Sognet, ½ M. n. v. for Hasle. Den er beliggende paa en 436 Fod høi Banke, der nedskraaner til alle Sider. Det er det Punkt, der først giver Kjending af Bornholm for Skibe, der komme fra Vest og gaae til Østersøen eller til Rønne. Bag-Aa gjør paa en Strækning Grændsen mod Klemensker S. Gjennem Sognet løber Kjæmpe-Aa mod Sydvest. I Sognets nordvestligste Deel ligger Store Ringebakke, en Klippe af ¼ Miils Længde og ⅛ Miils Brede, med en Høide af 292 Fod over Havet. Dens østre Side, som vender mod Landet, er tilgjængelig, medens den vestre mod Søen, der gaaer med stor Dybde lige til dens Fod, næsten er lodret. Kun nogle Hundrede Alen syd for denne Klippe, adskilt ved den snevre Blaasingdal, sees en Klippe, der til en Høide af 70 Fod hæver sig lodret af Havet og kaldes Jonskirke**). Sognets Areal, der i sin hele Udstrækning hviler paa Granitbund, er 4639 Tdr. Land, af Htk. 423 Tdr. 2 Skpr. „ Fdkr. 2¼ Alb.

I Sognet: Kirken, beliggende paa det næsthøieste Punkt paa Bornholm og, som anført, det Første, man seer af Landet, naar man fra

---

*) I Skovgaards Beskrivelse over Bornholm S. 335 anføres: „Man mener, at dette Sogn kaldes saaledes, fordi Kirken skal have Navn af Jodinden Ruth, hvilket heller ikke er saa urimeligt, og stemmer dog noget med den bornholske Udtale: Röskerike‘. Thurah mener, at Navnet er en Forkortning af Rudolphs Kirke. Begge Forklaringsmaader ere vistnok ugrundede; i Udtog af Bornholms Jordebog af 1ste Mai 1599 kaldes Sognet Rydsker og Rødsker. I det 16de Aarhundrede kaldes Kirken ofte St. Andreæ Kirke (Hübertz Aktst., see Registret).

**) Om denne yttres i Panums Beskrivelse af Bornholm, S. 41: „Kun fra Landsiden kan den bestiges, dog paabyder den stærkt forvittrede Klippe den største Forsigtighed. Da den er meget længere end den er bred, og høiere paa den Ende, der vender mod Søen, hvor den ligner et afrundet Taarn, har den ganske Udseende af en Kirke.“

Vest nærmer sig dette. Langhuus, Chor, Chorrunding, Taarn samt Vaabenhuus, det sidste paa Sydsiden af yngre Oprindelse. Foruden Langhusets sædvanlige Portaler*) har Taarnet en oprindelig nu tilmuret Indgang mod Vest, der førte til dettes nederste Stokværk, Baptisteriet, hvor Døbefonten endnu staaer. Over dette er 2det Stokværk, ligesom det første forsynet med en stærk Tøndehvælving. Det 3die Stokværk bærer Taget. Langhuset har en misprydende Brædehvælving, Choret en lille Krydshvælving af Steen. Chorbuen, som er rundbuet, har tabt sin oprindelige Characteer, paa hver Side af denne en Alternische. Kirkens mærkeligste Parti er Chorrundingen. Denne, der er opført af Kalktuf, har sin Ydersíde prydet med Pilastre, der bære Rundbuen og paa Midten en meget sjelden lille Nische**), som deles ved en Søile, hvorover er anbragt et cirkelrundt Vindue. Kirken er iøvrigt for Størstedelen bygget af raa Granit, Cementsteen dog ogsaa anvendt. Da den er for lille til at rumme Menigheden, forestaaer en Udvidelse i den nærmeste Fremtid. Særskilt Klokketaarn Vest for Kirken; 2 Skoler og en Pogeskole, 2 Gaarde over 12 Tdr. Htk., nemlig Puggegaard, 1ste Sg., 13 Tdr. Htk. og Sandemandsgaard, 46de Sg., 15½ Tdr. Htk. 71 Gaarde under 12 Tdr. Htk., c. 180 Huse. Af disse falde en stor Deel paa Hellig Peders Fiskerleie, Kaas Fiskerleie og Vang Fiskerleie. 2 Vandmøller og 2 Veirmøller. Som Benævnelser for Samlinger af Gaarde forekommer: Kaasby, Jydegaardene.

Indbyggere: 1271. Foruden Agerbruget er Fiskeriet fra de tre Fiskerleier af Betydning som Erhvervsgreen.

Sognet, der er forenet med Hasle til eet Pastorat, danner en egen Commune. Kirken tilhører sig selv. 9de Lægd.

Klemensker Sogn, omgivet af Havet, Hasle Kjøbstadjorder, Rutsker S., Olsker S., Rø S. og Østerlarsker S. Kirken, omtrent midt i Sognet, 7/8 Miil øst for Hasle. Bag-Aa gjør Grændse mod Nord mod Rutsker S., gjennemløber derpaa Sognets vestlige Deel og gjør nærmest dens Udløb paa en liden Strækning Adskillelsen mellem Nyker S. i Vester H. og Klemensker S. i Nørre H. Tæt op til Stranden ligger den nordlige Deel af den Statskassen tilhørende Plantage Sandflugten. Her findes ogsaa de Kullag, som benyttes til Hasle Kulværk. Sognets Areal, der heelt igjennem har Granitten til Underlag, er efter Matriklens nuværende Udvisende 11,246 Tdr. Land med 966 Tdr. Htk.

I Sognet: St. Klemens Kirke, høitliggende, bestaaende af Langhuus, Chor og Chorrunding samt det nederste Stokværk af et ufuldført Taarn mod Vest og et senere Vaabenhuus paa Sydsiden. Hovedmateriale Granit, Cementsteen ogsaa anvendt. I Taarnet en oprindelig Tøndehvælving og i Chorrundingen Halvkuppelhvælving. Skibet og Choret ere ogsaa hvælvede, men formodentlig først efter Reformationen. Udentvivl har Tanken været at indrette Taarnet til Forsvar, thi et særskilt Klokketaarn findes. Hvælvingen i Kirken har en dyb muret Begravelse, hvori indtil 1661 alle Bornholms adelige Embedsmænd bleve nedsatte.

---

*) Af det Nordlige findes dog ei længer Spor.
**) Det eneste Sted i Danmark, hvor Meddeleren heraf har fundet en lignende Nische paa Chorrundingen, er i den gamle Nørre Jernløse Kirke ved Holbæk, som ogsaa er bygget af Kalktuf.

Orgel. Ved Kirken er opreist en stor og smuk Runesteen (F. M.). Da Kirken er for lille for den store Menighed, er der paabegyndt Oplæggelse af et Fond (nu c. 12,000 Rd.) til Bygning af en ny Kirke; Præstegaarden, tæt ved Kirken (15 Tdr. Htk.), 3 Skoler; Simblegaard, 53de Sg., 29½ Tdr. Htk., Splitsgaard, 25de Sg., 27 Tdr. Htk., Ladegaard, 50de Sg., 21 Tdr. Htk., Pilegaard, 69de Sg., 19 Tdr. Htk. (dermed forenet Tornbygaard, tilsammen 31 Tdr. Htk.), Baggaard, 11 Tdr. Htk., Proprietairgaard, Store Krashavegaard, 20de Sg., 15 Tdr. Htk., Østre Pilegaard, 26de Sg., 15 Tdr. Htk., Kjøllergaard, 35te Sg., 13 Tdr. Htk., Skindermyregaard, 43de Sg., 15 Tdr. Htk., Tornegaard, 48de Sg., 12½ Tdr. Htk., Siegaard, 67de Sg., 14 Tdr. Htk., Brogaard, 66de Sg., 12½ Tdr. Htk., I Risen, 68de Sg., 12½ Tdr. Htk., Bolbygaard, 16de Sg., 12 Tdr. Htk., Bækkegaard, 17de Sg., 12 Tdr. Htk., Kuregaard, 27de Sg., 12 Tdr. Htk., Kofoedgaard, 32te Sg., 12 Tdr. Htk., Skovgaard, 65de Sg., 12 Tdr. Htk. 110 Gaarde under 12 Tdr. Htk.; c. 280 Huse, hvoraf nogle i det lille Fiskerleie Løvka. Hasle Kulværk. 7 Veirmøller og 1 Vandmølle. Som særskilte Benævnelser for visse Gaarddistricter forekomme: Skarpeskade, Skinderby, Tornby, Riisby, Vedegade, Skrubbe.

Indbyggere: 2001. Agerdyrkningen er Hovederhverv, Fiskeri drives fra Løvka Fiskerleie, dog ikke i stort Omfang. (Dette lille Fiskerleie, beliggende paa St. Clemens Sogns Strandmark, er ved ministeriel Resolution af 30te Marts 1850 i communal og kirkelig Henseende henlagt til Hasle Kjøbstad).

Sognet danner en egen Commune. Kirken tilhører sig selv. Sognet er deelt i 2 Sandemandsdistricter, det nordre og det søndre, henholdsviis 10de og 11te Lægd.

Ved Brogaard er opstillet den smukke Runesteen med Indskrift i et slynget Baand, fra Hedenskabets sidste Tid, som findes beskrevet af E. V. og afbildet i Ill. Tidende, 10de Bind, S. 293—94. Indskriften er tydet saaledes: Svenk lod reise denne Steen efter sin Fader Toste og efter sin Broder Alflak og efter sin Moder og efter sin Søster.

Olsker Sogn, det nordligste Landsogn paa Bornholm, omgivet af Havet, Allinge og Sandvig Kjøbstadjorder, Rutsker S., Klemensker S. og Rø S. Olsker Sogn er vel mere fladt end Bornholms nordligste Spids, men hører dog til Landets høiere Egne. Talrige Aaløb skjære sig her gjennem Landet, for største Delen igjennem temmelig dybe og meget snævre Dale, hvor Klippegrunden træder frem i bratte Affald. Mod Nord løber saaledes Kampelykke-Aa, med Udløb mellem Allinge og Sandvig; mod Nordost Klinte-Aa, Storedals-Aa, Sydost-Bæk, Tein-Aa, Kaas-Bæk. Kysten, saavel ved Udløbet af disse Aaer som tildeels imellem disse, er bækket af Skjær. Paa den til Sognet hørende Deel af Høilyngen findes tvende runde Klippehøie, hvoraf den ene bærer Navn af Borg og formodentlig i Oldtiden har været en Borgplads, den anden kaldes Stjernehøi. Sognets Areal er 4431 Tdr. Land, af Htk. 339 Tdr.

Indbyggere: 959. Agerdyrkning er Hovederhverv. Fra Fiskerleiet Tein drives endeel Fiskeri af Lax, Sild og Torsk.

I Sognet: Kirken, der hører til de bornholmske Rundkirker, bestaaer af Rotunden, der er i 3 Stokværk, Choret med lige Sider og den halvrunde Chorafslutning samt et yngre Vaabenhuus mod Sydvest. Kirkens

Hovedmateriale raa Granit, men det nederste Stokværks Midtpille er dannet af tilhugne Granitkvadre, ligesom ogsaa Cementsteen findes anvendt hist og her. Midtpillen støtter Rotundens kredsformige Tøndehvælving, og det samme gjentager sig i 2det og 3die Stokværk, i sidstnævnte dog uden Hvælving. Det øverste Stokværk har tilmurede Skydehuller. Den oprindelige Adgang til 2det Stokværk er skeet ved en Spiraltrappe indvendig fra Choret, men er forstyrret i senere Tider. Choret har Tøndehvælving, Chorrundingen Halvkuppel. Særskilt Klokketaarn.

Endvidere i Sognet: Præstegaarden, ved Kirken, Skolen, ligeledes ved Kirken; Store Hallegaard, Proprietairgaard*), Hullegaard, 12te og 13de Sg., 16 Tdr. Htk., Brogaard, 8de Sg., 12 Tdr. Htk., 27de Sg., 12 Tdr. Htk. 41 Gaarde under 12 Tdr. Htk.; c. 160 Huse, hvoraf en Deel i Tein Fiskerleie, 5 Vandmøller, 2 Veirmøller, et Teglbrænderi i Nærheden af Allinge. Frimenighedskirke.

Olsker Sogn danner en egen Commune. Kirken tilhører sig selv. 13de Lægd.

Rø Sogn, efter alle Beretninger den meest maleriske Egn paa Bornholm, omgives af Olsker, Rutsker, Klemensker og Øster Larsker S., fra hvilket det skilles ved Bobbe-Aa, samt Havet. Kirken, omtrent midt i Sognet, 3/4 Miil fra Allinge, 2 1/4 Miil n. o. for Rønne. Ligesom i det nordligere Olsker Sogn gjennemdrages dette af talrige Aaer, der gjennemløbe smalle Dale med bratte Klippeaffald og udmunde i Havet mellem Skjær af de eiendommeligste Former. At dette Sogn er mere end noget andet paa Bornholm riigt paa Skove og enkelte Trægrupper, der tildeels voxe mellem Klipperne, kan kun bidrage til at forhøie Stedets talrige Naturskjønheder. De betydeligste Aaløb ere Blaakilde-Bæk, Mølle-Bæk (af Panum kaldet Brødegaards-Aa), der kommer fra Mosen Laris Myr paa Høilyngen, den for sine skjønne Omgivelser særlig bekjendte Dyndal-Bæk med et smukt Vandfald, der dog er udtørret om Sommeren, Vaar-Bæk, Lindeskovs-Bæk, Store Fos og Bobbe-Aa paa Grændsen mod Nabosognet Øster-Larsker. Omtrent i Midten af Sognets Havbred opnaaer den bornholmske Klippenatur nogle af sine eiendommeligste Former. Saaledes falde ved „Helligdommen" Klipperne af lige ved Havet med lodrette Vægge af 50—70 Fods Høide. Den spids opløbende saakaldte „Lyseklippe" og de tvende store Klippehuler, „den vaade og den tørre Ovn", af hvilke der i hiin kan seiles ind fra Havet, ere alt under Skildringen af Bornholms eiendommelige Natur i det Foregaaende nævnte og skal her tillige nævnes den skjønne Udsigt ved „Amtmandsstenen" over Dyndalen, ligesom og Dyndals-Vandfaldet. Til Rø Sogn regnes efter Matriklens nuværende Udviisende „Rø Plantage", 1100 Tdr. Land, indtaget af Høilyngen og beplantes for Statskassens Regning. Her igjennem gaae to smalle Dalstrækninger, Nørre-Borgdal og Sønder-Borgdal, hver gjennemskaaret af en Aa. Forenede danne disse Aaer Bobbe-Aa. Nær ved deres Foreningspunct ligger en Bjergknold med et lidet Plateau ovenpaa, hvilken kaldes Borgen; formodentlig har her ligt et Fæste. Spor deraf findes dog ikke. Sognets Areal er 4379 Tdr. Land, af Htk. 319 Tdr.

I Sognet: Kirken, der er opført af raa Granit som Hovedmateriale og Cementsteen tildeels i de smykkende Dele, bestaaer af Langhuus, Chor, Chorrunding og Taarn i 3 Stokværk samt yngre Vaabenhuus paa Sydsiden.

Taarnet er her neppe samtidigt med den øvrige Bygning. Fra dette, som har størst Udstrækning i Nord og Syd, aabner sig en Rundbue mod Langhuset, under hvilken et Par mindre lavtspændte Buer, der i Midten bæres af en meget charakteristisk Dværgsoile. Det nederste Stokværk, Baptisteriet, dækkes af en høi og smuk Tøndehvælving. Særlig maa mærkes, at Indgangen til Trappen til de øvre Stokværk her mod Sædvane ved de bornholmske Kirker af denne Gruppe oprindelig er anlagt udvendig fra i det sydøstlige Hjørne. Klokkerne hænge i det øverste Stokværk, der dækkes af Taget. Langhuset og Choret have yngre Brædehvælvinger, Chorrundingen sin gamle Halvkuppelhvælving (Runesteen F. M.); Præstegaarden, ved Kirken, Skolen, omtrent midt i Sognet; 52 Gaarde, hvoraf 3 over 12 Tdr. Htk., nemlig: Tydskegaard, 16de Sg., 132 Tdr. L., 14 Tdr. Htk., Kjøllesgaard, 2den Sg., c. 100 Tdr. L., 12½ Tdr. Htk., Dyndalegaard, 7de Sg., c. 150 Tdr. L., 12 Tdr. Htk.; c. 60 Huse, 1 Vandmølle og 3 Veirmøller. Særskilte Benævnelser for enkelte Gaardsamlinger i Sognet ere: Steenby, Nørregaarde.

Indbyggere: 662. Agerbrug og Fiskeri ere Erhvervskilder.

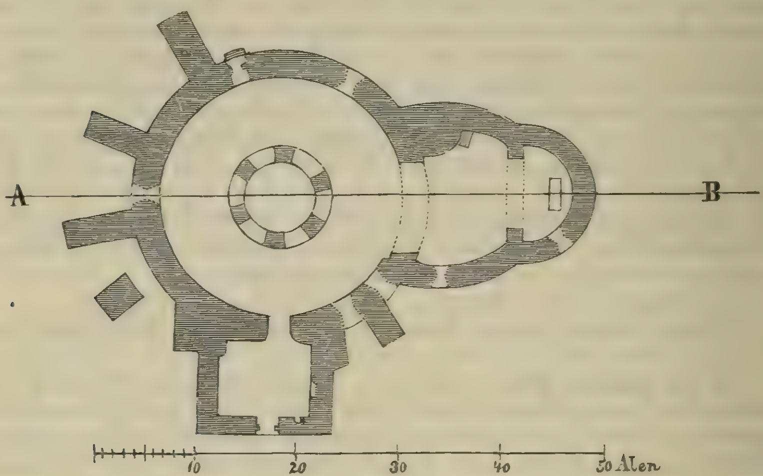
Sognet danner en egen Commune. Kirken eier sig selv. 14de Lægd.

Øster Larsker Sogn, omgivet af Annexet Gudhjem, Havet, Øster-Mariæ S., mod hvilket Kjelse-Aa gjør Grændsen, Vester-Mariæ, Klemensker og Rø S., fra hvilket det skilles ved Bobbe-Aa. Kirken, omtrent midt i Sognet, 1½ M. n. v. for Svaneke, 2½ M. o. n. o. for Rønne. Ogsaa dette Sogn, ligesom ogsaa dets lille Annexsogn Gudhjem, hører til Bornholms paa Naturskjønheder rigeste, om de end i denne Henseende maae vige for Rø Sogn og ikke kunne veie op mod Almindingen, ei heller tilbyde noget saa imposant Fremtrædende som Rundskuet fra Hammerens Klipper. Det er ogsaa her langs med Aaerne, af hvilke, foruden de førnævnte tvende paa Sognegrændsen, mærkes Mælsted-Aa, Kobbe-Aa og Strandby-Bæk, samt ud mod Havbredderne at de skjønneste Partier findes, navnlig er „Lensgaardsdalen" mod Nord, der paa vestre Side begrændses af en næsten i lige Linie løbende Klippestrækning, bevoxet med Skov, af megen Ynde; fra den nævnte Klippestræknings høieste Punct „Lensklint" er en skjøn Udsigt; saadanne haves ogsaa ved den ved Bobbe-Aaens Udløb fra Havet indskydende Salene-Bugt. Ved Staverhöel (Höel ɔ: Hul eller Fordybning i Aaløb) danner Kobbe-Aa, indeklemt mellem 2 Klipper, et prægtigt Vandfald med en samlet Straale, der efter Regn eller Tøbrud styrter brusende i Dybet; om Sommeren udtørres den. Sognets Areal er 7860 Tdr. Land med 638 Tdr. 3 Skp. 3 Fdk. 1¾ Alb. Htk. (efter Matriklen).

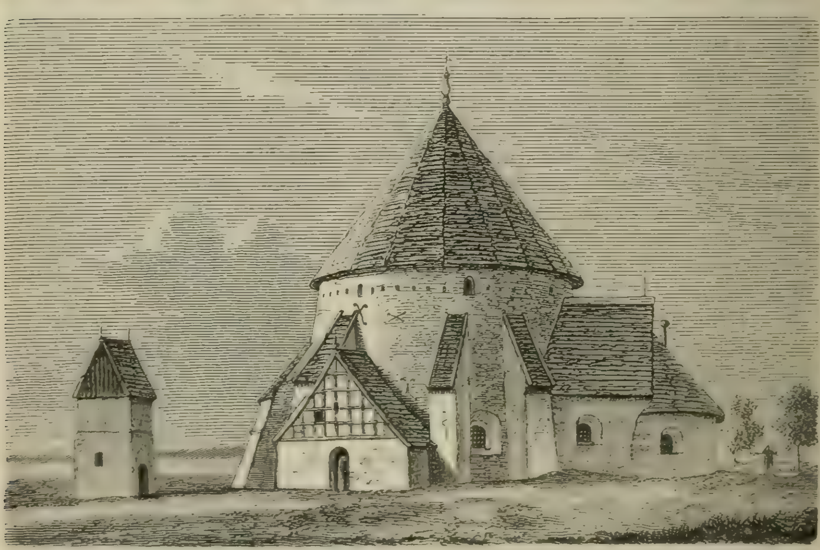
I Sognet: Kirken, der var indviet til St. Laurentius, bestaaer af Rotunden, Choret med udadbuede Sider og Chorrunding samt et i 1870 opført Vaabenhuus*) mod Sydvest (see Grundtegningen paa næste Side). Kirken er den største og mærkeligste blandt de bornholmske Rundkirker, men adskiller sig ved Ordningen af Midtpillen noget fra de andre. Den raa Granit er Hovedmaterialet, men paa mange Steder

*) Meget beklageligt er det, at man ved denne Leilighed har gjort Vaabenhuset saa lavt, at dets Bjælker skjære tværs over den oprindelige Portals Rundbuer. De særdeles mærkelige Monumenter, som vi eie i de bornholmske Rundkirker og Kirker med Taarne indrettede til Forsvar fortjene tilvisse en langt omhyggeligere Fredning, end der hidtil er bleven dem tildeel.

bliver den tildannet, ligesom ogsaa Cementsteen her er anvendt. Rotunden har 3 Stokværk, der alle ere samtidige med den øvrige Deel af Bygningen, kun ere de mange plumpe Modtrykspiller, som ere opførte for at støtte dens Mure, af langt senere Oprindelse. I Midten

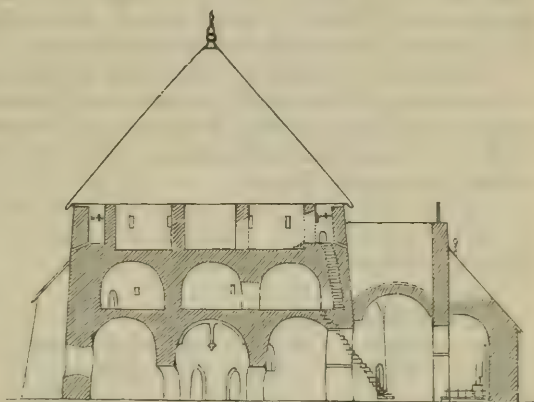

af det nederste Stokværk, hvis indvendige Tværmaal er 20 Al. 12 T., staaer en mægtig rund Pille, der er huul, og hvis Omkreds er gjennembrudt af 6 lavtspændte Rundbuer, gjennem hvilke Adgangen skeer til

Øster Larsker Kirke.

Pillens Indre, der har et indvendigt Tværmaal af 6 Al. 6 T. og benyttes til Plads for Menigheden. Det sidstnævnte Rum dækkes af en Art Kuppelhvælving, medens en kredsformig Tøndehvælving slutter sig udenom Midtpillen og støtter sig mod Ydermuren. Begge Hvælvingers Høide er 8 Alen 18 Tom. over Gulvlinien. Ved Chorets nordvestlige Hjørne fører en Trappe til 2det Stokværk, der ligeledes har en huul Midtpille, men med kantede Aabninger og Tøndehvælving udenom samme, der dog kun har en Høide af 6 Al. Gjennem Ydermuren fører Trappen til 3die Stokværk, som har en lignende Pille, der i sin Tid rimeligviis har baaret et lille Taarn med Spiir, som hævede sig over det kegledannede Tag. Ydermuren i det sidstnævnte Stokværk er dobbelt, saa der mellem sammes tvende Dele dannes en Vægtergang med Spor af Skydehuller. Choret er hvælvet, Chorrundingen ligeledes. Dette sidste Parti af Kirken er udvendig særlig udsmykket med Pilastre og Rundbuer. Særskilt Klokketaarn. Ved Indgangen til Vaabenhuset en Runesteen (F. M.). Af Kirken gives paa foregaaende Side et Billede, og paa denne Side et Tværsnit.

Tværsnit af Øster Larsker Kirke.

Endvidere ligger i Sognet: Præstegaarden, 12 Tdr. Htk., 2 Skoler, hvoraf den ene ved Kirken, den anden mere mod Vest; følgende Gaarde over 12 Tdr. Htk.: Lensgaard, 260 Tdr. L., 22 Tdr. Htk.*), 2den Vg., Kobbegaard, 150 Tdr. L., $20^{1}/_{2}$ Tdr. Htk., Gammelvælde, 13de Sg., 95 Tdr. L., 13 Tdr. Htk., Strandby, 16de Sg., 99 Tdr. L., 13 Tdr. Htk., Strandby, 17de Sg., 108 Tdr. L., $12^{1}/_{2}$ Tdr. Htk., 37te og 38te Sg., Aagaard, c. 150 Tdr. L., 13 Tdr. Htk., Hjortegaard, 13 Tdr. Htk., 83 Gaarde under 12 Tdr. Htk., c. 150 Huse, 5 Veirmøller og 1 Vandmølle. Trende Gaardrækker benævnes Strandby, Gamlevælde og Kjelseby. Strandkanten mod Syd, hvor en Række Fiskerboliger findes, kaldes Saltuna.

Indbyggere: 1472. Med Undtagelse af nogle faa Fiskerfamilier ernære Beboerne sig ene af Agerdyrkning.

---

*) Lensgaard nævnes i et Landsthingsmøde af 22de Mai 1522, som Jørgen Gagge, udi Lensgaard, Friman har underskrevet (see Actstykker til Bornholms Historie af Hübertz, S. 63); Oberst Bendiks von Hatten, Landshøvding over Bornholm 1682—85, boede her (Skougaard, S. 239). Den har vistnok dengang tilhørt Kronen; thi 1743 blev den tilligemed meget andet Krongods bortsolgt ved Auction. I „Danmarks Speil eller Efterretning om den verdslige Stand", udgivet 1767, nævnes den Leenshovedgaard, hvilket dog formodentlig skal være Leens-Hovedgaard, thi i Manuscriptet fra 1664 og paa Thurahs Kort kaldes den Leensgaard. Til Proprietairgaardene hører den ikke.

Sognet danner med Annexet Gudhjem een Commune. Kirken eier sig selv. 18de Lægd.

Gudhjem Sogn*), Annex til Øster-Larsker Sogn, omgivet af dette og Havet, i hvilket det løber ud som en klippefuld Halvø. Sognets Areal er kun 227 Tdr. Land, af Htk. (efter Matriklen) 19 Tdr. 2 Skpr. „ Fdk. $1^3/_4$ Alb. Beboelsernes Antal er kun 5 Smaagaarde og c. 80 Huse, hvilke alle ligge i de to Fiskerleier Gudhjem og Mælsted.

I Gudhjem ligger Kirken (egentlig kun et Capel, lille men hyggeligt, med et lille Spiir, uden Hvælvinger, Altertavlen af smukt Træskjærerarbeide) samt Skolen, i Nærheden en Vandmølle. Fra Gudhjem (eller fra Svaneke) skeer Overfarten til Christiansø.

Indbyggere: 565. De ernære sig fornemlig af Fiskeri samt af Søfart med nogle Dæksbaade, som fare paa Kjøbenhavn og andre sjællandske Byer, overførende Egnens Producter og bringende Fornødenhedsartikler til 2 i Gudhjem boende Kjøbmænd. Som foranført gives ogsaa enkelte mindre Landbrug i Sognet.

Kirken tilhører sig selv. 19de Lægd.

Ved Toldvæsenet i Gudhjem er ansat en Toldassistent, hvem der tillige er overdraget Posterpeditionen.

Øster-Mariæ Sogn, omgivet af Øster-Larsker S., fra hvilket det paa en Strækning skilles ved Kjelse-Aa, Havet, Ibsker, Bodilsker, Aaker og Vester-Mariæ S. Kirken $1^1/_4$ Miil vest for Svaneke. Om Sognets Naturforhold gjælder omtrent det samme som er anført om Nabosognet Øster-Larsker. Ogsaa her gives talrige Aaløb i smalle Dale, omgivne af Klipper og Smaaskove; ogsaa her danne Klipperne maleriske Skjær ud mod Stranden. Blandt Klippeformationerne ud mod Havet fortjener især at nævnes Randkløven. Det er en høi og brat Klippe, der ligesom er skaaret igjennem af en 2—3 Alen bred Klipperevne, „Randkløveskaaret". Store Klippeblokke ligge i den vildeste Uorden nedenfor Klippen mellem denne og Havet. Af de Aaer og Bække, der have deres Løb gjennem Sognet, ere følgende de betydeligste: Kjelse-Aa, der som foran nævnt paa en Strækning gjør Grændsen mod Øster-Larsker S., Klinte-Bæk, Gyldens-Aa og Vas-Aa, der har sit Udløb i Nabosognet Ibsker. I Sognets sydøstligste Deel ligger Bornholms største Vandsamling Ølen. Sognets Lyng, der er udskiftet, antages at være omtrent 900 Tdr. Land. Til Skovplantning er udlagt c. 180 Tdr. Land. Sognets Areal er 11,132 Tdr. Land med 874 Tdr. „ Skpr. 2 Fdkr. $^1/_4$ Alb. Htk.

I Sognet: Øster-Mariæ Kirke, som har oprindelig Langhuus, Chor og Chorrunding samt et stort Taarn mod Vest; et ældre Vaabenhuus er tilbygget mod Syd og et yngre mod Nord. Raa Granit er Hovedmaterialet, men Cementsteen findes ogsaa anvendt til Sokler o. s. v. Taarnet med sine 4 Stokværk er Kirkens mærkeligste Parti. Det nederste

---

*) I „Bornholm bestreven paa en Reise i Aaret 1815" yttres S. 169: Gudhiem ligger malerisk skjøn paa et klippefuldt Forbierg; de for det meste velhavende Fiskeres skjønne, puntelige og reenlige Bol-gier støtte sig op til den steile Klippevæg, og skjule sig ofte bag den, søgende Ly mod de barske Søvinde. Iblandt de bornholmske Fiskerleier er Gudhiem det største, og det, hvorfra man driver Fiskeriet med meest Kraft og Sagkundskab.

af disse er Baptisteriet, som ved et Par Rundbuer staaer i Forbindelse med Langhuset og er dækket af en høit spændt Tøndehvælving. Det 2det Stokværk har ligeledes en Tøndehvælving og det 3die tvende, hvorimod det 4de dækkes af Taget. Kirken har lidt betydelig ved senere Tiders smagløse Forandringer, saaledes er den oprindelige Chorbue ombygget og Langhusets Bjælkeloft erstattet af en Træhvælving. Chor og Chorrunding have derimod beholdt deres gamle Steenhvælvinger. Nord for Kirken staaer et særskilt, simpelt Klokketaarn, men en stor Deel af dette nedstyrtede i Marts 1871, og det er saa forfaldent, at det ventelig vil blive fuldkommen ombygget eller dog modtage en omfattende Istandsættelse. I Kirken er et Epitaphium over den af Øens Befrielse fra det svenske Herredømme hæderlig bekjendte Capitain Jens Koefoed til Maglegaard, paa Kirkegaarden Begravelse for Gouverneur Koefoed, † 1808.

Endvidere i Sognet: Præstegaarden, ved Kirken, 3 Skoler, nordre, søndre og østre; Maglegaard, 5te og 15de Vg., 23 Tdr. Htk.*), Gadebygaard, Proprietairgaard**), Halsegaard, Proprietairgaard, Kofodgaard, 23de Sg., 20 Tdr. Htk., Gyldensgaard, 17de Vg., 18 Tdr. Htk., Kjøllergaard, 39te Sg., 17 Tdr. Htk., Ørbjerg og Ypnastedgaard, 20de og 21de Sg., 14 Tdr. Htk., Ved Broen, 29de og 30te Sg., 14 Tdr. Htk., Kuregaard, 31te Sg., 12 Tdr. Htk., Lundegaard, 32te Sg., 13 Tdr. Htk., Stamperegaard, 69de Sg., 15 Tdr. Htk., Ved Kirken, 11te Vg., 13 Tdr. Htk., foruden disse 115 Gaarde, c. 280 Huse, af disse sidste en stor Mængde i Fiskerleierne Saltuna, Ypernestad og Bølshavn, 2 Vandmøller, 7 Veirmøller. Som særskilte Benævnelser for Samlinger eller Rækker af Gaarde forekomme Lyrsby, Elleby, Kirkeby, i Dalslunde, Risen, Gadebygaarde, Aaløsegaarde. En Frimenighedskirke.

Indbyggere: 2086. Agerbrug er Hovederhverv. Fiskeri drives fra Fiskerleierne.

Sognet danner en egen Commune. Kirken eier sig selv. Sognet er deelt i 2 Sandemandsdistricter, nordre og søndre, henholdsviis 16de og 17de Lægd.

Af en Lund med Bautastene, beliggende her i Sognet, hvilken Kong Frederik den Syvende havde erhvervet til Særeie for at bevare den som et Oldtidsmindesmærke, er foran Side 594 givet en Afbildning.

Ibsker Sogn, omgivet af Svaneke Kjøbstadjord, Havet, Nexø Kjøbstadjord, Bodilsker S. og Øster-Mariæ S. samt Povlsker Sogns Udmarksjorder. Kirken, omtrent midt i Sognet, $^1/_3$ Miil s. v. for Svaneke. Den nordlige og østlige Deel af Sognet er i Naturbeskaffenhed liig de tre nærmest forud beskrevne Sogne, derimod er den sydvestlige Trediedeel, der henregnes til Hoilyngen, et skovløst, af deels bare, deels lyngbegroede Klipper gjennemdraget Terrain. Paradisbakkerne (180 Fod) og Helvedesbakkerne danne Hovedgrupperne i denne øde Egn. Syd for førstnævnte ligger den lille Borre-Sø og ved denne paa en rund, til alle Sider affaldende Bjergknold, ligger Borgpladsen Gamle-

---

*) Maglegaard tilhørte i Slutningen af det 15de Aarhundrede Hr. Niels Aagesen af Familien Sparre. Den tilhørte senere Kronen, indtil Kong Frederik den Tredie skjænkede den til Jens Koefoed tilligemed Bornedhuset Eskerhuus.

**) Kaldes undertiden Store-Halsegaard. Blandt dens Besiddere nævnes en Adelsmand Mads Halse.

borg*). Mellem Paradisbakkerne og Helvedesbakkerne ligger en Rokkesteen (jfr. S. 627). Af de smaa Vanddrag, der gjennemskjære den lavere Deel af Sognet, mærkes: Vas-Aa, Skovholms-Aa, Lise-Bæk og Kure- eller Tigger-Bæk. Imellem sidstnævnte Bæks Udløb og Nexø Kjøbstads Grund mod Syd, ligger, omtrent der hvor Granitten tager sin Begyndelse, den saakaldte Maltkværn, en tæt ved Stranden af Havet opstaaende mangekantet Klippe, gjennem hvis Aabninger og Huulheder Bølgerne trænge sig med en sønderlig eensformig Lyd. Af Høilyngen ere 500 Tdr. Land afstaaede til Sognets Huusmænd som en samlet og udelelig Eiendom under en af Huusmændene selv valgt Bestyrelse, hvem det paaligger aarlig at lade 5 Tdr. Land beplante. Sognets Areal angives til 5732 Tdr. Land med Htk. 599 Tdr. 3 Skpr. 1 Fdk. 1/2 Alb.

I Sognet: St. Ibs Kirke, opført af raa Granit med Anvendelse af Cementsteen til de smykkende Dele, har Langhuus, Chor, Chorrunding og Taarn i 4 Stokværk, alt samtidigt, yngre Vaabenhuus. Taarnet er som ved de lignende Kirker oprindelig indrettet til Forsvar. Det nederste Stokværk, Baptisteriet, forbindes ved et Par høie Rundbuer med Langhuset, men har nu ikke længer sin oprindelige Bestemmelse. I Midten af Baptisteriet en svær Pille, der støtter de tvende Tøndehvælvinger. Trappen fører som sædvanligt gjennem Muurtykkelsen til 2det og 3die Stokværk, der have en lignende Ordning som 1ste med Piller og Hvælvinger, kun at Arbeidet er mere plumpt. 4de Stokværk, som dækkes af Taget, har store fiirkantede Skydehuller til alle Sider. Choret har beholdt sin gamle charakteristiske Tøndehvælving af Steen, Chorrundingen, hvis Plan er over Halvcirkel, ligeledes, medens Langhuset har et nyt fladt Bjælkeloft. En stor Korsarm mod Nord er opført af Muursteen i 1870. Smukt Alterbillede, Christus i Gethsemane, af Eckersberg. Orgel. Særskilt Klokketaarn; Præstegaarden, ved Kirken, 2 Skoler, den nordlige og sydlige; følgende Gaarde over 12 Tdr. Htk.: Frændegaard, der er

---

*) Kong Christian den Ottende bereiste som Prinds i Aaret 1824 Bornholm, og henvendte da ogsaa sin Opmærksomhed paa Landets Oldsager samt tilstillede efter sin Hjemkomst Commissionen for Oldsagers Opbevaring sine Bemærkninger. Disse har Commissionen meddeelt i Antiqvariske Annaler, 4de Bind. S. 379–400. I denne Beretning findes følgende Beskrivelse af den her omhandlede Borgplads: „Gamleborg, saaledes benævnes paa Kortet og af Almuen en Klippehøi, 800 Alen i Omkreds med bratte Fjeldvægge, omtrent 50 Fod høie mod Dalen, som løber østlig og nordlig for denne Høi, og med mindre brat Nedgang paa den sydlige og vestlige Side, hvor det flade Land i Bodilsker Sogn begynder. Denne Høies Tinde har i sin hele Omkreds været forsynet med Ringmuur eller Vold, af hvilken nu kun sees Levninger, men som dog antyder, at den har været befæstet mod den bratte Fjeldvæg ved en Muur, bestaaende af nogle paa hinanden lagte Kampestene, indenfor hvilke en Fordybning tilkjendegiver den fordum bedækte Gang mod den vestre og søndre Side ved en Jordvold ovenpaa Underlag af Kampesteen, af hvilke dog paa flere Steder betydelige Masser ere nedrullede i Dalen og paa Skraaningen af Bakken. Hans Kongl. Høihed lod gjennemgrave denne Jordvold paa flere Steder og forsøgte at lade grave tæt inden for samme; men intet Mærkværdigt fandtes, kun Kampesteen i Underlaget, enkelte Skaar af Leerkar, brændte Been og Kul, Intet videre; en tveægget Jernøxe, som fandtes ved Gravningen flere Fod dybt i Jorden, er skjænket til Museet; men den antyder uden Tvivl, at Jordvolden paa dette Sted, mod den sydlige Side, har været opkastet eller forhøiet i et senere Tidspunct. Den gamle Befæstning, Ringmuren, af Steen uden Kalk imellem, er maaskee den ældste Levning af denne Slags paa hele Øen, thi ved Borgen paa Almindingen findes Muur med Kalk, her ikke. Spor af Bygninger findes ei paa hele denne Klippetinde; en liden Dam, der maaskee har været en Vandbeholdning og nu er fuld af Dynd, findes der. Adgangen til Borgen er umiskjendelig mod den sydlige Side, hvor Muren eller Volden ogsaa er gjennembrudt. Historien og Traditionen tie om denne Borg".

I et Manuscript, som findes paa Universitets-Bibliotheket i Kiøbenhavn, og som formenes at være Provsten Jens Pedersens Besvarelse for Bornholms Vedkommende paa Ole Worms i Aaret 1624 til Ovrighederne udsendte Spørgsmaal, meest Historien og Oldsagerne angaaende, siges, at Landets Indbyggere her skulle have havt deres Tilflugt, naar Fiender vare forhaanden, og at de da bortdreve dem med smaa Haandstene.

opført som 13de Vg., 27½ Tdr. Htk.*), Skovsholm, Proprietairgaard, 20½ Tdr. Htk.**), Thingfogedgaard, 15de Sg., 19 Tdr. Htk., Brændesgaard, 5te og 6te Sg., 15 Tdr. Htk.***), Kjølleregaard, 13de Sg., 13 Tdr. Htk., Ryttergaard, 20de Sg., 14 Tdr. Htk., Brændesgaard, 10de Vg., 18 Tdr. Htk., Brændesgaard, 11te Vg., 16 Tdr. Htk., Munkegaard, 16de Sg., 14½ Tdr. Htk., 10de Sg., 15 Tdr. Htk., Nørregaard, 1ste Vg., 13 Tdr. Htk., Kaasegaard og Thygegaard, Proprietairgaard (under 12 Tdr. Htk.). 75 Gaarde, henved 250 Huse, af hvilke en stor Deel ligge i Fiskeleierne Listad†) og Aarsdale (henholdsviis af c. 60 og c. 100 Huse), 1 Vandmølle, 3 Veirmøller og et Teglbrænderi samt dermed forenet Kalkbrænderi, Brændesgaarde, Paradisgaarde, Klintegaarde ere Benævnelser for Rækker eller Samlinger af Gaarde. Griisby kaldes en Samling Huse.

Indbyggere: 1558. Agerbruget er Hovederhvervet; ogsaa Fiskeriet fra de tvende fornævnte Fiskerleier er af Vigtighed. Paa Nørremark og Helvedesbakkerne drives et Granit-Steenhuggeri, der Aaret igjennem beskjæftiger over 30 Mand og hvorfra der af hugne Steen leveres aarlig 7—8000 Cubikfod††).

Sognet danner en egen Commune. Ibsker er Annex til Svaneke, men Sognepræsten boer i Ibsker. Kirken tilhører sig selv. 15de Lægd.

Bodilsker Sogn, omgivet af Nexø Kjøbstadjorder, Havet, Povlsker, Pedersker, Aaker, Øster-Mariæ og Ibsker S. Kirken, midt i Sognet, ½ Miil vest for Nexø. Den vestlige Deel af Sognet hører til Hoilyngen, langs med hvis Rand gaaer den lange og smalle Dovre-Dal. Derefter følger en temmelig lav og siid Strækning, der gjennemstrømmes af den i sydvestlig Retning flydende Øle-Aa. Atter vest for denne strækker sig fra det Klippeparti, hvortil Helvedesbakkerne høre, en smal kun ¼ Miil lang Klipperyg mod Syd ind i Sognet. Paa denne naaer Slamrebjerg 230 Fod. Den øvrige Deel af Sognet regnes til Sandsteensformationen, er jevn bølgeformig, paa nogle Steder siidt. Sognets Areal er 6813 Tdr. Land med Htk. 495 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. ¾ Alb.

I Sognet: St. Bodils Kirke, der har oprindelig Langhuus, Chor, Chorrunding og Taarn, som er meget bredt i Retning af Nord og Syd. Vaabenhuus mod Syd af senere Oprindelse. Raa Granit er Kirkens Hovedmateriale†††), medens Cementsteen ogsaa findes anvendt, ligesom Sandsteen, sidstnævnte navnlig i Soklen. Taarnet har 4 Stok-

---

*) Skovgaard mener, at denne Gaard er den bedste paa Bornholm. Om denne Gaard siges i Bornholms fornævnte Beskrivelse fra 1624, at den tilforn har været Herregaard, men at den dengang var vordnet, samt at den skal have sit Navn af en Kjæmpe Fregne, som ligger begraven i Udmarken Frennemark.

**) Forekommer alt 1624.

***) 30te November 1544 overdrog Raadet i Lybek Tonnis Viltfang Brennesgaarden til fri Eiendom, see Actstykker til Bornholms Historie, S. 140. Det maa dog bemærkes, at den 77de Selveiergaard i Øster-Mariæ Sogn ogsaa kaldes Brændesgaard.

†) Skougaard anfører, at Listad er bekiendt for sine Kirsebær og tilføier, at der saaledes ved de fleste Steder paa Bornholm er Noget som fortrinlig roses ved samme, saasom: „Gudhiems Sild, Listads Kirsebær, Svanekes Brændeviin, Aarsdale Gruus, Nexø Øl, Snogebæks Sand, Aakirke Træsko, Arnaae Fisk, Rønne Piger og Leerpotter, Hasle Barkenaroer ɔ: Gulerødder o. s. v.

††) Laxefiskeriet beskiæftiger 80 Mand i 30 Baade, 1800 saakaldte Laxelænker (i de 7 Maaneder til 1ste Mai 1870 fangedes 1100 Lax til en Værdi af 6,600 Rd.). Fiskeriet af Sild drives af de samme Folk med c. 1000 Sildegarn (i 1870 fangedes 62,000 Ol Sild til Værdi 8000 Rd.). Torskefiskeriet dreves af 30 Mand med 15 Baade (foruden de paa selve Øen afsatte Torsk blev der med Kvaier afsendt til Kiøbenhavn i October og November Maaneder 10 Ladninger med et samlet Antal af 120,000 Stkr. Torsk til Værdi 1250 Rd.). 4 Mand med 2 Baade fiskede Laxørreder.

†††) Bodilsker er saaledes hidtil feilagtig medregnet til de saakaldte „4 Marmorkirker paa Bornholm". Navnet er forvansket af Botulfs Kirke (Hübertz Aktst. 15—19).

værk, af hvilke dog kun de trende nederste ere hvælvede. Trende lavt spændte Rundbuer, der mod Midten støtte sig paa en dværgagtig Pille, aabne sig fra Langhuset ind mod Taarnets nederste Parti, Baptisteriet, i hvis Midte atter staaer en lignende Pille, som tildeels bærer de 2 Tøndehvælvinger. 2det Stokværk dækkes kun af 1 mægtig Tøndehvælving; mellem 3die og 4de Stokværk, af hvilke det førstnævnte er meget lavt, angive mange Huller i Muren Pladsen for det gamle Bjælkeloft. Chorbuen, som er den oprindelige høitspændte Rundbue, har paa hver Side en halvcirkelformig Alterniſche. Eiendommeligt er Chorets Forhold mellem Længde og Brede, idet nemlig den sidste er betydelig større end den første. Langhuus og Chor have yngre Tøndehvælvinger af Træ, Chorrundingen har beholdt sin oprindelige Halvkuppelhvælving. Smuk ny Altertavle af Roed. Orgel. Særskilt Klokketaarn ved Kirkegaardens Sydside; Præstegaarden ved Kirken; 2 Skoler; 64 Gaarde, blandt disse Store og Lille Kannikegaard, Proprietairgaard, 10de og 15de Vg., 22½ Tdr. Htk.*), Store Pilegaard, 33te Sg., 16 Tdr. Htk., Brandsgaard, 34te Sg., 19 Tdr. Htk., Store Hallegaard, 3die Sg., 13½ Tdr. Htk., Egesgaard, 6te Sg., 14½ Tdr. Htk., Store Engegaard, 30te Sg., 13 Tdr. Htk., Kjølleregaard, 35te Sg., 17 Tdr. Htk., Store Krusegaard, 36te Sg., 17 Tdr. Htk.; c. 150 Huse, 6 Veirmøller. 2de Gaardsamlinger kaldes Gadeby og Langedeby.

Indbyggere: 1123. Agerdyrkning er Hovederhverv. Fiskeri drives kun af enkelte Beboere.

Sognet danner en egen Commune. Kirken eier sig selv. Bodilsker er Annex til Nexø, men Sognepræsten boer i Bodilsker. 22de Lægd.

Omtrent 1000 Skridt norden for Præstegaarden ligger en lille Lund (Grhet) med et stort Antal Bautastene.

Povlsker Sogn, det sydligste i Bornholm, omgivet af Bodilsker S., Havet og Pedersker S. Kirken, vestlig i Sognet, 3 Miil sydøst for Rønne. Hele Sognets Grændse mod Havet dannes af en Flyvesandsstrækning, der ved Due-Odde, Landets sydligste Punct, naaer en Brede af 1/6 Miil. Den øvrige Deel af Sognet tilhører fornemlig Skiferformationen og har en i det Hele jevn Overflade. Da Povlsker Sogn derhos næsten aldeles ingen Skov har, staaer det i Naturskjønhed tilbage for de fleste andre Egne paa dette herlige Øland, medens det, med Undtagelse af Strandmarken, i Frugtbarhed maaskee staaer øverst. Det foran nævnte Rispebjerg (170 Fod), ligger paa Grændsen af dette Sogn og Nabosognet Pedersker. Areal 6813 Tdr. Land, af Htk. 413 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk. 1½ Alb.

I Sognet: St. Povls Kirke, som oprindelig kun bestaaer af Langhuus, Chor og Chorrunding, er opført af Cementsteen, tildannet i regelmæssige Skifter. Senere Vaabenhuus paa Sydsiden samt et misprydende Sacristi paa Nordsiden. Kirken mangler derimod Taarn. Langhuus og Chor have en betydelig Høide til det flade Bjælkeloft, og den høie, meget smukke Chorbue, hvis Midte prydes af et Billede (formodentlig Kirkens Skytshelgen), udhugget i Steen, har paa hver Side en Alterniſche. Den nordlige, tilmurede, mærkelige Portal har en meget rig

*) Var 1624 en Herregaard, der tilhørte Svend Grubbe.

Profilering af Halvsøiler, der minde om Overgangsformen til Gothiken; Vinduerne i Chorrundingen vise ogsaa en svag Tilspidsning, Langhuset og Choret have derimod Friser og Rundbuer under Tagskjæget. Sandsynligt er det saaledes vistnok, at Povlsker hører til de yngre Kirker blandt denne Gruppe. Da Kirken var for liden, er Langhuset i 1871 betydelig forlænget mod Vest, men meget beklageligt er det, at dette Arbeide er udført uden den fornødne Kundskab til disse mærkelige Kirkebygningers Stiil. Særskilt Klokketaarn øst for Kirken. Præstegaarden ved Kirken, Skole, 62 Gaarde, hvoraf 1 over 12 Tdr. Htk., nemlig Markeregaarden, 9de Sg., 14 Tdr. Htk., 140 Huse, hvoraf 74 i Snogebæk Fiskerleie; Dyndeby, Tjørneby og Krogegaarde ere Navne for Gaardrækker. I Snogebæk Redningsstation.

Indbyggere: 1081. Agerdyrkning er Hovederhverv. Fiskeriet drives fra Snogebæk Fiskerleie ved smaa Baade, som trækkes op paa Stranden, da Baadehavne ikke forefindes.

Sognet danner en egen Commune. Kirken eier sig selv. 23de Lægd.

Pedersker Sogn, omgivet af Havet samt Povlsker, Bodilsker og Aaker S. Kirken, midt i Sognet, $1^1/_2$ Miil s. v. for Nexø og $2^1/_2$ M. s. o. for Rønne. Sognet, hvis Jordsmon hviler deels paa Sandsteen, deels paa Skiferformationer, er temmelig fladt og næsten aldeles skovløst, ud mod Stranden Flyvesandsstrækninger, Sømarken eller Strandmarken kaldede. Bornholms længste Vandløb Øle-Aa gaaer igjennem Sognet. Rispebjerg strækker sig, som ved Povelsker S. bemærket, paa Grændsen mellem disse tvende Sogne. Den nordlige Deel af Sognet, den saakaldte Smaalyng, har tidligere for største Delen været bevoxet med Lyng, men denne forsvinder nu mere og mere, idet det ene Stykke aarlig optages efter det andet til Agerjord. Den sydlige Deel af Sognet, den saakaldte Sømark, er for en stor Deel Flyvesand, hvor dog enkelte Dele dyrkes af Fiskere. Areal 4678 Tdr. Land med Htk. 403 Tdr. 2 Skpr. 3 Fdkr. $1^3/_4$ Alb.

I Sognet: St. Peders Kirke, ligesom St. Povls Kirke oprindelig opført af Cementsteen som Hovedmateriale, og bestaaer af Langhuus, Chor og Chorrunding samt senere tilbygget Taarn af raa Granit og Vaabenhuus. Choret har i Plan en stærkt fremtrædende og sjelden Dreining mod Syd. Chorbuen, som er simpel, men rundbuet, har paa hver Side en lille Alternische. Langhuus, Chor og Taarn fladt Bjælkeloft. Meget høi smuk Sokkel og mange Spor af de oprindelige tilmurede Vinduer*). Portalerne mishandlede. Taarnet viser sig ved sin temmelig plumpe Bygningsform og Bjælkelag istedetfor Tøndehvælvinger samt ved øvrige Enkeltheder at være langt yngre end selve Kirken, ja hidrører maaskee endog fra Tiden efter Reformationen. Klokkerne have Plads her, og dette er udentvivl mod Sædvane paa Bornholm dets oprindelige Bestemmelse; Præstegaarden, tæt ved Kirken, Skolen, 64 Gaarde, iblandt hvilke Eskildgaard, Proprietairgaard og 9de Vg., 330 Tdr. L., 17 Tdr. Htk., Munkegaard, 16de Vg., 98 Tdr. L., $12^1/_2$ Tdr. Htk., Lille Myregaard, 24de Sg., 13 Tdr. Htk., c. 180 Huse, hvoraf en stor Deel, der

*) Af disse har Chorrundingen havt 3, ligesom overhovedet det samme Forhold gjenfindes ved samtlige Cementsteenskirker paa Bornholm og næsten ved alle dem, der have de mærkelige store Taarne indrettede til Forsvar.

ligger ved Flyvesandet, kaldes „Sømarkhuse“, Cementfabrik ved Borggaarden, Teglværk, 5 Veirmøller. Tvende Samlinger af Gaarde benævnes Grødeby og Kjellingby.

Indbyggere: 1091. Agerbrug er Hovederhverv. Sømarksbeboerne ernære sig for største Delen ved Laxe- og Sildefiskeri. Der er i de senere Aar oprettet tvende Sildesalterier af Kjøbmænd i Rønne.

Sognet danner en egen Commune. Kirken eier sig selv. 24de Lægd.

Dette Sogn er rigt paa Sagn om „Underjordiske“ og har navnlig Sagnet om Bondevedde (see Skougaard, Beskrivelse over Bornholm, S. 280—283) sin Oprindelse herfra. Det er interessant i culturhistorisk Henseende at bemærke, at i den oftere nævnte Beskrivelse af 1624 over Bornholm, i hvilken Præsternes Beretninger ordret ere indførte, findes for Pedersker Sogn følgende Meddelelse fra Præsten Hans Ravnholdt:

„I en Høi, kaldet Faalhøi, siges at være Bjergtrolde, og lever endnu en Pige, som haver været i Høien og avlet med Bjergtrolden 8 Børn — Pigens Navn er Karen — og sagde hun sig at gaae med hvert Barn i 9 Uger og havde hun Frist mellem hvert Barn en Maaned før hun blev frugtsommelig.“

Sligt meddeeltes dengang af en Præst! Det er med fuldkommen Ret, at Skougaard udbryder: „Ikke engang de meest overtroiske gamle Tiggerkjællinger fra Lyngsiden driste sig nu til at gaae nær saa vidt i Urimelighed.“ Men endnu mærkeligere er det Brudstykke, som Skougaard meddeler af Resens Beskrivelse over Bornholm, som i Oversættelse gjengives saaledes:

„Der er i Pedersker Sogn en Gaard, kaldet Bondeveddegaard, som har Navn af en Bonde derpaa, som hed Bondevedde, om hvilken Mand forskjellige underlige Ting fortælles, hvoriblandt ogsaa dette, at han skinbarligen kunde see Trolde og Aander; hvilket ikke er saa ganske urimeligt, da Man veed, at ogsaa andensteds have været saadanne Folk. Ikke heller er det umuligt, at Aander kunne lade sig tilsyne for Menneskeøine. Bibelen selv viser, at sligt hendede Elisæi Famulus, som ifolge 2 Kong. 6 Cap., da Herren bad, saae deres gloende Heste og Vogne, som ellers ingen kunde faae Øie paa.“

Dette kunde Peder Resen, Præsident i Kjøbenhavn og en for sin Tid berømt Forfatter, nedskrive i Slutningen af det syttende Aarhundrede. Skougaard tilfoier som Commentar: „Altsaa er en bornholmsk Bondes Synskhed, det er den Evne at kunne see usynlige Ting, beviist af den hellige Skrift.“ Troen paa overnaturlige Væsener, der beboe Bjerge og Høie, er endnu almindeligere paa Bornholm end i de øvrige Dele af Danmark. De benævnes for Underjordiske og det antages blandt Andet om dem, at de ikke ville tillade Fjender at sætte Fod paa Bornholms Grund.

Sagnet om Bondevedde eller Bonavedde og Trolden er endnu den Dag idag i Folkemunde. Det hedder nu, at „Bjergtrolden boede i Aalhøi, beliggende ved Tornegaard (Bonaveddes Gaard), men blev af Bonavedde dreven til Faalhøi, som ligger et Stykke østen derfor.“ Det var Bonavedde, som fik af Trolden et Bæger med en Drik, som han heldte ud over sin Hest og som afsved dennes Haar. Dette Bæger skjænkede B. til Kirken. Det vises endnu; men der er yttret den Formening, at det egentlig er et Røgelsekar fra edn katholske Tid.

Aaker Landsogn, det største Sogn paa Bornholm, omgivet af Havet, Pedersker, Bodilsker, Øster-Mariæ og Vester-Mariæ Sogne. Sognets nordostlige Deel hører til Høilyngen med dens Granitunderlag, maleriske Klipper og Skovdele; dets sydvestlige Hjørne dækkes af Flyvesand. Mellem disse Yderligheder ligger et fladt og frugtbart, men temmelig skovløst Land, tilhørende Sandsteens- og Skiferformationen. Porcellainsjord findes ved Strandkanten paa flere Steder og der er to større Cementsteensbrud, nemlig ved Soldatergaarden og Risebakken. I den sydvestligste Deel af Sognet findes langs Kysten vigtige Leerarter, henhørende til Kulformationen. I Sandstenens Terrain hæver Aakirkeby sig paa en Granitkulle, der skraaner til alle Sider. Tvende af Bornholms betydeligere Aadrag gaae igjennem Sognet, nemlig Grødeby-Aa og Læs-Aa. Af Høilyngen er tillagt Aaker Sogn 1200 Tdr. Land, heraf er 543 Tdr. udlagt til Be-

plantning (70 Tdr. ere beplantede), 63 Tdr. til Lyngrivning, Tørveskjær og Grusgravning, 594 Tdr. ere bortarvefæstede. Af privat Lyngjord findes endnu i Aaker Sogn 6—700 Tdr. Land og af Flyvesand c. 100—110 Tdr. Land. Arealet er 12,848 Tdr. Land, af Htk. 927 Tdr. 6 Skp. „ Fdk. 3/4 Alb.

I Sognet: Kirken (see foran Aakirkeby), 4 Skoler; 124 Gaarde, iblandt hvilke: Vallensgaard, Proprietairgaard, den største Gaard paa Bornholm, 530 Tdr. L., 35 Tdr. Htk.*), Store Myregaard, 129 Tdr. L., 11 Tdr. Htk.**), Store Hallegaard, 15de Vg., 166 Tdr. L., 16 Tdr. Htk., Kannikegaard, 129 Tdr. L., 15 Tdr. Htk., Lange Myregaard, 21de Sg., 149 Tdr. L., 16 3/4 Tdr. Htk., Spidlegaard, 20de Vg., 125 Tdr. L., 15 Tdr. Htk.***), Lynggaard, 8de Sg., 155 Tdr. L., 12 1/4 Tdr. Htk., Høgegaard, 9de Sg., 145 Tdr. L., 13 Tdr. Htk., Ladegaard, 14de Sg., 95 Tdr. L., 12 1/4 Tdr. Htk., Lille Bukkegaard, 49de Sg., 83 Tdr. L., 12 Tdr. Htk., Store Bukkegaard, 50de Sg., 91 Tdr. L., 13 1/2 Tdr. Htk., Strandby Munkegaard og Bøsthøigaard, 31te og 32te Sg., 166 Tdr. L., 25 Tdr. Htk., Lavegaard, 34te Sg., 118 Tdr. L., 14 Tdr. Htk., Store Bakkegaard, 38te Sg., 120 Tdr. L., 12 Tdr. Htk., Strandby Brogaard, 30te Sg., 112 Tdr. L., 16 1/2 Tdr. Htk., Store Duegaard, 45de Sg., 82 Tdr. L., 12 Tdr. Htk., Soldatergaard, 43de Sg., 113 Tdr. L., 14 Tdr. Htk., Veirmøllegaard, 52de Sg., 104 Tdr. L., 12 1/2 Tdr. Htk., Lille Munkegaard, 47de Sg., 89 Tdr. L., 12 1/3 Tdr. Htk., Lille Bukkegaard, 49de Sg., 81 Tdr. L., 12 Tdr. Htk., Skovridergaarden Rømersdal, kaldet efter den fortjente Holzførster Rømer, beliggende tæt neden for Almindingen, hvis Klippevægge falde brat af tæt ved Gaarden ned mod den skjønne Kodal; henved 370 Huse, hvoraf flere i Fiskerleiet Boderne, 10 Vandmøller, hvoraf 9 ved Læs-Aa og 1 ved Grødby-Aa, 13 Veirmøller. Faareby, Egeby, Kalby, Grødby, „under Klinten" og Hundshale ere Benævnelser for Gaardsamlinger i Sognet. En Frimenighedskirke.

Indbyggere: 2447. Agerbrug er Hovederhverv. Fiskeri drives fra Fiskerleiet Boderne med 7 smaa Baade.

Aaker Landsogn er, som ved Aakirkeby foranført, forenet med denne til eet Kirkesogn. Disse to Communer have fælles Skolevæsen, og i Skolebestyrelsen have foruden Præsten saavel Medlemmer af Kjøbstadens Byraad som af Land-Communens Bestyrelse Sæde. Forøvrigt har Landcommunen sit særskilte Communalvæsen med sit eget Sogneraad. Aaker Landsogn er deelt i 2 Sandemandsdistricter, østre og vestre, henholdsviis 25de og 26de Lægd.

I Strandbredden udfor Fiskerleiet Boderne i Aaker Sogn findes de Rullestene, hvori de saakaldte bornholmske Diamanter (Bjergkrystaller) træffes.

---

*) 29de April 1541 overdroge Borgmester og Raadmænd i Lybæk „Vallandegordene" til Carsten Luneborg (om ham see Kalkars Actstykker S. 27), hvilke en Tid lang laae øde, men som han har opbygget og anvendt megen Bekostning paa, som arveligt Lehn, Arving efter Arving, saalænge Raadet har Landet Bornholm i Besiddelse, imod at han aarlig udreder 1 Td. Smør (see Actstykker til Bornholms Historie, S. 103). 13de April 1565 skjænkede Kong Frederik II. Vallensgaard til Sueder Ketting, „Embetzmand paa wort slot Hammershus og wor Jurisdictsfoget vaa wort Land Borneholm" (Actst. S. 103). Under 1ste December 1580 blev Sylvester Franckes Gaard Vallensgaard, som han havde kjøbt af Schveder Ketting inddraget under Hammershuus Slot for 1000 Rd, han skyldte Kongen (Actst. 488). 1624 tilhørte den Henrik Rammels Arvinger og var en Herregaard.

**) Blev 1646 fradømt Sivert Gagge formedelst dennes Landsforræderi.

***) Tidligere Hospitalsgaarden („Spedalsgaard"), om denne see Hospitalet i Aakirkeby.

Christiansø.

I nordostlig Retning for Bornholm og i næsten $2^1/_2$ Miils Afstand ligger den lille Øgruppe Ertholmene, bestaaende af 3 Smaaøer: Christiansholm, Frederiksholm og Græsholm, med flere omgivende Skjær. Denne Øgruppe benævnes nu altid Christiansø, som dog egentlig kun er Navnet paa den forhenværende Søfæstning, der indbefattede Christiansholm og Frederiksholm. Disse tvende tæt ved hinanden liggende Øer, af hvilke den førstnævnte kun er 1100 Alen, den anden 700 Alen lang, danne i det mellemliggende Sund en tryg Havn, og ere forbundne ved en Flaadebro, der saaledes deler Havnen i Nordre-Havnen og Søndre-Havnen. Denne Havn er af stor Vigtighed for Østersøfarerne. Den er imidlertid saa snever, at ikkun 30—40 Fartøier kunne finde Plads i den. Igjennem det søndre Indløb kan der ikke passeres med høiere end 13 Fods Dybgaaende; igjennem det nordre Indløb derimod med ethvert Dybgaaende, men en 44 Kanoners Fregat er det største Skib, som kan svaie frit her, og dette ikkun under meget heldige Omstændigheder. (Danske Lods, 2den Udgave, S. 321).

Paa Christiansholm findes et stort Taarn, en af Granit opført cylindrisk Bygning, hvorpaa et Blinkfyr af 92 Fods Høide, der i klart Veir kan sees paa $3^1/_2$ Miils Afstand. Endvidere findes paa Øen en Kirke, en Skole, et Proviantmagasin, Boliger for Embedsmænd, nogle ældre Kasernebygninger samt flere Bygninger. Paa Frederiksholm er et mindre Taarn, nogle Kasernebygninger, en Bygning, forhen brugt til Statsfængsel m. m.

Disse to Smaaøer, der oprindelig have været nøgne Klipper og for største Delen kun ved paaført Jord ere satte istand til at ernære Planter, frembringe ikke alene forskjellige Kjøkkenurter, men der modnes endogsaa paa disse i fri Luft Viindruer, Figen og andre sydlige Frugter bedre end andetsteds i Danmark, idet Klipperne give Læ og reflectere Varme, medens Søluften formilder Vinterkulden. Med fersk Vand forsynes Øerne af

Christianso.

flere naturlige Basiner mellem Klippekløfterne, der selv i de tørreste Sommere have tilstrækkeligt Vand ikke blot til Beboerne, men ogsaa til forbiseilende Skibes Forsyning.

Den tredie af de nævnte Øer, Græsholmen, som ligger 400 Alen i nordvestlig Retning for Frederiksholm, er ubeboet og udyrket, neppe engang bevoxet med Græs.

Indbyggernes Antal var i 1870: 176; i 1855: 319.

Fiskeri er Hovederhverv. Der er tilveiebragt et Fiskerietablissement for Fiskens Afsætning og for Tilberedelse af Fiskeguano*).

Christiansø er nu henlagt under Bornholms Amt og Østerherreds Jurisdiction (Lov 21de Januar 1857). De paa Øen værende Bestillingsmænd: en Forvalter, en constitueret Læge, en constitueret ordineret Skolelærer og en Fyrassistent sortere under Marineministeriet. Øen er med Hensyn til Folkerepræsentationen forenet med Bornholm og henhører til sammes 2den Folkethings-Valgkreds. Forvalteren varetager Toldforretningerne.

Aar 1684 lod Kong Christian V. paabegynde Christiansøes Befæstning. Indtil 1855 var den endnu en Søfæstning, der stod under Søetatens Overbestyrelse. Da det imidlertid ved de Undersøgelser, som sagkyndige Mænd havde anstillet paa Christiansø, var oplyst, at denne Fæstnings Tilstand var en saadan, at en fortsat Vedligeholdelse af de derværende Fæstningsværker maatte ansees utilraadelig, indstillede Marineministeriet den 28de April 1855 og Kongen bifaldt den 2den Mai derefter: at Fæstningen Christiansø nedlægges som Fæstning, at Christiansøes Havn fremdeles og indtil videre bliver at vedligeholde paa Statens Bekostning som Nødhavn, ligesom ogsaa at det derværende Lodseri og Fyretablissement bibeholdes**). Et Billede af Christiansø gives paa den modstaaende Side.

---

*) Fra Sommeren 1872 haves en Beretning om Fiskeriets Drift paa Øerne, hvorefter Laxefiskeriet er drevet fra 1ste October til 1ste Mai med 22 Baade, besatte med 60 Mand. Heraf var 48 Familiefædre. Der fangedes 4183 Stkr. Lax af samlet Vægt 73,600 Pund til en Gjennemsnitspriis af 33 Sk. pr. Pund. Alt udførtes. Sildefiskeriet dreves fra Mai til September med 14 Baade med 40 Mands Besætning, næsten alle Familiefædre, og afgav foruden eget Forbrug og en Deel, der først førtes til Bornholm, 32,478 Ol, der nedlagdes i 1400 Tønder, og Alt kjøbtes af Etablissementet til Udførsel. Middelprisen for den ferske Sild var 8 Sk. pr. Ol. Torskefiskeriet dreves næsten kun til eget Brug, dog opkjøbte Etablissementet en Deel, der tørredes og maledes til Meel og solgtes som kunstig Guano.

**) I Tidsskriftet „Fra alle Lande", 1870, II., S. 152 flg. gives følgende Meddelelser om Christiansø: „Af mærkelige Bygninger findes kun faa. Meest iøinefaldende er det „store Taarn", en cylindrisk Bygning, hvis andet Stokværk danner et lukket Batteri med 16 Skydehuller, hvor Kanonerne stode monterede som paa et Skibsdæk. Øverst oppe er Fyret anbragt, et Blinkfyr af 3die Orden, der ligger 92 Fod over Havets Overflade og kan sees 3 Miil tilsøes i alle Retninger. Nedenfor Taarnet bag en dobbelt Række Ælmetræer ligger Commandantboligen, Forvalterboligen, Møllen og endelig en Gade, dannet af Besætningens Huse (nu bortleiede), som naaer lige til Havnens søndre Indløb. 1821 byggedes der en Kirke; det er et lyst og venligt Rum med et godt Orgel, skjænket af Frederik VII., og Siddepladser for c. 150 Personer. Af Kirkegaarde er der ikke mindre end 3, deraf en ovre paa Græsholmen, som dog ikke har været benyttet i mange Aar, hvor Ligene maa være blevne nedsatte i Rullesteensgrave, da der ingen Jord findes. Antallet af Huse

Ingen Deel af Danmark er saa ofte bleven beskrevet som Bornholm. En Fortegnelse over de vigtigste Skrifter om denne Landsdeel skal her meddeles.

---

og Hytter paa begge Øer beløb sig til 70, der alle tilhørte Staten. Paa Frederiksholmen findes en Bygning, som af og til har mindet Folk om, at der var et Sted, der hed Christiansø, nemlig Statsfængslet, en 2etages Bygning, indrettet til 4 Fængsler i hver Etage, med Jernstænger for Vinduerne og omgivet af et Pælestakit med Jernspidser. I dette Fængsel have ikke alene politiske Forbrydere, men ogsaa Mænd, der havde forseet sig paa anden Maade, tilbragt kortere eller længere Tid. Dr. Dampe fandt Opholdet her forfærdeligt, men hører man de traditionelle Fortællinger om Statsfangernes Behandling paa Fæstningen, hvor de i Almindelighed havde Lov til at gaae frit omkring, i det mindste om Dagen, faaer man det Indtryk, at de som Fanger betragtede havde det baade godt og ordentligt. I 1855, 170 Aar efter Fæstningens Anlæggelse, blev det bestemt, at den skulde nedlægges. Den skulde kun vedligeholdes som Nødhavn og have en Besætning, der svarede til dette Øiemed; den øvrige Befolkning skulde fraflytte Øen. Allerede samme Aar blev Bestemmelsen sat i Udførelse. Kanonerne og Materiellet førtes bort, og Indbyggerne forvistes fra deres Fødested. Denne Resolution var et Tordenslag for Øens Befolkning. Tiden, som jevner saa meget, hjalp imidlertid ogsaa her, og Størsteparten af dem fandt sig tilrette paa Bornholm. I 1863 inddroges Resten af den militaire Besætning; af de offentlige Anlæg bibeholdtes kun Fyretablissementet og Lodsstationen, og i Slutningen af 1864 blev det atter tilladt at befolke Øen. Tilladelsen blev meget hurtig og ivrig efterkommet, men mærkeligt nok søgte kun faa af Øens tidligere Beboere herover; den har nu saa mange Indbyggere, som dens Bygninger nogenlunde kunne rumme. Efterat Øen nu aldeles er opgivet som militairt Etablissement, er der gjort forskjellige Forsøg paa at bringe Noget ud af den. Saaledes har man søgt at skabe en Station, hvorfra Fiskeriet kunde drives efter en større Maalestok ved Behandling af Fangsten for Udførsel i saltet, røget eller tørret Tilstand og ved Affaldets Tilberedelse til Guano, men Sagen er endnu kun i sin Udvikling (senere er som foranført Foretagendet bragt i Gang). Det turde imidlertid være et Spørgsmaal, om ikke Øens største Betydning i materiel Henseende kunde søges i dens Havn, vel ikke i den Skikkelse, som den nu foreligger, men udvidet og forbedret. Naar man seer hen til Øens Beliggenhed, midt i den meest befærdede Deel af Østersøen, ligger den Tanke nær, at en Udvidelse af Havnen, hvis Bund er en let behandlelig Granit, og et Dokanlæg, baade vilde være et gavnligt og rentabelt Foretagende". Senere har Øen fundet en Beskriver N. F. i Illustreret Tidende for 28de April 1872. Han udtaler sig saaledes: „I de to hundrede Aar, Øerne have været beboede, er der gjort meget for at forskjønne dem, eller rettere sagt for at berøve Naturen Noget af dens barske og vilde Præg. Smukke Steenmure ere opførte omkring mange af Vandbassinerne, hvoraf der er en heel Deel større og mindre, fyldte med krystalklart, velsmagende Vand; Træer og Buske ere plantede og smaa nette Haver anlagte paa enhver Plet, der frembyder Læ, og hvor Jorden ikke altfor let bortskylles af Regnen, og Alt er lykkedes forbausende godt, naar man tager Hensyn til Omstændighederne, og ikke mindst til den, at Jorden, hvoraf hvert Spadestik er overført fra Sjælland og Bornholm, neppe nogetsteds ligger i et tykkere Lag end fra et Kvarteer til en halv Alen. I Kongelunden og Stiboltsminde alene findes der mellem 150—200 ret smukke og velvoxne Træer, især Alme- og Axelbærtræer, og i Skyggen af dem voxe Græs og Blomster frodigt. Men Frugttræerne trives mindre vel i Haverne, og kun Morbærtræet og Viinrankerne bære rigelige og i varme Sommere modne Frugter. Siden Fæstningens Nedlæggelse har Christiansø tabt en stor Deel af den Interesse, man tidligere skjænkede den, og dog fortjener den at besøges af Fremmede, oftere end Tilfældet er; vel er den ikke mere „Østersøens Malta", men Fæstningsmurene hæve sig ligesaa imponerende som dengang de vare monterede med Kanoner, og dens Naturforhold ville altid staae som noget Eiendommeligt selv ligeoverfor de beslægtede bornholmske. Maaskee faa Steder i vort Fædreland vil man paa saa lille en Udstrækning finde saa mange afvexlende og smukke Udsigter: Sønderrevne Klippekløfter, nøgne Høider, grønne Smaadale, et enkelt lille Kildeløb, høitliggende Vandbassiner med speilblankt gjennemsigtigt Vand, bratte Klippeskrænter, talløse Skjær, hvor Søen altid bryder og bruser — og rundt om, saavidt Øiet naaer, den udstrakte Havflade i al sin rige Vexlen og evige Omskiften." Naar N. F. har yttret, at Christiansø ikke som Fæstning kan siges at glimre ved sin Krigshistorie og at „kun een Gang har et engelsk Krigsskib affyret nogle Kanonskud paa det", saa har H. D. nu oplyst i „Dagstelegrafen", at Øen den 24de October 1808 har været udsat for Bombardement i 4 Timer af en engelsk Escadre af 2 Linieskibe, 1 Fregat, 1 Brig, 1 Kutter og 3 Bombardeerfregatter, under hvilket Commandanten, Capitain Kohl, blev temmelig haardt saaret, men førte desuagtet Commandoen fra den saakaldte Møllebanke. Af Fæstningens Besætning faldt forøvrigt Ingen, men derimod 6 svenske Krigsfanger, idet en Bombe faldt i Fangehuset, samt en Kone, der vilde bringe sin Mand Noget paa Posten. Commandantens Huus og Bohave blev aldeles ødelagt og Øens øvrige Bygninger ligesom ogsaa nogle af Skibene i Havnen bleve mere eller mindre beskadigede.

En Beskrivelse af Bornholm, forfattet 1624 af Præsterne og af daværende Landsprovst, Jens Pedersen, oversendt til Dr. Ole Worm i Kjøbenhavn, findes haandskreven paa Universitetsbibliotheket. Et Udtog deraf, samt endeel dette Land vedkommende Documenter, haves i de af Sandvig udgivne Suhmske Samlinger, 1. B. 2 H., S. 32—46;

Chronica Boringiaca indtil Aaret 1671 af Rasmus Pedersen Raufn, Klokker og Lærer i Aakirkeby, findes i Manuskript i det store Kongelige Bibliothek;

Beskrivelse over Bornholm og Christiansø af L. de Thurah 1756;

Beskrivelse over Bornholm af P. N. Skougaard, 1ste Deel, 1804. (Som bekjendt blev Skougaard tiltalt og straffet for dette Skrifts Indhold, see herom: Juridisk Archiv 1805, S. 132—155);

Kort Oversigt over Bornholms Amt af F. Thaarup, 1810;

Bornholm, beskreven paa en Reise i Aaret 1815, af O. J. Rawert og G. Garrlieb. 1819;

Beskrivelse over Bornholm eller Bornholms Veiviser, af J. S. N. Panum. 1830;

Bornholms Amt samt Christiansø, beskrevet af F. Thaarup (10de Deel af Amtsbeskrivelserne). 1839;

Bornholm und die Bornholmer, i Skriftet: „Aus Dänemark", af R. Quehl. Berlin 1856;

Bornholms Saga, af P. N. Skougaard. 1834;

Actstykker til Bornholms Historie, af Dr. Hübertz. 1851;

Beskrivelse af Bornholm, af J. P. Trap. 1857;

Beretning om en Undersøgelse over Bornholms Mineralrige, udført 1818, af H. C. Ørsted og L. Esmarch. 1819;

Beretning om en Undersøgelse over Bornholms Mineralrige, udført 1819, af H. C. Ørsted og L. Esmarch. 1820;

Bornholms Vedtægt paa Adgangsret til Selveiergaarde, af J. J. Skougaard. 1771;

Smaa Bidrag til Bornholms Statistik, af F. Thaarup, 3 Hefter. 1806—10;

Pastor Marckmanns Beskrivelse af Bornholms Opstand i Riises Archiv, 45de Bind, S. 1 ff;

Samlinger, udgivne af det Bornholmske Selskab for Efterslægten, 1—3 H. 1808;

Konstanteckningar under en resa til Bornholm År 1857, af C. G. Brunius. Lund 1860.

„Liden geognostisk Veiviser paa Bornholm" af M. Jespersen.

„Bornholm" i Danmark, Illustreret Reisehaandbog, af J. Hellmann.

Som indeholdt i større Skrifter mærkes: Beskrivelsen af Bornholm i Petri Resenii Atlas Danicus III. S. 125—366 (Manuscript i det Store Kongelige Bibliothek) 1677; Fortegnelse over Adskilligt, som sig paa Bornholm haver tildraget fra 1602 til 1687" i Danske Magazin I., S. 125 flg.; Beskrivelsen af Bornholm i Danske Atlas III., S. 162—233, og VI., S. 438—448; Fjeldsteds Promemoria om Bornholm, Thaarups Materialier, 1 H., S. 59—96. Om Øen Bornholms Forbindelse med Danmark og dets særlige Rettigheder i Schlegels Statsret, S. 429—483. „Bidrag til Bornholms Flora", af Th. Schiötz, i „Videnskabelige Meddelelser fra den naturhistoriske Forening i Kjøbenhavn for Aarene 1849

og 1850", S. 49—58, cfr. J. Langes Afhandling i samme Tidsskrift: „Om nogle danske Planters Fordeling og formodede Grændser for deres Udbredelse", S. 77—95. „Lidt om Bornholm", Ill. Tidende II., 396 flg.; „Lidt mere om Bornholm" VIII., S. 83 flg.

Om Christiansø haves foruden de i Anmærkningen foran anførte Meddelelser: Beskrivelse over den vigtige danske Søfæstning Christiansø af C. V. Hertel. 1809; „Ertholmene", af C. Hedemann i Folkekalender for Danmark, 1856, S. 75—81; „Beschreibung von Christiansø" i Skriftet: „Meine neueste Reise" af Dr. J. C. Fick. Erlangen 1807. „Christiansø" i Ill. Tidende IV., S. 147 flg. Om dens Anlæg i Kingos Kong Christian V's Iliade II. 54—56.